

ס פ ר

שונה הלכות

הליכות עולם לו אורחות חיים הערוכות בשו"ע אורח חיים

הוא קצרא מקצר תעלה תכנית כל פסקי הלכות שבמ"ב

כולל כל הדינים המבוארים בשו"ע או"ח ובמשנה ברורה וביאור
הלכה ושער הציון. והמבוארים בחזון איש או"ח [ונתלקטו ג"כ
כמה דינים משאר חלקי חזו"א] ושעורי המצות ע"פ הוראת החזו"א
ונדפסו בספר שיעורין של תורה

חלק ראשון

מתחלת שו"ע או"ח עד הלכות שבת

ותועלת הספר למצוא כל דין בנקל וכן סדר משנה לחזור על
הדינים בקצרה להיות לזכרון לפניו תמיד

והציון בכל דין במקור בכתב הדפוס או במ"ב ובהל' ושה"צ או בחזון איש.
ובבארי בהקדמה שחיי הלילה להורות הלכה למעשה בתוך היסוד זה רק כשנזכר
למעשה צריך לקצץ וללכת במקור הדין והציון סוף בכל הלכה והלכה.

נערך ונתחבר בס"ד ע"י

שי"ח בהגרי"י שליט"א קניבסקי

וע"י אלעזר צדוק בהג"ר יצחק יונה זצ"ל טורצין

הוצאה שביעית מהוצאה חדשה עם התקונים וההוספות

בני ברק

דנת נר לרגלי דברך לסיק

נדפס על נייר שאין בו ח"ו חשש חילול שבת

את הספר אפשר להשיג על פי הכתובת :
הרב חיים קניבסקי, שכונת חזון איש, בני-ברק
או הרב אלקנר צדוק טורצין, רחוב השל"ה זכרון מאיר

ה ק ד מ ה

בעזה"י. תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עזה"ב שנאמר הליכות עולם לו אל תיקרי הליכות אלא הלכות (נדה ע"ג) וכתב המשנה ברורה בהקדמתו והנה אף שלימוד התורה הוא שכל מה שהאדם לומד אפילו בקדשים ובטהרות הוא מקיים מ"ע דת"מ מ"מ עיקר לימוד האדם צריך להיות בלימוד המביא לידי מעשה וע"כ אחז"ל (ברכות ח') אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות שביעקב ועיין ביו"ד (סימן רמ"ו) בש"ך שם שהביא בשם הפרישה דצריך כל אדם ללמוד הלכות בכל יום כדאי' בגמרא תד"א כל השונה הלכות בכל יום כר ואיתא במדרש שוח"ט בר קפרא אמר למד אדם תרי הלכות בצפרא ותרי ברמשא קיים בזה ובתורתו יתנה יומם ולילה והנה לפ"ו נראה בעליל דחלק או"ח הוא היותר מוקדם ללימוד לכל אף שכל ד' חלקי שו"ע הם נצרכים למעשה מ"מ חלק זה הוא מוקדם לכל כי ידיעתו הוא הכרחית בכל יום מימי חייו לקיום התורה ובלעדו לא ירים איש הישראלי את ידו ואת רגלו עכ"ל.

הנה ספר משנה ברורה שוכה להתקבל בכל ישראל והוא הפוסק האחרון בדורנו בחלק או"ח [ועיין בקובץ אגרות למרן החזו"א ח"ב סימן מ"א שכתב לא' שצדד להורות דלא כהב"י מג"א ומ"ב, ע"פ אחרון אחד שפלפל בזה וז"ל „ההוראה המקובלת מפי רבותינו אשר מפייהם אנו חיים כמו מרן הב"י ומג"א והמשנה ברורה כו' היא הוראה מקימת כמו מפי סנהדרין בלשכת הגזית" עכ"ל] הוא ספר שצריך ללמדו בעיון והמחפש הלכה שצריך לדעת לפי שעה אם לא למד הענין עדיין מוקדם יקשה טובא לדעת הלכה ברורה ולפעמים הומן נחוץ כמו לדוגמא מי שנקשר לו מנעלו בשבת ורוצה לדעת אם מותר להתירו אם לאו אם לא למד הענין מוקדם הרי עליו לעבור על כל סימן שי"ז עם הביאור הלכה ושער הציון וגם אחרי העיון המבוהלת הזה ספק גדול הוא אם ידע היטב מסקנת ההלכה. ולפעמים צריך לעיין בכמה סימנים ובפרט בענינים המסובכים וסימנים ארוכים כגון דיני מוקף גויל וחך תוכות ושלא כסדרן בסימן ל"ב דיני שהי' והטמנה וכיו"ב הרבה והטעם מפני שהדינים מפורזים וגם הרבה דעות והרבה דינים שמפורזים בבה"ל או בשה"צ וגם כמה דינים שנתחדשו בספר מרן החזו"א וצ"ל מהם שחולק על המ"ב ומהם דינים מתודשים לזאת ראינו כי טוב לסדר תמצית מהדינים המבוארים בשו"ע ורמ"א עם סעיפי הדינים וחילוקיהם שבמ"ב ובה"ל ושה"צ ובהוספת הדינים המבוארים בחזו"א בקצרה כדרך הספר חיי אדם [ובמקומות שנחלקו המ"ב והחזו"א הבאנו ב' הדעות] למען ירוץ כל קורא בו וימצא ההלכה ערוכה תיכף והשמטנו הדעות שאינם להלכה [ובמקומות שהמחבר והרמ"א חולקים הבאנו ע"פ רוב דעת הרמ"א מלבד במקומות שהאחרונים ז"ל הכריעו כמרן המחבר לפי שהמ"ב כותב תמיד שאנו נהגין כהרמ"א ז"ל ולא באנו כמכריעים ההלכה בהחלט מכיון שלמעשה אין להורות מספר זה אלא בעיון במקור הדין וכדלקמן וממילא אחינו הספרדים שנהגין כהמחבר יראו את אשר לפנייהם בגוף השו"ע] והשתדלנו לא להוסיף משלנו מאומה אף במקומות כזיה לנו כמה הערות נכונות בעז"ה כי לא רצינו לערב דברינו בתוך דברי המ"ב וחזו"א זולת לעתים רחוקות כעין פליטת הקולמוס והוא מוקף בשני עגולים. אבל המוקף בחצאי מרובע הוא מהמ"ב בעצמו ורק להבנת הענין הקפנום בחצאי מרובע. וכמה פעמים אין הדין במקומו והכנסנוהו למקומו כמו לדוגמא המאחר ברכת השחר מבואר הוא בשו"ע סימן מ"ז והעברנוהו למקומו לסימן מ"ו ששם הלכות ברכת השחר וכיו"ב רבות. אך שלא לשנות מסדר השו"ע כתבנוהו ג"כ במקומו או שכתבנו דין זה ביארנו במקום פלוני. ושמענו שאחד מתלמידי הח"ח זצ"ל סידר ג"כ קיצור מהמשנה ברורה על חלק ראשון וגם היה לו הסכמה מהח"ח זצ"ל אך לא נדפסה מפאת המלחמה.

התועלת מהספר הזה הוא למצוא הדין בנקל וגם שיוכלו לחזור על הדינים בקצרה אמנם ח"ו לסמוך ע"ז כשנוגע למעשה כי מלבד שבעו"ה לא הגענו כלל להוראה ואף שהשתדלנו עד כמה שאפשר לא לשנות מלשון המ"ב אבל מפני הקיצור הוכרחנו לשנות קצת הלשון ולקצר וגם כמה פעמים להכניס כמה דינים בהלכה אחת וידוע שמשנינו אות אחת או מסידור ההלכה יכול לצאת כמה מכשולים וטעויות ח"ו אם אין בקיאים היטב בדין וצריכים הרבה ס"ד לסדר בלשון מבואר ובלתי מטעה ומלבד זה לא כל הלכה למדנו כראוי כל ענין במקורו בש"ס וראשונים וב"י ומג"א וכו' [רק במקומות שהי' קשה לנו או בענינים המסובכים אבל בענין שהיו נראים לנו מובנים ומבוארים לא עיינו במקורות וידוע שעי"ז יכול לצאת כמה טעויות ובפרט בהעתיקות דברי החזו"א שידוע שספריו צריכין עיון גדול ומתון וגם במרבית המקומות אין כותב הדין העולה להלכה רק צריך להוציאו מתמצית דבריו ולפעמים מסיק כך ובהמשך הענין משתנה הדין או שכותב לפי שיטה אחת וגם לשונו קצר מאד כידוע כ"ו לרגיל בספריו ואף שכמדומה שהשתדלנו בע"ה עד מקום שידינו מגעת לברר הענינים וגם המלאכה עשינו במתינות מרובה מ"מ אין אנו יכולים לקבל האחריות על עצמינו למעשה וכבר ראינו כמה פעמים דברי טעויות והוכרחנו לתקן ולשנות ואין ספק מוציא מידי דאי שעידין נמצא כהנה וכהנה ולכן עשינו ציונים על כל הלכה מקומו במ"ב או בחזו"א [והציון על הסעיף הוא על השו"ע וציון ס"ק הוא על המ"ב לדוגמא ס"ו וס"ק כ"ז כ"ט הכונה שהדין נמצא בשו"ע ס"ו ובמ"ב ס"ק כ"ז וס"ק כ"ט] כדי שבנוגע למעשה יעיין כל אחד במקורו או ישאל לחכם. והנה המ"ב האריך בהקדמתו שהביא בכל דין טעמו וגם אם הוא מדאורייתא או מדרבנן כדי שיתיישב יפה בלב הקורא ואנחנו השמטנו זה מפני שספרו הוא ללמוד וללמד משא"כ ספר זה שהוא רק מראה מקום למצוא הדין או לחזור בקצרה ולא הבאנו רק הטעמים שנוגעים להבנת הענין. וקראנו שם הספר שונה הלכות ע"ש המאמר המובא לעיל.

ועל הטוב יזכר כבוד הרב הגאון המפורסם מוהר"ר חיים עזרא ברזל שליט"א כעת רב בעיר סידיני במדינת אוסטרליא שעבר על רוב הספר והעיר כמה הערות נכונות וגם נדב להוצאת כל הספר לע"נ הוריו אביו הרה"ח ר' משה זאב בהרה"ח ר' פנחס ז"ל ולע"נ אמו הצ' מרת ברכה בת הרה"ח ר' יחיאל יצחק מאיר ז"ל. ושכמ"ה.

גם יזכרו לטובה הרב הג"ר שאול ברזם זצ"ל שעבר על חלק מהמסודר והעיר כמה הערות נכונות. ויבלח"ט הגרא"ל שטיינמן שליט"א והרד"מ שמידל שליט"א והר"ב פכטהלט שליט"א שעברו על חלקים מהספר והעירו כמה הערות נכונות.

ויה"ר שהספר יהיה לתועלת הרבים להיות בקיאים בדבר הלכה להגדיל תורה ולהאדירה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ונוכה לסיים על כל המשנה ברורה ושלא נכשל בדבר הלכה ולהיות ממזכי הרבים ולראות בבנין בית הבחירה אמן.

בעזה"י. ב"ה שזכינו להו"ל כעת ח"א הוצאה עשירית, ונדיב יקר אחד שחפץ בעילום שם נדב להדפיסו שנית עם כל ההוספות והתיקונים של כל החלקים. השי"ת יזכה בכל טוב וימלא כל משאלות לבו לטובה והקרן קיימת לעוה"ב (כמה מההוספות והתיקונים נוספו ע"י הרי"א פלדמן שליט"א והרמז"ב שליט"א והר' הלל כהן שליט"א ועוד הרבה ת"ח שזיכרו כולם לטובה ולברכה) ונוכה להגדיל תורה ולהאדירה בעזה"י.

מפתחות

סדר הנחת הפרשיות בבתי		הלכות הנהגת אדם בבוקר	
לד	והמהדרים אשר להם ב' זוגות תפילין	א	דין השכמת הבוקר
לה	דין מנין השיטין	ב	דין לבישת בגדים
לו	דין דקדוק כתיבתן	ג	דין הנהגת בית הכסא
לז	זמן הנחת התפילין	ד	דין גטילת ידים
לח	מי הם החייבים בתפילין והפטורים	ה	דין כונת הברכות
לט	מי הם הכשרים לכתוב תפילין ולקנות מהם	ו	דין ברכת אשר יצר ואלהי נשמה ופירושו
מ	דין איך לנהוג בקדושת התפילין	ז	דין לברך אשר יצר כל היום אחרי הטלת מים
מא	דין הנשוא משאוי איך ינהוג בתפילין	הלכות ציצית	
מב	דין אם מותר לשנות תפילין של יד לשל ראש	ח	הלכות ציצית ועטיפתו
מג	דין איך להתנהג בתפילין בהכנסו לבית הכסא	ט	דיני איזה בגדים חייבים בציצית ואיזה פטורים מציצית
מד	איסור שינה בתפילין	י	דיני כנפות הטלית
מה	דין תפילין בבית הקברות ובית המרחץ	יא	דיני חוטי הציצית
		יב	דברים הפוסלים בציצית
		יג	דיני ציצית בשבת
הלכות ברכות השחר ושאר ברכות		יד	דיני ציצית שעשאן עכו"ם וגושים
מו	דיני ברכת השחר		דין טלית שאולה
מז	דיני ברכת התורה	טו	דיני אם להתיר הציצית מבגד לבגד ודין נקרע הטלית
מח	פסוקי קרבן שבת ואומרים אצל פרשת החמיד	טז	דיני שיעור טלית
מט	שיכול לומר ק"ש בעל פה	יז	דיני מי הם חייבים בציצית
נ	טעם למה אומרים משנת איזהו מקומן	יח	זמן ציצית
נא	דין תפלה מן ברוך שאמר עד ישתבח	יט	זמן ברכת ציצית
נב	דין מי ששהה לבוא לבה"כ עד ישתבח	כ	דיני לקיחת ומכירת טלית
נג	דין מי הוא הראוי לפני התיבה	כא	כדת מה לעשות בציצית שנפסקו בטליתות ישנים
נד	דינים השייכים לישתבח	כב	דין שהחיינו על עשיית ציצית
נה	דיני קדיש	כג	דין ציצית בבית הקברות
נו	דין עניית קדיש ע"י הקהל	כד	דין הנהגת לבישת הציצית ושכרה וענשה
נז	דין ברכו וענייתו	הלכות תפילין	
הלכות קריאת שמע		כה	דיני תפילין בפרטות
נח	זמן קריאת שמע וברכותיה	כו	דין מי שאין לו אלא תפלה אחת מקום הנחתן ואופן הנחתן
נט	דין ברכה הראשונה ביוצר	כז	דין הליצת תפילין
ס	דין ברכות לק"ש ואם צריכים כונה	כט	דין שאין לברך בחליצת תפילין
סא	דין כמה צריך לדקדק ולכוין בק"ש	ל	זמן הנחתן
סב	מי שלא דקדק בק"ש ולא השמיע לאזנו	לא	דיני תפילין בשבת ויו"ט
		לב	סדר כתיבת התפילין
		לג	דין תקוני התפילין ודין הרצועות

צט	דין שתוי ושכור לתפלה	סג	לישב בק"ש ושלא לישן
ק	תפלת המועד צריך לסדר	סד	דין הטועה בק"ש
קא	שצריך לכיון בכל הברכות ושיכול	סה	הנכנס לבהכ"ג ומצא צבור קוראין
קב	להתפלל בכל לשון		ק"ש או שהפסיק בשעת ק"ש
	שלא להפסיק כנגד המתפלל		באיזה מקום יכול להפסיק ובאיזה
	מי שנזדמן לו ריח או עטוש	סו	מקום לא יפסיק
קג	בתפלתו	סז	דין ספק אם קרא ק"ש
קד	שלא להפסיק בתפלה	סח	שלא להפסיק בפיוטים
קה	דין המתפלל ב' תפלות	סט	דין פורס על שמע
קו	מי הם הפטורים מתפלה	ע	מי הם הפטורים מק"ש
	המסופק אם התפלל ודין תפלת	עא	אבל והעוסקים במת פטורים מק"ש
קז	גדבה		דין נושאי המטה והמנוחמים
	מי שלא התפלל לסבת טעות או	עב	המלוים
קח	אונס או במזיד	עג	הישן עם אשתו ובניו איך יתנהג
	דין איך יתנהג יחיד לכוון בתפלתו		שלא לברך כשאבריו רואים את
קט	עם הצבור	עד	הערוה
	היוצא לדרך ופועלים מה יתפללו		להזהר משער וקול אשה בשעת
	וסדר תפלת הדרך ובית		ק"ש וכן שלא לקרותה כנגד
קי	המדרש	עה	הערוה
קיא	דין סמיכת גאולה לתפלה	עו	להזהר מצואה בשעת ק"ש
	שלא להפסיק לא בג' ראשונות	עז	שלא לקרות כנגד מי רגלים
קיב	ולא בג' אחרונות	עח	מי שנצרך להטיל מים בשעת ק"ש
קיג	דיני הכריעה ב"ח ברכות	עט	מי שנזדמן לו צואה בשעת ק"ש
קיד	דיני הזכרת הרוח וגשם וטל	פ	מי שאינו יכול להשמר מהפיח
קטו	טעם ברכת אתה חונן	פא	דין צואת קטן
קטז	פירוש ברכת רפאינו	פב	דין צואה יבשה
קיז	דיני ברכת השנים	פג	דיני בית הכסא בק"ש
קיח	דין חתימת ברכת השיבה	פד	אם מותר לקרות במרחץ
קיט	דין הרוצה להוסיף בברכות	פה	באיזה מקומות אסור לקרות ק"ש
קכ	שראוי לומר רצה בכל תפלה	פו	שצריך להרחיק מן מים סרוחים
קכא	דיני מודים		כמה צריך להרחיק בשעת ק"ש
	דינים השייכים בין י"ח ליהיו	פז	מן גרף של רעי
קכב	לרצון	פח	בעל קרי מותר בק"ש
קכג	דיני הכריעות בסיום י"ח ברכות		
	דין הנהגת ש"ץ ב"ח ברכות		
קכד	דין עניות אמן	פט	הלכות תפלה
קכה	דיני קדושה		הלכות תפלה וזמנה
קכו	דיני ש"ץ שטעה	צ	מקום הראוי להתפלל ולהתפלל
קכז	דין מודים דרבנן		עם הצבור דין ההולך בדרך
			שיאזור מתניו ויכסה ראשו בשעת
	הלכות נשיאת כפים	צא	תפלה
	דיני נשיאת כפים ואיזה דברים	צב	הנצרך לנקביו ודין רחיצה לתפלה
קכח	הפוסלים בכהן	צג	ושאר ההכנות לתפלה
קכט	באיזה תפלות נושאים כפים		קודם שיתפלל צריך לשהות
	רבנו של עולם שאומרים בשעת	צד	צריך לכיון נגד ארץ ישראל ודין
קל	נשיאת כפים	צה	הרוכב או יושב בספינה
		צו	יכוין אבריו בשעת תפלה
	הלכות נפילת אפים		שימנע כל הטרדות כדי שיכירן
קלא	נפילת אפים	צז	שלא יגהק ולא יפהק בשעת
קלב	דיני קדושת ובה לציון	צח	התפלה
			צריך שיהיה לו כונה בתפלתו

קסו	הלכות סעודה דין הפסקה בין בציעה לנטילה מקום וזמן הבציעה ומי הוא הבוצע	קלג קלד	דיני ברכו בשבת סדר והוא רחום והגבהה התורה
קסז	על איזה מיני פת מברכין		הלכות קריאת ס"ת
קסח	דיני שמש הסעודה	קלה	סדר קריאת התורה ביום שני וחמישי
קסט	דברי מוסר שינהג אדם בסעודה	קלו	מי הם הנקראים לס"ת בשבת
קע	שלא לנהוג בזיון באוכלין	קלז	כמה פסוקים צריכין לכל א' שלא לשייר בפרשה פחות מג' פסוקים
קעא	מי שהכניס אוכלין או משקין לפיו בלא ברכה	קלח	סדר קריאת התורה וברכותיה
קעב	דין מים אמצעים	קלט	דיני הפסק בברכת התורה
קעג	דין ברכת היין בסעודה	קמ	דיני הקורא והמקרא
קעד	דיני ברכת הטוב ומטיב על היין	קמא	דין מי שקרא וטעה ובמקום שאין שם ידוע לקרות בדיוק
קעה	שהפת פוטר את הפרפרת	קמב	דין אם נמצא ס"ת מוטעה ויתר דיני הספר
קעז	דברים הבאים בתוך הסעודה ואחר הסעודה מה דינה	קמג	שלא לדלג בתורה מענין לענין ודיני הפטירה
קעח	איזה דברים קרוים הפסק בסעודה איזה דברים קרוים היסח הדעת בסעודה שצריך לחזור ולברך	קמד	דיני המתורגמן
קעט	דיני פירורי הפת	קמה	שלא לדבר בשעת הקריאה
קפ	דין מים אחרונים	קמו	דיני גלילת ס"ת
קפא	דין כוס בהמ"ז ושלא יהיה פגום המברך איך יתנהג בכוס של בהמ"ז	קמז	שלא יפשיט ש"ץ התיבה שהצבור לא יצאו מבהכ"נ עד שיצניעו ס"ת
קפב		קמח	
קפג		קמט	
	הלכות ברכת המזון		הלכות בית הכנסת
	לקבוע ברכה במקום סעודה ועד כמה יכול לברך מי ששכח ולא בירך		דיני בנין בית הכנסת ושיהיה גבוה דיני קדושת בהכ"נ
קפד	לברך ברהמ"ז בקול רם ויתר פרטים בברהמ"ז	קנ	שלא לסתור שום בהכ"נ
קפה	אם נשים וקטנים חייבים בבהמ"ז	קנב	דין בגין בהכ"נ
קפו	דיוקים בנוסח בהמ"ז	קנג	דיני תשמישי קדושה ונרות בהכ"נ
קפז	נוסח ברכה ג' ודיני בהמ"ז בשבת והטועה בבהמ"ז	קנד	לילך מבהכ"נ לבית המדרש סדר משא ומתן
קפח	נוסח ברכה רביעית ודיניה	קנה	
קפט	שתיית היין אחר הברכה ודיניה	קנו	
קצ	אם הפועלים מחויבים לברך		הלכות נטילת ידיים
קצא	ברכת זימון בג' או ב'	קנז	זמן קביעת סעודה
קצב	אם מצטרפין לזימון אם לאו	קנח	דיני נטילת ידיים לסעודה
קצג	ג' שאכלו כאחד ונפרדו לענין הזימון מה דינם	קנט	באיזה כלי נוטלין הידים וכיצד יבואו המים לידי
קצד	חבורות שאכלו בהרבה מקומות מה דינם	קס	איזו מים כשרים ואיזו מים פסולים לנטילה
קצה	מי שאכל דבר איסור אם מצטרף לזימון	קסא	דיני חציצה בנטילה
קצו	דיני צירוף לזימון ג' או "	קסב	הגבהה ושפשוף הידים בנטילה
קצז	א' נכנס אצל ג' שאכלו	קסג	דין מי שאין לו מים והמאכיל לאחרים
קצח	על מי מזמנים ועל מי אין מזמנים	קסד	שיכול להתנות על הנטילה
קצט		קסה	דין העושה צרכיו ורוצה לאכל

רכא	ברכת הודאת הגשמים	ר	דין המפסיק כדי לברך
רכב	ברכת הודאת הטוב והרע	רא	מי הוא המברך
	מי שילדה אשתו ומת מורישו		
	ובנה בית חדש וקנה כלים		הלכות ברכות
רכג	חדשים מה מברך	רב	דיני ברכת פירות האילן
רכד	דיני ברכות פרטיות	רג	דיני ברכת פירות הארץ
רכה	דיני ברכת שהחיינו	רד	דיני הברכות ליתר מאכלים
רכו	הרואה פרחי אילן מה מברך	רה	דיני ברכות ירקות
רכז	ברכת הזיקים	רו	דיני הפסק וטעות בברכת הפירות
רכח	ברכת ימים ונהרות הרים וגבעות	רז	דיני ברכה אחרונה על הפירות
רכט	ברכת הקשת וחמה בתקופתה		דין ברכה מעין שלש אחר חמשה
רל	דין קצת ברכות פרטיות	רח	מיני פירות וחמשה מיני דגן
רלא	שכל כוונותיו יהיו לשם שמים	רט	דין טעות וספק בברכת היין
	הלכות תפלת המנחה	רי	האוכל פחות מכוזית מה דינו
	דברים האסורים לעשות בשעת	ריא	דיני קדימה בברכת הפירות
רלב	המנחה	ריב	שהעיקר פוטר הטפל
רלג	זמן תפלת המנחה	ריג	מי שיצא אם מוציא אחרים
	הרצוה להתפלל מנחה גדולה	ריד	בכל ברכה צריך להיות שם
רלד	ומנחה קטנה	רטו	ומלכות
	הלכות קריאת שמע ותפלה של ערבית		עניית אמן אחר הברכות
רלה	זמן קריאת שמע של ערבית	רטז	הלכות ברכת הבשמים
רלו	ברכות קריאת שמע של ערבית	ריז	דיני ברכת הריח
רלז	סדר תפלת ערבית		דיני ברכת הבשמים והמוגמר
רלח	לקבוע עתים לתורה בלילה		הלכות ברכות
רלט	דין קריאת שמע על מטתו	ריח	ברכות הנעשים על הנסים
	הלכות צניעות	ריט	ברכת הודאת היחיד
רמ	איך יתנהג האדם בתשמיש מטתו		הלכות ברכות שונות
רמא	שלא להשתין ערום לפני מטתו	רכ	הטבת חלום ותעניתו

שונה הלכות

הלכות הנהגת אדם בבוקר

סימן א. דין השכמת הבוקר

א שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלקים כי כאשר יצייר בנפשו שהוא עומד תמיד לפני השי"ת כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו ועומד עליו ורואה במעשיו מיד יגיע אליו היראה וההכנעה מפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד (ס"א וסק"ד).

ב יש שהיו רגילים לעשות מגורות של קלף מצויירים להניח בסידורים וכותבים בהם שויתי ושאר שמות וראוי לבטל המנהג כי אין משמרין את הקלף כראוי וגם בא לידי מחיקת השם ובמגורות גדולות המצויירות על קלף שקובעים בבהכ"נ לפני העמוד תחת טבלא של זכוכית מותר אבל בלא טבלא אין לקבוע כי ע"י הנרות יכול לבוא לידי מחיקת השם ח"ו (סק"ד).

ג כתבו בשם האר"י ז"ל שיצייר שם היה תמיד נגד עיניו בניקוד יראה כזה יהיה (בחיריק שוא קמץ) וזה תועלת גדול לענין היראה (שם).

ד ו' מצות חיובן תמיד וכל רגע שיחשוב בהן קיים מצות עשה ואין קץ למתן שכרן ואלו הן (א) להאמין שיש אלוה א' בעולם שהמציא כל הנמצאות ומחפצו ורצונו הוא כל מה שהוא עכשיו ושהיה ושהיה לעדי עד ושהוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו את התורה (בה"ל ד"ה הוא).

ה (ב) שלא נאמין בשום אלהים זולתו ואפילו מודה שהקב"ה שולט על הכל רק שידימה בדעתו שמסר הנהגת העולם למלאך או לכוכב ה"ז מודה בעבדה זרה ועובר על לא יהיה לך אלא יאמין שהקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו משגיח בכל העולמות ואין לשום נברא כח לעשות דבר בלתי רצונו (שם וע"ל ס"י צ"ח דין ח').

ו (ג) ליחדו דהיינו לידע כי ה' שהוה את הכל ברצונו והוא אלקינו המשגיח בכל העולמות הוא ה' אחד בלי שום שיתוף (שם).

ז (ד) לאהוב המקום ב"ה ועל ידי התבוננות בתורה יכיר את גדולתו של הקב"ה שאין לו ערך ולא קץ ותחייב האהבה בלבו בהכרח וענין המצוה שיראה האדם להשים כל מגמתו וכל מחשבתו אחר אהבת השי"ת ויעריך בלבו כי כל מה שיש בעולם מעושר ובנים וכבוד הכל הוא כאין נגד אהבתו ית' ויגע תמיד בבקשת חכמת התורה למען ישיג ידיעה בה' והקובע את מחשבתו בענינים הגשמיים ובהבלי העולם שלא לשם שמים רק להתענג ולהשיג כבוד ביטל עשה זו ועונו גדול (שם וע"ל ס"י צ"ח דין ג').

ח (ה) להיות יראת השם ית' על פניו תמיד ומי שבא דבר עבירה לידו חייב להעיר רוחו ולתת אל לבו באותו הפרק שהקב"ה משגיח בכל מעשי בני אדם אף אם יהיו במחשך מעשיהם ושיב להם נקם לפי רוע המעשה (שם וע"ל ס"י תרכ"ב דין ד').

ט (ו) שלא נתור אחר מחשבת הלב וראיית העינים כמו שאמרו חז"ל ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זו זנות ובכלל מינות הוא כל מחשבות זרות שהם

הפך דעת התורה ובכלל זנות הוא מי שרודף אחר תאות העולם בלי שיכוין בהם כלל לכוונה טובה כלומר שלא יעשה אותם כדי שיעמוד בריא ויוכל להשתדל בעבודת בוראו רק כוונתו תמיד להרבות תענוגים גדולים לנפשו (שם).

י לא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת אבל לא יתקוטט עמהם אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנות בעניני העיר ועל ידי זה יעבירו את העם מרצון ה' ופתח בשלום ולא נשמעו דבריו מצוה לשנאותם ולהתקוטט עמהם ולהפר עצתם בכל מה שיוכל ועליהם אמר דוד הלל משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט תכלית שגאה שנאתים לאויבים היו לי (ס"א וס"ה ובה"ל ד"ה ולא וע"ל סי' נ"ג דין פ"ב).

יא אם הוא אדם בינוני עומד במקום גדולים לא יתבייש מהם ללמוד ולעשות המצוה אך אם אפשר לו לעשות המצוה שלא בפניהם טוב יותר מיהו בפני בינונים שילמדו ממנו טוב יותר לעשות בפניהם אך יכוין לשם שמים ולא להתפאר חלילה (ס"ו וע"ל סי' ק"ע דין ט"ו).

יב בשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב ומיד שיעור משנתו יאמר מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתך בחמלה רבה אמונתך ותיבת בחמלה יהיה באתנחתא ורבה אמונתך בלי הפסק (ס"א וס"ק"ח).

יג אין צריך לזה נטילת ידים ואפילו ידיו מטונפות כי אין בו שם ולא כינוי אבל ללמוד אסור קודם שנטל ידיו ובלא"ה אסור קודם ברכת התורה (ס"ח וע"ל לק' דין י"ט).

יד מיד כשיעור משנתו ישהה מעט ותיכף יקום ויתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו כי לכך נברא האדם ואף אם ישאנו יצרו בחורף לומר איך תעמוד בבוקר כי הקור גדול או ישאנו בקיץ לומר איך תעמוד ממטתך ועדיין לא שבעת משנתך יתגבר עליו ואל ישמע לו ויחשוב בנפשו אלו היה נצרך לעמוד לשרת לפני מלך בשר ודם כמה היה זהיר וזרזו לעמוד בהשכמה להכין עצמו לעבודתו ק"ו בן בנו של ק"ו לפני מלך מלכי מלכים הקב"ה (ס"א וס"ק"ח א').

טו ויהא הוא מעורר השחר ובשל"ה כתב סוד לחבר יום ולילה בתורה או בתפלה הן בבוקר והן בערב וע"ל דין כ"ט (ס"א וס"ק"ב וע"ל סי' קנ"ה דין ג').

טז ועל כל פנים יזהר שלא יאחר זמן התפלה שהצבור מתפללים ואפילו לא יעבור זמן תפלה (ס"א וס"ק"ג).

יז מיד כשיתעורר משנתו ואינו רוצה לישן יטול ידיו אף שנשאר מושכב ומכש"כ שלא ילך ד' אמות בלי נטילת ידים וצריך מאד לזהר בזה ומ"מ חלילה לעבור שום איסור עבור חסרון נטילת ידים כגון לעצור עצמו מלהשתין או ליקח מים שהכין חבירו אם לא שברור לו שיתן תיכף תמורתם אחרים (ס"ק"ב וע"ל סי' ד' כל פרטי הנטילה).

יח אם המים רחוקים ואין לו מי שיקרבם טוב שילך במרוצה שלא להשהות את הטומאה ויש אומרים דכל הבית כדי אמות לענין זה ואין לסמוך על זה כ"א בשעת הדחק (שם).

יט אם משכים בלילה ואין לו מים ליטול ג' פעמים חלילה לבטל מדברי תורה עבור זה אלא יטול מעט או ינקה ידיו בכל מידי דמנקי ויברך ברכת התורה וילמוד (שם וע"ל סי' ד' דין ל').

כ יש להזהר לומר קודם תפלת שחרית מודה אני לפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שהוצאתני מאפלה לאורה וקודם מנחה מודה אני לפניך האו"א שכשם שזכיתני לראות כשהחמה במזרח כך זכיתי לראותה במערב וקודם ערבית יה"ר מלפניך האו"א כשם שהייתי באפלה הוצאתני לאורה כך תוציאני מאפלה לאורה (בה"ל ד"ה שיהא וע"ל סי' ק"י דין כ"ב).

כא המשכים להתחנן לפני בוראו יכוין לשעות שמשנתו המשמרות שהן בשליש הלילה ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף הלילה שהתפלה שיתפלל באותן השעות על החורבן ועל הגלות רצויה (ס"ב).

כב ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בהמ"ק אבל התורה והתפלה יהיה בשמחה (ס"ג וסק"י).

כג בכל סעודה יאמר על נהרות בבל ובשבת ובימים שאין אומרים תחנון יאמר שיר המעלות בשוב ה' וגו' והעיקר שידע מאי קאמר (סקי"א וע"ל ס' רס"ז דין א').

כד המקובלים האריכו מאד בגדול מעלת קימת חצות וכבר נדפס בסידורים סדר ההנהגה וזמן חצות הוא תמיד בחצות הלילה דהיינו י"ב שעות אחר חצי היום הן בלילות הארוכות והן בלילות הקצרות (סק"ט).

כה נכון שיאמר התיקון קודם חצות מעט ומחצות ואילך יעסוק בתורה ושיעור משניות קודם לכל דבר ואם זכה לחכמת האמת העת ההיא מסוגלת מאד (שם).

כו ובסוף הלילה יבקש צרכיו ויש שאומרים אז שומרים לבוקר ואם נתאחר מלומר תקון חצות עד קרוב לנץ החמה יאמר המזמורים לבד וידלג הקינות ואח"כ יאמר שומרים לבוקר (שם).

כז יש אחרונים שכתבו שאין צריך לקום משכנות עד ט' באב ויש אומרים שאין קמים אלא מט"ו באב עד ט"ו באייר והנהגים ע"פ קבלה סוברים שצריך לקום תמיד (שם).

כח חבורה שנתחברה יחד לומר תיקון חצות בצבור אין למונעם ואדרבה ברוב עם הדרת מלך וטוב יותר שיאמרו את התיקון בבהכ"נ משיאמרו בחדר הסמוך לו וצריך ביחוד להזהר מאד משיחת חולין בניעורם בלילה (שם).

כט מי שאינו יכול להשכים קודם אור הבוקר מחמת שהוא חלש או שידע שאם יקום באשמורת ישן בעת התפלה מוטב לישן כל הצורך ומ"מ יהיה זהיר מאד לקום שעה ולפחות חצי שעה קודם קריאת השמש לבהכ"נ כדי שיוכל להכין עצמו להתפלל בצבור ובנקיות (שם).

ל טוב מעט תחנונים בכוונה מהרבות בלא כוונה אבל אם המרבה כיון גם כן המרבה טוב יותר ואם הממעט יש לו אונס ואינו יכול להאריך או שמשער בעצמו שאם יאריך לא יוכל לכיון וממעט בתחנונים ואומרים בכוונה נחשב להשי"ת כמו אותו שיש לו פנאי ומאריך בתחנונים בכוונה ועל זה שנינו אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים וכן לענין תלמוד תורה הענין כן כי הכל תלוי לפני השי"ת אם עושה כל אשר בכוחו לעשות (ס"ד וסקי"ב).

לא מי שהוא בעל תורה ויש לו לב להבין וללמוד יכול למנוע מלומר הרבה תחינות ובקשות הנדפסות בסידורים וטוב יותר שילמוד במקומם (שם).

לב צריך האדם לקבוע לו עת ללמוד ספרי מוסר בכל יום ויום אם מעט ואם הרבה כי הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ותבלין היצה"ר הוא תוכחת מאמרי חז"ל והוא יותר חיוב מלימוד משניות (שם ושעה"צ אות כ"ו).

לג טוב לומר קודם פרשת הקרבנות פרשת העקידה וגם טוב לומר בכל יום פרשת המן ועשרת הדברות ואומרים אותן אפילו בשבת אבל לומר בצבור עשרת הדברות אסור ואפילו קודם ברוך שאמר ולכך אין כותבין אותו בקונטרס המיוחד לצבור ולקבוע בתוך הברכות גם ליחיד אסור (ס"ה וסקי"ג ט"ז).

לד אין די באמירה אלא שיתבונן מה שאומר ויכיר נפלאות השם [וכן ב' העקידה כדי להכניע את יצרו] ועל זה אמרו כל האומר פרשת המן מובטח לו שלא יתמעטו מזונותיו דהיינו שמתבונן שכל מזונותיו באים בהשגחה פרטית ואין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה וכן מה שאמרו בגמרא כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב ג"כ באופן זה (סקי"ג).

לה טוב לומר פרשת הקרבנות קודם התפלה ובבהכ"נ אך שלא יאחר על ידי זה זמן ק"ש ותפלה בצבור וצריך להתודות מעומד קודם קריאת פרשת הקרבנות וכבר נדפס הסדר בספר עבודה תמה (בה"ל ד"ה ופרשת ולק' ס' מ"ח יתבאר בע"ה דיני פרשת תמיד ופסוקי מוסף ע"ש ובס"י נ').

לו וזה סדר הפרשיות יאמר פרשת הכיור ואח"כ פרשת תרומת הדשן ואח"כ פרשת התמיד ואח"כ יאמר פסוק ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה' וכל האומר פסוק זה הקב"ה זוכר עקדת יצחק ובפרשת התמיד שקורין בצבור ובקול רם ראוי לעמוד אבל בשאר פרשיות הקרבנות יכול לישב ואח"כ פרשת מזבח מקטר קטורת ופרשת סמני הקטורת ועשייתו (ס"ט ח' וס"כ ולקמן סי' מ"ח במ"ב ס"א).

לז פרשת הכיור ופרשת תרומת הדשן יכול לומר קודם היום אבל פרשת התמיד ושאר קרבנות לא יאמר אלא ביום ואם אין לו פנאי יכול לומר גם פרשת הקרבנות בלילה (ס"ו וס"ז).

לח ואח"כ יאמר פרשת עולה מתחלת ויקרא עד ואם מן הצאן ואח"כ יאמר יר"מ שיהא זה חשוב ומקובל כאלו הקרבתי עולה ואח"כ פרשת מנחה מן ונפש עד תקריב ואם יש לו פנאי יקרא גם בפרשת צו מן וזאת תורת המנחה עד יקדש וכהן יוסיף וכל מנחת כהן כליל תהיה ואח"כ יאמר יר"מ וכו' כאלו הקרבתי מנחה (ס"ה, ובה"ל ד"ה ופרשת, וס"ז).

לט ואח"כ פרשת שלמים ותודה מן ואם זבח שלמים עד ואם מן הצאן ובפרשת צו מן וזאת תורת השלמים עד במדבר סיני ואח"כ פרשת נסכים בפרשת שלח מן וידבר דכי תבואו עד אתכם ואח"כ יאמר יר"מ וכו' כאלו הקרבתי שלמים (שם וס"ד).

מ ופרשת חטאת בויקרא מן ואם נפש אחת תחטא עד ונסלח לו ואם יש לו פנאי יקרא גם בפרשת צו מן וזאת תורת החטאת עד באש תשרף ולא יאמר יר"מ כו' ואם יודע בודאי שחייב חטאת יאמר יר"מ שיהא זה נחשב כאלו הקרבתי חטאת ואם לא נודע לו בודאי שחטא אבל לבו נוקפו שמא עבר על חטא ונודע לו שחטא ושוב שכח יאמר יר"מ אם עברתי עברה שחייבין עליה חטאת שיהא זה נחשב כאלו הקרבתי חטאת ואם לאו יהיה כקורא בתורה (שם וס"ה ט"ו).

מא ופרשת אשם בפרשת צו מן וזאת תורת האשם עד אשם הוא ואם יש לו פנאי יקרא גם בויקרא ואח"כ יאמר יר"מ שאם נתחייבתי אשם שיהא זה נחשב כאלו הקרבתי אשם ואם לאו יהיה כקורא בתורה ואם יודע שחייב אשם יאמר יר"מ שיהא זה נחשב כאלו הקרבתי אשם ואם חייב אשם תלוי יקרא פרשת אשם תלוי ויאמר יר"מ שיהא זה נחשב כאלו הקרבתי אשם תלוי (בה"ל שם וס"ק י"ח).

מב ואח"כ יאמר פרשת עולה ויורד בויקרא מן ונפש כי תחטא עד והיתה לכהן כמנחה (בה"ל שם).

מג אין צריך לומר פרשת נסכים על כל אחד ואחד דדי שאמר פעם אחת (שם ועי' תוספתא מנחות פ"ו ה"ו אין מביאין פרים כו' וצ"ע).

מד מי שהוא אבל לא יאמר פרשת הקרבנות (ס"ק"ו וע"ל סי' ג' דין ג').

מה בשבת וביו"ט לא יאמר יר"מ אבל הפרשיות יכול לאומרו ואם הוא בן תורה מוטב יותר שיעסוק בפרשה דיומא דשבת ויו"ט (שם).

מו טוב למי שנוהג בזה שילמד בתחלה את הענינים מן הגמרא או מן הרמב"ם כדי שיבין מה שהוא אומר ובוה תחשב לו ממש כאלו הקריב קרבן וכן מה שאנו אומרים בכל יום אביי הוה מסדר וכו' ועניני עשיית הקטורת מצוה להשתדל להבין מה שהוא אומר (בה"ל ד"ה ופרשת וע"ל סי' מ"ח דין ב' וע"ל סי' של"ד דין ל"ח).

סימן ב. דין לבישת בגדים

א לא ילבש חלוקו מיושב שלא יתגלה גופו אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו בעדו שוכב ונמצא כשיקום ויצא מתחת כיסוי סדינו שהוא מכוסה (ס"א וס"ב).

ב אפילו ישן בכילה שאין גבוה עשרה אין דינו כמכוסה וצריך להתכסות כשלושב חלוקו (בה"ל ד"ה לא).

ג ואל יאמר הנני בחדרי חדרים מי רואני כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו וכחשיכה כאורה לפניו ית' ואדם צריך להתנהג בצניעות ובושה לפני הקב"ה (ס"ב וסק"א).
ד צריך לזוהר שלא במקום הכרח מלגלות מבשרו אפי' מעט כל מה שדרכו להיות מכוסה בבגדים לעולם אבל רשאי לגלות ידו עד קובדו שקורין (איילין בויגין) וצוארו עד החזה ולכן האנפלאות ילבשם ויפשטם תחת הסדין שלא לגלות רגליו במדינות שאין הולכין יתף בקיץ וכן כל כיוצא בזה אם לא שאי אפשר בענין אחר (סק"א ולקמן סימן ד' סקנ"ד).

ה בבית המרחץ שדרכו של בני אדם לילך שם ערומים אין בזה משום פריצות וכן כשרוחץ בנהר רק יזהר לפשוט וללבוש סמוך לנהר כל מה שאפשר כדי שלא ילך בגילוי הגוף שלא לצורך. (שם).

ו אפילו ערותו אין צריך לכסות בירידתו לנהר ולא עוד אלא שאסור לכסות אך בעלייתו מן הנהר ישחה או ישים ידו כנגד ערותו לכסותו ובלבד שלא יגע בה (שם).

ז הלוש ב' מלבושים יחד והקורא כתב שעל גבי הקבר והמסתכל בפני המת משכח תלמודו וכן המניח מלבושיו מראשותיו ואפשר אם מניח דבר אחר המפסיק בין ראשו לבגדיו אין קפידא (סק"ב וע"ל סי' קנ"ח דין י').

ח ידקדק בחלוקו ללבושו כדרכו שלא יהפך הפנימי לחוץ אע"פ שהוא תחת כל המלבושים וכש"כ בשאר בגדים ואם לא נזהר והפך אם תלמיד חכם הוא צריך לפושטו וללבושו כדרכו ושאר כל אדם אין צריך ולתפלה אפילו כל אדם צריך לפושטו וללבושו כראוי (ס"ג וסק"ג ד').

ט טוב שישים שני צידי המלבוש בימינו וילבש הימין ואח"כ השמאל ויכוין כי הכל נכלל בימין ומן הימין בא לשמאל (סק"ד).

י מלבוש תלמיד חכם יהיה מלבוש נאה ונקי ולא ילבש לא מלבוש שרים ולא מלבוש עניים אלא בגדים בינונים נאים ואסור לו שימצא כתם או שמנונית בבגדו וכיוצא בו (שם וע"ל סי' נ"ג דין נ"א).

יא מה שאין נזהרין האידנא בדין חלוק תלמיד חכם שאין בשרו נראה מתחתיו משום שהולכין הכל בבתי שוקים ואין הבשר נראית (סק"א).

יב ינעול מנעל ימין תחלה ולא יקשרנו ואח"כ ינעול של שמאל ויקשרנו ויחזור ויקשור של ימין (ס"ד).

יג איטר יד שמניח תפילין בימין יקדים ימין גם להקשירה (סק"ו).

יד באנפלאות של לבד אין צריך להקדים שמאל לקשירה (שם).

טו במנעלים שאין להם קשירה ינעול של ימין תחלה (ס"ד).

טז נודמן לו של שמאל ימתין עד שיביאו לו של ימין (סק"ז).

יז כשחולץ מנעליו חולץ של שמאל תחלה (ס"ה).

יח כשהוא רוחץ וסך יקדים ימין תחלה (סק"ז).

יט הסך כל גופו הראש תחלה (שם).

כ אסור לילך בקומה וקופה ואפילו פחות מד' אמות ואפילו עומד במקומו ואינו הולך כלל (ס"ו וסק"ט).

כא אסור לילך אפילו פחות מד' אמות בגילוי הראש ואפילו בבית שיש בו תקרה ואיסור גמור הוא מדינא ואפילו יושב בביתו ומדת חסידות אפילו בעת השינה בלילה (ס"ו וסק"י י"א).

כב לילך ד' אמות בגילוי הראש תחת ארר השמים לא מהני כיסוי היד אבל כשעומד במקומו מהני כיסוי היד (סקי"א).

כג כש"כ שאסור לברך או ללמוד בגילוי הראש ולא מהני בזה כיסוי היד ויש מקילין בשעת הדחק כגון בלילה שרוצה לשתות ואין לו כובע שמכסה בידו ויותר טוב לנהוג להמשיך הבית יד של הבגד על היד ומכסה בו ראשו וכן יש לזוהר בשעת הנהגת תפילין של ראש שלא יברך הברכה בראש מגולה (סקי"ב וע"ל סי' צ"א דין ר').

כד אפילו קטנים נכון להרגילם בכיסוי הראש שמביא לידי יראת שמים (סקי"א).
 כה המפלה ראשו מותר בגילוי הראש (סקי"א ובה"ל ד"ה ולא).
 כו פארו"ק משערות אף אותן שתפורין בבגד מתחתיו יש לאסור מפני מראית העין ויש מקילין (סקי"ב).
 כז יכסה כל גופו ולא ילך יחף ולעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו ובמדינות הערב שדרכן לילך יחף מותר ואם עושה משום תשובה על עונותיו מותר (ס"ו וסקי"ד).
 כח יבדוק נקביו ואם בדק ואינו צריך עתה נקרא גוף נקי וחלילה לאחר שוב עבור זה זמן ק"ש או אפילו רק תפלה בצבור (שם וסקי"ג וע"ל סי' צ"ב דין ג').
 כט ירגיל עצמו לפנות בוקר וערב שהוא זריזות ונקיות (ס"ו).

סימן ג. הנהגת בית הכסא

א המשהה נקביו עובר משום בל תשקצו והמשהה לקטנים עובר ג"כ משום לא יהר עקר (סי"ו וסקל"א). ודוק שהוא נדחק להוציא ולא בהתעוררות בעלמא (לקמן סי' צ"ב סק"י).
 ב איסור בל תשקצו נדחה מפני כבוד הבריות כגון המשהה נקביו עד שימצא מקום צנוע (סקל"א וע"ל סי' צ"ב דין ו').
 ג המשהה מלהפית אינו עובר בכל תשקצו (שם).
 ד כשיכנס לבהכ"ס יאמר התכבדו מכובדים וכ' ועכשיו לא נהגו לאמרו (ס"א).
 ה יהא צנוע בבהכ"ס ויש אומרים שהיא מצות עשה דאורייתא (ס"ב ובה"ל ד"ה יהא).
 ו המתעצלים בבניית בהכ"ס לרבים סמוך לבהכ"נ באים על ידי זה כמה מכשולות ומצוה רבה לסייע בזה כדי שיוכירו שמו יתברך בקדושה (בה"ל שם).
 ז לא יגלה עצמו עד שישב וכן לא יקום כשהוא מגולה (ס"ב וסק"ב).
 ח לא ילכו שני אנשים ביחד ואם מפחד יכול אחד להניח ידו על ראשו דרך החלון ובלבד שלא יראה פירועו אבל להכנס שם אסור אפילו עם אשתו אך עם קטן שאין בו דעת מותר להכנס (ס"ב וסק"ג).
 ט לא ידבר שם ואם לצורך גדול אפשר דמותר כל זמן שאין נפנה עדיין אבל בעת שנפנה אפילו לצורך גדול אסור (ס"ב וסק"ד).
 י הנשים ההולכות לבהכ"ס הקבוע לרבים כגון בחצר בהכ"נ נכנסות בשתים לבהכ"ס ויספרו זו עם זו כדי שישמע קולן מבחוץ ולא יכנס איש לשם ויתייחד עמהם (שם).
 יא יסגור הדלת בעדו משום צניעות ואם אי אפשר לסגור הדלת ואיש אחר רוצה לכנס ינחרו זה לזה אבל לא ידברו (שם).
 יב לא יפנה בעמידה (סק"ה).
 יג מי שאינו יכול להפנות ילך ד' אמות וישב ויעמוד וישב עד שיפנה או יסיח דעתו מדברים אחרים (שם).
 יד אם רוצה למשמש בפי הטבעת בצרור או בקיסם לפתוח נקביו ימשמש קודם שישב ולא ימשמש אחר שישב שקשה לכשפים (ס"ג).
 טו לא יגלה עצמו כי אם לגדולים לאחריו טפח ולפניו טפחיים ולא יותר ולקטנים לפניו טפחיים ולאחריו ולא כלום ואם הולך במכנסים ומשתין מעומד לא יגלה כי אם כמה שצריך ואשה מאחריה טפח ומלפניה ולא כלום (ס"ד וסקי"ו ושעה"צ אות י').
 טז יזהר שלא ילכלך שם בגדיו וגופו ומנעליו (סק"ו).
 יז הנפנה בשדה מאחורי הגדר או בחצר אחורי כותל הבית יפנה מיד ואע"פ שחבירו שומע קול עיטושו של מטה אין בכך כלום שאין בזה איסור משום צניעות (ס"ח וסקט"ו וע"ל סי' שיי"ב דין י"ב ג').

יח ואם נפנה בבקעה יתרחק עד מקום שלא יוכל חבירו לראות מה שמגלה מבשרו מלפניו או מלאחריו ואע"פ שרואה את גופו ושומע קול עיטושו מותר (סי"ח וסקט"ו).
 יט לא ישב במהרה ובחזק ולא יאנוס לדחוק עצמו יותר מדאי שלא ינתק שיני הכרכשתא (סי"ט).

כ יפנה בצניעות בלילה כמו ביום ולא יגלה יותר ממה שמגלה ביום ולא יגלה עד שישב אבל אין צריך להתרחק ואם אין שם אדם נפנה אפילו ברחוב ורק יזהר שלא יהיה במקום הילוך בני אדם כדי שלא יטנפו על ידו אבל אם יש אדם אפילו גוי אסור לפנות בפניו (סי"ב וסקכ"ב).

כא להשתין אפילו ביום בפני רבים מותר אם צריך לכך שאין לו מקום ואפילו בפני אשה מותר מפני שיש סכנה אם יעמיד עצמו (שם וע"ל סי' צ"ב דין י"ט כ' כ"א).

כב אשה לא תעמוד להשתין אפילו כנגד פניו של תינוק אבל לצדדין שאינה משתנת נגד פניו ממש מותר (שם).

כג לא ישתין מעומד מפני ניצוצות הניתזין על רגליו ויאמרו שהוא כרות שפכה ויוציאו לעז על בניו אם לא שיעמוד במקום גבוה או שישתין לתוך עפר רך כגון קרקע חרושה ואם אינו יכול וגם אי אפשר בישיבה יסייע בביצים להגביה הגיד קצת או על ידי מטלית עבה (סי"ג וסקכ"ג כ"ד וע"י לקמן דין כ"ט שיש מפקפקין במטלית עבה).

כד אם נפלו ניצוצות על רגליו מצוה לשפשפם (סקכ"ד וע"ל סי' ק"ע דין ו').
 כה יזהר שלא יאחו באמה וישתין ואפילו אם אין לו עפר תיחות ומקום מדרון ויכול לבוא ליד לעז על בניו אעפ"כ אסור אם לא מעטרה ולמטה ובוה מותר אפילו אם האבר הוא בקישוי (סי"ד ובה"ל ד"ה יזהר וסקכ"ה).

כו ואם הוא נשוי מותר ואם אשתו נדה או שהוא בדרך אסור ומדת חסידות לזהר אפילו הנשוי ואם הוא במקום שיש לו פחד שיפול אין צריך להחמיר בנשוי (סי"ד וסקכ"ו כ"ח).

כז אפילו הנשוי אינו מותר להושיט ידו לאמה כלל אלא בשעה שצריך להשתין אבל להתחכך לא (סט"ז וסקכ"ז).

כח אפילו מי שאינו נשוי מותר לסייע בביצים (סט"ו).
 כט על ידי מטלית עבה מותר לאחוז באמה ויש מפקפקים בזה משום דלא בקאינן בשיעור עבה אבל על ידי החלוק ודאי אסור (סקכ"ט).

ל מה שהותר למטה מעטרה הוא דוקא לצורך להשתין (בה"ל ד"ה לא).
 לא מותר לסרוק זקן התחתון אך שלא יגע אז באמה בידו (סק"ל).

לב אסור לעמוד לפנות להדיא נגד בהכ"נ ובית המדרש וכן לא יעשה בהכ"ס מכוון נגד בהכ"נ ובהמ"ד ואם בונה כותל להפסיק בין מחיצות בהכ"ס לבהכ"נ אין להחמיר (סקי"ד וע"ל סי' ק"ג דין י"ג).

לג הנפנה במקום מגולה שאין בו מחיצות או באמצע החצר יכוין שהיו פניו לדרום ואחוריו לצפון או איפכא ויש אומרים דאיפכא לא וטוב לזהר בזה אבל בין מזרח למערב אסור בין שפניו למזרח בין למערב (ס"ה וסקי"ז ט' י').

לד ובמקום שיש מחיצות ואפילו רק מחיצה אחת לצד מערב מותר לישיב סמוך למחיצה בתוך ד' אמות ואחוריו למערב כלפי המחיצה אבל אם המחיצה במזרח טוב להחמיר במקום שאפשר (סק"ח).

לה אין שיעור לגובה המחיצה רק כל שאין פירועו נראה עי"ז מותר (שם).
 לו המטיל מים במקום שיכולין לראות הר הבית לא ישתין ופניו כלפי הקודש אבל אחוריו כלפי הקודש מותר או לצדדין כגון לצפון או לדרום [והגר"א כתב דאפילו במקום שאין יכולין לראות הר הבית אסור להשתין לצד מערב אלא א"כ סמוך למחיצה בתוך ד' אמות והמנהג להקל במקומות שהולכין במכנסים ואין צריך לפרוע את עצמן] (ס"ז וסקי"ד ובה"ל ד"ה ולהטיל).

ל' לא יקנח ביד ימין ואם הוא איטר יד שכל עניניו עושה בשמאל מקנח בשמאל ידיה שהיא ימין כל אדם ואם כותב דברי קדושה בימין ושאר דבריו עושה בשמאל או כותב בשמאל ושאר דבריו עושה בימין מקנח בשמאל דכל אדם (סי' וסקי"ז ובה"ל ד"ה לא).

לח טוב ליוהר מלקנח באצבע האמצעי שכורך עליו הרצועה (סקי"ז).
לט יוהר מאד לקנח היטב כי צואה במקומה במשהו (סקל"א וע"ל סי' ע"ו דין כ"א).
מ טוב לרחוץ פי הטבעת במים או ברוק (שם).
מא לא יקנח בחרס ואפילו חלקה ובזמניו מקילין אם היא חלקה דוקא (סי"א וסקי"ח כ').

מב לא יקנח בעשבים יבשים (סי"א וסקכ"א).
מג לא יקנח בדבר שהאור שולט בו ובזמניו יש להקל בזה (סי"א).
מד לא יקנח בצרור שקנח בו חבריו ואם יבש או שקנח בצד אחר או שקנח בו הוא עצמו מותר (סי"א וסקי"ט).

מה כשיוצא מבהכ"ס יראה המקום שישב עליו שלא יהא שם טינופת שמא יבא חבריו פתאום או בלילה וישב עליו (ס"ק כ"א).

מו הישן עם אשתו לא ישן בין מזרח למערב רק ראשה של מטה לצפון ומרגלותיה לדרום ויש אומרים ראשה למערב ומרגלותיה למזרח וטוב יותר לנהוג כדעה ראשונה (ס"ו וסקי"א).

מז ואפילו אין אשתו עמו אם שוכב ערום ואין קלעים סביב המטה נכון ליוהר בזה (ס"ו וסקי"ב).

סימן ד. דיני נטילת ידים

א אין ליגע במלבושיו עד שיטול ידיו ויש מקילין (סק"ב).

ב לא יטול חלוקי מיד השמש שחרית אפילו השמש כבר נטל ידיו אלא יטלהו בעצמו ממקום שהוא שם (שם).

ג יש לרחוץ בכל יום פניו ידיו ורגליו ובמדינותינו שאין הולכים יחפים אין צריך לרחוץ רגליו שחרית (שם).

ד יש נהגין לרחוץ פיהם שחרית וכן טוב לנהוג ואם הוא איסטניס ואינו רוצה להכניס המים לפיו מפני שאינם זכים וצחים אין מעכב מלברך ובתענית צבור לא ירחוץ (סי"ז וסק"ט ל"ז וע"ל סי' תקס"ז וסקי"א).

ה המשתין בלילה לא יסמוך על אשר יצר שיעשה בשחרית אלא יטול ידיו וילבש מכנסים או יחגור בשום דבר להפסיק בין לבו לערוה ויברך אשר יצר ויוהר להרחיק בעת הברכה מעביט של מי רגלים ד' אמות אם הוא עומד בחדרו ואם לא היה עביט מיוחד לזה די בהטלת רביעית מים לתוך מי רגלים לכל פעם ופעם שמשתיין (סק"ג וע"ל סי' ע"ז).

ו תיכף כשמתעורר בבוקר יטול ידיו וידקדק לערות עליהם מים ג' פעמים בסירוגין דהיינו פעם אחת על יד ימין ואחר כך על יד שמאל עד ג' פעמים ובשם הגר"א כתבו ד' פעמים ג' פעמים להעביר רוח רעה והרביעי להעביר המים שנטמאו ואפילו שופך הרבה בפעם אחת אין מועיל ויטלם לכתחלה עד פרק הזרוע ואם אין לו מים די עד קשרי אצבעותיו (ס"ב וסק"ט י' וע"ל סי' א' דין י"ז).

ז ולא יגע בידו קודם נטילה לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעינים ואפילו להעביר ידיו ע"ג עניני מבחץ יש ליוהר אם אפשר לו (ס"ג וסקי"ב).

ח וכן יוהר שלא ליגע בפי הטבעת ואפילו במקרה וכן לאמה במקום הגקב אפילו אם הוא נשוי וכן במקום הקזה ובכל מקום חבורה יוהר שלא ליגע אפילו במקרה (סקי"ג).

שונה ה' הנהגת הבוקר סי' ד הלכות

ט וכן לא יגע בגיגית שכר ואם נגע יש אוסרים אפילו בדיעבד וצ"ע למעשה וכן בשאר אוכלים יזהר שלא יגע ואם נגע אין לאסור המאכל אלא ידיחנו ג' פעמים (בה"ל ד"ה לא וסקי"ד).

י אין לשחות עטן טבא"ק קודם נט"י (סקי"ד).
יא אפילו מי שנטל ידיו לא יהא רגיל לנגוע בפי הטבעת ובמקום הקזה ובגיגית שכר (ס"ד ה').

יב צריך להזהיר לנשים שיוהרו בנט"י ג' פעמים בסירוגין כמו אנשים וגם כי הם מתקנות המאכלים שלא יטמאו בידיהם (סק"י).

יג גם יש לזהר שהקטנים יטלו ידיהם בשחרית כי נוגעים במאכל (שם).
יד אם נגע גוי במאכל בלא נט"י אין לחוש (שם).

טו כשנוטל ידיו צריך לפשוט הכפות כמי שרוצה לקבל דבר ויגביהם כנגד הראש (סק"ט).

טז מי שנטל ידו אחת לבר ג"פ סר רוח רעה מאותו היד (בה"ל ד"ה ידקדק).
יז נטילת ידים שחרית אין נוטלים על גבי קרקע ואפילו ע"ג קיסמים אסור אלא לתוך כלי (ס"ח וסקי"ח וע"ל סי' של"ח דין ט"ו).

יח טוב להכין שני כלים מראשותיו אחד מלא ואחד ריקן (סקי"ט).
יט לא ישפוך על ידיו מי שלא נטל ידיו שחרית ולהביא לו מים מותר ובנטילה לאכילה רשאי ליטול ממי שלא נטל ידיו (סי"א וסקכ"ג כ"ד).

כ נוטל כלי של מים ביד ימינו ונותנו ליד שמאלו כדי שיריק מים על ימינו תחלה וגם באיטר אוליגן בתר ימין דעלמא (סי"י וסקכ"ב).

כא יברך על נט"י מיד אחר הנטילה אפילו קודם הניגוב וגם הניגוב אין מעכב ויש מחמירין שלא יברך עד אחר הניגוב אבל דעת הפוסקים אינו כן. ואם היה צריך לנקבו אפילו יכול להעמיד עצמו עד פרסה לא יברך (ס"א וסק"ב ד' ולקמן סימן ו' סק"ט וע"ל סי' צ"ב דין ה').

כב מי שאינו נפנה נהגו לברך אשר יצר אפילו לא עשה צרכיו ואם ה"י ניעור כל הלילה לא יברך (ס"א וסק"ג).

כג והרוצה להסתלק מן הספקות לא יברך על נט"י אלא אחר שיערה מים על ידיו ג' פעמים יעשה צרכיו ויטול ידיו פעם שנית ויברך על נט"י ואשר יצר וטוב שיסדר אז גם שאר ברכות השחר, ואם עושה הפסק גדול בין נטילה שניה לתפלה יותר טוב שיברך על נט"י סמוך לתפלה אחר שיעשה צרכיו פעם שניה או יטיל מים וישפשף וכן דעת הגר"א ויסדר אז גם שאר ברכות השחר (סק"ד ובה"ל ד"ה ואפילו ולקמן סי' ו' סק"ט).

כד אין צריך רביעית לנט"י לתפלה ויכול לברך על נט"י בדיעבד אבל לכתחלה טוב להקפיד שיהא רביעית (ס"ו וסקט"ו).

כה וטוב להקפיד בנט"י שחרית בכל הדברים המעכבים לנט"י לסעודה מיהו אינו מעכב בדיעבד לא כלי ולא כח גברא ולא שום דבר ואפילו מים שנשתנו מראיהם או מלוחים או סרוחים שאין הכלב יכול לשתות מהם כשרים לנט"י לתפלה וגם מעבירין הרוח רעה ויכול לברך עליהם ענט"י והרוצה להחמיר שלא לברך אם נזדמנו לו אח"כ מים כשרים יחזור ויטול בלא ברכה או שיעשה צרכיו קודם או יטיל מים וישפשף ואז יוכל ליטול ידיו ויברך (ס"ז וסקט"ז י"ז ה' ו' ובה"ל ד"ה לקמן וד"ה עלייהו).

כו ולכן אם אין לו כלי שלם יכול ליטול מכלי נקוב וכן מפלומ"ף, ודברים שהם בנט"י לאכילה רק וזירות בעלמא אין צריך כאן אפילו לכתחלה (סקי"ז ובה"ל ד"ה טוב).

כז שכשך ידיו בתוך כלי של מים עלתה לו נטילה לק"ש ולתפלה ויכול לברך ענט"י אבל לא להעביר רוח רעה שעליהם אפילו שכשך ידיו מאה פעמים לא חייב אלא אחד (סי"ב וסקכ"ה).

כח ולכן אם לא היה לו מים ליטול ג' פעמים קודם התפלה יטול אחר התפלה להעביר רוח רעה אבל אם לא בירך ענט"י קודם התפלה שוב לא יברך אחר התפלה (סקכ"ו א').

כט אם שכשך ידיו בג' מימות מחולפים או שתחב ידיו בנהר ג' פעמים [או בשלג המונח] בשלשה מקומות מחולפים אע"ג דמהני לתפלה ולברך על נט"י ספק אם מהני לרוח רעה ויש פוסקים דבנהר ושלג ומי מקוה מהני אפילו אין בהם ארבעים סאה (סי"ב וסקכ"ה).

ל אם אין לו מים יקנח ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי או שישפשף בטלית יבש ויברך על נקיות ידים ויועיל לתפלה אבל לא להעביר רוח רעה ואפילו היו מלוכלכים בודאי כגון שעשה צרכיו וקנח ג"כ מהני, וצריך לנקות כל היד בין גבו בין תוכו עד הפרק ובדיעבד די עד קשרי אצבעותיו ולא כמו שנוהגין איזה אנשים שמנקין רק ראשי אצבעותיהם (סקכ"ב וסקנ"ו נ"ז ג"ח).

לא ברכות דשחרית יכול לברך קודם גטילה אלא א"כ ישן על מטתו ערום או שישן במלבושים שבית הצואר פתוח דמסתמא נגע בגופו דאז אסור אפילו בדברי תורה עד שינקה אותם בצרורות ובכל מידי דמנקי ואפילו יש לו מים די בנקיון בעלמא ומ"מ אם יש לו מים ראוי להחמיר שלא יברך ברכות השחר בלא גטילה (סקכ"ג וסקכ"ס ס"א וע"ל סי' מ"ו דין כ"ב).

לב ואם ישן שינת עראי דינו כסתם ידים שכשרים לברכות ולתורה (סק"ס).
לג אם יש לו מים צריך ליטול אפילו לתפלת מנחה וערבית אפילו אינו יודע להם שום לכלוך ובלא ברכה ואם אין לו מים מנקה בכל מידי דמנקי. ועיין לקמן סי' צ"ב כמה צריך לחזור אחר המים (סקנ"ה).

לד השכים קודם עמוד השחר ונטל ידיו צריך ליטול ידיו פעם אחרת אחר עמוד השחר להעביר רוח רעה ולא יברך ואפילו אם בפעם ראשון ג"כ לא בירך ענט"י ואם ישן אח"כ שינת קבע או שעשה צרכיו קודם התפלה או שהטיל מים ושפשף יכול לברך אם לא בירך מקודם וכן נכון לעשות וכ"ז לרוח רעה אבל להתפלל מהני אם נטל קודם עה"ש (סי"ד וסקל"א ל"ב ל"ג ובה"ל ד"ה ויטלם וסקכ"ז).

לה ישן בלילה בבתי ידים לא יברך בבוקר על נט"י ונכון שיעשה צרכיו לפני התפלה ויברך (בה"ל ד"ה אם).

לו היה ניעור כל הלילה יטול ידיו אחר עמוד השחר ג' פעמים אבל לא יברך ואפילו ישן שינת עראי אלא א"כ עשה צרכיו או הטיל מים ושפשף וכן נכון לעשות (סי"ג וסקכ"ז כ"ט ל').

לז ואם ישן במקצת הלילה שינת קבע על מטתו ולא נטל ידיו כשקם, יטול ידיו ויברך ואם נטל ידיו לא יברך אלא א"כ עשה צרכיו כדלעיל דין ל"ד (סקכ"ז ובה"ל ד"ה כל).

לח ישן ביום כשיעור שיתין נשמין רצופין יטול ידיו ג' פעמים בלא ברכה ושיעורו יש אומרים שהוא ג' שעות וי"א שהוא יותר מחצי שעה וי"א שהוא מעט יותר משלשה מינוט (סט"ו וסקל"ד ל"ה ובה"ל ד"ה דוד).

לט פחות משיתין נשמין לא מקרי שינה אפילו בלילה (סקל"ד).
מ ובעל נפש יחמיר שלא ישן ביום שיתין נשמין משום ביטול תורה ובשבת מותר ומי שאי אפשר לו ללמוד בלא שינת הצהרים מותר לישן מעט אבל לא יאריך בה ותהיה כונתו לש"ש כי הכל תלוי לפי מה שהוא אדם כפי הצורך לעבודתו ית' שמו (סט"ו וסקל"ז וע"ל סי' רל"א דין א' די וסי' רל"ט דין ה').

מא מים של נט"י שחרית אסור להנות מהן ע"כ לא יתנם לפני בהמתו (ס"ט וסקכ"כ).
מב ולא ישפכם בבית ולא במקום שעוברים שם בני אדם אלא במקום מדרון או בעפר תיחוח (ס"ט וסקכ"א וע"ל סי' ק"ג דין י"ב).

מג אלו דברים צריכים גטילה במים עד הפרק ועכ"פ עד סוף קשרי אצבעותיו ואם אין לו מים די בנקיון בעלמא לתורה ולתפלה וכשידמן לו מים יטול ידיו. הקם

מהמטה והמשמש מטתו וההולך בבית הקברות ויטול קודם שיתפלל על הקברות ויחזור ויטול שנית בשבועו לחצר בית הקברות ויש נוהגין או לרחוץ גם הפנים ומי שנגע במת ואפילו נכנס אצל מת או הלך ולזה אותו לא יכנס לבית אחר קודם שירחץ וכל אלו צריכין ג' פעמים וי"א שרק הקם מהמיטה צריך גטילה ג'פ"ט (סי"ח וסקל"ח ל"ט מ"ב מ"ג).

מד ואלו צריכים גטילה פעם אחת היוצא מבהכ"ס אפילו לא עשה צרכיו ומבית המרחץ אפילו לא רחץ שם ויש מחמירין גם בביה"כ ליטול ג' פעמים ויש חולקין (סי"ח וסקל"ט מ'). וי"א שבכולן די בגטילה פ"א מלבד הקם מהמטה (סקל"ט וע"ל סרכ"ז ד"ו). מה והנוגע בכינה והמפליא כליו אפי' לא מצא כינה והנוטל צפרניו והמקוץ דם מהכתפים וכן מי שמעמיד עלוקה שקורין פייוקע"ס או ביינקע"ס והמגלח וכל אלו [מדין מ"ג עד כאן] הטעם משום רוח רעה ולכן ימחר ליטול תיכף (סי"ח י"ט וסקמ"ח ל"ח מ"א).

מו ואלו צריכים גטילה משום נקיות החולץ מגעליו אם נגע בהם בידיו בעת החליצה והנוגע ברגליו החופף ראשו והנוגע בגופו בידו במקומות המטונפים שיש בהם מלמולי זיעה אבל הנוגע בפרעוש אפשר דדי בנקיון בעלמא ומי שלכלך ידיו ברפש או בטיט א"צ כלל גטילה רק מקנח מקום המלוכלך ודי (סי"ח וסקמ"א מ"ד מ"ה מ"ו ל"ח וע"ל סי' צ"ב דין י"ח).

מז וצריך ליוהר בתפלה או באכילה או בשעה שעוסק בתורה שלא ליגע בשוק וירך ובמקומות המכוסים ושלא לחכך בראשו אבל במקומות המגולים בראשו או בפניו ובמקום המגולה שבזרועותיו עד הפרק שקורין (איילין בויגין) אין להקפיד אבל למעלה מזה לא מהני אף שדרך המקום להיות מגולה וכן בצוארו עד החזה אם מנהג המקום להיות מגולה שם אין להקפיד ומי שהולך יתף ברגליו אפשר דהוי בכלל מקומות המגולין (סכ"א וסקמ"ט נ"ג נ"ד ובה"ל ד"ה צריך ובאגרות חזו"א ח"א סי' ד' וע"ל סי' צ"ב דין י"ח וסי' קפ"א דין י"א).

מח ואם עומד בתפלה ונוצר שנגע במקום מטונף די בנקיון עפר או שמחכך ידיו בכותל אבל בק"ש או בפסוקי דזמרה צריך לילך ליטול ידיו ואם נגע בתוך הסעודה יטול ידיו שנית בלא ברכה (סק"ג נ"א) וכן אם נכנס לבהכ"ס אפילו לא עשה צרכיו מיהו י"א שיכול ליטול ידיו בבה"כ ולצאת כשעדיין יש המים עליהם ובחזו"א כתב שאין לעשות כן בסעודה (ארו"ח סי' כ"ד סכ"ו) וע"ל סי' ס"ב דין ר' וסי' פ"ה דין ט' וסי' צ"ב דין י"ח.

מט צריך ליוהר מזיעה שכל זיעה סם המות חרץ מזיעת הפנים (סקנ"ב).
נ הרוחץ פניו ולא נגבם יפה פניו מתבקעות או עולה בהן שחין ורפואתו לרחוץ הרבה במי סילקא (ס"כ).

סימן ה. כוונת הברכות

א יכוין בברכות פירוש המלות ולא יזרוק ברכה מפיו אלא יברך בנחת (ס"א וסק"א וע"ל סי' קפ"ה דין ד').

ב יכוין בעת שמברך ברכת הנהנין או ברכת המצות להודות לבוראו אשר הפליא חסדו עמו ונתן לו הלחם או הפירות להנות מהם וצוהו על המצות ולא יעשה כאדם העושה דבר במנהג ומוציא דברים מפיו בלא הגיון הלב ועל דבר זה חרה אף ה' בעמו ועונשו גדול (שם).

ג כשיזכיר השם יכוין פירוש קריאתו שהוא אדון הכל ופירוש כתיבתו שהיה זהו ויהיה ובמקום שנכתב בא"ד אין צריך לכוין אלא שהוא אדון הכל והגרי"א כתב דלפי עומק הדין אין צריך לכוין בשום מקום אלא פירוש קריאתו דהיינו אדון הכל מלבד בק"ש [בפסוק ראשון] צריך לכוין גם פירוש כתיבתו (ס"א וסק"ג).

ד וכשיזכיר אלקים יכוין שהוא תקיף בעל היכולת ובעל הכחות כולם (ס"א).

ה השם הנכבד והנורא דהיינו שם יו"ד ה"א אסור לקרותו ככתבו וההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעוה"ב אלא צריך לקרותו כאלו היה כתוב באל"ף דל"ת וגם בנקודות אל"ף דל"ת דהיינו האלף בחטף פתח ולא בפתח לבדו או בשו"א לבדו והדל"ת בחולם והנו"ן בקמ"ץ וידגיש היו"ד שתהא ניכרת יפה וטעם הנגינה מלרע (סק"ב).

ו אם אחד מספר חסדי ה' שעשה לו ומתחלה מזכיר השם ורוצה לגמור דבריו אסור להפסיקו בדברים שמא מתוך כך לא יגמור דבריו ונמצא שהזכיר שם שמים בחנם אבל אם רוצה לקלל שום אדם והתחיל בשם מצוה להפסיקו שלא יגמור (סק"ג וע"ל סי' רט"ו דין ז').

סימן ו. דין ברכת אשר יצר ואלהי נשמה ופירושו

- א כשיצא מבה"כ יברך אשר יצר (ס"א).
 ב ולא יאמר חללים חללים רק חלולים חלולים (סק"א).
 ג ויאמר שאם יפתח אחד מהם ואח"כ או יסתם אחד מהם (סק"ב).
 ד מנהגינו שלא לאמר אפילו שעה אחת (סק"ג).
 ה וי"א שצריך לומר אי אפשר בצירי תחת האל"ף של אי ויש מיישבין הגירסא בחיריק (סק"ד).
 ו י"א שאין לומר רופא חולי כל בשר אלא רופא כל בשר ומ"מ אין למחוק שום נוסחא דשני הגירסאות נכונות (סק"ה).
 ז קבלה מר"י חסיד היוצא מביתו לביהכנ"ס קודם שיתפלל יאמר פסוק שמע ישראל אבל יכוין שלא לצאת בזה ידי ק"ש אלא א"כ ירא שיעבור זמן ק"ש (סק"ו ועיין במ"ב סוף סי' מ"ו).
 ח אותן שאומרים תהלים טוב יותר שיאמרו קודם התפלה (סק"ח).
 ט יש נוהגין לברך על גט"י מיד בנטילה ראשונה אף שעדיין אין הולך להתפלל והנהגה כן יש לו על מי לסמוך מיהו אם צריך לנקביו לא יברך אפילו יכול להעמיד עצמו עד פרסה. והמנהג הנכון נתבאר לעיל סי' ד' דין כ"ג (ס"ב וסק"ט).
 י ויהר שלא יברך ב' פעמים ואפילו ש"ץ אם בירך בביתו לא יברך בביהכ"נ אלא אם רוצה [כמו שנוהגין בימים נוראים שהש"ץ מברך ברכות השחר ובה"ת וענט"י ואשר יצר] יבקש א' מהשומעים שעדיין לא בירך שיכוין לצאת בברכתו אבל יזהר מאד להשמיע להיוצא י"ח כל לשון הברכה ולא כמו שנוהגין באיזה מקומות שמשמיעין רק תחלת הברכה וסופה (ס"ב וסק"י וע"ל סי' מ"ו דין כ"ג).
 יא בימי הסליחות יאמר על גט"י וברכות התורה קודם הסליחות או שיעשה צרכיו או יטיל מים וישפשף אחר הסליחות ויברך ענט"י ואשר יצר (סק"י"א).
 יב נכון ליהר להסמך ברכת אלקי נשמה לאשר יצר שתהא ברכה הסמוכה לחברתה ואם אין יכול להסמך יכול לאומרה בפני עצמה (ס"ג וסק"ב).
 יג מי שלא בירך אלקי נשמה קודם התפלה לא יברך אחר התפלה שברכת מחיה מתים פוטרתה אלא א"כ כיון בהדיא בשעת ברכת מחיה המתים שלא לפוטרה (סק"י"ב) והרוצה לברך לא הפסיד (בה"ל לק' סי' ג"ב ד"ה ומ"מ וע"ש כיצד יש לנהוג).
 יד לא יאמר אתה יצרתה בי אלא אתה יצרתה אתה נפחתה בי (שם). ויש להפסיק בין אלקי לנשמה (לק' סי' מ"ו סק"ג).
 טו יש נוהגין שאחר שבירך אחד ברכת השחר וענו אחריו אמן חוזר אחד מהעוֹגין אמן ומברך ועוֹגין אחריו אמן וכן כולם כדי להשלים צ' אמנים בכל יום ובלבד שיכונו שלא לצאת אחד בשל חבירו ולא בשל ש"ץ ויש שאין אומרים בקול רם אלא הש"ץ וכל מקום יעשה כפי מנהגו (ס"ד וסק"ג).

טז אין הש"ץ יכול להוציא ברכות השחר בפחות מעשרה אלא א"כ מי שאינו בקי לברך בעצמו יכול להוציאו אף בפחות מעשרה (סקי"ד ועי' סי' מ"ו דין כ"ג).
יז פירוש ברכת אשר יצר עי' בשו"ע ומ"ב (ס"א, ועי' לק' סי' מ"ו דין ט"ו אם יכול לברך אלקי נשמה כשהי' ניעור כל הלילה).

סימן ז. דין לברך אשר יצר כל היום אחר הטלת מים

- א כל היום כשעושה צרכיו בין קטנים בין גדולים מברך אשר יצר ולא על גט"י אפילו רוצה ללמוד או להתפלל מיד ואפילו היו ידיו מלוכלכות כגון שעשה צרכיו ושפשף או קינח אין מברך על גט"י (ס"א וסק"ד).
ב י"א שאם עשה צרכיו וקינח ורוצה להתפלל (אחת מג' התפלות) וגם לאכל דבר שטיבולו במשקה יכול לברך על גטילת ידים (בה"ל ד"ה להתפלל).
ג אכל דבר שחייב בברכה אחרונה ושכח והטיל מים וזכר קודם שבא לברך אשר יצר ברכת אשר יצר קודמת לברכה אחרונה דתדירה (סק"ב וע"ל סי' רכ"ו דין ד').
ד הטיל מים ולא שפשף א"צ ליטול ידיו רק משום נקיות או משום הכון ואם אין לו במה ליטול ידיו אעפ"כ צריך לברך אשר יצר (ס"ב וסק"ה).
ה אפילו שפשף יכול לנקות ידיו בכל מידי דמנקה ומברך אשר יצר (סק"ה).
ו שפשף בידו אחת א"צ ליטול אלא אותה היד והשניה רק משום הכון כגון לתפלה (בה"ל ד"ה הטיל).
ז יזהר לברך אשר יצר תיכף בין בגדולים בין בקטנים ואם נמשך זמן גדול אחר עשיית הצרכים אם עדיין א"צ פעם שניה לביה"כ יברך ואם גזכר לאחר שהתחיל לו תאזהר שוב לא יברך עד שילך פעם שניה ויברך ברכה א' (ס"ג וסק"ו א' וע"ל סי' ע"א דין ט').
ח השותה סם המשלשל ויש בדעתו מתחלה לפנות הבני מעיים עד שתכלה הזוהמא נהגין לברך בכל פעם אך בשלשול חזק שמרגיש מיד שיצטרך לפנות שנית אסור לברך (סק"ב).
ט אין שיעור להשתין מים כי אפילו לטפה אחת חייב לברך שאם יסתם הנקב מלהוציא הטפה היה קשה לו וחייב להודות (ס"ד).

הלכות ציצית

סימן ח. הלכות ציצית ועטיפתו

- א מיד אחר גט"י יתעטף בציצית כדי שלא ילך ד' אמות בלא ציצית (ס"א וסק"א וע"ל סי' י"ב סקי"ג).
ב העטיפה והברכה שתיהן יהיו בעמידה ובדיעבד יצא בשתייהן אפילו לא עמד (ס"א וסק"ב). וכן כל ברכת המצות צריך להיות בעמידה לכתחלה (שם).
ג יברך לכתחילה בשעה שהוא אוחז הטלית בידו ורוצה להתעטף בו ולא בשעה שעדיין מקופלת (שם).
ד ויכוין בהתעטפו שזונו הקב"ה להתעטף בו כדי שזכור כל מצותיו לעשותם וגם יכוין לקיים מצות ציצית ובדיעבד אם לא כיון רק לקיים המצוה יצא (ס"ח וסקי"ט).
ה צריך להפריד חוטי הציצית שלא יהיו מסובכין אחד בחבירו וכתב האר"י ז"ל ציצת ר"ת צדיק יפריד ציציותיו תמיד (ס"ז וסקי"ח).
ו ואם נשתהה לבוא לבהכ"נ ועי"ז יתבטל מתפלה בצבור יש להקל וצ"ע אבל לכתחלה חייב בודאי להפריד כי אפשר דלקצת דעות אין לברך עליהן בעודן מסובכין (סקי"ח).

ובה"ל ד"ה צריך) ובחזו"א כ' שאין מעכב ויכול לברך ואינו אלא נז' הציצית (או"ח סי' ג' סק"ט ד"ה מ"ב א').

ז קודם שיברך יעיין בחוטי הציצית אם הם כשרים וגם יבדקם למעלה במקום נקב הטלית שלא יהא שם נפסק (ס"ט וסקכ"א).

ח גם בשבת יש לבדוק (ס"ק כ') ובפרט אם הולך בו אח"כ ואפילו לכרמלית ויותר טוב שיבדוק בערב שבת בשעת הנחתו בכיסו (לקמן סי' י"ג בה"ל ד"ה קודם ועי' לקמן סי' י"ג דין י"א).

ט מי שלובש כמה בגדים של ציצית בברכה א' יבדוק כולם בחוטי הענף אבל למעלה במקום הנקב אפשר שיש להקל דסגי לבדוק אחד מהם (סקכ"ב ובה"ל ד"ה יעיין).
י וצריך לבדוק בכל יום בבוקר כשלוש וואם הסירן באמצע היום והסירה דעתו מהם אע"ג שצריך ברכה א"צ לחזור ולבדוק (סקכ"ב).

יא אם בדק הטלית כשהסיר אותו מעליו והניחו בכיסו א"צ לחזור ולבדוק מחר כשיחטוף (שם).

יב טלית קטן אם אין מברך עליו אפשר דא"צ לבדוק רק החוטין ולא למעלה במקום הנקב שאין מצוי שם כ"כ פסול מיהו נכון לעיין קצת לפרקים גם שם ובפרט מי שישן בהט"ק (בה"ל ד"ה יעיין).

יג אם על ידי הבדיקה יתבטל מתפלה בצבור או שקראהו לעלות לתורה יכול ללבוש טליתו בלא בדיקה והוא שידע שהיו החוטין שלימים מאתמול ומ"מ נכון לעיין קצת מאי דאפשר (סקכ"ב).

יד אם שאל טלית מאחר לעלות לתורה שנוהגין שלא לברך (כמבואר לקמן סי' י"ד דין כ"ד) א"צ לבדוק כלל (שם ובה"ל ד"ה קודם).

טו מי שלקח טלית של קהל לעלות לתורה או לדרוש בו קודם בין השמשות צריך לבדוק ואפי' ללבוש בלא ברכה צריך עכ"פ לבדוק במקצת מאי דאפשר [מפני טורח הצבור] (בה"ל ד"ה קודם ועיין לקמן סי' י"ד דין כ"ה שיכוין לשם מלבוש ויברך וע"ל סי' י"ח דין ז').

טז ומברך להתעטף בציצית בשו"א תחת הבי"ת (ס"ה וסק"י).

יז אם שנים או שלשה מתעטפים בטליתותיהם כאחת [וכן הדין בתפילין ובכל ברכת המצות] מצוה מן המובחר שאחד יברך להוציא לכולם והאחרים יענו אמן [ודוקא אם מתעטפים בתוך כדי דבור לברכתו] אבל לא נהגו כן. ויכול להוציאם אפילו הם בקיאים ובלבד שיתכוין השומע לצאת והמשמיע להוציא אבל אם מתעטף אחר כ"ד לברכת חבריו אין להוציאו (ס"ה וסקי"ג י"ד י"ב י"א וע"ל סי' קכ"ד דין כ"ג וע"ש דין ל"ד כמה הוא כדי דבור).

יח מי שאינו מתעטף כלל או שכבר בירך לא יברך להוציא חבריו אלא א"כ חבריו אינו בקי לברך בעצמו ובדיעבד יצא אפילו בקי ואפילו לא ענה אמן (סקי"ד ושה"צ אות כ"א וסקט"ו).

יט אם כמה אנשים קנו טליתים חדשים ולא ברכו שהחיינו ורוצים לברך בשעת עיטוף אע"פ שאחד מוציא כולם בברכת ציצית צריך לברך שהחיינו כל אחד לעצמו (סקי"ד).

כ אחר הברכה יכסה ראשו בהטלית עד שיגיע עד פיו ומשליך כל הארבע ציצית לצד שמאל כדי הילוך ד' אמות ואח"כ יסיר העטיפה עד שהתפילין של ראש יהיה נראה קצת ויעמיד כל א' מהציצית על מקומה שיהיו שתי ציציות לפניו ושתיים לאחוריו (ס"ד וסק"ד) והיד תפסיק בין ב' הציצית (לקמן סי' י' סקל"ז).

כא נכון שיכסה ראשו בהטלית מתחלת התפלה עד סופה שמביא לידי יראת שמים והאריז"ל הי' מכסה הטלית על התפילין ש"ר אך עכ"פ לא יכסה התפילין לגמרי ונכון שלא יסיר הכובע הקטן שעל הראש בעת התפלה אף שמכסה ראשו בהטלית (ס"ב וסק"ד וע"ל סי' צ"א דין ד').

כב אותן האנשים שמניחין הטלית כשהוא מקופל ומשלשלים הטלית סביב צוארם על כתפיהן אין יוצאין מצות ציצית וכן אותן שמושכין הטלית על עצמן עד שמגיע הראש לחצי אורך הטלית ומתעטפים אין זה עיטוף (סק"ג ד') וכן אותן שמקפלין הטלית הרבה כדי שיהא הציצית ממש לפניו ולאחריו לא יפה עושין אלא היד תפסיק בין ב' הציצית כדלעיל סעיף כ' (לקמן סי' י' ס"ק ל"ז).

כג בחור אין מכסה ראשו בהטלית אפילו הוא ת"ח (סק"ד).

כד נהגו לעשות עטרה מחתיכת משי לסימן שאותן ציצית שלפניו יהיו לעולם לפניו האר"י ז"ל לא היה מקפיד בזה ואם נקרע למעלה יכול להופכו (סק"ט ולק' סי' י' סק"ג).

כה הלובש בגד שהוא חייב בציצית ולא הטיל בו ציצית ביטל מצות עשה (סי"ז) ואפילו חסר ציצה אחת שאינה כדינה (לק' סי' י"ג ס"א).

כו טליתות קטנים שלנו שאנו נהגין ללבוש אם אינו מתעטף בו יברך על מצות ציצית ויוצאין בהן חובת ציצית אם יש בהן כשיעור המבואר לקמן סי' ט"ז וגם פתוח רובו (ס"ג וס"ו וסק"ה י"ז).

כז וטוב להניח הט"ק על ראשו רחבו לקומתו ויתעטף בו ויעמוד כך מעוטף לפחות כדי הילוך ד' אמות ואח"כ ימשכנו מעל ראשו וילבשנו. ואם עושה כן יכול לברך להתעטף בציצית (ס"ג וסק"י).

כח הנהגין שלא לברך על הט"ק רק פוטרין אותו בהט"ג א"צ כלל להתעטף בו (סק"ז).

כט בדיעבד אם בירך בט"ק שאינו מתעטף להתעטף בציצית או שבירך על ט"ג על מצות יצא (סק"י).

ל הלובש טלית קטן בעוד שאין ידיו נקיות ילבשנו בלא ברכה וכשיטול ידיו ימשמש בציצית ויברך עליו או כשילבש טלית אחר יברך עליו ויכירין לפטור גם את זה ואז א"צ למשמש בציציות של ראשון (ס").

לא נהגין לברך על טלית גדול ולפטור את הט"ק ולא כאיזה אנשים שמברכין על הט"ק ותיכף מברכין על הט"ג שגורמין ברכה שאינה צריכה ואפילו אם מפסיק ביניהם כמה פעמים אין ראוי לברך עליו כגון שישן בו בלילה או שאין בו כשיעור (ס"ק כ"ד).

לב עיקר מצות ט"ק ללבושו על בגדיו כדי שתמיד יראהו ויזכור המצות ובכתבים איתא טלית קטן תחת בגדיו מיהו עכ"פ צריך שיהא הציצית מבהוץ ולא כאותן שתחבין אותן בהכנסות אך האנשים ההולכין בין הגוים יוצאין בזה ומ"מ בשעת הברכה יהיו מגולים כדי הילוך ד' אמות (סי"א וס"ק כ"ה).

לג אותן האנשים המשימים הציצית במכנסים שלהם לא די שמעלימין עיניהם ממאי דכתיב וראיתם אותו וזכרתם וגו' עוד מבזין הם את מצות השי"ת ועתידין הם ליתן את הדין ע"ז ומה שאומרים שהולכים בין הגוים לזה היה די שישמרו הציצית בתוך הכנף ואילו היה להם איזה דורון ממלך בשר דם שחוק עליו שם המלך כמה היו מתקשטים לפני אנשים תמיד וק"ו בציצית שמרמו ע"ש מלך מ"ה הקב"ה כמה מתכבד האדם הגושא שמו עליו ואמרו חז"ל הזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני השכינה ומשמע מן הכתובים דהיהודים שישארו לעת קץ יהיו מצוינים במצוה זו ואמרו חז"ל כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומשמשים לו שני אלפים ושמנה מאות עבדים (סקכ"ו).

לד היו לו כמה בגדים של ד' כנפות אם לובשם כולם חייב לעשות ציצית בכולם ואם מונחים בתיבתו פטורים (סי"ב וס"ק כ"ז).

לה לבש כולם בלא הפסק והיה דעתו מתחלה על כולם לא יברך אלא ברכה אחת ואפילו פשט הראשון קודם שלבש השני ויזהר שלא יעשה ביניהם הפסק גדול שלא יגרום ברכה שאינה צריכה (סי"ב וס"ק כ"ח ל"א).

לו ואם לא היה בדעתו בפירוש מתחלה על כולם רק שבירך סתמא ואין רגיל ללבוש רק אחת אפילו היו מונחין לפניו כל הבגדים בשעת ברכה צריך לחזור ולברך (סי"ב וס"ק כ"ט ל').

לז ואם רגיל ללבוש תמיד שנים או שלשה בגדים זו על זו ועתה לבש את הבגד סתמא אם היו כולם לפניו לא יחזור ויברך ואם הביאו לו הבגד השני אחר שגמר הלבישה יחזור ויברך ואם הביאו לו בעוד שהיו לפניו מהבגדים הראשונים שהיו בשעת ברכה או שהביאו לפניו מלבוש השני תיכף אחר ברכת הראשון קודם שלבשו אם אין נחוץ לו עכשיו הבגד האחרון מוטב שלא ללבוש עד שיסיח דעתו מברכה ראשונה כדי לצאת מן הספק ואם אינו יכול ללבוש בלא ברכה (בה"ל ד"ה אם לא).

לח ואם עושה בין הבגדים הפסק גדול שיש בו היסח הדעת צריך לברך על כל אחת ואפילו היה בדעתו לפוטרו אבל שהוא זמן מה בשתיקה ואפילו יותר מכדי דיבור אין זה הפסק בדיעבד (סי"ב וס"ק כ"ח).

לט אם סח ביניהם לצורך לבישה כגון שאמר תנו לי הבגד ללבוש אין זה הפסק אבל סח שלא לצורך לבישה אפילו תיבה אחת נחלקו הפוסקים ולכן יוהר שלא לשוח ואם דיבר אין חזר ומברך (סק"ח ל"ה וע"ל סי' תנ"ז דין ד').

מ הלוכש טלית ומצא אותו פסול או שנפסלו ציציותיו אח"כ ולובש טלית אחר אם לא היה דעתו בפירוש בשעת ברכה על כל מה שילבש אח"כ צריך לחזור ולברך ואם היה דעתו א"צ לחזור ולברך (סק"ל וע"ל סי' י"ט דין ג').

מא בירך על טלית קטן על מצות ולקח מיד הטלית גדול אפילו בחדר שני אם היה דעתו בפירוש לפטור בעל מצות אין צריך לברך על הט"ג אבל בסתמא חזר ומברך אפילו היה לפניו ואם מברך על הט"ק להתעטף אפילו בסתמא אם היה הט"ג לפניו בשעת ברכה א"צ לברך עליו כיון דרגיל ללבוש בכל יום הרי כדעתו לפוטרו ואם לא היה לפניו בשעת ברכה צריך לכיון בפירוש לפוטרו ואם סח ביניהם נתבאר בדין ל"ט (סי"ג וס"ק ל"ה ובה"ל ד"ה אם הי').

מב ואם הולך ביניהם מביתו לבהכ"ג או אפילו יצא מביתו וחזר מיד יש אומרים דשינוי מקום הוי הפסק ומ"מ ראוי להחמיר שלא לברך אם לא שהיה בהכ"ג רחוק מביתו או שהסיד דעתו ביניהם או שלא היה דעתו עליו בשעת ברכה (סי"ג וסק"ג ל"ד).

מג הפושט טליתו אם היה דעתו לחזור ולהתעטף בו מיד וכן עשה אפילו פשוט להכנס לבה"כ לא הוי הפסק וא"צ לחזור ולברך אפילו לא נשאר עליו ט"ק (סי"ד וס"ק ל"ז ל"ח). ונכון שיכוין בשעת ברכה שאם יפשיטנו שיחזור וילבשנו (בה"ל ד"ה אם פשט). מד ואם היה דעתו שלא ללבוש מיד רק אחר זמן ואפילו חזר בו אח"כ ונתעטף בו מיד ואפילו נשאר עליו ט"ק צריך לחזור ולברך (שם).

מה ואם פשטו סתמא אם נשאר עליו ט"ק וחזר ולבשו מיד או שפושטו בתוך התפלה ואפילו לא נשאר עליו טלית קטן א"צ לחזור ולברך ואם לא נשאר עליו ט"ק או שקיפלו והניח בתוך כיסו בסתמא אפילו נשאר עליו ט"ק צריך לחזור ולברך (סק"ח).

מו ולכן הסגיד שמתעטף בטלית אחר התפלה אם בשעת הפשיטה היה בדעתו ללבוש ולא שהיה הרבה ביניהם אפילו המילה בבית אחר א"צ לברך ואם לא היה דעתו ללבוש או שקיפלו בתוך כיסו בסתמא אפילו המילה בבהכ"ג צריך לברך ואם הסירו סתמא ולא קיפלו אם נשאר עליו ט"ק לא יברך ואם לאו יברך מיהו אם היתה טלית כ"אולה לא יברך כמבואר בס"י י"ד (בה"ל ד"ה אם הי').

מז היה בדעתו ללבוש תיכף ואח"כ נשתהה זמן מה והסיד דעתו צריך לברך אפילו נשאר עליו ט"ק ולכן הנכנס למרחץ רכהה הרבה צריך לחזור ולברך על ט"ק והעולם אין נוהגין כן ויותר טוב שיכוין בבוקר שתפטר הברכה רק עד שיפשיטנו במרחץ ויכול לברך לכו"ע (ס"ק ל"ז ובה"ל ד"ה וי"א).

מח נפלה טליתו שלא במתכוין אם נפלה כולה אפילו לובשה מיד ואפילו נשאר עליו טלית קטן ואפילו נשארת בידו אם נפלה מכל גופו צריך לחזור ולברך ואם נפלה ממנו באמצע שמונה עשרה והחזירהו אחרים עליו כשיסיים שמונה עשרה ימשיך

שונה הלכות כה

ה' ציצית ס"ח

בציצית ויברך ואם לא נפלה כולה אע"פ שנפלה רובה א"צ לברך וי"א דרובו ככולו וכן מצדד הגר"א (סט"ו וסקל"ט מ' מ"א).

מט בירך על הטלית ונפל מידו קודם שנתעטף והגביהו ולבשו א"צ לברך שנית ואפילו נפסלו ציציותיו היה לו ציצית מזומנים ותיקנם מיד א"צ לברך שנית כיון שעדיין לא עשה מצותו לא הסית דעתו (ס"ק מ"א).

נ מי שלבש טלית ונפסלו ציציותיו ופרשטם לעשות ציצית אחרים יחזור ויברך אבל אם הם כשרים אלא שרוצה להטיל יותר מהודרים צ"ע (בה"ל ס"ס כ"ה וע"ל ס"י י"ט דין ג').

נא מי שלקח טלית להתעטף והתחיל לברך עליו וקדם שסיים הברכה לקחווהו ממנו ותפילין לפניו יכול לסיים הברכה להניח תפילין (ס"ק מ"א).

נב הלוש טליתו קודם אור היום צריך למשמש בבקר ולברך ויתבאר לקמן ס"י י"ח (סט"ו וס"ק מ"ג).

נג הלן בטליתו בלילה לא יברך עליו בבוקר ומ"מ נכון לפטור אותו בטלית גדול ואם פשטו על דעת שלא ללושו תיכף צריך לברך אח"כ מיהו לכתחלה לא יעשה כן לצאת מהספק שגורם ברכה שאינה צריכה (סט"ו וסקמ"ב).

נד הישן ביום שינת צהרים ומסיר מעליו הטלית קטן נחלקו הפוסקים אם הוי היסח הדעת ולכן נכון שיכסה בו בשעת היציאה ולא יברך עליו (סקמ"ב).

סימן ט. איזה בגדים חייבים בציצית ואיזה פטורים מציצית

א י"א שאין חייב בציצית מן התורה אלא בגד פשתים או של צמר רחלים או אילים זכרים אבל בגדי שאר מינים כגון צמר גמלים וצמר ארנבות ונוצה של עזים והשירים והקנבוס אין חייבין אלא מדרבנן ומ"מ צריך לברך עליהן וי"א שכולם מן התורה וכן הלכה וירא שמים יחמיר לחוש לדעה ראשונה ויעשה בין ט"ג ובין ט"ק של צמר כדי לקיים מצוה דאורייתא (ס"א ו' וסק"ב ג' ה' ובמעשה רב כתוב שהגר"א הלך ט"ק של שאר מינים וכן נהג מרן החו"א זצ"ל) וטלית של עור פטור אפילו מדרבנן (לקמן ס"י י' ס"ק י"א).

ב צמר של עז בת רחל אפילו צמרה דומה לשאר צמר הרחלים וכן של רחל בת עז ואפילו רחל בת עז בת רחל או רחל בת רחל בת עז אפילו עד מאה דורות אין דינה כצמר אלא כשאר מינים (סק"ב וחזו"א בכורות ס"י י"ט סק"ח ט').

ג רחל הנולד מכלאים כגון שאביה תיש אין לצמרה דין צמר (חו"א שם סק"י כדעת הפמ"ג ודלא כמ"ב בבה"ל שתמה עליו).

ד צמר רחלים או פשתן שטרפן בשאר מינים אפילו חוטין הולכין אחר הרוב ואם הרוב מצמר או מפשתים חייב מן התורה אפי' לדעה ראשונה ודוקא שטרפן וטוון ועשה מהן בגד אבל אם השתי מצמר או מפשתים והערב משאר מינים או איפכא אפילו רובו מצמר או מפשתים אין חייב אלא מדרבנן לדעה זו ועיין לקמן בדין י"ג י"ד איזה ציצית לעשות בו (סק"ב ובה"ל ד"ה אלא).

ה לקח טלית צמר שאין בו כשיעור וחיבר לו חתיכה משאר מינים להשלים השיעור חייב מדרבנן לדעה ראשונה אבל אם בצמר עצמו יש כשיעור חייב מן התורה ואם רובו ממין אחר צ"ע (בה"ל ד"ה אלא וע"ל ס"י י' דין י"ד בשם החו"א ונראה שחולק וע"ש דין ל"א).

ו נפ"מ בין חיוב דאורייתא לחיוב דרבנן כגון שיש לו ספק אם הבגד חייב בציצית או אם הציצית כשרים דבדרבנן ספיקא לקולא וכן אם היה יושב בצבור ונפסק אחד מן ציציותיו בחול אם הוא מדרבנן אין חייב לפשוט תיכף במקום כבוד הבריות ועוד יש נפ"מ עיין פמ"ג (סק"ג).

ז יש לעשות הציצית לבנים אף בבגדים צבעים ומ"מ ראוי למדקדק לעשות ארבע כנפות או טלית קטן לבן כדי לצאת ידי הסוברים שצריך לעשות הציצית מצבע

הטלית וגם משום דכתיב ולבושיה כתלג חיור ומה ששפת הבגד צבוע כעין תכלת אין קפידא דבתר עיקר הבגד אוליגן (ס"ה וס"ק ט"ז).

ח י"א שאין לעשות טלית של פשתן גזירה שמא יעשה ציצית מחוטי תכלת הוי כלאים כשיתכסה בו בלילה ואע"פ שאין הלכה כן ירא שמים יחמיר ומיהו אם אי אפשר רק בטלית של פשתן מוטב שיעשה טלית של פשתן וציצית של פשתן ויברך עליו משיבטל ממצות ציצית (ס"ו וס"ק י"ז י"ט) מיהו אם יש לו טלית גדול של צמר יברך עליו ויכוין לפטור את זה וי"א שיעשה בו כנפות של עור ויטיל בו ציצית של צמר והאחרונים מפקפקים בזה (שם).

ט ציצית של צמר רחלים (שנתבאר בדיון א' ב') פוטר בכל הבגדים חוץ מבגד פשתן בזה"ל דליכא תכלת מפני שהוא כלאים (ס"ב וס"ק).

י ציצית של פשתן מן התורה פוטר בכל הבגדים חוץ מבגד צמר וי"א שאין לעשות ציצית של פשתן כלל ובפרט בבגד משי ובשעת הדחק יש לסמוך על המקילין מלהתבטל ממצות ציצית והגר"א היה ג"כ מן המקילין ויכול לברך עליו (ס"ב וס"ק י"ח י"ט).

יא ציצית של שאר מינים בין להסוברים שבגדי שאר מינים חייבים מן התורה ובין להסוברים שהחייבים מדרבנן אין פוטרין אלא במינן כגון משי לבגד משי וצמר גפן לצמר גפן ובלבד שיהיו טווי ושזור לשם ציצית כדן אבל שלא במינן אין פוטרין (ס"ג וס"ק ט י"א).

יב טלית שהתחתון תפור בצמר או בפשתים והעליון ממין אחר אוליגן בתר עליון (ס"ק י"ב).

יג טלית שהשתי משאר מינים והערב צמר או להיפך יטיל בו ציצית של צמר דוקא ואפילו רובו משאר מינים כגון שחוטי השתי עבים יותר או ארוכים יותר ואפילו לא מינכר חוטי הצמר בפני עצמם כגון שעירב מעט מחוטי הצמר בשתי או בערב אפ"ה טוב לעשות של צמר וטוב יותר שיעשה הטלית כולה של צמר בלי תערובות כלל של שאר מינים (סק"ג וע"ל דין א').

יד טלית שהוא מעורב בצמר גפן ופשתים או שאר מינים ופשתים אין לטלית זו תקנה ובשעת הדחק יעשה בה ציצית של פשתן כדלעיל דין י' (ס"ק י"ג).

טו בגד של צמר גפן וכנפיה של משי נכון להטיל בה דוקא ציצית של צמר וכן היא של צמר גפן וכנפיה של עור (חזו"א אר"ח ס"י ג' ס"ק ל"ג ד"ה מ' ב').

טז אם הטיל בטלית של שאר מינים ב' חוטים ממינו וב' חוטים מצמר בכל ציצה מהני (ס"ק י"ד).

יז ואם הטיל בציצה אחת שלש חוטים ממינו ואחת מצמר או פשתים או להיפך או שעשה ציצה אחת ממינו ואחת מצו"פ יש להסתפק בו (ס"ד וע"י בחזו"א אר"ח ס"י ג' ס"ק כ"ו ומה שמסתפק ע"י בתה"ד ובארה"ח דמבואר דגם זה בכלל ספקו).

סימן י. דיני כנפות הטלית

א כנפות הטלית צריך שיהא מרובעות ולא עגולות ואם עגולה אפילו אחת מהם בין מתחלת עשייתו ובין שחתך אח"כ ואין לה ד' כנפות פטורה מציצית וצ"ע עד כמה נקרא עגולות דאין סברא דע"י משהו נפטר הבגד מציצית (ס"א וס"ט וס"ק א' ובה"ל ד"ה ולא).

ב טלית שיש לה יותר מד' כנפות כגון בת ה' ובת ו' ובת ז' או יותר חייבת בציצית ועושה לה ארבע ציציות בארבע כנפיה המרוחקות זו מזו יותר וי"א דהוא מדאורייתא ויש להחמיר אם אפשר אבל אם כבר נעשה בכנף הקרוב ואי אפשר לתקן כגון שהגיע זמן התפלה יכול לסמוך על המקילין ולברך (ס"א וס"ק ב' ה' וע"י חזו"א ובה"ל ס"ג ס"ק א').

ג ואם עשה ה' ציציות עובר משום בל תוסיף ואם חתך אחת מהן כשרה ובלבד שישאר הד' כנפות המרוחקות בציצית כדלעיל (ס"ד).

ד וי"א שטלית שיש לה יותר מד' כנפות פטורה מציצית ולכן אין לעשות בת ה' לכתחלה מיהו ט"ק שלנו שיש בית הצואר אין לחוש שהרי הרוב סתום ואם אירע שהרוב פתוח יעשה בקאלנע"ר קצת עגול (סק"ג ואם יכול לתופרו ע"י לקמן בס"י ט"ו דין ט"ו).

ה היו לה ד' כנפות וחתך אחד באלכסון ועשהו שנים או שחתך באחד מהקרנות חתיכה כצורת ד' ונעשה כשתי קרנות או שחתך שתי כנפות באלכסון חייבת שהרי נעשית בת ה' או בת ו' (ס"ב וסק"ו ובה"ל ד"ה אחת).

ו טלית שהיו לה ג' כנפות וחתך כנף אחד לשנים נעשית בת ד' וחייבת וצריך שתהי' החתיכה גדולה וניכרת וי"א שיהי' ביניהם ג' אצבעות ודוקא אם חתך מקצת מהבגד ועי"ז נראה אותו המקום כשני קרנות אבל אם לא חתך כלום רק עשה פגימה בסכין וקרע בהקרן עד שנחלק אותו המקום לשנים לא נעשית בת ד' עד שיהיה רוב פתוח (סק"ו ובה"ל ד"ה יש וע"ל דין ל"ד).

ז טלית שכפלה ותפרה מג' רוחותיה אע"ג שהתפירות רחבות ואין חוט התפירה עובר מב' צדדים אלא מרוח אחת עושה ציצית בכנפותיה הכפולות וי"א שאפילו תפרה מרוח אחת והשאר פתוחות מהני (ס"ו וסק"י י"ח ובה"ל ד"ה א"כ).

ח ואם לא תפרה נחלקו הפוסקים אם יטיל ציצית בכנפיה הפשוטות או הכפולות ולכן יזהר שלא יעשה טלית כפולה א"כ תפרה ואם אי אפשר יעשה ציצית בד' כנפות הפשוטים ויכול לברך (ס"ו וסק"י י"ט ושע"צ אות כ"ז).

ט ואם בתחלה היתה ארוכה כ"כ שאינו יכול ללבשו א"כ כופלו יטיל בו בכנפות הפשוטים אבל לא יברך א"כ תפרו (ואז יטיל בכנפות הכפולים ויברך) (סקט"ו).

י כפל אחת מן הקרנות או כל הקרנות ועשה בעיגול אע"פ שקשרו או תפרו לא נפטרו מציצית ויכול להטיל עתה הציצית בכפל אף למטה מקשר גודל אם כשיתפשט יהיה למעלה מקשר גודל (ס"ג וסק"ח ועיין בסמוך דין י"ב).

יא ואם כפל הקרנות ותפרו ברבוע י"א שבזה מהני התפירה ויטיל הציצית בכפל אע"פ שהוא יותר מג' אצבעות משפת הקרן ורבים חולקים וס"ל דלא מהני התפירה אלא א"כ כפל כל הטלית כדלעיל דין ו' (סק"ח).

יב היה הבגד עגול וכפל משפתו עליו ותפרו עד שנעשה מרובע יטיל בו ציצית ולא יברך ואם הכניס שפת הבגד בפנים ותפרו עד שאינו ניכר כלל הכפל למעלה כדרך שהחייטים עושים יכול לברך עליו ואפשר דתפירה כזו מהני אף להקל (בה"ל ד"ה ואין וד"ה לא).

יג טלית של בגד וכנפיה של עור אפילו היה מקום הבגד כולו עגול ואין שם כנף רק הכנפות של עור מרובעים חייבת בציצית דבחר עיקר הבגד אוליגן (ס"ד וסק"ט).

יד וכן טלית שרובה מבגד והשאר עור חייבת בציצית (סק"י). והעור משלים להשיעור ויטיל בה ציצית של צמר (חזו"א או"ח סי' ג' ס"ק ל"ג וע"ל סי' ט' דין ה' בשם בה"ל משמע שחולק).

טו טלית של עור וכנפיה של בגד או שרוב הטלית של עור ומיעוטו של בגד אע"ג שגם בהמיעוט יש שיעור בגד פטורה מציצית (ס"ד וסק"י"א).

טז טלית שתחתיו תפור בעור חייבת ואם העליון של עור פטורה כי עיקר הבגד הוא העליון (ס"ק י"א).

יז היו לה ג' כנפות ועשה בהם ג' ציצית ושוב עשה לה כנף ד' ועשה גם בו ציצית ואפילו היה לה ד' כנפות ועשה בהם ד' ציצית ואח"כ נחתך כנף אחד ונעשה עגול אף שחזר ותיקן אותו הכנף ועשה בו ציצה הרי כל הציציות פסולות משום תעשה ולא מן העשוי וצריך להתירן ולחזור ולקשרן אבל הציצה הד' כשרה (ס"ה וסקי"ב י"ד).

יח אפילו עשה רק ציצית אחת ואפילו קשר אחד עם חוליתו בעוד שלא היה בו ד' כנפות פסול (סקי"ג וע"ל סי' י"א דין ע"ו) ולפ"ז אפי' הטיל ג' חוטיין בציצה והד' הוסיף אחר שתיקנה פסול (חזו"א א"ח ס"ב סק"ה) אך לפ"ד חזו"א לק' סי"ד דין ד' דתלי בקשירה א"כ כ"ז שלא קשר אין לחוש.

יט הטיל ציצית על ציצית יכול לחתוך אחת מהם בין הראשונות ובין השניות בין שנתכוין להוסיף ובין שנתכוין לבטל הראשונות וקודם שחתך אחת פסול (ס"ו וס"ק כ"א כ"ב כ"ג).

כ מצנפת פטורה מציצית ואע"פ שב' ראשיה מושלכין על כתפיהן וגופן אע"פ שמכסה בה ראשו ורובו כיון שעיקרה הכין תחלה לכסות הראש. והרוצה להחמיר יעשה קרן אחד עגול (ס"י וס"ק ל"ב ובה"ל ד"ה כיון).

כא סודר שנותנין על הצואר אם יש בו כשיעור (המבואר לקמן בס"י ט"ז) אם עיקרו נעשה לקנח הידים והזיעה ולצרור בו מעות ופירות פטורה מציצית אבל אלו שבומנינו שנותנין על הכתפים כמין חתיכה גדולה של אמה ויותר שאין עשוי לתשמישין אלו ירא שמים יעשה קרן אחד עגולה (סי"א ובה"ל ד"ה סודר).

כב מלבושים שהם פתוחים מן הצדדים למטה ויש להם ד' כנפות למטה ולמעלה הם סתומים אם רובו פתוח חייב בציצית ודוקא רוב מכל הבגד ולא כמו שעושין החייטין טלית קטן שתופרין אותו מן הצדדים ומניחים בו נקב שמכניסים בו הידים ותופרין למטה מן הנקב ומניחין רוב פתוח ומודדין רק מתחת הידים והמברך על ט"ק כזה קרוב הדבר שהוא ברכה לבטלה רק צריך למדוד אף מה שלמעלה מן הידים והנקב חשוב ג"כ כאלו הוא סתום (ס"ז וס"ק כ"ה וע"ל סי' ט"ז דין י' בשם החזו"א).

כג וצריך שיעשה רוב הנראה לעינים ולא מצומצם משום מראית העין (בה"ל ד"ה משום).

כד אם היה רובו פתוח אע"פ שכשלוכשו חוגר עליהם בחגורתו מחצי ארכה ולמטה אפילו חוגר בחוק לא נפטר מציצית אבל אם קובע בהם לולאות בשני הצדדים וקורעם בקשר של קיימא יש להסתפק (שם).

כה בגדים שרובן סתום פטורים מציצית אפילו יש בהמיעוט הפתוח שיעור טלית (ס"ז וס"ק כ"ד).

כו היה רובו סתום ועשה בו ציצית ואח"כ פתח רובו ואפילו היה רובו פתוח ועשה בו ציצית ואח"כ נסתם רובו וחזר ופתחו צריך להתיר הציצית ולחזור ולקשרן (ס"ק כ"ד ובה"ל ד"ה רובו סתום).

כז היה רובו פתוח ועשה בו קרסים לחבר צדדי הבגד אחת אל אחת אין הקרסים פוטרים אותה אלא א"כ קבועים מחצי ארכה ולמטה וגם יהיו קבועים למטה מן החגור כדי שיהיה רוב הסתום רוב הנראה לעינים שאם לא כן אסור משום מראית העין מיהו הלוכשו תמיד תחת בגדיו ואפילו כשהולך ברשות הרבים מותר דל"ש בזה משום מראית העין (ס"ח וס"ק ל').

כח וצריך שיהיו הקרסים כפופים מאד לצד השני שאינו יכול להתירן רק ע"י מעשה אבל בלא"ה אינו חיבור (ס"ק כ"ט).

כט ולכן אין לעשות בט"ק קרסים כפופים מאד למטה מחציו דהוי כסתום ואם היו לו קרסים אך שהיו כפופים מעט ואח"כ נכפפו הרבה צריך שיתיר הקרסים ויתיר הציצית ויחזור ויקשור (ס"ק כ"ט ובה"ל ד"ה רובו).

ל בגדים שחציים פתוח חייבין בציצית ואין מברכין עליהן ואין יוצאין בהן בשבת לרשות הרבים אבל לכרמלית מותר (ס"ז וס"ק כ"ז). ובחזו"א מפקפק הרבה על דין זה שאוסר לצאת בו לרשות הרבים (או"ח סי' ג' ס"ק כ"ח).

לא היו ב' שלישיית פתוח ומהם היה שליש ועוד בגד ופחות משליש עור חייב בציצית (בה"ל ד"ה ואם וכן כתב בחזו"א או"ח סי' ג' ס"ק ל"ג דעור משלים להשיעור כדלעיל דין י"ד).

לב מלבושים שלנו שקורין רא"ק וכן כה"ג אע"פ שרובו פתוח יש פוטרים אותן משום שאין שני כנפות שלפניהם מכוונים כנגד שנים של אחוריהם של הקאלנע"ר ועץ שהלכה זו רופפת ויש לפקפק הרבה ע"ז לכן ירא שמים יעשה קרן אחת עגולה (סי"ב וס"ק ל"ו וע"י בסמוך דין ל"ד).

לג אותם בגדים הנקרא קאפאט"ע או סערדאק שפתוח ג"כ מאחוריהם אם רובו פתוח חייב לעשות קרן עגולה ויותר טוב שיעגל עוד שתי קרנות כדי שתשאר רק בת שלש ואם רוצה לעשות בהם ציצית יעשה פתוח רוב הנראה לעינים ויעשה ב' ציצית לפניו וב' לאחוריו (ס"ק ל"ו ובה"ל ד"ה הואיל).

לד טלית שצדה אחת מרובעת וצד שכנגדה עגולה וסדק את הטלית סמוך להתחלת העיגול מב' הצדדין אם אין הסדק ברוב הטלית לא מקרי כנף ואפשר דאם שני הסדקים רוב כנגד הנשאר סגי אבל במיעוט ודאי לא מקרי כנף וזה הוא הטעם דבגדים שלנו פטורים אף שיש להם כנף מימין וכנף משמאל מלמעלה (חזו"א או"ח סי' ג' ס"ק ל"ז וע"ל דין ו' שגם במ"ב כתב כן).

לה אין לקפל הטלית כשלושבו עד שיהיה דק ואין מכסה רק הצואר אלא יעשה כמו שנתבאר לעיל סימן ח' דין כ' וענין העטרה נתבאר לעיל שם דין כ"ד (ס"ק ל"ג ל"ז).

סימן יא. דיני חוטי הציצית

א החוטין צריך שיהיו טווין לשמן מדאורייתא ואם לא היו טווין לשמן פסולים (ס"א וסק"ב).

ב וצריך שיאמר בפירוש לשמן ולא די במחשבה בעלמא ואפילו בדיעבד צ"ע (סק"ד).

ג ולכן יאמר בתחלת הטויה שהוא עושה לשם ציצית וזה מהני אפילו ליום אחר וכש"כ אם יאמר שכל הטויה שיטוה יהיה לשם ציצית דמהני אם לא שאמר אח"כ בפירוש שהוא עושה שלא לשמה (ס"א וסק"ה ובה"ל ד"ה שיאמר).

ד טוון מעט ואח"כ אמר לשמן לא מהני למה שנטווה כבר ואם בתחלה חשב ג"כ לשמה אלא שלא הוציא בפיו יש להקל (סק"ו).

ה המוצא חוטי ציצית בשוק אפילו פסוקים ושזורים פסולים שמא לא נטוו לשמן (ס"א וע"ל סי' כ' דין ו').

ו אשה כשרה לטויה ושזירה ואשה הטוה נאמנת לומר שאמרה לשמה אבל חרש שוטה וקטן וגוי אין נאמנין (סק"ז וסימן י"ד סק"ג).

ז מומר לתיאבון שאין מטריח לעשות ציצית בבגדו מותר לטוות ונאמן שאמר לשמן וכש"כ אם כשעובר רק טאר עברות לתיאבון אבל מומר להכעיס אפיקורס הוא לכל התורה כולה ופסול (סק"ז).

ח לכתחלה יש להחמיר לנפץ לשמה ובדיעבד יש להקל (ס"א וסק"ג).

ט היו לו ג' חוטין ב' מהן טווין לשמה ואחד מהם שלא לשמה וקשרן זה בזה ועשה מהם חוט ארוך והפסול באמצע פסול אפילו יש בכשרים השיעור בלא הפסול כיון שהפסול עושה הקשירה וכן חוט אחד שהשב באמצע טויתו קצת שלא לשמה פסול זה הכלל התיכה זו שהיא שלא לשמה הרי היא כמאן דליתא ולפיכך אם בלא חתיכה זו היה כשר ה"ז כשר (חזו"א או"ח סי' ג' ס"ק ט"ז ד"ה היו לו).

י אמר לחבירו טווה לי ציצית לשמן צריך שגם חבירו עכ"פ יחשוב לשמה ואז מהני (בה"ל ד"ה שיאמר לאשה).

יא טוואן גוי אפילו ישראל עומד ע"ג ואומר שיעשה לשמן וגם הגוי אמר שעושה לשמה לא מהני ואפילו הישראל כסייעו ואפילו שזון אח"כ ישראל לשמן (ס"ב וס"ק י"א ובשעה"צ אות ו' וס"ק י"ב י"ג).

יב ובשעת הדחק שאין לו ציצית אחרים יכול לסמוך על הרא"ש שמיקל בטוית גוי ובלבד שישראל עומד ע"ג כל הזמן ומצווהו שיעשה לשמה ואינו מסית דעתו ויותר טוב שיסייע הישראל ובדיעבד אפילו לא סייע כשר ואם הגוי עצמו אומר שעושה לשמה ואין ישראל מלמדו צ"ע (ס"ב וס"ק י"א י"ב ובה"ל ד"ה טוואן ושעה"צ אות ר').

יג ואם הטויה נמשכת זמן הרבה לא מהני אפילו להרא"ש מה שמלמד להגוי שיעשה לשמה וכש"כ אם הפסיק בהטויה ואח"כ לזמן אחר התחיל לחזור ולטוות בודאי פסול (סק"ט). ובחזו"א מיקל בטויה נמשכת (חזו"א או"ח סי' י' סק"י וע"ש בענין טוי' על ידי מכונה).

יד טוה הציצית חרש שאינו שומע ואינו מדבר ושוטה (המבואר ביו"ד סי' א') וקטן עד י"ג שנה או קטנה עד י"ב אם היה גדול עומד ע"ג כל הזמן ומוהירו לעשות לשמה ואינו מסיח דעתו כלל אם אי אפשר בענין אחר יש להקל אבל לכתחלה אין לעשות על ידיהן ואם אינו עומד ע"ג כל הזמן פסול מן התורה לדברי הכל (בה"ל ד"ה טוואן).

טו אפילו נער בן י"ג ונערה בת י"ב כל זמן שלא ידעינו בבירור שהביאו שתי שערות אין ליתן להם לטוות ובדיעבד אפשר שאין להחמיר ואם גדול עומד ומוהירן יש להקל אף לכתחלה (שם).

טז חוטי הציצית צריכין שזירה דהיינו שיכפלים אחר הטויה לשנים וישורם (ס"ב וס"ק י"ד).

יז כפל כל חוט לשנונה ושורו כשר וי"א שמצוה מן המובחר שיהא כל חוט כפול לשמונה מיהו קודם יותר ראוי להדר על הציצית שידעו שהם טוין ושזורין לשמה כדין ע"י ישראל דבזה יש חשש פסול כדלעיל (ס"ק י"ד ובה"ל ד"ה צריכין).

יח וצריך שיהיו שזורין לשמה ואף בדיעבד מעכב ומיהו אם השזירה היתה סתמא והטויה הוא עצמו היה השזור יש להקל בדיעבד כיון שטוואן לשמן (ס"ב וסקט"ו) ועי' בבה"ל.

יט היו שזורין לשנים שלא לשמן ואח"כ שורן לארבע או לשמנה לשמה או להיפך צ"ע אם מהני (בה"ל ד"ה וצריכין).

כ טוב לקשור החוטים למטה שלא יתפרקו משזירתן וי"א יותר טוב שלא לקשור ונכון להחמיר שלא לקשור אם הם שזורים יפה דלא שכיח שיתפרקו (ס"ג וסקי"ח וסי"ד).

כא נתפרקו החוטים משזירתן או קצת מן החוטים הרי החלק שנתפרק נחשב כאלו נפסק ואם נשתייר בשזור כדי עניבה כשר (כדי המבואר לקמן סי' י"ב בע"ה ואין מחמירין כאן כדעת ר"ת שם) אך כדי שלא יעבור על כל תוסף יאמר בפירוש דלא ניתא ליה בהתוספת או שיחתוך המותר (ס"ג וסקט"ו י"ז ובה"ל ד"ה ונעשו) וצריך לבטל שני החלקים שנתפרקו לדעה זו ובחזו"א מסיק שא"צ לא לבטלו ולא לקוצצו דאין בזה משום כל תוסף כיון שיש הכשר ציצית בלא זה (או"ח סי' ג' ס"ק ט"ז ד"ה כתב ד"ה אמנם).

כב ואם הם באופן שאם נפסקו היו פסולים פסול ולא מהני אפילו ישורם אח"כ אלא א"כ יתיר הציצית (ס"ג ובה"ל ד"ה והוא).

כג אם נתפרק באמצע למעלה מכדי עניבה אע"ג שנשאר למטה שזור פסול (חזו"א או"ח סי' ג' סקט"ו ד"ה וכן ובה"ל מסופק בזה).

כד חוטים שהן כפולין כל אחד לד' או לח' ונתפרקו אבל נשארו שזורים כל א' לשנים כשר אך משום כל תוסף יחתוך או יבטל וכאן א"צ לבטל רק חצי אחד בלבד כיון שהחצי השני כשר דהרי נשארו שזורים עדיין (סקי"ז) ולדעת החזו"א לעיל דין כ"א א"צ כלל לבטל כיון שלא נפסק במקום הקשירה (עי' חזו"א שם).

כה נתפרק השזירה למעלה במקום הנקב ונשאר שזור כל אחד לשנים צ"ע משום כל תוסף (חזו"א או"ח סי' ג' סקט"ו ד"ה אמנם. ולא מהני ביטול. חזו"א שם ד"ה כ' במ"ב).

כו אין עושין ציצית מצמר הנאחז בקוצים כשהצאן רובצים ביניהם ולא מן הנימין הנתלשים מן הבהמה ולא משירי שתי שהאורג משייר בסוף הבגד ואפילו נטוו לשמן ואח"כ ארג מהן בגד פסולים אפילו בדיעבד משום ביזוי מצוה (ס"ה וסקכ"ה כ"ו).

כז וי"א שהטעם משום שכל אלו הן מיני פסולת ואין עושין מהם בגד ולפי"ז כל מיני צמר גרועים שאין דרך לעשות מהם בגד פסולים לציצית (סקכ"ו).

כח המשתחוה לבהמה צמרה פסול בין צמר שהיה עליה בשעת השתחויה ובין מה שגדל אח"כ ויש מכשירין מה שגדל אח"כ [ובסי' תרמ"ט סקי"ט וסקכ"ח סתם לאיסור ע"ש]. ובדיעבד אם יצא נחלקו הפוסקים (ס"ח וסקל"ו ל"ז ובסי' תקפ"ו סקי"ח כ' דקי"ל בדדיעבד יצא ע"ש).

כט המשתחוה לפשתן נטוע כשר לציצית שהרי נשתנה אבל לפשתן תלוש נאסר אפילו בהנאה ולא מהני שינוי ודוקא אם הוא שלו אבל של חבירו אפילו בלא שינוי כשר שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו (ס"ח וסקל"ח ובה"ל ד"ה לפשתן).

ל בהמה הנרבעת צמרה אסור לציצית (בה"ל ד"ה המשתחוה).

לא מותר הנאה מצמר אסור בציצית של צמר (שם).

לב מותר הנאה מחבירו אסור לקחת טליתו אבל ליטול ממנו ציצית אפשר דמותר (שם).

לג גול צמר ועשאן חוטין כשרים שקנאו בשינוי וי"א דדוקא אם היה ג"כ יאוש וי"א שאפילו קודם יאוש ג"כ מהני וכן משמע מהגר"א ולא יברך עליהם אפילו היה שינוי השם ויאוש ושינוי מעשה ויש פוסלים אפילו בדיעבד בכל גוונא ולכתחלה לכו"ע אסור לעשותם (ס"ו וסק"ל כ"ט ובה"ל ד"ה ולענין וד"ה לעשותן).

לד גול חוטין מחבירו אפילו נתיאשו הבעלים ואפילו לא היו החוטין שזורים והוא שזרן פסולים (ס"ו וסקכ"ח).

לה ואם הגזלן מכרן לאחר לפני יאוש לכ"ע פסול ואם אח"כ נתיאשו הבעלים נחלקו הפוסקים ואם נתיאשו ואח"כ מכרן כשרים אבל לא יברך (סק"ל וע"ל סי' תנ"ד דין ט' וצ"ע).

לו גול טלית והטיל בו ציצית משלו לא יצא וברכתו לבטלה (בה"ל ד"ה אם).

לז לקח ציצית [או טלית] בהקפה והמוכר עי"ל ונפיק אוזני לא יצא כ"ז שלא שילם ויותר טוב שיוהר לשלם קודם שיטיל הציצית בבגד אפילו בלא עי"ל ונפיק אוזני (סקכ"ז ובה"ל ד"ה מצמר וד"ה אם).

לח עשה ציצית גוולים ואח"כ שילם להגזל או נתנן לו הגזל במתנה צ"ע אם חייב לחזור ולהתירן (בה"ל ד"ה מצמר).

לט המשאיל לחבירו חוטין ע"מ שיחזיר לו אחרים או בסתמא כשרים לעשות מהם ציצית ואם התנה שיחזירם לו בעין לא יברך עליהן (ס"ו וסקל"ג ל"ד).

מ השאיל לו ציצית מתוקנים שהם שזורים ופסוקים אפילו התנה שיחזירם בעין יכול לברך עליהן דבדאי נתנם לו במתנה ע"מ להחזיר כדי שיוכל לברך (סקל"ד).

מא יש לו ציצית בשותפות עם חבירו לא יטילם בבגדו בלא רשות חבירו ואפשר דאפילו בדיעבד לא יצא שמא אין חבירו רוצה (בה"ל ד"ה וכדידה וע"ל סי' י"ד דין י"ג י"ד).

מב אורך שמונה החוטים מדאורייתא כל שהוא וי"א כדי עניבה (ועי' חו"א או"ח סי' ג' סקט"ו ודכי עניבה דאורייתא אפילו בגרדומין) ומדברנן י"ב גדלים (ס"ד ובה"ל ד"ה אין) ושיעורו 30 צ"מ ולכה"פ 29 (חו"א קו' השיעורים וס' שיעורין ש"ח).

מג שיעור זה הוא אחר הקשירה והוא לעיכובא [וצ"ע] ומשום שהדרך להתקצר ע"י הקשירה לכן יעשה לפחות י"ג גדלים מלבד מה שמונח על קרן הבגד העולם מקילין וראוי למחות בידם (ס"ד וסקכ"ב כ"ד ובה"ל ד"ה וכן) ובחו"א מסיק ד"ב גדלים אין מעכב בדיעבד אלא ד' גדלים מהענף (או"ח סי' ג' סק"ו ושיעור הגדול ע"ל דין פ"ז).

מד טוב לעשותו ארוך יותר כדי שאם יפסק ישאר כשיעור ולא יפה עושין המוכרין שמצמצמין מדת אורכן וקרוב להיות ברכה לבטלה ויש להזהירם על כך (סקכ"א כ').

מה עשה ארוך יותר אפילו היה הענף הרבה יותר משני שלישים מן הגדיל יכול לקצרו ואין צריך להתיר הציצית (ס"ד ובה"ל ד"ה יכול וע"ל דין פ"א).

מו מי שהוא בדרך ואין לו ציצית אחרים כ"א קצרות מי"ב גדלים יכול לסמוך על הסוכרים ששיעורן ד' גדלים ויטילם בבגד וילבשם בלא ברכה (בה"ל ד"ה יותר וע"ל דין מ"ג בשם החזו"א).

מו אפילו אם לאחר כריכת החוליא הראשונה וקשירתו היה בו כשיעור ואח"כ נתקצר ע"י הכריכה והקשירות פסול בדיעבד, ואפילו היה דעתו מתחלה להניח עם חוליא אחת וחזר והוסיף חוליות ונתקצר פסול (חזו"א או"ח סי' ג' סק"ג ובבה"ל ד"ה יותר נשאר בזה בצ"ע).

מח אחד מן החוטין יהיה יותר ארוך כדי שיכרוך בו הגדיל וצריך לראות שישתייר בכל החוטים אפילו בזה החוט הארוך אחר הכריכה והקשירה אורכו י"ב גדלים (ס"ד וסקב"ב).

מט אם אחד אינו ארוך כל כך לכרוך בו הכל יכרוך בו קצת כריכות מחוט אחד וקצת כריכות מחוט שני (סקב"ב).

נ יעשה הנקב לא למעלה מג' אצבעות בין באורך הטלית ובין ברוחב (ס"ט וס"י) ואפילו ג' אצבעות בצמצום פסול אפילו בדיעבד (חזו"א או"ח סי' ג' סק"ב ובמ"ב סקמ"א הביא מחלוקת בזה ועיין ס"ק מ"ג). ולכן יזהר שיתחיל הנקב תוך שלש אצבעות (שם).

נא ג' אצבעות ימנע לכתחילה באמה קמיצה וורת הסמוכין זה לזה (סקמ"ב). ויכול לברך אם ה' עד שלש גדלים (בה"ל ד"ה היינו) ושיעור ג' גדלים הוא יותר מ"ד צ"מ וראוי להחמיר שלא יעשה הנקב בצ"מ השביעי כנ"ל (שיעורין של תורה) (וע"ל דין פ"ו).

נב הטיל למעלה משלש אצבעות אע"פ שכשקשר הציצית עשה החוטין של הבגד קצרים ונתקפלו הכנפות והוא למטה מג' פסול. ואפילו אם לאחר שעשה הציצית ואפילו רק חוליא אחת חתך בנקב וירדו הציצית למטה פסול (סקמ"א מ"ג).

נג מחדדין השיעור ביושר ולא באלכסון מן הקרן (ס"ט).

נד לא יעשה הנקב למטה מכשיעור שיש מקשר גדול של אדם בינוני עד הציפורן מקום השנה לבשר ומקום הנקב יהיה למעלה מקשר הגדול ואם נשאר מלא קשר גדול בצמצום כשר וצ"ע אבל למעשה אין לצמצם וצריך לעשות בריח (ס"ט וסקמ"ד מ"ה מ"ו ובה"ל ד"ה ולא חזו"א או"ח סי' ג' סק"ב) ושיעורו 4 צ"מ וכנראה גם 3 וחצי ומרן החזו"א וצ"ל היה מורד 4 צ"מ וחצי ואח"כ עושה הנקב (שיעורין ש"ת).

נה גם שיעור זה מחדדין ביושר בין באורך הבגד בין ברוחב ולא באלכסון (ס"ט וסקמ"ו).

נו עשה הנקב למעלה מקשר גדול וע"י הקשירה נתקפל הבגד עד שהוא פחות מקשר גדול כשר (סקמ"א).

נז תלאן תוך קשר אגודל ואח"כ חתך למעלה בבגד והעלה הציצית למעלה מקשר אגודל ותפר למטה או תלה מטלית על הכנף והאריכו פסול עד שיתיר הציצית ויחזור ויקשרם (סקמ"ג), ובחזו"א מכשיר בתלה מטלית (או"ח סי' ג' סקב"ג ד"ה במ"ב שם וע"י לקמן סי' ט"ו דין כ"ג).

נח היה רחוק מן הכנף מלא קשר גדול וניתקו החוטין מן הבגד או שנקרע הנקב ולא נשאר כשיעור ואפילו לא נשאר בו אלא כל שהוא אם זה נעשה אחר שעשה החוליא הראשונה עם הקשר אע"ג שעדיין לא הטיל בו רק ציצה אחת ולא לבש הטלית כשר כיון שכבר היה עליו שם כשר (ס"י וסקמ"ח מ"ט ובה"ל ד"ה ונתקו וד"ה עד ובחזו"א או"ח סי' ג' סק"ג וע"ל סי' ט"ו דין כ"ג בשם החזו"א אם יכול להטיל ציצית ואח"כ לתפור בנשאר משהו מחובר).

נט ואם רוצה להוציא ציצה זו ולהכניס במקומה אחרת פסול עד שיתקן (סק"ג).

ס גוהגין לעשות אימרא סביב הנקב וכן בשפת הבגד למטה שלא ינתק שם אף דכשר בדיעבד טוב לעשות (ס"י וסקנ"א).

סא טלית שמניחין בסוף הבגד קצת חוטי שתי בלא ערב ובסוף אורגים [וי"א שזה שאנו קוראים בלשוננו (קרייקע"ס)] בין אם הוא באורך או ברחבו אם הוא רחב יותר ממלא קשר אגודל לא יטיל בו הציצית ואם הטיל פסול וימדוד שיעור קשר אגודל בלא חוטים אלו לכתחלה ושיעור ג' אצבעות עם חוטין אלה ואם חוטין אלה רחב ב' אצבעות או ג' יחתוך מקצתו (סי"א וסקנ"ד ג"ה ג"ו נ"ז).

סב אם חוטי השתי בולטין בלא ערב או ערב בלא שתי יש ספק אם מצטרפין לכשיעור ולכן יחתוך אותם במקום הכנפות ולכן שפת הטלית שקורין שלא"ק שאין בו חוטין אורגים שתי וערב יחתוך אותם קודם הטלת הציצית במקום הכנפות (סקנ"ז).

סג טליתים שיש להם גוון (מאב"י בלע"ז) בשפה מודדים מן הכנף ג' אצבעות ובכלל זה הגוון מאב"י (בה"ל ד"ה וטוב).

סד טליתים שיש בשפת הבגד ארוג כעין תכלת וחוטים כפולים אין זה שפה אלא בגד ממש הוא (בה"ל ד"ה לא).

סה טלית של צמר שהיתה מצויצת כהלכתה ונמצא בגדיל של משי שעושין בשפת הטלית חוטין של פשתן והוצרכו לשלוח הגדיל מהטלית ראוי להחמיר להתיר ולחזור ולקשרן (סקמ"ג).

סו יש שעושין ב' נקבים בטלית כמו ציר"י ומטילין הציצית לתוכן ומוציא אותן לצד אחד ואין לעשות כן אלא במקומות שנוהגין כן ובטלית קטן ולא בטלית גדול (סקל"ט).

סז וצריכין ליוזר שיעשו הנקבים במישור ולא באלכסון וגם ב' הנקבים יהיו באופן שהציצית יהיו תלויים לצדדי הבגד אחד לימין ואחד לשמאל לפניו ולאחריו ולא תלוין לצד הארץ (בה"ל ד"ה יעשה).

סח ולכן יעשה הקשר סמוך לנקב החיצון וירחיק קצת בין נקב לנקב שיהא ניכר ובדיעבד הכל כשר (חור"א אור"ח סי' ג' סקי"ב).

סט ומחדיין ג' אצבעות מן נקב הפנימי בבגד לא מהשני של צד ימין וצד שמאל (בה"ל ד"ה יעשה), וזה מעכב בדיעבד ונקב התחתון מותר לעשות למטה מקשר גודל וצריך לעשות ב' קשרים כמו שאנו עושין בציצית (חור"א אור"ח סי' ג' ס"ק י"ב דלא כמ"א).

ע מנין חוטי הציצית בכל כנף ארבעה ויתחבם בכנף ויכפלים לשמונה (סי"ב).

עא גרע מנין החוטין פסול (סק"ס).

עב הוסיף מנין החוטין אם הוסיף מין אחר כגון חוטי קנבוס או צמר גפן פסול ואם הוסיף מאותו המין אם עשאן כבר ואי אפשר לתקנן יכול לילך בהם מיהו מיד שיוכל לתקנן יתקנן (סי"ב וסק"ס).

עג קצץ היתירות והוציאם מן הגדיל כשר (בה"ל ד"ה ואם) ובחור"א מפקפק בזה (אור"ח סי' ג' סקט"ז ונוטה לפסול מיהו אם קצץ רק עד הגדיל ונשארו בגדיל פסול בודאי כך מסיק בחור"א שם דלא כפמ"ג שמסתפק).

עד אם ראשי החוטין מחוברין זה לזה יחתכם לארבעה לכתחלה קודם שיתחבם בכנף ויתחבם בשיניו ולא בסכין (סי"ב וסקס"א).

עה ואם שכח ולא חתך קודם התחיבה יוהר לחתוך קודם שיכרוך שאם כרך אפילו חוליא של ג' כריכות וקשר אחריהם קשר של ב' קשרים זה אחר זה אפילו לא עשה קשר קודם החוליא פסול שנעשה בפסול (סי"ג וסקס"ב ס"ג ס"ד).

עו ואם לא עשה הקשר שאחר החוליא אף שעשה הקשר הראשון שקודם החוליא יכול לחתוך החוטין ויש מחמירין ולכתחלה נכון לחוש לדבריהם (סקס"ד), ובחור"א מסיק דפסול בדיעבד (חור"א אור"ח סי' ג' סקי"א ד"ה וב"י ד"ה והגר"א).

עז יקח ד' חוטים מצד זה וד' מצד זה ויקשור שני פעמים זה ע"ג זה (סי"ד). ואם קשר כל חוט לבדו פסול רק כל הד' עם הד' האחרים (חור"א אור"ח סי' ג' סקי"א ד"ה וסתימת).

עח ואח"כ יכרוך חוט הארוך סביב השבעה ז' כריכות ואח"כ יקשור ב' פעמים וחזור וכו' ח' כריכות וקושר וחזור וכו' י"א כריכות וקושר וחזור וכו' י"ג כריכות וקושר שעולין כולן כמנין ה' אחד וכל קשר ב' פעמים ויש נזהגין בראשון י' כריכות ואח"כ ה' וכו' כשם הוי"ה (סי"ד וסק"ע).

עט ויעשה כל החוליות בשוה ושיהא בין קשר לקשר כמלא גודל ולכן באויר ראשון יעשה הכריכות רחוקים זה מזה ואח"כ בכל אויר מקורב יותר (סקס"ח).

פ וכו' לכתחילה וגם מגין החוליות והקשרים אין מעכב בדיעבד רק למצוה מן המובחר רק ידקדק שיהי' רוחב כל הכרוך עם הקשרים רוחב ארבעה גודלים והענף שמונה גודלין ובערב שבת ביהש"מ שאין לו פנאי לעשות כתיקונו יכול לעשות קשר וג' כריכות אחריו ועוד קשר אחריו [וכל קשר ב' פעמים כדלעיל] ויכול לצאת בו בשבת ולברך ומיד במוצאי שבת צריך לתקן שאל"כ עובר על דברי חכמים שמצותו לעשות שליש גדיל ושני שלישי ענף (סי"ד וסקס"ה ס"ו וע"ל דין מ"ג).

פא אם האריך הגדיל לא יפחות הענף מב' שלישים אבל יותר מב' שלישים אין בכך כלום וכו' אין מעכב בדיעבד אבל אם האריך הגדיל עד שלא בשאר ענף פסול 'סי"ד וס"ק ס"ו ס"ט וחזו"א או"ח סי' ג' סק"י ועי' בבה"ל ד"ה יכול דמשמע דיש להקפיד שלא יהא יותר מב' שלישים וזה דלא כחזו"א).

פב טוב לעשות החוטים בינונים לא עבים ולא דקים (סקע"א וע"ל סי' כ"ד דין ט'). פג יש לדקדק לכתחלה שיהיו הציצית תליון על הקרן ולא כלפי קרקע ולכן בט"ק יש לעשות הציצית לצדדי הטלית ובטלית גדול שני ציצית העליונים לצד קומת האדם ושני התחתונים לצד אורך דהיינו לצד שמתעטף בו (סט"ו וסקנ"ב ע"ב ע"ג ובה"ל ד"ה לאורך) ובטליתות שלנו שמתקפלין יש לעשות שניהם לאורך (חזו"א או"ח סי' ג' סק"יב ד"ה שם סט"ו).

פד אם בשעת תליה היה נוטף על הקרן ואח"כ נשטפו לצד מטה יחזירם וכו' לכתחלה (סקע"ג).

פה יוהר מאד שלא יהיו הציצית תליון באלכסון על קרן זוית שזה מנהג הקראיים ואם תלויים מצוה להחזירם למקומם (שם).

פו מותר להשים בגד בנקבי הטלית שמכניסין בו הציצית או סביב הכנף ואפילו הוא של עור וכן נזהגין (סט"ו וסקע"ה ובה"ל ד"ה שאין וע"ל דין ס' וע"ל סי' ט"ו דין י"ט כיצד לתופרן).

פז שיעור גדול הוא של אדם בינוני ומחדין אותו בפרק העליון במקום הרחב באמצעו ושיעורו ז' שעורות (סקי"ט) ולפי המדות שבזמנינו הוא 2 צ"מ עם 4 מ"מ (חזו"א קונטרס השיעורים וס' שיעורין של תורה).

סימן יב. דברים הפוסלים בציצית

א אם היה אורך הציצית שיעור י"ב גודלים (המבואר לעיל סי' י"א דין מ"ב) ואח"כ נפסקו יש להם דין גרדומים (ס"א) ואפילו פסק בידים ואפילו לא לבש הטלית ואפילו לא הטיל כל הציצית רק ציצה אחת ואח"כ נפסקה יש לה דין גרדומין שיתבאר בסמוך (חזו"א או"ח סי' ג' סק"ג ד"ה ויש וד"ה נראה וד"ה וגראה).

ב עשה חוליא אחת בציצה וקשרה ונפסקו החוטין לא יעשה יותר חוליות וכשר כדיון גרדומין אפילו אם היה בדעתו לעשות יותר חוליות וצ"ע (בה"ל ד"ה שמא מסופק בזה ובחזו"א שם ד"ה ויש משמע דמכשיר ופשוט דכו' בשעת הדחק דאל"ה אסור להניח חוליא אחת וכדלעיל סי' י"א דין פ').

ג אבל בתחלה אין ליתן בציצה אפי' חוט א' פחות מ"ב גודלין כנ"ל סי' י"א דין מ"ב מ"ג (סק"ב).

ד נפסקו הציצית והתירם ורוצה ליתנם בטלית אחר דינו כבתחלה ולא יתן עד שיהא בהן י"ב גודלין (שם וכן באותו הבגד).

ה ואיזהו דין גרדומין. נפסק אחד מהח' חוטין ונתקצר באורכו כשר בין שנשאר כדי עניבה בין שלא נשאר (ס"א ובה"ל ד"ה ונוהגין ואם נפסק מעיקרו או במקום הגדיל עיין לקמן דין י"ז).

ו נפסקו שנים מהח' חוטין אם דקדק בשעת עשיית הציצית שיהיו ד' ראשים מצד אחד ד' ראשים השניים של אלו החוטין מצד השני ונפסקו שנים מצד אחד בין שנשאר כדי עניבה בין לא נשאר כשר ואם לא דקדק בשעת עשייה או שדקדק ונפסק אחד מצד זה ואחד מצד זה אם נשאר כדי עניבה אפילו באחד מהן כשר ואם לא נשאר אפילו באחד מהן כדי עניבה פסול (ס"א ושיעור כדי עניבה מבואר לקמן מדין י"א).

ז נפסקו שלשה מהח' חוטין אם דקדק בשעת עשייה ונפסקו מצד אחד כשר בין שנשאר כדי עניבה ובין שלא נשאר ור"ת פוסל כיון שנפסקו ג' חוטין ונהגו להחמיר כדעת ר"ת אם יכול למצוא בקל ציצית אחרים אבל אם אין מזומנין לפניו או שיתבטל עי"ן מתפלה בצבור כשר ויכול ללבוש הבגד ולברך עליו (ס"א וסק"ז י"ג).

ח ואין כשר לדעת ר"ת אלא א"כ נשאר עכ"פ בשנים שמצד זה י"ב גודלים (ס"א ובה"ל ד"ה ולרבנו דו"ה ונוהגין). ובחזו"א מסיק דאם נשאר טפח אין להחמיר (חזו"א אר"ח סי' ג' סק"ו).

ט ואם לא דקדק בשעת עשייה או שדקדק ונפסקו מב' הצדדין אם נשאר כדי עניבה בשנים מהנפסקים כשר ור"ת פוסל ואם לא נשאר בשנים כדי עניבה פסול לכו"ע מיהו בדקדק ונפסק א' מצד א' ונשאר בו כ"ע וב' מצד השני ולא נשאר בהם כ"ע כשר ור"ת פוסל (ס"א).

י וכן הדין אם נפסקו יותר מג' חוטין כללו של דבר אם נפסקו אפילו כל הח' חוטין ונשאר כדי עניבה כשר ואם לא נשאר כדי עניבה אין מכשירין אלא א"כ ברור שלא נפסק חוט אחד שלם שלא נשתייר בו כ"ע בשום צד ולדעת ר"ת אפילו נשאר כדי עניבה אין מכשירין אלא א"כ ברור שלא נפסקו מג' חוטין וגם לא נפסק חוט אחד מב' צדדין עד שלא נשאר בכל צד כ"ע (שם).

יא כמה כדי עניבה. אם נשאר בכל אחד מהחוטין הנפסקים כדי לעשות עניבה שקורין שלי"ף לכל החוטין הפסוקים ביחד ושיעורו לא יותר משני גודלין (סק"א ובה"ל ד"ה אם) ושיעור זה דאורייתא (חזו"א אר"ח סי' ג' סקט"ו).

יב ואם לא נפסקו כולן די אם נשאר לעשות עניבה על הפסוקים בלבד (סק"א). ובחזו"א פסק דצריך כדי לענוב כולן אף השלמים (אר"ח סי' ג' סק"ד).

יג ומשערין בחוטין בינונים אע"ג שאלו החוטין עבים ומתוך כך אין יכול לענוב אם היו בינונים היה יכול לענוב כשר (ס"ב).

יד נפסק חוט אחד משני צדדיו ולא נשתייר כ"ע אע"ג שבשניהם יחד נשאר כדי עניבה אין מצטרפים (ס"א וסק"ג) ואפילו נשאר באחד מראשיו כדי לענוב חוט אחד לא מהני עד שישאר בו כדי לענוב כולן (חזו"א אר"ח סי' ג' סק"ד וחולק על המ"ב שמיקל בזה).

טו שיעור כדי עניבה צריך שישתייר מן הענף לבד מן הגדיל ובמקום שאין נמצאין ציצית כלל אפילו נפסק קצת מן הגדיל כיון שנשאר מן הגדיל כדי עניבה יש להקל ומותר ללבוש הבגד אבל לא יברך עליו וגם לא יצא בו בשבת לרה"ר (ס"ג וסק"ג).

טז ויותר טוב שיתיר כל הגדיל עד סופו ויחזור ויעשה קצת גדיל וקצת ענף שיהא מן הענף כ"ע ובלבד שישאר מן הכל ד' גודלין שכשר בשעת הדחק (כדלעיל סי' י"א דין מ"ו וע"ש בדין מ"ג בשם החזו"א) אבל לא יברך (בה"ל ד"ה יש).

יז נפסק החוט במקום הנקב או באמצע הקשר הראשון או למעלה מקשר ראשון פסול מן התורה וכן אם נפסק בקשר שני שאחר החוליא אבל מן הקשר ולמטה כשר ואולי צריך להשאר כדי עניבה אחר הקשר השני וצ"ע (סק"ד י"ג ובה"ל שם). ובחזו"א כתב שאם נשאר משהו אחר הקשר הראשון אפילו פחות מכ"ע כשר ואפילו נפסק בחוליא ראשונה ואם נפסק חוט הכורך באמצע חוליא ראשונה צ"ע (אר"ח סי' ג' סק"ו וסק"ג ד"ה מש"כ) ואם נפסקו ב' חוטין פסול בכל גוונא (בה"ל ד"ה אפילו).

- יח אין לילך ד' אמות בלא ציצית ואם נפסלו הציצית צריך לפושטו ולא מהני לעמוד במקומו גם לא יתקן הציצית בעוד הטלית עליו אלא יפשטנו (סק"ג).
- יט חוטי הציצית שנפסקו וחזר וקשרן אם מתחלה קודם שעשה הציצית מהחוטין נפסקו החוטין וקשרן בקשר קיימא ואח"כ עשה מהן ציצית כשר (סק"ו).
- כ ואם כבר נעשו הציצית בהכשר ונפסק ועדיין כשרים אפילו לא נשאר כדי עניבה יכול לקושרו ומועיל שאם יפסק אח"כ ראש השני של החוט יהא כשר אבל אם נפסלו הציצית כגון שנפסקו במקום שפסול וכש"כ אם היה החוט קצר משיעורו בשעת עשיה ואח"כ קשרו פסול (שם). ובחזו"א חולק ופסק דלאחר עשיה לא מהני כלל קשירה אפילו עדיין לא נפסל (חזו"א או"ח סי' ג' סקט"ו).
- כא מה שמתחבר ע"י חוטי הכריכה לא מקרי קשירה לכו"ע (חזו"א שם ד"ה יל"ע).
- כב קשר שנים מחוטי הציצית למטה זה לזה בקשר של קיימא וביטלו דהיינו שחשב שישאר כך לעולם נפסלים דהוי ליה כנעקר (חזו"א שם סק"ט) אבל לא ביטלו כשר וכש"כ מה שנהגין לעשות עניבה בשעת העשיה מד' חוטין שאין בכך כלום (שם).
- כג דין בדיקת הציצית כתבנו בסימן ח' (סק"ד).

סימן יג. דיני ציצית בשבת

- א ארבע ציציות מעכבין זה את זה ולכן אם אין כל הארבע ציציות כהלכתן ביטל לגמרי מ"ע דציצית (ס"א וסק"א).
- ב אסור ללבוש הט"ג אם נפסלו ציציותיו ואפילו אם מתבייש לישב בלי טלית אם יש ציצית בעיר והוא בחול וגם הטלית חיובה מדאורייתא כיון שמבטל מ"ע דאורייתא אסור ללבושו וכן בט"ק (ס"ג וסקט"ו ט"ז).
- ג וכן אם בעדן עליו נפסקו ציציותיו והוא בחול אם יש ציצית בעיר וחיוב הטלית מדאורייתא והוא ט"ג צריך לפושטו תיכף ואפילו אם הוא במקום שמתבייש כגון בשוק או בבהכ"נ או שיפקירונו שאו פטור מציצית ואין צריך לפושטו וכשיגיע לביתו יחזור ויזכה בו (סקט"ו ט"ז).
- ד אם נפסקו שני חוטין מהשמונה חוטין ולא נודע לו שהם מחוט אחד דהוי ספק ספקא יכול להקל שלא לפושטו בבהכ"נ רק ימהר לילך לביתו או לבית שלפני בהכ"נ ויפשטנו (בה"ל ד"ה ודוקא).
- ה וכן אם נפסק הענף ונשאר הגדיל ימהר לילך לביתו ואם אין ציצית בעיר יכול לילך בו (בה"ל ד"ה אבל).
- ו וכ"ז בט"ג אבל בטלית קטן שהוא גנאי גדול לפושטו אם נודע לו שהציצית פסולים בבהכ"נ או ברבים אין צריך לפושטו אלא ימהר לילך לביתו או לבית שלפני בהכ"נ ויפשטנו ואפילו עוסק בדבר מצוה צריך להפסיק ולילך לפושטו (סקט"ז).
- ז וטלית שחיובה רק מדרבנן כגון שאולה לאחר ל' יום או שאין ציצית בעיר דינו בחול כמו בשבת שיתבאר להלן (שם).
- ח הרואה בחבירו שנפסקו ציציותיו יקראנו לבא לביתו ושם יאמר לו שנפסקו ויפשטנו (שם).
- ט טלית המצויצת כהלכתה בין ט"ג בין ט"ק מותר לצאת בה לרה"ר בשבת ואפילו בזה"ו שאין לנו תכלת ואפילו בלילה ואפי' בגד שחיובו רק מדרבנן (ס"ב וסק"ד).
- י ויזהר בשבת שלא יהא מונח לו הטלית על כתיפו ואם מתכסה רוב גופו מותר ועיין בסימן ש"א (ס"ב וסק"ו).
- יא אם בדק הטלית בבוקר או בערב שבת בעת שהניחו בכיסו אין צריך לבדוקו בשעה שיוצא בו ואפילו הסירו בשבת מיהו אם לא בדקו כלל יש לבדוקו אפילו הולך לכרמלית (ס"ב וסק"ז ובה"ל ד"ה קדם).

יב טלית שאין כל ארבע ציציות כהלכתן היוצא בה בשבת לרה"ר חייב חטאת ולכרמלית אסור מדרבנן (ס"א וסק"ב).

יג וכן כל פסול שהיה בה כגון שהיה הבגד סתום רובו או שהציצית היו למעלה מג' אצבעות או למטה מקשר אגודל או שהיה פחות מהשיעור המבואר בסי' ט"ז אסור לצאת בו ואפילו לכרמלית (סק"ב וע"ל סי' ט"ז דין י"ב בשם החזו"א בענין פחות מכשיעור).

יד בגד שחציו סתום וחציו פתוח יש הרבה אחרונים המקילים לצאת לכרמלית (לעיל סי' י' סקכ"ז ועמש"כ לעיל סימן י' דין ל' בשם החזו"א).

טו נפסקו כל הארבע ציציות ולא נשאר בכל כ"ע בטלים להבגד ואין בו חיוב חטאת ולכן אם נודע לו בשבת כשהולך ברה"ר אין צריך צריך לפשוט טליתו אבל אם נשאר אפילו חוט א' כשר אינו בטל ואסור (סק"ג) דוקא כשהחוט השלם יש בו ד' גדלים בכל אחד מראשיו הא לאו הכי כיון שהציצית נפסלה וצריך להתיר כולו ואי אפשר לחזור וליתנו בבגד בתחלה בטל ואין בו חיוב חטאת כשיצא בו (חזו"א אור"ח סי' ג' סקכ"ט ד"ה במ"ב).

טז נפסקו ציציותיו ברה"ר בין ט"ג בין ט"ז בין טלית קטן צריך לפשוטו ואפי' ישאר עומד עי"ז ערום שאין אסור דאורייתא נדהה מפני כבוד הבריות (סק"ט).

יז ואם הגדיל הוא שלם והפסול הוא בענף יכול לסמוך על האומרים שאין רה"ר בזה"ז וימחר לילך לביתו (שם).

יח ואם נפסק בכרמלית בין ט"ג בין ט"ק בין שנפסק קרן הטלית ונעשית בת שלש ובין שנפסק אחת מציציותיו ואפילו היה כבר פסול משעה שיצא מביתו ואפילו ידע מאתמול ושכח להטיל בו ציצית ובשעת לבישה לא נודע לו כיון שאין כאן אסור דאורייתא של ביטול מצות ציצית שהרי אין יכול להטיל בו ציצית בשבת אין צריך להסירו עד שיגיע לביתו ואם עוסק במצוה אין צריך להפסיק עד שיגמור ואח"כ ילך לביתו והגרעק"א מפסק שט"ג שאין כ"כ ביוזי בהסרתו יש להסיר (ס"ג וסק"ח ט' י' י"א י"ב ט"ז).

יט היה יושב בבהכ"נ בשבת ונפסלו ציציותיו אין צריך לפשוטן ואפילו ללבושו לכתחלה מותר אם מתבייש לישב בלי טלית דוקא כשאין יכול להשיג בבהכ"נ טלית שאולה וגם דוקא אם לא ידע מערב שבת או אפילו ידע ושכח אח"כ וגם דוקא באדם שהוא מתבייש אבל מי שאינו מתבייש אין בזה היתר (ס"ג וסק"ב י"ג י"ד).
כ דין בדיקת הציצית בשבת. נתבאר בסי' ח' דין ח'.

סימן יד. דיני ציצית שעשאן גוי ונשים וטלית שאולה

א צריך ליוזר קודם התליה בבגד שיאמר שתולה כל אלו הציצית לשם ציצית ואז אין צריך אח"כ לומר כלום (סק"ח ובה"ל ד"ה בלי). ואם אמר להכירו תלות לו דינו כדלעיל סי' י"א דין י' (בה"ל ד"ה לא).

ב ובדיעבד אם חשב במחשבתו לשמה ג"כ יכול לברך (בה"ל ד"ה בלי וע"ש בד"ה לא שמצדד ליישב הכנהג שאין נוהגין לומר בשעת תליה לשמה ומ"מ מסיים דיר"ש יחמיר ע"ש).

ג ואפילו חשב בתלית ציצית ראשונה לשמה והשאר הטיל בסתמא יכול לברך (בה"ל ד"ה בלי).

ד שכח לכונן לשמה בשעת התחיבה ובשעת הקשר הראשון כיון לשמה צ"ע אם יכול לברך עליו (בה"ל ד"ה לא) ובחזו"א פסק שיכול לברך (אור"ח סי' ג' סק"א ד"ה במ"ב).

ה קשר קשר העליון וחוליא אחת לשמה אף שעשה שאר הקשרים והחוליות שלא לשמה יש להכשיר גם בדאיכא ציצית אחרים (סק"ו וע"י חזו"א סי' ג' סק"ג ד"ה ויש וצ"ע).

ו עשה הקשר העליון שלא לשמה פסול (סק"ו). ואפשר שאם חשב לעשות בפסול כגון שחשב לעשות כולו גדיל שמיפסל בכהאי גוונא לא מקרי תליה לשמה וצריך להתירו כולו (חזו"א או"ח סי' ג' סק"ג ד"ה ויש לעיין).

ז עשה התחיבה והקשר העליון בלא כונה ואפילו כל הקשרים והחוליות בלא כונה אם הוא סמור לשבת שאין שהות להתירן ולקשרן או שנפסק אחד מראשיו שאם יתירם יהא אסור לחזור וליתנם בבגד וגם אין ציצית אחרים יכול לסמוך על הרמב"ם שמכשיר אבל לא יברך דוקא בסתמא אבל אם חשב בפירוש שלא לשמן י"א דגם להרמב"ם פסול (ס"ב וסק"ו ז' ובה"ל ד"ה הטיל).

ח ציצית שתחבן גוי בבגד או שעשה החוליא או הקשר הראשון אפילו ישראל עומד ע"ג ומלמדו לעשות לשמה פסול (ס"א וסק"א).

ט עשה ישראל התליה והחוליא והקשר הראשון וגמר הגוי שאר החוליות והקשרים כשר (שם).

י אשה כשרה לטוית הציצית והשזירה (וע"ל סי' י"א דין ו') אבל התליה בבגד יש להחמיר שלא יעשו נשים ואפילו איש עומד ע"ג ואפילו לובשת בעצמה ציצית אבל בדיעבד מותר ואפילו בלא עומד ע"ג נאמנת לומר שהטילה לשם ציצית (ס"א וסק"ב ג' ה' ולק' סי' ל"ט בבה"ל ד"ה כשר).

יא נכון ליוזר שלא יטיל הציצית לכתחלה בבגד של גדול קטן פחות מ"ג שנה ויש מקילין אפילו לכתחלה דוקא בגדול עומד ע"ג ומלמדו לעשות לשמה אבל בלא"ה אפילו כבר הטילן הקטן בבגד צריך להתירן ולחזור ולתלותן ואם הקטן בן י"ג שנה ויום א' אפילו לא הביא ב' שערות אין להחמיר אפילו לכתחלה אם גדול עומד ע"ג (סק"ד ובה"ל ד"ה טוב) ובדיעבד אפילו אין גדול עומד ע"ג (שעה"צ אות ז').

יב קטן לצורך עצמו אם הגיע לחינוך יכול להטיל ציצית ואפילו נעשה אח"כ גדול בן י"ג שנה אין צריך להתיר ציציותיו אם יודע בעצמו שהטילן או לשמן (בה"ל ד"ה להצריך).

יג טלית של שותפין חייבת בציצית ויכול לברך עליו אם חבירו מרוצה שילך בו (ס"ה וסק"ח וע"ל סי' י"א דין מ"א).

יד ואם חבירו מקפיד שלא ילך בו אפילו יש בו כדי חלוקה ובכל חלק יש בו כשיעור טלית אסור ללבושו בין אם אין בו ציצית ובין שיש בו והמברך עליו הוי ברכה לבטלה (שם).

טו ולכן טלית שנשאר להיורש מאביו ושאר אחיו מקפידין עליו לא יברך עד שיתפשו בו ביניהם (שם).

טז טלית שותפות גוי וישראל או איש ואשה חייבת בציצית ולא יברך (סק"ז).

יז השואל מחבירו טלית שאינה מצויצת פטור מלהטיל בה ציצית כל ל' יום והמטיל בה ציצית ומברך לא הפסיד ויכול לצאת בה בשבת לרה"ר (ס"ג וסק"ט).

יח אבל לאחר ל' יום חייב מדרבנן ויברך עליה (ס"ג וסק"י).

יט החזירו תוך ל' וחזר ולקחו אין מצטרף רק בעינן ל' יום רצופים (ס"ג).

כ שכירות ספק אם דינו כשאלה וי"א שדינו כשאלה (סק"י).

כא שאל מחבירו טלית מצויצת יכול לברך עליו מיד דמסתמא נתן לו במתנה ע"מ להחזיר מיהו לכתחילה יותר טוב לבקש מהמשאל שיתן לו במתנה ע"מ להחזיר ולא לעיכובא (ס"ג וסק"א) וצריך לבדוקו אם המשאל לא בדקו באותו יום (בה"ל בס"י ח' ד"ה קודם).

כב ויוזר להחזיר להנותן בזמנו דהיינו אם כבר יצא בעליו היום יחזירנו לפחות עד למחר בשעת התפלה ואם לא החזיר לו והנותן אין לו טלית אחר ואפילו יש לו ט"ק או שנתקלקל הטלית או אחת מציציותיה אצל השואל אפילו באונס לא יצא לפי שלא החזיר לו כמו שלקחה (סק"ב).

כג כשמחזיר לבעליו יכוין ליתן לו במתנה (שם).

כד דוקא אם שאל ממנו טלית המיוחד למצוה אבל אם הוא בגד העומד ללבישה ורק כיון שפתוח רובו עושין בו ציצית וכן אם שאל לעלות לתורה או לעבור לפני התיבה או לדוכן שאינו אלא משום כבוד יש ספק אם מברכין שמא לא כיון להקנות לו ולכן טוב בכל אלו שיכוין שלא לקנות ולא יברך לבד מהטלית ששאל בעת התפלה לצאת בו (סקי"א).

כה וכ"ז בטלית של איש פרטי אבל בטליתות של קהל המצויות בבתי כנסיות צריך לברך עליו אפילו לובשו לעבור לפני התיבה או לעלות לתורה ויכוין בלבישתו לשם מלבוש של ציצית ולא לכבוד בעלמא וא"צ לעמוד מעוטף כדי הילוך ד"א (סקי"א) ובה"ל ד"ה שאלה וע"ל סי' ח' דין ט"ו שצריך לבדקו).

כו מותר ליטול טלית של חבירו שלא מדעתו ולברך עליה ויותר טוב שיכוון שלא לקנות ולא יברך ובלבד שיקפלה כקיפולה הראשון אם מצאה מקופלת ובשבת יקפל אותה ולא כקיפולה הראשון וי"א שבשבת א"צ לקפל כלל (ס"ד וסקי"ד ט"ו).

כז דוקא באקראי מותר ליטול שלא מדעתו אבל בקביעות אסור ואפילו באקראי דוקא באותו מקום אבל להוציאו מביתו לבהכ"נ או איפכא אסור ואם בעליו עמו ויכול בקל לשאלו ראוי לזוהר שישאלנו וכש"כ אם יודע בו שהוא מקפיד (סקי"ג).

כח אין אדם חייב להשאל טלית שלו למי שדר בכפר ואין לו טלית והוא בעצמו יצטרך לברך על טלית שאלה (בה"ל ד"ה מותר).

כט מותר ליטול תפילין של חבירו שלא מדעתו ויקפלים כקיפולם הראשון (ס"ד).
ל אסור ללמוד בספרים של חבירו שלא מדעתו ואפילו באקראי בעלמא שמא יקרע והעולם נוהגין כשמוציאין סידור תפלה או מחזור בבהכ"נ לוקחין להתפלל בו ואיני יודע היתר לזה (ס"ד וסקט"ז).

סימן טו. אם להתיר ציצית מבגד לבגד ודין נקרע הטלית

א אין להתיר ציצית מהטלית אפי' אין חיובה אלא מדרבנן אם אין רוצה להטילן בבגד אחר אם לא שנתבלה הטלית או שרוצה למוכרו לגוי או לעשות מהטלית בגד שלא יהא בו ד' כנפות מותר ליטול הציצית (ס"א וסק"ג ד').

ב מותר להסיר הציצית כדי לתת תחתיהן יותר גאים או כשהם ישינים ומסירן כדי לחדשן או כשנפסק חוט א' ולא נשאר אלא כדי עניבה אף שעדיין כשר מותר להסיר ולתת תחתיה שלמה (שם).

ג הרוצה למכור טליתו לישראל אסור ליקח ציציותיו אפילו אם ישראל השני יכול להטיל בעצמו (שם), ומותר להתיר הציצית מטליתות של מתים (ס"א).

ד המתיר ציצית שלימים הראויים להגתן לבגד אחר יזהר להתיר הקשרים והכריכות שלהם ולא להפסיקן ולקרוע אותן משום בל תשחית וי"א שבמקום שקשה בעיניו הטרחה להתיר מותר לנתקן ואם לא נשאר בהם רק כדי עניבה לכרע מותר שהרי אין ראויין לבגד אחר (שם).

ה במקום שאין מצוי ציצית מותר להתיר ציצית מטלית וליתנן בטלית אחר ואפילו מטלית חדש לטלית חדש וכש"כ מטלית ישן לטלית חדש ואפילו מט"ג לט"ק ואם מצוי ציצית אחרים להשיג נכון להחמיר שלא להתיר ציציותיו אם לא באופן המבואר בדין א' (ס"א וסק"א ב').

ו ואין להתיר מטלית של גדול לתת בטלית של קטן ובפמ"ג מסתפק אם מותר להתיר מטלית של צמר לטלית של שאר מינים ויש מקילים בזה (סק"א).

ז לא יטול כנף מבגד עם הציצה שבו ויתפרנו בבגד אחר (ס"ב) ואפילו אם יש בהכנף שיעור להתעטף (סק"ה) בשם רוב אחרונים ובחור"א אור"ח סי' ג' סק"א כתב שגם דעת המ"א כן).

ח ואם רוצה לחבר כנף זה להבגד שנקרע ממנו אם הכנף יש בו כדי להתעטף וגם הבגד לא נעשה בת ג' ע"י הקריעה יכול לחברו ואין צריך להתיר הציצית (כן פסק

בחזו"א שם סקכ"א ד"ה מ"ב וע"י מ"ב סק"ז שכ' שיש להחמיר). הא לאו הכי צריך להתיר הציצית ואפילו בשעת הדחק (חזו"א שם) ואפילו נשאר מחובר פחות מג' אצבעות דינו כנקרע לגמרי (ולפ"ד המ"ב בסק"ז היכא דלא אפשר סגי בנשאר מחובר כל שהוא) אבל נשאר ג' אצבעות מחובר או שנשאר רוב הטלית מחובר יכול לתפור (חזו"א שם סק"ט ד"ה וגראה).

ט ובלא הציצית מותר לחברו אם יש בו שלש אצבעות על שלש ואפילו לבגד אחר ואח"כ יטיל בו הציצית ומשאר הבגד אין צריך להתיר הציצית ואם ע"י הקריעה נשאר הטלית בת ג' כנפות כגון שנקרע בעיגול צריך להתיר כל הציצית ולחזור ולהטילן אחר שיחבר הכנף (סק"ו וע"ל דין ט"ו ודין כ"א אם אין בו ג' אצבעות).

י טלית מצויצת כהלכתה שנחלקה לשתיים ובכל חלק יש בו שיעור להתעטף ונשאר לכל אחת מהם קצת ציצית יכול לחבר ב' החצאים ואין צריך להתיר הציצית ומ"מ טוב להחמיר לכתחלה שיתיר הציצית מחלק אחד ואח"כ יתפרנו ויחזור ויטיל בו הציצית (ס"ג וסק"ט). ובחזו"א פסק שכיון שהם מאותו הבגד אין צריך להתיר אבל אם רוצה להבר ב' החצאים שהיו טליתות אחרים צריך להתיר מאחד מהם (או"ח סי' ג' ס"ק י"ח ד"ה ואפשר ויותר מבואר בסקכ"א ד"ה שם ס"ב).

יא ואם רוצה להשאיר חצי אחת ולעשות ב' ציצית בהכנסות החדשים או שרוצה לצרף לה בגד אחר שאין בה ציצית מותר לכו"ע ואין צריך להתיר שני ציצית הראשונים ויעשה עוד ב' ציצית (סק"ט).

יב ואם מתחלה היתה גדולה כ"כ שאי אפשר ללבוש י"א שצריך להתיר כל הציצית ולחזור ולהטילן לאחר שחלקן (בה"ל ד"ה טלית).

יג ואם לא נשאר בכל חלק כדי להתעטף כמו שמצוי בט"ק שלנו אם ירצה אח"כ לחבר חלק לחברו או לשאר חתיכה צריך להתיר כל הציצית (סק"ח). ואם החלק יש בו ג' אצבעות על ג' אצבעות ונשאר מחובר להטלית בג' אצבעות או שנשאר רוב הטלית מחובר יכול לתפור (חזו"א או"ח סי' ג' סק"ט ד"ה וגראה וכדלעיל דין ח').

יד ואם חלק אחד יש בו שיעור עיטוף ואחד אין בו א"צ להתיר רק חלק שאין בו ויחזור ויטיל בו אחר שיתחברו החלקים (סק"ח).

טו ואם נקרע רוב הטלית שלפניו יכול לתפרו אלא א"כ הקרע יתר על העומד בכל אורך הטלית וקרוב הדבר דאף עומד הנמצא בין ב' קרעים נקרא עומד ומצטרף לרוב (חזו"א או"ח סי' ג' סק"ט ד"ה וגראה ודין נקרעו הכתמים של ט"ק המבואר שם יתבאר בסי' ט"ז בע"ה).

טז נקרע הטלית תוך שלושה אצבעות סמוך לכנף אפילו משהו דעת רש"י שאסור לתפור בחוטין שהן ממין הבגד ולא בחוטי צמר ואפילו בחוטין שלא נטוו לשם ציצית ואפילו הציצית שלו של צמר דחיישינן שמא יסתיר מחוט התפירה ויוסיף עליו שבעה חוטים לשם ציצית והוא פסול משום תעשה ולא מן העשוי וגם לא נעשה לשמה ויש להחמיר כדעת רש"י במקום דאפשר ובמקום דלא אפשר יש להקל ודין זה בין בטלית של צמר ושתיים ובין בשאר מינים (ס"ד וסק"ו וחזו"א או"ח סי' ג' סקכ"ב ול"ג) וטלית של פשתן שעשה לו כנף מעור או קנבוס דמטילין לו ציצית צמר ונקרע הכנף בתוך ג' מותר לתקנו בקנבוס דהכל יודעין דאין פותר זה להטלית של פשתן (בה"ל ד"ה בחוטי וע"ל סי' ט' סוף דין ח').

יז דוקא שנקרע למעלה ממלא קשר גודל שייך חשש זה (סי' ובה"ל ד"ה ולטעם) ובחזו"א מפסק דאפילו למטה מקשר גודל לא יתפור אם נקרע קודם הטלת הציצית (או"ח סי' ג' ס"ק י"ט לפי מש"כ בדעת ר' ירוחם דגם ר"ע אית ל' גזירת רש"י). יח דוקא כשתופר בחוטין ממין הטלית או בחוטי צמר אבל אם תופר במין אחר יש להקל וכן אם החוט צבוע יש להקל ויותר טוב שיהא צבוע ואם הטלית של צמר החוטים ממין אחר אין צריך שיהא צבוע (ס"ד וס"ו וסק"א י"ח כ"ג כ"ד) ובחזו"א מפסק דצבועים לא מהני מידי (או"ח סי' ג' סק"ט ד"ה כתב בתרומת הדשן).

יט ומטעם זה מה שנהגין לתפור סביב הנקב שהציצית בו צריך לתפור בחוטין שאינן ממין הבגד וכן אין לתפור חתיכה בכנפי הטלית למטה מג' אצבעות אלא בחוטין

שאינו ממין הבגד או למטה מקשר גודל (ס"ו וסקכ"ג כ"ה ואף לדעת החזו"א דמסקפס לעיל דין י"ז למטה מק"ג ה"מ כשנקרע אבל כאן שלא נקרע ל"ש גזירה דהתם ע"ש אבל צבועים לא מהני לדעת החזו"א כדלעיל דין י"ח).

כ ואם נקרע למעלה מג' אצבעות יכול לתפור כדין המבואר לעיל דין ח' (סק"י).
כא וכל דינים אלו מדין ט"ו עד כאן הוא דוקא אם נשאר ג' אצבעות מחובר אבל אם נקרע ולא נשאר ג' אצבעות מחובר לא יתפרנו עם ציציותיו וצריך להתיר ציציותיו ולחזור ולהטילן אחר התפירה ולא יתפרנו במינו כדלעיל (ס"ד וחזו"א או"ח סי' ג' סקכ"א ד"ה במ"ב ס"ק ט"ו) ואם לא הפרו פסול (שם סק"ח) ויותר טוב שיתפור תחת הכנף מטלית שיש בו ג' אצבעות על ג' אצבעות (סקט"ו) ובחזו"א כתב שאין צריך להחמיר בזה (שם ד"ה במ"ב הביא).

כב נקרע בהנקב שהציצית תלוי בו ולמטה ולא נשתיר קשר גודל ויש בו ציצית [שהם כשרים כדלעיל סי' י"א דין נ"ח] ורוצה לתופרו לא יתפרנו בחוטין ממין הבגד דחיישינן לדעת רש"י כדלעיל (ס"ה וסק"ח). ולמטה מקשר גודל יכול לתפור (סקכ"ה ואף לדעת החזו"א לעיל דין י"ז כמבואר בחזו"א או"ח סי' ג' סק"ט ד"ה הא).
כג ואם עדיין אין בו ציצית אם נשאר משהו מחובר יכול לתפור בחוטים שלא מאותו המין ואם נקרע עד סופו טוב שיתן קודם התפירה תחת הכנף חתיכת בגד של שלש אצבעות על שלש אצבעות ואם אי אפשר יש להקל (ס"ה וסקכ"כ כ"א) ובחזו"א מיקל ג"כ כיון שאינו תופר ממינו (או"ח סי' ג' סקכ"א) ואם לא תפרו קודם שהטיל הציצית פסול אפילו נשאר משהו מחובר (בה"ל ד"ה ואם ובחזו"א שם סקכ"ג דמסקפס בזה דעתו להכשיר אפילו אם יתפרנו אח"כ ורק סיים שם דלדעת הטור אין ראייה ע"ש וע"ל סי' י"א דין נ"ח).

סימן טז. שיעור טלית

א שיעור טלית שחייב בציצית שיתכסה בה באורך וברוחב ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו בשוק ואין צריך אחר לשומרו דהיינו בן ט' שנים ואז חייב גדול הלובשו (ס"א וסק"א ב').

ב דוקא כשהגדול בן י"ג שנה לובשו פעמים עראי ויוצא בו לשוק או לפתח ביתו ברחוב ואפילו אם עכשיו אינו יוצא בזה הבגד מחמת שהוא לבוש בווי חייב אבל אם הגדול יתבייש לצאת בו אפילו באקראי לשוק מחמת קיצורו לא חשיב כסות אפילו אם לובשו בביתו ובה"ל נוטה דאפילו אם יוצא בו לשוק בקבע בטלה דעתו (ס"א וסק"ג ד' ובה"ל ד"ה לשוק וד"ה ואז).

ג ויש חולקין וס"ל דלא בעינן רק אם יש בו כדי לכסות ראשו ורובו של קטן ויש להחמיר שלא לברך על הט"ק אף אם יש בו כדי ראשו ורובו של קטן אם הגדול מתבייש לצאת בו באקראי לשוק (סק"ד) ובחזו"א נוטה שאין צריך להחמיר בזה ויכול לברך (או"ח סי' ג' ס"ק ל') דוקא בשיחודה גם לגדול ואפשר דסתמא עומדת גם לגדול (שם סקל"ד וע"י לקמן דין י"ח).

ד ואם אין בו כדי ראשו ורובו של קטן אפילו אם הגדול יוצא בו באקראי לשוק פטור לכו"ע ואפי' יוצא בו בקבע אם אין רוב אנשי מקומו יוצאין בזה אך אם דרך המקום שהגדולים הולכים בו בקבע לשוק ואין מתביישי' י"א שחייב בציצית אף שהוא אין דרכו לילך בו (סק"ב ובה"ל ד"ה ואז) ובחזו"א פסק שפטור (סקל"א ד"ה מ"א וסקל"ד ד"ה והא).

ה ושיעור ראשו ורובו הוא אמה מלפניו ואמה מלאחריו ונקב בית הצואר אין עולה למנין ולכה"פ לא יפחות הטלית מג' רבעי אמה לכל צד וצריך שיהיו הכתפים של הט"ק רחבים כדי שיהיו נכרים ויהיה עליהם שם בגד זהו דעת המ"ב (סק"א ד').

ו ובחזו"א פסק שיעשה ב' אמות על אמה דהיינו אמה על אמה מלפניו ואמה על אמה מלאחריו ושיעורו 58 צ"מ על 58 צ"מ לפניו וכן לאחריו, ויותר טוב לעשות 60

על 60, וצריך לעשות הכתפים רחבים יותר מן הנקב בכל צד בין באורך בין ברוחב ואם לא כן פסול (חזו"א או"ח סי' ב' סק"ט וסי' ג' סקל"א ושיעורין של תורה). ז ונקב בית הצואר עולה מן המנין וא"צ להחמיר בזה (חזו"א או"ח שם סק"ל ושיעורין של תורה).

ח ועכ"פ לא יפחות מג' רבעי אמה באורך לפניו ולאחריו ואמה רחב בכל צד ושיעורו 44 צ"מ על 58 צ"מ (שם סקל"א ושיעורין של תורה).

ט ואם נקרע קצת הכתף ואין מרובה עכשיו על הפרוץ כשר כיון שרוב הטלית שלם בצירוף ב' הצדדין. וכש"כ דמותר לתופרו ואין צריך להתיר הציצית ואפילו נקרע כל הכתף (שם סק"ט ד"ה והנה וד"ה ובמ"ב).

י ואם יש נקבים שיש בהם חסרון אם העומד מרובה על הפרוץ מכל סביביו הנקב עולה לשיעורו (שם סק"ל ד"ה ואם).

יא ואם אורך הט"ק יותר מאמה א"צ שיהא גם הרוחב כך אלא די שיש בו אמה (שם סקל"א).

יב ואם אין בו כשיעור זה לא יברך עליו ומ"מ מוטב לילך בזה מלהתבטל לגמרי ממצות ציצית ויכוין לפוטרו בברכת הט"ג ואסור לצאת בו בשבת (סק"א ד'). ובחזו"א פסק שמותר לצאת בו בשבת (או"ח סי' ג' סקכ"ח ד"ה סי' י').

יג יש מחמירין שלא לצאת בט"ק בשבת אפילו יש בו כשיעור אלא א"כ מחובר בקרסים מצד שלפניו לצד שלאחריו ואין הלכה כן (חזו"א שם סקכ"ט).

יד אם הט"ק אין בו רוחב כשיעור אבל הוא ארוך הרבה עד שאפשר להשימו על צוארו ולכרוך כל גופו צ"ע (חזו"א שם סקל"א).

טו יש מקומות שנוהגין שהבגד הנקרא קאמיוע"ל או וועס"ט הוא פתוח לאחריו ועושין בו ציצית וצריך ליוהר שיהא רובו פתוח וכן בט"ק שלנו צריך ליוהר בזה וע' סי' דכ"ב (סק"ד).

טז עשה צד א' של הט"ק מלפניו וא' מלאחריו ובאמצע הוא מחובר בצד א' במקצתו ובצד א' מחברו כשלוכשו ע"י קרסים אם יש בכל צד אמה על אמה [דהיינו ו"ט על ו"ט] יכול לברך עליו (בה"ל ד"ה לשוק) ובחזו"א כתב דה"ה דקרסים הוי חיבור להשלים השיעור (שם סק"ט ד"ה במ"ב וע"ל סי' י' דין כ"ח ומשמע בבה"ל דכאן א"צ וצ"ע).

יז שיעור טלית של קטן מבואר לקמן בסי' י"ז דין ה' (בה"ל ד"ה ואז).

יח טלית המיוחד לקטן אין חייבת מדאורייתא אלא א"כ יחדה הגדול לצאת בה עראי לשוק ואפשר אפילו בבית ואפילו אין מנהג בני העיר לצאת בו יש להחמיר להטיל בו ציצית אבל לא יברך אבל לא יחדה אפילו לובשה עראי פטורה מדאורייתא ואינה חייבת אלא מדרבנן משום מצות חיגוך של הקטן ואפשר דסתמא עומדת גם לגדול (חזו"א או"ח סי' ג' סקל"ד).

יט ט"ק יותר טוב שלא יהיו בו בתי זרעות (סק"ד).

כ לבש הטלית ונתקפל קצת בשעת לבישה ואחר שנתקפל אין בו כשיעור אין בכך כלום (סק"ד וכן פסק בחזו"א שם סקל"ה).

כא ט"ק שיש בו כשיעור וע"י התפירה אין בו כשיעור פטור מציצית (סק"ד).

כב בגד שיש בו אמה על אמה אין ללובשו בלא ציצית אבל לא יברך כדלעיל דין ו' (חזו"א שם סקל"א ד"ה וגראה).

סימן יז. מי הם החייבים בציצית

א סומא חייב בציצית ויכול לברך עליו אך שיבדוק אותם בתחלה במשמוש ידיו או יבקש לאחר לבדוקם (ס"א וסק"א).

ב גשים ועבדים פטורים מציצית ואם רוצים לעטפו ולברך עליו הרשות בידם אך

- מחזי כיוהרא אם אשה לובשת ציצית לכן אין להן ללבוש ציצית (ס"ב).
 ג טומטום שלא נודע אם זכר הוא או נקבה ואנדרוגינוס שיש לו זכרות ונקבות חייבים מספק ויברכו ואפילו בגד שחיובו רק מדרבנן או מטעם ספק לא ילכו בו בלא ציצית (ס"ב וסק"ו).
 ד קטן היודע להתעטף שני ציצית לפניו ושנים לאחוריו ויודע לאחוז הציצית בידו בשעת ק"ש אביו חייב ליקח לו בגד של ד' כנפות ולהטיל בו ציצית כדי לחנכו (ס"ג וסק"ט).
 ה שיעור טלית של קטן כדי להתעטף ראשו ורובו שלו לפי שנותיו ויכול לברך עליו אבל אם אין בו שיעור זה לא יברך עליו (סק"ט ואם יכול להטיל הציצית בעצמו כתבנו בסי' י"ד דין י"ב וע"ל סי' ט"ז דין י"ח).
 ו אם הגיע לי"ג שנים חייב בציצית מדאורייתא (סק"י).
 ז דין חובת גברא וחובת טלית לקמן בסי' י"ט דין ב' וסי' כ"ד דין א'.

סימן יח. זמן ציצית

- א אין מברכין על הציצית אלא א"כ הוא כסות המיוחד ליום וגם לובשו עתה ביום (ס"א).
 ב כסות המיוחד ליום ולובשו בלילה חייב בציצית ולא יברך (שם וסק"ב) ויכול לצאת בטלית המצויצת ברה"ר בליל שבת (סק"א וע"ל סי' י"ג דין ט').
 ג כסות המיוחד ללילה ולובשו ביום חייב בציצית ולא יברך (שם).
 ד כסות המיוחד ליום ולילה ולובשו ביום יכול לברך ואם לובשו בלילה לא יברך אבל חייב בציצית (ס"א).
 ה כסות המיוחד ללילה ולובשו בלילה פטור מציצית (שם).
 ו הלובש טלית אחר תפלת ערבית אע"פ שעדיין יום לא יברך עליו (שם).
 ז ש"ץ הלובש טלית בלילה א"צ לבדוק הציצית (סק"ב).
 ח בתענית צבור כשלובשים טלית במנחה יסיר את הטלית כשיגיע לברכו של מעריב מיהו הש"ץ אם אינו הולך במלבוש העליון לא יסיר הטלית (סק"ד).
 ט בליל יוה"כ יתעטף בעוד יום ויברך עליו ואם איחר להתעטף עד לילה שוב לא יברך ואפילו בין השמשות יש מחמירין ואם הוא מסופק אם כבר בין השמשות יכול לברך ולא יסיר הטלית למחר בלילה עד אחר תפלת ערבית של מוצאי יוה"כ (ס"א וסק"ו ז').
 י כל העובר לפני התיבה צריך להתעטף מפני כבוד הצבור ואפילו האומר קדיש יתום לפני התיבה יתעטף ולא יברך (סק"ה).
 יא סדינים שאדם ישן בהם גם בבוקר אם הם של צמר יש להחמיר שיעשה קרן אחת עגולה אבל בשל פשתים ושאר מינים יש להקל (ס"ב וסק"ח). והמיקל אף בשל צמר יש לו על מי לסמוך (חזו"א אור"ח סי' ג' סק"ו).
 יב דעת התוס' דאפילו המציע תחתיו בגד של ד' כנפות חייב בציצית (כ"כ המ"ב סק"ח) ובחזו"א חולק (אור"ח שם וכתב שהוא ט"ס בתוס').
 יג מאימתי מברכין על הציצית משיראה את חבריו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירנו (ס"ג וסק"ט).
 יד מי שהשעה דחוקה לו ומיקל ללבוש הטלית מעמוד השחר ואילך ולברך אין גוערין בו אבל לכתחלה לא יברך עליו (ס"ג וסק"י).
 טו הלובש טלית קודם עמוד השחר כגון בסליחות לא יברך וכשיאיר היום ימשמש בציציותיו ויברך (ס"ג וסק"א).
 טז בדיעבד אם בירך קודם עמוד השחר לא יחזור ויברך (סק"י).

סימן יט. זמן ברכת ציצית

- א אין מברכין על עשיית הציצית (ס"א וע"ל סי' כ"ב מתי מברך שהחיינו).
 ב מי שיש לו טלית ואינו לובשו פטור מן הציצית (שם).
 ג לבש טלית ונפסקו הציצית צריך לפושטו ולעשות בו ציצית ולברך כשחזור ולובשו אף כשלושו תיכף (סק"ג וע"ל סי' ח' דין מ' ודין נ').
 ד עשה טלית לצורך תכריכין אם לובשו לפעמים בחייו יעשה בו ציצית ולא יברך (ס"ב וסק"ה).
 ה מוכרי הבגדים שלובשים ומכוונים להראות להקונים מדתם פטורים מציצית (סק"ה).
 ו הלוש בגד להעביר בזה את המכס אפשר דחייב (שם).
 ז אין מברכין על המזוחה רק כשהוא נכנס לדור בהבית תיכף ומיד או כשכבר דר בו (סק"ד).

סימן כ. דיני לקיחת ומכירת טלית

- א הלוקח טלית מצויצת מישראל אפילו אין מכירו שהוא כשר וגאמן כשר אם לא שידוע בו שהוא חשוד (ס"א וסק"א ועיין ביו"ד סי' קי"ט כללי החשוד).
 ב הלוקח טלית מצויצת מגוי שאינו תגר פסול ואפילו אם ירצה להתיר הציצית ולקשרם מחדש וכש"כ שאסור לקנות ממנו ציצית (ס"א וסק"ה).
 ג הלוקח טלית מצויצת מתגר גוי אפילו אינו מוחזק לקנות טליתות רק מוחזק לקנות שאר סחורות ואומר שלקח מישראל אע"פ שאינו ידע אם הישראל גאמן כשר אבל אם אינו אומר לא (ס"א וסק"ב ג').
 ד חוטי ציצית אסור לקנות אפילו מתגר גוי ויש מקילין ואם עסק התגר לקנות ציצית מישראל ולמכור מותר (סק"ד).
 ה אסור לשלוח ציצית אפילו פסוקים ושזורים ע"י גוי אם לא בשני חותמות (סק"ה).
 ו המוצא טלית מצויצת בשוק כשר אבל מצא חוטי ציצית אפילו פסוקים ושזורים פסולין שמה לא נעשה לשמה (שם ובשעה"צ וע"ל סי' י"א דין ה').
 ז אין מוכרין טלית מצויצת לגוי אפילו תגר ולא לגויה (ס"ב וסק"ו ז').
 ח אפילו למשכן ולהפקיד טלית מצויצת לגוי אסור אלא א"כ הוא לפי שעה ואפשר דבוה"ז יש להקל במשכון ופקדון אבל לגויה אסור (ס"ב ובה"ל ד"ה שמא [ואפשר דאפילו לפי שעה]).
 ט אם הסיר הציצית אע"פ שנשארו הנקבים מותר למכור הטלית לגוי (סק"ח).

סימן כא. כדת מה לעשות בציצית שנפסקו ובטליתות ישנים

- א יש ליוהר כשאדם לובש טלית שלא יגרור ציציותיו על הארץ שקרוב שיפסלו וגם איכא ביזוי מצוה ולכן יגביהם ויתחבם בחגורו (ס"ד וסקי"ח).
 ב מותר להכנס לבית הכסא בט"ק (ס"ג וסקי"ד).
 ג בט"ג המיוחד לתפלה אין נכון להכנס לבה"כ ולהשתין בו מותר וכן בקיט"ל המיוחד לתפלה (סקי"ד).
 ד י"א שאין לשכב בטלית שיש בו ציצית ונהגין להקל והאר"י ז"ל כתב שיש לשכב בלילה בט"ק (ס"ג וסקט"ו).
 ה יש מחמירין שלא ליתן טלית לכובס גוי לכבס אלא מתיר הציצית ואח"כ כובס (ס"ג וסקט"ז י"ז).

- ט"ג המיוחד לתפלה ויש בו ציצית אסור להשתמש לא בהטלית ולא בהציצית שום תשמיש כגון לקשור שום דבר ואפילו אין לבוש בהטלית ואפילו בלילה ואפילו התנה שאינו בודל הימנו אסור (ס"א וסק"ד ה' י"ב).
- ז ט"ק מותר להשתמש בהטלית אפילו בעוד הציצית עליו תשמיש שאינו מגונה אבל תשמיש מגונה אפילו לקנח הטיט מעל רגליו אסור ובהציצית אסור להשתמש אפילו תשמיש שאינו מגונה (ס"א וסק"ב).
- ח טליתות שבלו אסור להשתמש בו תשמיש מגונה אפילו לקנח הטיט מעל רגלו ולא יעשה ממנו מכנסים ואפילו מט"ק אסור אבל תשמיש שאינו מגונה מותר וזורקן אפילו לאשפה והן כלין (ס"ב וסק"ט י' י"א י"ג).
- ט חוטי ציצית שנפסקו או שהתירן מהטלית אין לזרוקן בידים במקום מגונה אבל אין צריכין גניזה ואם נזרקו ממילא אין לחוש והמדקדק לגונזם תבוא עליו ברכה ונכון להניח הציצית בתוך הספר לסימן או לעשות בהם שום מצוה הואיל ואיתעביד בהם חדא מצוה (ס"א וסק"ב ז' ח').
- י ציצית שעדיין לא נתנם בהטלית יכול לזרוקן לאשפה (סק"ב).
- יא סכך הסוכה ושופר ולולב אם עומדין עדיין למצוה לשנה הבאה אסור להשתמש בהם שום תשמיש ואם אינם עומדין יותר למצותן מותר לזרוקן אבל לא יורקם לאשפה ואפילו דפנות הסוכה נכון שלא יעשה בו תשמיש מגונה ואפילו במצוה דרבנן יש להזהר (סק"א ד' ו' ובה"ל ד"ה לקשור וע"ל סי' תרל"ח דין י"א וסי' תרס"ד דין כ"א).

סימן כב. דין שהחיינו בציצית

- א הקונה טלית ועשה בו ציצית לא יברך שהחיינו בשעת קנין שעדיין אינו ראוי ללבוש אלא יברך בשעת הטלית הציצית (ס"א וסק"א).
- ב לא בירך בשעת הטלה מברך בשעת עיטוף ראשון אחר ברכת להתעטף (ס"א וסק"ג וע"ל סי' ח' דין י"ט שאין א' מוציא חברו בברכת שהחיינו).
- ג לא בירך בשעת עיטוף ראשון מברך אח"כ בדיעבד (בה"ל ד"ה בשעת).
- ד עשה ציצית בכבוד שהיה לו מכבר אף שלא היה בו ציצית מעולם לא יברך שהחיינו ויותר טוב שיכניס עצמו להתחייב שהחיינו ויכוין לפטור גם את זה ואם הטילן אחר בבגדו וגם אין הבגד חדש אין צריך להחמיר (סק"ב ובה"ל ד"ה קנה).
- ה הקונה בגד לעשות מלבושים לא יברך שהחיינו עד שעת לבישה (סק"א).
- ו העושה תפילין לעצמו אינו מברך שהחיינו ויותר טוב שיכניס עצמו להתחייב שהחיינו ויכירן לפטור גם את זה [די"א דכיון שעשה התפילין בעצמו ולא קנאן מסופר צריך לברך] וכי"כ אם לובש התפילין בפעם ראשונה בימי חייו (סק"ב ובה"ל ד"ה קנה).

סימן כג. דיני ציצית בבית הקברות

- א אסור להכנס בבית הקברות וציציותיו מגולים ואפילו אינם נגזרים על הקברות וכ"ש אם נגזרים על הקברות ולא מהני לקושרם כלל אבל אם הם מכוסים תחת כנפי כסותו מותר (ס"א ב' וסק"ג).
- ב ולכן ט"ק שהוא תחת בגדיו מותר ואם הולך בלי לבוש העליון אסור עד שיתחבם בהכנפות ויש מחמירין בט"ג ואפילו מכוסה ויש להקל (שם).
- ג הנכנס תוך ד' אמות של מת או של קבר אפילו של קטן ואשה צריך לכסות ציציותיו (ס"ג וסק"ה ומה שהביא להקל באשה בשם מהריט"ץ שם מסיק להחמיר והפמ"ג

לא ראה המהריט"ץ בפנים רק המובא בא"ר כ"כ בקה"י ח"ט סי' ט' וע"ל סי' מ"ה
דין א' ב' ג'.

ד הכתפים הלוכשים ציצית צריכים לכסותם ואפילו במקום שעושים גם למתים ציצית
(ס"ג וסק"ז ח').

סימן כד. הנהגת לבישת הציצית ושכרה ועונשה

א אם אין אדם לובש טלית בת ארבע כנפות אין חייב בציצית וטוב ונכון להיות כל
אדם זהיר ללבוש ט"ק כל היום כדי שיוכור המצוה כל רגע (ס"א וע"ל סי' ח'
דין א').

ב נכון ללבוש הט"ק על המלבושים ובכתבים איתא תחת בגדיו מיהו הציצית יהיו
מבחוץ (ס"א וסק"ב וע"ל סי' ח' דין ל"ב).

ג לפחות יזהר כל אדם שיהא לבוש ציצית בשעת ק"ש ותפלה והקורא ק"ש בלא ציצית
מעיד עדות שקר ולכן לא טוב עושים המון עם שמתפללים בדרך בלא ט"ג
שהרוב אין הט"ק עשוי כדיון וגם ישן בו בלילה ואין יכול לברך עליו (ס"א וסק"ג).

ד טוב להסתכל בציצית בשעת עטיפה כשמברך ויסתכל בשני ציצית שלפניו שיש בהם
עשרה קשרים רמז לספירות שהם קשורים ואחודים זה בזה וגם ט"ז חוטים ועשרה
קשרים עולה כ"ו כשם הויה ומנהג יפה להסתכל בציצית כשמגיע לוראיתם אותו
(ס"ג ד' ה' וסק"ח).

ה יש נהגין לנשק הציצית בשעה שמסתכל בהם (ס"ד).

ו מצוה לאחוז הציצית ביד שמאלית בין קמיצה לזרת כנגד לבו בשעת ק"ש וכשיגיע
לפרשת ציצית יקחם גם ביד ימינו ויביט בהם ויהיו בידו עד שיגיע לנאמנים
ונחמדים לעד ואז ינשק הציצית ויסירם מידו (ס"ב וסק"ד).

ז מנהג יפה להעביר הציצית על עיניו כשמגיע לוראיתם אותו וכל המעביר ציצית על
עיניו כשקורא פרשת ציצית מובטח לו שלא יבוא לידי סימיו עינים (ס"ד וסק"ז).

ח סומא יש לו לאחוז הציצית בידו בשעת ק"ש אבל לא להעביר על עיניו (שם).

ט מצוה לעשות טלית נאה וציצית נאים וכן כל המצות צריך לעשותם בהידור כל מה
שאפשר (סק"ט) ולעשות ציצית וטלית מאתנן ומחיר ע"י סי' קנ"ג דין כ"א וע"ל
סי' קמ"ז דין י"ג וסי' קנ"ג דין כ' וסי' רס"ב דין ד'.

י אסור לרקום פסוקי תורה בטלית ואף על המפות אין לרקום דברי תורה עליו ומיהו
אם כבר נרקם מותר לברך על הטלית (שם וע"ל סי' מ' דין ד').

יא גדול עונש המבטל מצות ציצית ועליו נאמר לאחוז בכנפות הארץ וגו' ומצוה זו
מצלת האדם מן החטא יותר מכל המצות וכל הזהיר במצות ציצית זוכה ורואה
פני השכינה (ס"ו וסק"ה וע"ל סי' ח' דין ל"ג).

כיצד לעשות טלית קטן מהודר בלי חשש ופקפוק

(לדעת החזו"א)

יקח בגד של צמר או שאר מינים אבל לא של פשתן (ס"ט דין א' ח'). [ולדעת המ"ב
יש להחמיר לעשות של צמר (שם)] ויהי לבן (ס"ט ד"ו) ויעשה אימרא סביב
(סי"א ד"ס) ויהי ארכו אחר שעשה האימרא (סט"ז דכ"א) 120 צ"מ על 60 צ"מ
(סט"ז ד"ו) [והרוצה להתמיר כדעת המ"ב יעשה 60 על 60 לפניו וכן לאחריו מלבד
מקום הנקב (שם ד"ה) [וטוב לעשות יותר גדול שמתכווץ ע"י הכביסה] ולא יהיו בו
בתי וזרועות (סט"ז ד"ט) ויעשה נקב באמצעו ויזהר שיהיה רוחב כל כתף מרובה על
הנקב וכן באורך הטלית יהי כל צד מרובה על הנקב (שם ד"ו) ויתפור בכל כנף

מטלית של ג' אצבעות על ג' אצבעות (סי"א דפ"ו ועי' סט"ו דכ"א ואם היא פחותה ע"י סט"ו ד"ט) ויהיו הכנסות מרובעות ריבוע גמור (סי"ד ד"א) ולא יהיו בולטין שם חוטין (סי"א דס"ב) וימדוד מהכנף 4 צ"מ וחצי באורך וברוחב ואח"כ יעשה הנקב (שם דנ"ד) ויתפור סביב הנקב (שם ד"ס) ולא יתפור סביב הנקב רק מחוטין שאינן ממין הבגד ולא חוטי צמר (סט"ו ד"ט, ולדעת המ"ב יותר טוב שיהיו ג"כ צבועים. שם ד"ח). ויקח ד' ציצית של צמר (ס"ט ד"ט) מנופצין וטווין ושזורין לשמה ע"י גדול (סי"א ד"א ח' י"ד ט"ו י"ח) ולא יהיו עבים ביותר ולא דקים ביותר רק בינונים (שם דפ"ב) ויהיו לבנים (ס"ט ד"ז) וטוב שיהיו כפול כל חוט לשמונה (סי"א ד"ז) ויהי ארכה של כל הציצה ואפילו החוט הכורך אחר שיכפולם ואחר שיעשה כל הכריכות והקשירות לא פחות מ-30 צ"מ מלבד מה שמונח על שפת הבגד ויותר טוב שיהיו יותר ארוכים (סי"א דמ"ב מ"ג מ"ד מ"ח) וא' מן החוטין יהי יותר ארוך שיעשה בו כל הכריכות (שם דמ"ח) ויוזהר לשלם עבור הציצית לפני שמכניסם בבגד (שם דל"ז) ויאמר בפיו קודם שמכניסם שהתלי' וכל מה שאעשה אני עושה לשם מצות ציצית (סי"ד ד"א) ויכניסם ויכפולם לשנים שיהיו שרים ויקח ד' החוטין שמצד זה וד' שמצד זה ויקשור ב' פעמים זה ע"ג זה (סי"א דע"ז) ואח"כ יכרוך חוט הארוך סביב השבעה ו' כריכות ואח"כ יקשור ב' פעמים וחזור וכורך ח' כריכות וקושר ב' פעמים וחזור וכורך י"א כריכות וקושר ב' פעמים וחזור וכורך י"ג כריכות וקושר ב' פעמים (שם דע"ח) ויעשה כל החוליות בשה ויהי בין קשר לקשר כמלא גדול (שם דע"ט דהיינו 2 צ"מ וחצי) ולא יפחות כל הגדיל מ-10 צ"מ (שם ד"פ) ואם האריך הגדיל לא יפחות הענף מבי' פעמים כמוהו ואם עשה הענף יותר אין בכך כלום (שם דפ"א) ויהיו הציצית נוטפות על הקרן (שם דפ"ג וע"ש כיצד יש לעשות) ואם מצוי שהציצית מתפרקין טוב שיקשור בסופן (שם ד"כ וע"ש דבלא"ה אין נכון לקשור) ויוזהר להפריד חוטי הציצית שלא יהיו מסובכין זה לזה (ס"ח ד"ה) ואין להשים הציצית בהמכנסים אלא יהיו מבחוץ שיהיו נראים (שם דל"ב ל"ג וסכ"ד ד"ב) (הרוצה להחמיר כדעת מהר"ם יעשה קרסים לחבר צד שלפניו עם שלאחריו, סט"ו ד"ג ועי' ס"י דכ"ט כיצד לעשותם) הקונה ט"ק ועושה בו ציצית מברך שהחיינו בשעת הטלת הציצית (סכ"ב ד"א) ואם הבגד הי' לו מכבר טוב שיברך שהחיינו על איזה פרי ויפטור גם את זה (שם ד"ד ובומנינו כנראה אין כ"כ שמחה בט"ק ואין לברך שהחיינו) ומצוה לעשות טלית נאה וציצית נאים (סכ"ד ד"ט).

הלכות תפילין

סימן כה. דיני תפילין בפרטות

א אחר שלבש טלית מצוץ יניח תפילין ואפילו אם הטלית חיובה מדרבנן יש להקדימה לתפילין (ס"א וסק"א).

ב מי שאין ידו משגת לקנות ציצית ותפילין תפילין קודמין וכש"כ לענין לקנות תפילין מהודרין וטלית נאה דתפילין קודמין והעולם נכשלין בזה (סק"ב).

ג מי שאין ידו משגת לקנות ציצית ותפילין אין מחויב לחזור על הפתחים לקנותן אבל מי שידו משגת אך סומך על מה ששואל מאחרים אחר שיצאו בהן עונשו גדול וגם מצוי שהקשר אינו לפי מדת ראשו והוא מתעצל לתקנו או שחבירו מקפיד ע"ז וע"כ אינו מתמצא ונמצא שאינו מקיים כלל מצות תפילין וגם מברך לבטלה (סק"ב ובשה"צ וע"ל סי' ק"י ד"כ ועי' בה"ל ס"ס תרג"ו שפקפק עמש"כ שא"צ לחזור עה"פ וע"ל סי' י"ד דין כ"ט).

ד מי שאין לו ציצית עכשיו ואפילו הולך בלי ט"ק ותפילין מזומנים בידו אין צריך להמתין על הציצית אלא מגיה תפילין וכשמביאים לו טלית מעטפו וכן הדין בתדיר ושאינו תדיר דקימ"ל דתדיר קודם אם אין התדיר לפניו אין צריך להמתין שחביבה מצוה בשעתה וא"י שאח"כ יעשה יותר מן המובחר (ס"א וסק"ו ז').

ה המניחין כיס התפילין והטלית בתוך כיס אחת צריכין ליהזר שלא יניחו כיס התפילין למעלה כדי שלא יפגע בהם תחלה ויצטרך להניחם מקודם (ס"א).

ו הושיט ידו בתוך הכיס ופגע בהתפילין קודם אפילו לא אחז בהם בידו רק מזומנים לפניו לפי הרשטת ידו חייב להוציאם קודם ולהניחם שאין מעבירין על המצות ואפילו אם יושב בבהכנ"ס ברבים ומתבייש עי"ז צ"ע אם יש להקל (ס"א וסק"ג ובה"ל ד"ה שלא יפגע וד"ה שלא יניחו) ואפילו אם פשט הטלית ותפילין רק לפי שעה ומחזירים מיד בלא ברכה ונודמן לו התפילין קודם חייב להקדימם (בה"ל ד"ה ויצטרך).

ז ואם עבר והניחם מידו ונטל הטלית שוב אסור לעזובו ולטול התפילין (סק"ה).

ח וכי"ז דוקא אם רוצה להניח עתה התפילין אבל אם עדיין אינו רוצה להניחם רק אחר זמן לא שייך בזה אין מעבירין על המצות (סק"ג).

ט מי שמתפלל בביתו ורוצה להניח טלית ותפילין ובתוך חדר שלפניו מונח התפילין ובתוך חדר אחר מונח הטלית צריך להניח תפילין בתחלה אף שעדיין לא נטלם בידו (סק"ד).

י יש להתעטף בט"ג ולהניח תפילין בביתו כדי שיצא מפתח ביתו בציצית ותפילין וילך לבהכנ"ס לבוש בטלית ומוכתר בתפילין שהוא ענין גדול (ס"ב וסק"ח).

יא ואם ידע שילך דרך מבואות המטונפות יניחם בחצר ביהכ"נ וכן אם מצויין גוים ברחוב יניח הטלית והתפילין בחצר ביהכנ"ס ואם אי אפשר יניח התפילין בביתו ויכסם בכובעו או בידו והטלית יתעטף בחצר ביהכנ"ס אם אפשר ואע"פ שבא הט"ג לידו קודם שהניח התפילין א"צ להתעטף בו בביתו כיון שאין דעתו ללבשו כאן (סק"ה ט' י' ועי' סי' מ"ג דין ח' עוד בזה).

יב המשכים קודם אור הבוקר והולך לבהכנ"ס אין לצאת מביתו בטלית ותפילין שעדיין לא הגיע זמן החיוב ומי"מ כשיאיר היום טוב שיצא לחצר ביהכנ"ס וילבשם ואח"כ יכנס לבהכנ"ס (סק"ח).

יג כשמברך להתעטף בציצית על הט"ג יכוין לפטור בזה גם הט"ק כדלעיל סי' ח' דין ל"א (ס"ק י"א).

יד הרא"ש היה מסדר ברכות השחר עד עוטר ישראל בתפארה ואז היה מניח תפילין ומברך עוטר ישראל בתפארה ולא ראינו נזהגים כן רק מניחין תפילין קודם ברכות השחר או אח"כ כל אחד לפי מנהגו ויש מדקדקין למשמש בתש"י וש"ר בשעה שמברך עוטר ישראל בתפארה (ס"ג וסק"ג).

טו צריך שהיה תפילין עליו לכה"פ בשעת ק"ש ותפלה ואל"כ אף שיצא בדיעבד הוי כמעיד עדות שקר ח"ו דוקא כשעושה במזיד כשעושה להניח תפילין קודם ק"ש אבל מי שאין לו תפילין או שהוא בדרך ואין יכול להניחם מפני הקור בודאי אין לאחר ק"ש בזמנה מחמת זה (ס"ד וסק"ד ואם אין לו אלא תפלה אחת עיין לקמן סימן כ"ו דין א' ד').

טז וכן כשהוא אומר ואהבת את ה' וגו' יראה להכניס אהבת השי"ת בלבו כדי שלא יהיה כדובר שקר ח"ו (ס"ק י"ד).

יז יכוין בהנחתם שציונו הקב"ה להניח ד' פרשיות אלו שיש בהם יחוד שמו ויציאת מצרים על הזרוע כנגד הלב ועל הראש כנגד המוח כדי שזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו שהן מורים על יחודו ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו וישתעבד להקב"ה הנשמה שהיא במוח וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות ובוה יזכור הבורא וימעט הנאותיו ובדיעבד אם לא כיון רק לשם מצה בלבד יצא (ס"ה וסקט"ו).

יח ומחמת זה יש נזהגין לקרות לאחר הנחת תפילין פרשת קדש והיה כי יביאך ובתפילין דר"ת יאמר כל הדר' פרשיות ומנהג יפה הוא (סקט"ז וע"ל סי' ס"ו דין י"ג).

יט יניח של יד תחלה ויברך קודם ההידוק להניח תפילין ואח"כ יניח של ראש ולא יברך כ"א ברכה אחת לשתייהן אלא א"כ הפסיק בדיבור כדלקמן כן פסק המחבר בשו"ע וכן דעת הגר"א והרמ"א פסק שמברך על ש"ר על מצות תפילין אפילו לא

הפסיק בינתיים וכן נזהגין בני אשכנז וטוב לומר תמיד אחר הברכה השניה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ויזהר מאד שלא לומר ברוך שם רק אחר שיהדק הש"ר שאל"כ הוי הפסק ויהיה ברכה לבטלה ויצטרך לחזור ולברך והעולם נכשלים בזה וכמה אחרונים כתבו שטוב שיכוין בעת ברכת להניח שאם הלכה שא"צ אלא ברכה אחת אני מכין שלא לצאת בברכת להניח על הש"ר והפמ"ג כתב שאין לנהוג כן (ס"ה וסקי"ה כ"א ובה"ל ד"ה וטוב).

כ ברכת להניח תפילין בקמץ תחת הה"א ולא בפתח ובדגש והלמ"ד של תפילין יהיה בדגש (ס"ו וסקי"ט) וברכת על כצות בפתח תחת הוי"ו ולא בחולם (סק"כ).

כא צריך לברך על התפלה ש"י אחר ההנחה על הקיבורת וקודם קשירתו וכן בש"ר אחר שמונחין על הראש קודם שמהדקן ולא בעודו בידו ויזהר שיהא ראשו מכוסה בטלית בשעת ברכה כדי שלא יברך בגילוי הראש (ס"ח וסקכ"ה כ"ו).

כב בדיעבד אם לא בירך קודם הקשירה יברך אח"כ כל זמן שהן עליו בין בש"י ובין בש"ר (סקכ"ו וע"י לקמן סי' כ"ו דין ז' כיצד יברך) וכן אם בירך בדיעבד קודם ההנחה על הקיבורת יצא (סקכ"ה).

כג יש לזהר לכתחלה להיות מונח בכיס של תפילין הש"י קצת לצד מעלה ולא בשוה ממש כדי שלא יפגע תחלה בש"ר (בה"ל ד"ה שלא יפגע וע"ל סי' כ"ח דין ז').

כד אם פגע בש"ר תחלה צריך להעביר על אותה המצוה רינית ש"י תחלה ואח"כ ש"ר (ס"ו).

כה בדיעבד אם הניח ש"ר תחלה או שמצא הש"י שנשטט ממקומו אין להסיר הש"ר וימחר להניח הש"י על מקומו (סק"ב).

כו אחר שקשר ש"י על הזרוע וכרך ז' כריכות סביב זרועו יניח ש"ר קודם שיכרוך הג' כריכות של האצבע (סי"א וסקל"ח).

כז אם שמע קדיש או קדושה אחר שבירך על ש"י ואם יכרוך לא יהיה לו פנאי להניח ש"ר ולענות אם יכול יהדק במקצת הש"י שלא ימרש ממקומו ויניח ש"ר קודם הכריכות כדי שיוכל לענות (סקל"ח).

כח אסור להוציא תש"ר מהתיק עד שתהא תש"י מונחת ומהודקת יפה על הזרוע ואז כותר אפילו קודם שעשה הו' כריכות. ואפילו להוציא הש"ר והש"י שניהן בשוה מן התיק יש להזהר וכ"ש להניח ש"י מידו ולהתעסק בהוצאת הש"ר ואם אחר יכול להוציא ולחקן הש"ר בעוד שחבירו מניח הש"י הפמ"ג מחמיר והארה"ח מיקל (סי"א וסקל"ט מ').

כט אף אם שניהם לפניו חוץ לתיק לא יתקן לפתוח התש"ר עד אחר הנחת ש"י ואפילו אם בעת תיקון הש"ר לא יניח הש"י מידו (סי"א וסקמ"א).

ל הברכה וההנחה בין בש"י ובין בש"ר צריך להיות מעומד ויש מי שכתב ע"פ קבלה להניח ש"י מיושב וש"ר מעומד ובמדינות אלו לא נהגו כן ואין לזוז מהמנהג (סי"א וסקמ"ב). וכתב מהרש"ל דמי לנו גדול מהר"ש מקינון אחר שלמד קבלה היה מהפלל כתינוק בן יומו דמי שלא יוכל להשיג סודה יבא לקצץ בנטיעות (שם).

לא כל דבר שבעלי הקבלה והזהר חולקים עם הגמרא והפוסקים הלך אחר הגמרא והפוסקים ואם בעלי הקבלה מחמירין יש להחמיר ג"כ (סקמ"ב).

לב דין שאין מוכר בהיפוך בש"ס ופוסקים יש לילך אחר דברי קבלה אבל אין אנו יכולים לכופו לנהוג כך ובמקום שיש פלוגתא בין הפוסקים דברי קבלה יכריע (שם).

לג אסור להפסיק בדיבור בין תש"י לתש"ר עד שיגמור ההידוק של תש"ר ואפילו בלה"ק ואפילו דיבור של מצוה כגון להשיב שלום לרבו וכל כה"ג (ס"ט וסקכ"ה כ"ט ובה"ל ד"ה ואם).

לד לכתחלה אסור להפסיק אפילו בשתיקה אם שוהא הרבה שלא לצורך ואפילו לא יסיח דעתו ואם הסיח דעתו חזר ומברך ואפילו לרמוז בעיניו ולקרוע באצבעותיו בין תש"י לתש"ר יש להזהר לכתחלה (סקכ"ט ושעה"צ).

לה אפילו אותן המניחין תפילין בחול המועד בלא ברכה או המניחין תפילין דר"ת אחר שחלץ תפילין דרש"י או שחלץ תפילין ע"מ להחזירן שא"צ לברך כדלקמן דין מ"א אפי"ה אסור להסיח ביניהם (סקכ"ח).

לו אם הפסיק בדיבור אפילו בשוגג ואפילו תיבה אחת לדעת השו"ע מברך על ש"ר על מצות תפילין ואם עדיין לא בירך להניח על הש"י יברך להניח ויפטור שניהם ולדעת הרמ"א צריך לברך על הש"ר להניח וגם על מצות ונכון שימשמש או בש"י להניחו ממקומו ויחזק הקשר ואם לא משמש ימשמש אחר הברכה ויותר טוב שיברך תחלה על ש"ר על מצות ואח"כ ימשמש בש"י ויחזק הקשר ויברך להניח (ס"ט וסקל"ל ל"ב ובה"ל ד"ה ואם וד"ה ולדידן).

לז אם סח לצורך התפילין אינו חוזר ומברך ואפילו סח בין ברכת להניח להנחת התש"י אבל לכתחלה אסור להסיח בין ברכת להניח עד אחר הנחת ש"ר אפילו בדברים שהם לצורך תפילין אם לא היכי שאי אפשר בענין אחר אך בחול המועד שאין מברכים אפשר דיש להקל אפילו לכתחילה בדברים שהם לצורך תפילין (ס"י וסקל"ג ל"ד).

לח שמע קדיש או קדושה בין תש"י לתש"ר לא יפסיק לענות אלא שותק ושומע ומכוין למה שאומרים ואפילו לענות אמן על ברכת תפילין שמברך אחר אסור אם לא שחבירו מכוין להוציאו בברכה זו ואם פסק וענה איש"ר או קדושה או ברכו או שענה אמן על איזה ברכה ששמע חוזר ומברך ברכת על מצות לבד ואפילו לדעת הרמ"א (לעיל דין ל"ו) ואפילו מי שאינו מברך בעצמו אלא חבירו מוציאו וחבירו הניח כבר התפילין אסור לו להפסיק לקדושה כ"ז שהוא בעצמו לא גמר ההנחה ואם הפסיק חוזר ומברך (ס"י וסקל"ה ל"ו ובה"ל ד"ה אם שמע וע"ל דין כ"ז וס"י רט"ו ד"א).

לט בחול המועד או המניח תפילין דר"ת וכיוצא שמניח בלא ברכה יש להקל ולהפסיק לעניית איש"ר וקדושה וברכו ואמן אך אח"כ יזיז הש"י ממקומו קודם שיניח הש"ר כדי שיהיו סמוכין שתי ההנחות (סקל"ו).

מ אם הניח תש"י בבית זה ותש"ר בבית אחר והיה דעתו לזה עיין לעיל סימן ח' דין מ"א מ"ב לענין טלית וה"ה כאן (סקכ"ט).

מא החולץ תפילין או שמוזיז רובן ממקומן אדעתא להחזירן מיד אפילו שינה מקומו בינתיים אם לא הסיח דעתו אין צריך לחזור ולברך אפילו חלצן לילך בחוץ להשתין מים וכש"כ אם בשעת ברכה היה בדעתו שאם יחלצנו יחזור וילבשנו אבל אם חלצן לכנוס לבהכ"ס או להפית כיון שחייב לחלצן חוזר ומברך ואפילו היה דעתו ללבוש מיד (סי"ב וסקמ"ג מ"ה מ"ז ובה"ל ד"ה והכי).

מב אם חלצן והיה בדעתו ללבוש מיד ואח"כ הסיח דעתו או שלא היה בדעתו בשעה שחלצן להחזירם מיד אפילו אח"כ לבשן תיכף צריך לחזור ולברך (סקמ"ז) ואפי' נשאר עליו א' מהתפילין (בה"ל ד"ה והכי).

מג ואם חלץ התפילין סתמא אם הוא בתוך התפלה דינו כדעתו להחזירן ואפילו חלצן לילך בחוץ להשתין ושלא בשעת התפלה אם חלץ הש"י והש"ר צריך לחזור ולברך ואם נשאר עליו אחד מהם א"צ לברך (בה"ל ד"ה והכי).

מד אם נשמטו ממקומן כל התפילין או רובן וממשמש בהם להחזירם למקומן צריך לברך ואם נשמטו מקצתן צריך להחזירן על מקומן ולא יברך ובשעת התפלה אין נוהגין לברך כשנשמטו ממקומן אפילו כולן משום שאינו מסיח דעתו מהם דהוי כחולצן ע"מ להחזירן וכן נכון מיהו אותן ההולכין לפעמים עד חצות בתפילין אם נשמטו ראוי לברך ומ"מ נראה דלמעט בברכות עדיף ואם מחזיר אחד מהם יברך כדין המניח תפלה אחת המבואר לקמן סימן כ"ז (סי"ב וסקמ"ד מ"ה).

מה אם נפסק הקשר י"י והוצרך לעשות קשר אחר בין מאותה רצועה ובין שלקח רצועה חו"ש או שהותר הקשר או שנשמטו התפילין ממקומן כ"ז שעדיין לא גמר ההידוק של ותש"ר אין צריך לחזור ולברך אם לא הסיח דעתו ואפילו סח בינתיים לצורך הענין אינו הפסק בדיעבד (סי"ב וס"ק מ"ט ב' ג"א ובה"ל ד"ה קשר).

מז אבל אם כבר גמר ההידוק של התש"ר ואח"כ הותר הקשר של התש"י או של התש"ר אם הוא בשעת התפלה א"צ לברך כדלעיל דין מ"ג ואם שלא בשעת התפלה מברך ואח"כ מהדק ואם נפסק הקשר של תש"י או של תש"ר מתקן הקשר ומברך אפילו בשעת התפלה ואח"כ מהדק (סי"ב וסקמ"ח נ' ג"א ג"ב ובה"ל ד"ה א"צ וד"ה מהדק).

מז מי שיש בידו תפילין בלא קשר ובירך ועשה קשר והניח יצא בדיעבד (סק"נ). מח אם נפסק הקשר ואין שם מי שיועד לתקן הקשר והוצרך לקחת תפילין אחרים צריך לברך עליהן בכל אופן (שם).

מט אם נפסק הרצועה של הש"ר או הש"י לאחר שכבר גמר כל הנחתם וחלצם לתקנם וחזר ולובשן אם נשאר בהם השיעור המבואר לקמן בסי' כ"ז דין כ"ו ודין מ"א א"צ לחזור ולברך ואם פסולים לגמרי אפשר דצריך וצ"ע דאפשר כיון שנשאר מה שמהדק הראש והזרוע א"צ לברך (בה"ל ד"ה נפסק ולמש"כ שם בשם החזו"א יתכן דא"צ לברך כאן).

ג התיר בידים הקשר וחזר ותיקנו אם היה דעתו להחזירו מיד א"צ לברך (בה"ל ד"ה מהדק).

גא פתח התפילין כדי לבדוק הפרשיות וגמצאו כשרים ותופרן כדון אפשר דצריך לחזור ולברך אפילו היה דעתו לחזור ולהניחן (שם).

גב מותר ליטול תפילין שלא מדעת חברו ולברך עליהן ובלבד שלא יוציאם ממקומם הראשון וגם יקפלו כבראשונה וכש"כ שמותר לברך על תפילין שאולין (סי"ב וסקנ"ג וע"ל סי' י"ד דין כ"ז דדוקא באקראי ולא בקביעות ואם יכול בקל לשאלו נכון שישאלנו עיי"ש).

גג גזל תפילין והניחן אפילו לאחר יאוש לא יצא וכש"כ שאסור לברך עליהן (סי"ב וסקנ"ד).

גד ואם מכרן הגזלן לאחר יאוש יצא השני בדיעבד וי"א שיכול לברך אבל הט"ז והגר"א כתבו שאסור לברך אך אדם אחר שלקח מהשני הזה אחר יאוש יכול לברך (סקנ"ד).

גה אין ראי' לחלוץ התפילין עד אחר קדיש שלם שאחר ובה לציון והאר"י ז"ל לא היה חולץ עד אחר על כן נקוה לך ובמקומות שנוהגין לומר קדיש יתום אחר עלינו טוב שלא לחלוץ עד אחר ק"י ומי שאין לו גוף נקי ומתיירא שמה יפח יחלוץ מיד לאחר חזרת הש"ץ (סי"ג וסקנ"ה ג'ו).

גו האנשים שנוהגין לקפל הטלית והתפילין בעת אמירת קדיש לא יפה הם עושין שמאד יש לכיון בעניית איש"ר ולא גרע מכל הברכות שאסור לעשות אפילו תשמיש קל כשהוא מברך (סקנ"ו וע"ל סי' קצ"א דין ב').

גז ביום שיש בו ס"ת לא יחלוץ עד שיחזירו הס"ת ויניחיהו בהיכל ובמקומות שאומרים ובא לציון אחר שמכניסין הס"ת לא יחלוץ עד אחר ובה לציון כדלעיל ואם צריך לחלוץ קודם שהחזירו הס"ת יזהר עכ"פ שלא יחלוץ הש"ר בפני הס"ת אלא יסתלק לצדדין כדי שלא יגלה ראשו בפניה ובש"י או בתש"ר תחת הטלית מותר (סי"ג וסקנ"ח). וביום שיש בו מילה ראוי שלא לחלוץ עד אחר המילה (סקנ"ה).

גח בר"ח יחלוץ קודם מוסף אחר הקדיש שקודם תפלת מוסף וי"א שבר"ח יחלוץ קודם שאומר יה"ר וכו' שנשמר חוקיך ולא ימתין עד אחר קדיש שלא להפסיק בין קדיש לתפלה ומי שאינו חולץ במוסף במקומות שאין אומרים קדושת כתר אלא נקדש אין עליו תלונה אך המתפלל בצבור לא ישנה המנהג (סי"ג וסק"ג ג"ט ס"א ס"ב).

נט הנוהגין ללבוש כל היום תפילין יחזור וילבש בר"ח אחר תפלת מוסף וא"צ לחזור לברך אם היה דעתו לזה בשעה שחלץ (סק"ס).

ס המניחין תפילין דר"ת יוכלו להניחם אחר שיסיים הש"ץ מוסף או שיסירו תפילין של רש"י קודם ובה לציון וילבשו של ר"ת בשעת אמירת ובה לציון (שם).

סא שכח והתחיל להתפלל מוסף בתפילין לא יחלצם באמצע שאינו אלא מנהג (ס"ק ס"א).

סב בחוה"מ יחלוץ קודם הלל והש"ץ אחר הלל ובחוה"מ סוכות יחלוץ אף הש"ץ קודם הלל בעוד שממתינין על האתרוג ושוב לא יניחם כל היום בחוה"מ ותפילין דר"ת אין להניח בחוה"מ (סק"ס וע"ל סי' ל"א דין ג').

סימן כו. דין מי שאין לו אלא תפלה אחת

א מי שאין לו אלא תפלה אחת בין ש"י בין ש"ר מניח אותה שיש לו ומברך עלי' ויכול לקרות ק"ש ולהתפלל בה כיון שאין לו יותר וכן מי שיש לו אונס שאין יכול להניח שתיהן כגון שיש לו מכה בראשו או בזרועו או שצריך לצאת לדרך ואין השיירא ממתנת עד שניח שתיהן מניח אותה שיכול (ס"א וסק"א ובה"ל ד"ה מניח).

ב בד"א שיוכל אח"כ בדרך להניח התפלה השני' אבל אם לא יוכל לא התירו לו משום איחור דרכו לבטל מצות תפילין ויניח הש"י והש"ר קודם הליכתו (סק"א).

ג בדיעבד אפילו הויד ולא הניח רק אחת יצא ידי אותה שהניח (בה"ל ד"ה ויש).

ד הביאו לו תפלה אחת ומצפה שיביאו לו השניה אם עדיין לא יעבור זמן ק"ש ותפלה ימתין ולא יקרא ק"ש ותפלה עד שיביאו לו השניה ואם רוצה שלא לבטל ממצות תפילין יכול ללוש עתה אותה שהביאו לו ויברך עליה ולא יקרא ק"ש ותפלה עד שיביאו לו השני' (בה"ל ד"ה מניח).

ה הניח של ראש לבד לדעת המחבר מברך עליה על מצות לבד ולדעת הרמ"א מברך להניח ועל מצות (סק"ב).

ו הניח של יד לבדה מברך עליה להניח בלבד לכו"ע (שם וסק"ג).

ז הניח שתי התפילין ולא בירך ברכת של יד ואח"כ ברכת ש"ר ואם הקדים ש"ר ואח"כ של יד יצא ואם עדיין לא הניח ש"ר יברך על ש"י ואח"כ יניח ש"ר (סק"ג).

סימן כז. מקום הנחתן ואופן הנחתן

א מקום הנחת תפילין ש"י בזרוע שמאל בבשר התפוח הנקרא קיבורת שבעצם שבין הקובד"ו [הנקרא עלנבוגי"ן] ובית השחי וצריך להניח בבשר התפוח שבחצי העצם הסמוך לקובד"ו אבל לא בחצי העצם הסמוך לשחי אפילו בבשר התפוח ששם ויש מכשירין בכל בשר התפוח שבעצם ואין להקל לכתחלה (ס"א וסק"ג ד').

ב אבל אם הניח שלא במקום בשר התפוח אפי' רק קצת התפילין מונחים למטה מבשר התפוח לא יצא לכו"ע וגם מברך לבטלה ולכן נכון למנוע מלהניח תפילין גדולים שסוף הקציצה מונחת למטה ממקום הקיבורת אם לא שיקשרם לכתחלה בחצי העצם העליון וגם זה לא נכון להקל לכתחלה בזה כדלעיל (ס"א וסק"ד ובה"ל ד"ה בבשר).

ג ואם אין לו כ"א תפילין גדולים טוב יותר שיקשרם בחצי העצם העליון במקום התפוח ממה שיהיו מונחים למטה ממקום הקיבורת שלא יצא בזה כלל (סק"ד).

ד יטה התפלה מעט לצד הגוף בענין שכשיכוף זרועו למטה יהיה כנגד לבו (ס"א).

ה אם הניח התפילין על יד ימין אף בדיעבד לא יצא (סק"א).

ו גידם שניטל פיסת יד שמאלו עם כל הקנה עד הקובד"ו ואפילו ניטל קצת מהזרוע ולא נשאר לו רק מחצי העצם שבין הקובד"ו ובית השחי יניח תפילין ביד שמאלו שנשאר לו אבל לא יברך וי"א שיכול לברך ולכן טוב שיברך על הש"ר [להב"י אחת ולהרמ"א שתיים כדלעיל סי' כ"ה דין י"ט] ויכוין להוציא גם הש"י. ואם נשאר קצת מהקנה יכול לברך, ואם לא נשאר לו כלל מהקיבורת י"א שחייב להניח בימין ובלי ברכה (ס"א וסק"ה ו' ובה"ל ד"ה יניח וד"ה בלא).

ז וכ"ו כשנעשה גידם בשמאל אבל בימין אפילו נקטע לו כל היד חייב בתפילין ויבקש מאחרים שיניחוהו עליו (סק"ו וע"ל דין כ"ג).

ח צריך שיהא היו"ד של קשר תפלה של יד לצד הלב ותתפלה מצדו לצד חוץ (ס"ב וסק"ז ט').

ט נכון ליוזר שלא ירחיב הרבה את כפל קשר העניבה שהרצועה עוברת בה כדי שתהיה גם מקום הדוק הרצועה סמוך להתפילין לצד הלב (סק"ח).

י הגוהג כדעת מהר"י בן חביב שעושה הכפל מקום שתוחב בה הרצועה לצד חוץ ולא לצד הלב אין למחות בידו (בה"ל ד"ה המנהג).

יא צריך ליוזר שלא תזוז יו"ד של קשר מהתפלה ולכן יחתוך בהתיתורא מלמעלה ויהדק שם היו"ד עם הבית וי"א שהוא דינא דגמרא ובוזהר מחמיר בזה מאד ויש מחמירין דגם כשהם בתוך כיסם צריכין ליוזר שלא תזוז כלל היו"ד מהבית ומטעם זה יש נוהגין לקשור היו"ד עם חוט של גיד עם התפלה וראוי לבטל זה שהגיד חוצץ בין הזרוע להתפילין (ס"ב וסק"י י"א ובה"ל ד"ה יש ליוזר).

יב וראוי לבטל ג"כ המנהג שכורכין הרצועה במקום הקיבורת שתחת התיתורא דהוי ג"כ חציצה (סק"י וע"י להלן דין ט"ז).

יג המנהג הנכון לתקן שהמעברתא שבה הרצועה עוברת תהא מונחת לצד הכתף הקציצה לצד היד (ס"ג).

יד איטר המניח תפילין של מי שאינו איטר או להיפוך ואינו יכול להוציא הרצועה ולקובעה כדיון יוכל להפך ולהניח הקציצה לצד הכתף והמעברתא לצד היד וזה יותר טוב ממה שיניח כך ויהא התפילין סמוך ללב היו"ד לצד חוץ ויש שמוציאין את הרצועה ומכניסין לצד אחר כדי שתהיה היו"ד סמוך ללב אע"פ שאינו יכול להפך הקשר של יו"ד שיהיה פניה לצד הבית וצ"ע אם יוצא בזה (בה"ל ד"ה המנהג).

טו לא יהא דבר חוצץ בין תפילין לבשרו ואפילו חציצה כל דהו ל"ש של יד ול"ש של ראש ונכון ליוזר לכתחלה אפילו בכינה חיה שלא יהא מפסיק בין התפילין לבשר ועכ"פ בכינה מתה ועפר יש ליוזר ולכן יש נוהגין לרחץ מקום הנחת התפילין (ס"ד וסק"ד).

טז י"א דמה שהרצועה חוצצת לפעמים לא מקרי חציצה דמין במינו אינו חוצץ ונכון לכתחלה להחמיר בזה (סק"ד ועיין לעיל דין י"ב).

יז רע המעשה של אותן האנשים שמגדלין בלורותיהם מלבד שהוא דרך שחץ וגאווה יש בו איסור בהנחת תפילין דכיון דגדולים הרבה חוצצים וגם בשביל הני שערות המרובים אי אפשר לצמצם שיהיו מונחין ומהודקין על מקומן כדיון (ס"ק ט"ז).

יח ברצועות אין להקפיד על חציצה דוקא במקום הכריכות אבל מה ששייך להקשירה יש להחמיר בין בש"י ובין בש"ר ומכאן תוכחת מגולה על המניחין תפילין ע"ג פאה נכרית הנקרא פארוק"ה ואפילו רק הרצועה מונח על הפאה נכרית (ס"ד וסק"ז).

יט אדם שיש לו מכאוב או מיחוש בראשו ואם יגלה ראשו יזיק לו הקרירות ואם יצטרך להניח תש"ר על ראשו לא יניחם כלל יש להתיר לו להניח תש"ר על הכובע דק סמוך לראש ויכסם מפני הרואים ולא יברך על ש"ר רק על ש"י להניח ויכוין להוציא תש"ר אבל על כובע עבה אסור להניחם ונכון ליוזר שעכ"פ בשעת ק"ש ותפלה יהיה בלי חציצה כלל (ס"ה וסק"ז י"ט כ').

כ ואם יש לו מכה בראשו במקום שהרצועות מונחין ולא במקום הקציצה מותר להניח הרצועות ע"ג סמרטוטין שע"ג מכה או ע"ג כובע דק ולברך וכן בש"י אם יש לו מכה אפילו במקום היקף הקשר שסביב ידו מותר לו להניח היקף הקשר ע"ג סמרטוטין ולברך אך בזה יזהר לכסות מלמעלה (סק"ז).

כא ואם יש לו מכה ביד במקום הנחת הקציצה המכה מתפשטת בכל הקיבורת מותר לו להניח על הרטיה אם לא סגי בלא"ה ולא יברך רק יברך שתים על הש"ר [לדעת הרמ"א לעיל סי' כ"ו ולדעת המחבר שם ג' דלא יברך רק על מצות על הש"ר] ואם אין לו אלא ש"י לבד לא יברך כלל וילבוש על התש"י בגד אחר כדי לכסותה

דוקא על רטיה אבל להניח תפילין על חלוקו י"א דאסור אפילו ביש לו מכה ואפילו אם ילבש עליו בגד אחר לכסותו (סק"ח ושע"צ).

כב מי שיש לו מכה בידו בכל בשר התפוח שבחצי העצם התחתון יניח בבשר התפוח בחצי העליון של העצם ואם המכה גדולה ומצטער בהנחת תפילין פטור מלהניח תפילין ש"י ואפילו נשאר לו מקום ויניח ש"ר לבד (ס"ז וסקכ"ט).

כג איטר יד ימינו שעושה רוב מלאכתו בשמאלו מניח בשמאלו שהיא ימין כל אדם ואפילו נעשה איטר ע"י שהרגיל עצמו בכך כ"ש אם מן השמים הרגילוהו כגון שנולד לו חולי בימינו או שנקטע לו כף ידו הימנית וצריך לעשות מלאכתו בשמאל דינו כאיטר ואפילו נקטע לו יד ימינו ולא נשאר לו כ"א הקיבורת חייב להניח עליה תפילין דלגבי ידי' הימין הוא שמאל ואם הניחו בימינו שהוא שמאל כל אדם לא יצא ואם חזר לבריאותו ונעשה שולט בשתי ידיו בשוה הרי הוא ככל אדם (ס"ז וסקכ"ב כ"ג כ"ד).

כד ומי שכותב בימינו ושאר כל מעשיו עושה בשמאל או כותב בשמאלו ושאר כל מעשיו עושה בימין אולינן בחר כתיבה מיהו כשלא נולד כן רק אח"כ הרגיל עצמו לכתוב בשמאל ושאר מעשיו עושה בימין יניח בשמאל כל אדם ואדם שאינו יכול לכתוב אותיות אפילו אם יכול לכתוב רשימות שאנו קורין (ציפער בלע"ז) אולינן בחר שאר מלאכות וי"א שמי שכותב בשמאל ושאר מעשיו עושה בימין מניח בשמאל כל אדם וכן דעת הגר"א ואם כותב בימין ושאר מעשיו בשמאל אם אין יכול כלל לעשות בימין מלאכות אחרות או שיכול לכתוב ג"כ קצת בשמאל מניח לדעת הגר"א בימין כל אדם (ס"ז וסקכ"ז ובה"ל ד"ה וי"א וד"ה והכי נהוג).

כה מי ששולט בשתי ידיו ועושה כל המלאכות בשתייהן שוה בשוה מניח בשמאל כל אדם ואם נקל לו לעשות בשמאל אף שיכול לעשות גם בימין מקרי איטר (ס"ז וסקכ"ד).

כו אורך רצועה ש"י כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר ותמתח על אצבע אמצעית ויכרוך על אצבעו שלשה כריכות ויקשור ואם פיתח משיעור זה יניח בלי ברכה מיהו אם יש בה כדי לימתח עד אצבע אמצעית אע"ג שאין בו כדי הכריכות אין מעכב (ס"ח וסקמ"ד). ובהו"א מסיק דאם אי אפשר להשיג אחרות בשום אופן מברך עליהם (או"ח סי' ד' סקי"ב).

כז ונהגין לכרוך ז' כריכות ואין לעשות אלו ה' כריכות רק על הזרוע דלא כנהגין לעשות ג' כריכות על הקיבורת וד' על הזרוע ולכתחלה צריכה שתהא הרצועה ארוכה כשיעור זה ובדיעבד אם יש בה כדי לפשוט עד אצבע אמצעית ולכרוך עליו ג' כריכות ולקשור אין הכריכות שעל הזרוע מעכבות כדלעיל ויכול לברך (ס"ח וסקל"א מ"ד).

כח הכריכות על האצבע יעשה אחר הנחת הש"ר ויכרוך שנים בפרק התחתון הסמוך לכף היד ואחד בפרק האמצעי וי"א דתחלה אחד בפרק האמצעי ואח"כ ב' בפרק התחתון (סק"ל).

כט אין לכרוך הרצועה על התיטורא כדי לחזקה על היד והנהגין להניח הש"ר קודם שכורכין על הזרוע וי"א שיכול לכרוך הרצועה על הקציצה שלא תמוש תפלה ש"י ממקומה עד שניח הש"ר ואח"כ יסירנה ויכרוך השבעה כריכות ומי שבתי ידיו צרות התפילין נדין ממקומן עיי' יכול לכרוך סביב התיטורא כדי לחזקן (ס"ח וסקל"ב וע"ל סימן ל"ב דין ר"מ).

ל מקום הנחת תש"ר מתחיל מהתחלת מקום צמיחת עיקרי השערות שבראש ורבים נכשלים באיסור זה וטועין לומר שהקצה העליון מתחיל ממקום השיער ועיקר התפילין מונח על המצח ועוברין על איסור דאורייתא שאפילו קצה התחתון של התיטורא צריך להיות מונח על מקום התחלת עיקרי השער ואין להשגיח במי שיש לו שערות ארוכות ששוכבין עד חצי המצח להניח שם התפילין כי התחלת התפילין צריך להיות מהתחלת עיקרי השער שבפדחת ולמעלה ויותר טוב להניח קצת למעלה משיעור זה כדי שלא ישמט על המצח וכל המניח תפילין על המצח הוא מנהג קראים ולא עשה מצוה וכל בעל גפוש יזהיר לחבריו וילמדם שלא יכשלו בזה כדי שלא יהיו ח"ו בכלל

פושעי ישראל בגופו וזהו קרקפתא דלא מנח תפילין וגם הברכה היו לבטלה דתפילין שמונחין שלא במקומם היו כמונחים בכיסם ואם נשמוטו ממקומם צריך להחזירם תיכף ולענין ברכה עיין לעיל סימן כ"ה דין מ"ד (ס"ק ל"ג).

לא יכול להניח התפילין למעלה עד סוף המקום שמוחו של תינוק רך ואפילו קצה המעברתא לא יהא מונח למעלה ממקום זה וי"א שמקום זה נמשך רק עד חצי שיפוע הראש ונכון מאד ליוהר שלא יהיו התפילין גדולים ביותר כי עי"ז נמשך למעלה על כל גובה הראש ומ"מ בדרך כלל טוב יותר שימשוך התפילין למעלה משישפילם לצד המצח כי בגובה יוצא עכ"פ לדעת כמה ראשונים דס"ל שמקום ההנחה בכל גובה הראש ונכון לכתחלה ליוהר שלא יעשה התפילין יותר גדולים מארבע אצבעות עם התיתורא והמעברתא ולא קטנים מב' אצבעות עם התיתורא (ס"ט וסקל"ד ובה"ל ד"ה עד ועיין לקמן סימן ל"ב דין קצ"ב קצ"ג) ושיעור ב' אצבעות 5 צ"מ על 5 צ"מ (שיעורין של תורה).

לב צריך שיהא הקשר מאחורי הראש למעלה בעורף שהוא סוף הגלגולת תחת שפוע הקדקוד והוא נגד הפנים ולא כ"כ למטה כנגד הגרון וטוב שיהא מונח עיקר הקשר למעלה מן הגומא ועכ"פ יוהר שלא יהא אפילו מקצת הקשר מונח במקום פנוי משער ולכן יש ליוהר שתהיה הרצועה המקפת את הראש מצומצמת ומהודקת סביב ראשו ולא יהא ההיקף גדול מהיקף הראש שע"ז יפול הקציצה לפניו על מצחו או יפול הקשר למטה בצוארו וגם עי"ז אינו יכול לעשות ההידוק כראוי שהוא עיקר מצות הקשירה (ס"י וסקל"ה ובה"ל ד"ה בעורף).

לג צריך לכוין הקציצה שתהא באמצע רוחב הראש כדי שתהא נגד בין העינים ולא יטה אותם לצד אחד והרבה אחרונים כתבו דאם שינה בזה לא קיים מצות תפילין וצריך ליוהר בזה וגם הקשר יהא באמצע העורף ולא יטה לכאן ולכאן (ס"י וסקל"ו). לד ולכן נכון ליוהר לכתחלה ג"כ שלא יהיו תפילין גדולים ביותר דאז א"א כמעט שיהיו מהדקין על הראש וגם שיהיו מונחין על מקומן וגם הקשר לא יבא על מקומו כדין (סקל"ו ועיין לעיל דין ל"א).

לה הקשר ש"ר עושין כעין דלי"ת דהיינו ששתי רצועות יוצאות מתוך הקשר למטה ואותה היוצאה מצד שמאל המניח נמשכת לרחבו כמו גג הדלי"ת ואותה היוצאה לצד ימין נמשכת באורך למטה כמו רגל הדלי"ת (סקל"ז ועיין לקמן סימן ל"ב דין רל"ח עוד מנהגים בענין הקשר).

לו צריך שיהיה המקום שבקשר שנראה כעין דלי"ת לצד חוץ ויוהר שלא יתהפך הקשר בעשייתו ובלבישתו וה"ה בקשר של יד צריך ליוהר שלא יתהפך (סי"א וסקל"ז).

לז צריך שיהא צד השחור שברצועות לצד חוץ ולא יתהפכו בין ש"י ובין ש"ר ובש"י יכול לראות שלא יתהפך לא הקשר ולא הרצועה ובש"ר שאינו רואה כשהוא מניח סביב ראשו ימשמש היטיב בידו ממקום הקציצה בכל צד וירגיש אם מונחים כראוי (סי"א וסקל"ט).

לח אם נתהפכו מדת חסידות הוא להתענות או לפדות בצדקה (סקל"ח ועיין לקמן סי' ל"ג דין י').

לט אין להקפיד שלא יתהפכו אלא מה שכקיף את הראש ואת הקיבורת פעם אחת אבל מה שכורך אח"כ וכן מה שמשתלשל לפניו מן הרצועה של תש"ר אין צריך להקפיד כלל שלא יתהפך ומ"מ משום גוי המצוה ראוי להפוך שיהי' השחור לצד חוץ בכל אורך הרצועה (שם).

מ ישלשל הרצועה ש"ר שיהיו תלויין לפניו ושיעור אורך הרצועות של ימין עד הטבור ושל שמאל עד החזה וי"א דימין עד המילה ושל שמאל עד הטבור ואם הוסיף על השיעורין הללו לית לן בה (סי"א וסק"מ מ"א).

מא ואם פיתח מן האורך אם יש חוץ ממה שמקיף הראש עכ"פ כשיעור שני טפחים בכל רצועה אם אין מוצא אחרות יכול להניחם ולברך (סקמ"ד) ואפילו אם יכול להשיג בטורח מרובה אינו חייב להטריח (חו"א אר"ח סי' ג' סקי"ב). ואם פחות משיעור

זה יניחם בלא ברכה (סקל"ז) ובחזו"א מסיק שאם א"א להשיג אחרות בשום אופן מברך עליהם (שם ועיין לקמן סימן ל"ג דין כ"ב כ"ג).

מב רוחב הרצועות ש"י וש"ר לא פחות מאורך שעורה בקליפתה ובלא העוקץ שבה [והוא 11 מילימטר (שיעורין ש"ת)] וי"א דדי שרחבן יותר מאורך חטה ופחות מכשעורה ובמקום הדחק יש לסמוך ע"ו וצריך ליוהר מאד במקום כפל ההידוק שרגיל שהרצועה נתקמטה שם או שנפסקת עד שלא נשאר בה כשיעור (סי"א וסקמ"ב). ויו"ד שברצועה של יד א"צ רוחב שעורה וכ"ש רגל היו"ד (חזו"א או"ח סי' ד' סק"א).

מג אם פחת משיעור זה אם לא נשאר רק כדי אורך החטה יניחם בלא ברכה (סקמ"ד) ובחזו"א מסיק שיכול לברך אפי' בפחות מחטה אם אין מוצא אחרות אלא בטורח מרובה (א"ח סי' ד' סק"א) ואם נשאר יותר מאורך חטה לכו"ע יכול לברך במקום הדחק (סקמ"ב ולענין אם מהני לתקן הרצועות אם נפסקו עיין לקמן סימן ל"ג מדיו כ"ב והלאה).

מד תש"ר טוב להיותן גלויים ונראים וטוב שגם הקשר יהא מגולה אבל אין אנו נוהגין כן ובדיעבד אף אם היו מכוסים לגמרי יצא (סי"א וסקמ"ה).

מה תש"י לכתחלה טוב לכסותן ובדיעבד אם נקרעו בגדיה ונתגלו לית לן בה (סי"א וסקמ"ז מ"ח).

מו תלמיד בפני רבו אין דרך ארץ לגלות תפילין בפניו ואפילו תש"ר ולכן יכסנו בטליתו או בכובע מיהו עכשיו שאין מניחין אלא בשעת ק"ש ותפלה אין להקפיד וכן המנהג (סי"א וסקמ"ז).

סימן כח. דיני חליצת התפילין

א חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה שנזכר בהם כדי שלא יסיח דעתו מהם וגם לתקנם שלא יזונו ממקומם ובעת התפלה אין צריך למשמש (ס"א וסק"א ב' וע"ל סי' מ"ד דין ג').

ב ימשמש בש"י תחלה ואח"כ בש"ר ואם בעת משמוש הש"ר מצאו שנשטמ ממקומו ונודע לו או שהש"י ג"כ נשטמ ממקומו צריך להחזיר הש"י תחלה על מקומו (ס"א וסק"ד).

ג כשיאמר וקשרתם לאות על ידיך ימשמש בש"י וכשיאמר והיו לטוטפות בין עיניך ימשמש בש"ר (ס"א).

ד תש"ר חולץ תחלה אחר שמסיר ג' כריכות מהאצבע ויניח בתיק ש"ר ואח"כ יחלוץ ש"י ונכון ליוהר שלא יחלוץ ש"י עד שיניח ש"ר בתוך התיק (ס"ב וסק"ה ח').

ה צריך לחלוץ תש"ר מעומד וכן הסרת הכריכות של האצבע ולמנהגנו שמניחין ש"י ג"כ מעומד צריך ג"כ לחולצן מעומד (ס"ב וסק"ו).

ו יש מן החכמים שהיו נוהגין לחלוץ התש"ר ביד שמאל להראות שקשה עליו חליצתו ואם הוא איטר יד שרוב מלאכתו בשמאלו חולצן בימינו (סק"ו).

ז י"א שיעשה תיק ארוך וצר ויניח התש"י ע"ג התש"ר כדי שיפגע בו תחלה וי"א שיותר טוב שיתן זה בצד זה אלא שיתן הש"י קצת למעלה וכן נוהגין ובספר שולחן שלמה כתב שיותר טוב שיהיה התש"י בצד ימין של התיק כדי שיפגע בהם תחלה (סק"ז).

ח יש נוהגין לעשות שני כיסין אחד לש"י ואחד לש"ר וטוב שיוהר שיתן הכיס של יד קצת לצד מעלה ויש להם לסמן איהו שייך לש"ר ואיהו שייך לש"י כדי שלא יוציא הש"ר תחלה וגם שאסור לשנות הש"ר ליתן בו הש"י אא"כ התנה מתחלה (שם).

ט מנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת חליצתן (ס"ג).

י כשמקפל התפילין לא יכרוך הרצועות על הבתים אלא בצדדי הבתים על היתורא ויש נוהגין לכורכן ככנפים ע"ש כנפי יונה (סק"ט).

יא כשכורכין על צדדי התפילין צריך לאחוז התפילין בידו ולגלול הרצועה עליהם ולא לאחוז הרצועה בידו ולגלול התפילין לתוכו (שם).
יב כשנוטל התפילין מכיסו לא ינערם אלא נוטלם בידו מתוך הכיס (שם).
יג חיק התפילין אסור בשל שעטנו כמו מטפחת ספרים (שם).

סימן כט. דין שאין לברך בחליצת התפילין

א אין לברך שום ברכה כשחולץ תפילין אפילו כשחולצן ערב שבת בין השמשות דלא קיימ"ל כבני מערבא שהיו מברכין לשמור חוקיו בשעת חליצת התפילין (ס"א וסק"א וע"ל סי' כ"ה דין נ"ח).

סימן ל. זמן הנחתו

א תחילת זמן הנחתם בבוקר משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירו ומצותם כל היום (ס"א וסק"א).

ב אסור להניח תפילין בלילה ואפילו בין השמשות י"א שאין להניחן לכתחלה אלא א"כ לא קיים מצות תפילין באותו יום דאז יניחם בין השמשות (ס"ב וסק"ג ובלא ברכה כדלקמן דין י"א וע"ל סי' ס"ז דין א').

ג הניחם קודם שתשקע החמה וחשכה עליו אפילו הם עליו כל הלילה מותר אבל אין מורין כן הלכה למעשה לאחרים שמא יבואו להניחן לכתחלה ולכן לא יעשה כן אלא בינו לבין עצמו אבל לא ברבים ולכן אין להתפלל בהם תפילת ערבית בתענית צבור ואם רוצה לישן חייב להולצן ואפשר דאפילו שינת עראי ואם חולצן פעם א' בלילה שוב אסור להניחן בלילה (ס"ב וסק"ו ד' ח').

ד בין השמשות אין צריך לחולצן ומורין כן (בה"ל ד"ה אם) ובשם האר"י ז"ל כתוב שהיה נוהג לחולצן אחר שקיעת החמה (ס"ק ט"ו).

ה אם לא חלץ תפילין בשעת צה"כ מפני שלא היה לו מקום לשמרון מותר ומורין כן דוקא נמצאו עליו מקילין אפילו כל הלילה כל זמן שלא ישן אבל להניחן לכתחלה בלילה בשביל השמירה אסור ויש מקילין בזה אבל לא יברך ואפילו אם הוא מכיר לשם מצוה רק שאומר בפיו שעושה לשמרון שזה ג"כ מותר אפ"ה לא יברך (ס"ב וסק"ט ובה"ל ד"ה אם וד"ה נמצאו וד"ה מותר).

ו היה רוצה לצאת לדרך בהשכמה וקשה לו להניח אח"כ מפני הקור וכל כה"ג מניחם קודם יציאתו ואפילו קודם עמוד השחר ויכול לכיין שלובשם לשם מצוה ואפילו היה לו מקום לשמרון ג"כ מותר ללבשן דליכא למיחש שמא ישן בהם כיון שהשכים ויצא לדרך אבל לא יברך וכשיגיע זמנו ימשמש בהם ויברך מיהו אם הוא כמה שעות קודם עמוד השחר אפשר שצריך לכסותו מפני הרואין (ס"ג וסק"י י"א י"ב ובה"ל ד"ה היה).

ז דוקא הולך ברגליו או רוכב אבל יושב בעגלה אסור להניח קודם הזמן שמא ישן בהם ואם הוא מתיירא שמא יאבדם ועושה כדי לשמרון אין להחמיר אף ביושב בעגלה (סק"ד ובה"ל ד"ה כיון).

ח אם קדם ובירך בלילה כשהניחן אין צריך לברך שנית בבוקר ואם לא השכים לצאת לדרך ובירך בעוד לילה צ"ע אם יחזור ויברך ומה שנוהגין איזה אנשים בימות החורף להניח תפילין ולברך עליהם תיכף משעלה עמוד השחר לא טוב עושין (סק"ג ובה"ל ד"ה וכשיגיע).

ט היה בא בדרך או שהיה יושב בביהמ"ד ותפילין בראשו והגיע צה"כ ומתיירא לחולצן שמא יפלו ממנו בדרך וגם אי אפשר להשאירן בביהמ"ד שאינו משתמר מפני

הגנבים וכן אם הגיע בהשם"ש של שבת ואינו יכול לישא אותם בידו לביתו משום שבת לא יחלצם אלא יניח ידו עליהם עד שיגיע לביתו שמא מי שיפגע בו יאמר שמותר להניח תפילין בלילה או בשבת ואם יש בית סמוך לחומה שמשתמרים שם חולצן ומניחם שם וי"א דאם היה יושב בביהמ"ד והגיע צה"כ א"צ להניח ידו עליהם (ס"ד וסקט"ו ט"ז ובה"ל ד"ה היה).

י מי שהתפלל ערבית מבעוד יום מפלג המנחה ועדיין לא הניח תפילין באותו יום צריך להניחן כל זמן שהוא קודם צה"כ אבל לא יברך ואם כבר הניח תפילין באותו יום לא יניחם ובה"ל נשאר בצ"ע באותן האנשים הנזהרים לחזור ולקרית ק"ש בזמנה (ס"ה וס"ק י"ז ובה"ל ד"ה ויש ושעה"צ).

יא ואם הצבור התפלל והוא לא התפלל אם הוא עדיין יום יניח בברכה ואם הוא בהשם"ש לא יברך ואם כבר הניח תפילין באותו יום אין ראוי להניחם אחר שהצבור התפללו ערבית (סקי"ז ובה"ל ד"ה ויש).

סימן לא. דין תפילין בשבת ויו"ט

א שבת ויו"ט אפילו יו"ט שני בחו"ל אסור להניח תפילין וגם עובר משום בל תוסיף אם מניחם לשם מצוה ואם מניחם שלא לשם מצוה מותר אם לא שמניחם בפרהסיא שאסור מדרבנן ויש מחמירין בכל גוונא שלא להניחם אם לא שמונחים בבזיון כגון המוצא תפילין בשבת בשדה מותר ללבושן ולהכניסן לעיר דרך מלבוש כמו שיתבאר לקמן סימן ש"א (ס"א וסק"א ה' ובה"ל ד"ה היה וע"ל סי' שד"מ דין י"ב וסי' ל' דין ט').

ב תפילין בשבת ויו"ט אסורים בטלטול אם לא לצורך גופן או מקומן וי"א כדי שלא יפלו או שלא יגנבו נמי מותר לטלטל ממקום למקום ובמקום הדחק יש להקל (סק"ב וע"ל סי' ש"ח דין מ"ד).

ג בחוה"מ אסור להניח תפילין וי"א שחוה"מ חייב בתפילין אלא שאין מברכין עליהן בקול רם בבהכ"נ וכן לא ילך בהם ברה"ר לבהכ"נ והאחרונים הסכימו שלא לברך עליהם ובפרט שדעת הגר"א שאין להניחם כלל גם קודם הנחה יחשוב בדעתו אם אני מחויב אני מניחם לשם מצוה ואם לאו אין אני מניחם לשם מצוה ויחלוץ התפילין קודם הלל ויש איזה אנשים שנהגו לסלקן אחר קדושה של תפלת י"ח ומ"מ צריכין ליוהר לכיון לשמוע חזרת הש"ץ ותפילין דר"ת אין להניחן בחוה"מ (ס"ב וסק"ז ח' ובארץ ישראל נוהגין שלא להניח תפילין בחוה"מ).

ד אין נכון שבבהכ"נ אחת קצתן יניחו תפילין וקצתן לא יניחו (סק"ח).

ה מי שאין מניח תפילין בחוה"מ שמתפלל בבהכ"נ שמניחם יניחם בלא ברכה (שם).

ו צבור שנהג להניח תפילין בחוה"מ אין להם לשנות מנהגם (שם).

סימן לב. סדר כתיבת תפילין

א מצות תפילין שיכתוב ארבע פרשיות שהן קדש לי כל בכור עד למועדה מימים ימימה ופרשת והיה כי יביאך עד כי בחווק יד הוציאנו ה' ממצרים ופרשת שמע עד ובשעריך ופרשת והיה אם שמוע עד על הארץ (ס"א).

ב ש"ר יכתוב כל אחת בקלף לבדה וש"י כותבן כולן בקלף אחד וכו' לכתחלה ובדיעבד אם לא עשה כן יתבאר בעוה"י לקמן דין רי"ז ורי"ט (ס"ב וסק"ז).

ג תש"י צריך להיות ג"כ כתוב בד' עמודים כל פרשה בעמוד אחר (סק"ו).

ד צריך לכתוב כל הפרשיות בין ש"י ובין ש"ר כסדר שהם כתובים בתורה המבואר לעיל דין א' והיינו שיכתוב תחלה הקדמת בתורה (ס"א וסק"ב).

ה אם שינה וכתב הפרשה המאוחרת לפני המוקדמת פסולין התפילין ואפילו כתבן במקומן כגון שהניח חלק הדף הראשון וכתב בדף השני והיה כי יביאך ואח"כ כתב פרשת קדש בדף הראשון פסול אבל הפרשיות עצמן לא נפסלו כגון אם התחיל

לכתוב פרשת והיה כי יביאך יוכל לצרף לזה פ' קדש מתפילין אחרים אם יודע בודאי שנכתב קודם אלו אבל אם אינו יודע בודאי הו"ל ספק דאורייתא ולחומרא (סי' א) וסק"ד ובה"ל ד"ה ואם שינה).

וה"ה אם בשעת כתיבה ה' כסדרן רק אח"כ נפסל פרשה אחת המוקדמת נבטל ממילא כל הפרשיות שאחריה ולענין צירוף מפרשיות אחרות ג"כ הדין כנ"ל (סק"ד).

כ"ש שצריך הסופר ליוזר שהיה כל פרשה ופרשה גופא נכתבת כסדרה שלא יחסר בה אפילו אות אחת כי לא יהיה תקנה אח"כ להשלימה כדלקמן דין קל"ח (סק"ג).

לכתחלה יכתוב ש"י קודם ש"ר וכן נהגין וי"א להיפוך ובדיעבד לכו"ע אין קפידא (סי' א וסק"ה).

לכתחלה יזהר לכתוב כל הפרשיות ש"ר או ש"י רצופין ולא יפסיק ביניהם בשום דיבור כלל ואם הפסיק או שקשה לו ע"י בשע"ת (סק"ה).

צריך לכתוב ד' דאחד כ"כ גדולה כמו ד' דלתי"ן קטנים ואפשר שאין משערין באותו כתב רק כל שיש בו ד' דלתי"ן קטנים מאד סגי ולכך נהגין לכתובה רק גדולה משאר דלתי"ן שבאותו כתב (סק"א).

י' יכתבם בדיו שחור ודיו שמראהו דומה למראה הכחול [שקורין בלשון אשכנז בלא"ה] יש להחמיר אפילו אם טבעו להיות נשחר לגמרי אחר הכתיבה אין להקל (סי' ג וסק"ז ובה"ל ד"ה יכתבם).

יב מצוה מן המובחר לכתוב בדיו העשוי מעשן עצים או מעצים עצמן או מעשן שמנים ויהיו שרויים במי עפצים ולא יטיל לתוכו קומא (שקורין בלא"ה גומא) או קנקנתום (שקורין בלא"ה קופער וואסער) אבל מדינא מותר לעשות ממי עפצים וקומא וקנקנתום וכן נהגין כהיום ע"י תערובת שלשתן ויש לדקדק לכתחלה לעשותו ע"י בישול שיי"א שצריך דוקא ע"י בישול ואין נהגין היום לעשות דיו מעשן עצים ושמנים שמתקלקל ונמחק בנקל (סי' ג וסק"ח ובה"ל ד"ה בין שיש וד"ה בין שלא).

יג בדיעבד אם עשה הדיו מקנקנתום ומי עפצים או מקומא ומי עפצים כשר דשני מינין ביחד נקרא דיו אבל אם עשה ממי עפצים בלבד או מקנקנתום בלבד בלי תערובת קומא פסול אפילו בדיעבד כן פסק הגר"א ואפי' קומא וקנקנתום יחד בלי תערובת מי עפצים או עשן עצים ושמנים יש להחמיר ויש מחמירין אפי' מי עפצים וקנקנתום בלי תערובת קומא ולכן לכתחלה יזהר שאם עושה דיו ממי עפצים אפילו אם מערבו עם קנקנתום לא יעשה בלי תערובת קומא ובדיעבד אין להחמיר ולפסול וקומא ומי עפצים בלא קנקנתום כשר לכו"ע (סי' ג וסק"ח ובה"ל ד"ה בין שיש וד"ה בין שלא).

יד מותר לכתוב תו"מ בדיו הנעשה מסתם ייגן ועיין בשע"ת שנכון להתרחק מזה (סק"ח).

טו דיו א"צ לעשות לשמה (שם).

טז כתב אפילו מקצת האות כגון קוצו של יו"ד בשאר מיני צבעונים שאינם שחור כגון אדום וירוק וכיוצא בהם או בזהב הרי אלו פסולים ואפילו עדיין לא כתב אחריו או שכתבו כל הפרשה כך ורוצה אח"כ בתו"מ להעביר קולמוס עליהם כסדרן בדיו לא מהני (סי' ג וסק"ט י' ובה"ל ד"ה הרי).

יז כתב בשאר מיני צבעונים ע"ג הדיו לא מהני להעביר הצבע ויש פוסלין אפילו אם יעביר אח"כ בדיו על הצבעונים וצ"ע (בה"ל ד"ה עפרות).

יח אם זרק עפרות זהב על האותיות מעביר הזהב וישאר כתב התחתון וכשר ואפילו הוא בהרבה אותיות ובכמה דפין ואין בזה משום שלא כסדרן כיון שאינו אלא מעביר אבל כ"ז שלא העביר פסול (סי' ג וסק"א ובה"ל ד"ה מעביר).

יט אם זרק הזהב על אות מאזכרות אין לו תקנה לפי שאסור להעביר את הזהב דהוי כמוחק את השם ואפילו זרק הזהב שלא בקדושת השם וי"א דלא מהני אפי' להעביר עליו דיו וצ"ע בזה (סי' ג ובה"ל ד"ה כמוחק וד"ה עפרות).

כ לכתחלה יכתוב כתיבה גסה קצת שלא יהיו נמחקין מהרה (ס"ד).

כא מצוה ליפות התפילין מבחוץ ומבפנים (שם).

כב צריך לכתוב כל אות כדינה המבואר לקמן בסימן ל"ו ולא יחסר אפילו קוצו של יו"ד דהיינו רגלה השמאלי שיתבאר בסימן ל"ו וגם יזהר בתגין של שעטנ"ז ג"ץ ובדיעבד אם לא תייג עיין בסימן ל"ו דין ט' (ס"ד וסקי"ד ט"ו ט"ז).

כג גם צריך שתהא כל אות מוקפת קלף מד' רוחותי ואפי' קוצו של יו"ד לא יגע בשום אות אחר ולא בסוף הקלף ואפילו אות גדול ונדבק בסופו אע"פ שיש צורת אות בלא מקום הנגיעה פסול אפילו בדיעבד וצריך לגוררו וזה מהני אף בתו"מ ואין בזה משום שלא כסדרן כיון שלא גשתנה צורת האות ויתר דיני מוקף גויל יתבאר בעזה"י לקמן מדין ק"ו (ס"ד וסקי"ב י"ג ובה"ל ד"ה כל אות).

כד אם תג אחד דבוקה בחברתה אם התגין של האות גופא דבק אחד בחבירו פסול ויכול לגוררו ואפילו בתו"מ ואין בזה משום שלא כסדרן ואם תג של אות זה נגע בתג של אות אחר או מתיבה לתיבה יש מקילין אפילו בלא תיקון ומ"מ לכתחלה יש להחמיר ולגוררו (בה"ל ד"ה צריך).

כה צריך שיכתוב בימינו ואם כתב בשמאלו פסולין וכן לעשות איזה תיקון בענין הכתיבה בשמאל פסול ואם א"א למצא אחרים אלא אותם שנכתבו בשמאל יניחם ולא יברך עליהם אבל להפריד נגיעה שבאותיות כשר בשמאל עכ"פ בדיעבד (ס"ה וס"ק י"ז י"ח).

כו איטר יד שמאל ידיה הוי ימין ולכן אם כתב בימינו פסול אם אפשר למצוא אחרים כדלעיל (ס"ה וס"ק י"ט).

כז שולט בשתי ידיו צריך שיכתוב בימינו ואם כתב בשמאלו כשר בדיעבד (ס"ה וס"ק י"ח).

כח סופר שכותב בימין וכל מלאכתו בשמאל או להיפך נכון לכתחלה שלא לקבלו לסופר ובדיעבד אין לאסור (ס"ק י"ח).

כט מי שתפס הקולמוס בשפתיו או ברגליו וכתב בו יש פוסלין אפילו אם א"א למצוא אחרים וי"א שדינו כדין הכותב בשמאלו (סקי"ט).

ל נזהגין לשרטט בכל השיטין ובב' הצדדין וטוב לשרטט לצד השיער בכל השיטין ולצד הבשר ישרטט למעלה שיטה אחת ולמטה שיטה אחת ולהצדדין (בה"ל ד"ה וכן).

לא אם שירטט כל השורות ולא שירטט מן הצדדין אין להחמיר בזה בדיעבד אפילו במזווה (בה"ל ד"ה וי"א).

לב אם לא שירטט כלל ואפילו שירטט שיטה עליונה ושיטה תחתונה ולא שירטט מן הצדדים י"א דפסול בדיעבד (בה"ל ד"ה אין צריך וע"ש שכתב דלמאי דקיי"ל דלא כר"ת אין ראיה דפסול דיעבד).

לג אם שירטט למעלה ולמטה ומן הצדדין ולא שירטט בכל שורה אפילו כתב השיטות עקומות כשר בדיעבד (ס"ו וסקכ"א).

לד לא ישרטט בעופרת או בדיו ובסיקרא וכל כיוצא בזה מפני שמקום השירטוט נשאר צבוע ואם שירטט בהם אם לא נגעו בהם האותיות כשר בדיעבד ואם נגעו יש נוטין לפסול משום נגיעת אות באות אם הצבע שחור (ס"ו וס"ק כ"ב).

לה שירטוט של תפילין א"צ לשמה (בה"ל ד"ה וי"א). ובשירטוט של מזווה וס"ת יש מחמירין אפילו בדיעבד להצריך לשמה ונכון לחוש לדבריהם עכ"פ לכתחלה ולדבריהם אם שירטט לשם תפילין פסול לס"ת ומזווה ואפשר דה"מ בסתמא אבל שירטט בהדיא שלא לשמה פסול לד"ה ושירטוט של ס"ת מהני למזווה (בה"ל ד"ה בתחלת).

לו דרך העור שחולקים אותו לשנים. העור שלא נחלק ולא הוטר ממנו רק השער ותקנו שם נקרא גויל וכשנחלק העור לשנים נקרא חלק החיצון שהוא לצד השער קלף והפנימי שהיה דבוק לבשר נקרא דוכסוסטוס (ס"ו ובה"ל ד"ה ולא).

לז הלל"מ שתפילין נכתבין על הקלף ולא על הדוכסוסטוס ולא על הגויל ואם שינה פסול ואפילו אם כתב קוצו של יו"ד שלא על הקלף כגון שבמקום אחד לא העביר הדוכסוסטוס פסול (ס"ז ובה"ל ד"ה ואם שינה פסול).

לח וכותבין על הקלף דוקא במקום שסמוך לבשר דהיינו מן הצד שהיה דבוק לדוכסוסטוס ואם שינה וכתב במקום השער פסול (ס"ז).

לט הסימן להכיר אחר העיבוד איזה צד שהוא סמוך לבשר רואים אותו הצד שהקלף מתכווץ כשמלחחין אותו הוא מקום הסמוך לבשר ומ"מ אין לפסול מחמת סימן זה תפילין ישנים (בה"ל ד"ה וכותבין).

מ קלפים שאין חולקים אותם יש להם דין קלף וכותבין עליהם לצד בשר דוקא כשבמקום שער לא גררו אלא מה שצריך לתקנו ולהחליקו ומצד הבשר גררו הרבה עד שאין נשאר אלא הקלף בלבד אבל אם גררו מצד השער יותר ממה שצריך לתקנו ולהחליקו יש פוסלין ויש מקילין בזה (ס"ז ובה"ל ד"ה לתקנו).

מא הסימן לידע שנגרר כל הדוכסוסטוס בכל מקום שהוא נמצא בקלף הוא ניכר לכל שהוא חלק ושאר הקלף אינו חלק כל כך ואותו מקום החלק יכול לקלוף בסכין או במחט ומאד ראוי להזהיר להסופרים שיוזהרו בזה שלא ישאירו על הקלף במקום שיכתבו עליו שום קרום וקליפה דקה במקום הכתיבה ואפילו קליפה דקה כחוט השערה ובדיעבד אם לא גרר כ"כ כיון דעכ"פ נגרר מן העור הקליפה הדקה הסמוך לבשר יש מקילין ויש מחמירין ומ"מ אין למחות ביד המיקל בדיעבד (בה"ל ד"ה ומצד).

מב הקלף של הפרשיות וכן של ס"ת צריך להיות מעובד בעפצים או בסיד ולעיכובא הוא דאי לאו הכי נקרא דיפתרא ופסול ויניח העור בסיד עד שיפול השער מאליו ולא ע"י גרירה ואם הוציאו קודם לכן פסול לכתוב עליו ויש מי שחולק וכתב דסופר שהוציא העורות לאחר ד' ימים ועדיין לא עבר השערות מעליהן ובדיעבד כשר כיון דהונח בסיד וניתקן כהוגן (ס"ח וס"ק כ"ג ובה"ל ד"ה צריך).

מג צריך שיהא מעובד לשמה ובלא זה פסולים וי"א שעיבוד לשמה הוא מדאורייתא ולכן בספק אם נעבד לשמה פסול ומ"מ בשעת הדחק יש להקל בספקא (ס"ח ובה"ל ד"ה צריך הקלף וד"ה וצריך). ובחזו"א פסק דעיבוד לשמה מדאורייתא ולפי זה אין להקל (או"ח סי' ר' סק"א).

מד במקום שלא יוכל להשיג תפילין אחרים כ"א אלו שנכתבו על עור המעובד שלא לשמה יניחם בלא ברכה ובס"ת כה"ג יכול לברך עליה (בה"ל ד"ה וצריך). מה אם נתעבד סתמא ג"כ פסול ויש מי שאומר שבזמנינו סתמא כלשמה וצ"ע (שם).

מו טוב להוציא בשפתיו בתחלת העיבוד שהוא מעבדו לשם תפילין או לשם ס"ת ובדיעבד אם לא הוציא בשפתיו רק במחשבה ג"כ כשר (ס"ח וסק"ד).

מז ואין צריך לא להוציא בשפתיו ולא לחשוב שמתעבדים לשמה אלא בתחלתו בלבד ואפילו נמשך העיבוד כמה ימים ותחלת העיבוד נקרא כשמישים העורות לתוך הסיד ולא כשמישים לתוך המים קודם שזה אינו עדיין עיבוד (ס"ח וסק"ה). ובחזו"א חולק ופסק דמהני ויש מקום לומר דאפילו אמר קודם שריה שמומינו לס"ת ועיבדו סתם כשר ואם אמר בהדיא שכל עבודות שיעשה הוא עושה לשם ס"ת ודאי מהני (או"ח סי' ר' סק"י).

מח כתב בחזו"א שאם באנו להחמיר להצריך כל ג' עבודות מליח קמיה עפ"י לשמה מיהו הסרת השיער א"צ לשמה כמו שא"צ לחלק הקלף מהדוכסוסטוס לשמה (או"ח סי' ר' סק"א).

מט אפילו היה רק סוף העיבוד לשמה יש להקל בדיעבד ולכן אם שכח ליתן העור לתוך הסיד לשמה וזכר בתוך עיבודו בעוד שיש עליה עדיין שם דיפתרא (המבואר לעיל דין מ"ב) יטלם ויחזור ויתנם לתוך הסיד לשמה (בה"ל ד"ה בתחלת). ובחזו"א מפקפק לומר דברצעות אם שכח ליתנם לשמה לא מהני עצה זו (או"ח סי' ר' סק"א). מיהו אם כבר גמר תיקון העיבוד ורצה לחשוב לשמה בעת תיקון הקלף אח"כ כגון

מה שממחין אותו כאבן הפימ"ס וכדומה או בעת שירטוט של הסת"מ או ברצועות בעת השחרתן בלבד לכו"ע לא מהני כלל (בה"ל שם).

ג כל אלו התיקונים שאחר עיבוד הקלף א"צ כלל שיהיו לשמה (בה"ל שם וע"ל דין ל"ה).

גא עור שעובדו לשם מזוזה פסול לתפילין ולס"ת ולא מהני רק למזוזה בלבד (ס"ח וס"ק כ"ז).

גב עיבודו לתפילין מהני אף למזוזה ולא לס"ת (סקכ"ז).

גג עיבד העור לשם רצועות לא מהני לכתוב פרשיות עליו אם עשה אח"כ קלף מהם ואפילו עור הבתים י"ל דפסול לעשות מהם (שם).

גד במקום שעבדנים ישראל מצוים ראוי להחמיר כדעת הרמב"ם שלא ליתן לגוי לעבד ואפילו ישראל עומד ע"ג ואומר לו לעבד לשמו ואם הישראל נתן בעצמו העורות והגוי גמר אפילו לא אמר לו לעשות לשמה יש להקל בדיעבד (וכן מצדד בחזו"א או"ח סי' ו' סק"י) וכן אם הגוי נתן העורות והישראל הוציא העורות קודם גמר העיבוד וחזר והניחם בתוך הסיד לשמה י"א דמהני אף לדעת הרמב"ם ואין למחות ביד הנהגה להקל כיון דבלא הישראל לא היה נגמר אף אם לא אמר להגוי לעשות לשמה (ס"ט ושה"צ אות ל"ה ובה"ל ד"ה להרמב"ם).

גה ובמקום שאין עבדנים ישראל יכול לסמוך על דעת הרא"ש שגוי יכול לעבדו ובלבד שיהא ישראל עומד ע"ג בתחלה בעת שמשים העורות לתוך הסיד ואומר לו שיתנם אז לתוך הסיד לשמה וא"צ הכונה של הגוי לזה רק בעת רגע נתינתו לסיד אבל אם הישראל העומד ע"ג חישב בלבו לבד לשמה ולא אמר לו לא מהני ואפילו אומר לו בפירוש לעשות לשמה כל שעומד מרחוק ואינו מלמדו לא מהני אפי' להרא"ש (ס"ט וסקכ"ח וכן כתב בחזו"א שם). וכתב בחזו"א שאם ישראל עומד ע"ג בתחלה אפילו אם הגוי גמר לקמוח וגם לעפץ בינו לבין עצמו נראה דכשר (או"ח סי' ו' סק"י י"א וע"ל דין מ"ט).

גו ולכתחלה צריך שיסייעו ישראל קצת בעבודה אפילו לדעת הרא"ש ואפילו לא סייעו רק בסוף העיבוד ואפילו גם הסיוע לא היה רק בשותפות עם הגוי וכ"ז למצוה בעלמא אבל בדיעבד כשר להרא"ש אפילו לא סייעו כלל (ס"ט וס"ק כ"ט).

גז כתב בחזו"א דבעור הרצועות צ"ע אם מהני גמר העיבוד ע"י ישראל, והאידנא שורין את העור במים לרככו ואח"כ משימין אותו בסיד וחוזרין ושורין במינין חריפין ולענין הרצועות סגי בשריית הסיד עד שהשיער נופל, והשאר א"צ לעשות לשמה וכן המנהג דישראל משימו בסיד ולא יותר (או"ח סי' ו' סק"א וע"ל דין מ"ט).

גח ובחזו"א מצדד אם גמר העיבוד אפילו קוף מהני (או"ח סי' ו' סק"י) ואם עיבדו אשה או קטן מבואר לקמן בסימן ל"ט דין י"ז (בה"ל ד"ה אם).

נט עור שעובדו שלא לשמו אם יש תיקון לחזור ולעבדו לשמו נתבאר בטור יו"ד סי' רע"א (סי"א וע"ל דין מ"ט).

ס המעבד ע"י גוי צריך לעשות סימן בהעורות כדי שלא יחליפם הגוי בעורות אחרים שאינן מעובדים לשמן ולכתחלה יכתוב אותיות בראש בפנים במקום שאין דרך לעבד הראש וישאר הכתב עד אחר העיבוד ובדיעבד יש להקל אם עשה נקבים במרצע כעין אותיות אע"פ שנקל להגוי לזייף ודוקא כעין אותיות אבל נקבים כך לסימן לא מהני (ס"י וסקל"א ובה"ל ד"ה כעין).

סא וצריך זהירות מרובה כשמעבד ע"י אומן גוי שהגוי מניח מטליתין על הנקבים הנמצאים בהקלף ואותן טלאים קרוב לדאי שלא נתעבדו לשמה שהן מחתיכות עורות שמקצצו ונוטל מכל אשר יבא לידו לעשות טלאי ובקושי ניכרים אחר העיבוד כ"א נגד השמש (בה"ל ד"ה לזייף).

סב עור שעובדו לשם ס"ת מותר לשנותו לתו"מ (סקכ"ז וכן נוטה בחזו"א או"ח סי' ו' סק"ז ד"ה ועיקר ואפילו לגט מפקפק דאולי יש להתיר ונשאר בצ"ע עיי"ש). אבל לדבר חול אסור לשנותו אא"כ התנה בפירוש שיהא מותר לשנותו אף לדבר חול או מותר לשנותו (סקכ"ז וע"ל סי' מ"ב דין ט"ז).

סג והנכון שינהגו כן הסופרים לכתחלה בעת שמשימין העורות שיאמרו אני נותן עורות אלו לתוך הסיד לשם קדושת ס"ת ואני מתנה לכשארצה שאוכל לשנותו לכל דבר ולא כמו שנהגו הסופרים שאומרים לשם ס"ת או תפילין או מזוזות או שאר דבר הרשות שבוה מסתפקים האחרונים אם מהני דאין ברירה וצ"ע למעשה אם יש להקל בדיעבד אם התנה כן (סקכ"ו ובה"ל ד"ה או לשם). ובחזו"א כתב דדוקא אם מתנה שיהא מקצת מן העור לשם ס"ת ומקצתו לגט לא מהני משום ברירה אבל אם התנה שיהא או כולו לס"ת או כולו לגט מהני כיון שגט א"צ עיבוד לשמה אין זה חסרון לגבי הס"ת ע"ש (או"ח סי' ר' סק"ו ד"ה הגרע"א).

סד יהיה הקלף מעור בהמה וחיה ועוף הטהורין ואפילו מגבילה וטריפה שלהם ואפילו נתגבלו ע"י אחרים כגון נחורות ועקורות (סי"ב ובה"ל ד"ה ואפילו).

סה עור עוף משובח ואחריו חיה ואחריו בהמה ושליל יותר טוב דעדיין לא יצא לאויר העולם (בה"ל ד"ה יהיה).

סו כתבו על עור בהמה חיה ועוף הטמאים פסול ואפילו שאר ספרים שאינם תנ"ך שיש בהם שמות שאינם נמחקים אסור לכתוב על עור בהמה טמאה ואם הם כתובים רק ברמז לסימן השם י"ל דשרי לכתוב וה"ה ספרי הש"ס והפוסקים וכה"ג שרי (סי"ב ובה"ל ד"ה תורת וע"ל סי' קנ"ג דין כ"א).

סז עור של טהורה שנולדה מטמאה יש להחמיר אבל טמאה שנולדה מטהורה מותר (בה"ל ד"ה הטהורים).

סח אין כותבין על עור הדג אפילו הוא טהור ועור של איסור הנאה עיין פמ"ג בס"ק כ"ז (סי"ב ובה"ל ד"ה הטהורים).

סט הסופרים הורוים עושין שלשה מיני קלפים העב יותר לכתוב בו פרשת שמע שהיא קטנה והדק ממנו לפרשת והיה כי יביאך שהיא יותר גדולה ולפרשת קדש ולפרשת והיה אם שמוע עושים קלף דק מאד ובוה יתמלאו הבתים בשוה וזהו נוי לתפילין ויש שעושין תיקון אחר שכל הקלפים הם שוים באורך אחד ובעובי אחד אלא שמניחין גליונין מפרשיות הקצרות (סי"ד וסקל"ג).

ע בתחלת הכתיבה של הפרשיות יאמר בפיו אני כותב פרשיות אלו לשם קדושת תפילין ולא סגי במחשבה אף בדיעבד ואפילו כתב אות אחת שלא לשם תפילין פסול ולא מהני העברת קולמוס לשמה (סי"ט וסקצ"ב צ"ה).

עא אם אמר בתחלה מהני מדינא לכל הפרשיות אפילו אם הפסיק ביניהם מ"מ טוב יותר שיאמר תחלת כל פרשה (סקצ"ב).

עב אם נתן לאחר לכתוב צריך גם האחר לומר כן אפילו הוא מתחיל באמצע וזה ג"כ לעיכובא (סקצ"ד).

עג וכן הדין בתיקון האותיות הנפרדות צריך לומר לשמה כיון דבלא התיקון פסולים התפילין דאין עליהם צורת אותיות כראוי (סקצ"ג).

עד לכתחלה נכון שיאמר בתחלת הכתיבה ג"כ וכל אוזכרות שבו אני כותב לשם קדושת השם ומלבד זה בכל פעם שכותב אוזכרה צריך לומר שכותב לשם קדושת השם ואם כותב ב' אוזכרות בלי הפסק די בקידוש אחד (סי"ט וסקצ"ו צ"ו צ"ט).

עה ובדיעבד אם חשב במחשבה בשעת כתיבת האזכרות ובתחלה הוציא בפיו אפילו לא הוציא בפיו בתחלה רק שכותב לשם קדושת תפילין ולא הזכיר האזכרות בפירוש כשר וכ"ש אם בשעת כתיבה הוציא בפיו אע"פ שבתחלה לא חשב לשם אוזכרה אבל אם בשעת כתיבת האזכרות לא חשב במחשבה לשמה פסול אפילו הוציא בפיו בתחלה שהאזכרות יהיו לשם קדושת השם (סי"ט וס"ק צ"ח צ"ט ובה"ל ד"ה בתחלת). ובחזו"א פסק דצריך להוציא בפיו בכל אוזכרה ולא מהני מה שאמר בתחלת הכתיבה שכותב לשם קדושת תפילין (או"ח סי' ר' סק"ג ולפ"ד האחרונים המובא בבה"ל לא מהני אפילו אמר בתחלה לשם קדושת אוזכרות).

עו אם יש לו ספק באיזה שם אם קידש או לא וידע שבתחלת הכתיבה אמר וכל אוזכרות שבו יש להקל (בה"ל ד"ה בתחלת).

עז כשבא לנמנם לא יכתוב דאינו כותב או בכוונה (סי"ט).

עז היה כתוב לשמה והעביר קולמוס על גביו שלא לשמה יחזור ועביר עליו עוד קולמוס לשמה (בה"ל בסי"ז ד"ה ואינה ניכרת).

עט כל פרשה אחר שיכתבנה יקראנה היטב בכוונה ודקדוק פעמים ושלש שאם ימצא איזה אות חסר באיזה פרשה לא היא לבדה נפסלה אלא גם כל מה שאחריה משום שלא כסדרן כמו שיתבאר להלן בעזה"י ויחזור ויקראנה קודם שיתננה בתוך ביתה כדי שלא תתחלף פרשה בפרשה (סכ"א וס"ק ק"ד).

פ טוב לנסות הקולמוס בכל פעם קודם שמתחיל לכתוב ואפילו באמצע הפרשה שלא יהא עליו דיו יותר מדאי ויפסיד (סכ"ב וס"ק ק"ה).

פא יזהר קודם שיכתוב כל אזכרה לקרות כל מה שנכתב לפניו באותה פרשה כדי שלא יבאו לידי גניזה על ידו אבל אין צריך לקרות פרשה שלפניה (סכ"ב וס"ק ק"ו).

פב כשטובל את הקולמוס לכתוב בו את השם לא יתחיל לכתוב אותו מיד שצריך לקדש הדיו שעל הקולמוס טרם שיכתוב בו את השם ועוד יש טעמים אחרים ולכן יכיון להניח אות אחת מלכתוב קודם השם ובאותו אות יתחיל לכתוב ואם לא עשה כן יחפש אחר אות או תג שצריכה דיו וימלאנה וכותב את השם (ס"ק ק"ז).

פג ואם צריך דיו קודם שיגמור השם יטבול באותיות שלפני השם שהם לחים עדיין ויגמור השם אבל לא יטבול באותיות השם עצמן ויש מקילין לטבול באותיות השם עצמן כיון שהוא כדי להשלים בו את השם ואם האותיות שלפניו אינם לחין יטבול מחדש ויחפש אחר אות או תג שצריכים דיו כדלעיל דין זה וכן הדין שלפניו הוא למצוה ולא לעיכובא בדיעבד (שם).

פד אם כתב איזה טעות ומחקו מותר לכתוב על מקום הגרר בין שגררו משנתיבש ובין שמחקו בעודו לח ואפילו אזכרה מותר לכתוב (סכ"ד וס"ק קי"ג).

פה וטוב שלא ימחקו בעוד לח אלא ייבשנו יפה כי אז יגרר בקל ולא ישאר לו שום רושם ואם נשאר שום רושם דיו אפילו בדיעבד יש חשש בזה ואפילו תיבה בעלמא בלא אזכרה אסור לכתוב על מקום זה (סכ"ד וס"ק קי"ג).

פו צריך לדקדק בחסרות ויתרות שאם חסר או יתר אות אחת פסולין ואפילו אם הכתיבה לא נשתנה בזה כגון במלא וחסר ואפילו אם קוצו של יו"ד חסר מעכב ונמצאו המניחים אותם מברכים בכל יום ברכה לבטלה וגם שרוי בכל יום בלא מצות תפילין ונמצא עונש הסופר מרובה מלבד עון גזל החמור (ס"כ וס"ק ק' ק"א ק"ב).

פז ולכן צריך להיות מאד ירא שמים וחרד לדבר השם המתעסק בכתיבת תפילין ותיקונן ולא כמו שעושים עכשיו כמה סופרים שמניחים נערים המתלמדים לכתוב תפילין כדי שירגילום בכתב ואח"כ רואה הסופר אם נכתבו כהלכתו בהסירותו ובייתירותו וסגי ליה בהכי ואח"כ מניחין אותן בבתים ומוכרים אותם ומחשבין להם הסופרים אותן המעות בשכר הלימוד להנער ומראים להם פני היתר לומר הרי אנו בזה כגומלי חסדים להנערים העניים ללמוד להם מלאכת שמים בחנם והיא מלאכת השם אבל יצאו שכרן בהפסדן ואדרבה לא טוב הם עושין בעמם כי הנער נער ואינו יודע בין ימינו לשמאלו ואין לו שום כוונה בעולם רק הם מתעסקין בכתיבה ליפות הכתב ולא לשום קדושה ושום כוונת מצוה בעולם והרי עונש הסופר מרובה מאד שמכשיל את הבריות שמניחין אותן התפילין הפסולים ולא עוד כדי להשביח את מקחו יאמר הסופר לכל אני כתבתם ובכוונה כתבתם וכו' וכל העושים כן בדואי עתידין ליתן את הדין ולקבל עונשים הרבה מאד ועליהם נאמר ארור עושה מלאכת ה' רמיה ולכן יזהר כל סופר להתרחק מזה וטוב לו דלשמן האמור אצל תפילין אין הכוונה לשם בעל התפילין רק לשם קדושת תפילין (ס"כ וס"ק קי"ג).

פח ומן הראוי למי שיש כח בידו למנות כותבי תפילין מהוגניו אנשי אמת שונאי בצע בעלי תורה יראי אלקים וחרדים על דברו בכל עיר כמו שממנין שוחטין ובדקים ולא יאמינו לכל הסופרים שאין כוונתם אלא להרויח ממון על ידי הכתיבה ותיקון יפה בעשיית התפילין ואף כי גם כוונה זו טובה היתה לייפות המצוה בנרייה

זה דוקא אם היה להם כוונה קדושה ג"כ אבל בזה אינם נזהרים ויכתוב אותיות טובות ותמימות ולא שבורות ובמתן ובכוונה גדולה ולא ימהר אדם בכתבתה כדי להרויח ממון הרבה כי אותו ריוח ילך לאיבוד ולדיראון ויפסיד נשמתו כי הוא מחטיא את הרבים וכל מי שכותב תפילין טובים וכשרים כפי יכולתו שכרו כפול ומכופל וניצול מדינה של גיהנם וכל המלמד ליראי השם תיקון תפילין לתקן לאחרים עליו הכתוב אומר וצדקתו עומדת לעד ועיין בסימן ל"ט מתי אדם ראוי לכתוב תפילין (ס"ק ק"ג).

פס אין אדם רשאי לכתוב אלא א"כ יודע לקרות דאי לאו הכי בקל יכול לטעות ואינו מרגיש (ס"ל וס"ק קל"ה).

צ מי שאין הפרשיות שגורות בפיו כגון סופר בעת שהוא מתחיל לכתוב שמסתמא עדיין אינו בקי בקריאתו בע"פ כראוי ובפרט במלא וחסר צריך שיכתוב מתוך הכתב או מפיו מקריא כדי שלא יטעה ואם מקצת הפרשה שגורה בפיו מותר לכתוב אותו מקצת בע"פ מ"מ מצוה מן המובחר לכתוב בכל גווני מתוך הכתב ואפילו כל הפרשה שגורה בפיו (סכ"ט וס"ק קל"ג קל"ד).

צא צריך לקרות בפיו כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה ואפילו מי שכותב מתוך הכתב וכ"ש מפיו מקריא ואפילו שגור בפיו וזהו להתחלה אבל בדיעבד אין נפסל בכל גווני אם לא טעה (ס"א וס"ק קל"ז קל"ח).

צב יעשה השורות שוות שלא תהא אחת נכנסת ואחת יוצאת ואפילו אות אחת משום זה אלי ואנהו (ס"ג וס"ק קמ"ז).

צג ולפחות יזהר שלא יכתוב ג' אותיות חוץ לשיטה ואפילו הג' אותיות הם מיעוט התיבה אסור ואם כתב לא פסל בין שהי' הבליטה בתחלת השיטה או בסופה וי"א דדווקא רוב התיבה לא יכתוב חוץ לשיטה אבל אם אינה רובה כגון תיבה בת ח' אותיות מותר לכתוב חציה חוץ לשיטה ויש להחמיר כדעה ראשונה וכ"ש בתפילין שהגליונות קצרים בודאי יש להחמיר (ס"ג וס"ק קמ"ח קמ"ט).

צד ב' אותיות שהם תיבה אחת לא יכתוב חוץ לשיטה אבל לכתוב אות אחת ממנה חוץ לשיטה מותר ואם התיבה היא בת שלש מותר לכתוב ממנה שתי אותיות חוץ לשיטה אף שהם רוב התיבה ועיין בבה"ל ובדיעבד לא פסל אפילו כתב תיבה שלמה חוץ לשיטה כל שניכר שהיא נקראת עם אותה השיטה ולא עם העמוד האחר שבצדה (ס"ד וס"ק ק"ג קנ"א ובה"ל ד"ה שתי ד"ה תיבה).

צה אותיות השם צריך שיהיו כולם בתוך הדף ואפילו שאר שמות שאינם נמחקין ולא יצא מהם כלל חוץ לדף אפילו אות אחת ואפשר דאף רוב אות לא דרובו ככולו אבל מיעוט האות לית לן בה והסכימו כמה אחרונים דאף בדיעבד פסול ולכן אם אירע כן בס"ת יש למחוק כל השורות העליונות אם אין בהם שום שם משמות שאינם נמחקין ולמשוך אותם שיהיו שוות עם השם אבל בתפילין ומוזות אינו יכול למחוק משום שלא כסדרן אך אם בשורות העליונות אות האחרון ב' ד' ר' וכדומה שיכול למשכן ימשוך אותן כדי שיהיו שוות עם האות מהשם שיצא חוץ לשיטה ואין בזה משום שלא כסדרן וכן אם לא כתב עוד רק שורה אחת ובשורה שניה משך השם חוץ לשיטה יעשה שירותטין אחרים וימשכם שיהיו ארוכים עד סוף השם ובשביל שורה הראשונה אין קפידא (ס"ה וס"ק קנ"ב קנ"ג קנ"ד).

צו ובאותיות הנטפלות לשם אין להחמיר בדיעבד אם יוצאין חוץ לשיטה (ס"ק קנ"ג).

צז אם יצא השם כולו חוץ לגליון העמוד כשר בדיעבד ויש מחמירין גם בזה והגר"א מן המקילין (ס"ק קנ"ד).

צח צריך להניח חלף למעלה מהשיטות כדי גגה של למ"ד וכן למטה כשיעור כ"ף וגו"ן פשוטה והיינו מכתב בינוני אפילו הוא כותב רק כתב קטן ויניח עוד משהו להקפת גוילים כדי שכשיודמן לו לכותבם שיהיה לו מקום וי"א דצריך עוד להניח למעלה מגגה של למ"ד ולמטה מכ"ף וגו"ן פשוטה כדי חצי ציפורן וזה רק להתחלה (ס"ב וס"ק קל"ט ק"מ). ובחזו"א כתב בשם אביו שאין הסופרים נזהרים כן אף במוזהר ואפילו שיעור כדי ראש ל' אין מעכב בדיעבד (אורח סי' י' סק"א).

צט בתחלתו ובסופן א"צ להניח כלל רק משהו להקפת גוילם מיהו נהגו הסופרים להניח קצת יותר להקפת גויל בתחלה ובסוף ויש מחמירין דלכתחלה צריך בתחלה קלף כדי לגלול כל הפרשה כמו מזוזה (סל"ב וס"ק קמ"א קמ"ב).

ק צריך להניח בין כל תיבה ותיבה כמלא אות קטנה שהוא יו"ד ובדיעבד אין לפסול אא"כ נראית כמו תיבה אחת לתינוק דלא חכים ולא טפש ואפילו בין פסוק לפסוק א"צ להניח יותר מבאמצע פסוק (סל"ב וס"ק קמ"ג קמ"ו).

קא ובין כל שיטה ושיטה צריך להניח כמלא שיטה וי"א שא"צ להניח אלא בס"ת וכן נהגו הסופרים שאין מדקדקין בזה (סל"ב וס"ק קמ"ד).

קב ובין כל אות ואות צריך להניח כמלא חוט השערה ולא יותר לכתחלה ובדיעבד אין לפסול אא"כ נראית התיבה חלוקה לשתיים כמו בס"ת (סל"ב וס"ק קמ"ה).

קג כל אות צריך שיהא עליו צורתו הראוי לאותו אות ואם לאו פסול ואין חילוק אם לא נכתב כהלכתו או אח"כ נתקלקל ובסי' ל"ו יתבאר משפטי האותיות (ס"ק ל"ד).

קד כל האותיות מנצפ"ך הכפולים בא"ב כותב את הראשונות מתחלת התיבה ובאמצעיתיה והאחרונות בסוף ואם שינה פסול (ס"ק ע"א).

קה שלשה דברים צריך לזהר בכתיבת תפילין ומזוזות א' שיהיה מוקף גויל. ב' שלא יהיה חק תוכות. ג' שלא יהיה נכתב שלא כסדרן. ושנים הראשונים נהגו גם בס"ת אבל שלא כסדרן אינו נהג בס"ת רק בתור"מ, ולשון מוקף גויל דקתני אף דתפילין אין נכתבין על הגויל אלא על הקלף נקט לשון זה אגב דנקטיה בס"ת (בה"ל בסעיף ד' ד"ה כל אות).

קו (דיני מוקף גויל) כל אות צריך שיהיה מוקף גויל בכל צדדים של האותיות ואפילו בקצו של יו"ד השמאלי מדאורייתא דכתיב וכתבתם כתיבה תמה ומבפנים נמי בעינן מוקף גויל ואפילו בצד אחד מבפנים אם אינו מוקף גויל פסול ויתבאר להלן בעזה"י דין קי"ט (ס"ק י"ג וכללי מוקף גויל בסוף סימן ל"ו).

קז ג' אופנים שאינו מוקף גויל יש. א' ע"י נגיעת אות באות. ב' אם האות מגיע לסוף הקלף. ג' ע"י נקב.

קח אם נוגע אות לאות בין קודם שתגמר ובין אחר שנגמרה האות באורכה כגון שכתב תיבת לו ונדבק. הוי"ו בקצהו להלמ"ד או שנגע וי"ו בנו"ן למטה וכל כיו"ב ואפילו בנגיעה כל דהו שלא נשתנית האות עי"ו מצורתה ואפילו אם יודע בבירור שנעשה לאחר הכתיבה פסול וי"א שאם נגע אחר הכתיבה הוא ספיקא דדינא ולכן בשבת אין להוציא ס"ת אחרת עבור זה (סי"ח וס"ק ג"ד ע"ח ובה"ל ד"ה כשנכתב). ובחזו"א פסק שפסול מיהו בנגיעת אות לאות לאחר גמר האות כמו וי"ו לנו"ן למטה יש להקל בס"ת אבל קודם גמר האות אין כאן מקום להקל אפילו בס"ת (או"ח סי' ח' סק"ד ט' דלא כמ"ב לקמן סימן קמ"ג ס"ק כ"ה ועיין לקמן דין קל"ו דאם נדבק הוי"ו להנו"ן דיבוק עב ונראה כטי"ת הו"ל נשתנה צורת האות לגמרי) ואם נתפשטו האותיות מכח לחות הדיו שקורין גיפלאסי"ן עד שנראו כדבוקים ומ"מ נראה שאין האותיות נוגעים כשר (סקע"ח) ואם נפלה טיפת דיו ונגעה בהאות מבחוץ אע"פ שאין נוגע לאות אחרת וגם ניכר צורת האות צריך לגרור הטיפה משום מוקף גויל מיהו זה דוקא בשעת הכתיבה כדון נקב לקמן דין קי"ט (בה"ל ד"ה ועי"כ ולענין תיקון נגיעה ע"ל דין קל"ו). ואם נגע רגל הה"א והקו"ף בגון פסול ואם יש הפסק אפילו כחוט השערה כשר ואם נמצא בס"ת שרגל הה"א והקו"ף נוגע בגו נגיעה דקה ותינוק דלא חכם ולא טיפש המבואר לקמן דין קי"ג קוראו לאות אין להוציא ס"ת אחרת בשביל זה (סי"ח וס"ק פ"ב פ"ג ובה"ל ד"ה רגלי) ודין נגיעת התגין ע"ל דין כ"ד.

קט אם רגלי האותיות כגון רגל הכ"ף הפשוטה וכיוצא בה וכ"ש גגי האותיות ואמצען מגיע לסוף הקלף בלי הקף קלף מתחלתו פסול ואפילו אם היא ארוכה כראוי דהיינו שיש בה שיעור דאפילו אם נגררנה קצת למטה ישאר צורת אות מ"מ פסול. ואם רוצה לתקן יגרר קצת כדי שיהיה מוקף גויל ואין בזה משום שלא כסדרן (סט"ז וס"ק נ"ז נ"ח ט' וכללי מוקף גויל בסוף סימן ל"ו). ובחזו"א כתב דאפשר דלא מהני גרירה אבל נוטה שם להקל ע"ש (או"ח סי' ח' סק"ט ד"ה מ"א) אבל דיבוק מטלית

לא מהני להקפת גויל דבעינן הקפת האות מגוף הסת"מ ואם בשעת הכתיבה היה מוקף גויל ואח"כ נחתך הקלף וע"ז אין מוקף או שאכלהו עכברים ותולעת כשר בדיעבד אבל לכתחלה אם יכול לתקן צריך תיקון ולכן יגרר קצת אם ישאר שיעור אות (ס"ק נ"ט ס' וכללי מוקף גויל בס"ס ל"ו).

ק"י כתב רגלה הימני של הה"א קצרה או רגלם של אותיות ד' ל' פ' פשוטה צ' פשוטה קו"ף רי"ש או תי"ו או חית"ת בין ברגלה הימני בין ברגלה השמאלי אם יש באורך הרגל כמלא אות קטנה דהיינו יו"ד עם רגל שלה כשר וא"צ להראותו לתינוק ואם הראהו לתינוק דלא חכים ולא טפש ולא יכול לקרותו יש להחמיר בזה ואם אין בו שיעור זה פסול אפילו התינוק קראו לאות (סט"ו וס"ק מ"ב מ"ג מ"ד ובה"ל ד"ה כשר וע"ל סימן ל"ו בצורת האותיות אות צד"י פשוטה).

ק"א שיעור אות קטנה אם הכתב הוא בינוני צריך כמלא אות קטנה מכתב זה ואם הכתב הוא גדול מהני אם האות קטנה הוא מכתב בינוני (בה"ל ד"ה מלא). ובחזו"א פסק דלעולם צריך כמלא אות יו"ד ורגל שלו בכתב זה (אור"ח סי' ז').

ק"ב אם עשה רגלה שמאלי של הה"א קצרה ג"כ צריך שיהיה בה כמלא אות קטנה מכתב זה אם הכתב בינוני ואם הכתב גדול סגי שהאות קטנה הוא מכתב בינוני וצריך להזהיר להסופרים שנכשלים בזה ובתפילין ומוזות יכול לתקן ואין בזה משום שלא כסדרן (בה"ל ד"ה מלא וס"ק מ'). ובחזו"א פסק דברגל שמאלי של ה"א סגי בשיעור יו"ד קטנה שבקטנה עם רגל שלה (אור"ח סי' ז' וע"ש שתמה שדברי המ"ב סותרין זא"ז).

ק"ג וכל זה באותיות שאין נשתנה צורתן ע"י כך אבל באותיות שע"י רגלם הקצרה נדמה לאות אחר כגון וי"ו או ו' שנראה כיו"ד וכן ד' שגנו קצר ונראה כו"ו או רגל גו"ן פשוטה או כ"ף פשוטה שהיה קצר אזי אם יש כמלא אות קטנה דידהו כגון וי"ו או גו"ן פשוטה קטנה וניכר יפה שהוא וי"ו או גו"ן פשוטה וכיוצא בו כשר וא"צ להראות לתינוק אבל אם מספקא ליה אם יש בו שיעור אות צריך להראות לתינוק שאינו חכם ולא טפש אם אומר שאין בו צורת אות פסול ואם אומר שיש בו צורת אות כשר (סט"ו וס"ק מ"ה מ"ו מ"ז ובה"ל ד"ה הפשוטות וד"ה נפסק וד"ה אם תינוק ועיין בשעה"צ אות נ"ו) ובפמ"ג מסתפק לומר דבוי"ן שנפסק די כמלא אות קטנה וא"צ להראות לתינוק דבמה שגנו עובר מב' צדדין מוכח שאינו יו"ד ובדה"ח ובש"א חולקין וס"ל דדין ו' כדיו ו' ועכ"פ אם התינוק קוראו ליו"ד ודאי פסול (בה"ל ד"ה כגון) ותינוק דלא חכם נקרא שאינו חכם כ"כ שמבין הענין ומתוך זה הוא אומר האות הנפסק אבל מה שהוא חכם בהכרת האותיות היטב ואין מבין מה שכתוב לפניו אין זה נקרא חכם והוא כשר. ולא טפש היינו שאינו יודע לקרות האותיות אבל אם יודע לקרות האותיות אע"ג שאינו בקי כ"כ בצורת האותיות כשר (ס"ק מ"ט נ').

ק"ד וי"א שצריך לכסות להתינוק האותיות שלפניו עד תיבה זו שאם יתחיל מתחלת המקרא סירכיה נקיט ואזיל ואפילו תינוק שלא למד באותה פרשה אפ"ה צריך לכסות לו מה שלפניו עד תיבה זו אבל תיבה זו וגם מה שלאחריו א"צ לכסות לו כלל (בכ"ל גונוני (ס"ק נ"א)).

קטו וכל דינים אלו (מדין קי"א עד כאן) הוא בין שעשה מתחלה אות קצרה כזו או שעשה ארוכה ואח"כ נמחק קצת מהדיו ונשאר קצרה וכן אם נפסק באמצע האות ע"י שקפץ הדיו אפילו נשאר קצת רושם אדמימות מהחלודה של הדיו מקרי נפסק ודינו כדלעיל דבאותיות שאין משתנין לאות אחרת רואין אם נשאר כמלא אות קטנה ובאותיות שדומין לאחרת צריך להראות לתינוק אלא דבזה צריך לכסות להתינוק מה שלמטה מההפסק ואפילו לא היה פרידתו ניכר להדיא ואפילו נשאר רושם חלודה ואם לא כיסה אפילו תינוק קראו לאות לא מהני אבל אם כיסה והתינוק קראו לאות אפילו אם היה הפסק גדול כשר דלא גרע מאלו כתב לכתחלה אות קצר כזה וא"צ שום תיקון (סט"ו ט"ו וס"ק מ"א מ"ג מ"ה מ"ח נ"ו ככ"ח ובה"ל ד"ה ואם לאו פסול וד"ה ואם לאו אפי'). וכ"ז בלא תיקון אבל לענין תיקון אם התינוק יודע לקרות האות ע"י צירוף מה שלמטה יכול לתקן אפילו בתפילין ומוזות ואפילו נעשה ההפסק בשעת הכתיבה ודוקא שלא ניכר להדיא פרידתן אבל אם ניכר להדיא פרידתן אין מועיל

תיקון בתור"מ אפילו נעשה לאחר הכתיבה (בה"ל ד"ה ואם לאו פסול ויתבאר לקמן דין קמ"ז קמ"ח ואם נמצאו שריטות דקות בתוך שיעור אות עיין לקמן דין קמ"ח).

קטז אם אנו רואין שלא נשאר צורת אות כתיקונו כגון אלף-שארית היו"ד שלהן נוגעת אל עצמן בין שאירע ביו"ד העליון ובין בתחתון וכן נקודת הפ"א שאין נוגעת לגגה וכן לכל אותיות שאינן פשוטות שיש הפסק באמצען פסול ולא מהני קריאת התינוק בזה וכן בפשוטות אם אנו רואין שאין בו צורת אות דלא שייך קריאת התינוק אלא במקום ספק מיהו לענין תיקון מהני קריאת התינוק ואין חילוק בין כפופות לפשוטות ויתבאר אי"ה לקמן דין קמ"ז קמ"ח (סט"ז וס"ק נ"ב ובה"ל ד"ה מיהו).

קיז אם נמחק קצת מעובי האות אם נשאר שריטה דקה שחור כמו וי"ו או יו"ד דקה כשר דאין שיעור לעובי האותיות (סקמ"א ובבה"ל ד"ה ניקב נשאר בצ"ע).

קיח יהיה הקלף שלם שלא יהא בו נקבים ואפילו אם הנקב לא יגע בשום אות רק ישאר באמצע חלל האות אין לכתוב לכתחלה ואם יש בו נקב קטן כל כך שהדיו עובר עליו דהיינו כשמעביר עליו בקולמוס נסתם הנקב בדיו ואין הנקב גורגש בקולמוס כותבין עליו אצ"פ שנפל מעט דיו במקום ההוא ונראה נקב דק כנגד השמש כשר (סי"ג וס"ק ל"ב ל"ד).

קיט ואם הוא נקב שאין הדיו עובר עליו אם הנקב היה קודם הכתיבה והוא סמוך לאות בין מחוץ לאות בין בתוך האות אם נוגע הנקב בהאות פסול משום שאינו מוקף גויל ואפילו הנקב באמצע עובי האות בגגו או ביריכו ודיו מקיפה מכל צד פסול ואפילו האות ארוכה שיש בה יותר מכשיעור ועד מקום הנקב יש צורת אות ולכן אם יוכל לגרור סמוך להנקב וישאר צורת אות מותר לגרור אפילו בתור"מ ואין בזה משום שלא כסדרן ובמקום הדחק שלא נודמן לו סופר שיוכל לקלוף בטוב מעט סמוך להנקב אם הוא באותיות שיש להם תוך כגון ה' או מ' או שאר אותיות שיש להם ג' דפנות ויש חלל בתוכן יכול לסמוך על הפוסקים המכשירים אפילו ניקב כל תוכו דס"ל שא"צ מוקף גויל אלא מבחוץ ולא מבפנים ואפי' הנקיבה נגעה קצת בהאות גופא כל שנשאר שריטה דקה כשר כדלעיל דין קי"ז אבל כ"ף פשוטה וכ"ש וי"ו וכדומה לא מקרי תוך ופסול לכרע (סי"ג ט"ו וס"ק ל"ב ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ג"ח ובה"ל ד"ה אבל).

קכ וכי"ו אם נעשה לפני הכתיבה אבל אם נעשה לאחר הכתיבה אין בזה חסרון משום מוקף גויל ודינו הכל כמו בנפסק לעיל דין קט"ו קט"ז מיהו אם אפשר לתקן צריך לתקן ואם הנקב שנעשה לאחר הכתיבה הוא רק באמצע עובי האות אפשר דיש לצדד להקל אפי' אם אין בו שיעור אות עד המקום ההוא כיון דלא נשתנה צורת האות עי"ו וצ"ו בדיון זה (סי"ג ט"ו ט"ז וסקל"ב ל"ד ובה"ל ד"ה האות ובדינים ס"ס ל"ו). ובחזו"א כ' דבשו"ע משמע להחמיר בניקב כל תוכו אפי' לאחר הכתיבה שנפסדה מצורת אות ובשעת הדחק יש להקל כדלעיל דין קי"ט (אוי"ח סי' ח' סק"ד) אבל בניקב באמצע עובי האות לאחר הכתיבה נראה בחזו"א דמיקל (שם סק"ח).

קכא ניקב לאחר הכתיבה והגיע הנקב מאות לאות שסמוך לו כשר ויש מחמירין והעיקר כדעת המקילין ומ"מ קשה להקל למעשה אחרי שכמה אחרונים מחמירין מיהו בהצטרף עוד איזה קולא כגון שהאות גדול יותר משיעור הנקב נעשה בסופו באופן שאפילו אם ינכה מקום הנקב ושיעור דהקפת גויל ישאר שיעור הראוי לאותו האות יש לצדד להקל ויותר טוב אם יוכל לגרור מעט מעובי הקו של האות ויהיה מוקף גויל וזה מהני אפילו בתור"מ (בה"ל ד"ה ואח"כ). ובחזו"א פסק שפסול כדעת המחמירין (אוי"ח סי' ח' סק"ד).

קכב אם יש ספק מתי נעשה הנקב תולין דלאחר הכתיבה נעשה דמסתמא אם היה בעת הכתיבה היה הסופר רואהו אם לא שהנקב קטן מאד (סק"ק נ"ה).

קכג (דיני חק תוכות) כל מקום שנאמר וכתב כגון בתפילין ומוזוות וס"ת וגט פסול בו חק תוכות דהיינו שחוקק התוך של האות וסביבו וממילא נשאר מה שאינו מוחק בצורת אות ואפילו קוצו של יו"ד השמאלי נגמר ע"י חק תוכות מעכב כיון

דבלא הקרץ לא הי' מתכשר האות עדיין (סי"ז וס"ק ס"ג ס"ו וכללי חק תוכות בס"י ל"ו ועיי"ש בענין גט).

ככד אם נפלה טפת דיו או צבע אחר לתוך האות בין שנגע הטפה בגוף האות או לא או שנפלה הטפה על קווי האות ממש ונתפשט הטפה גם מבחוץ להאות בין שנעשה בשעת הכתיבה או לאחר הכתיבה אם ניכר עדיין צורת האות ולא נשתנה יכול למחוק טפת הדיו ואפילו נתעבה האות עי"ז או הירך כל שניכר צורת האות יכול לתקן ואין בזה משום חק תוכות ומדינא אפילו תיקון לא בעי רק יותר טוב שיתקן ולכן יכול לעשות תיקון זה אפילו בתו"מ דבעינן כסדרן ובנפלה הטפה ע"ג קוי האות ממש בשעה שהאות היה עדיין לח יותר טוב שיעביר ג"כ הקולמוס לשמה ע"ג מקום שהטפה נפלה (סי"ז וס"ק ס"א ס"ב ס"ז ובה"ל ד"ה ואינה ניכרת) ואם נפלה הטפה מבחוץ להאות ונגעה בהאות בעת הכתיבה אפילו אם האות ניכרת עדיין ולא נגעה עי"ז לאות אחרת צריך לגרור מדינא את הטיפה במקום הנגיעה משום מוקף גויל כדלעיל דין ק"ח (בה"ל ד"ה ועי"כ).

קכה ואם נשתנית צורת האות בין שנשתנה עי"ז לאות אחרת כגון שנפלה טפה לתוך חלל ביי"ת ונראית כפ"א או שאבדה תמונתה ואין שמה עליה כגון סמ"ך וביי"ת שנפלה טפת דיו שם ונתקלקל תמונתו ואפילו תיגוק קוראו כהלכה כיון שאנו רואין שאין צורתה עליה ואפילו אם עי"ז הטפה נחסר רק קוצו של יו"ד בין ימין ובין שמאל אינו יכול לגרר הטפה וישאר צורת האות דהוי חק תוכות ואפילו מעביר קולמוס על האות לאחר שחק אינו מועיל ואפילו אם הטפה לחה עדיין האות כבר נתייבש לא אמרינן שהיא ככיסוי בעלמא על האות כיון שעכ"פ נפסל צורת האות קודם התיקון וצריך לגרר קצת מהאות עד שלא ישאר צורת האות עליו כמו שיתבאר לקמן ואח"כ יתקנה אם עדיין לא כתב אות אחר זו דאל"ה פסול בתפילין ומוזוות דהו"ל שלא כסדרן (סי"ז וס"ק ס"ג ס"ד ס"ה ס"ז ס"ח וכללי חק תוכות בס"י ל"ו).

קכו ואם יש לו ספק אם האות צורתו עליו או לא מראה לתינוק דלא חו"ט (ס"ק ס"ג). קכז אם נפלה טפה קודם שנגמר האות כדינה וגרר הטפה ורוצה עתה לגמור האות בזה יש דעות בין הפוסקים והאחרונים מצדדים שיש להקל בזה אבל אם נפלה על הקלף טפת דיו ממש ונעשה כמין חצי אות יש להחמיר שלא להשלים האות ע"י כתיבה אם לא שמושך הטפת דיו הלחה ומוזיזה ממקום למקום עד שעושה ממנה אות שלם דזה הוי כתיבה וכן אם נפלה קודם שנגמר האות כדין וגמר מתחלה האות ואין ניכר עדיין אין הקנה בגרירה כדלעיל (ס"ק ס"ו).

קכח אם נטף שעוה על האות אף שמכסה להאות ואינה ניכרת מותר לסלקה ואין בזה משום חק תוכות דשעוה אין מבטל הכתב (ס"ק ס"א).

קכט ואם נטף שעוה על אותיות משמות שאינן נמחקין לא יסירנה שיש לחוש שיתקלף קצת מהאות עמו כיצד יעשה יראה לחמם היטב הגויל מבחוץ נגד מקום הנטיפה ועי"ז יוסר השעוה בנקל ולא ידבק בו בהכתב כלל (בה"ל ד"ה טפת).

קל ואם נמצא בשבת בס"ת שעוה ע"ג אות שאינו יכול להסירה בשבת אם נראה האות מתוכה ויכול לקרות כך כשר אך אם הוא מכוסה שאינו נראה מתוך השעוה, אם נמצא זה בין גברא לגברא יש להוציא ס"ת אחרת ואם נמצא באמצע הקריאה יש לקרות המכוסה בע"פ ואח"כ יסיים בה מנין הקרואים כיון דכבר קרא מה שמכוסה בשעוה מותר לקרות להלן בס"ת הזה דאין פסול בזה מה שמכוסה בשעוה (שם).

קלא אומן ישראל המתקן סידור הבלוי ומוכרח לו להניח נייר ולדבקו עם (פא"פ) על מקום היפה ופוגע בשמות הקדושים שאינם נמחקים אסור לדבק ע"ג השמות כיון שא"א לקלפו סיהיו כל האותיות קיימין כיצד יעשה יניח על כל שב ושם נייר בלי דבק או ידבק מעט בשעוה דלא הוי מחיקה ואח"כ ידבק הנייר בפא"פ דיהיה הנייר הב' מדובק להנייר הראשון המונח על השם וזה לא הוי מחיקה דאם יקלפו הנייר השני יהי' השם שלם (שם).

קלב טעה וכתב במקום ו' גר"ן פשוטה אינו יכול לגררו משום חק תוכות וכן דלי"ת במקום רי"ש ואפילו נעשה דלי"ת אחר שנגמר כתיבת הרי"ש אינו יכול לגרור ולהעמידו על צורתו וכן רי"ש במקום דלי"ת או כ"ף במקום ב' או ב' במקום כ' לא מהני גרירה ואפילו ימשוך אח"כ גגו ותחתיתו של הכ' או שכתב ה' במקום ד' אין יכול לגרור הרגל של הה"א וישאר דלי"ת וכן אם עשה כ' פשוטה למעלה כעין דלי"ת שלפי דעת הרבה מן הפוסקים היא פסולה כמו שיתבאר בסימן ל"ו או דלי"ת שהמשיך רגלו ודומה לכ' פשוטה או שעשה גגו של הכ' פשוטה רחב עד שנראה כד' או כר' [והסופרים נכשלים בזה בעו"ה] וכן וי"ו שעשאו כמין רי"ש וכן רגלי הה"א והקו"ף שנגעו בגג אפילו נדבק רק כחוט השערה והתינוק יודע שהוא ה"א או קו"ף או מ"ם פתוחה שנסתמה אפילו נגיעה דקה כחוט השערה או שנגע רגל האל"ף בגג האל"ף בין שנגע היו"ד העליון בין היו"ד התחתון שאין להם ליגע אלא בדקות שלהם ואם נגעו במקום אחר פסול ולא מהני גרירה בכל הני משום חק תוכות ואם לא נפסדה צורת האל"ף רק נתפשט מעט ואינו דק כראוי ליופי הכתיבה ונשאר הפרש אין בכך כלום וא"צ תיקון ואם לא נדבק עצם היו"ד להאל"ף רק עוקצה השמאלי של היו"ד נגע להאל"ף בזה יכול לגרור מקום הנגיעה ואפילו נגע בשעת הכתיבה [ובלבד שניכר שהוא עוקץ והוא בדקותו ולא נפסדה צורת האל"ף ויש פוסלין בכל ענין (חזו"א אור"ח סי' ט' סק"ד ה')]. וכן הדין ביו"ד השי"ן והצד"י והעי"ן והפ"א שנעשה קו ישר ואין לו צורת יו"ד וכן אם רגל השמאלי של התי"ו נעשה ישר ולא יצא למטה לחוץ בכל אלו אין תקנה בגרירה משום חק תוכות וכן עשה חיי"ת במקום ב' ויינין לא מהני שיגרור החטוטר (סי"ז י"ח וס"ק ס"ח ובה"ל ד"ה וכתב וס"ק ס"ט ע"ג ע"ב ע"ז ע"ו פ"ג ע' ובה"ל ד"ה מ"ם וס"ק פ"ו פ"ז ובה"ל ד"ה או פני וס"ק צ' צ"א).

קלג ומה תקנתם של כל אלו [אם עדיין לא כתב אחר זה דאל"ה אין לו תקנה בתו"מ משום שלא כסדרן אם לא שימחוק כל מה שכתב אחר כן אם אין בו משמות שאינן נמחקים מלבד באלו שיתבאר שאין בזה משום שלא כסדרן] אם יכול להמשיך האות או להעבותו שיהא בו צורתו הראוי בלי גרירה יכול לעשות כן כגון ר' שכתבו ד' או ד' שכתבו רי"ש יוסיף עליהם דיו ויעשו בצורתו וכן ב' במקום כ' או כ' במקום ב' וכן ד' שהמשיך רגלו ודומה לכ' פשוטה ימשיך ג"כ גגה שיהא נראה לכל שהיא ד' או עשה כ' פשוטה למעלה מרובע כעין ד' יוסיף דיו ויעשה עגולה או שעשה גגו של כ' פשוטה רחב ונראית כד' או כר' ימשוך הרגל עד שיהיה כפלים כמו הגג אם יש לו מקום או יוד"י האל"ף והשי"ן והצד"י והעי"ן והפ"א ורגל השמאלי של התי"ו שנעשו קו ישר ואין בו צורת יו"ד יכול להוסיף דיו ולעשותם כמין יו"ד [אבל אם נתעבו מעט ונשאר צורת יו"ד אין צריך שום תיקון] אבל כתב ה' במקום ד' אינו יכול למשוך גג הד' דבלאו הכי צורתו עליו וצריך לגוררו כדלקמן (ס"ק ס"ח ע"ב ע"ג ע"ז ובה"ל ד"ה ורי"ש וס"ק צ"א).

קלד ואם רוצה לגרר או שאינו יכול להוסיף דיו ולמשוך האות וצריך לגרר בזה יש חילוק שאם הפסול נהיה אחר שנגמר צורת האות כתיקונה די שיגרורנו עד שיבטלנו מצורת אות ואח"כ יהזור ויתקנו כגון אם מתחלה כתב רי"ש ואח"כ טעה ועשה בו תג כעין דלי"ת צריך לגרור הגג או הירך עם התג ויחזור ויכתבנו כמין רי"ש או נגע רגל הה"א בגגה צריך לגרור כל הרגל דכ"ז שנשאר משהו רגל עדיין יש צורת ה"א עליו ואם נגע רגל הקו"ף בגגה א"צ לגרור כל הרגל רק די שיגרור עד שלא יהא נראה כמו קר"ף או שיגרור גג הה' והק' עד שהרגל יהיה חוץ לגגה ועי"ן נתבטל צורתה ואח"כ ימשיך הגג ויעשה מעט הפרש ובמקום הדחק שאין תקנה במחיקת האות משום שלא כסדרן וכתב שם הקודש אחריו אפשר שיש להקל ברגלי הה"א והקו"ף אם נגעו בודאי אחר הכתיבה בגגו נגיעה דקה כחוט השערה עד שתינוק קוראו לה' וק' ע"י גרירה אפילו בתו"מ וצ"ע. ומ' פתוחה שנסתמה צריך לגרור מהגורן עד שיבטלו מצורת אות או מהיו"ו וצ"ע אם מהני לגרור חצי היו"ו או צריך לגרור כולו וזה תלוי אם עשה היו"ו קצרה מתחלה אם כשר האות וא"כ יש עלי' צורת אות וצריך לגרור כולה ואם פסול א"כ אין עליה צורת אות וסגי כאן שיגרור מקצתה (ס"ק פ"ה ובה"ל ד"ה יגרור הרגל וד"ה משום וד"ה רגלי הה"א וד"ה כל החרטום) ובחזו"א פסק שרגל המ"ם

השמאלית א"צ להגיע עד כנגד קו התחתון של המ"ם אלא כל שהתינוק קוראו למ' סגי (אור"ח סי' ח' סק"ו וע"ל דין קל"ה).

קלה ואם הפסול נעשה בשעת כתיבה או כל מה שנכתב אחר הפסול בודאי צריך לגרור ומלבד זה צריך לפעמים לגרור גם כל האות ויש חילוק בזה דבאותיות הנכתבות בב' כתיבות כמו מ"ם פתוחה שנכתבת כמו נו"ן כפופה ואח"כ תולין וי"ו בצידה ומחברים ולכן אם הפסול נעשה בשעת כתיבת הוי"ו א"צ לגרור רק הוי"ו שהנו"ן נעשה בכשרות אבל אם הפסול נעשה בשעת כתיבת הנו"ן לפני שכתב הוי"ו צריך לגרור כולו וכן גימ"ל מקרי נכתב בב' כתיבות וכן רגל הה"א והק' שנגעו בגגן א"צ לגרור רק הרגל אבל אותיות שנכתבין בכתיבה אחת כגון רי"ש ד' וי"ו י' פשוטה וכל כה"ג שנכתבים בפעם א' צריך לגרור כולו בין הירך בין הגג ואם אירע כך בכ"ף של אלקיך שעשאו רחב כד' או רי"ש ואין יכול למשוך כדין משיכה הנזכר לעיל דין קל"ג יש להקל דדי שיגרור הגג ולא הירך ויתקנו ואם נדבק יו"ד התחתון של א' בגגו ימחק הרגל כולו ויותר א"צ דהו"ל כנכתב בב' כתיבות אבל אם נגע יו"ד העליון נכון לכתחלה לגרור כל האל"ף אפילו יו"ד התחתון שממילא נכתב כולו בפסול ובדיעבד אם לא גרר יו"ד התחתון רק רגל העליון והגג אין להחמיר אבל אם לא גרר גם הגג רק יו"ד העליון צ"ע ומ"ם שנסתמה קודם שגמרה יכול לגרור הסיתום כיון שעדיין צריך להוסיף ברצועה המשופעת כמין יו"ד ולכן יגרור בתחלה הדיבוק ואח"כ יגמור (סי"ח וסקע"ה ע"ו ע"ז פ"ג פ"ד פ"ה פ"ט ובה"ל ד"ה ונסתמה ד"ה ורי"ש ד"ה יגרור כל ד"ה נגע). ובהור"א חולק על כל זה ופסק שאין חילוק בין אות שנכתב בכתיבה אחת לב' כתיבות אלא דבכל מקום צריך למחוק כל מה שנכתב בפסול וגם לפוסלו מצורת אות ויותר מזה א"צ למחוק ואם נגע יו"ד העליון של האל"ף בגג בשעת כתיבת הגג והיו"ד כבר היה נכתב כהלכתו א"צ לגרור רק הגג והיו"ד התחתון וחזור וכותבן שהם נעשו בפסול ואם כתב בתחלה הגג ואח"כ היו"ד העליון ונגע בגג ואח"כ היו"ד התחתון צריך לגרור ב' הידי"ן אבל לא הגג וכן בכל אות צריך לגרור כל מה שנכתב בפסול ואם עי"ו נפסל מצורת אות סגי ואם לאו יגרור עוד עד שיפסל מצורת אות וחזור וכותבו (אור"ח סי' ח' סק"ו י' ועי"ש שכתב שבדברי המ"ב יש כמה סתירות בזה).

קלו אם נגע אות באות אפי' בנגיעה כל דהו קודם שנגמר הכתיבה בס"ת או בתו"מ ועדיין לא כתב אחריהם יגרור כל מה שנכתב בפסול ויפסלנו מצורת אות כנ"ל בדין קל"ה ואם כבר כתב בתו"מ אחריהם או שנגעה אחר הכתיבה אם לא נשתנה צורת האות יכול לגרור מקום הדיבוק ואפי' באותיות השם שנגמרו דיבוקן למטה או למעלה רשאי לגרור (ואם נדבק אחר הכתיבה בשם ע"ל דין ק"ג) וגם אין בזה משום שלא כסדרן אבל אם כל אורך האות דבוקה לחבירתה לא מהני גרירה והפרי"ח מיקל בזה מיהו דוקא אם לא נשתנה צורת האות בזה אבל אם נשתנה צורת האות ואין התינוק יכול לקרותה וכ"ש אם נשתנית לצורת אות אחרת כגון ו' שנדבק בסופו לנו"ן כפופה דיבוק עב עד שהתינוק דלא חו"ט יקראנו לט' לא מהני בזה גרידה וצריך לגרור ולפסול מצורת אות את הו' וגם את הנו"ן ששניהם נפסלו וכן כל כיצא בזה (סי"ח וס"ק ע"ח ע"ט פ' פ"א ובה"ל ד"ה ואם גרר ושעה"צ אות צ"א).

קלז וכל דינים אלו הוא בין שנפלה טפת דיו ופסלה האות כדלעיל דין קכ"ד ובין שכתב האות בטעות (ס"ק ס"ז). וכל התיקונים הללו שכתבנו לא מהני בתו"מ אם כתב אחריהם משום שלא כסדרן רק במקום שביארנו בפירוש שיכול לתקן אף בתו"מ (ס"ק ע"ד).

קלח (דיני שלא כסדרן) תפילין ומזוזות צריכין שיהיו כתובים כסדרן מן התורה דכתיב והיו הדברים כסדרן בין הקדים פרשה לפרשה ובין תיבה לתיבה או אות לאות פסול אבל בזה האות גופא לא שייך שלא כסדרן כגון צד"י שמורכב מיו"ד נו"ן וכתב הנו"ן ואח"כ היו"ד לא הוי שלא כסדרן וכל כה"ג וכן אם כתב מקצת אות ועדיין לא כתב האות שמקודם יכול לכתוב האות שמקודם ואח"כ להשלים האות ולא הוי שלא כסדרן דכל שלא כתב אות שלם מקרי כסדרן אבל אם כתב יו"ד בלא קצו השמאלי או אל"ף ועי"ן ושי"ן וכדומה שאין נוגע היו"ד בהאות ואח"כ כתב מקודם

יש בו משום שלא כסדרן כל שהתינוק קורא לאות כדלק' וכ"ש אם לא נחסר באות רק תגין או שאר דברים שאינם מעכבים ואח"כ כתב מקדם שיש בו משום שלא כסדרן (כללי שלא כסדרן בסימן ל"ו ועיין לעיל דין כ"ג כי"ד לענין נגיעת תגין ותיקונו).

קלט אם מצא שחסר אות אחת אין לו תקנה אלא א"כ יגרור מכאן עד סוף הפרשה אם אין שם שמות שאינן נמחקים ויכול לכתוב מה שחסר ואח"כ יגרור השאר שנכתב בפסול (סכ"ג וס"ק ק"ח ובה"ל ד"ה אין לו כמו שחזר בו בגליון).

קמ אם מצא שיתר אות אחת יש לו תקנה ע"י שיגרור אותה אם היא בסוף תיבה או בתחלתה אבל אם היא באמצע תיבה אי אפשר לגרור משום שיהיה נראה כשתי תיבות עי"ו אלא א"כ יכול למשוך האות שלפניה שתמלא מקומו כגון לאבותיך שכתבו מלא וי"ו אחר הב' יגררנה וימשוך הב' שלפניה שתמלא מקומה וכן אם התיקון תלוי בכ"ף או דלי"ת או רי"ש שאפשר להמשיכן מעט למלא אות היתירה שנגררה יעשה כן ואין בזה משום שלא כסדרן (סכ"ג וס"ק קי"ב).

קמא אבל אם האותיות שאפשר להמשיכן הן אחר האות היתירה שאי אפשר להמשיכן לאחריהן עד שיגרר מהן תחלה כגון שאר שכתוב בתורה חסר שכתבו מלא וי"ו אחר האל"ף שאי אפשר למשוך הרי"ש לאחריה עד שיגרר רגלה תחלה ונמצא שביטל צורתה וכשמתקנה אח"כ נמצא כותב שלא כסדרן אין לו תקנה אלא א"כ יכול למלאות מקומו על ידי שיעבה קצת האות שלפניה ושל אחריה שאין בזה משום שינוי האות (ס"ק קי"ב).

קמב ויש להסתפק במצת הראשון שדינו להיות חסר וכתבו מלא וי"ו ומחק אח"כ הוי"ו אם מועיל אריכות הצד"י למטה אח"כ או דילמא כל עוד שאינו מאריך האות למעלה נחשב כשתי תיבות אע"פ שסמכן מלמטה וכן תיבת נתן שמשפטו להיות חסר וכן הוצאך אם כתבו מלא ביו"ד בין צד"י לאל"ף בכל אלו יש להסתפק אם יש להם תיקון בהאריך האות שלפניו למטה ומ"מ כל שנראה כב' תיבות פסולה אבל אם בתחלת הכתיבה ממשיך רגל התחתון של הגו"ן והצד"י וכותב האות הסמוכה לתוכה כגון פני או ארצי כשר כיון שבתוכה אחת נכתבה ומ"מ לכתחלה אין נכון לעשות כן להבליע אות בתוך אות כי יש מחמירין בזה (שם).

קמג כתב אות יתירה ולא היה מחובר לשום תיבה רק שעמד בין תיבה לתיבה או בין השיטין הנז"ל מכשיר בלא מחיקה והשער אפרים מסכים עם המהרש"ל שמחמיר בזה (בה"ל ד"ה או יתר).

קמד אם כתב תיבה יתירה יגררנה ויכול להניח המקום חלק אם אין לו אות מהתיבה שלפניה שיוכל להמשיכן במקום שהוא ואין החלק פוסל כל שאין במקומו כשיעור הריחוק של ט' אותיות ואף בזה יש תקנה אם יוכל להמשיך האות מן התיבה שלפניו כדי למעט הריחוק של ט' אותיות. ולא עוד אלא דבאופן זה שיפסל התפילין מחמת הריחוק או אפילו אם בסיום התיבה שלפניו יש שם ה"א או קו"ף יוכל להמשיך גגן כדי למעט הריחוק ואע"פ שע"י הנוסחה לא יהיה רגל הה' והק' בסופה אין קפידא בדיעבד (ס"ק קי").

קמה כתב תיבה כפולה טוב יותר למחוק השני דתיבה הראשונה כדין נכתב ואם קודם הראשונה יש אות שיוכל למושיכו טוב יותר שימחק תיבה הראשונה כדי לחרש אף לדעת ר"ת דשיעור פרשה הוא ג' אותיות (ס"ק קי").

קמו סופר שכתב השמרו השמרו ב' פעמים צריך למחוק ה' הראשון וגם השמר השני וימשיך ה' עד ה' השני אבל אם התיבה השניה היתה שלא מענין תפילין כלל ובה וי"ו לבסוף צ"ע אם יכול לגרור כך שהיה התיבה הו"ו אינה לשם תפילין ואפילו כיוון בה לשם תפילין אפשר דלא מהני וצ"ע (בה"ל ד"ה ואם יתר).

קמז אם יש קלקול באיזה אות בין שנעשה זה בעת הכתיבה או שנעשה לאחר הכתיבה אם נראה לעין כל שאין צורתו עליו כגון יו"ד שחסר לו רגלו הימני או א' או ש' שחסר לו יו"ד אחד וכל כה"ג שחסר באות איזה דבר עד שעיי"ו אין תמונתו עליו אפילו אין גדמה משום זה לאות אחר ואפילו תינוק קראו לאות וכתב לפניו פסול ולא מהני לו שום תיקון משום שלא כסדרן וכ"ש אם ע"י קלקולו וחסרונו גדמה

לאות אחר כגון דלי"ת דומה לרי"ש או בי"ת דומה לכ"ף או חי"ת שברגל שמאלו יש הפסק בין הרגל להגג ונראה כה"א או צ' שיש בו הפסק במקום נגיעת היד"ל לעצמותו ונראה לעין כל כיו"ד ונו"ן שאין משגיחין על התינוק ולא מהני לו תיקון וכן שי"ן שכתבו עי"ן יו"ד או מ' פתוחה שכתב כ' ר' בלי משיכת התג שביניהן או ח' שכתבו שני ויינין אפילו עשה חוטא על גביהן רק שאין נוגעין ול"ו למעלה וניכר להדיא פרידתן וכן כל אות שיש איוה הפסק גדול עד שנראה לעין כל מרחוק אמה וי"א ברחוק ד' אמות בכל אלו לא מהני לו תינוק וא"א לתקנו (סכ"ה וס"ק קי"ד קט"ו קי"ח קי"ט ק"כ ובה"ל ד"ה מכירם).

קמח אבל אם ע"י קלקולו וחטורנו לא נפסד מצורתו לגמרי כגון להפריד האותיות הדבוקות או שחסר תגין או קוצו של י' השמאלי או שיש הפסק דק באיוה אות באמצעו ועדיין ניכר צורתו עליו או כגון שלא היו ה' ששל הא' והש' ורגלי הת' נוגעין בגוף האות או ב' וד' וכד' לא נגע הגג בירך בכל אלו אם תינוק דלא חו"ט מכירם אף דלא מתכשר האות עי"ו מהני זה לענין שיכול לתקנו ואין נקרא שלא כסדרן ואפילו פרידתן ניכר להדיא דהיינו תיכף ומיד כשראה אותן נמי יכול לתקן בשעת הדחק וכ"ש כשאין פרידתן ניכר להדיא שא"צ אפילו להראות להתינוק ואפילו אם אירע כן בצ' בין היו"ד שלאחריו להנו"ן שבו וכל כה"ג שיש הפסק ואין ניכר להדיא עד שמסתכל בה היטיב יכול לתקן במקום הדחק ואפשר דגם בזה א"צ להראות להתינוק דבדאי יקרא יפה אך לכתחלה בודאי נכון להראות להתינוק ואם ההפסק דק מאד עד שאין נראה רק כנגד השמש כשר וא"צ שום תיקון ואפילו בצד"י שבין היו"ד לנו"ן או בשי"ן במקום שמחלקו לעי"ן ויי"ן (והרוצה להחמיר בהפסק כזה די שיחמיר להצריכו תיקון אבל חלילה לפסול התפילין משום זה) ובכל אלו אם הראה להתינוק ולא קרא לאות הולכין אחריו להחמיר ואין יכול לתקן מלבד בחי"ת שהחוטא למעלה אין נוגע ול"ו אך אין ניכר להדיא פרידתן דבזה אע"פ שהתינוק קוראו לשני זיינין מותר להדביקו לפי שאין תינוק רגיל בחי"ת כזה (סכ"ה וס"ק קי"ד קי"ח קכ"א קכ"ב קכ"ג קכ"ה וכללי שלא כסדרן בסימן ל"ו ובה"ל ד"ה אות אחת וד"ה מכירם) ובחזו"א פסק שהעיקר הלוי בטביעת העין ואם נראה בעינינו שנפסד האות לא מהני קריאת התינוק ואין תלוי בהפסק גדול או קטן ומ"מ צריך לתקן אפילו בהפסק דק מאד רק בס"ת יש להקל לקרות עד שיתקן (אוי"ח סי' ח' סק"ו ח').

קמט ולפעמים אע"פ שעיקר צורתו עליו ותינוק קוראו לאות אפ"ה לא מהני ליה שום תיקון כגון שנפסל באיוה דבר שתיקונו לגרור מקצתו ולפוסלו מצורת אות ולכותבו מחדש כגון רגל האל"ף והה"א והקו"ף שנגעו אפילו נגיעה דקה כחוט השערה [וע"ל דין קל"ב וצ"ע] וכל אלו שנתבאר לעיל בדיני חק תוכות שצריך לפוסלו מצורת אות אם כתב לפניו לא מהני ליה שום תיקון דכיון שצריך לפוסלו מצורת אות הוי שלא כסדרן (סכ"ה וס"ק קי"ד קט"ו קט"ז קי"ח).

קג אם אותיות של שם דבוקות בין למעלה בין למטה יכול להפרידן ואין בו משום איסור מחיקה כיון שמתקן בזה והני מילי שנדבקו בעת הכתיבה אבל אם נדבקו לאחר גמר הכתיבה אסור להפרידן ואם נסתפק אימתי נעשה הדיבוק יכול להפרידן וכ"ש אם נדבק השם לאותיות אחרות דמותר להפריד האותיות אחרות מהן בכל גווני ובלבד שיהיה שלא יגע הסכין באותה נקודה אחרונה המדובקת עם השם (סכ"ו וס"ק קכ"ו קכ"ז ובה"ל ד"ה אם אותיות).

קנא אותיות ותיבות שנמחקו קצת כגון שהלך מעל האותיות קצת מראה הדיו שלהן אם רישומן ניכר כל כך שתינוק דלא חו"ט יכול לקרותן מותר להעביר קולמוס עליהם להטיב הכתב ולחדשו ולא הוי שלא כסדרן כיון שהכתב כשר ואינו אלא מוסיף עליו שלא יתמחק ואם בתחלת הכתיבה לא היה הדיו שחור אלא דומה ללבן שהוכחה מראיתו או לאדום וצריך להעביר עליהן קולמוס הוי שלא כסדרן (סכ"ו וס"ק קכ"ח).

קגב וכ"ז דוקא כשמקצת צבע הדיו קיים אבל אם קפץ כל הדיו מהקלף ולא נשאר רק רושם אדמומית מהחלודה של הדיו כשמעביר קולמוס עליהם ה"ז כותב שלא כסדרן ודעת הפמ"ג דאפילו נשאר ממשות דיו רק שנקלף שחרות העליון ונשאר אדום הוי שלא כסדרן דאדום אין כשר לתפילין אבל החתם סופר חולק עליו וס"ל דאם השינוי

לאדמומית הוא מחמת יושן כשר שהרי נכתב בדיו וכך דרכו של רוב דיו לכשיזקין יכהה מראיתו ויתהפך קצת לאדמדמ ונעשית כעין מראה (ברא"ן) מ"מ טוב להעביר בקולמוס ואפילו בשמות הקדושים קרוב לדאי דמותר ואם נשתנה לאדם ממש שאין כן דרכן של סתם דיו או אפילו רק לאדמומית רק שנשתנה מהרה לאחר הכתיבה אין תקנה לאותה ס"ת וע"כ פסול מעיקרא דלא נכתב בדיו ובשמות אסור להעביר עליו דיו דהוי כמחיקה (ס"ק ככ"ח ודיו נקלף מאורך האות כתבנו בדיו קט"ו).

קנג יש להזהר שלא יכנס אפילו כל שהוא ראש הלמ"ד באויר הה"א או החי"ת או האל"ף או התי"ו וכדומה וכ"ש שיוהר שלא יכנס באויר דלי"ת או רי"ש שלא יראה כה"א וכן ראש למ"ד לתוך אויר כ"ף פשוטה או כ"ף פשוטה בשורה שלמטה לאות טי"ת ועי"ן וכדומה אפילו בלא נגיעה וכ"ז דוקא לכתחלה אבל לא לעיכובא כ"ז שלא נגע (סכ"ח וס"ק קכ"ט ק"ל קל"א קל"ב).

קנד והני מילי שלא נכנסו בענין שיפסד צורת האות עי"ן כגון שנכנס רק מעט אבל אם נכנס כל כך בענין שנשתנה צורת האות שתינוק דלא חו"ט אם נכסה לו שיטה התחתונה שלא יהא נראה רק ראש הלמ"ד ולא גוף הלמ"ד לא יכיר האות מהו הוי שינוי צורת האות ופסול וגם אי אפשר לתקנו משום שפסול כסדרן וכ"ש אם נכנס ראש הלמ"ד לתוך חלל דלי"ת או רי"ש ונראית כה"א דפסול ואין מועיל בזה קריאת התינוק שהרי עינינו רואות שנשתנה עי"ן לאות אחר (ס"ק קל"ב).

קנה יש סופרים שנכשלים בענין שלא כסדרן בפסולי דאורייתא והוא רק מחמת חסרון ידיעה שטועין לחשוב דשלא כסדרן נקרא רק אם הוא מתקן איזה דבר אחר גמר הפרשיות ולכן מתקנים בעת הכתיבה כמה אותיות שכבר חלף ועבר מהן ובאמת לא כן הוא אלא תיכף כשכתב האות שאחריו אסור לתקן האות שלפניו אם לא בדבר שמדינא אפילו בלא התיקון יש עליו שם אותו האות ולא כו"ע דינא גמירי לידע איזה דבר יש עליו שם אותו האות בלי התיקון ומותר לתקנו אפילו אח"כ ובאיזה דבר אין עליו שם אות וממילא אסור לתקנו אחר שכתב האות שאחריו ולכן מהנכון להסופר שיוהר בתו"מ שלא להניף ידו על שום אות לתקנו באיזה תיקון אחר שכתב האות שאחריו אם לא דבר שנמצא כתוב בפירוש בספרי הפוסקים שזה מותר לתקן אפילו אח"כ ולא ידמה בעצמו מילתא למילתא וכ"ז הוא אפילו תיקון שע"י כתיבה וכ"ש תיקון שע"י מחיקה שיש בו חשש דחק תוכות ואפילו לא כתב עדיין שום אות אח"כ שצריך מאד לידע בל פרטי הדינים שיש בזה כי עניינינו ארוכין ועיין בהיי אדם שכתב דהוא היה מתנה עם הסופר שלו שלא להניף עליהם ברזל מחמת זה ובאמת עצתו היא טובה מאד אבל איננה מועלת רק לענין לינצל עי"ן מחשש דחק תוכות אבל לא משלא כסדרן אם לא שיוהר הסופר להתנהג במלאכתו מלאכת שמים לאט לאט שלא להעתיק ידו מן האות עד שיעמידנו על תמונתו כדין וכבר ראיתי אנשים י"א מפוריז ממון רב על תיקון תפיליהן ולוקחין מסופר אומן שיכול לעשות בתים נאים ומהדרים כדין בכל פרטיהם ואשרי חלקם אבל ביותר מזה צריך ליוהר על ענין התפילין מבפנים והם הפרשיות שיעשה הסופר כל אותיותיהם כדין בכל פרטיהם והידוריהם ולזה צריך שיהיה הסופר בקי בדיני כתיבת האותיות וגם שיעשה מלאכתו במתינות כי אפילו אם אות אחד לא נעשה כדין בכל פרטיו הוא מעכב לכל התפילין (כללי שלא כסדרן בסימן ל"ו).

קנו כללו של דבר כל שאין כותב רק מחק או מושך אין בזה משום שלא כסדרן אם היה צורת האות בלא זה ולענין חק תוכות הוא להיפך דדוקא גורר ומוחק ומרשך כל שאינו עושה מעשה בגוף האות ומשלימה הרי חק תוכות כמו שנתבאר לעיל בכל הפרטים בס"ד (ס"ק ס"ח וכללי שלא כסדרן וחק תוכות בסימן ל"ו).

קנז בתפילין של יד צריך להיות הפסק בין פרשה לפרשה כשיעור ט' אותיות בין בפרשה פתוחה בין בפרשה סתומה [כמו שיתבאר להלן] ואם הניח פחות מזה פסולה אפילו בדיעבד ולכתחלה צריך להניח כדי ג' תיבות אשר ולכן צריך להניח מלבד הט' אותיות גם ריוח מלא ב' אותיות קטנות דהא בין תיבה לתיבה צריך להניח מלא אות קטנה ובדיעבד יש להקל כשמניח כמלא ט' אותיות קטנות דהיינו יודי"ן ומשערין הריחוק של הט' אותיות כפי אותו הכתב (סל"ו וס"ק קנ"ט קס"ג).

קנח בתפילין של ראש נהגו ג"כ לכתחלה להחמיר בזה להניח כדי ט' אותיות ואם לא הניח יש להקל (ס"ק קנ"ד ובה"ל ד"ה יעשה).

קנט אם שכח להניח כמלא ט' אותיות בסוף פרשת קדש או פרשת והיה כי יביאך והתחיל השיטה ראשונה שאחריה בראש הדף פסול ואם עדיין לא התחיל יניח ריוח בתהלת הפרשה שאחריה שני שיטין [ואף שלא ישאר מנין השורות המבואר בסי' ל"ה אינו מעכב] ובדיעבד אם לא שייר רק ריוח שיטה אחת אין לפסול התפילין ובפמ"ג מסתפק אם הניח חלק ט' אותיות ואכלו עכברים או תולעת מקום החלק ואין שם קלף ובשל ראש בודאי יש להקל (בה"ל ד"ה מניחים).

קס בתפילין של יד צריך לעשות ג' פרשיות הראשונות דהיינו פרשת קדש ופרשת והיה כי יביאך ופרשת שמע פתוחות ואם עשאן סתומות פסול אפילו בדיעבד ובפרשת והיה אם שמע יש מחלוקת הפוסקים כמו שיתבאר (סל"ו וס"ק קנ"ה קנ"ט).

קסא וכיצד יעשה ג' פרשיות הראשונות פתוחות יתחיל פרשת קדש בראש הדף וזה נקרא ג"כ פתוחה כיון שאין כתוב לפניה כלום ובסוף פרשת קדש יניח בסוף העמוד מקום חלק כדי ט' אותיות [ולכתחלה כדי ג' אשר כדלעיל דין קנ"ז] ויתחיל פרשת והיה כי יביאך בראש הדף השני בתחלת השיטה וכן יניח בסוף פרשת והיה כי יביאך כדי ט' אותיות ויתחיל פרשת שמע בראש הדף השני בתחלת השיטה וזה נקרא פתוחה לכו"ע (סל"ו וס"ק קס"ב).

קסב ואם לא התחיל ג' פרשיות אלו בראש השיטה אלא הניח מעט ריוח אפילו פחות מט' אותיות הרי פרשה זו נקראת סתומה להרמב"ם ופסולה אפילו בדיעבד וי"א שאפילו לא המשיך לפנים בראש קדש או היה כי יביאך או שמע רק אות אחת או שתים ג"כ י"ל דפסול ויש מקילין בזה בדיעבד ועכ"פ לכתחלה יש לזהר בזה מאד ואם השאיר כדי תיבת אשר יש להחמיר אפילו בדיעבד ולכן אם רואה שהתחיל הפרשה אפילו אות אחת לפנים שלא במקום ששירטט מתחלה יראה לעשות גם שאר השורות באופן זה (ס"ק קס"ב).

קסג פרשת והיה אם שמע יש לעשותה סתומה לכתחלה ובדיעבד אם עשאה פתוחה כשר דעת הרמ"א שיעשנה לכתחלה פתוחה אבל כמה אחרונים כתבו שיותר טוב לעשותה סתומה (סל"ו וס"ק קנ"ח ק"ס).

קסד וכיצד יעשנה סתומה דעת השו"ע שלא יניח חלק בסוף שמע ואם יניח יהיה פחות מט' אותיות ופרשת והיה אם שמע יתחיל באמצע שיטה העלינה ויניח לפניה חלק כדי לכתוב ט' אותיות ובדיעבד אפילו הניח חלק בסוף שמע כדי ג' פעמים אשר לא נתבטל שם סתומה מפרשת והיה אם שמע כיון שלא התחילה בראש השיטה ואפילו אם לא הניח בתחלת והיה אם שמע ריוח כדי ט' אותיות כיון שבסוף שמע נשאר כדי ט' אותיות וגם פרשת והיה אם שמע לא התחילה בראש השיטה נקראת סתומה לדעת הרמב"ם (סל"ו ובה"ל ד"ה ואם מניחים). ובחזו"א כתב שיוזהר בזה שלא יניח בסוף השיטה כשיעור ט' אותיות ותיבת והיה וצ"ע (או"ח סימן י').

קסה דעת הט"ז שבסוף פרשת שמע יניח ריוח פחות מכדי ט' אותיות קטנות וכן יניח ריוח פחות מט' אותיות קטנות בתחלת פרשת והיה אם שמע דע"ז שאין לה ט' אותיות במקום אחד כ"א ע"י צירוף היא נקראת סתומה לכו"ע וכן כי בתשובת הרמ"ע מפאנו ובביאור הגר"א וכן משמע בפמ"ג שגם הוא נהג לעשות כן ויש מפקפקין בזה ומ"מ בודאי אין למנוע הנהגה כהט"ז כי יש ראייה לדינו מהרא"ש הסור כמ"ש הגר"א ושאר אחרונים (ס"ק קס"ד ובה"ל ד"ה לדעת). ובחזו"א כתב שהנהגת כהט"ז צריכין לזהר שלא להניח במקום אחד כדי ט' אותיות קטנות כג' פעמים ויו וצריך לדקדק שיהיו בשניהם יחד לא פחות מג' תיבות ויו ואורן והוא לעיכובא ויותר נכון לדקדק דשניהם יחד יהיו כג' אשר ובומנינו שאין הסופרים נוהגין בזה ראוי להנהיג כדעת השו"ע (או"ח סי' י' סק"ב).

קסו ובדיעבד אפילו אם שייר ריוח כט' אותיות גדולות מכל צד ג"כ כשר ויש מהגדולים שנהגו לעשות כן לכתחלה ונהרא ונהרא ופשיטה (ס"ק קס"ד) ואם

הניח פחות מט' אותיות אפילו ע"י צירוף שניהם יחד פסול לכו"ע כדלעיל דין קנ"ז (ס"ק קנ"ט).

קסז בסוף פרשת והיה אם שמוע אין צריך להניח שום ריוח וכן נוהגין לסיים על הארץ בסוף שיטה התחתונה (ס"ק קנ"ט).

קסח וכ"ז בתפילין של יד אבל בתפילין של ראש אין להקפיד בהם בפתוחות וסחמות כיון שנכתבין על ד' קלפים אך נהגו לכתחלה להחמיר בזה מיהו אם התחיל ראש כל פרשה באמצע י"א שיש להחמיר בזה אף בדיעבד ואם לא הניח חלק ט' אותיות עיין לעיל דין קנ"ח (ס"ק קנ"ה ובה"ל ד"ה יעשה).

קסט ובתפילין של ר"ת ג"כ יעשה באחד מאלו הג' אופנים או שיעשה כולם פתוחות כדעת הרמ"א ואף שכותב והיה אם שמוע אחר פרשת שמע כדלקמן סימן ל"ד יניח כשיעור ט' אותיות אחר על הארץ וכשכותב פרשת שמע מתחיל בתחילת העמוד בראש השיטה או שיעשה כדעת השו"ע שפרשת קדש והיה כי יביאך מתחיל בראש השיטה ובסוף קדש מניחין חלק ט' אותיות ובסוף והיה כי יביאך אין מניחין חלק ואם מניחין הוא פחות מט' אותיות ואח"כ מתחיל פרשת שמע בקצה הקלף בעמוד הרביעי בראש שיטה ואח"כ חזור לעמוד ג' לכתוב פרשת והיה אם שמוע ומתחילה באמצע שיטה עליונה שמניח לפניה חלק ט' אותיות ובסופה משייר חלק כדי ט' אותיות ולדעת הט"ו ג"כ הכל כנ"ל רק דלדידה ישייר בסוף והיה כי יביאך פחות מכדי ט' אותיות קטנות וכן בריש פרשת והיה אם שמוע יניח ריוח פחות מכדי ט' אותיות (ס"ק קס"א ובה"ל ד"ה לדעת).

קע (דיני הבתים) עור הבתים וכן עור התיתורא והמעברתא בין ש"י בין ש"ר צריך להיות מדאורייתא מעור בהמה חיה ועוף טהורין ואפילו מגבילה וטריפה שלהן אבל לא מעור הדג אפילו הוא טהור (סל"ז וס"ק קס"ה ובה"ל ד"ה מעור ד"ה טהורים). קעא אם יש לו איזה ספק אם הוא טהור יש להחמיר ואפילו ברצועות (בה"ל ד"ה טהורים).

קעב ויכול לעשותו מקלף ואע"פ שהוא דק או מעור שליל וכן הרצועות יכול לעשות מקלף או מעור שליל רק שישחירם כדין (סל"ז וס"ק קס"ז קס"ט).

קעג הסופרים שמניחים בין הבית להתיתורא עורות ישנים אשר מאשפות ירימו וממנעלים קרועים ידעו כי עבירה היא בידם אחרי שהוא מחובר להבית צריך להיות דוקא מעור כשר כמוהו ובדיעבד צ"ע (בה"ל ד"ה עור הבתים).

קעד צריך שיהא מעובד לשמו היכא דאפשר ואם העיבוד היה רק לרצועות לא מהני להבתים והכי דלא אפשר למצא חיפוי הבתים מעור המעובד לשמה מוטב לסמוך על דברי הרמב"ם שמכשיר מלהתבטל ממצות תפילין וי"א שיכול לברך וצ"ע אם לסמוך ע"ז. וכשימצא אה"כ מעור המעובד לשמה יגנוז ויעשה מעור המעובד לשמה. מיהו אם יודמן איזה ספק בהעיבוד דעור הבתים יש להקל דהוי כעין ס"ס (סל"ז וס"ק ק"ע קע"א ובה"ל ד"ה היכא דאפשר).

קעה יעשה ד' בתים מעור אחד לשל ראש ובית אחד מעור אחד לשל יד (סל"ח ובה"ל ד"ה בית).

קעו וחתיכות עור תפורים יחד י"א שחשובים כעור אחד וכן כתב הח"ס שיש להקל אבל אם הם רק דבוקות בדבק מחמיר ויש מקילין גם בזה וכן נתפשט עתה המנהג במדינותנו ועכ"פ צריכים שיהיו הד' בתים פרודות זה מזה ולא כמו שעושין הסופרים שמדבקים בדבק רק שלמעלה עושים סימנים כמו חריץ בעלמא וצ"ע אם להכשיר אפילו בדיעבד (ועיין לקמן דין קצ"א) ומ"מ לכתחלה ראוי ונכון לעשותו מעור אחד ממש כי יש מחמירין וסוברין דלא מהני בחתיכות תפורות או מדבקות בדבק ואפילו העושים מעור אחד ממש טוב שתפיליהן יהיו פרודות שמא הדיבוק השוב חיבור וכן התפילין של הגר"א היו פרודות (סל"ח וס"ק קע"ב).

קעז תפילין בין של ראש ובין של יד הלכה למשה מסיני שיהיו מרובעות ואם לא עשה מרובעות מעכב בדיעבד ומ"מ אם אין לו תפילין אחרים בין שהיה הקילקול

ברביבוע הבתים בין בריבוע התפירות יניהם בלא ברכה וכשיזדמנו לו תפילין אחרים יניהם (סל"ט וס"ק קע"ג ובה"ל ד"ה שיהיו ד"ה בתפרן).

קעח וצריך שיהיה גוף הבתים מרובע בכל משך גובהו בין ש"י ובין ש"ר דלא כמו שעושין קצת של יד עגולה בראשו רק שמרבע התיתורא מלמטה והריבוע בשל ראש צריך להיות כשהארבעה בתים ביחד יהיו מרובעים ולא כל אחד בפ"ע וגם הריבוע יהיה ע"י הבתים עצמן ולא ע"י דבר שמטית עליהם ועיין לקמן דין קפ"ח (סל"ט וס"ק קע"ח).

קעט והריבוע צריך להיות מכון ארכו כרחבו כדי שיהיה להם אותו אלכסון שאמרו חז"ל כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונו ולכן ימדדנו בד' קוים וידע אם הוא מרובע דהיינו תחלה ימדוד קו אחד באורך וקו אחד ברוחב שיהיה שוה אך שמא באמצעו שוה ובצדדיו מתמעט לכן ימדדנו עוד בשתי קוים באלכסונו שיהיו שוין ואף דמרובע ממש דהיינו שיהיה בתכלית הצימצום הוא כמעט מן הנמנע מ"מ כל מה דאפשר לו לאדם לעשות בענין זה בודאי חייב הוא לעשות וצריך להשגיח מאד ע"ז כי כ"ז מעכב אפילו בדיעבד (סל"ט וס"ק קע"ה קע"ו ועיין בשערי תבונה סי' כ' דמצדד דחלק א' ממאה אין מעכב בהריבוע).

קפ וגם התפירות צריך להיות מרובע בין למעלה ובין למטה ואף דבדיעבד צ"ע מ"מ לכתחלה בודאי יש להזהר ומחמת שהסופרים עושים נקבים גדולים קצת נמשך החוט לצדדים ועי"ז אין התפירות שוות בריבוע זה נכנס וזה יוצא וצריך להשגיח ע"ז (סל"ט וס"ק קע"ד קע"ז).

קפא וגם צריך לרבע התיתורא בין מלמעלה ובין מלמטה בריבוע גמור דהיינו שיחתוך המעברתא מב' צדדים כדי שיהא ניכר ריבוע התיתורא כדלקמן דין ר"ז וגם זה הלכה למשה מסיני לדעת רוב הפוסקים ועכשיו בעו"ה הרבה שאין משגיחין על תפיליהן שיהיו מרובעין כדיון ואפילו המדקדקין במצות יש שאין משגיחין כ"א על ראש הבתים שיהיו מרובעין ואין משגיחין על התיתורא ועל התפירות שהוא ג"כ מעיקר הדין והוא דבר הנקל לתקן (סל"ט וס"ק קע"ז).

קפב עשאן מרובעות ואח"כ נתקלקל ריבוען כגון שנתעקמו הבתים זה פונה למזרח וזה למערב או שנתקלקל חודי הבתים לגמרי עד שנעשה עגול או שנתקלקל התיתורא או התפירה עד שאבדו ריבוען צריך לרבען ומ"מ אין צריך למחודד בכל יום אם ריבוען קיים שמעמידין אותן על חזקתן אם לא שרואה שנתקלקל (סל"ט וס"ק קע"ט ק"פ קפ"א).

קפג ואפילו לא נתקלקל רוב משך גובהו אלא מיעוטן ואפילו נשאר שיעור תפילין בלא זה ולא דוקא שנתקלקל במקום חודו של הזוית למעלה דה"ה שנתקלקל ונפגם במקום אחר מדופני הבית שבחוץ עד שאבד ריבועו עי"ז כמו שמצוי מחמת רוב יושנן של התפילין ניכר לכל שאחד מדפנותיו נכנס לפנים ואינו עומד במקום הראוי לו צריך לתקנם מיהו פגימה קטנה שנתהוו בהבתים כשיעור חגירת ציפורן ואפילו במקום חודו של הזוית אינו פוסל ואם הוא יותר מחגירת ציפורן צ"ע (בה"ל ד"ה נתקלקל).

קפד אם נתעקם התיתורא אף שבעצם הוא מרובע רק מחמת התעקמות התיתורא נראית שאינו מרובע יחזור ויתקן (ס"ק קפ"א).

קפה על גובה בתים אין להקפיד אם הוא יותר מארכן (סל"ט).

קפו יעשה כל הד' בתים של ראש שוין שלא יהא אחד גדול מחבירו ובדיעבד אפילו אחד רחב מחבירו כשר (סל"ט וס"ק קפ"ב).

קפז עור הבתים מצוה לעשותן שחור וכ"ש שידקדק שהשי"ן יהיה שחור ולפעמים מחמת רוב יושנו נקלף ממנו השחרות וי"א שמעכב אפילו בדיעבד אם אין הבתים שחורות וכן מצדד בביאור הגר"א ולכן יש להחמיר אם לא במקום דלא אפשר יש לסמוך על דעת המקילין שלא להתבטל ממצות תפילין (ס"מ וס"ק קפ"ג קפ"ד).

קפח השחרות טוב יותר שיהיה בצבע שחור שאין בו ממש כלל והתפילין יהיו שחורים רק בחזותא בעלמא ומ"מ המשחירים במין גלאנץ שאי אפשר לקלפו אע"פ

שיכולין להסיר מן הבית ע"י פירורין דקין אין להחמיר בדיעבד אכן מה שחדשו סופרי זמנינו שמשחירין בטיחה שיכולין לקלוף בשלימות מכל צד מן התפילין וצורתו כמו נייר שחור זהו פסול (ס"ק קפ"ה).

קפט חריץ שבין בית לבית צריך שיגיע עד התפר ואם לא הגיע כשרה והוא שיהיה ניכר החריץ מבחוץ כדי שיהיו ד' ראשיה נראין לכל אבל אם אינו ניכר מבחוץ אף שמבפנים יש ד' בתים וכל פרשה ופרשה מונחת בבית בפני עצמה לא מהני (ס"מ וס"ק קפ"ו).

קצ' ואם עשה שריטה או רשימה בעלמא לא מהני כלל כי עכ"ל צריך הבדל מעט בין הבתים שיהיו חריצים ניכרים ממש ולא יפה ערשין התפילין שמדבקין הבתים וטחין את הבית בטיח או בגלאנ"ץ רק שעושים רושם בהגלאנ"ץ ומה גם דלכתחלה בעינן שיהיה החריץ מגיע עד למטה כ"ש הסופרים שתולין העור על הד' בתים ורשמינו בו חריצין בסכין שתהא נראה כד' בתים דפסול (ס"ק קפ"ח).

קצא י"א שהנהגין לעשות תפיליהן ע"י דיבוק הד' עורות לא מהני אפילו החריצין ניכרות אלא יהיו מובדלות לגמרי ויש מקילין דמהני בדיעבד אפילו מדבק לבסוף הד' בתים יחד ומשייר מלמעלה רק מעט שיהיו החריצין ניכרין אך צריך ליוהר שיהיו החריצין ניכרין בעצם הבדלת הבתים ולא בהגלאנ"ץ ומנהג העולם במדינתנו להקל בזה ומ"מ כל ירא שמים יזהר לכתחלה לעשות הבתים נפרדים. והנה אם לא יהיו מדובקים כלל מצוי לפעמים שנתקלקל הריבוע בהמשך הזמן ע"י ע"כ אפשר שטוב יותר שידבק מעט בשיפולי הבית אצל התיתורא בין בית לבית ויש עוד אופן שידבק מעט העורות שבין בית לבית וצדדי הבתים וכן ראשי הבתים לא יהיה מדבק כלל ואם העורות לא יגיעו זל"ז יתן לתוכן חתיכת קלף עם דבק שיחברם יחד ובוה יהיה עדיין כל החריצין ניכרין היטב וגם ריבוען יהיה קיים אך באופן זה צריך לזהר שלא ינתק בחזק בית אחד מחבירו כדי שלא יקרע ע"י העור שבין בית לבית (בה"ל ד"ה חריץ).

קצב אורך ורוחב הבתים וגובהן אין לו שיעור ומ"מ נכון לחוש לדברי הגאונים שלכתחלה לא יעשו אותן קטנים מאצבעיים על אצבעיים עם התיתורא ויש אחרונים שפסקו שאם אין מחזיק עם התיתורא רק אצבע על אצבע אפילו בדיעבד פסול ובא"ר למד זכות על המקילין וכל בעל נפש יזהר לעשות התיתורא ב' אצבעות, ולבד כל אלו מצוי מאד באלו התפילין הקטנים שפרשיותיהן גרועות עד מאד מצד דחק המקום ע"כ שומר נפשו ירחק מהם (סמ"א וס"ק קפ"ט).

קצג וגם יזהר אדם שלא לעשות תפילין גדולין עד מאד שע"י לא יהיה באפשר להניחם על מקום צמיחת השערות וכן בשל ד' שלא יבוא להניחם קצת שלא במקומם כמבואר לעיל בסימן כ"ז והנכון לאדם שיהיו תפיליו תמיד ממוצעים דהיינו לא פחות משיעור אצבעיים על אצבעיים מלבד המעברתא ולא יותר מד' על ד' אצבעות עם התיתורא והמעברתא ובוה יוצא ידי הכל (בה"ל ד"ה אורך וד"ה אין לו שיעור). ושיעור אצבעיים על אצבעיים הוא 5 צ"מ על 5 צ"מ ובשעה"ד כנראה דדי 48 על 48 מ"מ).

קצד הלובש תפילין קטנים צריך ליוהר עכ"ל שלא ילבש פעם קטנים מאד ופעם שיהיו גדולים שלשה פעמים כמו הראשונים ואפילו שלא ביום אחד כגון פעם הראשון יהיו כשיעור אצבע וחצי על אצבע וחצי ופעם השני יהיו ד' אצבעות וחצי על ד' אצבעות וחצי ואז מ"מ לא יצא באחד מהם (בה"ל ד"ה אורך).

קצה ש"ן של תפילין הלכה למשה מסיני שיעשה בעור הבתים של ראש כמין ש"ן בולטת מקמטי העור אחד בימינו ואחד משמאלו דהיינו שמקלט העור במלקט ע"י כפילה שכופל מהעור עד שנעשו סעיפי השי"ן (סמ"ב וס"ק קצ"ג).

קצו ולעשותן ע"י דפוס דהיינו שעל הדפוס חקוק שי"ן בולטת ודוחק הדפוס בעור הבית ונעשה תואר שי"ן י"א דלכתחלה טוב למנוע מזה וי"א דוהו יותר הידור וכן המנהג פשוט כהיום לעשותם בדפוס מפני שע"י יש לו תואר שי"ן בחוליותיה חיונה יותר מהשי"ן המקומטת מהעור (ס"ק קצ"ג).

קצו משמע מאחרונים דלא בעינן דוקא כתב סת"ם ממש של תמונת שי"ן אלא דוגמא ומנהג סופרים כהיום באיזה מקומות להדר ולעשותן כתב אשורית ממש (ס"ק קצ"א).

קצח אם עשה השי"ן בקלף אחר והדביק בדבק על הבית פסול (ס"ק קצ"ב וכן מסיק בחזו"א אור"ח סימן י"א סק"ח).

קצט אם נתקלקל השי"ן ואינו ניכר צריך לתקנו מחדש (ס"ק קצ"צ).

ר ויעשה השי"ן של צד ימין המניח של ג' ראשים ושל שמאל המניח של ארבע ראשים ואין חילוק בזה בין איטר לאחר דבחר ימין דעלמא אולינן ואם היפך אינו נפסל אבל אם עשה בשני הצדדים רק שי"ן של שלשה ראשים או ארבעה פסול וכ"ש אם חיסר לגמרי שי"ן אחד (סמ"ב וס"ק קצ"ד קצ"ה).

רא חדה של השי"ן למטה בין דימין בין דשמאל יגיע עד התיתורא ממש ובדיעבד כשר אפילו לא הגיע כל שיש צורת השי"ן עליו ולא ימשוך השי"ן הרבה אלא שיהא כל חודי השי"ן נראה על התיתורא ובדיעבד אם נכנס מעט בחוץ התיתורא עד שאין לו עי"ו תמונת שי"ן כראוי צ"ע ואם לא אבד תמונתו עי"ו רק מקצת חודו נכנס לתוכו יש להקל (סמ"ג וס"ק קצ"ו קצ"ז ר' ובה"ל ד"ה שגם).

רב יודי"ן שבשי"ן צריך ליגע למטה בשולי השי"ן ולעיכובא הוא אפילו בדיעבד וצ"ע ואין חילוק בין הימני להשמאלי ובהשמאלי בעינן ששני היודי"ן יהיו נוגעין למטה בשוליה ואם אחד נוגע ואחד אין נוגע פסול ואם שניהם אינם נוגעים יש להקל בדיעבד בהשי"ן השמאלי (סמ"ג וס"ק קצ"ח קצ"ט ובה"ל ד"ה שי"ן וד"ה וכן).

רג יראה שיהיה על השי"ן צורת יודי"ן לא קוים פשוטים בעלמא (ס"ק קצ"ח).

רד אם עשה בשי"ן של ד' ראשין ומכ"ש בשל ג' ראשין קוים פשוטין והם מגיעים עד שוליהן פסול ואפילו רק אחד מהם או שלא נגעו ראשי היודי"ן בהקו שלהן אבל אם אין מגיעים עד שוליהם יש להכשיר בדיעבד בשי"ן של ד' ראשין (בה"ל ד"ה וכן וד"ה צריך).

רה תיתורא דתפילין הלכה למשה מסיני והיינו שישים עור למטה לכסות פי הבתים ונראה כעין דף של גשר הנקרא תיתורא ואפילו לדעת הסוברים דהבתים צריכים להיות כולם מעור אחד ממש מ"מ לא בעינן שיהא התיתורא והמעברתא עם הבתים מעור אחד אלא אפילו אם הוא עור בפ"ע כשר מ"מ אם באפשרי טוב להדר גם בזה לצאת דעת רש"י והרמב"ם (סמ"ד וס"ק ר"א).

רו מעברתא דתפילין הלכה למשה מסיני דהיינו שעור התיתורא יהיה ארוך מצד אחד ויעשה בו המעברתא ואם נפסקה מותר לתופרה (סמ"ד וס"ק ר"ב).

רז וכיצד יעשנה יתחכנה בשני צדדין שלא תהא רחבה כמו רוחב התיתורא כדי שיהא ניכר ריבוע התיתורא [כדלעיל דין קפ"א] ובאותה מעברתא עוברת הרצועה ועל שם כך נקראת מעברתא (סמ"ד וס"ק ר"ג).

רח גם בתפילין של יד יעשה תיתורא ומעברתא (סמ"ד).

רט יגלגל כל פרשה מסופה לתחלתה בעת שנותנה לביתה ולא להיפך והוא למצוה ולא לעיכובא (סמ"ד וס"ק ר"ד ובה"ל ד"ה יגלגל).

רי כורך על כל פרשה קלף קטן או חתיכת בגד אם אין לו קלף ויש מקפידין שלא לכורכן אלא בקלף כשר אבל לא מבהמה וחיה טמאה ובביאור הגר"א מפסק בדין זה ובמטלית גם לדעה זו שפיר דמי וכל זה לכתחלה אבל אם לא כרכן כשר בדיעבד אם אין לו תפילין אחרים ויכול לברך עליהם (סמ"ד וס"ק ר"ו ר"ז ובה"ל ד"ה וכורכן).

ריא הלכה למשה מסיני שיכרוך על כל פרשה שער בהמה או חיה טהורים ואם לא כרך השער עליה פסול אף שכרך עליה קלף ונוהגין לכרוך שער על הפרשה ואח"כ כורכין עליו קלף כשר וחוזרין וכורכין עליו שער כי י"א דשער קודם לקלף וי"א דקלף קודם לשער לכן יוצאים ידי שניהם והגר"א כתב דמדינא אין קפידא איזהו קודם (סמ"ד וס"ק ר"ח ר"ט).

ריב ונהגו שיהיה שער של עגל לכפר על מעשה העגל ולכך טוב לעשות כל תיקון תפילין מעור עגל ודלא כאותן העושים הרצועות מעור תיש ואם לא מצא שער של עגל כורך בשל פרה או של שור ורוחץ השער היטב עד שיהא נקי (סמ"ד וס"ק ר"י). **ריג** קצת שער זה צריך שיראה חוץ לבתים וי"א שיהיה אצל הבית שמונח בו פרשת קדש וי"א אצל והיה אם שמוע ולכן טוב שיצא מפרשת והיה אם שמוע בצד הפונה לפרשת קדש ושער היוצא יהיה פחות מאורך השעורה (סמ"ד וס"ק רי"א רי"ב). **ריד** יתן כל פרשה בבית שלה שתהא זקופה מעומד בביתה ובדיעבד אם נתנה שם מושכת אין לפסול התפילין בשביל זה ומ"מ להבא צריך לתקן דהיינו שיוציאם ויניחם כהלכה (סמ"ה וס"ק רי"ג).

רטו יהיה שורה העליונה למעלה ושורה התחתונה לצד פה הבתים ואם היפך יש פוסלים אף בדיעבד (סמ"ו ובה"ל ד"ה יהיה).

רטז ראש הפרשה יהא מונח לצד ימין הקורא שאם בא לפותחן ולקוראן יהיו מונחים לפניו כהלכתן (סמ"ו).

ריז אם כתב כל ארבע פרשיות של ראש בקלף אחד כשרים אפילו אין ריוח ביניהם אע"ג שיהיה מוכרח להגיה כל פרשה בביתה שלא בוקיפה כשר כי הזקיפה אינה אלא למצוה ובלבד שיהא הוט או משיחה בין כל בית ובית וזה מעכב דינעבד כיון שכתבן בעור אחד אבל בכתב הפרשיות על ד' עורות אין צריך לתת כלום בין בית לבית וי"א דבכל גווי צריך לתת הבדל בין הבתים וכן יש לנהוג כדלקמן דין רל"ד אבל אין מעכב בדיעבד ואם יש ריוח בין הפרשיות שיוכל לחתכן וישאר היקף גויל לכל אחת בודאי כשר אף דבעת הכתיבה כתבן בקלף אחד (סמ"ז וס"ק רט"ז רי"ז). **ריח** של יד כותב הארבעה פרשיות בקלף אחד וגולל אותן מסופן לתחתן וכורך קלף עליהן ושער עגל ומכניסן לביתן כמו של ראש (סמ"ז).

ריט לכתחלה יכתוב כל הדי' פרשיות של יד בקלף אחד ואם כתבן בד' קלפים חשוב כדיעבד ומותר להניחן לכתחלה ומצוה לדבקם בדבק שיהיה הכל כקלף אחד ואפילו מניחם בבית אחד ויוהרו ליטול דבק כשר מבהמה טהורה וזה רק למצוה אבל לא לעיכובא (סמ"ז וס"ק רי"ט ר"כ ובה"ל ד"ה אם כתבן). ובחזו"א כתב דדבק היוצא מן העץ כשר לכתחלה (או"ח סימן י"א ס"ק ט') ואם נמצא טעות בפרשה רביעית מותר לכותבה בקלף לבד אפילו לכתחלה ולהדביקה דזה הוי כדיעבד (ס"ק רי"ט). **רכ** ולכתחלה יניח כל הדי' פרשיות של יד בבית אחד ואפילו כתבן בד' קלפים ובדיעבד אם הניחן בארבעה בתים יצא ובלבד שיכסה בעור על הדי' שהיו גראין כבית אחד ויכסה בעור גם על מקום השי"ן שלא יראה החוצה דאל"ה יש בו חשש משום בל תוסיף (סמ"ז וס"ק רי"ח ובה"ל ד"ה הוא שיטלה).

רכא אם ציפה הבתים בזזה או בעור בהמה טמאה פסולים ואפי' עשה מתחלה מבהמה טהורה ואח"כ ציפה עליו עור מבהמה טמאה פסולים ואפילו חתך במקום השי"ן שהשי"ן נראה מעור בהמה טהורה פסול (סמ"ח וס"ק רכ"א).

רכב ציפה עור כשר ע"ג עור כשר אם חתך במקום השי"ן והשי"ן התחתון נראה כשר וכ"ש אותן שעושין צבע עב עד שמצהיב התפילין שהשי"ן נראה היטב אין לחוש כדלעיל דין קפ"ח (בה"ל ד"ה ציפה).

רכג הלכה למשה מסיני שיהיו תפילין נתפרים בגידי בהמה וחיה טהורים אפילו מנבילות וטריפות שלהן אבל מטמאה אפילו בדיעבד פסול (סמ"ט וס"ק רכ"ד).

רכד טוב לתפור בגידי שור ואם אין לו יקח מגידי בהמה דקה (סמ"ט וס"ק רכ"ד).

רכה צ"ע אם מותר לתפור בגיד הגשה (ס"ק רכ"ד).

רכו ולוקחין מהעקב שהם לבנים ואם הם קשים מרככים באבנים עד שיעשו כפשתן וטווין אותן ושזורין אותן ודעת המג"א דבעינן בזה טוויה לשמה והא"ר והפמ"ג מפקפקין בזה (ס"ק רכ"ב).

רכז אין לקנות גידין מגוי דחיישינן שמא של בהמה טמאה הם דזקא כשהוא הולך לבתי הגוים לקנות מהן גידין וגם ידוע לו שמקצת מן הגוים נוטלין הגידין

מבהמה טמאה אע"פ שהרוב נוטלין מטהורה כיון שהולך לבתיהם הו"ל קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי אבל אם הגוי הביא לשוק מותר לקנות ממנו דכל דפריש מרובא פריש אם לא שמוכרים שם בשוק בחנויות שאז חוזרין לקביעותן **אין אע"פ** אין ידוע שמקצתן נוטלין אותן מבהמה טמאה ג"כ מותר לקנות מהם בכל ענין שרוב הגידין הם מבהמות טהורות וכ"ז בגידין שאינן טויין אבל בגידין טויין דעת המג"א דאסור לקנות מהם שלא נטווה לשמן וכבר כתבנו שיש מפקקים בזה (ס"ג וס"ק רכ"ה).

רכח מקום שאין גידין מצוין יתפור מחוטין שעושין מן הקלף או מבני מעיים דקים ויבשים כמין חוטין של גידים עד שיוזמנו לו גידין שלא להתבטל ממצות תפילין אבל לא יברך עליהם וכשיוזמנו לו גידים יתירם ויתפור בגידין ואם לא יתירם נראה דלא מהני אם יחזור ויתפור כיון שכבר תפור ועומד (ס"ג וס"ק רכ"ו רכ"ז ובה"ל ד"ה מקום).

רכט אין לתפור בגידי עוף טהור דמי יכריע איזה נקרא גידין ואיזה ורידין (ס"ק רכ"ז).

רל יתפור שלשה תפירות בכל צד ואם לא עשה רק י' תפירות או פחות מזה אין נפסל (סנ"א).

רלא י"ב תפירות אלו יהיו בחוט אחד ואם נפסק י"א שיכול לקשרו וי"א שיטלנו כולו משם ויחזור ויתפור מחדש בחוט אחר דאיגלאי מילתא שהחוט מקולקל אבל כשהחוט קצר ואינו נפסק יכול לקשר לו הוט אחר לגמור התפירה ואם אין לו גידים אחרים יכול לסמוך על סברא ראשונה ולקשר חוט שנפסק וכ"ז אם נפסק באמצע התפירה אבל אם נפסק אחר התפירה עיין לקמן סימן ל"ג דין ד' (סנ"א וס"ק רל"א).

רלב לא בעינן תפירה תוך הבית רק סמוך לבית ואין תופרין כתופר בגדים בשפת הבגד בלי שיוך אלא משייר מן התיתורא הו"ל לתפירה וצריך שיעור הבתים מלמטה לפיו יהיו יוצאים מכל ארבע רוחותיהם עד שיהיו מגיעים תחת נקבי התפירה כדי שיתפור עור הבתים מכל צד עם התיתורא ולא כהסופרים המקצרים עור של הבתים שאינו עובר הלאה תחת נקבי התפירה ואינה נתפרת כלל עם התיתורא רק שמהדקים הבית בתוך הארובה של התיתורא שתפילין כאלו פסולין אלא צריך לתפור יחד העור של הבתים עם התיתורא (ס"ק רכ"ח).

רלג חוט התפירה יהיה סובב משתי רוחות דהיינו שכל התפירה יהא מסובבת משני צדדים פנים ואחור נמצא תופר בב' מחטים אחת יוצאת לאחור ואחת נכנסת לצד פנים (סנ"א וס"ק רכ"ט).

רלד יעביר חוט התפירה בין כל בית ובית ואם לא העביר אינו נפסל (סנ"א וס"ק רל"ל).

רלה אחד מן הגדולים הזהיר שלא לדבק התיתורא בדבק קודם התפירה דדבק חשוב חיבור ותפירה שאח"כ לא מהני כלום (בה"ל ד"ה יתפור). ובחזו"א כתב שאין חילוק בין לדבק קודם התפירה לדבק אחר התפירה ועיקר הדין אין מוכרח מ"מ יש להחמיר (או"ח סי' י"א סק"י).

רלו יכניס הרצועה תוך המעברתא ועשה קשר והוא הלכה למשה מסיני וצריך לעשותו לשמה וקטן לא יעשו (סנ"ב וס"ק רל"ב).

רלז ומצה לעשות קשר ולא עניבה ולא יעשה קשר העשוי להשמט אנה ואנה ולא כחדשים מקרוב באו שעושין קשר שיוכל להשמט כדי למעט הטירחא אם ירצו להקטינו ולהגדילו ולא שפיר עבדי דקשר כזה לא עדיף מעניבה (ס"ק רל"ג ובה"ל ד"ה ועשה).

רלח ויעשה קשר של יד כמין יו"ד ושל ראש כמין דל"ת ויש שעושין קשר של ראש כמ"ם סתומה שנראה כשני דל"ת"ן משני צדדין רגלו של זה בצד ראשו של זה אבל אלו העושין קשר של דל"ת נכון יותר לדינא (סנ"ב וס"ק רל"ג ועיין לעיל סימן כ"ז דין ל"ה).

רלט מי שראה אחר חליצת התפילין שהותר הקשר ש"י יחזור ויניחם ויקרא ק"ש בלא ברכותיה שהרי י"א שהיו"ד הוא הללמ"מ וא"כ לא יצא עדיין מצות תפילין היום ומצוה לקרות ק"ש עם תפילין (ס"ק רל"ג).

רמ יש נוהגין להעביר עור על הבית של יד לרוחב הזרוע ויהא רוחבו כרוחב הזרוע כדי שלא יתנדנד התפילין ועכשיו באלו הארצות לא נהגו בזה (סנ"ב וס"ק רל"ד) ועיין לעיל בסימן כ"ז דין כ"ט.

רמא לא יעשה הקשרים אלא לאחר שעשה השי"ן מתפילין ואח"כ יעשה הדלי"ת ואח"כ היו"ד כסדר אותיות השם וכ"ו לכתחלה ואם אירע שהותר הקשר ש"ר א"צ רק לתקנו ולא להתיר השל יד (סנ"ב וס"ק רל"ה).

דמב מעשה שנקלף מקצת הקלף בפרשה של תפילין והכתב היה קיים על הקליפה שנקלפה והאותיות שלמות והקילוף בין אות לאות ונראה דמותר לתפור ולדבק ואין בזה משום שלא כסדרן ואפילו הקרע כל סביבות הקילוף מחזיק יותר מג' שיטין ואפילו הקרע בא מג' רוחות ולא נשאר מחובר רק מרוח אחת כל שלא נכנס הקרע בגוף האות תופרו או מדבקו דוקא שנכתב על הקלף כמנהגנו אבל נכתב על הגויל אין לו תקנה (חזו"א או"ח סי' י"א סק"ז).

סימן לג. דין תיקוני תפילין ודין הרצועות

א אם נפסק ונעשה קרע בתפילין ש"ר בהעור שבין בית לבית אם נפסק בשני בתים שאינם סמוכים זה לזה כגון הבית הראשון והשלישי אפילו נפסק הבית השלישי בשני דפנותיו כשר ובלבד שמחוץ יהיו הבתים שלימים מכל הצדדים וגם התיתורא שלימה ואין ניכר מבחוץ או כשר בין בתפילין חדשים בין בתפילין ישנים אבל אם נקרע מבחוץ אפילו בבית אחד יש להחמיר וכן בתפילין של יד אם נעשה קרע פסול בכל ענין אף שהתיתורא קיימת (ס"א ב' וס"ק א' ר' ט' י' י"א).

ב ואם הקרע בשני בתים הסמוכים זה לזה אפילו אין הקרעים סמוכים כגון שקרע אחד בבית השני בדופנו הימיני וקרע השני בבית הג' בדופנו השמאלי ואפילו אם קרע זה למעלה וזה למטה וכ"ש אם שניהם באויר אחד זה כנגד זה פסול בין בתפילין חדשים בין בישנים ואפילו נעשה הקרע ע"י סכין שאין העור מקולקל יש להחמיר מיהו בזה מהני דיבוק כיון שאנו יודעים שאין העור מקולקל אף לאלו שנוהגים לעשות תפילין מעור אחד (ס"א וסק"ג ד').

ג ולכן יש לפסול מה שרגילין הסופרים כשעושין הדי' בתים ונותנין אותו בדפוס חותכין מן העור בין בית לבית כדי שלא יהא נכוץ ובולטת ומחפין מקום החתך מבפנים כדי שיהיה נראה מבחוץ שלם (סק"ז).

ד אם נפסקו תפירות התפילין אם היו שתי התפירות סמוכות זו לזו יש להחמיר לכתחלה לחזור ולתפור מחדש ואם לא היו סמוכות זה לזה כשר ואין צריך תיקון כ"ו שלא נתקלקלו הבתים והתיתורא ואם נפסקו שלש תפירות אפילו אינם סמוכות זה לזה פסול ואפילו כל אחד בצד אחר ואפילו תיקון במקום ההפסק לא מהני וצריך לחזור ולתפור מחדש ובמקום שא"א למצא תפילין אחרים ולא לחזור ולתפור אלו יש לסמוך על המקילין בין בב' תפירות ובין בשלש אך בשלש יוהר שלא יברך עליהם ואפשר שאם נקרע זוית התפירה פסול לכו"ע ובכ"ז אין חילוק בין תפילין חדשים לישנים (ס"ב וסק"ב י"ג י"ד ט"ו ובה"ל ד"ה לחוש).

ה עור הרצועות צריך שיהיה מעור בהמה וחיה ועוף הטהורים ובפמ"ג מסתפק אם הוא מדאורייתא או מדרבנן ונפ"מ בספק אם אינו יודע אם טהורה אם טמאה וברמב"ם משמע שהוא דאורייתא (ס"ג ובה"ל ד"ה עור).

ו רצועות בין מעור בין מקלף כשרות (ס"ג).

ז עור הרצועות צריך שיהיה מעובד לשמו והוא לעיכובא אפילו בדיעבד וכתב הפמ"ג אם ספק אם נתעבד לשמו יש להקל (ס"ג ובה"ל ד"ה עור ועיין לעיל סימן ל"ב דין מ"ג ומש"כ בשם החזו"א שם).

ח אם לא עיבדן לשמן אינו מועיל אפילו אם ישחירם אח"כ לשמה (ס"ק י"ח).
ט קלף המעובד לסת"ם צ"ע אם מותר לעשות רצועה מזה (בה"ל ד"ה רצועות).

י הלכה למשה מסיני שיהיו הרצועות בין ש"י ובין ש"ר שחורות מהחץ לצד השער שהוא מקום החלק ואם אינם שחורות מעכב אפילו דיעבד ואם השחירם מבפנים לא מהני וצריך לחזור ולהשחירם מבחוץ ואפילו ירצה להפכו לצד חוץ צ"ע ואם מונח הרצועה במקום הקף הקשר בצד השחור למטה י"א שלא יצא בזה ידי המצוה והיו ברכה לבטלה ויש חולקין. וצ"ע אם מן התורה די שישחיר בכל אחד עד כדי שיעורו השאר הוא למצוה ולגוי בעלמא או דילמא כיון דמחוברת כולה כאחד צריכה להיות כולה שחור וגם צ"ע בדיעבד אם לא השחיר חתיכת הרצועה הנכנסת להמעברתא (ס"ג וס"כ ובה"ל ד"ה מבחוץ וד"ה הלכה וד"ה הרצועות).

יא ומצוה להשחירן עד שיהיו שחורות כעורב ולכתחלה ישחיר הרצועה פעם אחת ואח"כ כשתייבש קצת ישחיר פעם שנית וכן פעם שלישית עד שיהיה שחור ממש כעורב וכ"ו למצוה בעלמא אבל מדינא כל שחל עליו שם שחור סגי ליה ואפילו היה מראיתו דומה למראה הכחול שקורין (בלא"ה) כשר מ"מ לכתחלה מצוה להשחירו שיהיה שחור ממש (ס"ק י"ט ובה"ל ד"ה הרצועות).

יב אם נתיישנו וגתמעך מהם השחורות צריך להשחירן מחדש ובמקום הידוק הקשר מצוי מאד להתמעך השחורות ויש ליוהר בזה מאד (ס"ק י"ט).

יג מצד פנים א"צ לצובען בשום צבע ואם ירצה יכול לצובען באיזה צבע שירצה חוץ מאדום (ס"ג וס"ק כ"א).

יד עור הרצועות צריך שישחירם ישראל לשמן ואפילו בדיעבד מעכב וצריך להוציא בפיו שעושה לשמה ובדיעבד אם לא הוציא בפיו רק בסתמא צ"ע אם יכול לסמוך על מה שהוציא בפיו בשעת המלאכה הראשונה ואפשר שאם יחזור וישחיר שנית בפירוש לשמן מהני (ס"ד וס"ק י"ח ובה"ל ד"ה אפילו וד"ה פסול).

טו וכן עשיית הרצועה דהיינו חתיכתה מהעור אם עשאו שלא לשמן פסול (בה"ל ד"ה אבל).

טז אשה כשרה להשחיר הרצועות ולחותכן (ס"ק כ"ג).

יז קטן כשר להשחיר הרצועות ולחותכן אם גדול עומד ע"ג ומצוהו לעשות לשמה (ס"ק כ"ג).

יח אם השחירן גוי וישראל עומד ע"ג ומצוהו לעשות לשמה כשר כדלעיל ס"י ל"ב דין ג' אבל אם לא עמד ע"ג פסול ואפילו חזר ישראל והשחירן לשמן צ"ע. ואפשר שאם השחירו גוי יש לו תקנה שיצבענו ע"ו במראה סיקרא או ירוק או לבן וכה"ג ועל זה ישחירו וצ"ע וי"א שישחיר בצד השני של הרצועות לשמן ויהפך הצד שהושחיר לשמן למעלה וכ"ו הוא דוקא אם אין לו רצועות אחרות (ס"ד וס"ק כ"ד ובה"ל ד"ה פסול ועיין לעיל דין י').

יט עור הבתים אם השחירן גוי כשר ואם יש לו תפילין אחרים לא יטול אלו ומ"מ אם יחזור הישראל וישחירם לשמן כשר בזה (ס"ד וס"ק כ"ב ובה"ל ד"ה ומיהו).

כ כל דבר שצריך בתפילין גופא לעיכובא כמו עשיית הבית והשי"ן שלו בכל פרטיו שיהיה כדין או תפירתו או עשיית הקשר שלו אם עשאו שלא לשמן פסול וצריך להוציא בפיו בכל אחת בפני עצמו שעושה לשמה ובדיעבד אם לא הוציא בפיו צ"ע אם יש לסמוך על מה שעשה המלאכה הראשונה לשמה (ס"ק כ"ג ובה"ל ד"ה אפילו).

כא וכל אלו אין לעשות ע"י קטן אפילו גדול עומד ע"ג ולא ע"י גוי ולא ע"י אשה וכל הפסולים המבואר לקמן בסימן ל"ט (ס"ק כ"ג).

כב אם נפסקה הרצועה ונשאר ממנה מה שמקיף הראש ועוד שני טפחים לכאן ולכאן ובש"י אם נשאר כדי שתקיף הזרוע לקשור התפלה עם הזרוע וכדי שתמתח על אצבע אמצעית ויכרוך ממנה על אותו אצבע ג' כריכות ויקשור אצ"פ שאין בו לכרוך הכריכות שעל הזרוע כשר ויכול לברך עליו אפילו אינו מחבר הרצועה שנפסק אך

יותר טוב שיתפרנו בגידין מצד פנים למנהגנו שעושין כריכות (ס"ק כ"ח ובה"ל ד"ה אין התפירה וע"ל ס"י כ"ו דין מ"א ומשכ"ש בשם החזו"א).

כג ואם נפסק בתוך השיעור הנ"ל בשל ראש אם יכול להתיר הקשר ולמשוך הרצועה לשני הצדדים שישארו שני טפחים לכאן ולכאן יעשה כן ויכול לברך עליו בשעת הדחק ואם נפסקו שני הרצועות משני הצדדים ולא נשאר לו כ"א מה שמקיף הראש ונאבד הרצועה ואין לו שום עצה יניחנה בלא ברכה וכן בש"י בתוך שיעור הנ"ל לא יברך (בה"ל ד"ה אין התפירה).

כד ואם רוצה לתפורו במקום הדחק בין בש"י בין בש"ר אם נשאר מה שמקיף הראש והקיבורת יכול לתפורו ולברך עליהם אך שיוהר לתפור מצד פנים שלא יהיה ניכר התפירה מצד חוץ וגם שיהיה בגידין אבל בחוטין או בקשירה אסור בין בש"י בין בש"ר ובפרט אם נשאר בש"ר שני טפחים לבד מה שמקיף הראש יש להקל בתפירה אבל שלא בשעת הדחק יש להחמיר שלא יתפור ברצועה ש"ר עד שיהיה הרצועה של ימין עד הטבור ושמאל עד החזה שלמה בלי תפירה ובשל יד שיעור הנ"ל דין כ"ב בלי תפירה אבל יותר משיעורים אלו יכול לתפור אפילו בחוטין מצד חוץ ואפילו לקשור אך יותר טוב שיתפרנו בגידין מצד פנים למנהגנו שעושין כריכות (ס"ה וסקכ"ו כ"ח כ"ט ובה"ל ד"ה אין התפירה וע"ל ס"י מ"ב דין כ"ו כ"ז).

כה י"א שאם נקרת בש"י אחר השיעור הנ"ל ותפרו צריך אחר התפירה שיעשה הקשירה מתחלה מהרצועה השלמה ולכן ימתח מתחלה הרצועה השלמה ביושר עד האבע ואח"כ יחזור עם הרצועה הנקשר למטה ויכרוך הורוע ויש חולקין ע"ז וכן מנהג העולם אך יוהר שלא יהיה מקום הקשירה על האצבע גופא ואם תופר בגידין ומצד פנים מהני בודאי (בה"ל ד"ה אם נפסקה).

כו מהנשאיות אנשים מחברים את הרצועה מיניה וביה בלא תפירה זה לא עדיף מקשר ואפשר דגריעא ממנה (שם).

כז אם נפסקה הרצועה ברחבה ולא נשאר כשיעור שעורה צ"ע אם רשאי לתפור (ס"ק כ"ט).

כח אם נפסקה המעברתא מותר לתופרה (ס"ק כ"ו).

סימן לד. סדר הנחת הפרשיות בתפילין והמהדרים אשר להם

ב' זוגות תפילין

א סדר הנחת הפרשיות בהכתים לדעת רש"י והרמב"ם קדש משמאל המניח בבית החיצון ואחריו כי יביאך בבית שני ושמע בבית השלישי והיה אם שמוע בבית הרביעי שהוא בית החיצון לימינו ואפילו המניח איטר אוליגן בתר ימין ושמאל דעלמא ולדעת ר"ת בבית השלישי והיה אם שמוע ובבית הרביעי שהוא החיצון שמע ומנהג העולם כרש"י והרמב"ם וכן עיקר וכן הסכים הגר"א (ס"א וסק"ב ד').

ב גם לדעת ר"ת צריך שיהיה כתיבתן כסדר שהם כתובין בתורה שהוא קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע ולכן הרוצה לכתוב תפילין כדעת ר"ת יכתוב בשל יד שהם קלף אחד קדש והיה כי יביאך ויניח חלק מקום והיה אם שמוע ויכתוב שמע ואח"כ יכתוב והיה אם שמוע ובשל ראש יכתובם בארבע קלפים כסדר ממש ויסדרם בבתיים קדש והיה כי יביאך והיה אם שמוע שמע ולענין פתוחות וסגורות איך לנהוג לדעת ר"ת נתבאר בעזה"י בסימן ל"ב דין קס"ט (סק"ג).

ג בין לדעת רש"י בין לדעת ר"ת אם החליף איזה פרשה שנתנה שלא בביתה המיוחד לה פסולין אף שיש ד' פרשיות בד' בתים וכ"ש אם נתן ב' פרשיות בבית אחד ואפילו בשל יד אם לא היה לו ש"י וטלה עור ע"ג בית של ראש כדלעיל סימן ל"ב דין ר"כ והחליף הפרשיות פסול ואם כתב השל יד בד' קלפים ונתנן בבית אחד דכשר בדעבד כדלעיל סימן ל"ב דין ר"ט צ"ע אם מעכב שיהיו מונחין דוקא כסדר (סק"א ובה"ל ד"ה סדר).

ד ירא שמים יוצא ידי שניהם ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם יחד על היד ויברך ויהדקם בבת אחת וכן בשל ראש. וכיצד יעשה תחלה יכניס של רש"י של יד ויעמידם לצד הכתף ואחריהם של ר"ת לצד היד ושניהם על הקיבורת ושל ראש יניח של רש"י למטה ושל ר"ת יותר למעלה ושניהם במקום הראוי לתפילין כי יש מקום בראש ובזרוע להניח ב' תפילין והרצועות דר"ת יהיה תחת רצועות דרש"י שלא יתגלו רק רצועות דרש"י ותפילין דר"ת יהיו קטנים מתפילין דרש"י ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהילכתא אני יוצא ידי חובתי והשאר הם כרצועות בעלמא שהרי ממה נפשך אחד מהם פסול וי"א שיש בזה משום בל תוסיף עכ"פ מדרבנן ולכן צריך לכוין כך (ס"ב וסק"ה ו' ז' ח').

ה ואם אינו יכול להדק שניהם בבת אחת שע"ז לא יוכל לכוין שיהיה מונח כל אחד על מקומו כדין יניח של רש"י של יד ושל ראש בברכה אחת לדעת השו"ע ולדעת הרמ"א בב' ברכות כדלעיל סימן כ"ה ויניח כל ר"ת תיכף אח"כ ומעיל הברכה גם על השניים ואע"פ שמפסיק ביניהם בהנחת הש"ר של רש"י וגם בהברכה של ראש לדעת הרמ"א אין לחוש אבל לא יוכל להניח מתחלה השתים של יד משתי הזוגות ואח"כ השתים של ראש דנמצא מפסיק בין הש"י להש"ר בהנחת השניים (ס"ב וסק"ט ט' י' י"א י"ב).

ו ואם לא יוכל להניחם יחד אפילו בזה אח"ז כגון שיש לו מכה ואין לו מקום לשתייהם או שמתבייש מפני הבריות המלעיגין עליו יניח של רש"י ויברך עליהם ויהא עליו בשעת ק"ש ותפלה ואחר התפלה יניח כל ר"ת בלא ברכה ויקרא בהם שמע והיה אם שמע ואין צריך לקרוא פרשת ציצית ויש נוהגין לקרות בהם גם פרשת קדש והיה כי יביאך ומנהג יפה הוא ולא כאלה החולצים תפילין דרש"י ומניחין של ר"ת תיכף לאחר קדושה של י"ח מלבד שעושים שלא כדין כמבואר לעיל סימן כ"ה דין ג"ה גם צריך לכוין לתפלת י"ח להש"ץ ולא לעסוק בדבר אחר ומאד צריך ליוזר שלא יכוין בהנחתם רק משום ספיקא ולא בסתמא לשם מצוה (ס"ב וסק"ג י"ד ט"ו ולעיל ס"י כ"ה סקט"ו וע"ל ס"י ס"ו דין י"ג).

ז כתב הפמ"ג שכן יש לנהוג המניח תפילין דר"ת שניחננו רק לאחר שסילק דרש"י (ס"ק ט"ו וע"ל ס"י כ"ה דין ס').

ח לא יניח תפילין דר"ת אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות ואפילו אם ירצה להניחם רק אחר התפלה ומי שנוהג להניח תפילין דר"ת לאחר התפלה בפרהסיא בפני הקהל אפילו אם מקצת עושים כן מחזי כיוהרא וצריך שיבטל מנהגו וכ"ש אם מניחם בפני אדם גדול שאין נוהג להניחם כ"א בקרב ביתו (ס"ג וסקט"ז).

ט מי שלובש כל היום תפילין נכון יותר שילבוש תפילין דרש"י (שם).

י מי שמניח תפילין ש"י של ר"ת ותפילין של ראש של רש"י לא יצא אליבא דכו"ע אבל בשעת הדחק מותר להניחם כך דהא בשעת הדחק יוצא אם מניח אחת לבד ולא יברך רק על של רש"י ואם של ראש של רש"י יניח של ראש תחלה וכשחולץ חולץ ש"י תחלה (סק"ה).

יא מי שהניח ב' זוגות כשרים עובר בבל תוסיף וכן אם התפילין של ראש עשה של ה' בתים בין שעשאהו מתחלה של ה' או שעשאהו של ד' והיבר לו אחר כך עוד בית אחד אפילו בקשירה בעלמא ואפילו לא קבע בו שום פרשה פוסל את התפילין ויש אומרים שעובר על בל תוסיף וכן אם מניח בבית אחד ב' פרשיות כגון שמע והיה אם ימנע בבית ג' וכן בבית ד' לצאת ב' הדעות עובר משום בל תוסיף ולא מהני אפילו אם יתנה שהשאר יהיו כקלף בעלמא (ס"ק ח' ובה"ל ד"ה ויכוין וד"ה בעלמא).

יב מי שמתרשל לפעמים ממצות עשה בדבר שהוא רק לכתחלה לא די שחסר מצוה אלא שג"כ עובר משום בל תגרע (בה"ל ד"ה יניח).

יג לא יניח ב' הזוגות בכיס אחד של תפילין שאחד מהם הוא חול ואסור להניחו בכיס של תפילין אלא יעשה שני כיסין וסימן לכל כיס שלא יתן של זה בזה (ס"ד וסק"ט).

יד ודוקא שהזמן הכיס תחלה רק לדעת אחד מהם אבל אם נעשה מתחלה להניח בו שניהם מותר ואפילו אם עשה לדעת אחד מהם וקודם שהניח בו פעם האחד עקר בפירוש הזמנתו מהני (סקי"ח ובה"ל ד"ה לא יניח).

טו ודוקא כשהזוג שנתייחד לו הכיס מתחלה הוא בלי תיק ואפילו אם הוא בתיק ופעמים דרך עראי הם מונחין בו בלי תיק נתקדש עי"ז אבל אם הוא בתיק תמיד הוי הכיס תשמיש ואין בו קדושה מיהו דוקא אם התיק מכסה גם המעברתא והתיתורא (בה"ל ד"ה שתי).

טז בתיק הטלית מותר להניח שניהם אפילו הם בלא תיק שהרי התיק מיוחד גם לדבר חול שהוא הטלית (סקי"ט).

יז הבתים והרצועות והפרשיות אסור להחליף משל רש"י לר"ת או איפכא ואם לא הניחם אדם עליו מעולם לשם מצות תפילין יכול להחליפם וצ"ע קצת ואם הניחם אדם עליו אפילו פעם אחת לשם מצות תפילין והיו מסודרין ע"פ דעת אחד מהם ר"ת או רש"י שוב אסור להחליפם אח"כ ואפילו התנה עליהם מעיקרא להחליפם כשירצה לא מהני ואפשר דיש להקל ע"י תנאי בשל ראש דר"ת לרש"י אם אין לו פרשיות אחרים וצ"ע (סק"כ ובה"ל ד"ה הוא).

יח אם מצא רצועות ואינו יודע אם הם של רש"י או של ר"ת יוכל להניחם לפרשיות של רש"י ויש מקילין יותר שיוכל להחליף וליטול משל ר"ת לרש"י כשאין לו אחרת אבל משל רש"י לר"ת אסור ליטול ובזמנינו אין להכשיר רצועה הנמצאת שמא לא נעבדה לשמה דהרבה אנשים מקילין בזה שלא כדין כמבואר לעיל סימן ל"ג דין ז' (סק"כ ובה"ל ד"ה הוא).

יט אם נודמן שהוציא כיס של ר"ת תחלה יניחנו מידו ויטול של רש"י אבל לכתחלה יזהר שלא יבוא לידי כך (סק"כ).

כ בחזו"מ אין להניח של ר"ת ובט"ב במנחה יניחם הרוצה (שם).

סימן לה. דין מנין השיטין

א נהגו הסופרים ע"פ קבלה איש מפי איש במנין השיטין לכתוב בשל יד שבעה שיטין בכל פרשה ובשל ראש ארבעה שיטין ואם שינה לא פסל בין בשל יד ובין בש"ר (ס"ק וס"ק א' ג').

ב אם אין לו לשל יד רק קלף קצר וארוך שאינו יכול לכתוב עליו ז' שיטין אם לא שיכתוב כתיבה דקה מאד טוב יותר לשנות מנין השיטין ולכתוב כתיבה גסה במקצת שהוא הידור מצוה וגם אנו רואים בחוש בכתיבות הדקות מצוי כמה וכמה קלקולים שלא נכתבו כדין מחמת דקותם וגם חסר כמה תגין של שעטנ"ז ג"ץ שיש מחמירין בזה אפילו בדיעבד ושומר נפשו לא יקנה פרשיות כאלה בתוך תפיליו אם לא שיבדקם מתחלה היטב וידע מי כתבם שמצוי מאד שכותביהם הם נערים שלא ידעו כלל דיני כתיבת סת"ם (ס"ק ג').

ג יש קבלה ביד הסופרים בענין התחלת ראשי השורות בשל יד ובשל ראש כמבואר בטור ובכ"י וסופרים כהיום אין מדקדקין בתחלת ראשי השורות ומשנין כאשר יודמן להם והרוצה לדקדק לא ימשוך האותיות או יקצר הרבה כדי לכוין ראשי השיטות כי אין זה נוי לתפילין אבל מעט רשאי (סק"ב).

סימן לו. דקדוק כתיבתן

א צריך לדקדק בכתיבת האותיות שלא תשתנה צורת שום אחת מהם ואפילו אם שינוי הצורה היה רק במקצת האות כגון שחסר הראש של האל"ף או קוץ הו"ו או שנגעו יד"י האל"ף בגג האל"ף וכדומה ואפילו אם התינוק יקראנו לאות לא מהני

כיון שאנו יודעים שאין צורתה עליה כראוי ואפילו נשתנה אחר הכתיבה ע"י נקב או קרע או טשטוש (ס"א וסק"א ב').

ב ולא תדמה שום אות לאחרת ואם מקצת האות נדמה לאות אחר מהראנ"ח פוסל ומדברי הגר"א לא משמע כן וכן כתב הפר"ח (ס"א וסק"ג).

ג לכתחלה יכתוב כתיבה תמה ושלימה בתמונת האותיות כמבואר בטור וב"י ואם שינה בצורת הכתב בדבר שאין לו שורש בגמרא אין לפסול האות עבור זה אבל שינה תמונת האות וכ"ש אם נדמה לאות אחר פסול כדלעיל ולקמן בקונטרס משנת סופרים יתבאר בעזה"י איך לכתוב לכתחלה ומה מעכב בדיעבד (ס"א וסק"ק ד' ה').

ד כל אות צריכה להיות גולם אחד ולכן צריכין יוד"י האל"ף ויוד"י השי"ן והעיי"ן ואחורי צד"י ונקודה שבגימ"ל ושכפ"א ורגל התי"ו ליגע בגוף האות ואם לאו פסול ואפילו יוד אחד של השי"ן אם אינו נוגע פסול וכן אם יש הפסק באיזה אות אפילו הפסק דק שאין ניכר להדיא פסול ולא מהני קריאת התינוק אבל תיקון מהני אם התינוק קורא לאות ואין בו משום שלא כסדרן ואין חילוק בין נעשה בשעת הכתיבה או לאחר הכתיבה אבל אות ה"א וקו"ף צריך שלא יגע הרגל בהגה ולא ביריכה שבצדו ואם נגע פסול אפילו נגיעה דקה כחוט השערה ואפילו נעשה אחר הכתיבה ולענין תיקון עיין בסימן ל"ב דין קל"ד ולכתחלה יהיה הפסק בכדי שאדם בינוני יכירנו היטיב מעל ס"ת שע"ג בימה כשקורא בו ולא ירחיקו יותר מעובי הגג (ס"ב וסק"ק ו' ח' ט' י' י"א).

ה צריך לתייג שעטנ"ז ג"ץ וכן צד"י כפופה ונו"ן פשוטה אפילו בס"ת וכ"ש בתו"מ ויעשה התגין בשי"ן על ראש השלישי של האות ובהעיי"ן וטי"ת וצד"י על ראש השמאל וידביקם באמצעיתו ולא בסופו (ס"ג וסק"ב י"ג).

ו תגין אלו הם שלשה תגין קטנים ודקין כחוט השערה וקופות על אלו האותיות אחד מימין ואחד משמאל ואחד מלמעלה וי"א דשלשתן מלמעלה וכן נוהגין (ס"ק י"ב).

ז כל תג ותג הוא כעין קו דק כן נוהגין באלו הארצות וטוב יותר לעשות כל אחד כעין תמונת זי"ן אך שיהיו קטנים ודקים מאד (שם).

ח יוהר שיהיו התגין נפרדים כל אחד מחבירו כדי שלא יתראו רק כתמונת זיוני"ם ולא כעיי"ן ושי"ן ולעזיכובא הוא גם צריך שיהיו התגין נוגעין בגוף האות ואם לאו פסולים וי"א דלא מהני אף אם ימשכים אח"כ אל האות רק צריך לגוררם ולכותבם מחדש ואם ידעינן שכתבם מומחה תליגן שנפרד אחר שנכתב ומכשירין בהמשכה אל האות וי"א שאם נפרד אחר שנכתב כשר בלי תיקון ואם לאו הוי נוגעין מתחלת הכתיבה מהני תיקון וכן עיקר ומ"מ לכתחלה נכון להחמיר כדעה ראשונה (ס"ק י"ג). ובחזו"א פסק שאפילו אין התגין נוגעין בגוף האותיות בתחלת הכתיבה כשר (או"ח סי' ח' ס"ק י"א).

ט אם לא תייג שעטנ"ז ג"ץ לא פסל ויש פוסלין ע"כ מהנכון מאד לחוש לזה ולתקנם אח"כ ואפילו בתו"מ מהני תיקון ודוקא שעשה ראש האות למעלה כתיקונו אך שחיסר התגין שעליו אבל אם עשה למעלה ראשו עגול י"א דלכו"ע פסול וצ"ע למעשה כי יש מקילין גם בזה (ס"ג וסקט"ו וע"ל דין ג"ז).

י הסופרים נהגו לתייג בתפילין אותיות אחרות מלבד שעטנ"ז ג"ץ והם מוזכרים בטור ובלבוש והתגין האלו הם תגינים גדולים אך שיהיו דקים שלא יתקלקל האות עי"ן ומאד צריך לזהר ביותר בתגין שעל הוי"ו או שעל הוי"ד כי בקל ישתנה האות עי"ן ואם הוסיף הסופר לעשות תגין חוץ מאלו המוזכרים בטור ובלבוש לא פסל רק שיהיו מחוברים אל האות אבל אם אינו מחובר יש למחוק אפילו באותיות שבשם הקודש ולכתחלה אין נכון להוסיף תגין מעצמו כל שלא מוזכר בספרים (ס"ג וסק"ק י"ג י"ד).

יא כתב בספר אגרת הטיוול שעטנ"ז הוא אותיות שטן עז והם ב' מקטרגים גדולים והו"ו ג"כ סוד של שעטנ"ז ג"ץ כי גץ ג"כ שם מקטרג אחד והתגים שעליהם הם כמו חרב וחנית להנצל מהם (סקט"ו).

קונטרס משנת סופרים

יב כתב המשנה ברורה ידע המעיין דבכמה מקומות לא בארתי בקונטרס הזה אם הדין לכתחלה או דיעבד והיא אחת משלשה סיבות או דהוא פשוט דהוא לכתחלה או דיעבד או שיש בזה פרטים המתחלפים כגון מה שכתוב שצריך האות לעשות כך וכך כדי שיוכל להסמיק אות אצלה דפשוט שאם לא עשה כן ועל ידי זה נעשה הפסק בתיבה שנראה כשתי תיבות דפסול ואם האות בסוף תיבה דכשר בדיעבד וכן כיוצא בזה ולכן סתמתי הדבר או שהיה אצלי ג"כ ספק והנחתי הדבר כמו שהוא ע"כ אל ימהר האדם להקל בדבר או להחמיר ולהפסיד לאחרים אם לא שימצא ראיה ברורה (בה"ל ד"ה ולנקודה).

צורת אות אל"ף

יג אות אל"ף תהיה נקודה העליונה כעין יו"ד ועוקץ קטן עליה לכתחלה ויהיה פניה עם העוקץ לכתחלה הפוך קצת למעלה.

יד ויהיה ירך היו"ד דבוק אל גג הגוף ולכתחלה ידבקנו באמצע הגג ויהיה סוף הגג של צד ימין לכתחלה עקום למעלה מאחוריו קצת וכ"כ בחזו"א שצריך לכתחלה לעקם לצד ימין אבל מה שנהגין הסופרים להתחיל הירך בשכיבה משהו ואח"כ מוסיכין הירך באלכסון אין בזה צורך וכן מה שעושין קוץ בסוף הירך אין בו צורך (או"ה סי' י"ב סק"א).

טו והנקודה שלמטה תהיה רחוקה מן הראש של הגוף לכתחלה כשיעור עובי קולמוס וחצי ועובי קולמוס נקרא רחב קו היוצא מן הקולמוס כשהוא כותב ולנקודה התחתונה יהיה לכתחלה עוקץ לצד ימין מפני שתמונתה כמו יו"ד שתלוי בתג שלה בגוף האל"ף.

טז ויהיה לכתחלה עוקץ שמאל של נקודה עליונה דהיינו התג שעל גבי היו"ד מכיון כנגד עוקץ של נקודה תחתונה וגם יעשה לכתחלה עוקץ שמאל למטה ליד העליון שעל האל"ף.

יז כתב בחזו"א שאם עשה היו"ד שעל האל"ף הפוך פסול (או"ח סי' ט' סק"ה). יח אם נגעו יד"י האל"ף העליון או התחתון יותר ממקום דיבוקן דהיינו שאין ניכר הראש אלא קו משוך בשוה וכן יד"י השי"ן והעי"ן והפ"א והצד"י או ראש השמאלי שבעי"ן וצד"י שצריך להיות כעין וי"ן אם נגעו בגוף האות יותר ממקום דיבוקם פסול רק אם לא כתב עדיין יותר בתו"מ מותר להעבות ולהרחיב הראשים כדי שיהיה ניכר הראש ואם רוצה לתקן ע"י גרירה עיין סי' ל"ב דין קל"ה.

יט ואם העוקץ השמאלי של יו"ד האל"ף נוגע בגוף האל"ף עיין לעיל סימן ל"ב דין קל"ב.

כ ואם לא היה הנקודה העליונה או שלמטה דבוק אל הגג פסול.

צורת אות בי"ת

כא אות בי"ת צריך מאד ליוהר בריבועה שלא תהא נראית ככ"ף ואם נראית ככ"ף פסולה ואם ספק אזי מראין לתינוק וצריכה להיות מרובעת בימין בין למעלה בין למטה ואם למעלה עגולה ולמטה מרובעת צ"ע בזה ואין להקל מיהו אם התינוק קורא כהלכתה אפשר דיש להקל להוסיף דיו לתקנה בתו"מ ואין בזה משום שלא כסדרן. כב וצריך לכתחלה שיהא לה בראש מצד שמאל על פניה תג קטן תמונתו כמו מקל ועוקץ קטן למעלה בצד ימין נוטה לצד האל"ף גם יהיה לה לכתחלה עקב עב למטה כי תמונתה כמו דלי"ת תוך גרון של וא"ו ע"כ צריך להיות לה עקב טוב למטה

שונה הל' תפילין סי' לו הלכות פט

שיהיה במקום ראשה של וא"ו וטוב שאורך ורוחב הבי"ת יהיה כל אחד כג' קולמוסין ורוחב חללה כעובי קולמוס.

כג ואם קיצר הבי"ת עד שנראה כג"ו כפופה לתינוק דלא חכים ולא טיפש יש להחמיר וגם לא מהני תיקון בתו"מ להמשיכו כמו בי"ת משום שלא כסדרן.

צורת אות גימ"ל

כד אות גימ"ל תהיה גופה כמו וי"ן לכתחלה שיהיה ראשה עב ועובר מב' צדדין ויהיה מרובע ובדיעבד אם לא היה ראשה עובר מב' צדדין כשר ואם לא היה מרובע בראשו עיין לעיל דין ט' ולקמן דין ג"ז שנשאר בצ"ע וכן כל ראשי שמאל שבאותיות שעטנ"ז ג"ץ דומה לוי"ן.

כה ורגל ימין דק ויורד מעט למטה מירך שמאל וצ"ע אם מעכב בדיעבד ועכ"פ תיקון מהני בזה אף בתו"מ.

כו וירך השמאל ימשכנו בשוה ולא עקום וימשיך אותו למטה בשפוע מעט ולא הרבה ובדיעבד אם היה עקום צ"ע ועכ"פ תיקון מהני בזה אף בתו"מ.

כז ויגביה הירך קצת נגד הדלי"ת והירך שמאל ימשוך אותו קצת עב אל הוי"ן שבצדה ולא בדקות כי תמונתה שתהא נראית כמין נו"ן כפופה והירך לא יהיה בולט הרבה כדי שיוכל להסמיק אות אצל ראשו.

כח וג' תגין על ראשה ודיני התגין נתבאר לעיל בסימן זה.

כט אם נדבק הירך בהרגל יגרור הירך ודי בכך ואח"כ יתקנה אם לא כתב לפניה בתו"מ.

צורת אות דלי"ת

ל אות דלי"ת צריך שיהא גגה ארוך ורגלה קצרה שאם תהא רגלה ארוכה מגגה תדמה לכ"ף פשוטה ותפסל כשלא יקראנו התינוק דלי"ת ולכתחלה צריך שתהא הרגל פשוטה בשפוע קצת לצד ימין ושיהא לה תג קטן בראש גגה בצד שמאל.

לא וצריך מאד לזוהר בריבועה שלא תהא נראית כרי"ש ותפסל ע"י קריאת התינוק ולכתחלה אין די בזה בלבד שיהא לה זוית חדה מלאחוריה אלא גם יהא לה שם עקב טוב כי תמונתה כמו ב' וי"ן סגורין והעקב הוא כמו ראש של וי"ו האחד והעוקץ שעל פני הגג הוא כמו ראש של וי"ו השניה.

לב אם רגל הדלי"ת אין בו רק כמלא יו"ד כשר ועיין בסוף אות תי"ו.

לג אם כתב ה"א במקום דלי"ת אין לגרור הרגל ולהניח הדלי"ת ואפילו ימשוך הגג משום חק תוכות רק צריך לגרור הגג עד שיהא כצורת וי"ו ומשלימה או שיגרור הרגל ימין כולו ולא ישאיר בו אפילו כמלא יו"ד ואח"כ ישלימנה.

צורת אות ה"א

לד אות ה"א צריך לעשות לה לכתחלה תג קטן למעלה מצד שמאל ובאחוריה יזהר לכתחלה שתהיה מרובעת כדלי"ת ולא עגולה כרי"ש ואין צריך לעשות לה עקב כמו בדלי"ת רק שתהיה אות חדה.

לה והנקודה שבתוכה לא תהיה סמוכה לגגה אלא יהיה ביניהם חלק כל כך בכדי שאדם בינוני יכירנו היטיב מעל ס"ת שע"ג הבימה כשקורא בו ולא ירחיקה מגגה יותר מעובי הגג ואם נגע בגגה אפילו נגיעה דקה כחוט השערה פסולה אע"פ שהתינוק ידע שהוא ה"א [אבל אם יש הפסק דק אפי' כחוט השערה כשר (סי' ל"ב סקפ"ב)].

לו ולא תהיה הנקודה נגד אמצע הגג אלא נגד סופה בצד שמאל ואם עשה באמצע פסולה וצריך לגררה ולהעמידה בסופה ואם כתב התיבה שאחר זה ואינו יכול לתקן משום שלא כסדרן יגרור הגג שיהא שוה להרגל ואם גם זה אינו יכול כגון שהה"א באמצע התיבה ואם יגרור הגג יהיה כשתי תיבות אזי יש להכשיר בלא תיקון.

לו והנקודה תהיה לכתחלה דקה למעלה ועבה קצת למטה כעין יו"ד ותהיה לכתחלה עקומה קצת למטה לצד ימין אבל לא לצד שמאל פן תדמה לתי"ו.

לח ואורך הנקודה לא יפחות מאורך יו"ד עם רגל התחתון שלה ולעיכובא הוא אפילו בדיעבד וצריך להזהיר הסופרים שנכשלים בזה למאד מיהו תיקון מהני בזה אפילו בתו"מ אם התינוק קוראו לה"א ואין בו משום שלא כסדרן (ועיין לעיל סימן ל"ב דין קי"ב מש"כ בשם החזו"א).

לט הפמ"ג מסתפק אם צריך להיות הנקודה בסופה שוה דוקא לירך ימין או אפילו אם גשלמה באמצע הירך שפיר דמי רק שיהיה בה כמלא יו"ד ויש להקל על ידי קריאת התינוק (ועיין לקמן דין ע"ו בשם החזו"א).

צורת אות וא"ו

מ אות וא"ו צריך להיות ראשה קצר לא יותר מעובי קולמוס כדי שלא תדמה לרי"ש ורגלה ארוך כעובי ב' קולמוסין כדי שלא תדמה ליו"ד ולא יעשנה ארוך יותר מדאי פן תדמה לתינוק לנו"ן פשוטה ומטעם זה ג"כ טוב שתהיה ראשה עגולה לצד ימין שלא תדמה לזי"ן ואע"פ שראש הזי"ן עובר מב' צדדין מ"מ יש לחוש שמא תינוק דלא חו"ט יקראנה זי"ן ותפסל.

מא ופניה יהיה שוה ולא באלכסון ורגלה תהיה פשוט תחתיה בשוה לא שבור באמצע וגם טוב שעוביה תתמעט והולך מעט מעט עד שתהיה חדה למטה.

מב אם רגל הוא"ו קצר אם אין בו רק כמלא יו"ד פסול ואם מעט יותר צריך להראות לתינוק וכן אם ראש הוא"ו רחב ונדמה קצת לרי"ש.

מג אם כתב דלי"ת במקום וא"ו צריך לגרור כל הגג ואפשר דבעי גמי לגרור כל הירך (וע"ל סימן ל"ב דין קל"ה).

צורת אות זי"ן

מד אות זי"ן צריך לזהר שלא תהיה רגלה ארוכה שלא תדמה לנו"ן פשוטה ותפסל ע"י קריאת התינוק ולכן לא יהא רגלה ארוך יותר מב' קולמוסין וראשה צריך להיות עובר משני צדדין שלא תדמה לוא"ו ולא יטה לצד אחד יותר מלצד חבירו ואם מטה הרבה עד שנראה כדלי"ת פסול.

מה ויהיה מרובע מכל זיוותיה וג' תגין על ראשה ורגלה תהיה פשוט תחתיה לא שבורה ויש שעושין הקו התחתון דק ביציאה הולך ומתעבה עד חציה ומחציה חוזר ומתמעט עד שתהיה חדה למטה (ואם ה' ראשה עגול עיין לקמן דין נ"ו).

מו אם נתקצרה רגל הזי"ן אם אין בו רק כמלא יו"ד פסול וכ"ש אם התינוק לא קראו לזי"ן ואפילו תיקון לא מהני בתו"מ ואם מעט יותר צריך להראות לתינוק.

צורת אות חי"ת

מז אות חי"ת תהיה שתי רגליה כתמונת שני זיגי"ן והזי"ן שבצד ימין נכון לעשות קרן ראשו עגול בצד ימין ויהיו הזיגי"ן רחוקין זה מזה לכל היותר כעובי קולמוס

ויהיו מחוברין בחטוטרת יחדיו והוא כמין גג גבוה ומקל כמין תג גדול יעשה לה בראש רגל השמאל ולא באמצע.

מח ואם הרחיק הזיניין זה מזה צריך ליוהר שלא ירחיב חטוטרת החי"ת ואם הרחיב פסול ואין לו תיקון בתו"מ משום שלא כסדרן בד"א שעשה ב' זיניין וגג רחב דזה לא הוי כמין חטוטרת שהוא משופע אבל אם עשה החי"ת פשוטה כדעת רש"י בלא חטוטרת שעל גגה אפילו אם הרחיב הרבה כשר בדיעבד אע"פ שאינה מרובעת.

מט אם עשה החי"ת כתמונת שני וזי"ן או כדלי"ת וא"ו או כדלי"ת וזי"ן וחטוטרת על גבה כשר בדיעבד ומ"מ אם אפשר לתקן יגרור יתרון האות והחטוטרת ישאר במקומו כגון בחי"ת שתמונתו היה כדלי"ת וזי"ן והחטוטרת שלו נעשה באמצע הדלי"ת ולא בסופה יגרור מן הדלי"ת מקצתו עד שתעשה כמו זי"ן אבל אם עומד בסופה הרי יחלק האות כשיגרור מן הדלי"ת ולא יהיה לה תיקון אח"כ בתו"מ משום שלא כסדרן ולכן יש להכשיר בלא תיקון אבל בס"ת אם נמצא חי"ת שתמונתו כדלי"ת וזי"ן או שני וזי"ן אף שאין להוציא אחרת משום זה מ"מ בחול בכל גווי צריך לתקן האות עד שיעמידנו על תמונתו הראויה וצריך להזהיר להסופרים על זה כי יש לו עיקר בגמרא וראשונים.

ג ובדיעבד אם עשה להחי"ת מקל לבד או חטוטרת לבד כשר והגרעק"א מסיק דאפילו נחסר להחי"ת החטוטרת וגם המקל שהיה החי"ת פשוטה כחית"ן שלנו כשר בדיעבד רק אם אפשר לתקן בקל לעשות לה מקל יעשה דהרי כלכתחלה.

נא אם נפסק ירך החי"ת ולא נשאר בו רק כמלא יו"ד די בכך בין ירך הימיני או השמאלי ועיין סוף אות תי"ו.

נב אם החטוטרת שעל החי"ת לא היה דבוק להחי"ת אך לא היה ניכר להדיא ההפרדה מותר לתקנה אפילו בתו"מ ואין בזה משום שלא כסדרן אבל אם היה ניכר להדיא נתבטל ממנה שם האות ואם נפרד רק מצד אחד החטוטרת מהחי"ת אפשר דיש להקל לתקן אפילו ניכר להדיא.

נג כתב בחזו"א אם עשה גג החי"ת קצר כמו יו"ד ורגלו הימנית קצרה והשמאלית קצרה מן הימנית פסול שנראה כיו"ד (או"ח סי' ט' סק"ו).

צורת אות טי"ת

נד אות טי"ת הראש הימיני תהיה כפוף מעט לתוכה ולא יהיה כפוף הרבה אפילו לא יגע בקרקע הטי"ת והראש השמאלי תהיה כזי"ן וג' תגין על ראשה אבל ראש הימיני יהיה עגול כזי"ן וגם למטה בצד הימיני תהיה עגולה כי תמונתה כמו כ"ף וזי"ן וכ"ז אינו מעכב בדיעבד מלבד אם היה כפוף הרבה דצ"ע לדינא ואם נמצא בעת הקריאה אין להוציא אחרת עבור זה אבל צריך לתקן וימחוק הטי"ת עד שיבטלנו מצורת אות ויתקננו ובתו"מ דפסול שלא כסדרן יש להקל ואם נגע הכפיפה בקרקע הטי"ת אף בתו"מ פסול ואפילו תינוק קראו טי"ת.

נה ואם לא היה כפוף כלל לתוכה צריך להראות לתינוק ואף שיקראנה לאות צריך לתקן אח"כ ולא מקרי שלא כסדרן בזה ואם התינוק לא קראו לאות צ"ע אם יש לו תקנה בתו"מ.

נו ויוהר שלא יגעו הראשין זה בזה ובדיעבד אם יש להם תקנה עיין לקמן באות שי"ן.
נז אם הראש השמאלי לא היה תמונתו כזי"ן שראשה היתה עגולה אך שהיו תגין עליה צ"ע בדיעבד (ועיין לעיל דין ט').

צורת אות יו"ד

נח אות יו"ד שיעור רוחב גופה כמלא קולמוס אחד ולא יותר שלא תדמה לרי"ש ויכתוב אותה ישרה דהיינו שתהיה ראשה ופניה שוין ולא פניה כלפי מעלה וגם

תהיה למעלה עגולה לצד ימין לכתחלה ויעשה לה רגל מצד ימין ויעקם הרגל לצד שמאל.

נט ויהיה הרגל קצר ולא ארוך שלא תדמה לרא"ו ותפסל ע"י קריאת התינוק גם צריך להיות להיו"ד תג קטן מלמעלה על פניה וכנגדה עוקץ קטן יורד מלמטה והעוקץ יהיה קצר מן התג גם יהיה קצר יותר מרגלה שמצד ימין פן תדמה לחי"ת.

ס ואם האריך העוקץ עד ששוה למטה לרגל ימיני ונראית כחי"ת קטנה פסולה ולא מהני גרירת העוקץ עד שיהיה קצר כהלכתו אלא יגרור כל העוקץ וגם הרגל ימיני ואח"כ יתקן בס"ת שאין בו משום שלא כסדרן ולא מהני קריאת התינוק בזה ובחזו"א כתב אם האריך עוקץ שמאלי של יו"ד כל שניכר שזהו העוקץ כשר כיון שהעוקץ קצר מהתג וגם קצר יותר מרגל ימיני (או"ח סי' ט' סק"ו).

סא ואם לא עשה תג קטן למעלה צ"ע בדיעבד ולכתחלה בודאי צריך לתקן אף אם מצא כן בפרשיות ישנות וכ"ש בעוקץ שמאלי דחייב לתקן ולא לחזור ולהניחם כן בבתיים.

סב ס"ת שנמצאו בה יידי"ן כצורת למ"ד קטנה פסולה וצריך לגרור כל האות [דהיינו כל הרגל והתג] ולחזור ולכתוב יו"ד מחדש וביידי"ן של שם צריך לסלק כל היריעה אך אם היו"ד נראה ממש כלמ"ד לעין כל אזי יכול לגרור אף ביטם באופן שלא ישאר רק גוף הנקודה ואח"כ יוסיף עליו מלמעלה ולמטה לכן יש לזוהר מאד שיעשה הקוצות קטנים ודקים שלא יקלקל היו"ד שאם יעשה תג גדול למעלה יהיה נראה כלמ"ד קטן ואם יאריך העוקץ שלמטה יהיה נראה כחי"ת ובעו"ה יש מהסופרים שאינם נוהרים בזה כלל או מוסיפים או גורעין שאינם עושים כלל עוקץ לצד שמאלי וקי"ל דעוקץ שמאלי מעכב כמו רגל ימיני ואין חילוק ביניהם רק לענין תיקון בדיעבד דבשמאלי מועיל תיקון אפילו בתו"מ ולא הוי שלא כסדרן אבל לא בימיני וכבר צווח הפמ"ג ע"ז ולכן יש לזוהר מאד שלא לחסרם וגם שלא להוסיף עליהם כי העוקץ השמאלי לא יהיה רק כמין נקודה או מעט יותר יוצא מגוף היו"ד וכ"כ בחזו"א שחלילה לזלזל בעוקץ שמאלי ולא מהני כלל ריבוע (או"ח סי' ט' סק"ב ג').

צורת אות כ"ף כפופה

סג אות כ"ף כפופה יכתבנו עגולה מאחוריה שלא תדמה לבי"ת ותהיה עגולה מאחוריה מב' הצדדין וחללה שבפנים יהיה לכל הפחות כעובי קולמוס.

סד ופניה יהיה למעלה ולמטה שוין גם צריך לזוהר שלא לקצרנה ברחבה כדי שלא תראה כנו"ן כפופה לתינוק דלא חו"ט.

סה ואם עשה לה זרית לאחוריה למעלה או למטה פסולה ואין מועיל תיקון על ידי גרירה משום חק תוכות אלא יוסיף עליה דיו לעשותה עגול אם לא כתב עדיין יותר דלא ליהוי שלא כסדרן ואפשר דבזה שיש לה זרית מלמעלה ועגולה למטה אם התינוק קורא כהלכתה צורתה עליה מקרי ויכול להוסיף דיו לתקנה ואין בו משום - שלא כסדרן ובשעת הדחק יש לסמוך ע"ז.

צורת אות כ"ף פשוטה

סו אות כ"ף פשוטה רגלה ארוך וגגה קצר שלא תדמה לרי"ש ולכן לא ימשוך אותה בסוף השיטה לעשותה רחבה כלל ואע"ג דכל אות אין למשכו זהו למצוה אבל בדיעבד לא פסול אבל בכ"ף פשוטה אם הרחיב גגה עד שנראית כרי"ש פסול ואם ספק מראין לתינוק דלא חו"ט. מיהו לא יקצר גגה יותר מדאי שלא תראה כוא"ו ארוך או כנו"ן פשוטה לתינוק ותפסל.

סז ובדיעבד אם נמצא בס"ת שהמשיך הגג של ר' עד שנראה כרי"ש אם באפשרו להאריך הרגל למטה יאריך ואם לאו ימחוק הכל ויכתבנו מחדש ויש מקילין בגרירת הרגל או הגג אבל לגרור קצת מן הגג עד שיעמידנו על תמונת כ"ף לא מהני דהו"ל חק תוכות.

סח ומאד צריך הסופר לזוהר עכ"פ לכתחלה שיהיה הירך כפלים מן הגג כדי שאם כופפין אותה תוכל להיות כ"ף כפופה כי יש מחמירין ופוסלין בזה אפילו דיעבד וכן כל הפשוטות צריכות להיות לכתחלה כפלים מן הגג מטעם זה.

סט גם צריך הסופר לזוהר שלא יעשה לכ"ף פשוטה זוית למעלה אלא תהיה עגולה כמו רי"ש ואם עשה לה זוית כמו דלי"ת פסולה וצריך לגרור כולה ולכותבה מחדש או שיוסיף עליה דיו לעשותה עגולה וזה מהני אפילו בתו"מ ואין בו משום שלא כסדרן אך אם נמצא כן בס"ת בעת הקריאה אין להוציא אחרת כי יש מכשירין בזה.

ע כל אותיות הכפולים בא"ב כותב את הראשונים בתחילת התיבה ובאמצעה והאחרונים בסוף ואם שינה פסול.

צורת אות למ"ד

עא אות למ"ד צריך להיות צוארה ארוך כוא"ו וראשה של הצואר יהיה עגול לצד ימין למעלה ולצד שמאל זוית לראשה כמו שהוא ראש הוא"ו כי תמונת הלמ"ד היא כמו כ"ף כפופה ועליה וא"ו ומהאי טעמא תהיה יריכה עגולה מאחריה. לצד ימין וכפופה היטיב לפניה כצורת כ"ף כפופה אך אם צריך להמשיך הקו התחתון של הכ"ף שיהיה שוה עם קו העליון יש דעות בזה דו"א דצריך ו"א אדרבה שלא ימשיכו רק מעט ונהגו הסופרים כדעה זו ואפילו לא המשיכו אלא כיו"ד די בכך.

עב והכ"ף לצד שמאלו במקום חיבורו עם הוא"ו יהיה בזוית ולא בעיגול וזה חיבור הוא"ו אל הכ"ף בדקות כי תמונתו כתמונת וא"ו שעביו מתמעט והולך בסופו ויכתוב הראש והצואר כפוף מעט על פניה ועל ראש הצואר צריך להיות ב' תגין מימין גדול ומשמאל קטן וכ"ז לכתחלה מלבד אם עשה צואר הלמ"ד כעין יו"ד יש פוסקים דפוסלים בזה אפילו דיעבד ולכן צריך הסופר לזוהר בזה מאד ויעשה ריחוק בין השיטין שיוכל לעשותו כמין וא"ו.

עג יש סופרים בורים שכשטועין וכותבין קו"ף במקום למ"ד עושיין צואר תחלה על ראשו שיהיה למ"ד ואח"כ כשנתייבש הדיו גוררין הרגל וכן כשטועין וכותבין למ"ד במקום קו"ף גומרין הרגל הקו"ף ואח"כ גוררין הצואר וזה פסול גמור. עד למ"ד שנמצא על גביו רק כעין קו פשוט ולא וא"ו יש להכשיר בשעת הדחק דהיינו אם נמצא כן בשבת אין להוציא אחרת ובחול יתקן ובתפילין אם אין לו אחרים יניחם בלא ברכה.

צורת אות מ"ם פתוחה

עה אות מ"ם פתוחה תמונתה קצת כמו כ"ף וא"ו ולכן תהיה למעלה לצד ימין עגולה אבל למטה יהיה לה זוית ובלא עקב וגגה יהיה למעלה שוה ולא עגול רק לצד ימין יהיה עגול וגם יהיה גגה ומושבה התחתון שוין באורכן וכ"ז לכתחלה מלבד אם עשה למטה עגולה אין ברור כל כך להכשיר מיהו תיקון מהני אף בתו"מ.

עו והחרטום שבצד שמאל יזהר לדבוק אותו לגגו ויהיה לכתחלה כמעט משוך בשוה עם הגג רק שיהיה ביניהם לצד מעלה כמו פגם קטן ותמונת החרטום תהיה כמו וא"ו עומדת מטה קצת באלכסון ולא הרבה ויגיע עד כנגד מושב התחתון ועד בכלל ובדיעבד אם לא הגיע עד למטה ותינוק קוראו למ"ם צ"ע ובחזו"א מכשיר

(או"ח סי' ח' סק"ו ועיין לעיל סי' ל"ב דין קל"ד). ומאד יזהר שלא יגע במושב התחתון ומ"מ לא יהיה ביניהם הפסק גדול לכתחלה כדי שלא יהיה עי"ז הוא"ו הרבה באלכסון. עז אם לא הדביק החרטום למעלה לגגו ונראה ככ"ף וא"ו פסול ואין מועיל לו תיקון בתו"מ אם כתב אחריו דהוי שלא כסדרן וכן אם הדביק החרטום להמ"ם למטה במקום פתיחתו פסול ולענין תיקון אם לא כתב אחריו בתו"מ עיין לעיל סי' ל"ב דין קל"ב קל"ד.

צורת אות מ"ם סתומה

עח אות מ"ם סתומה תהיה לכתחלה עגולה למעלה לצד ימין ולמטה יהיה לה זווית לימין ולשמאל שלא תהא נראית כסמ"ך ואם לא עשה כן והתינוק קראה כסמ"ך פסולה והפמ"ג כתב שטוב יותר שתהיה מרובעת מכל צד כי בקל יוכל לבא לידי טעות בסמ"ך.

עט ומ"ם זו תהיה סתומה בכל צד וגגה יהיה עובר לכתחלה מחוץ לסתימה מעט כראש הוא"ו ולא ימשוך הגג לצד שמאל הרבה ובדיעבד אם משך יגרור המותר ואין בזה משום חק תוכות ושלא כסדרן ואם נמצא כן בשם הקדש אין לתקנו וישאר כך וכשר וגם בשבת אין להוציא אחרת עבור זה ומ"מ אם המשיכה כ"כ עד שהתינוק לא הכיר להאות עי"ז צ"ע אם מהני גרירה.

צורת אות נו"ן כפופה

פ אות נו"ן כפופה יעשה ראשה כמו ראש הוי"ו וג' תגין עליה ולא יותר רחב מראש הוי"ו"ן שלא תדמה לבי"ת אם יהיה רחב מעט יותר ומטעם זה יעשה ג"כ מושבה למטה משוך לצד שמאל הטיב יותר מן הראש כדי שלא תדמה לב' או לז' ואפשר דהוא לעיכובא (שה"צ באות צ') ואם המשיכה כל כך עד שעיי"ז נראה התיבה כב' תיבות פסול (כ"ה בתשו' גינת ורדים ובשעה"צ ט"ס).

פא וצוארו הנמשך מאמצע ראשו יהיה לכתחלה קצת עב וארוך קצת ומוטה לצד ימין כדי להסמיק אות אצל ראשו ותהיה הנו"ן לכתחלה עגולה למטה לצד ימין. פב אם עשה הנו"ן למעלה בצורת וא"ו דהיינו שמשך הצואר מקצה ראשו הניח הפמ"ג בצ"ע ויש מכשירין ואף לדעת הפמ"ג מהני תיקון אפילו בתו"מ דהיינו שיגרור תחלה מראשו מצד שמאל ולא הרבה כדי שישאר עדיין תמונת נו"ן עליו ואח"כ יוסיף עליו דיו לצד ימין לעשותו כמו ראש הוי"ו"ן ולא מועיל בהוספת דיו מצד ימין לבד דא"כ יהיה ראשו רחב מראש הוי"ו"ן ואין לעשות כן כדלעיל.

צורת אות נו"ן פשוטה

פג אות נו"ן פשוטה תואר צורתה כמו ד' וג' תגין על ראשה אך שהיא ארוכה כשיעור שתהא ראויה להעשות נו"ן כפופה אם תכפנה דהיינו לא פחות מד' קולמוסין עם גגה ואם קצרה מראין לתינוק דלא הו"ט אם קראה זי"ן פסולה ואם משך הקו הארוך מקצה ראשו ועשאו כצורת וא"ו ארוכה פסול.

צורת אות סמ"ך

פד אות סמ"ך תהיה גגה למעלה שוה כי תמונתה כמו כ"ף וא"ו לכתחלה ולמטה מושבה קצר כי צריכה להיות עגולה מג' זוויותיה דהיינו למעלה מצד ימין ולמטה משני הצדדין וסתום אותה לגמרי וגגה למעלה יהיה לכתחלה עובר לחוץ לצד שמאל כשיעור גג הוא"ו.

צורת אות עיי"ן

פה אות עיי"ן יהיה אות ראשון כעין יו"ד ואם הקו שוה פסול אפילו בדיעבד (ועי' באות אל"ף) ופניה קצת כלפי מעלה לכתחלה וגופה משוך תחתיה בעמידה קצת ולא ימשיכה הרבה באלכסון שלא יוכל להסמיק לה אות אחר ואם עשה לגמרי בעמידה צ"ע אפילו בדיעבד.

פו ובה תהיה זיי"ן עומדת בשוה לכתחלה ואפילו לא היה ראשה עובר למעלה משני צדדים כשר בדיעבד ותהיה נוגעת לכתחלה ביריכה למטה מחציה.

פז ועשה על ראש הווי"ן ג' תגין ומאד יזהר שלא יגעו הראשין זה בזה ובדיעבד אם נגעו זה בזה כחוט השערה עיין באות שי"ן אם מהני גרירה.

צורת אות פ"א כפופה

פח אות פ"א כפופה צריך להיות לה לכתחלה למעלה בצד ימין זוית מבפנים וגם מבחוץ יהיה כזוית קטן ותהיה משוכה קצת לאחוריה שתהיה עגולה מבחוץ לכתחלה וכן למטה תהיה עגולה מבחוץ וכמו כל הכפופות שצריך להיות עגולה למטה לכתחלה אבל מבפנים יהיה לה לכתחלה זוית כדי שיהיה בלובן שבפנים צורת בי"ת.

פט ותהיה רחבה קולמוס וחצי כדי לתלות בה הנקודה שמבפנים שלא תגע בהאות גופה ולא כמה שנהגו איזה סופרים לעשות עקב מבחוץ בצדה כזה ואומרים שזה להיטיב הבי"ת לבן מבפנים כי הוא ממש אות שבור ובאמת צריך להיות עגול מבחוץ ורק בפנים צריך להיות בי"ת לבן ומה שנהגו כך מפני שאינם יודעים ההרגל לתפוס הקולמוס באלכסון ולהמשיך מעט הקולמוס בפנים לאחוריה ועי"ז נעשה לה זוית בפנים ע"כ יצא להם הטעות לעשות עקב בחוץ ובאמת מי שאינו יודע לעשות כן יותר טוב לעשות ב' מבפנים בלא עקב רק בזוית לבד ממה שיעשה פ"א שבור מבחוץ כי אין העקב מעכב.

צ ויהיה לה לכתחלה עוקץ על פניה לצד שמאל וירד למטה להנקודה שבתוכה ותהיה הנקודה תלויה בה כי הנקודה ומשך עוקצה יהיה בתמונת וא"ו כשיהפוך הפ"א ומהאי טעמא תהיה הנקודה לצד שמאל עגולה כתמונת ראש הא"ו. ומה שנהגו איזה סופרים לכתוב הנקודה משוכה מסוף גגה מעט ועושים הנקודה בזוית ולא עגולה הם מקלקלים בזה הוא"ו לגמרי ובדיעבד אם לא תלה הנקודה בהעוקץ של פני הפ"א והרחיקה מקצה הגג לבפנים יש להסתפק בו ודינו כדלעיל באות ה"א דין ל"ו.

צא ולא תגע הנקודה בשום מקום מבפנים ואם נגעה פסולה גם יזהר שלא תהיה הפוכה לצד חוץ דאי לאו הכי צ"ע אפילו בדיעבד.

צב אם לא נגעה הנקודה בגגה ותינוק קראה פ"א יש לתקן ותיקון מועיל אפילו בתו"מ ואם לא עשה הנקודה רק קו שוה עיין באות אל"ף דין י"ח.

צורת אות פ"א פשוטה

צג אות פ"א פשוטה צריך לעשותה לכתחלה בזוית למעלה כמו שהכפופה היא למעלה גם צריכה להיות ארוכה לכתחלה כשיעור שתהא ראויה לעשותה פ"א כפופה אם תכפנה ובדיעבד אם יש ברגל ימיני מכנגד מקום הנקודה ולמטה כמלא יו"ד די בכך ומ"מ אם נמצא כן בס"ת ואפילו בתפילין לכתחלה חייב לתקן האות ולהשלימו ואין בזה משום שלא כסדרן.

צד ועשיית נקודת הפ"א ועוקצה הוא הכל כמו בכפופה גם שלא תהיה הנקודה הפוכה לצד חוץ כדי שלא תרמה לתי"ו.

צה אם לא נגעה הנקודה בגג או שהרחיק הנקודה מקצה הגג לבפנים הכל דינו כמו בכפופה.

צורת אות צד"י כפופה

צו אות צד"י כפופה תמונתו כמו נו"ן כפופה ויו"ד על גבה והראש הראשון שמימין שהוא כעין יו"ד יהיה פניה נוטה קצת כלפי מעלה לכתחלה וידבק רגל היו"ד דיבוק טוב בצואר הצד"י ומאד יזהר להדביק באמצע הצואר ולא למטה שלא תדמה לעי"ן.

צז וראשה השני יהיה כמין וי"ן נוטה לכאן ולכאן כי אין להמשיך הצואר מקצה הראש כי אם מאמצעו כמו בנו"ן ומ"מ אינו מעכב בדיעבד.

צח והצואר יהיה קצת עב וארוך קצת ומוטה לצד ימין כדי להסמך אות אצל ראשו ומרשבה התחתון יהיה משוך לכתחלה לצד שמאלה היטיב יותר מן שני הראשים ותהיה לכתחלה עגולה למטה בצד ימין כמו כל הכפופות. וג' תגין על ראש השמאלי.

צט ואם לא נגע היו"ד בהנו"ן עיין בסימן ל"ב דין קמ"ח ואם הראשים נוגעים יותר ממקום דיבוקם דהיינו שאין ניכר הראש אלא קו שזה עיין באות א' דין י"ח ויזהר מאד שלא יגעו הראשים זה בזה ובדיעבד עיין באות שי"ן.

ק כתב-החזו"א שיש עושין היו"ד על הצד"י הפוך ונהרא נהרא ופשטי' והנוהגין צד"י ישל' צריכין לנהוג כן לעיכובא ואם פני הנו"ן של הצד"י הפוכה פסול לכו"ע (ארו"ח סי' ט' סק"ו).

צורת אות צד"י פשוטה

קא אות צד"י פשוטה יהיו ראשיה כמו בשל כפופה והיא מורכבת ג"כ מיו"ד ונו"ן ואך מנו"ן פשוטה ע"כ גופה פשוט כמו אות נו"ן פשוטה ושיעור אורכה שתדך למטה מדיבוק הראשים לכתחלה בכדי שיהא ראוי לעשות צד"י כפופה ובדיעבד אם הוציא ממקום דיבוק היו"ד לנו"ן רק כמלא יו"ד כשר אבל אם לא נשאר כמלא יו"ד צ"ע.

קב אם נגעו הראשים יותר ממקום דיבוקם או שנגעו זה בזה או שנפסק בין היו"ד להנו"ן דינו כמו בכפופה.

צורת אות קו"ף

קג יהיה גגה שזה לכתחלה ותג קטן צריך להיות על גגה בצד שמאל על פניה לכתחלה ויעשה התג דק כדי שלא יקלקל בזה תמונת הקו"ף דהיינו שלא יראה על ידי זה כלמ"ד מצד אחד וי"א דמטעם זה יעתיק התג מקצה הגג.

קד ויריכה הימנית צריך להיות למטה כפוף היטיב לצד רגל שמאל כמו צורת כ"ף כפופה ואך שתהיה קצרה הרבה מן הגג ובדיעבד אפילו כפוף מעט כשר.

קה ורגל השמאלית תלויה בה והיא כצורת נו"ן פשוטה אך שקצרה מעט וע"כ תהיה ראשה עב ומתמעט והולך כמו בנו"ן ולא ירחיקנה לכתחלה מן הגג יותר מעובי הגג ויש למשוך לכתחלה רגל שמאל התלויה באלכסון קצת לצד ימין.

קו ומאד יזהר שלא יגע הרגל להגג או ליריכו שבצדו ואף לא יהיה סמוך להגג לכתחלה אלא יהא בינו לבין הגג חלק כ"כ בכדי שאדם בינוני יכירנו היטיב מעל גבי ס"א שעל גבי בימה שהוא קורא בו.

קז ולא יהיה הרגל נגד אמצע הגג אלא בסופו בצד שמאל ואם נגע הרגל בגגו או ביריכו שבצדו או שעשה הרגל באמצע הגג הכל דינו כמו באות ה"א.

קח אם אורך הרגל השמאלי הוא רק כמו יו"ד מכנגד הכפיפה ולמטה כשר בדיעבד.

צורת אות רי"ש

קט אות רי"ש גגה שוה לכתחלה ומאד יזהר שתהיה עגולה ממש מאחוריה. כדי שלא תדמה לדלי"ת ואם נראה כדלי"ת פסולה ואם ספק מראין לתינוק ויריכה יהיה קצר כדי שלא תדמה לכ"י פשוטה וגגה ארוך כאורך ביי"ת כדי שלא תדמה לוא"ו ובדיעבד אם יש ספק מראין לתינוק ואם עשה רגל הרי"ש קצר כמו יו"ד די בזה בדיעבד.

צורת אות שי"ן

קי אות שי"ן יש לה שלשה ראשים ראשה הראשון עם הירך הנמשך ממנו הוא כעין וא"ו ופניה כלפי מעלה קצת לכתחלה והראש השני יהיה כעין יו"ד ופניה ג"כ קצת כלפי מעלה ועוקץ קטן עליה לכתחלה והראש השלישי צריך לעשותו בתמונת זי"ן וג' תגין עליו וכן כל אותיות שעטנ"ז ג"ץ ראשם השמאלי הוא כזי"ן ויזהר שלא יגעו הראשים זו בזו.

קיא הראש השמאלי הזה יהיה לכתחלה יריכו ממש בעמידה וימשיך אליו הירך מן הראש הראשון בשפוע למטה עד מקום חדרו וירך הראש השני ג"כ ימשיך בשפוע לצד שמאל למטה עד שיהיו השלשה ראשים מחוברים למטה במקום אחד ואם יש הפסק באיזה מהראשים או הו"ד האמצעי לא נגע בשוליה עיין סי' ל"ב דין קמ"ו קמ"ח.

קיב ולא יהיה מושב השי"ן רחב ולא עגול אלא חד ואז יהיו כל הג' ראשים עומדים למטה על רגל אחד ובדיעבד אם עשה מושב השי"ן רחב צ"ע.

קיג אם כתב שי"ן של ד' ראשים פסולה ולא די בגרירת ראש אחד אלא צריך לבטל האות ולהשלימה ובתו"מ אם כתב לאחריה אין מועיל תיקון.

קיד אם נגעו איזה מהראשים יותר ממקום דיבוקם דהיינו שאין ניכר הראש אלא קו שוה פסול ואין תינוק מועיל בזה [וע"ל דין י"ח].

קטו אם נגעו הראשים זה בזה אפילו כחוט השערה פסול ולענין תיקון בס"ת צריך לבטלו מצורת אות להשלימה ובתו"מ שכתב לאחריו יש להקל על ידי גרירה.

צורת אות תי"ו

קטז אות תי"ו יהיה גגה עם רגל ימין כמו דלי"ת לכתחלה ורגל שמאלו יש שעושין בתוך התי"ו כעין וא"ו הפוכה ויש שעושין כעין דלי"ת קטנה הפוכה וכל מקום שהלכה רופפת בידך הלוך אחר המנהג וכ"ו לכתחלה.

קיז ורגל שמאל יגיע למעלה כי כל האותיות שלימות גוף אחד ורגל ימין יהיה קצר שאם יהיה ארוך שמא תדמה לתינוק דלא חו"ט לפ"א פשוטה ואם עשה רגל השמאלי קצר כיו"ד קטנה הפוכה בתוך התי"ו פסולה שנראית כפ"א פשוטה ואפילו אם הגג רחב כפלים כירך.

קיח וימשיך להרגל בתוך התי"ו כדי שיהיה סוף רגלה השמאלי נגד סוף גגה ולא בולט סוף הרגל לחוץ כדי שיוכל להסמך אליה אות אחרת מלמעלה למטה גם לא יהיה הגג בולט להלאה מרגלה ובדיעבד אם גגו עוברת להלאה מרגלה והרגל באמצע דינו כמו באות ה"א לעיל דין ל"ו.

קיט אם עשה רגל התי"ו קו שוה ולא בולט סופו לחוץ עיין סימן ל"ב דין קל"ג.

קכ אם רגל הימיני של התי"ו נפסק ואין בו רק כמלא יו"ד כשר וכן אם מתחלה לא עשה רק כמלא יו"ד כשר מיהו אם הראו לתינוק ולא קראו לאות צ"ע.

קכא כל אות שיש בה ספק שמא אין בה כשיעור הראוי בענין שהיא פסולה או שמא אין צורתה עליה בענין שהיא פסולה מראין לתינוק דלא חו"ט ואם ידע

לקרותה כהלכתה כשרה וא"צ תיקון אבל אם ידוע לנו שאין האות כהלכתה אפילו נעשה הקלקול לאחר הכתיבה אין קריאת התינוק מועלת ועיין סימן ל"ב דין קמ"ו קמ"ח באיזה דבר מועיל תיקון.

קכב ואם יש הפסק באותיות הפשוטות כגון וא"ו וגו"ן פשוטה וכדומה שיש הפסק באורך האות וצריך להראות להתינוק צריך לכסות לו מה שלמטה וכ"ש אם נשאר רושם החלודה שצריך לכסות שהתינוק יטעה לצרף זה להאות [ועיין סימן ל"ב].
דין קי"ד קט"ו.

קכג כללי שלא כסדרן וחק תוכות ומוקף גויל כתבנו בסימן ל"ב בס"ד.

סימן לו. זמן הנחת תפילין

א גדול שכר מצות תפילין וכל המניחן מאריך ימים בעוה"ז ומובטח שהוא בן עוה"ב ואין אש של גיהנם שולט בו וכל עונותיו נמחלין (ס"א וס"א).

ב וכל מי שאינו מניחן הוא בכלל פושעי ישראל בגופן ואפילו אם מגיעתו הוא רק לפרקים כ"ש אם מבטל תמיד ממצוה זו ואפילו מי שביטל מצות תפילין יום אחד הוא ג"כ בכלל פושעי ישראל ודינו פסוק בש"ס דאפילו הוא איש בינוני ודרכו של הקב"ה להטות הכף כלפי חסד כיון שנמצא בתוך עונותיו עון זה כף חובה מכרעת ומוכרח לירד לגיהנם ואם ח"ו ג"כ עונותיו מרובין מוכותיו נידון בגיהנם י"ב חודש ואח"כ גופו כלה ונשמתו גשרפת ורוח מפזרת אפרו תחת כפות רגלי הצדיקים וכ"ז בשלא עשה תשובה (ס"ב וס"ק ב' ד').

ג ודוקא שאינו מניחן בשביל שהמצוה בויה בעיניו אבל הירא להניחן בשביל דבעי גוף נקי ושמא לא יזהר בקדושה כראוי אע"ג דעבירה היא דבקל יכול אדם ליהזר בשעת ק"ש ותפלה מ"מ לא הוי בכלל פושעי ישראל וכ"ש אם המצוה תמיד חביבה עליו ונוהר שיהיה גוף נקי אך עתה יש לו אונס חולי לכו"ע אין עליו דין פושעי ישראל כלל (ס"ג).

ד וכתב הב"ח שאפילו אין המצוה בויה בעיניו אך נמנע מלהניחם מפני ביטול מלאכה או שאר הפסד ממון או מחמת עצלות ג"כ הוא בכלל פושעי ישראל בגופן אך שיש חילוק ביניהם לענין עונש ע"ש ומכאן תוכחת מגולה לאותן האנשים שמפני עצלותם מצוי שהיו התפילין מונחין על מצחן ולא על הקרקפתא וגם השל יד אין מונח על מקומו כדין זה"ו כמי שלא הניחם כלל (שם).

ה ויען כי גדול כח המצוה כ"כ ולהיפוך העונש ר"ל לכן יזהר כל אדם לקנות תפילין מסופר מומחה ויר"ש ובעל תורה וכן רצונות יקנה מאיש נאמן כדי שיהא בטוח שנעבדו לשמן מעורות טהורות כי מי שהוא מניח תפילין פסולין לא לבד שאינו מקיים המצוה אלא שמברך כמה וכמה ברכות לבטלה ובעו"ה רבה המכשלה במה שקונין תפילין ורצונות ממאן דהוא לפי שמוכרים בזול ורובן אינם מרובעין ועוד יותר קלקולים שמצוי בהם בעת כתיבתן וכל יר"ש יתן אל לבו אם על מלבושיו וכליו הוא מהדר שיהיו כתיקונם כ"ש בתפצו שמים שלא יצמצם ויחוס על הכסף אלא יהדר ויקנה אותם שהם בודאי כשרים אף שמחירם רב (ס"ד).

ו יש לאדם להזר אחר תפילין נאים שכתבן לבלר אומן בכתב נאה ובדיו נאה ובקולמוס נאה ובקלפים נאים (שם וע"ל סי' כ"ד דין ט' וסי' ל"ט מדין כ"ה והלאה).

ז מצותן להיותן עליו כל היום אבל מפני שצריכין גוף נקי שלא יפיח ושללא יסיח דעתו מהם ואין כל אדם יכול ליהזר בהם נהגו שלא להניחם כל היום ומ"מ צריך כל אדם ליהזר להיותם עליו בשעת ק"ש ותפלה ובזמן קצר כזה יכול ליהזר (ס"ב וס"ה).

ח ואם לא נודמנו לו או שהיה חולה מעיים בשעת ק"ש ותפלה כל היום זמנו חייב להניחם שלא יבטל יום אחד ממצות תפילין. והרמ"ע תיקן להניחם שנית במנחה ובע"ש לא יניחם (ס"ו ובה"ל ד"ה בשעת).

שונה הלכות צט

ט וזהו לכל אדם אבל אנשי מעשה נוהגין ללמוד אחר התפלה בתפילין אך יזהר שלא ידבר בהם דברים בטלים דמלבד איסור דברים בטלים בא לידי היסח הדעת עי"ן (סק"ז).

י כתב הפמ"ג אם לא הניח יום אחד כלל תפילין ביטל מ"ע ואם הניח עליו רגע ביום קיים המצוה מ"מ מצוה מן המובחר מן התורה להיותם עליו כל היום וי"א דמן התורה מצותן כל היום (בה"ל ד"ה מצותן).

יא מי שידוע שיש לו גוף גמי ויכול ליהרר ג"כ מהיסח הדעת דהיינו שחוק וקלות ראש אין לו לפטור את עצמו ממצות תפילין כל היום ואם חושש ליהרר מותר בשל יד לבד ומ"מ טוב לעשות של ראש קטן והרצועות יהיו ג"כ מכוסות מליך בש"י לבד ואשרי המקיים כדינו כמשאחז"ל לא הלכתי ד"א בלי תורה ותפילין (שם וע"ל סי' מ"ד דין ג').

יב קטן לא יניח תפילין עד שיהא בן י"ג שנים ויום אחד ואפילו לא הביא ב' שערות וקודם לכן אין להניחו ללבוש תפילין אפילו אם ירצה ועכשיו גהגו להניח ב' או ג' חדשים קודם הזמן (ס"ג וס"ק י"א י"ב).

יג משהגיע לזמן הזה אביו חייב לקנות לו תפילין לחנכו במצות הנחתן וכן ללמוד הדינים הנצרכים לזה (ס"ג וס"ק ט"א) דנוהגין כהעיסור כיון דב' או ג' חדשים נוהגין להניחן קודם והיינו כרוב הפוסקים עי' מ"ב א"כ אביו חייב לקנות לו וע"ל סי' כ"ב דין ר').

יד אם הוא בן י"ג שנים ואינו יודע לשמור תפילין בטהרה לא יניחם והיום אין נוהגין לדקדק בזה כיון שאין מניחם אלא בשעת ק"ש ותפלה קל ליהרר אם לא שנדע בודאי שאינו יודע לשמור תפילין והפמ"ג מצדד שקטן בן י"ב שנה הלומד תלמוד ומבין יכול להניח תפילין שעליו נוכל לסמוך שידוע לשמור (ס"ג ובה"ל ד"ה דהאי ד"ה וכן).

טו אם אביו לא קנה עבורו תפילין כגון שלא היה יכול לשמרו בטהרה וכה"ג ונעשה בנו בן י"ג יום א' שוב אין על אביו מצות חינוך ואם איש עני הוא כל ישראל חייבין בזה (בה"ל ד"ה קטן).

טז צ"ע מי שיש לו ב' בנים אם חייב לקנות תפילין עבור כל אחד או שיוצא במה שיחנך בנו האחד ואחרי תפלתו יתנם לבנו השני וכן ביש לו בן אחד והוא משיג לשאול עבורו תפילין או שיתן לו את תפיליו לק"ש ולתפלה בכל עת החינוך עד שיגדיל אם יוצא בזה וצ"ע (בה"ל ד"ה לקנות).

יז חרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר חייב להניח תפילין אבל אין שומע ואין מדבר פטור ומיהו אין מוחין בידו מלהניחם (סקי"ב).

סימן לח. דין מי הם החייבים בתפילין והפטורים

א חולי מעיים וכן מי ששתה משקה המשלשל פטור מתפילין אפילו אין לו צער אפילו הולך בשווקים וברחובות ואסור לו להחמיר על עצמו בזה אלא בשעת ק"ש ותפלה אם יודע שיוכל לעמוד את עצמו בגוף. נקי (ס"א וס"ק א' ד').

ב ושאר חולה אם מצטער בחליו ואין דעתו מיושב עליו פטור שמא מתוך הצער יסיח דעתו מהם ואם רוצה להחמיר על עצמו רשאי ואם דעתו מיושב עליו חייב (ס"א וסק"ה).

ג מי שלבו ערום דהיינו שהולך במכנסים לבד ולמעלה הוא ערום אף שרשאי לברך לא יניח תפילין שהוא גנאי לתפילין ואין בכלל זה מה שבית הצואר פתוח (סק"ו).

ד מי שביטל מצות תפילין מחמת חולי אפילו עברו ל' יום שלא הניחם אין צריך לברך שהחיינו כשהחור ומניחם (סק"ג).

ה מי שכרי לו שאינו יכול להתפלל בלי הפחה מוטב שיעבור זמן התפלה ממה שיתפלל בלא גוף נקי ודוקא תפלה שגנאי לעמוד ולהתפלל על דעת שיפסוק באמצע עד

שיכלה הריח אבל ק"ש וברכותיה מותר אך בלי תפילין ואם אינו יודע בבירור בודאי אין לו לבטל אפילו תפלה בצבור (ס"ב וסק"ו ז' וע"ל סי' ל"ז דין ג').

ו ואם יראה לו שיכול להעמיד עצמו בגוף נקי בשעת ק"ש יניח תפילין בין אהבה לק"ש ויברך עליהם ויקרא בהם שמע ואח"כ יחלצם ואם יודע שאין יכול לעצור עצמו מלהפיח אלא בכדי שיוכל לחלוץ השל ראש אפ"ה מותר לו להניח לכתחלה את שניהם ויש מפקפקים בזה ועיין לקמן בסימן פ' יבואר הכל בעזה"י (ס"ב וסק"ח ט').

ז נשים ועבדים פטורים מתפילין ואם הנשים רוצין להחמיר על עצמן מוחים בידם וי"א דהוא הדין לענין עבדים ויש חולקין (ס"ג וסק"י ב').

ח טומטום ואנדורגיניוס חייבין מספק (סק"י).

ט המניח תפילין צריך ליוזר מהרהור תאות אשה דבעינן גוף נקי גם ממחשבה רעה ואם אי אפשר לו בלא הרהורים מוטב שלא להניחם ומ"מ יראה בכל היכולת לכוף את עצמו ולמשוך הלב ליר"ש כדי להסיח הדעת מדברי הבאי המזיקין לגוף ולנפש ולפנות הלב לקבל עול מ"ש בקדושה (ס"ד וסק"ד ט"ו).

י אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין אפילו ביום שנקבר שאינו יום המיתה ואפילו נקבר בלילה לא יניח תפילין ביום. וביום השני נכון שלא יניח עד אחר הגז' החמה שיש פוסקים שאין להניח קודם הגז'. ואם באו פנים חדשות לנחם אותו ביום שני לא יניח בפניהם עד שילכו להם ואם הניח מקודם שבאו לא יחלוץ (ס"ה וסקט"ו י"ט כ').

יא אם מת או נקבר בחוה"מ יניח תפילין בחוה"מ ויש מפקפקין ועכ"פ יזהר שלא יברך עליהם ובלא"ה המנהג שלא לברך על תפילין בחוה"מ ולאחר המועד אף שהוא יום ראשון לאבילות יניח תפילין (ס"ט ט"ז).

יב נקבר ביו"ט שני יניח תפילין באסרו חג (שם).

יג שמע שמועה קרובה דהיינו בתוך ל' ואפילו ביום ל' עצמו דינו כיום הקבורה ולכן אם שמע בלילה לא יניח תפילין ביום, ואפילו בא לו שמועה קרובה כשכבר הניח תפילין והתחיל להתפלל חולצן ואם שמע שמועה רחוקה דהיינו אחר ל' שאין האבילות רק שעה אחת מותר להניח תפילין וכ"ש שאין צריך לחלצן ולכן אם בא לו השמועה באמצע פסוקי דזמרה וכה"ג לא יחלוץ התפילין רק חולצן מנעליו משום אבילות ואם ע"י השמועה בא לידי בכי צריך לחלצן (שם).

יד בתשעה באב חייבין בתפילין ועיין לקמן סימן תקנ"ה (ס"ו).

טו חתן ורעייתו השמחים עמו וכל בני חופה פטורין מדינא מתפילין במקום החופה דשכיח שם שכרות וקלות ראש וי"א דהאידינא חייבין וכן נתפשט המנהג שהחתן וכל סיעתו קורין ק"ש ומניחין תפילין ומתפללין מיום ראשון עד יום השביעי (ס"ז וסק"כ כ"ב כ"ג).

טז כותבי ספרים תפילין ומוזות הם ותגריהם ותגריהם הקונים מן הקונים למכור על יד על יד פטורים מהנחת תפילין כל היום זולת בשעת קריאת שמע ותפלה שהעוסק במצוה פטור מן המצוה ואף שמרויחין מזה ודוקא אם עיקר כוונתם להמציאם למי שצריך להם אבל אם עיקר כוונתם רק להשתכר לא מקרי עוסק במצוה ואם כוונתם לשניהם בשוה מקרי עוסק במצוה ואפשר שהכותב סת"ם גופא אף שכוונתו להשתכר מקרי עוסק במצוה כיון שעושה פעולת מצוה ולא דמי לתגר (ס"ח וסק"כ כ"ד כ"ה ובה"ל ד"ה הם).

יז ואם גזדמן להם קונה שרוצה לקנות סת"ם והקונה רוצה לפרוש בים או בשיירא עכשיו ואי אפשר לו להמתין עד שהסופר או התגר יקיים מצוה אחת שבא לידו כגון ק"ש או תפילין או שאר כל המצוות מותר לכתוב ולמכור ואפילו שע"ז ועבור זמן המצוה ודוקא שהתחיל לכתוב קודם שהגיע זמן ק"ש אבל משהגיע הזמן אסור להתחיל לכתוב מיהו אם הוא משער שישאר לו זמן לקרות יכול הסופר לעשות לו כיון שהקונה אי אפשר לו להמתין ואם יוכל לקרות פרשה אחת מקודם יקרא ובדיעבד אפילו התחיל באיסור א"צ להפסיק אפילו הגיע הזמן ואפשר שאם הסופר משער שיבואו לידו הרבה

קונים והתחיל לכתוב קודם שהגיע זמן ק"ש אין צריך להפסיק (ס"ח וס"ק כ"ו כ"ו ובה"ל ד"ה צריכים ד"ה או).

יח כל העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת ואפילו אם עי"ו לא יתבטל המצוה הראשונה ואפילו אם המצוה השניה יותר גדולה כיון שכבר התחיל לעסוק בראשונה, ואפילו ההולך להקביל פני רבו או לפדות שבויים היא בכלל עוסק במצוה. ואם יכול לעשות שתיהן כאחת בלא טורח יעשה שתיהם ודוקא שאינו מוסיף טרחה כלל בשביל המצוה השניה אלא טורח אחד לשתייהן וכדרכו במצוה ראשונה יכול לצאת ידי שתיהם או חייב (ס"ח וס"ק כ"ט ובה"ל ד"ה דכל ד"ה אם וע"ל סי' ע' דין ה' וסי' הע"ה שעה"צ אות ל"ט).

יט ולא מקרי עוסק במצוה אלא בשעה שהוא לובש התפילין או עוסק בתיקוני האבדה כגון לשטחה לצורכה או להשיבה אל בעליה וכל כה"ג אבל בשעה שהוא מקיים מצוה כגון שכבר לבוש תפילין או שומר אבדה שהיא מונחת כבר בתיבתו וכל כה"ג אע"פ שמקיים מצוה אינו עוסק במצוה ולא מיפטר ממצוה אחרת (ס"ק כ"ח).

כ המצטרף אפילו מפני הצינה ומי שאין דעתו מיושבת ונכונה פטור מתפילין מפני שאסור להסיח דעתו מהם ודוקא בשאי אפשר לו ליישב דעתו אבל אם אפשר לו חייב ליישב דעתו ולהניחם (ס"ט וס"ק ל' ל"א).

כא הקורא בתורה א"צ לפסוק מלימודו כדי להניח תפילין זולת בשעת ק"ש ותפלה ואם רוצה יכול להפסיק ולהניחם וגם לברך עליהם אבל קודם שהתחיל ללמוד צריך להניחם אפילו רוצה ללמוד העולם נוהגין להקל בזה מיהו אם הם כבר עליו לא יסלקם. ואפשר דדוקא בתורה שבכתב א"צ לפסוק מלימודו להניחם אבל לא בעוסק בגמרא ולא נהגו לחלק בזה והגר"א פסק דדוקא מי שתורתו אומנתו כגון רשב"י וחבריו אבל אנו צריכין להפסיק לתפילין (ס"י וסקל"ב ל"ג ל"ד ובה"ל ד"ה הקורא ושעה"צ אות י"ח).

כב לא יחלוץ תפילין בפני רבו מובהק שרוב חכמתו הימנו אלא יפנה לצד אחר ויחלוץ שלא בפניו ואפילו אם כבר חלץ רבו תחלה אסור ואם מטה קצת לצד אחר וזהיר מלגלות ראשו בפניו יש להקל בכל גווני מיהו אם חולצן סמוך לחשיכה יש להחמיר מלחלוץ אותם קודם שחלץ רבו ואפילו מטה לצד אחר שנראה כמורה הלכה בפני רבו שהגיע זמנו לחלוץ (סי"א וסקל"ה ל"ו).

כג היה צריך לתפילין ולמוזוה ואין ידו משגת לקנות שניהן תפילין קודמים ולדידן שאין מניחין תפילין רק בשעת ק"ש ותפלה אם אפשר בשאלה מוזוה קודמת שאי אפשר בשאלה (סי"ב וסקל"ז).

כד מנודה ומצורע אסורין להניח תפילין ויש חולקין ולכן יניתו בלא ברכה ובביאור הגר"א משמע דצריכין לברך (סי"ג וס"ק ל"ח).

סימן לט. מי הם הכשרים לכתוב תפילין ולקנות מהם

א תפילין או ס"ת או מוזוה שכתבן עבד אפילו מניח תפילין או אשה וטומטום ואנדרוגינוס פסולין (ס"א וס"ק א' ב' ובה"ל ד"ה כשר).

ב כתבן קטן אפילו הגיע לחינוך פסול אפילו בן י"ג שנה לא סגי אלא דבעינן ג"כ שנדע בודאי שהביא שתי שערות אחר י"ג שנה ואם ספק אם הביא ב' שערות פסול לכתוב אם לא שעברו רוב שנותיו או שגולדו בו סימני סריס או שיש ריבוי שער בוקנו אף שהם קטנים מאד ואם יש לו שערות גדולות משני צידי הפנים ומצד הסנטר אפשר שיש להקל בזה ואולי גם סיכי דיקנא מהני דהיינו שיש לו שער במקומות מיוחדות בוקנו וצ"ע (ס"א וסק"ג ובה"ל ד"ה או קטן).

ג ויש לגעור בסופרים שמניחים לנערים לכתוב תפילין ואין מדקדקין אם הביאו סימני גדלות או לא ואם כתב אחר י"ג שנה ואח"כ בדקוהו ומצאו שיש לו ב' שערות תלינו ג"כ שהיה לו בשעת הכתיבה אבל לפני י"ג שנה לא מהני שערות ואם אינו לפנינו לבדוק צ"ע למעשה אך אם הוא בן י"ח אין להחמיר בדיעבד (סק"ג ד' ובה"ל ד"ה או קטן).

ד כתבן גוי או גר תושב או גר שמל ולא טבל או כותי פסול (ס"א וסק"ה ובה"ל ד"ה כשר).

ה כתבן מומר לע"ז אפילו אינו אדוק בה פסולין ואם אדוק בה הוי ליה אפיקורס וצריך שריפה כדלקמן דין כ"ב (ס"א ובה"ל ד"ה או מומר) ואפילו עובד ע"ז לתיאבון פסולין (חזו"א או"ח סי' י"ב סק"ב).

ו מומר לחלל שבת בפרהסיא הוי כמומר לכל התורה ופסול מדאורייתא לכתוב ואפילו מחלל שבת בפרהסיא באיסור דרבנן כגון במוקצה (וע"ל סי' שפ"ה דין ה') או בהוצאה לרמלית יש להחמיר עכ"פ לכתחלה שלא לכתוב סת"ם ואפילו דיעבד צ"ע (סק"ו) ואפילו לתיאבון (חזו"א שם) ודעת החזו"א דהמחלל שבת באיסור דרבנן אינו מומר לכה"ת וכן המחלל שבת בפרהסיא ושגג במיתה או בכרת (חזו"א יו"ד סימן ב' ס"ק ט"ו).

ז מומר לכל התורה חוץ מע"ז ושבת ג"כ פסול מדאורייתא ואפילו לתיאבון (חזו"א או"ח שם).

ח מומר לתפילין שאינו מניח תפילין ואפילו לתפלה אחת של ראש או ש"י אפילו אינו עושה להכעיס פסול ואם היה לתיאבון כגון שהלך אחר עסקיו כשר בדיעבד אבל לכתחלה אין להניחו לכתוב סת"ם כי יש מחמירין אפילו במומר לתיאבון ואפילו באחרים עומדים על גבו ואומרים לו שיכתוב לשמה ואעפ"כ אם הסופר היה רגיל לישא של ראש תמיד על המצח התירו בו ואינו שומע לדבריהם אף דעבירה גדולה עושה בזה אפשר דאין למנעו מלכתוב סת"ם דאולי רגע אחד היו על מקומו כדין (סק"ו ובה"ל ד"ה או מומר). ובחזו"א פסק דלתיאבון כשר (שם).

ט מומר לשאר עבירות אם הוא עושה לתיאבון כשר ואם עושה להכעיס אפילו בדבר אחד דינו כגוי ויש מחמירין דצריך גניזה [אולי צ"ל שריפה] (סק"ו). ובחזו"א פסק דאם רודף אחר החטא הוי כמין ופסול מה"ת ואם לאו פסול מדרבנן (שם).

י להכעיס נקרא היכא דהתירא ואיסורא קמיה ושביק התירא ואכיל איסורא אבל אם אינו מקפיד לברור ההיתר והוא לוקח מן הבא בידו או היתר או איסור עדיין אינו בכלל מומר להכעיס (בה"ל ד"ה או מומר). ובחזו"א פסק דאף שאינו רודף אחר האיסור דוקא כיון דשביק התירא ואכיל איסורא הוי מומר להכעיס ואם רודף אחר החטא הוי כמין (שם).

יא כל המומרין האלו הפסולין אפילו בפעם אחת פסול אם לא עשה תשובה (בה"ל ד"ה או מומר). ובחזו"א פסק שלעולם אינו פסול אלא בשנה בחטאו ג' פעמים ואפילו אינו מניח תפילין במקום שאין טורה יש להקל בפחות מג' פעמים אם לא באומר שעושה להכעיס אפשר דנעשה מומר לאלתר וכן כל רודף אחר החטא צ"ע אם צריך ג' פעמים (שם).

יב כתבן מסור אפילו לתיאבון ואפילו פעם אחת פסול (ס"א וסק"ו). ואפילו ברודף למסור אף שלא מסר (חזו"א שם).

יג כל אלו הפסולים לא מהני אפילו גדול עומד ע"ג ורואהו שיהיו לשמן (סק"ח). יד כתבן חרש או שוטה ואחרים עומדים ע"ג ומרמזין להם שיכתוב לשמה צ"ע וסימני שוטה מבואר ביו"ד סימן א' ס"ה (בה"ל ד"ה או קטן).

טו גר שחזר לסורו מחמת יראה שלא יהרגוהו אף דבאמת היה לו למסור נפשו על אמונת ה' מ"מ כיון שהיה באונס לא יצא מכלל ישראל וכשר לכתוב תפילין והמג"א פסק שאין להקל בזה אפילו אם בצינעא שומר את התורה רק שבהנחת תפילין מתעצל [דעכ"פ אינו בקשירה] וכ"ש אם הוא מומר לכה"ת כולה אם לא שמחמת פחד שלא יהרגוהו הוא ירא לקיים את התורה אפילו בצינעא וכן הסכים הגר"א (ס"ג וסק"ק י"א ועיין בחזו"א או"ח סי' י"ב סק"ב מה שדן בזה).

טז מי שנקטעה ידו השמאלית כשר לכתוב תפילין אף שאינו בקשירה (ס"ק ט'). יז כל שפסול לכותבן פסול בכל תיקון עשיה שעושה מעשה בגוף התפילין כגון חיפוי הבתים ותפירתן וכ"ש עשיית השי"ן בעור הבתים וכריכת השער על הפרשיות

וצמצום הבתים והתיתורא שהיו מרובעים וכל כה"ג ולענין קטן בן י"ג שנה שלא ידעין אם הביא ב' שערות אין להחמיר בו בדיעבד לענין חיטוי ותפירה אם עשיית השי"ן היה ע"י גדול אבל עיבוד הקלף אינו בכלל זה וכשר ע"י גוי וכ"ש ע"י אשה רק דבגוי בעינן שהיא ישראל עומד ורואה שיהיה לשמן וכן בקטן השחרת הבתים והרצועות נתבאר בסימן ל"ג דין ט"ז י"ז י"ח י"ט (ס"ב וס"ק"י ובה"ל ד"ה כל ד"ה בכל וע"ל ס' ל"ג דין כ' כ"א).

יח קשר של תפילין ואף של יו"ד שבתפילין של יד אין לעשותן כ"א לשמה ואין לעשותן ע"י פסולין אלו מיהו בקטן של בן י"ג שנה אין להחמיר בזה אם גדול עומד ע"ג ומצוהו לעשות לשמה אף שלא ידעין שהביא ב' שערות וכ"ש דא"צ להחמיר הקטן הוה לעצמו בזה אך הקשר שעשה קטן לעצמו קודם שנעשה בן י"ג צריך להתירו לאחר שנעשה בן י"ג ולחזור ולעשותו (בה"ל ד"ה בכל).

יט כל הפסולין האלו פסולין להגיה איוו אות דעתה הוא פסול וע"י הגהתו יוכשר דוה הו' כתיבה ממש אבל אם היה הפסק גדול באיווה תיבה עד שנראה כב' תיבות והמשך האות לפניה עד שנראה כתיבה אחת או שעשה התגין של שעטני"ו ג"ץ או שהעביר קולמוס על אות שרישמו ניכר אלא ששומרו שלא יתמחק יותר ויפסל אין להחמיר בדיעבד וצ"ע ביה"י האל"ף והשי"ן והע"ן שאין נוגעין ותינוק דלא חכים ולא טפש מכירם וכן אם חסר קוץ השמאלי ביו"ד וכל התיקונים שאין בהם משום שלא כסדרן אם מהני תיקון בדיעבד ע"י אלו הפסולים ומסתבר דלא מהני (ס"ק"י ובה"ל ד"ה בכל).

כ וגרירת דיבוק שבין אות לאות לכתחלה יש ליוזר שלא לעשות על ידם ובדיעבד אין להחמיר וכ"ז בתפילין דבעינן כסדרן אבל בס"ת אם אפשר לגרור צדדי האותיות במקום שנגעו ולחזור ולכותבן יעשה כן דוה מקרי לכתחלה (ס"ק"י).

כא תפירת ס"ת ע"י פסולין אלו הרבה מפקפקין בזה ולכן יש להזהר מאוד ולא כמו שנהגו איוו סופרים להקל בתפירת ס"ת ע"י נשים בעת סיום הספר ובדיעבד אם אפשר בקלות להתיר התפירות שתפרן האשה ולחזור ולתופרן בהכשר יחזור ויתקנם ואם לאו י"א שאין להחמיר בדיעבד ויש חולקין ומצריכין להתיר התפירות אפילו בדיעבד ובמקום שהמנהג שנותנים לנשים לתפור ס"ת וא"א לשנות המנהג צריך ליוזר ולהזהיר שתפירה ראשונה ואחרונה וגם באמצע יעשה הסופר מקדם ואח"כ יתן לנשים לתפור (בה"ל ד"ה בכל).

כב תפילין שכתבן אפיקורוס האדוק לע"ז ישרפו עם אזכרותיהן (ס"ד וס"ק"ג י"ד ובה"ל ד"ה שכתבם).

כג סופר שאינו מאמין לדברי חז"ל צריך לגנוז פרשיותיו ואם אחרים עמדו ע"ג וראו שנעשה הכל כהלכה כגון שלא כתב אלא איוו אותיות בפניהם אם אפשר ימחקם ויכתוב אחרים תחתיהם ואם אינו יכול למחקם מחמת שלא כסדרן או באותיות השם צ"ע למעשה (בה"ל ד"ה שכתבם).

כד נמצאו ביד אפיקורוס ואין ידוע מי כתבם יגנוז ואסור לשורפן שמא הוא לא כתבן (ס"ה וס"ק"ו).

כה נמצאו ביד גוי ואין ידוע מי כתבם כשרים ובפרט במקומותינו שידוע שאין גוים יודעים לכתוב ואפילו ס"ת שנמצא בידם כשרה (ס"ו וס"ק"ז).

כו אין לוקחין ספרים תפילין ומזוחות מן הגוים יותר מכדי דמיהן הרבה שלא להרגילן לגונבן ולגזולן אבל במעט יותר משוין דהיינו עד כדי חצי דינר בתפילין ולפי ערך זה בס"ת חייבין לקנות מהן ולא יסלק עצמו הישראל תיכף אף שאומר הרבה ומחייב לעסוק אתו פן ישוה עמו אך כשהגוי עומד על דעתו מניח בידו ואסור לומר לגוי שיתנם בזול יותר מדאי דילמא ירגו הגוי וינהג בהם מנהג בויהן (ס"ז וס"ק"ז י"ח).

כז אפילו אם הסת"ם פסולין חייבין לקנות מהן כדי לגנוזן ואפילו במעט יותר שלא יולולו בהן וצריך לחשוב דמיהן כאילו היו כשרים וצ"ע בזה אבל כתבן אפיקורוס דטעונין שריפה א"צ ליקח מהם (ס"ק"ז ובה"ל ד"ה אין).

כח תפילין אין ניקחין אלא מן המומחה שבקי בחסרות ויתרות אבל לא ממי שאינו מומחה אעפ"י שהלוקח רוצה לבדקן דחיישינן שמא יתעצל לפותחן ולבדקן ומי שהוא סופר קבוע לרבים הוא בכלל מומחה (ס"ח וסקי"ט).

כט פרשיות של תפילין וכן מזוזה נקחין שלא מן המומחה ובלבד שיבדקם אח"כ (סקי"ט).

ל בדיעבד אם לקח תפילין ממי שאינו מומחה או שאין מומחה בעיר צריך לבדקן בחסרות ויתירות ובתמונת האותיות אם הם כהלכה אבל אין לחוש שמא עיבדו שלא לשמן שהכל בקיאים בזה (ס"ט וסק"כ כ"א).

לא ואם לקח ממנו מאה קציצות בצבת אחד ואומר שכתבן בעצמו או שלקחן מאדם אחד בודק מהם ג' קציצות ב' ש"ר וא' ש"י או ב' ש"י וא' ש"ר ואם מצאם כשרים הוחזק זה האיש והרי כולם כשרים (ס"ט וסקכ"ב).

לב אבל אם לקח ממנו הרבה צבתים חזקתן מאנשים הרבה הם לקוחין ולכן בודק מכל צבת ב' ש"ר וא' ש"י או ב' ש"י וא' ש"ר (ס"ט).

לג המוכר תפילין ואמר שהיו של אדם גדול או שאומר שלקחן ממומחה נאמן וא"צ בדיקה ובלבד שמכירין את האומר שהוא מוחזק בכשרות ואם ראינוהו שלבשן בעצמו נאמן בכל גווני (ס"י וסקכ"ג כ"ד וע"ל סי' ל"ז דין ה' ו').

לד תפילין שהוחזקו בכשרות אינם צריכים בדיקה לעולם ומ"מ נכון לבדקם מפני שמתקלקלים מפני הזיעה ואם נקרע חפץ הבתים או שנשרו במים צריכים בדיקה תיכף שמא נחנק הכתב או נתקלקל וכן אם היו מונחים במקום לח והכל לפי הענין וכל שצריך בדיקה מן הדין ואין לו מי שיבדוק ויתפור אותם מניחם בלא ברכה (ס"י וסקכ"ו).

לה תפילין שאינו מניחם אלא לפרקים צריכים בדיקה פעמים בשמיטה ואם אין לו מי שיוכל לבדקן ולתפור יניחם בלא ברכה וי"א שבוה יכול לברך כיון שלא ראינו ריעותא ולמעשה צ"ע (ס"י וסקכ"ז כ"ח).

לו המוצא תפילין מושלכין בגניזה בלא רצועות ופתוחים יש לחוש שיש להם פסול נסתר אבל אם מצאן בכיסן דרך הינוח ליכא למיחש (סקכ"ח).

סימן מ. דין איך לנהוג בקדושת התפילין

א אסור לתלות תפילין על היתד בין שהבתים תלויות למטה ובין שהרצועות תלויות למטה ומ"מ באקראי בעלמא שאוחז התפילין בידו הרצועות תלויות למטה אין להקפיד אבל אם התפילין תלויין אסור בכל גווני ואין בכלל זה מה שהתש"ר תלוי באויר ומחזיק בידו ברצועות ומשימן על הראש שזהו צורך הנחתו ויש מניחין הש"ר על הדף וכדומה בשעה שלובשים. ומותר לתלות התפילין בכיסן (ס"א וס"ק א' ב').

ב ס"ת אסור לתלותה בכל גווני אפילו כשהיא בארון הקודש ותולה האה"ק ואפילו כשהיא"ק מחובר בתידות אסור כל שאין תחתיו עומד דבר מה (סק"ג).

ג ספרים כגון ספרי תלמוד וכדומה דינן כתפילין ומ"מ ספרים או סידורי תפלות הקבועין בלוחות שבהן שלשלת של כסף אסור לתלותן בהם שהלוחות אין דומות לכיס לפי שהן מחוברות לסידור והרי הן כסידור עצמו (שם).

ד מותר לכתוב פסוקים בנייר ולתלותן בפתח בהכ"נ (שם וע"ל סי' כ"ד דין י'). זה נהגין העולם להתענות כשנופל תפילין מידו על הארץ בלא נרתיקן ואם נפלו בנרתיקן יתן פרוטה לצדקה ואם נפל ס"ת אפילו בנרתיקן נהגין להתענות (שם).

ו בית שיש בו תפילין או חומשים או סידורי תפלות או שאר ספרים בין בכתביה בין בדפוס ואפילו אינו כתיבת סת"ם רק כתב אשורי אסור לשמש בו מטתו או לעשות צרכיו עד שיוציאם בחדר אחר או שמפסיק בפניהם בכניצה גבוה י' טפחים או שיניחם בכלי תוך כלי או שני כיסויין וכתב הט"ו כל המיקל בקדושת ספרים הנדפסים עתיד ליתן את הדין דפוסו הוי כמו כתיבה ויש מקילין בזה בשעת הדחק כשאין לו במה

לכסות (ס"ב וסק"ד ה' ו' ועיין בה"ל ד"ה אסור ולקמן סימן ר"מ ס"ק כ"ה וע"ע לק' סי' פ"ג דין י"ד).

ז לא מהני כלי בתוך כלי אלא כשאחד מהם אינו מיוחד להם אבל אם שניהם מיוחדים להם לא נחשב אלא לכלי אחד (ס"ב וסק"ח).

ח אותן המניחים כיס התפילין והטלית לתוך כיס אחד גדול הרי גם הכיס הגדול נקרא כליין המיוחד להם וצריך עוד כסוי על גבן אם לא שמכסה בטלית על התפילין בתוך הכיס דאו שרי דהטלית אינו כליין וכן אם כיס התפילין מחובר למעלה על הכיס הגדול הרי צד הב' של הכיס הגדול אין נקרא כליין ומועיל להם אם הפכן (סק"ז).

ט אם פירש טלית או שאר כיסוי על הכיס של תפילין אע"פ שהכיסוי אין מכסה רק למעלה ומן הצדדין ולא למטה אפ"ה שרי ואפילו שני הכיסויין לא כיסו למטה מיהו בזה צ"ע קצת (סק"ז ובה"ל ד"ה בית).

י' כריכת הספר אינה נחשבת לכסוי ובעינן עוד שני כיסויין (סק"ד).

יא מוֹזוּה הַקְּבוּעָה לַפְּנִים בַּחֲדֵר צָרִיךְ כָּלִי בַּתוֹךְ כָּלִי דִּהְיִינוּ שִׁכְסָה אוֹתָהּ בְּ כִסְיִים וְאַחַד מֵהֶם יִהְיֶה עֹכֵף אֵינוּ מִיּוֹחַד לָהּ וְאֵם עַל הַמּוֹזוּה יֵשׁ כִּסִּי וְזֹכֵכִית אֵף שֶׁהַמּוֹזוּה נִרְאִית מֵתוֹכָה נִחְשֶׁבֶת כִּסִּי אֶחָד דִּי בִּפְרִיסַת סוֹדֵר עַל הַמּוֹזוּה אֲבָל לֹא מֵהֵנִי אִם יִכְסֶּנָּה עַד בְּזֹכֵכִית מִלְּמַעְלָה שֶׁהֵרִי הַמּוֹזוּה נִרְאִית מֵתוֹכָה (סָק"ו).

יב כתב בחכמת אדם ג"ל דבין במוזוה או שאר ספרים אם עשה מתחלה בב' כלים שיחשב אחד מהם לכלי בתוך כלי כגון שכרך המוזוה בנייר ואח"כ הניחה בתיק שלה מותר כיון שבתחלה כיון לכך ויתר כל הדינים בזה יתבאר בסימן ר"מ בעזה"י (שם).

יג מותר להניח התפילין תחת מראשותיו שלא כנגד ראשו ואפילו שלא בכלי כלל רק שיניחם בענין שלא יתגלגלו משם לצדדים כגון שמיניחם בין הכר התחתון לכר שתחת ראשו אבל לא יניחם כנגד ראשו ולא תחת מרגלותיו ולא כנגד צדו ואפילו בכלי תוך כלי ואפילו היו בכלי תוך כלי קדמם שנתן שם אסור (ס"ג ה' וסס"י ובה"ל ד"ה אפילו).

יד וכל זה בשאין אשתו עמו אבל אשתו עמו אם אין לו מקום אחר שמשתמין שם מפני הגנבים והעכברים מותר להניחו תחת מראשותיו שלא כנגד ראשו בכלי בתוך כלי דהיינו שמניחם תוך כלי או כיס המיוחד להם תחת הכר דהכר מקרי כלי שני או שנייהם בלי כלי כלל תחת שני כרים ואם יש לו מקום אחר שמשתמין שם לא יניחם כלל במטה כשאשתו עמו ומיהו אם יש למעלה מראשותיו מקום יוצא מן המטה שהוא גבה למעלה מראשותיו ג' טפחים או מקום גמול המטה מראשותיו ג' טפחים מותר להניחם עליו (ס"ג וסק"א).

טו אם אשתו עמו במטה ואינו רוצה לשמש מקרי אין אשתו עמו דוקא אם הוסכם
אצלו שלא לשמש אבל בסתמא אסור ויש אוסרין בכל ענין וכן משמע בביאור
הגר"א (ס"ד וסקי"ב ובה"ל ד"ה אשתו).

טז ספסלים שבהכ"נ שתחת הספסלים יש תיבה להצניע שם טלית ותפילין י"א
דאסור לישב על הספסלים ויש מתירין ואם יש חלל טפח בהתיבה פנוי מותר
לכו"ע ובעל נפש ראוי להתמיר גם בזה שלא במקום הדחק כי תפילין יש להזהר
בקדושתן מאד ואם קבעו במסמרים להכותל מותר לישב על הספסל (ס"ק י"ג וע"ל
ס"ה מ"ג דין ט').

יז שכן ושמש מטתו בתפילין לא יאחז לא בבתים ולא ברצעות עד שיטול ידיו דחיישין שמה נגע במקום הטינופת ואח"כ יחלצם עד שיקנח הקרי והזור ומגיהם אע"פ שהוא טמא (פ"ו וסקי"ד ט"ו).

יא ואם ישן בהם וראה קרי לא חיישינן שמא נגע ולכן יאחזו ברצועה ויסירם עד שיקנה הסרי ויטול ידיו אבל לא יאחזו בבתים (ס"ו וסקט"ו).

יט הנכנס לסעודת קבע חולצו ומביחו על השלחו עד ברכת המזון וחזור ומניחו לפני
מים אחרונים וצריך לחזור ולברך עליהם וצ"ע בזה אבל לאכילת עראי דהיינו

כביצה א"צ לחלצן ואפשר דוהו דוקא מי שמניחם כל היום אבל לא מי שדרכו להניח בשעת ק"ש ותפלה (ס"ח וסק"ט כ' ובה"ל ד"ה הנכנס ד"ה וחזור).

סימן מא. דין הנושא משאוי איך ינהג בתפילין

א הנושא משאוי על ראשו צריך לחלוץ תש"ר עד שיסיר המשאוי ואם יכול לסלק המשאוי לצדדים שלא במקום תפילין מותר ומ"מ אם יש בהם משאוי ד' קבים [שהם כ"ה ליטראות ששוקלים בהם הכסף בפרגא] יש להחמיר (ס"א וס"ק ג' ה').
 ב אפילו מטפחתו אסור להניח על הראש שיש בו תפילין אבל דבר שדרכו ליתן בראש כגון כובע או מצנפת מותר אף שהוא מונח על התפילין אך יזהר שכובד הכובע לא יסיר התפילין ממקום הראוי להם מיהו אם הוא משא של ד' קבים והתפילין נדחקות אפילו אין זוין ממקומן רק שמונחים בדוחק מחמת שמונח עליהם ומקצר את מקומם צריך להסירן והב"ח מיקל בענין זה במצנפת וכובע ומיהו אם התפילין זוין ממקומן ואין מונחין כדין פשיטא דאסור ואפילו משאן קל (ס"א וסק"ד ו').

ג להוציא זבל על ראשו אפילו מעט ואפילו לצדדין אסור אם לא כשמסלק או התש"ר מעליו שרי אף דנושא הש"י (סק"ג).

ד אם נושא משאוי על ידו במקום תפילין והתפילין מכוסין א"צ לחלוץ כ"א בשיש בהמשא ד' קבין ואם ירצה להוציא זבל על היד אפשר דאסור אפילו התפילין מכוסין (ס"ק ב' ג').

סימן מב. אם מותר לשנות תפילין של יד לשל ראש

א תשמישי קדושה אינן נאסרין בהומנה בלבד ולכן סודר שהומינו לצור בו תפילין ואפילו נטלו בידו ואמר זה יהיה לתפילין ואפילו עשה כים מחדש לצורך תפילין או ס"ת כ"ז שלא נשתמש בו אין בו קדושה ויכול לשנותו אפילו לדבר חול ואפילו לתשמיש מגונה דהומנה לאו מילתא היא (ס"ג וסק"י י"ד ט' ובה"ל ד"ה זוח).

ב וכן אם צר בו תפילין ולא הומינו מתחלה וגם עכשיו לא צר בו אלא לפי שעה או בסתמא ואפילו עשה כן בפעמים הרבה אך שבכל פעם היה לפי שעה דרך עראי ולא אומניה מעולם לשם תפילין שרי לכל תשמיש חול וי"א דכ"ז שהתפילין שם אין מדרג הכבוד להניח יחד שם גם מעות אלא יקשרם בקשר בפ"ע ולאחר שנטלו התפילין משם מותר להשתמש בו אפילו תשמיש מגונה (ס"ג וסקכ"ד כ"ה כ"ו ובה"ל ד"ה זוחי ועיין בה"ל ד"ה שרי).

ג אבל אם אומניה וגם צר בו דהיינו שהומינו למיצר ביה תפילין לעולם בין שהומינו לש"י ובין לש"ר ואפי' בדיבור בלבד וכ"ש אם נטלו ואמר זה יהי לתפילין וגם צר בו אח"כ אפילו לפי שעה אם לא התנה בפירוש ע"מ לפנותו נאסר להשתמש בו חול ואפילו להורידו לקדושה קלה כגון מש"ר לש"י ואפילו לאחר שנתקלקל ואינו ראוי עוד לתפילין וצריך גניזה ולכן אין לתת סידור בכיס שהיה מיוחד לתפילין לבד ואעפ"כ אין למחות בזה כיון דרגילין בזה הוי כאלו התנה מתחלה כדלקמן. ומ"מ למעשה אם הומין בדיבור בלבד ולא נטלו בידו צ"ע אבל במחשבה בודאי לא מהני אלא א"כ חשב בשעה שצר ביה כדלקמן (ס"ג וסק"ב י' י"ד ט"ו ט"ז ובה"ל ד"ה סודר דאומניה וע"ל סי' ל"ד מדין י"ג עד דין י"ז).

ד דוקא אם בעת ההומנה היו לו כבר תפילין או חל ההומנה אבל אם עשה כים לתפילין שיקנה אח"כ לא חל בזה ההומנה ודינו אח"כ כצר בו ולא אומני' דמותר אם הוא רק לפי שעה (בה"ל ד"ה למיצר).

ה וי"א דלא מקרי אומני' אלא אם חשב בפירוש לעולם אבל בסתמא לא אמרינן דהומנתו הוא על עולם כיון דסתם סודר אינו מיוחד לתפילין אבל מדברי הגר"א

נראה דסתמא הוי כלעולם אלא א"כ התנה שלא יהיה רק לפי שעה ואם עשה כים להניח תפילין או שאמר לאומן עשה לי כים של תפילין לכו"ע הוי סתמא כלעולם (ס"ק י"ב).

ו ואם לא אומניה רק בשעה שצר בו פעם אחת היה בדעתו למיצר ביה תמיד אפילו במחשבה בעלמא הוי כאומניה וצר ביה (ס"ק כ"ד ובה"ל ד"ה סודר).

ז ואם עשה כים לשם תפילין וצר תפילין חדא זימנא אפילו ע"מ לפנותן אח"כ נאסר זה"ה אם היה כים עשוי והוסיף בו איזה דבר לצורך תפילין לנאותו הוי כמו שעשה הכים לשם תפילין עד שיטול מה שחדש (ס"ק י"ד).

ח אם אומניה אפילו אם צר ביה אח"כ תפילין יחד עם מעות נאסר כיון שהומינו בתחלה לתפילין לבד ולכן אסור לעשות כן אם לא שיתוור בפירוש מההומנה ראשונה ואתי דיבור ומבטל דיבור ואפשר עוד לומר דאם עשה כים לשם תפילין ואח"כ צר בו מעות ואח"כ צר בו תפילין נאסר כיון דבשעה שצר ביה המעות לא ביטלו בפירוש מההומנה ואפשר דזה חשוב כבטלו בפירוש וצ"ע (בה"ל ד"ה תפילין חד זימנא).

ט לא מהני אומניה וצר ביה אלא בסודר שלו או כים שלו אבל אין אדם אוסר דבר שאינו שלו אלא א"כ גנב בגד וחתכו ועשה ממנו כים שקנאו בשינוי מעשה ואסרו (ס"ק י"ג).

י קטן שצר בו תפילין בהכים שהומינו לכך נאסר ואפילו צר בו חד זימנא אבל דבר הנאסר בהומנה לבד כגון גוף הקדושה כדלקמן אין נאסר בהומנת קטן שקטן אין לו מחשבה אפילו גילה מחשבתו בדיבור אבל יש לו מעשה (ס"ק י"ג ובה"ל ד"ה וצר).

יא כל מה שהוא ערוף על מקום הנצרך לתפילין אינו נאסר ולכן כים התפילין שיש לו ב' כיסים זה תחת זה מותר להניח התפילין למטה ומעות בכים שלמעלה ממנו (בה"ל ד"ה אסור).

יב אם התנה עליו בשעת עשיה שיוכל לשנות כשירצה אפילו עשה לשם תפילין וגם צר בו בקביעות כמה זימני אינו נאסר ואם לא עשה הכים לשם תפילין מהני אפילו התנה בעת שצר בו בפעם ראשונה ותנאי מהני להשתמש בהן אפילו בעודן בקדושתן אך לתשמיש מגונה לא מהני תנאי כיון דאומניה וגם צר בו וכן אם ירצה לכוף איזה דבר ברצועה הקבוע בתפילין שעליו לא מהני תנאי משום ביזוי מצוה (ס"ג וסקי"ז).

יג תשמיש דתשמיש אין בו קדושה כלל (סק"ט וע"ל ס"י קנ"ד דין י').

יד תשמישי מצוה אינן נאסרים ותיק של טלית לא מקרי תשמיש קדושה רק תשמיש מצוה ולכן מותר להניח בו שאר דברים של חול אף שמונח בו ג"כ תיק של תפילין לא הוי התיק של טלית רק תשמיש דתשמיש ואפילו אם ניתן בתוכו סידור או תפילין בלא תיק מ"מ בעת הצורך מותר ליתן בו דברים של חול שהרי עשוי מתחלה גם לטלית והוי כאלו התנה (סקי"א).

טו ואותן האנשים ההולכים בדרך ומשתמשים בשק של תפילין בדברים של חול אף דמדינא אסור יש ללמד עליהם זכות כיון דרגילים בכך הוי כאלו התנו בתחלה ואעפ"כ לכתחלה אין נכון לעשות כן (שם וע"ל ס"י קנ"ד דין ה').

טז וכל דינים אלו הוא בתשמישי קדושה אבל לגוף הקדושה מהני הומנה לבד כגון קלף המעובד לשם פרשיות של תפילין או עור המעובד לס"ת או למזוזה או עור המעובד להבתים ש"ר או של יד אסור לכתוב עליו דברי חול ואם התנה מהני תנאי ודוקא שהיה הומנה ע"י מעשה גמור כמו עיבוד אבל אם היה הומנה בדיבור בעלמא או שהיה רק תיקון הקלף ושירטוטו לשמה אינו נאסר (ס"ג וסקי"ח כ' כ"ג ובה"ל ד"ה מש"ר וע"ל ס"י ל"ב דין ס"ב) ובמצוה אפ"י עשאו לכן לא מהני הומנה לגוף המצוה כגון ציצית שופר לולב סוכה ומותר להשתמש בהן חול אף בלי תנאי (סקכ"ב).

י' והא דמהני תנאי היינו דוקא בהומנה לבד אבל אם התחיל לכתוב על הקלף סת"ם או שאר כתבי הקודש אפילו על הנייר אסור לכתוב עליו אח"כ דבר חול לכו"ע שזה עשה מעשה של גוף הקדושה ולא מהני בזה תנאי (ס"ק כ"ג).

יח עיבד עור. לרצועות מותר לשנותו אפילו לדבר חול אפילו לא התנה דמקרי רק תשמישי קדושה ושלא במקום הדחק יש להחמיר וכ"ש אם כבר הכניסו בהקציעה החדשה ועשה הקשר שראוי להחמיר (סק"א ובה"ל ד"ה מש"ר וד"ה לגוף). ואפילו רצועה חדשה שנתנה בתוך תפילין ישנים כ"ו שלא הניחם עדיין מותר לשנותו לכאורה ולמעשה צ"ע בזה (בה"ל ד"ה חדשים). ואם התנה עליהם כ"ז שלא נשתמש בהן מהני תנאי אפילו לשנותו לדבר חול אבל אם כבר נשתמש בהן יש להחמיר שלא במקום הדחק (בה"ל ד"ה מש"ר).

יט דיו שנעשה לכתיבת סת"ם י"א דהוי ג"כ הומנה לגוף הקדושה ואסור להשתמש ממנו לחול אם לא התנה מעיקרא ולכן טוב להתנות בתחלה בעת עשיית הדיו (בה"ל ד"ה כי האי גוונא).

כ הא דמהני הומנה בגוף הקדושה היינו דוקא לדבר חול אבל להוריד מקדושה לקדושה כיון שעושה בו קדושה קצת מותר כל זמן שלא היה רק הומנה לבד ולכן מותר לכתוב מזוזה או שאר דברי תורה אפילו על עור שנתעבד לס"ת וגט הוי דבר של חול ואסור לכתבו על קלף המעובד לס"ת אם לא שהתנה (סקי"ט ועי' סי' ל"ב דין ס"ב).

כא וכן תפילין חדשים שעדיין לא הניחם על ראשו אף שזימנם להכניס לצורך הראש מותר לשנות אפילו מש"ר לש"י שטולה עליהם מכסה עור ונראים כבית אחד דאף שהם כתובים על ד' קלפים ונתונים על ד' בתים מבפנים אין בכך כלום בדיעבד דוקא מדדחק שאין לו ש"י ויש לו ב' ש"ר אבל לכתחלה צריך לכתוב ד' פרשיות ש"י בקלף אחד כמבואר בסי' ל"ב דין רי"ח ר"כ (ס"א וס"ק ו' ו' ובה"ל ד"ה ואם).

כב וכ"ז דוקא אם לא היה רק הומנה לבד אבל אם השתמש בהם כבר אסור לשנותו אפילו מקדושה חמורה לקדושה קלה ולכן אסור לשנות תש"ר לעשותו ש"י אפילו אין לו ש"י ויש לו ב' ש"ר ואפילו ליקח רצועה מהם וליתן בש"י אסור וכ"ש ליקח מהש"ר איזה פרשה וליתן בש"י שתפילין ש"ר קדושתו חמורה יותר מש"י והוא איסור דאורייתא (ס"א וס"ק"א ובה"ל ד"ה אסור).

כג ואם נמצא איזה פסול בפרשה אחת ורוצה ליקח הפרשיות האחרות שעמה ליתנם בש"י אם הפסול היה מחמת שלא היה כתוב בתחלה איזה אות כדן או שאר פסול אחר שהוא פסול מעיקרא א"כ הפרשיות האחרות והרצועות עדיין הם בכלל חדשים אפילו כבר הניחם כיון שהיו פסולות ומותר לשנותם לקדושה קלה ואם הפסול נעשה מחמת יושנם או שאר קלקול שנתהוה אח"כ כבר חלה עליהם קדושה החמורה ואסור לשנותם (בה"ל ד"ה אפילו וע"ל דין כ"ח ומש"ש).

כד ואם התנה עליהם בתחלה בעת עשיית הש"ר אפילו לבשן אדם יכול לשנותם לש"י ואפילו לא התנה רק אם יצטרך לעשות ממנו ש"י שיעשה וכ"ש אם התנה שאינו עושה ש"ר אלא לפי שעה דמהני ויכול לשנות בין את הפרשיות ובין הבתים והרצועות אלא שיש חילוק ביניהם דהפרשיות והבתים שהם גוף הקדושה לא מהני תנאי כ"א להורידו לקדושה קלה אבל לדבר חול לא מהני אפילו לא הניחם עדיין כדלעיל דין י"ז אבל הרצועה שהוא רק תשמישי קדושה מהני תנאי להורידו לחול בשעת הדחק אפילו כבר השתמש בהן כדלעיל דין י"ח (ס"ב וס"ק"ח ובה"ל ד"ה מש"ר).

כה אבל מש"י לש"ר מותר לשנות דש"ר קדושתו חמורה יותר דהיינו שיעשה לה ד' בתים ויכניס כל פרשה בבית שלה וה"ה דמותר ליקח הפרשיות והרצועות מש"י לש"ר (ס"א וס"ק"ה).

כו אם נפסקה רצועה של יד סמוך לקשר אסור להפוך ראש האחר למעלה במקום שהוא חזק ולעשות בו הקשר ש"י והחתיכה שהיה בו הקשר יתברנה עתה על ידי קשירה לרצועה זו למטה דמורידה מקדושתה לחתיכה זו כיון שהיה בו הקשר והיו"ד ועתה יעשה בו כריכת האצבעות אלא אותה חתיכה צריכה גניזה ואם אינה רצועה

ארוכה כ"א אוי לא יעשה כריכות כ"כ סביב היד וכן בש"ר אם נפסק מה שמקיף הראש אסור להפוך מה שבתוך הקשר שיהיה חוץ לקשר ויקשרנה שם שמורידה מקדושתה כיון שאין עושה עתה הקשר בחתיכה זו (סק"ג).

כז אמנם אם נפסקה הרצועה של ראש מבחוץ להקשר ורוצה למשכה ולהורידה למטה כדי שיהיה הרצועה שלימה בהשיעור המבואר בסימן ל"ג י"א דיכול להורידה אע"ג שמקום הקשר יהיה תלוי למטה אין זה הורדה דעכ"פ באותה החתיכה יהיה הקשר וי"א דגם זה אינו נכון ולפי דבריהם ה"ה בש"י אם נפסקה הרצועה ש"י סמוך להקשר אפילו אם לא ירצה לקשור למטה החתיכה שנפסקה אעפ"כ לא יהפוך תחתית הרצועה למעלה לעשות בו הקשר שמוריד קצת מקדושתה שהיתה מתחלה קרובה אל הקשר כ"א בשעת הדחק שאין לו רצועה ומקום שנפסק הוא רך וחלוש שאינו ראוי לעשות ממנו הקשירה בורע שיהיה קרוב להפסק או יש להפוך וכן בש"ר יש להקל בכה"ג כדעה ראשונה ויותר נכון שיחתוך מרצועה אחת במקום שנפסקת חתיכה קטנה דהיינו מה שהיה מקיף ממנו הראש ומקום הקשר ויגנוז ושאר הרצועה יחברנה בגדין אח"כ ויעשה הקשר במקום השלם אך יצמצם שלא יוציא חוץ לקשר ממה שהיה בתחלה בתוך הקשר (סק"ג ובה"ל ד"ה מהם).

כח כתב על הקלף לס"ת ונפסל ע"י שם וכדומה המורה להקל לכתוב אח"כ על הנותר תפילין לא נשתבש אבל לכתוב מוזהו אין להקל (בה"ל ד"ה מותר וע"ל דין כ"ג וצ"ע ונראה שיש חילוק בין ס"ת לתפילין).

סימן מג. דין איך להתנהג בתפילין בהכנסו לבית הכסא

א הרוצה ליכנס לבית הכסא ותפילין עליו או בידו אם הוא בהכ"ס שבבית שיכול להשאיר התפילין בבית והם משתמרים והוא בהכ"ס קבוע דהיינו שיש בו צואה אפילו אינו מיוחד לפנות או שמייוחד לפנות שם בלא חפירה אפילו אין בו צואה עתה אסור לו ליכנס בהם אלא חולצן ברחוק ד' אמות ומשאירן בבית בין שנכנס לעשות צרכיו ובין שנכנס להשתין ובין שנכנס שלא לצורך כלל ואם הם מונחין בכלי תוך כלי ואחד מהן אינו כליין המיוחד להם כגון שהם בכיס ונותנן בכיס התפור בבגדו מותר ליכנס בהן (ס"א ב' ה' ז' ו' וסק"א ב' י"ט כ"ד ובה"ל ד"ה ובבה"כ עראי וד"ה בה"כ קבוע). ויש מקילין אם עובר בביה"כ לפי דרכו שלא לצורך ותפילין בראשו ואינו קובע שם וע"ל דין ח' (בה"ל ד"ה ואוחזין).

ב ואם הוא בשדה במקום שאין משתמרים אם אין רוצה להניחם יותר לאחר שיצא חולצן ברחוק ד' אמות בין ש"ר ובין ש"י ונותנן בכלי שיש בו טפח או בכלי שאינו כליין אע"פ שם טפח ואוחזין הכלי בידו ונכנס ודין זה אפילו נכנס להשתין מיושב או שלא לצורך כלל ואם רוצה לחזור ולהניחן עדיין לאחר שיצא אם נכנס לעשות צרכיו או להשתין מיושב או ע"ג עפר תחת או במקום מדרון חולצן ברחוק ד' אמות ואוחזין בבגדו וביד ימינו כנגד לבו ונכנס אבל לא בשמאלו ויותר שלא תצא הרצועה מתחת ידו טפח ואם נכנס להשתין מעומד ע"ג מקום קשה אסור אא"כ קושרן בבגדו או נותנן בחיקו וחגור חגורה (ס"א ד' ה' ז' ו' וסק"א ב' ג' ה' ט"ז י"ז י"ח י"ט כ' ובה"ל ד"ה ואפילו).

ג ואם בהכ"ס עראי דהיינו שאין בו צואה ואין המקום מיוחד לפנות ואפילו הוא מקום צנוע ואפילו השתין בו כמה פעמים אם אין המקום מסריח אם נכנס לעשות צרכיו ותפילין בראשו או בורעו צריך לחלוץ ברחוק ד' אמות ממקום שרוצה לעשות צרכיו אפילו נפנה ע"פ השדה או בחצירו ונכנס בהן כמו שיתבאר בדין ד' ואם רוצה להשתין א"צ להרחיק ד' אמות אלא חולץ ומשתין מיד ובשעת הצורך כגון שיתבטל עי"ו מתפלה בצבור א"צ לחולצן מראשו ומזרעו רק שיהיה הרבה שלא יפח בהם ומ"מ נזהגין לחלוץ הש"ר וגם הש"י נכון להסיר הרצועות מכף היד ודוקא אם צריך עדיין להניחם אחר שיצא מקילין בזה בשעת הדחק (ס"א ג' וסק"ז ט' י"א י"ב י"ג י"ד ט"ו י"ז ובה"ל ד"ה ובבה"כ עראי וד"ה בבה"כ קבוע).

ד וכו' כשהם בראשו או בזרועו אבל אם הם בידו אם רוצה לעשות צרכיו כורכן בבגדו ואוחזן בימינו כנגד לבו. אבל לא בשמאלו ויוזהר שלא תצא רצועה מתחת ידו טפח וכשיצא מרחיק ד' אמות ומניחן ואם רוצה להשתין מירשב או ע"ג עפר תיחת או במקום מדרון אוחזן בידו ונכנס וא"צ לכוך בבגדו ואם משתין מעומד ע"ג קרקע קשה אסור אלא א"כ קושרן בבגדו או מניחן בחיקו וחגור חגורה (ס"א ד' ה' וס"ק"ה ר' ט' י"ג ט"ז י"ז כ').

ה מקום המיוחד להשתין והוא מסריח צ"ע אם דינו כביהכ"ס קבוע. ובהכ"ס שהוא בחפירה הרי החפירה רשות לעצמו ובהכ"ס שלמעלה רשות לעצמו ואין לו דין בהכ"ס קבוע אם הוא נקי כדין המבואר בסימן פ"ג דינו כבהכ"ס עראי ומותר ליכנס בו בתפילין ומ"מ קודם שישתין צריך לחולצן ואין מקילין בזה בשעת הדחק כמו בבהכ"ס עראי (ס"ב וס"ק י"ג ובה"ל ד"ה בה"כ עראי וע"ל סימן פ"ג דין י"ג לענין ביה"כ שבזמננו).

ו שאר ספרים וכתבים שיש בהם שמות אם הם בכיס מותר להכניסם וי"א דבעינן דוקא כלי בתוך כלי כמו בתפילין, וס"ת בכל גווני אסור ואותן המלבישין תינוקות קמיע שכתוב שמות בקלף צריך ליוזהר שיהיה כלי תוך כלי כיון שהתינוקות נפנים בהם בעודם עליהם (סקכ"ה).

ז אם שכח תפילין בראשו ועשה בהם צרכיו מניח ידו עליהן עד שיגמור עמוד הראשון מפני שסכנה להפסיק באמצע ויוצא וחולצן וחוזר ונכנס (ס"ח וס"ק כ"ו).

ח י"א דמותר לכנס בתפילין למבואות המטונפות אפילו יש שם מקום מטונף להדיא וטוב לכסותו בכובע ואם רוצה לחלצן ולחזור ולהניחן שפיר דמי וי"א דכשיודע שייכנס דרך מבואות המטונפות מוטב שלא יניחם בביתו אלא יניחם בביהכ"נ או שיניחם בביתו ויכסם במבואות המטונפות ואפשר שצריך לכסות ג"כ הרצועות וכו"ש ג' הכריכות שעל האצבע וי"א שא"צ לכסות הרצועות (סק"כ ועיין סימן כ"ה דין י"א).

ט אסור להניח תפילין ע"ג קרקע וי"א שאם הניחם בכלי שיש בו טפח מותר דהוי הפסק בינם לקרקע ואם אינו כליין אפילו אין בו טפח (בה"ל ד"ה מניחן).

י מותר ליקח עביט של מי רגלים בידו ותפילין בראשו ובעל נפש יחמיר לעצמו (ס"ט וסקכ"ז). (בסי' זה יש איוזה פרטים שנחלקו האחרונים והעתקנו להזכרם שלא בלבבל המעיין בריבוי דעות והרצאה לעמוד עליהם יעיין במ"ב ובשה"צ).

סימן מד. איסור שינה בתפילין

א כל זמן שהתפילין בראשו או בזרועו אסור לישן בהן אפילו שינת עראי שמא יפית בהן אלא אם הניח עליהם סודר ולא היתה עמו אשה מניח ראשו בין ברכיו והוא יושב וישן בהן שינת עראי שע"י הסודר יזכור ולא יבא להפית וע"י שהניח ראשו בין ברכיו לא יבא להשתקע בשינה ואין שיעור לזה וי"א כדי הילוך ק' אמה והוא חלק ס"ז משעה בקירוב וכן פסק הגר"א ויש מקילין אפילו בלא הנחת סודר ואם אשתו עמו אסור בכל גווני גזירה שמא ישמש בהן (ס"א וס"ק"א ב' ד' ה' ר' ובה"ל ד"ה אפילו).

ב ואם אוחזן בידו ואינם כרוכים אסור לישן בהם אפילו שינת עראי שמא יפלו ודוקא כשאוחזן בלא גרתיקן אבל אם אוחזן בגרתיקן והגרתיק מחזיק טפח מותר דאפילו יפלו על הקרקע אין חשש כ"כ דהוי הפסק (וע"ל סי' מ"ג דין ט') ואם הם כרוכים בידו מותר לישן אפילו שינת קבע שאינם יכולים ליפול וגם אין איסור להפית בהם כיון שאינם עליו (ס"א וס"ק"ו ז' ח').

ג אסור להיסח דעתו מן התפילין ולא חשיב היסח דעת אלא כשעומד בשחוק וקלות ראש אבל כשהוא יושן שוכח הבלי העולם וכן כשעוסק במלאכתו ואומנתו ואין דעתו עליהם ממש אין זה היסח הדעת אם לא שמטריד דעתו כ"כ לצרכי הגוף עד שלבבו פונה מיראת שמם מחמת טרדתו ומ"מ מצוה מן המובחר שיהא דעתו תמיד על התפילין ושלא יסיח דעתו מהם להרהר במחשבות רעות שמטעם זה חייב למשמש בהם כל שעה וזולת בשעת התפלה והלימוד א"צ ליתן דעתו בהתפילין (סק"ג).

סימן מה. דין תפילין בבית הקברות ובבית המרחץ

א אסור לכנס בבית הקברות ותפילין בראשו משום לועג לרש ואם היו מכוסין מותר וצריך שגם הרצועות תהיינה מכוסות לפיכך אע"פ שמותר לכנס בתפילין ש"י לבדה הואיל והוא מכוסה צריך ליהור ברצועה שעל אצבעו שתהיה ג"כ מכוסה (ס"א וסק"ג).

ב ואפילו תוך ד' אמות של מקום התחלת הקברים אסור לכנס בתפילין אם ליכא מחיצה מפסקת ביניהם ואפילו אצל קבר של קטן שלא הגיע לכלל מצות אסור ובאמצע בה"ק שיש קברים סביב יש להחמיר אפילו ברחוק ד' אמות מן הקבר אבל בסוף ביה"ק שאין שם קברים רק שהוקצה הקרקע לקברים אין להחמיר מדינא ברחוק ד"א מן הקבר ואעפ"כ נכון שלא יכנס כלל בתפילין שבראשו כל שהוא לפנים ממחיצת בה"ק שמא יתקרב בתוך ד"א של איזה קבר בלי דעת (ס"א וסק"א א' ב').

ג וכן בתוך ד' אמות של מת אסור ליכנס בתפילין וכתב העט"ז דכל אותו חדר שהמת מונח בו חשוב כד' אמות של מת ובמגן גיבורים חולק וכתב דאינו תופס רק ד"א (ס"א וסק"ב). וכן פסק בחזו"א אבל לאכל אסור בכל החדר שהמת שם ואפילו חוץ לד' אמות (או"ח סי' ט"ו ס"ק ב' ר').

ד בבית המרחץ בבית החיצון שכל העומדים שם לבושים שדרכן היה לאחר שלבשו החלוק בבית האמצעי לילך לבית החיצון ולגמור הלבשה מותר להניח תפילין לכתחלה ובבית האמצעי שמקצת בני אדם עומדים שם לבושים ומקצתן ערומין אסור להניחם לכתחלה ואם היו בראשו א"צ לחלצן וי"א דאם עתה אין שם אדם ערום מותר להניח בו תפילין ולברך ויש אוסרין ובבית הפנימי שכל העומדים שם ערומים אפילו היו בראשו צריך לחלצן ואפילו אין שם אדם (ס"ב וסק"ד ה' ר').

ה בית הטבילה י"א שדין בית האמצעי יש לו לכל דבר ורק ברכת הטבילה מותר לברך בה וי"א שאם אין בה אדם ערום מותר להניח בה תפילין ולברך שאין בה זיהמא כ"כ כמו במרחץ כיון שאין שם חמין ואם שופכין בה ג"כ חמין צ"ע אבל אם יש שם אדם ערום אסור ליכנס בה בתפילין וכתבי הקדש שאסור לעמוד בפני השם ערום ולקמן בסימן פ"ד יתבאר בענין זה בעזה"י (סק"ה).

הלכות ברכות השחר ושאר ברכות

סימן מו. דיני ברכת השחר

א קודם בואו לבהכ"נ בעד שהוא עדיין בחצר בהכ"נ יאמר בבית אלקים נהלך ברגש וירגיש וירתע עצמו בהכנסו לבהכ"נ מרוב פחדו וימתין וישהא מעט ויאמר ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחזה אל היכל קדשך ביראתך ואח"כ יכנס (סק"א וע"ל סי' ס"ח דין ג' אם לומר יגדל).

ב ונהגו להחמיר שלא לומר פסוקים קודם ברכת התורה אע"פ שהוא אומרם דרך תחנונים ועל כן נהגין להסמיך ברכת התורה מיד אחר ברכת אשר יצר וי"א דברכת אלקי גשמה סמוכה לברכת אשר יצר ולכן יברך ברכת התורה אחר אלקי גשמה וכן נכון, ולכן בימי הסליחות ג"כ יש לנהוג לומר ברכת התורה קודם הסליחות ולא יאמר אח"כ פעם שניה (ס"ט וסק"כ כ"ז כ"ח כ"ט וסימן ר' ס"ק י"ב וע"ל סימן ר' דין י"א י"ב וע"ל סי' ס"ה דין ח').

ג כשיעור משנתו יאמר אלקי גשמה והיינו בסוף שנתו ולא כל זמן שיקיץ באיזה שעה שתהיה ודיני ברכת אלקי גשמה מבואר בסימן ר' דין י"ב י"ג י"ד (ס"א וסק"ב ג' וע"ל דין ל"א המשכים קודם אור היום).

ד כשישמע קול התרנגול יברך הנותן לשכוי בינה והסכימו האחרונים דאפילו לא נתחייב יכול לברכה ואפילו במדבר שאינו שומע קול תרנגול וכן בכל ברכות השחר אפילו לא נתחייב בהם מברך שאין הברכה דוקא על עצמו אלא מברכין שהקב"ה

קיב שונה הלכות

ברא צרכי העולם ואפילו חרש שאינו יכול לשמוע קול תרגול מברך ובח"א כתב דחרש ימתין מלברך ברכה זו עד שיאור היום (ס"א וס"ח וסקכ"ה וע"ל דין ט"ו הנעור בלילה ודין ל' המשכים קדם אור היום ועיין מ"ב סק"ד פי' ברכת הנותן לשכור). ה' כששובש יברך מלביש ערומים ולא דוקא כשישן ערום אלא כיון ששובש בגד עליון מברך ברכה זו (ס"א וסקכ"ה וע"ל סי' רכ"ג דין ח').

ו' כשיניח ידיו על עיניו יברך פוקח עורים ולא יניח ידיו על עיניו אלא ע"י חלוק כדלעיל סימן ד' דין ו' ואפילו טומא יכול לברכה (ס"א וסק"ו כ"ה).

ז' כשישב יברך מתיר אסורים כשזוקף יברך זוקף כפופים ואם קדם ובירך זוקף כפופים קדם שבירך מתיר אסורים שוב לא יברך מתיר אסורים וטוב שישמע הברכה מאחר ויכוין לצאת ואם בשעה שאמר בא"י היתה כונתו לברך זוקף כפופים יסיים זוקף כפופים אע"ג ששוב לא יוכל לברך מתיר אסורים וכ"ש בשאר ברכות לא יקפיד על הסדר אלא יסיים כמו שחשב בשעה שהזכיר השם (ס"א וס"ה וסק"כ).

ח' אם בשעה שהגיע לפוקח עורים ורצה לסיים פוקח עורים נכשל בלשונו וסיים מלביש ערומים ובתוך כדי דיבור נזכר וסיים פוקח עורים י"א דיצא בזה ברכת פוקח עורים ויש מסתפקים בזה אבל אם בשעה שאמר בא"י אמ"ה חשב ג"כ לסיים מלביש ערומים ואחר שסיים מלביש ערומים נזכר בתכ"ד ואמר פוקח עורים לכו"ע יצא ידי ברכת מלביש ערומים וחזור ומברך פוקח עורים כי אין הסדר מעכב וכן הדין בכל ברכות השחר מלבד ברכת מתיר אסורים וזוקף כפופים אם הקדים ברכת זוקף כפופים ובתכ"ד סיים מתיר אסורים אף שלא יצא בזה רק ברכת זוקף כפופים אפ"ה לא יברך שוב מתיר אסורים וכנ"ל דין ו' (סק"ב).

ט' כשיניח רגליו בארץ יברך רוקע הארץ על המים. כשנעול מנעליו יברך שעשה לי כל צרכי (ס"א).

י' כשהולך יברך המכין מצעדי גבר וי"א אשר הכין (ס"א וסק"ז).

יא' כשחוגר חגורה או לובש המכנסים המפסיק בין לבו לערוה יברך אזור ישראל בגבורה (ס"א וסק"ח).

יב' כשמשים כובע או מצנפת בראשו יברך עוטר ישראל בתפארה (ס"א).

יג' כשיטול ידיו יברך ענט"י (וע"ל סימן ד' דיני נט"י והברכה). כשירחץ פניו יברך המעביר שינה מעיני וכו' ויה"ר וכו' ויאמר שתרגילנו בתורתך לשון רבים ואין לענות אמן אחר המעביר שינה מעיני עד שיחתום גומל חסדים טובים לעמו ישראל שהכל ברכה אחת (ס"א וסק"י).

יד' ומנהיגיו לברך ג"כ הנותן ליעף כח בשם ומלכות וכן הסכימו האחרונים [ואפילו היה ניעור כל הלילה מברך אותה] אבל המברך סומך נופלים או מגביה שפלים גוערין בו (ס"ו ו' וסקכ"א כ"ב כ"ג).

טו' היה ניעור כל הלילה כתב בא"ר שלא יברך ברכת אלקי נשמה וברכת המעביר שינה ויש מפקפקין בזה ולכן יראה לשמוע אלו שתי הברכות מאחר ויכוין לצאת ואם ישן בלילה ששים נישמין לכו"ע יכול לברכם (ס"ק כ"ד וע"ל סימן ד' דין ל"ח כמה שיעור שיתין נישמין וע"ש דין ל"ו לענין ברכת ענט"י אם היה ניעור וע"ל דין ל"א לענין משכים וע"ל סימן מ"ז דין ט"ז לענין ברכת התורה).

טז' צריך לברך בכל יום שלא עשני גוי שלא עשני עבד שלא עשני אשה וזהר שלא יברך שעשני ישראל כמו שיש באיזה סידורים על ידי שיבוש הדפוס כי י"א שבזה לא יוכל לברך שוב שלא עשני עבד ושלא עשני אשה (ס"ד וסק"ט).

יז' אשה מברכת שעשני כרצונו וכן טומטום ואנדרוגינוס לא יאמרן שלא עשני אשה (ס"ד וסק"ח).

יח' עבד שנועד עבד י"א שלא יברך שלא עשני אשה ויש חולקין (סק"ז).

יט' גר לא יברך שלא עשני גוי רק שעשני גר וי"א שלא יברך כלל ברכה זו ועיין מג"א ובה"ט אבל שלא עשני עבד ושלא עשני אשה לכו"ע יכול לברך (ס"ד וסק"ח י"ט).

כ ממזר יכול לברך כל אלו הברכות וכן סומא (ס"ק י"ח).
 כא אם בירך מתחלה שלא עשני אשה י"א דשוב לא יוכל לברך שלא עשני גוי ועבד
 וכן אם בירך שלא עשני עבד לא יוכל לברך שלא עשני גוי אבל הרבה אחרונים
 חולקים וכן הסכים בא"ר ודה"ה שיכול לברך (סקט"ז).

כב עכשיו מפני שאין הידים נקיות נהגו לסדר כל ברכות השחר בביהכ"נ (ס"ב וע"ל
 סימן ו' לענין ברכת ענט"י אם ימתין לסדרה בביהכ"נ).

כג יש נהגין שהש"ץ מסדר הברכות בביהכ"נ ולהוציא ע"ה שאינם יודעים לברך ידי
 חובתם ועונין אחריו אמן ובדיעבד אפילו לא ענו אמן יוצאין אם כיוונו לצאת
 ואפילו בקי יוצא אם כיון לצאת מיהו י"א שאין מוציא בברכות השחר בפחות מעשרה
 וכדלעיל סימן ו' דין ט"ז ובזמנינו המנהג שכל אחד מברך בפ"ע ואין הש"ץ מוציא
 שום אדם (ס"ב וסקי"ב י"ג וע"ל סי' ו' דין י').

כד יאמר אתה הוא עד שלא נברא העולם ולא עד שלא בראת ויאמר שמע ישראל
 וגו' בשכמל"ו ואפילו משכים קודם עמוד השחר יאמר כן אבל מה שאומרים
 קודם ישתבח ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל וגו' אין לומר אחריו בשכמל"ו (ס"ט
 וס"ק ל' ל"ג).

כה ויכוין שלא לצאת בזה ידי ק"ש שמוטב שיקרא כל הג' פרשיות בברכותיה בצבור
 ואם מתיירא שהצבור יעבור זמן ק"ש דהיינו אחר ג' שעות ואפילו יעבור רק
 זמן ק"ש שחושבים מעמוד השחר כמבואר לקמן סימן נ"ח או יכוין לבו כדן ק"ש
 ויכוין לצאת בזה ידי המ"ע דק"ש דבמצוה דאורייתא קי"ל דמצות צריכות כונה וי"א
 שיקרא כל הפרשה ראשונה ויותר טוב שיקרא כל הג' פרשיות וכן הסכים הח"א
 מיהו בחול לא יכוין לצאת אלא א"כ הגיח תפילין מקודם ואם אי אפשר לו להגיח
 תפילין עתה מאיזה ענין אל ימנע מחמת זה המ"ע דק"ש ואפילו איסורא ליכא שלא
 אמרו הקורא ק"ש בלא תפילין כמעיד עדות שקר אלא במזיד ולא כשיש לו איזה אונס
 (ס"ט וסקל"א ל"ב ל"ג ובה"ל ד"ה ויוצא ועיין לעיל סי' כ"ה דין ט"ו).

כו ואם מתיירא שהצבור יעברו גם זמן ברכות ק"ש דהיינו אחר שעה ד' לא ימתין
 עליהם כלל אלא יקרא בזמנה בברכותיה ויתפלל ביחידי (סקל"ב וע"ל סי' צ'
 דין נ"ב).

כז דעת הגר"א שלא יאמר שמע ישראל וגו' רק יאמר ואומרים פעמים בכל יום ד'
 אלקינו ה' אחד מיהו אפשר דזהו דוקא כשאנו מתיירא שיעבור הצבור זמן ק"ש
 אבל אם מתיירא יעשה כדלעיל (בה"ל ד"ה כי לפעמים).

כח חייב אדם לברך בכל יום לפחות מאה ברכות והנה בכל יום אנו מברכים יותר
 ממאה ברכות כיצד בלילה כשהולך לישן מברך המפיל ובשחר מברך ענט"י ואמר
 יצר וט"ז ברכות השחר וג' ברכות על התורה [לדעת הרמ"א בסימן מ"ז] וברכת ציצית
 ותפילין [להנהגין לברך שתיים על התפילין] הרי כ"ה וברוך שאמר וישתבח וברכות
 ק"ש שחרית וערבית עם ברכת יראו עינינו ונ"ז ברכות דג' תפלות הרי צ"ב ובשתי
 סעודות שסועד אחת ערבית ואחת שחרית יש ט"ז ברכות דהיינו ענט"י והמוציא וד'
 ברכות דבהמ"ז וכששותה כוס בברכת המזון מברך לפניו ולאחריו הרי ק"ח וא"כ אף
 בתענית יחסר לו סעודה אחת ג"כ מקיים ק' ברכות (ס"ג וס"ק י"ד).

כט ובשבת חסר לו י"ג ברכות מהמאה ולכן יראה להשלימים במיני פירות ומגדים
 ואם אין לו יוצא ע"פ הדחק במה שמכוין לשמוע ברכת התורה והמפטיר ויענה
 אמן ומי"מ לא יכניס עצמו לחשש ברכה שאינה צריכה משום מצות ק' ברכות וביה"כ
 יוצא ג"כ בשמיעת הברכות כמו בשבת אך אחר כל החשבונות חסר לו עוד ג' ברכות
 ושלמים. בברכות הריח על הבשמים אך כל זמן שלא הסית דעתו מלהריח אסור לחזור
 ולברך משום ברכה שאינה צריכה וכן יוכל להשלימים בברכת אשר יצר אם נזדמן לו
 ואפשר דע"פ הדחק יוצא במה שמכוין לשמוע חזרת הש"ץ (ס"ק י"ד וע"ל סי' רי"ז
 דין ג').

ל המשכים קודם אור היום מברך כל ברכות השחר חוץ מברכת הנותן לשכרי בינה
 שיש אומרים שלכתחלה לא יברכנה קודם אור היום אם לא שמע קול תרנגול

ובדיעבד יצא אפילו אם לא שמע דוקא כשבירך מחצות לילה ואילך אבל קדם חצות אפילו בדיעבד יחזור ויברך ואפילו שמע קול תרנגול. ופרשת התמיד וכל משניות הקרבנות שאחרי לא יאמרם עד שיאור היום כדלעיל סימן א' דין ל"ז ע"ש (סימן מ"ז סעיף י"ג וס"ק ל"א ל"ב).

לא ואפילו משכים אחר חצות לילה לאיזה ענין דעתו לחזור ולישן אח"כ שינת קבע יוכל לברך כל הברכות ושוב לא יצטרך לברכם כשיקום בבוקר מלבד ברכת אלקי נשמה יאמר בלי חתימה והמעביר שינה יאמר בלא הזכרת השם ואח"כ כשיקום בבוקר יאמרם בהזכרת השם ומלכות כראוי ובדיעבד אם בירך אלקי נשמה והמעביר שינה בפעם הראשון לא יחזור ויברכם כשקם בפעם שנית וכ"ש אם תקפה עליו שינה (סימן מ"ז סעיף י"ג וס"ק ל"א ובה"ל ד"ה המשכים).

לב זמן כל ברכות השחר הוא כל היום בדיעבד לפ"ד הרבה אחרונים ואפילו בלילה עד השינה ומיהו אם חטפתו שינה לא יברך המעביר שנה ומ"מ לכתחלה צריך ליוהר שלא יאחר הברכות יותר מד' שעות על היום ובדיעבד עד חצות מלבד בה"ת ושלא עשני גוי עבד ואשה יכול לברך כל היום המיקל לברך אחר חצות כל הברכות אין למחות בידן (סימן נ"ב סק"י ובה"ל ד"ה כל וע"ל סי' ע"א דין ו' ח').

סימן מז. דיני ברכת התורה

א ברכת התורה צריך ליוהר בה מאד שלא ללמוד עד שיברך ויברכנה בשמחה גדולה ליתן הודאה על שבחר בנו ונתן לנו כלי חמדתו ומי שאינו נוהר בברכת התורה עונשו גדול מאד ואחז"ל שאינו זוכה ח"ו להיות לו בן ת"ח עבור זה (ס"א וס"ק א"ב).
ב וצריך לברך בין למקרא בין למדרש בין למשנה בין לגמרא (ס"ב).

ג הרבה ראשונים סוברים שברכת התורה הוא מדאורייתא ולכן אם נסתפק לו אם בירך ברכת התורה חזור ומברך ומ"מ לא יברך מספק אלא ברכת אשר בחר בנו מיהו לכתחלה צריך ליוהר שיבקש מאחר שיוציאו בברכות התורה או שיכוין לכתחלה בברכת אהבה רבה לפטור וילמוד תיכף אחר התפלה ואפשר שאף אם נזכר לאחר התפלה כשכבר בירך אהבה רבה שיש להקל בזה אפילו לא למד תיכף אחר התפלה וברכה על הס"ת בצבור לכולי עלמא מדרבנן שהרי כבר בירך בשחרית (ס"ק א').
ד ברכת התורה אקב"ו על ד"ת ומנהג מדינותינו לומר לעסוק בד"ת והערב נא וכו' ואשר בחר בנו וצריך לומר והערב נא עם וי"ו ורוב האחרונים מצדדים שלא לענות אמן לפני והערב שהיא ברכה אחת עם והערב ונכון שיברך המברך ברכה זו בלחש (ס"ה ו' וסק"ח י"א י"ב).

ה יש מדקדקין להוסיף וצאצאי צאצאינו ואין צריך לכך כי בכלל וצאצאינו הם בני בנים (סק"ט).

ו גר יכול לברך אשר בחר בנו (סק"ח).

ז נשים מברכות בה"ת ואין יכולות להוציא את האיש [לפי שיש דעות בזה] וקטן שהגיע לחינוך אינו יכול להוציא את הגדול בבה"ת (סי"ד ובה"ל ד"ה נשים).

ח תמיד תהיה תפלת האב והאם שגורה בפיהם להתפלל על בניהם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מדות טובות ויכוין מאד בברכת אהבה רבה ובברכת התורה בשעה שאומרים ונהיה אנחנו וצאצאינו וכן כשיאמר בוכי לציון למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה (סק"י וע"ל סי' קכ"ב דין ה').

ט י"א שהכותב בדברי תורה אע"פ שאינו קורא צריך לברך והאחרונים הסכימו שראוי לו להוציא מפיו קצת תיבות להנצל מחשש ברכה לבטלה אם אינו אומר פסוקים דברכת כהנים וברייתא דאלו דברים כמו שנוהגין וכ"ז בכותב ספרים לעצמו דרך לימודו ומבין מה שכותב אבל סופר המעתיק שאינו מבקש להבין א"צ לברך דאין זה לימוד וכ"ש בכותב איזה פסוק באיגרת הרשות לדבר צחות ואם הוא כותב ומעתיק וכונתו להרויח ממון אפשר דאפילו בקורא התיבות ג"כ א"צ לברך דאין זה בכלל

לימוד ולמעשה יש להחמיר אם השכים בבוקר לכתוב סת"ם לברך בה"ת ולומר אח"כ הפסוקים שנוהגים ואח"כ יכתוב (ס"ג וסק"ד ובה"ל ד"ה אע"פ וע"ל סי' ס"ה דין ח'). המהרהר בד"ת אי"צ לברך ולכן הלומדים בעיון מתוך הספר יזהרו להוציא קצת ד"ת אחר הברכה אם אינו אומר הפסוקים כמו שנוהגין וכן יכול לפסוק דין קודם ברה"ת בלא נתינת טעם דוקא לפסוק דין בין בעלי דינים (או שאלת או"ה) דאינו דרך לימוד אבל ללמוד דין בספר בלא טעם דינו ככותב והגר"א חולק ע"ז וס"ל דאפילו בהרהור אסור קודם ברה"ת וכ"ש לפסוק דין ומיהו לעשות פעולת מצוה קודם ברה"ת מותר לכולי עלמא אע"ג דבשעת מעשה ודאי מהרהר בדין זה כיון שאינו מתכוין ללמוד א"צ ברכה (ס"ד וסק"ה ו' ז' וע"ל סי' מ"ו דין ב').

יא נהגו לומר אחר בה"ת פרשת ברכת כהנים ומשנת אלו דברים שאין להם שיעור ומימרא דאלו דברים שאדם וכו' כדי לקיים מקרא משנה וגמרא ומותר לומר פסוקי ברכת כהנים קודם אור הבוקר דלא כיש מחמירין לפי שאין נשיאת כפים בלילה (ס"ט וסק"כ כ"א).

יב אם הפסיק בין בה"ת ללימוד בדברים אחרים אפילו יודע בבירור שלא הסיח דעתו צריך לחזור ולברך ומ"מ יותר טוב שיכוין אח"כ בברכת אה"ר לצאת בזה ידי בה"ת וילמוד מעט תיכף אחר שסיים תפלתו (ס"ט וסק"י ט').

יג וכ"ז אם לא למד כלל אחר הברכה אבל למד או שאמר הפסוקים שנוהגים ואח"כ הפסיק ונתעסק בעסקיו או שהלך למרחץ ובה"כ לא הוי הפסק ואפילו מי שאינו רגיל ללמוד ובשעה שאינו רגיל ללמוד א"צ לחזור ולברך ואפילו לא למד כל היום עד הלילה יכול ללמוד בלילה וא"צ לחזור ולברך כ"ז שלא ישן שינת קבע כדלקמן (סי' י"ב וסק"כ כ"ב כ"ז כ"ח וצ"ע לק' סי' קל"ט דין י"ד).

יד וכן אם ישן שינת עראי אפילו בלילה נתנמנם במישוב על אצילי ידיו לא הוי הפסק ואם ישן שינת קבע על מטתו אפילו בתחלת הלילה הוי הפסק ושינת קבע ביום על מטתו י"א דהוי הפסק וי"א דלא הוי הפסק וכן נהגו הרבה פוסקים כתבו לברך והסומך עליהם ומברך לא הפסיד (סי' י"א וסק"כ כ"ג כ"ה כ"ח).

טו המשכים קודם אור היום ללמוד מברך בה"ת ולא יחזור ויברכם כשילך לבהכ"ג ואפילו חזר אח"כ וישן שינת קבע קודם אור היום או ביום כי מסתמא דעתו של אדם לפטור בברכה זו עד שינת הלילה שלאחריו מיהו להנהיגין לברך בשינת קבע ביום כדלעיל דין י"ד כ"ש בזה ויטול ידיו קודם שיברך ואם אין לו מים יקנח ידיו בכל מידי דמנקי ויכול לברך וללמוד בלא נטילה כמו בשאר ברכות (סי"ג וסקכ"ט ל"ג).

טז היה גיעור כל הלילה י"א שא"צ לברך בבוקר וי"א שצריך לברך וספק ברכות להקל אך אם אפשר לו יבקש מאחר שיכוין להוציאו בהברכות והוא יכוין לצאת ויענה אמן ויאמר אח"כ איזה פסוקים או יכוין לצאת בברכת אה"ר וילמד מעט תיכף אחר שסיים תפלתו (ס"ק כ"ח).

יז אם ישן ביום שינת קבע על מטתו ובלילה שאחריו היה גיעור כל הלילה בזה לכולי עלמא צריך לברך בבוקר בה"ת ואין אהבת עולם של ערבית פוסרת אם לא למד מיד אחר תפלתו (שם).

יח יש ליוהר לברך בה"ת קודם אהבה רבה ולא יסמוך על אהבה רבה שמא ישכח ללמוד תיכף אחר התפלה וכ"ש אם אין דעתו ללמוד מיד ואם לא בירך עד שאמר אהבה רבה [או אהבת עולם] פוטר בה"ת אם למד מיד אחר התפלה אפילו מעט לשם מצות לימוד ושוב לא יצטרך לברך כל היום אפילו הפסיק כמו בבה"ת (ס"ז ח' וסק"ק י"ג ט"ז וי"ח ושעה"צ וע"ל סי' קל"ט דין י"ד).

יט ואפילו לא כיון בברכת אה"ר לפטור ג"כ פוטר וי"א שאינה פוסרת אם לא כיון או נזכר שלא אמר בה"ת עד אחר שאמר אה"ר ולכו"ע אם רוצה יוכל לכון בברכת אה"ר שלא לפטור ברה"ת (סקי"ד ובה"ל ד"ה פוטר וציין לקמן סימן נ"ב בבה"ל ד"ה ומ"מ שנשאר בזה בצ"ע למעשה).

כ ואין אה"ר פוטר אא"כ למד מיד אחר התפלה וק"ש לא הוי לימוד כיון שאינה אומרה רק לשם תפלה וגם לא הוי הפסק ואפילו התפלל וסיים כל התפלה כיון

שאח"כ למד מיד וי"א שכל עניני התפלה וגם אם הלך אח"כ להביא ספרו לבהמ"ד לא היה הפסק וכ"ז כשלא הפסיק בדיבור אבל הפסיק בדיבור שלא מענינו יחזור ויבורך ואם קרא ק"ש לאחר זמן ק"ש דהוי כקורא בתורה אפשר דא"צ לחזור ולברך ואפילו לא למד אח"כ מיד (ס"ז ח' וסקט"ו י"ז ובה"ל ד"ה אם).

כא גם ברכת אהבת עולם של ערבית פוטרת בה"ת כגון אם ישן שינת קבע על מטתו להסוברים לעיל דין י"ד דהוי הפסק ואפילו למנהגינו שמקילין בזה טוב שיכוין בברכת אהבת עולם שיפטור וילמוד תיכף אחר תפלתו (סקי"ג כ"ח).

כב דין המשיכים קודם אור הבוקר לענין ברכות השחר כתבנו בסוף סימן מ"ו.

סימן מח. אומרים פ' התמיד ופסוקי קרבן שבת אומרים אצל פ' התמיד

א אומרים פרשת התמיד ואביי הוי מסדר סדר המערכה וכו' ורבון העולמים אתה צויתנו וכו' ועניני עשיית הקטורת ובשבת אומרים אצל פרשת התמיד פסוקי מוסף דשבת ובר"ח פסוקי מוסף דר"ח אבל ביו"ט א"צ לומר פסוקי מוסף של יו"ט (ס"א וסק"א ר').

ב מי שידוע ספר מצוה ללמוד בגמרא פירוש סדר המערכה ועשיית הקטורת שאומרים בכל יום כדי שיהיו מה שהוא אומר וכוה תחשב לו במקום הקטרה וכן מה שאמר הגמרא כל העוסק בפרשת עולה כאלו הקריב וכו' הכוונה שהוא מתעסק להבין עניניה ולא אמירת התיבות בלבד (סק"א וע"ל סימן א' דין מ"ו).

ג מה שכתוב בסידורים בנוסח היה"ר כאלו הקרבנו קרבן התמיד ויש גורסין כאלו הקרבתי אינו נכון וצ"ל כאלו קרב התמיד במועדו ויש מיישבין גם גירסא הנדפסת הכתובה בסידורים (סק"א).

ד יש מי שאומר שיהיה לומר פרשת התמיד בצבור עם הש"ץ ובשעת השיג ע"ז ובמקומות שגוהגין לומר פרשת התמיד בצבור ביחד בקול רם ויחיד אמרו בביתו יחזור אח"כ עם הצבור פרשת התמיד ויכוין בפעם שניה כקורא בתורה שלא יהיה נראה כמקריב ב' תמידין (ס"א וסק"א ב' ג' ד').

ה דעת המג"א שפרשת הקרבנות יאמר בעמידה וכמה אחרונים חולקים ע"ז ומ"מ בפרשת התמיד שקורין בצבור בקול רם ראוי לעמוד (סק"א וע"ל סי' א' דין ל"ו).

ו בערב יהי"כ לא יאמר פרשת הקרבנות השייכים ליחיד וזולת פרשת עולה יכול לומר (סימן נ"א ס"ק כ"ב).

ז נהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה ובשעה שמתפללים וי"א דבתפלה אין להתנועע רק בפסוקי דומרה וברכת ק"ש ולימוד התורה אפילו שבעל פה המנהג להתנועע ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד והכל לפי מה שהוא אדם אם מכוין היטב ע"י תנועה יתנועע ואם לאו יעמוד כך ובלבד שיכוין לבו וקצת מתנועעים תנועה משובשת שהגוף עומד על עמדו רק בראש הופך פעם לימין ופעם לשמאל דרך גאון אין לעשות כן (ס"א וסק"ה ועיין לקמן סימן צ"ה במ"ב סק"ו).

סימן מט. שיכול לומר קריאת שמע בעל פה

א דברים שבכתב אסור לאומרם בעל פה וכל דבר שרגיל ושגור בפי הכל כגון ק"ש וברכת כהנים ופסוקי דומרה ופרשת התמיד וכיוצא בהן מותר [המג"א כתב שאין להקל אלא אלו] ואם מוציא אחרים באמירתו יש להחמיר אבל דבר שאינו שגור בפי הכל אע"פ ששגור בפיו אסור. והלל אם רגיל בפיו היטב שלא יטעה מותר ומלבד דברים אלו יש להזהר שלא לומר שום דבר בעל פה וספר תהלים מתיר בחשובת חו"י דעת הגר"א כהפוסקים שאין איסור בשום דבר אלא במוציא אחרים ידי חובתן (ס"א וסק"ג ד' ה' ר' ו' ובה"ל ד"ה כגון).

ב סומא יכול לקרות בעל פה וכן אם הוא בבית האסורים ואינו יכול להשיג חומש מותר משום עת לעשות וכו' ומי שדורש ברבים בהרבה פסוקים וקשה לו לחפש בכל שעה בחומש מפני כבוד הצבור אפשר שיש להקל והקורא בעל פה הפרשה בשעה שש"ץ קורא אין למחות בידו משום דבלא"ה דעת הגר"א כהפוסקים שאין איסור אלא במוציא אחרים ידי חובתן כדלעיל (ס"ק א' ב' ג').

סימן נ. טעם למה אומרים משנת איזהו מקומן

א קבעו לשנות אחר פרשת התמיד פרק איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום מקרא משנה וגמרא ואינו עולה ללימוד משנה וגמרא אלא למי שמבין אבל מי שאינו מבין צריך ללמוד ולהבין דדוקא בתפלה אף שאינו מבין הקב"ה יודע כונתו אבל אם אומר המשנה והברייתא ואינו מבין אינו נקרא לימוד ובפרט עמי הארצות צריך שיבינו הפירוש כדי שיצאו בזה ידי לימוד - מקרא ומשנה וגמרא שצריך אדם ללמוד בכל יום (ס"א וס"ק ב').

ב כתב השל"ה כשאומר איזהו מקומן או במה מדליקין או פטום הקטורת יעשה קול ניגון דמשניות (ס"ק ב').

ג יש מקומות שאין אומרים איזהו מקומן בבית האבל ואין זה נכון שכל סדר היום אין בו משום ת"ת לאבל ומותר (ס"ק א' וע"ל סימן א' דין מ"ד כ' מי שהוא אבל לא יאמר פרשת הקרבנות וי"ל שיש חילוק בין פ' התמיד ואיזהו מקומן לשאר פ' הקרבנות כדאי' במ"ב סי' תקנ"ד ס"ק ו').

סימן נא. דיני תפלה מן ברוך שאמר עד ישתבח

א אומרים ברוך שאמר קודם פסוקי דזמרה וישתבח לאחריהם (ס"א וע"ל ס"ג ד"ד ה').
ב ברוך שאמר שבח זה תקנהו אנשי כנה"ג ע"י פתקא דנפל מן שמיא ומצאיהו כתוב בו ויש בו פ"ו תיבות ולכן אין לגרוע ולא להוסיף על פ"ו תיבות ונכון לאומרו מעומד ואפילו ביחידי ואוחז ב' ציצית שלפניו בשעת אמירת ברוך שאמר ולאחר גמר ברוך שאמר ינשקם (ס"ו וס"ק א').

ג יאמר בפה עמו בסגול. בתשבחות בחיריק (שם).

ד באמצע ברכת ברוך שאמר או ישתבח יכול לענות כל אמן מלבד אמן ששומע על ברכת ברוך שאמר או ישתבח לא יענה משעה שהתחיל בא"י עד סוף הברכה וכן בכל ברכת ישתבח עד בא"י אבל קודם בא"י האב הרחמן בברכת ברוך שאמר יכול לענות אמן גם על ברכות אלו ובין תיבת בא"י קודם מלך מהולל בתשבחות לא יענה שום אמן דבזה מקלקל לגמרי הברכה (וע"ל סימן ס"ו דין י' לענין דיעבד) ולענין ישתבח אחר בתשבחות ע"ל סימן נ"ד דין ג' שנשאר בצ"ע ואין מחויב למהר לסיים הברכה קודם הש"ץ כדי שיוכל לענות אמן (ס"ק ב' ובה"ל ד"ה ברוך ד"ה עונה).

ה אם שח דברים בטלים בין ב"ש להודו אפשר דצריך לחזור ולברך ואפילו מלה אחת הפסק ואפילו בשתיקה טוב ליהדר שלא לשהות הרבה בינתיים (ס"ק ד').

ו ומותר לענות אמן בין ב"ש להודו אם שומע מהש"ץ או מאחר שסיים ברכת ב"ש או ישתבח וכ"ש ברכה אחרת דאמן לא הוי הפסק בזה דהוי ג"כ שבח כמו פסוקי דזמרה (ס"ב וס"ד ובה"ל ד"ה החזן).

ז ואם סיים ב"ש ביחד עם הכ"ץ או עם אדם אחר לא יענה אמן שנראה כעונה אמן אחר ברכתיו וכן הדין בכל הכרכות אם סיים בשוה עם אדם אחר לא יענה אמן מלבד בישתבח וביהללך שאחר הלל ובשוכר עמו ישראל לצד שבזה יענה אמן כיון די"א דבלא"ה באלו הברכות יש לענות אמן אחר ברכת עצמו ואם הוא סיים ברכה אחת והש"ץ ברכה אחרת מותר לענות ב"ל הברכות (ס"ג ובה"ל ד"ה החזן).

קיח שונה הלכות

ח צריך לזוהר מלהפסיק בדיבור משיתחיל ב"ש עד סוף י"ח וכשיש נפילת אפים לא יפסיק עד אחר נפילת אפים (ס"ד וסק"ט).

ט בכל מקום שאסור להפסיק אפילו בלה"ק אסור לדבר (סק"ז).

י לא יפסיק באמצע פסוקי דזמרה ואפילו לדבר מצוה ובין ישתבח ליוצר לדבר מצוה יבואר בס"ס ג"ד ואפילו ברוך הוא וברוך שמו אסור לומר כיון שלא הוזכרה בגמרא ויש לבטל המנהג שקצת נוהגין להפסיק כדי להביא החתן לבהכ"נ בין ב"ש ליוצר (ס"ד וסק"ו ח' י"א וע"ל סי' נ"ו דין י"ג).

יא מותר לענות אמן על כל ברכה ששומע אפילו באמצע פסוק של פסוקי דזמרה אם הוא במקום דסליק ענינא אבל במקום דלא סליק ענינא לא יפסיק מלבד הדברים שמפסיקים עליהם באמצע ק"ש וברכותי כגון קדיש וקדושה וברכו ומודים ואמן דהאל הקדוש ושומע תפלה יפסיק אפילו במקום דלא סליק ענינא (סק"ח ובה"ל ד"ה צריך).

יב מותר לענות מודים דרבנן באמצע פסוקי דזמרה וכן לקרות פסוק ראשון של ק"ש שהצבור קורין (וע"ל סי' ס"ה דין ט') וכל ברכת הודאה מותר לברך באמצע פסוקי דזמרה כגון אשר יצר לאחר עשיית צרכיו וכיוצא בזה וטוב שיניחם מלברך עד בין הפרקים וכשנכנס מביה"כ א"צ לחזור ולברך על הטלית רק על התפילין ויכול לברך באמצע פסוקי דזמרה כדלקמן סימן נ"ג (סק"ח ובה"ל ד"ה צריך וסימן נ"ג בה"ל ד"ה אין לברך).

יג אם מתיירא שיעבור זמן ק"ש קודם שיגיע לקרותה בסדר התפלה ושכח לאומרה קודם ב"ש מותר להפסיק ולקרותה (סק"י).

יד אם שכח לברך ברכת התורה מותר לברך באמצע פסוקי דזמרה ולומר אח"כ פסוקים הנוהגים ד"א דאסור לומר אפילו פסוקי דזמרה קודם ברכת התורה כדלעיל סימן מ"ו דין ב' (שם).

טו אין לקרות לס"ת לכתחלה מי שעומד באמצע פסוקי דזמרה רק לכהן או ללוי אם אין שם אחר ורשאי לקרות בלחש עם הקורא אך לא יפסיק לומר לחזן לעשות מי שברך ואם החזן התחיל מעצמו ושכח שמו ושואלו מותר להשיבו מפני הכבוד ואם עומד סמוך לפרק שיכול לגמור עד הפרק בלי שהות קודם שיעלה יעשה כן אבל אם צריך לזה שהות לא ישהא מפני טורח הצבור (שם וע"ל סי' ס"ו דין ט"ז).

טז ואלו הם בין הפרקים מהודו עד אמן והלל לד' הוא פרק ומן תנו עוז עד ברוך אלקים ומן אל נקמות עד על גאים ומן נפשינו חתכה לד' עד יחלנו לך ומן יהי שם עד על השמים כבודו ובין הללויה להללויה ומן ברוך ד' לעולם עד אמן ואמן ומן ויברך דוד עד לשם תפארתך ומן אתה הוא ד' לבדך עד במים עזים ומן וירשע עד ד' ימלך לעולם ועד (סק"ק י"ג).

יז בפסוק ד' מלך ד' מלך ד' ימלך לעולם ועד לא יפסיק באמצע כמו בין ה' אלקיכם לאמת (סק"ק י"ב).

יח בזמנינו שאין רגילים לשאול בשלום בבהכ"נ בעת התפלה אין להפסיק בפסוקי דזמרה אפילו בין הפרקים לשאול או להשיב לשום אדם (סק"י ב').

יט כשצריך להפסיק מפני איזה אונס והוא עומד סמוך לפרק ימהר לסיים עד הפרק אם יכול וכשמפסיק צריך לומר קודם שידבר אלו הפסוקים ברוך ד' לעולם אמן ואמן עד ויברך דוד וכשתחזור להתחיל ממקום שפסק יאמר ג"כ אלו הפסוקים דהוי כמו ברכה לפניהם ולאחריהם (סק"ז י"ב).

כ יש נוהגין לומר קדיש קודם ב"ש ויש נוהגין לאומרו קודם הדו (סק"י).

כא אין אומרים הזמירות במרוצה כי אם בנחת שלא ידלג שום תיבה ולא יבלעם אלא יוציא מפיו כאלו מונה מעות (ס"ח וסק"כ וע"ל סי' ס"א דין כ"ה וסי' צ"ו דין א' וסי' ק"א דין ר' וסי' קצ"א דין ב').

כב אסור לומר פסוק מי ימלל גבורות ד' וגר אחר ב"ש קודם הדו ואחר כלות המזמורים יש נוהגים לאומרו (סק"י).

שונה הלכות קיט

- כג בפסוק כי כל אלהי העמים אלילים ד' שמים עשה צריך להפסיק מעט בין כי לכל הכי"ף דגושה ובין העמים לאלילים ובין אלילים לבין ד' ובין שמים לעשה (ס"ו וסקי"ד).
- כד מזמור לתודה יש לאומרה בנגינה שכל השירות עתידות ליבטל חוץ ממזמור לתודה (ס"ט).
- כה אין אומרים מזמור לתודה בשבת וי"ט ולא בימי הפסח ולא בערב פסח ולא בערב יו"ט ויש מקומות שאומרים בראש השנה וביו"ט ובמדינותנו אין נוהגין כן אבל אומרים בערב תשעה באב ובתשעה באב (ס"ט וס"ק כ"א כ"ב).
- כו ואין לדלג ביום טוב הפסוק מזמור שיר ליום השבת שגם יו"ט נקרא שבת (ס"ק כ"ב).
- כז נכון לעמוד בשבת כשאומרים הפסוק ד' מלך ד' מלך ד' ימלוך לעולם ועד והאר"י ז"ל היה עומד כשהצבור היו אומרים פסוק זה אף שהוא לא הגיע לשם (ס"ק י"ח).
- כח צריך לכרין בפסוק פותח את ידך וגו' ואם לא כיון צריך לחזור ולאמרו ואם סיים אשרי חזור מפסוק פותח עד סוף המזמור כסדר ואם לא נזכר עד שכבר אמר מזמורים אחרים ואין לו שהות לחזור מ"מ יאמר אחר התפלה מפסוק זה עד סוף המזמור (ס"ו וסקי"ז וע"ל ס"י ס"ה דין י' וע"ל ס"י א' דין ל"ד).
- כט אומרים פסוק ואנחנו נברך יה אחר תהלה לדוד (ס"ז).
- ל כופלין פסוק כל הנשמה תהלל יה לפי שהוא סוף פסוקי דומרה (שם).
- לא נהגו לעמוד כשאומרים ויברך דוד עד אתה הוא ה' האלקים (ס"ז וס"ק י"ט).
- לב האר"י ז"ל כשאמר ואתה מושל בכל נתן צדקה מעומד (סקי"ט וע"ל ס"י צ"ב דכ"ד).
- לג כשמגיע לעתה אלקינו מודים אנחנו לך או לפסוק וכל קומה לפניך תשתחוה אין לשחות ולהשתחות (ס"ז וע"ל ס"י קי"ג דין ד').
- לד יאמר שירת הים בשמחה וידמה בדעתו כאלו אותו היום עבר בים האומר בשמחה מוחלין לו עונותיו (סקי"ז).
- לה יש להפסיק בין במים ובין אדירים שאדירים קאי על מצרים (שם).
- לו מי כמוכה תנינא הכי"ף דגושה אבל מי כמוכה קמא וכן כל עצמותי תאמרנה ד' מי כמוך הכי"ף רפויה (שם).
- לז עם זו גאלת הגימל דגושה. ידמו כאבן הכי"ף דגושה (שם).
- לח כופלין פסוק ד' ימלוך לעולם ועד שנים מקרא ואחד תרגום (ס"ז וסקי"ז).
- לט כתבו בשם האר"י ז"ל שיש לומר פסוק כי בא סוס פרעה ובשם הגר"א כתבו שלא לאמרו (סקי"ז וע"ל ס"י מ"ו דין כ"ד).
- מ נהגו לעמוד כשאומרים ישתבח, ומנהגינו שלא לענות אמן בישתבח אחר ברכת עצמו (ס"ג ד' וסק"ה).
- מא כתב ר"י החסיד מי שאינו מלוכש היטב בחורף יתפלל בביתו בנחת ואפשר דדוקא כשמחמת הקור אינו יכול לכרין גם בתפלת י"ח כראוי (סק"כ וע"ל ס"י צ' דין מ"ו).
- מב דין פרשת הקרבנות בעיוה"כ כתבנו בסימן מ"ח דין ו'.

סימן נב. דין מי ששהה לבוא לבהכ"נ עד ישתבח

- א יש ליהזר לכתחלה לבא בבהכ"נ בהשכמה כדי שלא יצטרך לדלג בפסוקי דומרה כי כתבו הספרים שהעושה כן מהפך הצינורות (סק"א).
- ב מי שנתאחר לבוא לבהכ"נ ועד שיניח תפילין על ראשו יהיו עומדים הצבור בסוף פסוקי דומרה יכול לדלג פסוקי דומרה ולא יאמר רק ב"ש ואשרי ושתבח כדי שיוכל להתפלל ש"ע עם הצבור ואם אין לו פגאי גם לזה י"א שיתחיל ברכת יוצר ואח"כ יקרא כל פסוקי דומרה מלבד ב"ש ושתבח אבל בתשובות משכנות יעקב מסיק

קכ שונה הלכות

הל' ברכות השחר סי' נב

דמוטב להתפלל ביחיד משידלג לגמרי ברכת ב"ש וישתבח אך אם יוכל לומר ב"ש ואשרי וישתבח בעת שהחזן מאריך המלות מיוצר והלאה יעשה כן מיהו דוקא אם לא יחסר מצות ק"ש כתקונה שאין דוחין מצות ק"ש כתקונה בשביל תפלה בצבור ובשבת חייב לומר גשמת ולכן יאמר ב"ש ואשרי וגשמת וישתבח (ס"א וס"ב ג' ה' ו' ח' ט' וע"ל סי' נ"ג דין ג').

ג ואם יש לו שהות יותר יאמר ג"כ הללו אל בקדשו עד כל הגשמה תהלל יה ואם יש לו שהות יותר יאמר ג"כ הללו את ד' מן השמים עד עם קרובו הללויה ואם יש לו שהות יותר יאמר ג"כ כל הללויות ואם יש לו שהות יותר יאמר ג"כ ויברך דויד עד לשם תפארתך ואם יש לו שהות יותר יאמר ג"כ הודו לד' קראו עד והוא רחום וידלג עד והוא רחום שקודם אשרי. ובשבת ידלג המזמורים שמוסיפים בשבת מן למנצח עד יהי כבוד ויאמר כמו בחול ואם יש שהות יותר יאמר למנצח ולדוד בשנותו ותפלה למשה שהם קודמים לשאר מזמורים (ס"א וס"ב ד' ה').

ד המתאחר יזהר לומר עכ"פ קודם שיתחיל להתפלל ברכת ענט"י ואלקי גשמה וברכת התורה שלא יוכל לאומרם אחר התפלה (ס"ב וע"ל דין ז').

ה אפילו מי שאינו רגיל להתפלל בתמידות עם הצבור אם אירע לו איזה פעם שבא לבהכ"נ ומצא להצבור בסוף פסוקי דזמרה ידלג ובלבד שיוכל לומר עכ"פ ב"ש ואשרי וישתבח (ס"א).

ו אם לא יגיע לתפלת צבור אפילו אם ידלג לא יתחיל כלל רק יתפלל כסדר ולא יתפלל ש"ע לבדה עם הצבור דסמיכת גאולה לתפלה עדיף מתפלה בצבור (ס"ז).

ז כל מה שמדלג יאמר אחר התפלה (ואם דילג של שבת ע"י בסי' רפ"א דין ב') וגם כל ברכות השחר אם לא אמרן קודם התפלה יאמרן אחר התפלה מלבד ברכת אלקי גשמה שיש אומרים שלא יאמר אחר התפלה שכבר יצא בברכת מחיה המתים והרבה חולקים ע"ז ומ"מ טוב לכתחלה אם שכח שיכין בפירוש בברכת וגאמן אתה שאינו רוצה לפטור בזה ברכת אלקי גשמה ויברכנה אחר התפלה ואם לא כיון ורוצה לסמוך על המתירין לברך לא הפסיד ואם ירצה שלא לברך אין למחות בידו והרוצה לצאת ידי שמים ישן מעט ביום ואז כשיתעורר משנתו יברך אלקי גשמה ואם שכח ברכת התורה והתחיל ברכות ק"ש יכין בפירוש בברכת אהבה רבה לפטור בה"ת ויראה ללמוד תיכף אחר התפלה (ס"א וס"ב ט' ובה"ל ד"ה ומ"מ יאמר וע"ל סי' נ"א דין י"ד).

ח זמן ברכות השחר כתבנו בסוף סימן מ"ו.

סימן נג. דין הראוי לירד לפני התיבה

א הש"ץ צריך לומר ישתבח מעומד כדי שיסמוך לו הקדיש מיד ולא יצטרך להפסיק ביניהם בעמידה לפני התיבה וגם נוהגין שכל יחיד עומד כשאומר ישתבח בין בשבת בין בחול ואפי' ביחיד כדלעיל סימן נ"א דין מ' (ס"א וס"א).

ב כל הט"ו שבחים שבשתבח מן שיר ושבחה עד מעתה יזהר מאד שלא להפסיק ביניהם והמפסיק עונשו גדול אבל א"צ שיהיה בנשימה אחת (ס"א).

ג אין לומר ישתבח בין ש"צ ובין אדם אחר אא"כ אמר ברוך שאמר וקצת פסוקי דזמרה ולא כטועים שכשהם בדרך או שאר שעת הדחק מתחילין בישתבח שמברכין ברכה לבטלה ולכן אפילו אבל או יארציט שהתאחרו לבוא לבהכ"נ עד קרוב לברכו ומוכרחים לעמוד עכ"פ לומר ישתבח לפני התיבה כי אסור להפסיק בין ישתבח להקדיש יראו עכ"פ לומר מתחלה ברוך שאמר ואשרי וכן החזן בשבת שהתאחר לבוא עד קרוב לברכו יראה עכ"פ לומר מתחלה לעצמו ברוך שאמר ואשרי וגשמת וכדלעיל סימן נ"ב דין ב' (ס"ב וס"ב ג' ד').

ד ובדיעבד מי שאמר פסוקי דזמרה ושכח לומר ברוך שאמר לא יברך עוד ברוך שאמר כי היא נתקנה דוקא לפני פסוקי דזמרה ומ"מ יאמר ישתבח וכן הדין בברכה שלפניה ושלאחריה דהלל (בה"ל ד"ה אמר).

ז' מי שמוכרח לצאת לנקביו קודם ישתבח נכון אח"כ לחזור עוד פעם עכ"פ תהלה לדוד קודם ישתבח (בה"ל ד"ה וקצת).

אם לא היו לו טלית ותפילין והביאו לו באמצע פסוקי דומרה יכול להניח הטלית ולברך עליו עכ"פ בין הפרקים וכ"ש על התפילין ובפרט אם הוא ברבים ומתבייש לישב בלי טלית ותפילין (סק"ה וע"ל סימן נ"א דין ט"ז מה הם בין הפרקים).

ו' ואם הביאו לו טלית או תפילין בין פסוקי דומרה לישתבח אפילו לא היו לו עד עתה לא יברך עליהם אלא בין ישתבח ליוצר קודם קדיש ואם היו לו מקודם ולא הגיחם אסור לברך אפילו בין ישתבח מלבד הש"ץ שאם לא היה לו טלית ותפילין והביאו לו קודם ישתבח יותר טוב שיתעטף ויברך קודם ישתבח כדי שלא יפסיק בין ישתבח להקדיש אך אם לא הביאו לו עד אחר ישתבח קודם קדיש יניח שם ויברך (ס"ג וס"ק ר' ז' ח' וע"ל סימן נ"ד דין י' י"א י"ב).

ח' אם אין מנין בבהכ"נ ימתין הש"ץ עם ישתבח ולא יפסיק בדיבור עד שיבוא מנין ויכול להמתין אפילו חצי שעה ואפילו שהיה מחמת אונס כדי לגמור כולה א"צ לחזור לראש ואח"כ כשיבא מנין יאמר ישתבח וקדיש ובדיעבד אם גמר ברכת ישתבח ואח"כ באו מנין יאמרו עכ"פ שלשה פסוקים מפסוקי דומרה ויאמר הש"ץ קדיש אבל בלא"ה אין לומר קדיש כיון שלא היו בעת אמירת קצת פסוקי דומרה או ישתבח עכ"פ (וע"ל סי' נ"ה דין ל') אבל יחיד כשגומר פסוקי דומרה יאמר ישתבח מיד ולא ימתין על הש"ץ וכן בשבת אם גמר פסוקי דומרה קודם הש"ץ יאמר ישתבח מיד (ס"ג וס"ק ט' י' י"א).

ט' ש"ץ צריך שיהיה הגון שאל"כ נאמר עליו נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה ואמרו חז"ל זה ש"ץ שאינו הגון והספרים האריכו בגדל גנות הממנים ש"ץ שאינו הגון שמונעים טוב מישראל (ס"ד וס"ק י"ב).

י' ואיזהו הגון שיהא ריקן מעבירות ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו ושהיה עניו ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ורגיל לקרות בתורה ובנביאים וכתובים כדי שיהיו הפסוקים שבתפלה סדורים בפיו וגם שלא יהיה בכלל מסיר אונס משמוע תורה גם תפלתו תועבה ואם אין מוצאין מי שיהיה בו כל המדות האלו יבחרו הטוב שבצבור בחכמה ובמע"ט (ס"ד ה' וס"ק י"ח).

יא' ראוי שיהיו בגדי ש"ץ ארוכים שלא יראו רגליו ויכנס לבהכ"נ ראשון ויצא אחרון ולא יהיה טפס וסכל אלא שיהיה יוכל לדבר בעסקי הקהל כפי מה שצריך (ס"ק י"ג וע"ל סי' י"ח דין י').

יב' טוב להדר אחר ש"ץ צדיק בן צדיק ומה שכתב הרא"ש שאין מעלת הש"ץ תלוי ביחוס משפחה וזה רק שאינו מיוחס אבל מ"מ אין אביו רשע (שם).

יג' אין מומין פוסלין בש"ץ אדרבה לב נשבר וגדכה אלקים לא תבוז ויש מחמירין בזה לכתחלה היכא דאיכא הגון וראוי כיוצא בו ועכ"פ לענין ימים נוראים (שם ושה"צ).

יד' סומא אפילו בשתי עיניו יורד לפני התיבה ובלבד שלא יקרא בתורה משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה וחייב בכל המצות מן התורה וי"א שאין למנותו לש"ץ לכתחלה בימים נוראים ואפילו באחד מעיניו היכי דאיכא אחר ראוי להגון כיוצא בו אבל אם כבר נעשה ש"ץ ונסתמא אין לסלקו והא"ר מתיר אפילו למנותו בימים נוראים (סי"ד וס"ק מ"א).

טו' ש"ץ שיש לו כבידות אונים שאינו שומע כלל לא יהיה ש"ץ אפילו בשאר ימות השנה משום שאינו יכול להשמיע לאונו וכשאר ש"ץ אחר מותר (ס"ק מ"א ושה"צ וע"ל סימן נ"ה דין י"א).

טז' מי שהרג הנפש במזיד או שאר עבירות ושב בתשובה אין מסלקין אותו אבל אין ממנין אותו לכתחלה אפילו נתברר שעשה תשובה והרבה פוסקים ס"ל דדוקא בתענית צבור ובימים נוראים בעינן שלא יצא עליו שם רע אפילו מילדותו אבל בשאר ימות השנה אם שב בתשובה ממנין אותו לכתחלה ויש לסמוך עליהם אם לא היה מועד לעבור רק פעם א' (ס"ה וסקט"ו ט"ז כ"א כ"ב ובה"ל ד"ה דמ"מ). וכל מי

שפסול מחמת עבירה שלא עשה תשובה פסול להיות ש"ץ אפילו באקראי (ס"ק י"ד).
 יז מי שעבר עבירה בשוגג כגון שהרג הנפש בשגגה וחזר בתשובה מותר להיות ש"ץ
 אפילו למנותו לכתחלה דלא מקרי אין פרקו גאה אלא דוקא שהיה מועד לעשות
 דברים שאינם מהוגנים אבל מי שבא לידו שגגת מעשה ומתחרט ה"ז צדיק גמור לכל
 דבריו (ס"ה וס"ק כ').

יח העובר על השבועה מקרי אין ביתו ריקם ואין לו להיות ש"ץ ואע"פ שעדיין לא
 העידו עליו מ"מ יש לחוש לקול להושיב ב"ד על ככה ואפילו אם לא עבר רק
 על שבועת ביטוי דלהבא מ"מ אין ראוי למנותו לש"ץ (קק"ד).

יט מי שהוא כופר בתחיית המתים או אינו מאמין בגאולה העתידה וכ"ש אם אינו
 מאמין בתורה מן השמים או בגמול ועונש אסור להניחו להיות ש"ץ ואם מתפלל
 בחזקה אין עונין אחריו אמן (סימן קכ"ו ס"ק ב' וע"ל סימן נ"ה דין ט"ו ט"ז אם
 מצטרף למנין).

כ אין מסלקין חזן מאומנותו אא"כ נמצא בו פסול בעדים ואז אין מקבלין אותו עד
 שישב בתשובה שלימה בלי ערמה ומרמה אבל בשבועה בעלמא שלא ילך בדרכים
 אלו לא מהני דבלא"ה מושבע ועומד מהר סיני הוא וכן הדין בכל התמנות במקום שלא
 נהגו למנות לזמן ידוע אין לסלקו אלא א"כ נמצא בו פסול בעדים כדי שלא יחשדום
 (סכ"ה וס"ק ע"ג ע"ד וע"ל דין מ').

כא ש"ץ שבאו עליו עדים שמסר אדם או שנתפס עם הגויה מעבירין אותו ואם
 עשה תשובה אין מסלקין אותו אע"פ שעבר במזיד אבל אין ממנין אותו לכתחלה
 כדלעיל דין ט"ז עיי"ש ואם עשה בילדותו עבירה ועדיין לא שב אף אם מינהו מעבירין
 אותו (סכ"ה וס"ק ע"ט).

כב אם יצא עליו ריגון בעלמא שמסר אדם או שנתפס עם הגויה אין מסלקין אותו
 ומ"מ יש לחוש להושיב ב"ד על ככה אבל למנותו לכתחלה יש למנוע אפילו
 בשביל ריגון בעלמא דינו כדלעיל דין ט"ז ואפילו הריגון היה רק בילדותו (סכ"ה
 וס"ק ע"ה ע"ו).

כג י"א דאפילו בקלא דלא פסיק יחיד מוחה עליו להעבירו וכן מסיק בתשובת ח"ס
 ואם כל הקהל מרוצה להחזיקו לחזן א"צ למחות בידם מיהו אם יצא הקול ע"י
 עדים כשרים שנעשה הכיעור בפני עדים הלכו להם למדינת הים מורידין אותו אפילו
 באין מוחה ואם הקול יצא ע"י עבד ושפחה ונשים אין מורידין אותו אלא א"כ נמצא
 יחיד מוחה וקלא דלא פסיק נקרא אם יום ומחצה לעזה עליו כל העיר ואין לו אויבים
 בעיר שנוכל לומר עליהם שהם הוציאו הקול ואם ידוע לנו שרק אחד הוציא הקול
 בתחלה ועי"ז נשתרלב הקול בעיר אין זה קלא דלא פסיק ואם עשה תשובה אפילו
 נתברר בעדים שחטא אין מעבירין אותו לכו"ע (סקט"ו ע"ח ובה"ל ד"ה אם באו).

כד ש"ץ שכבר העבירוהו ועמד כך ימים ושנים בהסכמת הקהל ורוצים עכשיו למנותו
 הוי כתחלת קבלה (סקט"ו).

כה ש"ץ המאיים על חבירו למוסרו לעכו"ם ולא מסר אע"פ שמכוער הדבר אפילו
 לאדם שאינו ש"ץ אינו נפסל על כך אלא גוערין בו ומתריין בו שאם יוסיף לומר
 כדברים הללו שיעבירוהו ממעלתו ואם הוסיף במרדו ראוי להעבירו (ס"ק ע"ו).

כו ש"ץ שבתו זינתה תחת בעלה אין למנותו לכתחלה אך אם נעשה זה אחר שכבר
 נתמנה אין להורידו (סקע"ו).

כז ש"ץ שהיה שוחט ונמצא שמכר טרפה בחזקת כשרה בשוגג או שהיה מנקה ונמצא
 אחריו חלב אע"פ שאין מסלקין אותו מש"ץ אבל אין למנותו לכתחלה ואם עשה
 תשובה מותר אפילו למנותו (ס"ק פ"ב). ואם הוציא פעמים רבות טרפות מסלקין אותו
 דהוי ליה כמזיד ואפשר דאפילו בפעם אחד דינו כמזיד ומ"מ אם שב בתשובה אין
 מסלקין אותו אפילו אם הוציא פעמים רבות (ס"ק כ"ב).

כח ש"ץ המנבל פיו או שמרנן בניגון שהגויים מנגנין בו לע"ז מוחזין בידו שלא לעשות
 כן ואם אינו שומע מעבירין אותו דוקא בניגון המיוחד לע"ז (סכ"ה וס"ק פ"ב).

שונה הלי ברכות השחר סי' נג הלכות קכג

כט ש"ץ שראוין בו סימני פריצות צריך להתרות בו כדין המנבל פיו (בה"ל ד"ה אם באו).

ל ההולך בערכאות של גוים פסול להיות ש"ץ בר"ה ויה"כ אא"כ עשה תשובה אבל בשאר ימות השנה כשר דווקא שלא נשאר עי"ז ממון חבירו בידו כגון שדנו כדינינו ואפ"ה פסול בר"ה ויה"כ שהוא עון גדול דאל"ה פסול אפילו בשאר ימות השנה ואולי בזמנינו בעו"ה שנשתכח האיסור מכמה אנשים ואפשר שהוא שוגג בדבר אין לפוסלו ועכ"פ לענין ש"ץ בר"ה ויה"כ יש להחמיר (ס"ק פ"ב).

לא האומר איני יורד לפני החיבה מפני שבגדי צבועין או מפני שברגלי סנדל לא ירד באותה תפלה כלל מפני שדרך האפיקורסים להקפיד על זה והיישנין שמא מינות נורקה בו ואפילו אומר שכונתו היה לכבוד המקום ואפילו מתחרט אח"כ ורוצה לעבור בצבועים לא שבקינן ליה מיהו אם מיד כשאמר שאינו יורד אמר הטעם משום שאינו כבוד המקום יכול לירד ובתפלה אחרת יורד בכל גווני דכיון שלא שמענו ממנו בהדיא דברי מינות די שנחוש לאותה תפלה בלבד (סי"ח וסקמ"ו מ"ז מ"ח).

לב צריך הש"ץ שיהא עניו ומרוצה לעם ויוהר אם יש מריבה וקטטה בין שני בע"ב שיהא בשב ואל תעשה הן בדיבור הן במעשה הן בגלוי הן בסתר וכ"ש אם יש ריב לאדם אחר שאינו מהעיר עם בע"ב שיהא בשב ואל תעשה ואפילו אותו אדם מחותנו או קרובו (ס"ד וס"ק י"ז).

לג אם יש להחזון שום קטט ואיבה עם אחד מהקהל צריך להעמיד הדבר לפני הרב או הקהל לפשר ולעשות ככל אשר נראה להם נכון ואם יש חסרון מצד שכנגדו או הוא נקי דמה יש לו לעשות (סקי"ז).

לד ואין הש"ץ צריך להחניף להציבור במילי דשמיא וצריך להוכיחן אך בעניני עצמו יראה להעביר על מדותיו ויהיה אהוב להקהל (סקנ"ז).

לה מדינא יכול יחיד למחות שלא למנות ש"ץ שהוא שונאו או שיש לו טעם אחר הגון שבשביל זה אינו מתרצה בו אבל בזמנינו שבעו"ה הרבה מחזיקין במחלוקת שלא לשם שמים וגם אין הש"ץ היום להוציא ידי חובתו בתפלה רק לקדיש וברכו לכן הולכים אחר רוב פורעי המס ואפילו פסולי קרובים ביניהם ועכשיו המנהג שהולכים אחר ז' טובי העיר או אחר הנבררים מן הקהל כל מקום לפי מנהגו ואין משגיחין על היחיד שלא ירבו המחלוקת ואפילו כבר הסכימו עליו יכולים הנבררים להעבירו אפילו לא עשה שלא כהוגן ובלבד שיתנו לו שכרו משלם (וע"ל דין כ' וצ"ק). ואם המנהיגים מוחזין הוי כאלו מוחזין כל הקהל אם לא במקום שיש בוררים ויש תקנה שלא לשנות גזירתם ואם יחיד שונא להש"ץ מחויב הש"ץ לומר בפירוש שיסיר הקנאה מלבו ויוציאנו בתפלתו ואם מכיון שלא להוציא השונא גם אהבים לא יצאו לכן צריך ליוהר בזה (סי"ט וס"ק ט"ז נ"א נ"ג נ"ה נ"ז וע"ל דין כ"ג מתי יכול יחיד למחות).

לו וכן הדין בכל המנויים אפילו בחכם מרביץ תורה תופס ישיבה דווקא כשרוצים לקבל אחר אבל אם אין רוצים שיהיה מרביץ תורה בקהל אפילו המיעוט יכולים לכופ לרוב ואפשר דאפילו הרוב רוצים באחד והמיעוט רוצים באחר שהוא עדיף מזה יכולין לכופ לרוב וכ"ש אם הרוב רוצים בהעדיף בדודאי אין המיעוט יכולין לעכב (ס"ק נ"ג).

לז מי שהוא שונא להש"ץ הבעל קורא לא יעלה לס"ת כשקורא התוכחה שמא יכוין נגד פניו ויש חשש סכנה ומוטל על הסגן שלא יקראוהו ואם מתיירא שיקראוהו יצא בין גברא לגברא עד שיקרא ויכנס אח"כ ובדיעבד אם קראוהו הסכימו אחרונים שיעלה מפני כבוד התורה ושומר מצוה לא ידע דבר רע (סי"ט וס"ק נ"ח).

לח אסור להקורא לחשוב בשעת קריאתו ענין קללה לנוכח שום אדם (ס"ק נ"ח וע"ל סי' קל"ח דין ט').

לט מי שהיה ש"ץ שכיר שנה והשלים שנתו והתחיל להתפלל ימים מספר מהשנה החדשה ואח"כ מיתו בו מקצת אנשים באמנם שכבר נשלם השנה שהשכירוהו ושאנים רוצים אותו עוד והש"ץ טען שמאחר שכבר התחיל להתפלל בהימים נוראים

שהם מהשנה החדשה ולא מיחו בו שלהיותו שכיר שנה מקצתה ככולה ושיפרעו לו משלם הדין עם הש"ץ (ס"ק נ"ד).

מ מקום שנהגין למנות חזן או שאר מנהיגים של צבור לזמן ובהגיע הזמן יצאו אלו ויכנסו אחרים בין שנוטלים שכר ובין שאין נוטלים אפילו לא קבעו זמן סתמן כפירושן דוקא במקום שנהגין כך אבל בזמנינו שאין דרך לסלק בלא חשדא ודאי אין לסלקו בחנם שלא לעשות עליו חשד אם לא כשהתנו בפירוש דלאחר זמן שגבלו יהיו שני הצדדים יכולים לחזור וצריך קבלה ומנין חדש (סכ"ו וס"ק פ"ו).

מא צריך הש"ץ שיהא מרוצה לעם ואין לאדם להתפלל או לתקוע בלא רצון הקהל וכל מי שמתפלל בחזקה דרך אלמות אין לענות אמן אחר ברכתיו שאין זה מברך אלא מנאץ ומצוה להקהל להניח לאבל להתפלל שהוא נחת רוח למת ומצילו מדינו של גיהנום ותפלה לפני התיבה מצוה יותר מאמירת הקדיש ומ"מ בודאי אין להתקוטט בשביל שום מצוה עם הצבור ומיהו ודאי מי שאינו יכול לחתוך האותיות וכדומה אין לו להתפלל לפני העמוד (ס"כ כ"ב וס"ק ג"ט ס' ס"א ס"ד ס"ו).

מב ואם רוב הקהל אין רוצים שהאבל יתפלל יכולין למחות בידו ודינו כדין ש"ץ לעיל דין ל"ה ובתפלת מעריב אפשר שאין הקהל יכולים לעכב ובמקומות שיש תקנה בבהכ"נ שאין מניחין לאבל להתפלל כל השבוע לפני התיבה כ"א להש"ץ הקבוע שלהם אין לדחות התקנה אבל במקום שאין תקנה אין לנהוג כן וקדיש יכול לומר אפילו שלא ברצון הקהל (ס"כ וס"ק ס' ס"א).

מג אם יש אבל ומוהל נדחה האבל מן התפלה מחמת המוהל ויום שמת בו אביו ואמו שקורין יארציט דוחה למוהל ולאבל וכ"ו כשאין הקהל מקפידין אבל יש רשות ביד הקהל לבחור מי שירצו (ס"ק ס).

מד אין למנות ש"ץ ע"פ שר עכו"ם אף שרוב הצבור חפצין בו והשר ביקש מהמיעוט הממאנים שיסכימו עליו כי חלילה לקבל עבודת בוראנו ע"י העכו"מ"ו (סכ"א וס"ק ס"ב וצ"ע למש"כ לעיל דין ל"ה בדומננו הולכין אחר הרוב בלא"ה).

מה צריך הש"ץ שיהיה לו נעימה וקולו ערב ומיהו אין להעביר ש"ץ בשביל אחר שקולו ערב ואם הרוב חפצים באחר ישמשו שניהם כאחד (ס"ד וס"ק פ"ה) וש"ץ שנשמע קולו כאלו הוא מרתת ושבור פסול (סקל"ו וע"ל סי' של"ח דין ג').

מו ש"ץ שהזקין ורוצה למנות בנו לסייעו לפרקים אם בנו ממלא מקומו בשאר דברים בנו קודם ואין הצבור יכולים למחות בידו אע"פ שאין קול בנו ערב כקולו ובלבד שלא יהא קולו משונה ואפילו תש כוחו ואינו יכול לעשות כלל ומוכרחים ליקח אחר אם בנו ראוי הוא קודם ואפילו נשכר לב' וג' שנים וצריך לפעמים לעזור הרשות בידו להעמיד בנו (סכ"ה וס"ק פ"ד פ"ה ובה"ל ד"ה ש"ץ שהזקין).

מז וכן הדין בכל המינהיגים אם רוצה המנהיג שאחר יסייענו או שתש כוחו וממנה אחר במקומו בנו קודם אם ראוי לכך הן בענין מלאכה הן ביראת שמים אפילו יש אחרים גדולים ממנו וי"א דבחכם הממונה להרביץ תורה או לדון לא אמרינן שבניהן קודמין ויש חולקין (סקפ"ג פ"ד ובה"ל שם וע"ל סי' קנ"ג דין ל').

מח קהל שחלקו תפלת ר"ה ויהי"כ כנהוג וחלה אחד מהם ולא יכול להתפלל אינו רשאי להעמיד איש אחר במקומו וביד הקהל דוקא להעמידו (ס"ק פ"ב).

מט אין ממנין למי שקורין לאלפין עיינין ועיינין אלפין שהברת העין הוא בחזק ועמוקה יותר מהברת האלף וכן מי שקורא חתי"ן ההי"ן או שקורא לשיבולת סיבולת ואם כולם מדברים כך מותר לו להיות ש"ץ והט"ו מיקל בזמנינו לענין קורא לאלפין עיינין שאין רוב העם מבחינים בו וה"ה כל מי שאינו יכול להוציא האותיות כתיקונן כגון שהוא כבד פה וכבד לשון ג"כ אין מורדין אותו לפני התיבה ובכ"ו אפילו באקראי יש להחמיר עכ"פ בדאיכא אחר וי"א בדדליכא אחר ראוי כמותו מותר להורידו לפני התיבה אפילו בקורא לחתי"ן ההי"ן אבל לא בקבע פן יודמן אחר טוב ממנו וי"א דאפילו בדליכא אחר לא שרי כ"א היכא דכשהוא מכוין לקרות אותו לחי"ת ע"י טורח יכול לקרות שפיר (סי"ב וסקל"ו ל"ח ובה"ל ד"ה אין וד"ה מי).

שונה הל' ברכות השחר סי' נג הלכות ככה

ג מי שבגדו קרוע וורועותיו וכתפו מגולין לא ירד לפני התיבה להעשות ש"ץ להתפלל אבל פורס הוא על שמע לבד ואינו קורא בתורה (סי"ג וסקל"ט מ').

נא ש"ץ שהוא שו"ב לא יתפלל בבגדים הצואים ומסריחים ואם אינו רוצה להחליף בגדיו בשעת התפלה מעבירין אותו וטוב שיחליף בגדיו המלוכלכים כל היום כשהולך בין הבריות דכשם שת"ח אסור לצאת בשוק בבגדים מלוכלכים כן ש"ץ אע"פ שאינו ת"ח (סכ"ה וס"ק פ"א וע"ל סי' ב' דין י' וסי' צ"ח דין י').

גב ש"ץ שמתוך חליו לאנסו א"א לנקות להיותו טהור ממקרה לילה ואין מטהר עצמו כלל אפשר שבימים נוראים יש לגעור שלא יהיה ש"ץ עד שיטבול ועכ"פ שיוציא הבגדים הצואים מעליו ואם לא ישמע לרחוץ יפה יפה ולהסיר הבגדים הצואים מעליו ראוי להעבירו (ס"ק פ' וע"ל סי' ע"ו דין כ"ד).

נג כתב בס"ח ש"ץ שרק יקנה פיו ואח"כ יתפלל (סקל"ד וע"ל סי' צ"ב דין כ"ב).
נד גר יכול להיות ש"ץ ויכול לומר אלקי אבותינו שאברהם נקרא אב המון גוים (סי"ט וסק"ג).

נה ממזר י"א שפסול להיות ש"ץ (סק"ג).

נו קטן אינו יורד לפני התיבה כ"ז שלא הגיע ל"ג שנה ולא הביא שתי שערות ואם הגיע ל"ג שנה יכול לירד באקראי וא"צ לבדוק אחר שערות ולדעת הרמב"ם אין מוציא אחרים ידי חובתם בחזרת הש"ץ עד שיבדקו אחר שערות אבל להיות ש"ץ קבוע אין ממנין אותו עד שיתמלא זקנו מפני כבוד הצבור ואין הצבור יכולין למחול על כבודם בזה (ס"ו וס"ט וס"ק כ"ג כ"ה וע"ל סי' נ"ה דין י"ט כ').

נז ואפילו הוא אבל לא ירד לפני התיבה בקבע אם לא נתמלא זקנו מיהו בתפלת ערבית יש להקל אפילו בקבע (בה"ל ד"ה יוכל).

נח בתעניות ובר"ה ויה"כ אפילו באקראי אין מורידין מי שלא נתמלא זקנו ואין להקל אפילו ע"י מחילת הצבור (ס"ק כ"ד).

נט ומי שמינהו הקהל שיהא מוכן להתפלל כשלא יהיה חזן בביהכ"נ דעת הט"ז דמקרי אקראי אבל הב"ח וא"ר ס"ל דגם זה מקרי קבע דוקא כשלא נתמנה כל עיקר מקרי אקראי (ס"ק כ"ו).

ס אם היה לו זקן אפילו מעט אם הוא מבן י"ח ולמעלה מקרי נתמלא זקנו (ס"ח).

סא מי שאין לו זקן משהגיע לבן כ' ממנין אותו ולדעת הגר"א דינו כדן סריס בסמוך (ס"ח וס"ק כ"ז). דוקא שיש לו ב' שערות דאל"ה עדיין הוא קטן כ"ז שלא נראו בו סימני סריס (סקכ"ח).

סב מי שנראו בו סימני סריס משהגיע לכלל כ' שנה מותר למנותו לש"ץ ומהרש"ל כתב שאין למנות סריס דגנאי הוא לצבור (ס"ט וס"ק כ"ח).

סג אם אין שם מי שיוודע להיות ש"ץ כ"א בן י"ג ויום א' מוטב שיהא הוא ש"ץ משיבטלו לשמוע קדושה וקדיש מיהו אפשר שאין למנותו בקבע אם יש לחוש פן יודמן להם מחר ש"ץ שנתמלא זקנו (ס"ו ובה"ל ד"ה אבל).

סד אם יש שם ע"ה זקן וקולו נעים והעם חפצים בו ובן י"ג שנה המבין מה שאומר ואין קולו נעים הקטן קודם אפילו להיות ש"ץ קבוע כל שהוא בן י"ג שנה והביא ב' שערות (ס"ה וס"ק י"ט).

סה אם יש שני חונים שרים כהן קודם ללוי ולוי לישראל ות"ח קודם לע"ה אפילו הוא כהן וכ"ש לוי (סקל"ו).

סו יש מקומות שקטנים מתפללים לפני התיבה ערבית במוציא שבת ויש ללמוד עליהם - זכות אבל אין נכון לעשות כן ובמקום שאין מנהג אין לקטן לעבור לפני התיבה אפילו בתפלת ערבית וכן לא יפרוס על שמע למי שלא שמע ברכו בשחרית (ס"י וסקל"ל ל"ב).

סז מי שנולד ביום ר"ה קודם בין השמשות נעשה בר מצוה בתחלת ליל ר"ה של שנת י"ד וכן כל כיצא בזה ובמקומות שמתפללין ערבית מבעוד יום לא ירד לפני התיבה רק אחר צאת הכוכבים (ס"י וסקל"ג וע"ל סי' נ"ה דין י"ט).

סח ברה"ה ויה"כ בעינן שיהא הש"ץ נשוי ובן שלשים אבל בשאר ימות השנה אפילו אינו נשוי ומ"מ נשוי קודם לבחור אפילו אם הבחור נתמלא זקנו דזקא אם הנשוי ג"כ נתמלא זקנו (ס"ק י"ח ושעה"צ).

סט מי שאינו ש"ץ קבוע צריך לסרב מעט קודם שירד לפני התיבה ולא יותר מדאי אלא פעם ראשונה מסרב וכשיאמרו לו פעם שני' מכין עצמו כמו שרוצה לעמוד ובפעם שלישית יעמוד ואם האומר לו הוא אדם גדול אינו מסרב כלל דאין מסרבין לגדול. מיהו בדבר גסות ושררה מסרבין אף לגדול (סט"ו וס"ק מ"ה).

ע ש"ץ קבוע א"צ להמתין שיאמרו לו והגר"א חולק ע"ז (סט"ו ובה"ל ד"ה ולא). עא ש"ץ שלא רצה להיות ש"ץ וקבלו אחר במקומו י"א שהראשון א"צ ליטול רשות מהקהל כשרוצה לירד רק מהש"ץ השני ונראה דגם מהקהל צריך רשות (סקמ"ד).

עב אם טעה ש"ץ וצריכין להעמיד אחר תחתיו אותו שמעמידין תחתיו לא יסרב שלא להפסיק בתפלה (סי"ו ובה"ל ד"ה לא).

עג י"א שהש"ץ יתפלל מתוך סידור המיוחד לקהל דודאי נכתב לשם שמים ולא לשם התפארות ואפילו הסיידור של יחיד הוא בכתב נאה יותר מהצבור ובספרים הגדפסים אין חילוק בין של צבור ליחיד (סכ"ו וס"ק פ"ז).

עד ש"ץ בשכר עדיף טפי מבנדבה שבוה אין אחר שאינו הגון רשאי לפשוט רגלו להתפלל וגם הש"ץ יהא נוהר יותר הואיל ושכיר הוא ואף שיש בחנם צריכין העניים ג"כ ליתן שכר הש"ץ (סכ"ב וס"ק ג').

עה שכר הש"ץ גובין לפי ממון והרמ"א כתב דנוהגין שדל ועשיר נותנין בשוה ומלבד זה נוטל מכל גבולין כפי גדן וזה נקרא חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות ובמקום שאין מנהג יגבו לפי ממון וכ"ז בש"ץ לימים נוראים אבל ש"ץ לכל השנה לכו"ע אין גובין לפי ממון לבד (סכ"ג וס"ק ס"ח ע').

עו צבור שצריכין לשכור רב וש"ץ ואין בידם כדי שכר שניהם אם הוא רב מובהק וגדול בתורה ובקי בהוראה הוא קודם אע"כ שלא יהיה להם מי שיוציאם בתפלה מ"מ זה שיהיה רב ומ"ץ שיודיעם תורת ה' ומשפטיה עדיף מן התפלה ואם לאו ש"ץ קודם כיון שבלא"ה לא יוכל להורות לעם איד שיתנהגו ע"פ התורה ש"ץ קודם שיוציאם עכ"פ יד"ח בתפלה (סכ"ד וס"ק ע"א ע"ב).

עז וכל אנשי העיר מחויבים ליתן עבור רב ואין אחד יכול לומר אין אני צריך לרב ומ"ץ דמ"מ צריך לישא בעול עם הצבור דומיא דכל אנשי העיר מחויבים ליתן על המקוה (ס"ק ע"א).

עח ומוזה יראה האדם גדול החיוב על כל עיר לשכור להם רב שיורה להם במצות התורה ומשפטיה איד להתנהג ולא יהיו כעורים המגששים באפלה דאפילו אם עי"ז נדחית לגמרי מצות תפלה אצלם ג"כ החיוב הזה קודם ובפרט אם אנשי העיר יכולין ג"כ להתפלל בעצמן בדאי זה קודם ומוזה ימלאו רתת ופחד איזה מהעירות שאין להם רב ומ"ץ בעירם ועון גדול הוא הגם שיש להם שו"ב עכ"ז הלא צריכים למר"ץ שיורה להם דיני שבת ויו"ט ופסח ומקוה וגדה ושאר דיני תורה"ק אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אם לא שהשו"ב שלהם הוא למדן גדול ובקי בחדרי התורה ויש לו סמיכה על הוראות מהגדולים המפורסמים דמדינה וכ"ש שיש ששוכרים להם ש"ץ מפורסם למגן גדול בעד כמה מאות ריו"כ לשנה שיגן להם בקול נעים ובשיעור כזה היו יכולים ליקח רב ומ"ץ וגם ש"ץ שיוכל לעבור לפני התיבה בשבת ויו"ט ורה"ה ויה"כ ובדאי היה מתקבל עבור זה תפלתם למרום משא"כ עתה שהתמנות הש"ץ הוא שלא לש"ש ע"ז נאמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה וסוף דבר הוא שע"ז הולכת העיר מדחי לדחי שאין לה רב ומורה ובאים עי"ז לחילול שבת ויו"ט ואכילת חשש חמץ ומי ידע כמה איסורים וחייבי כריתות ח"ו השם ישמרנו מאנשים כאלו (בה"ל ד"ה ש"ץ).

עט ש"ץ שמאריך תפלתו כדי שישמעו קולו ערב אם הוא מחמת ששמח בלבו על שנותן הודאה להשי"ת בנעימה תבא עליו ברכה והוא שיתפלל בכבוד ראש ועומד באימה ויראה. אבל אם מכין להשמיע ושמח בקולו ה"ז מגונה ומ"מ כל שמאריך

שונה ה' ברכות השחר סי' נג הלכות קכו

בתפלתו לא טוב עושה מפני טורח הצבור ואסור להאריך שלא ברצון הקהל אפילו בשבת ויו"ט ואף ברצון הקהל אם מאריך יותר מדאי מגונה (סי"א וס"ק ל"ו וע"ל סי' רפ"א דין ד' וסי' ק"א דין ז').

פ ואיתא בס"ח בשעה שרשב"ג יצא לדין ליהרג אמר לו לר' ישמעאל כה"ג אחי מפני מה אני יוצא ליהרג א"ל שמא היית דורש ברבים ושמח לבך ונהנית מדברי תורה א"ל אחי נחמתני (ס"ק ל"ה).

פא מי שיש לו קול נעים ירנן להקב"ה ולא שאר רננות (סקל"ד וע"ל סי' צ"ז דין ב').

פב אין לאדם להתקוטט עבור שום מצוה כגון גלילות ס"ת וכיוצא בו ודוקא אם המצוה תתקיים ע"י אחר אבל אם המצוה תתבטל לגמרי כגון הכנסת אורחים או החזקת ת"ת ויש בידו למחות בדאי מחויב למחות כדי להחזיק המצוה שהרי מדינא כופין על ענינים כאלו כמבואר בחו"מ (סקס"ה).

פג נכון אף ליחיד להתפלל מתוך סידור וכ"ש ש"ץ שאימת צבור עליו שיתפלל בפנים (סקפ"ז וע"ל סי' צ"ג דין ג').

פד קורין ש"ץ חזן שצריך לראות האיד יקרא ותרגום וירא וחוי (שם ועיין סי' קכ"ח דין מ"ט אם רשאי החזן לנגן כמה ניגונים).

סימן נד. דינים השייכים לישתבח

א ישתבח אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר והפסוקים לא היו הפסק ומהאי טעמא גם ברכה אחרונה שבק"ש ושבהלל אינה פותחת בברוך (ס"א וס"ק א').

ב אין לענות אמן אחר אל מלך גדול בתשבחות [ולנוסח אחר מלך מהולל בתשבחות] דאכתי לא הוי סיום הברכה אלא אחר חי העולמים ששם סיום הברכה (ס"ב וס"ק ב' וע"ל סי' נ"א דין ז').

ג צ"ע אם מותר להפסיק אחר מלך גדול בתשבחות לענות איש"ר וקדושה אם מאמר אחד הוא עד סוף דינו כמו בכל ברכה קצרה שאסור להפסיק באמצע אפילו לאיש"ר וקדושה או שיש לחלק וצ"ע (סק"ג וע"ל סימן נ"א דין ד' וע"ל סי' ס"ו דין י').

ד יש גורסין חי העולמים בצירי ויש גורסין בפתח ומ"מ יאמר העולמים בה"א כי פירשו חי ושלט בשני העולמים (סק"ב).

ה המספר בין ישתבח ליוצר עבירה היא בידו וחזור עליה מעורכי המלחמה ובכתבים כתב לומר שם בעשי"ת מזמור ממעמקים קראתך וצ"ע (ס"ג וס"ק ד').

ו יש מי שאומר שלצרכי צבור או לפסוק צדקה וכן לכל דבר מצוה מותר להפסיק בין ישתבח ליוצר לפני הקדיש ומה נתפשט המנהג בהרבה מקומות לברך חולה ולקבול בבהכנ"ס שיעשה לו דין בין ישתבח ליוצר דגם זה מקרי צורך מצוה וצריכין ליוצר כשחוזרין להתפלל שיאמר הש"ץ מקצת פסוקי דזמרה והקהל אין צריכין לומר ויאמר קדיש עליהן (ס"ג וס"ק ז') אבל בין קדיש וברכו או בין הפרקים של ק"ש וברכות"י או של פסוקי דזמרה אסור להפסיק אפי' בצרכי רבים ולדבר מצוה (סק"ו).

ז ואם לא אמר פסוקים לא יאמר קדיש רק יתחיל ברכו בלי קדיש שלעולם אין אומרים קדיש בלא פסוקים שלפניו אלא אחר תפלה בלחש או חזרת הש"ץ שהקדיש קאי על התפלה ולכן נהגו לומר פריסת שמע דהיינו ברכו אחר גמר תפלת י"ח בלחש כדי שיאמר הקדיש על תפלת י"ח אבל אח"כ ל"ש לומר קדיש אם לא אמר תחלה מקצת פסוקים ועתה חדשים מקרוב באו שפורסין שמע אחר קדיש בתרא ואומרים שנית קדיש ואינו נכון דמה ענין לומר שני קדישים סמוכין ול"ז ועכ"פ יש ללמדם שיאמרו מקצת פסוקים בין שני קדישים (סק"ח ועיין בסימן רל"ו דין א' אם לומר קדיש לפני ערבית).

ח אם למד איוה ענין מתורה שבעל פה יכול לומר קדיש דרבנן ודוקא אם אמר אח"ז עכ"פ מקצת דבר אגדה כי עיקר הקדיש נתקן על דבר אגדה ולכן המנהג שאחר פרקי אבות ואחר במה מדליקין לומר המאמר דר"ח בן עקשיא או אמר ר"א אמר ר"ח

קכח שונה הל' ברכות השחר סי' נד הלכות

ת"ח מרבים שלום וכו' וכן כשלומדין משניות יאמרו בסוף הלימוד המאמר דר"ח בן עקשיא וכדומה שיוכלו לומר קדיש דרבנן ואחר תנ"ך אומרים קדיש שלם אפילו רק אחר ג' פסוקים ואין לומר קדיש א"כ היו עשרה בבכ"ג בשעת אמירת הפסוקים והלימוד ואפילו רק ב' וג' לומדים אומרים קדיש כשיש שם עשרה ואפילו מי שלא למד יכול לומר ג"כ הקדיש (ס"ט וע"ל סי' נ"ה דין ל' וע"ע סי' קנ"ה ד"א וסי' רל"ד ד"ג).

ט ש"ץ שהביאו לו טלית או תפילין בין ישתבח לקדיש יכול להניחם ולברך עליהם וא"צ לחזור ולומר פסוקים דשהייה מועטת היא (ס"ג וסקי"ב).

י יחיד שהביאו לו טלית ותפילין בין ישתבח לקדיש אם יוכל לגמור הנחת הטלית ותפילין קודם שיגיע הש"ץ לאיש"ר וברכו או שכבר שמע קדיש וברכו יניחם ויברך עליהם אבל אם לא יוכל לגמור טוב יותר שימתין מלהניח התפילין עד שיסיים הש"ץ ברכו ולא יברך עליהם כדלהלן ואם התחיל להניח ושמע איש"ר וברכו לא יפסיק בין הש"י להש"ר אלא שותק ושומע ומכין למה שאומרים (ס"ג וסקי"ב).

יא אחד יחיד ואחד ש"ץ שהביאו לו טלית משהתחיל קדיש עד ברכו יתעטף בו ולא יברך עליו עד לאחר התפלה ואז ימשמש בו ויברך אבל אם הביאו לו תפילין יניחם ויברך עליהם עד קדיש לברכו כדן בין הפרקים (ס"ג וסקי"ב) דדינו כבין הפרקים של ק"ש לכל דבר אף לענין שאלת שלום והשבה (שעה"צ).

יב אבל אם כבר התחיל ברכו אפילו לא פתח עדיין בברכת יוצר דינו כמו באמצע הפרק ולכן לא יברך אפילו על התפילין אלא יניחם בלא ברכה וכשיגיע קודם אהבה רבה ימשמש בהם ויברך עליהם ודוקא אם גמר היחיד ברכת ישתבח ועומד להתחיל בברכת יוצר אור אבל אם עוסק עדיין בפסוקי דזמרה וכ"ש אם בא עתה להתפלל ורוצה להתפלל כסדר ולא לפתוח מברכת יוצר ושמע קדיש וברכו יכול להניח טלית ותפילין ולברך עליהם (ס"ג וסקי"ב ו"ג י"ד).

סימן נה. דיני קדיש

א אומרים קדיש אחר ישתבח (ס"א וסקי"ב).

ב אין פוחתין מו' קדישים בכל יום דהיינו א' אחר ישתבח ב' חצי קדיש אחר חזרת הש"ץ ג' קדיש תתקבל אחר ובא לציון ד' אחר עלינו ה' אחר אשרי במנחה ו' אחר מנחה ז' קודם תפלת י"ח דערבית אבל קדיש שאחר ערבית אף שהוא ג"כ מצוה אינו בכלל ועיין בלבוש הטעם (סק"ה).

ג כאשר טוב למעט בברכות כך טוב למעט בקדישים והאחרונים קראו תגר על זה שנאספים עשרה בנ"א ואומרים כמה קדישים על פסוקי תורה או משנה או גמרא (סק"א).

ד אם שנים או ג' אומרים קדיש יחד ואחד מקדים אם באים כל אחד תוך כדי דיבור יענה אמן עם הראשון או עם האחרון ויעלה לכולם ואם יש הפסק יענה על כל אחד ואחד (סק"ד).

ה עשרה יהודים לעזים שאין מי שיחזע בלשון הקודש להוציא אותם ידי חובתם יוכל אחד מהם להיות ש"ץ ולומר קדיש וקדושה בלשון לעז (סק"א).

ו כל דבר שבקדושה אין אומרים אותו בפחות מיו"ד ולכן קדושה וברכו ונשיאת כפים וקריאת התורה והפטרה וכל הקדישים ואפילו קדיש דרבנן שאחר הלימוד צריך יו"ד וכן כל חזרת הש"ץ נחשב דבר שבקדושה מפני הקדושה שיש בה (ס"א וסק"ב ה' ו').

ז כל מקום שצריך עשרה אין מצטרפין לא גשים ולא עבדים ולא קטנים טומטום ואגדרוניגוס חצי עבד וחצי בן חורין וחרש ושוטה ומנודה ואונן ואפיקורוס כמו שיתבאר להלן ועיין בתש' ח"צ סימן צ"ג ובספר עיקרי דינים אם אדם הנוצר על ידי ספר יצירה מצטרף (ס"א ד' ת' י"ב וסק"ג ד' ועי' בזה בחזו"א יו"ד סי' קט"ז וסק"א).

שונה הלכות קטט

ח שוטה אינו מצטרף אפילו בשעת הדחק אפילו מכיון ומבין אפילו יש בו סימן א' מסימני שטות הוא שוטה גמור ומי שהוא עתים חלים ועתים שוטה בעת שהוא חלים הרי הוא כפקח לכל דבריו (בה"ל ד"ה הוא כשוטה).

ט חרש שאינו שומע ואינו מדבר דינו כשוטה ואפילו גולד פקח ואח"כ נתחרש (ס"ח ובה"ל ד"ה הוא).

י אלה השומע ואינו מדבר מצטרף (ס"ח).

יא חרש המדבר ואינו שומע השו"ע פסק שמצטרף ודעת הט"ז שאין מצטרף אלא א"כ מכיון הברכות ומבין לענות אמן בסוף כשרואה שהקהל עוזין אכן הרבה מסכימים עם השו"ע שמצטרף מיהו אין נכון להיות לש"ץ (ס"ח וסקל"ח ובה"ל ד"ה חרש ועיין לעיל סימן ג"ג דין ט"ז).

יב הפמ"ג מסתפק בחרש המדבר ואינו שומע המכין לצאת בברכת חבירו והוא ידע איזה ברכה שמברך להוציאו אם יצא אפילו ענה אמן (בה"ל ד"ה חרש).

יג מנודה שנידוהו בשביל דבר עבירה או בשביל שעבר על גזירת הצבור אין מצרפין אותו לכל דבר שצריך עשרה אפילו לא פירשו עליו בשעת נדויו שלא יצטרף ואם נידוהו בשביל ממון מצטרף ולמגילה אפשר שמצטרף בכל גווני (סי"ב ובה"ל ד"ה מנודה וד"ה אין מצרפין).

יד מותר להתפלל בביהכ"ג שהמנודה שם אם אין מצרפין אותו למנין אא"כ פירשו בשעת נידויו להחמיר עליו בכך (סי"ב).

טו מי שעבר על גזרת הצבור או שעבר עבירה ולא נידוהו אפילו עבירה שחייבין עלי' מיתה מצטרף למנין דוקא בעובר לתיאבון אבל להכעיס אפילו בדבר אחד או שהוא מומר לע"ז או לחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו"ם ואין מצטרף (סי"א וסקמ"ו מ"ז).

טז כת הנקרא קראים אינם מצטרפים לעשרה שאינם מודים בתורה שבעל פה וכל מי שהוא כופר בתורה שבע"פ אינו מצטרף לכל דבר שבקדושה (ס"ק מ"ז).

יז קטן אינו מצטרף והפר"ח מערער על המקומות שהקטן אומר קדיש וברכו והקהל עוזין אחריו דשלא כדיון הם עושין ואפילו יש עשרה גדולים חוץ ממנו וכן בפמ"ג מחמיר בזה לכתחלה (ס"א וסק"ד ואם הוא יתום עיין בסימן קל"ב דין ח').

יח יש נהגין לצרף קטן ע"י חומש שבידו בשעת הדחק דוקא לשמוע ברכו וקדיש שהוא חיוב אבל קדיש שאחר עלינו לא יאמרו דוקא קטן אחד אבל לא ב' קטנים דוקא קטן יותר מבן שש ויודע למי מתפללים הרבה אחרונים מחמירים שלא לצרף שום קטן אפילו בשעת הדחק עד שיושלם לו הי"ג שנים (ס"ד וסקכ"ד).

יט לעולם הוא קטן עד שיביא ב' שערות אחר שיהיה בן י"ג ויום א' ולא דוקא יום אלא כיון שנכנס תחלת היום משנת י"ד אפילו רגע אחת סגי ואפילו גולד בסוף יום ר"ה כיון שהוא עדיין בודאי יום נעשה בן י"ג שנה בתחלת ליל ר"ה של שנת י"ד ואם ה' בין השמשות בשעת הלידה דינו כספק ואולי לחומרא בכל דבר שהוא דאורייתא ומקום השערות ושיעור גדלותו מבואר באה"ע סימן קנ"ה סעיף י"ז י"ח (ס"ט וסקל"ט מ"ב).

כ אביו נאמן על מנין שנותיו ולא איש אחר ואם מת אביו ואינו יודע אימתי נעשה בן י"ג שנה לכאורה דינא הוא שכיון שהביא ב' שערות חייב לזוהר במצות התורה ועיין (ס"ק מ"א).

כא מי שגולד באדר שנה פשוטה ונעשה בר מצוה בשנת העיבור אינו נעשה בר מצוה עד אדר השני (ס"י).

כב חדש העיבור בכלל השנים ולכן ב' נערים א' גולד בכ"ט באדר ראשון בשנה מעוברת ואחד גולד בא' באדר שני ושנת י"ג שלהם אינה מעוברת אותו שגולד בכ"ט באדר ראשון אינו בר מצוה עד כ"ט באדר בשנת י"ג ואותו שגולד בא' לאדר ב' כיון שהגיע א' באדר של שנת י"ג נעשה בר מצוה אבל אם שנת י"ג ה' ג"כ מעוברת אז הגולד בראשון יהיה בר מצוה באדר ראשון והשני באדר שני (סט"י וס"ק מ"ג).

כג מי שנולד ביום א' דר"ח כסליו והיה או ב' ימים ר"ח ובשנת י"ג היה חשון חסר וכסליו אינו אלא יום א' ראש חדש אינו נעשה בר מצוה עד ר"ח כסליו (סקמ"ה).
כד מי שנולד בר"ח כסליו ולא היה רק יום א' ר"ח ובשנת י"ג היו ב' ימים נעשה בר מצוה ביום א' דר"ח (שם).

כה קטן שהגיע ל"ג שנה א"צ לבדוק אחר שערות ומחזיקין אותו לגדול ואפילו בדקוהו ולא היה לו שערות אמרינן שמא נשרו ודוקא בתפלה דרבנן ואפילו להפוסקים תתפלה דאורייתא מ"מ צירוף עשרה דרבנן אבל לענין חיובא דאורייתא צריך שנדע בודאי שהביא ב' שערות אחר י"ג שנה (ס"ה וס"ק ל"א מ').

כו ואם ידוע בודאי שלא הביא ב' שערות בשאר מקומות הגוף אפילו הביא ב' שערות בוקן דינו כקטן עד שיצאו רוב שנותיו דהיינו יום א' יותר על ל"ה שנה שאז יתברר שהוא סריס ונעשה גדול למפרע משנת י"ג ויום א' ואם הביא ב' שערות קודם רוב שנותיו נעשה גדול מיום שהביא ולא למפרע (ס"ה וס"ק כ"ה כ"ו כ"ח).
כז וכ"ז כשלא נראו בו סימני סריס אבל אם נראו לו סימני סריס המבואר באה"ע סימן קע"ב ס"ה ואפילו א' מן הסימנים הנזכרים שם נתחזק לסריס אם לא הביא ב' שערות גם בוקן והוי גדול למפרע משנת י"ג ויום א' ודוקא כשהגיע לל' יום בשנת העשרים ולא הביא שערות מועיל הסימנים לעשותו סריס למפרע בין שנולדו לו הסימנים בשנת כ' או קודם לזה אבל קודם שהגיע לשנת כ' אע"פ שיש לו כל סימני סריסות עדיין הוא קטן והפמ"ג מצדד דלענין תפלה שהוא מדרבנן אפשר שיש להקל לצרפו אפילו קודם עשרים אם נראו בו סימני סריס (ס"ה וס"ק כ"ט ל').

כח כל אונן שחייב להתאבל אפילו אינו מוטל עליו לקבורו כגון שאינו יורש שלו אם הוא בעיר שהמת שם אינו מצטרף למנין אפילו יש לו מי שיתעסק בקבורתו אם לא שמסרו להכתפים אבל אם המת בעיר אחרת ונודע לו קודם הקבורה ויש שם מי שישתדל עבורו כיון שדינו שאם רצה לקרות רשאי ואין מוחין בידו מצטרף למנין (ס"ק כ"ד).

כט אבל מצטרף לתפלה וברכת המזון (שם).

ל דעת הט"ז שאפילו לא היה עשרה בשעת פסוקי דזמרה או בשעת ערבית או באמירת עלינו או אשרי שקודם מנחה או בכל לימוד פסוקים או אגדה או תהלים אם היה בלא מנין ונזדמן תיכף מנין יכול לומר קדיש כיון שיש עשרה בשעת קדיש והמג"א והגר"א חולקים ולכן הסכימו אחרונים שהנכון שיאמרו אח"כ מזמור או ג' פסוקים ויאמרו קדיש דעת הפמ"ג דלענין פסוקי דזמרה ותפלת ערבית גם המג"א מודה להט"ז (סק"ב ועיין לעיל סימן נ"ד דין ח' וסי' נ"ג דין ח').

לא כל דבר שבקדושה שהתחילו בו י' ויצאו קצתן גומרין כל אותו הענין [ויש לזה דין תפלה בצבור כגון להוציא את היחיד השומע חזו"א או"ח סי' קל"ז סק"ה וכ"מ לק' דין ל"ג] אבל לא ענין אחר והיוצאים עברו עבירה ועליהם נאמר ועוזבי ד' יכלו ודוקא אם אינו ממתין עד שיגמרו אותו הענין אבל אינו חייב להמתין על ענין אחר כגון שהצטרף לברכו אינו חייב להמתין על חזרת הש"ץ ואם היה בעת תחלת חזרת הש"ץ חייב להמתין עד שיגמרו ובא לציון וקדיש שאחריה וכן כל כה"ג כדלקמן ואם העשירי עבר ויצא צ"ע אם מותר לתשיעי ג"כ לצאת אבל אם נשאר יו"ד מותר לצאת מבהכ"נ הוא שכבר שמע הקדישים עד עלינו. ובאמצע קדושה אסור לצאת בכל גווי' (ס"ב וסק"ו י"ב י"ד ובה"ל ד"ה ומ"מ וד"ה אבל). ודוקא אם נשאר ששה מותר לגמור אבל לא נשאר ו' לא יגמרו כלל אפילו כבר התחילו קדושה לא יגמרו אותה (ס"ב וסק"ח י"א).

לב אם התחילו ישתבח בעשרה או אשרי שקודם מנחה בעשרה ויצאו מקצתן לא יאמר הקדיש שאח"כ ואם התחיל הקדיש שקודם ברכו ויצאו י"א שיוכל לומר ברכו ויש חולקין (סק"ז ט').

לג אם התחילו ברכת יוצר ואפילו לא אמרו רק קדיש וברכו בעשרה ויצאו מקצתן קודם שהתחילו ברכת יוצר מקרי בצבור ויכולין להוציא אחרים עד תפלת י"ח וכן יכולין לומר קדושת יוצר אפילו להפוסקים לקמן סימן נ"ט שאינה נאמרת ביחיד

שונה הל' ברכות השחר סי' נה הלכות קלא

אבל לא יתחיל הש"ץ להתפלל התפלה בקול רם ואפילו היו עשרה בשעת תפלת לחש וגם לא יאמר שום קדיש (ס"ג וס"ק ט"ז י"ז ובה"ל ד"ה אם ד"ה ותפלת).

לד אם התחיל הש"ץ ברכת אבות ויצאו מקצתן גומר קדושה וכל תפלת י"ח אבל אין גרשין כפיהן רק יאמר אלקינו ברכנו בברכה המשולשת וכו' ואומר חצי קדיש אחר י"ח וגם קדושה דסידרא וקדיש תתקבל שלאחריו שהכל ענין אחד אבל קדיש שאחר עלינו לא יאמר וכן אין קוראין בתורה (ס"ב ג' וס"ק ח' י' ט"ז י"ח י"ט כ').

לה כל קדיש שהתחילו בעשרה ויצאו מקצתן גומרין אותו ואם התחיל עלינו בעשרה ויצאו מקצתן לא יאמר הקדיש דאינו אלא מנהג וכ"ש קדיש שאחר שיר היחוד או למזמור או אחר הלימוד דצריך דוקא מנין בשעת קדיש (ס"ב וס"ק כ').

לו התחילו נשיאת כפים בעשרה או קריאת התורה או הפטרה בנביא ויצאו מקצתן גומרין אותו הענין (ס"ו).

לז התחילו ברכת ערבית בעשרה ואפילו ברכו לחד ויצאו מקצתן גומר החצי קדיש שקודם התפלה אבל לא הקדיש שאחר התפלה וכ"ש סדר קדושה וקדיש במוצאי שבת ואם היו עשרה כשהתחילו תפלת י"ח בלחש ויצאו מקצתן יאמר הקדיש שאחר התפלה ובמוצאי שבת יאמר החצי קדיש שלאחר התפלה וגם הסדר קדושה וקדיש שלם שאח"כ שכל זה שייך לתפלת לחש בערבית (ס"ג וס"ק כ"ב).

לח אם אחד מהעשרה התחיל להתפלל לבדו ועומד בתפלה ואינו יכול לענות עמהם מצטרף ומ"מ נכון שאחרים ימחינו מלומר קדיש עד שיגמור אם ישאר שהות ביום להתפלל ואפילו יש מנין בלעדו כדי שיוכה גם הוא. ואפילו ב' וג' מתפללים מצטרפים ובלבד שישארו ששה שיוכלו לענות ויש מחמירין ביותר מאחד (ס"ו ו' וס"ק ל"ב ל"ה ל"ז וע"ל סי' קכ"ד דין ט"ז).

לט אם אחד מהעשרה ישן י"א שמצטרף ויש חולקין ולכן לכתחלה בודאי צריך להקיצו ועכ"פ לעוררו שיהא מתנמנם ואם א"א צ"ע למעשה ואפשר דבמקום שמתפללין קדיש וקדושה בקול רם והשאר בלחש יש להקל במקום הדחק וביותר מאחד אין להקל אפילו במקום הדחק ולקריאת המגילה אין ישן מצטרף לכו"ע ולענין זימון עשרה דינו כמו בתפלה ולענין קריאת התורה ונשיאת כפים צ"ע (ס"ו וס"ק ל"ב ל"ג ל"ז ובה"ל ד"ה או שהוא ישן). ובסימן קמ"ז בה"ל ד"ה ולקרות פשט דלענין קה"ת אין מצטרף.

מ צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד וש"ץ עמהם ואפילו חדר גדול שאין רואין אלו את אלו מצטרפין (סי"ג וס"ק מ"ח).

מא אם היו מקצתן בחדר זה ומקצתן בחדר אחר כגון קצתן בבהכ"ג וקצתן בעזרה או בעזרת נשים ואין מקצתן רואין אלו את אלו אינם מצטרפים ואפילו פתח פתוח ביניהן ואפילו אין בו דלת כל שאין הכותל פרוץ במלואו אין מצטרפין ואם מקצתן רואין זה את זה אפילו עומדין בחוץ ורואין דרך חלון קטן שאינו רחב ד' ואפילו גבוה כמה קומות מצטרף בשעת הדחק ויותר טוב אם בנקל הוא שיכנס לבהכ"ג ויש חולקין ע"ז (סי"ד י"ח וס"ק מ"ח ג"ב ג"ז ובה"ל ד"ה ולחוץ). ואם הש"ץ עומד תוך עובי הפתח הוא מצטרף אפי' אין מקצתן רואין אלו את אלו וכ"ש אם ט' בפנים והש"ץ תוך הפתח דמצטרף שהכל נותנין דעתן עליו (סט"ז וס"ק ג"ד).

מב העומד בתוך עובי הפתח ואין רואה את הציבור אם עומד במקום שהדלת סבוע ולפנים וגם במקום הדלת עצמה פסקו האחרונים שמצטרף אבל אם עומד במקום שכשהדלת נסגר אותו מקום כלפי חוץ צ"ע ומדברי הגר"א נראה שיש להקל גם בזה אם רק מיעוט הצבור עומדים שם כיון שהוא תוך עובי הפתח (סי"ג וס"ק ג' ובה"ל ד"ה של).

מג חצר קטנה שנפרצה במילואה לגדולה דהיינו שנפל כל הכותל של הקטנה שביניהם ומכותל הגדולה נשאר מעט כותל מכאן ומכאן אם רוב הצבור בגדולה ומיעוט בקטנה ואין רואין זא"ז מצטרפין וכן אם הש"ץ בקטנה והצבור בגדולה מוציאן ידי חובתן אבל אם חמשה בוו וחמשה בוו וכ"ש אם מיעוט בהגדולה ורוב בהקטנה אין מצטרפין וכן אם הש"ץ בגדולה אפילו אם יש יו"ד בקטנה בלי הש"ץ אינו מוציאם

ידי חובתם ואפי' האידנא שכולם בקיאים אינם יכולים לענות קדיש וקדושה כיון שאין מניין במקום שהש"ץ עומד וכ"ז באין רואין אבל רואין זה את זה מצטרפין בשעת הדחק כמו בדין מ"א (סט"ז י"ז וס"ק ג"ה נ"ז).

מד' היו ט' בבית ואחד בסוכה י"א דמצטרף אפילו אין רואין ויש חולקים (ס"ק מ"ט).

מה' היו ט' במקום אחד ואחד תחת הוילון שפורסין לצניעות מצטרף ואם פירסוהו שתהא מחיצה כגון שיש תפילין שם או ס"ת ופירסוהו להתיר לשמש מטתו דעת הפר"ח שאין מצטרף והפמ"ג מצדד שמצטרף ואם רואין זא"ז מצטרף בשעת הדחק כדלעיל דין מ"א (ס"ק מ"ט).

מו' העומד בגגין ועליות או עומד בחלונות רחבות ונמוכות כל שאינן שוין לקרקע בהכ"נ אם אין רואה את הציבור אינו מצטרף (סי"ד וס"ק נ"ג).

מז' היו ט' בבהכ"נ וש"ץ או אחר בתיבה שהיא גבוהה י' ורחבה ד' ויש לה מחיצות גבוהות שאין מגיעות לגג יש אומרים שמצטרף אפילו אין רואה את הציבור מפני שהיא בטילה לגבי בהכ"נ והגר"א מפסק בזה אבל אם המחיצות מגיעות לגג אינו מצטרף ואם הש"ץ שם אינו מוציאם בקדיש וקדושה אפילו יש יו"ד בלתו כדלעיל דין מ"ג ואם רואין זא"ז מצטרף בשעת הדחק כדלעיל דין מ"א (סי"ט וס"ק נ"ז נ"ט ובה"ל ד"ה ש"ץ בתיבה ד"ה דהנ"מ).

מח' אם היו יו"ד במקום א' יכול לענות עמהם קדיש וקדושה וברכו אפילו מי שהוא בבית אחר רחוק מהם לגמרי ואין רואה אותם וגם יוצא ידי חובתו בתפלה אם אינו בקי ומכוין לצאת וגם הש"ץ מכוין להוציא כל השומעים וי"א שאם מפסיק ביניהם דבר שאינו נקי אפילו מרחק ממנו יותר מד' אמות ומחזיר פניו שמותר להתפלל [אם אין הריח רע מגיע אליו] או שמפסיק גוי או ע"ז אינו יכול לענות עמהן אפילו אמן אבל מי רגלים אינו הפסק אם מרחיק כדין וי"א שאין שום דבר מפסיק וכתב הח"א ג"ל דאיש"ר וקדושה יענה דהוי רק פסוקים אבל ברכו לא יענה וכתב עוד הח"א דכ"ז לענין לענות קדיש וברכו ולצאת יד"ח אבל אין נקרא תפלה בצבור אלא באופן שמצטרף אם היו ט' כדלעיל והרדב"ז כתב שאם אין להחזיר פתח אחר רק דוקא דרך הבית שהציבור מתפללים נקרא תפלה בציבור אף שאין רואה אותם והעומד בתוך התיבה שאין מחיצותיה מגיעות לחקרה נקרא תפלה בציבור גם לדעת הגר"א לעיל דין מ"ז (ס"ב וס"ק נ"ז נ"ח ס' ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ובה"ל ד"ה ש"ץ וד"ה וי"א).

מט' אחו"ל שר"א בא לבהכ"נ ושחרר עבדו והשלימו לי' כדי להוציא רבים י"ח בקדושה ומזה גלמוד דכ"ש שלא יתעצל אדם בטרחה בעלמא לקבץ מנין לתפלה וכמה גדולה מצות האיש שדירתו במקום קיבוץ קטן כשרואה לקבץ תמיד המנין כדי שלא יתבטל התמיד כי אפילו מי שהוא רק מעשרה ראשונים אמרו חז"ל שנוטל שכר כנגד כל הבאים אחריהם ק"ו בזה שהוא עמל לקבצם ג"כ ואחו"ל כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו (ס"ק ע"ג).

נ' עיר שיש בה עשרה אנשים ויש שאין באים להתפלל בבהכ"נ כופין זה את זה בקנסות שיבואו תמיד לבהכ"נ שלא יתבטל המנין ובהחליות קטנות יש לכוף הבחורים הלומדים שילכו לבהכ"נ במקום שאין מנין תדיר כי זמן תורה לחד אבל בקהילות גדולות שיש בלא"ה בבהכ"נ צבור יש ללומדים להתפלל במקום לימודם (סכ"ב וסקע"ג).

נא' עיר שיש בה מנין אפילו אין דר בה רק ג' או ד' בע"ב ויש להם משרתים ומלמדים למלאות המנין כופין זה את זה לשכור חזן כל השנה שיוציאם ידי חובתם בברכו וקדושה וכה"ג ועיין לקמן סימן ק"ג אם כופין זה את זה לבנות בהכ"נ (סכ"ב וס"ק ע"א ע"ב).

נב' עיר שיש ח' או ט' אנשים אין יכולין לכוף זא"ז כל השנה להשכיר להשלים מנין כי אם בימים נוראים כופין אחד לחבירו כדי שלא יתפללו ביחידות וגובין חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות ואם מי מהם רוצה לילך למקום שיש בו מנין אין יכולין

שונה הלכות ברכות השחר ס"ה נה קלג

לכופו כלל ואם חסר ג' או ד' אין יכולין לכוף אפילו בימים נוראים אלא א"כ יש מנהג קבוע ומפורסם בעיר לכוף (סכ"ב וס"ק ס"ח ע').

נג ישובים הצריכים לשכור מגין וחזון ויש סביבות העיר שרגילין לבוא שם ג"כ עם בני ביתם אין צריכין ליתן כלום להישוב ואפילו לשכירות הש"ץ כיון שאם היו רוצין היו הולכין לעיר אחרת (ס"ק ס"ט).

נד עיר שאין בה אלא עשרה ואחד מהם רוצה לצאת בימים הנוראים מחייבים אותו לישראל או לשכור אחר במקומו שכיון שהמנהג בכל תפוצות ישראל שאפילו אותן שאין להם מגין שלם כל השנה שוכרין להם אחד או ב' בימים נוראים או הולכים במקום מגין כופין זה את זה ואין חילוק בין אם רוצה לילך זמן ארוך קדם יו"ט או לא כל שלא יחזור ביו"ט ומי שלא יכול לחזור לביתו מחמת אונס שאינו רשאי לבוא במדינה פטור ודוקא אונס ממש אבל אם מחמת חוב ממון או פשיעה לא יוכל לבוא חייב ולענין אתרוג עיין לקמן סימן תרנ"ח ס"ט (סכ"א וס"ק ס"ו ס"ט).

נה ואם הורגלו לילך לעיר הסמוכה שיש שם צבור גדול התפלה ברוב עם ועכשיו רוצים ס' לשכור ש"ץ שלא יצטרכו ללכת להעיר והעשירי ממאן אין יכולין לכופו (בה"ל ד"ה עיר).

נו אם היו י"א אנשים ורוצים שנים לצאת או י"ב ורוצים ג' לצאת או י"ג ורוצים ד' לצאת צריכים כל היוצאים לשכור אחד בשותפות ואפילו אחד עני יותר מהשני פורעים בשוה וכן שכר החזון על היוצאים כעל הנשארים ואם נשאר מגין אין היוצא צריך להשתתף בשכר החזון כיון שלא יהיה שם כ"כ בס' עבודת היום ולפי זה אם היו י"א ורוצים ב' לצאת אין צריכין להשתתף בשכר החזון אלא כמו אחד וצ"ע (סכ"א וס"ק ס"ו ס"ח ובה"ל ד"ה ושכר).

סימן נו. דין עניית הקדיש על ידי הקהל

א צריך לכיון הרבה בעניית הקדיש וישמע מפי הש"ץ כדי שידע על מה הוא עונה איש"ר ואמן שאחר דאמירן בעלמא ואחז"ל כל העונה איש"ר מברך וכו' בכל כחו קורעין לו גזר דינו ופירשו הראשונים דר"ל בכל כוונתו ובכל איבריו דהיינו שיאמר בלב ונפש ולא רק כמציא בשפתיו ולבו בל עמו וכ"ש שצריך ליוהר מאד ומאד שלא להשיח באמצע קדיש או קדושה כדאיתא במסכת דרך ארץ דר' חמא אשכחיה לאליהו בכמה אלפי גמלים טעונים אף וחימה לשלם לאלו וכל המדבר באלו המקומות עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב ובמדרש איתא שחכם אחד נתראה לתלמידו בחלום וראה התלמיד שהיה לו כתם במצחו ואמר לו מפני מה אירע לך כך א"ל מפני שלא הייתי גוהר מלדבר כשהחזון היה אומר קדיש וכתוב בספר חסידים מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד אחר במותו ופניו מוריקות א"ל למה פניך מוריקות א"ל מפני שהייתי מדבר בשעה שהש"ץ היה אומר ויכולו וברכת מגן אבות וביתגדל ואפי' להרהר בדברי תורה אסור בשעה שהחזון אומר קדיש ואין חילוק בין קדיש של תנ"ך או אגדה או משניות (ס"א וס"ק א וע"ל ס"ה דין ג"ו וס"ה ס"ח דין ה' וס"ה קכ"ה דין ה' וס"ה קל"ט דין י').

ב נוסח הקדיש. הדליית של יתגדל ויתקדש בציר"י ולא בשני שואין כאלו התי"ו והגימ"ל בשוא אלא הגימ"ל בפתח וידגיש הגימ"ל דיתגדל דלא לישתמע יתקדל. ואחר יתגדל ויתקדש שמיה רבא כל העם עונין אמן (ס"ק ב' י"ב).

ג כשאומר החזון יתגדל כורע וכן ביהא שמי' רבא וביתברך ובבריך הוא ובאמן (ס"ד).
ד די ברא ב' תיבות הן ואחר תיבות כרעותיה יפסיק קצת דתיבות אלו אלמעלה קאי על יתגדל (ס"ב).

ה בזמן קריב ואמרו אמן נכון שיאמר הש"ץ בבת אחת כי נוהגים שאין הקהל עונין אמן עד שיאמר הש"ץ אמן ואם הש"ץ מאריך הרבה בניגון של ואמרו אמן לא ימתינו עליו בעניית אמן (שם).

ו יהא שמיא רבה וכו' הוא תרגום של יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים. שמה בלי יו"ד גם בלי מפיק ה"א כ"כ הט"ו ובפמ"ג משמע שטוב יותר לומר במפיק ה"א. מברך בקמץ תחת הבי"ת ופתח תחת הרי"ש. לעלם בקמץ תחת העי"ן. ולעלמי בוי"ו (שם).

ז כשעונה איש"ר יפסיק קצת בין אמן ליהא שמי' רבא כי אמן קאי על הש"ץ ואיש"ר הוא מאמר בפני עצמו וכן יפסיק בין אמן למודים (שם וע"ל סי' קכ"ד דין כ"ז).

ח לא יפסיק בין יהא שמי' לרבא ובין רבא למברך ומ"מ א"צ לאומרם בנשימה אחת אלא שלא יפסיק ביניהם בשתיקה (ס"א וס"ק ג' ד').

ט ענה איש"ר בקול רם שעי"ו מתעורר הכונה וע"י קול זה מתבטלים גזרות קשות ומ"מ לא יתן קולות גדולות שיתלוצצו עליו בני אדם ויגרום להם חטא (ס"א וס"ק ה').

י יש אומרים שהצבור יענו איש"ר מברך וכו' יתברך וכו' עד דאמרו בעלמא כ"ח תיבות והמג"א מסיק שלא יענו רק עד תיבת יתברך ועד בכלל והשאר ישתקו וישמעו מפי הש"ץ. ושומע כעונה ודעת הגר"א שלא יענו רק עד עלמא בלבד ואם רוצה לומר גם יתברך יאמרו בשתי נשימות וזה מותר גם להגר"א ויש מקומות חלוקים במנהגים אלו ועכ"פ מי שעומד במקום שאסור להפסיק לא יאמר רק עד עלמא (ס"ג וס"ק ט"ו).

יא הש"ץ לא יאמר עוד הפעם אמן רק יתחיל יש"ר וכו' בלחש עם הקהל ואח"כ יתברך וכו' בקול רם (ס"א וס"ק ב').

יב יתברך וכו' יש בו ח' לשונות של שבת ועם יתגדל ויתקדש יש י' לשונות כנגד י' הדברות ולא ידגיש ביותר הבי"ת דיתברך ויחתוך היטיב הה"א דויתהלל (ס"ב).

יג קודם שהחזן מתחיל יתגדל יש שאומרים ועתה יגדל נא וגו' זכור רחמך וגו' אבל כשהחזן התחיל הקדיש צריך לשמוע ולשתוק והאר"י ז"ל לא היה רוצה שיאמרו וכמעט היה מגמגם ואומר שאינו מהתיקונים ולכן אין לאומרו בין ישתבח ליוצר או בקדיש דערבית בין גאולה לתפלה ובכל מקום שאסור להפסיק (ס"א וס"ק י' י"א).

יד כשהש"ץ אומר יתברך וכן כשאומר בריך הוא יש אומרים שהעם עונים אמן ולא נהגו לענות אמן אחר יתברך. ואחר בריך הוא נהגין לענות בריך הוא ויש טועין שעונין תיבות בריך הוא לעילא וזה ודאי חירוף הוא דמשמע לעילא ולא לתתא ח"ו רק יאמרו גם מן כל ברכתא או שיאמרו רק בריך הוא כמנהגנו (ס"ב וס"ק י"ג ושע"צ). טו יש אומרים שלא יפסיק בין בריך הוא ובין לעילא מן כל ברכתא ויש אומרים להיפך דתיבת בריך הוא מחובר אל תיבת דקדשא ואח"כ יש הפסק קצת כמו אתנחתא ושוב מתחיל לעילא וכן הסכים הגר"א (ס"ב וס"ק י"ד).

טז מן כל ברכתא ג' תיבות ובימים שכופלים הקדישים לעילא ולעילא אין לומר רק מכל ברכתא כדי שלא יהא בסך הכל רק כ"ח תיבות (ס"ב).

יז בכל פעם כשהחזן אומר ואמרו אמן כל העם עונין אמן (ס"ב וע"ל ס"ק ג' ד"א וס"ק ד"ה).

יח לאחר שסיים הקדיש פוסע ג' פסיעות ואח"כ אומר עושה שלום וכו' (ס"ה).

יט יש להשתדל לרוץ כדי לשמוע קדיש שעניית איש"ר היא מצוה גדולה ועדיף טפי מקדושה ומודים ולכן בקהילות גדולות שיש כמה מנינים בעזרה ששומע שתיהן כאחד יענה איש"ר ואסור להפסיק בין איש"ר כששומע קדושה ולהיפך צ"ע [ועיין בס' קכ"ה ס"ק ח' כתב בשם הפמ"ג שלא יפסיק אלא גומר קדוש ג"פ עד כבודו ואז יאמר איש"ר אם שומע] ומ"מ אם יש לפניו שתי בתי כנסיות באחד מגיעין לקדיש שאחר שמ"ע ובאחד מגיעין לקדושה ילך ויענה קדושה כי שם ישמע ג"כ הקדיש שלאחר שמ"ע (ס"א וס"ק ו').

כ מי שבא בעת שהצבור עונין איש"ר אם יכול לכרין או דעתו על מה עונה אומר עמהם איש"ר ואם בא בעת גמר עניית איש"ר כגון שאומרים מברך וכדומה לא

שונה הל' ברכות השחר סי' נו הלכות קלה

יאמר אמן אבל יאמר יהא שמיא רבא וכר' וכן לענין קדושה כשבא קודם שהשלימו מותר לומר עמהם (ס"א וסק"ט).

כא כשעונין כל דבר שבקדושה יש לעמוד (ס"א).

כב יש לעמוד כשעונין קדיש עד אחר שיסיים איש"ר ויש אומרים עד אמן של אחר דאמירן בעלמא ואמרו אמן וי"א שא"צ לעמוד אלא בקדיש שתופסו מעומד כגון קדיש שלאחר הלל לא ישוב עד שיענה איש"ר ויש לחוש לדברי המחמירין והאר"י ז"ל היה נהג בכל הקדישים שלאחר עמידה שחרית מנחה ערבית היה נשאר עומד ובשל תתקבל ובשל חזרת ס"ת היה עונה ואחר כך יושב והנהיגין לומר קדיש קודם ברכו של ערבית שבת יש אומרים ג"כ שיש לעמוד (ס"א וסק"ז ח').

סימן נז. דין ברכו וענייתו

א אומר ש"ץ ברכו את ה' המבורך בקול רם כדי שישמעו כל העם ועונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד וחזור ואומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד כדי שיכלול את עצמו ג"כ בכלל המברכים ואם לא ענה לא יצא ידי חובתו (ס"א וסק"א ג').

ב יש שלוחי צבור כשהצבור אומרים ברוך ה' המבורך וכר' עונה אחריהם אמן וחזור ואומר ברוך ה' המבורך וכר' וטעות הוא בידם שא"צ לומר אמן כיון שאומר ברוך וכר' אבל הצבור יש אומרים שיענו אמן אחר הש"צ והח"א והפמ"ג כתבו שא"צ ומ"מ הרשות ביד הצבור לענות אמן זה אם עומדין במקום שמותר להפסיק (סק"ד).

ג מי שלא שמע מהש"ץ כשאמר ברכו רק מהקהל שאמרו ביהל"ו עונה עמהן גם כן ביהל"ו אבל אם שמע מהש"ץ לבד כשעונה ביהל"ו לא יענה רק אמן על דבריו (סק"ב).

ד אם הש"ץ אומר ברכו בלחש ולא שמעו ט' אנשים לא יענה אחריו ואם ענו אחריו קצת אנשים שלא כדין יאמרו הנשארים אחריהם אמן ובוה נכשלים בעו"ה הרבה אנשים שמברכים על התורה בלחש שאין שומעים ט' אנשים רק הסמוכים לו ועי"ז עונין כל הקהל ביהל"ו ומחטיאים בעצלותם את הרבים (בהל"ד"ה ועונים).

ה נהגו שהש"ץ מאריך בברכו והקהל אומרים יתברך וישתבח וכר' דוקא בשעת הניגון אבל כשאומר התיבות לא יאמר כלום ואם אין החזן מאריך בברכו מוטב שישתוק ויכוין מה שאומר הש"ץ (ס"א וסק"ה).

ו והנהיגין לומר את ה' אלקיך תירא כשיגיע הש"ץ לאת אינו מקבלה ולא מיסד החכמה (סק"ה).

ז מקום שנהגו לצעוק על חבריהם בין קדיש וברכו ליוצר אור או לדבר בצרכי רבים טועים דהוי כאלו כבר התחילו יוצר אור (ס"ב וסק"ו וע"ל סימן נ"ד).

ח מה שנהגו העולם לכרוע בברכו מנהג יפה הוא כדלקמן סי' קי"ג דין ד' ואין העונה ברוך ה' המבורך כר' רשאי להגביה קולו יותר מן האומר ברכו אא"כ כונתו לזרז העם שיענו גם הם כדלקמן סי' קכ"ד דין כ"ד (וע"ל סי' קמ"ו דין ד').

הלכות קריאת שמע

סימן נח. דיני קריאת שמע וברכותיה

א מצוה מן המובחר לקרות קריאת שמע כוונתיקין שהיו מכונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה כדי שיגמור קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה ויסמוך התפלה מיד בהנץ החמה כי עיקר מצות תפלה לכתחלה הוא בהתחלת הנץ ומי שיוכל לכיין לעשות כן שכרו מרובה מאד ומובטח לו שהוא בן עזה"ב ולא יוזק כל אותו היום (ס"א וסק"ו ח').

ב גץ החמה היינו משעה שהחמה מתחלת להתנוצץ ולזרוח בראשי ההרים (ס"ק) ובה"ל ד"ה כמו).

ג הוהירם לקרות כותיקין מותרין לקרות ולהתפלל ביחדי אם אין להם מגין ואפילו אם אין להם תפילין ג"כ מוטב שיקראו כותיקין (בה"ל ד"ה ומצוה).

ד התחלת זמן ק"ש של שחרית משיכיר את חבירו הרגיל עמו קצת כמו אכסנאי שבא לפרקים ברחוק ד' אמות דוקא אם יוכל להמשיך ברכות ק"ש עד הגץ דהרי צריך לסמוך גאולה התפלה ואין להתפלל שמ"ע קודם הנץ החמה לכתחלה כי אם בשעת הדחק (ס"א וסק"ב ובה"ל ד"ה משיראה).

ה ברכות ק"ש לפניו ג"כ אין לומר קודם הזמן הזה דאפילו בשעת הדחק ג"כ אין לומר ברכת יוצר אור כדלקמן דין ו' אבל עד ברכו מותר לומר קודם זה הזמן דוקא מי שהשעה דחוקה לו אבל בלא"ה לא יעשה כן שהרי אסור להניח תפילין קודם זמן זה כדלעיל סימן ל' דין א' ורק בשעת הדחק יאמר עד יוצר אור בלי תפילין וכשיגיע הזמן דמשיכיר יניח תפילין בברכה ויאמר מיוצר אור והלאה ובשבת שאין מניחין רק טלית עיין לעיל סימן י"ח דין י"ג י"ד (ס"א ובה"ל ד"ה זמן).

ו מי שהוא אנוס כגון שהיה משכים לצאת לדרך במקום גדודי חיה ולסטים או שבני השיירה נחפזים ואין השיירה ממתנת לו עד הזמן דמשיכיר את חבירו ויודע שלא יוכל לעמוד בדרך לכרין אפילו פסוק ראשון וי"א עד על לבבך כגון שבני השיירה לא ימתנו לו וימשך זמן הליכתו עד סוף זמן ק"ש יניח תפילין משעלה עמוד השחר ולא יברך עליהם וכשיגיע הזמן ימשמש בהן ויברך כדלעיל ס"י ל' דין ו' ויכול לקרות קריאת שמע עם ברכותיה וגם להתפלל אפילו קודם הזמן דמשיכיר חברו כיון שעלה עמוד השחר מיהו הרבה אחרונים כתבו שלא יאמר יוצר אור קודם הזמן דמשיכיר וכן מצדד הגר"א וכן הדין בכל אנוס כגון שיש קבורת מת בעיר או מילה או יום ערבה דמפשי ברחמים וצריך להקדים וכן כל ענין כיוצא בזה שאין לו פנאי מיהו בכל אלו שאר האונסים יותר טוב שלא יניח תפילין עד שיגיע הזמן דמשיכיר חבירו ואם ממחר יניחנו לבין ישתבח ליוצר משיגיע הזמן כדלעיל דין ה' (ס"ג וסק"ב י"ג י"ד ט"ז ט"ז י"ז ובה"ל ד"ה עד ד"ה ומי).

ז ואם לא היה אנוס כגון שאינו במקום גדודי ח"י ולסטים וגם אין בני השיירה נחפזים כ"כ לא יקרא עד שיגיע זמנה ובדיעבד אם קראה משעלה עמוד השחר אפילו בלא אנוס יצא ואפילו ברכת יוצר אור אינו צריך לחזור ולברך בדיעבד דוקא באקראי בעלמא דהיינו פעם בחדש אבל אם רגיל לעשות כן אפילו בדיעבד לא יצא וצריך לחזור ולקרותה מיהו אם שעת הדחק הוא אפילו רגיל טובא שרי דמאי הוי ליה למעבד (ס"ג ד' וסק"ט ובה"ל ד"ה בלא).

ח ואם קראה קודם הזמן דמשיכיר בלא ברכות יחזור לקרותה בזמנה עם הברכות (ס"ד).

ט אם נאנס ולא קרא ק"ש של ערבית עד שעלה עמוד השחר כיון שעדיין לא הגץ החמה קורא ק"ש ויוצא בה ידי חובת ק"ש של ערבית דוקא בשעת הדחק אבל בלא"ה אפילו בדיעבד לא יצא וכשקורא ק"ש של ערבית אחר עמוד השחר לא יקרא או ק"ש של שחרית אפילו היה אנוס לצאת לדרך ואפילו אחר שיגיע הזמן דמשיכיר את חבירו עד הגץ החמה שמאחר שעשה לאותה שעה לילה אי אפשר לחזור ולעשותה יום אלא ימתין אולי יוכל לקרותה בזמנה ויש חולקין בזה (ס"ה וס"ק כ' כ"א כ"ב כ"ג).

י עמוד השחר הוא מעט קודם שהאיר פני המזרח וי"א דעמוד השחר נקרא משהאיר פני המזרח והוא שעה וחומש קודם הנץ החמה להרבה שיטות (ס"ק י"ח ובה"ל ד"ה כמו להפוסקים דשיעור מיל י"ח מינוט עיין סימן תנ"ט ובהזו"א או"ח ס"י י"ג כתב דכן עיקר לדינא והוא ע"ב מינוט בימים בינונים).

יא אם לא קרא אותה קודם הנץ החמה יש לו להקדים ולקרותה במהרה כל מה שיוכל ומ"מ אין צריך להתפלל עבור זה ביחדי או לקרות בלא תפילין ואסור להתאחר לכתחלה עד סוף זמן ק"ש ומכאן תוכחת מגולה לבני אשכנז שמאחרין מאד ק"ש ואמרו חז"ל אלמלי לא נברא העולם אלא בשביל קבלת מלכות שמים די ועיין לקמן

סימן פ"ט דין כ"ב שנכון למנוע לשנות הטיי הקאפע בבוקר קודם התפלה באסיפת חברים (ס"ב וס"ק ג' י"א).

יב סוף זמן ק"ש עד ג' שעות שהוא רביע היום ומונין אלו הג' שעות לדעת המג"א מומן עמוד השחר ולדעת הגר"א משעת הנץ החמה ואין חילוק בין ימים ארוכים לימים קצרים שלעולם מחלקין היום ליי"ב שעות ורביע היום הוא זמן ק"ש אלא דלדעת המג"א מחלקין מעמוד השחר עד צאת הכוכבים ליי"ב חלקים ומתחילין למנות ג' שעות ג"כ מעמוד השחר ולדעת הגר"א מחלקין מנץ החמה עד שקיעת החמה ומתחילין למנות ג' שעות מהנץ החמה (ס"א וס"ק ד' ה' וחזו"א או"ח סי' י"ג וע"ל סי' מ"ו דין כ"ה).
ג' לכך יש להזהר בימי החורף למהר לקרות ק"ש מאחר שרביע היום קצר כ"כ הט"ז ובאמת בימי הקיץ צריך להזהר יותר שכיון שהיום גדול זמן ק"ש ממהר לבא וצריך לגמור כולה בזמנה ודרך בני אדם לעמוד בזמן אחד כמו בימות החורף ואז כבר עבר זמן ק"ש ובשבת ויו"ט מצוי מאד לעבור זמן ק"ש מפני כמה דברים ע"כ החכם עיניו בראשו לקבץ מגין ולהתפלל קודם או עכ"פ לקרות ק"ש בזמנה ביחודי (סק"ה וע"ל סי' צ"ב דין ט"ו ט"ז).

יד המאחרים זמן ק"ש בשביל ציצית או תפילין טועים אלא יקרא ק"ש וברכותיה בזמנה בלא ציצית ותפילין וכשהיו לו יניחם ויקרא בהם ק"ש או פרשה אחרת או מומור תהלים ואפילו ספק לו שמא יעבור זמן ק"ש ג"כ אין להמתין על טלית ותפילין אבל בלא"ה ימתין כדלעיל סי' כ"ה דט"ו (סק"ה וע"ל סי' כ"ד דין ג').
טו יש אנשים שמאחרים זמן ק"ש בשביל תפלה בצבור ושלא כדן הוא ועכ"פ יזהרו לקרות ק"ש בזמנה קודם התפלה ולכוין לצאת בזה (שם וע"ל סימן מ"ו דין כ"ה).
טז אין לאחר הקריאה לביהכ"נ בשביל הזקנים המאחרים לבא ויצטרכו להתפלל ביחוד כיון שעיי"ז יעבור זמן קריאת שמע (סק"ה).

יז אם עברה שעה ג' ולא קראה אפילו בפשיעה קורא אותה בברכותיה כל שעה ד' דהיינו עד שלש היום ואין לו שכר כקורא בזמנה (ס"ו וס"ק כ"ד).
יח וכן הדין אם קראה בזמנה בלא ברכותיה יחזור ויקראנה בשעה ד' בברכותיה ויש מפסקין בזה (ס"ק כ"ד).

יט עברה שעה ד' ולא קראה טוב שיקראנה כל היום בלא ברכותיה כדי שיקבל עליו מלכות שמים אבל אין חייב לקרותה ואם קראה בברכותיה ה"ז ברכה לבטלה ומ"מ פרשת ציצית או שאר פסוקים שהם מזכירת יציאת מצרים חייב מן התורה לקרותם כל היום עד הערב ואפשר שאם היה לו אונס ולא היה יכול לקרות הברכות עד ד' שעות יש לסמוך על המקילין לקרות בברכותיה עד חצות כיון שהיה אנוס (ס"ו וס"ק כ"ו כ"ז ובה"ל ד"ה קוראה).

כ יש אומרים שאם לא קרא ק"ש ביום בשוגג צריך להשלימה בערבית כמו בתפלה ויקראנה אחר שיקרא של חובת ערבית וכן אם לא קראה בערבית ישלימה בשחרית ויש חולקין שאין בזה תשלומין וכן הכריעו הגר"א והברכי יוסף (ס"ו וס"ק כ"ח כ"ט).

סימן נט. דין ברכה ראשונה ביוצר

א צריך להפסיק בין יוצר ובין אור כדי שלא ישתמע יוצרור ועיין בבה"ט ובשע"ת מש"כ עוד בזה (סק"א).

ב יש אומרים שאין קדושה שביוצר נאמרת אלא בצבור המתפלל ביחוד צריך לדלגה רק יאמר ואומרים ביראה קדוש האופנים וכו' ואומרים ברוך ויש אומרים שיחיד יכול לאומרה וכן נוהגין הגר"א פסק כדעה ראשונה ולפי שאין לזוז מהמנהג נכון להדר שיחיד יאמרנה בניגון וטעמים כקורא פסוקים ואם יחיד אחר לבא ומתפלל לבדו כיון דאיכא צבור אומרים לכו"ע אפילו בלחש (ס"ג וס"ק י"א).

ג קדושה שביוצר יש לאומרה בקול רם בצבור אבל יחיד אומרה בלחש כ"כ בא"ר אבל בשע"ת כתב שגם יחיד יכול לאומרה בקול רם (ס"ג וס"ק י"ג).

ד טוב לומר קדושה זו מיושב אם אפשר (ס"ק י"ב).

ה אם טעה בחתימת הברכה ולא סיים יוצר המאורות רק מעריב ערבים לא יצא אפילו אמר שאר כל הברכה כתיקונה וצריך לחזור מראש הברכה בא"י אמ"ה עד סופה ואפילו נזכר אחר כדי דיבור ואמר יוצר המאורות לא מהני אבל אם נזכר תוך כדי דיבור ואמר יוצר המאורות יצא ואם לא נזכר, עד שהתחיל אהבה רבה לא יפסיק בינתיים רק יסיים ברכת אהבה רבה ואח"כ יאמר יוצר אור קודם ק"ש (ס"ב וס"ק ג' ה' ו' ז').

ו ואם טעה בפתיחת הברכה דהיינו שהתחיל אשר בדברו מעריב ערבים וכו' עד סופה ובסופה סיים יוצר המאורות לא יצא כיון שלא הזכיר כלל בתוך הברכה יוצר אור וצריך לחזור לראש אבל אם הזכיר יוצר אור יצא כגון שפתח אשר בדברו מעריב ערבים וכו' ונזכר קרוב לסוף הברכה יאמר יוצר אור ובורא חושך וכו' ויסיים יוצר המאורות וכן אם פתח יוצר אור ותוך כדי דיבור התחיל אשר בדברו מעריב ערבים וכו' כל הנוסח דערבית מלבד החתימה סיים יוצר המאורות יצא כן פסק השו"ע וכל האחרונים אבל הגר"א פסק שהעיקר תלוי בחתימת הברכה דאפילו אמר כל הנוסח של ערבית רק שסיים יוצר המאורות יצא (ס"ב וס"ק ב' ג' ח' ט' ובה"ל ד"ה ולא).

ז כל דינים אלו נוהגים ג"כ בברכת מעריב ערבים דערבית (סק"ח).

ח מדינא יכול הש"ץ להוציא בברכות ק"ש אפילו את הבקי אם כיון לצאת והש"ץ התכוין להוציא וכן הדין בכל הברכות מלבד בתפלה שאין מוציא את הבקי אך כיון שברכות ק"ש הם ברכות ארוכות אין אדם יכול לכזין תדיר עם הש"ץ בשתיקה ושמו יחסר לכזין איזה תיבות ולא יצא ואפילו תיבות שאין מעכבין מ"מ לא יצא ידי מצוה מן המובחר לכן כל אחד יאמר עם הש"ץ בנחת ובזמניו שאין אדם יוצא מן הש"ץ אין נוהגין לומר דוקא בנחת (ס"ד וס"ק י"ד ט"ו י"ט כ' ובה"ל ד"ה עם וד"ה בנחת).

ט ואפילו אם הש"ץ יצא כבר בעצמו מוציא אפילו את הבקי וכן הדין בכל הברכות לבד מברכות הנהגין שאין מוציא אפילו את שאינו בקי אם כבר יצא בעצמו כדלקמן סימן רי"ג (ס"ק כ"א).

י ואין הש"ץ מוציא את היחיד בברכות ק"ש בפחות מיו"ד אפילו את שאינו בקי והלבוש מחמיר גם בברכות השחר ויש חולקין וע"ל סימן ר' דין ט"ז וסימן מ"ו דין כ"ג אבל בכל ברכת המצות אפילו יחיד מוציא את היחיד אפילו הבקי ובברכות הנהגין יש כמה חילוקים ויתבאר בס"ד בסימן קצ"ג ובסימן רי"ג (ס"ד וס"ק כ"ב כ"ג ובה"ל ד"ה בפחות).

יא ימהר לסיים ברכת יוצר אור [וכן בערבית ברכת מעריב ערבים] קודם הש"ץ כדי שיענה אמן אחריו ובין ברכת יוצר אהבה רבה יכול לענות אמן על כל ברכה ששומע בין על ברכת יוצר ובין על ברכה אחרת אבל ב"ה וב"ש לא יאמר שהרי אפילו בפסוקי דמזמור אין להפסיק לזה אבל באמצע ברכות ק"ש לא יענה שום אמן אפילו על ברכה זו שגם הוא מברך וברכת הבוחר בעמו ישראל באהבה טוב לכתחלה שיסיים בשוה עם הש"ץ שלא יצטרך לענות אמן אחריו ולהפסיק בין אהבה רבה לק"ש ואם סיים קודם הש"ץ יענה אמן על ברכת הש"ץ ועל ברכה אחרת אין לענות אמן בין אהבה רבה לק"ש (ס"ד וסקט"ז י"ז י"ח כ"ז כ"ה).

יב אם טעה הש"ץ ואינו יודע לחזור למקומו באמצע ברכת יוצר בזמניו שאין הש"ץ מוציא יתחיל העומד תחתיו במקום שעומד ולא יחזור לומר מה שכבר אמר ולא יעמוד אלא מי שכבר אמר כל הברכה עד כאן וכן בכל הברכות [חוץ מתפלה שיתבאר בס"י קכ"ו] ובמקומות שהש"ץ מוציא אם טעה לפני האופנים יתחיל העומד תחתיו מתחלת הברכה ואם טעה מן האופנים יתחיל מהאופנים ואם טעה בלאל ברוך נעימות ולהלן יתחיל בלאל ברוך נעימות ואפילו אם העומד תחתיו לא אמר תחלת הברכה יכול להתחיל מכאן ולהוציא את הצבור ואח"כ יחזור לברך בעצמו מתחלת הברכה עד סופה (ס"ה וס"ק כ"ז כ"ח כ"ט ובה"ל ד"ה אם).

סימן ס. דין ברכות לקריאת שמע ואם צריכים כוונה

א ברכה שניה מתחלת אהבה רבה בשחרית כן גוהגין בכל אשכנז ויש מתחילין הברכה אהבת עולם וכל שאר הברכה אין חילוק בין הנוסחאות ובערבית אומרים בכל מקום אהבת עולם וכ"ז לכתחלה אבל בדיעבד אף אם אמר כל הנוסח של אהבת עולם דערבית בשחרית יצא (ס"א וסק"א ב' וע"ל סי' ס"ו דין כ"ט).

ב אהבה רבה אין פותחת בברוך ועיין לעיל סימן מ"ז אם פוטרת ברכות התורה (ס"א).

ג קרא ק"ש בלא ברכותיה יצא ידי הק"ש וצריך לקרות הברכות ויש לחזור ולקרות ג"כ ק"ש עם הברכות כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת ואפילו אם קרא ק"ש תוך ג' שעות ומברך הברכות אחר ג' שעות ג"כ צריך לקרות עוד הפעם ק"ש (ס"ב וסק"ג ד' ובה"ל ד"ה ונ"ל וע"ל סי' ג"ח דין י"ח וסי' ס"ז דין ה').

ד סדר ברכות אינו מעכב שאם הקדים שניה לראשונה או שאמר הברכות של קדם ק"ש אחר ק"ש ואפילו אחר התפלה או שאמר אמת ויציב קדם ק"ש יצא בדיעבד (ס"ג וסק"ה ו' וע"ל סי' ס"ו דין כ"ז).

ה בירך אחת מהברכות והשניה לא בירך כלל יצא ידי אותה שבירך (סק"ו).

ו קי"ל מצות צריכות כונה מדאורייתא דהיינו שיכוין קדם שמתחיל המצוה לצאת יד"ח בעשיית אותה המצוה ולכן צריך לכרין לפני ק"ש לצאת בה יד"ח ואם לא כיון צריך לחזור ולקרות וצריך לכרין לצאת בכל הפרשיות ויש אומרים שהיא לעיכובא רק בפסוק ראשון (ס"ד וסק"ז ח' י"א ובה"ל ד"ה וי"א ועיין בסמוך דין י"א לענין הקורא בסדר תפלה).

ז וכן בכל מצוה צריך לכרין לצאת בה ואם לא כיון צריך לחזור ולעשותה בלא ברכה ואפילו אם ספק לו אם כיון אם לאו אם הוא מצוה דאורייתא ספיקו לחומרא וצריך לחזור ולעשותה ויש אומרים דכ"ז בשאר מצות כגון סוכה וציצית אבל במצוה התלויה באכילה כגון מצוה ואכילה בסוכה לילה הראשון יצא בדיעבד אף בלא כוונה ויש מחמירין גם בזה (ס"ד וסק"ח י' ובה"ל ד"ה וי"א).

ח אם כיון בעשיית המצוה לשם איזה ענין וגם לצאת ידי המצוה יצא (סק"ט).

ט כתב המג"א בשם הרדב"ז שכל מצוה דרבנן וכן כל הברכות [שהם מדרבנן לבד מבהמ"ז] יצא בדיעבד אף אם לא כיון אבל בשו"ע והגר"א משמע שאין לחלק בין מצוה דאורייתא לרבנן (סק"י).

י המברך בהמ"ז עם קטנים לחנכם במצות והוא היה ג"כ חייב בזה ושכת להחכוין לצאת בה לא יצא וצריך לחזור ולברך אם אכל כדי שביעה שחובו מדאורייתא אבל אם לא אכל כדי שביעה לא יחזור לברך והרופה לצאת מן הספק כשמברך עם הקטנים וצריך ג"כ לברך יכוין לצאת ג"כ בזה או יכוין בפירוש שלא לצאת (סק"ט ובה"ל ד"ה לצאת).

יא וכן התוקע להתלמד וכן בכל המצות אם עשה לשם איזה ענין או שעשה סתמא לא יצא וצריך לחזור ולעשות דוקא במקום שיש תלות שעשה הראשונה לא היתה לשם מצוה כגון בתקיעות שהיתה להתלמד או בק"ש שהיתה דרך לימודו וכדומה אבל אם מוכח לפי הענין שעשיתו הוא כדי לצאת כגון שקרא ק"ש כדרך שאנו קורין בסדר התפלה או שאכל מצוה בהסיבה או שתקע והוא עומד בתוך בהכ"ז או נטל לולב וכן בשאר המצות כל שמוכח ע"י הברכות או ע"י ההכנה להמצוה שהוא לצאת יד"ח אי"פ שלא כיון בפירוש לצאת יצא דהרי משום זה עושה כדי לצאת מיהו הנהגין לקרות ק"ש דערבית לפני זמנה וסומכין שיקראו אח"כ בזמנה אפילו אם אירע שקראה בזמנה בפעם ראשונה צריך לכרין בפירוש לצאת דהרי מזה שקוראה בסדר התפלה לא מוכח מידי שמכוין לצאת (סק"ט י' ובה"ל ד"ה וכן).

יב אם לובש הציצית לעלות לתורה ואין מכוין לצאת בזה נמצא שעובר על מ"ע דציצית ולכן יכוין בלבישתו לשם ציצית ויברך כדלעיל סימן י"ד דין כ"ה ע"ש או יקח טלית שאולה של חברו (בה"ל ד"ה וי"א).

יג יש אומרים שמצות א"צ כונה בין שעושה בעצמו ואין מכוין לצאת ובין ששומע מאחר כגון מגילה ושופר או ק"ש ובהמ"ז ולא נתכוין לצאת וצריך לחוש לשיטתם לענין שאם עשה בלא כונה יחזור ויעשה בלא ברכה כדלעיל דין ז' ויש אומרים בדבר שאין בו אלא אמירה לכו"ע צריך כונה, דוקא שמכוין לעשות מעשה זו אלא שלא כיון לצאת אבל המתעסק כגון שנופה בשופר ועלה בידו תקיעה וכדומה לכו"ע לא יצא וצריך לחזור ולעשות בברכה והמכוין בפירוש שלא לצאת לא יצא לכו"ע ואפילו במצוה דרבנן וכן אם היה סבור שהוא פטור כגון שנטל לולב וסבור שהיום ערב סוכות או שכסבור שלולב זה פסול הוי כמכוין בפירוש שלא לצאת וצריך לחזור ולעשות בברכה וכ"ז לענין דיעבד אבל לכתחלה לכו"ע צריך ליוהר לכיון קודם כל מצוה לצאת ידי חובת המצוה (ס"ד וס"ק ז' י' ובה"ל ד"ה י"א).

יד וכ"ז לענין כונה לצאת ידי המצוה אבל לענין כונה שיתבונן וישים אל לבו מה שהוא אומר דינו שבפסוק ראשון של ק"ש שהוא שמע ישראל אם לא כיון לא יצא ידי חובתו [וכן בברכת אבות בש"ע] אבל בשאר ק"ש אפילו היה קורא בתורה או מגיה הפרשיות האלו בעונת ק"ש יצא ובלבד שיקרא כהלכתו אבל לכתחלה צריך לכיון בכל הק"ש וכן בכל המצות כגון תפלה ובהמ"ז וקידוש לכתחלה מצוה שיכוין לבו (ס"ה וס"ק ז' י"א י"ב וע"ל ס"י ס"ג דין ב' ג').

סימן סא. דין כמה צריך לדקדק ולכוין בקריאת שמע

א יקרא כל ק"ש בכונה ואם לא כיון נתבאר בסוף סימן הקודם (ס"א וס"ק א').
ב ויקראנה באימה ביראה ברתת וזיע דהיינו שיכוין בשעה שקורא את שמע לקבל עליו עול מלכות שמים להיות נהרג על קידוש השם המיוחד דוהו בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך וע"ז אמר הכתוב כי עליך הורגנו כל היום כי אז בכונה זו יקראנה באימה ויראה (ס"א וס"ק ג').

ג אשר אנכי מצוך היום היינו לומר בכל יום יהיו בעיניך חביבים כחדשים ויהא בעיניו ככתב צווי חדשה ששולח המלך על בני מדינתו שקורין אותה ברתת וזיע ובמתון להבין כל צווי בפ"ע על תכונתו ק"ו לק"ש שהיא כתב צווי של מלך ממה"ה הקב"ה לא יקראנה בחטיפה ובמרוצה וערבוב הדברים כפי ההרגל רק לצאת ידי ק"ש אלא יראה להבין מה שהוא אומר ויקראנה במתון מלה במלה ובהפסק בין דבר לדבר להבין כל צווי וצווי עונש ועונש הנזכר בו ישים אל לבו להבינו (ס"א ב' וס"ק ד' ה').

ד איתא בירושלמי דבק"ש מרומז עשרת הדברות. ב' אלהינו מרומז אנכי ד' אלהיך. ב' אחד דבור לא יהיה לך. ובפסוק ואהבת מרומז דבור לא תשא שהאזהב את המלך אינו גשבע בשמו לשקר. ובפסוק וכתבתם דבור לא תחמוד שנאמר ביתך ולא בית חבירך. ובפסוק ואספת דגנך דבור לא תגנוב דגנך תאסוף ולא תאסוף דגן חבירך. ובפסוק ואבדתם מהרה דבור לא תרצח דמאן דקטיל יתקטל. ובפסוק למען ירבו ימיכם דבור כבד את אביך. ובפסוק לא תתורו וגו' ואחרי עיניכם דבור לא תנאף. ובפסוק למען תזכרו וגו' דבור זכור את יום השבת שהוא שקול ככל המצות. ובפסוק אני ה' אלהיכם דבור לא תענה ברעך עד שקר לכן צריך האדם להתבונן בהם בעת אמירת ק"ש כדי שלא יעבור על אחת מהם (ס"ב ב'). וכשאומר ואהבת וגו' יראה להכניס אהבת הש"י בלבו שלא יהא כדובר שקר ח"ו (סימן כ"ה ס"ק י"ד).

ה יש נהגין לקרות ק"ש בקול רם ויש נהגין לקרותו בלחש ומכל מקום יאמרו פסוק ראשון בקול רם כדי לעורר הכונה (ס"ד, כ"ו).

ו נהגין ליתן יד ימין על פניו בקריאת פסוק ראשון כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין (ס"ה וס"ק י"ז).

ז צריך להאריך בחיית של אחד כדי שימליך הקב"ה בשמים ובארץ ויארץ בדלי"ת של אחד שיעור שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל ב' רוחות העולם ויארץ בחי"ת כשיעור שליש ובדלי"ת כשיעור ב' שלישים וי"א שלא יארץ בחי"ת כלל רק

יכוין הכל בדלי"ת וכן כתב הגר"א ולא יאריך יותר משיעור זה ועי' בזה פמ"ג בשם פר"ח (ס"ו וס"ק י"ח י"ט).

ח יש נזהגין להטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה ולד' רוחות ויטה מזרח צפון מערב דרום ולא מזרח מערב צפון דרום דהרי ח"ו שתי וערב (ס"ו וס"ק כ).

ט לא יאריך באל"ף ולא יחטוף בחי"ת. וידגיש בדלי"ת שלא תהא כרי"ש ולא ידגיש יותר מדאי שנראה כאלו הדל"ת נקודה בשו"א או בציר"י אלא שיטעימנה בפה יפה (ס"ז ח' וסקכ"א).

י ידגיש יו"ד של שמע ישראל שלא תבלע ושלא תראה אל"ף ויפסיק מעט בפסוק ראשון בין ישראל לה' ובין אלהינו לה' השני כרי שיהא נשמע שמע ישראל ה' שהוא אלהינו הוא ה' אחד (סי"ד י"ח וע"ל ס"ה ה' דין ג').

יא אחר פסוק ראשון צריך לומר בשכמל"ו בחשאי ובדיעבד אם לא אמר יש אומרים שמחזירין אותו וי"א שאין מחזירין אותו וכן נראה עיקר ואם נזכר באמצע ק"ש יאמרו במקום שנזכר ואפשר דגם זה אין צריך מצד הדין ואם לא כיון בו ועומד לפני ואהבת יחזור ויאמרנו (סי"ג וס"ק כ"ט ובה"ל ד"ה אחר).

יב צריך להפסיק מעט בין אחד לברוך כי עיקר קיבול מלכות שמים הוא פסוק ראשון וכן יפסיק בין לעולם ועד לואהבת כדי להפסיק בין קבלת מלכות שמים לשאר מצות שגם בשכמל"ו בכלל קבלת מלכות שמים (סי"ד וס"ק ל"א).

יג אסור לומר שמע ב' פעמים דנראה כאלו מקבל עליו שתי רשויות ח"ו בין שכופל התיבות שאומר שמע שמע ובין שכופל פסוק ראשון ובין שכופל כל הפרשה של שמע [אבל אם כופל כל הג' פרשיות אין לחוש] ואם לא כיון מעיקרא יחזור ויקרא בלחש ואם ליכא שומעים אפי' בקול רם מותר אבל אם כיון מעיקרא אפילו בלחש אסור (ס"ט וסקכ"ב כ"ה) ומפסוק ראשון הלאה אין חשש לכפול ויש מחמירין בזה אך על מטתו בודאי אין להתמיר (ס"ק כ"ד).

יד בדיעבד אם כפל הפסוק יצא ואם כפל התיבות צ"ע (ס"ק כ"ג).
טו כשקורא ק"ש על מטתו מותר לקרות כל הפרשה ולחזור ולקרותה כדי להשתקע בשינה מתוך ק"ש ודוקא כל הפרשה ולא פסוק ראשון בלבד וי"א שגם בזה יש ליהדר מלומר פסוק ראשון ב' פעמים רק יתחיל ואהבת (ס"י וס"ק כ"ה).

טז האומרים באשמורת בסליחות וביוה"כ בתפלת נעילה ב' פעמים פסוק שמע ישראל בזה אחר זה יש ללמדם שלא יאמרו אבל בסליחות כשאומר בכל פעם ויעבור מותר לומר שמע כיון שמפסיק הרבה בינתיים וכן בכל מקום אם ממתינ' איוה זמן בין קריאה ראשונה לשניה מותר כיון שאין קורא ב' פעמים רצופים ואפילו מגונה גמי לא הוי (סי"א וס"ק כ"ב כ"ו).

יז ה' הוא האלהים שאומרים אותו ביוה"כ בתפלת נעילה ז' פעמים מנהג כשר הוא וכן מה שאומרים ג' פעמים בשכמל"ו ביוה"כ ג"כ מותר שאין איסור אלא בפסוק שמע (ס"ב וסקכ"ז).

יח י"א שיש ליהדר שלא לענות על שום ברכה ב' פעמים אמן וכן הסכימו האחרונים ואם הוא אומר אמן ואמן מותר והפמ"ג כתב שבברכה שיש בה שני ענינים דהיינו שבח ובקשה כגון רפאנו ד' וגרפא רופא חולי וכו' יכול לומר ב' פעמים אמן שאחד קאי שאני מאמין ומחזק שכן הוא האמת והב' קאי על הבקשה שיאמנו הדברים וימלאו משאלותינו (סי"ב וס"ק כ"ח).

יט אם נודמן לו לענות על ב' דברים אפשר דאמן אחד יעלה לכאן ולכאן ואם יאמר אמן ואמן עדיף טפי (ס"ק כ"ח).

כ צריך לקרות ק"ש בטעמים כמו שהם בתורה אבל לא נהגו כן במדינתנו אך עכ"פ יזהר לפסוק במקום הראוי להפסיק כפי הענין כדי שיהיה טעם והבנה לדבריו ולכן יראה לקרותה בנחת דאי לא הכי ישתנה לפעמים הבנת דבריו עי"ו והמדקדקים מחמירים לקרותה בטעמים ובלבד שיכוין כי הנגינה למי שלא הורגל בה מפסיד הכונה (סכ"ד וס"ק ל"ז ל"ח).

כא שו"א הנחטפת נקראת נח כגון בסוף תיבה או באמצע תיבה הבאה אחר תנועה קטנה ושו"א נד נקרא המתנועעת כגון בראש תיבה או באמצע תיבה הבאה אחר תנועה גדולה וסימן תנועה גדולה פיתוחי חותם רק החיריק כשיש יו"ד אצלה נקראת תנועה גדולה וכשאין יו"ד אצלה נקראת תנועה קטנה וצריך לדקדק שלא יניח הנד ולא יניד הנח ולא ירפה החזק ולא יחזק הרפה (סכ"ג וס"ק ל"ו).

כב צריך ליתן ריוח בין תיבה שתחלתה כסוף תיבה שלפניה כגון בכל לבבך וא"צ שיפסיק ביניהם רק שיקרא בענין שישתמע שהן ב' למדי"ן אבל מ"מ צריך מקף בינתיים וכן על לבבכם בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ (ס"כ וס"ק ל"ג).

כג צריך בכל אל"ף שאחר מ"ם להפסיק ביניהם שלא תבלע האל"ף כגון ולמדתם אותם. וקשרתם אותם. ושמחתם את. וראיתם אותו. וזכרתם את. ועשיתם את. וכן ועבדתם אלהים אחרים. עניכם אשר. זונים אחריהם. לאלקיכם אני. אלקיכם אשר. וכן אשר אנכי. מטר ארצכם. ועצר את. אשר ה'. דברי אלה. ויאמר ה' אל. דבר אל. מצות ה'. אשר אתם. וכל כה"ג שהאל"ף יכולה להבלע וכן כל תיבה שתחלתה יו"ד צריך להדגיש במבטא שלא יראה כאלו נמשכת אחר התיבה שלפניה כגון פן יפתה לא יראה כאלו קורא פניפתה או פן איפתה וכן בתיבת ירבו וכל כהאי גוונא וכן בכל ק"ש יראה שלא להבליע האותיות ולא להחליפם באחרות כגון ואהבת לא יראה כמי שקורא ואהפת וכן לבפך נבשך מודיך וכה"ג בכל ק"ש יזהר לקרות במתן כל תיבה ותיבה בפ"ע ולהוציא את התיבה מפיו כהלכתה ועי"ז יושלמו לו כל רמ"ח איבריו כדאיתא במדרש. ואם לא דקדק עיין לקמן סימן ס"ב דין א' (סכ"א וסקל"ב ל"ד).

כד וידגיש יו"ד של והיו דלא לשתמע והאו ויתן ריוח בין וחרה לאף דלא לשתמע וחרף ויפסיק בין נשבע לה' כדי להטעים יפה העי"ן שלא תהא גראית כה"א ויתיו היטב זי"ן של תזכרו דלא לשתמע תשקרו או תשכרו וכן יתיו זי"ן של וזכרתם (סט"ז י"ז י"ח י"ט).

כה אף בפסוקי דומרה ובתפלה צריך לדקדק בכך וכן הקורא בתורה ובנביאים ובכתובים יש ליוהר ולא הוזהירו על הק"ש אלא משום שמסורה לכל ויש בה יחוד שמים (סכ"ב וס"ק ל"ה).

כו צריך להפסיק בין היום ובין על לבבך וכן בין היום ובין לאהבה שלא יהיה גראה היום ולא מחר (סט"ו).

כז כשיאמר וקשרתם לאות על ידך ימשמש בתפילין של יד וכשיאמר והיו לטטפת בין עיניך ימשמש בשל ראש וכן בפרשה שניה (סכ"ה וס"ק ל"ט).

כח כשיאמר וראיתם אותו ימשמש בב' ציציות שלפניו (סכ"ה וע"ל סימן כ"ד דין ה' ר' ז' ח').

כט בק"ש יש רמ"ה תיבות וכדי להשלים כנגד אבריו של אדם מסיים הש"ץ ה' אלהיכם אמת וחוזר ואומר בקול רם ה' אלהיכם אמת ובוזו כל אדם יוצא הואיל ושומעין מפיו של ש"ץ ג' תיבות אלו ולא יחזור ג"כ תיבת אני ובמקום שלא נהגו לחזור אין מוחין בידם ובס' עשרה מאמרות כ' שהש"ץ לא יסיים בלחש בתיבת אמת כ"א כשחוזר ואומר בקול רם דאל"ה יהיה רמ"ט תיבות אבל אין המנהג כן שלא להפסיק גם בפעם ראשון בין ה' אלהיכם לאמת והגר"א כתב שהעיקר כהעשרה מאמרות (ס"ג וס"ק ח' ט' (ויש שם ט"ס י').

ל והיחיד בלחש מסיים ג"כ בתיבת אמת אבל אח"כ אינו חוזר לומר אמת רק מתחיל ויצב ונכון וכי' ואם היחיד רוצה ג"כ לאומרם עם הש"ץ אין איסור בדבר אבל לא יאמר תיבת אמת לחד עם הש"ץ דהוי כשמע שמע ואעפ"כ אין משתקין אותו אם שהה בינתיים (ס"ג וס"ק ז' י"א).

לא הקורא ק"ש שלא בצבור יכוין בט"ו ווי"ן שבאמת ויציב שעולים צ' והם כנגד ג' שמות ההו"ה שכל שם עולה כ"ו ד' אותיותיו הם ל'. וי"א שיכוין דט"ו ווי"ן עולים צ' הקריאה נחשבת א' הרי צ"א כמנין אמן וכמנין השם בקריאתו ובכתיבתו

היה כאלו אמר ה' אדניי אמת ובערבית יכוין שאמת עולה במקום ג' שמות הנ"ל וי"א שכל הקורא ק"ש ביחיד יאמר אל מלך נאמן שמע וגו' כי ג' תיבות אלו משלימין המנין של רמ"ח וכן נזהגין ומנהג קדוש הוא ומ"מ כשקורא עם הצבור לא יאמר אל מלך נאמן (ס"ג וס"ק י"ב י"ג י"ד).

לב שמע ק"ש מאחר וכיון להוציאו יצא דוקא שמבין הלשון ואפילו אם קורא בלה"ק צריך שהשומע יבין הלשון ודוקא יחיד המוציא יחיד אבל יחיד המוציא רבים או יחיד המוציא שנים בבהמ"ז אפילו אין מבינים בלה"ק יצאו (ס"ק מ').

לג אם לענות אמן אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה נתבאר בסימן נ"ט דין י"א (ס"ג וס"קט"ז).

לד אם בירך המוציא או על פרי ולא אכל עדיין ובתוך כך סיים חבירו אותה הברכה לא יענה אחריו אמן ולא דמי לברכת הבוחר שאם סיים קודם הש"ץ עונה אחריו אמן דברכות ק"ש לא נתקנו דוקא על ק"ש (ס"קט"ו וע"ל סי' רט"ו דין א').

סימן סב. מי שלא דקדק בקריאת שמע או לא השמיע לאזנו

א אע"פ שמצוה לדקדק באותיותיה בדיעבד אם לא דקדק יצא ומ"מ יוהר בזה מאד ואמרו בגמרא המדקדק בהן שכרו שמצננין לו גיהנם ודוקא שלא נתן ריוח בין הדברים או שלא התיו הוי"ו של תזכרו וכדומה אבל אם לא הזכיר התיבות והאותיות בדאי לא יצא (ס"א וס"ק"א ב').

ב אע"פ שמדינא יכול לצאת בדיעבד בכל לשון אם מבין אותו הלשון ונזהר שלא ישבש אותו וידקדק בו מ"מ בימינו כתבו האחרונים שמדינא יש ליוהר שלא יקרא כ"א בלה"ק שיש כמה תיבות שאין אנו יודעים לתרגמם היטב. ואם קורא בלשון הקודש יוצא אפילו אם אינו מבין הלשון מלבד פסוק ראשון שהכונה בו לעיכוב (ס"ב וס"ק"ג).

ג וגם בתפלה ובהמ"ז וקידוש וברכת המצות והפירות והלל לכתחלה יקרא בלה"ק אפילו אינו מבין ובדיעבד יוצא בהם בכל לשון אם מבין הלשון וגם אנשי אותה המדינה מדברים כך אבל אם אין מבין הלשון לא יצא וכן אם אנשי המדינה אין מדברין כך רק הוא ועוד איוה יחידים אינו יוצא וצ"ע למעשה בזה (ס"ג ובה"ל ד"ה יכול ובהגה"ה וע"ל סי' ק"א דין ח').

ד צריך להשמיע לאזנו מה שמוציא בפיו בק"ש וברכותיה ובכל המצות וי"א שהוא מדאורייתא ואם לא השמיע לאזנו יצא בדיעבד אפילו בק"ש ובלבד שיוציא בשפתיו אבל אם הרגה בלבו לא יצא (ס"ג וס"ק"ד ה' ו' ובה"ל ד"ה ואם).

ה ואם מחמת חולי או אונס אחר אינו יכול לקרות ק"ש ירהר בלבו והקב"ה יקבע לו שכר ע"ז וכן הדין בתפלה ובשאר ברכות אבל אינו יוצא בזה ולכן כשיסתלק האונס אם לא עבר זמנה מחויב לחזור ולקרותה וכן בבהמ"ז יחזור ויברך ואף בשאר ברכות החזור ומברך לא הפסיד (ס"ד וס"ק"ו ובה"ל ד"ה יצא וד"ה ואף).

ו וכן הדין אם הוא במקום שאינו נקי לגמרי או שנגע בידיו במקומות המכוסים ואינו יכול לנקותו משום אונס שיהרהר בלבו אבל אם הוא במקום המטונף לגמרי שאסור להרהר שם בדברי תורה או שידיו או שאר מקומות שבגופו מטונפות ממש לא ירהר גוסס ק"ש או הברכה רק יחשוב בלבו שמחויב ואינו יכול לקיים ויצטער ע"ז והקב"ה יתן לו שכר המחשבה כיון שהוא אנוס ואם ספק אם ידיו מטונפות אפשר שיש להקל להרהר בכל הברכות לבד מק"ש ותפלה וצ"ע למעשה ומ"מ אם הוא מכוסה ג"כ בדאי יש להקל (ס"ד וס"ק ט' ובה"ל ד"ה ואף וע"ל סי' רכ"ז דין ו').

ז כתב הט"ז מי שצמא בלילה במטתו ואי אפשר לו ליטול ידיו ולברך ירהר בלבו הברכה וישתה ובספר מטה יהודא חולק עליו שהרי אפשר לו לעמוד וליטול ידיו ואפילו אין לו מים ליטול או שקשה לו לעמוד מפני הקור יוכל לקנח ידיו בכותל או בכל מידי דמנקי זה מהני אפילו ידע בדאי שנגע בידיו במקומות המכוסים כדלעיל סימן ד' דין מ"ג ואין דומה לחולה ואנוס שאין דנין אפשר משאי אפשר (ס"ק ח').

ח אותם השותים בבית המרחץ שלא כדין עושין שהרי אסור שם אפילו ההרהור ואינו אנוס לשתייה זו אלא יצא מהמרחץ ויברך וישתה או עכ"פ יכנס לבית האמצעי לשחות ויהרהר שם הברכה (סק"ט ובה"ל ד"ה שלא וע"ל סימן פ"ד דין י"ב).

ט צריך שליח צבור להשמיע קולו בשמע ישראל כדי שישמעו הקהל וימליכו שם שמים יחד ואפילו מי שאינו מתפלל עתה צריך ג"כ לומר עמהם כדלקמן בסימן ס"ה וטוב שיכוין אז שלא לצאת בזה ידי ק"ש כדי שיקיים אח"כ ברכות עם קריאת שמע דאורייתא (ס"ה ובה"ל ד"ה כדי וע"ל סי' ס"ה מדיון ז' עד סוף הסי' וסי' ק"ב דין ו').

סימן סג. לישב בשעת קריאת שמע ולא יישן

א ק"ש דאורייתא ויש בזה ג' דעות י"א שרק פסוק ראשון בלבד הוא מן התורה וי"א דכל הפרשה ראשונה הוא מן התורה וי"א דגם השניה הוא מן התורה ופרשת ציצית לכו"ע הוא מן התורה כדי להזכיר יציאת מצרים ותקנו להזכיר בזמן ק"ש ועיין לקמן סימן ס"ז דין ה' ו' ז' (סק"ט ט"ז).

ב קרא ק"ש ולא כיון לבו בפסוק ראשון לא יצא ידי חובתו ובפמ"ג מסתפק אם הוא מדאורייתא או מדרבנן וחזר וקורא בלחש שלא יהא גראה כמקבל ב' רשויות ח"ו כדלעיל סימן ס"א דין י"ג ע"ש וגם בשכמל"ו בכלל פסוק ראשון ואם לא כיון בו צריך לחזור ולקרות בכונה ויש מחמירין עד על לבבך (ס"ד וס"ק י"א י"ב י"ד ובה"ל ד"ה וחזר וע"ל סימן ס"א דין י"א).

ג ואפילו אם קודם שהתחיל לקרות נתכוין לקיים בהקריאה המצות עשה דק"ש מ"מ אם פנה לבו באמצע לדברים אחרים לא יצא שהרי לא קבל עליו מלכות שמים בהסכמת הלב (ס"ק י"ג).

ד אם קרא כל פרשת שמע והיה אם שמע ואח"כ נזכר שלא קרא פסוק ראשון בכונה יחזור ויקרא כל פרשת שמע ואם נזכר באמצע והיה אם שמע יגמור עד ויאמר ויתחיל ויקרא שמע עד והיה אם שמע ויחזור לפרשת ויאמר (סק"ד וע"ל סי' ס"ד דין א').

ה קורא ק"ש בין עומד בין יושב בין בשחרית בין בערבית ומי שרוצה להתחמיר ולעמוד כשהוא יושב ולקרותה מעומד נקרא עבריו בין בק"ש של שחרית בין בק"ש של ערבית ואפילו אין מתכוין בעמידתו אלא לעורר הכונה וכדומה אסור מהו א"צ לחזור ולקרות בזה בדיעבד ומהרש"ל מתיר לעמוד ביה"כ כיון שהוא עושה זה כדי לדמות למלאכים והפמ"ג אסר גם בזה (ס"א ב' וס"ק ה' ח').

ו ואם היה עומד יכול לישב בשחרית אבל לא בערבית (ס"ק ז').

ז מי שמחמיר בפני רבים בדבר שמותר ואיכא למיחש ליהורא מגדיו אותו דוקא שפשט היתירו בכל ישראל ואם ידוע שעושה לשם שמים אין מגדיו אותו ואם מחמיר בפני רבו ורבו מיקל מגדיו אותו ואפילו עושה לשם שמים ואפילו אינו פשוט כ"כ להתיר לא יחמיר נגד דברי רבו אם לא שיש לו ראייה לסתור דבריו (ס"ק ו').

ח היה מהלך בדרך ורצה לקרות ק"ש יתעכב במקום אחד ויקרא בין בעמידה בין בישיבה ואפילו לק"ש של ערבית יכול לישב כיון שאינו משנה מעמידה לישיבה אלא מהליכה לישיבה ובדיעבד אם קרא מהלך א"צ לחזור ולקרות וא"צ להתעכב אלא בפסוק ראשון ובשכמל"ו ויש מחמירין עד על לבבך ומשם והלאה מותר לקרותה בהליכה או בעמידה והיושב בקרון או בספינה א"צ לעמוד גם בפסוק ראשון אבל הרוכב על הבהמה נכון להתחמיר אבל א"צ לירד מהבהמה (ס"א וס"ג וס"ק ט' י' י"א).

ט לא יקרא ק"ש שהוא מושכב על צדו ואם כבר פשט כל בגדיו ואפי' החלוק שעליו ויש לו טירחא לעמוד ולחזור וללבושם יכול לקרות כשהוא שוכב על צדו ובלבד שלא יהא פרקדן דהיינו שפניו טוחות בקרקע או מושלך על גבו ופניו למעלה ואפילו מוטה מעט על צדו גם כן אסור ואם היה בעל בשר הרבה ואין יכול להתהפך על צדו או שהיה חולה נוטה מעט לצדו וקורא ואפילו לכתחלה יכול לילך ולשכב מעט על

צדו ולקראו אם אין יכול על צדו ממש וקשה עליו הישיבה והעמידה אבל אם יכול על צדו אפי' רק בפסוק ראשון מחויב לעשות כן וכ"ש אם יכול לקרותה בישיבה (ס"א וס"ב ג' ד' ובה"ל ד"ה נוטה).

י בדיעבר אפילו קרא פרקדן יצא (בה"ל ד"ה אבל).

יא אם היה ישן מצערים אותו ומעירים אותו עד שיקרא פסוק ראשון והוא ער ממש ומכאן ואילך אם קרא מתנמנם יצא וכן אוגס אחר המבטל כונתו יצא כיון שקרא כולה ואם נשתקע בשינה ולא קרא לא יצא שהרי צריך לקרותה כולה ואם נגער משנתו ואינו יודע באיזה מקום הוא עומד עיין לקמן סימן ס"ד דין ה' (ס"ה וס"ק ט"ז ובה"ל ד"ה שאע"פ).

יב הקורא ק"ש לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו ואפילו לדבר מצוה אסור לרמוז וכ"ש שאסור לשאוף טאבא"ק וכ"ז דוקא בפרשה ראשונה ויש מחמירין גם בפרשה שניה אך לדבר מצוה לכו"ע מותר לרמוז בפרשה שניה אבל להפסיק להדיא לא ומי שרגיל הרבה בשאיפת טאבא"ק ואי אפשר לכיון מחמת זה יש להקל בפרשה שניה (ס"ו וס"ק י"ז ובה"ל ד"ה לא).

יג היה עוסק במלאכה ורצה לקרות יבטל ממלאכתו עד שיקרא פרשה ראשונה ומכאן והלאה מותר אפילו בברכות ק"ש ועיין לקמן סימן קצ"א דין ב' וצ"ג (ס"ז וס"ק י"ט).

יד האומנין או בעה"ב שהיו עושין מלאכה בראש האילן או בראש שורות הבנין קורין ק"ש במקומן וא"צ לירד (ס"ח).

טו הכתף אע"פ שמשאו על כתיפו קורא ק"ש ואפילו משא של ד' קבין שאסור גבי תפלה מותר גבי ק"ש אבל לא יתחיל בשעה שטוען ולא בשעה שפורק (ס"ט וס"ק כ').

טז דין שתוי ושכור יתבאר בסימן צ"ט (ס"ה).

סימן סד. דין הטועה בקריאת שמע

א קרא הפסוקים למפרע או שסירס את התיבות לא יצא ודין זה בכל הג' פרשיות אבל אם הקדים פרשה לחברתה אע"פ שאינו רשאי יצא ויש מפקפקין בזה (ס"א וס"ק א' ב' ובה"ל ד"ה אע"פ).

ב אם קרא פסוק והיו הדברים קודם ואהבת יחזור ויקרא רק פסוק והיו הדברים אחר ואהבת וא"צ לחזור ולקרות ואהבת וכן כל כהאי גוונא (בה"ל ד"ה בד"א).

ג דילג פסוק אחד באמצע הפרשה חוזר לראש אותו הפסוק וגומר הפרשה ואפילו לא גזכר שדילג הפסוק עד אחר שאמר גם פרשה שאחריה די שיאמר מן הדילוג עד סוף הפרשה הראשונה וא"צ לחזור ולומר פרשה שניה שסדר הפרשיות אין מעכב כדלעיל דין א' וכ"ז דוקא בשוגג אבל אם במזיד דילג פסוק אחד יש אומרים שחוזר לראש ויתבאר בסימן ס"ה דין ו' בעה"י (ס"ב וס"ק ז').

ד אם דילג תיבה אחת יש אומרים שיחזור מאותה תיבה אם הוא במקום שמתחיל ענין בפני עצמו אבל בא"ר הכריע מכמה ראשונים שצריך לחזור לעולם לראש הפסוק (ס"ה).

ה טעה באמצע הפרשה ואינו יודע היכן עומד חוזר לראש הפרשה ואם היה זה בפרשה ראשונה תלוי אם זוכר שאמר שמע בכונה וגם בשכמל"ו חוזר לואהבת ואם אינו זוכר שאמר שמע בכונה בלאו הכי חוזר לראש דכיון שלא קרא בכונה הוי כלא קרא כלל את הפסוק שמע וממילא צריך לקרות כל זו הפרשה ויקרנה בלחש או ימתין מעט שלא יראה כקורא שמע שמע (ס"ב וס"ק ז').

אם יודע שסיים פרשה ואינו יודע אם ראשונה או שניה חוזר מזהיה אם שמע ודוקא שאינו זוכר כלל שאמר שום תיבה מפרשה שניה וגם דוקא שלא התחיל

תיבת ויאמר שאם אחר שהתחיל ויאמר עלה הספק על לבו תולין שמסתמא אמר גם פרשה שניה כפי הרגלו (ס"ג וס"ק ח' ואם עומד בצבור דינו כדבסמוך דין ז').

ז היה עומד בוכתבתם ואינו יודע אם בוכתבתם שבפרשה ראשונה או שבפרשה שניה חוזר לוכתבתם שבראשונה דוקא שלא התחיל למען ירבו אבל אם התחיל למען ירבו ונסתפק לו פן אמר למען ירבו אחר פרשה ראשונה א"צ לחזור דמסתמא אמר כהרגלו וכ"ש אם מצא עצמו בתיבה אחרת באמצע הפרשה חזקה שאמר כל מה שלמעלה ולא דילג תיבה או פסוק וכ"ו כשקורא ביחיד אבל אם קורא בצבור ורואה שהש"ץ עומד בוכתבתם שבפרשה ראשונה או סמוך לו יחזור לוכתבתם שבראשונה וכן אם לא פתח למען ירבו ורואה שהש"ץ והצבור עומדים בוכתבתם שבשניה או סמוך לו מלפניו או מלאחציו יאמר למען ירבו (ס"ד וס"ק י"א).

ח וכן הדין בוקשרתם אם מסופק אם הוא בראשונה או בשניה אלא דשם אין שכיח שיטעה שהראשון בקמץ והשני בסגול ועוד שאין דרך לטעות באמצע שיכול להרגיש לפי הזמן שהתחיל לקרות אבל כשעומד בסוף שיש קצת זמן ארוך יוכל לפעמים לטעות שמא סיים הפרשה שניה (ס"ק ט).

ט דין אם שינה ברכה מכפי שטבעו לה חכמים יתבאר בסיומן ס"ח דין א' אי"ה (ס"ק י"א).

סימן סה. הנכנס לביהכ"נ ומצא צבור קוראין ק"ש או שהפסיק בשעת הקריאה

א לא יפסיק באמצע ק"ש לשהות כדי לגמור את כולה ואפילו בשתיקה בעלמא ואפילו שלא מחמת אונס וכן בתקיעות וברכת כהנים וברהמ"ז ואפילו בדבר שהוא מדרבנן כגון ברכות ק"ש והלל (וע"ל סי' תכ"ב דין ל') ומגילה ושאר ברכה ארוכה וכ"ש בתפלה שיש ליוהר בזה מאד כי יש מחמירין אפילו בדיעבד. ולכן נכון לכתחלה ליוהר שלא יגנז הש"ץ הרבה בברכות ק"ש שיהא בהפסק אחד כדי לגמור כולה וכ"ש שיוהרו בברכת כהנים שהוא דאורייתא שלא יאריכו הקהל הרבה באמירת התחנונים באמצע הברכה ולכן טוב שיאמרו גם בפעם השלישית הרבש"ע ולא היה"ר הארוך וכ"כ בשם הגר"א. ולענות קדיש או קדושה מותר לשהות אפילו כדי לגמור כולה דוקא אם עומד אצל שירה חדשה אבל אם עדיין לא הגיע לשירה חדשה טוב יותר שישתהה בסירוגין באמצע הברכה כמה פעמים פחות מכדי לגמור כולה (ס"ק ד' ובה"ל ד"ה קראה).

ב וכ"ו לכתחלה אבל לענין בדיעבד אם הפסיק כדי לגמור כולה בין בשתיקה בין בדיבור אם היה מחמת אונס חוזר לראש דוקא באונס שהאיש אינו ראוי כגון שהוצרך לנקביו או שהמקום אינו ראוי כגון שמצא שם צואה או מי רגלים והוצרך לשהות עד שיוציאו אבל אונס אחר כגון מחמת ליסטים או כה"ג וכ"ש שלא מחמת אונס כלל אינו חוזר (ס"א וס"ק ב' ד' ו') וצ"ע אם יצא באמצע ק"ש לבה"כ אם מצרפינו הזמן שהולך אח"כ מביה"כ לביתו כיון שלא נטל ידיו עדיין (סימן ק"ג בה"ל ד"ה ועי').

ג אפילו הפסיק בק"ש מחמת אונס רק כדי לגמור ק"ש בלא ברכותיה חוזר לראש ק"ש ואפילו הפסיק בין פרשה לפרשה כדי כל הפרשיות חוזר לראש ק"ש אבל הפסיק באמצע ברכות ק"ש לא יחזור לראש הברכה שפסק בה אלא א"כ שהיה כדי לגמור מתחלת ברכת יוצר אור עד גאל ישראל ולא יחזור אלא ברכה זו שהפסיק בה ואם הפסיק באמת ויציב יחזור לתחלת ק"ש ואם הפסיק בין ברכה לברכה בכל גווני א"צ לחזור לראש (ס"ק ובה"ל ד"ה חוזר).

ד וכן הדין בתקיעות וברכת כהנים אם שהה מחמת אונס כדי לגמור כולה יחזור לאומרו בלא ברכה וכן בברהמ"ז אפי' שהה בין ברכה לברכה בג' ראשונות חוזר לראש (אבל לק' סי' קפ"ג דין י"ד חזר מזה ופסק דלא יחזור בין ברכה לברכה) ובכל דרבנן י"א שלא יחזור אפי' שהה מחמת אונס ובתפלה חוזר לראש מחמת כל אונס כגון לסטים וכה"ג כדלקמן סי' ק"ד (ס"ב ו' ובה"ל ד"ה קראה).

ה' שיעור כדי לגמור את כולה היינו מראש ועד סוף ואפילו עומד בסוף ומשערין לפי הקורא ולא לפי רוב בני אדם בין להקל בין להחמיר ובברכת כהנים שיעורה כדי לגמור הג' ברכות בלי אמירת הרבש"ע ויה"ר שאומרים הקהל ואפשר שאם הכהנים מנגנין בעת שהקהל אומרים עולה להשיעור וצ"ע (ס"א וס"ק ג' ז' ובה"ל ד"ה קרא).
ו' וכ"ז כשהפסיק בשתיקה או שסח בשוגג אבל אם סח במזיד אפילו לא שהה כדי לגמור את כולה יש מחלוקת בזה ולכן בק"ש נכון שיחזור את הפרשיות עוד הפעם אבל בבהמ"ז וכ"ש בהלל ומגילה ושאר ברכה ארוכה לא יחזור אם לא שהה מחמת אונס אלא א"כ שומע מפי אחר שמוציאו שבוה אם סח בינתיים אפילו בשוגג הרי לא שמע ולא יצא ויתבאר אי"ה כל א' במקומו, ועל"ל סי' ס"ו דין י"ד (סק"א ובה"ל ד"ה בין).

ז' קרא ק"ש וגכנס לבהכ"נ ומצא צבור שקורין ק"ש צריך לקרות עמהם פסוק ראשון ובשכמל"ו טוב שיקרא כל ק"ש ודעת הגר"א שצריך לקרות כל ק"ש (ס"ב ג' וסק"י).

ח' אם לא קרא עדיין ק"ש יקרא עמהם אבל יכוין שלא לצאת בזה מ"ע דק"ש כיון שאין לו תפילין בראשו וגם יהיה בלא ברכות ואפילו אצלו קודם ברה"ט יכול לומר פסוק ראשון כיון שאינו אומר לשם לימוד רק שיוהר שלא יאמר יותר מפסוק ראשון (סק"ח).

ט' אם עומד באמצע ברוך שאמר או ישתבח או פסד"ז יאמר עמהם פסוק ראשון וברוך שם כבוד מלכותו ולא יותר ואם הוא באמצע ברכות ק"ש אפילו בין הפרקים לא יפסיק כלל אלא יאמר אותם התיבות בניגון שהצבור אומרים ק"ש כדי שיהיה נראה כאלו קורא עמהם (ס"ב וס"ק י' י"א).

י' גם כל דבר שהצבור אומרים כגון תהלה לדוד או עלינו קורא עמהם שכן דרך ארץ (סק"ט).

סימן סו. באיזה מקום יכול להפסיק ובאיזה מקום לא יפסיק

א' כל מה שאסור לדבר אפילו בלשון הקודש אסור לדבר ואפילו תיבה אחת אסור (לפני סק"א).

ב' באמצע פסוקי דומרה ושאר תחנונים פוסק לכל אמן (ועיין לעיל סימן ג"א דין י"א דבפסוקי דומרה לא יפסיק אלא במקום דסליק ענינא) אבל באמצע ק"ש וברכותיה לא יפסיק אלא לאמן של האל הקדוש ולאמן של שומע תפלה ולאיש"ר עד עלמא ולא יותר ולאמן שאחר דאמירן בעלמא, ולא שאר אמן של הקדיש ופוסק לקדושה לענות קדוש וברוך אבל לא ימלוך וכ"ש נקדש ושאר דברים שמוסיפין בשבת ופוסק למחידים ועונה תיבות מודים אנחנו לך ולא יותר ופוסק לברכו לענות ברוך ה' המבורך לעולם ועד ובברכת התורה יענה ביהל"ו וגם אמן על סוף הברכה ויש מפקפקין באמן זה ובין הפרקים יש להקל לכו"ע (ס"ג וס"ק י"ז י"ח כ' כ"ב כ"ג).

ג' לדברים שמותר להפסיק פוסק אפילו באמצע הפסוק ויותר טוב שיפסיק במקום דסליק ענינא ואם אי אפשר לו למחר לסיים הענין יפסיק אפילו באמצע ענין ואח"כ יחזור לתחלת הפסוק ובאמצע פסוק שמע ובשכמל"ו או ביניהם דינו כדין תפלה ואסור להפסיק אפילו לאיש"ר וקדושה וברכו ומ"מ למעשה צ"ע באמצע בשכמל"ו או בין שמע לבשכמל"ו ואפשר שאם הקריאה היה לאחר ג' שעות שהוא רק כקורא התורה צריך להפסיק אפילו באמצע שמע ישראל (ס"א וסק"י י"א י"ב י"ג ובה"ל ד"ה שלא).

ד' בין הפרקים של ק"ש וברכותיה כתב הח"א שאסור לענות אמן רק האמן של הברכה שסיימה מתחלה אבל הפמ"ג ורעק"א הסכימו שכל אמן מותר לענות בין הפרקים ומלבד זה דינו הכל כמו באמצע הפרק (סקי"ז כ' כ"ג וע"ל סי' ג"ט ד"א שסתם להיתר ע"ש).

ה ואלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה בין שניה לשמע בין שמע לזהיה אם שמע בין זהיה אם שמע לויאמר אבל בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק שאסור להפסיק בין ה' אלקיכם לאמת אפילו בשהייה בעלמא והוא חמור אפי' מאמצע הפרק אלא יאמר אני ה' אלקיכם אמת ואז יפסיק כדין אמצע הפרק וכן הסכים הגר"א ויש אומרים שגם בין אמת לויציב אין להפסיק שגם ויציב הוא לשון אמת וטוב לזהר לכתחלה (ס"ה וס"ק כ"ח כ"ט ל').

ו בין הפרקים דערבית דינו כמו בשחרית בין ברכה ראשונה לשניה בין שניה לשמע בין שמע לזהיה אם שמע בין זהיה אם שמע לויאמר ובין גאל ישראל להשכיבנו וכן אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד אף לאומרים ברוך ה' לעולם אמן ואמן ובאמצע פרשת ויאמר בלילה צ"ע אבל בין ויאמר לאמת ואמונה דינו כמו בשחרית בין ויאמר לאמת ויציב (בה"ל ד"ה ואלו ובהגה"ה בראש הספר).

ז תחנונים שאומרים בסוף ברכת י"ח דינו כמו באמצע ברכות ק"ש ויתבאר בסימן קכ"ב (ס"ג וס"ק כ"ב).

ח שמע קול רעמים באמצע ק"ש וברכותיה יפסיק ויברך ויש חולקים ובח"א משמע שאם שמעם באמצע לא יברך עליהם רק אם שמעם בין הפרקים (ס"ק י"ט וע"ל סי' תכ"ו דין ז').

ט הטיל מים באמצע ק"ש וברכותיה לא יברך אשר יצר רק יטול ידיו ולאחר תפלה יברך (ס"ק כ"ג).

י באמצע ברכות קצרות אסור להפסיק אפילו לאיש"ר וקדושה ואפילו בברכה ארוכה שמפסיק מ"מ לאחר שאמר סוף הברכה בא"י לא יפסיק וצ"ע בדיעבד אם צריך לחזור לראש (בה"ל ד"ה לקדיש).

יא אע"ג דמדינא דגמרא מותר לשאול בשלום באמצע ק"ש וברכותיה אם פגע אביו או רבו מובהק או ת"ח מופלג בדורו או מלך ישראל ומשיב שלום לאדם נכבד כגון זקן או ת"ח או עשיר שראוי לכבדו מחמת עשרו ובין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם אכן לפי מנהגנו כהיום שאין אנו נוהגין לשאול בשלום בבהכ"נ בעת התפלה ולא ראינו מי שיקפיד ע"ז חלילה לשאול או להשיב אפילו ד"ת לא בין הפרקים ולא בפסוקי דומרה (ס"א וס"ק א' ב' ג' ד' ה' ו' ח' ומ"ב לא הזכיר בהדיא דגם מפני היראה אסור אבל בחיי אדם מבורר כן).

יב מותר לפסוק באמצע לשאול בשלום מי שירא ממנו כגון אנס או מלשין או גברא אלימא שמתירא ממנו וכ"ש עכו"ם ומותר להפסיק מפני הפסד ממון ובכל אלו אפילו באמצע הפסוק מותר להפסיק ויש אומרים שלא יפסיק באמצע פסוק אלא היכא דסליק עניינא ואם פסק חזור אח"כ לתחלת הפסוק חוץ מבאמצע שמע ובשכמל"ו וביניהם שלא יפסיק אלא מפני מי שירא שמא יתרגנו כדלעיל דין ג' (ס"א וס"ק ט' י' ובה"ל ד"ה או).

יג מי שמניח תפילין דר"ת וקורא ק"ש בלי ברכות לא יפסוק בחנם אבל שואל מפני הכבוד אפילו באמצע הפרק (וצ"ע אם נוהג בזה"ו ע"ל דין י"א) ודוקא אם כבר קרא ק"ש ורק חוזר וקורא כדי לקרות ק"ש בתפילין דר"ת אבל אם עדיין לא יצא יד"ח וכן מי שקורא ק"ש בבקר שמתירא שיעבור הזמן דינו כמו בק"ש ואסור להפסיק ובין הפרקים צ"ע (בה"ל ד"ה ואלו).

יד אם עבר והפסיק בק"ש אפילו במקום שאין רשאי להפסיק ולא שהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר רק לאותו הפסוק וי"א לאותו התיבה שפסק הימנה אם הוא במקום דסליק עניינא (ס"ב וע"ל סימן ס"ה דין ר'). וכן הדין בברכות ק"ש חוזר לתיבה שפסק. ובתפלה עיין בסימן ק"ד (ס"ק ל"א).

טו אם פסק אחר שאמר אמת א"צ לחזור ולומר פעם אחרת אמת וכ"ש אם סיים קודם החזון וממתין שיסיים החזון אין חוזר לומר אמת אלא מתחיל ויציב ומ"מ אם אמר אין משתיקין אותו אבל אם לא שהה וחוזר לומר אמת משתיקין אותו כמו בשמע שמע לעיל סימן ס"א דין י"ג (ס"ו וסקל"א).

טז מי שקראתו לעלות לתורה בין שהוא כהן ולוי ובין ישראל והוא עומד באמצע ק"ש וברכותיה אם יוכל למהר ולסיים עד הפרק יסיים ויעלה ואם אינו יכול לסיים עד הפרק יסיים עכ"פ להיכא דסליק ענינא אבל לא יעכב את הציבור בשביל זה ואם יתעכב יעלה מיד מלבד אם עומד בפסוק שמע ישראל ובשכמל"ו לא יפסיק אלא יגמרם ואח"כ יעלה ולא יקרא עם החזן רק יטה אזנו וישמע ממנו וכ"ש שלא יפסיק לומר להש"ץ לעשות מי שבירך ואם באמצע מי שבירך שכח החזן שמו ושואלו מותר להשיבו מפני הכבוד וכשחזור אח"כ לק"ש חזור רק למקום שפסק אפילו פרשה ארוכה ושהה עי"ז כדי לגמור כולה ובין גאולה לתפלה לא יעלה וכ"ש בשמ"ע (ס"ד וס"ק כ"ד כ"ו).

יז וכ"ז בדיעבד שכבר קראתו אבל לכתחלה אפילו עומד בברכת ק"ש וכ"ש בק"י עצמה לא יקראתו אפילו אין שם כהן או לוי אלא הוא רק יקראו לישראל במקומו ומותר לקרות להישראל בשמו ולומר במקום כהן וי"א שצריך לקרות הכהן ויש לסמוך להקל אם הוא עומד בין הפרקים ויותר טוב כשאין שם כהן אלא הוא שילך מבהכ"ג קודם שיקראו לראשון (ס"ק כ"ו).

יח אם הס"ת מונח על השולחן ואין להם מי שיוכל לקרות בה כ"א זה שעומד בק"ש וברכותיה יכול להפסיק מפני כבוד התורה אך אם בנקל לסיים בתחלה עד הפרק יסיים גם ימנע עצמו מלהיות הקורא בשם הקוראים מטעם הפסק (ס"ק כ"ו).

יט אין לענות אמן אחר גאל ישראל על ברכת עצמו אבל אם אירע שהוא גמר קודם הש"ץ ולא התחיל עדיין השמ"ע ובינתיים גמר הש"ץ עונה אחריו אמן אם עדיין לא התחיל הפסוק ד' שפתי תפתח ומשם ואילך הוי כתפלה ויותר טוב שיכוין לסיים עם הש"ץ הברכה בשה ואז אינו מחויב לענות אמן או שיתחיל שמ"ע קודם הש"ץ דהיינו פסוק ד' שפתי תפתח וגו' שכיון שאינו מקדים אלא זה המעט נקרא מתחיל עם הצבור אבל לא כהנהגין להמתין בצור ישראל או בשירה חדשה כדי לענות אחרי הש"ץ שהרי אסור לענות שם אמן כדלעיל דין ב' וגם לכתחלה ראוי להתחיל תפלת י"ח עם הקהל והש"ץ בשה (ס"ז וס"ק ל"ב ל"ד ל"ה ל"ו).

כ חתימת הברכה גאל ישראל ובשמ"ע גואל ישראל ובמערבית שחותמין מלך צור ישראל וגואלו נדחקו האחרונים לתרץ ומחמת זה נהגו אנשי מעשה לומר גם במערבית גאל ישראל (סקל"ג).

כא אסור להפסיק בין גאולה לתפלה אפילו בשהיה בעלמא והוא חמור מאמצע הפרק שאין להפסיק אפילו מפני היראה אם לא במקום חשש סכנה ולא לענות קדיש וקדושה ברכו ומודים דינו הכל כמו בתפלה מלבד אמן של ברכה זו כדלעיל דין י"ט ויש אחרונים שכתבו שבשבת מותר לענות בין גאולה לתפלה קדיש וקדושה וכל הנוכרים לעיל בדין ב' (ס"ח ט' וס"ק ל"ח ל"ט מ"ט ג' וע"ל סי' קי"א דין ג').

כב אם עדיין לא שמע קדושה וברכו והוא עומד קרוב לשמ"ע ימתין בשירה חדשה לאחר עושה פלא כדי לענות (וע"ל סי' ס"ה דין א') וכ"ז לכתחלה ובדיעבד כל שלא אמר בא"י יכול לענות ואחר שיענה יתחיל מראש שירה חדשה או עכ"פ מצור ישראל שהוא התחלת הענין וגם הלא צריך לומר מעין חתימה סמוך לחתימה לכתחלה. ואם גמר גאל ישראל והצבור עומדים קרוב למודים יראה לצמצם שיכרע בתחלת התפלה בעת שהצבור סוחין במודים (ס"ט וס"ק מ"ט ג"א נ"ב).

כג מי שלא היו לו תפילין ונתיירא שיעבור זמן ק"ש או ששכח להניחם והביאו לו באמצע ברכות ק"ש לא יניחם עד בין הפרקים ושם יניחם ויברך עליהם ואם הביאו לו באמצע אמת וציב אם לפני בא"י של גאל ישראל יניחם שם בברכה אבל לא יאמר בשכמל"ו שנהגין לומר אחר ברכת על מצות גם נכון שלא יברך בזה כ"א ברכה אחת ויחזור לתחלת שירה חדשה או עכ"פ לצור ישראל ואם הביאו לו באמצע ק"ש יפסיק ויניחם תיכף בברכה כי כל חיבה ותיבה של ק"ש מצוה שיהיה בתפילין ואם הביאו לו אחר שאמר בא"י של גאל ישראל יסיים גאל ישראל ויניחם בלא ברכה ואחר התפלה ימשמש בהם ויברך (ס"ב וס"ח וסקי"ד ט"ו מ' מ"ג מ"ו מ"ז).

כד וכ"ז לענין תפילין אבל לענין טלית אם הביאו לו בין באמצע ק"ש וברכותיה ובין בין הפרקים יתעטף בלא ברכה ואחר התפלה ימשמש בציצית ויברך [ואם יושב בבהכ"נ ומתבייש לישב בלי טלית יכול לברך עליו בין הפרקים] מלבד באמצע פרק א' של ק"ש לא יתעטף עד שיגמרנו ואם הביאו לו אחר שאמר בא"י של גאל ישראל או בין גאולה לתפלה לא יתעטף עד אחר השמונה עשרה (ס"ב וס"ח וס"ק ט"ז מ"ג מ"ד מ"ו).

כה אם מתיירא שיעבור זמן תפלה מתפלל בלא תפילין ותיכף שיבואו אח"כ לידו באמצע היום או במנחה יניחם תיכף ויאמר איהו מזמור כי אסור לעשות שום מלאכה קודם שיקיים המצוה המוטלת עליו (סק"מ ובשה"צ וע"ל סי' ל"ב דין רל"ט וסי' נ"ח דין י"ד).

כו מי שאין לו תפילין בשעה שהצבור מתפלל מוטב שיתעכב אחר תפלת הצבור וישאול תפילין כדי שיקרא ק"ש ויתפלל בתפילין (סק"מ וע"ל סי' כ"ד דין ג').

כז מי שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא יד"ח המצוה כתיקונה אבל ידי ק"ש יצא ולכן יחזור לומר הברכה אחר התפלה אם לא אמרה קודם התפלה וטוב שיחזור ג"כ ק"ש (ס"י וס"ק נ"ג).

כח איתא בירושלמי צריך להזכיר באמת ויציב יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומשמע ברשב"א שהוא לעיכובא אפילו בדיעבד ואם לא הזכיר מכות בכורות צ"ע (ס"ק נ"ג).

כט אם החליף ברכת אמת ויציב של שחרית לערבית או להיפך אם עדיין לא אמר השם של סוף הברכה יחזור לתחלת הברכה ואם אמר השם יסיים וא"צ לחזור (שם).

ל מי שהוא אנוס ודחוק ואין לו פנאי לקרות ק"ש ולהתפלל וירא שיעבור זמן ק"ש יקרא ק"ש בלא ברכות וכשהיה לו פנאי יקרא ק"ש וברכותיה ויתפלל ואם התחיל ברכות ק"ש וסבר שיוכל לגמור כל התפלה ואחר שקרא ק"ש מוכרח להפסיק מחמת איזה אונס מוטב שיפסיק אחר אמת עד שיעבור האונס ואח"כ יתחיל ויציב וכו' ויתפלל כדי שישמור גאולה לתפלה (ס"י וס"ק נ"ד וע"ל סי' ס"ה דין ג').

סימן סז. דין ספק אם קרא ק"ש

א כל המצות דאורייתא אם הוא מסופק אם עשאן או לאו חוזר ועושה בלא ברכה בין אם הוא מסופק אם הוא בר חיוב כגון טומטום בציצית (וע"ל סי' י"ז דין ג' שפסק בזה לברך) ואנדרוגינוס במילה ובין אם הוא מסופק אם כבר יצא המצוה חוזר ועושה בלא ברכה ולכן אם הביאו לו שופר או לולב ביום ראשון בין השמשות נוטל בלא ברכה (ס"ק א').

ב אבל בק"ש אם הוא מסופק אם קראה חוזר וקוראה ומברך לפניה ולאחריה אע"ג דברכות דרבנן שכך תקנו חכמים בק"ש ודוקא אם מסופק גם על הברכות אבל אם דאי אמר הברכות ומסופק על ק"ש אין חוזר הברכות שהרי אפילו בודאי לא אמר קריאת שמע גם כן אין חוזר הברכות כדלעיל סימן ס' דין ד' (ס"א וס"ד ובה"ל ד"ה ספק).

ג ואם ידע שאמר פסוק ראשון וספק לו אם אמר השאר יותר טוב שיקראנו בלי הברכות (ס"ק ד' ובה"ל ד"ה ספק).

ד אם מסופק אם אמר פרשת ציצית וגם אמת ויציב צריך לחזור דוכירת יציאת מצרים דאורייתא אך יש בזה דעות דיש אומרים שיאמר פרשת ציצית וגם אמת ויציב ויש אומרים שיאמר רק פרשת ציצית ולא אמת ויציב וכן הסכים השאגת אריה אבל בערבית אם מסופק חוזר ואומר אמת ואמונה וא"צ לחזור פרשת ציצית (ס"ק ד').

ה נסתפק אם קרא ק"ש וברכותי ועבר זמן של ג' שעות אינו מברך לפניה ולאחריה אלא ברכת אמת ויציב עד סוף שעה ד' ומכאן והלאה לא תקנו ע"ז ברכה רק

יאמר איזה פסוק של יציאת מצרים או הלכה שמוזכר בה יציאת מצרים אבל אינו יוצא בשירת הים שלא נזכר בו יציאת מצרים כן כתבו כמה אחרונים (ס"ק ג').

ו הוזכר יציאת מצרים בהרהור יש מסתפקים אם יוצא ובשגגת אריה מסיק שאינו יוצא (שם).

ז גם בלילה חייב מדאורייתא להזכיר יציאת מצרים בזמן שהוא ודאי לילה ואם הוזכר בין השמשות כגון שהתפלל קודם צאת הכוכבים לא יצא דספיקא דאורייתא לחומרא (שם).

ח אם יודע שקראה אלא שמסופק אם בירך לפניה ולאחריה אפילו מסופק בברכת אמת ויציב או אמת ואמונה אינו חוזר ומברך (ס"א וס"ק ד' ה').

ט אם יודע שאמר אמת ויציב ואינו זוכר אם קרא ק"ש דעת הא"ר שאינו חוזר כדלעיל סי' ס"ד דין ז' ועיין פמ"ג (סק"ה).

סימן סח. שלא להפסיק בפיוטין

א כתב הרמב"ם כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות ה"ז טועה וחוזר ומברך כמטבע דדוקא אם פתח בברכה במקום שלא תקנו לפתוח או חתם במקום שאמרו שלא לחתום או שחיסר בברכות הארוכות התחלת הברכה שמתחלת בשם ומלכות או שלא סיים בשם אבל אם שינה בנוסח הברכה ולא אמר אותו לשון ממש שתקנו אלא שאמר ענין הברכה בנוסח אחר אפילו חיסר כמה תיבות יצא בדיעבד הואיל והיה בה אזכרה ומלכות וענין הברכות, מלבד התיבות שפרטו חכמים שהם מעכבים כגון שלא הזכיר ברית ותורה בבהמ"ז ומשיב הרוח וכל כיוצא בזה והגר"א כתב שהרמב"ם חזר בו וסובר דאפילו בברכה ארוכה אם לא גמר סוף הברכה כדינה יצא בדיעבד (סק"א וע"ל סי' קי"ז דין ח' וסי' קי"ט דין ז' וסי' קפ"ז דין ד').

ב המנהגים שנהגו בשרשי התפלה אין לשנות כל אחד ממנהג מקומו כגון מנוסח אשכנז לספרד או להיפך וכל כה"ג כי י"ב שערים בשמים נגד י"ב שבטים וכל שבט יש לו שער ומנהג לבד ולענין דינא האשכנזים המתפללים עם הספרדים או להיפך יצאו ידי חובת תפלה וכ"ז במנהגים שנהגו בשרשי תפלה אבל מה שנוכח בגמרא או בדברי הפוסקים שלמדו מהגמרא הוא שזה לכל ואין רשות לשום אדם לנהוג במנהגו (סק"ד).

ג יש אומרים שאין לומר פיוטים בברכות ק"ש דהוי הפסק ויש מתירין וכן נהגין וכתב הרמ"א שהמיקל ואינו אומרם לא הפסיד ומ"מ אין לפרש מן הצבור. ובש"ל האריך בשם הגאונים שמצוה לומר פיוטים וכשפייט ר"א הקליר והחיות אשר הנה מרובעות לכסא וכו' ליהטא אש סביבותיו ע"ש ומהר"ח כתב בשם הא"ר שלא היה אומר פיוטים ופזמונים אלא מה שתקנו הראשונים כגון הקלירי שנתקנו על דרך האמת וכן לא היה אומר יגדל ומ"מ העיד בנו של מהר"ח על אביו שכשהיה ש"ץ בקהל בימים נוראים היה אומר כל הווידוים וכל הפיוטים וישמע חכם וממנו יקח חכמה ומוסר השכל שלא לשנות המנהגים (ס"א וסק"ד).

ד המתפלל ביחיד לא יאמר שום פיוט באמצע ברכה (סק"ז).

ה מי שאינו אומר הפיוטים לא יעסוק בשום דבר אפילו בדברי תורה וכ"ש שיחה בטילה דהוי הפסק ואפילו גמר הוא והציבור הפיוטים והברכה ועומד בין פרק לפרק ג"כ אסור להפסיק ולא יסתכל בספר אפילו בהרהור שלא יראו ההמון ויבואו לדבר אבל הרהור בעלמא בדברי תורה אפשר שיש להקל אמנם בשעה שהחזן אומר קדיש אסור להרהר שצריך לכיין הרבה בעניית הקדיש (ס"א וס"ק ב' ג' וע"ל סי' קי"ב דין ב').

ו אם שכח לומר הפיוט עד שגמר הברכה אסור לאומרו (סק"ה).

ז בפסח שהחזנים מאריכים הרבה בניגונים טוב יותר לומר הפיוט קודם שמתחיל בברכת יוצר אור כדי שלא ישהה עי"ז כדי לגמור את כולה כיון שהפיוט ברוב אינו מענין הברכה (סק"ה).

ח יש מהמונים שטועים בר"ה וביה"כ כשהחזון מנגן בתחלת ברכת יוצר אור הפיוט של אורות מאופל אמר ויהי מתחילין אח"כ מיד מלך או סלח נא ואינם מתחילים מראש הברכה וראוי להזהירם ע"ז (סק"ו).

סימן סט. דין פורס על שמע

א עשרה אנשים שהתפללו כל אחד בפ"ע ביחיד ולא שמעו קדיש וקדושה אינם יכולים אח"כ כשנתקבצו יחד לומר קדיש וקדושה אלא א"כ יש בהם אחד שלא התפלל עדיין יאמר מקצת פסוקים ויאמר קדיש וברכו בקול רם ואח"כ ק"ש וברכותיה בלחש ואח"כ יאמר התפלה בקול רם עד גמר ברכת האל הקדוש ואח"כ יתפלל בלחש שאר התפלה ולא יתפלל בתחלה בלחש ואח"כ יחזור בקול רם כיון דליכא רוב צבור שלא התפללו ואם התפלל בלחש צ"ע אם יוכל לחזור בקול רם כדי לומר קדושה וכן הדין אם היו אפילו ה' שלא התפללו אבל אם היו ששה שלא התפללו כיון דאיכא רוב מגין הרי הם כמגין גמור ויכולין להתפלל בלחש ואח"כ לחזור התפלה בקול רם (ס"א וסק"א ב' ד' ח' ובה"ל ד"ה אומר) ועיין בחזו"א שמצדד קצת לומר שאם לא התפלל עדיין ש"ץ בעיר או שיש א' שאינו בקי אפשר שיכול ש"ץ להתפלל אפילו אם עשרה התפללו קודם ביחידות עיין שם (אר"ח סימן י"ט ס"ק ז').

ב נוהגין לומר קדיש וברכו אחר גמר סיום ש"ע בלחש קודם שמתחיל הש"ץ התפלה בשביל אלו שאיחרו ברכו וזה נקרא פריסת שמע [וצריכין ליהזר בעת שמקבצין או בפתח ביהכ"ג שלא יעברו נגד המתפללים] ויכול לאומרו אפילו מי שכבר שמע ברכו אך אם אותו שלא שמע בקי יותר טוב שיאמר הוא ועכשיו נהגו שהאבלים פורסים שמע אפילו יש בקיאים שלא שמעו ואינו נכון כ"כ המג"א אבל הפמ"ג יישב המנהג משום דאין פנאי לבקש או אם יש בקי אבל אם יש פנאי ויש בקי שלא התפלל ודאי ראוי שיאמר הוא (ס"א וסק"ט י"א). ויש מקומות שנוהגין שפורס הש"ץ אחר קדיש בתרא בשביל המתאחרין וצריך לומר מתחלה קצת פסוקים ויש נוהגין שאפילו לא בא אדם לביהכ"ג אחר ברכו אעפ"כ פורסין על שמע לבד משבתות ויו"ט ואין לבטל מנהגם מפני המחלוקת אבל במקום שאין לחוש למחלוקת אין לנהוג כן אא"כ יש א' שלא שמע (בפתיחת הסימן).

ג מי שנתאחר לבוא לבהכ"ג ולא שמע קדושה וברכו ולא התפלל עדיין אם יש עשרה בני אדם בבהכ"ג יאמר קדיש וברכו כשיגיע אחר ישתבח וכשיגיע לתפלה יאמר ג' ברכות ראשונות וקדושה בקול רם כדלעיל דין א' ואם האנשים אין רוצים להמתין עליו וחושש שלא יהיה עשרה בבהכ"ג מותר לדלג מפסוקי דומרה ויאמר רק ברוך שאמר ואשרי וישתבח כדי שיוכל לומר קדיש וקדושה ואם אין רוצים להמתין עליו כלל יאמר קצת פסוקים וקדיש וברכו וילכו לדרכם אך צ"ע אם אח"כ יתחיל מיוצר אור או מברוך שאמר ולכאורה טוב יותר שיתחיל אח"כ מברוך שאמר אבל אין נכון לכתחלה להתחיל משמ"ע כדי לומר קדושה ואח"כ יאמר ק"ש וברכותיה שהרי מבטל מצות סמיכת גאולה לתפלה ואם שמע ברכו אפילו מהעולים לתורה א"צ לחזור ברכו אך אם רוצה יכול לחזור כשעומד אחר ישתבח וגם מותר לחזור בשבילו אבל אם אין עומד אחר ישתבח לא יחזור לומר ברכו (ס"ק י"ג י' ובה"ל ד"ה שישלים ובפתיחה וע"ל סי' קכ"ד דין י"א).

ד ואפילו מי שכבר התפלל יכול לעבור לפני התיבה כדי לומר קדושה עבור מי שלא שמע כמו לענין ברכו ויאמר ג' ברכות ראשונות בקול רם והשאר יגמור בלחש אע"פ שכבר התפלל (ס"א וסק"א ובה"ל ד"ה ישלים).

ה אם החזן אמר קדיש וברכו אחר ישתבח ונכנסו בני אדם שלא שמעו יכול לחזור ולומר ברכו בשבילם אם עדיין לא התחיל ברכת יוצר אור אבל אם כבר התחיל לא יאמר עד אחר שמ"ע בלחש (ס"א וסק"ד).

ו יש מקומות שאומרים ברכו אחר ערבית אם יש בני אדם שאיחרו ברכו ויכול הש"ץ לאומרו ג"כ אחר ברכת השכיבונו אבל לא באמצע ברכות ק"ש והרמ"א כתב שלא

נהגו בערבית לומר ברכו בשביל המתאחרים אך אותו שלא התפלל בעצמו בודאי יכול לומר ברכו ואפשר ג"כ שיכול לומר הקדיש שקדם שמ"ע (ס"א וסק"ו ט"ו ובה"ל ד"ה יכול).

ז סומא פורס על שמע וגם עובר לפני התיבה אבל קטן לא יפרוס על שמע מיהו אם הגיע ל"ג שנים אין מדקדקין אם הביא ב' שערות (ס"ב וסק"ט וע"ל סי' נ"ג דין י"ד נ"ו).

ח נהגים שאם התפלל צבור בבהכ"נ ואח"כ בא צבור אחר לא יעמוד החזן השני במקום שעמד הראשון אם עדיין הראשונים נמצאים בבהכ"נ אבל יצאו יכול לעמוד במקומם ואם יש קביעות בבהכ"נ שיתפללו כמה פעמים זה אחר זה אין קפידא וכן אין השניים מוציאים ס"ת אם עדיין נמצאים הראשונים בבהכ"נ בין ס"ת שקראו בה ובין ס"ת אחרת וגם בזה אם יש קביעות בבהכ"נ שיתפללו כמה פעמים אין קפידא וכ"ז מנהג אבל מדינא אין שום איסור בזה (ס"א וס"ק ט"ז י"ח).

ט צבור שהתפללו ובא צבור אחר ואין להם חזן יכול לעמוד החזן הראשון להוציא גם האחרונים ובוה א"צ החזן לעמוד לפני התיבה כל זמן התפלה אלא כשיגיע לברכו אומר לפנייהם קדיש וברכו ואח"כ יאמרו בעצמן עד גמר י"ח בלחש ואח"כ יעמוד לפני התיבה לחזור התפלה כנהוג עם כל הקדישים שאחר התפלה (ס"ק י"ז וע"ל סימן קכ"ד דין י').

סימן ע. מי הם הפטורים מקריאת שמע

א נשים ועבדים פטורים מק"ש ומברכותיה בין בשחרית בין בערבית אבל יש אומרים שחייבין בזכירת יציאת מצרים ולכן חייבות בברכת אמת ויציב וכן בערבית בברכת אמת ואמונה וגם השכיבנו וחייבות ג"כ לסמוך גאולה לתפלה שהרי חייבות בתפלה כדלקמן סימן ק"ו ובשאגת ארי מצדד דפטורות גם מזכירת יציאת מצרים. ובפסוקי דזמרה חייבות וצ"ע ובברכות השחר חייבות וכ"ז לענין חיוב אבל פשיטא דיכולות להמשיך חיוב על עצמן אפילו בברכות ק"ש ונכון הוא ללמדם שיקבלו עליהם עול מלכות שמים ויקראו לפחות פסוק ראשון ויש אומרים פרשה ראשונה (ס"א וסק"א ב' ד' ה' ושעה"צ אות ג' ד').

ב קטן פטור מק"ש וברכותיה עד שיהא בן י"ב ואז חייב לחנכו ומ"מ פסוק ראשון שבק"ש מצוה על אביו ללמדו משידע לדבר ולאו דוקא בזמן ק"ש. ובתפלה חייב לחנכו משהגיע לבן שש או שבע וראוי לחנכו אז גם בק"ש וברכותיה שיקראנה בזמנה לחוש לשיטת ר"ת דס"ל שחייב או לחנכו (ס"ב וס"ק ו' ז' ח' ט' ובה"ל ד"ה קטנים).

ג חתן בזמניו קורא ק"ש בברכותיה כדין ומתפלל ואם אינו קורא מחזי כיוהרא ולענין תפילין עיין בסימן ל"ח דין ט"ו (ס"ג וס"ק י"ד).

ד שבור אם יכול לדבר לפני המלך קורא ק"ש ומתפלל ואם אינו יכול לא יקרא ויתפלל עד שיסיר יינו מעליו (ס"ג וס"ק ט"ו).

ה היה עוסק בצרכי רבים ואין שם מי שישתדל אלא הוא אפילו הוא עוסק רק בהצלת ממונם והגיע זמן ק"ש לא יפסיק שהעוסק במצוה פטור מן המצוה ומ"מ יקרא לפחות פסוק ראשון עם בשכמל"ו בזמנה כי זה דבר קצר ואפשר לו אפילו בשעה שעוסק בצרכי צבור ואם פסק וקרא יצא ידי חובתו ואם יכול להפסיק לק"ש ואח"כ לחזור לצרכי צבור בלא טורח יפסיק ואם התחיל באיסור אחר שהגיע הזמן צריך להפסיק והפמ"ג מצדד שא"צ להפסיק ואם עיקר כונתו רק להרויח ממון מזה אינו נקרא עוסק במצוה וחייב ומ"מ כיון שאין שם מי שישתדל אלא הוא צ"ע ואם כונתו בשביל שניהם פטור (ס"ד וס"ק ט"ז י"ז י"ח י"ט ובה"ל ד"ה היה).

ו אם גמר עסקי רבים ונשאר עת לקרות יקרא ואם לא נשאר עת לקרות מ"מ חייב להזכיר יציאת מצרים אע"פ שעבר זמן ק"ש שמצוה כל היום (וע"ל סי' ס"ז דין ה') ולכן אם כבר עבר זמן ברכת אמת ויציב יאמר איהו פרשה שיש בה יציאת מצרים ואם

נמשך זמן עסקו עד שעבר חצות פטור ג"כ מתפלה ומ"מ אסור לאכול קודם שיניח תפילין שזמנו כל היום וגם אסור לאכל עד שיתפלל מנחה לכן כשיגיע חצי שעה שאחר חצות יתפלל מנחה ואח"כ יאכל (ס"ד וסק"ב).

ז' היה עוסק בתספורת או שהיה מהפך בעורות או שהיה במרחץ או שהיה עוסק בדין והגיע זמן ק"ש אם התחיל בהיתר דהיינו קודם עמוד השחר א"צ להפסיק אם אחר שיגמור ישאר לו שהות לקרות ק"ש ולהתפלל ואפילו יעבור זמן תפלה בצבור אינו חייב להפסיק ועיין לקמן סימן רל"ב מה נקרא התחלה אבל אם התחיל באיסור דהיינו אחר שעלה עמוד השחר פוסק לק"ש שהוא דאורייתא אבל לא לברכותיה ולא לתפלה וכשגומר המלאכה קורא ק"ש עם ברכותיה ומתפלל ודוקא שעדיין ישאר לו שהות לברכות ק"ש ותפלה אבל אם רואה שהזמן עובר צריך להפסיק מיד וכן הדין אם היה עוסק בשאר מלאכות ויש אומרים דבשאר מלאכות מלבד אלו ארבע אסור להתחיל חצי שעה קודם עמוד השחר ואם התחיל אז נקרא התחיל באיסור וברמב"ם לא משמע כן וצ"ע (ס"ה וס"ק כ"א כ"ג ובה"ל ד"ה ומה וע"ל סי' פ"ט דין כ"ז כ"ח).

ח' היה עוסק באכילה צריך להפסיק מיד כשעלה עמוד השחר כל זמן שלא התפלל אפילו התחיל בהיתר (ס"ק כ"ג).

ט' בערבית אם התחיל אכילתו או מלאכתו בתוך החצי שעה שקדם צאת הכוכבים מפסיק מיד וכשיצאו הכוכבים יקרא ק"ש בלא ברכותיה ואח"כ גומר אכילתו או מלאכתו ואח"כ קורא ק"ש בברכותיה ומתפלל כדלקמן סימן רל"ה (ס"ק כ"ד וע"ל סימן רל"ה דין ז' שפסק שא"צ להפסיק עד צאת הכוכבים).

י' ובמקומות שאינו חייב להפסיק מלאכתו או סעודתו אם היה מתיירא שמה אינו משער יפה ויכול לעבור הזמן ופסק וקרא ה"ז משובח (ס"ה וס"ק כ"ב).

סימן עא. אבל והעוסקים במת פטורים מקריאת שמע

א' מי שמת לו א' מו' קרובים שהוא חייב להתאבל עליהם דהיינו אב ואם בן ובת אח ואחות ואשתו ואפילו אינו מוטל עליו לקברו כגון שמתה אחותו הנשואה לבעל הבעל חייב לטפל בקבורתה פטור מק"ש ומתפלה ואם קרא אינו יוצא וצריך לחזור ולקרות אחר הקבורה וכן פטור מכל הברכות אפילו מברכות הנהנין ומכל מצות האמורות בתורה ודוקא מצות עשה אבל מצות ל"ת חייבין ואפילו בדבר שהוא מדרבנן בעלמא ואם רוצה לאכול פת צריך ליטול ידיו ולא יברך על הנטילה ולא יברך המוציא (ס"א וס"ק א' ב' ג' ד' ובה"ל ד"ה מי וע"ל דין ג' בשם החזו"א ועיין בחזו"א או"ח סי' ט"ו ס"ק ה' אם פטור אונן הוא מדאורייתא או מדרבנן).

ב' ואם יש חבורה בעיר שנהגין שכתפין מיוחדים להוציא המת ולאחר שנתעסקו הקרובים בצרכי המת ימסרוהו להם והם יקברוהו משמסרהו להם מיד חייב בכל המצות ואפילו קודם שהוציאוהו מהבית ששוב אינו מוטל עליהם וע"כ לא יפה עושיין האוננים שממתינין להתפלל עד אחר קבורה דתיכף כשנתפשו עם הח"ק בעד מקום קבורה ונתנו להם כל ההוצאות ותכריכים חייבין להתפלל אך אם עדיין אינן שוין באיזה מקום יקברוהו והוא כבודו של מת או כל זמן שמספידין אותו פטורין ותיכף אחר זה מותר להתפלל וחייב אבל במקום שאין חבורה המיוחדת לזה אף שיש לו מי שיתעסק בקבורה נמשך האנינות עד שיקברוהו וישליכו העפר עליו ומיד שמתחילין להשליך העפר עליו ילך האבל לבית של הקבורה ויקרא ויתפלל שם (ס"ק ד').

ג' אם רוצה להתמיר על עצמו ולקרות אינו רשאי אפילו אם יש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה ומיהו בן אונן על אביו ויש מתעסקין בלעדו מותר לו לילך לביהכ"נ לומר קדיש עליו כי זה כבודו של אביו ודוקא כשאין אבלים אחרים אבל כשיש אבלים לא (ס"א וס"ק ו' ז'). ובחזו"א מצד דכשיש מתעסקין אחרים חייב מדינא בק"ש ותפלה ונשאר בצ"ע (או"ח סי' ט"ו סק"ד).

ד מי שהתחיל לקרות ק"ש או להתפלל ונעשה אונן פתאום יש דעות בין האחרונים אם יגמור והרבה אחרונים פסקו שצריך להפסיק (ס"ק י"א). וכן מצדד החזו"א (שם ס"י ט"ו סק"א).

ה אם נמשך האנינות עד סמוך לסוף זמן ק"ש דהיינו רביע היום ואם יתפלל כסדר יעבור זמן ק"ש יקרא ק"ש בלא ברכות ואח"כ יתפלל כסדר ויקרא עוד הפעם ק"ש עם הברכות (סק"ד).

ו ואם נמשך האנינות עד אחר ארבע שעות לא יאמר ברכות השחר שקודם ברוך שאמר אף שיש לו פנאי כיון שבשעת עיקר חיובו שהוא בבקר היה פטור זולת ברכת התורה וברכת שלא עשני גוי ועבד ואשה יוכל לברך וגם ק"ש וברכותיה יכול לברך עד הצות כיון שבאונס עבר הזמן וכן פסקו דומרה וכו"ש שמ"ע שחייב (שם).

ז ואם לא עבר עדיין ד' שעות שהוא שליש היום רק שאם יתפלל כסדר יעבור הזמן ויצטרך להתפלל שמ"ע אחר שליש היום ידלג פסוקי דומרה כדרך שנתבאר בסימן נ"ב אבל לא ידלג מק"ש וברכותיה כלל אף שעי"ז יהיה מוכרח להתפלל שמ"ע אחר שליש היום וצ"ע (שם).

ח ואם עבר חצות היום לא יתפלל שמ"ע וגם א"צ להשלימה בתפלה הסמוכה כיון שהיה פטור מדינא וכן הדין במגחה ובמעריב אבל ברכות התורה וברכת שלא עשני גוי ועבד ואשה יאמר כל היום וכ"ז דוקא אם היה מתו מוטל לפניו מעלות השחר והאיר פני כל המזרח עד אחר חצות אבל אם מת לאחר שהתחיל החיוב עליו דהיינו לאחר שהאיר כל פני המזרח אע"פ שלא קברוהו עד אחר חצות משלים התפלה בזמן מנחה ואפשר דבזה חייב להשלים גם ברכות השחר כיון שהיה חייב בשעת חיובו (שם) ולענין תפילין ע"ל בסימן ל"ח דין י').

ט אם נקבר המת לאחר שאכל ועדיין לא עבר הזמן שיתעכל המזון חייב לברך ברכת המזון וכן אם עשה צרכיו בעודו אונן חייב לברך אשר יצר אחר שנקבר המת אפילו כל היום אם לא שמבקש עוד לעשות צרכיו א"צ לברך כ"א ברכה אחת על שתיהן (בה"ל ד"ה מי).

י מקום שמוליכין המת מעיר לעיר אם מקום קרוב הוא הוי אונן ופטור מק"ש ותפלה ואם הוא מקום רחוק כגון מהלך ב' ימים לא הוי אונן עד שיבואו לעיר קבורתו (שם).

יא וכ"ז בחול אבל בשבת חייב כל היום בכל הברכות ובכל המצות זולת דברים שבצנעה ומותר לילך לבהכ"ג ולעת ערב אם מחשיך על התחום בצרכי קבורה וכן במקום שצריך להושיב גבאים לאחר מנחה להשוות בעד מקום קבורה או לעסוק בשאר צרכי המת פטור אבל אם אינו מחשיך חייב גם לעת ערב ולכן יקרא או ג"כ ק"ש של ערבית בלא ברכותיה מבעוד יום ולא יתפלל או ערבית ובמוצאי שבת יאכל בלא הבדלה ולא יתפלל ולאחר שיקבר המת יבדיל אפילו עד סוף יום ג' (ס"ב וס"ק ח' ט' י').

יב יו"ט שני דינו כחול אפילו אינו רוצה לקברו חל עליו כל דיני אנינות דוקא שיכול לקברו אלא שאינו רוצה אבל אם אי אפשר לקברו מחמת איד העכו"ם או אונס אחר לא חל עליו האנינות ואם מת לו מת ביו"ט בשחרית בשעת תפלה במקום שהמנהג להושיב גבאים ולא יכול לקבצם עד אחר התפלה לא חל עליו או אנינות וחייב להתפלל והוי כמו אונס וכן בליל יו"ט שני יקדש ויתפלל הכל כיון שאין דרך לקבור בלילה ומותר בכל חוץ מלימוד תורה מפני שהוא משמח (וע"ל ס"י תקמ"ח דין ד' שיש חולקים ע"ז) וכ"ז ביו"ט אבל בחול בין בלילה בין ביום אפילו אם יש איזה מניעה מן הגבאים שאין מתקבצין אפ"ה חל אנינות (ס"ב וס"ק י"א).

יג ביו"ט ראשון אם רוצה לקברו בו ביום ע"י גוים דינו כחול ואם אינו רוצה לקברו בו ביום דינו כשבת (ס"ב).

יד המשמר את המת אפילו אינו מתו פטור מק"ש ותפלה וכל המצות מפני שעוסק במצוה ששומרו מן העכברים ואפילו בספינה הוששין לעכברים ואינו רשאי או

להחמיר על עצמו ואפילו הוא יושב חוץ לד"א ואם היו שנים משמרים זה משמר וזה קורא ואח"כ משמר זה וקורא זה (ס"ג ד' וס"ק י"ב).

טו החופר קבר למת פטור אפילו בשעת נחו מעט נקרא ג"כ עוסק במצוה שע"ז יתחזק כחו לחזור ולחפור ואם היו שנים או יותר חופרים פטורים כל הצריכים לצרכי החפירה בבית אחת ואם יש נוספים נשמטים וקורין וחוזרים אלו ומתעסקים והאחרים נשמטין וקורין (ס"ה ו' וס"ק י"ג).

טז אסור לקרות ק"ש תוך ד' אמות של מת או בבית הקברות וכן לומר קדיש ושאר דברי קדושה אסור משום לועג לרש ועיין לעיל סימן מ"ה לענין תפילין וה"ה כאן ואם קרא יש אומרים שלא יצא ולכן לענין ק"ש יחזור ויקרא אבל אם בירך או התפלל אינו חוזר ולענין ברכות ק"ש מסתפק הפמ"ג (ס"ז וס"ק ט"ו ט"ז י"ז). ופסק בחו"א דלא אמרינן לענין לועג לרש כל הבית כד' אמות אבל לאכול אסור בכל החדר שהמת שם אפילו חוץ לד"א (או"ח סימן ט"ו ס"ק ב' ו' וע"ל סימן מ"ה דין ג').

סימן עב. דין נושאי המטה והמגנחמים והמלוים

א בעיר שיש בה חבורה המזומנת לשאת המת פטורין כל בני החבורה בשעת הוצאת המת מק"ש שדרכן להחליף לשאת לפי שכולן חפצים לזכות בו ואפילו הרחוקים מהמטה ואפילו יש שהות לאהרונים לקרות בעוד שנושאים הראשונים פטורין משום דפעמים נמלכין ונותנין להם לשאת לכך אין להם להתחיל ובמקום שאין חבורה המיוחדת לכך פטורים נושאי המטה וגם הסמוכים למטה לפי שדרך לזכותן בהמצוה כשיכבד על הנושאים אבל שאר המלוין את המת הרחוקין מהמטה חייבין בק"ש שהרי יכולין לקרות פסוק ראשון בכוונה ובעמידה והשאר כשהן מהלכין אבל פטורים מתפלה כדלקמן סימן ק"ו (ס"א וס"ק א' ב' ג').

ב אין מוציאים את המת אפילו אדם חשוב סמוך לזמן ק"ש אם אין שהות להוציאו ולקבורו קודם שיגיע התחלת זמן ק"ש דהיינו משיכיר את חבריו ברחוק ד' אמות וצריכין להמתין זמן שישערו שכבר קראו והתפללו נושאי המטה ורוב הקהל וסמוך לערבית יש להקל לפי שאם לא יקברנו לפני שקיעת החמה יעבור על מ"ע של כי קבור תקברנו ואם נשתאה הוצאת הקבורה עד שחשיכה ימתינו מלהוציאו עד שיתפללו הקהל מעריב (ס"ב וס"ק ד' ה' ו' ובה"ל ד"ה אין).

ג ואם התחילו אפילו אחר שהגיע זמן ק"ש אין נושאי המטה והצריכין לשאת מפסיקין אפילו אם יעבור זמן ק"ש אבל אלו שאין למטה צורך בהן חייבין לקרות תיכף אע"פ שיש עדיין שהות (ס"ב וס"ק ז' ח').

ד העם העוסקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטין אחד אחד וקורין ומתפללין ואפילו אם ע"ז יעבור זמן ק"ש אין לחוש ולא יקראו אצל המת משום לועג לרש והרבה פוסקים ס"ל דמתפלה פטורין ולענין החזן הספדן בדאי יש לסמוך להקל בזה שלא יצטרך להפסיק ואם אין המת מוטל לפניהם הם קורין ומתפללין והאונן יושב דומם ואין עונה אחריהם כלום כדלעיל סימן ע"א (ס"ג וס"ק ט' ו' ובה"ל ד"ה נשמטין).

ה קברו המת וחזרו לעשות שורה לנחם האבלים אם יכולים לעמוד ולקרות פסוק ראשון קודם שיגיע האבל אליהם לנחמו יקראו כל מה שיוכלו אבל אם לא יספיקו לא יתחילו דוקא אם יש שהות ביום לקרות אח"כ אבל אם יעבור זמן ק"ש יקראו ק"ש כיון שעדיין לא התחילו במצות תנחומין כ"כ המג"א ומשמע מזה דאם התחילו במצות תנחומין אע"ג שעוסקין רק במצוה דרבנן פטורין אפילו ממצוה דאורייתא והפמ"ג כתב צ"ע מנין לו זה (ס"ד וס"ק י"ב י"ג ובה"ל ד"ה וכל ד"ה אם).

ו העומדים בשורה לנחמו הפנימים שרואין פני האבל פטורין והחיצונים שאינם רואין פני האבל חייבין (ס"ה).

סימן עג. הישן עם אשתו ובניו איך יתנהג

א שנים שהיו ישנים בטלית אחת ובשר שניהם נוגעים זה בזה אסור לקרות קריאת שמע ולהתפלל ולדבר בד"ת ואפילו שניהם החזירו פניהם זה מזה אלא א"כ היתה טלית מפסקת ביניהם ממתניהם ולמטה ואז מותר ובלבד שיוציא ראשו לחוץ שלא יוכל לראות את הערוה ויחוצ ג"כ על לבו שלא יהא לבו רואה את הערוה ויש להסתפק אם צריך שיהא טלית חוצץ עד סוף גופן או אפילו הטלית קצר ולמטה ברגליהם נוגעים זה לזה מותר (ס"א וסק"א ד' ובה"ל ד"ה ממתניהם). ואם א' מהם בשרו נוגע למעלה ממתניו בבשר חבירו למטה ממתניו צ"ע ובמג"א כתב דאיתו שבשרו נוגע למעלה ממתניו מותר ואינו מוכרח (חזו"א או"ח סימן ט"ז סק"ו).

ב אם טלית מפסקת ביניהם ממתניהם ולמטה אפילו פניהם זה כנגד זה ואפילו בשרם נוגע ממתניהם ולמעלה זה לזה מותר (סק"ג ד').

ג אם שוכבים פנים כנגד פנים בלא הפסקת טלית אפילו אינם נוגעים זה בזה כל ששוכבין בקירוב זה לזה אסור (סק"א). ובחזו"א פסק דבזה מותר (או"ח סימן ט"ז סק"ו ט').

ד בדיעבד אם קרא בלא החזרת פנים ובלא הפסקת טלית יצא ידי חובתו כן כתב הפר"ח ויש מפסקין בזה (סק"ד).

ה אם היה ישן עם אשתו קורא בחזרת פנים לצד אחר ואפילו בלא הפסקת טלית משום דאשתו כגופו ורגליו בה ליכא הרהורא אבל בלא חזרת פנים אסור ואם האיש לבד החזיר פניו ופני האשה נגד אחוריו הוא מותר לקרות ובלבד שלא יגע בשרו בערותה אבל היא אסורה לקרות עד שתחזיר גם היא פניה ואז מותר אפילו בשרם נוגע זה בזה (ס"ב וסק"ה). ובחזו"א מתיר גם לה לקרות אם החזיר האיש פניו ואפילו בלא חזרת פנים ונוגעים זה בזה מתיר אם אין ערותן נוגעים בבשר (או"ח סי' ט"ז סק"ט). ויש חולקין על עיקר דין זה וס"ל דאין חילוק בין אשתו לאחר ונכון לחוש לדבריהם ולפ"ז צריך מאד ליוהר בזה בק"ש שעל המטה ובברכת המפיל שיהיה ביניהם הפסקת טלית ואז מותר אפילו פנים נגד פנים (ס"ב וסק"ו).

ו כתב בחזו"א הנוגע בידו באשתו בכל מקום דהוי ערוה לענין רואה אסור בק"ש ואפשר שאפי' כשחובק פניה וידיה אסור ואם בשרו נוגע באשת חבירו אפילו כל שהוא ואפילו למעלה ממתניהם אסור ואם נוגע בידו בחבירו למעלה ממתניו אין בזה משום ערוה (או"ח סימן ט"ז סק"ו ז' ונ' דמ"מ אסור כדין נוגע במקומות מכוסים כדלקמן סימן צ"ב).

ז היה ישן עם בניו ועם בנותיו הקטנים מותר לקרות ק"ש בחזרת פנים בלא הפסקת טלית ואם פני בניו נגד אחוריו צריך ליוהר שלא יגע בשרו בערותו והפר"ח מיקל אפילו פנים כנגד פנים אם אין ערותו נוגע בבשרו או ערותו נוגע בבשרו (ס"ג וסק"ז ח'). וכן פסק בחזו"א ואם ערות אחד מהם נוגע בבשר חבירו י"ל דשניהם אסורים ואפשר דבזה אסור אפילו בקטן פחות מבן ט' וקטנה פחותה מבן ג' (או"ח סי' ט"ז סק"ט) ואפשר דגם ביצים נקרא ערוה לענין זה (שם סק"י). ובבתו הקטנה אם נוגע בידו אסור מיהו אפשר דדוקא למטה ממתני' אבל למעלה ממתני' אין בזה משום ערוה (שם סק"ז).

ח קטנים אחרים שאינם בניו דינם כדין גדולים מיהו בזכר פחות מבן ט' שנים ונקבה פחותה מבן ג' שנים לכאורה יש להקל (סק"ט). ובחזו"א מחמיר בזה (שם סק"ט).

ט אם היו בניו גדולים אסור בלא הפסקת טלית ומשנכנס יום ראשון בשנת י"ג לחינוך ושנת י"ב לחינוך אפילו לא הביאו ב' שערות אסור ויום הלידה בכלל כגון אם נולד באחד בתשרי בסוף היום משנשלם שנת י"ב והגיע אחד בתשרי בתחלת ליל שנת י"ג משנולד נחשב כגדול לענין זה (ס"ד וסק"י י"א). ואפילו בלא ק"ש אסורין ביחד לישן ערומים בקירוב בשר משהגיע הזמן הזה (שם).

י כל דינים אלו כשקורא ומתפלל או מדבר בד"ת בפיו אבל להרהר בד"ת מותר אפילו ערותו מגולה ולכן מותר להרהר בדברים שבקדושה בשעת תשמיש ואינו דומה

למבואות המטונפות שאסור בהרהור (בה"ל ד"ה ממתיניהם וע"ל סי' ס"ב דין ו' וסי' ע"ד דין א' וסי' צ"ב דין י"ח וע"ל סי' ע"ה דין ו' וסי' פ"ה דין ט' ולענין אבריו נוגעין בערוה ע"ל סי' ע"ד דין כ').

סימן עד. שלא לברך כשאבריו רואים את הערוה

א אסור מה"ת לקרות ק"ש או לעסוק בד"ת ולהוציא מפיו שום דבר קדושה נגד הערוה והקורא שום דבר קדושה עובר בלאו מן התורה ולוקה מכת מרדות ופסול לעדות מדרבנן וצריך לחזור ולקרות ק"ש עם ברכותיה אבל הרהור מותר נגד הערוה ושומע כעונה הוי כדיבור ואסור (בפתיחה לסי' זה וע"ל סי' ע"ה דין ו').

ב איסור ערוה נחלק לחמשה חלקים א) עינו רואה ערותו ב) עינו רואה ערות חבירו ג) לבו רואה ערותו ד) לבו רואה ערות חבירו ה) גילוי ערוה (שם).

ג אם רואה בעיניו בין ערותו ובין ערות חבירו בין של ישראל או גוי וכ"ש של אשה בין א"א ובין פניה ואפילו קטן בן ט' וקטנה בת ג' איסורו מן התורה ואם ספק אם ראה ערוה צריך לחזור ולקרות דספק דאורייתא לחומרא ולענין ברכות ק"ש צ"ע (שם).

ד יש חילוק בין רואה ערותו לרואה ערות חבירו דבערות חבירו יש לו תקנה על ידי שיחזיר כל גופו אבל ברואה ערותו אין לו תקנה שאי אפשר להחזיר גופו מערותו וחזרת פניו ועצימת עיניו לא מהני כדלקמן סימן ע"ה (שם).

ה אם לבו רואה ערותו כגון שהולך בחלוק בלי מכנסים ובלי אזור או כגון שמושכב ערום תחת המכסה והוציא ראשו לחוץ ולבו עם הערוה תחת המכסה אסור לקרות ק"ש או לברך ולדבר בד"ת ואיסורו רק מדרבנן עד שיחזיר בין לבו לערוה ואז מותר אפילו אין מוציא ראשו מהטלית וכן לבו רואה ערות חבירו כגון ששניהם תחת טלית אחת ערומים וראשם לחוץ ואין בשרם נוגע אלא שפניהם זה כנגד זה אפילו אחד מהם יש הפסק בין לבו לערוה אסור משום שלבו רואה ערות חבירו (שם וס"א וס"ק ו' ובה"ל ד"ה הי').

ו איסור לבו רואה את הערוה או את ערות חבירו אינו אלא מדרבנן ואם קרא חוזר וקורא ק"ש עם ברכותיה אבל תפלה ושאר ברכות לא יחזור בדיעבד (בפתיחה וסק"ה).

ז יש חילוק בין לבו רואה ערותו ללבו רואה ערות חבירו דבלבו רואה ערות חבירו אין לו תקנה אא"כ יכסה בבגד על לבו וכיסוי יד לא מהני אבל בלבו רואה ערותו יש לו תקנה שמפסיק באבנט או בבגד בין לבו לערוה והנחת יד לא מקרי הפסק ודוקא ידיו ידיה אבל ידי אחרים מהני ואם מחבק בזרעותיו בין לבו לערוה הוי הפסקה דעדיף מידי כיון שאין דרכן של בני אדם לחבק עצמם כך (בפתיחה וס"ג וס"ק ט' י"ד).

ח היה הולך בחלוק על גופו צריך לחזק בין לבו לערוה דהיינו שידביק בידי הטלית או הכתונת במקום הלב או למטה מלבו ובזה מותר לקרות ק"ש ואפילו לבו מגולה לגמרי מותר בשעת הדחק ובלבד שיכסה ערותו ג"כ כדלקמן אבל להתפלל אסור עד שיכסה לבו וכל גופו ושלא בשעת הדחק אין לעשות כן אפילו באיזה ברכה וכ"ש בק"ש עד שיכסה גופו (ס"א ו' וסק"א ב' ג' ד' י"ד כ"ב כ"ד).

ט ואם מכסה לבו בבגד בפני עצמו מהני אפילו אין מהדקו ומדביקו (בה"ל ד"ה צריך). וכי בחזו"א דחלוק מהדק הוי כהגורה (א"ח סט"ז סק"ה וכ"ה לק' סצ"א ד"ג) ואם לבוש חלוק וערותו מכוסה הוציא ראשו ולבו חוץ לחלון אם הוא מהדק לחלון מותר (שם סקי"א).

י אם ערותו מגולה אסור מה"ת לקרות ק"ש ולעסוק בתורה אפילו אין עיניו ולבו רואין אותה כגון שהם מכוסים וצריך לחזור ולקרות ולכן העומד בבית ערום הוציא

ראשו חוץ לחלון שלא יראה ערותו וגם חצץ בבגד על לבו אפ"ה אסור משום שערותו מגולה ונראית בבית ואפילו אין שם שום אדם לראותו (בפתיחה וזק"ד) וכתב בחזו"א וכן התחתון אם הוא מגולה הוא בכלל ערוה אלא א"כ שערו יוצא דרך נקב בבגדו בזה אין לחוש ואין ידוע גבולי הערוה בצמצום (או"ח סימן ט"ז ס"ק י').

יא אבל הישן ערום בכילה שאינה גבוה י' טפחים והוציא ראשו חוצה לה וגם הפסיק בין לבו לערוה ה"ז כאלו ערותו מכוסה בטלית ואם ראשו ורובו חוץ לכילה נחשב כאלו כולו בחוץ ואסור (סק"ד ובה"ל ד"ה משום). ובחזו"א מפסק בזה ומביא ראיה להיתר (או"ח סימן ט"ז ס"ק ד').

יב ואם עומד ערום במגדל של עץ ומוציא ראשו לחוץ מותר דכלי דינו כמלבוש אם אין לבו ועיניו רואין את הערוה (בה"ל ד"ה משום). ובחזו"א כתב דדוקא בכלי ומגדל שכל גופו מתכסה בהן אבל בעומד באמבטי שכולו ערום נגד העומד למעלה אף אם יסמוך על דופן האמבטי לחוץ בין לבו לערוה וגם יוציא ראשו לחוץ לא מהני דמקרי ערותו מגולה (או"ח סימן ט"ז ס"ק ד').

יג אדם לבוש שהוציא ראשו חוץ לחלון הבית וא' שוכב ערום בבית על הארץ למטה מן החלון מותר זה שהוציא ראשו לקרות ק"ש (חזו"א שם סק"ב).

יד הרוחץ ערום במים צלולין ורוצה לשתות יחוץ על לבו או בין לבו לערוה כדלעיל וגם יוציא ראשו חוץ למים ולא יסתכל בערוה וגם יכסה ראשו שלא יברך בגליו הראש ואז יכול לברך ואין בזה משום ערותו מגולה שמים צלולין נחשבין ככסוי אבל לענין לבו רואה את הערוה אין נחשבין הפסק כיון שגם לבו בתוך המים ולכן יחוץ בין לבו לערוה ואם הוציא לבו מחוץ למים מהני ובלבד שגם עיניו חוץ למים ושלא יסתכל בערוה (ס"ב וסק"ו ו' ח' י"ג). ולענין כסוי הראש לא מהני שיכסה בידו לענין זה וע"ל סימן ב' דין כ"ב וסימן צ"א דין ו' (ס"ג וסק"י).

טו ואם היו מים עכורין א"צ לחוץ בין לבו לערוה דחשיבי הפסק וגם במים צלולין אם יש שם עפר וטיט יכול לעוכרן ברגליו כן כתב המ"א אבל באו"ז כתוב שאפילו בכלי שאין שם עפר וטיט יכול לעוכרן ברגליו וכ"ז דוקא כשהמים אין ריחן רע כדלקמן סימן פ"ו (ס"ב וסק"י א').

טז ואם גם חבירו ערום בתוך המים צלולין צריך לכסות לבו שלא יראה ערות חבירו ולא מהני לחוץ בין לבו לערוה דמ"מ רואה ערות חבירו כדלעיל דין ו' (סק"ו).

יז היה לבוש כתונת דק שהערוה נראית ממנה דינו כמו במים צלולין (בפתיחה).

יח גשים מותרות לקרות ק"ש כשלבם רואה את הערוה אבל אם ערותו מגולה אסור ולכן אם האשה יושבת וערותה דבוקה ומכוסה בקרקע או שיושבת ע"ג שום דבר מותרת לברך ולהתפלל אע"פ שעגבותיה מגולות ויש אומרים שגם העגבות צריכות להיות מכוסות (ס"ד וסק"ט ט"ו ט"ז י"ז) ואפילו קצת העגבות החיצונות (חזו"א או"ח סימן ט"ז ס"ק י').

יט ולכן מותרת אשה לברך ברכת הטבילה כשהיא עומדת תוך המים ערומה שהמים נחשבין כיסוי לגבי הערוה אפילו צלולין כדלעיל ויותר טוב שיהיה לבה למעלה מן המים או שתחבק וזרעותיה להפסיק בין לבה לערוה או שעוכרת המים ברגליה ואם יש עוד גשים ערומות בבית הטבילה אפילו עומדות חוץ למקוה צריכה להחזיר פניה וגופה מהן (סקט"ז וע"ל סי' ע"ה דין י"ג).

כ שאר אבריו רואין את הערוה מותר אבל איזה מאבריו נוגע בין בערותו בין בערות חבירו אסור לקרות ק"ש ולהתפלל ולכן ירכותיו שהערוה שוכבת עליהן צריך להפסיקן בבגד או להרחיקן שלא יגע הגיד בהן אבל בנגיעת הכיס אין להקפיד המדקדקין מדקדקין גם בזה כי יש חולקין. ובדיעבד יצא אפילו אם נגע הגיד בירכים (ס"ה וסק"ב).

כא דין צוהה בבית והוציא ראשו חוץ לחלון יתבאר בסימן ע"ט דין י"ז בע"ה (סק"ד).

סימן עה. להזהר מגלוי שער וקול אשה בשעת קריאת שמע
וכן שלא לקרותה כנגד הערוה

א אסור לקרות ק"ש ולהתפלל ולדבר בד"ת כנגד ערוה אפילו של עכו"ם כמלא עיניו
ואם קרא חוזר וקורא (ס"ד וסק"ד י"ט).

ב כנגד ערות קטן עד בן ט' וקטנה עד בת ג' שנים מותר לקרות וכתב המג"א מ"מ
לא יאחזו המוהל הערוה בידו בשעת הברכה והרבה אחרונים מקילין וגם יש לחוש
לסכנה אם לא יתפוס בידו וכ"כ הגר"א שאסור לעשות כהמג"א (ס"ד וס"ק כ"ג כ"ד).

ג קטן בעצמו יוכל לקרות כשהוא ערום עד בן ט' שנה ונגד ערות איש הוא מותר רק
עד שיגיע לחינוך ועיין סימן שמ"ג (ס"ק כ"ב).

ד היתה ערוה כנגדו והחזיר פניו בלא גופו או שעצם עיניו או שהוא בלילה או שהוא
סומא לא מהני רק אם החזיר פניו וגם כל גופו דנעשית הערוה מצדו או מותר
לקרות אפילו עומד בסמוך לה (ס"ו וס"ק כ"ט ל').

ה אם הוא ברשות אחד ואדם ערום ברשות אחר כנגדו יש אומרים דבזה מהני עצימת
עינים ואם חלון של זכוכית מפסיק בינו לבין ערוה ועוצם עיניו מהני לכולי עלמא
(ס"ק כ"ט).

ו מותר להרהר בד"ת כשהוא ערום וא"צ לומר כנגד ערוה אחרת אבל אסור לשמוע או
ברכה מחבירו לצאת יד"ח כי אי אפשר לומר שומע כעונה כיון שאי אפשר לענות
(סקכ"ט וע"ל סי' ע"ג דין י').

ז ערוה בעששית ורואה אותה דרך דפנותי או בגד דק המנהיר עד שנראית הערוה
או טפח מבשר האשה כדלקמן אסור לקרות כנגדה ואפילו היא בבית אחר ורואה
אותה בעששית שבחלון ואפילו בדיעבד צריך לחזור ולקרות ועצימת עינים שרי בכל
זה כיון שהערוה מכוסה (ס"ה וס"ק כ"ה כ"ו).

ח טפח מגולה באשה במקום שדרכה לכסותה הוי ערוה אפילו באשתו ולכן צריך ליוהר
בשעה שמינקת ומגולה דדיה שלא לדבר או שום דברי קדושה ויש אומרים דבאשה
אחרת בין פנויה בין אשת איש אפילו פחות מטפח הוי ערוה (ס"א וס"ק ג' ו').

ט ובמקומות שדרכן להיות מגולה כגון פניה וידיה כפי המנהג שדרך להיות מגולה
באותו מקום וכן פרסות רגליה עד השוק שקורין קני"א בל"א במקום שדרכן לילך
יחף מותר לקרות כנגדן ובמקום שדרכן לכסות שיעורן טפח אבל זרועותיה ושוקה אפי'
רגילין לילך מגולה כדרך הפרצות אסור (סק"ב) ובחז"א מסופק דאפשר דגם למטה
מהארכובה בכלל שוק וכן בפרק היד (או"ח סי' ט"ז סק"ח).

י קטנה מבת ג' ואילך אסור לקרות נגד מקומות המגולים שבה [הנ"ל בדין ח' ט']
(בה"ל ד"ה טפח) ובחז"א כתב דאין כאן שיעור בשנים אלא כל שאין דעתן של
בני אדם להרהר עליהם מחמת קטנותם מותר (או"ח סי' ט"ו סק"ח) ואם היא בתו
מ"א שנה ואילך (בה"ל שם).

יא יש אומרים דמהני עצימת עינים נגד טפח באשה וכשאי אפשר בענין אחר יש
לסמוך ע"ז אם נזהר מלראות כלל (סק"א). וכן הסכים בחז"א דעצימת עינים
מותר בטפח ולא דוקא עצימת עינים אלא הוא הדין חזרת הבטתו כל שאין העין מרגשת
(חז"א או"ח סימן ט"ז סק"ז) ובפחות מטפח באשה אחרת לכ"ע מהני עצימת עינים
וכן בשער אשה (סק"ה).

יב אם השוק מגולה יש אומרים אפילו באשתו פחות מטפח אסור לקרות כנגדה (סק"ז).
ובחז"א פסק דשוק ג"כ שיעור טפח (או"ח סימן ט"ז סק"ח).

יג אשה מותרת לקרות נגד אשה אחרת ערומה ובלבד שתהא יושבת שלא יהא פניה
של מטה נראית אבל כשהיא עומדת דינה כמו נגד ערות איש ואפילו ברשות
אחרת אסור (ס"א וסק"ח).

יד בדיעבד אם קרא נגד טפח יש אומרים שצריך לחזור ולקרות ומ"מ אם לא נתכוין
להסתכל אין להחמיר בדיעבד לחזור ולקרות אף באשה אחרת (סק"ד).

טו וכ"ז לענין איסור ק"ש שאסור אפילו אינו מכוי להסתכל אבל לענין איסור הסתכלות אפי' באצבע קטנה אם מסתכל להנות עובר בלאו ולא תתורו אחרי עיניכם ואמרו חכמים שאפי' יש בידו תורה ומע"ט לא ינקה מדינה של גיהנם וראי' בעלמא לפי תומו בלא נהנה מותר אם לא מצד המוסר ואדם חשוב יש לו ליוהר בכל גווי ובמקומות שדרך להיות מכוסה כגון זרועותיה או שאר מקומות הגוף אף ראי' בעלמא אסור ובתולות דידן בכלל נדות הן משיגיע לזמן וסת ובכלל עריות הן (ס"ק ז').

טז שער של איש אפילו של ערה היצא דרך נקב מותר לקרות כנגדו אבל אם הכיס נראה הוי ערוה (ס"ק ט' ועיי' סי' ע"ד דין י' בשם החזו"א).

יז שער של אשה שדרכה לכסותה אפילו אין דרכה לכסותה רק בשוק ולא בבית ובחצר אסור לקרות כנגדו אפילו בבית אם נתגלה קצת מהם ואפילו אשתו ואפילו אם דרך אשה זו וחברותיה באותו מקום לילך בגילוי הראש בשוק כדרך הפרוצות אסור ואפילו אשה שאינה מכירה אבל בתולות שדרכן לילך פרוצות הראש מותר ונכריות שאינם מוזהרות לכסות שערן צ"ע אם דינו כבתולות (ס"ב וסק"י י"ב וחזו"א אור"ח סי' ט"ז ס"ח).

יח נשים שיש להם בגד המצמצם את השער שלא יצאו לחוץ מלבד כובע שעל ראשה יצא מעט שער חוץ לצמת שא"א לצמצם מותר לקרות כנגדו אפילו באשה אחרת ובמקום שמנהג בנות ישראל ליוהר שלא לצאת אפילו מעט מן המעט חוץ לקישורי' בכלל ערוה היא ואסור לקרות כנגדה (ס"ב וס"ק י' י"ג י"ד).

יט וכ"ז לענין ק"ש אבל להסתכל באשה אחרת אפילו בשערות שחוץ לצמתן אסור ואסור לילך בגילוי הראש אפילו בחצרה ובחדרה וכ"ש בשוק וחצר של רבים אף אם תלך במטפחת לבד לכסות שערה מקרי עוברת על דת עד שתלך ברדיד למעלה ככל הנשים וכתב המג"א שגם בתולות לא ילכו בגילוי הראש רק אם שערותיהן קלועות ולא סתורות אבל המחצית השקל והפמ"ג מקילין בזה ובתולות ארוכות או שנבעלו אסורות לילך בגילוי הראש ומ"מ אם זינתה ואינה רוצה לצאת בצעיף על ראשה כדרך הנשים אין יכולין לכופה (ס"ק י"א י"ב י"ג ובה"ל ד"ה מחוץ).

כ נשים הבאים מן הארצות שאין דרכן לגלות חוץ לצמתן למקום שדרכן לגלותן אם אין דעתן לחזור מותרין לגלותן ולקרות ק"ש נגדן מותר אפילו דעתן לחזור דליכא הרהורא ואם באו ממקום שדרכן לגלות למקום שאין דרכן לגלות לא יגלו אפילו דעתן לחזור ואסור לקרות כנגדן אפילו דעתן לחזור ואם איש אחד בא ממקום שדרכן למקום שאין דרכן אסור לקרות כנגדן בכל גווי ואם בא ממקום שאין דרכן לגלות למקום שדרכן לגלות אם אין דעתו לחזור מותר (בה"ל ד"ה מחוץ).

כא ובוהר החמיר מאד שלא יתראה שום שער מהאשה דגרמא מסכנותא לביתא וגרמא לבנהא דלא יתחשבון בדרא וסטרא אחרא לשרות בביתא וכ"ש אם הולכות בשוק כך ע"כ בעיא איתחא דאפילו קורות ביתא לא יחמון שערות חדא מרישאה ואי עבדית כן מה כתיב בניך כשתילי זיתים מה זית כר' בנהא יסתלקון בחשובין על שאר בני עלמא ולא עוד אלא דבעלה מתברך בכל ברכאן דלעילא וברכאן דלתתא בעותרא בבנין ובני בנין עכ"ל בקיצור וכתב המג"א דראוי לנהוג כהוזהר ובגרמא איתא במעשה דקמחית דבזכות הצניעות היתרה שהיתה בה שלא ראו קורות ביתא אמרי חלוקה יצאו ממנה כהנים גדולים דע' דהנשים שהורגלו לילך בשערות ראשן מאד צריכה האשה העומדת על הטבילה להשגיח היטיב שלא יצא משערותיה לחוץ ואפילו משהו מעט אחד דאל"ה תשאר נדה גמורה וחייב עליה כרת ואם היא טובלת בליל ש"ק שא"א לה לטלטל הנר ולהשגיח היטיב בזה הכרוך על ראשה בדבר דק (שקורין טול) שהוא מלא חללים שיכנס המים בהם ולא יהיה חציצה (ס"ק י"ד ובה"ל ד"ה מחוץ).

כב פאה נכרית אפילו דרכה לכסות אין בהם משום ערוה ומותרת לגלותה ויש אוסרין וכתב המג"א שאם אין מנהג המקום שילכו הנשים בפאה נכרית הדין עם המחמירים וגם אסור לקרות כנגדן ובמקומות שנהגו לילך יש לסמוך על המקילין ומשמע שאפילו בשער של עצמה שנחתך ועשתה ממנו פאה מותרת ובמגן גבורים מחמיר בזה (סקט"ו).

כג יש ליהזר מלשמוע קול זמר אשה בשעת ק"ש ואפילו פנויה ואפילו אשתו ובדיעבד אם קרא חוזר וקורא בלא הברכות ומ"מ אם הוא בדרך בין העכו"ם או בעיר והוא אנוס שא"א לו למחות מותר לקרות ולברך בזה אך יתאמץ לבו לכיין להקדושה שהוא עוסק ולא יתן לבו לקול הזמר (ס"ג וס"ק ט"ז י"ז).

כד וכ"ז בשעת ק"ש אבל שלא בשעת ק"ש מותר לשמוע קול זמר פנויה אך שלא יכוון להנות שלא יבוא לידי הרהור אבל זמר אשת איש וכל העריות לעולם אסור וכן פנויה שהיא גדה בכלל עריות ובתולות דידן כולן בחזקת נדות משיגיע להן זמן וסת וקול זמר פנויה נכרית היא ג"כ בכלל ערה ואסור לשמוע בין כהן בין ישראל (ס"ק י"ז).

כה קול הרגיל שאינו של זמר אינו ערה ואפילו מאשת איש ומ"מ אסור לכיין להנות מדיבורה שהרי אפילו בבגדי אסור להסתכל להנות (ס"ג וס"ק י"ח).

כו כתב בחזו"א אפשר לצדד להקל בזה"ל להגיד תוכחה ברבים ולהזכיר דברי חז"ל אפילו יש פרועות ראש כנגדו משום עת לעשות וגם בצירוף שיטת הר"י דאם אינו משים לבו שרי (או"ח סימן ט"ז ס"ק י"א).

סימן עו. להזהר מצואה בשעת קריאת שמע

א אסור לקרות ק"ש מדאורייתא במקום שיש צואה ואפילו משהו כי אין שיעור לאיסור צואה וצריך להרחיק מלפניו כמלא עיניו ומלאחזיו ד"א ממקום שכלה הריח וכן הדין לענין תפלה וכן בכ"מ בהלכות אלו ובהל' ראית ערוה שנוכח הדין לענין ק"ש בין להיתר בין לאיסור ה"ה תורה ותפלה וכל עניני הקדושה בין שאומרים בלשון קודש בין שאומרים בלשון חול (ס"ק ב' ח' כ' וע"ל סי' תקפ"ח דין ד').

ב העבירו צואה לפניו או שהיתה שטה על פני המים צריך להרחיק מלפניו כמלא עיניו ומלאחזיו ד' אמות ממקום שכלה הריח ואם העבירו צואה מלפניו ע"פ רחבו מותר לקרות קודם שמגיע לד' אמותיו או אחר שנתרחקה ממנו ד' אמות ממקום שכלה הריח כדין צואה מצידו ויש מקילין דאפילו לפניו דדי בהרחקה ד"א ממקום שכלה הריח כיון שהצואה עוברת ואינה קבועה ויש להחמיר לכתחלה ובדיעבד חוזר וקורא ק"ש בלא ברכותיה ובתפלה אין חוזר ומתפלל וכן הדין כל היכא שיש מחלוקת הפוסקים (ס"ג וס"ק ו' ח' וע"ל סימן ע"ט דין ד' ט' בענין צדדין).

ג פי חזיר כצואה עוברת דמי אפילו עולה מן הנהר אין תרחיצה מועלת לו דהוי כגרף של רעי ואם חלון פתוח וחזיר עובר עיין בסימן ע"ט דין ט"ז (ס"ג וס"ק ט').

ד אסור לקרות מן התורה נגד מי רגלים ולא אסרה תורה אלא כנגד עמוד של קלוח ואם נפל לארץ אסור מדרבנן ושותת לא חשיב נגד עמוד ומותר מדאורייתא ויש מפסק בזה (ס"ז וס"ק כ"ז).

ה ספק אם צואה בבית מותר לקרות דחזקת בית שאין בו צואה ואם מצוי שם קטנים צריך לבדוק ואם מצא צואה בבית ואינו יודע אם צואת כלבים ושאר בהמה וחיה או צואת אדם הולכין אחר המצוי ואם מצויין תינוקות יותר מכלבים אסור (ס"ז וס"ק כ"ב כ"ג).

ו ואם ספק אם יש צואה באשפה אסור לקרות משום דחזקת אשפה שיש בה צואה ואם בדק ולא נמצא בה רק צואה שמסופק אם היא מכלבים או מתינוקות הולכין אחר המצוי (ס"ז וס"ק כ"ב). הדוקא אם אין מהאשפה ריח רע דאל"כ בלא"ה אסור כדלקמן סימן ע"ט (ס"ק כ"ז).

ז אבל ספק מי רגלים אפילו באשפה מותר כיון שהוא מדרבנן ובלבד שבדקה ולא נמצא בה צואה וגם אין ממנה ריח רע וכן אם מצא בבית מים שפוך על הארץ ואינו יודע אם הוא מים או מי רגלים יש להקל אפילו במקום שמצוי שם קטנים דכך מצוי שנשפך מים כמו מי רגלים ואם ידוע שהוא מי רגלים אלא שהוא מסופק אם הוא

מי רגלי אדם או בהמה אם מצויין שם קטנים יותר מבהמות תלינן במצוי כ"כ הח"א וצ"ע (ס"ו וס"ק כ"ו ובה"ל ד"ה אבל).

ח ואם ת"א יוצא- שהיה כאן מי רגלים ונסתפק אם הטיל לתוכו רביעית-מים וכיוצא בו יש להחמיר כיון דאיתחזק איסורא ומ"מ בשעת הדחק שיתבטל ע"ז מק"ש ותפלה יכול לסמוך על המקילין בזה אבל בצואה אם נסתפק אם פינוהו או לא אסור לקרות ולהתפלל עד שיתברר לו (ס"ק כ"ה).

ט קרא ק"ש או התפלל במקום צואה וידע שיש שם צואה צריך לחזור ולקרות עם ברכותיה ולהתפלל ולענין ברהמ"ז ושאר ברכות עיין לקמן סוף סימן קפ"ה ואפילו כנגד מי רגלים שנפלו לארץ אם ידע שיש כאן מי רגלים ועבר וקרא או התפלל צריך לחזור כיון שעבר על דאי דרבנן (ס"ח וס"ק ל"א ל"ג).

י האחרונים מצדדים דמה שצריך לחזור ולקרות אינו אלא מדרבנן ומדאורייתא יצא אם קרא ומ"מ לכתחלה אם הוא במקום המטונף וא"א לו לצאת משם כגון שהוא חבוש בבית האסורים וכיוצא בזה מוטב שלא יתפלל כלל שעובר בזה על איסור דאורייתא (בה"ל ד"ה צריך).

יא קרא במקום שראוי להסתפק בצואה כגון במקום שמצוי שם קטנים וכיוצא בזה ומצא אצ"כ צואה בתוך ד' אמות צריך לחזור ולקרות עם ברכותיה ולהתפלל ואם מצא חוץ לד' אמות תוך שיעור כמלא עיניו עיין לקמן סימן פ"א דין ד' וכן אם לאחר תפלה מצא שהיה בגדיו ומגעלי מטונפים וידע שנטפסו ע"י שהלך קודם התפלה במקום מטונף ולא שמר עצמו בצאתו משם להיות נקי צריך לחזור ואם עבר זמן תפלה אין משלימה בתפלה אחרת דפרשע הוא ואין תשלומין אלא בנאנס (ס"ח וס"ק כ"ח כ"ט ל' ל"א).

יב אבל אם אין המקום ראוי להסתפק בו ומצא אח"כ צואה א"צ לחזור ולקרות שהרי אפילו לכתחלה היה מותר לקרות כל כמה דלא ידע וכן אם ישב בלילה במקום שהיה בו צואת חתול וכיוצא בו ונדבק בבגדו והתפלל בבהכ"נ ואח"כ מצאו אין צריך לחזור דדמי לאין המקום ראוי להסתפק (ס"ח וס"ק ל' ל"ג).

יג אם התפלל במקום שראוי להסתפק והלך לו ולא בדק וא"א לו לחזור למקום ולבדוק, אם היה אשפה צריך לחזור ולקרות ולהתפלל דהוי קרוב לודאי שיש שם צואה אבל במקום שאינו בחזקת היתר וגם לא בחזקת שיש בו צואה אלא שראוי להסתפק אין מחויב לחזור ולקרות מספק אלא דוקא במצא אח"כ (בה"ל ד"ה קרא).

יד אם מצא מי רגלים אפי' במקום הראוי להסתפק א"צ לחזור כיון שאינו אלא מדרבנן (ס"ח).

טו צואה בעששית של זכוכית או דבר אחר המנהיר מותר לקרות כנגדן אע"פ שרואה אותה דרך דפנות' כיון שהיא מכוסה ואפילו הצואה נוגע בדפנות העששית ואם מגיע לו ריח רע אסור ומ"מ א"צ בזה ד' אמות ממקום שכלה הריח אלא כ"ז שאין מגיע לו מותר כ"כ הפמ"ג בסימן זה אבל בסימן ע"ט נשאר בצ"ע (ס"א וס"ק א' ג' ה' ובפתיחה לסימן ע"ט כתב דגם בביאור הגר"א משמע להחמיר וכ"ד כמה פוסקים).

טז צואה בגומא לא מהני אם מכסה אותה ברגלו יחיפה אפילו אינו נוגע בה אבל בסנדלו אם אינו נוגע בה יכול לכסות אבל אם נוגע בה אפילו אין הצואה מתפשט בצדדי הסנדל בחוץ ואינו נראה לא מהני מפני שסנדלו הוא מלבוש שלו אבל אם חלצו וכיסה בו מהני אפילו נוגע בה וכן בכל דבר שמכסה (ס"ב וס"ק ד' ה').

יז אם אחר שקרא ק"ש וברכותיה מצא צואה דבוקה בסנדלו מתחת' ואינו נראה מבחוץ חוזר וקורא ק"ש בלא ברכותיה ואם נתפשט גם מבחוץ חוזר וקורא בברכותיה אם היה מקום שצריך להסתפק כדלעיל בדין מצא צואה (ס"ק ו').

יח היה לפניו מעט צואה יכול לרוק עלי' ויקרא כנגדה והוא שיהא הרוק עבה וגם אין מגיע לו ריח רע ואין הביטול מועיל אלא לפי שעד אבל אם לא יקרא מיד והרוק גימוח ונבלע לא מהני ואם הותן מים ע"ג הצואה לא מקרי כסוי אלא א"כ המים עכורים שאין הצואה נראית מתוכה ולכן יש לזוהר שלא לקרות נגד עביט מלא מים אשר השליכו בתוכו בגדי קטנים שיש בהם צואה (ס"ו וס"ק כ"א).

יט היתה צואה על בשרו ומכוסה בבגדיו אפילו בבגד כל שהוא ואינו מריח ריח רע יש אוסרין לקרות ואפילו אחד מאבריו בתוך ד' אמות של הצואה וכן אם הכניס ידיו לבה"כ דרך חור ויש מחיצה בינו לבה"כ. ויש מתירין בכל זה כיון שאין פיו וחוטמו במקום הצואה ונכון לעשות כדברי המחמיר ובשעת הדחק יש לסמוך על דברי המתירין (ס"ד וס"ק י"א י"ב י"ד ובה"ל ד"ה ומכוסה).

כ ואם הצואה על בגדיו ומכוסה למעלה מותר לכולי עלמא אם אין ממנה ריח רע ומ"מ יזהר כל אדם שיהיו תמיד בגדיו נקיים ובפרט בעת התפלה, ואם ברכיו לחות ממי רגלים בטופח ע"מ להטפח ומכוסה בבגד עיין לקמן סימן ע"ח דין ב' (ס"ק י"ב ובה"ל ד"ה היתה).

כא צואה בפי טבעת אפילו היא מכוסה אסור לקרות לדברי הכל אפילו אינה נראית כשהוא עומד ונראית כשהוא יושב אבל אם אינה נראית אפילו כשהוא יושב מותר ולכן יש לו לאדם להתעורר ולראות תמיד שיהא נקי פי הטבעת שלו ולרחצה במים או ברוק כדי שלא ישאר שם אפילו משהו מצואה ואפילו בדיעבד אם נשאר משהו וקרא ק"ש חוזר וקורא והרבה אחרונים כתבו דאפילו בתפלה יהזור ויתפלל (ס"ה וס"ק י"ז י"ח י"ט).

כב מי שידיה מטונפות מקינוח בה"כ אם אין בהם ממשות צואה אלא לכלוך בעלמא והלך ריחה והיא על ידו מותר לקרות כנגדה אפילו בלי כסוי דוקא אחר אבל הוא עצמו אפי' ידיו מלוכלכות ממלמולי זיעה וחיכוך הראש אסור לקרות ק"ש ותפלה עד שיטול ידיו או אם אין לו מים ינקה ידיו כדלעיל סימן ד' (ס"ק י').

כג מי שיש לו חולי הטחורים וזב ממנו דם תמיד ואגב הדם יוצא ממנו ליחה סרוחה מעופשת אם יש לו ריח רע אסור בכל דבר שבקדושה כ"ז שליחה סרוחה שותת ממנו ואם אין שם ריח רע אם הדם או הליחה יוצא דרך דחי בסירוגין יכול לרחוץ מקום הוזהמא ומותר ואם שותת ויורד תדיר מעצמה א"צ תקנה ומותר (ס"ק ט"ז).

כד ש"ז על בשרו דינו כצואה ואף שהיא מכוסה אסור אבל כשהיא על בגדיו והיא מכוסה מותר ויש אומרים שאין דינה כצואה ומיהו בס"ח מוכח דאפילו על בגדיו ומכוסה יש לרחצו או לפשטו שלא יהא דבוק בו הטומאה וכ"ש כשנכשל ח"ו ע"י קרי שלא יהא לו למזכרת איסור (ס"ד וסקט"ו וע"ל ס"מ ד"ז וסנ"ג דג"ב וסר"מ דל"ח).
כה א"צ להרחיק ממה שאדם מקיא אף שהוא מאוס (ס"ק כ').

סימן עז. שלא לקרות כנגד מי רגלים

א אסור לקרות נגד מי רגלים וצריך לזה כל דיני הרחקה כמו לענין צואה בסימן ע"ט (ס"א וס"ק"א וע"ל סי' ע"ו דין ד' וסי' ק"ע דין ז').

ב אם הטיל לתוך המי רגלים רביעית מים מותר לקרות בין שהם בכלי ובין ע"ג קרקע ויראה שילכו המים על כל מקומות שהמי רגלים שם שהם טופח על מנת להטפח ואם לא הלכו צ"ע דוקא כשאין מסריחין אבל אם ידוע שהם מסריחים אין מועיל רביעית אלא צריך שירבה עליהם מים לבטל הסרחון (ס"א וס"ק ב' ד' ובה"ל ד"ה אסור).

ג יש אומרים דבעינן שיטיל דוקא רביעית בבת אחת דאי לאו הכי קמא קמא בטיל (ס"ק ג' ושע"צ).

ד אין חילוק בין שהמים קדמו למי רגלים או המי רגלים קדמו ואם היו כרביעית מים ע"ג קרקע והשתין ע"ג המים מותר לקרות ק"ש ואפילו אם עתה מחמת המי רגלים נחפשט יותר (ס"א וס"ק ו').

ה אפילו השתין הרבה די ברביעית מים ואם השתין פחות מרביעית אפילו בב' פעמים די ברוב מים לבטלן (סק"ו וע"ל סי' פ"ב דין ד').

ו יש אומרים דאם השתין ב' פעמים צריך ב' רביעית והאחרונים מצדדים דזה דוקא אם הטיל רביעית מים ואח"כ חזר והשתין אבל אם השתין כמה פעמים ואח"כ הטיל רביעית מים מהני וכן מסכים בביאור הגר"א (ס"ב וסק"ח).

ז אם המ"ר בעביט שלהן לא מהני מים דעביט עצמו אסור לקרות נגדו כדלקמן סימן פ"ו (ס"א וסק"ה).

סימן עח. מי שנצרך להטיל מים בשעת קריאה

א היה קורא או מתפלל או עוסק בדברי תורה והתחילו מי רגליו שותתין פוסק עד שיכלו המים ואפילו יצטרך עי"ו לשהות הרבה כדי לגמור כולה ואפילו יעבור עי"ו זמן תפלה ממתין (ס"א וסק"א ובה"ל ד"ה הי' וע"ל סי' צ"ב דין א').

ב אחר שכלו המים חוזר לקרות אף שלמטה עדיין ברכיו לחות ממני רגליו ואפילו נפלו על בגדיו ויש בהם טופח על מגת להטפח מותר כיון שהם מכוסים בבגדו העליון ואם גם הבגד העליון נתלכלך אם עוסק בק"ש או שאר דברי קדושה צריך לילך ולהסיר בגדיו או עכ"פ לכסות המקום המלוכלך בבגד אחר אך לענין תפלה שאי אפשר להפסיק יתפלל כדרכו אחר שהפסיקו להיות שותתין (ס"א וסק"ב ג').

ג ואם נפלו המי רגלים בארץ מרחיק מהם ד' אמות או ממתין עד שיבלעו בקרקע עד שלא יהיו טופח על מגת להטפח בין בק"ש בין בתפלה ואפילו יצטרך עי"ו זה לשהות כדי לגמור כולה ויצטרך לחזור לראש אין לחוש בזה בק"ש דהוי כקורא בתורה אבל אם נודמן לו כן בברכת ק"ש טוב יותר שירחיק מהן ולא ימתין על הבליעה (ס"א וסק"ד ד' ה').

ד אם שהה עי"ו כדי לגמור את כולה בק"ש חוזר לראש כיון שהוא אנוס כדלעיל סימן ס"ה ומשערין לפי הקורא ובברכת ק"ש אינו חוזר אלא א"כ שהה כדי לגמור מתחלת יוצר אור עד גאל ישראל ואז יחזור מתחלת הברכה שפסק כדאיתא לעיל סימן ס"ה דין ג'. ובתפלה אפשר דא"צ לחזור לראש ג"כ אם לא שבפסיקה עד שיכלו המים לבד היה שיעור כדי לגמור כולה (ס"א וסק"ה ז').

ה מי שיש לו חולי המטפח ממנו תמיד מי רגלים עיין בסימן פ' דין ה' (ס"ק ז').

סימן עט. מי שנודמן לו צואה בשעת קריאה

א דין צואה נחלק לעשרה דינים (א) צואה מלאחריו ומצדיד (ב) לפניו (ג) במקום גבוה י' ונמוך י"ד (ד) צואה בחדר ופתח פתוח (ה) צואה בעששית (ו) צואה במים (ז) ריח רע שיש לה עיקר (ח) צואה עוברת (ט) דין מי רגלים ועביט וגרף של רעי י' אשפה וצואת בהמה. ונפרשם בע"ה אחת אחת (בפתיחה).

ב [א] היתה צואת אדם מאחריו או מן הצדדים תוך ד' אמות אסור מן התורה לקרות ק"ש ולהתפלל ולדבר ד"ת או לברך שום ברכה ואם קרא במקום שראוי להסתפק ואח"כ מצא חוזר וקורא כדלעיל סימן ע"ו מדין ט' ואילך (בפתיחה).

ג וצריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח ואפילו אם יש לו חולי שאינו מריח צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח למי שמריח ואם אין מגיע ממנו ריח רע צריך להרחיק ממנו ד' אמות (ס"א וסק"א). ויש אומרים דמדאורייתא אין אסור אלא עד מקום שכלה הריח והשאר מדרבנן ויש חולקין (בה"ל ד"ה ד"א).

ד ולכתחלה יש ליוהר אם הצואה לצדיד לילך עד שיהיה הצואה מלאחריו ממש ואז די בד' אמות ואם אי אפשר רק בטירחא יתירא סגי מצדדים בד' אמות (ס"ק ה' וע"ל דין ט').

ה [ב] ואם הצואה לפניו צריך להרחיק מלא עיניו ובוהו א"צ ממקום שכלה הריח אלא כיון שאינו יכול לראות די בזה אם אין שם ריח ושיעור מלא עיניו יש אומרים שהוא מדרבנן דמדאורייתא אין אסור רק בד' אמות ממקום שכלה הריח ויש אומרים שהוא מדאורייתא ומשערין כמלא עיניו כל א' לפי ראייתו והחזרת פנים בלא גופו לא מהני (ס"א ובה"ל ד"ה ומלפניו וד"ה מלא וד"ה או).

ו א"צ להרחיק מלא עיניו רק בידע בודאי שיש שם צואה אבל במקום הראוי להסתפק די שירחיק ד' אמות ממקום הספק ויש מחמירין במקום הראוי להסתפק (בה"ל ד"ה ומלפניו).

ז אפילו בלילה או שהוא סומא צריך להרחיק כמלא עיניו ביום וסומא ישער בכמלא עיניו דאדם בינוני ולכן אסור לומר בלילה ק"ש או שאר דבר קדושה לפני בתים או חצר שדרך להיות שם צואה (ס"א וס"ק ד' ובה"ל ד"ה או).

ח הרהור בד"ת מותר אם הרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח אפילו בתוך כמלא עיניו ויש אוסרין (סק"ג ובפתיחה).

ט צדין שלפניו יש אומרים דדינם כלפניו ויש אומרים דדינו כמן הצדדין דסגי בד' אמות אך מה שרואה בלא הטיית ראשו לצדדין לכו"ע דינו כלפניו ולכן צריך ליוהר מאד בשעת קידוש לבנה שרי"ן שטאק"ן סרוחין נמשכין לאורך הרחוב לצדדין שאפילו הם ברחוק ד"א הרי הם נמשכין גם מלפניו ואסור כמלא עיניו וכ"ש שצריך להרחיק ד"א ממקום שכלה הריח ומוטב שלא לקדש כלל אם אין מרחיק כדין והנזהר מלהזכיר דברי קדושה במקום שאינו נקי עליו הכתוב אומר ובדבר הזה תאריכו ימים (ס"א וסק"ה).

י הש"ץ המתפלל וצואה בבהכ"נ או בבית שמתפלל שם אפילו הוא לאחריו בכל"הבית צריך לשתוק עד שיוציאנה מאחר שמוציא רבים ידי חובתן וא"א שלא יהא מן הקהל בתוך ד"א ממקום שכלה הריח ואף שאנחנו נוהגים שכל יחיד מתפלל לעצמו מ"מ צריך כל יחיד לענות אמן על ברכת הש"ץ ואסור להיות צואה לפניו ואם אין שום אדם יושב בתוך הד"א מותר להתפלל ואע"פ שהצואה מפסקת ביניהם ובין הש"ץ יחזירו גופם שלא יהא לפניהם מיהו ע"י לעיל סי' נ"ה דין מ"ח ד"א יחיד לא יענה אמן אם יש צואה בינו לבין הצבור (ס"א וס"ק ח' ט').

יא ואם הש"ץ עוסק בפסוקי דזמרה ואין שם עניית אמן מותר לו לומר כדרכו אם הוא חוץ לד"א ממקום שכלה הריח ונראה דה"ה בק"ש וברכותיה כיון שבזמנינו אין מוציאין בזה יד"ח וצ"ע ואם הוא בתוך ד' אמות צריך לשתוק (סק"ז ובה"ל ד"ה עד).

יב ואם שהה הש"ץ כדי לגמור את כולה אם ה' הצואה בתוך ד"א צריך לחזור בק"ש ומשערין לפי הקורא וכן בתפלה בלחש אם שהה כדי לגמור כל התפלה מראשה ועד סופה, אבל בפסוקי דזמרה אינו חוזר רק למקום שפסק וכן בברכות ק"ש כדי שנתבאר לעיל סימן ס"ה דין ג' ע"ש (ס"א וס"ק ז').

יג אם תיגוק השתין בבהכ"נ ישתוק הש"ץ עד שיטילו בהן מים או שיכסוהו או ירחיקו כל הקהל מהן ד' אמות ומותרין לענות אמן אע"פ שמפסיק בינם לבין הש"ץ וגם אפשר שא"צ להודיע להש"ץ כיון שהמי רגלים חוץ לד"א אלא שהקהל יראו להתרחק או לכסות או להטיל מים שיוכלו לענות אמן ואם המי רגלים הוא מאוזה חולה המטפסף לאונסו אין להשתיק הש"ץ אפילו הוא תוך ד"א שלא לביישו. ואם היה המי רגלים תוך ד"א של הש"ץ והשתיקוהו ושהה לגמור כולו עיין סימן ע"ח דין ד' (סק"ט ושעה"צ ובה"ל ד"ה בתוך וע"ל סי' צ' דין כ"ט ל').

יד היתה הצואה במקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה טפחים וגם רחב ד' על ד' טפחים או שהוא עומד על המקום גבוה והצואה מונח למטה על הארץ או שהיתה בחדר אחד והוא בחדר אחר דעת הרא"ש דמותר לקרות אם אין שם ריח רע כיון שהיא ברשות אחרת אפילו פתח פתוח ויושב בצידה ודעת הרשב"א שאין מותר אפילו יש לה דלת אלא דוקא כשאין רואה אותה ויש להחמיר והרהור מותר בזה לכו"ע ואם אינו רחב ד' על ד' יחזור ויתפלל בתורת נדבה כי יש מחלוקת אחרונים בזה (ס"ב וס"ק י' י"א י"ב ובה"ל ד"ה אבל וד"ה דוקא ובפתיחה).

טו ואם מעצים עיניו או בלילה יש מתירין לכו"ע כיון שהצואה במקום גבוה י"ט או נמוך י"ט ויש אוסרין ובשעת הדחק שאינו יכול להחזיר גופו יש לסמוך על דברי המקילין ואם אינו יכול לראות הצואה מחמת גבהו או עומקו לכו"ע מותר ואם רואה הצואה דרך חלון של זכוכית גם כן מותר לכולי עלמא (ס"ק י"ד).

טז ולכן אסור לדבר דברי קדושה והוא מסתכל דרך חלון פתוח אם רואה האשפתות (ור"ן שטאק"ן) שברחובות או שחוזר עומד בפני חלונו אע"פ שאין מגיע לו ריח רע וצריך ליהדר בשעת קידוש לבנה דרך חלון פתוח או על (גאנקע"ס) אלא צריך שעכ"פ יעצים עיניו ואז אם אין ריח רע מגיע לו מותר לכו"ע וכ"ש בחוזר עובר לפני חלונו שמותר בעצימת עינים ובמקום שמסופק בזה מותר מטעם ספק ספיקא מ"מ נכון לכתחלה שיעצים עיניו (ס"ק ט"ו ובה"ל ד"ה אותה).

יז אם הכניס ראשו למקום שיש שם הצואה לכו"ע אסור אפילו בעוצם עיניו וכן להיפך אם הצואה והאדם בבית והוציא ראשו חוץ לבית או חוץ לחלון ג"כ אסור לקרות דשדינן ראשו בתר רובו (ס"ק י"ג ועיין בזה חזו"א או"ח סימן ט"ז ס"ק י"א).

יח אם יש לה ריח רע לא מהני שינוי רשות וצריך ד' אמות ממקום שכלה הריח ויש מקילין דבזה די עד מקום שיכלה הריח לבד וכן הדין בצואה מכוסה וריחה נודף ג"כ תלוי במחלוקת זה וצ"ע למעשה ולכן מי שהתפלל והריח ריח רע ממקום אחר יפסיק וישהא עד שיעבור הריח ומי שיש לו חולי שאינו מריח אפשר שיש להקל בזה במקום הדחק (ס"ב וס"ק י"ז ובה"ל ד"ה ולא).

יט אם העבירו צואה בבית ונשאר עדיין ריח רע בבית יש להחמיר אך מי שאינו מריח מותר לקרות בזה (ס"ק י"ט).

כ חצר קטנה שנפרצה במלואה לגדולה והגדולה עודפת עלי' מן הצדדין אם צואה בגדולה אסור לקרות בקטנה עד שירחיק ד"א ממקום שכלה הריח שהקטנה נחשבת כפתחה של גדולה ולדעת רש"י כל חצר הקטנה אסורה ולא מהני הרחקה אבל אם צואה בקטנה מותר לקרות בגדולה אם אין מגיע לו ריח רע ואם מגיע ריח רע בהגדולה יש אומרים שצריך ד' אמות ממקום שכלה הריח ואם רואה אותה תלוי במחלוקת הרשב"א והרא"ש לעיל דין י"ד (ס"ג וס"ב ובה"ל ד"ה שירחיק וד"ה אם).

כא [ה] צואה בעששית מותר ונתבאר בסימן ע"ו דין ט"ו (בפתיחה).

כב אם מפסיק מחיצה זכוכית בינו לצואה גבוה י' טפחים מהני דעת המג"א שאם היא בבית צריך שתהא חוצצת מכותל לכותל והח"א מסיק שאם רוחב ד' טפחים מותר לקרות כנגדה אבל לא כנגד האויר (שם וע"ל סימן פ"ז דין י' בזה). ומחיצה של בני אדם העומדים זה אצל זה בפחות מג' טפחים הוי מחיצה להפסיק (סי' שס"ב ס"ק ל"ח).

כג [ו] צואה במים לא מהני ונתבאר בסימן ע"ו דין י"ח (שם).

כד [ז] ריח רע שיש לו עיקר הוי כצואה מן התורה וצריך להרחיק מלאחריו ד"א ממקום שכלה הריח ואם קרא חזר וקורא אך יש אומרים דבחדר אחר מותר לקרות מיד כשכלה הריח וא"צ ד' אמות ויש חולקין כדלעיל דין י"ח (שם).

כה [ח] צואה עוברת ואין עומד במקומו ג"כ אסור מדאורייתא ומרחיק מלפניו כמלא עיניו ומלאחריו ד"א ויש מקילין דגם לפניו די בד"א ונתבאר לעיל סי' ע"ו דין ב' (שם).

כו [ט] מי רגלים מן התורה אסור רק נגד העמוד אבל שותת וכ"ש נפל לארץ אסור רק מדרבנן וצריך להרחיק לפניו כמלא עיניו ולאחריו ד' אמות ודוקא כשאין מסריחין אבל מסריחין אסור מה"ת ונתבאר בסימן ע"ו (שם).

כז [י] אשפה שריחה רע ונבילה שמסרחת וכל דבר כיוצא בזה שדרך בני אדם להצטער מריחם דינם מן התורה כצואת אדם ומרחיקין מלפניו כמלא עיניו ומלאחריו ד' אמות ממקום שכלה הריח ואם ברוב הימים נסתלק ממנה הריח רע מותר אם היא בדוקה מצואה וממי רגלים אבל אם אין בדוקה סתם אשפה בחוקת שיש בה צואה (ס"ח וס"ק כ"ג כ"ד ובה"ל ד"ה אשפה ובפתיחה וע"ל סי' פ"ה דין י' וסי' פ"ו דין ד').

כח עביט של מי רגלים וגרף של רעי אסור מן התורה לקרות כנגדו ויתבאר בסימן פ"ו בעז"ה (בפתיחה).

כט צואת בהמה חיה ועוף אם אין בהם ריח רע א"צ להרחיק מהם מלבד אלו המנזרים לקמן ואם יש בהם ריח רע שדרך בני אדם להצטער מאותו הריח דינם כצואת

אדם וצריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח ומלפניו כמלא עיניו ואפשר שאפילו פסק הריח אח"כ אסור כמו בצואת אדם וצ"ע למעשה דוקא שידעי' שיש בהם ריח רע אבל מסתמא א"צ לבדוק בהם ויש מקילין שאפילו אם יש בהם ריח רע די שירחיק עד מקום שיכלה הריח וא"צ ד' אמות ולכן בדיעבד אם התפלל לא יחזור אבל בק"ש חוזר וקורא (ס"ד וס"ק כ"ב כ"ג כ"ד ובה"ל ד"ה דינים).

ל צואת כלב וחזיר אם לא נתן בהם עורות אין בהם ריח רע ואם נתן בהם עורות מרחיקין מהם כמו מצואת אדם ואפילו ניטל מהם העורות ונתייבש וניטל מהם הריח רע ג"כ אסור כדין צואת אדם וצ"ע (ס"ד וס"ק כ"ד ובה"ל ד"ה אם נתן וד"ה ואם יש).

לא צואת החמור הרכה לאחר שבא מן הדרך ומי רגלי החמור הבא מן הדרך אסור לקרות כנגדן ואם היתה מתחלה רכה אפילו יבשה אח"כ אסור ויש מתירין וצ"ע וההולך בדרך ורואה צואת בהמה כנגדו אם אין ריח רע בא לו א"צ לחוש לשל חמור ומותר לקרות ובמקום שרוב הבהמות חמורים יש לחוש (ס"ה ו' ובה"ל ד"ה דינים).

לב צואת חתול ונמ" אפילו אין מריחין אסור ואם בתחלה לא היו מריחים צ"ע וכן צואת תרנגולים אדומה אסור י"א דהיינו שהצואה אדומה וי"א שהתרנגולים אדומים שקורין (אינדיק) ומן הנכון שלא להחזיק אותם בבית שלומדים שם ובפרט בבית ת"ח כי אי אפשר לו בלי הרהור תורה (סה"ו וס"ק כ"ה כ"ו ובה"ל ד"ה צואת).

לג צואת תרנגולים ההולכים בבית דינם כצואת בהמה חיה ועוף אפילו עיקר חיותם מה' מיני דגן כ"ז שלא ידעין שצואתם מסרתם מותר והעופות היושבות על ביצתן צואתן מסרתם ודינם כצואת אדם (ס"ז וס"ק כ"ז).

לד לול של תרנגולים דינו כצואת אדם וכן דיר של בהמה ויש מתירין בדיר של בהמה ומ"מ לא גרע מסתם אשפה שחזקתה שיש בה צואת אדם עד שיבדוק ואם הרפת מסריח שדרך בנ"א להצטער ממנו אסור לכו"ע ואם פינו הרפת מהדיר ונסתלק הריח רע מותר לקרות שם אך שיבדוק גם הכתלים מצואה כי על פי רוב מצוי טיגופת על הכתלים ע"כ שומר נפשו ירחק מזה (ס"ז וס"ק כ"ח ובה"ל ד"ה אבל).

לה בדיעבד אם קרא נגד לול של תרנגולים וצואת תרנגול אדומה יחזור ויקרא ובתפלה יחזור ויתפלל ויתנה שאם יצא תהא לגדבה לפי שבכל אלו יש מחלוקת (בה"ל ד"ה בירושלמי).

לו יצא ממנו ריח מלמטה אסור בד"ת עד שיכלה הריח ואם יצא מחבירו מותר בדברי תורה אבל אסור לקרות ק"ש או לברך שום ברכה עד שיכלה הריח או שירחיק למקום שאין ריח וא"צ ד' אמות ואיסורו מדרבנן (ס"ט וס"ק ל' ל"א ל"ב).

לז דבר שטבעו ריח רע כגון עטרן וכדומה מותר ולא נקרא צואה אלא מה שנסרח מחמת עיפרו (ס"ק כ"ג).

סימן פ. מי שאינו יכול להשמר מהפיח

א מי שברי לו שאינו יכול לעמוד על עצמו מלהפיח עד שיגמור תפלתו בין בשחרית בין במנחה וערבית מוטב שיעבור זמן תפלה ולא יתפלל ממה שיתפלל בלא גוף נקי שגנאי שיצטרך להפסיק תפלתו להפיח דינו כאנוס ויתפלל בתפלה השניה ב' פעמים אבל לא יעבור זמן ק"ש אלא יקרא ק"ש עם ברכותי ובלי תפילין ומתי שיכול להניח תפילין ביום יניחם ודעת הגר"א שאין לבטל תפלה בזמנה עבור זה שיכול (ס"א וס"ק ג' ובה"ל ד"ה מוטב וע"ל סי' ג' דין ג').

ב וכ"ז דוקא אם ברי לו שאינו יכול לעצור אבל המשהא מחששא שמא יבוא להפיח שלא כדין הוא עושה ואפילו בתפלה בצבור אינו נכון לבטל בשביל זה ויש לאדם רק לבדוק את עצמו לכתחלה ויותר אין עליו חיוב כלל (סק"א ובה"ל ד"ה מוטב).

ג אם יראה לו שיכול לעמוד על עצמו בשעת ק"ש מניח תפילין בין אהבה לק"ש ומברך עליהן ותיכף אחר ק"ש יחלצם אבל הטלית יכול ללבוש כל היום שא"צ גוף נקי לציצית ואם בא לו הטלית בין אהבה לקריאת שמע ילבשנה בלא ברכה (ס"א וס"ק ד').

ד וכ"ז כשאירע לו מקרה זה בשביל שום מאכל שהזיק לו וכיוצא בו שלערב יוכל להתפלל בגוף נקי אבל מי שרגיל בכך מחמת חולי שמוכרח להפיה בכל שעה מותר לו להתפלל בלא גוף נקי שאל"כ לא יתפלל לעולם וכשיגיע לו הפחה יפסיק עד שיכלה הריח ואפשר דמותר לו ג"כ להניח תפילין על איזה רגעים לקיים המ"ע ויחלצם מיד ואם א"י לעצור מלהפיה עד שיניח הש"י והש"ר יניחם אחד אחד ובכ"ז לא יברך עליהם (סק"ד וע"ל סי' ל"ח דין ר').

ה מי שיש לו חולי שמטפטף תמיד מי רגלים לאונסו יש להתיר לעשות לו בגד סביב אברו והבגדים העליונים יהיו נקיים ויכנס לבהכ"נ ויתפלל ובשעת הטפת מי רגלים יפסיק ואח"כ יתפלל דוקא שלא הוצרך לטפטף בשעה שהתחיל להתפלל אע"פ שידע שבתוך תפלתו יצטרך לטפטף (סק"ד).

סימן פא. דין צואת קטן

א קטן שהגיע לכלל שנים שאחר כיוצא בו יכול לאכול כזית מאחד מחמשה מיני דגן אפילו ע"י ביטול בזמן שאדם בינוני יכול לאכול אכילת פרס דהיינו ג' ביצים ויש אומרים ד' ביצים ממין זה מרחיקין מצואתו או ממימי רגליו מן התורה כמו בגדול אע"פ שלא ראינו לזה שאכל (ס"א וסק"ב ג' ד' ר').

ב ואם הקטן הוא חלוש וידוע לנו שא"י לאכול כזית בכדי אכילת פרס וגם מימיו לא היה יכול לאכול כן א"צ להרחיק מצואתו וממימי רגליו עד שיהא כבר שית וכבר שבע ואם הקטן היה יכול לאכול פ"א אפילו לא אכל מעולם מין דגן ואח"כ נחלש ואינו יכול דינו כגדול ויש מקילין בקטן שידוע שלא אכל דגן זה ימים רבים ואין הצואה באה מדגן וכ"ש אם לא אכל מעולם ולכתחלה בודאי יש להחמיר בצואה אך במי רגלים אפשר שיש להקל ובדיעבד אם קרא ק"ש נגד צואתו יחזור ויקרא אך אם התפלל נגדם א"צ לחזור אלא א"כ ראינו זה הקטן שאכל ואז גם בדיעבד יחזור ויתפלל (ס"ק א' ב' ובה"ל ד"ה קטן ושעה"צ).

ג אם הקטן יכול לאכול כזית דגן בכדי אכילת פרס אע"פ שאחרים בומנו לא הגיעו לזה צריך להרחיק (בה"ל ד"ה קטן). וכ"ז מצד הדין אבל טוב וישר להרחיק מצואת קטן אפי' בן ח' ימים. אין נכון לקרות נגד תינוקות דסתמן מטפחין באשפה מקום צואה ובגדיהן ומגעליהן מטופים (סק"ג).

ד היה קורא ומתפלל וראה צואה או מי רגלים כנגדו חוץ לד' אמות ממקום שכלה הריח יחזור גופו לצד השני אם אינו עומד בתפלת י"ח או שילך עד שתשאר מאחוריו ד' אמות ממקום שכלה הריח ואם אי אפשר להחזיר גופו וגם לא לילך לפניו ילך כדי שיניחנו לצדדין ד' אמות ממקום שכלה הריח וא"צ לחזור אלא למקום שפסק אפילו היה במקום הראוי להסתפק כיון שמרוחק ממנו ד' אמות ממקום שכלה הריח ואם לא היה מרוחק שיעור זה אם היה במקום הראוי להסתפק חזר לראש בצואה אבל לא במי רגלים כמבואר לעיל סימן ע"ו דין י"א י"ד ואם שהה כדי לגמור את כולה עיין לעיל סימן ס"ה דין ג' (ס"ב וס"ק ז' ח' ט' י' י"א י"ב י"ג).

סימן פב. דין צואה יבשה

א צואה יבשה כ"כ שאם יזרקנה תתפרך לפירוכין דקין וגם נפרכת ע"י גלילה מותר לקרות כנגדה והוא שלא יהא בה ריח רע אבל אם נפרכת רק לשנים ושלשה פירוכין או שלא ידענו בודאי שנפרכת בין ע"י גלילה ובין ע"י זריקה אפילו יש בה סדקין ובקעין אסור לקרות כנגדה (ס"א וס"ק א' ובה"ל ד"ה וכן).

ב בימי הקור שהצואה נקרשת הרבה כאבן אפילו אין מגיע ממנה שום סרחון אסור לקרות כנגדה ואפילו בדיעבד צריך לחזור ולקרות ק"ש ולהתפלל בתורת גבחה וגם מי רגלים קרושים יש להחמיר שלא לקרות כנגדם וצ"ע (סק"א).

ג צואה שנתכסה בשלג חשיב כיסוי כל כמה שלא נמחה השלג ואפשר דאם הצואה תחת מים קרושים דמהני ג"כ (שם).

ד מי רגלים שנבלעו בקרקע או בבגד אם היו מרטיבין היד כל כך שאם יניחנו על דבר אחר מקבל ממנה לחות צריך להרחיק כמו מצואה ומ"מ א"צ לשפוך עליהן רביעית כיון שאינם בעין אלא די שיביא עליהן מעט מים שיש בהם רק טופח על מנת להטפוח ואם אינם לחים כ"כ א"צ להרחיק מהם כלל (ס"ב וס"ק ב' ג' ד' וע"ל סי' ע"ז דין ה').

סימן פג. דיני בה"כ בקריאת שמע

א מקום המיוחד לפנות שם ואין לו מחיצות כגון אחורי הגדר ואחורי הבתים אפילו לא הומינו מתחלה לבה"כ כיון שדרך לפנות שם אפילו פינו ממנו הצואה צריך להרחיק לפניו כמלא עיניו ולאחריו ד' אמות ואם יש שם ריח רע צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח והוא מן התורה ולכן אם נסתפק בו אוליגן לחומרא (ס"א וס"ק א' ב' ג'). ובחזו"א כתב שאם מכסה הצואה והעפר המזוהם כיון שאין לו מחיצות אין אירור נאסר וכן בה"כ שנפלו מחיצות מכסה הצואה והותר כל אירור (אור"ח סימן י"ז ס"ק ר' ז').

ב בעירות קטנות שרגילין לפנות אחורי הבתים ובהגיע סוכות מפנין המקום שיהיה נקי ועושין שם סוכה אפשר דע"י הבנין שבנין שם נעקר שם בה"כ ממנו אע"ג שאחר סוכות יחזור להיות בה"כ, ומ"מ צריך לבדוק הכתלים של הבית ולנקותם ומצוי הרבה מכשולות בזה וכיוצא בזה שלוקחין איזה דלת או דף לסוכה שהיתה מונחת בתחלה במקום מאוס ושומר נפשו ירחק מלעשות סוכה במקומות אלו אלא ירחיקנו למקום שהוא נקי ואם יצטרך לעשות עירוב יטלטל ע"י עירוב (בה"ל ד"ה ויראה).

ג בה"כ שיש לו מחיצות ואין לו רצפה או שהרצפה של עץ וחרס אע"פ שכיסה הצואה או שנקוה ופינה ממנו הצואה והוציא כל העפר המזוהם אסור לקרות בכל תוכו אפילו חוץ לד' אמות מן הצואה ואפילו לאחריו ואיסור חוץ לד' אמות או כיסה הצואה והוציא העפר המזוהם אפשר דאינו אלא מדרבנן, ואם הרצפה והכתלים של מתכת או שאין הצואה נוגעת בכתלים אפילו הם של עץ וחרס ופינה ממנו הצואה אסור גם כן לקרות ואפשר דאינו אלא מדרבנן כיון שהרצפה של מתכת (חזו"א אור"ח סי' י"ז סק"א).

ד אם פינה כל עפר המזוהם וסתר כל הבית וחזר ובנאו לתשמיש אחר מותר, ואפשר שאם הרצפה של מתכת והבית מיוחד לבה"כ ולתשמיש אחר ונקוה ואין בו ריח מותר (חזו"א שם) בה"כ שיחדו לכסות הצואה בכל פעם אפ"ה אסור אבל אם יחדו להוציא הצואה ולהסיר העפר המזוהם בכל פעם יש להסתפק (שם סק"ט ועיין בה"ל ד"ה הומינו).

ה אסור לקרות כנגד מחיצות בה"כ וצריך להרחיק מהמחיצות לפניו כמלא עיניו ולאחריו ד' אמות אפילו פינו ממנו הצואה ואין בו ריח רע ולכן צריך לזהר שלא לקרות ולדבר דברי קדושה בחצר נגד בה"כ כמלא עיניו אע"פ שהוא סגור, וכשיעשה סוכה בחצר לא יהא מכין פתח הסוכה נגד מחיצות בה"כ דאז יהי צריך לזהר בעת שהפתח פתוח שלא לדבר דברי קדושה וכן אם יש נגד חלון ביתו הפתוח ביה"כ נכון לזהר שלא ידבר בביתו דברי תורה כשפניו כלפי בה"כ ואם עוצם עיניו מותר בזה כיון שהיא רשות אחרת ג"כ ומ"מ לעת הדחק יש לסמוך להקל בזה אם המחיצות גבוהות י' טפחים ומגיעות לארץ או עכ"פ עד פחות מג' טפחים סמוך לארץ ואין מגיע לו יתרת, רע ובפמ"ג נסתפק אם בעיני ד' מחיצות או אפילו ג' מחיצות (ס"א וס"ק ד' ה') ובה"ל ד"ה אבל).

ו וכ"ז דוקא במחיצות שאינם נעשים אלא בשביל הבה"כ כגון שעשה בחצר חדר מיוחד לזה אבל הסמך המחיצה למחיצה של בית אין על אותה מחיצה דין בה"כ לענין זה ומותר לקרות אפילו בסמוך כיון שאין המחיצה מיוחדת לבה"כ לבדו (ס"ק ה').

ובחזו"א מפסק בזה וכתב שאם הכותל של עץ ושל חרס הצואה נוגעת בכותל אסור אפילו הסמיכו לכותל הבית אבל אם אין הצואה נוגעת בהן או שהם של מתכת מותר לקרות מבחוץ ואם הכותל של לבינים וטיח הוא עב ואין הוזהמא מחלחלת מבחוץ אפשר דדינו כשל מתכת ולכן הני בה"כ דידן ודאי אין להחמיר מבחוץ כיון שהכתלים משמשים גם להבית וגם אין הצואה נוגעת בהכתלים וגם הקערה מצופה כעין זכוכית וכ"ש בזמן שהבית משמש גם לבית המרחץ (סימן י"ז ס"ק ה' י"א).

ז' הומינו לבה"כ בין ע"י דיבור בין ע"י מעשה ועדיין לא נשתמש בו אסור לקרות בתוכו מדרבנן ואפשר דאפילו ע"י הומנה לפי שעה אסור וצ"ע ואם המקום בלי מחיצות אין אסור רק אותו המקום שהומין אבל חוצה לו מותר לקרות ואפילו בתוך ד' אמותיו ויש מחמירין בזה ואם המקום מוקף מחיצות אסור כל ההיקף שבתוך המחיצות ולכן כשבונים בה"כ אסור לברך שם שום ברכה ואפי' בעוד שלא בנה המחיצות כיון שהורשם להם המקום ואפילו בדיעבד אם קרא והתפלל בתוכו לא יצא והרהור בדברי תורה מותר בתוכו (ס"ב וס"ק ו' ז' ח' ט' ובה"ל ד"ה הומינו).

ח' אמר בית זה יהיה לבה"כ ואמר על בית אחר וגם זה הו"ל הומנה ואסור גם השני אבל אם אמר על השני ובית זה ולא אמר וגם זה הרי השני ספק ואין קורין בו לכתחלה ואם קרא בו יצא (ס"ג).

ט' אם הומינו לבה"כ לעולם ונשתמש בו אפילו רק פ"א איסורו מן התורה ודינו כבה"כ ישן לכל דבריו ואם לא היה שם הומנה רק במקרה נפנה שם ואח"כ פינו ממנו הצואה וגם אין בו ריח רע מותר ואפילו בתוכו (ס"ו).

י' עשה בה"כ בשל חבריו בגוילה קרקע המוזהם דינו כגרף ואסור אבל תוך המחיצות לא נאסר ומכסה הצואה ומוציא העפר המוזהם ומותר (חזו"א או"ח סי' י"ז ס"ז).

יא' בה"כ בחפירה עמוקה י' טפחים אם אינו מקורה צריך להרחיק מכנגדו ואם מקורה אפילו יש ארובה בתקרה א"צ להרחיק מכנגדו ויש לומר דגם באין לו תקרה הוי למעלה כרשות אחרת שהרי יש לו מחיצות (שם ס"ב).

יב' בה"כ שהוא בחפירה ופיו ברחוק ד' אמות מן הגומא ברחבו וארכו [ואין העומק משליך לד"א] והוא עשוי במדרון בענין שהרעי מתגלגל ונופל מיד למרחוק וכן המי רגלים יורדין מיד לגומא מותר לקרות בו אם אין בו ריח רע בין שיש מחיצות למעלה על הגומא או לא דוקא אם אין משתינין בו חוץ לגומא אבל אם משתינין לפעמים חוץ לגומא אסור אפילו להרהר שם בד"ת אפילו בשעה שאין שם מי רגלים ואין בהם ריח רע לפי שיש שם בה"כ על מקום זה ומ"מ א"צ להרחיק ממחיצותיו מבחוץ כיון שאין שם אלא מי רגלים ומ"מ אותן המקומות שמייוחד להשתנה לכל וידוע שאותן המקומות מסריחין מאוד, גם על מחיצותיהן יש שם בה"כ לכל דיניו ואיסורן מן התורה (ס"ד וס"ק י"א י"ב וחזו"א או"ח סימן י"ז ס"ק ד').

יג' בה"כ דידן שהקערות מצופות היתוך כעין זכוכית ומתכות והקערה נקיה שאין שם ריח הצואה מתעכבת שם עד שמזרם עליה מים לשוטפה הדבר ספק אם יש עליה דין בה"כ וצריך להחמיר (חזו"א שם ס"ק ד' י"א).

יד' בני אדם שיש להם ספסל נקוב ונפנין עליו אע"פ שאין צואה על הנקב וגם אין בו ריח רע והנקב תמיד מכוסה בדף וגם אין גרף עתה תחת הנקב דינו כבה"כ ומרחיק לפניו כמלא עיניו ולאחריו ד' אמות ולכן צריך שיכסנו כולו בבגד או בדבר אחר או שיוציאו מהבית כשרוצה לדבר דברי קדושה או שיעמידנו מלאחריו ד' אמות ובשעה שהגרף תחת הכסא או שהצואה ע"ג קרקע אפשר דכל החדר דינו כבה"כ ע"י אך אם החדר מיוחד גם לשאר דברים אפשר דמותר ורע המעשה שראיתי בבית קל דעת שבאותו חדר שהיה לו הגרף תחת הספסל ומיוחד לפנות שם הריח רע הי' מגיע בכל החדר היו קבועים הספרים שלו וע"י נאמר כי דבר ד' בזה (ס"ה וס"ק י"ג ובה"ל ד"ה אין ועיין בחזו"א סי' י"ז ס"ק ג' שמיישב דעת המרדכי).

טו' ואם הספסל מיוחד לשיבה ומכוסה בכר וכשצריך לפנות מסיר הכר שעליו ונפנין על הכלי הנצבת יש להתיר לקרות ולהתפלל בעת שמכוסה בכר אף שאין מכוסה בדבר אחר ומיהו בכסא נקוב של תינוקות אף שמייוחד ג"כ לעמידת הקטן נכון להחמיר

ואפי' אם עיקרו לעמידת הקטן ובפרט שאין מצוי שיהיה נקי כדין אך אם הקטן לא הגיע עדיין לשיעור שצואתו אסורה ושאר קטנים לא עמדו בו לכאורה יש להקל אם אין ריח רע מגיע ממנו (סק"ג ובה"ל ד"ה בנ"א).

טז כל מי שקרא במקום שאין קורין חוזר וקורא ויש מקילין במי רגלים (ס"ה ובה"ל ד"ה וכל ולעיל סימן ע"ו דין ט' פסק להחמיר).

סימן פד. אם מותר לקרות במרחץ

א ג' בתים יש במרחץ בית הפנימי שכולם או רובם עומדים ערומים ובית האמצעי שמקצתו ערומים ומקצתו לבושים ובית החיצון שאחר שלבשו החלוק יוצאין וגומרין לבישתן שם וכולם עומדים לבושים (ס"א ובה"ל ד"ה ובישן ד"ה ובפנימי).

ב בבית החיצון מותר לקרות ק"ש ותפלה (ס"א).

ג ובבית האמצעי מותר בשאלת שלום ולענות אמן ומותר להרהר בו בד"ת ואפילו נגד ערוה שאין איסור להרהר ד"ת נגד ערוה אבל אסור לדבר בו ד"ת וק"ש ותפלה וכל הברכות ויש אומרים דאפילו אם עכשיו כולם לבושים או שאין שם אדם כלל כיון דהבית מיוחד להיות בו ערומים ולבושים אסור ויש מקילין בזה ולדבריהם מותר לומר ד"ת וקידוש ותפלה בחדר שהבלו דר בו ובני אדם עומדים בו ערומים אם אין שם אדם עכשיו (ס"א וס"ק ג' ד' ה' ז').

ד בדיעבד אם קרא ק"ש או בירך בבית האמצעי א"צ לחזור ואפילו נמצא שם אדם ערום אם לא עמד נגדו בעת הקריאה או שהחזיר פניו וגופו ממנו שלא קרא נגד ערוה א"צ לחזור (סק"ד).

ה בבית הפנימי אסור אפילו לענות אמן על הברכה ששמע מאחד מחוץ או מאיזה בית ואסור בשאלת שלום כי שלום הוא שמו של הקב"ה וכן אסור ליתן לחבירו שלום במבראות המטונפות ואדם ששמו שלום יש אוסרין בבית המרחץ לקרותו בשמו אלא בלשון לע"ז ויש מקילין וכן נזהגין וירא שמים יש להחמיר ויבלע המ"ם ויאמר רק שלו או שלון בנו"ן גם באגרת הרשות נכון שלא לכתוב שלום עם וי"ו רק שלם שמצוי לזרוק באשפות (ס"א וס"ק ו' ז'). ואסור להרהר ד"ת בבית הפנימי (סימן פ"ה ס"ב).

ו אם שאלו אדם דבר הלכה בבית הפנימי אסור לומר לו אין משיבין במרחץ וכן אם נתן לו שלום אסור לומר אין משיבין במרחץ אבל רשאי לומר בכל זה מרחץ הוא דוה לא הוי אפילו להרהר אבל בבית האמצעי מותר לומר לו אין משיבין במרחץ ויש מחמירין גם בבית האמצעי בזה רק אם יש בו מפני דרכי שלום מותר לומר בלשון זה (סק"ז).

ז מרחץ חדש שלא רחצו בו אפילו פעם א' מותר לקרות בו אפילו הומינו לבית המרחץ [שאינו מאוס כ"כ כמו ביה"כ דאסרי' לעיל סימן פ"ג דין ז'] אבל אם רחצו בו פעם א' כיון שהי' ע"י הומנה ומעשה דינו כמרחץ ישן (ס"א וסק"א ב').

ח בית הפנימי אפילו אין בו אדם אסור לכו"ע ואפילו דרכו של אותו מרחץ לרחץ בו רק בימות החמה ובימות החורף הוא סגור וגם לא נבנה מתחלה לשם מרחץ מ"מ גם אז כל דיני מרחץ עליו אך אם עשו שינוי מעשה בגופו כגון שעקרו משם תנורו וכיוצא בו ועשאוהו בית דירה מותר להניח בפתחו מזוזה ולברך עלי' ולקרות ולהתפלל שם וכן הדין לענין ביה"כ (ס"ק ג' ובה"ל ד"ה ובישן).

ט בית הטבילה דינו כבית האמצעי ואין לברך שם שום ברכה דעת הט"ז דאפילו אין שם אדם אסור לדעת המחמירין לעיל דין ג' אבל המג"א והברכ"י מקילין בזה וברכת הטבילה שהיא הכרחית כדיעבד חשובה ומותר לברך שם אך יזהר המברך שלא יהא ערום וגם לא יעמוד נגד ערומים אלא א"כ יחזיר מהם פניו וגופו וכן באשה המברכת בבית הטבילה ויותר טוב שתברך במים דהוי קצת כרשות אחרת וגם תעכרן ברגלי' שלא יהא אבר' נראין במים כדלעיל סימן ע"ד דין ט"ו ואם עומדות שם נשים ערומות צריכה להחזיר מהן פניה וגופה (ס"ק ד').

י במקוה ששופכין בה מים חמין יש להסתפק אם דינה כבית הפנימי (שם וע' סמ"ה ד"ה).

יא אם המקואות עומדות במרחץ גופייהו אסור לברך במרחץ ברכת הטבילה ואפילו במים צ"ע דאפשר דהבל המרחץ מרובה ואסור גם במים (שם).

יב אין לשתות במרחץ שהרי אסור לברך שם ואם ירצה לשתות יברך בבית החיצון או בחדר הבלן בשעה שאין שם בני אדם ערומים [או שיכנס בבית הטבילה עד למעלה מערותו] וגם יכסה ראשו ויברך וישתה שם מעט ע"מ לשתות במרחץ שהוא שיהי' החדרים בבית א' תוך בית המרחץ אבל לברך חוץ למרחץ כלל אסור וכ"ש לברך ולא לשתות כלל רק במרחץ בדאי אסור להפסיק בין ברכה לשתיה (סק"ו וע"ל סימן ס"ב דין ח').

יג בית הפנימי והאמצעי שבמרחץ פטורין ממוזוה וכן מרחץ שיש לפני' חצר ובחצר עומדים שם מקצתן ערומים פטור ודירת הבלן חייבת במוזוה שהוא חדר גמור אך מפני שמצוי שם בנ"א ערומים צריך לכסות המוזוה (שם).

יד מל"ץ הרי"ז שעושין ממנו לפעמים מרחץ פעם א' או ב' בשנה או לייטער"ר הרי"ז חייב במוזוה ויש אומרים דיש לכסות המוזוה וכן מותר להתפלל בתוכו (שם).

טו בית שעומדין בו האמבטות לרחיצה דינו כבית הפנימי (שם).

סימן פה. באיזה מקומות אסור לקרות קריאת שמע

א המהלך במבואות המטונפות אסור לקרות ק"ש אפילו יצית ידו על פיו ויקרא כ"כ בלחש עד שאין ניכר שמרחש בשפתיו ואפילו להרהר אסור ואם היה קורא מקודם צריך להפסיק כשיגיע בתוך ד' אמות ולפניו כמלא עיניו ואם שהה לגמור את כולו נתבאר בסימן ס"ה (ס"א ב' וס"ק א' ב' ג').

ב אסור לומר במרחץ אפילו הלכות המרחץ ודברים של חול מותר לאומרם בלשון קדש ומדת חסידות הוא להחמיר (ס"ב וס"ק ט').

ג אסור להזכיר במרחץ השמות שאינם נמחקים או של' אבל הכינוין כגון רחום ונאמן מותר להזכיר והראב"ד אסר ברחום ויש להחמיר מיהו בלע"ז מותר הואיל ואינו מיוחד דוקא להקב"ה ואם אומר הרחום ירחם עליך אפשר דאסור כמו שאלת שלום והשמות שאינם נמחקין אסור להזכירם אפילו בלשון לעז כגון גא"ט בלשון אשכנז או בוג"א בלשון פולין ורוסיא אף שמותר למוחקן מ"מ יש בהן דין שמות לכמה דברים כגון לענין שבעה ולענין הזכרת שם שמים לבטלה ולענין קללת חברו בשם (ס"ב וסק"י י"א).

ד אם נודמן לו בבית"כ ובבית המרחץ להפריש מדבר האסור מפריש ואפילו בלה"ק ואפילו לומר שאסור לעשות כן וא"צ לדקדק ולומר אל תעשה כך בלי לשון הוראה ויש מחמירין שלא לומר בלשון הוראה שזהו תורה כגון אם רואה שמגלחין בערב פסח אחר חצות לא יאמר אסור לגלח אלא אין מגלחין והעיקר כדעת המקלחין וכ"ש אם אין דבריו נשמעין בקיצור יוכל להעריך לפניהם גדול האיסור בכל חלקיו כדי להפרישם (ס"ב וס"ק י"ד ובה"ל ד"ה ואם).

ה אסור להרהר בדברי תורה בבית"כ ובמקום הטינופת שיש שם צוה ומי רגלים ובתוך ד' אמות ממקום שכלה הריח (וע"ל סי' ע"ט דין ח') ובבית המרחץ ואפילו בזמן שאין שם אדם וכן אסור לעיין במשקלי השמות ופעלים של לה"ק שאין דרך להגיע לידעיה רק ע"פ הכתובים ויבא להרהר במקרא אלא יחשוב שם חשבונות ביתו והוצאותיו כדי שלא יבא לידי הרהור ובשבת יחשוב בבנינים וציורים נאים ומותר להתבונן בבית"כ בגדול שפלותו ושבוטפו יחזור כולו להיות עפר רמה ותולעה ואין נאה לו הגאות (ס"ב וס"ק ד' ה' ו' ושה"צ).

ו מי שתלמודו שגור בפיו והרהר לאונסו בבית"כ ובית המרחץ יש אומרים שמותר אפי' לבטא בשפתיו כיון שאנוס הוא בהרהורו אבל האחרונים מסקי שהדבור אסור אלא

שאם הרהר לא עשה איסור כיון שהיה לאונסו אך לכתחלה חובה עליו לדחות ההרהור (סק"ח וע"ל סי' ע"ט ד"ח ודין י"ד וסי' פ"ג דין ז' וסי' פ"ד דין ג' מתי מותר להרהר).
ז אם נכנס בלבו הרהור עבירה מותר להרהר שם בדברי תורה דהוי כמו לאפרושי מאיסורא שהתורה מצלת מהרהורים רעים (ס"ק י"ג).

ח מותר לומר לחברו עשה לי כך וכך אפילו אם ממילא הוי הוראה שמותר לעשות כן כיון שאין אומרם בלשון הוראה (ס"ק י"ד).

ט במקום שמותר להרהר בד"ת כגון בבית אמצעי של מרחץ מותר לפסוק דין דהוי כהרהור ובלבד שלא יאמר טעמו של דבר וכן אם נגע בידיו במקומות המכוסים, אבל אם ידיו או שאר מקומות מגופו מטונפות ממש אסור אפי' הרהור (ס"ב וסקט"ו).

י בבורסקי אסור להתפלל וכן להוכיר כל דבר שבקדושה ואפילו להאומן עצמו שמורגל בהריח רע ואינו מרגיש כל שבני אדם אחרים מצטערים מזה הריח רע אסור דוקא שהותחל העיבוד שיש ריח רע אבל אם עדיין לא הותחל מותר (סק"ז).

סימן פו. שצריך להרחיק מן מים סרוחים

א מים סרוחים או מי משרה ששורין בהן פשתן או קנבוס שמסריח צריך להרחיק מהן כמו מן הצואה לפניו כמלא עיניו ולאחריו ד' אמות ממקום שכלה הריח ואיסורו מן התורה כמו צואה וכ"ש משרה של כובסין שמכבסין בהם בגדי קטנים שיש בהם צואה (ס"א וסק"ב ג' וע"ל סי' ע"ו דין י"ח).

ב ולכן אותן מקואות שמימיהן סרוחין בימות הקיץ אם מסריח עד שדרך בני אדם להצטער מאותו הריח רע צריך להרחיק מהן כמו מצואה (סק"א).

ג גינה שממשיכין לה מים סרוחין והיא סמוכה לבהכ"נ אף אם קדמה לבהכ"נ בעל הגינה צריך להרחיק (שם וע"ל סי' ק"ג דין י"ג).

ד כתב בא"ר ובפמ"ג דמרתפות היין שיש ריח רע מעופש וקץ בו אסור לקרות ק"ש וה"ה כל כה"ג אבל ברמב"ם משמע דמותר רק גדולי חכמים היו נוהגין מזה (ס"ק ג' אבל בשעה"צ סימן רכ"ז אות י"א חזר מזה והסכים להא"ר וע"ל סי' צ"ח דין ה').

סימן פז. כמה צריך להרחיק בשעת ק"ש מן גרף של רעי

א אסור לקרות כנגד גרף של רעי ועביט של מי רגלים ואיסורו מן התורה אע"ג דמי רגלים עצמן אינן אלא מדרבנן. וצריך להרחיק לפניו כמלא עיניו ולאחריו ד' אמות ממקום שכלה הריח וזה מהני אפילו בתוך החדר שנמצא שם אבל לא מהני בו הטלת מים אפילו מילאן עד שוליהן ואם קרא או התפלל במקום העביט בתוך ד' אמותיו חוזר וקוראם אם מצא במקום שהיה ראוי להסתפק בו מתחלה ולענין שאר ברכות עיין סימן קפ"ה דין ז' ואם מצא הגרף והעביט בתוך שיעור כמלא עיניו אינו חוזר בדיעבד (ס"א ג' וסק"ג).

ב אפילו אם הכלי רחוק יפה מבפנים ומבחוץ ונקי לגמרי שאין שם אפילו ריח רע אם הוא של עץ או חרס צריך להרחיק ממנו כמו מצואה ואם הוא של מתכת או של זכוכית א"צ להרחיק ממנו ואם מגיע ממנו ריח רע צריך להרחיק עד מקום שכלה הריח כדין ריח רע שאין לו עיקר כיון שהוא של מתכת ורחוק אבל אם אין רחוק צריך להרחיק ממנו ד' אמות אפילו אין בו ריח רע שמא יש עליו ממשות של זחמא (ס"א וסק"א ו').

ג גרף ועביט של מתכת וזכוכית שכפאו על פיו מהני אפילו אין רחוק יפה אם אין ממנו ריח רע אבל של חרס ועץ לא מהני כפאו על פיו עד שיכסהו או יכפה עליו כלי אפילו יש קצת אור בין הכלי לקרקע כגון שכולט קצת מצד א' כל שהוא פחות מג' טפחים אמרינן לבד אבל אם הכלי פתוח למעלה ואין מכוסה כולו אפילו נשאר

פתוח פחות מג' טפחים אסור ואם העמיד הגרף והעביט בתוך כלי שמחיצותי גבוהין יותר מן הגרף עד שאינן נראין יש אומרים דמהני אם אין ריח רע אבל הרבה אחרונים פסקו דלא מהני אם לא כשמחיצותי גבוהין יותר עשרה טפחים (ס"ב ג' וס"ק ח' י' ובה"ל ד"ה וכן).

ד ואם כסה על הגרף והעביט וריח רע נודף מהן בין שהוא של חרס ורחוץ או של מתכת ואינו רחוץ צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח ואם הוא של מתכת ורחוץ דינו כריח רע שאין לו עיקר די שירחיק עד מקום שיכלה הריח (סק"ח).

ה כלי חרס מצופה דינו כמתכות יש אומרים דהיינו מה שאנו קורין גלייזר"ט ויש אומרים דדוקא מצופה באבר ולא גלייזר"ט וצריך שיהא מצופה מבפנים ומבחוץ אך כשכפאו על פיו יש לסמוך להקל כשמצופה רק מבפנים (ס"א וס"ה). ובחז"א פסק דסגי שמצופה מבפנים וזכוכית או מתכת אך אם גשרף מקצתו מבפנים נעשה כל תוכו גרף ואסור (סימן י"ז ס"ה י"א).

ו כלים שאנו קורין פארצליין יש להחמיר דדינם ככלי חרס (סק"ה).

ז גרף ועביט שמיחד ג"כ לתשמיש אחר כגון לשפוך לתוכו שופכין אם אין בו צואה ולא ריח רע מותר וכן אם בכל פעם שמשתיין נותן לתוכו רביעית מים מותר, אם אין מגיע ממנו ריח רע ואם מגיע ריח רע מן הכלי דינו כעביט וצריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח (סק"ב).

ח כתב השל"ה שירגיל האדם שיהיה לו עביט של מתכת או זכוכית ויהיה רחוץ ונקי ויטיל לתוכו רביעית מים כשמשתיין בו ואז מותר לו לברך אשר יצר וללמוד תורה אצלו ואם הוא נקי ואין יוצא שום ריח רע ממנו אז די שירחצוהו מע"ש לע"ש (סק"ח).

ט הומינו לגרף ועדיין לא נפנה בו קורא כנגדו וכן ניירות שהומינו לקינוח קורא כנגדן דהומנה אינו אסור בזה אבל אם נפנה עליו פעם א' אף שנקהו ולא נודחם עדיין דינו כצואה אם הוא של עץ וחרס ואפשר דאינו אלא מדרבנן (חז"א א"ח סימן י"ז ס"ק י"א).

י היה גרף עומד בתוך הבית ומחיצה מפסקת בין האדם להגרף אם המחיצה גבוהה י' טפחים ומגיעת עד הארץ, או עכ"פ עד פחות מג' טפחים סמוך לארץ דהוי כלבוד, וגם רחבה ד' טפחים בכל גובה העשר טפחים או עכ"פ עד פחות מג' סמוך לארץ מקרי הפסק, ומותר לקרות אם אין מגיע ריח רע, ויש אומרים דדוקא שהמחיצה חוצצת מכותל לכותל אבל אם אין המחיצה חוצצת מכותל לכותל לא מהני ולכן בצואה וגרף שהן מן התורה יש להחמיר בזה שלא לקרות אפילו כנגד המחיצה אבל במי רגלים שהיו על הארץ או שהיו בכלי שאינו גרף דאינן אלא מדרבנן מותר לברך כנגד המחיצה אבל לא כנגד האויר ואם המחיצה הוא יותר מן האויר דהוי עומד מרובה על הפרוץ יש להקל בשעת הדחק אפילו בצואה לקרות נגד המחיצה ובלבד שלא יראה הצואה (ס"ק ט' ובה"ל ד"ה מותר). מחיצה של בני אדם הוי הפסק ואפילו ידעו שעמדו לשם מחיצה (סימן שס"ב ס"ק ל"ח ושה"צ שם).

יא וכן חריץ המפסיק עמוק י' טפחים במשך ד' טפחים ורחבו משפתו לשפתו גם כן רחב ד' טפחים הוי הפסק כדין מחיצה (בה"ל ד"ה מותר).

יב וכן אם היה בבית מטה גבוה י' המחיצות מגיעות לארץ מכל הצדדין או עכ"פ שרגלי קצרות ואינן גבוהות ג' טפחים הוי הפסק כמו מחיצה דלעיל ומותר לקרות לפני המטה או ע"ג המטה ובלבד שיהיה שלא יצא אבר למקום הגרף וגם שלא יראה את הגרף וגם לא יגיע לו ריח רע (סק"ט ובה"ל ד"ה מותר וע"י בשה"צ שפסק למה צריך במטה כשרוצה לקרות לפניו שהיו המחיצות מגיעות מכל הצדדין ע"ש).

יג גרף או מי רגלים העומד בין תנור לכותל לא הוי התנור הפסק כיון שהוא מתשמישי הבית בטל לגבי הבית וכן כל כיוצא בזה אבל שאר כלי הבית שאינו מיוחד לבית מפסיקין כדין מחיצה דלעיל (שם).

יד דפין הקבועין בכותל שקורין פאליצע או באנק אע"פ שגבוהין י' טפחים ואפשר דאפילו רחב ד' טפחים לא הוי רשות לעצמו כיון שאין להם מחיצות המגיעות

לארץ וכן שולחנות שלנו שעומדות על רגלים שאין ברחבן ד' טפחים אע"פ שהן גבוהין י' טפחים וגם השלחן למעלה רחבו ד' לא הוי מחיצה להפסיק (שם).

טו אם הניח הגרף והעביט תחת המטה ומחיצות המטה מגיעין עד פחות מג' סמך לארץ אפילו אם המטה בעצמה אינו גבוה י' מותר לקרות לפני המטה ועל גבה דאמרי' לבד והוי כמכוסה ומטות שלנו שרגליהן גבוהות ג' טפחים צריך הרחקה מהגרף כדין (שם).

טז וכ"ז כשאין מגיע ריח רע אבל כשמגיע לא מהני כסוי ולא הפסק מחיצה (שם).
יז גג רחב שבולט על הבית אינו נחשב כרשות בפני עצמו לגבי רה"ר ולכן אם יש צוואה חוצה לו אסור לומר תחתיו ד"ת אפי' אין רואהו ואפילו אם הוא רק מקום הראוי להסתפק צריך ליוהר בזה (בה"ל ד"ה וכן).

סימן פח. בעל קרי מותר בקריאת שמע

א כל הטמאין קורין בתורה וקורין ק"ש ומתפללין חוץ מבעל קרי שאסרו עזרא בדברי תורה וק"ש ותפלה עד שיטבול ואח"כ ביטלו אותה תקנה והתירוהו בכל. ומ"מ מי שירצה לנהוג ולטבול תבוא עליו ברכה דוקא אם עי"ז לא יעבור זמן ק"ש ותפלה ואפשר דאפילו אם עי"ז יתבטל מתפלה בצבור ג"כ אין נכון להחמיר בזה (ס"א וסק"ב וע"ל סי' ע"ז דין כ"ד).

ב אותן הנוהגין לטבול אם קשה עליהן הטבילה רוחצין את עצמן בט' קבין דוקא בריא או חולה ששימש מטתו אבל חולה שראה קרי לאונסו פטור מכלום וכל מי שהוא חלוש נקרא חולה לענין זה ואין לו רק לרחוץ אותו מקום שלא יהא מלוכלך מש"ו, וכן בריא שראה מים חלוקים פטור מכלום (ס"ק ד' ובה"ל ד"ה וכן).

ג ארבעים סאה מים שאובין כשירין לטבילה זו וכן הט' קבין כשר במים שאובין ואפי' משלשה כלים ובלבד שלא יפסיק משפיכת כלי אחד עד שיתחיל השני אבל יותר מג' כלים אין מצטרפין לשיעור ט' קבין (סק"ד).

ד אין חציצה פוסלת בטבילה זו אא"כ היתה חציצה ברוב גופו (בה"ל ד"ה וכן).

ה הט' קבין צריך שישפוך עליו אבל לא לטבול בתוכן בין אם הם בכלי או בקרקע דכל שהוא דרך טבילה בעיני דוקא ארבעים סאה ובקרקע כשאר טבילות ומ"מ אם נכנס חציו למקוה ולא הרכין ראשו לטבול חצי גופו אשר בחוץ רק שפכו עליו מלמעלה ט' קבין מועיל להטהר (סק"ד ועיין בה"ל ס"ס קנ"ט דלהראב"ד אין לטבול בעל קרי בכלי אפילו קבעו ולבסוף חקקו ובחזו"א ס"ס כ"א חולק ע"ז) ובעת שפיכת הט' קבין עליו יעמד זקוף וב' ידי מונחים נגד לבו ולא ידחקם בחיבוק הרבה רק בריח קצת שיבואו המים גם שם ויזהיר לשופכים עליו שישפכו נגד גופו ממש (סק"ד).

ו שיעור ט' קבין הוא ט"ו קווארט פוליש ובמטה אפרים כתב דבקווארט שלנו הוא כ"ד קווארט ובשעת הדחק שאין הכלים מחזיקים כ"כ יש להקל ב"ח קווארט (שם) ושיעורו 21 ליטר עם 600 גרם.

ז ובכ"ז יש להזהר ג"כ אותן שנוהגין להטהר בערב ר"ה ובעיה"כ עי"ז ט' קבין (שם).

ח נדה צריכה להתפלל ולברך כל הברכות וכ"ש ברהמ"ז וקידוש שהוא מן התורה אך לא יסתכלו בס"ת בשעה שמגביהין אותה להראות לעם ולא יכנסו לבית הקברות עד שיטבולו (ס"ק ר' ז').

ט יש נוהגות שאין הולכות בימי גדותן לבהכ"נ וג"כ כשמתפללת אינה עומדת בפני הברותיה ובימי ליבון נהגו היתר ומ"מ בימים גוראים דהיינו מיום ראשון של סליחות ואילך יכולין לילך לבהכ"נ וכן אם משיאה בנה או בתה או שהיא בעצמה יולדת שהולכין לבהכ"נ אחר ד' שבועות מותרת לילך אע"פ שהיא נדה (ס"א וסק"ו ח').
י אותן יולדות שאין נכנסות לבהכ"נ עד שעברו מ' יום לזכר ופי' לנקבה מנהג טעות הוא וצריך למחות בידם (סק"ה).

יא אותן הנוהגין בטבילת קרי צריכין ליוהר להטיל מים קודם ירידתן לטבול ועכ"פ זקן וחולה בודאי צריכין ליוהר בזה דאל"ה כשיטילו מים אח"כ יהיו טמאין (סי' תר"ו בה"ל ד"ה משום).

הלכות תפלה

סימן פט. הלכות תפלה וזמנה

א זמן תפלת השחר מצותה שיתחיל תפלת שמונה עשרה עם הנץ החמה דהיינו שהחמה מתחלת לזרוח בראשי ההרים וראוי ונכון ליוהר בזה לכתחלה אף בימי הסליחות וכן בחורף כשמשימין לבהכ"ג ימתינו מלהתפלל עד הנץ (ס"א וסק"א).

ב בדיעבד אם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני כל המזרח אף שהכוכבים נראין עדיין בריקע יצא אבל קודם שהאיר כל המזרח אף בדיעבד לא יצא אך בשעת הדחק אם התפלל אחר שהתחיל השחר להבריק במקצתו מעט מעט שהוא שיעור שעה וחומש קודם הנץ החמה אולי יש לסמוך שלא לחזור ולהתפלל אבל לכתחלה יוהר בזה מאד ואף בשעת הדחק וכ"ז לענין תפלה אבל לענין ק"ש לא יצא אף בדיעבד אם רגיל לעשות כן עד שיכיר את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות כדלעיל סימן ג"ח ע"ש כל הפרטים וגם אסור לברך על התפילין עד הזמן הזה ואם מניחם מקודם לא יברך עליהם וכשיגיע הזמן דמשיכיר ימשמש בהם ויברך (ס"א וסק"א ב' ג' ד' ובה"ל ד"ה ואם) וכל דבר שמצוותו ביום אם עשהו קודם שהאיר המזרח צריך לחזור ולעשותו לאחר שהאיר המזרח לחוש להסוברים דלילה הוא (שם).

ג מי שמניח תפילין וקרא ק"ש אחר שהגיע הזמן דמשיכיר ומתפלל שמונה עשרה קודם הנץ אפשר דאין למחות בידו אך למצוה מן המובחר בודאי אין להתפלל קודם הנץ ובחג השבועות שנעורין כל הלילה מותר להתפלל קודם הנץ דכשילכו לביהם בהשכמה טורח הוא להתקבץ שנית אך יוהרו שלא לקרות ק"ש קודם הזמן דמשיכיר שאסור לכתחלה כנ"ל (סק"א ובה"ל ד"ה יצא).

ד בשעת הדחק כגון שצריך להשכים לדרך ואין השיירא ממתנת לו ובדרך מסתמא לא יוכל לכוין בתפלתו בין שמהלך ברגליו או יושב בעגלה או בספינה אם הגיע הזמן דמשיכיר יניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל אף לפני נץ החמה וכן בשאר דחק ואונס ואם הוא בדרך במלון והשיירא עומדין להתפלל קודם זמן זה ומשער שעד ברכו יגיע הזמן יתחיל עמהם ברוך שאמר בלא תפילין וילבשם בין ישתבח ליוצר בברכה או שילבש תפילין בלא ברכה וכשיגיע בין ישתבח ליוצר ימשמש בהם ויברך (ס"ח וסקל"ח ל"ט מ').

ה ואם אין השיירא ממתנת עד זמן דמשיכיר יתפלל שמ"ע בלא ק"ש ותפילין משעלה עמוד השחר והאיר פני כל המזרח וק"ש יקרא בזמנה והעולם נוהגין להתפלל בדרך כהפוסקים דסמיכת גאולה לתפלה עדיף מתפלה מעומד ואם לא יוכל לכוין בדרך אפי' פסוק ראשון של ק"ש כגון במקום גדודי ח"י וליסטים יקרא ק"ש ויתפלל חתכף משעלה עה"ש אבל לא יברך על התפילין עד הזמן דמשיכיר וכן אם הגיע הזמן ואין השיירא ממתנת לו לא יקדים תפלה לק"ש אלא יתפלל בדרך (ס"ח וס"ק ל"ח מ' מ"א מ"ב ובה"ל ד"ה בשעת).

ו אם הוא בדרך ומתיירא שיעבור זמן ק"ש יקרא ק"ש בלי ברכות וכשיבוא למלון יקרא עוד הפעם ק"ש עם ברכותיה ויסמוך גאולה לתפלה ואם רואה שיעבור ד' שעות שהוא זמן תפלה יתפלל י"ח ג"כ בדרך מהלך או מיושב (ס"ק מ"ב).

ז כשנוסע בלילה ויכול לבוא במלון להתפלל שם מעריב נכון להתאחר להתפלל עד בואו שם ולא יתפלל בדרך אם לא שהוא ישן על העגלה ויש לחוש שמא בתוך כך יעלה עה"ש או שירא שלא יהיה לו שם מקום מנוחה להתפלל שיבלבלוהו בני הבית (סקמ"ב ומש"כ יעלה עה"ש ע"ל סי' רל"ה דין ד').

ח זמן תפלה נמשך עד סוף ד' שעות שהוא שליש היום וצריך לגמור התפלה ש"ע בתוך שליש היום והשעות הם זמניות דהיינו שלעולם מחלקים היום ל"ב חלקים ואם היום ארוך י"ח שעות הוי' ו' שעות על היום וכשהיום ארוך ט' שעות דהיינו שעות (ס"א וס"ה).

ט אם לא התפלל עד אחר ד' שעות יתפלל אחר ד' שעות עד חצות מיהו אם במזיד לא התפלל טוב שיתנה או שאם הוא פטור יהא בתורת גדבה כי יש פוסקים דבהויד עד ד' שעות טוב אינו יכול להתפלל (ס"א וס"ו).

י אחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית ואפילו שגג או נאנס ולא התפלל קודם חצות ימתין עד חצי שעה אחר חצות ויתפלל מנחה ואח"כ שחרית בתורת תשלומין ולא להיפך ואם הויד אין לו תשלומין כדלקמן סימן ק"ח (ס"א וס"ק ז').

יא בדיעבד אם התפלל שחרית בהחצי שעה שאחר חצות יצא וא"צ להתפלל שנית אבל אחר הזמן הזה הוי' ברכה לבטלה אם לא כדן תשלומין (ס"ז ובה"ל ד"ה ואחר).

יב כיון שהגיע עמוד השחר אסור לאדם להקדים לפתח חבירו או אביו או רבו או לילך בבהכ"נ ממקומו למקום חבירו ליתן לו של' עד שיתפלל ואפילו אמר כבר ברכות השחר אסור משום דשמו של הקב"ה שלי' ואין ראוי להזכיר שמו על האדם ולכבדו קודם שמכבד להקב"ה ובלשון לע"ז יש לעיין ומסתברא דאם אומר הרחום ירחמך או החנון יחנך וכדומה מותר דמברכו בשמו של הקב"ה ואם יש לחוש לאיבת גברא אלמא אם יכול ליתן ידו בלא אמירת שלי' מותר (ס"ב וס"ק ח' ט' י"א וי"ד).

יג אם הוא משכים לפתח חבירו לראות שם איזה עסק ואגב זה נותן לו ג"כ שלום הפמ"ג מתיר ומדברי הב"ח והגר"א משמע דאסור אבל מותר לומר לו צפרא דמרי טב ואפילו עבר דרך חצירו של חבירו לראות איזה עסק ואגב זה הולך לפתחו ואומר לו צפרא דמרי טב מותר אבל אם אינו הולך אלא להקביל פניו קודם התפלה אפילו זה הלשון אסור לכ"ע (ס"ב וס"ק י"ב ובה"ל ד"ה ואפי').

יד אם פגע חבירו בדרך מותר ליתן לו שלום ויש אומרים שלא יאמר לו שלום אלא צפרא דמרי טב ואפילו רגיל ליתן לו שלום ובגברא אלמא יש להקל בזה גם באמירת שלום וכן אם אמר מקצת ברכות מותר ליתן לו שלום כשפגעו (ס"ב וס"ק י" ט"ו ט"ז).

טו אם חבירו שואל בשלומו מותר להשיב בכל ענין וכ"ש דמי שכבר התפלל מותר להשיבים לפתחו של חבירו שלא התפלל ליתן לו שלום אע"פ שיצטרך להשיבו (ס"ק ט"ז).

טז אסור לכרוע לחבירו קודם התפלה אפילו פגעו בדרך ואם התחיל הברכות מותר לכרוע כשאין משכים לפתחו אבל משכים לפתחו אסור (ס"ב וס"ק י"ג י"ד).

יז אסור להתעסק בצרכיו משהגיע זמן תפלה עד שיתפלל ואפילו בחצי שעה שקודם אור הבוקר אין לעשות שום ענין עד שיברך סדר הברכות ויש אומרים שמלאכה שדרך בני אדם להשיכים להם קודם עמוד השחר אסור מדינא להתעסק בהחצי שעה שקודם עמוד השחר עד שיאמר הברכות וכן אסור להתחיל בדין ובורסקי אבל להסתפר ולהכנס למרחץ מותר או מדינא עד עמוד השחר ומשהגיע הזמן אסור ויש מקילין להתעסק בצרכיו אם אמר מקצת ברכות וטוב להחמיר אפילו אמר הברכות וכן הדין משהגיע זמן מעריב ולקנות צרכי סעודה בע"ש קודם תפלה מותר ובחול אסור (ס"ג ז' וס"ק י"ז ל"ז ובה"ל ד"ה ובשעת וע"ל ס"י ר"ג דין א' וע"ל ס"י ע' דין ז' וס"י רל"ה דין ה').

יח מי שיש לו עבדים או משרתים מותרים לשמשו קודם התפלה אך מדת חסידות שיהיה מבערב שבקומם ממטתם ירחצו ידיהם ויברכו הברכות וי"א או פרשה א' של ק"ש ואח"כ יוכלו לעשות צרכיו (ס"ק י"ח).

יט משהגיע זמן שחרית או מנחה ומעריב אסור לילך לדרך עד שיתפלל ואפילו אם במקום שיבוא יוכל להתפלל בצבור בזמנו אסור ובשעת הדחק שאין השיירה

ממתנת לו יכול לילך מקודם לדרך ואפילו כבר הגץ החמה ויתפלל בדרך (ס"ג וס"ק י"ט כ') ואם אמר מקצת ברכות יש מקילין וטוב להחמיר (שם).

כ משהגיע חצי שעה שקודם עה"ש אסור להתחיל לאכול יותר מכביצה או לשנות כשיעור זה אבל פחות מזה מותר עד עה"ש ובשם הוזהר כתבו שאפילו קם בחצי הלילה אסור לטעום קודם שמתפלל ודוקא כשהיה ישן וגכון לכתחלה ליוזר בזה אם אינו מוכרח ואפשר דשתיה שרי ומ"מ מי שלבו חלש ועי"ז מתבטל מלימדו מותר לאכול ולשתות איזה דבר לחזק גופו ואינו אסור כי אם לאכול למלאות תאוותו (ס"ק כ"ז כ"ח).

כא משהגיע עה"ש אסור לאכול או לשנות ואפילו טעימה בעלמא ואפילו אחר שכבר קיבל עליו מלכות שמים בק"ש כ"ז שלא התפלל תפלת י"ח אסור ומי שמוכרח לאכול לרפואה קודם התפלה יקרא עכ"פ ק"ש קודם ומי שרעב וצמא הרבה ואינו יכול לכזין דעתו אם לא יאכל וישתה ולא סגי לו במים רק מוכרח לאכול מעט איזה דבר הרשות בידו לאכול כדי שיכזין (ס"ג ד' וס"ק כ"ה כ"ו ובה"ל ד"ה הצמא ד"ה ולא וע"ל סי' ק"ו דין ד').

כב מותר לשנות מים קודם התפלה ודוקא בלא צוקער אבל עם צוקער אסור וכ"ש משקה שזכר שקורין (ביע"ר) שאסור וטי"א וקאפ"ע מותר לשנותו קודם תפלה שיוכל לכזין דעתו להתפלל ובפרט בהמקומות שרגילין בהן ואין מתיישב הדעת בלחם וכ"ז בלא צוקער ובלא חלב והעולם נהגין להקל לשנות עם צוקער ואפשר דאם לוקח מעט צוקער בפיו בעת השתיה ובלתי זה אינו יכול לשנות הטי"א מותר אבל אם נותן הצוקער בתוך הטי"א או לאכול מיני תרגימא בעת השתיה כדי שלא לשנות הטי"א וקאפ"ע אליבא ריקנא אין שום צד להקל בזה קודם התפלה אם לא מי שיש לו חלישות הלב והוא צריך זה לרפואה מ"מ טוב שיאמר מתחלה עכ"פ פרשת שמע ויש למנוע מלשתות הטי"א בבוקר קודם התפלה באסיפת חברים וגם רגיל עי"ז לעבור זמן ק"ש ותפלה (ס"ג וס"ק כ"ב ובה"ל ד"ה ולא).

כג אפילו בשבת ויו"ט מותר לשנות מים קודם התפלה דכיון שלא התפלל לא הגיע עדיין זמן קידוש אבל אחר תפלת מוסף אסור לטעום קודם קידוש. וקודם תפלת מוסף עיין סימן רפ"ו (ס"ג וס"ק כ"ג).

כד מותר לאכול לרפואה אפילו אוכלין ומשקין טובים ואע"פ שאינו חולה גמור ואפילו יכול לאוכלם אחר התפלה וכ"ש שמותר לשנות הרקות ושיקויים לרפואה ואפשר הצריך לאכול מפני חולשת הלב נקרא ג"כ רפואה ומותר (ס"ג וס"ק כ"ד ובה"ל ד"ה וכן ולענין שבת ע"ל סי' רפ"ט דין ב').

כה איש חלש שאינו יכול לעמוד על נפשו עד עת שגומרים הצבור תפלתם בבהכ"נ טוב יותר שיתפלל בעצמו בביתו בבוקר ויאכל מעט ואח"כ ילך לבהכ"נ לשמוע קדיש ושאר דברי קדושה משיאכל קודם התפלה וילך לבהכ"נ להתפלל עם הצבור (בה"ל ד"ה וכן).

כו התחיל לאכול קודם החצי שעה שלפני עה"ש מותר לאכול עד עה"ש ואז חייב להפסיק לק"ש וגם לתפלה ולתפילין ואם התחיל בתוך החצי שעה אפשר דצריך להפסיק מיד וצ"ע (ס"ה וס"ק כ"ז כ"ח כ"ט ובה"ל ד"ה צריך ד"ה וי"א).

כז מותר ללמוד עד עה"ש אבל משעלה עה"ש אסור להתחיל ללמוד עד שיתפלל אפילו יש לו שיעור קבוע שאין חשש כ"כ שימשך ויש מקילין כ"ז שלא הגיע סמוך להגץ שראוי להתפלל בו לכתחלה וכ"ז במי שרגיל להתפלל ביחידות אבל הרגיל לילך לבהכ"נ או שרגילין צבור להתאסף אליו שם או שאמר לחברו שאין לומד שאם יטרד בגירסא יזכירנו שלא יעבור הזמן מותר ומי שמלמד לאחרים מותר בכל גווני משום בטול תורה דברים אם אין ירא שיעבור זמן ק"ש אבל אם יש לחוש שיעבור הזמן חייב לקרותה מקודם (ס"ו וס"ק ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ועיין סימן ק"ו דין ו').

כח אם התחיל ללמוד אפילו לאחר שכבר הגיע הזמן א"צ להפסיק אם ישאר לו שהות אח"כ להתפלל בזמן תפלה אך לק"ש יש אומרים דצריך להפסיק ולקרואה אם

התחיל באיסור ויש מקילין גם בזה אם לא שירא שיעבור הזמן (ס"ק ל' וע"ל סימן ק"ו דין ה').

כט מי שהוא בדרך או דר בישוב אפילו בקיץ יותר טוב שיתפלל תיכף כדי שלא יתבטל מלימודו ולא ימתין עד שעה שהציבור מתפללין ואפילו עוברי דרכים שע"פ רוב אינן לומדים תורה בדרך מ"מ יזהרו תיכף בקומם שיתפללו קודם שיעסקו בשום דבר כדי שלא יעברו זמן ק"ש ותפלה עי"ז ומכ"ש דבקהלות גדולות מתפללין תיכף כשהאיר היום וא"כ לעולם הוא בשעה שהציבור מתפללין אך יזהרו שלא לברך על התפללין לפני שיכול להכיר את חבירו ברחוק ד' אמות (ס"ק ל"ג).

סימן צ. מקום הראוי להתפלל עם הציבור ודין ההולך בדרך

א המתפלל לא יעמוד ע"ג מטה ולא ע"ג כסא או ספסל ושום כלי ואפילו אין גבוה ג' לפי שירא שמא יפול ולא יוכל לכיוון בתפלתו כ"פ השו"ע והב"ח והט"ו מתירין באינו גבוה ג' אבל הא"ר פוסק כהש"ע (ס"א וס"ק א' ב' וע"ל סי' צ"ד דין ח').
ב ולא יעמוד על שום מקום גבוה ואפילו ע"ג ארעא סמיכתא אם הוא גבוה ג' טפחים (ס"א וס"ק ר').

ג אם היה זקן או חולה שקשה לו לירד מהמטה מותר ואפשר דדוקא היכא שאין מתיירא שמא יפול (ס"א וס"ק א' ד').

ד אם היה כונתו להשמיע לצבור מותר אפילו ע"ג מטה כסא וספסל ויש אומרים דהיכא דיש בו בעתותא אסור גם בזה ועכשיו נהגו שהמקום שהש"ץ עומד עליו הוא עמוק משאר בהכ"נ שנא' ממעמקים קראתיך ה' כ"כ המ"א (ס"א וס"ק"ה וע"ל סי' ק"ג דיי"ז).
ה היה מקום גבוה ויש בו ד' אמות על ד' אמות הרי הוא כעלי' ומותר להתפלל בו וכן גבוה ג"ט אם ה' מוקף מחיצות אע"פ שאין בו דע"ד מותר להתפלל בו אבל בימה חדשה שעדיין לא הוקפה מחיצות אסור להתפלל עלי' רק השמש שמקומו לעמוד שם לצרכי ביהכ"נ מותר (ס"ב וס"ק ז').

ו האומנין שעלו לראש הוית ולראש התאנה לעשות מלאכה לבעל הבית הקילו שיכולים להתפלל שם משום בטול מלאכה דדוקא זית ותאנה שענפיהם מרובין וטורח גדול לירד אבל בשאר אילנות צריכין לירד ובעה"ב שאין משועבד למלאכה אפילו בזית ותאנה צריך לירד (ס"ג).

ז צריך לפתוח פתחים או חלונות כנגד ירושלים שאם נתבטלה כונתו ישא עיניו לשמים לעורר הכונה ואפילו בבהכ"נ עם הציבור וכ"ש המתפלל בביתו ביחדי שיוזהר לכתחלה שלא יתפלל אלא בבית שיש בו חלונות (ס"ד וס"ק"ח וע"ל סי' צ"ה דין ז').
ח טוב שיהיה בבהכ"נ י"ב חלונות לאיזה צד שירצה ובלבד שיהיה גם בצד שהוא מתפלל נגד ירושלים (ס"ד וס"ק ט').

ט לא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה ומי שעובר עי"ז הוא חצוף ולכן אם גזדמן לו בית שאין בו חלונות ובקעה טוב יותר להתפלל בבית שאין בו חלונות ואם המקום מוקף מחיצות אע"פ שאינו מקורה מותר ויש אומרים שאם עומד בצד הדרך במקום שאינו מתיירא שיפסיקוהו עוברי דרכים מותר אך בזהו משמע שיש להתפלל דוקא בבית (ס"ה וס"ק י"א י"ב).

י עוברי דרכים מותרים להתפלל בשדה ומ"מ כשיש שם אילנות טוב יותר שיעמוד שם אם אין קשה עליו איחור דרכו דמקום צנוע הוא קצת וכשהוא בביתו אין לסמוך עי"ז (ס"ק י"א).

יא לא יתפלל בחורבה מפני חשד ומפני המפלות ומפני המזיקין ואם החורבה בשדה או אשתו עמו אין לחוש לחשד ואם החורבה בריאה וחזקה אין לחוש למפלות ואם שנים נכנסים או שאבוקה בידו או שירח מאיר אין לחוש למזיקין ולכן שנים מותרין להכנס בה אם היא בריאה וחזקה ועומדת בשדה (ס"ו וס"ק י"ד).

יב מוטב להתפלל בדרך מבחורבה ואפילו אין בה כ"א אחד מדטעמים הנ"ל ואם מתיירא שמא יפסיקוהו עוברי דרכים יתפלל תפלה קצרה כדלקמן סי' ק"י (סקי"ג).

יג אסור להתפלל אחורי בהכ"נ בצד מערב אם אינו מחזיר פניו למזרח כמו כל הצבור אלא לצפון או לדרום וכ"ש למערב וכן לא יתפלל אחורי בהכ"נ בצד מזרח אע"פ שמתפלל כלפי מזרח כמו כל הקהל מ"מ אחוריו כלפי בהכ"נ ואסור וגם לא מהני שיחזיר עצמו לצדדין ואם בצפון או בדרום של ביהכ"נ מתפלל ואינו יכול להפך פניו למזרח כגון שיש צוואה לפניו כמלא עיניו צריך שיחזור פניו לבהכ"נ. וכ"ז דוקא כשמתפללים י"ח וגם הוא מתפלל י"ח כ"כ בס' יד אליהו ובמאמר מרדכי חולק עליו (ס"ז וס"ק ט"ז ט"ז י"ז י"ח י"ט כ').

יד אם מתפלל בבית הסמוך לבהכ"נ ופניו כנגד א"י כראוי ואחוריו לכותל ביתו שהוא כותל בהכ"נ מותר שאינו ניכר שמחזיר פניו מבהכ"נ וכן בעזרות הבנויות בכותל מזרחי מותר להתפלל שם ומ"מ יותר טוב כשבוגין העזרות לעשותו בצד אחר ולא בצד מזרח כי יש מפסקים בזה (ס"ז וס"ק כ"א).

טו אפילו כשמתפלל במערב ומחזיר פניו לבהכ"נ אין מותר אלא מדוחק שהרי מצוה להתפלל בבהכ"נ כדלקמן (ס"ק י"ח).

טז אסור לעבור חוץ לבהכ"נ בצד שהפתח פתוח בו בשעה שהצבור מתפללין מפני שנראה ככופר כיון שאין נכנס להתפלל ויש להחמיר אפילו בשעת ק"ש ופסקי דומרה ואם יש בהכ"נ אחר בעיר או שיש לבהכ"נ זה פתח אחר או שרגילין לעשות כמה מגינין בבהכ"נ או שרוכב על הבהמה או נושא משאוי או לברש תפילין מותר (ס"ח וס"ק כ"ג כ"ה).

יז מצוה מן המובחר שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הקיר ואם המקום דחוק או מתפללין באיזה חדר ואי אפשר לכל אדם לעמוד בקלות מבלי חציצה לכותל לא יעכב התפלה בשביל זה לילך לחדר אחר להתפלל אך יעצים עיניו או יתפלל מתוך הסידור ולא יביט לחוץ שלא יבא לידי ביטול כוונה ע"י החציצה (סכ"א וס"ק ס"ג).

יח לא חשיב חציצה רק דבר גדול שגבהו י' ורחבו ד' אפילו אינו רחב ד' רק למעלה ולא למטה אבל דבר קטן לא חשיב הפסק ויש חולקין (סכ"א וס"ק ס"ז ס"ח).

יט דבר קבוע כגון ארון ותיבה וספסלים שבבהכ"נ אינו חוצץ ומטות שלנו העשויות לשכיבה ואין דרך לטלטלן ממקום למקום מקרי קבוע ויש מחמירין בזה וטוב להחמיר בדאפשר (סכ"א וס"ק ס"ה ס"ח).

כ בעלי חיים חוצצים ואדם אינו חוצץ ומ"מ טוב ליוהר בדאפשר שלא יתפלל אחורי שום אדם ובבהכ"נ דאי אפשר בענין אחר מותר לכתחלה אלא שהמדקדק במעשיו יראה שיהיה לו מקום קבוע נגד הכותל (סכ"א כ"ב וס"ק ס"ט).

כא אפילו הוא רחוק מן הקיר ג"כ יזהר שלא יחוץ בינו לקיר ויש אומרים שאם החציצה חוץ לדי' אמות ממנו מותר (ס"ק ס"ד).

כב כל דבר שהוא צורך התפלה אפילו גדול הרבה כגון שולחן או שטענדע"ר שמניחין עליו הסידור אפילו גבוה י' ורחב ד' אינו חוצץ (ס"ק ס"ו).

כג בגדים התלויים על הכותל אין בהם משום חציצה מ"מ אם הם מצויירים אע"פ שאינם בולטות אין נכון להתפלל כנגדם שיביט בהם ולא יכירן בתפלתו ואם קרה לו להתפלל כנגד בגד או כותל מצוייר יעצים עיניו ולכן אסור לצייר ציורים בספרים שמתפללים בהם ולא יצייר בכותל בהכ"נ ציורים כנגד פניו של אדם אלא למעלה מקומת איש (סכ"ג וס"ק ע' ע"א).

כד אסור להתפלל כנגד המראה ואפילו בעינים סגורות שנראה כמשתחוה לבבואה שלו (ס"ק ע"א).

כה בגדים שמצוייר עליהם דברי תפלות אפילו לישיב עליהם בבהכ"נ אסור ואפילו בביתו אסור שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך (סכ"ג וס"ק ע"ב).

כו לא יתפלל בצד רבו ולא לפניו ולא לאחוריו ואם הרחיק ד' אמות מותר אפילו לפניו. ולאחוריו צריך להרחיק כשיעור ד' אמות וג' פסיעות כדי שלא יצטרך רבו

להמתין עליו ובתוך האלמערמ"ע מותר אפילו בסמוך דרשות אחרת היא ויש אומרים דכ"ז דוקא ביחיד אבל בצבור אם כך סדר ישיבתו מותר להתפלל לפניו או לאחריו וטוב להחמיר אבל המנהג להקל מ"מ טוב להחמיר לכתחלה כשקובע לו מקום מאחורי רבו שירחיק כשיעור ד' אמות וג' פסיעות ויש אומרים דאפילו לפניו טוב להחמיר משום בזיון רבו (סכ"ד וס"ק ע"ד ע"ח ע"ט פ' ובה"ל ד"ה ואע"פ).

כז רבו שאמרו היינו שרוב חכמתו הימנו או גדול הדור או אביו אבל תלמיד חבר מותר להתפלל אחורי רבו או בצד רבו אבל לפניו אסור (סכ"ה וס"ק ע"ג פ"א).

כח כל מקום שאין קורין בו ק"ש אין מתפללין בו וכשם שמרחיקין מן הצואה ומי רגלים וריח רע ומן המת וראיית ערוה לק"ש כך מרחיקין תפלה ולדברי תורה ולכל דברי קדושה (סכ"ז וס"ק פ"ב וע"ל סי' ע"ד דין ר').

כט היה עומד בתפלה והשתין תינוק בבהכ"נ ימתין עד שיביאו מים להטיל על המי רגלים או יהלך לפניו ד' אמות או לצדדין או יצא מבהכ"נ ויגמור תפלתו ויותר טוב לילך למקום אחר ולא לשתוק שמא ישהה כדי לגמור את כולה ויצטרך לחזור לראש ואם אינו יכול להרחיק כגון שא"א לעבור כנגד המתפלל ומתיירא שמא ישהה כדי לגמור את כולו מותר להתפלל כיון שעומד כבר בתפלה ואיסור מי רגלים דרבנן אבל אסור להפסיק בדיבור להביא לו מים ואפילו אם גם אחרים עומדים בתוך הד' אמות ומתפללים לא יפסיק בדיבור להודיעם כיון דאיסור מי רגלים דרבנן ובברכות ק"ש ובכל הברכות עיין לעיל סימן ס"ה אם שהה לגמור כולה (סכ"ז וספ"ד פ"ה פ"ו).

ל אם תינוק טינף צואה בבהכ"נ באמצע תפלה ואחרים מתפללים ואין יודעין מותר להפסיק בדיבור להודיעם אם א"א בענין אחר כיון שהוא איסור דאורייתא ועיין בסימן ע"ט האופנים שהם מדאורייתא אך אם יש לו במה לכסות בין בצואה בין במ"ר אסור להפסיק ואפילו לזו ממקומו אם אין מגיע לו ריח רע (ס"ק פ"ד).

לא ישתדל אדם להתפלל בבהכ"נ עם הצבור ואפילו יש עשרה בביתו ישתדל להתפלל בבהכ"נ ואפילו היו בהן חוטאין לא ימנע מלהתפלל עמהן (ס"ט וס"ק כ"ז כ"ח וע"ל סי' קנ"א סוף דין א'). ואם יש לו ב' בתי כנסיות וא' יש בו רוב עם מצוה להתפלל שם יותר אך אם יש שם בלבול ואין שומעין תפלה וקה"ת מוטב להתפלל בביתו בעשרה (ס"ק כ"ח).

לב בית המדרש קבוע קדוש יותר מבהכ"נ ומצוה להתפלל בו יותר מבהכ"נ ואפילו אם בבהכ"נ יש רוב עם והוא שיתפלל בעשרה והוא שהבית המדרש קבוע לרבים אבל אם אינו קבוע אלא ליחיד דוקא למי שלומד בו מצוה להתפלל בו יותר כדי שלא יתבטל מלימודו הא לאו הכי רוב עם עדיף (סי"ח וס"ק ג"ה וע"ל סי' ג"ה דין ג'). לג מי שתורתו אומנתו ואינו מתבטל מלימודו כי אם לדברים הכרחיים לצרכי גופו ולימודו יכול להתפלל במקום שלומד אפילו ביחיד וא"צ לילך לבהכ"נ וכ"ש בלומד תורה ברבים עם תלמידים שלא יבטל מלימודו לילך לבהכ"נ ואפ"ה לא ירגיל עצמו לעשות כן שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתבטלו מביהכ"נ וכ"ש שלא יעסוק בתורה בבהכ"נ בשעה שהצבור אומרים סליחות ותחינות ובשעת קריאת התורה ואם כבר התפלל ואין עומד שם אלא לענות קדישים וקדושות מהפורסין על שמע וחזרין התפלה עוסק בתורה ואין חושש (סי"ח וס"ק ג"ו ג"ח ובענין קה"ת אם כבר שמע אם מותר לעסוק בתורה עיין בסימן קמ"ו).

לד בהכ"נ ביחיד ובביתו בעשרה תפלת צבור עדיף אפילו יכול לשמוע קדיש וברכו (ס"ק כ"ח).

לה אם נאנס ולא התפלל בצבור ומתפלל ביחיד אעפ"כ יתפלל בבהכ"נ שהוא מקום קבוע לקדושה ותפלתו מתקבלת שם יותר ואם הוא תלמיד חכם ויש חשש חילול השם שיבוא אחר התפלה בבהכ"נ יתפלל בביתו (ס"ט וס"ק ל"ג).

לו ישכים אדם לבהכ"נ כדי שימנה עם הי"ד הראשונים דוקא כשיתפלל שם עמהם והאר"י לא היה מן הראשונים כי הוצרך לפנות שהיה לו חולי וג"כ כדי שילך מעוטף בטלית ותפילין לבהכ"נ וזה אי אפשר קודם היום ובווהר איתא שיתאספו עשרה ביחד ויבואו לבהכ"נ (סי"ד וס"ק מ"ו).

לז מי שיש לו בהכ"נ בעירו ואינו נכנס בו להתפלל נקרא שכן רע וגורם גלות לו ולבניו ואפילו אין שם מגין עשרה כ"כ האחרונים ובפמ"ג נסתפק בזה ואם מתפלל בביתו בעשרה אין נקרא שכן רע ומיהו מידי חובת בהכ"נ לא נפיק אלא א"כ אותו המקום שמתפללין בו קבוע לקדושה (סי"א וס"ק ל"ח). וכל המשכים ומעריב לביהכ"נ זוכה לאריכות ימים (ס"ק ל"ט).

לח אם יש ב' בתי כנסיות בעיר טוב לילך לרחוקה כי שכר פסיעות יש (ס"ק ל"ז).
לט מצוה לרוץ כשהולך לבהכ"נ ועיקר הריצה יהיה כשבא סמוך לבהכ"נ עד פתח בהכ"נ ששם גיכר שעושה לשם בהכ"נ וכשהולך עם טלית ותפילין בידו גיכר בכל הדרך שרץ לשם בהכ"נ [וברחוב עכו"ם לא ירוץ]. ואפי' בשבת ירוץ. וכן לכל דבר מצוה אף שאסור לפסוע פסיעה גסה בשבת וגם בחול נוטל א' מת"ק ממאור עיניו של אדם (סי"ב וס"ק מ"א מ"ב).

מ בבהכ"נ עצמה אסור לרוץ אלא ילך באימה (ס"ק מ"א).

מא כ"ש שיש לזהר שלא לעמוד באמצע הדרך להסיח עם חבריו באיזה חפצי עצמו כי עי"ז מצוי שבא אחר ברכו וקדושה (ס"ק מ).

מב כשיצא מבהכ"נ אסור לרוץ ולא לפסוע פסיעה גסה ודוקא כשהולך לעסקיו אבל אם יוצא ע"מ לחזור מצוה לרוץ כדי לחזור מהר וכן אם יוצא מבהכ"נ לבהמ"ד ללמוד תורה (סי"ב וס"ק מ"ג).

מג עיקר תפלה בצבור הוא שיתפללו עשרה אנשים גדולים ביחד תפלת י"ח ולא כמו שטועין ההמון שעיקר להתפלל ביו"ד הוא רק לשמוע קדיש וקדושה וברכו ולכן אין מקפידין רק שיהיה עשרה בבהכ"נ וזה טעות ולכן חוב על האדם למהר לבוא לבהכ"נ כדי שיגיע להתפלל י"ח בצבור (ס"ק מ"ד וס"ד דין י"ט).

מד מי שהולך בשבת ריו"ט בהשכמה להתפלל במגין עשרה כי רוב צבור מאחרין תפלתו ואותו מגין מתפללין מוסף תיכף ויש זמן אח"כ לילך לבהכ"נ טוב יותר להתפלל מוסף עם הצבור בבהכ"נ ברוב עם ודוקא אם מקום המיוחד לתפלתו הוא בבהכ"נ אבל אם אין מקומו מיוחד להתפלל בבהכ"נ טוב יותר שיתפלל כל התפלה במקום אחד (שם וע"ל סי' רפ"ו דין ב').

מה תפוס שהשר נתן לו רשות יום אחד להתפלל עם הצבור איזה יום שירצה יתפלל אותו יום תיכף ולא יחמיץ המצוה להמתין על יום הכיפורים או פורים (שם ועיין בח"א כלל ס"ח כמה פרטים בזה).

מו מי שאינו יכול לבוא לבהכ"נ כגון שתש כחו אע"פ שאינו חולה יכוין להתפלל בשעה שהצבור מתפללין ודוקא אם טריחא ליה מילתא לאסוף עשרה וכן בני אדם הדרין בישובין ואין להם מגין יתפללו שחרית וערבית בשעה שקהילות ישראל מתפללין ובאשכנז שנהגו להקדים ערבית יחיד הדר בכפר או בדרך צריך להמתין עד צאת הכוכבים ובימות הקיץ שהצבור מאחרין תפלת שחרית והדר בישוב אסור לו ללמוד עד שיתפלל לכן מוטב להתפלל תיכף בהנה"ח ומכ"ש כהיום דבקהילות גדולות מתפללין תיכף משהאיר הבוקר והוי לעולם בשעה שהציבור מתפללין (ס"ט וס"ק ט' ל"א ל"ב).

מז אם מחמת השתדלותו להתפלל עם הצבור יבוא לידי הפסד ממון יכול להתפלל בביתו ביחיד או בבהכ"נ בלא צבור אבל משום מניעת ריוח ממון לא ימנע מלהתפלל עם הצבור והעידו על הגאון מו"ה זלמן מירל"ש אב"ד האמבורג שפעם אחד הלך לבהכ"נ מעוסף בטלית ותפילין כדרכו ופגע בו אדם אחד שהיה לו למכור אבנים טובות ורצה שילך לביתו והגאון השיב לו שימתין עד שיבוא מביהכ"נ ובתוך כך מכרו לאחר והאחר הרויח בהן כמה אלפים ושמה הגאון שמחה גדולה שהשליך מנגד ממון רב עבור תפלת צבור (ס"ק כ"ט).

מח יש לקנוס האנשים שמונעים לילך לבהכ"נ משום שעוסקים בתורה או משום שמשחקין ממון ולעשירים יש לקנוס יותר ובעל תורה אף שעוסק בלימוד איכא חשדא וחילול השם (ס"ק כ"ט).

מט אם מתפלל מוסף בשעה שהצבור מתפללין שחרית לא מקרי בשעה שהצבור מתפללין ואם מתפלל עמהן בבהכ"נ מקרי תפלת צבור (סק"ל וע"ל ס"י ק"ט דין ח').

נ כשעומד עם הצבור אסור לו להקדים תפלתו לתפלת הצבור ואפילו יש לו שיעור קבוע ללמוד אצל אחד וצריך לילך אסור (ס"י וס"ק ל"א וע"ל ס"י ס"ו דין י"ט).

נא כתב המג"א דאפילו רוצה לצאת חוץ לבהכ"נ להתפלל אסור להקדים אבל במאמר מרדכי מסיק שאין בו איסור אלא דלאו שפיר עביד שמפסיד תפלת הצבור (סקל"ה). ואם צריך למהר תפלתו כגון שיוצא לדרך יצא מבהכ"נ ויתפלל בביתו ואפשר דבשביל לימוד התורה ג"כ מותר לעשות כן (ס"ק ל"ד).

נב אם השעה עוברת והצבור מאריכים בפיוטים או לסבה אחרת ואין מתפללין מותר להקדים אפילו בבהכ"נ ודוקא כשהזמן קצר כ"כ שבעוד שילך לביתו יעבור זמן תפלה אבל אם יש זמן ילך לביתו ויתפלל ביחיד אבל בלא שעה עוברת יתפלל הפיוטים והתחניות עם הצבור ולא יפרוש מהצבור אפילו לעסוק בדברי תורה (ס"י וס"ק ל"ו).
נג אם חלש לבו יכול להתפלל בביתו קודם הצבור ובבהכ"נ אסור אלא אם כן הוא חולה או אנוס מותר אף בבהכ"נ (ס"ק ל"ו).

נד לא ישכים אדם לילך מעיר שמתפללין בה ביו"ד אם הולך לדבר הרשות ויוכל לבא אח"כ למחוז חפצו בעוד היום גדול ולא יהא צריך ללכת יחידי אחר התפלה עי"ז אבל אם יש לו עתה שיירא ואין רוצין להמתין עליו ויצטרך לילך יחידי עי"ז מותר ודוקא שאמר מקצת ברכות שאל"כ בלאו הכי אסור לצאת קודם התפלה כדלעיל סימן פ"ט דין י"ט (סי"ז וס"ק נ"ג ד').

נה ההולך בדרך והגיע לעיר ורוצה ללון בה אם יש לפניו עד ד' מילין מקום שמתפללין בעשרה צריך לילך שם ודוקא אם לא יצטרך לילך יחידי עי"ז וגם היום גדול שאפי"ל ילך עד שם יוכל להגיע בעוד השמש על הארץ שאל"כ אינו מחויב דלעולם יכנס אדם בכי טוב וכן בבוקר אם בדרך ההולכת לפניו בד' מילין יש מקום שמתפללין ביו"ד ימתין עד שיגיע שם והוא שע"ז לא יעבור זמן ק"ש ותפלה אבל אם יעבור חייב לקרות ק"ש מיד וגם לסמוך לה התפלה (סט"ז וס"ק מ"ט נ"א ושעה"צ).

נו וכ"ז דוקא לפניו שבלאו הכי יצטרך לילך שם אבל בצדדין או לאחריו א"צ לחזור אלא עד מיל להתפלל ביו"ד והיושב בביתו דינו כמלאחריו לכן הדר בשוב תוך מיל למקום שמתפללין בעשרה צריך לילך בכל יום בבוקר אבל לא בערב כי אין צריך לילך בלילה בדרך בשביל מגין ומכאן תוכחת מגולה לאותם האנשים שהן בעיר ומתעצלין לילך לבהכ"נ להתפלל מנחה ומעריב (סט"ז וס"ק נ"ג ב').

נז ההולך בדרך ונודמן לו מגין להתפלל מנחה אחר חצי שעה שאחר חצות רשאי אע"ג דבלא"ה י"א דאין כדאי לכתחלה כדאי בסי' רל"ג כאן מותר (ס"ק נ"א).

נח יקבע מקום לתפלתו ולא ישנהו אם לא לצורך ואין די לו במה שיקבע לו בהכ"נ להתפלל אלא גם בבהכ"נ שקבוע בה צריך שיהא לו מקום קבוע ותוך ד' אמות חשיב מקום אחד וגם כשמתפלל בביתו יקבע מקום שלא יבלבלוהו בני הבית (סי"ט וסקנ"ט ס').

נט לא ישב אצל הפתח להתפלל מפני שנראה עליו כמשאוי ישיבת ביהכ"נ וגם מבט לחוץ ואינו יכול לכיין אלא יכנס ח' טפחים ואם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח וגם אינו פתוח לרה"ר מותר (ס"ב).

ס לא ימהר להתפלל מיד כשנכנס אלא ישהה כדי הילוך ח' טפחים שתתישב דעתו ויתפלל בכוונה (ס"ב).

סא צריך לעשות עזרה לפני בהכ"נ וכן נהגו בכל מקום כהיום וטוב להדר לכתחלה שלא להתפלל בעזרה כי אם בבהכ"נ (ס"ק ס"א וע"ל דין י"ד).

סב מכבדין בפתח בהכ"נ שיכנס הגדול תחלה (ס"ק ס"ב).

סג מותר לרוק בבהכ"נ ודורסו ברגליו שלא יהא מגולה ואם יש תבן או גמי בבהכ"נ רוקק עליו וא"צ לשפשף ודוקא בשעת ק"ש וברכותיה אבל בתפלת י"ח אסור לרוק כדלקמן ס"י צ"ז דין ג' (סי"ג וס"ק מ"ד מ"ה מ"ו וע"ל ס"י קנ"א דין ט"ו).

סד הרוצה שלא ירוק תדיר בבהכ"נ ילעוס קדם כניסתו שורש מתוק שקורין לאקערי"ץ ואף בבוקר מותר דל"ש בזה גאווה וגם אין מכניסו לגופו אבל בערב יה"כ ובערב תשעה באב אסור שישאר המתיקות וכשבולע הרוק בולע המתיקות (ס"ק מ"ה).

סה אם נשאר אדם יחידי מתפלל בבהכ"נ שבשדות או אפילו בבהכ"נ שבעיר אם היא תפלת ערבית שמתפללין בלילה חייב חבירו להמתין לו עד שיסיים תפלתו כדי שלא יתבלבל בתפלתו שמתירא לישאר יחידי [ודוקא אם נכנסו בשעה אבל אם נכנס יחידי בשעה שלא יוכל לסיים עמהם תפלתו אין חייב להמתין לו רק ממדת חסידות] ויש מחמירין אפילו ביום ובבהכ"נ שבעיר ואם מאריך בבקשות ותחנונים אין חייב להמתין לו בשום פעם (סט"ו וס"ק מ"ח).

סימן צא. שיאזור מתניו ויכסה ראשו בשעת תפלה

א היתה טלית חגורה על מתניו לכסותו ממתניו ולמטה אסור להתפלל עד שיכסה לבו וכל גופו דצריך לראות עצמו כעומד לפני המלך ומדבר באימה ואם אין לו במה לכסות מוטב שלא יתפלל כלל אבל ק"ש יקרא אם נאנס, ואם לא כיסה את לבו והתפלל יצא בדיעבד הואיל וכסה את ערותו אבל אם לבו ראה את הערוה כגון שלבוש חלוק בלי מכנסיים יש אומרים שצריך לחזור ולהתפלל וצ"ע למעשה (ולעיל סימן ע"ד דין ו' הכריע שא"צ לחזור עיי"ש). (ס"א וס"ק א' ב' ובה"ל ד"ה הואיל וד"ה יצא).

ב צריך לאזור אזור בשעת תפלה אפילו יש לו אבנט של מכנסים המפסיק בין לבו לערוה משום הכון לקראת וגר' ובדיעבד אם התפלל בלא אזור יצא ויש אומרים דדוקא מי שרגיל כל היום בחגורה אבל מי שהולך כל היום בלא חגורה גם בשעת תפלה א"צ לחגור ומיהו מדת חסידות אף בכהאי גוונא (ס"ב וס"ק ד' ה').

ג בק"ש ושאר ברכות מותר לברך בלא חגורה מאחר שיש לו מכנסים או שבגדיו דבוקים ממש על הבטן ואין לבו רואה את הערוה (ס"ב וס"ק ז' ח').

ד איתא בזוהר שצריך לכסות הראש והעינים בשעת תפלת י"ח בטלית מצוה וכן נוהגין לכסות עד עינים (ס"ק ו' ע"ל סי' ח' דין כ"א).

ה מי שפותח עיניו בשעת שמונה עשרה מקדים עליו מלאך המות ועיין סימן צ"ה דין ט' (שם).

ו יש אומרים שאסור להוציא אוכרה מפיו בראש מגולה ויש אומרים שיש למחות שלא לכנס בבהכ"נ בגילוי הראש ועיין לעיל סימן ב' דין כ"א דבומיניו גם בלאו הכי אסור ואפילו פחות מד' אמות וכובעים הקלועים מקש חשיבי כיסוי אבל הנחת ידו על הראש לא מהני ואם אחר מניח ידו על ראשו של זה או שהמשיך בית יד של הבגד על היד וכיסה בו מהני (ס"ג ד' וס"ק י' ובה"ל ד"ה וי"א).

ז אין גכון להתפלל בקאפטין ובגד התחתון או בשלאף ראק ואין לחגור אזור חלול שמשמין בו המעות (ס"ה וס"ק י"א).

ח צריך להשים כובע בראשו כדרך שהולך ברחוב ולא בכובע קטן שתחת הכובע וכ"ש שלא"ף מ"ץ (ס"ק י"ב).

ט אין ללבוש בעת התפלה בתי ידיים שקורין הענטש"ך ואין להתפלל ברגלים מגולים אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו לפני הגדולים אלא בבתי רגלים ואם הבגד ארוך שחופה את הרגלים או בארצות החמים מאד שעומדים שם גם בפני גדולים יחף מותר אפילו נראין הרגלים ואין להתפלל בבתי שוקיים של פשתן לבד ואפילו בבתי שוקיים של צמר לבד ג"כ אין גכון וכ"ש כשלו בשין סנדל והעקב מגולה ואין לכנס לבהכ"נ במנעלים ארוכים שקורין שטייול הכול תלוי לפי מנהג המקומות (ס"ה וס"ק י"ב י"ג).

י דרך החכמים ותלמידיהם שלא יתפללו אלא כשהם עטופים (ס"ו).

יא בשעת זעם יש לחבק הידים בשעת התפלה ובשעת שלום יש להתקשט בבגדים נאים להתפלל (שם).

סימן צב. הנצרך לנקביו ודין רחיצה לתפלה ושאר הכנות לתפלה

א היה נצרך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל ויש אומרים דדוקא לגדולים אבל לקטנים בדיעבד א"צ לחזור אפילו אם לא יכול לגמור תפלתו ובאמצע התחילו מי רגליו שותתין וגם ידע מתחלה שצריך לנקביו אפ"ה כשפוסקין המ"ר אין חזר אלא למקום שפסק ויש חולקין דדין קטנים כדין גדולים (ס"א וס"ק ב' ובה"ל ד"ה וצריך וע"ל סי' ע"ח דין א'). וצ"ע אם אחד צריך לנקביו וחברו מוציאו אם יצא (סימן ק"ד בה"ל ד"ה ויהי).

ב דוקא שא"י להעמיד עצמו שיעור פרסה שהוא שעה וחומש מתחלת התפלה ומשערין כאילו הוא מהלך אע"פ שאם יושב במקום אחד יכול להעמיד עצמו יותר אבל אם יכול להעמיד עצמו שיעור פרסה יצא בדיעבד אפילו אם תיכף אחר התפלה הלך ועשה צרכיו בתוך שיעור פרסה (ס"א וס"ק ג' ד' ובה"ל ד"ה שיעור).

ג וכ"ז בדיעבד אבל לכתחלה לא יתפלל עד שיבדוק עצמו תחלה יפה ואפילו יכול לעצור עצמו יותר מפרסה כיון שמרגיש בעצמו קצת שצריך לנקביו דאפילו אם עי"ז לא יוכל להתפלל בצבור טוב יותר להתפלל ביחיד בגוף נקי אך אם עי"ז יעבור זמן תפלה לגמרי מותר להתפלל אם משער בעצמו שיכול לעצור עצמו שעה וחומש (ס"א וס"ק ה' וע"ל סי' ב' דין כ"ח).

ד ש"ץ שצריך לנקביו קודם חזרת הש"ץ אם יכול להעמיד עד פרסה יכול להתפלל משום כבוד הבריות אך אין יכול להעמיד עצמו פרסה צ"ע גדול אם יש להקל בזה (בה"ל ד"ה הי').

ה כל הנצרך לנקביו אסור אפילו בדברי תורה וכ"ש בק"ש ושאר ברכות ואפילו אין מתאוה כ"כ שיהא בו משום בל תשקצו כיון שאינו יכול להעמיד עצמו עד פרסה אסור ואם יכול להעמיד עצמו פרסה מותר אפילו בק"ש וכ"ש בשאר ברכות ויש מחמירין בזה ובדיעבד אפילו אינו יכול להעמיד עצמו א"צ לחזור ולקרות ולברך ואפילו בבהמ"ז (ס"א וס"ק ר' ז' ובה"ל ד"ה אפי').

ו אם הוא מלמד תורה לרבים או דורש או שעלה לבימה לקרות בס"ת ונצרך לנקביו מותר לשהות עצמו דבל תשקצו הוא רק איסור דרבנן ונדהה מפני כבוד הבריות (סק"ז ובה"ל ד"ה הי' צריך וע"ל סי' ג' דין ב').

ז אם קודם התפלה בדק עצמו או שלא היה צריך לנקביו כלל ובאמצע שמונה עשרה נתעורר לו תאוה יעמיד עצמו עד שיגמור ולא יפסיק ולאחר שסליים שמונה עשרה אסור לו להעמיד עצמו ולומר קדושה אלא א"כ יכול להעמיד עצמו עד פרסה ויש מחמירין גם בזה כדלעיל דין ה' (ס"ב וס"ק ח').

ח וכן אם בשעת ק"ש וברכותיה נתעורר בין לקטנים בין לגדולים קורא כדרכו עד שמ"ע אבל שמ"ע שהוא ענין אחר אסור לומר ולכן מוטב שיפסיק בברכת אמת ויצב לצאת לנקביו כדי שיוכל אח"כ לסמוך גאולה לתפלה ויותר טוב אם יכול לצאת בין הפרקים. ואם רוצה להרחיק באמצע ולהטיל מים מותר בקיש אבל בתפלה אין רשאי לזוז ממקומו עד שיגמור (ס"ב וס"ק ט' י"ב).

ט וכן אם נתעורר לו תאוה קודם ברכות ק"ש אסור לו להתחיל ברכות ק"ש עד שיבדוק ואם היה בסוף פסוקי דזמרה אסור לו לומר ברכו דברכו שייך לברכת יוצר אור אלא א"כ יכול להעמיד עצמו עד פרסה יש לסמוך להקל כדלעיל דין ה' (ס"ג ט').

י ואם התחיל לשמוע קריאת התורה ונתעורר לו תאוה באופן שאין בו משום בל תשקצו מותר לשמוע כל קרה"ת ולענות ברוך ד' המבורך לעולם ועד עד מפטיר וכן באמצע הלל ומגילה וברהמ"ז וכל כה"ג מותר לגמור את הענין כדרכו וכן אם היה עוסק בדברי תורה מותר לגמור את הענין וכ"ש אם עי"ז שיפסיק יוגרם לו אח"כ ביטול תורה שיכול לגמור ובפרט אם הוא רק התעוררות בעלמא ויכול לעצור עצמו עד פרסה שאין לו להחמיר בזה (בה"ל ד"ה קורא).

יא וכל דינים אלו דוקא כשאנו מתאוו כ"כ דאית ביה משום בל תסקצו דהיינו שאינו נדחק להוצאת הנקבים אלא בהתעוררות בעלמא אבל בלאו הכי יותר טוב להפסיק בין לגדולים בין לקטנים ואפילו יכול להעמיד עצמו עד שיגמור אך בצבור לא יפסיק בשמונה עשרה מפני כבוד הבריות ויש אומרים דאפילו ביחיד לא יפסיק ויש אומרים דביחיד אין חייב להפסיק בשמונה עשרה אך מותר לו להפסיק ולפנות באמצע רק שלא יפסיק בדיבור וא"צ לחזור לראש אם לא שהה ע"י היציאה כדי לגמור כל התפלה כן משמע בח"א אבל אם שהה לגמור את כולה חוזר בתפלה ובק"ש כדי המבואר לעיל בסימן ס"ה (ס"ב וס"ק י' י"א ובה"ל ד"ה יותר) וכ"ז בש"ע אבל בק"ש וכל הדברים הנ"ל בדיון י' חייב להפסיק ולבדוק א"ע (בה"ל ד"ה אבל).

יב צריך קודם תפלה להסיר כיחו וניעו וכל דבר הטורדו (ס"ג).

יג צריך לרחוץ ידיו במים אם יש לו ואין הניגוב מעכב וגם למנחה ומעריב צריך נטילה ובדיעבד אם לא נטל וגם לא נקה אותם בצרור אין חזר ומתפלל (ס"ד וס"ק י"ג י"ד).

יד ואם אין לו מים יודע שידי מלוכלכות צריך לחזור אחריהם עד פרסה ודוקא אם לא יצטרך ע"ז אח"כ לילך יחיד וגם יוכל להגיע למחוז חפצו בעד יום הא לאו הכי א"צ לחזור כלל [וינקה ידיו כדלקמן] וה"מ כשהולך או רוכב בדרך בין בדרך רע בין טוב והמים נמצאים לפניו בודאי ולא בספק אבל אם צריך לחזור לאחוריו למקום מים או שיושב בביתו עד מיל חזר יותר ממיל אינו חוזר ומיל עצמו דעת הרבה פוסקים דדינו כיותר ממיל (ס"ד וס"ק ט"ו ט"ז י"ז י"ח י"ט).

טו ואם מתיירא שיעבור זמן תפלה לגמרי ינקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנאי וכ"ש בק"ש דאסור לו להמתין על מים אם יש חששא שיעבור הזמן אלא ינקה ויקרא הרבה פוסקים סוברים דבק"ש תיכף משהגיע התחלת זמנה אם אין לו מים לא ימתין אלא מנקה ויקרא ואם יש חשש שיאחר תפלה בצבור ע"י שיחזור אחר מים כתב הב"ח שא"צ לחזור וינקה בכל מידי דמנאי ויתפלל (ס"ד וס"ק כ' כ"א ובה"ל ד"ה אבל וע"ל סי' ק"ח דין ג').

טז סתם ידים כגון שנטל ידיו שחרית והפליג לענינים אחרים עד שהסית דעתו וכ"ש בין שחרית למנחה צריכים נטילה לתפלה אם יש לו מים אע"פ שאין יודע להם שום לכלוך ואם אין לו מים מזומנים א"צ לחזור אחריהם אבל צריך לנקות אותם במידי דמנאי שמא מודבק בו מעט צואה או ויעה וכ"ז לתפלה אבל לתורה ולברכה ולק"ש סתם ידים כשרות וי"א דלק"ש פסולות (ס"ה וסקכ"ג כ"ה כ"ו וע"ל סקפ"א ד"ה וע"ל סי' רל"ג דין ה' וסי' ד' דין כ"ד כ"ז כ"ט ל' ל"א ל"ד).

יז אם נגע במקום מטונף וכ"ש כשעשה צרכיו צריך לחזור אחר מים אפי' במנחה כדי המבואר לעיל ומ"מ אינו מברך על הנטילה (ס"ה וס"ק כ"ו).

יח אסור ליגע באמצע תפלה במקומות המכוסים באדם ואם נגע או שחיך ראשו או שנוכר באמצע שמ"ע שנגע לפני התפלה במקום מטונף די בנקיון עפר או צורות או מחך ידיו בכותל אבל אם עומד בק"ש או בפסוקי דומרה צריך לילך וליטול ידיו אבל לתורה ולברכות די בדיעבד בנקיון בעלמא אפילו יש לו מים (וע"ל סי' ד' דין ל"א) ובהרהור מותר אף בלא נקיון ואם נגע בטיט ורפש יש לנקות מתחלה אף לדברי תורה ויש אומרים שאם יש לו מים צריך ליתול במים לתפלה וצ"ע ויש אומרים שאסור ליגע בצואת האוזן והאף כי אם ע"י בגד והגר"א מקיל בזה וכן כתב בשע"ת בשם מור וקציעה (ס"ו ז' וס"ק כ"ז כ"ח כ"ט ל' ובה"ל ד"ה ולכן וד"ה והסית וע"ל סי' פ"ה דין ט').

יט המשתין לא יתפלל עד שישא זמן של הילוך ד' אמות ואפילו נטל המי רגלים (ס"ח וס"ק ל"א ל"ג).

כ המתפלל לא ישתין עד שישא זמן של הילוך ד' אמות ומדת חסידות שלא להשתין בתוך ד' אמות של תפלה אפילו שהיה כדי הילוך ד' אמות (ס"ח וס"ק ל"ג).

כא אין להשתין או לרוק במקום שכסה דם חיה או עוף בברכה בעוד שהדם מכוסה (ס"ק ל"ג).

כב הרוקק לא יתפלל עד שישהא ד' אמות ואפילו רקק לאונסו (ס"ט ובה"ל ד"ה הרוקק וע"ל סי' נ"ג דין נ"ג).

כג המתפלל לא ירוק עד שישהא ד' אמות ודוקא לרצונו כגון מחמת טיול אבל אם נודמן לו רוק מותר ועיין לקמן סימן צ"ו דין ג' דפעמים מותר אף תוך התפלה הוא הדין אחר התפלה (ס"ט וס"ק ל"ד ל"ה ובה"ל ד"ה ועי').

כד טוב ליתן צדקה קודם תפלה ובאיזה ק"ק נתקן המנהג ליתן צדקה כשמגיע לפסוק והעושר וגו' ואתה מושל בכל ויש מקומות שנוהגין לקבץ צדקה בעת קה"ת הוא שלא כהוגן דמבטלין עי"ז לשמוע קה"ת ועניית ברכו כו' (ס"י וסקל"ו וע"ל סנ"א דל"ב).

סימן צג. קודם שיתפלל צריך לשהות

א ישהא שעה אחת קודם שיקום להתפלל כדי שיכוין לבו למקום ושעה אחת אחר תפלתו שלא תהא נראית עליו כמשאוי ושיעורו שעה ממש לחסידים ולשאר העם די בשעה מועטת כדי הילוך ח' טפחים (ס"א וס"ק א').

ב אם יכול להתעכב עד שלא ישאר עשרה בבהכ"נ טוב לו וגם כי הישיבה בבהכ"נ היא מצוה בפ"ע (סק"א וע"ל סי' צ' דין ס"ה).

ג האר"י ז"ל היה מתפלל מתוך הסידור כדי שיכוין מאד גם שלא להבליע נקודה והכל לפי מה שמרגיש האדם בנפשו (סק"ב וע"ל סי' נ"ג דין ע"ג פ"ג וסי' צ"ו דין ז').

ד לא יעמד להתפלל אלא באימה והכנעה ולכל הפחות לא מתוך שחוק וקלות ראש דברים בטלים וכעס ולא מתוך דין והלכה שלא יהא טרוד בה אלא מתוך שמחה כגון דברי תחנונים של תורה דהיינו סמוך לגאולת מצרים או אשרי או מתוך הלכה פסוקה שאין בה עיון ולא מחלוקת וכ"ז לכתחלה שלא יעסוק בפלפול קודם התפלה אבל אם עסק והתחיל הצבור להתפלל יתפלל עמהם ובפרט עכשיו שאין מכוונים כ"כ בתפלה (ס"ב ג' וס"ק ד' ה').

ה העוסק בצרכי צבור א"צ לפסוק ולהתפלל ואפילו יעבור זמן התפלה אם אין שם מי שישתדל אלא הוא וא"צ להשלים מנחה שתים לתשלומי שחרית כיון שהיה פטור (ס"ד וסק"ו ח' וע"ל סי' ע' דין ה' וסי' ק"ח דין ה').

סימן צד. צריך לכוין נגד ארץ ישראל ודין הרוכב או יושב בספינה

א העומד להתפלל יחשוב בלבו ורעינו כאלו הוא עומד במקום קדשי הקדשים שבמקדש שבירושלם (ס"א וס"ק ג').

ב העומד בחו"ל יחזיר פניו כנגד א"י היה עומד בא"י יחזיר פניו כנגד ירושלם היה עומד בירושלם יחזיר פניו למקדש בין אם עומד במזרחו בין במערבו ויראה את עצמו כאלו עומד לפני הכפורת. והרוצה להחכים יצדד פניו קצת כלפי דרום והרוצה להעשיר יצדד כלפי צפון (ס"א ב' וס"ק א' ו' ז' י"ב).

ג במדינות שהן במערב יקבע ההיכל שס"ת בתוכו בכותל המזרחי ואם א"א לקבוע במזרח יקבע בדרום אבל עכ"פ לא למערב מיהו אפילו קבעו ההיכל בכותל אחר צריך להתפלל להחזיר פניו למזרח ואם כל הצבור מתפללים כנגד ארון הקודש לדרום אף שהוא שלא כהוגן מ"מ הבא להתפלל יתפלל לצד שהצבור מתפללים אך יצדד פניו למזרח (ס"ב וס"ק ט' י').

ד ומ"מ אין לקבוע הארון נגד זריחת השמש ממש כי זהו דרך המינים אלא ישער שתהיה נגד זריחת השמש בתקופת גיסן ותשרי שעה או חצי שעה אחר הזריחה ובמדינות שנוטין לצד צפונית מערבית של א"י יעמידו כותל בהכ"נ נוטה קצת לצד מזרחית דרומית של העולם ומקום הרב יקבעו לימין הארון אם לא במקום מחלוקת לא יקפיד והרוצה להחכים א"צ להדרים בזה וגם א"א להצפין שהופך פניו מארץ ישראל.

ואם עשו לצד מזרח יצדד פניו נגד מזרחית דרומית אך אם מתפלל לצד דרום ארון הקודש לא יעשה כן שנראה כהופך עורף כלפי ארון הקודש ולכן יעשה מקום הרב לצפון ארון הקודש שיוכל להדרים ויחכים (ס"ב וס"ק י"א י"ב).

ה' אם עמד לצפון ולדרום והזכירו לו באמצע ש"ע אסור לעקור רגליו להפוך למזרח אלא יעקם פניו למזרח ודי בזה ואפילו אם מתפלל עם אחרים שפניהם למזרח ואם אי אפשר או שעומד פניו למערב יכוין לבו לקדשי הקדשים ולא יעקור רגליו אך אם מתפלל בבהכ"ג יהפוך את עצמו לצד הקהל (ס"ק י').

ו' מי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין לבו לאביו שבשמים וטוב שיצדד פניו לצד אחד מצדדיו (ס"ג ובה"ל ד"ה מ').

ז' היה מהלך בדרך שאם יעמוד ויתפלל יקשה בעיניו איחור דרכו ויטרד לבו ולא יוכל לכוין יכול להתפלל דרך הילוכו אף אם אין פניו כנגד ירושלם ומ"מ יעמוד באבות אם הוא שלא במקום סכנה וכן יעמוד קצת בשעת הכריעות ויפסע לאחוריו ג' פסיעות והכל לפי הדרך ולפי המקום ויראתו וישוב דעתו כגון אם קדם להשיירא וממתין עליהם בדאי צריך לעמוד ולהתפלל (ס"ד וס"ק ט"ז י"ח). ואם היו אנסים סביביו ומתיירא שיפסיקוהו או יפסידו מקחו ישב במקומו ויתפלל ויכרע אע"פ שצריך לעשות ג' פסיעות (ס"ז).

ח' וכן אם היה רוכב על החמור א"צ לירד ולהתפלל אפילו יש לו מי שתופס חמורו שאין דעתו מיושבת ומ"מ יחזיר פניו לארץ ישראל אם אפשר לו ויעמיד הבהמה עד גמר ברכת אבות אבל א"צ לירד ממנה ואחר התפלה יחזיר הבהמה ג' פסיעות לאחוריו או יחזיר עצמו לאחוריו ע"ג בהמתו כדרך שהיה נוהג אם היה בא להפטר מלפני המלך אך אם ממתין על השיירא ואין קשה לו עיכוב דרכו ויש לו מי שיאחז את בהמתו צריך לירד ולהתפלל (ס"ד ה' וס"ק ט"ז י"ט).

ט' היה בספינה או ע"ג קרון אם יכול לעמוד עומד אע"פ שהספינה והקרון הולכים כדרכם ואם לאו יושב במקומו ויתפלל ויחזור פניו לארץ ישראל אם אפשר לו ואם אי אפשר לו משום בעיתותא יעמוד עכ"פ באבות ובמקום הכריעות ויפסע ג' פסיעות (ס' ד' ה' וסקי"ד ט"ו).

י' זקן שאינו יכול לעמוד ישב במקומו ויתפלל ואם אפשר לו יעמוד במקום הכריעות כדי שיכרע מעומד (ס"ק כ').

יא' חולה מתפלל ואפילו שוכב על צידו והוא שיכול לכוין דעתו ואם אי אפשר לו להתפלל יהרהר בלבו ואפשר דיוצא בזה בדיעבד וא"צ לחזור ולהתפלל ואפילו הברייה בזמן תפלה מאחר שהיה אנוס והרוצה לחזור ולהתפלל לא הפסיד ואם אינו יכול לכוין דעתו קורא ק"ש לבדו אם אפשר לו שכוונת ק"ש אינו אלא פסוק ראשון ובקל יוכל לכוין (ס"ו וס"ק כ"א ובה"ל בסימן ס"ב ד"ה יצא).

יב' מי שהוכרח להתפלל מיושב או מהלך א"צ לחזור ולהתפלל כשיוכל אך אם רוצה יתפלל בתורת נדבה [אם הוא בטוח שיכוין לבו בתפלתו כדלקמן ס"י ק"ז דין ג'] וא"צ לחדש בה דבר ובפמ"ג משמע שאין כדאי היום להתפלל נדבה (ס"ט וס"ק כ"ה כ"ז).

יג' הבא בדרך והוא סמוך למלון אם יכול להסתלק מן הדרך לצדדיו להתפלל מעומד יעשה כן ולא יתפלל במלון של עכו"ם שבדאי יש בו גילולים ותועבות אבל אם אינו יכול להסתלק במקום שלא יפסיקוהו מוטב שיתפלל במלון ממה שיתפלל מיושב או מהלך ולא יחוש לגילולים שהרי כל תפילתנו בעיירות מליאות גילולים אלא יתפלל באיזה קרן זוית שלא יבלבלוהו בני הבית ואם בכותל מרחי תלויים גילולים יתפלל לצד אחר אע"פ שאינו מורח ואם יודע שלא ימצא קרן זוית שלא יבלבלוהו מוטב להתפלל בדרך מיושב או מהלך שיכול לכוין יותר ומ"מ אם יכול להתפלל במלון בבקעה או בחצר או בגינה מוטב ויוצא ידי שניהם ויתפלל במעומד ובכוונה (ס"ט וס"ק כ"ח כ"ט ל').

יד' יש להזהר שלא לסמוך עצמו לעמוד שקורין שטענדר או לחבירו בשעת תפלה וכן בכ"מ שצריך עמידה כגון בשעה שרואה ס"ת כנגדו וכל כיצא בזה אסור

לסמוך וסמיכה קצת שאם ינטל אותו דבר לא יפול מותר ויש מחמירין בזה בתפלה שצריכה להיות באימה ובמקום הדחק יש להקל בזה וחולה שברי לו שיוכל לכון בעמידה ע"י סמיכה יעשה כן ואם לאו יתפלל מיושב (ס"ח וס"ק כ"ב ב"ג כ"ד).

סימן צה. כיון איבריו בשעת תפלה

- א יכיון רגליו זה אצל זה כאילו אינם אלא אחד להדמות למלאכים שרגליהם נראים כרגל אחד שכיון שמדבר עם השכינה צריך לסלק כל מחשבות הגוף להדמות כאילו הוא מלאך ובדיעבד אפילו לא כיון רגליו כלל יצא (ס"א וס"ק א' ב').
- ב היושב בעגלה יכיון ג"כ רגליו ולא יסמוך לאחוריו ולא יהא מוטה לצדדיו ולא יפשוט רגליו ואל ירכיבם זה על זה אלא יושב וראשו כפוף (ס"ק ב').
- ג טוב לכיון רגליו גם בשעה שאומר קדושה עם הש"ץ (ס"ד וע"ל סי' קכ"ה דין י"א).
- ד כשעומד להתפלל ילך לפניו ג' פסיעות וא"צ לחזור לאחוריו כדי לילך לפניו אבל מנהג העולם לחזור לאחוריו (ס"א וס"ק ג').
- ה מהרי"ל היה נוהג לעמוד בשחרית לתפלת י"ח כשהתחיל החזן תהלות לאל עליון ובמנחה כשיורד הש"ץ לתיבה ובערבית כשהתחיל הש"ץ קדיש וגם יסיר אז כיחו וניעו וכל דבר המבטל מחשבתו (ס"ק ג').
- ו צריך שיכוף ראשו מעט שיהיו עיניו למטה לארץ ויחשוב כאלו עומד בבהמ"ק ובלבו יכוין למעלה לשמים (ס"ב).
- ז קודם שיתחיל להתפלל יסתכל בחלונות כלפי שמים (ס"ק ד').
- ח אותן המגביהין ראשיהן ועיניהן למעלה כמביטין על הגג המלאכים מלעיגים עליהם ואין לעשות תנועה משונה וביחיד רשות ולא בצבור ובפרט להרים קול וכדומה (ס"ק ה').
- ט כל מי שאינו עוצם עיניו בשעת תפלת י"ח אין זוכה לראות פני שכינה בצאת נפשו אך אם מתפלל בסודר ועיניו פקוחות כדי לראות בו מותר ויש אומרים שאין איסור אלא כשמתכחל בשאר דברים אבל עיניו למטה כלפי ארץ ואין מכיון להסתכל בדבר אחר מותר ומ"מ לכתחלה נכון להחמיר להעצים עיניו (סק"ה ובה"ל ד"ה צריך וע"ל סי' צ"א דין ה' וסי' צ"ג דין ג' וסי' צ' דין י"ז).
- י מניח ידיו על לבו כפותין הימנית על השמאלית ויכוף הגדל בתוך פיסת היד ועומד כעבד לפני רבו באימה ויראה ובפחד והכל כמנהג המקום כדרך שעומדים לפני המלך כששואלים מאתו (ס"ג וס"ק ו').
- יא לא יניח ידיו על חלציו מפני שהוא דרך יחרא (ס"ג).
- יב יש להתנועע בשעת תפלה (ס"ק ז' וע"ל סימן מ"ח דין ז').

סימן צו. שימנע כל הטרדות כדי שיכוין

- א כשהוא מתפלל וכן בשעת ק"ש ופסוקי דזמרה לא יאחז בידו תפילין ולא שום ספר ולא קערה מלאה ולא סכין שמתירא שיפול לארץ ויתקע ברגלו ומעות אפילו צורוין וככר שטרוד בהם שמא יפלו [אם לא שאוחזן באופן דליכא למיחש שמא יאבדו] וי"א שאסור לאחזו וליטול שום דבר בידו בשעת תפלה וכן הסכים הט"ז ובדיעבד א"צ לחזור ולהתפלל אלא א"כ לא כיון באבות על ידי זה שבוה צריך לחזור אף בומנינו (ס"א וס"ק א' ב' ג' ד' ה' ושה"צ וע"ל סי' צ"ח דין ז').
- ב צ"ע אם מותר ליקח תפילין וס"ת בידו אם מתיירא מפני הגנבים (סק"ו).
- ג לולב בומנו מותר לאחזו בידו בתפלה כיון שהוא מצוה לאחזו וכן מותר הש"ץ

להחזיק ס"ת בידו בשבת כשהוא אומר יקום פורקן ובשעה שמברכין החדש (ס"א וס"ק ב').

ד מותר לאחוז מחזור תפלה בידו בשעה שמתפלל כיון שהוא צורך התפלה ומ"מ אם לא היה בידו קודם שהתחיל לא יחזור בתפלה ליטלו אם נתבלבל באמצע אלא א"כ ה' במקום המיוחד הידוע לו מותר לילך וליטלו (ס"ב וס"ג וע"ל ס' ק"ד דין ג').
ה אסור להושיב תינוק לפניו בשעת תפלה (ס"ד).

ו גפל ספר על הארץ ואינו יכול לכיין מותר להגביהו כשיסיים הברכה שעומד בה ואי לאו הכי לא יפסיק וכ"ש שאין לקרוע באצבע וכיוצא בשעת תפלה (ס"ק ז').
ז אף בחזרת הש"ץ נכון שיהיה הסידור פתוח לפניו להיות אוניו פקוחות על מה שאומר הש"ץ (ס"ק ט' וע"ל ס' קכ"ד דין כ').

ח המתפלל מסידור ירשום תחלה כל המקומות שצריך באותה תפלה ולא יחפש אחריהם בשעה שמתפלל וכן נזהגין אנשי מעשה כשרוצין לומר ענינו או ותודיענו (ס"ק ח').

סימן צו. שלא יגהק ושלא יפהק בשעת התפלה

א לא יגהק בשעת התפלה דהיינו שמוציא מגופו לפיו נפיחה מתוך שובעו ולא יפהק דהיינו פותח פיו להוציא רוח הפה ואם צריך לפהק מתוך אונס יניח ידו על פיו שלא תראה פתיחתו אבל מגהק מתוך אונס אפשר שא"צ להניח ידו על פיו (ס"א וס"ק א').

ב לא יניח ידו על סנטרו דהיינו לחי התחתון בשעת התפלה וחזנים העושים כן בשעת הזמר להנעים את הקול מותר ושלא בשעת הזמר אסור (ס"א וס"ק ב').

ג אסור לירוק בתפלה ואם מצטער מזה יבליעו בבגדו התחתון אבל לא בהעליון שהרוק נראה וגם הלוכשים פאצילעס שהוא מיוחד לכך יכרך מקום הרוק שלא יהא נראה ואם מאוס לו להבליעו בכסותו או שהוא כסות נאה ויטרידנו בתפלה אם יבליענו בו או שאינו יכול לשהותו בפיו עד שיבליענו הופך פניו לאחוריו וזורקו או שזורקו בידו לאחוריו אבל לא כלפי מעלה שנראה ככופר ואם א"א לו לזורקו לאחוריו יורקו לשמאלו אבל לא לימינו וכ"ש לפניו דאסור ואם אי אפשר לזורקו גם לשמאלו ומצטער בתפלה על ידי זה מותר לירוק לימינו ואפילו לפניו ואחר הרקיקה ימתין כדי הילוך ד' אמות ויתפלל כדלעיל ס' צ"ב דכ"ב (ס"ב וס"ד ה' ו' ח' ט' וע"ל ס' קג"א דין ט"ו).

ד אם כינה עוקצתו ימשמש בבגדיו להסירו אבל לא יסירנו בידיו ואם עבר ונטלה ישפשף ידו בכותל או בדבר אחר כדלעיל סימן צ"ב דוקא בשעת התפלה אבל שלא בשעת התפלה יכול ליטול כינה ולזורקו בבהכ"נ וצריך ליטול ידיו במים אם נגע בה מפני רוח רע השורה על הידים כדלעיל סימן ד' דין מ"ו וכ"ש קודם התפלה דצריך ליטול מפני התפלה (ס"ג וס"ק י"א י"ב).

ה גשמש טליתו ממקומו אפילו גפל רובו יכול למשמש בו ולהחזירו אבל אם גפל כולו אפילו גשאר עדיין בידו אסור להתעטף בו דהיינו הפסק ואם עבר והתעטף בו א"צ להתחיל מתחלת הברכה אלא גומר התפלה ואח"כ ימשמש בו ויברך ואם טרוד על ידי זה ואין יכול לכיין ילבשנו כשיסיים הברכה (ס"ד וס"ק י"ד ט"ו וט"ז וע"ל ס"ח דמ"ח).

ו זקן שמשים בתי עינים שקרוין ברי"ל אם הם רפויין בחוטמו שקרוב ליפול על ידי כריעות והשתחויות נכון להחמיר שיקשרם תחלה בחוט (ס"ק ט"ו).

ז הנושא משאוי על כתפו ורוצה להתפלל אם הוא פחות מד' קבין מפשילו לאחוריו ומתפלל ואם הוא ד' קבין מניחו ע"ג קרקע ומתפלל (ס"ה).

ח כל שאסור תוך התפלה אסור גם בתחנונים שאחר התפלה דכ"ז שלא פסע הו"ל כעומד לפני המלך (ס"ק ג' וע"ל ס' קכ"ג דין ד').

סימן צח. צריך שיהיה לו כונה בתפלתו

א המתפלל צריך שיכוין פירוש המלות שמוציא בשפתיו ואל יכוין אדם בשמות ויחודים רק יתפלל כפשוטו להבין הדברים בכוונת הלב אם לא מי שהוא בא בסוד ד' ויודע לכוין בו בלבא ורעותא ודחילו דאי לאו הכי ח"ו יקלקל בזה הרבה והעידו על הר"ש מקינון שאמר אחרי שלמד סתרי הקבלה שמתפלל כתינוק בן יומו (ס"א וס"ק א' וע"ל ס' כ"ה דין ל').

ב יסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו ויחשוב כי אילו היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל ק"ו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חוקר כל המחשבות וכך היו עושין חסידים ואנשי מעשה שהיו מתבחדין ומכוונין בתפלתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמית ולהתגברות כח השכלי עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה וצריך שיחשוב בדברים המכניעים הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמים ולא יחשוב בדברים שיש בהם קלות ראש ויחשוב קודם התפלה מרוממות האל יתעלה ובשפלות האדם ויסיר כל תענוגי האדם מלבו וכל כוונות אלו אי אפשר לכרוך בשעת תפלה רק קודם ותפלה צריך לכוין פירוש המלות (ס"א וס"ק א').

ג אסור לנשק בניו הקטנים בבהכ"נ כדי לקבוע בלבו שאין אהבה כאהבת המקום (ס"א). ד בשל"ה קורא תגר על אותן המביאים בבהכ"נ ילדים קטנים שלא הגיעו לחינוך שמשחקין ומרקדין בבהכ"נ ומחללין קדושת בהכ"נ וגם מבבללים דעת המתפללים ועוד גם כי יזקינו לא יסורו ממנהגם הרע שנתחנכו בילדותם להשתגע ולבזות קדושת בהכ"נ [ועיין בתנא דבי אליהו רבא ח"א פ"ג גודל העונש שיש להאב שמניח את בנו לענות דברים של הבל ותפלות בבהכ"נ] אבל כשהגיעו לחינוך יביאנו אותו לבהכ"נ וילמדנו לישב באימה וביראה ולא יניחנו לזוז ממקומו ויזוהו לענות אמן וקדיש וקדושה (סק"ג וע"ל ס' קכ"ד דין כ"ב).

ה אין להתפלל בבית שיש שם שכר חדש או מי דבש שמריח וכ"ש ריח רע מעופש קצת שמבטל כונתו (ס"ב וס"ק ז' וע"ל ס' פ"ו דין ד').

ו מי שאין דעתו מיושבת עליו מאיזה צער או כעס או מטורח הדרך לא יתפלל ועכשיו אין אנו נוהגין בזה מפני שאין אנו מכוונין כ"כ בתפלה ומ"מ כשרוצה לעמוד ולהתפלל מתוך כעס וכדומה יראה להסיר מתחלה המחשבות המטרידות אותו (ס"ב וס"ק ה' ר').

ז יתפלל בלשון תחנונים בנחת כמי שמבקש רחמים על עצמו וכרש העומד בפתח ויוהר מאד שלא תראה עליו כמשאוי וכמי שמבקש ליפטר ממנה ואפילו אומרה בלשון תחנונים אם אינו מחשב כמי שבא לבקש לפני המלך אלא לצאת ידי חובתו הרבה פוסקים מצריכין לחזור ולהתפלל ובפרט באבות ומ"מ בדיעבד לא יחזור (ס"ג וס"ק ח' ט' ובה"ל ד"ה יתפלל).

ח לא יערב בתפלתו מחשבות אחרות וישים אל לבו שאין ביד שום נברא ומלאך ומזל או כוכב למלאות שאלתו כי אם ברצונו ית' (ס"ד וס"ק ח' וע"ל ס' א' דין ה'). ט לא יחוך בינו לקרקע דבר גבוה ג' טפחים ויש אוסרין אף פחות מג' טפחים ומ"מ מותר לשטוח ביה"כ עשבים יבשים לעמוד להתפלל דבטיל הוא לגבי קרקע (ס"ק י' ועיין לעיל סימן צ' דין א' וכו').

י ראוי שיהיו לו מלבושים נאים מיוחדים לתפלה אלא שאין כל אדם יכול לבזבז ע"ז ומ"מ טוב שיהיו לו מכנסים מיוחדים לתפלה משום נקיות (ס"ד).

יא אסור להתפלל בבריכה (ס"ק י').

יב אל יחשוב שראוי שיעשה הקב"ה בקשתו כיון שכוונתי בתפלתי כי אדרבה זה מזכיר עונותיו שע"י כך מפשפשין במעשיו לומר בטוח הוא בזכותי אלא יחשוב שיעשה הקב"ה בחסדו ויאמר בלבו מי אני דל ונבזה בא לבקש מאת ממ"ה הקב"ה אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם ברייתו (ס"ה).

ג' אם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה ישתוק עד שתתבטל המחשבה ובס' הגן כתב עצה לבטל מחשבה רעה בשעת התפלה יאמר ג"פ פי פי פי ואח"כ ירוק ג"פ ולא ירוק לגמרי רק בדרך נחת והלשון תהא בין שפתים בשעת הרקיקה וכתב המג"א אין ג"ל לעשות זה בתוך תפלת י"ח דהוי הפסק ומי יודע אם רפואה בדוקה היא ובא"ר כתב סגולה להעביר מחשבת חוץ שקודם תפלה יעביר ג"פ יד ימינו על מצחו ויאמר בכל פעם לב טהור ברא לי אלקים ורוח נכון חדש בקרבי וכן אם בא לו מחשבת חוץ בתוך התפלה ישתוק מעט ויעביר ימינו על מצחו ויהרהר פסוק הג"ל (ס"א וס"ב).

סימן צט. דין שתוי ושכור לתפלה

א' שתי רביעית יין אל יתפלל עד שיסיר יינו ובשכר זה ניצול מכל צרה ואפילו רגיל לשותות הרבה ואין שכור כלל ברביעית לא יתפלל לכתחלה אפילו יעבור על ידי זה זמן תפלה ודוקא ששתה הרביעית בבת אחת אבל בבי' פעמים או שמוזגו במעט מים מותר ואם שתי יותר מרביעית בכל גווני אסור רק אם שתי בתוך הסעודה אינו משכר וגם זה הכל לפי מה שמבין בדעתו ושאר משקין המשכרין יש אוסרין אפילו בפהות מרביעית אם יש בו כדי לשכר כרביעית יין ונהגו להקל ביינות שלנו [שאין חוקין] להתפלל אע"פ ששתה רביעית ויותר וכ"ש אם מתפלל מתוך הסידור שמקילין אפי' אם מרגיש שכרות מעט אבל אין נכון לעשות כן רק אם יש חשש שיעבור זמן תפלה יש להתפלל בזמניו שבלאו הכי אין מכונין כ"כ ולכן ביו"ט שאי אפשר להמתין עד שיפיג יינו מתפללין מנחה אע"פ ששתו קצת (ס"א ג' וס"ק א' ב' ג' ד' ה' ט"ז י"ו).

ב' בדיעבד אם התפלל תפלתו תפלה וכ"ז דוקא שיכול לדבר לפני המלך אבל אם שתי כ"כ שא"י לדבר לפני המלך אפילו ביינות שלנו ומוזג במים וגם הפסיק בו והתפלל תפלתו תועבה וכאלו עובר ע"ז וצריך לחזור ולהתפלל כשיסיר יינו מעליו ואם עבר זמן תפלה משלים אותה בתפלה שאחרי' ואפילו התחיל לשותות אחר שהגיע זמן התפלה וסבר שיהיה לו שהות להתפלל אחר שיפיג יינו ואח"כ נמשך לבו להמשתה ושכח על התפלה ונשתכר עד שלא נשאר לו זמן להפיג יינו בזמן התפלה הוי שוגג ויש לו תשלומין אבל אם היה סמוך למנחה וידע שיעבור הזמן ודאי ולא יוכל להפיג יינו ונשתכר מזיד הוא ואין לו תשלומין (ס"א וס"ק ב' ה' ו' ט"ז).

ג' אם שתי רביעית דרך מיל מפירתו וי"א דדוקא במהלך אבל ברוכב צריך ג' מיל וכן שינה כל שהוא מפירה את היין, ואם שתי יותר מרביעית לא מהני שינה כל שהוא אלא שינה מרובה. וכן לא מהני מהלך ברגליו אלא א"כ רוכב ג' מילין והכל לפי רוב היין שאם שתי הרבה לא מהני אפילו ג' מילין וכל אחד לפי מה שמרגיש בנפשו שיפיג יינו (ס"ב ג' וס"ק י"ב י"ג ט"ו).

ד' דין ק"ש וברכות ק"ש כדן תפלה ויש מקילין בזה ולכתחלה יזהר שלא יבוא לידי כך ובדיעבד יקרא ק"ש ואם יפוג יינו עד שלא עבר זמן ק"ש יחזור ויקרא הפרשיות אבל שאר ברכות אפילו ברכת המזון יכול לברך אפילו כשהוא שכור אבל אין מצרפין אותו למנין עשרה ולענין זימון בג' אפשר דמותר ואם אינו יכול לדבר לפני המלך יש להחמיר לכתחלה אפילו בשאר ברכות ואם הגיע לשכרותו של לוט נחשב כשוטה אז, ואפילו בדיעבד אם קרא ובירך לא יצא וצריך לחזור ולקרות ולברך (ס"א וס"ק ד' ח' ט' י' י"א).

סימן ק. תפלת המועד צריך לסדר

א' תפלה של מועדות ושל מוסף ר"ח וכן יעלה ויבא או בימי וכו' דחנוכה ופורים צריך להסדיר תפלתו קודם שיתפלל כדי שתהא שגורה בפיו וי"א דדוקא כשמתפללין

על פה אבל כשמתפללין מתוך הסידור מותר וכן נוהגין. ותפלות ופיוטים שחמור פירושן צריך להסדיר תחלה ולא מהני ספר בזה ושלא כדין נוהגין העולם שאומרים בעל פה ברכת קידוש לבנה ויעלה ויבא ועל הניסים ועיין בשע"ת ולכתחלה בודאי נכון ליוזרה להתפלל בחנוכה ופורים ומועדים ור"ח עכ"פ תפלה ראשונה מתוך הסידור ודי בזה (ס"א וס"ק א' ב' ג').

סימן קא. שצריך לכיין בכל הברכות ושיכול להתפלל בכל לשון

א המתפלל צריך שיכיין בכל הברכות פירוש המלות ולכן נכון מאד להתמונים שילמדו פירוש המלות של כל התפלה ועכ"פ של ברכת אבות ומודים יש עליו חיוב לידע ביאורו וירגיל אדם את עצמו לכיין עכ"פ בהתיימט כל ברכה, ואם טרוד הוא ויכול ליישב דעתו מטרדותיו שיכול לכיין ולא יעבור זמן ק"ש ותפלה צריך לעשות כן ולא יעמוד להתפלל כ"ז שאין יכול לכיין (ס"א וס"ק א' ב' ובה"ל ד"ה ואם).

ב ואם אינו יכול לכיין בכולם יכין לפחות באבות ויש פוסקים דגם מודים דינו כאבות לכתחלה ואם הוא משער דאפילו באבות לא יכין לא יתפלל כלל עד שתתיישב דעתו שיכול עכ"פ לכיין באבות ואם לא כיון באבות אע"פ שכיון בכל השאר יחזור ויתפלל והאידינא אין חזרוין בשביל חסרון כונה שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכין וא"כ למה יחזור ומ"מ אם נזכר קודם בא"י בסוף ברכה יחזור לומר מאלקי אברהם ואם נזכר באתה גבור שלא כיון באבות ועומד בצבור ימתין על הש"ץ ויכין לצאת ממנו מתחלת השמ"ע עד אתה גבור. וברשב"א משמע שיש ליוזרה באבות שלא יפנה לבו באמצע לדברים אחרים אף אם בעת שיאמר התיבות של הברכה יחזור ויכין ואף דיעבד צ"ע ועכ"פ לכתחלה יש ליוזרה בזה מאד (ס"א וס"ק ג' ד' ובה"ל ד"ה המתפלל וד"ה והאידינא וע"ל סי' צ"ו דין א').

ג צריך לחתך הדברים בשפתיו וישמיע לאוזניו בלחש ובדיעבד אם אמר בלחש כל כך שאפילו לאוזניו לא השמיע יצא אבל אם התפלל בלבו לבד לא יצא (ס"ב וס"ק"ה ובה"ל ד"ה בלבו).

ד כל המשמיע קולו בתפלתו ה"ז מקטני אמנה כאילו אין מאמין שהקב"ה שומע בלחש ולכתחלה יתפלל בלחש כ"כ שאפי' חבירו העומד בסמוך לו לא יוכל לשמוע ואם אינו יכול לכיין בענין זה מותר להגביה קולו ואם די שישמיע קול במקצת אסור להגביה יותר ואם יכול לכיין בלחש אבל לא כ"כ כמו בקול אין להקל וכ"ז ביחיד אבל בצבור אפילו להשמיע קולו במקצת אסור שיטריד הצבור ואם אין יכול לכיין ילך לביתו ויתפלל אך אין לנהוג כן להתפלל ביחיד אם לא גדול הדור ומפורסם שכל מעשיו לשם שמים ואם משמיע קולו בביתו כדי שילמדו ממנו בני ביתו מותר (ס"ב וס"ק ו' ח' ט' י' ובה"ל ד"ה דאתי).

ה יש אומרים שבר"ה ויוה"כ מותר להשמיע קולו בתפלה אפילו בצבור דכיון שסידורים בידם לא חיישינן לטירדא מ"מ יוהרו שלא יגביהו קולם יותר מדאי שזה מנהג נביאי הבעל שנאמר בהם ויקראו בקול גדול וגם יבלבלו אחד את חבירו ויותר טוב להתפלל בלחש כמו כל השנה אם יכול לכיין (ס"ג וס"ק י"א י"ב).

ו גם בפסוקי דזמרה טוב שלא להרים קול כי הקב"ה שומע בלחש לא כאותן המגביהין קולן יותר מדאי מיהו בשבת שנוהגין שאחד אומר פסוקי דזמרה בקול רם שפיר דמי (ס"ק ז').

ז אותן החזונים שמגביהים קולם לעורר הכונה ולהשמיע היטיב הדברים יפה עושים שעיקר תפלת ש"ץ נתקנה דוקא בקול רם אך אותם שעושין כן להראות קולם ודאי עושים שלא כהוגן (ס"ק י"ב וע"ל סי' נ"ג דין ע"ט).

ח יכול להתפלל בכל לשון שירצה ודוקא אם מבין אותו לשון על בוריו ומצוה מן המובחר דוקא בלה"ק מיהו אם אינו מבין בלה"ק אע"ג שיוצא בזה מוטב שיתפלל בלשון שמבין דוקא אם הוא ירא שמים ורוצה בזה רק כדי שיתפלל בכונה אבל אם אינו ככה"ג מתפלל בלה"ק כי לה"ק יש לו סגולות רבות מכל לשונות וכשתקנו כנה"ג

את נוסח התפלה היו ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים והם נמנו על כל ברכה בתיבותי ובצירופי אותיותי בכמה סודות ועלמות ונשגבות וכשאנו אומרים דברים אלו כלשונם של כנה"ג אף שאין אנו יודעים לכיון מ"מ עלתה לנו תפלתנו כהגון כי התיבות בעצמן פועלין קדושתן למעלה משא"כ כשמתפללין בלשון לע"ז (ס"ד וס"ק י"ג וי"ד ובה"ל ד"ה יכול וע"ל סי' ס"ב דין ג' וסי' קכ"ד דין ד').

ט ומה שהתירו להתפלל בכל לשון היינו דוקא באקראי אבל לקבוע בקביעה תמידית ולהעמיד ש"ץ ולהשכיח לה"ק לגמרי איסור גמור הוא ולאפוקי מכתות חדשות שנתפרצו בזה והעתיקו כל נוסח התפלה ללשון העמים ועבירה גוררת עבירה שדילגו הברכה של קיבוץ גלויות וברכת ולירושלם עירך ורוצים להשכיח זכרון ירושלם ולה"ק מישראל פן יגאלו בזכות שלא שינו את לשונם הקב"ה ישמרנו מדעות אפיקורסות כאלו (ס"ק י"ג).

י ואין להתפלל בכל לשון אלא בצבור אבל ביחיד לא יתפלל אלא בלה"ק אלא א"כ מתפלל על החולה בפניו מותר בכל לשון ויש אומרים דכ"ז כששואל צרכיו כגון שמתפלל על שום צער שיש לו בביתו או על חולה שלא בפניו אבל התפלה הקבועה לצבור יכול אפילו יחיד לאומרה בכל לשון אפילו שלא בזמן שהצבור מתפללין ויש אומרים דאף יחיד כששואל צרכיו יכול לשאול בכל לשון שירצה חוץ מלשון ארמי ולכן מותרות הנשים להתפלל בשאר לשונות ובצבור מותר אף לשון ארמי ולכן אומרים יקום פורקן וברוך שמיא בצבור וכדומה ע"כ יחיד המתפלל בביתו לא יאמר שום יקום פורקן (ס"ד וס"ק ט"ז י"ז י"ח י"ט וע"ל סי' ס"ב דין ב' ג').

סימן קב. שלא להפסיק כנגד המתפלל

א אסור לישב בתוך ד' אמות של המתפלל בין מלפניו ובין מן הצדדין ובין מלאחריו וא"צ ד' אמות עם האלכסון אלא ד' אמות עגולין סביבו ואפילו המתפלל עומד בתחנונים שאחר התפלה כ"ז שלא פסע אסור לישב בד' אמותיו ואף לסמוך אסור אך סמיכה במקצת שאם ינטל יוכל לעמוד יש להקל במקום הדחק (ס"א וס"ק א' ב' ג' ד').

ב אם המתפלל עומד בצד דבר שהוא קבוע גבוה י' ורחב ד' מותר לישב בצד השני אפי' בתוך ד"א וכן באלמער"ע שהוא רשות אחרת (ס"ב וע"ל סי' קכ"ד דין כ"א).

ג אם היושב עוסק בעניני תפלה אפילו בפרק איהו מקומן או בפרקים במנחה בשבת א"צ להרחיק ויש מתירין אף בעוסק בתורה וטוב להחמיר אם לא במקום הדחק אך לאחריו אין להחמיר בזה וכ"ז כשמרציא בשפתיו אבל מהרהר בלבו לא מהני אף בעניני תפלה ויש אומרים דכ"ז מן הצד אבל כנגדו אפילו כמלא עיניו אסור אפילו היושב עוסק בק"ש מפני שנראה כמשתחוה לו וטוב להחמיר אבל לעמוד כנגדו חוץ לד' אמות אין להחמיר ובפרט כשהוא עוסק בתורה ואולי אף בתוך ד' אמות (ס"א וס"ק ה' ו' ח' ט' ובשעה"צ).

ד יש אומרים שאם היושב בצד המתפלל ידוע שהוא חלוש מותר ויש לסמוך ע"ז אם א"א לו בקל להרחיק ד' אמות ולישב שם ודוקא בצדדין אבל לפניו יש מחמירין אף בחלוש (ס"ב וס"ק י' י"א).

ה אם היושב ישב כבר ועמד זה בצדו א"צ לקום אבל המתפלל צריך להרחיק ד' אמות ממנו כשבא להתפלל ומ"מ מדת חסידות הוא לקום אף בכה"ג כדי להרים מכשול מחברו שעשה שלא כשורה ודוקא אבל במנין קבוע וכ"ש בבהכ"נ צריך לקום שהוא מיוחד לכל בני אדם ואפילו המקומות קבועין שקנאום בדמים יש להחמיר אך בעוסק בתורה לא יחמיר בזה כיון שהיה יושב מקדם וכ"ש רב שיושב עם תלמידים ולומדים ובאו עשרה מתפללים א"צ לעמוד ואפילו מדת חסידות ליכא (ס"ג וס"ק י"ג).

ו אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ד' אמות ואפילו המתפלל עומד בתחנונים שאחר התפלה כ"ז שלא פסע ואפילו משלשל טליתו על פניו ואין רואה את העובר ואפילו העובר עוסק בק"ש אסור ולא מהני כאן אם מפסיק דבר קבוע גבוה י' ורחב ד' או שמתפלל ברשות בפני עצמו כגון באלמער"ע אלא א"כ גבוה כ"כ שלא יוכל המתפלל

להסתכל בצד השני דוקא לפנייהם אבל בצדיהם מותר לעבור ולעמוד שם ולא ילך להלאה כדי שיהיה כנגד פניו שכל שיוכל לראותו אף שהוא צדדין שלפניו כלפניו דמי ואסור וכ"ש שאסור לילך ולעמוד כנגד פניו בתוך ד' אמות כן דעת המ"א והא"ר סובר דלא אסרו רק לעבור בתוך ד' אמות נגד פניו אבל צדדין שלפניו מותר וכן לילך בתוך ד' אמות ולעמוד מותר אפילו לפניו ואפשר דיש להקל במקום הדחק והוזהר אוסר אף לעבור בצדי המתפלל תוך ד"א ויש ליוזר שלא לעבור בעת שקורין שמע ישראל (ס"ד וס"ק ב' ג' ט"ו ט"ז י"ז י"ח ובה"ל ד"ה אסור).

ז אם השלים תפלתו ואדם אחר מתפלל אחריו אסור לפסוע ג' פסיעות בתוך ד' אמותיו או שיבא לתוך ד' אמותיו ע"י ג' פסיעות עד שיגמור זה שאחריו את תפלתו ואפילו מאריך בתפלתו ואפילו התחיל להתפלל אחריו אסור ואם אינו אחריו ממש רק מרוחק לצדדין תלוי במחלוקת המ"א והא"ר בדין ו' (ס"ה וס"ק"ט כ' כ"א וע"ל סק"ב דין ד').
ח שיעור ד' אמות הוא שני מטר עם 32 צ"מ וחמש מרצפות הנהוג בומיניו כאן בארצה"ק הוא מטר אחד (שיעורין של תורה).

סימן קג. מי שנזדמן לו רוח בתפלתו או עטוש

א היה עומד בתפלה ובקש לצאת ממנו רוח מלמטה אם יכול להעמיד עצמו אסור להוציא רוח שאין בזה משום בל תשקצו ואם נצטער ואין יכול להעמיד עצמו אפילו אין מפיה בקול יזיו התפילין וינתקם שלא יהי' מונחים על מקומם כי אסור להפית בתפילין והולך אחריו ארבע אמות ופניו נגד המקום שמתפלל ולא ילך לצדדין או לפניו ומוציא הרוח וממתין עד שיכלה הריח ואומר בתוך התפלה רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתינו וכלימתנו חרפה וכלימה בחיינו רמה ותולעה במותנו וחזור למקומו ובה"א כתב שיחזור למקומו קודם הרבון. וחזור לתחלת הברכה שפסק ועיין סימן ק"ד דין י"א י"ב (ס"ב וס"ג ד' ה' ר' ז' י').
ב יש אומרים דכ"ז מיירי כשמתפלל בביתו אבל כשמתפלל בצבור דהוי ליה ביוש גדול א"צ כלל להרחיק רק ממתין עד שיכלה הריח שאז אסור אפילו בדברי תורה וחזור למקום שפסק ומתפלל וכן נוהגין ולא יאמר הרבון כיון שלא הרחיק טוב שיהיה בלבו וכן המתפלל יוצא ממנו רוח מלמטה א"צ לומר הרבון כיון שלא הרחיק אלא ממתין עד שיכלה הריח וחזור למקום שפסק (ס"א ב' וס"ק א' ב' ט').

ג אם שהה ע"י העיטושים וריח הנודף כדי לגמור את כולה חוזר לראש אבל אין מצרפין מה ששהה אחר שפסק הריח ולא מה שצריך לילך לאחריו ואמירת הרבון וצ"ע אם יצא באמצע ק"ש לבה"כ אם מצרפינו הזמן שהולך אח"כ מבה"כ לביתו כיון שלא נטל ידיו עדיין או דילמא כיון שהיה יכול לנקות ידיו אין מצטרף (ס"ב וס"ק ב' ח' ובה"ל ד"ה ועי').

ד המתעטש בתפלתו מלמטה סימן רע לו ויש אומרים דדוקא כשמפיה בקול והמ"א סובר אפילו בלא קול וגם בזה צריך להרחיק כנ"ל והמתעטש מלמעלה סימן יפה לו (ס"ג וס"ק"י).

סימן קד. שלא להפסיק בתפלה

א לא יפסיק בתפלתו ואפילו רמיזה בעלמא אם לא לתינוק הבוכה מותר לרמוז לו בידי שלא יטרידו מתפלתו ואם אינו מועיל ירחיק עצמו ממנו ולא ידבר עמו (ס"א וס"ק א' וע"ל סי' צ"ו דין ר').

ב אדם נכבד שעומד בתפלה והש"ץ ממתין עליו באמירת קדיש וקדושה והוא אינו מרוצה בכך וזה מטרידתו בתפלה מותר לו לרמוז לש"ץ שיתפלל כדרכו (ס"ק א' ועיין סימן קכ"ד דין י"ז).

ג העומד בתפלה ונסתפק באיזה דין איך יתפלל כגון ששכח איזה דבר בתפלה גראה דמות לו לשאול הדין וכ"ש שמותר לילך ממקומו למקום המיוחד ולעייין שם בספר (ס"ק ב' וע"ל סימן צ"ו דין ד').

ד אפילו במקום הפסד ממון אסור להפסיק בתפלה ואפילו מלך ישראל שואל בשלמו לא ישיבנו אבל מלך עכו"ם או אנס ומתיירא שמא יהרגנו אם אפשר לו לקצר שיאמר תחלת כל ברכה וסופה ויגמור קודם שיגיע אליו יקצר או אם אפשר לו שיטה מן הדרך יעשה כן ולא יפסיק בדיבור וטוב יותר לקצר משיטה מן הדרך והפמ"ג מפסק בזה ואם אי אפשר לו כ"ז מותר אפילו לשאול בשלמו אם משער שבלתי זה אפשר שיהיה בסכנה וכל שכן שמותר להשיב לו (ס"א וס"ק ב' ג' ד' ה').

ה לא יזוז ממקומו עד שיגמור תפלתו אלא א"כ היה מקום מטונף כדלעיל סימן צ' דין כ"ט שהוא צורך התפלה ויש לגעור בחוננים שעוקרין ממקומן ביה"כ כשמגיעים אל ואנחנו כורעים ובסדר העבודה אלא מעמידין לו שטענדער כנהוג בינו לתיבה ובעבודה מסלקין השטענדער וא"צ לעקור רגליו (ס"ב וס"ק ו' ח').

ו ובדיעבד אם יצא ממקומו ולא שהה לגמור את כולה כ"ז שלא הפסיק בדיבור אין לו להתחיל רק מאותה תיבה שפסק (בה"ל ד"ה אבל).

ז בתחנונים שאחר התפלה מותר לעקור לצורך מצוה קצת ויאמר קודם לכן יהיו לרצון וגו' כגון שכבדו אותו לפתיחת ארון הקודש כשאומרים אבינו מלכנו שהעולם חושבים זה קצת למצוה או מה שנוהגים בש"ץ שוקר תיכף אחר חזרת התפלה וירשב לתחנון במקומות שנוהגין לומר תחנון בישיבה וכן עולה לבימה לקר"ת אף שלא הגיע עדיין לקדיש תתקבל שפוסע בו הג' פסיעות או כגון מה שאמרו בגמרא בר"ע שהיה אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת מרוב כריעות השתחויות שלאחר התפלה אבל שלא לצורך אסור לאדם לזוז ממקומו עד שיפסע ג' פסיעות (ס"ב וס"ק ט').

ח היה מתפלל בדרך ובאה בהמה או קרון בדרך יטה מן הדרך ולא יפסיק בדבור כגון לומר לאיש אחר שיכה במקל על הבהמה ולגעור בבעל הקרון שלא יבוא כנגדו כיון דאפשר להנצל מן הסכנה ע"י שיטה מן הדרך (ס"ב וס"ק ו').

ט אפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק ע"י דיבור אבל יכול לילך למקום אחר שיפול הנחש מרגלו אע"פ שאין בזה סכנה אבל שלא לצורך גדול הוי הליכה ג"כ קצת הפסק כדלעיל ובמקום שיש חשש שהנחש ממית או שהוא כעוס ומוכן להזיק אפילו אינו כרוך על עקיבו או שבא עקרב כנגדו שהוא מועד יותר להזיק מנחש פוסק אפילו בדיבור ואם יכול להשתמט ע"י שיטה מן הדרך יטה ולא יפסיק בדיבור (ס"ג וס"ק י"א ובה"ל ד"ה ואפי' ד"ה לא).

י ראה שור תם בא כנגדו פוסק ומרחיק ממנו ג' אמה וממועד שהזיק ג' פעמים מרחיק מלא עיניו ואם שורים שבמקום ההוא מוחזקים שאינם מזיקים או שור מסורס שמסתמא אינו מזיק אינו פוסק ואם הזיק אפילו פעם א' אפילו שור מסורס ואפילו במקומות שאין שאר השורים מזיקים פוסק ומרחיק ג' אמה כדין שור תם עד שיגח ג' פעמים (ס"ד וס"ק י"ב).

יא אם שהה אפילו בשתיקה כדי לגמור את כל התפלה מתחלתה ועד סופה בין שעומד בתחלת התפלה ובין בסופה ואפילו בין ברכה לברכה אם היה מחמת אונס חוזר לראש ואפילו אינו אונס גמור דהיינו שהמקום או האדם אינו ראוי לתפלה אלא אונס מחמת ליסטים או עקרב וכה"ג ג"כ נקרא אונס בתפלה אבל שלא ע"י אונס אין חזר אלא למקום שפסק ויש אומרים לתחלת הברכה כיון ששהה לגמור כולה ודעת הגר"א כדעה ראשונה אבל בק"ש ובכל שאר ענינים לא נקרא אונס בכה"ג ובדיעבד אם לא חזר אפילו בתפלה א"צ לחזור ולהתפלל אלא א"כ היה אונס גמור דבזה אם לא חזר לראש אלא למקום שפסק וגמרה צריך לחזור ולהתפלל כל התפלה. ושיעור כדי לגמור כולה משערין בעצמו (ס"ה וס"ו וס"ק י"ג י"ד ט"ו ט"ז ובה"ל ד"ה ואם וע"ל ס"י ס"ה דין ה').

יב ואם לא שהה כדי לגמור את כולה אם היה בין ברכה לברכה אינו חוזר כלל ואם שהה באמצע ברכה חוזר לתחלת הברכה [ודוקא בששהה יותר מלגמור ברכה זו וגם

היה מחמת אונס אפי' אונס ליסטים אבל אם שהה ברצון אין חוזר אלא למקום שפסק ויש אומרים דאפילו באונס גמור דוקא אם שהה ע"י דיבור אבל ע"י שתקה אינו חוזר אלא למקום שפסק] ואם פסק בג' ראשונות חוזר לראש ובג' אחרונות חוזר לרצה וכתב הח"א דזה דוקא כשסיים כבר הברכה אבל אם הפסיק באמצע הברכה אינו חוזר אלא לתחלת אותה ברכה דכל באמצע לא נקרא חזרה אלא תיקון הלשון (ס"ה וס"ק י"ז י"ח כ"א ובה"ל ד"ה ואם) ובחזו"א כתב שאין חילוק בזה (או"ח סי' י"ח ס"ק י"ג). והגר"א ומג"ג פסקו שלעולם אינו חוזר אלא למקום שפסק אלא א"כ שהה לגמור את כולה דבזה דינו כדלעיל דין י"א ובדיעבד לכו"ע אם לא חזר לתחלת הברכה כיון שהשלים אינו רשאי לחזור (ס"ק י"ט כ').

יג אם סח בתפלה או שהוכיר מאורע של שאר ימים כגון של שבת ויו"ט בחול דינו כדין הפסקה שאם היה ע"י אונס ושהה כדי לגמור כל התפלה מראשו לסופו אפילו אונס ליסטים חוזר לראש התפלה ואם לא שהה כדי לגמור כולה או שלא היה באונס אפילו שהה לגמור כולה אם היה בשוגג כגון ע"י טעות או שסבר שהוא מותר בין ברכה לברכה א"ח כלל ובאמצע הברכה אפילו שיחה מועטת שלא שהה לגמור אותה ברכה ובלא אונס חוזר לראש הברכה ולדעת הגר"א דלעיל חוזר למקום שפסק ובדיעבד לכו"ע אם חזר למקום שפסק לא יחזור אבל אם סח במזיד צ"ע גדול בדין זה י"א דחזר תיכף לראש התפלה ואפילו בשיחה מועטת ואפילו בין ברכה לברכה וי"א שאין חילוק בין שוגג למזיד (ס"ו וס"ק כ"ג כ"ה ובה"ל ד"ה דינו).

יד אינו פוסק לאישי"ר ולברכו ולקדושה אלא ישתוק עד יתברך ויכוין למה שאומר הש"ץ ויהיה כעונה ואחר שסיים י"ח ברכות וגם אמר יהיו לרצון יכול לענות קדושה וקדיש וברכו אבל קדם יהיו לרצון אסור להפסיק (ס"ז ח' וס"ק כ"ו כ"ז ל' וע"י בסימן קכ"ב).

טו היה עומד בתפלה וקראוהו לס"ת אינו פוסק ואם סיים תפלת י"ח אפילו לא התחיל עדיין אלקי נצור וגו' פוסק ועולה אך יזהר לומר יהיו לרצון קדם (ס"ז וסקכ"ט). טז ואם פסק באמצע י"ח לקדיש ולקדושה ולעלות לס"ת דינו כשח במזיד אך אם סבר שמותר להפסיק הוי כשוגג (ס"ק כ"ט).

יז צ"ע אם אחד צריך לנקביו וחבירו מוציאו בתפלה אם יצא (בה"ל ד"ה ויהי').

סימן קה. דין המתפלל שתי תפלות

א המתפלל שתי תפלות זו אחר זו כגון שחרית ומוסף או ששכח ולא התפלל מנחה ומתפלל ערבית שתיים [שבזה א"צ לומר אשרי ביניהם וע"ל סי' ק"ח דין י"ב] וכן כיצא בזה צריך להמתין בין זו לזו אחר שעקר רגליו ואמר ערשה שלום וגו' כדי הילוך ד' אמות ואפילו אינו רוצה לחזור למקומו אלא מתפלל שנית במקום שעומד שם כשפסע אחר תפלה ראשונה שאם רוצה לחזור למקומו בלא"ה צריך להמתין כדלקמן סימן קכ"ג (ס"א וסק"א ב' ד').

ב וכן אם סיים שמ"ע ונזכר שטעה וצריך לחזור ולהתפלל אף שעדיין לא עקר רגליו ימתין כדי הילוך ד' אמות (סק"ג).

סימן קו. מי הם הפטורים מתפלה

א כל הפטורים מק"ש מפני שעוסקים במצוה או שטרודים טרדת מצוה וכמבואר בסימן ע' פטורים מתפלה וכל שחייב בק"ש חייב בתפלה חוץ מן המלוין את המת שאינן מוכנין כלל לעזור בנשיאת המטה שאע"פ שהם חייבים בק"ש פטורים מתפלה ואם עבר זמן תפלה עי"ז א"צ להשלימה כיון שהיה פטור מן הדין (ס"א וס"ק א' ב' ג').

ב דעת רוב הפוסקים שגשים ועבדים חייבים בתפלת שחרית ומנחה ולכן יש להזהיר

לנשים שיתפללו י"ח ונכון ג"כ שיקבלו עליהם עול מלכות שמים דהיינו שיאמרו עכ"פ פסוק שמע ישראל ויאמרו ג"כ ברכת אמת ויצב כדי לסמוך גאולה לתפלה ובתפלה ערבית שהיא רשות אע"פ שעכשיו כבר קבלה עליהם כל ישראל לחובה מ"מ הנשים לא קבלה ורובן אין מתפללות ערבית ותפלת מוספין כתב בצל"ח דפטרות אבל המגן גיבורים פסק דחייבות (ס"א וס"ק ד' וע"ל סימן ע' דין א' בזה).

ג נשים פטרות מקידוש לבנה שהיא מ"ע שהז"ג (ס"ק ד').

ד קטנים שהגיעו לחינוך חייבים לחנכם להתפלל י"ח ערב ובוקר ומ"מ רשאי ליתן להם לאכול קודם תפלת שחרית ואסור לענותם (ס"א וס"ק ה' וע"ל סי' ע' דין ב').

ה מי שתורתו אומנתו שאינו עוסק כלל במלאכתו ואינו מבטל מלימודו אפילו רגע מפסיק לק"ש וברכותיה וחזור ללימודו וא"צ להתפלל ואע"ג דלכל המצות אפילו של דברי סופרים מפסיק בתפלה הקילו אבל אנו שמפסיקין למלאכתנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה. ואם לומד בבהמ"ד של רבים דל"ש שמה שמא יטרד ועבור זמן ק"ש יכול ללמוד אף ביחידות קודם התפלה ואפילו לכתחלה. אבל אם לומד ביחידי בביתו צריך להפסיק תיכף ולקרות כל הק"ש אף שלא יעבור הזמן ואם יתבטל מלימודו ולא ילמוד כלל עי"ז אפשר שיש להקל שלא יפסיק אם יודע שלא יעבור הזמן ואפשר שיותר טוב שיפסיק ויקרא ק"ש אף בלא תפילין ויחזור ללימודו וצ"ע וכ"ז בהתחיל באיסור דהיינו אחר שהגיע זמן ק"ש ותפלה ולומד בביתו ואינו רגיל לילך לבהכ"ג להתפלל כדלעיל סימן פ"ט אבל התחיל קודם שהגיע זמן ק"ש א"צ להפסיק אם יודע שלא יעבור הזמן עי"ז (ס"ב וס"ק ר' ז' י' ובה"ל ד"ה מי).

ו אם לומד לאחרים אינו פוסק אפילו אם עי"ז יעבור הזמן אלא פוסק וקורא פסוק ראשון של ק"ש בזמנה ויחזור אחר הלכה שיש בה יציאת מצרים כדי להזכיר יציאת מצרים בזמן ק"ש ואחר לימודו טוב שיגמור כל ק"ש אף שעבר הזמן וכ"ז דוקא באופן שאם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו להתקבץ ללמוד אח"כ הא לאו הכי פוסק אם יעבור זמן ק"ש או תפלה ואולי דוקא בהתחיל קודם שהגיע הזמן מקילין וכמה אחרונים כתבו להחמיר דלעולם פוסק אם יעבור זמן תפלה וברוקח כתב המבטל תפלה משום לימוד אפילו לומד עם אחרים כל היום כאלו לא למד ולכו"ע אסור לכתחלה להתחיל ללמוד אפילו עם אחרים אחר שהגיע זמן ק"ש אם משער שעי"ז יעבור הזמן אלא חייב לקרות ואם אין השעה עוברת א"צ להפסיק כלל אפילו לפסוק ראשון (ס"ב וס"ק ח' ט' י' ובה"ל ד"ה ואם).

סימן קז. המסופק אם התפלל ודין תפלת נדבה

א מי שכבר התפלל אסור לו לחזור ולהתפלל אפילו התפלל בתחלה ביחיד ועכשיו נזדמן לו צבור ואם רוצה לחדש בה דבר מותר לו לחזור ולהתפלל תפלת נדבה בין שמתפלל ביחיד בין בצבור כל הפעמים שירצה ובלבד שיכוין לשם נדבה אבל לשם חובה אסור ויש אומרים שאם מכיון סתמא לא לשם חובה ולא לשם נדבה מותר ויש לפקפק בזה (ס"א וס"ק ג' ד' ובה"ל ד"ה ועי").

ב חידוש זה שאמרנו הוא שיחדש דבר בכל ברכה מהאמצעיות מעין ברכה אבל לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות ואם חידש אפילו בברכה אחת ואפילו בשומע תפלה דיו דוקא בבקשה שאין מורגל בכל יום בעת תפלת חובה ויש אומרים דלא מקרי חידוש אלא אם נתחדש אצלו דבר שלא היה צריך אליו קודם לכן (ס"ב וס"ק ח' ובה"ל ד"ה ואם וע"ל סי' קי"ט דין א' ב').

ג הרוצה להתפלל תפלת נדבה ע"י חידוש צריך שיהא מכיר את עצמו ורץ וזהיר ואמיד בדעתו שיוכל לכוין בתפלתו מראש ועד סוף אבל אם אינו יכול לכיון יפה קרינו ביה למה לי רוב זבחיכם הלואי שיוכל לכיון בג' תפלות הקבועות ליום וכ"ז במתפלל סתם נדבה אבל אם רוצה להתפלל כדי לצאת ידי ספיקו שצריך להתנות בנדבה כדלקמן דינו כשאר תפלות שצריך לכתחלה להשתדל לכיון ובדיעבד די אם לא כיון רק באבות (ס"ד וס"ק י' ובה"ל ד"ה ואם וע"ל סי' צ"ד דין י"ב).

ד בשבת ויו"ט אין מתפללין תפלת נדבה כלל וכן בתפלת מוסף אפילו של ר"ח וחול המועד אין מתפללין אותה בנדבה וכן אין הצבור מתפללין תפלת נדבה כלל אבל יחיד יכול להתפלל נדבה ע"י חידוש ואפילו בצבור (ס"א ג' וס"ק ה' ט').

ה המסתפק אם התפלל חוזר ומתפלל ומתנה ואומר אם לא התפללתי תהא לחובתי ואם התפללתי תהא נדבה וא"צ לחדש שום דבר ואין חילוק אם התפלל ראשונה ביחיד או בצבור וכן פעם שניה ואין זה חוב גמור אלא שיש לנהוג כן ויש אומרים שהוא חוב ובתפלת ערבית יש דעות ולכן יותר טוב שיראה לחדש דבר בהחזרה ובשבת ויו"ט וכן במוסף של ר"ח וחול"מ שאין מתפללין נדבה אינו חוזר ומתפלל בספק ומ"מ יש לו תקנה שיהיה ש"ץ וממלא יחזור התפלה (ס"א וס"ק ב' ה' ובה"ל ד"ה חוזר ד"ה ואין ואם נסתפק בק"ש וברכותיה עיין בסימן ס"ו ובסימן קכ"ד בה"ל ד"ה ויוצא).

ו אם התחיל על דעת שלא התפלל ונוכר שכבר התפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה ואינו יכול לגומרה לשם נדבה אפילו יחדש בה דבר שאי אפשר לעשות חצי' חובה וחציה נדבה ואפילו ערבית שאינו חוב גמור ג"כ הדין כן וכו' כשהתחיל על דעת שלא התפלל אבל אם היה לו ספק אם התפלל והתחיל בתנאי כדלעיל ונוכר באמצע שהתפלל יש אומרים שיכול לגומרה אפילו בלא חידוש ויש אומרים שצריך חידוש (ס"א וס"ק ז' ובה"ל ד"ה פוסק ד"ה ע"ד).

סימן קח. מי שלא התפלל לסבת טעות או אונס או במזיד

א נאנס ולא התפלל כגון שהיה חולה או שכור או שטעה כגון ששכח להתפלל או שסבר שהתפלל ואח"כ נזכר שלא התפלל צריך להשלימה ויתפלל בתפלה הסמוכה שתיים אבל אם הזיד ולא התפלל אין לה תשלומין ואם רוצה יתפלל אותה נדבה וא"צ חידוש אם מתפלל אותה בתפלה הסמוכה לה והב"ח והגר"א פסקו דצריך חידוש (ס"א ו' וס"ק ב' כ"ב ובה"ל ד"ה טעה).

ב מי שהתפלל במקום שראוי להסתפק בצואה ומצא אח"כ צואה דינו כמזיד ואם כבר עבר זמן תפלה כשמצא אין לה תשלומין (ס"ק כ"א).

ג מי שלא היה לו מים לרחוץ ידיו ועי"ז עבר זמן התפלה או שלא התפלל משום שלא היתה דעתו נכונה עליו אע"ג דשלא כדיון עשה בזה אין זה בכלל מזיד ויכול להשלים (ס"ק א' ב').

ד מי שלא התפלל שהיה טרוד בעסק וסבר שעדיין יסאר לו זמן להתפלל אחר שיגמור ועבר הזמן אפילו היה העסק מדברים האסורים להתחילם כשהגיע זמן תפלה והתחיל באיסור וכן אם היה טרוד בצורך ממונו שלא יבוא לידי הפסד או לקנות ולמכור סחורתו ועי"ז עבר הזמן אין זה מזיד ויש לו תשלומין ומיהו לכתחלה לא יעבור זמן תפלה בשביל הפסד ממון ואפשר דביותר מן חומש מנכסיו אינו מחויב ואם לא היה ברור הזיקא יש אומרים דהוי פושע ולכן יתפלל ויתנה אם אני חייב ה"ז לחובתי ואם לאו ה"ז נדבה (ס"ח וס"ק כ"ג כ"ד ובה"ל ד"ה וכן ד"ה מיהו).

ה אם היה אונס בזמן תפלה א"צ להשלים כיון שהיה פטור מדינא כדלעיל סימן ע"א דין ח' עיי"ש ומי שעסק בצרכי צבור ולא התפלל נכון שישלים התפלה אך יתפלל אותה בתורת נדבה ויחדש בה דבר (ס"ק ב' וע"ל סי' צ"ג דין ה').

ו אם נסתפק אם התפלל ואח"כ עבר הזמן מסופק בפמ"ג אם תקנו תשלומין לספק (בה"ל ד"ה טעה).

ז כשמתפלל לתשלומין צריך לכיוון שהראשונה בשביל חובתו והשניה לתשלומין ואם התפלל סתמא ולא כיון כלום ג"כ יצא אבל אם היה בדעתו שהראשונה לתשלומין לא יצא ידי תשלומין בין שהיה בזה שוגג בין מזיד וצריך לחזור ולהתפלל ומ"מ טוב שיתנה כשחוזר ומתפלל שאם אינו מחויב להתפלל פעם שנית אני מתפלל בתורת נדבה (ס"א וס"ק ז' ח' ובה"ל ד"ה ואם היפך).

ח אם התפלל השניה לתשלומין הראשונה לשם חובה וטעה בשל חובה ולא נזכר עד אחר תפלה שניה וכן כל דבר שצריך לחזור ולהתפלל אפ"ה עלתה לו שניה לתשלומין ויתפלל אח"כ לשם חובה וכ"ז אם כיון בשניה בפירוש לתשלומין אבל אם לא כיון טוב יותר שתעלה לו השניה לשם חובה ויתפלל אח"כ לתשלומין (ס"ק ט').

ט יש להסתפק אם התחיל הראשונה לשם תשלומין ונזכר באמצע והשלימה לשם חובה אם מהני לחובתו וצ"ע (בה"ל ד"ה ואם היפך).

י לא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתיים ואין די שיכיון לשמוע מש"ץ לצאת בה לתשלומין בין עבור ערבית או שחרית ובדיעבד יצא אם היה בשביל השלמת ערבית שהיא רשות. לא התפלל מנחה יתפלל ערבית שתיים לא התפלל ערבית יתפלל שחרית שתיים ואסור לאכול קודם שיתפלל השניה ואם התחיל אינו מפסיק כ"כ המג"א אבל המחצית השקל ומג"ג הכריעו שמפסיק (ס"א ב' וס"ק"ה י' וע"ל סי' רל"ז דין ב').

יא ש"ץ יוצא ידי השלמה במה שמחזור התפלה בקול רם ויכירין בה בשביל עצמו לתשלומין וגם להוציא בה מי שאינו בקי (ס"ק"ד).

יב צריך להסמך לכתחלה תפלת התשלומין לתפלת החוב כל מה שאפשר ולא יפסיק ביניהם אפילו בלימוד אלא בשחרית מיד אחר חזרת הש"ץ ותחנון יאמר אשרי כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת ויתפלל התשלומין וא"צ אח"כ לומר אשרי לפני למנחה וכן במנחה כשתתפלל בשביל תשלומי שחרית יאמר אשרי ביניהם עוד הפעם ובערבית כשמשלים בשביל מנחה יש אומרים שיאמר ג"כ אשרי ביניהם ובשם המקובלים כתבו שלא לומר אשרי בערבית וכתב בדה"ח דאין שאדם ינהוג יש לו על מי לסמוך אך כל זמן שהוא יום לא ימנע מלומר אשרי אף שהוא אחר תפלת המנחה וכן אם נתאחר ובא לבה"כ"ג בשעה שהצבור התחילו תפלת המנחה יתפלל עמהם ויאמר אשרי אח"כ רק לא יאמרנה אדעתא דחובה רק כקורא בתורה וזה מותר אפילו בערבית וכ"ז לכתחלה אבל מדינא א"צ הפסקה בין תפלה לתפלה רק כדי הילוך ד' אמות (ס"ב ג' וס"ק י"א י"ב י"ג י"ד ושה"צ).

יג ובדיעבד אם לא הסמך התשלומין לתפלת חובה ג"כ יכול להשלימה ומ"מ טוב שיתנה אם אני חייב ה"ז לחובתי ואם לאו יהא נדבה ויכול להשלים תפלת ערבית בשחרית עד ד' שעות על היום ומיהו אם גם בשחרית לא התפלל עד ד' שעות כתב בדה"ח שיתפלל אז גם התשלומין כיון שעוסק בתפלה ואם שכח מנחה יש אומרים שאין משלימה רק עד חצות לילה והפמ"ג כתב שיכול להשלימה עד עמוד השחר ואם שכח שחרית ישלימה רק מן החצי שעה שאחר חצות ויתפלל מנחה קודם ויכול להשלימה עד בין השמשות (ס"ג וס"ק ט"ו).

יד אם שכח שתי תפלות אינו משלים אלא האחרונה וכן אם עבר זמן תפלה הסמוכה ולא השלים לא ישלים בתפלה שאחרי' שאחרי' ב' תפלות לא תקנו תשלומין מיהו נכון שישלים גם השניה ויחדש בה דבר וטוב שיתנה ויאמר אם אני חייב להתפלל ה"ז לחובתי ואם לאו ה"ז לנדבה ולכן מי שהיה חולה ותפוס בתפיסה ולא היה המקום נקי כשיצא יתפלל כל התפלות שהפסיד ואם יצא בשחרית אחר שחרית יתפלל מעריב ואח"כ מנחה ואח"כ שחרית ואם יצא בר"ח מזכיר בכולם יעלה ויבא אבל אם יצא בשבת ויו"ט ימתין עד הערב ויתפלל שאין מתפללין נדבה בשבת ויו"ט (ס"ה וס"ק י"ן י"ח י"ט).

טו עבר כל היום ולא התפלל מוסף אין לה תשלומין (ס"ו).

טז שכח שחרית התפלל מוסף ועדיין לא עבר זמן שחרית יתפלל שחרית ואם הגיע זמן מנחה יתפלל מנחה ואח"כ שחרית ואם שכח גם מוסף ונזכר במנחה יתפלל מנחה ואחרי' מוסף ואחרי' שחרית ואם התפלל מוסף ואח"כ מנחה יצא (סקט"ו ט"ז).

יז שכח שחרית ביום שיש בו מוסף אין יכול להשלים להתפלל מוסף שתיים (סקט"ו).

יח מי שבא לבה"כ"ג כשהקהל עמדו להתפלל ערבית מבעוד יום והתפלל עמהם ערבית ועדיין לא התפלל מנחה אף שעשה שלא כהוגן שהיה לו להתפלל מנחה כשהקהל מתפללין ערבית מ"מ כיון שעדיין לא עבר זמן מנחה יתפלל עתה מנחה לשם תשלומין. ואם הלילה הוא ר"ח יזכיר יעלה ויבא גם בשניה ואם לא הזכיר בראשונה גם בשניה

לא יזכיר כיון שעדיין יום הוא וכן אם היה בליל שבת יתפלל השניה ג"כ של שבת (ס"ק כ"א).

יט טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל ערבית שנים של שבת ואם התפלל השניה של חול יצא ואם הקדים השל חול לשל שבת לא יצא אך אם עדיין היום גדול אלא שקבל שבת במזמור שיר או בברכו אע"ג דלכתחילה צריך גם בזה שנים של שבת הראשונה לערבית והשניה לתשלומי מנחה אך דיעבד אם התפלל ראשונה לשם מנחה ואפילו התפלל אותה של חול אפשר דיצא הואיל ועדיין יום הוא (ס"ט וסקכ"ה וע"ל סי' רס"ג דין י"ז).

כ וכן אם לא התפלל מנחה בער"ח מתפלל ערבית שנים ומזכיר בשניהן יעלה ויבא ואם לא הזכיר בשניהן או שהזכיר בראשונה ולא בשניה יצא אבל אם הזכיר בשניה ולא בראשונה לא יצא שהרי גילה דעתו שהראשונה לתשלומין והשניה לחובתו וצריך לחזור ולהתפלל לתשלומין וא"צ להתנות בנדבה א"כ כיון בפירוש שהראשונה לחובתו והשניה לתשלומין שבוה יצא דיעבד ואפילו לכתחלה יכול לומר בה יעלה ויבא בזה אע"פ ששכח בראשונה ואם היה ר"ח ב' ימים ולא התפלל מנחה בראשון של ר"ח ובערבית התפלל שנים ולא הזכיר בראשונה יעלה ויבא א"צ לחזור שאין כאן גילוי דעת שהראשונה לתשלומין שהרי גם במנחה היה צ"ל יעלה ויבא (ס"ט וס"ק כ"ו כ"ז ושה"צ אות מ"א).

כא וכן מי שנתחייב להתפלל שנים ביום ראשון שמתחילין לומר טל ומטר כגון ששכח מנחה שלפניו צריך להזכיר בשניהן טל ומטר ואם לא הזכיר בראשונה והזכיר בשניה צריך לחזור אבל אם הזכיר בראשונה ולא בשניה א"צ לחזור ויש אומרים שבוה יחזור ויתפלל השניה בתורת נדבה ויתנה שאם חייב יהא לחובתו ודעבד כמר עבד דעבד כמר עבד וכן אם לא התפלל שחרית בא' של פסח או בשמיני עצרת כשמשלים במנחה יתפלל תפלות שוות ואם טעה בתשלומין התפלל כמו שהיה ראוי בשחרית אין חזר (ס"ק ל"ו ובה"ל ד"ה ואם).

כב לא התפלל ערבית בר"ח והתפלל שחרית שנים ולא הזכיר בשניה יעלה ויבא א"צ לחזור ולהתפלל כיון דבערבית אינו חוזר (ס"ק כ"ו).

כג היה ר"ח ב' ימים ושכח מנחה ביום א' והתפלל ערבית ב' ושכח יעלה ויבא בשניה שהיא תשלומי מנחה אין חזר דלא חמור מן החוב (שם).

כד לא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת שנים של חול מבדיל בראשונה ולא בשניה ואם הבדיל בשניהן או לא הבדיל בשניהן יצא אפילו טעה וטעם אח"כ קודם שהבדיל שצריך לחזור החוב א"צ לחזור התשלומין אלא א"כ היה בדעתו בפירוש שהראשונה לתשלומין שבוה צריך לחזור [אך טוב להתנות בנדבה כדלעיל דין ז'] אבל אם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה אפילו סתמא לא יצא שהרי גילה דעתו שהראשונה לתשלומין ואם כיון בפירוש שהראשונה לחובה והשניה לתשלומין ובלא כונה היפך הבדלה יצא (סי' וס"ק כ"ט ל' ל"א).

כה היה ר"ח ב' ימים ושכח יעלה ויבא במנחה של יום ראשון יתפלל ערבית שנים וא"צ להתנות בנדבה וכן כל דבר שצריך לחזור ולהתפלל ע"ז גם בלילה אבל אם היה ר"ח יום אחד ושכח יעלה ויבא במנחה יתפלל בלילה שנים ויתנה אם אני חייב ה"ז לחובתו ואם לאו יהא נדבה וא"צ לחדש בה דבר ואם היה שבת בלילה לא יתפלל תשלומין שאי אפשר להתנות בנדבה בשבת וכן במנחה של שבת אם התפלל י"ח יתפלל במוצאי שבת שנים ויתנה בנדבה ואם התפלל של חול במנחה של יו"ט ראשון צריך להתפלל בלילה של יו"ט שני להשלמה וא"צ להתנות ויש חולקין בזה (סי"א וס"ק ל"ב ל"ד ל"ה ל"ו).

כו לא התפלל במוצאי שבת יתפלל ביום שתי תפלות ולא יאמר אתה חוננתנו אע"פ שעדיין לא הבדיל שלא תקנו תשלומין לדבר שיש לו תקנה על הכוס (ס"ק ל"ג ובסי' רצ"ד סק"ב ובה"ל שם מסיק שאם לא הבדיל עדיין יאמר אתה חוננתנו בתפלת התשלומין).

כו כל ספק פלוגתא דרבוותא יתפלל בנדבה ויתנה ובלבד שלא יהא יחיד נגד רבים ולא קטן נגד גדול (ס"ק ל"ג). ואם יש תשלומין לק"ש וברכותיה עיין סימן נ"ח דין י"ט (ס"ק ג').

כח אם טעה הזכיר מאורע שאר ימים שלא בזמנה בתפלה דינו כדין שיחה לעיל סימן ק"ד שאם היה שוגג כיון שסיים הברכה אינו רשאי לחזור אך אם נזכר באמצע פוסק מיד ואם היה מויד אם הזכיר דבר שאין שייך לאותו היום כגון שאמר וזכרנו וכו' וכתבנו וכו' שלא בזמנה או שאמר יעלה ויבא עד לאחר יום ר"ח הוזה שלא בר"ח או של שבת ויו"ט בחול שהוא שקר מוחלט חוזר לתחלת הברכה ובג' ראשונות ואחרונות חוזר לראש כדין סח במזיד אבל דבר שאינו שקר כגון הברכה בחונן הדעת או יעו"י עד ביום ר"ח הוזה או זכרנו לחיים ולא אמר וכתבנו שאינו שקר רק כמוסיף בתפלתו אף שאסור להוסיף בג' ראשונות ואחרונות לא הוי הפסק ואינו חוזר (סי"ב וס"ק ל"ח וע"ל סימן ק"ד דין י"ג שי"א שבכל גוויי אינו חוזר).

כט אם התפלל עבור תשלומין כגון לא התפלל מנחה בר"ח או בשאר מועדים והתפלל בערבית שתים הזכיר בתפלה של תשלום ר"ח או שבת או שאר מועדים אינו הפסק כיון שהתפלה באה לתשלום יום שעבר (בה"ל ד"ה הטענה).

סימן קט. דין איך יתנהג היחיד לכוין בתפלתו עם הצבור

א הנכנס לבהכ"נ ומצא צבור מתפללים לא יתחיל תפלתו אלא א"כ יודע שיכול לגמור עד אלהי נצור ולענות עם הצבור ששה דברים קדושה ואמן של האל הקדוש ואמן של שומע תפלה ומודים ויהא שמיא רבא של קדיש שאחר שמונה עשרה וברכו ואם לא יוכל לענות א' מאלו עי"ז לא יתחיל להתפלל אלא ימתין עד שיעננו. ואם כבר שמע קדושה וברכו או שידע שישמע אח"כ א"צ להמתין להם אך למודים אפילו שמע כמה פעמים מודים בצבור צריך להמתין שנראה ככופר אם אינו משתחוה עם הצבור וכן לקדיש צריך להמתין דהא אין לו קצבה ואפשר דהקדישים מעלינו ואילך אינם בכלל זה כ"כ המג"א וש"א והדה"ח והח"א כתבו דכל הקדישים אם שמע כבר וענה איש"ר א"צ תו להמתין (ס"א וס"ק ב' ד' ה'). ואם רוצה לצאת להתפלל בעזרה חוץ לבהכ"נ מתפלל וא"צ להמתין כלל (סק"א).

ב דין זה בין במנחה בין בערבית ובין בשחרית שהיה עומד בק"ש וברכותיה והצבור התחילו שמ"ע לא יתחיל התפלה אלא א"כ יגמור קודם קדושה ואם לאו ימתין בשירה חדשה וגם אחר האל הקדוש לא יתחיל אלא א"כ יגמור עד אמן של ש"ת וכן כל הוי דברים ויותר טוב שיתפלל עם הש"ץ בשוה כדי שלא ימתין כ"כ בשירה חדשה ואם טעה וגמר עד גאל ישראל לא יפסיק בין גאולה לתפלה וכשיגיע ש"ץ למודים אם הוא באמצע ברכה ישחה עמו ולא יאמר מודים וכן הדין אם היה עומד בין גאולה לתפלה (וע"ל סי' ס"ו דין כ"ב) אבל בתחלת ברכה או בסופה לא ישחה (ס"א וס"ק ב' ד' ה' ו' ח' ט' י' י"ד ובה"ל ד"ה לקדושה).

ג אם גמר שמ"ע והצבור עונין יהא שמיא רבא לא יענה אמן רק יש"ר לבד אלא א"כ נותן לבו ויודע על מה עונה אמן דאל"ה הו"ל אמן יתומה (ס"ק ד').

ד יש להסתפק מי שמאריך בטבעו בתפלה ולא יוכל לסיים עד קדושה אם מותר להתחיל ש"ע עם הצבור בשוה (בה"ל ד"ה הנכנס).

ה אם הזמן עובר ואם ימתין עד שיגמור כל הוי דברים יעבור זמן תפלה אמן יהא שמיא רבא עדיף מקדושה ולכן מוטב להתחיל תפלתו קודם קדושה שיכול לענות אמן יהא שמיא רבא. וקדושה עדיף ממודים ולכן מוטב שיתחיל אחר קדושה אע"פ שלא יגמור עד מודים אך בזה יותר טוב אם יכול להתחיל עם הש"ץ בשוה ויהיה לו קדושה ומודים כולקמן וכ"ש דאיש"ר עדיף ממודים וכן עדיף איש"ר מתפלה בצבור ולכן אם בא סמוך לקדיש שאחר מנחה ולא התפלל מנחה מוטב שימתין עד אחר איש"ר אע"פ שלא יוכל להתפלל ערבית עם הצבור עי"ז ואח"כ יתפלל מנחה אע"פ שהצבור מתפללין ערבית כיון שעדיין יום (ס"ק ד').

ו וכן מי ששומע משני מנינים כאחת אמן יהא שמיא רבא דקדיש עדיף לענות מקדושה וקדושה עדיף ממודים ומחידים וגם ברכו עדיף מב' אמנים דהאל הקדוש ושומע תפלה ואלו אמנים עדיפי מאחרים וגם עדיפי מתפלה בצבור [אך אפשר דדוקא כשאינה תפלה בצבור גמור כגון שבא באמצע] וברכו ומודים מסתברא דמודים עדיף אך אם יכול לכוין להגיע באמצע ברכה ולשחות עם הש"ץ במודים ברכו עדיף ומסמך גאולה לתפלה עדיף אפילו מאמן יש"ר דדוקא ביום אבל בלילה עדיף אפילו תפלה בצבור מסמיכת גאולה לתפלה (בה"ל ד"ה לקדושה וע"ל סי' קכ"ה דין ט"ו).

ז מותר להתחיל להתפלל עם הש"ץ בשוה ויאמר עמו נקדישך מלה במלה ולדור ודור עד האל הקדוש ואח"כ יתפלל בפ"ע רק יאמר עמו ברכת ש"ת וגם יגיע עמו למודים כדי שישחה עמו או להטוב שמך או שיסיים קודם שיגיע ש"ץ לסיום שומע תפלה יותר טוב שיאמר עם הש"ץ כל התפלה מלה במלה אבל לא יאמר עמו ברכת עגנו בתענית צבור אפילו במנחה אלא בשומע תפלה כיהיד וי"א שלכתחלה אין נכון להתפלל עם הש"ץ אלא יותר טוב שימתין ויענה אחר הש"ץ כל ה' דברים דלעיל ואח"כ יתפלל או שיגמור קודם שיתחיל הש"ץ קדושה אך בשחרית אין להחמיר בזה כדי שלא יצטרך להמתין בשירה חדשה או למהר תפלתו וגם במנחה אם יצטרך למהר עי"ז ויתבלבל וכן לכל צורך קצת מוטב שיתפלל עם הש"ץ מיהו אם התחיל קודם הש"ץ והאריך הרבה ורוצה להמשיך עד שיגיע לקדושה בשוה עם הש"ץ אין נכון לעשות כן לכתחלה אלא א"כ לא יספיק להגיע לקדושה או יעשה כן ויאמר קדושה עם הש"ץ וכן אם כבר התחיל הש"ץ אין נכון לכתחלה שיתחיל אף שיכול להגיע עמו בקדושה אלא יותר טוב שימתין עד אחר האל הקדוש ואח"כ יתחיל אם יכול לסיים עד שומע תפלה (ס"ב וסקי"א י"ג י"ד ובה"ל ד"ה אם ד"ה שאין וע"ל סי' קכ"ד ד"ט).

ח יחיד המתפלל שחרית בשעה שהש"ץ מתפלל מוסף או להיפך והגיע לקדושה יאמר נוסח הקדושה שאומר הש"ץ אבל אם הצבור אומרים קדושת יוצר או קדושת ובה לציון לא יאמר עמהם אע"פ שעומד בש"ע במקום קדושה (ס"ג וס"ק ט"ו ט"ז י"ז).

סימן קי. היוצא לדרך ופועלים מה יתפללו

וסדר תפלת הדרך ובהמ"ד

א בשעת הדחק כגון שהוא בדרך או שעומד במקום שהוא טרוד וירא שיפסיקוהו מתפלל לאחר ג' ראשונות הבינו ואומר אחריה ג' אחרונות ועיין בטור וב"י את נוסחה ופירושה וצריך לאומרה מעומד וכשיגיע לביתו א"צ לחזור ולהתפלל ואם אמרה מיושב אפשר דצריך לחזור ולהתפלל במעומד כשבא לביתו ואם אינו ירא שיפסיקוהו יותר טוב אפילו בדרך שיתפלל כל הי"ח ברכות בהליכה או בישיבה מלהתפלל הבינו מעומד (ס"א וס"ק ב' ג' ד').

ב ואין מתפללין הבינו בימות הגשמים מפני שצ"ל ותן טל ומטר אלא יתפלל י"ח [ואם הפסיקוהו עיין סימן ק"ד] ולא במוצאי שבת וי"ט מפני שצ"ל הבדלה ואפי' ירצה לכוללן בברכת הבינו אין רשאי ואפילו בדיעבד אם מתפלל הבינו באלה הימים וכלל בתוכן אפשר דלא יצא (ס"א וס"ק ה' ז'). אבל אם הוא חולה או שעת הדחק גדול מותר לקצר כל ברכה וברכה ולכלול בתוכם שאלה והבדלה ועיין הנוסח בח"א כלל כ"ד (סק"ו).

ג שלא בשעת הדחק אסור להתפלל הבינו ומ"מ בדיעבד יצא והא"ר מחמיר אפילו דיעבד לחזור ולהתפלל ואם אינו יכול לכוין בתפלה ארוכה מפני רוב טירדותיו או שחולה מדינא מותר להתפלל הבינו וכחיום אין נהגין להתפלל הבינו מחמת הטירדה שמה גם בהם לא יכוין ועוד שאם באנו לקצר מחמת הטירדה לא נתפלל לעולם תפלה שלמה מפני רוב הטירדה בעו"ה ואם רואה שזמן תפלה עובר אם יתפלל ארוכה מותר לכתחלה להתפלל הבינו בימות החמה ובחידושי רע"א מסתפק דאפשר

דאפילו במוצאי שבת ויו"ט אם השעה עוברת יתפלל הבינו ולא יוכיר הבדלה שאינו מעכב דיעבד ממה שלא יתפלל כלל (ס"א וס"ק א' ובה"ל ד"ה או ד"ה ואינו).

ד הפועלים בזמנינו צריכים להתפלל כל נוסח התפלה ג' פעמים בכל יום כשאר כל אדם ובזמנה ובעו"ה יש פועלים שמאחרים זמן תפלה עד בין השמשות ממש ואם אין דרך בעה"ב להקפיד מותרין גם לילך לביהכ"נ להתפלל בעשרה אבל אין יורדין לפני התיבה כ"כ הפמ"ג ובפר"ח איתא דהאידינא יורדין ג"כ לפני התיבה ונראה דאין להתמיר אם עיי"ן לא יתאחר הזמן יותר (ס"ב וס"ק ח' י"ב ובה"ל ד"ה והאידינא).

ה ההולך במקום גדודי חיה וליסטים ואינו מיושב דעתו כלל להתפלל מתפלל צרכי עמך מרובים וכי' וא"צ לא לג' ראשונות ולא לג' אחרונות ומתפלל אותה בדרך כשהוא מהלך ואם יכול לעמוד עומד וכשיגיע לשוב ותתקרב דעתו חוזר ומתפלל תפלת י"ח אם עדיין לא עבר זמנה ואם לא חזר להתפלל דינו כשכח להתפלל שאם היה שוגג שלא ידע שחייב לחזור ולהתפלל או מחמת שכחה או שכלה הזמן בדרך חייב להשלימה בתפילה הסמוכה ואם עבר זמן שתי תפילות בדרך ישרים רק האחרונה אבל אם במזיד לא התפלל אין לו תקנה (ס"ג וס"ק י"ג י"ד ט"ו).

ו מי שיצא לדרך והתפלל תפילת הדרך ואח"כ נודע לו שהוא מקום גדודי חיה וליסטים א"צ להתפלל תפלה קצרה שכבר יצא בתפלה"ד וכן להיפך אם התפלל תפלה קצרה א"צ לומר תפלה"ד ואפילו יצא לדרך של גדודי חיה וליסטים אחר שהתפלל יתפלל תפלה קצרה זו ולא תפלה"ד (בה"ל ד"ה ההולך).

ז היוצא לדרך אפילו אחר שכבר התפלל שמ"ע צ"ל תפלת הדרך יה"ר מלפניו ה' אלקינו ואלקי אבותינו ותולידנו לשלום כר' וצריך לומר כל הנוסח בלשון רבים חוץ ממילת ותתנני לחן יאמר בלשון יחיד ובדיעבד יצא אפילו אמר כל הנוסח בלשון יחיד ואם אפשר לו כגון שהחברותא ממתנת יעמוד מלילך כשיאמרנו אך אם עיכוב עמידתו יטרדו מותר לומר במהלך או במיושב ואם היה רוכב או יושב בעגלה א"צ לירד אלא יעמיד הבהמה מלילך אם אפשר לו (ס"ד וס"ק ט"ז י"ח י"ט כ"א כ"ב כ"ג).

ח המהלך בדרך של כמה ימים חייב לומר אותה בכל יום ויום כל זמן שהוא בדרך ואין חייב לאומרה אלא פעם אחת ביום אפילו ינוח בעיר איהו שעות באמצע היום כיון שדעתו לחזור ולילך א"צ לחזור ולברך אבל אם דעתו ללון בעיר ואח"כ נמלך ויצא ממנו לעבור חוצה לה או לשוב לביתו צריך לחזור ולאומרה פעם אחרת אפי' באותו יום דהוי היסט הדעת. וכ"ש אם לן בדרך באושפיוא דצריך לברך בבוקר ואפי' משכים לגסוע קודם אור היום יאמרנה מיד וכ"ש אם כשיאיר היום יהא בתוך פרסה סמוך לעיר בדאי שיאמרנה מיד אך אם נוסע כל הלילה ואינו לן בקביעות באושפיוא רק ינוח מעט זמן באושפיוא ואח"כ חוזר לגסוע יאמר בבוקר תפלה הדרך בלי חתימה (ס"ה וס"ק כ"ד כ"ה כ"ו ובה"ל ד"ה צריך).

ט לכתחלה יסמך תפלת הדרך לברכה אחרת ולכן אם יוצא בבוקר קודם התפלה ואומר הברכות בדרך יסמיכה לברכת הגומל חסדים טובים ואם אחר התפלה יצא יאכל וישתה איהו דבר ויסמיכה לברכה אחרונה או יטיל מים ויסמיכה לאשר יצר ובמקום שאינו יכול לעשות כל זה מותר לומר תפלת הדרך אפילו אינה סמוכה (ס"ו וס"ק כ"ז כ"ח).

י לא יאמרנה עד שיצא מן העיר שבעים אמה ומעט יותר לאחר שכבר כלו כל הבתים [והוא 41 מטר. שיעורין של תורה] ובדיעבד אפילו אמרה בתוך העיר בשעה שגמר בלבו והכין עצמו לצאת יצא וכ"ז בתחילת יציאתו אבל כשלון בדרך יכול לומר תפלת הדרך בבוקר כשמכין עצמו לצאת אף שהוא עדיין בתוך העיר (ס"ז וס"ק כ"ט).

יא אין לאומרה אלא א"כ יש לו לילך פרסה שהוא ח' אלפים אמה ואין תפלה בין הולך ביבשה או בספינה או נוסע על מסילת הברזל ואם נוסע פרסה ובאמצע הפרסה יש עיר או מקום קרוב לעיר תוך פרסה צ"ע אם יאמר תפלת הדרך בחתימה. ובדרך שהיא פחות מפרסה לא יחתום בברוך אם לא שמוחזק באותו מקום שהוא מקום סכנה יש לברך תפלת הדרך אפילו פחות מפרסה (ס"ז וס"ק ל' ל"א ל"ב ובה"ל ד"ה ואין) ושיעור פרסה הוא כחמשה ק"מ פחות שליש (שיעורין של תורה).

יב לכתחלה יאמר אותה בפרסה ראשונה ולכן הגוסע על מסילת הברזל יזהר לכתחלה תיכף כשמתחיל לנסוע לברך תפה"ד ואם שכח מלאומרה יאמר אותה כ"ז שהוא בדרך ובלבד שלא הגיע תוך פרסה הסמוכה לעיר שרוצה ללון בה ומשם ואילך יאמר אותה בלא ברכה ואפילו בדעתו ליסע עוד אח"כ כמה פרסאות מעיר זו היא נסיעה בפ"ע (ס"ז וס"ק ל' ל"ג).

יג עיין בסימן ר"ל מה שמתפלל כשיוצא מן הכרך וכשנכנס לכרך (ס"ק כ"ט).
יד נזהגין ליטול רשות מן הגדולים ומתברכים כשהולכים בדרך ויש סמך לזה מחז"ל (ס"ק כ"ח).

טו לא יצא בשחרית לפני נץ החמה ובערבית יכנס בתחלת השקיעה שמא יפול באחת הפחתים ואם הוא סמוך לעירו שידע להזהר שם מן הפחתים יכול לילך שם בלילה אם אין הולך יחידי שאין לחוש למזיקים (סק"ח וע"ל סי' צ' דין ג"ה).

טז הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום וכשנפטר מן המת יאמר לך בשלום ולא לשלום (ס"ק י"ז).

יז יעסוק בתורה בדרך והמהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו אבל לא יעיין בהלכה דאתי לאיטרודי ואפשר דביושב בעגלה ואיש אחר מנהיג הסוסים מותר אפילו עיון (סק"כ).

יח המהלך בדרך צריך להרעוב עצמו מעט כי השביעה קשה או להמעיים מפני טורח הדרך (שם).

יט יזהר כל אדם שיהיה לו פת אפילו הולך למקום קרוב ובמקום דשכית פת כי כמה פעמים שיקרה מקרות ר"ל בדרך (שם).

כ נכון לכל יר"ש בעת יציאתו בדרך שיקח עמו הטלית ותפילין שלו אפילו נוסע למקום קרוב ודעתו לחזור היום ובעו"ה יש עובדי דרכים שאין לוקחים עמם אפי' תפילין וסומכין שישאלו מאחרים בדרך והרבה פעמים עוברים עי"ז זמן ק"ש ותפלה וגם אין מקפידים אם הקשר של ראש לפי מדתו ועונם גדול (שם).

כא כשאחד בא מן הדרך תוך פרסה מנהג העולם שלא ליתן לו שלום שאין זה נקרא בא מן הדרך כיון שאינו אומר תפלת הדרך (סק"ב וע"ל סי' קל"ו דין ט"ז).

כב הנכנס לבהמ"ד ללמוד בחבורה יתפלל יר"מ ה' אלקינו ואלקי אבותינו שלא אכשל בדבר הלכה וכו' ואין בה חתימה והאר"י ז"ל היה אומרה בכל בוקר והיה אומר אח"כ כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך וביציאתו יאמר מודה אני לפניך ה' אלקי ששמת חלקי מיושבי בהמ"ד וכו' ואלו שתי תפלות חובה ויכול לאומרה יושב או עומד ולא יחזיר פניו לא למורה ולא למערב ולא יעשה השתחוואה (ס"ח וס"ק ל"ד ל"ה ל"ו).

כג מי שלומד ביחידות ובפרט אם הגיע להוראה צריך להתפלל ג"כ שלא יטעה וטוב לומר נוסח זה יר"מ ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתאיר עיני במאור תורתך והצילני מכל מכשול וטעות הן בדיני איסור והיתר הן בדיני ממונות הן בהוראה הן בלימוד גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך ומה ששגיתי כבר העמידני על האמת ואל תצל מפני דבר אמת עד מאד כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה ובערב יאמר אחר גמר לימודו מודה אני וכו' (ס"ק ל"ה ל"ז).

כד דוקא בתפלה הקבועה לרבים צריך לאומרה בלשון רבים אבל כשאדם רוצה לבקש בעד עצמו א"צ להתפלל בלשון רבים (סק"כ).

סימן קיא. דין סמיכת גאולה לתפלה

א צריך לסמוך גאולה לתפלה ולא יפסיק ביניהם בשום פסוק חוץ מה' שפתי תפתח וכן לא יפסיק לענות קדיש וקדושה ואפילו בשה"י בעלמא יותר מכדי דיבור דהיינו כדי שאילת תלמיד לרב יש ליוהר לכתחלה אבל אמן של גאל ישראל אחר החזן יענה ולא אחר עצמו וטוב שיסיים בשה עם החזן ולא יענה אחריו (ס"א וס"ק ב' ג' ה' ר').

- ב אפילו בערבית קודם תפלת י"ח ג"כ יש לזוהר שלא יפסיק בשום פסוק אבל במוסף ומנחה מותר לומר פסוקים קודם ה' שפתי תפתח אבל לא אח"כ דפסוק זה מכלל תפלה הוא (ס"ק א' ד').
- ג י"א דבשבת א"צ לסמוך גאולה לתפלה ויש לסמוך ע"ז לענות אמן יש"ר וקדושה וברכו אבל בשאר דברים אין להפסיק ודוקא בשבת אבל ביו"ט דינו כחול (ס"א וסק"ט ובה"ל ד"ה וטוב וע"ל ס"י ס"ו דין כ"א).
- ד החזן כשמתחיל י"ח בקול רם חזר ואמר ה' שפתי תפתח וגו' וטוב שיאמרה בלחש אבל שאר פסוקים אין צריך לומר ואם רצה לומר רשאי (ס"ב וסק"י).
- ה אין הש"ץ רשאי להפסיק לאחר שהתפלל בלחש רק לדבר מצוה כגון לענות איש"ר וכדומה אבל לא לדבר הרשות (סק"י).
- ו אם עד שלא קרא ק"ש מצא צבור מתפללים לא יתפלל עמהם אלא קורא ק"ש בברכותיה ואח"כ יתפלל דמסמך גאולה לתפלה עדיף ואפילו בשבת אבל בערבית אפילו בחול יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש (ס"ג וס"ק י"א ובה"ל ד"ה וטוב).
- ז צ"ע אם שכח לומר ה' שפתי תפתח אם צריך לחזור ש"ע ומסתבר דא"צ (בה"ל ד"ה חזר).

סימן קיב. שלא להפסיק לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות

- א אל ישאל צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות ודוקא צרכי יחיד אבל צרכי ציבור שרי (ס"א).
- ב מותר לומר פיוטים וקרובץ בתפלה אפילו בג' ראשונות ואחרונות ואין לשנות המנהג אך יזהר מאד שלא יעבור על ידם זמן ק"ש ותפלה ולא יתענה על ידם עד אחר חצות ואם רואה שהצבור יעברו זמן ק"ש על ידי אריכתם ולא ימתין עליהם אלא כיון שמתחיל ש"ץ ביוצר אור יתחיל לעצמו בלחש להתפלל כסדר עד אחר ד' אלהיכם אמת ושם ימתין בשתיקה ולא ידבר אפילו בד"ת עד שיגיע הש"ץ לאותו מקום ויתפלל עמו כסדר (ס"ב וס"ק ג' ד' וע"ל ס"י ס"ח דין ה').

סימן קיג. דיני הכריעות בי"ח ברכות

- א אלו ברכות ששוחין בהם באבות תחלה וסוף ובתחלת מודים וכשמסיים בא"י הטוב שמך (ס"א וסק"א).
- ב אם בא לשחות בסוף כל ברכה או בתחלתה אינו רשאי וי"א דדוקא בברוך אתה אבל בסוף ברכה ממש יכול לשחות והפמ"ג מפקפק בזה וי"א דלאו דוקא בברכת י"ח אלא בכל ברכה אין לכרוע בתחלה או בסוף וטועים כל השוחים בברכת התורה בתחלה וסוף (ס"א ובה"ל ד"ה ואם וד"ה בסוף וע"ל ס"י קל"ט דין ח').
- ג באמצע ברכה מותר לשחות והנהגין לשחות בר"ה ויה"כ כשאומרים זכרנו ומי כמוך צריכים לזקוף מעט בסוף זכרנו שיוכל לחזור ולכרוע משום חיוב ובמי כמוך צריך לזקוף כשאומר ברוך אתה לפי שאסור לכרוע בסוף הברכה וכן הנהגין להתפלל כל התפלה בר"ה ויה"כ בכריעה צריכים לזקוף בסוף כל ברכה כשאומר ברוך אתה ובתחלת כל ברכה (ס"א ב' וס"ק ה' ר').
- ד אחר שמ"ע וכן בשאר תחנונים יכול לשחות ולהשתחוות כרצונו ולכן יכול לכרוע בואנחנו כורעים ומשתחוים ואם אינו אומר על עצמו רק על כל העולם אין שייך לכרוע ולכן הכורע בוכל קומה לפניך תשתחוה או בולך לבדך אנחנו מודים או בהלל בהודו לד' כי טוב ובהמ"ז בנודה לד' או בועל הכל אנו מודים ה"ו מגונה אבל מה שנהגו העולם לכרוע בברכו מנהג יפה הוא (ס"ג וס"ק ח' ט' ובה"ל ד"ה הכורע). ואין לשחות בולירושלים או בבונה ירושלים ואפשר שישחה מעט (סק"ט וע"ל סקל"ב ד"ו ובסי' נ"א דין ל"ג).

ה המתפלל צריך שיכרע עד שכולטין כל הקשרים שבחוליות השדרה מחמת הכריעה וכן בכריעה שעושה אחר שסיים תפלתו ואם הוא זקן או חולה ואינו יכול לשהות כ"כ כיון שהשפיל ראשו וגיכר שרוצה לכרוע אלא שמצטער דיו (ס"ד ה' וסק"י ובה"ל ד"ה המתפלל).

ו ולא יכרע באמצע מתניו וראשו ישאר זקוף אלא יכוף גם ראשו (ס"ד).

ז לא ישחה כ"כ שיהי' פיו כנגד חגור של מכנסיים (ס"ה).

ח כשכורע יכרע במהירות בפעם אחת וכשזוקף זוקף בנחת ראשו תחלה ואח"כ גופו (ס"ו).

ט כורע בברכיו כשאומר ברוך וכשאומר אתה ישחה עד שיתפקו החוליות ויזקוף כשאומר ד' וכשאומר מודים יכרע ראשו וגופו בבת אחת ויעמוד כך בשחיה עד ד' ואז יזקוף וי"א דדוקא אם רוצה לזקוף או שחייב לזקוף כגון בסוף ברכה שלא להיות שוחה בתחלת ברכה שאחריו אבל אם אינו רוצה לזקוף כלל א"צ לזקוף בשם ולכן המתפלל בר"ה ויה"כ בכריעה אין צריך לזקוף אלא בתחלת הברכה וסופה (ס"ו וס"ק י"ב ובה"ל ד"ה וכשזוקף).

י המתפלל ובא כנגדו אדם שיש לו תמונת ע"ז בידו והגיע למקום ששוחין בו לא ישחה אע"פ שלבו לשמים משום שנראה כמשתחוה לע"ז (ס"ח וס"ק ט"ו).

יא. אין להוסיף על תאריז של הקב"ה יותר מהאל הגדול הגבור והנורא דוקא בתפלה משום שאין לשנות מטבע שטבעו חכמים אבל בתחנונים או בקשות ושבחים שאדם אומר מעצמו מותר ומ"מ נכון למי שרוצה להאריך בשבחי המקום שיאמר אותו בפסוקים (ס"ט).

סימן קיד. דין הזכרת הרוח וגשם וטל

א מתחילין לומר בברכה שניה משיב הרוח ומוריד הגשם בתפלת מוסף של יו"ט האחרון של חג ומכריזין קודם התפלה משיב הרוח ומוריד הגשם ולא כמו שנהגין שמכריזין רק משיב הרוח שזה לא נקרא הכרזה ואם לא הכריזו אסור להזכיר בין להש"ץ ובין להצבור בתפלת לחש עד שיוכיר הש"ץ בתפלת חזרה בקול רם ובדיעבד אם אמר הש"ץ או אחד מן הקהל בקול רם בתוך תפלתו מוריד הגשם אף שאסור לעשות כן שהרי עדיין לא הוכרו מ"מ הוי הכרזה לגבי השומעין ומותרין להזכיר בתפלתם אך אם לא הזכירו א"צ לחזור דיש פוסקים דלא מקרי הכרזה אלא א"כ הוכרו קודם התפלה או ששמעו מהש"ץ חזרת התפלה (ס"א ב' וס"ק ד' ה' ו' ובה"ל ד"ה אסור).

ב מי שחולה או אנוס ורוצה להקדים תפלתו לתפלת הצבור או יחיד המתפלל בביתו לא יקדים ביום זה לפי שאסור להזכיר עד שיאמר הש"ץ וכן בני הישובין שמתפללין בלא מגין ימתינו בשמיני עצרת מלהתפלל מוסף עד סמוך לסוף שש שעות דבדאי לא יאחרו הצבור יותר מלהתפלל ואז יתפלל מוסף ויאמרו משיב הרוח אבל אם ידע שהכריז ש"ץ אע"פ שהוא לא שמע מוכיר ולכן הבא לבהכ"נ והצבור התחילו להתפלל יתפלל ויזכיר דמסתמא הכריזו כבר (ס"ב וס"ק ח' ט').

ג יש להסתפק אם התפללו מגין ותיקין בבהכ"נ זה והכריזו משיב הרוח כנהוג אם מועיל זה למגין שני שיהי' מותר ליחיד להקדים משיב הרוח במוסף (בה"ל ד"ה לא יקדים).

ד אם טעה והזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם במעריב שמיני עצרת או בשחרית אינו חוזר (ס"ב).

ה אין פוסקין לומר משיב הרוח עד תפלת מוסף של יו"ט הראשון של פסח ובמקומות שנהגין לומר מוריד הטל בימות החמה מכריזין קודם מוסף מוריד הטל ואם לא הכריזו אסור להפסיק עד שיוכיר ש"ץ בחזרה של מוסף ודינו כמו לענין מוריד הגשם ובמקומות שאין אומרים בימות החמה מוריד הטל אין נכון להכריז שיפסיקו לומר מוריד הגשם שנראין כממאנין בגשמים ולכן לא יפסיק הקהל עד מנחה שכבר הכריז הש"ץ (ס"א ב' ג' וסק"ג).

ו יחיד שאיחר תפלתו עד שהתחיל הש"ץ להתפלל מוסף ופסק מלהזכיר גשם שוב לא יאמר גם היחיד ויחיד הדר בישוב ימהר להתפלל מוסף קודם שהתפללו הקהילות ואם יש לו ספק פן כבר התפללו לא יזכיר (ס"ק ט"ז).

ז יש להסתפק אם התפללו מגין ותיקין בבהכ"ג זה והפסיקו לומר משיב הרוח בחזרת הש"ץ של מוסף אם מועיל שלא יצטרכו שוב לומר משיב הרוח בתפלת מוסף של מגין השני ולכן טוב שלא לעשות שני מגינים בבהכ"ג ביום זה (בה"ל ד"ה לא יקדים).
ח אם טעה במעריב של פסח או בשחרית ומוסף ולא הזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם אינו חוזר (ס"ק ג).

ט אם אמר משיב הרוח בימות החמה ולא אמר מוריד הגשם או לא הזכיר בימות הגשמים משיב הרוח אבל אמר מוריד הגשם אין מחזירין אותו אפילו עדיין לא סיים הברכה וכן בטל אם הזכיר בימות הגשמים או לא הזכירו בימות החמה אין מחזירין אותו ובני אשכנז לא מזכירין טל לא בימות החמה ולא בימות הגשמים רק אומרים בימות החמה רב להושיע מכלכל חיים מיהו בשאלה מזכירין טל בכל מקום בימות הגשמים אבל לא בימות החמה ובדיעבד אם אמר בימות החמה בין בהזכרה בין בשאלה ותן טל ולא הזכיר מטר אין מחזירין אותו (ס"ג וס"ק י"ב י"ד).

י אם אמר מוריד הגשם בימות החמה אפילו במוסף של פסח אם הכריזו או הש"ץ בעת שחזר התפלה בקול רם אפילו לא הכריזו וכן הצבור במנחה מחזירין אותו וחוזר לראש הברכה ובדיעבד אם לא חזר לראש הברכה אלא לרב להושיע וסיים ברכתו לא מהדרינן ליה ואם סיים הברכה אפילו לא התחיל עדיין הברכה שלאחריה חוזר לראש התפלה וא"צ לחזור ולומר ד' שפתי תפתח ואם לא אמר רק בא"י יסיים למדני חוקיד וחוזר לאתה גבור (ס"ד וס"ק י"ז י"ט כ' כ"א ובה"ל ד"ה ואם). ולדעת הגר"א אפילו נזכר באמצע הברכה חוזר לראש התפלה (בה"ל ד"ה וחוזר).

יא אפילו במקום שצריכין כל אותה המדינה גשם בימות החמה מ"מ אם הזכיר גשם במקום טל או גשם וגם טל מחזירין אותו ומ"מ אם היה עצירת גשמים יתנה בגדבה כשחוזר לחוש לדעת הרא"ש דבכה"ג יש להזכיר דוקא אם גם בשאלה אמר ותן טל ומטר דאי לאו הכי מ"מ אינו יוצא בדיעבד (ס"ד וס"ק כ"ב ובה"ל ד"ה ואפילו). ובחזו"א פסק דלא חששו לד' הרא"ש אלא לענין שאלה אבל לענין הזכרה פשיטא שהייב לחזור (או"ח סי' י"ח ס"ק ז).

יב בימות הגשמים אם לא אמר מוריד הגשם אפילו אמר משיב הרוח [ואפילו בתפלה ראשונה של מוסף של יו"ט אחרון של חג אם הכריזו או הש"ץ] אם נזכר קודם סיום הברכה אומרה במקום שנוכר אך אם הוא באמצע ענינא כגון תיכף שאמר ומקיים אמונתו יסיים מקדם לשיני עפר וכן כל כה"ג ואח"כ אומר משיב הרוח ומוריד הגשם ומסיים במקום שהוא עומד ואם נזכר לאחר שאמר וגאמן אתה להחיות מתים צריך לחזור ולומר וגאמן אתה להחיות מתים משום דבעינן מעין חתימה סמוך לחתימה ואם נזכר לאחר שכבר אמר השם של סיום הברכה אם אמר מוריד הטל א"צ לחזור אפילו לא הזכיר לא רוח ולא גשם אלא מסיים הברכה ומתפלל כסדר [ואם נזכר קודם שאמר השם יחזור ויזכיר גשם] אבל אם לא אמר מוריד הטל אם עדיין לא אמר רק בא"י יסיים למדני חוקיד וחוזר למשיב הרוח עד סוף הברכה ואם סיים הברכה יאמר שם משיב הרוח ומוריד הגשם ונכון לכתחלה שיאמר מיד לכל ימתין לאחר כדי דיבור ואח"כ אומר אתה קדוש אבל אם כבר התחיל ברכת אתה קדוש אפילו תיבת אתה לבד או נקדש חוזר לראש התפלה (ס"ה ו' וס"ק כ"ה כ"ז כ"ח כ"ט ל"א ל"ב ובה"ל ד"ה אין מחזירין וד"ה במקום ד"ה בלא). וי"א דבליל שבת אם שכח לומר משיב הרוח אין מחזירין אותו דלא גרע מהתפלל מעין שבע דיצא בדיעבד אף דשם לא הזכיר גשם וצ"ע (בה"ל ד"ה מחזירין).

יג לענין טל ומטר אם שכח ונזכר קודם שסיים הברכה יחזור ויאמר ותן טל ומטר וגומר שם כסדר כ"כ הפמ"ג וי"א שיכול לאומרה אחר ושבענו מטובה אם רוצה (וע"ל סי' קי"ז דין ז') אך לענין על הנסים בחנוכה ופורים אם שכח ונזכר קודם שסיים בברכת הטוב שמך לכו"ע יחזור ויאמר אח"כ ועל כולם יתברך וגומר כסדר (בה"ל ד"ה במקום).

יד בכל הדברים שאין מחזירין אותו כגון הבדלה בחונן הדעת ויעלה ויבא בערבית ר"ח ועל הנסים בחנוכה ופורים וכל כה"ג תיכף משאמר השם של הברכה אינו אומר אותה אבל כל הדברים שמחזירין אותו כגון יעלה ויבא בר"ח שחרית ומנחה אם נזכר משאמר השם של הברכה יסיים למדני חוקיד וחזור ליעלה ויבא ואם סיים הברכה כ"ז שלא התחיל הברכה שאחרי' אומר שם במקומו ומתחיל מחדש וכן בכל הדברים שמחזירין חוץ מטל ומטר שאם סיים הברכה אף שלא התחיל תקע לא יאמרנה שם שהרי יכול לאומרה בשומע תפלה (ס"ק ל"ב ובה"ל ד"ה בלא).

טו ג' ברכות הראשונות וכן האחרונות חשובות כאחת ובכ"מ שטעה בהן חזר לראש בין שהוא יחיד או צבור ודוקא שטעה בחתימתן כגון שחתם בברכה זו בענין ברכה אחרת או שחתם בעשיית האל הקדוש ולא נזכר עד לאחר כדי דיבור וכן כל דבר שבברכה אחרת היה צריך לחזור לראש אותה ברכה לכך בג' ראשונות ואחרונות חזר לראש אבל אם טעה באמצע אין מעכב ועיין בסימן ס"ח דין א' אך אם לא סיים עדיין הברכה או שח או הזכיר מאורע שאר ימים בתפלה כ"ז שלא סיים אותה ברכה א"צ לחזור רק לתחלתה ובחזו"א חולק ע"ז כדלעיל סימן ק"ד דין י"ב וכ"ז שטעה בשוגג אבל במזיד ומתכוין חזר לראש התפלה אפילו היה הקלקול באיזה מן הברכות האמצעות ולדעת הגר"א דין מזיד כשוגג (ס"ו ז' וס"ק ל"ג ל"ד ובה"ל ד"ה ובכ"מ ד"ה אבל ובחזו"א או"ח סימן י"ח ס"ק י"ג).

טז בימות החמה אם נסתפק לו אם הזכיר מוריד הגשם או לא אם לא עברו צ' תפלות מעת שהפסיקו מוריד הגשם בחזקת שהזכיר גשם וצריך לחזור אבל אחר צ' תפלות א"צ לחזור וגם מוספין מן המנין ולענין טל ומטר סגי שעברו ל' יום ואע"פ שאין בהם צ' תפלות [שהרי בשבת אין בו טו"מ] ואם שגג או פשע באיזה יום או יומים מל' יום אלו ולא התפלל כלל דעת הט"ז דמ"מ לא הורע חזקתו עי"ז וא"צ להשלים כנגדו יום אחר אך אם שכח בתחלתו צ"ע [וכן אם ב' ימים ראשונים של פסח מצטרפין] והרבה אחרונים מפקפקים בזה (ס"ח וס"ק ל"ז ובה"ל ד"ה עד) וכן הדין בימות הגשמים לאלו שאין אומרים מוריד הטל ונסתפק אם אמר מוריד הגשם (ס"ח וס"ק ל"ה).

יז אם אמר בשמיני עצרת צ' פעמים מן מחי' מתים עד מוריד הגשם ועד בכלל אם נסתפק לו אח"כ אם הזכיר או לא חזקה שהזכירו וכן אם הרגיל עצמו מ"ה פעמים שהם כנגד ט"ו יום משעברו אח"כ ט"ו ימים חזקה שאמר כהוגן וכן בימות החמה אם אמר ביום א' של פסח מן מחיה מתים עד מוריד הטל ועד בכלל ולאלו שאין אומרים מוריד הטל עד מכלכל חיים ועד בכלל [אבל לא יתחיל מתחלת הברכה שלא יאמר השם לבטלה ואם יבא לשנות הזכרת השם חיישינן שישיגה אח"כ גם בתפלה] וי"א דלא מהני זה בימות החמה וכתב בדה"ח שיש לחוש לדבריהם ובח"א לא משמע כן והנהגין לומר מוריד הטל בדאי מהני וכן הדין לענין שאלה אם אמר צ' פעמים מואת כל מיני תבואתה לטובה עד אחר תיבת ותן ברכה בימות החמה או עד אחר ותן טו"מ בימות הגשמים וכתב החתם סופר שלכתחלה יאמר בכל אלו ק"א פעמים והגר"א חולק על עיקר העצה לומר צ' פעמים (ס"ט וס"ק ל"ט מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד ובה"ל ד"ה אם).

יח אם ברור לו שהיה בדעתו לזכור מעין המאורע בתוך התפלה ולאחר זמן מופלג נפל ספק בלבו אם זכר בתפלה או לא א"צ לחזור ואם נתעורר הספק מיד אחר התפלה יש לחזור (ס"ק ל"ח).

סימן קטו. טעם ברכת אתה חונן

א כתוב בספר סדר היום ברכת אתה חונן ראשונה שאלת החכמה והדעת באדם דאי לאו הכי טוב ממנו הגפיל ולכן צריך לכוין בה כראוי שזה עיקר השאלה שצריך אדם לשאול מאת הבורי' שיתן לו שכל דעת ישר למאוס ברע ולבחור בטוב. השיבנו לאחר הדעת כי מתוך הדעת נותן לבו על חטאו וכונת הברכה הזאת לבקש מאת ה'

י' שיכניע וישפיל גאות יצריו. סלח לנו אחר התשובה צריך שיעלה על לבו החטאים או הפשעים בעצמם. רפאנו רפואה אחר גאולה שכ"ו שאדם בצער אינו עומד מעל חליו ועיקר הכונה לבקש מאת אלקינו שירפא אותנו כדי שנהיה בריאים וחזקים לעסוק בתורה כראוי ולשמור כל המצוות. ברכת הפרנסה אחר רפואה שכשאדם חולה או אינו מבקש על המזון אבל לאחר שנתרפא מבקש אחר פרנסתו לחזור ולהבריא גופו ונפשו וצריך לכרין שיזמין פרנסתו בנחת ולא בצער בהיתר ולא באיסור (סק"א).

ב מה שתיקנו לומר אבינו בברכת השיבנו וסלח לנו משא"כ בשאר ברכות לפי שאנו מזכירין לפניו שאב חייב ללמד עם בנו ובסלח לנו משום דכ' וישוב אל ד' וירחמנו ע"כ אנו מזכירין רחמי אב על הבן (שם).

ג י"א שצ"ל חננו מאתך וכו' ולא חננו וי"א שצ"ל וחננו (שם).

סימן קטז. פירוש ברכת רפאנו

א י"א שלא יאמר ראה נא בענינו רק ראה בענינו אבל המ"א ושאר גדולים כתבו שאין לזוז מן המנהג שאומרים ראה נא בענינו (סק"א).

ב יאמר רפאנו ד' ונרפא ולא רפאנו ד' אלקינו ונרפא ויאמר חולי בצירי הלמ"ד (שם).
ג פסוק הכתוב ליחיד אין מכנין אותו לרבים וכן שאר שינוי כגון מן מדבר בעדו למדבר בנוכח אפילו פסוק א' אסור דוקא בזמן שמתכוין לקרות אבל כשאומר אותו דרך תפלה ובקשה מותר ומ"מ אם אומר מזמור שלם אסור לשנות אפילו דרך תפלה (ס"א וס"ק ב' ד').

ד יכול להתפלל על חולים ברפאנו ויאמר רפא נא פב"פ רפואה שלמה בתוך שאר חולי ישראל והני מילי שלא בפניו אבל בפניו א"צ להזכיר שמו (סק"ג).

סימן קיז. דיני ברכת השנים

א יאמר ושבחנו מטובך כ"כ המ"א בשם הרא"ש ורש"ל ובסידור האר"י כתב מטובה (סק"א).

ב בימות הגשמים צריך לומר ותן טל ומטר ומתחילין לשאול בא"י מליל ז' במרחשון ובחור"ל מתחילין בתפלת ערבית שמתחיל יום ס' אחר תקופת תשרי ויום התקופה הוא בכלל ס' ואפילו התקופה נופלת בחצי היום או אח"כ רק שיהיה קודם הלילה ומכריו השמש לאחר הקדיש קודם התפלה טל ומטר כדי שידעו לומר ותן טל ומטר ואם לא הכריזו אעפ"כ יאמרו ולעולם ב' ימים בין התקופה להשאלה כגון אם התקופה חלה ביום א' השאלה יחול בתפלה השייכה ליום ד' (ס"א וס"ק ג' ד').

ג בן א"י בחור"ל או להיפך דעת הפר"ח שאם דעתו בתוך שנה לחזור שואל כמקומו ואם דעתו לחזור אחר שנה שואל כמקום שהוא שם אעפ"י שיש לו אשה ובנים בביתו וברכ"י הסכים בשם כמה גדולים דכל אחד ישאל כבני העיר הנמצא בה ובכה"ט משמע דמייירי דוקא באין דעתו לחזור וצ"ע (סק"ה). (בדבר שמואל מבואר בהדיא דמייירי בדעתו לחזור וכן ביד אהרן ובה"ט הזכירו אעפ"י שאין דעתו לחזור בימות הגשמים משמע אבל אח"כ דעתו לחזור שהרי השאיר שם אשה ובנים מהיו יתכן דכונת המ"ב באין דעתו לחזור בימות הגשמים וע"ז י"ל דגם דבר שמואל מייירי באין דעתו לחזור ביה"ג אבל בדעתו לחזור ביה"ג ודאי שואל כמקום שבא משם).

ד שואלין עד תפלת המנחה של ערב יו"ט הראשון של פסח ועד בכלל ומשם ואילך פוסקים מלשאל ואין חילוק בין א"י לחור"ל (ס"א וסק"ז וע"ל סי' תפ"ח סקי"ב ובשה"צ).

ה אם טעה במעריב ליל ראשון של פסח והתפלל תפלת שמונה עשרה ונזכר לאחר שהתחיל ברכ' עלינו שהדין הוא שצריך לסיים כל אותה ברכה אינו אומר טו"מ

כיון שגם הציבור אינם אומרים וכן אם חלה השאלה ביום שבת וטעה והתפלל של חול והתחיל ברכ' עלינו ג"כ אינו אומר טל ומטר (בה"ל ד"ה עד).

ו אם שאל מטר בימות החמה בין ששאל טל או לא אם עקר רגליו (או שסיים תחנונים כדלקמן) חזור לראש התפלה ואם לא עקר רגליו חזור לתחלת ברכת השנים ואפי' נזכר קודם שסיים הברכה חזור לתחלת ברכת השנים ואם התחיל אפילו לאחר כדי דיבור רק מותן ברכה וברך שנתנו וסיים הברכה יצא בדיעבד (ס"ג וס"ק י"ב י"ד ובה"ל ד"ה אם).

ז אם לא שאל מטר בימות הגשמים אפילו ליל א' של ס' בתקופה בחו"ל או בליל ז' במרחשון בא"י אע"פ ששאל טל אם נזכר קודם שסיים ברכת השנים יאמר במקום שנזכר אך אם נזכר אחר כשנים הטובות יחזור ויאמר וברך שנתנו כשנים הטובות כדי שיהיה מעין חתימה סמוך לחתימה ויותר טוב שיתחיל ותן טו"מ ויגמור כסדר ואם סיים הברכה אע"פ שלא התחיל תקע בשופר יאמרנה בברכת שמע קולנו קודם כי אתה שומע ואם היה לו תענית וצ"ל ענינו יאמר השאלה קודם ענינו ואם נזכר אחר שאמר בא"י של שומע תפלה יסיים למדני חוקיך ויאמר ותן טל ומטר ואח"כ כי אתה שומע ואם סיים הברכה ולא התחיל רצה יאמר ותן טו"מ ואח"כ רצה ואם התחיל רצה כ"ו שלא אמר יהיו לרצון שאחר התחנונים חזור לברכת השנים ואם סיים יהיו לרצון ולא היה דעתו לומר עוד תחנונים חזור לראש התפלה ואם שאל מטר ולא טל אין מחזירין אותו (ס"ד ה' וס"ו ט"ו י"ח י"ט ובה"ל ד"ה בתפלת).

ח אם חיסר בשאר ברכה דבר שהוא מעיקר הברכה כגון שחיסר ענין קיבוץ גלויות בתקע בשופר וכן כיוצא בזה שיש אומרים שצריך לחזור כדלעיל סימן נ"ט אפשר שיכול להשלימה בש"ת וצ"ע אבל אם חיסר ברכה שלמה או שהוסיף איזה דבר שמקלקל את הברכה ל"ש להשלימה בש"ת וכן אם שכח משיב הרוח בימות הגשמים אין יכול להשלימה בש"ת שהוא שבח ולא בקשה (ס"ק ט"ו ובה"ל ד"ה אם).

ט יחידים הצריכים מטר בימות החמה אין שואלין אותה בברכת השנים אלא בש"ת ואפילו עיר גדולה כניגוה או ארץ אחת כולה כמו ספרד או אשכנז הצריכה מטר לא ישאלו קודם ס' בתקופה ולא אחר הפסח אלא בש"ת וכתב הט"ז שהש"ץ לא יאמרנה בקול רם אפילו בש"ת ומנהגנו כהיום שאומר הש"ץ בש"ת אבל אינו אומר ותן טל ומטר לחוד כי אם בפסוקים ושאר לשונות וכבר נדפס בסידורים. ובשבת ור"ח יור"ט מזכירין י"ג מדות ואומרים מזמורי תהלים של מטר כדאיתא בסידורים (ס"ב וס"ק ט').

י אם בארץ אחת כולה שדרכן שצריכין מטר בימות החמה כגון לפני ס' בתקופה או בין פסח לעצרת טעה או הויד יחיד או צבור או ש"ץ ושאל מטר בברכת השנים קודם ס' בתקופה אם לא היה עצירת גשמים חזור ומתפלל ויתנה בנדבה כדין ספק לעיל סימן ק"ו דין ה' ואם היה עצירת גשמים אינו חייב לחזור וסומכין בדיעבד על שיטת הרא"ש דצריך לשאול בכה"ג אך אם רוצה חזור ומתפלל בתורת נדבה ואם נזכר קודם שסיים תפלתו אינו יכול לחזור לברכת השנים ולסיים בנדבה אלא יסיים בתחלה כל תפלתו ואח"כ יחזור ומתפלל בנדבה וכ"ז אם גם בהזכרה הזכיר מוריד הגשם אבל אם בהזכרה לא הזכיר מוריד הגשם וגם לא מוריד הטל לכאורה ממ"ג צריך לחזור וצ"ע (ס"ב וס"א י"א י"ב י"ג ובה"ל ד"ה ומיהו וד"ה טעה ד"ה ושאל). ובחזו"א פסק שאין אומרים בזה ממ"ג (וע"ל סי' קי"ד דין י"א) וכן אם התפלל מנחה ושאל מטר ואח"כ בערבית לא שאל אינו חוזר ולא אמרינן ממ"ג לא יצא (או"ח סי' י"ח סק"ח). וכ"ז בארץ שלמה אבל איזה עיירות הצריכין למטר כל שאין עליהן שם ארץ אפילו בדיעבד אם שאל מטר בברכת השנים חזור (בה"ל ד"ה ומיהו).

סימן קיח. חתימת ברכת השיבה

א השיבה שופטינו חותם בה מלך אהב צדקה ומשפט ואם חתם בכל השנה המלך המשפט או האל המשפט יצא (ס"א וס"א).

ב' מר"ה עד יוה"כ חותם המלך המשפט בשני ההי"ן ויוהר בזה כי יש אומרים דלא יצא ומ"מ בדיעבד אם אמר מלך המשפט לא יחזור וכן אם טיים בלך אהב צדקה ומשפט לא יחזור אך אם נזכר תוך כדי דיבור מעת שאמר ומשפט אומר ג"כ המלך המשפט ואם חתם האל אהב צדקה ומשפט צריך לחזור (ס"א וס"ק ב' ג' וע"ל סימן תקפ"ב).

סימן קיט. דין הרוצה להוסיף בברכות

א אם רצה להוסיף בכל ברכה מהאמצעיות מעין הברכה מוסיף כגון אם היה לו חולה מבקש עליו רחמים בברכת רפאנו היה צריך פרנסה מבקש עליה בברכת השנים וצריך להקדים ולומר מתחלה מאמר שלם מענין הברכה כגון אם רוצה לבקש שיתן לו ד' דעה יקדים ויאמר אתה חונן לאדם דעת ואח"כ יאמר בקשתו וכן בכל הברכות ודוקא אם היה לו חולה וצריך לפרנסה אבל אינו רשאי לבקש בברכה האמצעיות על העתיד שלא יחלה ולא יחסר לחמו (ס"א וס"ק א' ג' וע"ל ס"י קי"ג דין י"א).

ב טוב ליוהר לכתחלה שאם שואל בשביל עצמו או בשביל יחיד שישאל דוקא בלשון יחיד ולא בלשון רבים ויכול לשאול אפילו באמצע הברכה אבל אם שואל בשביל רבים יאמר בלשון רבים ולא בלשון יחיד ולא יוסיף אלא בסוף הברכה קודם שאמר בא"י ולא באמצע ואחר שאמר בא"י אפשר דאסור ודוקא ביחיד אבל בצבור יכולים לומר אפילו באמצע ולכן אומרים סליחות באמצע סלח לנו וכן באמצע ברכה אמצעית של יוה"כ (ס"א וס"ק ה' ו' ח' ט').

ג כשמבקש צריך לפרש דבריו כראוי (סק"ב).

ד המבקש רחמים על חבריו אם הוא בפניו א"צ להזכיר שמו ושלא בפניו צריך להזכיר שמו (שם וע"ל ס"י קט"ו דין ד').

ה בברכת שומע תפלה יכול לבקש כל צרכיו ואפילו על העתיד בין בלשון יחיד בין בלשון רבים בין צרכיו ממש בין צרכי רבים ויש אומרים דגם בזה טוב ליוהר שלא ישאל באמצע בלשון רבים וטוב להתודות בש"ת ויאמר חטאתי עויתי פשעתי ולשאול על מזונותי אפילו אם הוא עשיר ואם יש לו עון מחודש מזכירו בפירוש בתפלה הראשונה אצלו ויאמר התפלה בהכנעה ועכ"פ בקול בוכים ויקבל עליו שלא לעשות עוד כזה מדעתו ואם לאו אז מקטרגים עליו ח"ו מלמעלה (ס"א וס"ק א' ד' י' וע"ל ס"י קכ"ב דין ה').

ו י"א שכשמוסיף בברכה לצורך יחיד לא יאריך אפילו בברכת שומע תפלה וכ"ש בשאר ברכות אבל לאחר תפלה אפילו קודם יהיו לרצון יכול להאריך כרצונו בין בלשון יחיד בין בלשון רבים בין צרכיו ממש בין צרכי רבים לכו"ע וכשחלה מהרי"ל גורו הצבור תענית ואמרו סליחות באמצע סלח לנו משמע דס"ל דצבור לצורך יחיד ג"כ מותר ואפשר דכיון דרבים צריכים לתורתו כרבים דמי (ס"א ב' וס"ק י"ב).

ז אם דילג ברכה אחת לגמרי או טעה בברכה מהאמצעיות בענין שצריך לחזור כגון שלא חתמה כדן או שחיסר דבר שהוא מעיקר הברכה כגון שלא אמר טל ומטר בימות הגשמים או חיסר להזכיר ענין קיבוץ גלויות בברכת תקע בשופר שהוא עיקר של הברכה אפילו חתמה כדן [ולדעת הגר"א והרבה ראשונים אין מעכב אלא החתימה] או שאמר איזה דבר שמקלקל את הברכה כגון שאמר טל ומטר בימות החמה אין צריך לחזור אלא לראש הברכה שטעה או שדילג ומשם ואילך יחזור על הסדר ואפילו נזכר אחר כמה ברכות צריך לחזור ולומר כולן אחר"י ואם נזכר בטעותו בעוד שהוא עומד עדיין בהברכה יחזור למקום שטעה בלבד אך אם הוא ש"ץ שהוא מבוהל ואינו יכול לחזור למקומו ואחר עומד תחתיו בכל גווי צריך להזחיל מתחלת הברכה וכ"ו בש"ג אבל במזיד לעולם חזר לתחלת י"ה (ס"ג וס"ק י"ג י"ד ט"ו ובה"ל ד"ה אם ושעה"צ וע"ל סימן קי"ד דין מ"י דלדעת הגר"א דין מזיד כשונג). וע"ל סימן קי"ז דין ח' איזה דברים יכול לאומרים בש"ה אם יילגם. וע"ל ס"י תקצ"ג דין ו' מי שאינו יודע אלא ברכו. א'.

ח ש"ץ ששכח עננו אם עדיין לא אמר השם של סוף ברכת רפאנו חזור ואומר עננו עם חתימה ואחר זה חזור ואומר ברכת רפאנו ואם כבר אמר השם שוב לא יאמרנה אלא בש"ת בלא חתימה כיחיד ואם שכח גם בש"ת אפילו נזכר קודם שהתחיל רצה לא יאמרנה אלא אחר שיסיים בשלום קודם אלקי נצור ובלא חתימה (ס"ד וסקט"ז י"ט).
ט וכן אם לא היו י' מתענים בבהכ"נ ובאו אחר ברכת רפאנו יאמר הש"ץ בשומע תפלה כיחיד ואם התחיל הש"ץ להתפלל בקול רם והיו בבהכ"נ י' שמתענים ואח"כ הלכו מקצתם קודם שהתחיל עננו לא יאמר עננו וטוב שיאמרנה בש"ת ואם כבר התחיל עננו ויצאו גומר (ס"ק י"ח).

י ש"ץ שאמר עננו קודם ראה נא י"א שיאמר עננו עוד פעם אחר ראה נא ובמגן גיבורים מסיק שלא יחזור לאומרה ואם ירצה יאמרנה בש"ת כיחיד (ס"ק י"ז).
יא וכ"ז בש"ץ אבל יחיד שאומר עננו בש"ת אם שכח ונזכר כ"ז שלא אמר ד' של ברוך אתה יחזור ויאמר אבל אם אמר ד' א"צ לחזור (ס"ק ט"ז).

סימן קכ. שראוי לומר רצה בכל תפלה

א אומרים רצה בכל התפלות דלא כאותם שמתחילים במנחה ואשי ישראל ונקרא משנה ממטבע שטבעו חז"ל ומ"מ בדיעבד צ"ע אם צריך לחזור אפילו בשחרית (ס"ק וס"ק א').

ב מה שאומרים ואשי ישראל ותפלתם אע"פ שאין עתה עבודה מתפללים על התפלה שהיא במקום קרבן וי"מ משום שמיכאל השר הגדול מגיש נשמתן של צדיקים על מזבח של מעלה לרצון לפני ד' לריח ניחוח ואשי ישראל היינו ואנשי ישראל וי"מ דקאי אדלעיל והשב את העבודה ואשי ישראל ואח"כ ותפלתם באהבה תקבל ברצון וכן הסכים הגר"א (ס"ק א').

סימן קכא. דיני מודים

א שחזין בתחלת מודים וכשאומר ד' יזקוף ובברכת הטוב שמך כשאומר ברוך אתה שוחה וכשאומר ד' יזקוף כדלעיל סימן קי"ג דין ט' ומי שלא כרע במודים נעשה שדרו נחש לאחר שבע שנים (ס"א וס"ק ב' ג' ד').

ב אם נודמן לו רוק לא ישחה עד שיצא הרוק מפיו וע"ל סימן צ"ז דין ג' (ס"א).
ג האומר מודים מודים משתקים אותו ואפילו לא השתחוה ב' פעמים בין שכופל המלות ובין שכופל ענין וענין ב' פעמים אסור ואפילו לומר רק תיבת מודים מודים לבד והשאר אומר כהלכתו אפשר דגם זה אסור וצ"ע (ס"ב וס"ה ובה"ל ד"ה האומר).
ד יחיד אין לו לומר ברכת כהנים ואם אמר אין מחזירין אותו וגם אין למחות ביד האומרים אותו כ"ז שראוי לנשיאת כפים (ס"ג וס"ק').

ה אין לומר אליקינו ואלקי אבותינו ברכנו וכו' בבית אבל (ס"ו דין שים שלום ושלום רב ע"ל ס"י קכ"ז דין ח' ט').

סימן קכב. דינים השייכים בין י"ח ליהיו לרצון

א טוב לומר יהיו לרצון קודם התחנונים ואחריו אבל אין איסור לומר תחנונים קודם יהיו לרצון (ס"ב וס"ק ג' ז').

ב יהיו לרצון סדרו גדול ולכן צריך לאומרו בנחת ולכוין. ומועיל הרבה לקבל תפלתו ולא ישוב ריקם (ס"ח).

ג הרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו והתחיל הש"ץ לסדר תפלתו מכצר ועולה ומפסיק באמצע התחנונים ופוסע לאחוריו דאין חובה לומר תחנונים בכל פעם ואם אין לו שהות לפסוע אם דרך המקום שהוא שומרים תחנונים קדם יהיו לרצון מפסיק ג"כ לקדיש ולקדושה ולכל הדברים שמפסיקים בברכות ק"ש ואפילו אם לא התחיל עדיין התחנונים ומ"מ טוב יותר שיאמר יהיו לרצון לפני כן אבל לשאר אמן לא יפסיק קדם יהיו לרצון ואפילו אומר תחנונים חדשים שאין רגיל בהם. ואפילו אם דרך האיש שהוא להחמיר תמיד לומר יהיו לרצון קדם התחנונים ועכשיו לא הספיק לומר יכול לענות דברים שמפסיקים בברכות ק"ש בין קדם שהתחיל התחנונים ובין אחר שהתחיל ומ"מ יזהר בזה שלא יבא לידי כך כי יש מחמירים בזה ובמקום שאין המנהג שם לומר תחנונים קדם יהיו לרצון אסור לענות כלום עד שיאמר יהיו לרצון (ס"א וסק"ב ד' ה' ו' ובה"ל ד"ה ולקדיש וע"ל ס"י קכ"ד דין ל"ה).

ד ואם אמר יהיו לרצון ואומר תחנונים אם דרך המקום שהוא שומרים תמיד תחנונים כמו שאנו נוהגין לומר אלקי נצור לא יענה אלא לדברים שמפסיקין בברכות ק"ש אבל לא לשאר אמן אבל אם אינו אומר בקבע רק לפרקים יכול להפסיק בהם לכל אמן ואם סיים תפלתו אלא שאינו יכול לפסוע מחמת אדם שעומד אחריו מותר לו לענות הכל ואפי' ברוך הוא וברוך שמו (ס"א וסק"א ד' וע"ל ס"י צ"ז דין ח' וס"י ק"ד דין ו').

ה נכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו ושלא ימוש התורה מפיו ומזרעו וזרעו ושהיו כל יוצאי חלציו עובדי ד' באמת ושלא ימצא ח"ו פסול בזרעו וכל מה שידוע בלבו שצריך לו ואם אינו ידוע לדבר צחות בלה"ק יאמרנה אף בלשון אשכנז רק שיהיה מקירות לבו וטוב יותר לקבוע תפלות על כל הענינים הצריכים לו אחר שסיים כל הי"ח מלקובעם בשומע תפלה כדי שכשיצטרך לענות קדיש וקדושה יוכל לענות אחר אמירתו יהיו לרצון (סק"ח וע"ל ס"י מ"ז דין ח').

ו הרגיל לומר ד' דברים אלו וזכה ומקבל פני שכינה עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך (ס"ג).

סימן קכג. דיני הכריעות בסיום י"ח ברכות

א כורע עד שיתפקקו כל חוליותיו שבשדרה ופוסע ג' פסיעות לאחוריו בכריעה אחת ותחלה יפסיע ברגל שמאל [ובאטר רגל יש דעות בין הפוסקים] פסיעה קטנה ואח"כ יפסע בשל ימין פסיעה גדולה ואח"כ יפסיע בשל שמאל באופן שיהיו רגליו שרין ואחר שפסע ג' פסיעות בעורו כורע קדם שיוקוף אומר עושה שלום ודלא כאותן שאומרים עושה שלום בעת שפוסעין דאין נכון לעשות כן וכן הדין בעושה שלום בקדיש (ס"א ג' וס"ק א' ג' י"ג ובה"ל ד"ה כשפוסע).

ב מי שמוסיף על ג' פסיעות הרי יתהר ושיעור הפסיעות גדול בצד עקב ולכתחלה לא יפסיע פסיעה גסה יותר מזה ובפחות משיעור זה אין עלי' שם פסיעה כלל ואין להקל אפילו המקום צר ודחוק ויש שמקילין במקום הדחק ודוקא אם האדם העומד אחריו אינו מתפלל אבל כשהוא מתפלל בכל גווי אין לו לפסוע בתוך ד' אמותיו (ס"ג ד' וס"ק י"ד).

ג כשיאמר עושה שלום במרומיו הופך פניו לצד שמאל וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו הופך פניו לצד ימינו ואח"כ ישתחוה לפניו ויאמר ועל כל ישראל כעבר הנפטר מרבו ונהגו לומר אח"כ יהי רצון שיבנה בהמ"ק וכו' (ס"א וסק"ה).

ד במקום שכלו הג' פסיעות יעמוד ויכוין רגליו כשאומר עושה שלום כמו בתפלה מפני שמטה עצמו לצד שכינה אבל אח"כ א"צ לכוין רגליו ולא יחזור למקומו עד שיגיע ש"ץ לקדושה ואם האריך תפלתו ובעת שפסע הגיע ש"ץ לקדושה יכול לחזור תיכף למקומו לומר קדושה אבל לגפילת אפים לא יחזור למקומו עד שישאף לפחות ד' אמות אלא יפול שם וא"צ לשהות כדי הילוך ד' אמות ואם המקום צר ודחוק יכול לחזור למקומו כשתחיל ש"ץ להתפלל בקול רם כדי דלא לייתי לאנצויי וכן

כשאומרים פיוטים אבל בלא"ה נכון להחמיר עד קדושה והש"ץ יעמוד כדי הילוך ד' אמות קודם שיחזור למקומו להתפלל בקול רם וכן יחיד המתפלל יעמוד כדי הילוך ד' אמות וי"א שיחיד צריך לשהות כשיעור שיגיע הש"ץ לקדושה או עכ"פ שיתחיל הש"ץ בקול רם ובשעת הדחק יש להקל בזה ואם צריך לחזור ולהתפלל שנית לתשלומין לכו"ע די כדי הילוך ד' אמות (ס"ב וס"ק ר' ט' י' י"א ובה"ל ד"ה ולא ושעה"צ).

ה' כשחזור יפסע ג"כ ג' פסיעות ויש מקפידין שלא יעבור אדם לפניהם בעוד שעומדין במקום שפסע כדי שלא יפסיק בין הששה פסיעות ומ"מ ע"י קפידתן טועים שכשרואים מי שרוצה לעבור לפניהם הם כמהרין לחזור למקומם קודם שמתחיל הש"ץ התפלה שהוא מעיקר הדין (ס"ח).

ו' יחיד המתפלל בצבור וסיים תפלתו קודם לש"ץ אסור להחזיר פניו לצבור עד שיסיים הש"ץ תפלתו בלחש ואפילו עומד עדיין במקום שכלו פסיעותיו לא יחזיר פניו לצד מערב כ"ז שלא סיים הש"ץ כי יש בזה ביטול כוונה להתתפללים וגם יחדותו שדילג ויש מחמירין אפילו הש"ץ סיים כ"ז שרוב צבור מתפללין ואם רוצה לחזור למקומו מבואר לעיל דין ד' (ס"ב וס"ק י"ב ובה"ל ד"ה אסור).

ז' גם הש"ץ צריך לפסוע ג' פסיעות כשמתפלל בלחש וכשיחזור התפלה בקול רם א"צ לחזור ולפסוע ג' פסיעות דסומך על הפסיעה של הקדיש שאחר ובא לציון ואע"פ שמפסיקין בקריאת התורה ובהלל ובאבינו מלכנו כולהו לסדר התפלה באים וקדיש שלאחריהם חוזר על עיקר תפלת י"ח ומהאי טעמא אין לש"ץ לדבר ביני וביני בשיחה שלא מעניי תפלה כי הקדיש חוזר על התפלה ואם בא לפסוע גם אחר תפלת י"ח אין למחות בידו (ס"ה וס"ק י"ח י"ט).

ח' הש"ץ שלא התפלל בלחש רק בקול רם פוסע ג' פסיעות אחר תפלתו שבקול רם על אלקי נצור של עצמו ואחר הקדיש יחזור ויפסע על התפלה שהתפלל עבור הצבור (ס"ה וס"ק כ).

ט' כשיחזור הש"ץ התפלה יאמר ג"כ ה' שפתי תפתח אבל אינו אומר בסוף התפלה יהיו לרצון ושל"ה כתב לומר יהיו לרצון וכן פסק הגר"א (ס"ו וס"ק כ"א).

סימן קכד. דין הנהגת הש"ץ ביי"ח ברכות ודין עניית אמן

א' לאחר שסיימו הצבור תפלתו יחזור הש"ץ התפלה להוציא את שאינו בקי ואפילו כולם בקיאים אף על פי כן חוזר הש"ץ התפלה כדי לקיים תקנת חכמים (ס"א ג').

ב' בקי אינו יוצא אפילו בדיעבד בתפלת הש"ץ (ס"ק א').

ג' אין הש"ץ מוציא מי שאינו יודע להתפלל אלא א"כ מבין בלשון הקודש אבל מי שאינו מבין לא מהני אפילו שומע מש"ץ כל תיבה (ס"ק ב'). ובחזו"א מצדד דמ"מ אפשר שיוציאו ע"י הש"ץ אף בלא שמיעה כלל דהוי כעם שבשדות דאנוסין דאין צריכין לבקש אחד שיקריא אותן ונשאר בצ"ע (או"ח סימן י"ט ס"ק ג').

ד' המתפלל בעצמו בלשון הקודש אפילו אינו מבין הלשון יצא אך יראה להבין עכ"פ בברכת אבות מה שהוא אומר (ס"ב וע"ל ס"י ק"א דין ח').

ה' הרוצה לצאת ידי חובתו מן הש"ץ צריך שיכוין לכל מה שאומר הש"ץ מראש ועד סוף ויענה אמן אחר כל ברכה אבל ברוך הוא וברוך שמו לא יאמר דהוי הפסק וכן אם שמע מאחרים אפילו קדושה וברכו באמצע לא יפסיק לענות ולא יאמר מודים דרבנן ואם התחזן אומר מודים בתחלתו בלחש לא יוכל לצאת תפלתו ע"י הש"ץ ואפשר דיאמר אלו התיבות בלחש בפני עצמם (ועמ"ש"כ בס"י רי"ג דין א') [והחזונים שעושים כן טעות הוא דאף שנוהגין או הצבור לומר מודים דרבנן מ"מ תפלתו נתקן להוציא מי שאינו בקי וצ"ל עכ"פ קצת בקול שיוכלו לשמוע עשרה בני אדם העומדים סביבו] ופוסע ג' פסיעות לאחוריו כאדם שמתפלל לעצמו ואין אדם יכול לצאת מן הש"ץ כי אם ביש עשרה בבהכ"ג (ס"א וס"ק א' ג' מ"א ובשעה"צ).

ו אם אומרים פיוטים אין מוציא מי שאינו בקי משום שא"א לשמוע כל הפיוטים והוא כעין הפסק ומ"מ צריך לחזור ש"ץ התפלה אף בעת אמירת הפיוטים כי לא ימנע לפעמים שיתכוין מי שאינו בקי ויוצא בזה אלא שרחוק הוא (בה"ל ד"ה יכוין).

ז מי ששכח ולא אמר יעלה ויבא בר"ח או בחולו של מועד או משיב הרוח או כל דבר שצריך לחזור יכול לכיון דעתו ולשמוע מש"ץ כל התפלה ויוצא בזה אע"פ שהוא בקי כיון שכבר התפלל וכן אם נזכר באמצע תפלתו במקום שצריך לחזור לרצה ימתין על הש"ץ עד שיגיע לרצה ויוצא ממנו משם ואילך אבל לא יגמור תפלתו מקודם לכן ואח"כ יצא מש"ץ כל התפלה דהוי ברכה לבטלה ומ"מ כתבו האחרונים דבכל אלו מוטב שיחזור ויתפלל בעצמו דהאידינא לאו כל אדם יכול לכיון דעתו לשמוע הכל מש"ץ ושמא לא ישמע איוזה תיבות המעכבים בתפלה ואם הש"ץ דרכו להבליע המלות אסור מדינא לסמוך אש"ץ אלא חייב להתפלל בעצמו (ס"י וס"ק ל"ט מ' ובה"ל ד"ה יכוין דעתו).

ח מי שספק לו אם התפלל שחרית בשבת או מוסף בחוה"מ שאין לו תקנה כדלעיל סימן ק"ו דין ד' מ"מ יש לו תקנה דיכול להיות ש"ץ וחזור התפלה ויוצא גמי ידי ספיקו (בה"ל ד"ה ויוצא).

ט הכא לבהכ"נ כשהש"ץ מתחיל להתפלל יתפלל עמו ואע"פ שאינו יוצא בזה חזרת הש"ץ תפלה בצבור עדיף (חזו"א או"ח ס' י"ט סק"ו וע"ל סימן ק"ט דין ז').

י ש"ץ שהתפלל כבר בלחש תזדמן לו להתפלל חזרת הש"ץ בשביל צבור אחר לא יתפלל בלחש פעם שנית (סק"ה). ויכול להיות ש"ץ אפילו כבר היה ש"ץ בצבור אחר או שמע חזרת הש"ץ ואף שאין בבהכ"נ מי שאינו בקי (חזו"א סימן י"ט ס"ק ז' וע"ל סימן ס"ט דין ט').

יא אין נכון שיעבור לפני התיבה ש"ץ שלא התפלל בתחלה בלחש בפני עצמו ואם צריך לעבור בפני התיבה כגון שאין בהם אחד שיוכל להיות ש"ץ יורד לאלתר לפני התיבה ומתפלל בקול רם וא"צ לחזור ולהתפלל בלחש ואפשר דאף בשחרית יעשה כן אע"ג שלא יסמוך גאולה לתפלה על ידי זה (ס"ב וסק"ד ובה"ל ד"ה ש"ץ).

יב אם הצבור יראים שלא יוכל הש"ץ לגמור כל י"ח ברכות תוך הזמן של מנחה יכול להתפלל הש"ץ מיד בקול רם והצבור מתפללים עמו מלה במלה בלחש ויאמרו גם גוסס הברכה לדור דור וכו' עד אחר האל הקדוש ואח"כ יאמרו כולם בלחש ויותר טוב שיאמר כל התפלה בקול רם ויתפללו עמו מלה במלה בלחש עד אחר שומע תפלה ומודים (ס"ב וס"ק ז' ט' ובה"ל ד"ה בלחש). ובחזו"א כתב שאין חוב לעשות כן אלא אם יש מי שאינו בקי בבהכ"נ ואם לאו יגמור הש"ץ בלחש (או"ח סימן י"ט ס"ק ז'). ואם אין השעה דחוקה כ"כ לא יתחילו הצבור רק לאחר שאמר הש"ץ האל הקדוש ומוזה בא המנהג שהש"ץ מתפלל עד האל הקדוש בקול רם ואח"כ בלחש משום שהצבור לא יוכלו להשיגו עד שומע תפלה ומודים כיון שהתחילו אחר האל הקדוש ומה תועלת יהיה כשיתפלל בקול (סק"ח ובה"ל ד"ה בלחש). ובכל אלו שהש"ץ מתפלל בקול רם והצבור עמו טוב שיהיה לכל הפחות אחד שיענה אמן אחר הש"ץ ואם השעה דחוקה די במה שהתינוקות יענו אמן או יומינו לאחד שכבר התפלל שיענה אמן אם אפשר לזה בקלות ואם לאו אין להקפיד ע"ו כלל (ס"ב וסק"י). ומצדד בחזו"א שבוה לא יתפלל לפני התיבה מי שכבר התפלל אפילו יש שם אינו בקי כיון שאין יו"ד שומעים (חזו"א שם וכן משמע במ"ב סק"י).

יג ואם אינו שעת הדחק צריך מדינא להתפלל מתחלה בלחש ואח"כ בקול רם וצ"ע בשחרית אם מתיראים שיעבור זמן תפלה של ד' שעות אם יותר טוב שיתפללו עם הש"ץ או יותר טוב שיתפללו בלחש ואח"כ יחזור הש"ץ כיון שגם אז יש לו שכר תפלה אלא שאינו תפלה בזמנה (ס"ק ר' ז' ובה"ל ד"ה שיעבור).

יד אם היה מגין בבהכ"נ אין להמתין על אדם חשוב וגדול שעדיין לא בא אפילו לא יעבור ע"ז זמן ק"ש ותפלה וכהיום נתפשט המנהג להמתין על האב"ד משום שנוהגין לקבוע ביחד עת ללמוד אחר התפלה ואם יתפללו תיכף כשיתקבץ מגין ילך אח"כ כל אחד לדרכו ויזגם ביטול תורה וקביעות לימוד שלאחר התפלה הוא ענין

גדול ומ"מ לא יאחרו זמן ק"ש ותפלה בשביל זה ויש לו להרב להקדים עצמו כדי שלא ימתינו עליו וכן במקומות שיש קלוקל עי"ז כשלא ימתינו כגון שיתפללו ערבית לפני הזמן של צאת הכוכבים ובפרט במוצאי שבת מנהג נכון הוא להמתין על האב"ד (ס"ג וס"ק י"ד ט"ו ובה"ל ד"ה על).

טו מי שירא שיעברו הצבור זמן ק"ש ותפלה לא ימתין על הצבור אלא יתפלל ביחדי (סקי"ד וע"ל ס' מ"ו דין כ"ו וס"י צ' דין ג"ב).

טז אם הצבור גמרו תפלתם בלחש אין לש"ץ להמתין על היחידים שמאריכים בתפלתם ואפילו היו חשובי העיר ועכשיו נהגו שהש"ץ ממתיין עד שיסיים האב"ד את תפלתו לפי שרוב האנשים מתפללים במרוצה והמתפלל מלה במלה לא יוכל לומר קדושה עם הצבור לכן ממתינין כי הם עושים שלא כדין לפיכך אם אין אב"ד בעיר ה"ה דימתינו על המתפלל מלה במלה אבל כשמאריך אין להמתין עליו כמו שאמרו על ר"ע כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה (ס"ג וס"ק י"ג).

יז מי שצריך להאריך וירא שיתלוצצו עליו יכול לילך לאחוריו בשעה שמתחיל הש"ץ אע"פ שעדיין לא גמר תפלתו ויחזור למקומו ויגמור ובכל זה אם כונתו בזה לש"ש שפיר דמי (ס"ק י"ג).

יח אסור להשיח שיחת חולין בשעה שהש"ץ חוזר התפלה ואפילו ירצה ליוהר בסוף כל ברכה לכיין ולענות אמן ואם שח הוא חוטא וגדול עונו מנשוא וגוערין בו וכתב הכל בו אי להאנשים שמשיחין בעת התפלה כי ראינו כמה ביהכ"ג נחרבו בשביל עון זה ויש למנות אנשים ידועים להשגיח עי"ז (ס"ו וס"ק כ"ו כ"ז).

יט כשש"ץ חזר התפלה הקהל יש להם לשחוק ואפילו לומר עמו איזה תיבות מאמצעו ג"כ אין נכון שמה משום שיגרא דלישנא יוציא ברכה מפיו וכ"ש אותם המגביהים קולם ומזמרים עם הש"ץ דהוי כיתורא ויש לגעור בהם דהוי קלות ראש (ס"ד וסקט"ז).

כ וצריכין הקהל לכיין בברכה שמברך החזן ולענות אמן ולכן יש ליוהר מלומר תחנונים או ללמוד בעת חזרת הש"ץ ואפילו מכוונים לסוף הברכה לענות אמן כראוי שלא תהיה אמן יתומה לא יפה עושין שאם הלומדים יפנו ללמוד עמי הארץ ילמדו מהם שלא להאזין לש"ץ ועסקו בשיחה בטילה ח"ו ונמצאו מחטיאין את הרבים ואם אין ט' מכונין לברכת הש"ץ קרוב להיות ברכותיו לבטלה ולכן כל אדם יעשה עצמו כאלו אין ט' וזולתו ויכוין לברכת הש"ץ ויראה לכתחלה לכיין לשמוע כל הברכה ולא סוף הברכה בלבד והחרדים לדבר ד' משימים הסדור בפניהם בשעת חזרת הש"ץ ועיניהם ולבם שם שלא יראו חוצה ואז מכונין על כל מלה ומלה והעולם נהגין להתפלל בעשרה ולצרף למנין אפילו מי שידעם בו שמשיח ואינו שומע חזרת הש"ץ כראוי וטוב להתנהג בזה שיתנה הש"ץ בינו לבין עצמו בחזרת התפלה שאם לא יענו תשעה אמן אחריו ויכונו לברכותיו שיהא התפלה ההיא בחזרת גדבה (ס"ד וס"ק י"ז י"ח י"ט כ"ו). וכתב בחז"א דמ"מ אף מי שלא שמע כל חזרת הש"ץ ודלג דברים שהמתפלל שדלגן אין יוצא בתפלתו עי"ז מ"מ אם שמעו דברים שיש בהם שבח או בקשות יש להם מצוה (ארו"ח סימן קל"ז ס"ק ה' וע"ל ס' צ"ו דין ז' וס"י ל"א דין ג' וס"י ל"ד דין ר').

כא כ"א שכל העם יעמדו כשחזור הש"ץ התפלה משום ששומע כעונה והוי כאלו מתפלל בעצמו וכן היה מנהג הקדמונים [ועכשיו בעו"ה כל אחד עושה כפי דעתו ומהם יושבין משיחין] ואם יש שאינם בקיאים ושומעין מש"ץ או בשאר אופנים שצריכים לצאת מש"ץ חייבים מדינא לעמוד וכן בתוך ד' אמות של הש"ץ אסור מדינא לישוב בעת חזרת הש"ץ (ס"ד וס"ק כ' ושעה"צ).

כב ילמד בניו הקטנים שיענו אמן כי מיד שהתינוק עונה אמן יש לו חלק לעוה"ב וצריך שיחנכם שיעמדו באימה ויראה והקטנים ביותר הרצים ושבים בביהכ"ג בשחוק מוטב שלא להביאם כי הרגל נעשה טבע וגם שמטרידים להצבור בתפלתם ומלבד זה נכון להאב המביא קטנים כאלו לבהכ"ג להשגיח על בגדיהם וסנדליהם אם הם נקיים כדי שלא יכשיל המתפללים בתוך ד' אמותיהם (ס"ו וסקכ"ח וע"ל סקמ"ט ד"ה).

כג על כל ברכה שאדם שומע בכל מקום אומר ברוך הוא וברוך שמו ואם עומד במקום שאין רשאי להפסיק כגון בפסוקי דזמרה וכ"ש בברכת ק"ש ואפילו בין הפרקים

אסור לאומרו וכן אם שמע ברכה שחייב בו ומתכוין לצאת ע"י המברך כברכת שופר ומגילה וקידוש וכה"ג אין לענות ב"ה וב"ש דהוי הפסק אך בדיעבד יצא ידי חובתו ואין להחמיר בזה ובברכה שחתמתה קצר מהגכון לש"ץ ליוהר שלא למהר כ"כ לחתום תיכף את הברכה אלא לשחות מעט כדי שכל העונים ישמעו איזה ברכה מסיים אח"כ וגם יוכלו לענות אמן תיכף דאל"ה לפעמים ע"י קול של עניית ב"ה וב"ש הרבה אינן יודעים איזה ברכה מסיים וגם ענייתם אינו תיכף אחר שכלה הברכה ויש בו חשש אמן יתומה כדלקמן (ס"ה וס"ק כ"א כ"ב). ומטעם זה יש גמנעין מלענות ב"ה וב"ש דאמן חמור ממנו אבל נכון לעשות כמש"כ (שעה"צ).

כד יענו אמן אחר כל ברכה בין אותם שיצאו ידי תפלה ובין אותם שלא יצאו ויוצאים בתפלת הש"ץ אעפ"כ יענו אמן ואין זה הפסק ולא יגביה קולו יותר מן המברך וכן לענין ברכו או ברכת הזמון לא יגביה העונה קולו יותר מן המברך ואם כונתו בהרימו קולו כדי לזרז שיענו גם הם מותר (ס"ו י"ב וס"ק כ"ג מ"ז).

כה העונה אמן צריך לכרין בלבו אמת היא הברכה שבירך המברך ואני מאמין בזה וגם יכוין על מה שאמר המברך כגון שאמר בא"י מגן אברהם יכוין העונה שיהא מבורך שם ד' שהיה מגן אברהם וכן בכל ברכות הודאה כגון ברוך שאמר וישתבח וגאל ישראל. ובברכות התפלה צריך שיכוין אמת היא וגם אני מתפלל יה"ר שיקיים דבר זה כגון בברכת אתה חונן יכוין אמת שהוא חונן ויה"ר שיחונן לנו ג"כ דעה וכה"ג בכל הברכות ובג' ראשונות צ"ע אם צריך לכרין ג"כ במחיה המתים אמת שהוא מחיה מתים ויה"ר שיתקיים במהרה וכן בברכה ראשונה אם צריך לכרין ג"כ שהוא גומל חסדים וקונה הכל וזכר חסדי אבות ומביא גואל ויה"ר שיתקיים ובקדיש צריך לכרין על העתיד לבד שיאמנו דבריו מה שהוא מבקש שיתגלה מלכותו בעגלא ובזמן קריב דעיקר הבקשה הוא שיהיה במהרה (ס"ו וס"ק כ"ה ובה"ל ד"ה ובכונה וע"ל סי' ס"א דין י"ח).

כו מי שנזדמן לו לענות אמן על ב' דברים עונה שני אמנים זה אחר זה ויכוין לכל אמן את הענין על מה הוא עונה ויותר טוב לומר אמן ואמן (ס"ק כ"ה ועיין לעיל סימן ס"א דין י"ח י"ט).

כז העונה אמן אחר ברכת המחזיר לא יאמר ביחד מודים אנחנו לך שהוא ענין בפ"ע רק ישא מעט אחר תיבת אמן (ס"ק כ"ה).

כח עונים אמן אחר ברכת חרש שמדבר ואינו שומע ועל ברכת קטנים בני חינוך אבל לא על ברכת שוטה שאינו בן מצוה כלל (ס"ק מ"ו). ואחר ברכת נשים שברכו על מ"ע שהזמן גרמא יכול לענות אמן (שם).

כט לא יענה אמן חטופה דהיינו כאילו האלף נקודה בשוא וה"ה בשורק או בחולם אלא בקמץ גדול וכן לא יענה אמן קטופה דהיינו שמחסר קריאת הגו"ן או האלף או המ"ם ואינו מוציאה בפה שתהא נכרת וגם לא יפסיק באמצע המלה (ס"ח וס"ק כ"ט ובה"ל ד"ה קריאת).

ל לא יענה אמן קצרה אלא ארוכה קצת כדי שיוכל לומר אל מלך נאמן שזהו פירוש של אמן והוא ר"ת שלה ולא יאריך בו יותר מדאי לפי שאין קריאת החיבה נשמעת כשמאריך יותר מדאי (ס"ח וס"ק ל"ו).

לא אם יש קצת מהעונים שמאריכין יותר מדאי אין צריך המברך להמתין להם ואם המיעוט שלא סיימו אינו מאריכין יותר מדאי אלא שהרוב הוא שאמרחהו במרוצה חייב להמתין על המיעוט אך בסתמא א"צ לתלות בזה הדוקא בברכה שאין חובה על הכל לשמוע אבל אם מוציא הרבים בזה יד"ח בין שהוא ש"ץ או שאר מברך צריך להמתין אף על הטועים ומאריכין באמן כדי שיצאו יד"ח ובחזרת הש"ץ שלנו אף שכולנו בקיאים יש דעות בזה בין האחרונים אבל על רוב הצבור בודאי חייב להמתין בכל התפלה שלא להתחיל בברכה שלאחרי' וכן בקדיש שלא להתחיל יתברך עד שיענו הרוב אמן יש"ר וכן כל כה"ג ובעו"ה הרבה אנשים נכשלים בזה כשמתפללים לפני העמוד וזה מעכב אף בדיעבד שאסור שוב לענות אמן עליה כיון שהתחיל בברכה אחרת (ס"ט וס"ק ל"ז ובה"ל ד"ה שמאריכין וד"ה א"צ).

לב השומע צבור או יחיד עונין אמן ויודע על איזה ברכה קאי יענה עמהם וכן בקדיש וקדושה וברכו כל שלא סיימו רוב הצבור לענות עונה עמהם אע"פ שלא שמע כלום מפי הש"ץ ואם רוב הצבור סיימו אלא מיעוט לא סיימו צ"ע אבל אם אינו יודע על איזה ברכה הוא עונה אסור לענות דהוי אמן יתומה וכ"ז בברכות שאינו מחויב לצאת באותה ברכה אבל בברכה שמחויב ורוצה לצאת בה אפילו יודע איזה ברכה ואפילו שמע תחלתה רק חיסר לשמוע סוף הברכה אסור לענות אמן ואפשר דאפילו שמע סופה רק חיסר תחלתה לא יענה ובחזרת הש"ץ יש דעות בזה אם מקרי שהוא חייב באותה ברכה ולכן לכתחלה יזהר לשמוע כל ברכות י"ח מפי החזן גופו אבל בדיעבד אפילו לא שמע רק שידע איזה ברכה מ"מ מסיים הש"ץ יענה כיון שכבר התפלל בעצמו (ס"ח י"א וס"ק ל"א ל"ב ל"ג מ"ה מ"ו ובה"ל ד"ה וס"ץ וד"ה ויש ד"ה וזה ד"ה וקדם ועיין בסימן רט"ו דין ב').

לג לא יחטוף וימהר לענות אמן קודם שיסיים המברך כל תיבה אחרונה לגמרי ודלא כאיזה אנשים שמתחילין לענות בעוד שהש"ץ עומד עדיין בחצי תיבה אחרונה ואפילו החזן מאריך בניגון באיזה ברכה בסופה לא יענה אמן כ"ז שלא סיים את עצם התיבה של הברכה אבל בקדיש שכבר כלה עצם הבקשה אחר תיבת בזמן קריב או דאמירן בעלמא והש"ץ מאריך בניגון של ואמרו אמן יאמר הקהל מיד כי הניגון הוי הפסק דוקא אם מאריך בניגון הרבה (ס"ח וס"ק ל' ל"ה).

לד לא ימתין עם עניית האמן אלא מיד שכלה הברכה יענה אמן בתוך כדי דיבור ושיעור תוך כדי דיבור מחלוקת הפוסקים י"א שלשה תיבות וי"א ארבעה (ובס"י תפ"ז דין ז' הכריע שהוא ג' תיבות וכ"כ בס"י ר"ו דין ה') וביותר מזה לא יענה כלל ובצבור עד שכלה רוב הצבור לענות אמן מותר לכל אחד לענות עמהם ואם עונה בתוכו"ד אחר ענייתם צ"ע (ס"ח וס"ק ל"ד ובה"ל ד"ה מיד).

לה אם אחד סיים תפלתו [ויהיו לרצון ותחנונים] קודם שכלתה עניית האמן מפי רוב הצבור עונה עמהם אמן אם יודע על איזה ברכה עונים וכן אם שמע יחיד עונה אמן ויודע על איזה ברכה עונה עמו וי"א דאפילו כל הצבור כלו לענות מותר ג"כ לענות תיכף אחריהם אלא א"כ הפסיק אחריהם בתיבה מתפלתו או שהתחיל הש"ץ ברכה שלאחרי (סי"א וס"ק מ"ב מ"ג ובה"ל ד"ה וקדם).

סימן קכה. דיני קדושה

א אין לדבר באמצע הקדושה ומהרי"ל לא היה מדבר מתחלת הקדושה עד אחר אמן דהאל הקדוש (ס"ב וס"ק ט' וע"ל סי' ג"ו דין א').

ב ויזהר הש"ץ שלא ימשוך כ"כ באמירתו לעומתם וכו' ובדברי וכו' כדי שלא יתחילו הקהל ברוך כבוד וכו' וכן ימלך קודם שיסיים וכן בקדיש וברכו ובכל דבר שעונין אחר הש"ץ או אחר המברך לא ימשוך הש"ץ או המברך בסופו כדי שלא יענו הקהל אחריו קודם שיסיים ויהיה זה כעין אמן חטופה (ס"ק ב').

ג אפילו אם ירצה ללמוד ע"י הרהור ג"כ אסור משעה שמתחיל החזן נקדש וכן בקדיש אם לא בשעה שהחזן מאריך בניגון ולא בשעה שמחתך האותיות ואינו נקרא קדושה אלא נקדש וכו' למנהג אשכנזים ונעריצך למנהג ספרדים ולעומתם וכו' ובדברי וכו' אבל שאר הנוסח שמוסיפין בשבת אינו בכלל קדושה ואין צריך להאזין אחר החזן בזה וכן המנהג כהיום שאומרים זה קודם החזן וכן מותר ללמוד או ע"י הרהור וכמה אחרונים סוברים דאפילו ימלך ג"כ אינו מעיקר הקדושה וכ"ש לעומתם וכו' ובדברי וכו' (סק"א).

ד אין הצבור אומרים נקדישך אלא שותקין ומכונין להש"ץ ויש מקילין שיכול לומר עם הש"ץ והמנהג הנכון שלא לומר וכן נהג הגר"א ומ"מ בימינו המנהג שאומרים הקהל ג"כ נקדש עפ"י כתבי האר"י ז"ל (ס"א וס"ק ב' ובה"ל ד"ה אין).

ה' יש ליוהר בקדיש שלא יאמר עם החזון יתגדל וכו' עד אמן יש"ר ואפילו יש מגין מלבדו ששומעין ומאזינין לש"ץ ג"כ אסור כי על כל א' שבבהכ"ג החיוב לשתוק ולהאזין לש"ץ ואח"כ לענות אחריו (סק"א).

ו' יחיד שאמר קק"ק ועדיין היה הש"ץ בוקרא זא"ו יש אומרים דלא יצא וצריך לענות פעם אחרת וכן יש ליוהר שלא יאחר לומר את הקדושה אחר הקהל ולכן כשאומר הפייט ושומע הצבור אומר קק"ק יפסיק באמצע (סק"ג).

ז' יש להסתפק אם הש"ץ מחויב ג"כ לומר קדוש וברוך עם הצבור או יכול לומר אפילו אח"כ ואם מתחיל ש"ץ או יחיד לומר קדוש קדם שגמרו הצבור אמירתם בודאי חשוב כצבור (בה"ל ד"ה אלא).

ח' אם כל הקהל רוצים לומר קדושה ביחד מדינא מותר אפילו שלא עם הש"ץ אך לכתחלה אין להתנהג כן וכמו בקדיש שעונין הצבור אמן יש"ר אחר יתגדל שאומר הש"ץ כן בקדושה יש לכתחלה לענות קדוש וברוך אחר נקדש או נקדיש שאומר הש"ץ (בה"ל ד"ה אין).

ט' נוסח הקדושה שמקדישים ולא שמקדישין וג"כ יפריש קצת בין תיבת שמקדישים לתיבת אותו שכתוב אח"כ ובשבת אומרים כדבר האמור בקמ"ץ וכתב הב"ח שצ"ל וכן כתוב על יד גביאך ונוסח שלנו ככתוב ע"י גביאך יש לו ג"כ סמך (ס"ב ב' ד' ח'). י' צריך לכוין ביותר בקדושה לקדש את השי"ת ובזכות זה ישרה עליו השי"ת קדושה מלמעלה ויכוין לקיים הפסוק ונקדשתי בתוך בני ישראל והאר"י ז"ל היה מזהיר מאד ע"ז (סק"ד).

יא' טוב לכוין רגליו בשעה שאומר קדושה עם ש"ץ ויש לישא עינים למרום בקדושה וזה מוכיר זכות ישראל וממהר גאולתן ודעת הט"ז שיהיו סגורות ולא פתוחות אבל הרבה אחרונים חולקים ע"ז ופסק המגן גיבורים כמותם (ס"ב וס"ק ה' ו'). יב' יש לנענע גופו ולשאת אותו מן הארץ כשאומרים קדוש וכן ירים גופו ועקיבו למעלה בברוך וימלך אבל לא כאותן שדולגים וקופצים ויש מיישבים המנהג ומנהג ישראל תורה ומ"מ במקום שאין המנהג כן פשיטא שאין לעשות כן כי יבוא להתלוצץ ויצא שכרו בהפסדו (ס"ב וס"ק ז' ח').

יג' מי שאמר סדר קדושה ובא לבהכ"ג ומצא צבור עונין קדושה חוזר ועונה עמהן (ס"ב וע"ל סי' ג"ה דין ל"א וסי' ג"ו דין כ').

יד' אף שעניית אמן יש"ר עדיפא מקדושה מ"מ אם כבר שמע קדיש וקדושה עדיין לא שמע ונזדמן לו לענות קדיש וקדושה מוטב שיענה קדושה כדי לצאת ידי חובתו (סק"ח וע"ל סי' ג"ו דין י"ט).

טו' אם התחיל קדושה ובאמצע שמע קדיש לא יפסיק לענות אמן יש"ר אלא גומר קדוש ג' פעמים עד כבודו ואם שמע אז יאמר אמן יש"ר (ס"ק ח' ועיין סימן ג"ו דין י"ט).

סימן קכו. דין ש"ץ שטעה

א' ש"ץ שטעה ודילג אחת מכל הברכות או איזה ברכות וכשמוכירין אותו ידע לחזור למקומו אין מסלקין אותו אלא שוהין עד שיוכירו אותו וכשנוכר חוזר למקום שטעה כמו יחיד הטועה וברמב"ם משמע ששוהין עליו עד שעה ושאר פוסקים לא הזכירו שיעור זה וצ"ע אבל דילג ברכת המלשינים מסלקין אותו מן התיבה מיד ואין ממתינין לו שיוכירו אותו ואפילו היה מוחזק עד עתה לכשר וצדיק שמא גורקה בו אפיקורסות ואין רוצה לקלל עצמו ומ"מ אין מסלקין אותו מש"ץ בשביל פעם אחת כיון שיש לומר שטעה ולכן בפעם אחרת יכול להתפלל ואם נזכר וחזר לברכת המלשינים א"צ להורידו דמוכת דבשגגה היה וכן אם התחיל הברכה וטעה אפילו שהיה בגתיים ולא היה יכול להזכר או שדילג ראש הברכה וסיים חתימתה אין מסלקין אותו וכן אם לא רצה לומר ולמינים אלא ולמלשינים אין מסלקין אותו מפני שיש מקומות

שאומרים לכתחלה ולמלשינים ואפשר דדוקא אם דילג רק אותה לכד אבל אם דילג אותה ואת חברתה הסמוכה מוכח דבשגגה בא לידו ואין לסלקו (ס"א וס"ק ג' ד' ה' ו' ובה"ל ד"ה ש"ץ וד"ה אין וד"ה ברכת וד"ה מסלקין).

ב אם הויד דילג אפילו בשאר ברכות מסלקין אותו מיד ואם דילג בשגגה אפילו ברכת תחיית המתים או בונה ירושלים דינו כשאר ברכות אבל אם דילג שניהם אפילו התחיל מסלקין אותו דמוכח שהוא אפיקורוס ויש חולקין ע"ז וכ"ש מי שידעין בו שכופר בתחיית המתים או אינו מאמין בגאולה העתידה וכ"ש מי שאינו מאמין בתורה מן השמים או בגמול ועונש לכו"ע אפיקורוס גמור הוא ואסור להיות ש"ץ ואם עמד בחזקה אין עונין אחריו אמר (ס"ק א' ב' וע"ל סימן ג"ג דין י"ט).

ג ש"ץ שטעה ונבהל ואינו יודע לחזור אף לאחר שמוכרין אותו או שנחלש ואינו יכול לגומרה כגון בימים נוראים שלפעמים נחלש הש"ץ יעמוד אחר תחתיו ולא יתן סרבן באותו שעה ולכתחלה טוב שיעמוד תחתיו מי שכיון לכל התפלה עם הש"ץ ולא שח בשעה שהש"ץ התפלל ואז יכול להתחיל מתחלת הברכה שפסק הראשון בין שהטעות בג' ראשונות ואחרונות בין באמצעיות ואפשר שיכול להתחיל גם באמצע הברכה ממקום שפסק הראשון אבל אם לא נמצא כזה יקחו אף מי שלא כיון בזה ויתחיל מתחלת הברכה שטעה זה אם היה הטעות בהאמצעיות וא"צ לחזור את הפיזטים אלא יתחיל מאתה בחרתנו בימים נוראים ובדיעבד אם התחיל ממקום שנשתתק ולא חזר לאתה בחרתנו כיון שיאמר עדיין בסוף סליחת מחל לעונותינו אין להקפיד במה שקיצר בהאמצעיות ואם נשתתק הראשון בג' ברכות ראשונות בין באמצע ברכה או בין ברכה לברכה או שדילג ברכה יתחיל העומד תחתיו מראש התפלה ולא יחזור הפיזטים ואם טעה בג' אחרונות יחזור לרצה ואם נמצא מי שכיון מתחלת רצה א"צ לחזור כי אם לאותה ברכה שנשתתק בה ואפשר שיכול להתחיל אפילו באמצע הברכה ממקום שפסק וצ"ע (ס"ב וס"ק ח' ט' י' י"א ובה"ל ד"ה ואם וע"ל סי' רי"ג דין א' ומ"ש שם).

ד ש"ץ שהוא כהן ובאמצע התפלה נודע שמת אחד בבית הסמוכים אם אי אפשר לסתום הפתחים שהיא טומאה דאורייתא צריך להדיעו אפילו באמצע התפלה ויוצא והעומד תחתיו יתחיל כדין נשתתק דלעיל אבל אם אפשר לסתום הפתחים והחלונות של בהכ"נ או של בית שהמת שם אע"פ שיש עוד טומאה דרבנן אין צריך להדיע להש"ץ עד שיגמור תפלתו ואם הודיעוהו נחלקו האחרונים אם צריך לפסוק מיהו אם סיים תפלתו בלחש ולא התחיל עדיין בקול רם יאמרו לו ויוצא ויחזור אחר בקול רם (ס"ק י"א ובה"ל ד"ה ואם).

ה ש"ץ שטעה כשהתפלל בקול רם ושכח משיב הרוח או טל ומטר או כל דבר שהיחיד חוזר ומתפלל הש"ץ חוזר ומתפלל חוץ משחרית של ר"ח ותה"מ אם שכח יעו"י השלים תפלתו או שחרית של שבת ויו"ט שהתפלל של חול ולא הזכיר של שבת ויו"ט וכן אם חל שבת ויו"ט ביחד ושכח של שבת והשלים תפלתו אינו חוזר שהרי יזכיר בתפלת המוספין והקילו בו מפני טורח הצבור אבל אם נזכר קודם שהשלים תפלתו ששכח יעלה ויבוא חוזר לרצה ובשבת ויו"ט חוזר לישמת משה או לאתה בחרתנו כ"כ בפמ"ג וברמ"א בסימן רס"ח קצת לא משמע כן (ס"ג וס"ק י"ד ובה"ל ד"ה חוץ וד"ה הכי).

ו אם טעה ש"ץ כשהתפלל בלחש אם טעה באמצעיות או באחרונות אינו חוזר ומתפלל מפני טורח הצבור אלא סומך על התפלה שיתפלל בקול רם ואם טעה בג' ראשונות אם נזכר קודם שהשלים תפלתו חוזר ואם אחר שהשלים תפלתו אינו חוזר ויש אומרים דין ג' ראשונות כדין שאר ברכות והסומך עליהם לא הפסיד וכן משמע בביאור הגר"א ואם טעה בלחש במעריב חוזר שאין לו על מה לסמוך ומיהו בשבת יסמוך על ברכה מעין שבע (ס"ד וס"ק ט"ז י"ז).

סימן קכו. דין מודים דרבנן

- א כשיגיע ש"ץ למודים שוחים עמו הצבור ולא ישחו יותר מדאי לא הש"ץ ולא הצבור אלא כדין שאר שחיות בסימן קי"ג ויש אומרים שהצבור לא ישחו במודים רק מנענעים בראשם מעט והעולם לא נהגו כן וטוב לשחות גם בסוף והרמ"א כתב שהמנהג לומר כל מודים דרבנן בשחיה אחת וכן פסק המג"א ודעת רש"ל שיוקף מעט כשאומר השם עד סופו ואז יכרע וכן משמע בח"א והגר"א כתב ש"צ לשחות רק עד שאתה הוא ה' אלקינו ואח"כ יוקף (ס"א וס"ק א' ב' ה' ובה"ל ד"ה ויש ד"ה הכל).
- ב אומרים הקהל כששוחין מודים אנחנו לך שאתה הוא ד' אלקינו אלקי כל בשר וכו' וחותם ברוך אל ההדאות בלא הוכרת השם ודעת הגר"א לומר בא"י אל ההדאות והעולם לא נהגו כן (ס"א וס"ק ד' וע"ל סי' נ"א דין י"ב וסי' קכ"ד דין ה' כ"ו).
- ג אין הש"ץ צריך להמתין עד שייסמו הצבור מודים דרבנן אלא מתפלל כדרכו אבל לא כמו שנהגו איזה חזנים לומר המודים בתחלתו בלחש דאף שהצבור אומרים אז מודים דרבנן מ"מ תפלתו נתקן להוציא מי שאינו בקי וצריך לאמר עכ"פ קצת בקול שיוכלו לשמוע עשרה בני אדם העומדים סביבו (ס"ק ג' וסימן קכ"ד ס"ק מ"א).
- ד אם אין שם כהנים אומר ש"ץ או"א ברכנו בברכה המשולשת וכו' עד שלום ואין הצבור עונין אחריו אלא כן יהי רצון אחר ברכה ג' ויש עונין אחר כל ברכה ובדיעבד אם לא אמר הש"ץ אין מחזירין אותו ואם נזכר קודם שאמר בא"י יחזור ויאמרנו וצ"ע ומנהגנו אפילו יש שם כהנים אומר הש"ץ או"א עד עם קדושך (ס"ב וס"ק ו' ט' ובה"ל ד"ה אומר וע"ל סי' קכ"א דין ה' וסי' קכ"ח דין כ"ח כ"ט).
- ה ברכנו בברכה בפתח. כהנים עם קדושך אין הכונה שהם כהני עם קדושך אלא כלומר שהכהנים נקראים עם קדושך (ס"ק ח).
- ו כשאומר הש"ץ יברכך ה' יראה לצד ההיכל וישמרך יראה לצד ימין שלו יאר ה' כלפי ההיכל פניו אליך ויחונך יראה לצד שמאל שלו ליחדו בימין (ס"ק ח).
- ז אין אומרים אלקינו ואלקי אבותינו וכו' רק בשחרית ומוסף שראוי לנשיאת כפים ולא במנחה ובתענית צבור אומרים גם במנחה (ס"ב וס"ק י"ב).
- ח נהגו לומר בכל תפלה שראוי לנשיאת כפים שים שלום ובשאר תפלות שלום רב ויחיד המתענה אומר במנחה שלום רב ובדיעבד אם אמר בשחרית שלום רב או במנחה וערבית שים שלום יצא ויש שאומרים במנחה של שבת שים שלום ובסידור האר"י ז"ל כתוב לעולם שים שלום (ס"ב וס"ק י"ב י"ג).
- ט אם נזכר בבוקר כשהתחיל שלום רב קודם שאמר בא"י אפשר דיתחור ויאמר שים שלום אבל בערב כשאמר שים שלום אפילו נזכר קודם שאמר בא"י נראה דא"צ לחזור שהרי הוסיף בבקשה (בה"ל ד"ה אבל).

הלכות נשיאת כפים

סימן קכח. דיני נשיאת כפים ואיזה דברים הפוסלים בכהן

- א מצות עשה לברך כהן את ישראל מדאורייתא וגם בחז"ל הוא מן התורה וכתב בספר חרדים שגם ישראל העומדים פנים כנגד פני הכהנים בשתיקה ומכוונים לבם לקבל ברכתם כדבר ה' הם בכלל המצוה (בה"ל ד"ה כתב ושעה"צ אות קל"ז).
- ב אין נשיאות כפים בפחות מיו"ד והכהנים מן המנין ואפילו רובם כהנים ואם כולם כהנים עיין בדין נ"ד והא דצריך עשרה אינו אלא מדרבנן ובפמ"ג מסתפק אם ישן מצטרף (ס"א וס"ק א' ב' ובה"ל ד"ה אין).
- ג אם התחיל הש"ץ לחזור התפלה בעשרה ואח"כ יצאו מקצתן אע"ג שגומרין כל התפלה אסור לישא כפים אבל אם התחילו הג"כ בעשרה ויצאו מקצתן גומרין דינו בכל דבר כמבואר בסימן נ"ה לענין קדיש (ס"א ובה"ל ד"ה בפחות).

ד י"א דמי שבא ואמר כהן אני נאמן לישא כפיו וכן המנהג (סק"א).

ה י"א דאין נ"כ אלא במקום שיש ס"ת אבל כמעט כל האחרונים חולקים ע"ז (שם).

ו אסור לזר לישא כפיו ואפילו עם כהנים אחרים ועובר בעשה דכתיב כה תברכו וגו' אתם ולא זרים ואפילו לא בדרך מתחלה אשר קדשנו וכי' עובר דוקא עם נשיאת כפים אבל בלי נ"כ אינו עובר בעשה ומ"מ איסור יש ואם אינו מכוי' כלל לשם מצוה או שאינו מכוי' כלל לברכה תלוי במחלוקת הפוסקים אם מצות צריכות כונה ויש לתמוה על מנהג העולם כשמברך אחד להבירו כשהוא מלה אותו בלשון יברכה וגו' ואפילו הוא זר ואולי כיון דתקיפו רבנן שלא לישא כפים בלא תפלה הוי כמכוי' בפירוש שלא לקיים בזה המצוה דברכת כהנים ולכן מותר (ס"א וס"ק ג' ר' ובה"ל ד"ה דור ועי' חזו"א כתובות סי' פ"ט סקט"ז).

ז חלל שעולה לדוכן עובר בעשה כמו זר ואפילו אם עלה ירד וטומטום ואנדרוגינוס לא יעלה לדוכן ויצא מבהכ"ג קודם רצה (בה"ל ד"ה ואין).

ח לא יעלו הכהנים לדוכן במנעלים בין שיש להם רצועות ובין שאין להם אבל מנעלים ארוכים המגיעים עד ארכובות הרגל סמוך לשוק מותר ואפילו יש להם רצועות ויש מחמירין אם הם של עור ונהגו להקל בקצת מקומות. ואם הבתי שוקיים עם מכנסים ביחד עד שמגיע עד אציליהם מותר לכו"ע וכן בתי שוקיים של בגד אף שמחופה עור מותר ובתי שוקיים שלנו שקורין שטיו"ל שרגילין לילך בהם בשוק בטיט אין להקל מפני כבוד הצבור וכן מנעלים של גמי שקורין קאלאסי"ן ג"כ אין נכון מטעם זה וגם אין נכון לעלות לדוכן יחף ממש שהוא דרך גנאי בזמנינו אלא ילך בפומקאות של בגד וכן המנהג (ס"ה וס"ק ט"ו וי"ז י"ח).

ט יש להצניע המנעלים שלא יעמדו בגלוי בבהכ"ג מפני הכבוד ויחלצם קודם נטילה אך כשאפשר לו לחלצם אחר נטילה שלא יגע בהם יכול לחלצם אחר נטילה (ס"ק ט"ו).

י אע"פ שנטלו הכהנים ידיהם שחרית חזורים ונטלים ידיהם עד הפרק שהוא חבור היד והזרוע דוקא במים ולא בשאר מידי דמינקי ואפשר דבעינן דוקא נטילה מכלי בכח גברא ושלא יהיו מים שנשתנו מברייתן ויהיה על כל פנים רביעית מים (ס"ו וס"ק י"ט כ"א).

יא אם אין לו מים יכול לסמוך על נטילת ידיים שנטל שחרית אם נטל עד הפרק כל שלא הסיח דעתו וידוע שלא נגע במקום המטונף (סק"כ ושעה"צ).

יב טוב לזוהר אם אפשר שלא לשהות כדי הילוך כ"ב אמה בין נטילה לברכה ולכן יטול סמוך לרצה. והחזון לא יאריך ברצה גם טוב לזוהר להתחלה שלא לשוח בין נטילה לברכה (בה"ל ד"ה חזורים).

יג הלוי יוצק מים על ידי הכהנים ואף שהלוי ת"ח והכהן ע"ה צריך ליצוק וכ"ש אם יש שם כהן אחד ת"ח שחייב ליצוק על כולם אף על עמי הארץ וכשאין לוי יוצק בכור פטר רחם ואם אין גם בכור טוב שיטול הכהן בעצמו משיטיל ישראל על ידו (ס"ו וס"ק כ"ב).

יד קודם שיציק יטול הלוי ידיו מיהו לא נהגו הלוי' ליטול ידיהם תחלה רק סמכו על נטילתם שחרית ואם הסיחו הלוי' דעתם טוב שיטלו ידיהם מקודם ומכ"ש היכא דנגעו בגופן (ס"ו וס"ק כ"ג).

טו יש מקומות שהמנהג ששופכין שמן של ריח במים והמג"א והט"ז אוסרים לעשות כן בשבת ויו"ט דמוליד ריחא והא"ר והח"צ מקילין בזה דל"ש מוליד ריחא כיון שהשמן עצמו מעורב במים ובנתונים בע"ש וערב יו"ט ודאי יש לסמוך עלייהו להקל אף שמוליד ריחא בידי הכהנים וליתן שפיניגרא"ד במים לכו"ע אסור (סקכ"ג ושה"צ סי' רט"ז אות ל"א וע"ל סי' רט"ז דין י"ג וסי' שכ"ב דין ח').

טז כשהכהנים נוטלים ידיהם לא נהגו לברך ואפילו הסיחו דעתם מנטילתם שחרית ונגעו במקום המלוכלך ומ"מ כל כהן ירא וחרד ישמור ידיו משעת נטילתו שחרית שלא ליגע במקום המלוכלך שלא יכנס בספק ברכה (ס"ז וס"ק כ"ד).

יז כל כהן שאין בו אחד מן הדברים המעכבים נשיאת כפים מדאורייתא או מדרבנן [כמבואר להלן] אם אינו עולה לדוכן אע"פ שביטל מ"ע אחת ה"ז כעובר בג' עשה. חזקא אם היה בבהכ"נ כשקראו כהנים או שאמרו לו לעלות או ליטול ידיו ואפילו אמר לו השופך מים ליטול ידיו ג"כ עובר [ויש מפקפקין קצת בזה] ואפילו אמרו לו קודם שגמר ברכת רצה שיעקור רגליו ברצה ולא עקר עובר בעשה ואפילו הי' בתחלת רצה בבהכ"נ וקראוהו ויצא לחוץ קודם שהתחילו לקרות כהנים ממש ולא הי' בבהכ"נ בשעת נשיאת כפים מסתברא דעובר ג"כ וצ"ע (ס"ב וסק"ז י' ובה"ל ד"ה אם וד"ה או). יח אם עלה פעם אחת ביום זה שוב אינו עובר אפילו אמרו לו עלה בין באותו צבור כגון בשחרית ומוסף ובין בצבור אחר ומ"מ אם עולה צריך לברך אשר קדשנו וכו' ואפילו באותו בהכ"נ שכבר נשא כפיו (ס"ג וסקי"א ושע"צ אות פ"א וע"ל דין ג"ז).

יט אין ג"כ דוחה לאיסור טומאה אפילו מת פתאום אחר שכבר אמר הש"ץ כהנים צריכים לצאת תיכף החוצה ואם הכהן אינו יודע מזה צריך להגיד לו מיהו אם הטומאה בבית הסמוך לבהכ"נ ואפשר לסתום הפתחים והחלונות של בהכ"נ או של הבית שהמת שם אפילו נודע לו א"צ לצאת דטומאה כזו אינו אלא מדרבנן ונ"כ מן התורה אמנם אם נודע לכהן קודם שנטל ידיו לעלות לדוכן טוב יותר שיצא תיכף החוצה (סק"ח).

כ כהן שהוא חלש וכדומה ואינו רוצה לעלות לדוכן יצא קודם שמתחיל הש"ץ רצה ומדינא א"צ לשהות בחוץ אלא עד אחר שקורא כהנים ומ"מ נהגו שלא להכנס בבהכ"נ עד שישגמרו ברכת כהנים אבל אם אינו חלש אסור לו לצאת ולבטל ברכת כהנים (ס"ד וס"ק י"ב י"ג ובה"ל ד"ה אינם).

כא הפסולים לעלות לדוכן אפילו פסולים דרבנן אין צריכין לצאת לחוץ. ואפילו אמרו לו בפירוש עלה או שאין בבהכ"נ רק פסולים אין צריכין לעלות ומ"מ מצדדים האחרונים שאם אין בבהכ"נ רק פסולים דרבנן יצאו לחוץ קודם רצה (סקי"ב).

כב כשמתחיל הש"ץ רצה כל כהן שבבהכ"נ נעקר ממקומו לעלות לדוכן ובדיעבד אם לא עקר כ"ז שלא סיים הש"ץ ברכת רצה עוקר ושפיר דמי ואף אם לא יגיע שם עד שיסיים ברכת מודים אין בכך כלום ועיקר העקירה אחר גטילה ולכן ילכו ליטול ידיהם קודם רצה וברצה יעקרו רגליהם לילך למקום המוכן לדוכנם (ס"ח וס"ק כ"ה כ"ז).

כג אם לא עקר רגליו ברצה אפילו מחמת אונס שוב לא יעלה ואם עלה אם לא הי' מחמת אונס ירד ואם היה מחמת אונס ועלה לא ירד (ס"ח וסקכ"ט ובה"ל ד"ה אבל).

כד אם לא עקר ברצה ואמרו לו עלה לא יעלה ויש מסתפקים בזה ולכן יש ליוהר שלא להיות אז בבהכ"נ (סק"ט ובה"ל ד"ה שוב).

כה אפילו עקר רגליו לילך לצד חוץ ליטול ידיו מצדדים האחרונים דלא הוי עקירה ולכן המנהג כשהש"ץ מגיע לרצה ולא באו עדיין הכהנים להיכל ממתינ בתפלתו עד שיבואו שמה לא עקרו רגליהם לילך לצד הדוכן (ס"ק כ"ח).

כו אם עקר רגליו מביתו לבא לבהכ"נ ומצא אחר רצה לא חשיב עקירה כיון שלא עקר מביתו אדעתא דדוכן מיהו אם עלה לא ירד אבל אם עקר רגליו מביתו לבא לבהכ"נ לעלות לדוכן הוי עקירה ועולה וי"א שגם בזה אינו עולה רק כשהיה ביתו סמוך לבהכ"נ ושמע שהש"ץ התחיל רצה (ס"ק כ"ח ושע"צ).

כז עומדים בדוכנם פניהם כלפי ההיכל ואחוריהם כלפי העם ואצבעותיהם יכולים להיות כפופים לתוך כפיהם עד שש"ץ מסיים מודים וכשהש"ץ אומר מודים אומרים הכהנים אחר שגמרו מודים דרבנן יה"ר מלפניך ד' א' שתהא ברכה זו שצוינונו לברך את עמך ישראל ברכה שלמה ולא יהא בה ממשול ועון מעתה ועד עולם ומאריכין בתפלה זו עד שיסיים ש"ץ ולך נאה להודות כרי שיענו הקהל אמן על שתיהן וגם הכהנים צריכים לענות אמן על ברכת הש"ץ (ס"ט י' וסק"ל ל"א ל"ב).

כח אם הם שנים קורא להם הש"ץ כהנים ולא הוי הפסק דצורך תפלה הוא ולא יאמר או"א וכו' ויש נוהגין לומר אותו בלחש עד מלת כהנים ואז יאמרנו בקול רם

וחזר ואמר הש"ץ עם קדושך כאמור בלחש ומה שנוהגין באיזה מקומות שהכהנים אומרים עם קדושך טעות הוא (סי' וס"ק ל"ד ל"ה ל"ו).

כט אם הוא כהן א' אינו קורא לו כהנים אלא הוא מעצמו מחזיר פניו ונושא כפיו ומברך מתחלה [אע"ג דאינו מחויב לעלות אלא מדרכנו לדעת התוס' וי"א דמחויב לעלות מן התורה אע"פ שלא קראוהו] ואפילו אם יש עמו עוד אחד קטן פחות מ"ג שנה ג"כ אינו קורא כהנים ויש מפקפקין בזה מיהו הנוהגין לומר או"א רק שאומר כהנים בקול רם אין לחוש דליכא הפסק ומה"ט אפילו ליכא כהן קטן רק כהן אחד גדול ואמר הש"ץ או"א וכו' ובקול רם כהנים אין לגעור בו דליכא הפסק (סי' וס"ק ל"ח ל"ט ושע"צ).

ל שני כהנים השונאים זה את זה ואפילו נדרו הנאה זה מזה מותרין לעלות ביחד ואין אחד יכול לומר לחבירו עלה אתה בשחרית ואני במוסף שיכול לומר אני רוצה לברך בשתייהן אבל כהן שהצבור שונאים אותו או הוא שונא את הצבור סכנה הוא לכהן לישא כפיו ולכן יצא מבהכ"נ קודם רצה אם אינו יכול לכופף את יצרו ולהסיר השנאה מלבו וע"ז תקנו בברכה לברך את עמו ישראל באהבה (סי' ק"ק ל"ז).

לא אחר שקראום מחזירים פניהם כלפי העם ואין צריך להיות פני הכהנים כלפי הש"ץ דוקא אלא אפילו אם ההיכל קבוע לצפון והתיבה שהש"ץ לפניו היא במזרח יעמדו הכהנים לפני ההיכל ופניהם לדרום כלפי העם וי"א שטוב יותר שהכהנים יעמדו במזרח אע"פ שההיכל הוא לצד האחר והעם יעמדו נגדם פנים נגד פנים (סי' וס"ק ל"ז).

לב מברכין אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לברך את עמו ישראל באהבה וכולם יברכו ולא אחד יברך והאחרים יענו אמן ומתחילין הברכה בעוד שפניהם כלפי ההיכל ובתוך הברכה מחזירין פניהם כלפי העם וגומרים (סי' וס"ק מ"א).

לג מגביהין ידיהם כנגד כתפותיהם ופרשטין ידיהן וחולקין אצבעותיהן ומכונין לעשות ה' אוירים בין ב' אצבעות לב' אצבעות אויר אחד ובין אצבע לגדל ובין גדל לגדל ופורשים כפיהם כדי שיהא תוך כפיהם כנגד הארץ ואחורי ידיהם כנגד השמים ומגביהין יד ימנית קצת למעלה מהשמאלית אך יוהר שיהא גדל הימני על גדל השמאל שאם יתפרדו אין נחשב כלל לאויר ויש שכתבו שבין מלה למלה וכו"ש בין ברכה לברכה רשאי לקרב או הגדלין עם האצבעות משום עייפות (סי' וס"ק מ"ג).

לד מתחיל הש"ץ להקרות אותם מלת יברכך מתוך הסידור ולא בע"פ והם עונין אחריו וכן מקרא אותם מלה במלה והם עונין כל מלה עד שיסיימו פסוק ראשון ואז עונין הצבור אמן וכן אחר פסוק ב' וכן אחר פסוק ג' וכתב הפר"ח שהקריאה למצוה לכתחלה ולא מעכב (סי' וס"ק מ"ט).

לה אין מברכין אלא בנשיאת כפים והוא מן התורה ומי שידיו מרתתין ואין יכול להגביה ידיו אינו נושא כפיו ואפילו דיעבד מעכב ואפילו אם יעשה סמוכין שיהיו קשורין בכובע שבראשו ויכניס בהם ידיו שיהיו נשואות למעלה לא מהני דהוי ע"י סמיכה ובעינן שישאו ידיהם ממש אך אם אפשר לו להגביהם לשעה מועטת יגביה בשעת אמירתו יברכך ויניח בשעת הניגון בין תיבה לתיבה ויחזור ויגביה בשעת אמירת התיבה (סי' וס"ק ב' ג"ב).

לו אין מברכין אלא בלשון הקודש והכהנים צריכים לעמוד אבל הצבור יכולים לישב רק שיהיו פנים כנגד פנים ומ"מ לכתחלה גם הצבור צריכים לעמוד באימה וכובר ראש וכהן חלוש שאינו יכול לעמוד אלא על ידי סמיכה לא ישא כפיו (סי' וס"ק ג"א).

לז אין מברכין אלא בקול רם וא"צ בקול רם ממש אלא בקול בינוני שישמעו כל המתפללים ואם המתפללים רבים צריך בקול רם ממש שיהא כל הקהל שומע ומי שקולו צרוד ואינו יכול לדבר כי אם בלחש אינו יכול לישא כפיו וטוב שיצא קודם רצה (סי' וס"ק ג"ג).

לח דין פנים כנגד פנים ומעומד ולשון הקודש וקול רם כל אלו מן התורה ולעיכובא ואפילו בדיעבד לא יצאו באופן אחר ובכל אלו טוב שיצא לחוץ קודם רצה כשאין יכול לברך כדינו (ס"ג).

לט ואח"כ מתחיל שים שלום ואז כהנים מחזירין פניהם להיכל ואומרים רבון העולמים עשינו מה שגזרת עלינו עשה אתה מה שהבטחתנו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ויאריכו בתפלה זו עד שיסיים ש"ץ שים שלום ויענו הצבור אמן על שתיהן ובר"ה וביוה"כ שמאריכין בניגוני היום תאמצנו וכו' לא יתחילו לומר רבון עד לבסוף כדי שיסיימו עם הש"ץ כאחד ואם אינם יכולים להאריך כ"כ יאמרו אדיר במרום וכו' כדלקמן סימן ק"ל ויכונו לסיים כאחד עם הש"ץ וגם הכהנים צריכים לענות אמן על ברכת הש"ץ (סט"ו וס"ק ג"ד נ"ו).

מ אין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל ש"ץ שים שלום ואינם רשאים לכוף אצבעותיהם אלא יהיו ידיהם פרושות עד שיחזירו פניהם ועומדין שם ואינם רשאים לעקור משם עד שיסיימו רוב הצבור לענות אמן אחר ברכת שים שלום ויזהרו שלא ידברו עד שירדו מדוכנם אף שכבר הורידו כפיהם ועכשיו שהמנהג לומר לכהנים בירידתם מן הדוכן יישר מן הנכון שלא ירדו עד שיסיים הש"ץ קדיש כדי שלא יתבטלו הכהנים והעם מן עניית אמן יש"ר ושאר אמנים עי"ז כמו שמצוי (סט"ז וסקנ"ז ג"ח נ"ט ס').

מא כשמחזירין פניהם בין בתחלה בין בסוף לא יחזירו אלא דרך ימין וגם באיטר אזלינן בתר ימין דעלמא דהיינו בתחלה כשעולין לדוכן ופניהן כלפי ההיכל שהוא במזרח וקורין להם כהנים מתחילין להחזיר פניהם כלפי העם לצד ימין שלהם שהוא בדרום ואח"כ למערב נגד הצבור וכן בסוף כשמתחיל הש"ץ שים שלום ומחזירין פניהם כלפי הקודש מתחילין להחזיר פניהם דרך ימין שלהם שהוא בצפון ואח"כ לצד המזרח נגד ההיכל (סי"ז וס"ק ס"א ושעה"צ).

מב כשיורדין מן הדוכן לא יחזירו אחוריהן להיכל אלא יצדו ויחזירו פניהם קצת להיכל כתלמיד הנפטר מרבו (ס"ק ס"א).

מג כשיורדין מן הדוכן לא יגעו במנעליהן ואם נוגעים יטלו ידיהם לתפלה שיתפללו אח"כ (סי"ז וס"ק ס"ב).

מד אין המקרא שקורא כהנים רשאי לקרות כהנים עד שיכלה מפי רוב הצבור אמן שעונין אחר ברכת מודים [ולהנהיגים שהש"ץ אומר או"א ל"ש דין זה] ואין הכהנים רשאים להתחיל ברכת אשר קדשנו בקדושתו של אהרן עד שיכלה קריאת כהנים מפי הקורא ואין המקרא רשאי להתחיל יברכך עד שיכלה מפי כל הצבור ועכ"פ מפי רוב הצבור אמן שעונין אחר ברכת אשר קדשנו ואין הכהנים רשאים להתחיל יברכך ולא שום תיבה עד שתכלה התיבה מפי המקרא והמקרא לא יתחיל להקרות שום תיבה עד שיסיימו הכהנים תיבה שלפני או שיסיימו הצבור אמן בסוף הברכה וכן הצבור לא יענו אמן בכל ברכה עד שתכלה ברכה מפי הכהנים (סי"ח וס"ק ס"ג ס"ד ס"ה ס"ו ס"ח ס"ט).

מה אין הש"ץ רשאי לענות אמן אחר ברכה של כהנים שלא יתבלבל ואם מתפלל מתוך הסידור מובטח לו שלא יתבלבל רשאי לענות אמן [ואפשר דסתם מתפלל בסידור הוא כמובטח לו] ועל אמן של הברכה אשר קדשנו בקדושתו וכו' יש מחמירין שלא לענות דהרי הפסק וכן יש לנהוג (סי"ט וס"ק ע"א ושעה"צ).

מו משתדלין שיהא המקרא ישראל ולכן למנהגנו שהש"ץ הוא המקרא אפשר שצריך להשתדל לכתחלה שהש"ץ לא יאזכר אלא ל"י יכול להיות ש"ץ וכשהחזן כהן יעמד ישראל אצלו ויקרא כהנים [ולהנהיגין לומר או"א יאמר זה המקרא וי"א שאין אומרים בזה כלל או"א] ויקרא אותם כל ברכת כהנים מלה במלה והחזן עומד ושותק עד גמר ברכת כהנים אבל משים שלום ואילך יאמר החזן בעצמו וכו' לכתחלה אבל כשאין שם מי שיודע לקרות יקרא הכהן הש"ץ בעצמו (סכ"ב וס"ק פ"ה פ"ו פ"ז ובה"ל ד"ה משתדלין וד"ה ויקרא ושעה"צ).

מז אם ש"ץ כהן אם יש שם כהנים אחרים לא ישא את כפיו ואפילו מובטח שלא תטריף דעתו ג"כ לא יפסיק בתפלתו ולא יאמרו לו לעלות או ליטול ידיו ואם אמרו לו בברכת רצה או קודם לכן צריך לעלות שהרי עובר בעשה אם אינו עולה ולכן אפילו אינו מובטח לו שידע לחזור לתפלתו יעלה וכו"ש כשמתפלל מתוך הסידור ובמקום

שנהגו להקל לעלות כשמובטח לו שלא יתבלבל אפילו יש כהנים אחרים אפשר שאין למחות בידם (ס"כ וס"ק ע"ב ע"ד ע"ה ושעה"צ אות ס"ד).

מח ואם אין שם כהן אחר בבהכ"ג אלא הש"ץ אם אין מובטח לו שידע לחזור לתפלתו לא ישא את כפיו אבל אם מובטח לו או שמתפלל מתוך הסידור דהוי כמובטח ישא כפיו כדי שלא תתבטל ג"כ יעקור רגליו מעט בעבודה לילך לצד הדוכן ויאמר עד ולך נאה להודות ואח"כ יעקור רגליו לגמרי ויעמוד על הדוכן פנים כנגד פנים כדין ויברך א"ק וכו' ויקריא לו אחר תיבה בתיבה ואח"כ יסיים הש"ץ שים שלום (ס"כ וס"ק ע"ו ע"ז ע"ח ע"ט פ"א).

מט אין הכהנים רשאים לגנון בברכת כהנים שנים או שלשה ניוגונים שלא יתבלבלו רק ניוגון אחד מתחלה ועד סוף וכן לא ינגנו הכהנים כל אחד ניוגון אחר דגם בזה יש בלבול וכתב הט"ז הדחונים בכל מקום שמנגנים לא נכון שינגנו בענין אחד הרבה ניוגונים ועי' בא"ר שהמליץ בעדם (סכ"א וסקפ"ג פ"ד ועי' סי' ס"ה ד"א ד' ה').

נ בשעה שהכהנים מברכים לעם לא יביטו ולא יסיחו דעתם אלא יהיו עיניהם כלפי מטה כמו שעומד בתפלה והעם יכונו לברכה והיו פניהם כנגד פני הכהנים ולא יסתכלו לא בפני הכהנים ולא בידיהם וכ"ש שלא יסתכלו במקום אחר שלא יסיחו דעתם מהברכה ומדינא אינו אסור בזמן הזה אלא בהסתכלות מרובה שיכול לבוא לידי היסח הדעת אבל ראה קצת שרי אבל נוהגין שלא להביט בהם כלל וכו' למקדש שהיו מברכין בשם המפורש והשיכנה היתה שורה על ידיהם והיה אסור אפילו בראיה קצת ולכן נוהגין העם לכסות פניהם בטלית כדי שלא יוכלו להסתכל בידי הכהנים (סכ"ג וס"ק פ"ט צ"ב).

נא גם הכהנים לא יסתכלו בידיהם לכן נהגו לשלשל הטלית על פניהם וידיהם חוץ לטלית ויש מקומות שנהגו שידיהם בפנים מן הטלית שלא יסתכלו העם בהם ומנהג הראשון נכון יותר (סכ"ג וס"ק צ"א).

נב מי שהוא בעיר ויושב בביתו ואינו הולך לבהכ"ג לשמוע ברכת כהנים אינו בכלל ברכה ואפילו ביתו עומד כנגד פני הכהנים אבל אם הוא אנוס כגון עם שבשדות שהם טרודים במלאכתם ואינם יכולים לבוא אפי' הם אחורי הכהנים הם בכלל הברכה. ואפילו העומדים בבהכ"ג אם עומדים אחורי הכהנים או בצדדין שמאחוריהם אפילו אין מפסיק שום דבר בינם לבין הכהנים אינם בכלל ברכה ולכן העומדים בכותל מזרחי וארון הקודש בולט קצת לבהכ"ג והכהנים עומדים לפניו אינם בכלל ברכה ואפילו העומדים בראש כותל צפון ודרום כל שהם בצדדים שמאחוריהם והב"ח הליץ בעדם שעכשיו שכל אחד קונה מקום בבהכ"ג חשובין כאנוסין שאינם יכול לילך ולדחות את חבירו ממקומו אבל אין זה מספיק דבקל יוכל למצא מקום פנוי לעמוד לפני הכהנים אבל העומדים בצדדי הכהנים וכ"ש בצדדין שלפניהם אפילו מחיצה של ברזל מפסקת בינם לבין הכהנים הם בכלל ברכה ואפילו מפסיק ביניהם דבר טיגוף ומ"מ לא יענו אמן אם מפסיק דבר טיגוף כדלעיל סימן נ"ה דין מ"ח (סכ"ד וס"ק צ"ג צ"ה צ"ו ובה"ל ד"ה אפי' וד"ה אם ושה"צ).

נג העומדים בצדדי הכהנים לא יהיו פניהם כלפי מזרח אלא יצדדו פניהם שיהא נוטה כנגד פני הכהנים ואם פניו לצד מערב אפשר דהא ג"כ בכלל ברכה אבל העומדים בצדדים שלפניהם יהי פניהם לצד מזרח (בה"ל ד"ה אבל).

נד בהכ"ג שיש שם ישראל אחד וכולם כהנים יעלו כולם ויברכו אבל אם אין שם שום ישראל אין שם אלא יו"ד כהנים כולם עולים לדוכן לכד מהש"ץ שיהיה המקריא והנשים והטף עונים אחריהם אמן ואם אין שם נשים וטף ג"כ נושאים כפיהן ואם יש שם יותר מעשרה היתירים מעשרה יעלו ויברכו והעשרה עונים אחריהם אמן וגם הש"ץ מצטרף למנין העשרה לענות אמן אם הוא מובטח שיחזור לתפלתו ואפילו יש רק אחד עשר יעלה האחד לדוכן וצ"ע בזה (סכ"ה וס"ק צ"ז צ"ט ק"א ובה"ל ד"ה יותר).

נה בשעה שמברכין אין לומר שום פסוק אלא ישתקו הקהל ויכונו לברכה ומ"מ במקום שהכהנים מאריכין הרבה בניגונים יש נוהגין לומר ג"כ פסוקים אך יותר

שונה ה' נשיאת כפים ס' קכ הלכות רכט

טוב שלא לאמרן וכן עיקר ואפילו בשעה שהש"ץ מקריא לפני הכהנים אין לאמרן וכ"ש שיוהר שלא לומר הפסוקים בקול כמו שעושין ההמון ובפרט מה שחוזרין המלות מחיבת יברכך ולהלן וזהו טעות שלא נזכר בשום מקום מנהג זה (סכ"ו וס"ק ק"ג).

גו כהן אינו רשאי להוסיף מדעתו יותר על שלשה פסוקים של ברכת כהנים ואם הוסיף עובר על בל תוסיף ואפילו כבר סיים כל ברכותיו וכ"ש אם הוסיפה באמצע הברכות וכן אם גרע מן הברכות עובר משום בל תגרע דוקא להוסיף ברכה אסור אבל לומר ברכת כהנים כמה פעמים אין בזה משום בל תוסיף ולכאורה אינו עובר רק אם היה בפרסות כפים ובקול רם וכן כל הדברים המעכבים בג"כ אבל ברמב"ם משמע דבכל גווני עובר וצ"ע (סכ"ו וס"ק ק"ד ק"ה ובה"ל ד"ה ואם).

גז כהן שנשא כפיו ואח"כ הלך לבהכ"נ אחר ומצא צבור שלא הגיעו לברכת כהנים יכול לישא כפיו פעם אחרת ומברך אפילו כמה פעמים ביום אחד ומ"מ אינו חייב לעלות ואפילו באותו צבור כגון שחרית ומוסף כיון שכבר נשא כפיו ביום זה (סכ"ח וס"ק ק"ו ושה"צ וע"ל דין י"ח).

גח כהן המתפלל שמונה עשרה ואין שם כהן אחר או שאמרו לו עלה לדוכן או ליטול ידיך אפי' יש כהנים אחרים י"א שמפסיק ועולה אבל הרבה מפקפקים בזה שלא יפסיק ואפילו אמרו לו עלה אם לא שהגיע בתפלתו במקום ברכת כהנים דלא הוי הפסק [ואפילו לא אמרו לו עלה] ויוהר לעקור רגליו קצת לצד הדוכן כשמתחיל הש"ץ רצה [שאם לא עקר ברצה אין רשאי לעלות] וכשיגיע לברכת כהנים יעקור רגליו ויעלה לדוכן וכ"ז כשמובטח שלא יתבלבל וידע לחזור לתפלתו אבל בלא"ה אסור להפסיק בתפלה (ס"ק ק"ו ושה"צ).

נט כהן שלא התפלל עדיין ומצא צבור מתפללין נושא כפיו ואין התפלה מעכבתו ואם רואה שכשיעלה לדוכן יעבור זמן התפלה ילך לחצר בהכ"נ ויתפלל שם אבל אם אמרו לו קודם רצה עלה דחייב מדאורייתא לעלות דוחה תפלה דהוי דרבנן ואם יעבור זמן ק"ש ואמרו לו עלה יקרא פסוק ראשון ויעלה וישא כפיו (סכ"ט וס"ק ק"ז וע"ל דין י"ז).

ס מי שיש לו מומין בפניו או בידיו כגון שידיו כפופות או עקומות לאחוריהן או לצדדין או שאינו יכול לחלק אצבעותיו [או שיש לו מומין ברגליו במקום שעולין לדוכן בלא פוזמקאות] או שפניו או ידיו מנומר בנקודות דקות לבנות לא ישא כפיו מדרבנן כדי שלא יסתכלו בו וא"צ לצאת מבהכ"נ אך טוב שיצא לחוץ בשעת הדוכן וכל אלו אם עלו לא ירדו וכן מי שריריו יורד על זקנו או שעניניו זולפות דמעה וכן סומא באחד מעיניו שסמיותו ניכר לא ישא את כפיו אבל מיני סומים שעניניהם כשאר בני אדם אלא שניטל המאור ואינו ניכר יכול לישא כפיו (ס"ל וס"ק ק"ח ק"י ובה"ל ד"ה מי וד"ה וכן).

סא כל אלו המומין אם בני עירו רגילין ומכירין הכל שיש בו אותו מום ישא כפיו אפילו הוא סומא בשתי עיניו וכל ששהה בעיר ל' יום מקרי רגיל בעירו ואפילו אינו בא לגור שם אלא להיות מלמד או סופר או משרת שנה או חצי שנה נחשב רגיל בעיר בל' יום אבל אם בא באקראי לעיר אחרת ושהה ל' יום לא מקרי רגיל וי"א שבזה אם ה' בבהכ"נ בשעה שקורים כהנים וגם עקר ברצה יעלה. ואותן המנומרים בנקודות דקות שקורין זומר שפרענקלען אם שכח שם אנשים כאלו אף דלא הוי רוב אנשי המקום כך ישא את כפיו (ס"ל וס"ק ק"ח ק"יג ובה"ל ד"ה הולך).

סב אפילו במקום שהקהל מכסים פניהם בטלית לא מהני להתיר בעלי מומין לישא כפיהם אבל אם מנהג המקום לשלשל הכהנים טלית על פניהם אפילו יש בפניו או בידיו כמה מומין ישא את כפיו דוקא אם היו ידיו בפנים מן הטלית אבל אם הם מבחוץ לא מהני למומין שבידיו רק למומין שבפניו ואם אין המנהג לשלשל הטלית רק שהוא רוצה לעשות כן מפני המומין לא מהני ואפילו אם רוצים כל הכהנים לעשות כמותו (ס"א וס"ק ק"ד קט"ו קט"ז).

סג פוחח דהיינו מי שבגדו קרע וכתפיו וזרועותיו מגולין לא ישא את כפיו (ס"ק קי"א).

סד חולי מעיים לא ישא את כפיו וטוב שיצא קודם רצה (שם).

סה היו ידיו צבועין מיני צבעים לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו ואם הוא רגיל בעירו או שרוב בני העיר מלאכתו בכך אפילו אינו רגיל בעירו או במקום שהכהנים משלשלין הטלית על ידיהו נושא כפיו (סל"ב וס"ק קי"ז קי"ח).

סו מי שהוא כבד פה וכבד לשון או שאינו יודע לחתוך האותיות כגון שקורא לאלפין עיינין או לעיינין אלפין או לחתין ההין או שקורא לשיבולת סיבולת וכיוצא בזה לא ישא את כפיו ואם כל בני עירו קורין כך מותר לישא כפיו באותו מקום ולכן בזמננו שרוב בני עמנו אין יודעין להבחין בין הברת העין להאלף מותר לישא כפיו וי"א עוד דבמדינת רוסיא שרגילין הרבה לקרוא לשיבולת סיבולת אף שכלל אנשי המדינה יודעין ההפרש שבין שני ימנית לשמאלית מותר לישא כפיו ויש מפקפקין בזה (סל"ג וס"ק קי"ט ק"כ ושה"צ).

סז קטן שלא הביא שתי שערות אינו נושא את כפיו בפני עצמו כלל ואפילו באקראי אבל עם כהנים שהם גדולים נושא ואפילו בקבע ללמוד ולהתחנך כשיודע לישא כפיו כמנהגי הכהנים ורשאי לברך ואם הביא שתי שערות או שנעשה בן י"ג שנה ויום א' דמסתמא הביא שתי שערות נושא את כפיו ואפילו בפני עצמו ומיהו כל זמן שלא נתמלא זקנו אינו נושא כפיו בפני עצמו אלא באקראי בעלמא ולא בקביעות ובמקומות שאין נושאים כפים אלא ביו"ט מקרי אקראי וי"א דביה"כ ובתעניות שמרבין ברחמים אפילו באקראי חשיב כמו קבע וצ"ע וי"א שאם אין כהן אחר אלא זה נושא כפיו אפילו בקביעות וכן משמע בספר האשכול ואם נתמלא זקנו נושא כפיו אפילו יחידי בקבע ואם הוא בן י"ח שנה אפילו היה לו זקן מועט מקרי נתמלא זקנו וקודם לכן בעינן מילוי זקן ממש ואם הוא בן כ' שנה אע"פ שאין לו זקן הרי כנתמלא זקנו (סל"ד וס"ק קכ"א קכ"ב קכ"ג קכ"ה קכ"ו ובה"ל ד"ה אבל ד"ה ומיהו ד"ה ולא).
סח נגס לא ישא כפיו לבדו אפילו רגיל בעירו שלא יאמרו קטן נושא כפיו ואם יש לו זקן נושא (בה"ל ד"ה ומיהו).

סט שתי רביעית יין חי בבת אחת לא ישא את כפיו ואם מזוג במעט מים או ששתאו בשתי פעמים מותר ואם שתי מרביעית אע"פ שהוא מזוג ואפילו שתאו בכמה פעמים לא ישא את כפיו עד שיסיר יינו מעליו [ועיין בסימן צ"ט דין ג' והוא הדין כאן] וכ"ו לענין יין אבל שאר משקין המשכרין נושא כפיו אלא א"כ שתי כל כך עד שאינו יכול לדבר בפני המלך ואם שתי יין מגתו המג"א אוסר וכמה אחרונים חולקים עליו כיון שאינו משכר (סל"ח וס"ק קל"ח קמ"א).

ע כהן מומר לע"ז ואפילו לדת הישמעאלים שאינם עובדים ע"ז או מומר לחלל שבת בפרהסיא לא ישא כפיו ואם עשה תשובה אפילו עבד ע"ז במזיד נושא כפיו וכ"ש אם שגג או נאנס ודעת הרמב"ם דדוקא אם רק הודה לע"ז וקבלה באלוה אבל אם עבדה ממש אפילו באונס ועשה תשובה לא ישא כפיו ואם הבטיח להמיר וחזר לא נפסל והעיקר כדעה ראשונה (סל"ז וס"ק קל"ד קל"ה קל"ו וע"ל סי' ל"ט דין ט').

עא ערל שלא מל את עצמו במזיד נכון להחמיר שלא ישא כפיו עד שימול אבל אם מתו אחיו מחמת מילה יש להקל (בה"ל ד"ה ואם).

עב כהן שהרג את הנפש אפילו בשוגג לא ישא את כפיו ודוקא מת מיד אבל לא מת מיד אין להחמיר בשוגג שמא הרוח בלבלתו וגרם לו שימות ואם עשה תשובה נושא כפיו ואפילו היה מזיד ויש מחמירין במזיד וצ"ע לדינא ועכ"פ אם עלה אין להורידו ואם אנסוהו להרוג אע"פ שהיה צריך למסור עצמו למיתה נושא כפיו וצ"ע בזה ואם מל תינוק ומת נושא כפיו כיון שנתכרין למצוה ואם דחה אשה הרה והפילה ואפילו כלו לו חדשיו נושא כפיו שאין חייבין מיתה על העוברין ומי שהעם מרגנין אחריו שהוא שופך דמים כ"ז שלא נתברר הדבר אין לפוסלו אך אם הוא יודע בעצמו שהוא אמת לא ישא כפיו בין בפ"ע בין עם כהנים אחרים (סל"ה ל"ו וס"ק קכ"ח קכ"ט ק"ל קל"א קל"ב קל"ג ובה"ל ד"ה אפילו בשוגג ד"ה אפי' עשה ושה"צ אות צ"ט ק"א).

עג כהן שנשא גרושה או חלוצה או זונה או חללה אין נושא כפיו ואין נוהגין בו קדושה אפי' לקרות בתורה ראשון אא"כ יקבל עליו לפני נ"כ לגרשה תיכף באותו יום

שונה ה' נשיאת כפים ס' קכ הלכות רלא

וגם ידור הנאה על דעת רבים מהגשים שהוא אסור בהם ואפילו גרשה או מתה פסול עד שידור הנאה ואם ירצה לשהותה עוד על איוה זמן אף שידור ממנה הנאה אסור לישא כפיו ואינו עולה לתורה ראשון ואם הוא מעוכב מחמת נפשות מלגרשה צ"ע (ס"מ וס"ק קמ"ז קמ"ט ושה"צ).

עד כהן שנטמא למת שאינו משבעה מתי מצוה במזיד פסול מן הדוכן וכל מעלות הכהונה עד שישבו ויקבל בב"ד שלא יטמא עוד למתים ואין צריך לידור ולהשבע בזה ואפשר דדוקא במועד לכך אבל באקראי בעלמא אינו נפסל וצ"ע ורופא שמבקר מתים שיש לו תועלת הרווחת ממון לא סגי בקבלה לבד עד שידור ברבים (סמ"א וס"ק ק"ג קנ"א ובה"ל ד"ה נטמא).

עה בזמן הזה אין נהגין לפסול כהן משום זנות והמרת דת של בנו או בתו (ס"ק קנ"ד).

עו החלל שגולד מאיסורי כהונה שהן גרושה וזונה וחללה ואפילו גולד מחלוצה שהוא חלל של דבריהם אינו נושא כפיו (סמ"ב וס"ק קנ"ה קנ"ו וע"ל דין ז').

עז לא היו בו מהדברים המונעים נשיאת כפים הנוכרים בסימן זה אע"פ שאינו מדקדק במצות אפילו מצות המורות כעריות וכדומה הוא מפורסם לכל ברשעתו נושא את כפיו ואפילו לא עשה תשובה שאין שאר עבירות חוץ מהנוכרים לעיל מונעים נשיאת כפים (סל"ט וס"ק קמ"ב קמ"ג קמ"ד קמ"ה קמ"ו).

עח אבל תוך י"ב חדש על אביו ואמו או כל שלשים על שאר קרובים שמחויב להתאבל עליהן לא ישא כפיו אפילו בשבת ויו"ט [וכן הקובר מתו ברגל או אונן ביו"ט] ויצא מבהכ"נ קודם רצה אבל קרובים שאין חייב להתאבל עליהן חייב לישא אפילו בשבת ראשונה ואם אין בבהכ"נ שני כהנים אחרים חוץ מהאבל מותר לו לישא כפיו תוך י"ב חדש על אביו ואמו ותוך ל' על שאר קרובים אבל תוך שבעה אפילו בשבת ואין שם כהן אלא הוא לא יעלה ויצא קודם שמתחילין רצה כדי שלא יקראוהו ובדיעבד אם לא יצא וקראוהו אפילו בחול ויש שם כהנים אחרים צריך לעלות וי"א דבאונן אפי' קראוהו לא יעלה (סמ"ג וס"ק קנ"ז קנ"ח קנ"ט ובה"ל ד"ה יצא).

עט י"א דכהן שאינו נשוי לא ישא כפיו ולא נהגו כן אלא נושא כפיו אפילו אין שם כהנים אחרים ומ"מ הרוצה שלא לישא כפיו אין מוחין בידו רק שיצא קודם רצה כדי שלא יקראוהו או יאמרו לו ליטול ידיו ואם הוא נשוי אלא שאין אשתו עמו לכר"ע נושא כפיו (סמ"ד וס"ק ק"ס קס"א קס"ג ובה"ל ד"ה יצא).

פ נהגו בהרבה מדינות שאין נושאים כפיהם אלא ביו"ט ובתפלת מוסף בין שחל בחול או בשבת ונהגו הכהנים לטבול בערב יו"ט ואינו מעכב בדיעבד וכן ביה"כ נושאים כפיהם במוסף ויש שנושאים גם בנעילה ויש גם בשחרית [ובשאר הימים הראויים לנשיאת כפים אומרים או"א וכר' כדלעיל סימן קכ"ז] ובארץ ישראל ובכל מלכות מצרים המנהג לישא כפים בכל יום והפוסקים קילסו למנהגם בזה (סמ"ד וס"ק קס"ד קס"ה).

פא אלו תיבות שהכהנים הופכים בהם לדרום ולצפון יברכך וישמרך אליך ויחונך אליך לך שלום ונהגין שמאריכין בניגון אלו תיבות אך לא ינגנו אמירת וישמר בלא כ"ף וכן בייחונך דדוקא בסוף מאריכין דקודם שמסיים לא משמע כוונת התיבה כלל וכן החונים יזהרו שלא יחלקו התיבות לשתיים (סמ"ה וס"ק קס"ט).

פב נהגין הקהל לומר הרבון [המבואר בסימן ק"ל] אחר קריאת המקרא תיבה אחרונה של כל פסוק והכהנים שותקים או מגנים או ואחר שמסיימין הצבור הרבון מסיימין הכהנים תיבה האחרונה והנכון שהצבור לא ימשכו הרבה באמירתם שלא יהא הפסק בין קריאת המקרא לאמירת הכהנים ובפרט כשאין הכהנים מגנים אלא שותקין והש"ץ לא יאמר הרבון דהיינו הפסק ואם אחר הוא המקרא יכול המקרא לומר הרבון אחר שהקריא תיבת שלום אבל בשאר פסוקים לא יאמרונו שמא יתבלבל ולא ידע לחזור ולהקרות (סמ"ה וס"ק קע"ג ובה"ל ד"ה ובשעה וע"ל ס"ה דין ה').

פג כשאין כהנים במוסף לעלות לדוכן נהגין שאין אומרים ותערב (ס"ק קע"ג).

פד אסור להשתמש בכהן אפילו בזמן הזה דהוי כמועל בהקדש ואם מחל מותר וי"א שאינו יכול למחול אלא א"כ יש לו איזה הנאה מזה כגון בשכר או אפילו בחנם לאדם חשוב שהוא חפץ לשמשו ונהנה מזה אבל אם אין לו שום הנאה מזה אין יכול למחול דאע"ג דכבוד יכול למחול כמו לפתוח ראשון או ליטול מנה יפה וכדומה מדברים שאנו מחויבים לכבדם (ע"ל סי' קס"ז דין כ"ה וסי' ר"ב דין ז' ח') אבל שמוש ענין של בזיון הוא וטוב להחמיר לכתחלה וכ"ש להשתמש שירות בזויות שיש ליוזר וכהן בכהן אפשר שמותר וגם יש שמצדדין להקל בכהן ע"ה ומ"מ בשירות בזויות בדאי נכון ליוזר (סמ"ה וס"ק קע"ה ובה"ל ד"ה אסור).

סימן קכט. באיזה תפלות נושאים כפים

א אין נושאים כפים אלא בשחרית ומוסף ובנעילה ביום שיש בו נעילה כמו ביום"כ ובתעניות המבוארים בסי' תקע"ט ובלבד כשהוא עדיין יום אבל לא במנחה ואפילו עלה ירד [ובמקומות שנהגו שאין נושאים כפים אלא ביו"ט נפ"מ דינים אלו לענין אמירת אור"א ברכנו וכו'] שאומרים אותו בזמן הראוי לנשיאת כפים חוץ ממנחת תעניות שיש בהם נעילה כדבסמור [ס"א וסק"ב ח' ט'].

ב בתענית שיש בו נעילה אין נושאים כפים במנחה ומ"מ אומרים אור"א וכהן שעלה לדוכן לא ירד אבל בשאר תעניות שאין בהם נעילה דהיינו כל הדי' תעניות וצום אסתר נושאים כפים במנחה (ס"א ב' וסק"ד ר' י') ואין חילוק אם מתפללים מנחה גדולה או מנחה קטנה (חזו"א אור"ח סימן כ') ותעניות שאינם קבועים כגון המתענים ב' באדר או בט"ו בכסליו וכדומה או בה"ב וכ"ש המתענים עד חצי היום כמו בער"ה אין נושאים כפיהם ואין אומרים אור"א (סק"י ושע"צ).

סימן קל. רבש"ע שאומרים בשעת נשיאת כפים

א מאן דחוי חלמא ולא ידע מאי חזי יעמוד לפני הכהנים ויאמר בשעה שמאריכים בניגון התיבות שבסוף הפסוקים רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך וכו' בין חלומות שחלמתי על אחרים ובין חלומות שחלמתי על עצמי וכו' [כ"כ המג"א אבל בא"ר הסכים לומר להיפך בין שחלמתי על עצמי ובין שחלמתי וכו'] ויסיים בתפלה בפעם ראשון ותשמרני ובפעם ב' ותחנני ובפעם ג' ותבוא עלי ברכת כהניך ותרצני ויכוין לסיים בסוף כל פסוק עם הכהנים ויענו הצבור אמן ואם לא סיימו עדיין הכהנים יאמר אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמן יה"ר שתשים עלינו שלום ויסיים עם הכהנים תיבת שלום שיענו הצבור אמן על שניהן ובמקום שאין כהנים יאמר כ"ז בשעה שהש"ץ אומר שים שלום ויסיים עם הש"ץ ויענו הקהל אמן ואם לא יוכל לסיים עם הש"ץ יתחיל כשהש"ץ אומר יברכך ואם סיים קודם הש"ץ יאמר אדיר במרום כנ"ל ויש נהגין שבכל פעם אומרים אדיר במרום כשהש"ץ אומר וטוב בעיניך וכו' (ס"א וסק"ג ד' ה' ר' ז' ט' י' וע"ל סימן ס"ה דין א' ד' ה' וסי' קכ"ט דין פ"ב).

ב לא יאמר הרבון כ"א כשחלם לו באותו לילה ובמקומות שאין נושאים כפים אלא ביו"ט נהגים לומר אפילו אותם שלא חלמו דא"א שלא חלם בין רגל לרגל ואם חל יו"ט בשבת לא יאמרנו אלא מי שחלם חלום רע באותו לילה וביו"ט שני אין לומר הרבון מי שלא חלם לו בלילה שלפניו והעולם אין נהגין כן שחוששים שמא חלמו להם אחרים ומ"מ לא יתחיל מרבון חלום שחלמתי וכו' אלא יתחיל מיה"ר וכו' שיהיו כל חלומותי וכו' (ס"א וסק"א ד' ט' ובה"ל ד"ה מאן).

הלכות נפילת אפים

סימן קלא. דיני נפילת אפים

א אין לדבר בין תפלה לנפילת אפים ואם עבר ודיבר מ"מ צריך ליפול על פניו ודוקא כשמפסיק ועוסק בדברים אחרים לגמרי אבל שיחה בעלמא לית לן בה [רק בשעת חזרת הש"ץ אסור אפילו שיחה בעלמא] וכ"ש לדבר קדושה כגון מה שמפסיקין בתחנונות כגון והוא רחום מותר להפסיק ואפילו בתוך נפילת אפים מותר לענות איש"ר וכל דבר קדושה (ס"א וס"ק א' ב').

ב מותר להתפלל במקום א' וליפול במקום אחר אך שלא יפסיק באמצע (סק"ב).

ג כתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה דהיינו אפילו כשמשתחוה לשמים על אבן משכית או רצפת אבנים אבל על רצפת לבנים מותר וכן התורה אין אסור כ"א כשיש תרתי לגריעותא דהיינו כשמשתחוה בפישוט ידים ורגלים וגם על רצפת אבנים דוקא אבל דרך קידה דהיינו שנופל על אפיו על הרצפה בלא פישוט ידים ורגלים או בפישוט ידים ורגלים שלא על רצפת אבנים אין אסור חכמים גזרו קידה אטו השתחויה [דהיינו כשפניו דבוקים בקרקע אבל אם שוחה בתפלה מותר] ושללא על הרצפה אטו רצפה אבל אם היה תרתי למעלותא דהיינו דרך קידה בלא רצפת אבנים מותר ולכן בר"ה וביה"כ כשנופלים על אפיהם יציעו שם עשבים או יפסיקו בטלית או דבר אחר בינו לרצפה ואם לא היה קידה גמורה שנטה מעט על צדו אפילו נופל על הרצפה או שלא על הרצפה אפילו בפישוט ידים ורגלים ונטה קצת על צדו מותר אבל בפישוט ידים ורגלים וע"ג רצפה כיון שהוא דאורייתא לא מהני הטייה על צדו (ס"ח וס"ק מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד ושעה"צ).

ד בנפילת אפים שלנו נהגו שלא ליפול על פניהם ארצה ממש אלא בהטיית הראש ולכסות פניו ולא די בכסוי היד שנפל עליה שאין הגוף מכסה את עצמו אלא יכסה בבגד ובשחרית שיש תפילין בשמאלו יטה על צד ימין ויכוין שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני ובמנחה או כשאין לו תפילין בשמאלו יטה על שמאלו [וש"ץ העומד גם לימין הארון טוב שיטה ראשו מעט כלפי הארון] ואפילו הנוהגין כהגר"א להטות גם בשחרית על שמאלו מ"מ אם מתפלל בבהמ"ד שהעולם אין נוהגין כן אסור לשנות משום לא תתגודדו אך המניח תפילין במנחה מצדד בח"א שיכול לסמוך על דעת הגר"א וליפול על שמאלו (ס"א וס"ק ג' ה' ר' ז').

ה נפילת אפים מיושב ולא מעומד ובשעת הדחק אין קפידא ולכן אם סיים תפלתו וקודם שעמד כדי הילוך ד"א התחילו הצבור לומר תחנון יעמוד במקומו ויפול על פניו מעומד עם הצבור וכן אם אחר עומד נגדו ומתפלל שמ"ע ואסור ל"א לישב נגדו אפילו כמלא עיניו וא"א לו לילך לצדדין יפול על פניו מעומד וכן כל כה"ג (ס"ב וסק"י וע"ל סי' קכ"ג דין ד').

ו אין נפילת אפים אלא במקום שיש ס"ת ואפילו יחיד בביתו אם יש לו ס"ת נופל ואם אין שם ס"ת אלא שאר ספרים יש מחלוקת בזה אבל בלא זה אומרים תחנון בלא נפילת אפים ובהצד בהכ"ג או בעזרה הפתוחין לבהכ"ג והפתח פתוח ויכול לראות משם מקום הארון וכן בעזרת משם א"י יכול לראות מהחלונות מקום הארון נופלים על פניהם ואם העזרה נמשכת מצד דרום בהכ"ג או צפון אף שפתח בהכ"ג פתוח כיון שא"א לראות משם מקום הארון אין נופלים על פניהם [אבל מצד מערב אף במקום שאין רואין הארון נופלין כיון שהפתח פתוח] וכן אם יש חדר פתוח להעזרה אפילו מצד מערב וגם פתח ביהכ"ג פתוח לעזרה אין נופלים כיון שהוא חדר בפני עצמו וא"א לראות משם הארון ובשעה שהצבור אומרים תחנון מותר גם ליחיד ליפול על פניו בביתו אפילו אין לו שם ס"ת והוא שאין טיגוף מפסיק בין ביתו לבהכ"ג (ס"ב וסק"י"ב י"ג י"ד ט"ו ושה"צ).

ז אין נפילת אפים בלילה ולכן אם נמשכה תפלת המנחה עד הלילה אין נופלים על פניהם ובין השמשות של לילה נוהגין ליפול ובימים שאומרים אבינו מלכנו במנחה

יוכל לדלג א"מ כדי ליפול מבעד יום ובלילי אשמורת נוהגין ליפול על פניהם שהוא קרוב ליום ויש מתירין מחצות הלילה ולהלן וכן משמע במ"א ויש נוהגין להאריך בסליחות עד נכון היום ואז יפלו על פניהם אבל בער"ה לא יתכן מנהג זה שהרי אין נפילת אפים בער"ה ולומר המזמור של נפילת אפים אין חשש אפילו בלילה (ס"ג וס"ק ט"ז י"ז י"ח י"ט).

ח אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו דרך קידה אפילו בלא פשוט ידים ורגלים ובלא רצפת אבנים דוקא כשמתפלל על הצבור ובפני הצבור ואין הקהל נופלים עמו אא"כ הוא בטוח שיענה כיהושע בן נון ואם מטה קצת על צדו וכ"ש נפילת אפים שלנו שהוא רק הטיית הראש וכסוי פנים מותר (ס"ח וס"ק ל"ז ל"ח).

ט אין נופלים על פניהם בר"ח ובחנוכה ובפורים גדול ב' ימים ובפורים קטן של שנה מעוברת ב' ימים ובל"ג בעומר ובט"ו באב ובט"ו בשבט ובכל חודש ניסן ובין יוה"כ לסוכות ומתחלת ר"ח סיון עד אחר שבועות ויש שאין נופלים כל השנה ימים שאחר שבועות ובכל אלו אין נופלים גם במנחה שלפניהם ובערב יוה"כ ובער"ה אפילו שחרית אין נופלים אבל במנחה שלפניהם נופלים (ס"ו ז' וס"ק ל"ב ל"ג ל"ה ל"ו).
י נוהגין האשכנזים להרבות במיני פירות של אילנות בט"ו בשבט (סקל"א וע"ל סי' רכ"ה דין י"ב).

יא אין נופלים על פניהם בבהכ"נ שימולו בה את התינוק באותו היום אע"פ שאין מתפללים שם בעלי הברית ואם הבעל ברית מתפלל שם דהיינו אבי הבן או הסנדק או המוהל [ולא המוציא והמביא התינוק] אף שהמילה בבית אחר אין נופלים על פניהם דוקא בשחרית אבל במנחה אחר הברית אם מתפללים אצל התינוק א"א תחנון קודם הסעודה ובאמצע הסעודה אבל לאחר בהמ"ז אומרים אבל כשמתפללין בבית אחר אע"פ שהבעל ברית שם אומרים תחנון אפילו קודם הסעודה אך הבעל ברית והסנדק ומוהל לעולם אין אומרים במנחה אפילו לאחר בהמ"ז (ס"ד וס"ק כ"ב כ"ה).

יב אין נופלים ע"פ במקום שיש חתן דהיינו משעה שנכנס לחופה [ולא מקודם ויש מקילין אף בשחרית] כל ז' ימי המשתה מעל"ע כגון שהחופה ה' ביום א' מעט קודם לערב א"א תחנון עד יום א' הבא מעט קודם לערב דוקא אם החתן בחור או הכלה בתולה אבל אלמן שנשא אלמנה אין נוהג רק ג' ימים ולכן טוב שהחתן לא יכנס לבהכ"נ כל ז' ימי המשתה שנמנעין לומר תחנון בעבורו (ס"ד וס"ק כ"א כ"ו).

יג המתפללים אצל חתן או מילה אף שיצאו אח"כ לבתיהם א"צ לומר תחנון שכבר חלה עליהם השמחה ואם ה' מילה או חתן בתענית צבור אין נופלים על פניהם וא"א הוא רחום שדינו כתחנון ואפילו במקומות שאומרים והוא רחום בכל תענית צבור אפילו אינו ב' ה' אבל אומרים סליחות ווידוי (ס"ה וס"ק כ"א כ"ו כ"ט).

יד כשיש מילה או חתן בבהכ"נ א"א תחנון גם המתפללים בעזרה כיון שנגררים אחרי בהכ"נ כשאין שם ארון ותיבה אבל בבהכ"נ האחרת אומרים תחנון (ס"ד וסקכ"ד).

טו אין נופלים ע"פ בבית האבל כל שבעה ואפילו אחר שיצאו מביתו א"צ לומר תחנון אבל הוא רחום יאמר אח"כ בביתו ויש מקילין בזה ובא"ר מסתפק דאפשר שאם מתפלל במקום המת אפילו אין שם האבל א"א תחנון ואם האבל הולך לבהכ"נ או לבית אחר האבל עצמו לא יאמר אבל הצבור אומרים תחנון (ס"ד וס"ק כ').

טז א"א הלל בבית האבל המתפלל בבית האבל בר"ח א"צ לאומרו אפילו כשהולך אח"כ לביתו אבל בחנוכה שגומרין את הלל צריך לאומרו אח"כ בביתו ובשבת שחל בר"ח או הקובר מתו ברגל כיון שאין בו אבילות אומרים הלל אפילו אם מתפללים בבית האבל (סק"ב).

יז נוסח התחנון כל מקום לפי מנהגו ובמדינות אלו נוהגין לומר רחום וחנון וכו' ולאחר שנפל ע"פ יגביה ראשו ויתחנון מעט מיושב כפי המנהג ונוהגין לומר ואנחנו לא נדע כו' וראוי לומר ואנחנו לא נדע בישיבה מה נעשה בעמידה (ס"א וס"ק ח' ט').

יח אחר תחנון אומרים חצי קדיש אשרי למנצח ואפילו בימים שא"א תחנון אומרים למנצח ואל ארך אפים מלבד בבית האבל ובר"ח ובת"ב וע"פ וערב יוה"כ וחנוכה ופורים גדול ב' ימים ופורים קטן ב' ימים (ס"א וס"ק ל"ה).

סימן קלב. דיני קדושת ובא לציון

- א מתרגמין קדושת ובא לציון וצריך ליוהר מאד לאמרו בכוונה (ס"א).
- ב כשמכריזין דבר יש להכריז קודם שמתחיל הש"ץ לומר אשרי ולא בין אשרי ללמנצח וכ"ש בשעה שאומרים הקהל אשרי או סדר קדושה שתבטל עי"ז כונתו (ס"ב).
- ג אסור לאדם לצאת מבהכ"נ קודם קדושת ובא לציון ואפילו ירצה לאמרו בפ"ע יש ליוהר שנכון וטוב לכתחלה להדר לאמרו בצבור ואם הצבור התחילו לומר ואתה קדוש והוא לא אמר עדיין אשרי ובא לציון יש לאמרו עמהם ואח"כ יאמר אשרי ולמנצח וב' פסוקים ובא לציון ואני זאת בריתי וגו' וכתב המ"א שאפילו קודם התפלה אם מצא הצבור אומרים קדושת ובא לציון יאמר עמהם וכמדומה שהעולם לא נהגו כן ובשעת הדחק יכול לאמרו גם ביחיד (ס"א ב' וס"ק ג' ה' ו' ושה"צ).
- ד פסוקי הקדושה שבלשון הקודש יאמרו ברבים ובקול רם אבל התרגום לא יאמרו בקול רם כשאומרים בצבור שאין אומרים תרגום ברבים אבל כשמתפלל שלא בצבור יכול לאמרו בקול רם (ס"א וס"ד).
- ה אומרים אחר כל ג' תפלות עלינו לשבח מעומד ויש כמה נוסחאות בעלינו ואין לשנות שום נוסחא כי כל נוסחא יש לה יסוד ובבתי כנסיות הגדולים שמתפללים מעריב סמוך למנחה אין אומרים עלינו אחר מנחה דעלינו שאחר מעריב קאי גם אמנחה (ס"ב וס"ק ז').
- ו יוהר לומר עלינו בכוונה באימה וביראה כי כל צבא השמים שומעים והקב"ה עומד עם פמליא של מעלה וכולם עונים ואומרים אשרי העם שככה לו אשרי העם וכי' (ס"ב וס"ח וע"ל סי' ס"ה דין י').
- ז כשמגיע אל אל לא יושע יפסיק מעט קודם שיאמר ואנחנו כורעים וכשאומר ואנחנו כורעים צריך לכרוע שלא יהיה נראה ככופר ח"ו (ס"ב וס"ט).
- ח אומרים קדיש יתום אחר עלינו ואומרים אותו יתומים שמת אביהם ואמם בתוך שנה ראשונה ואפילו הם קטנים [ואם הם גדולים ויכולים להתפלל לפני העמוד זהו טוב יותר מאמירת קדיש] ואם אין יתום בבהכ"נ יאמרו מי שאין לו אב ואם ואפילו מי שיש לו אב ואם יכול לאמרו אם הוא משער שלא יקפידו אבל להתפלל לפני העמוד ולפרוס על שמע אין לו לחוש כלל שמא יקפידו (ס"ב וס"ק י"א וע"ל קונטרס מאמר קדישין כל דיני קדיש יתום).
- ט אומרים בכל יום השיר השייך לאותו יום ואיזה מזמור נהגין לומר ביו"ט עיין בהל' יו"ט ובמנחה אין צ"ל שיר של יום (ס"ט"ו ט"ז).
- י אומרים אין כאלהינו ואח"כ אומרים פטום הקטורת ויש שאינם אומרים פטום הקטורת בחול רק בשבת ויו"ט דחוששין שמא ידלג אחד מסממניה מתוך שממהרין למלאכתו וחייב מיתה ויש מפקפקין בזה ולכן המדקדקין נהגין לאמרו בכל יום ואותן שא"א רק בשבת יאמרו מתוך הסידור ובשבת ויו"ט אומרים אותה אחר מוסף. ובשל"ה כתב לאמרו קודם תפלה ואחרי' ואח"כ נהגין העולם לומר משנת השיר שהיו הלויים אומרים וכי' כמו שנדפס בסידורים (ס"ב וס"ק י"ד ט"ו י"ז וע"ל סי' ג' דין ב').
- יא במנחה יש לומר פטום הקטורת אחר תפלת המנחה או קודם ולא בלילה (ס"ב וס"ק י"ג וע"ל סי' רל"ד דין ד').
- יב כשיוצא מבהכ"נ אומר ה' נחני וגו' ומשתחוה ויוצא (ס"ב וע"ל ס"צ דמ"ב דין ס"ה וסי' צ"ג דין ב' וס"ק א' דין י"ב).

קונטרס מאמר קדישין

יג חמשה חלוקים הם באמירת קדיש ואלו הם בן שבעה ובן שלשים ובן י"ב חודש ויום הפסקה [דהיינו שפוסק בו מלומר קדיש] ורא"צ.

יד אין מונין השבעה והשלשים כי אם מיום הקבורה ולא מיום המיתה [ולא מיום שנודע לו] ואפילו עבר זמן רב בין מיתה לקבורה אבל יא"צ מונין מיום המיתה בין שהיה אצל המיתה ובין שלא היה רק אצל הקבורה ואפילו בשנה ראשונה ויום הפסקה מונין מיום הקבורה אף אם יש ימים רבים בין מיתה לקבורה אין מונין אלא מיום הקבורה (ובבה"ל נדפס אך הוא ט"ס ובדפוסים אחרים מתוקן).

טו אין אומרים מקצת היום ככולו לענין שבעה ושלשים דאפילו בתפלת המנחה יש לו עדיין זכות של שבעה ושלשים.

טז פוסקים לומר קדיש חודש קודם היא"צ ויום א' קודם היא"צ בחודש האחרון דהיינו אב. היא"צ שלו חל בו' שבט צ"ל קדיש רק עד ו' בטבת ועד בכלל זאם השנה מעוברת מפסיקים שני חדשים ויום אחד קודם.

יז יש חילוק בין בן שבעה גדול לבן שבעה קטן ובן שבעה גדול היינו שאינו הולך לבהכ"נ אלא בשבת ואפילו יש לו מגין בביתו בחול ובן שבעה קטן היינו שהולך כל ז' לבהכ"נ וכן גדול אם יושב ימי אבילותו לבהכ"נ או שנתבטל ממנו האבלות של ז' מחמת הרגל אע"פ שיש לו כל דין בן ז' ובן ז' לענין קדיש מ"מ דינו כבן ז' קטן כיון שהולך כל ז' לבהכ"נ וכן מי שמת אביו ברגל יש לו ברגל דין בן ז' קטן ואחר הרגל אף שמונה שבעה אין לו לענין קדיש רק דין בן ז' כשנגמר ז' ימים מהקבורה.

יח בן ז' גדול יש לו כל הקדישים ומדחה לבן ז' ויא"צ וכ"ש לבן יב"ח מכל הקדישים דוקא קדישים של תפלה אבל שיר של יום או קדיש של תהלים יקח היא"צ קדיש אחד בלי גורל והשאר קדישים של תהלים יפיל היא"צ גורל עם שאר האבלים אבל בן ז' קטן יש לו כל הקדישים של תפלה אפילו נגד בן ז' רק ליא"צ יש לו קדיש אחד ואם יש הרבה יא"צ נגד כל הקדישים, נדחה הבן ז' קטן (ועיין דין כ"ו מהו קדישים של תפלה).

יט מי שיש לו זכות יותר לענין קדיש כגון בן ז' ובן ז' ויא"צ יש לו זכות גם כן להתפלל לפני העמוד (וע"ל סי' נ"ג דין מ"א).

כ בתוך ז' אורח ותושב שוין בכל הקדישים ואורח בן ז' מדחה לבן ז' ויא"צ תושבים (וע"ל דין ל"ז).

כא בן ז' גדול ובן ז' קטן שוים ואפ"ה אם יש עוד יא"צ ויש ג' קדישין נדחה היא"צ לגמרי ובן ז' גדול אומר ב' קדישים ובן ז' קטן קדיש אחד.

כב בן ז' יש לו כל הקדישים של חיוב נגד אבל יב"ח אבל קדיש של תהלים או שיר של יום או של מזמור שיר חנוכה הוא לאבלי יב"ח וכן קדיש של פריסת שמע שעושין לפני הפתח.

כג בן ז' עם יא"צ יאמר היא"צ קדיש אחד ערבית ובן ז' שחרית ומנחה ב' קדישים ואם היא"צ לא בא לבהכ"נ ערבית יאמר קדיש ראשון שחרית ואם יש הרבה יא"צ נדחה הבן ז' מכל וכל.

כד יום הפסקה נהגו האבלים לתת לו כל הקדישים אבל אינו דוחה ליא"צ, ובן ז' דוחה ליום הפסקה שלא לומר רק קדיש אחד.

כה מי שהוא בן ז' לאביו וגם בן יב"ח לאמו אין לו רק הקדישים של בן ז' דזכרון אחד עולה לשניהם אבל אם יש כמה יא"צ באופן שנדחה הבן ז' לגמרי יש לו עכ"פ קדיש בקדישים של תהלים כשאר אבלי יב"ח.

כו יא"צ דוחה לאכל יב"ח מכל התפלות והקדישים של חיוב מיום זה והקדישים של תהלים ושיר של יום ושל מזמור שיר חנוכה אין יכול לדחות להאבלים וקדיש של מזמור שיר ליום השבת אם חל היא"צ שלו ביום ז' אין לו חלק בהם ואם חל היא"צ בשבת משמע מא"ר דשייך להיא"צ אך בפמ"ג כתב שעתה המנהג שאין ליא"צ רק הקדיש של עלינו ויא" שיתילו גורל האבלים עם היא"צ וכן בקדיש שאומרים אחר חמש מגילות וקדיש שאחר במה מדליקין.

כז אם יש ב' אבלים שוים כגון שניהם של ז' או של ז' או של יב"ח או של יא"צ יטילו גורל ביניהם ומי שעלה עליו הגורל לומר ערבית יש להשני קדיש אחד

בלי גורל ועל הקדיש הג' יטילו גורל וכן אם יש הרבה ג"כ יטילו גורל ומי שעלה עליו הגורל לומר ערבית לא יונה בגורל עד שיאמרו שאר האבלים כל אחד קדיש אחד וכשיחזור חלילה יטילו כולם גורל יחדיו מחדש וכ"ז באין יכולין להתפלל לפני העמוד אבל אם יכולים להתפלל ושניהם מרוצים להקהל יטילו ביניהם גורל שאחד יתפלל עד אשרי ובא לציון והשני יתפלל אשרי ובא לציון ואם האחד אינו יכול להתפלל והשני יכול או שאחד אינו מרוצה להקהל והשני מרוצה לא הפסיד זכותו בקדישים זה שהתפלל כיון שהשני אינו יכול להתפלל.

כח ב' שיש להם יא"צ ואחד רוצה להשכים לדרך למחר אינו יכול לומר תן לי עתה הקדיש של ערבית וטול אתה למחר שיכול לומר לו אני רוצה להקדים למצה אלא יפילו גורל.

כט אם יש כמה יא"צ והטילו גורל והיו לשנים אותיות שוים גדולים במנין הגורל בטל לגמרי ויטילו גורל מחדש כל היא"צ ואם אחד הי' לו אות גדול ואחריו שנים שוים הראשון זכה והאחרים יטילו כולם גורל אף זה שהי' לו אות פחות משנים אלו. ל מי שהיה לו יא"צ ולא יכול לומר קדיש כגון שהיה בדרך או שלא הגיע לו קדיש יכול לומר קדיש בתפלת ערבית של אחר יום היא"צ.

לא מי ששכח יום מיתת אביו ואמו יבחר לו יום א' בשנה שיאמר בו קדיש ובלבד שלא יסיג זכות אחרים בקדישים וכן מי שספק לו אם מת אביו ואמו יכול לומר קדיש מספק אם אינו גזול לאחרים.

לב מי שהוא מתפלל בבהכ"נ או בבהמ"ד תמיד אם בא לומר קדיש בבהכ"נ אחרת האבלים ששם יכולים לדחותו ואפילו הוא בתוך ז' דגורע מאורח כיון דיש לו מקום שהוא מתפלל.

לג כשיש בבהכ"נ אחים שאומרים קדיש אחר אביהם או אמם ויש עוד אבל שהוא יחד לאביו יחלוקו כולם בגורל ולא חשבינן האחים כאיש אחד כי כולם חייבים לומר קדיש בשביל כבוד אב ואם.

לד מי שאין לו בן ראוי ליתן קדיש לבן בנו אך שאר האבלים יאמרו ב' קדישים והוא יאמר קדיש אחד והולכין בזה אחר המנהג.

לה האבל מתפלל לפני העמוד אפילו בימים שא"א בהם תחנון אבל בימים שא"א בהם למנצח ואל ארך אפים אין להאבל להתפלל לפני העמוד ומיהו בערב יוה"כ נהגין שהאבל מתפלל לפני העמוד (ובסימן תקפ"א סק"ו כ' בימים שא"א תחנון מותר להתפלל שחרית אם אחר יאמר הלל אבל מוסף לא יתפלל והח"א כתב כמדומה שהגר"א לא היה מגיח להתפלל אפילו שחרית בר"ח ובל"כא אחר מותר להתפלל אפילו מוסף וחנוכה לא יתפלל לילה ראשונה משום שאומרים שהחיינו על הגרות ואפשר אם אחר ידליק מותר הוא להתפלל ובסימן תרפ"ג סק"א כתב אבל לא יתפלל שחרית בחנוכה דיש הלל אבל ערבית יתפלל דהא גם בר"ח מתפלל ערבית עכ"ל ובסימן תרע"א ס"ק מ"ד כתב שאבל מתפלל בחנוכה מנחה ומעריב אבל בחח"מ מנעתי לפעמים האבל להתפלל מנחה ומעריב ובט"ו באב ושבת ול"ג בעומר דליכא הלל מתפלל שחרית ג"כ עכ"ל וצ"ע).

לו אם אינו יכול לומר קדיש מוטב שישכור אחד לומר קדיש במקומו משיאמר אחד בחנם ומיהו אותו ששכרנו אין לו זכות במקום האבלים.

לז תושב או אורח אם שניהם בני ל' או בני יב"ח או שניהם יא"צ דוחה התושב את האורח לגמרי מלהתפלל ולומר קדיש על העמוד אך בפריסת שמע וקדיש שעל הפתח שניהם שוין ויחלוקו בגורל ומ"מ פעם ראשונה יש לאורח בן יב"ח רשות להתפלל ולומר קדיש יתום במקום תושב בן יב"ח ומכאן ואילך בכל ל' יום יש רשות לאורח להתפלל ולומר קדיש יתום פעם א' (וע"ל דין כ').

לח יא"צ תושב ובן ל' אורח האורח יאמר קדיש ג' והתושב יאמר קדיש ראשון ושני. לט יא"צ אורח ובן ל' תושב או בן יב"ח תושב יש ליא"צ אורח רק קדיש אחד דהיינו קדיש ראשון.

מ בן ל' אורח ובן יב"ח תושב שניהם שוים ויחלוקו בכל התפלה בקדישים.

מא אם יש בן ל' תושב ויא"צ תושב ויא"צ אורח יאמר היא"צ תושב קדיש ראשון ויא"צ אורח קדיש ב' וכן ל' קדיש ג'.

מב אם אותו שמת יש לו בנים בעיר אחרת ובאו לשם אינם נקראים תושבים בשביל אביהם שדר כאן ונקבר כאן רק הדירים תוך הקהלה וכל דרי הקהלה נקראים תושבים בין הנותנים מס או משרתי הקהלה ואפילו עניי העיר שיש להם דירת קבע חשובים תושבים.

מג אם אדם קובע דירתו תוך הקהלה או משעה שהוא חייב לישא בעול עם דרי הקהלה חשוב תושב.

מד אם יש לבעה"ב מלמד או בחורים הלומדים בשיבה או שמש המושכר לזמן והוא פנוי שאין לו אשה ובנים נקרא תושב אבל אם יש לו אשה ובנים במקום אחר דינו כאורח.

מה אם בעה"ב מגדל בביתו יתום אפילו בשכר ואין לו אב ואם במקום אחר נקרא תושב אבל אם יש לו אב ואם במקום אחר נקרא אורח אפילו אם מגדלו בתורת צדקה וכ"ש בשכר.

סימן קלג. דין ברכו בשבת

א אפילו במקום שנהגו לומר ברכו בימות החול אחר קדיש בתרא שמא יחידים לא היו בבהכ"כ כשאמרו ברכו מ"מ בשבת ויו"ט אין לאמרו שאפילו המאחרים כבר שמעו ברכו מהעולים בתורה ועיין סימן ס"ט (ס"א וסק"א ב').

סימן קלד. סדר והוא רחום והגבהת התורה

א בשני ובחמישי הם ימי רצון ולכן נוהגין להרבות בהם בתחנונים ואומרים בהם והוא רחום וצריך לאמרו מעומד. ובכונה ובמתון ולא במרוצה ואם לא אמרו מעומד עובר על התקנה ונקרא פורץ גדר וי"א דלא מקרי פורץ גדר אלא אם לא אמרו כלל אבל אם אמרו שלא בעמידה לא הוי פורץ גדר (ס"א וסק"ב ב' ג').

ב יש נוהגים לומר והוא רחום בקול רם ויש אומרים אותו בלחש ונהרא ונהרא ופשטיה ויש מקומות נוהגים לומר קודם והוא רחום י"ג מדות ויודי ועיין בסימן תק"פ לענין הנוהגים להתענות בב' ה' (ס"א וסק"א ה' וע"ל סי' קל"א דין י"ג).

ג י"א דכשמסיים והוא רחום קודם הש"ץ ימתין עם התחנון על הש"ץ ונופל עמו והאידנא אין נוהגין כן וכל אחד נופל על אפיו בשעה שגומר (סק"ה).

ד אומרים קדיש עד לעילא קודם הוצאת הס"ת וביים שיש בו מוסף אומרים תתקבל קודם הוצאת הס"ת (סק"ט).

ה אל ארך אפים שאומרים אחר חצי קדיש צריך לאמרו מעומד מפני שיש בו חטאנו ויודי צריך לומר מעומד (סק"ד).

ו כשמוציאין הס"ת אומרים בריך שמיא בין בחול בין בשבת ואם לא אמרו בשעת הוצאה יוכל לאמרו עד שעה שפותחים לקרותו וצריך להחזיק הס"ת בימין וכן הנותנו והמקבלו ואפי' הוא איטר (סי' רפ"ב סק"א) ויאמר הש"ץ גדלו והקהל אומרים רוממו וכו' וצריך הש"ץ להגביה התורה ג' פעמים דהיינו כשאומר שמע וגו' אחד וגו' גדלו וגו' ואומרים הקהל אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים וכו' ובשבת ויו"ט אומרים על הכל יתגדל וכו' (ס"ב וסק"ג וע"ל סרפ"ב ד"ב).

ז כשעולה הראשון לקרות אומרים ברך שנתן תורה וכו' האל תמים וכו' (ס"ב וסקט"ו).

ח יש נוהגים להגביה הס"ת קודם הקריאה ומנהגנו להגביה אחר הקריאה וצריך לגוללו עד ג' דפין ולהגביה אם יש בו כח להגביה כל כך וצריך להחזירו לימינו ולשמאלו

שונה ה' נפילת אפים ס' קלד הלכות רלט

לפניו ולאחריו להראות פני כתיבת ספר תורה לכל העם העומדים וכשעומד במזרח התיבה יקיף ממזרח לדרום (ס"ב וסק"ח ט' וע"ל ס' קמ"ו דין ג' ובס' קמ"ו כל דיני הגבהה).

ט מצוה על כל האנשים ונשים לראות את הכתב ולכרוע ולומר וזאת התורה וגו' תורת ה' תמימה וגו' ואין לומר וזאת התורה רק נגד הכתב של הס"ת וטוב שיראה האותיות עד שיוכל לקרותם שעי"ו נמשך אור גדול על האדם ואפילו העומד בחוץ מצוה להכנס לבהכ"נ לראות כשמוציאין ומכניסין הס"ת (ס"ב וסק"י י"א י"ב וע"ל סימן פ"ח דין ח').

י בשבת בשחרית כשמחזירין התורה להיכל נהגין לומר הבו לה' בני אלים וגו' ובמנחה בשבת וכן ביו"ט ובחול אומרים מזמור כ"ד (סקי"ד וע"ל ס' קמ"ט דין ד').

הלכות קריאת ס"ת

סימן קלה. סדר קריאת התורה ביום ב' וה'

א משה רבינו תיקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה ברבים בשבת ויו"ט וחולו של מועד וראש חודש ובשני ובחמישי ועזרא תיקן שיהיו קורין גם במנחה בכל שבת (לפני סק"א וע"ל ס' רפ"ב דין א' אם נשים חייבות בקה"ת).

ב קורין בשני וחמישי בשחרית ובדיעבד כל היום זמנה אך לכתחלה מצוה להקדים (ס"ק א').

ג בשני וחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה ואין מפטירין בנביא ואין פותחין מג' קרואים ולא מוסיפין עליהם ואפילו היו כמה חתנים או בעלי ברית בבהכ"נ אין נהגין להוסיף (ס"א וסק"ג ובדין הוספה בשבת ויו"ט עיין בסימן רפ"ב).

ד מקום שמפסיקין בשבת בשחרית שם קורין במנחה ובשני ובחמישי ובשבת הבאה ואם טעו וקראו השלשה קרואים פרשה ראשונה של שבוע העבר או של שבוע הבאה לאחר שבוע הזה יש דעות בין האחרונים (ס"ב וסק"ד).

ה אם בטלו בשבת בשחרית קריאת התורה בצבור מחמת קטט וכדומה ובמנחה מצאו מנוחה אם יש פנאי לקרות כל הסדרה יקראו שבעה גברי כל הסדרה שכל היום זמנה ויקראו קודם אשרי ובא לציון ואח"כ יאמרו אשרי ובא לציון ואח"כ יקראו קריאה של מנחה כנהוג (ס"ק ה' ושעה"צ).

ו ואם גם במנחה לא קראו לא יקראו בשני ובחמישי כל הסדרה משבת שעבר אלא יקראו הפרשה מן סדר של שבת הבאה ואח"כ לשבת הבאה קורין אותה פרשה שבטלו מתחלה ואח"כ קורין הפרשה השייכה לאותה שבת ומחברין כמו שנהגין בב' פרשיות מחוברין ואם בטלו כמה שבתות י"א דצריך להשלים כל הסדרות שבטלו וי"א שאין לקרות כי אם הסדרה האחרונה הסמוכה לזו וכן משמע בביאור הגר"א ואם היו פרשיות מחוברין בשבת שבטלו או בשבת זו י"א שאין להשלימה שאין קורין ג' פרשיות בשבת אחת אבל האחרונים הסכימו להשלים ואם בטלו פרשה בסוף חומש י"א שאין להשלימה עם פרשה ראשונה של חומש השני שהרי אדם אחד צריך לקרות בסוף פרשה ראשונה ותחלת השניה כמו שעושין בכל מחוברין ובב' חומשין אין נכון לעשות כן ויש חולקין והנהוג להשלימה אין מוחין בידו ואם בטלו במזיד י"א שאין להם תשלומין ויש חולקין ואם רוב המתפללים בבהכ"נ זו שמעו הקריאה בבהכ"נ אחרת אין יכולים להשלים (ס"ב וסק"ד ו' ח' ובה"ל ד"ה אם).

ז אם התחילו הפרשה ולא סיימו יתחילו בשבת הבאה עם הכהן מראש הסדר של שבת שעברה ויקרא עמו כל מה שקרא בשבת שעבר ועוד ג' פסוקים או יותר ושם יפסיק הכהן ויברך ושוב יקרא כדרכו ואף שלא ישאר מסדר הא' שיעזר לקרות ללוי ישראל ולחבר הסדרות ע"י רביעי כנהוג במחברין אין זה מעכב ויחברו ע"י הב' והג' (בה"ל ד"ה קריאת).

ח אם בטלו הקריאה בשני וחמישי אין לו תשלומין ליום שלאחריו (בה"ל ד"ה שבת).
ט כהן קורא בתורה ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל ואין הכהן והלוי יכולין למחול
בין בשבת ויו"ט ובין בב' וה' ושאר ימים שקורין בהם ואפילו יש רק מנין מצומצם
שחקנו חכמים כדי שלא ירבו המחלוקת ואפילו יעשה בביתו מנין ג"כ צ"ע אם יכול
הכהן למחול אבל בשאר ימים שצריך לכבד הכהן כגון לפתוח ראשון ולברך ראשון
וליטול מנה יפה ראשון אם רצה הכהן לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות
בידו (ס"ג וס"ק"ט ושה"צ וע"ל סי' קכ"ח דין ע"ג וסי' ר"א דין ז').

י אם אין כהן בבהכ"נ הולכין אחר הגדול בחכמה ובמנין אע"פ שהאחר גדול בשנים
(ס"ק"ט וע"ל סי' קל"ו דין א').

יא אפילו כהן עם הארץ קודם לקרות לפני חכם גדול ישראל אך אם יש כהן חבר
בבהמ"ד שאפשר לקרות אותו טוב ליוהר שלא לקרות לכהן ע"ה לפני ת"ח (ס"ד
ובה"ל ד"ה לפני).

יב מצד הדין אין לקרות לכהן אלא א"כ יודע לקרות עם הש"ץ מתוך הכתב ולכן
אם יש כהן אחר אין לקרות מי שאינו יודע אבל כשאינן כהן אחר נהגו לקרותו
אע"פ שאינו יודע לקרות עם הש"ץ מתוך הכתב כי אם בעל פה וגם בזה לא נהגו
לדקדק היטב ותלינן דמסתמא יכול לקרות עם הש"ץ עכ"פ בע"פ וכן הדין בלוי וישראל
(ס"ד וס"ק י"ג י"ד ט"ו).

יג אם הכהן קורא ק"ש או ברכותיה אין לקרותו וקורין ישראל במקומו ואפילו עדיין
לא הוציאו הס"ת אין להמתין עליו עד שיגמור תפלתו משום טרחא דצבורא
ובדיעבד אם קראוהו יעלה אפילו באמצע ק"ש ואם עמד בין הפרקים וכ"ש בפסוקי
דמרה מותר לקרותו לכתחלה אם אין שם כהן אחר (ס"ה וס"ק ט"ז י"ז וע"ל סימן ס"ו
דין ט"ז י"ז מבואר דין זה וע"ש דין י"ח וסי' נ"א דין ט"ו וסי' ק"ד דין ט"ו).

יד בתענית בה"ב שקורין ויחל אם אין הכהן מתענה קורין לישראל וטוב לכתחלה
שילך הכהן מבהכ"נ ואם יש כהן אחר שמתענה בבהכ"נ אין צריך לילך רק יודיע
לש"ץ שלא יקראוהו (ס"ה וס"ק י"ח וע"ל סי' תקס"ו דין ז').

טו קהל שנהגו מקדם שבשבת בראשית היה אחד מהקהל מתנדב מעות לצורך בהכ"נ
שיקרא ראשון בתחלת התורה והכהן אין רוצה למחול אין חוששין לדבריו ואפילו
אין רוצה לצאת מבהכ"נ ודוקא בכה"ג שנתקן המנהג מקדם לכבוד התורה וברשות
הכהנים שהי' דרכם לצאת כשקורין להישראל אבל עיר שרוצין לעשות מנהג קבוע
למכור המצות שלא ברשות הכהנים ועל הכהנים לצאת כשקורין בתורה אין הרשות
בידם (ס"ק י"ח).

טז אם אין כהן בבהכ"נ קורא ישראל במקום כהן ולא יעלה אחריו לוי שאין לוי
עולה אלא לאחרון או למפטיר כדלקמן אבל ראשון יכול לעלות ואחריו לא יעלה
לוי אחר ודוקא כשאין ישראל גדול מלוי דאי לאו הכי יקראוהו ראשון ולא יקראו שוב
ללוי (ס"ו ט' וס"ק כ"ד).

יז כשקורין לוי או ישראל במקום כהן אומרים במקום כהן שלא יטעו לומר שזה כהן
(ס"ו וס"ק כ"ה).

יח אם אין לוי בבהכ"נ כהן שקרא ראשון יברך שנית במקום לוי אבל לא כהן אחר
ולא ישראל במקום לוי וכן בתענית כשאין הלוי מתענה לא יקראו לישראל במקומו
אלא יברך הכהן במקום לוי (ס"ח וס"ק כ"ח כ"ט).

יט ממזר קורא בתורה כשאר ישראל (ס"ל י"ח).

כ אם היו סבורין שאין כהן בבהכ"נ וקראו לישראל או שנכנס הכהן לבהכ"נ אחר
שהתחיל הישראל לברך אם לא אמר רק ברכו פוסק ואין זה לבטלה כיון שענו
הקהל ברוך ה' המבורך לעולם ועד וחזרו הכהן ואומר ברכו ועומד הישראל בתיבה
עד שישלימו כהן ולוי כדי שלא יתבייש ואז יקרא אבל אם התחיל ברוך אתה ה' אינו
פוסק ועולה הישראל למנין שבעה ולא יעלה אחריו כהן או לוי [אע"פ שיאמרו במקום
כהן] אלא לאחרון או למפטיר וכן אם היו סבורין שאין לוי והתחיל הכהן לברך שנית
אם לא התחיל הברכה פוסק ועולה הלוי וא"צ הכהן להמתין לקרות שהרי כבר קרא

אבל אם התחיל הכהן ברוך אתה ה' אינו פוסק (ס"ו ז' וסקי"ט כ' כ"א כ"ב כ"ד כ"ו). כ"א אין לקרות לכהן או ללוי אלא אחר ששלמו ז' קרואים לאחרון או למפטיר [וכשקראו יאמר אע"פ שהוא כהן או לוי או שלא יקראנו בשמן] ומותר לקרות לב' כהנים או ב' לויים אחד לאחרון ואחד למפטיר ובשמחת תורה שמוציאין שלשה ס"ת יכולים לקרות ג' כהנים אחד חתן תורה ואחד חתן בראשית ואחד מפטיר אבל בר"ח טבת שחל בשבת או שבת שקלים או פרשת החודש שחלו בר"ח אין לקרות לכהן או ללוי בסוף ס"ת הא' אפילו הוסיפו יותר מז' קרואים שעיקר הקריאה נגמרת בספר הב' אבל בספר הב' והג' יכולים לקרותם (ס"י וס"ק ל"ו).

כ"ב בשעת הדחק כגון שיש ב' חתנים ושושבינים ולכל אחד מהם יש כהנים ולויים יש להקל שאחר שקראו ז' גברי יקראו לחתן הב' ושושביניו כהן לוי ישראל וכן בשמחת תורה וכל כה"ג יש להקל שאחר שקראו כהן ולוי וישראל יקראו עוד פעם כהן ולוי וישראל ומן הנכון לקרותם דוקא בסדר הזה ואפילו אחר ז' קרואים צריך להיות בסדר הזה וכשקורין אותם צריך לומר אע"פ שהוא כהן ולוי וכן בדיעבד אם טעו וקראו עלולות לכהן או ללוי באמצע מגין הקרואים אם אפשר להחליף במפטיר או באחרון ימתין בתיבה ויקראו אחר במקומו והוא יעלה לאחרון או מפטיר ואם אי אפשר כיון שעלה לא ירד ויברך ויקראו אחריו לוי וישראל והוי כשעת הדחק (ס"י וס"ק ל"ה ל"ז) ובמקום שתקנו שחכם העיר יקרא הי"ג מדות דלא ליתי לאינצויי או אפילו הוא כהן יכול לקרות שלישי (שה"צ אות כ"ט).

כ"ג בתענית צבור לא יעלה הכהן והלוי למפטיר שהמפטיר ממגין הקרואים ואם אין שם ישראל הידוע להפטיר מקרין אחרים אותו וכן ביו"ט לא יעלה הכהן החמישי (ס"ק ל"ד ל"ה).

כ"ד אם קרא החזן כהן ולוי ואינו שם לא יקרא לאחר בשמו [אלא א"כ היה בנן] אלא יעלה מעצמו כדי שלא יאמרו על הראשון שאינו כהן ולוי ואפי' לאביו לא יקרא בשמו אבל אם קראו לישראל ואינו שם מותר לקרות לאחר בשמו ואם הכהן מתפלל או שקראו לכהן או ללוי לאחרון או למפטיר ואינו שם מותר לקרות לאחר בשמו ואפי' הוא כהן או לוי (סי"א וס"ק ל"ח ל"ט מ' מ"א).

כ"ה אם הש"ץ או הסגן או מי שקנה לחלק העליות [במקום שנהגו למכרם והוא מצוה לקרות למי שירצה] הוא בעצמו כהן או לוי יכול לקרות לכהן אחר או ללוי (סי"א וס"ק מ"ב).

כ"ו עיר שאין בה אלא כהנים קורין כל ז' קרואים כהנים וכן אם כולם לויים ואם יש בו ישראל אחד קורא לישראל ראשון וכן אם כולם כהנים ויש בה לוי אחד קורא הלוי ראשון ואם יש בה לוי וישראל קורא כהן לוי ישראל והשאר יקראו כהנים ואם יש בה ב' לויים קורא כהן לוי כהן לוי והשאר כהנים ואם יש בה ג' לויים או יותר יקרא כהן אחר כהן בהפסק לוי בנתיים ואם אין שם לוי ויש ב' ישראלים יקרא הכהן בתחלה ב' פעמים ואח"כ הישראלים והשאר כהנים ואם יש ב' לויים וב' ישראלים קורא כהן לוי וישראל ואח"כ עוד כהן לוי וישראל וכהן שביעי וכ"ש יתר העליות הנוספות (סי"ב וס"ק מ"ג מ"ד מ"ה ושה"צ).

כ"ז כהן אבל ואין כהן אחר בבהכ"ג בשבת מותר לקרותו אבל בחול לא יעלה ויותר טוב שיצא מתחלה מבהכ"ג בין בחול בין בשבת ויקראו לישראל או לוי במקומו (ס"ק מ"ה).

כ"ח בני אדם החבושים בבית האסורים או חולה אין מביאין אצלם ס"ת אפילו בר"ה ויהי"כ אלא א"כ יכינו מקום לס"ת יום או יומים קודם או שיכינו באותו יום שיהא מונח שם יום או יומים ובלבד שיניחנו במקום שהכין קודם זמן הקריאה ויוציאנו ויקרא בה ואח"כ יחזירנה לשם ויש מקילין באנוסים להביא אצלם ובפרשת זכור שהוא דאורייתא בודאי מותר להוליך אצלם כיון שהם אנוסים ואפשר דגם בפרשת פרה (סי"ד וסקמ"ז מ"ט).

כ"ט אם יש מגין חברשים או חולים מותר להוליך אצלם ס"ת אבל מה שהולכין מבהכ"ג מגין אנשים לאיזה בית ונושאים ס"ת עמהם לקרות שם אינו נכון ואפילו עושין

כן משום שכל אחד רוצה לעלות לתורה בימים נוראים אין להקל ובפרט בימים נוראים שהמנהג למכור מצות על פי רוב גורמים בזה הפסד להכנסה של צדקה אכן אם גם הם מוכרים המצות ומתרבה ע"י הכנסה של צדקה מסתברא שאין להחמיר בזה ומ"מ מה טוב אם יוכלו לקבוע שם מקום לס"ת על איזה קצר וכנ"ל בדין כ"ח (סקנ"ח) ובה"ל ד"ה אין).

ל אדם גדול בתורה מותר להביא אצלו ס"ת אפילו בלי הכנת מקום ואפילו אינו אנוס ויש מחמירין באינו אנוס וטוב שיכין מקום אבל אם אינו גדול בתורה אלא תקיף וממונה לשררה אין להקל וצ"ע (סי"ד וסק"ג ג"א ובה"ל ד"ה ואם ושה"צ). לא דין קטן יתבאר בסימן רפ"ב בע"ה דין סומא ואינו בקי בסימן קל"ט (סי"ג).

סימן קלו. מי הם הנקראים לס"ת בשבת

א בשבת ויו"ט ויום הכפורים שקורין הרבה קראים קורין אחר הלוי ת"ח הממונין על הצבור ואחריהם ת"ח הראוים למנותם פרנסים על הצבור ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר ואחריהם בני ת"ח שאבותיהם ממונים על הצבור שמחייבין לכבדם בשביל כבוד אבותם ואח"כ ראשי כנסיות וכל העם ועכשיו נהגו שגדול הצבור הוא המסיים הסדרה ומה שנוהגין באיזה קהילות קטנות לקרות לפי השנים ע"ה קודם לת"ח לאו שפיר עבדי ואיסורא הוא (ס"א וסק"א ג' ה' וע"ל סי' רפ"ב דין ז').

ב וכ"ז במקומות שאין מוכרין המצות אלא הממונה קורא לפי הכבוד אבל במקומות שמוכרין המצות והמצות נופלים לצדקה כל הקונה יש לו רשות לכבד למי שירצה ובלבד שיקרא כל אחד לפי כבודו שלא יבוא לידי מחלוקת גם יקרא החיובים שזה לא מכרו לו ואפילו הקונה עליה אחת וזכר הסגן שיש חיוב שצריך לקרותו יכול לחזור בו שמכירה בטעות הוא (ס"ק ד' ובה"ל ד"ה בשבת).

ג מצוה לקרות ביו"ט אנשים המעמידים הקהלה ולפיכך הם קודמים לכל אם אין שם ת"ח מופלג ובמקום שנהגו שהפרנס הוא עולה אינו ראוי למחול לאחר שיקרא במקומו כמבואר בסימן קנ"ג דין כ"ג ע"ש (סק"ב ה').

ד אם יש שני חיובים שוים יטילו גורל מלבד אם אחד ת"ח הוא קודם (בה"ל ד"ה בשבת וע"ל סי' קמ"ז דין ד' וסי' שכ"ב דין י"ג).

ה ואלו הן החיובים שהסגן מחייב לצוות לקרותם קודם לאחרים [א] חתן ביום חופתו [ב] חתן בשבת קודם החתונה שמזמירין אותו [ג] נער שנעשה בר מצוה באותה שבת [ד] בעל אשה יולדת בשבת שהולכת לבית הכנסת [ה] חתן בשבת שאחר החתונה [ו] יאר צייט בשבת שהוא יום שמת בו אביו או אמו [ז] אבי ילד זכר בשבת שלפני המילה ויש מקומות שנוהגין שגם המוהל והסנדק הם חיובים ויש שאין נוהגין כן רק מכבדים אותו בהגבהת הס"ת (שם).

ו חתן ביום חופתו היינו בחול כשיעשה החופה ביום זה הוא קודם לכל החיובים ואפילו לנער שנעשה בר מצוה ביום זה וכ"ש שקודם ל"א"צ (שם).

ז נער שנעשה בר מצוה באותו שבוע אם הוא מתושבי העיר הוא קודם לכל החיובים מלבד חתן שמזמירין לו שהוא שזה לו ויטילו גורל ואם אין הנער מתושבי העיר אף שמחייבין לקרותו מ"מ אין דוחה שום חיוב של תושבי העיר וכשקורין נער בר מצוה אביו מברך ברוך שפטרני מעונשו של זה ומבואר לקמן סי' רכ"ה דין ג' (שם).

ח החתן בשבת שקודם החתונה הוא ג"כ קודם לכל החיובים ואפילו לא תהיה החתונה באותו שבוע כגון שהולך לעשות חופתו בעיר אחרת רחוק מכאן דוחה ג"כ לכל החיובים ודוקא למי שמזמירין אותו אבל אלמן שאין מזמירין אותו אינו חיוב בשבת שלפני החתונה ואפילו היא בתולה מיהו אם אין חיובים שיש לקרותו יידם לאחרים ואם היה החתן סבור שתהיה החתונה בשבוע זה ואח"כ נדחה החתונה והי' בשבוע אחר אם רוצה שיזמרו אותו שנית הוא חיוב לקרותו אז ואם לאו אינו חיוב (שם).

ט מי שהיה חתונתו מיום ד' ואילך הוא חיוב בשבת שאחריו דוחה חיוב יאר צייט ואבי הבן לפני המילה ודיקא שהוא בחור או שנשא בתולה ואם לאו אינו חיוב

שונה ה' קריאת ס"ת ס' קלו הלכות רמג

ומי שאשתו הולכת לבהכ"נ הוא קודם לחתן זה אפילו לבחור שנשא בתולה ואם היה החתונה קודם יום ד' אין דוחה בשבת שאחריו שום חיוב ואם אין חיובים יש לקרותו קודם לאחרים (שם).

י בחור שנשא בתולה קודם למי שנשא אלמנה ואלמנה לחלוצה וגרושה (שם).

יא אבי הילד בשבת כשאשתו בריאה והולכת לבהכ"נ מחויב לקרותו אבל אם היא חולה ואינה יכולה לילך אינו חיוב עד שתלך ואם הוא מ' יום לזכר או שמונים לנקבה הוא חיוב אף שאינה הולכת שהוא זמן הבאת הקרבן והמפלת בעלה חיוב אלא א"כ הפילה צורה שאין אנו בקיאים בה (שם).

יב בשבת כשאשתו הולכת לבהכ"נ בין לבן ובין לבת הוא קודם לכל החיובים חוץ מחתן שמזכירין אותו ונער שנעשה בר מצוה כדלעיל (שם וע"ל ס' פ"ח דין ט' י').
יג יאר צייט הוא חיוב ונדחה מפני שאר חיובים חוץ מחיוב אבי הילד קודם המילה ואפילו אם המילה באותו שבת נדחה מפני היאר צייט לפי שסופו לעלות בשבת שתלך לבהכ"נ ואם היא"צ אינו ביום השבת רק בשבוע שאחריו אינו חיוב לדחות אבי הילד ומ"מ נהגין לקרותו כשאין חיוב אחר (שם).

יד נהגין לקרות התוקע לעלות לתורה בר"ה ויש מקומות שש"ץ המתפלל מוסף בר"ה הוא ג"כ חיוב לעלות לתורה באותו יום שהוא מתפלל ודוקא אם הוא תוקע ומתפלל בחנם אבל אם בא בשכרו אינו חיוב כלל ויש מקומות שבר"ה ויה"כ אין משגיחין בחיוב כי אם על המתנדבים בעין יפה על צדקה (שם).

טו מי שהיה חולה ונתרפא וכיוצא בזה שצריך לברך ברכת הגומל יש לקרותו קודם לאחרים כיון שנהגו לברך בשעת קריאת התורה ומ"מ אינו דוחה שום חיוב כיון שמן הדין יכול לברך בעשרה אף בלא עלי' יעשה כן ולא ידחה החיוב מפניו (שם).

טז נהגין לקרות למי שעתיד לצאת לדרך להשתאות אחר השבת או בא מן הדרך וכן נהגין לחלוק כבוד לאורח נכבד ולקרותו אך אין דוחין שום חיוב ובמקום שהמנהג למכור המצוה ונופל המעות לצדקה אין להפסיד צדקה בשביל אלה שאינם מהחיובים רק משום מנהג מ"מ תלוי לפי ראות עיני הסגן ואף במקום שנהגו למכור כל העליות בלא להשגיח אף על החיובים מ"מ חתן בשבת שקודם החתונה וכן נער שנעשה בר מצוה אין דוחין אותו ואף יתר החיובים אין לדחותם מכל וכל שהוא מנהג קדמונים רק עכ"פ יתנו להם בעליות הנוספות (שם) ויתר הפרטים עיין בשערי אפרים.

סימן קלו. כמה פסוקים צריכים לקרא לכל אחד

א ביום שקורין ג' אין קורין פחות מיו"ד פסוקים [ופסוק וידבר וגו' עולה ג"כ מן המנין] חוץ מפרשת עמלק שקורין בפורים שאין בה אלא ט' פסוקים לפי שעמלק גרם להיות השם והכסא חסר לכך פרשיותיו חסרים ובדיעבד אם לא קראו אלא ט' פסוקים ג' לכל אחד אינם צריכים לחזור ולקרות וטוב שיקראו בצבור בלא ברכה עוד ג' פסוקים דעת הגר"א ופנים מאירות שחזור וקורא בברכה עוד ג' פסוקים [ועיין בס"ק י"ג שיותר טוב שזה שקרא שלישי יחזור ויקרא כדי שלא יראה כמוסוף על ג' קראים] (ס"א ד' וס"ק ג' י"ד ושה"צ אות כ"ב כ"ד) אבל אם קראו פחות מט' פסוקים לכו"ע צריך לחזור ולקרות בברכה אותו שקרא שלא כהוגן ואפילו השלישי קרא פסוק אחד מהשני שלפניו וא"כ קרא כל אחד ג' פסוקים כיון שבסך הכל לא היה אלא ח' פסוקים חזור וקורא (ס"ד וס"ק ט"ו ט"ז) ולדעת הגר"א אפילו קראו י' פסוקים אלא שהשלישי שקרא ד' קרא ב' פסוקים משלפניו לא יצא (שעה"צ).

ב אין קוראין עם כל אחד פחות מג' פסוקים שנים קורין ג' ג' ואחד קורא ד' וי"א שבזמננו טוב שהאחרון יקרא הד' פסוקים ועכשיו נתפשט המנהג שקורין במנחה בשבת ובב' דה' כל הפרשה ראשונה של הסדר שיקראו בשבת הבאה ככתוב בסידורים ומציין הפסקת הפרשה לג' אנשים ואם שינה הסדר הזה אינו מעכב רק שלא יפחות לאחד מג' פסוקים (ס"ב וס"ק ד').

ג אם דלג פסוק אחד ולא קראו אם הוא במנחה בשבת או בב' וה' וקרא י' פסוקים בלא פסוק המדולג וכל אחד קרא לא פחות מג' פסוקים אינו חוזר ואם לאו חוזר ומברך לפני' וקורא פסוק זה עם עוד ב' פסוקים ומברך לאחר' [ואפילו להסוברים לעיל בדין א' שאם קרא ט' פסוקים בדיעבד אינו חוזר הכא שיש ב' ריעותות שפחת וגם דילג חוזר לכו"ע] ואם נזכר קודם שברך ברכה אחרונה אינו מברך לפני' (ס"ג וס"ק ה' ז' וע"ל סי' קמ"ב דין א').

ד אבל בשבת אפילו דילג פסוק אחד [ואפילו תיבה אחת דינו כאילו דילג כל הפסוק] ואפילו קראו ז' גברי בלא פסוק המדולג חוזר וקורא הוא ושנים עמו ומברך לפני' ולאחר' [ואפילו אחר שהחזיר את התורה ואמר קדיש ואפילו הפטיר והתפלל מוסף חוזר וקורא] ודוקא אם הדילוג הי' בעליות הראשונות אבל אם הדילוג הי' בעלי' שביעית אפילו לא נשאר בעלי' שביעית ג' פסוקים ע"י הדילוג וכ"ש בעליות הנוספות לא יחזור ויברך אם נזכר קודם מפטיר אלא המפטיר יתחיל מפסוק המדולג עד סוף הפרשה דקימ"ל מפטיר עולה למנין שבעה (ס"ג וס"ק ח' ט' י' ושעה"צ).

ה ביו"ט אם דילג מפרשת המועדים אם הוא מעיקר מה ששייך ליו"ט זה כגון בחג הסוכות שקרא החמשה קרואים עד תשבתו שבתכם ונזכר לאחר שקרא המפטיר צריך לחזור ולפתוח הספר ולקרות זו הפרשה בברכה שלפני' ולאחר' [ויש מי שאומר שיקראנה בלא ברכה] אבל אם דילג מהדברים שאינם מעיקר מה ששייך ליו"ט זה אם קרא לחמשה גברי עכ"פ שלשה פסוקים לכל אחד אינו חוזר וכן בפסוקי המפטיר של קרבן מוסף אם דילג פסוק שהוא עיקרו של חובת היום כגון ביום א' של פסח שדילג מפסוק והקרבתם ולהלאה עד לכפר עליכם או ביום א' של סוכות שדילג איהו פסוק במפטיר מהוקרבתם עד סוף הפרשה או שחיסר ביום א' של חוה"מ כשחל בשבת איהו פסוק מפרשת וביום השלישי [בחול] אע"פ שקרא וביום השני חוזר לדין דבקיאי בקביעי דירחא אבל אם דילג וביום השני וקרא וביום השלישי חוזר וקורא הפסוקים בלא ברכה וכן בחול אם דילג לרביעי ולא קרא רק וביום השני יצא דהרי כבר קראו ללוי וביום השלישי (ס"ג וס"ק י"א ובה"ל ד"ה פרשיות ושעה"צ).

ו אם קרא פרשת פרה ופסק בהגר הגר בתוכם ובירך ברכה אחרונה חוזר ופתח ומתחיל מראש הפרשה עד תטמא עד הערב ומברך לפני' ולאחר' וכן אם דילג מהפסוקים שהם מעיקר חובת היום אבל אם דילג מהפסוקים שאינם מעיקר חובת היום דהיינו עד להגר הגר בתוכם אינו חוזר (ס"ה וס"ק י"ז י"ח).

ז אם קרא אחד ב' פסוקים צריך לחזור ולקרות דקריאתו כמאן דליתא דמיא אף שבין הכל קראו יו"ד פסוקים כגון שלשנים שלפניו קראו ד' ד' וכן בשחרית בשבת אף אחר שקראו ז' קרואים בדין אם קרא אחד אח"ז ב' פסוקים אפילו המפטיר צריך לחזור ולקרות ולענין ברכה אם עדיין לא בירך ברכה אחרונה אע"פ שכבר גלל הס"ת והיה בדעתו לברך חוזר וקורא בלא ברכה לפני' אבל אם כבר בירך ברכה אחרונה צריך לחזור ולברך לפני' ויתחיל ממקום שהתחיל הקריאה הקודמת ועד פסוק אחד עמו כדי להשלים ג' פסוקים [וביום שקוראין ג' קרואים אם השנים שלפניו לא קראו רק ג' ג' פסוקים צריך להשלים עד ד' פסוקים כדי שיהא בצירוף י' פסוקים] ואפילו כבר קרא לאחד העולה אחריו ועלה לתיבה יעמוד שם האחר עד שיברך זה שנית ויקרא הג' פסוקים ויברך לאחריו ואח"כ יקרא זה שעלה אחריו ואם כבר התחיל השני לברך או שסיים כל הברכה ואח"כ נזכרו יתחיל ממקום שהתחיל זה שלפניו דהיינו ב' פסוקים הקודמים ויסיים עוד פסוק ויברך לאחר' וי"א שצריך לסיים עוד ג' פסוקים שהרי לא כיון בברכתו על השני פסוקים הראשונים ולכך אין עולין לו והראשון יעמוד שם עד שיגמור זה ואח"כ יברך הראשון שקרא ב' פסוקים ויקרא להלן ממקום שסיים זה ואם הראשון ירד כבר מהתיבה ואח"כ נזכרו יכולים לקרות אף לאחר להשלים הג' קרואים (ס"ד וס"ק י"ב י"ג ובה"ל ד"ה אם ושעה"צ).

ח במה דברים אמורים שקראו ישראלים אבל אם הכהן קרא ב' פסוקים ואח"כ בירך הלוי ונזכרו לא יתחיל הלוי אלא ממקום שפסק הכהן ויקרא מכאן ולהלן ג' פסוקים ולא יקראו הב' פסוקים שקרא הכהן משום פגם הכהנים דבחול כשר אם חיסר מהתחלת הפרשה ואחר הלוי אי אפשר לקרות לכהן אלא יקרא עוד לשני ישראלים להשלים הג' פסוקים.

קרואים ובשבת ויו"ט שחרית אם קראו לאחד מן העולים ב' פסוקים ובירך לאחריה וזכר יש אומרים שכיון שבשבת מותר להוסיף על הקרואים יותר טוב שלא יקרא שוב הוא בעצמו שאין נכון לכתחלה שאדם אחד יקרא ב' פעמים בס"ת אחת אלא יקראו אחר ויתחיל ממקום שהתחיל הראשון וישלימו ז' קרואים מלבד זה שקרא הב' פסוקים ואם אירע זה בכהן בודאי יותר טוב שיתקן הכהן בעצמו טעותו כדי שלא יהא לו פגם (סקי"ג ושה"צ).

ט הקורא בתורה ראשון וקרא השני מה שקרא הראשון במקום דלא אפשר כגון דסליק ענינא עולה מן המנין כמו בפרי החג דתוה"מ סוכות שקורא הרביעי מה שקראו הכהן והלוי ובמקום שאפשר להוסיף פסוק אחד או ב' יוסיף כמו שנזהגין בר"ח שהלוי מתחיל פסוק שקרא הכהן ואין מוסיף רק ב' פסוקים ובמקום שאפשר להוסיף ג' פסוקים אם לא הוסיף רק ב' פסוקים אינו עולה מן המנין וכן במקום שאפשר להוסיף ב' פסוקים והוסיף רק פסוק אחד אינו עולה ולכתחלה אין ראוי שיקרא למפרע מן הפסוקים הקודמים אפילו אם ירצה להוסיף עליהם כמה ואפילו בעליות הנוספות לאחר ז' קרואים אפשר שיש להחמיר אך בפרשת בחוקותי יש נזהגין לקרות לעולה לתוכחה ג' פסוקים קודם אף שכבר קראם השלישי כדי להתחיל בדבר טוב (ס"ו וס"ק י"ט כ' כ"א כ"ב כ"ג כ"ד כ"ה ובה"ל ד"ה או ושעה"צ וע"ל סי' רפ"ב דין ו' וסי' תכ"ח דין ט"ז).

סימן קלח. שלא לשייר בפרשה פחות משלשה פסוקים

א הקורא בתורה לא יסיים לשום אחד מן העולים אפילו אותן שקורין להוספה סמוך להתחלת הפרשה שאחריה פחות משלשה פסוקים ופרשה היינו פתוחה או סתומה ולא מה שהעולם קוראין פרשה דהיינו שני שלישי ומ"מ טוב ליהזר לכתחלה אף בזה (ס"א וסק"א ב' ושה"צ).

ב ואם טעה וסיים שני פסוקים סמוך לפרשה ובירך לאחריה אם סליק ענינא כגון בפרשת המועדות שטעה ברביעי ולא שייר רק ב' פסוקים מתחיל עם החמישי פסוק א' למפרע ואי לא סליק ענינא יתחיל ממקום שסיים העולה שלפניו ויקרא אותן ב' פסוקים ועוד ג' פסוקים או יותר מפרשה שלאחריה (ס"ק א').

ג וכן לא יסיים עם אחד מן העולים שני פסוקים אחר הפרשה כדי שלא יתחיל זה שלאחריו ב' פסוקים אחר הפרשה ואפילו אותן שקורין להוספה או המפטיר לא יתחילו ב' פסוקים אחר תחילת הפרשה אלא אם יש בסוף הסדרה פרשה של ה' פסוקים יקרא כולה ואפילו אם הקורא שביעי לא קרא רק ה' פסוקים אלו יחזור ויקראם למפטיר (ס"א וסק"ב).

ד בדיעבד אם קרא לראשון וסיים ב' פסוקים אחר הפרשה ובירך לאחריה לא יתחיל השני העולה אחריו מראש הפרשה שאין נכון שיקרא למפרע מה שכבר קרא הראשון אלא יקרא ממקום שסיים הראשון ואפילו המפטיר אם התחיל בפרשה של ה' פסוקים בג' פסוקים האחרונים וקרא משם אע"פ שעדיין לא בירך ברכה אחרונה א"צ לחזור ולהתחיל מתחילת הפרשה אך אם רוצה רשאי לחזור ולהתחיל בזה (סק"ב ג' ושעה"צ).

ה פרשה שאינה רק ב' פסוקים מותר להפסיק לפני הפרשה וכן מותר להפסיק אחרי [בצרוף מה שקרא לפניו] ויש מחמירין שלא להפסיק אחריה כי אם בקריאת ר"ח שמסיימין לשלישי אחר פרשת וביום השבת שיש בה רק ב' פסוקים אבל כשקוראין פרשת השבוע בסדר פנחס אין להפסיק אחר וביום השבת לכתחלה אבל קודם וביום השבת מותר להפסיק וכן בשאר מקומות כשאירע פרשה קטנה (ס"ק ד' ושעה"צ).

ו אם הפרשה באמצע פסוק כגון בפנחס בפסוק ויהי אחרי המגפה שיש פסקא באמצע פסוק מותר לסיים בפסוק הסמוך לו (סק"ד).

ז יכוין שיתחיל תמיד לקרא בדבר טוב ויסיים בדבר טוב וטובת עכו"ם אינה קרויה טובה ולא רעתו רעה וכן אין לסיים במי שעשה מעשה רע (ס"א וס"ק ה' ו' ועי' סי' תכ"ח דין י"ט).

ח יוהר החזון שלא יקרא למי שהוא עור או פסח בפרשת עורת או שבור או למי שראשו נתק בפרשת נתקים או למי שחשוד על עריות בפרשת עריות וכן בכל דבר (סק"ה).

ט אין לחזן לחשוב לברך אחד בשעת ברכות או לקלל בשעה שקורא הקללות שצריך שלא יכוין לשום מחשבה זרה אלא לקרות בתורה לשמה (סק"ה וע"ל סי' נ"ג דין ל"ז ל"ח).

סימן קלט. סדר קריאת התורה וברכותיה

א חזן הקורא צריך לסדר תחלה הפרשה פעמים ושלש בינו לבין עצמו ואם אין בבהכ"נ מי שסידר נהגו להקל כדי שלא לבטל הקריאה שיקרא אחד שידע לנגן הטעמים אע"פ שלא סידר וקורין לפניו בלחש מתוך החומש או הסידור ועיין סימן קמ"ב דין ב' ומצה מן המוכתר שגם העולה יסדר תחלה בינו לבין עצמו ובשנים מקרא ואחד תרגום שקרא בע"ש יוצא כי נחשב בחשבון הסידור לכן טוב שכל אחד יקרא בע"ש השנים מקרא ואחד תרגום פן יקראוהו למחר לעלות בתורה (ס"א וס"ק ב' ג' ושעה"צ).

ב נהגו להקל לקרות לס"ת אפילו ע"ה שאינו יודע לקרות אפילו אחר הש"ץ מלה במלה מתוך הכתב וכן לסומא ומ"מ לפרשת זכור ולפרשת פרה נכון שלא לקרותן אלא א"כ יודע עכ"פ הע"ה לקרות אחר הש"ץ מלה במלה מן הכתב (ס"ב ג' וס"ק ד' ה' י"ב י"ג ושעה"צ) ג' דברים מקצרים ימיו של אדם ואחד מהם מי שקורין לו לעלות לתורה לקרות ואינו עולה (ס"ק א' וע"ל סי' תכ"ח דין ט"ו).

ג לא יעלה שום אדם אפילו ראש הכנסת עד שיאמרו לו קרא וקורין אותו בשמו פלוני בר פלוני ולגר קורין בן אברהם וכן לשתוקי ואסופי אפילו ידע מי אמו [כגון שבאת אמו קודם שנאסף מן השוק ואמרה שהיא אמן] נכון לקרותו בן אברהם וגם החזן אינו עולה רק כשהסגן אומר לו לעלות אבל אין קורין לו בשמו כמו שאר העולים כיון שהוא עומד שם (ס"ג וס"ק ו' ח' י').

ד מי שאביו מומר קורין אותו בשם אבי אביו ואם הוא גדול והורגל באותו העיר לעלות בשם אביו והמיר אביו קורין אותו בשם אביו כמו שהורגל שלא לביישו ברבים [וכן אם יש לחוש לאיבת המומר] ומ"מ לא יאמר תוארים על אביו כמו חבר או מוריניו כי אין לומר שקר רק יאמר בחפזו לבלי ירגישו העם ודוקא באותו העיר שהורגל אבל אם בא לעיר אחרת ושאלו הסגן איך נקרא לתורה יאמר שם אבי אביו (ס"ג וס"ק ט').

ה כל הקורין מברכין לפניו ולאחריה ומברך לפניו ברכת אשר בחר בנו וי"א שהיא דאורייתא אם עדיין לא בירך בה"ת (וע"ל סי' מ"ז דין ג'), ואם כבר בירך לכו"ע היא מדרבנן. ולאחריה מברך אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם [כן מנהגינו ולא העולם] נטע בתוכנו וכו' והיא לכו"ע דרבנן (ס"ד וסקט"ו ל"ג וע"ל סי' קי"ג דין ב' וסי' קמ"ו דין ד').

ו אם טעה ופתח אשר נתן במקום אשר בחר אם נזכר קודם שאמר בא"י מהחתימה דהיינו נותן התורה יתחיל מאשר בחר בנו ואם כבר אמר בא"י אף שעדיין לא אמר נותן התורה יסיים אותה הברכה ולאחר הקריאה יאמר אשר בחר בנו ואם אמר ברכה ראשונה כראוי ובברכה השניה טעה והתחיל אשר בחר בנו אם נזכר קודם שאמר בא"י נותן התורה יתחיל מאשר נתן לנו אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר בא"י נותן התורה יתחיל עוד הפעם מתחלת הברכה ואם נזכר לאחר בא"י קודם נותן התורה יאמר מיד אמ"ה אשר נתן לנו וכו' (ס"ק ט"ו).

ז לפני הברכה רואה הפוסק שצריך להתחיל בו כדי שידע על מה הוא מברך ואח"כ יברך ולא יגלל הספר משום טירחא דצבורא אלא יהפוך פניו בשעת ברכה לצד שמאלו כדי שלא יאמרו ברכות כתובות בתורה וי"א שאין נכון שיהפוך פניו מן הספר יותר טוב להעצים עיניו שלא יסתכל בס"ת בשעת ברכה וי"א שאם ירצה לגלול ואח"כ

לברך יותר טוב אלא שאין חייב לעשות כן וכן נוהגין באיזה מקומות ונהרא ונהרא
ופשטי' (ס"ד וס"ק ט"ו י"ז ו"ט ובה"ל ד"ה ורואה).

ח יש נוהגין לשחות ולהשתחות בעת אמירת הברכה אך יזהר עכ"פ שלא ישחה גם
בסוף הברכה שאסור להוסיף על השחיות שתקנו חכמים כדלעיל ס' קי"ג (סקי"ט).

ט אומר ברכו בקול רם כדי שישמעו העם ויענו ביהל"ו והאומרים בלחש שלא שמעו
עשרה י"א שצריך לחזור ולברך בקול רם ואם לא שמעו הצבור את המברך כשאמר
ברכו אע"פ ששמעו החזן עונה לא יענו עמו אלא עונים אמן על דברי החזן ועיין בסימן
נ"ז דין ג' ד' (ס"ו וסקכ"ד כ"ו כ"ז וע"ל ס' קי"ג דין ד').

י גם הברכות יש ליהדר הרבה לאומרים בקול רם וכן קדיש שלא נתקנו אלא בצבור אך
בדיעבד אם אמר הברכות בלחש אין חזון בזה (ס"ק כ"ד כ"ה ובה"ל ד"ה והברכות).

יא אחר שענו העם ביהל"ו חזר המברך ואומר ביהל"ו ועיין בסימן נ"ז דין ב' (ס"ז
וס"ק כ"ח).

יב ביו גברא לגברא גוללין את הספר לפני שמברך ברכה אחרונה וא"צ לכסות בסודר
והכיסוי הוי טירחא יתירא אלא א"כ אומרים קדיש אחר הקריאה או בכל מקום שיש
זמן ארוך כגון שזמורין לחתן או שמאריכין במי שברך יש לכסות בסודר (ס"ד ה'
וס"ק כ"א).

יג אפילו ברך בה"ת לעצמו ותיכף קראתו לעלות לס"ת צריך לחזור ולברך אשר בחר
בנו ומ"מ כדי שלא יהא ברכתו הראשונה לבטלה יראה לקרות עכ"פ פסוק אחד
כגון יברכך דרך הילוכו לס"ת (ס"ח וסק"ל).

יד אם קראתו לתורה קודם שברך בה"ת נפטר עי"ז מברכת אשר בחר בנו אבל שאר
הברכות אקב"ו לעסוק וגם הערב נא צריך להשלים ויאמר אח"כ ברכת כהנים
שרגילין לומר (ס"ט וס"ק ל"ב).

טו הקורא בתורה צריך לאחור בעמודי ס"ת בשעת ברכה וכן בשעת הקריאה ויש נוהגין
לאחור או ביריעות עצמן ע"י מפה (סי"א וס"ק ל"ה).

טז אחר הקריאה מנהג לגשק הס"ת וכשנודמן לו רוק ירוק ואח"כ ינשק וכשירוק ירוק
מן הצד אבל כנגד הס"ת אסור (סקל"ה).

יז נהגו לומר למסיים לקרות בתורה בכל פעם חזק שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה
מפיך חזק ואמץ (סי"א).

סימן קמ. דיני הפסק בברכת התורה

א הקורא בתורה ונשתתק יתחיל העומד תחתיו ממקום שהתחיל זה שנשתתק [ואפילו
שהה כדי לגמור כל הפרשה אינו חוזר לראש הפרשה] וחוזר ומברך בתחלה ובסוף
וגם בזמניו שהש"ץ קורא דינא הכי ואינו חוזר לאמירת ברכו כי אם הברכה בלבד
[כ"כ האחרונים והמג"ג מפסק בזה] וכן אם נשתתק תיכף לאחר הברכה אין יוצא השני
בברכתו (ס"א וסק"א ב' ג' ושה"צ ובה"ל ד"ה ממקום וע"ל ס' רפ"ד דין ט').

ב העומד לקרות בתורה ובירך ברכה שלפניה וקודם שהתחיל לקרות דיבר ד"ת או
דברי חול אפילו מלה אחת שלא מענין הקריאה אף שידוע בבירור שלא הסיח
דעתו צריך לחזור ולברך ואם סח לצורך הקריאה א"צ לחזור ולברך ולתחלה גם זה
אסור ואין חילוק בין לה"ק ללשון חול ואם כבר קרא פסוק א' או כמה פסוקים ואח"כ
דיבר אפילו הסיח דעתו מלקרות ושוב נמלך לקרות א"צ לברך ומ"מ נכון שהמברך
יכוין תחלה בברכתו שאף שסיח דעתו יחזור ויקרא על סמך ברכה ראשונה ואעפ"כ
אסור להפסיק באמצע הקריאה אף בלי היסח הדעת כלל (ס"ב וס"ק ר' ז').

ג העולה לקרות בתורה והראו לו מקום שצריך לקרות ובירך על התורה והתחיל לקרות
או לא התחיל והזכירהו שצריך לקרות פרשה אחרת אם פרשה זו הראוי לו לקרות
היה ג"כ מגולה לפניו בעת שהראו לו המקום הראשון בין שהיה בעמוד זה או בעמוד

השני בין שהמקום שהראו לו היה למעלה מן המקום הראוי לקרות ובין למטה ואפילו בסדרה של שבוע אחרת כיון שהי' מגולה לפניו א"צ לחזור ולברך אלא שאם הראו לו למטה והמקום הראוי היה למעלה והוא באותו סדרה של שבת זה טוב שיקרא לכתחלה עד המקום שהראו לו בתחלה ועוד איזה פסוקים להלן (ס"ג וס"ט ושע"צ).

ד אבל אם צריך לגלול למקום אחר אפילו הוא באותו סדרה צריך לחזור ולברך [המיקל שלא לחזור ולברך אם היה באותו סדרה אין מוחין בידו שיש לו על מי לסמוך] ודעת הפמ"ג דדוקא אם בעת הברכה ידע הפרשה שמברך עלי' ונתכוין לה רק שאחר הברכה נודע לו שצריך לקרות פרשה אחרת אבל אם פתחו ס"ת וסברו ששם כתובה פרשת חובת היום ובירך עליה ואח"כ נודע להם שצריך לגלול למקום אחר א"צ לחזור ולברך ובד"ה הביא ראיה שאין חילוק בזה (ס"ג וס"ק ט' ובה"ל ד"ה והזכירוהו).

ה ואם התחיל לומר בא"י ונזכר אז אם הוא מקום קרוב שא"צ הפסק גדול עד שיגלול למקום הראוי או יראו לו מיד מקום הראוי ויסיים ברכתו אבל אם צריך לגלול וע"י שהות הגלילה יהיה הפסק ניכר בין הוכרת השם לבין הברכה יסיים למדני חוקיק ויגלול למקום הראוי ויתחיל שנית הברכה ואם כבר אמר ג"כ אמ"ה יגלול למקום הראוי לו אף שיש שהות קצת ואח"כ יסיים הברכה (בה"ל ד"ה ובירך).

סימן קמא. דיני הקורא והמקרא

א החזן הקורא והעולה לתורה והסגן העומד אצל הס"ת כולם צריכים לעמוד ואפילו לסמוך עצמו לכותל או על שלחן הקריאה סמיכה קצת שאם ינטל אותו דבר לא יפול ג"כ אסור שצריך לעמוד באימה אלא א"כ הוא בעל בשר או חולה או זקן הרבה שקשה לו עמידה בלא סמיכה אך יזהר שיסמוך קצת ולא יסמוך כ"כ שאם ינטל אותו דבר יפול ואם א"א לו לסמוך כ"א בענין זה והוא צריך סעד לתומכו מותר גם בזה אך לא ישען על המפה שעל השלחן שתשמיש קדושה הוא אלא על השלחן עצמו (וע"ל סי' קנ"ד דין ו' וצ"ע) (ס"א וס"א ב' ג' ד' ה') ומ"מ בדיעבד שקראה מיושב יצא וא"צ לחזור ולקרות (ס"א).

ב ואם הס"ת ארוכה וגדולה הרבה והקורא שצריך לקרות מתוך הכתב וכן העולה שצריך לראות בס"ת מה שמקרא לפניו ולקרות אחריו בלחש א"א להם לראות בראש הדף אם לא ששוחה סמוך לס"ת מותרים לסמוך על השלחן וכן הסגן שאוחז ביד העשוי מכסף להורות לפני הקורא באיזה שורה ותיבה שהוא עומד עתה ולפעמים א"א לו כי אם כששוחה עצמו וסומך על השלחן מותר אך יזהר שאחר שיקרא השורות העליונות שבראש העמוד ויגיע באמצע במקום שאפשר לו לראות היטב בלי סמיכה יזקוף עצמו (ס"ה).

ג מנהגנו עכשיו שהש"ץ קורא אפילו העולה הוא בקי והעולה לא יקרא בקול רם ומ"מ צריך הוא לקרות עם הש"ץ בלחש מתוך הכתב כדי שלא תהא ברכתו לבטלה ויותר טוב שלא ישמיע לאוזניו ע"פ קבלה ולדעת הגר"א אין קפידא כלל אם משמיע לאוזניו וצ"ע למעשה (ס"ב וס"ה ט' י"א י"ב ו"ג ושע"צ).

ד יש נוהגין להעמיד מי שמקרא להקורא מלה במלה ואחר שגומר המקרא המלה אומרה הקורא ואם אין המקרא קורא מתוך הס"ת לא יקרא בקול רם שמא יתן השומע לבו לצאת ממנו וצ"ע (ס"ג ובה"ל ד"ה ואחר ואולי המנהג דוקא כשהעולה קורא).

ה אם הש"ץ רוצה לברך לעצמו ולקרות צריך שיעמיד אחר אצלו ואיתא במסכת סופרים שלא יעמוד החזן יחידי לפני התיבה אלא יעמדו עמו אחד לימינו ואחד לשמאלו ונהגין שהגבאי או הקונה המצות עומד אצל הס"ת וזה נקרא סגן והוא מצוה לקרות לכל מי שירצה (ס"ד וס"ק ט"ו).

ו יש לבחור לסגן איש נכבד ובעל מע"ט ודעת הבריות נוחה הימנו שלא יחשדוהו שבשביל הנאת עצמו או איזה סיבה יתמוך כבוד למי שאינו ראוי או בהיפוך וכן ראוי לצבור שלא יתרהרו אחר הסגן וידונו אותו בכל ענין לכף זכות והדבר אשר יקשה

בעיניהם יתלו כי משגה היה וטעה בשיקול הדעת ואף אם אירע שקרא לאחד שלא לפי כבודו וחושד להסגן שעשה במתכוין להכעיסו אם נגעה יראת ד' בלבבו יש לו להתאפק ולא יאמר לו דבר וישא ק"ו בנפשו אם קרוץ מחומר תפעם רוחו בנגוע בקצה כבודו כחוט השערה על אחת כמה וכמה שיש לו לחוש לכבוד המקום ב"ה ולכבוד תורתו הקדושה ולא לעשות שערוריה עי"ז והמעביר על מדותיו מעבירין על כל פשעיו ואם אחד בגובה אפו עשה מריבה עם הסגן אעפ"כ חובה על הסגן להיות מן הנעלבים ולא יניחו מקומו ואם הסגן הניח הס"ת והלך לו מפני שזה הקניטו בדברים ראוי לעונשו כי אם אדם חטא ס"ת למה בייש וכל ערום יעשה בדעת ויחוס לכבוד המקום ב"ה ולכבוד התורה (סקט"ז).

ז אין הצבור רשאי לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי הקורא ואין הקורא רשאי לקרות עד שיכלה אמן מפי הצבור ואפילו יש אנשים שמאריכין באמן צריך להמתין עליהן ואפילו על המיעוט דהא כולם צריכים לשמוע הקריאה ולכן המנהג שהקורא עונה אמן עם הצבור בקול רם וממשיך בו קצת יותר מן הצבור בכדי שיבינו שמתחיל לקרות ויטו אוזן לשמוע ומתחיל לקרות מיד וטוב שיפסיק קצת בין אמן להתחלת הקריאה שלא יהא גראה מחמת נגינת אמן שהוא דבוק אל מה שהוא קורא (ס"ה וס"ק י"ז).

ח אין קוראין ב' אחים זה אחר זה ולא בן אחר האב משום עין הרע ואם קראוהו וכבר עלה לא ירד ואפילו אחים מן האם אין לקרות [ויש מקילין במקום הצורך באחים מן האם] ואפילו אומרים שאין מקפידין על עין הרע ויש מחמירין אפילו אב עם בן בנו [ובמקום הצורך יש להתיר עם בן בנו] ואפילו אם אחד הוא השביעי ואחד הוא המפטיר שמפטירין בקדיש בנתיים אין לקרותם ואם מוציאים ס"ת אחרת למפטיר וכן אם המפטיר אינו בר מצוה עדיין מותר ובמקום שנוהגין שלא לקרות המפטיר בשמו רק סתם יעמוד מפטיר מותר ואפילו שני אחים זה אחר זה ואפילו אב ובנו וכן אם אין קורין השביעי בשמו מותר לקרותם לשישי ולשביעי דוקא במקום שנוהגין כן אבל לעשות כן במקום שנוהגין לקרות בשם לא מהני ויש מקילין במקום צורך גדול או יעלה מעצמו בלי קריאה כלל (ס"ו וס"ק י"ח י"ט כ' כ"א ושע"צ אות י"ט ואות כ"ב).

ט מי שקורין לו לעלות לתורה ילך במהירות ולא יתמהמה ללכת (צ"ל ולא ירוץ כי דברי המ"ב הם העתקה משערי אפרים ריש ש"ד והוא לשונו ממש) מפני כבוד בהכ"נ וכבוד הצבור וילך בדרך הקצרה לו ממקומו וירד בדרך הארוכה לו עד מקומו ואם ב' הדרכים שוים עולה בפתח שהוא לו דרך ימין וירד בפתח שכנגדו וכן החזון שמוליך הס"ת להתיבה עולה דרך ימין וירד מן התיבה בדרך שכנגדו ואפשר דאפילו אם היא דרך ארוכה עולה בימין וכ"ש במקומו חינו שהתיבה באמצע וב' הדרכים שוות (ס"ז וס"ק כ"ה).

י לא ירד העולה עד שעלה כבר הראוי לקרות אחריו והמנהג עד שמתחיל השני הברכה והמדקדקים ממתינים עד שיסיים השני ויורדין בין גברא לגברא וכשיריד מן הבימה יורד בנחת ולא ירוץ שלא יהא גראה עליו כמשא (ס"ז וס"ק כ"ו).

יא אסור לקרות אפי' אות א' שלא מן הכתב וכל תיבה שהיא קרי וכתב הללמ"מ שתהא נכתבה כמו שהיא בתורה ונקרית בענין אחר ואין בזה משום קורא שלא מן הכתב ומי שאינו רוצה לקרות כפי המסורה אחר שהתרו בו יש לגדותו ולהורידה מן התיבה (ס"ח וס"ק כ"ז).

סימן קמב. דין מי שקרא וטעה ובמקום שאין שם מי שידוע לקרות בדיוק

א החזון צריך לחזור מתחלה הסדרה שתהא שגורה בפיו כל הדקדוקים במתנים לעיל ומלרע ימין ושמאל ויקרא במתון ולא במהירות אולי יבלע שום אות או תיבה ואם חיסר או הוסיף איזה אות אם אין הענין משתנה עי"ז כגון שקרא לאהרן הרן בפתח בלא אלף או למצרים מצריים וכדומה אין מחזירין אותו אבל גוערין בו וכן אם טעה בנגינת הטעם או בניקוד במקום שאין הענין משתנה עי"ז אבל אם חיסר תיבה אפילו לא נשתנה הענין חזר כגון כי אני הכבדתי קרא כי הכבדתי וכיוצא בזה [והגרי"א

מפקפק שגם בחיסור או הוסיף אות במקום שאין הענין משתנה חוזר וכן פסק הפר"ח ורק בנגינות או בטעמים במקום שאין הענין משתנה אינו חוזר] אבל אם טעה במקום שהענין משתנה אפילו טעה בנקודות כגון יעשה בפתח קרא יעשה בצירי או להיפוך או בחלב בחטף קרא בחלב בצירי או יושב ישב וכל כיוצא בזה שהענין משתנה וכן בטעמים שהענין משתנה כגון משרת במקום מפסיק מחזירין אותו שיקראנה בדקדוק [ולא כמו שאומרים ההמון שאם קרא את השם אין מחזירין בטעה בנגינה] בין שעומד עדיין בפסוק זה ובין שכבר גמר הפרשה ואפילו הוא בירך לאחריו נמי העולה אחריו חוזר לאותו פסוק וקורא ממנו ולהלן עד סוף הפרשה ועוד שלשה פסוקים שאחרי' [לכתחלה ואם קרא לו ג' פסוקים במקום שחסר ואפשר אפילו פסוק אחד ואח"כ דילג עד סוף הפרשה וקרא במקום שעומד יצא] מיהו אם גמר הפרשה יקרא הג' פסוקים בלא ברכות לפני' ולאחרי' וכ"ו בשבת אבל בימות החול או במנחה בשבת יש להסתפק אם יחזור דאפשר דלא גרע מדילג פסוק אחד דאינו חוזר אם קרא יו"ד פסוקים כדלעיל סימן קל"ו ואפשר דכיון שטעה גרע וצ"ע (ס"א וס"ב ב' ד' ה' ו' ובה"ל ד"ה מחזירין וד"ה אבל וד"ה אין ושעה"צ).

ב ישוב שיש שם מנין ואין מי שיודע לקרות בתורה כהלכתה אפילו הכי יקראו בתורה ויפטירו בנביא בברכה כהלכתה בלי ניגון הטעמים ואם יש שם מי שיודע לקרות הטעמים מתוך החומש יקרא לפני הקורא בס"ת בלחש כדי שיהא נשמע להקורא ולא בקול רם ואם אין שם מי שיודע לקרות כלל ובחזאי יטעו גם בכמה טעיות שהענין משתנה עי"ז כגון מחלב (בצירי) חלב (בקמץ) או מזכר (בצירי) זכר (בקמץ) ואין שם מי שיודע להחזיר הקורא מטעונו מצדין האחרונים שיקראו ויפטירו בלא ברכה (ס"ב וס"ק ז' ח').

סימן קמג. דין אם נמצאת ס"ת מוטעה ויתר דיני הספר

א אין קורין בתורה בפחות מעשרה גדולים בני חורין אבל קטנים פחותים מ"ג ויום אחד ועבדים אין מצטרפין (ס"א וס"ב ב' ג') ואם אחד מהן ישן אינו מצטרף (סי' קמ"ו בה"ל ד"ה ולקרות).

ב אם הצבור כבר שמעו קרה"ת ויש ששה שעדיין לא שמעו יכולין לקרות (בה"ל ד"ה בפחות).

ג אם התחילו בעשרה ויצאו מקצתן אם לא אמר רק ברכו בלבד לא יגמור אבל אם התחיל ג"כ בהברכה כ"ז שנשתיירו ששה מהם גומרין בחול כל השלשה וביו"ט חמשה ובשבת כל השבעה קרואים [אבל לא יוסיפו ע"ז] ואומרים קדיש אחר הקריאה [ובאשכול כתב שלא יגמור רק עולה זה שהתחיל בעשרה אבל אחרים לא יברכו וצ"ע] אבל למפטיר לא יקרא [ואפילו כבר קראו להמפטיר בתורה עם ברכותיה לא יברך ברכת ההפטרה] וי"א דמ"מ טוב לומר ההפטרה בנביא בלא ברכותיה [ואפילו לא בירך המפטיר בתורה] ואם התחילו ברכות ההפטרה בעשרה גומרין אותה עם ברכותי' שאח"כ ועל היוצאין הוא אומר ועובי ד' יכלו ואפילו יצאו בין גברא לגברא כיון שלא נשאו עשרה אסור (ס"א וס"ק ד' ה' ו' ושה"צ ובה"ל ד"ה ויצאו).

ד במקום שאין ש"ץ הבקי בנגינה אחד קורא מן החומש בלחש והש"ץ קורא אחריו מן הס"ת הכשר (ס"ב וס"ק"י וע"ל סימן קמ"ב דין ב').

ה בהכ"נ שאין בהם מי שיודע לקרות אלא הש"ץ למנהגנו שקורים אפילו ע"ה צריך לקרות שבעה קרואים ויברכו והש"ץ יוציאם בקריאתו (ס"ה וס"ק ל"ג).

ו בכפרים שאין להם ס"ת כשר אלא חומשים נפרדים אפילו עשורים בגלילה כס"ת אין קורין בהן משום כבוד הצבור [ואם הצבור רוצים למחול על כבודם יש דעות בזה] וכן אם יש להם אפילו כל החמשה חומשים אבל אינם עשורים בגלילה או שאינם בקלף או שאין תפורים בגדין וכל דין ס"ת אין לברך עליהם (ס"ב ג' וס"ק ח' ט' י"א ובה"ל ד"ה אין) ומ"מ נכון לקרות בחומשים בלא ברכה ולא יקרא להעולים בשם אלא הש"ץ יקרא הכל בקול רם לפניהם (סק"ט).

ז צבור שיש להם ס"ת שיש בו טעויות אין להוציאו לכתחלה ואפילו לחובת היום ואפילו אין להם רק ס"ת זו ואין שם מי שידוע לתקנו אין לקרות בו בברכה ואם חומש אחד בלא טעות יש מקילין לקרות בחומש זה בברכה אע"פ שיש טעויות בשאר חומשים ורבים מפקפקים בזה ומ"מ הנהגה להקל אין למחות ודוקא כשכל הס"ת בגליון אחד אלא שיש בהם טעויות אבל אם יש רק חומש אחד לכו"ע אין מברכין עליו כדלעיל (ס"ד וס"ק כ"ט ל' ל"א ל"ב ובה"ל ד"ה יש ועיין בחזו"א ידים סימן ח' ס"ק י"ג שמקשה ג"כ על קולא זו של חומש א' שלם ונשאר בצ"ע).

ח אם התחילו לקרות ואח"כ נמצא טעות באמצע קריאה של אחד מן העולים ואין שם ס"ת אחרת ישלים עם העולה הפרשה שלו ולא יברך ברכה אחרונה רק יעמוד שם והש"ץ יקרא להעולים עד תשלום ז' עולים ולא יברכו רק הש"ץ יקרא לכל אחד פרשה שלו עד גמר הסדרה והעולה שנמצא הטעות בקריאה שלו לא יסיח דעתו ויקרא בלחש עמהם ובגמר הסדרה יברך הוא ברכה אחרונה והוא יאמר ג"כ ההפטר בהנביא בברכותיה ואח"כ יאמר קדיש וי"א שיאמר ההפטר בלי ברכות ואם נמצא הטעות בין גברא לגברא אחר שבירך ברכה אחרונה יקרא הקורא שאר הפרשיות עד גמר הסדרה בלא ברכה [ויש מי שאומר שטוב שלא יקרא לעולים אחרים אלא יקרא לפני זה העולה שבירך באחרונה שאר הסדרה עד תומה ואין דבריו מוכרחים] (ס"ק כ"ט ושעה"צ וע"ל סי' רפ"ד דין ה').

ט במקום שיש ס"ת אחרת אם נמצא טעות בין גברא לגברא לאחר הברכה אחרונה מוציאים ס"ת אחרת ומתחילין ממקום שפסק העולה ואפילו קרא כמה פסוקים אחר מקום הטעות א"צ לחזור מה שקרא כבר דבדיעבד עלתה להם הקריאה מה שקראו בספר הפסול והם מצטרפין למנין ז' בשבת ולמנין ג' בב' ה' ומ"מ אם אפשר לקרות ז' קרואים ממקום שפסקו עד סוף הסדרה ראוי ונכון לעשות כן לכתחלה וכן אם גמרו כל הפרשה ונמצא טעות יצאו דביעבד הקריאה וא"צ לחזור ולקרות (ס"ד וס"ק י"ג י"ד ט"ו ט"ז).

י ואם נמצא הטעות בין הברכה ראשונה לקריאה או שכבר התחילו לקרות אבל לא קראו עדיין ג' פסוקים או שעומדים בב' פסוקים סמוך לפרשה שא"א להפסיק שם או שנמצא הטעות בקריאת ר"ח ברביעי וכיוצא שצריך להשלים הפרשה לחובת היום וא"א להוסיף על הקרואים בכל אלו לא יברך ברכה אחרונה אלא יוציאו ס"ת אחרת ולא יברכו לפניו אלא העולה זה יגמור הקריאה [ולפחות ג' פסוקים ואם הוא ב' פסוקים סמוך לפרשה יקרא עד גמר הפרשה] בספר הכשר ומברך לאחר [ויש נוהגין שאם נמצא בין ברכה לקריאה חזר ומברך לפני' על הס"ת השניה ואין למחות בידם ואם הפסיק בשיחה לכו"ע חזר ומברך] ובמקומות שנהגין בזה שיקרא בעל פה הטעות ויגמור קריאתו של עולה זה בספר הפסול ויברך לאחריה אין לשנות מנהגם (ס"ד וס"ק י"ג י"ח כ' כ"ב כ"ג ובה"ל ד"ה אם).

יא ואם כבר קראו ג' פסוקים ואפשר להפסיק שם יפסיק ויברך ברכה אחרונה ואח"כ יקראו שאר העולים בס"ת הכשר ויכולין להוסיף כשאר שבתות וטוב ונכון אם אפשר לקרות עוד ז' קרואים כדלעיל ויש מקומות נוהגין שלא לברך על הספר הפסול אלא מוציאים ספר אחר ומתחילין לקרות מראש הקריאה שקראו עם עולה זה ויברך לפני' וצריכין להוסיף עוד ג' פסוקים שלא קראו עדיין ובמקומות שנהגין כן יש להם על מי שיסמוכו (ס"ד וס"ק כ"ד ובה"ל ד"ה אם).

יב נוהגין שלא להוציא ס"ת אחרת בשביל מפטיר וסומכין שהאחרון עולה גם בשביל מפטיר ולא יקרא עוד פעם בתורה ויאמר הקדיש אחר ברכת ההפטר האחרונות ואם לא נדע עד אחרי קדיש יקרא למפטיר בס"ת זו ג' פסוקים בלא ברכה ולא יאמר קדיש עוד הפעם אחר ההפטר (ס"ק כ"ג).

יג ואם נמצא טעות בשביעי או באחרון דינו כשאר עליות שאם לא קרא ג' פסוקים גומר קריאתו בספר הכשר ואם כבר קרא ג' פסוקים פוסק ומברך ויקרא לאחר בספר כשר ממקום שפסק ובמקומות שנהגו שאם נמצא טעות בשביעי או באחרון גומרין הפרשה בספר זה ועולה לו למפטיר ויברך אחרי' ויפטיר בנביא ואח"כ יאמר קדיש לא ישנו מנהגם אבל אם נמצא הטעות לאחר שקראו ז' קרואים וכבר בירך באחרונה ועדיין

לא גמרו כל הפרשה לכו"ע צריך להוציא אחרת להשלים הסדרה ויקראו בשני בברכה ויכולין להוסיף כשאר שבתות (סי' כ"ג).

יד ואם נמצא טעות בס"ת בשעת קריאת המפטיר בשבת יגמור קריאתו ולא יברך אחרי' ובשבת של ד' פרשיות או בהפטרת יו"ט שקריאת המפטיר לחובת היום ונמצא טעות יש להוציא אחרת כמו בקריאת סדרה של שבת (שם).

טו הא דמוציאין אחרת דוקא כשנמצא טעות גמור כגון שחסר או יתר תיבה או אות אחת או שהיה קרי במקום כתיב או פתוחה במקום סתומה או להיפוך או אם כתב פתוחה או סתומה במקום שא"צ או שחיסרה או שנמצא שתי תיבות שלא הרחיק כראוי עד שתניק דלא חכים ולא טיפש קורא כתיבה אחת או שהרחיק באמצע תיבה עד שנראה לתניק הנ"ל כשתי תיבות או כדלעומר פדהצור אליצור עמינדב וכהנה שמקובל בדינו שתיבה אחת הן אם נמצא בשתי שיטות בכל אלו צריך להוציא אחרת אבל משום חסירות ויתירות כגון ווי"ן או יודי"ן מליאין או חסירין שלא נשתנה בהן הענין והמבטא כגון אבותינו מלא וי"ו נמצא חסר או להיפוך וכן במקום שצריך לכתוב מלא יו"ד שימושית ונמצא חסר או להיפוך אין מוציאין אחרת וכן אותיות גדולות או קטנות שנמסרו במסורה או עיינין הפוכות או פאי"ן כפופות וכה"ג שנמסרו במסורה או שחסר הנקודות שיש בס"ת ע"פ המסורה כמו באי"ה שרה אשתך וכיו"ב א"צ להוציא אחרת אבל טעות שנשתנה המבטא אף שלא נשתנה הענין כגון כבש במקום כשב או שמלה במקום שלמה או מגרשיהן במקום מגרשיהם [ובזה בשעת הדחק יש לסמוך להשלים הקרואים בס"ת זה והשביעי יהיה המפטיר] או שכתב רחבה במקום רחבו אע"פ שיכול לקרותו בחולם כמו אהלה או בפסוק והנה תומים בבטנה כתוב תאומים או ונחנו מה כתב ונאנחנו או שנשתנה הענין אפילו לא נשתנה המבטא כגון ונמצא דמו כתוב ונמצא דמו או מאן יבמי כתוב מאין ביו"ד בכל אלו צריך להוציא אחרת (סי' וס"ק כ"ה כ"ו כ"ז ושעה"צ).

טז אותיות ותיבות שנמחקו קצת ורישומן ניכר שתינוק דלא חכים ולא טפש יכול לקרותן מותר אפילו לכתחלה לקרות בהן אבל אם הוסר הדיו השחור ונשאר מראה אדמדם פסול מיהו אם השינוי לאדמימות הוא רק מחמת יושן יש מכשירין אפילו לכתחלה וכ"ש שאין להוציא ס"ת אחרת בשביל זה (סי' כ"ה).

יז אם נמצא אות אחת דבוק לחבירו אם הדבקות הוא בכל אורך האות או שנשתנה צורת האות ע"י הדבקות אפילו אות השימוש כגון וי"ו או יו"ד המשמשת אפילו אם אחר שיגרור הדבק יחזור תמונת האות לקימתו וגם יש שיעור תמונת האות שנכתב בהכשר עד הדבק או שטעה וכתב דלי"ת במקום רי"ש או בי"ת במקום כ"ף בכל אלו צריך להוציא אחרת ואם אין שם דבק באורך האות רק מעט ולא נשתנה צורת האותיות וניכרים היטב לכתחלה אין להוציא ס"ת זו לקרות בה כ"ז שלא גררו הדבק ואם לא נדע והוציאו ס"ת ונמצא בשעת הקריאה אם הדבקות בסוף האות שאם יגררו הדבק לבד יחזור לכשרותו אזי בחול שאפשר לגרר ונקל לעשותו אף בשעת הקריאה יש לגרר ויקרא להלן ואם אין שם מי שיוכל לגרר בקל ובלי הפסד וקלקול ויש טורח צבור לחזור אחר מי שיגרור במתן או שאירע בשבת שא"א לגרר מותר לקרות בו כך ואם הדבקות הוא בתחלת כתיבת האות או באמצעה שממקום הדיבוק ולהלן נכתב בפסול יש להוציא אחרת אף שלא נשתנה צורת האות עי"ן ובשעת הדחק שאין שם אחרת וצריך שהות להביא ממקום אחר ס"ת כשרה יש להקל בזה לגמור הקריאה בס"ת זו (סי' כ"ה ושעה"צ) ובחזו"א פסק דבנגיעה קודם שנגמרה האות אין שום מקום להקל (ארי"ח סי' ח' סק"ט).

יח כל מקום שהוזכר בה' ס"ת שהוא פסול ודאי יש להוציא אחרת דובר שהוא מחלוקת הפוסקים אין להוציא אחרת ואם נטף שעה על איזה אות עיין בסימן ל"ב דין קכ"ח קכ"ט ק"ל ויתר הפרטים עיין בפמ"ג ובש"א ובה"ח (סי' כ"ה).

יט אם נקראו התפירות בין יריעה ליריעה אפילו נקרא הרוב ועדיין מחוברת בחמש או בשש תפירות של קיימא כשר אבל בפחות מזה יש להוציא אחרת מיהו אם נמצא בחומש מן החומשים יש מכשירין בשאר חומשין כדלעיל דין ו' (שם ועי' בחזו"א ארי"ח סימן י"א סק"ה מדיני נקרא היריעה ושייך ליו"ד סימן ר"פ).

סימן קמד. שלא לדלג בתורה מענין לענין ודיני ההפטר

א אין מדלגין בתורה מפרשה זו לפרשה אחרת בשבת בשחרית ואפילו ע"מ להשלימם אח"כ וכן בשני וחמישי שצריך לקרות יו"ד פסוקים או ביו"ט אין לקרותם לכתחלה בדילוג רק כסדר דוקא בשני ענינים אבל בענין אחד מדלגין ולכן נהגין בת"צ שקורין ויחל ומדלגין לפסל לך [ומש"כ הפמ"ג דבתרי גברי מותר לא ידעתי מנ"ל] דוקא אם הענינים קרובים כ"כ שלא יצטרכו הצבור לעמוד בשתיקה ולהמתין אבל בע"פ אסור לקרות אפילו תיבה אחת (ס"א וסק"ב ד' ר' ושעה"צ).

ב מדינא אין על הפטרה בנביא פסוקים מיוחדים רק שצריך להיות מעין הסדרה כדלקמן סימן תכ"ח ומותר לדלג בנביא אפילו מענין לענין דוקא שהמקומות קרובים שלא יצטרכו הצבור להמתין וי"א דבוה מותר אפילו לדלג למפרע והיינו מסופו לצד תחלתו וי"א דכה"ג אסור ומיהו בענין אחד מצדד הפמ"ג להתיר וכ"ו באותו נביא אבל מנביא לנביא אין מדלגין בשני ענינים אבל בענין אחד מדלגין אבל לא למפרע ובתרי עשר מותר לדלג אפילו מנביא אחד לשני ובענין אחד כשהמקומות קרובים אבל לא למפרע ואפילו בענין אחד הם סמוכים וכ"ו במקומות שקורין בנביא הכתוב בגלילה אבל במקומות שההפטרות כתובות בקונטרס בפ"ע או בחומשים מותר לדלג אפילו בשני נביאים ואפילו רחוקין זה מזה הרבה אך המנהג שאין מדלגין מנביא לנביא ולכן בשבת שיש בו חתן שיש נהגין לומר אחר הפטרת השבוע ב' או ג' פסוקים מהפטרת שוש איש במקומות שההפטרות כתובין בחומשין אין לעשות כן אלא כשהפטרה גם כן מישע"י ויעשה סימן שימצא מהר שלא יצטרכו הצבור להמתין וכן המנהג בכמה הפטרות שמוסיפין להם פסוקים מפרשיות אחרות (ס"א ב' וסק"א ר' ז' ח' ט' י' י"ב ושעה"צ).

ג אין גוללין ס"ת בצבור מפני כבוד הצבור לכן בשבת שקורין בשני ס"ת יגללו האחת בעוד שקורין הראשונה ויותר טוב כמו שנוהגין עתה שגוללין ומחפשיין בעת שאומרים הקהל פסוקי דומרה ואם אין להם אלא ס"ת אחד הם צריכים לקרות בבי' ענינים כגון בשבת של ר"ח או ביו"ט מפני המפסיר גוללין (ס"ג וס"ק י"ג ט"ו).

ד אין קורין לאדם אחד בשני ס"ת בין בענין אחד בין בבי' ענינים משום פגם הספר ולכן אין לקרות האחרון שיעלה ג"כ מפסיר בספר שני ואפילו אין שם אחר שידע להפסיר אלא יגללו הס"ת ראשונה עד שיגיעו לשם ואם ירצו לקרות למפסיר מהקוראים שקדם האחרון המ"א מתיר הבה"ח אוסר וכן מצדד הא"ר אך בשמחת תורה מצדד להקל לקרות לחתן בראשית מי שעלה כבר בס"ת ראשונה קודם האחרון וב' גברי בבי' ספרים או ג' גברי בג' ספרים כגון ר"ח טבת שחל בשבת מותר אפילו בענין אחד [ואם ירצה לקרות בס"ת ג' מאלו שקראו בס"ת א' תלוי במחלוקת הבה"ח והמג"א דלעיל] וכ"ו באותו מנין אבל מי שעלה בס"ת במנין ראשון מותר לעלות במנין שני בבהכ"נ זה אפילו בס"ת אחרת (ס"ד וס"ק י"ז י"ח י"ט כ' ובה"ל ד"ה משום).

סימן קמה. דיני המתרגמין

א בימי חכמי הגמרא היו נהגין לתרגם כדי שייבינו העם והאידיא לא נהגו לתרגם כיון שאין מבינין אותו ואין לומר שיתרגמו בלשון שמבינים דשאני תרגום שנתקן ברוח הקדש ומ"מ גם עתה רשות לתרגם בלשון תרגום ואין הקורא רשאי לסייע למתרגם ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד ולא יגביה קולו יותר מהמתרגם ולא המתרגם יותר מהקורא ולא יתרגם עד שיכלה הפסוק מפי הקורא והקורא לא יתחיל מפסוק אחר עד שיכלה המתרגם ואין כבוד לגדול שיתרגם ע"י קטן אבל קטן מתרגם ע"י גדול (ס"א ב' ג' וסק"א ד').

סימן קמו. שלא לדבר בשעת הקריאה

א אסור לצאת ולהניח ס"ת כשהוא פתוח ואפילו עדיין לא התחילו לקרות ואפילו כבר שמע קה"ת וגם יש עשרה ששומעין קה"ת וזולתו וע"ז נאמר ועוובי ד' יכלו אבל בין גברא לגברא מותר אם נשארו עשרה בבהכ"נ וגם הוא כבר שמע קה"ת או שדעתו לבא מיד וגם זה אינו מותר אלא לצורך גדול דוקא כשאירע הדבר באקראי אבל העושין כן תדיר נראה פירוק עול תורה ואסור ואם כבר גמר הקריאה אלא שעדיין לא בירך ברכה אחרונה מצדד הפר"ח להתיר אבל במטה יהודה פסק דאסור דהברכה דינה כהקריאה (ס"א וס"ק א' ב' ג' ובה"ל ד"ה כשהוא וד"ה אבל וד"ה שפיר וע"ל סי' צ"ב דין י').

ב כיון שנפתח הס"ת כדי לברך אפילו לא התחיל עדיין אסור לספר אפילו בד"ת וכן לפרש ד"ת או להורות הוראה לאדם ששואל אסור ולאפרושי מאיסורא מותר לומר בדרך קצרה אם א"א להפריש ע"י רמיזה ואפי' כבר שמע קה"ת וגם לומד בלחש ויש י' זולתו אסור ואפילו לקרות שנים מקרא ואחד תרגום הרבה אסורים שאסור לעסוק בשום דבר אלא יש לכיון דעתו לשמוע מפי הקורא ונכון לקרות עם הש"ץ מלה במלה דבלא זה א"א לכיון ולשמוע ובין גברא לגברא מותר לקרות שנים מקרא ואחד תרגום או עם פרש"י והב"ח מיקל אפילו ללמד בין גברא לגברא ובא"ר מצדד דעם אחרים אין להקל ובינו לבין עצמו המיקל ללמוד או אין מוחין בידו אך להורות או הוראה לפי שעה אין להתמיר וכן אסור לספר כשהמפטיר קורא בנביא עד שישלים וגם צריך לכיון לברכות המפטיר ולענות אחריהם אמן ומכאן תוכחת מגולה לאותן האנשים המפקירין את נפשם ומספרין בשיחה בטילה בעת הקריאה שאפילו בין גברא לגברא שהספר סתום אסור לדבר ולכמה פוסקים אפילו בד"ת כ"ש כשהספר פתוח ואפילו היוצא באמצע הקריאה נאמר עליו ועוובי ד' יכלו וכ"ש העומד בבהכ"נ ואין רוצה להטות אזנו לתורה וגם כמה פעמים מצוי חלול השם ע"ז ברבים כגון שעומד במזרח בהכ"נ ועונו נראה לעין כל ויש בזה משום לא תחללו שם קדשי גם כמה פעמים המעשיות שלו מעורבין בלה"ר ורכילות מראשן ועד סופן מלבד זה האיסור של שיחה בטילה בבהכ"נ וביהמ"ד שהוא ג"כ איסור גדול כמבואר בסימן קנ"א ראה וחשוב כמה איסורים עובר ע"ז וגם תפלתו מתועבת עבור זה לפני ה' כדכתיב מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה ואשרי מי שנותן כבוד לתורה כמ"ש כי מכבדי אכבד וגו' (ס"ב ג' וס"ק ד' ה' ו' י' י"ד ט"ו ט"ז ובה"ל ד"ה והנכון. דין אם ישן מצטרף למנין כתבנו בסי' קמ"ג דין א' וע"ל סי' צ"ב דין כ"ד).

ג כשנושאין הס"ת חייבין לעמוד מפני' עד שתתכסה מעיניו או עד שיגיענו המוליכה למקומה ואפילו לסמוך על איזה דבר אסור וכן בשעת הגבהה חייבין לעמוד אף שהיא ברשות אחרת אבל כשהחזן עומד עמה כגון בעת שמוכיר נשמות כתב הפמ"ג שא"צ לעמוד וכן בעת שפותחין הארון והעולם נוהגין בכל זה לעשות הידור לתורה ולעמוד (סקי"ו ושה"צ וע"ל סי' צ"ד דין י"ד).

ד בשעת קה"ת א"צ לעמוד אפילו אותן העומדין על הבימה בתוך ד' אמות שלה רק העולה והקורא צריכין לעמוד (כדלעיל סימן קמ"א) וכן כשאחד תופסה בידו כגון בשעת קריאת מפטיר א"צ לעמוד אפילו בתוך ד' אמות שלה על הבימה ויש מהדרין ועומדין בשעת קה"ת ובין גברא לגברא יכול לישב ואם הוא איש חלש וע"י שיעמוד אין דעתו מיושבת לכיון הטב יש לו לישב ובשעת אמירת ברכו ועניית ביהל"ו צריך לעמוד כל אדם שהוא דבר שבקדושה (ס"ד וס"ק י"ז י"ח י"ט כ').

סימן קמו. דיני גלילות ס"ת

א אסור לאחוז ס"ת ערום בלא מטפחת או בגד המפסיק ואפילו נגיעה בעלמא בידו לס"ת ערומה אסור ואפילו נטל ידיו ואם נגע אין לו שחר עבור הקריאה או הגלילה או ההגהה שעשה וכ"ז שלא לצורך אבל כשיש צורך לתיקון הס"ת לתפור קצת ולדבק

שונה הלכות רנה

הל' קריאת ס"ת סי' קמז

בדבק מטלית וכדומה היכא דלא אפשר רשאי ומ"מ טוב שיטול ידיו תחלה (ס"א וס"ק א' ב').

ב בעת שגוללין הס"ת קודם קריאה או בשעת הגבהה שלפעמים נמשכים יריעות הס"ת ובכדי להשוות היריעות אחוזים בראשי היריעות למשוך אותם למעלה או למטה כדי שיהא שוה מבחוץ צריך ליהרר שלא יאחוז ביריעות ביד ערומה אע"פ שנטל ידיו מקודם אלא צריך הפסקת טלית או מטפחת להפסיק בין ידיו ליריעות הס"ת ובעמדי הס"ת יכול לאחוז בלא מטפחת ויש מחמירין וכוורכין עמדי הס"ת בקצוות הטלית בשעת הגבהה ובמקום שלא נהגו לעשות כן אף מי שרוצה לדקדק בזה יעשה בדעת שלא ירגישו בזה בני אדם משום יחרא (ס"ק ב' ושה"צ) וכ"ד החזו"א שא"צ להחמיר בזה (ידים סימן ח' ס"ק ג').

ג בשאר כתבי הקודש כגון מגילה נהגו להקל לאוחזן ערום ומ"מ אם לא נטל ידיו טוב להחמיר דוקא כשכתובין אשורית על הקלף ובדיו כס"ת אבל ספרים שאין נכתבין כן לכו"ע מותר ואפילו קודם נטילה מיהו אם יודע שנגע במקום מטונף יש להחמיר ליטול ידיו (ס"א וס"ק ג' ד').

ד נהגין למכור מצות הגבהה בדמים יקרים לחבב המצוה והקונה זוכה בו ואפילו יש גדול ממנו ובמקום שאין מוכרים והגבאים מכבדים להישיר בעיניהם יש לכבד להגדול שבצבור [בין שעלה לתורה ובין שלא עלה] שהמגביה נוטל שכר כנגד כולם ועכשיו נהגו שלא לדקדק בזה ומכבדים אף לאנשים בינונים מפני דרכי שלום ואם יש ב' יא"צ ביום א' ואחד עלה לתורה יש לכבד השני בהגבהה (ס"א וס"ק ה' ו' ח').

ה נהגין למכור הוצאות והכנסות משום ברב עם הדרת מלך ואין הש"ץ יכול למחות כי אין זה שייך לש"ץ אבל הש"ץ מוליכו לבימה ומצות גלילה אף כי רבה היא נהגו לכבד אף לקטנים שיש בהם דעת להבחין ענין דבר שבקדושה כדי לחנכם במצות ויכול מי שירצה לקנות להושיט המעילין להגולל ואין הגולל יכול למחות אע"פ שקנה גלילה (ס"ב וס"ז ח' ט"ו וע"ל סי' קנ"ג דין כ"ח וסי' קנ"ד דל"ה בענין חזקה לגלילה).
ו מי שנותנין לו ס"ת להגבי' ולגלול ואינו יכול לעשות שתיהן יגבי' ויתן לאחר לגלול שההגבהה יותר מצוה אבל אם כבדהו להושיט המעיל ולגלול הגלילה עדיפא ויתן לאחר להושיט (ס"ק י"ט).

ז אין לכבד במצות הגבהה למי שידיו מרתתין הרבה או לזקן ותש כח שאין לו כח להחזיקה זמן מה כלפי העם שיוכלו להסתכל היטב ומגביהו לשבת מיד וגם האיש ההוא יש לו למנוע נפשו מזה (סק"ז).

ח המגביה הס"ת יהיה הכתב נגד פניו והגולל מתחיל לגלול המפה מבחוץ שהוא הצד הסמוך לו (וי"א שבזמנינו שאחד מגביה ואחד גולל אין להקפיד מאיזה צד יתחיל וכן המנהג] ויגמור הגלילה כלפי פנים כדי שכשיפתח הספר ימצא ההידוק בפנים ולא יצטרך להפך הספר (ס"ד וס"ק ט"ז י"ז י"ח).

ט הגולל ס"ת יעמידנו כנגד התפר כדי שאם יקרע יקרע התפר ויגלול המטפחת סביב הס"ת אבל לא יאחוז המטפחת בידו ויגלול הס"ת סביבו (ס"ג ה' וס"ק כ') ואין לגלול הס"ת בתוך התיק אלא יש להוציאו מהתיק (ס"ו).

י אם המטפחת שכורכין סביב הס"ת מצד א' פשתן ומצד א' משי י"א שצריך להפך המשי לצד הספר ויש חולקין [וכ"ד הגר"א] ולכן בעל נפש יעשה המפה משני צדין בשוה ואף שפשתן באמצע אין לחוש והמעיל העליון לכו"ע צד המשי מבחוץ (ס"א וסק"ט י').

יא אין לגלול במפה קרועה וכן המעיל העליון ואפילו הם חדשים אם יש לו אחר (ס"א וס"ק י"א).

יב אין לעשות מפות לס"ת וכן לכל תשמישי קדושה מדברים ישנים שנעשה בהם דבר אחר לצורך הדיוט ואם הם חדשים שעדיין לא נשתמש בהן אלא שנעשו לצורך הדיוט הנהגה להקל אין למחות בידו אבל אם נשתמש בו אפילו מעט ובעראי י"א שאין להקל דוקא כמות שהן אבל אם שינה צורתן ועשה מהן דבר אחר שרי אף בישנים ואף שיש מחמירין העולם נהגין להקל. וליטול מפות של קיטל שלובשין ביה"כ לס"ת

אפשר דאפילו בלא שינוי מותר דקצת תשמיש גבוה הוא. ובכל אלו בדיעבד אם עשאן אין לאסור וכ"ש אם עשאו ונשתמש בהן לקדושה אסור להורידו ולעשות מהן תשמיש דתשמיש (ס"א וס"ק י"ב י"ג י"ד ושע"צ).

יג לעשות תשמיש דתשמיש מדברים שנשתמשו בהן לחול הט"ו מתיר והמג"א מקפיק בזה ובצירוף עוד סניף בדאי אין להחמיר ותשמישי מצוה כגון כיס לטלית ואפילו טלית עצמו מותר אך מדבר שהיה לתשמיש מגונה כגון מכנסים וכדומה אין לעשות (ס"ק י"ג).

יד מפות ומטפחות וכן הפרוסות על השלחן אסור מכלאים אבל פרוכות ומה שמניחין בארון ואין יוצא עם הס"ת מותר של כלאים (סק"י וע"ל סי' כ"ח דין י"ג).

טו לא יתחיל המפטיר ברכות ההפטרה עד שיגמרו לגלול הס"ת כדי שיוכל הגולל לשמוע [ו"א שא"צ להמתין אלא עד גמר הגלילה אף שעדיין לא כרך המפה וברש"י לא משמע כן] אבל בב' וה' שאומרים יה"ר אחר הקריאה א"צ להמתין על הגולל שאינו אלא מנהג (ס"ו וס"ק כ"ב כ"ג).

טז ביום שיש בו ב' ס"ת מוציאים ב' ספרים כאחת ומוסרין הספר השני למי שהוא שם על הבימה להחזיקו עד זמן קריאת מפטיר ולא טוב הדבר שנוהגין באיזה מקומות למסור לנער קטן אלא יש למסרה עכ"פ לבן דעת גם יזהר האוחז הספר להתרחק קצת מן הצד כדי שלא יחזיק הספר אחורי הקוראים בתורה ואחר שגמרו הקריאה בספר הראשון מניחין השני על השלחן קודם הקדיש כדי שיאמרו הקדיש על שתיהן ואח"כ מגביהין הראשונה וגוללין אותה ואחר שגללו הראשונה במפה שלה מסירין המפה מן השניה ופותחין אותה [אבל לא קודם לכן] וביום שיש ג' ס"ת כגון ר"ח טבת שחל בשבת וכה"ג אזי אחר שגמרו הראשונה מניחין השניה ואין אומרים קדיש רק מגביהין הראשונה וגוללין כו' וכנ"ל [ולא יסלק הראשונה מן השלחן עד שהניח השניה] ואחר גמר קריאת השניה מניחין השלישית אצלה שהוא לצורך מפטיר וא"צ להניח הראשונה רק אומר ח"ק על שני ס"ת אלו ומגבי' השני' ופושטין השלישית וקורין לעולה למפטיר (ס"ח וס"ק כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט וע"ל סי' רפ"ב דין י"ב).

סימן קמח. שלא יפשיט ש"ץ התיבה

א במקומות שמביאים ס"ת מבית אחר ופורסין בגדים נאים סביב השלחן שקוראין עליו לכבוד הס"ת לא יפשיט הש"ץ הבגדים שפרסו כשיוצאין משם ונוטלין הס"ת להחזירו למקומו משום טורח הצבור להתעכב עד שיפשיט אלא מוליך הס"ת והם יוצאין אחריו ואח"כ חוזר לבהכ"ג ומפשיט התיבה (ס"א וס"ק א' ב').

סימן קמט. שהצבור לא יצאו מבהכ"ג עד שיצניעו ספר תורה

א כשמוציאין הס"ת מההיכל וכן כשמכניסין אותה מצוה לכל מי שעוברת לפניו ללוותה עד הבימה או עד לפני הארון שמכניסין אותו שם וכן המגביה והגולל ילכו אחר הס"ת עד לפני הארון ועומדין שם עד שיניחו הס"ת במקומה (ס"א וס"ק ז' ח').

ב אין הצבור רשאים לצאת מבהכ"ג עד שיצניעו ס"ת [אפי' במקום שמצניעין הספר אחר ובא לציון דאל"כ בלא"ה אסור לצאת מבהכ"ג קודם קדושה דסידרא כנ"ל סימן קל"ב] מיהו אם יוצאים רק איזה אנשים ורוב הצבור נשאר אין קפידא ובפמ"ג מצוד דאם מוליכין אותה לבית אחר אפילו יחיד לא יצא קודם הס"ת אלא ימתין עד שיוציאה כדבסמוך (ס"א וס"ק א' ב').

ג אם מצניעין הס"ת בבית אחר אם אין לבהכ"ג אלא פתח אחד צריכין להתעכב עד שיצא הס"ת וילכו אחריו ללוותה למקום שמצניעין אותה ואם יש לבהכ"ג שני

פתחים יכולים לצאת בפתח א' קודם שיצא הס"ת בפתח השני ובלבד שימתין בחוץ עד שיוציאו הס"ת כדי ללוותה (ס"א וס"ק ד' ר').

ד כשמוליכין הס"ת מן הבימה המנהג שאומרים הש"ץ והצבור בשבת בשחרית וכן ביו"ט שחל בשבת מזמור לדוד הבו וגר' וביו"ט וכן במנחה בשבת וכ"ש בחול אומרים לדוד מזמור לה' הארץ וגר' (סק"ח וע"ל סימן קל"ד דין י').

ה נוהגין שמביאין התינוקות לנשק התורה כדי לחנכם במצות (ס"א).

הלכות בית הכנסת

סימן קנ. בנין בית הכנסת ושיהיה גבוה

א כל מקום שיש בו יו"ד מישראל צריך להכין לו בית שיכנסו בו לתפלה ומקום זה נקרא ביהכ"נ ואפילו המיעוט יכולין לכוף את המרובים לזה ואם אין בכחם לבנות מחויבין עכ"פ לשכור מקום לתפלה (ס"א וסק"א ב' וע"ל סי' צ' דס"א וסי' רכ"ג דין ר').

ב בבנין ביהכ"נ גובין לפי ממון ובשכירות ביהכ"נ גובין חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות (סק"ב וע"ל סי' קנ"ד דין ל"א).

ג אין לבנות ביהכ"נ ע"י גוי ובפרט לעשות כמין כיפה לפני ההיכל לגוי ומ"מ לתקן הגג של ביהכ"נ ע"י גוי אין לחוש (בה"ל ד"ה לבנות).

ד המעכב לבנות ביהכ"נ אפילו יש ביהכ"נ אחרת בעיר מונע רבים לעשות מצוה ואם הביהכ"נ מכילה אותם אסורים להפרד שברוב עם הדרת מלך וגם מפסידין לצדקות וללמוד תורה בצבור וכה"ג ומ"מ דוקא כשכולם לב אחד לאביהם שבשמים אבל אם אי אפשר להשתלל שיהיו לב אחד אלא שתמיד מתקוטטים והם במחלוקת יותר טוב שיתפללו כל כת בפ"ע (סק"ב ב' ושעה"צ).

ה אם אין מקום לצבור ללמוד כגון שביהכ"נ הוא דחוק לזה או מסיבה אחרת כופין זה את זה לבנות ביהמ"ד וחיובו יותר גדול מלבנות ביהכ"נ (בה"ל ד"ה ולקנות).

ו כופין בני העיר זה את זה לקנות להם תורה ונביאים וכתובים כדי שיקרא בהם כל מי שירצה מן הצבור ובימינו מחויבין ג"כ לקנות ספרי תלמוד ופירושהיהן ללמד בהם לקטנים ולגדולים ובמקומות שהספרים מצויים ויכולין לשאול אצל אנשי העיר אין כופין לקנות ספרים רק ס"ת (ס"א וס"ק ג' ועיין בסימן נ"ה אם כופין זה את זה לשכור להם מנין וע"ל סי' קנ"ד דין כ"ו).

ז אין בונין ביהכ"נ אלא בגבהה של עיר ומגביהין אותו עד שיהיה גבוה מכל בתי העיר שמשמשין בהן אבל בנינים העשויים לגוי בעלמא ואין משתמשין בתוכן כלל ומגדלין ומבצרין העשויים לחזק העיר ואין משתמשין בהם אין לחוש אם גבוהים מביהכ"נ ויש מקומות שאין נוהרים בוה שיש שם הרבה בתי גוים שגבוהין מביהכ"נ א"כ בלא"ה ליכא הכיזא לביהכ"נ ומ"מ ראוי לכתחלה ליזהר בוה בכל מה דאפשר כי בגמרא החמירו מאד על זה ובשעת הדחק או שיש מצות מלכות שאינן רשאים לבנות ביהכ"נ כדינו מותר להתפלל בבית אע"פ שדרין בעלי על גביו ובלבד שינהגו בעלי שצ"ג בנקיות כמו שיתבאר בסימן קנ"א דין כ' כ"א (ס"ב וסק"ה ר' ובה"ל ד"ה בירניות).

ח י"א שאם הגג משופע ואין ראוי לתשמש על גביו אין לחוש אם הוא גבוה מביהכ"נ ובלבד שתחתית הגג במקום שמשמשין שם כשעומדין על העלי לא יהא גבוה מביהכ"נ ויש לפקפק טובא על קולא זו (ס"ב ובה"ל ד"ה בירניות וד"ה לא).

ט מי שהגביה ביתו יותר מביהכ"נ י"א שכופין אותו להשפילו ואם הגביה זוית אחת מכותלי ביהכ"נ ע"י בנין כגון בגג או בעלי די בוה אבל לא כמו שעושין קצת שתוחבין עמוד ברזל בקרן אחד דלא מהני כלל (ס"ג וס"ק ח').

י הבונה כנגד חלון ביהכ"נ אין מספיק לו בהרחקת ד' אמות לפי שהוא צריך אור גדול כיון שיש להם חזקת חלונות ובה' אמות דאי סגי ואם בונה כנגד העזרה או כנגד עזרת נשים די בד' אמות (ס"ד וס"ק ט').

יא יחיד הפותח חלונותיו לחצר ביהכ"נ שאין בו תשמיש צנוע לרבים אין יכולין למחות בידו דוקא אם אי אפשר להקהל לבנות במקום הזה בשום פעם אבל אם אפשר להם לבנות יכולין למחות שמא ירצו לבנות והוא יטעון שיש לו חזקת חלונות ואע"ג דאין חזקה בשל קהל יכולין לומר דלא ניהא להו למיקם בהדיה בדינא ודיינא ואם הקהל פותחין חלונות ביהכ"נ לחצירו יכול למחות בידם ומ"מ אם אין לו היוזק הרבה יכנס עמהם לפנים משורת הדין והכל לפי ההיזק ולפי ראות עיני הדיין (סק"ט ושעה"צ).

יב חלון שהולך כנגד רה"ר ובנ"א עוברים שם לביהכ"נ לא ישפכו מי רגלים מן החלון לפי שההולכין בהשכמה בחשך לביהכ"נ לא יוכלו להזהר שלא יתטנפו במי רגלים ובלא"ה יש להזהר שלא ישפוך שופכין במקום מהלך בני אדם שלא יחליקו בהם דהוא כמו בור (סק"ט).

יג שכני ביהכ"נ שיש להם בית הכסא ומגיע ממנו ריח רע לביהכ"נ צריכין להרחיקו ואפילו אם קדם בנין בית הכסא לביהכ"נ צריכין לסלקו אלא שצריכין לתת לו דמים (שם וע"ל סי' ג' דין ו' ל"ב וסי' פ"ו דין ג').

יד בונין ההיכל ברוח שמתפללין כנגדו באותו העיר כדי שיהי' פניהם אל מול ההיכל ובמקומות שמפני הדחק אי אפשר להם להעמידו בשום פנים בכותל מזרח אלא בצפון או בדרום צ"ע לאיזה צד יתפלל הקהל אם למזרח נגד ירושלם או נגד הארון (ס"ק י"א ובה"ל ד"ה שהוא וע"ל סימן צ"ד דין ג' שפסק שצריך להתפלל למזרח אלא אם כן כל הקהל מתפללין לצד ההיכל לא ישנה רק יצדו פניו למזרח).

טו אין פותחין פתח ביהכ"נ אלא כנגד הצד שמתפללין בו באותו העיר שאם מתפללין לצד מזרח צריך לעשות פתח ביהכ"נ במערב ובמקום הדחק אין מעכב כלל ואם היה הפתח בצד אחר וחרב ביהכ"נ ורצו קצת מנהיגים לעשות הפתח כדינו אין האחרים יכולין למחות אפילו הם הרוב ואע"פ שמשנים סדר הישיבה יקוב הדין ביניהם ואין קפידא רק בפתח שרוב הצבור נכנסים בו אבל שאר פתחים מותר לעשות בכל הצדדים וגם על פתח הפרוודור אין להקפיד רק על פתח ביהכ"נ עצמו (ס"ה וסק"י ובה"ל ד"ה אין ד"ה באותה).

טז עושין בימה באמצע ביהכ"נ שיעמוד עלי' הקורא בתורה וישמעו כולם [ועי' בפוסקים האחרונים שהאריכו בגנות האנשים שפרצו בעו"ה באיזה מקומות והתחילו לעשות הבימה סמוך לאה"ק כדרכי הגוים ועליהם נאמר וישכח ישראל עושהו ויבן היכלות] ואין עושין יותר משש מדרגות לבימה (ס"ה וס"ק י"ב ובה"ל ד"ה באמצע וע"ל סי' צ' דין ו' ח' ס"א).

יז בעת שש"ץ עומד בתפלה יורד לארץ לפני התיבה ופניו כלפי הקודש כשאר העם וסדר הישיבה הזקנים יושבים פניהם כלפי העם ושאר העם כולם יושבים שורות שורות פניהם כלפי הקודש ופני הזקנים ועכשיו שקונים המקומות אין ענין לסדר זה ומ"מ יזהרו שלא יעשו שום מקום לישיב עליו בין הבימה ובין ההיכל שהיושב אחוריו להיכל וגם העומד על הבימה לברך ומשתחוה נראה כמשתחוה לו אם לא שיעשו המקום מן הצדדים דכיון שאין אחוריו נגד ההיכל ממש מותר ורבנים הדורשים אצל ארון הקודש אף שאחוריהם להיכל כיון שהוא לפי שעה והספר תורה ברשות אחרת יש להתיר ומותר לעשות מקומות אצל הבימה ופני היושב להיכל ואחוריו לבימה אף שאחוריו לס"ת כיון שהבימה רשות אחרת (ס"ה וס"ק י"ג וי"ד ושעה"צ).

סימן קנא. דיני קדושת ביהכ"נ

א בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נהגין בהם קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטילה ובעון קלות ראש בביהכ"נ נהפכין לבית ע"ז ח"ו ואפילו שיחת חולין שהיא

לצורך פרנסה [שבחור מותר] בבהכ"נ אסור ובפרט שיחה בטילה לגמרי בדבדאי שראוי למנוע תמיד מזה ובזה"ק הפליג מאד בגדל העון הזה וכ"ש שיש להזהר בבהכ"נ ובבהמ"ד מעון דיבורים אסורים כגון לשה"ר ורכילות ומחלוקת וקטטות כי מלבד שהם עבירות חמורות מאד עוד יגדל העון יותר במקום קדוש כי הוא מזלזל בכבוד השכינה ואינו דומה החוטא בינו לבין עצמו לחוטא בפלטינ של מלך בפני המלך ועוד תגדל הרעה בזה שהוא מכשיל גם את הרבים בעונות החמורות הנ"ל כי האי תיגרא דמיא לבידקא דמיא ומתחלה הותחל העון באיזה אנשים ולבסוף יתלקטו ויתחברו חבורות חבורות לריב איש ברעהו עד שנעשה כל בהכ"נ כמדורה גדולה ובעו"ה באין מזה כמה פעמים לידי חרפות וגידופין והלבנת פנים ברבים וגם כמה פעמים בפני הס"ת שזה ג"כ עון חמור בפ"ע כי אפילו המבזה חבירו בפני ת"ת אמרו חו"ל שהוא אפיקורוס ואין לו חלק לעוה"ב וכ"ש למבזה חבירו בפני הס"ת וכבוד השכינה ולידי הכארת ומלשינות וגדל חילול ש"ש בין האומות ומי גרם לכל זה אם לא הראשון שהתחיל בעבירה תחלה ובדאי לע"ל יטול שכר כנגד כולם ע"כ הירא וחרד לדבר ה' ישים תמיד עיניו ולבו לזה שלא לדבר שום דברים בטלים בבהכ"נ ובבהמ"ד והמקום הזה יהיה מיוחד אצלו רק לתורה ולתפלה ומ"מ אף שנעבדו עבירות גדולות בבהכ"נ מותר להתפלל ולתת שם ס"ת (ס"א וסק"א ב' ובה"ל ד"ה קלות וע"ל סי' צ"ח דין ג' וע"ל סי' קנ"ד דין א' ב' ג' ד' במה יש קדושת ביהכ"נ).

ב ואין אוכלין בהם ואפילו אכילת עראי צ"ע אם מותר ואין שותין בהם אפילו מים והמנהג עתה ששותין העם מים בבהכ"נ אף מי שאינו ת"ת ואפשר שסומכין דבתי כנסיות שבחו"ל על תנאי עשויין וסוברין דממעיל התנאי אף בישובן כדלקמן ולפי זה בא"י אין להקל ומ"מ מי שלומד בבהמ"ד אפילו שלא בקביעות יש להקל בזה כשצמא לשתות כדי שלא יתבטל מלימודו (ס"א ובה"ל ד"ה ואין).

ג ואין עושין בהם מלאכה ולא מתקשטין בהם ולא מטיילין בהם ולא נכנסים בהם מפני החמה או מפני הגשמים והצינה ולא מהני שיקרא או ישנה מעט בכניסתו מאחר שיוכל להכנס בבית של חול אם לא שעסק מקודם באיזה דבר הלכה בחוץ והתחילו גשמים לירד שמותר להכנס לבהמ"ד כדי שלא יטרידוהו הגשמים (ס"א וסק"ג ד' ובה"ל ד"ה בחמה וע"ל סי' צ' דין מ').

ד אין ישינים בבהכ"נ אפילו שינת עראי אבל בבהמ"ד מותר לישן שינת עראי אבל לא שינת קבע ובבתי מדרשות שלנו שמתפללין בהם ג"כ צ"ע אם דינם כבהכ"נ או כבהמ"ד (ס"ג וסק"ט ו"ז ובה"ל ד"ה אבל).

ה לצורך בהכ"נ כגון השומר אותו וכה"ג מותר לאכול ולישן שם ולכן ישינים בליל יוה"כ בבהכ"נ כדי לשמור הנרות ומ"מ לא יכניס מטתו לשם ויש מתירין ולצורך סעודת מצוה מותר לאכול בבהכ"נ דוקא סעודה שאין בה קלות ראש כמו סעודת עיבור השנה שהיתה עשויה בפת וקטניות אבל סעודת מצוה שיש בה שכרות אסור אף בבית המדרש ומ"מ הנוהגין להקל בבתי כנסיות שבחו"ל לעשות סעודת סיום הש"ס בבהמ"ד מפני שאין להם מקום מרווח לזה אין למחות בהם שיש להם על מי לסמוך (ס"ד וסק"ק י"ז י"ח י"ט כ' ושעה"צ וע"ל סי' תרי"ט דין ט"ז).

ו אין מחשבין חשבונות בבהכ"נ ובבהמ"ד אפילו של בני העיר הצריכים להם ואין להם מקום אחר להתאסף שם וכ"ש חשבונות של יחיד אלא א"כ הם של מצות כגון קופה של צדקה ופדיון שבויים (ס"א ובה"ל ד"ה ואין).

ז ואין מספידים בהם אלא א"כ יהיה ההספד לקרובו של אחד מגדולי העיר שכל בני העיר מתקבצין ובאין להספידו וכ"ש אם ההספד הוא על ת"ת ותארי"י היה נוהר מאד שלא לדבר בבהכ"נ רק תפלתו ואפילו דברי מוסר לא היה מדבר פן ימשך ממנו דברי חול (ס"א וסק"י).

ח ואסור להכנס בהם אלא לדבר מצוה ואם צריך בהם לצרכו כגון לקרוא לאדם יכנס ויקרא איזה פסוק או הלכה או משנה ואח"כ יקראנו אבל לא יקדים הקריאה קודם שיאמר איזה ד"ת כדי שלא יהא נראה כאלו נכנס לצרכו ואם אינו יודע לקרות ולשנות יאמר לאחד מן התינוקות קרא לי פסוק שאתה קורא או ישהה כדי הילוך ח' טפחים

ואח"כ יקראנו שהישיבה בו ג"כ מצוה שנאמר אשרי יושבי ביתך (ס"א וס"ק י"א י"ב י"ג ובה"ל ד"ה לקצר).

ט י"א דדוקא בבהמ"ד של רבים יש בה קדושה אבל יחיד הקובע מדרש בביתו לצרכו אין לו קדושה כ"כ ואם הקדיש בית לצורך רבים ללמוד בו אפילו אין מתפללין בו כלל יש לו קדושת בהמ"ד ויתבאר אי"ה בסימן קנ"ג דין י"ד (ס"ב וס"ק י"ד).
י אותן הלומדים בקביעות בבהכ"נ או בבהמ"ד [ואין חילוק בין של א"י לשל חו"ל] מותרין לאכול ולשתות ולישן בהם אפילו שינת קבע ולטייל ולהתקשט וכל תשמשיהם כדי שלא יתבטלו מלימודם אבל אסורים להכנס בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ולעשות קפנדריא וכ"ש שחוק והיתול ושיחה בטילה דאטו ת"ח אינו מוזהר על מורא מקדש ויש מתירין בבהמ"ד לאותן הלומדים בקביעות להכנס מפני החמה והגשמים אבל לא קלות ראש (ס"א וס"ק ז' ח' ט' ט"ו ט"ז ובה"ל ד"ה ות"ח וד"ה וי"א ושעה"צ אות ח' ט' י"א).

יא אם הוצרכו אנשי העיר לפי שעה להאכיל שם אורחים עניים או להשיכבם שם מותר בבתי כנסיות שבחו"ל שעשוין על תנאי כדלקמן ויש אסורים ובמקום הדחק אין להחמיר בזה כיון דהוא צורך מצוה (ס"ה ושעה"צ וע"ל דין י"ח).

יב אסור לעשותו קפנדריא דהיינו שאם היו לבהכ"נ ב' פתחים לא יכנס בפתח זה לצאת בפתח השני לקצר דרכו ואפילו הולך לדבר מצוה אלא א"כ יקרא ד"ת או ישהה שם מעט ואם היה הדרך עובר קודם שנבנה בהכ"נ מותר וכן אם לא נכנס בו תחלה כדי לקצר דרכו מותר לעשותו דרך וכשנכנס בו להתפלל מצוה למי שנכנס בפתח זה לצאת בפתח אחר (ס"ה וס"ק כ"א ובה"ל ד"ה לעשותו וד"ה לקצר).

יג מותר להכנס בבהכ"נ במקלו ובתרמילו ובאפונדתו שהם מיני כיסים ויש אסורים להכנס בו בסכין ארוך אם הוא מגולה ות"ח שהם מותרים לאכול ולשתות ונושא הסכין לצורך אין צריכים לכסותו בשעת אכילה רק בשעת בהמ"ז (ס"ו וס"ק כ"ב ובה"ל ד"ה בסכין).

יד ראוי לקנח הטיט שעל רגליו קודם שיכנס להתפלל וראוי שלא יהא עליו ולא על בגדיו שום ליכלוך ולא יכנס בראש מגולה אפילו במקום שנוהגין ללכת כן לפני השרים ועי' בס"י צ"א דין ו' (ס"ו ח' וס"ק"ג ובה"ל ד"ה או וע"ל סי' ש"ב דין י"א).
טו מותר לרוק בו [שלא בשעת תפלת י"ח כדלעיל סימן צ"ז דין ג'] ובלבד שישפשפנו ברגלו [ובשבת שאסור לשפשף יעמיד המנעל עליו עד שיתמעך] או שיהיה שם גמי או תנן או חול שאם ירוק לתוכו לא יהא נראה ויהיה שלא ירוק בפני חבירו שימאס בו ותארי"י ז"ל היה נוהג שלא לרוק בבהכ"נ ממדת חסידות ואותן האנשים שמקפידין בביתם על הרקיקה אפשר דאסורים מדינא לרוק בבהכ"נ ובבהמ"ד (ס"ז וס"ק כ"ד כ"ה כ"ו ושה"צ וע"ל סי' צ' דין ס"ד).

טז יש להדליק נרות בבהכ"נ קודם שיכנס אדם להתפלל ולכבדן דהיינו לנקות הבית ולרבען דהיינו לזרוק מים על הקרקע (ס"ט וס"ק כ"ז).

יז אפילו לאחר שחרבו הבתי כנסיות ובתי מדרשות עדיין הם בקדושתן ונוהגין בהם כבוד כשם שנוהגין בישובן חוץ מכיבוד וריבוץ ואם עלו בהם עשבים מותר לתולשן ובלבד שנייהם במקומם ולא יטלם משם כדי שיראו העם ותעיר רוחם וישתדלו לבנותם מיהו אם סתרו בהכ"נ במקום זה ובנאותו במקום אחר ואין בדעתם לבנות עוד במקום הראשון אין שייך דין זה אלא יעשה גדר סביבו שלא יבואו לזלזל שם ואם הוא במקום שיוכלו למכור כדלקמן סימן קנ"ג ימכרוהו ואין חילוק בכ"ז בין בתי כנסיות שבא"י לשל חו"ל אם לא בהתנו כדלקמן (ס"י וס"ק כ"ח כ"ט ל' ושעה"צ).

יח אם בשעת בנין התנו בפירוש שיהא מותר להשתמש בו מהני התנאי [ויש מקילין דבחו"ל אמרינן דבסתמא הוי כאלו התנו ואין ראוי להקל בזה] ודוקא בחורבנו אבל בישובו לא מהני התנאי ודעת המג"א דהא דלא מהני לישובו היינו רק לאכילה ושתיה ולהכנס מפני החמה והגשמים שיש בזה קצת קלות ראש אבל לשאר תשמשים מהני תנאי ויש לפקפק ע"ז ומ"מ בשעת הדחק [כגון להאכיל לעניים לצורך שעה או להשיכבן שם] יש לסמוך על הפוסקים דאפילו בישובו מהני תנאי אפילו לאכילה ושתיה

ולהכנס מפני החמה והגשמים מיהו לתשמיש מגונה לא מהני לכו"ע תנאי אפי' בחורבנו כגון זריעה וחשבונות של רבים או של יחיד וכן שחוק והיתול ושיחה בטילה וכל הנזכרים בסימן קנ"ג דין ו' וכ"ז בבתי כנסיות שבחור"ל שכשיבוא הגואל במהרה בימינו תפקע קדושתן אבל בא"י לא מהני שום תנאי [מלבד תשמיש שאין בו קלות ראש כלל לדעת המג"א דלעיל] ובשעת הדחק אפשר שיש להקל אף בא"י אפילו בישבו כשהמקום דחוק להאכיל בו עניים וכיוצא בו וכ"ז בהתנו בשעת בנין אבל אח"כ לא מהני תנאי (סי"א וס"ק ל"א ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח ובה"ל ד"ה אבל וד"ה לא וד"ה אבל בב"כ ושה"צ אות י"ט כ').

יט ואם התנה להתפלל עד זמן פלוני ואח"כ לא יתפלל בו כלל משתמש אחר כלות הזמן כל מה שירצה ואפילו בתוך הזמן מותר לאכול ולשתות ושאר תשמישים אבל לא שחוק והיתול וחשבונות (בה"ל ד"ה להשתמש).

כ יש להזהר מלהשתמש בעלי' שע"ג בהכ"נ תשמיש של גנאי אפילו בדרך מקרה ולשכב שם בקבע יש לזהר אבל בדרך מקרה מותר לשכב שם [ואין חילוק בין של א"י לשל חור"ל] ובשאר תשמישים יש להקל חוץ מע"ג מקום הארון שמונח שם הס"ת יש להזהר שלא להשתמש שם וכ"ז בעלי' שהוא חדר בפ"ע וגם לא מינכר לכל אבל להשתמש על גג בית הכנסת כגון לשטוח עליו בגדים ליבש או פירות [במקום שהגגות שוות] שהוא מקום גלוי לכל אסור אפילו בחורבנו (סי"ב וס"ק ל"ט מ' ובה"ל ד"ה יש וד"ה מותר' ושה"צ).

כא אבל בית שיחדו לאחר שנבנה לבהכ"נ מותר לשכב בעלי' שע"ג [ומ"מ שומר נפשו ירחק מזה ובפרט במקום שהוא נגד ההיכל] וכ"ש אם בשעה שנבנה בהכ"נ נבנה בית דירה למעלה ממנו שמותר לדור שם אבל תשמיש מגונה מאד כטינוף וכיוצא בו אסור ולכן אין לעשות כלל בהכ"נ אם יש בהדירה שלמעלה ממנו דבר מגונה כזה ועיי' בט"ז שכתב שנענש בזה הרבה ומה שמנהג העולם בעיירות ששוכרין בתי כנסיות לזמן בבתיים תחתיים ולמעלה מהם בית דירה שמצוי שם תינוקות ודבר מאוס אפשר משום שהוא לזמן לא חיישינן לזה (סי"ב וס"ק מ"א מ"ב).

סימן קנב. שלא לסתור שום ביהכ"נ

א אין סותרין ביהכ"נ או ביהמ"ד בין של יחיד ובין של רבים אפילו כדי לבנות ביהכ"נ אחר במקומו או במקום אחר [ואפילו לסתור ביהכ"נ כדי לבנות ביהמ"ד אסור] ואפילו דעתם לבנותו עתה בגודל פאר ויופי ואפילו כבר התחילו לבנות האחר וחסרו להם אבנים אסור ליקח אבנים מהישנה לבנות לתוך החדשה וכן אסור למכור בהכ"נ ליקח בדמי' אחרת קדם שקנו האחרת [וע"ל סימן קנ"ג דין א' דמשמע דאם מזומן בהכ"נ בנוי לקנות ואין חסר אלא גתינת מעות מותר] או ששכרו בהכ"נ לזמן ודעתם לשכור במקום אחר אסור להם להסתלק ממקום זה עד שישכרו תחלה האחר שחשו חכמים שמא יארע להם אונס שלא יבנו האחר ואפילו גבו מעות לצורך כל הבנין ומונחים ביד הגבאי ואפילו האבנים והקורות וכל צרכי הבנין מוכנים אסור עד שיגמרו כל הבנין עד סופו שמא יארע להם פדיון שבויים ויתנחלו להם ונמצאו עומדים בלא בהכ"נ ואפילו יש להם מקום להתפלל בו ג"כ אסור מיהו אם יש עוד בהכ"נ קבוע בעיר יש להקל ובלבד שיש שם מקום להתפלל לכולם בריוח ואל"ה אסור ואחר שגמרו לבנות כל ביהכ"נ החדש אף שעדיין לא התפללו בו מותר לסתור הישנה כיון שמתחלה בנו החדשה ע"ד כן ואפילו היה ביהכ"נ של כרכים מותר דכ"ע ניתא להו כיון שיש להם ביהכ"נ אחרת תחת זה (ס"א וס"ק ב' ג' ד' ה' ו' י' ובה"ל ד"ה אין וד"ה שלא וד"ה בונים וד"ה אא"כ).

ב ואפילו לא רצו אלא לסתור מחיצה אחת להרחיבו אסור לסתורו אלא בונין החדש בצד הישן ואח"כ סותרין הישן ובבה"ל מצדד דאם בהכ"נ קטן מהכיל את כל המתפללין שם וא"א לתקנו אא"כ יסתור מתחלה כל הבנין דמותר וצ"ע (ס"א וס"ק ובה"ל ד"ה דינא).

ג וכ"ז כשהיה הראשון חזק אבל אם חרבו יסדותיו או נטו כתליו ליפול או שגורה המלכות שלא יתפללו בו יותר ומן הנמנע להשתדל מותר לסתרו מיד [ודוקא מדעת הפרנסים] אפילו אין להם מקום להתפלל עד שיבנו החדש ומתחילין לבנות במהרה ביום ובלילה שמא תדחק השעה וישאר חרב וכתב הט"ז דאם היהודים ישבו חוץ לחומה ונתישבו אח"כ תוך החומה ונשאר הבהכ"נ חוץ לחומה מותר לסתרו ויתחילו לבנות תחלה ביהכ"נ החדשה ואח"כ יקחו אבנים מהישנה ויבנו תוך החומה מהם (ס"א וס"ק ט' ובה"ל ד"ה אבל ד"ה סותרים).

ד אסור לסתור דבר מבהכ"נ כגון לעקור אבן וכדומה וכן כל כלי בהכ"נ אסור לנתוח ולשבר אלא א"כ עשה ע"מ לתקן אבל לפנות הכלי קודש והספסלין וכדומה מבית הכנסת כיון שאין מקלקל שום דבר אף שאין זה כבוד לבהכ"נ אינו בכלל זה ואותן שמדבקין דף בכותל בהמ"ד ועושין גומא בכותל שיוכל להחזיק שם ע"י עץ אותו דף יש להקל (ס"א וס"ק י"א ו"ב ובה"ל ד"ה ואסור ד"ה דבר).

סימן קנג. דיני בנין בהכ"נ

א בית המדרש שמויחד לתורה קדושתו גדולה יותר מבהכ"נ ואפילו אין דרך להתפלל בו כלל ולכן אסור לעשות מבהמ"ד בהכ"נ אבל מותר לעשות מבהכ"נ בהמ"ד ומ"מ לכתחלה נכון שידחקו את עצמן להשיג מעות אחרות לצורך בהמ"ד (אם לא שגם בבית המדרש יהיה מקום לכולם להתפלל בריחוק כן נראה לענ"ד) דוקא לבהמ"ד של רבים אבל לבהמ"ד ליחיד בביתו יש להחמיר וכן מותר למכור בהכ"נ כדי לעשות בהמ"ד דוקא במקום דליכא למיחש לפשיעוֹתא כגון שבהמ"ד מוזמן לפניו ואינו חסר אלא נתינת מעות (ס"א וס"ק א' ובה"ל ד"ה מותר ושעה"צ).

ב בהכ"נ של כרכים [שמצוי שם רבים מעלמא שבאים להתפלל כגון מקום שהסוחרים מתקבצין שם תדיר לסחורה ואפילו אם העיר קטנה או מקום שיש חכם גדול שמתקבצין שם רבים הצריכים לו ולתורתו] אפילו בני העיר בנאותו משלהם אסור למכרו אפילו ירצו לקנות בדמיו קדושה יותר גדולה כגון ס"ת [ואפילו ע"י זט"ה במא"ה ואפילו דיעבד אם מכרוהו אין מכירתו מכירה] אלא א"כ חזו ב"י תיוהא או שאין מתפללין בו מותר למכרו ולקנות בהכ"נ אחרת [וכן דברי קדושה שבבהכ"נ כגון ארון הקודש ומטפחת ספרים תומשים ונביאים וכתובים וכן חצירות וכן מקהה השי"ד לבהכ"נ של כרכים אינם יכולים למכרם או לסוּגְרָם למנוע מהם אורחים ודינו כבהכ"נ אבל בית החיים יכולים למכור ושאר כלי בהכ"נ וספסלים ויריעות ופרוכות שבבהכ"נ יש בזה דעות דלדעת המג"א דינו כבהכ"נ ולדעת ספר קובץ יכול הגבאי למכרם בצירוף אנשי העיר ולהוציא הדמים לחולין ואם רוצה למכרם הגבאי לבד לא יוריד הדמים מקדושתן אלא יקנה מהם קדושה חמורה יותר] וכ"ז כשמוכרין בענין שלא יהיה אח"כ ביהכ"נ אבל אם אח"כ ישאר ג"כ בהכ"נ לרבים להתפלל בו מותר אבל ליחיד אסור (ס"ז ובפתיחה וס"ק כ"ה י"א ל"ג ל"ד ל"ז ל"ח ובה"ל ד"ה שבאיזי ושה"צ אות ל"ג ל"ח ל"ט) ואם בנו ביהכ"נ אחרת טובה מותר לסתור הראשונה וכן מותר ליטול עצים ואבנים מראשונה להשתמש בהם לחולין ע"פ ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר דודאי לכו"ע נוחא להו כיון שיש להם בהכ"נ אחרת (ס"ק מ"א וע"ל דין ט' בתלו בדעת יחיד).

ג בהכ"נ של כפרים שאין באים אנשים ממקומות אחרים שלא נעשית אלא לבני הכפרים בלבדם [ואפילו שכיחי רבים עוברים ושבים לפרקים כיון שאינם קבועים אלא דרך עראי מקרי כפר] אפילו בנו אותם משל אחרים ואין האחרים מסכימים במכירתם מותר למכרה. ובהכ"נ שבכרך שידוע שלא עשו אותו אלא למעט העם כגון הבהכ"נ שעושין בעלי האומניות לעצמן או שנתקבצו הבע"ב של איזה רחוב הרחוק מביהכ"נ של העיר ועשו ביהכ"נ לעצמן או שהתנו בשעת הבנין שיוכלו למכרו בזה יש חילוק אם לא סייעו אותם שאר אנשים על הבנין דינו ככפרים ויכולים למכרו אבל אם סייעו להם אחרים אפילו מעט צריכים ג"כ רשות מאותן האחרים ואם מותרים למכרו ואם בשעת הבנין היה כפר ואח"כ נתרבו בה תושבים הרבה דינו ככפר ואפילו סייעו אחרים בשעת הבנין יכולים למכרו (ס"ז וס"ק כ"ה כ"ז ל"ג ושה"צ אות כ"ג ואת ל"א).

ד' כשמוכרין בהכ"נ של כפרים יש חילוק שאם מכרוהו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר פקע הקדושה מבהכ"נ ומותר לעשות בו הלוקח כל מה שירצה חוץ מארבעה דברים מרחץ ובורסקי ובית הטבילה ובה"כ ואם הי' תל חרב בלאו הכי אלא שעמד עליו בהכ"נ מקודם [וכן אם נפל אצל הלוקח] מותר אפילו אלו הי' דברים וכן מותר לזרוע שם ויש מקילין דבכל גווי מותר אפילו הוא עדיין בנוי אפילו אלו הי' דברים כיון שמכרוהו זט"ה במא"ה [מיהו אפשר דבעינן דוקא שהתנו בעת המכירה בהדיא והרשו ללוקח ע"ז] ולכתחלה בודאי יש להוזהר כדעה הראשונה (ס"ט וס"ק ג"ה ג"ח ובה"ל ד"ה ואם) וכן מותר להוציא הדמים לכל מה שירצו אפילו לדבר של חול ואפילו לא התנו בהדיא בשעת מכירה על הדמים שיצאו לחולין (ס"ז וס"ק ג"ל ג"ח ובה"ל ד"ה אבל אם) וי"א דלא אלימא כח זט"ה במא"ה אלא כשמכרו אותו וחלה הקדושה על הדמים והדר פקע הקדושה מהדמים דקלישא קדושתה אבל לאפקועי קדושה בכדי אינם יכולים לכן אם נפל בהכ"נ או שסתרוהו אפילו הסכימו זט"ה במא"ה להוציא האבנים לחולין אינם יכולים אלא אי"כ בנו בהכ"נ אחר תחלה ואח"כ סתרו הישן אבל ברמב"ן משמע להקל בכל גווי וצ"ע בדין זה (בה"ל ד"ה רש"ן).

ה' ז' טובי העיר אינם ז' אנשים המובחרים בחכמה או בעושר וכבוד אלא שבעה אנשים שהעמידו הצבור פרנסים על עניני העיר אע"פ שלא העמידו אותם על דבר זה בפירוש [אבל אם הם פחות מו' צריך שימנאום בפירוש לזה כדלקמן] וכל הו' צריכים להיות בעת המכירה ולא סגי ברובם ואם נחלקו ביניהם המנהג שהולכים אחר הרוב ובהכ"נ של יחידים כגון בעלי אומניות וכדומה אם בררו שלשה מאנשיהם לפקח על עסקי צבור שלהם כחם בבהכ"נ כמו זט"ה בבהכ"נ של עיר ואם קבלו בני העיר עם הטובים שלהם בפירוש במכר זה כל מה שיעשה אפילו יחיד דינו כזט"ה במא"ה אבל אם נתנו לו סתם רשות למכור אין דינו כזט"ה במא"ה והמעות בקדושתן וכל שז' טובי העיר מוכרים בפרסום ולא בצנעה ולא מיחו בהם בני העיר מקרי במעמד אנשי העיר ואין צריכין לומר הן (ס"ז וס"ק כ"ט ל"א ל"ב ובה"ל ד"ה וה"ה וד"ה ואם קבלו) ובעיר שלא נתמנו בה טובים כל שמכרו רוב בני העיר דינם כזט"ה (בה"ל ד"ה והיינו ובפתיחה לס"ק כ"ד ועי' בחזו"א ב"ב סי' ד' סקט"ו כ"ב בענינים אלו).

ו' אבל אם מכרו רוב בני העיר שלא מדעת זט"ה או שמכרו זט"ה בלא ידיעת אנשי העיר אף שפקע קדושה מבהכ"נ והלוקח יעשה בה מה שירצה מ"מ אסור לעשותו מרחץ ובה"כ ובורסקי ובית טבילה ואפילו הרשוהו על כך ואפילו לקחו מהדמים קדושה גדולה מזו ואפי' נפל הבנין במקום ההוא ונשאר רק תל בעלמא וכן אסור לזרוע במקום ההוא אלא גן ירק וכדומה שא"צ חרישה רק לחפור במרא וחצינא (ס"ז ט' וס"ק כ"ד וס"ק ג"ה ושער הציון אות נ"ג ואות נ"ד) וכן צריכים לקנות מהדמים דוקא דבר שהוא קדושה גדולה יותר מהדבר שמכרו כגון אם מכרו בהכ"נ יקחו בדמיו היכל שמניחין בו ס"ת או לוח שמעמידין עליו ס"ת מכרו היכל יקחו בדמיו מטפחת של ס"ת מכרו מטפחת יקחו בדמיו נביאים וכתובים מכרו נביאים וכתובים יקחו בדמיו חומשים שכתוב כל חומש לבדו בגלילה ובתפירת גידין כעין ס"ת [וחומשים שלגו אפילו כל החמשה חומשים יחד גרע מחומש אחד העשוי כתיקון ס"ת וס"ת שנמצא בו טעות דינו כחומשים כיון שאין קוראין בו אע"פ שאפשר לתקנו] אבל להיפך להורידם מקדושתם כגון ליקח מדמי ס"ת חומשים או מחומשים נביאים וכתובים [ונביאים וכתובים קדושתן שזה] או מנביאים וכתובים מטפחת וכן כולם אסור ואפילו קנו בקצת הדמים דבר שקדושתו חמורה אין יכולים לשנות המותר לקדושה קלה (ס"ב ג' וס"ק ה' ר' ז' ח').

ז' אפילו לכתחלה מותר למכור דבר קדושה כדי לקנות קדושה גדולה מזו ע"י זט"ה בלא מא"ה או ע"י רוב בני העיר בלא זט"ה [וי"א דכ"ז בסתמא אבל יחיד שמיחה בהדיא יכול למחות כ"ז שלא מכרו זט"ה במא"ה ויש מפקפקים] מיהו אין למכור בהכ"נ אלא כשיש להם בהכ"נ אחרת או שהדבר קדושה אחרת היה דבר נהוץ מאד כגון שחסר להם ס"ת לקרות בצבור או שחסר להם נביאים וכתובים ללמוד בהם אבל בלא"ה אין לבטל בהכ"נ בשביל תיבה וכדומה כיון דישארו בלא בהכ"נ וגם צריך שתהא הקדושה האחרת מזומנת ואין חסר אלא נתינת מעות דאל"ה אסור דחיישינן לפשיעווא (סק"ג פ"ג ובה"ל ד"ה אסור וד"ה לא ימכרו ושה"צ אות ס"ט) אבל אסור למכור שום דבר

קדושה כדי ליקח קדושה כיוצא בו ואפילו הדבר קדושה מזומן ואין חסר אלא נתינת מעות דצריך לעלות דוקא בקדושה אא"כ חזו ב"י תיחא [דהיינו דבר רעוע] או שהיה קטן מהכיל ואפילו ע"י זט"ה במא"ה דמותר למכור הוא דוקא אם יש להם בהכ"נ אחרת מרווח ומחזקת לכולם אבל אם אין להם בהכ"נ כזו אסור למכור אפילו כדי לקנות בהכ"נ אחרת משום פשיעוהא אם לא שמוזמן בהכ"נ ליקח ואין חסר אלא נתינת מעות או מותר ע"י זט"ה במא"ה (ס"ו וס"ק י"א מ"א מ"ב מ"ג פ"ג) ואפילו בדיעבד אם מכרו דבר קדושה הרבה פוסקים אוסרים לקנות קדושה כיוצא בה אלא דוקא קדושה חמורה מלבד ס"ת שא"א לעלות בקדושה יקנה ס"ת אחרת ואם מכרו בהכ"נ ואין להם בהכ"נ אחרת יקחו בהכ"נ שיהיה להם מקום להתפלל וכתב הט"ו דבומנינו שהרבה מוכרין ספרים ולוקחים אחרים בדמיהם כיון שנהגו כן הוי כאלו התנו שאם יודמן להם יותר יפה ימכרו זה ויקח היפה והא"ר כתב שסומכין על הסוברין דיהייר על שלו מותר למכור כדלקמן אבל הספר של צבור אסור (ס"ד וס"ק י"י ובה"ל ד"ה יש אוסרין ד"ה ויש).

ח מוכרין בהכ"נ וכן שאר דברים שבקדושה ואפילו ס"ת להספקת תלמידים או להשיא יתומים או יתומות בדמיו ואפילו בלא זט"ה במא"ה אלא באנשי העיר בלבד ומ"מ אין מותר כ"ו אלא בשאי אפשר להשיג ע"ז מעות אחרות מן הצבור ואז מותר אפילו אין להם רק בהכ"נ אחת [ומכאן תוכחת מגולה לאותן האנשים המתרשלין להחזיק תורה בעריהן] וכן לפדיון שבויים מותר מדינא אבל אין ראוי לעשות כן אלא יגבו מן הצבור דוקא כשהבהכ"נ גמורה אבל אם לא נגמרה אפילו הביאו האבנים וגדרום והקורות נפטלו ומוכן הכל לבנין בהכ"נ ואפילו התחילו לבנות מוכרין הכל לפדיון שבויים אבל לשאר דבר מצוה לא ימכרו אלא יגבו מן הצבור ואפילו ע"י זט"ה במא"ה אין ראוי לעשות כן ואפילו דרך הלואה להחזיר אחרים תחתיהם ואם עדיין לא קנו אלא גבו מעות לבנין בהכ"נ ובא להם דבר מצוה כצדקה וכיו"ב אפילו אינה חמורה מקדושת בהכ"נ מוציאין בה המעות ע"י זט"ה במא"ה ודעת הט"ו דדרך הלואה מותר בזה אפילו שלא ע"י זט"ה במא"ה (ס"ו י"ג וס"ק כ"ג כ"ד ע"ז ע"ח ע"ט פ' ובה"ל ד"ה מוכרין ושה"צ).

ט בין בהכ"נ של כרכים ובין בהכ"נ של כפרים אם תלו בשעת הבנין בדעת היחיד והתנו בפירוש שרשאי לעשות כל מה שירצה יכול היחיד למכור במא"ה לבד וא"צ טובי העיר דדין היחיד כזט"ה לכל מילי וגם אין יכול אינש דעלמא לעכב אבל שלא במא"ה אין חלה מכירתו דע"ז בודאי לא הרשהו מסתמא ובהגר"א משמע דגם בזה חלה מכירתו אלא דצריך להעלות הדמים בקדושה ואם בפירוש התנו שיכול למכור ולעשות מה שירצה בלא בני העיר א"צ לעשות בהסכמתם וכ"ז אם בנאותו משלם אבל אם נדבו אחרים לזה לא מהני מה שתלו בני העיר בדעת היחיד דשמא האחרים לא ניזאז להו (ס"ו וס"ק ל"ה ל"ו ג"ג ובה"ל ד"ה אא"כ ד"ה בהסכמת).

י יחיד שבנה בהכ"נ ונתנה לקהל דינה כבהכ"נ של קהל ונמכרת על פיהם לבד ולא בעינן דעת הנותן בזה כלל [ואפילו בכרך נמכרת וצ"ע בזה] אבל אם שייר לעצמו בה שום כח אין לה מכר כ"א על פי הקהל ועל פיו או יורשיו (ס"ו וס"ק ל"ט ובה"ל ד"ה יחיד).

יא כל דבר שבקדושה שנמכר ומותר לשנותו אפילו כשאין להם רשות לשנותו אלא לקדושה חמורה [כגון ע"י זט"ה לבד או במא"ה לבד] נמכר בלא הכרזה אף שהוא קרקע ואין בו אונאה כדין קרקע שאין דינם כשליח המוכר דאפילו טעה בכל שהוא מכרו בטל אלא כבעה"ב אבל אם מוכרין מטלטלין יש בו אונאה אבל דבר שאסור לשנותו כגון שצוה המקדיש על כך צריך הכרזה בקרקע וגם יש אונאה אפילו בקרקע (ס"ו וס"ק מ"ד מ"ה מ"ו מ"ז ובה"ל ד"ה לשנותו).

יב יחיד שיש לו ס"ת אפילו לא נתנה לבהכ"נ אסור למכרה ולהשתמש בדמי' ואם מכרה צריך ליקח בדמי' ס"ת אחרת [ולדעה זו גם זט"ה במא"ה אסורין למכור ס"ת של צבור ו"א דע"י זט"ה במא"ה מותר להשתמש בדמי'] אלא א"כ צריך ללמד תורה להתפרנס בלדמיו בריוח או לישא אשה [וכן לזט"ה במא"ה אם יש תועלת ללמוד תורה] ואפשר דמוכרין ס"ת לקנות גמרא ופוסקים ופירושיה דהו"ל כללמוד תורה וכן שאר

ספרים אסור למכרם אלא ללמוד תורה ולישא אשה ואם קנה הס"ת ע"מ למכור וכ"ש אם קבלה בחוב מותר למכרה ולהשתמש בדמי' לכל מה שירצה וי"א דיהי' בשלו מותר למכור אפילו ס"ת ולעשות בדמיו כל מה שירצה אבל אינו רואה סימן ברכה בדמים אלו ואם נתנה לרבים לקרות בו אפילו לא הקדישו ממש אסור לכו"ע אלא ללמוד תורה ולישא אשה וצ"ע על מה סומכין העולם שמוכרין ס"ת ומשתמשי' בדמיהם אפילו נתנו לבהכ"נ וצ"ל כיון דהמנהג כן הו"ל כאלו התנה בתחלה שלא תחול קדושת רבים עליהם מיהו לא מהני זה אלא בנתנו בסתמא לרבים לקרות בו אבל אם הקדישו לרבים אסור למכרו אלא ללמוד תורה ולישא אשה. ותשמישי קדושה שיש ליחיד י"א דלכו"ע מותר למכרו ולהשתמש בדמיו כל מה שירצה וי"א דגם בתשמישים אסור (ס"י וס"ק ס' ס"א ס"ב ס"ג ושה"צ אות ג').

יג יחיד שבנה בהכ"נ אף שעדיין לא התפללו בו ואין לו קדושת בהכ"נ מ"מ אין יכול לחזור בו דהוי כאלו נדר צדקה לרבים ואפילו לא אמר בהדיא הרי עלי מקום לבנות בהכ"נ רק שבנה סתמא לשם בהכ"נ אבל אם עשה מטפחת לשם ס"ת שלו שיש לו בביתו ואין קורין בו ברבים כל שלא נשתמש בו לס"ת יכול לחזור בו [אלא אם כן אמר בפיו מטפחת זו אני מנדב לקדושת ס"ת] כן דעת המג"א והא"ר חולק ע"ז ואוסר (ס"ק מ"ט ושה"צ אות מ"ז מ"ח).

יד צבור שבנו בהכ"נ או שבנו בית סתם והקדישוהו אח"כ לבהכ"נ אינו קדוש עד שיתפללו בו ומותר לשנות הבית לחול דהומנה לאו מילתא היא ואם התפללו בו אפילו אורחים לפי שעה קדוש כיון שהזמיניהו לעולם להתפלל בו ואם הזמיניהו לשעה כגון שאמר אני מזמין אותה לרגלים קדוש לרגלים אם התפללו בו כנ"ל ודוקא בכה"ג דמשמע דכל זמן שיהיה רגל לכן השובה הזמנה עכ"פ לאותו זמן אבל אם הזמינה לבית התפלה רק לפי שעה דהיינו עד שיעבור הרגל או היריד שאז מתקבץ אנשים אינה הזמנה כלל ומותר אפילו בעת הרגל לאכול ולשתות בו ולענין תנאי עיין בסימן קנ"א דין י"ט (ס"ה וס"ק מ"ט ג"א ג"ב וע"ל סי' קנ"ד דין ד').

טו וכ"ז כשבנאוהו הקהל ממעות חולין שיש להם שגבו סתם או שכל אחד הביא עצו ואבנו ובנו בהכ"נ [ואז מותר לכ"ע גם ללוותן ולתת אחרים תחתיהן עד שלא בא לידי גבאי וכן אם התנדבו מעות לביהכ"נ אבל לא יוכלו לחזור בהן דהוי נדר] אבל אם גבו מעות לבנין בהכ"נ או ביהמ"ד [וכן אם גבו לקנות תיבה או מטפחת או ס"ת] אין משגיח הדמים או הבית אלא מקדושה קלה לחמורה שיש בזה בזיון אם יורידוהו לקדושה קלה [אלא א"כ ע"י זט"ה במא"ה] וכן אם קנו בדמים אלו עצים ואבנים או אם הלכו לקבץ העצים והאבנים אסור לשנותם ודעת הט"ו שאין איסור לשנותם אלא שלבסוף מחויבים לקיים נדרם. לכן אם רוצים הגבאים ללוותם וליתן אחרים תחתיהם בין במעות ובין בעצים ואבנים המג"א אוסר אלא א"כ ע"י זט"ה במא"ה והט"ו מתיר אלא א"כ בא ליד גבאי וצ"ע לדינא אבל אם עשו בהם הדבר שגבו אותם בשבילו משנים המותר לכל מה שירצו אפילו לדבר שאין בו קדושה כלל ובלבד שיהא מצרכי צבור ואם כשגבו המעות התנו לעשות חפצם ממותר הדמים אפילו קנו ומכרו וחזרו וקנו קדושה במקצת הדמים מותר להוריד המותר [אבל אם לא התנו כשגבו אלא כשמכרו התנו אסור להורידם] והא"ר והגר"א מפסקין בזה דכיון שכבר קנו סתם מכל הדמים חלה הקדושה על הכל ואסור אח"כ כשמכרו והותירו (ס"ה וס"ק י"ב י"ג י"ד ט"ו י"ז י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב מ"ט ובה"ל ד"ה אין משנין).

טז בהכ"נ ישן של כפרים או לבנים ועצים מבהכ"נ ישן של כפרים שכבר התפללו בו וסתרורו [או אפילו של כרכים אם אין ראוי לבנותו עוד בבהכ"נ] יכולין ליתן במתנה ע"י זט"ה במא"ה והלוקח יכול להשתמש בהם תשמיש חול כדין מכירה דלעיל דין ד' וי"א דאפילו בלא מא"ה יכולין ליתנו במתנה ודינו כדין מכירת מא"ה בכפרים בלא זט"ה לעיל דין ו' דאי לאו דהו"ל הנאה מיני' או שמקרים שיהיה להם הנאה ממנו באיזה פעם לא היו נותנים לו והו"ל כמכר ולכן לעיר רחוקה שבדאי לא נהנו ולא ינהנו מהם לעולם אסור ואם נתנו אסור להשתמש בה [וכ"ז כשנותנים להשתמש בה בחול אבל ליתן להם במתנה שיתפללו בתוכה מותר כיון שאין מורידין מקדושתן כדלק'] וכן יכולים להחליפם באחרים והם יוצאים לחולין או להלוות והלזה יחזיר אחרים

תחתיהם מיהו י"א דדוקא לעילוי קדושה מותר כדלעיל דין ו' אבל לא על לבנים אחרים אלא א"כ הלבנים לא היו טובים דהוי בכלל תיוהא (סי"א וס"ק ס"ד ס"ה ס"ו ס"ז ס"ח ע' ובה"ל ד"ה וכן ושה"צ אות ס"א ס"ב).

י' אבל אסור למשכנם או להשכירם או להשאילם על זמן ואח"כ יחזירם בעין אפילו ע"י וט"ה במא"ה כיון שאין דבר שתחול קדושתן עליו אע"פ שקיבל מעות כשמשכנם או השכירם וגם רוצה לקנות בדמים עלוי קדושה ואם רוצים למכרו אלא שאין מוצאים עתה למכרו או שדמי השכירות שישכירוהו תמיד יעלה להם ריוח יותר יש דעות בזה וצ"ע ומותר למשכן חפצי כסף של קודש לבטחון למלוה בלבד ושלא ישתמש בהם כלל ולענין מכירה על תנאי יש דעות בזה (סי"א וס"ק ס"ט ע' ע"א ע"ב ובה"ל ד"ה למשכנן וד"ה או להשכירן ושה"צ אות ס"ה ס"ו) וכ"ו כשהשואל והשוכר משתמש בהם בחול אבל מותרין רוב בני העיר או הממונים שעל פיהם נעשה כל דבר להשאיל אפילו ס"ת של רבים לקרות בו ליחיד וכן כל תשמישי קדושה ואפילו לאנשי עיר אחרת וכל שכן להשאיל בהכ"נ להתפלל וי"א דזה דוקא כשהשואל והשוכר קורא בס"ת וכן מתפלל בבהכ"נ בעשרה הא לא"ה אסור והמג"א מתיר בזה (סי"א וס"ק ס"ח ע"ד ובה"ל ד"ה מותר ושה"צ אות ס"ד).

יח ראובן שאמר קרקע זו אני נותן לבנות עלי' בהכ"נ ולא הניחו הגוים לא מצי ראובן הדר בו דהוי גדר ויכולין הקהל לשנותה אפילו לדבר הרשות ואע"פ שהוזמן הקרקע לבהכ"נ ואפילו עומד וצווח איני חפץ אלא שיהיה לבהכ"נ כיון שלא כפל תנאו שאם לא יבגו יחזירו לו מיהו י"א שאם הוא מבגין העיר יכול לעכב שלא לשנותה אפילו לקדושה חמורה אלא א"כ יסכימו וט"ה במא"ה או שיש חבר עיר שכולם נותנים על דעתו (אבל לחזור בו אינו יכול) ויש מפקפקין בזה דלעולם אין בידו לעכב אם רוצים לשנות לקדושה חמורה (סי"ד וס"ק פ"א פ"ב פ"ג פ"ד פ"ה).

יט כל כלי בהכ"נ וספסלין ויריעות דינם כבהכ"נ ויכולין למכרם ע"י וט"ה במא"ה אם הוא כבהכ"נ של כפרים ולהוציאם לחולין וכן המעות ואם אין מוריד הדמים מקדושתן מותר למכרן אפילו ע"י הגבאי בלבד אבל דברי קדושה כגון תיבה ומטפחת וחומשים ונביאים וכתובים נהי שיכולים למכרם בכפרים ע"י וט"ה במא"ה ולהוציא הדמים לחולין אבל הם גופם בקדושתן עומדים ביד הלוקח ואין יוצא לחולין (ס"ז וס"ק ל"ו ל"ח ושה"צ אות ל"ט ולענין כרכים עיין לעיל דין ב').

כ בית שנשתמשו בו לתשמיש חול מותר לעשות ממנו בהכ"נ אבל מעלין שנשתמשו בהם להדיט אין לקנותן לתשמיש קדושה אבל למצוה מותר וספרי פסולין של העו"ג שמכורכין בשיראין לגוי אין ליקח השיראין לעשות מהם סלית דמאיסי כמו בגדי אליל וק"ו דאסור לעשות מהם תשמיש קדושה ולכן אסור ליקח הכריכות ולכורכן על ספרי קדש שלנו ואפילו בדיעבד אסור ואם הקדיש דברים שנשתמשו בהם לע"ו צריך למכרם וליקח אחרת אבל אם נשתמשו לחול מצדד הא"ר דמותר בדיעבד (סכ"א וס"ק ק"א ק"ב ק"ג מ"ח ועיין סימן קמ"ז דין י"ב).

כא אסור לעשות מאתנן זונה או מחיר כלב דבר של מצוה ואיסורו מדרבנן [ולכן אם הקדישה אפשר דצריך גניזה] כגון אם נתן לזונה או החליף בכלב אבנים וקורות לא יעשה מהם בהכ"נ או כלי בהכ"נ או נתן לה קלף לא יעשה מהם ס"ת וכן מפות לס"ת וגר ושמן לבהכ"נ ובפמ"ג משמע דה"ה ציצית וסלית מצוה אין לעשות מזה ואם נתן לה ס"ת באתננה צ"ע אם מותר לקרות בה בצבור ולא מקרי זונה אלא גויה או חייבי כריתות חוץ מן הנדה (ע"י בלקוטי הלכות פ"ו דתמורה בעין משפט אות ל' שנשאר בצ"ע באתנן גדה שאינה אשתו) וי"א אף חייבי לאוין אבל הפניות הקדשות שמקדשות דבר מותר לקבל ואפילו היתה זונה מכבר כגון שנבעלה לחייבי כריתות כיון שבביאה זו לא ה"י בה לאו או כרת דדוקא בקדשות שאין מפקירות עצמן אלא לישראל אבל המפקירות עצמן לכל יש להחמיר עכ"פ בעיר שרובה גרים שלא ליטול מהם שום דבר דתלינן דכל חפציהם הוא מאתנן זונה כ"ו שלא ידעינן בבירור שקבלתם מישראל והנותן אתנן לזכר לשכב עמו אסור האתנן (סכ"א וס"ק ק"ד ק"ה ק"ו ק"ז ק"ח ק"י"א ובה"ל ד"ה אסור וד"ה אבל וד"ה שמקדשות ושה"צ אות צ"א צ"ג).

כב אפילו פסק עמה אחד בשכרה ונתן לה הרבה כולן אסורין וכ"ו דוקא כשנתן לה האתנן ואח"כ בא עלי' אבל בא עלי' ואח"כ נתן לה אתננה שהתנה עמה מותר כיון שבשעת ביאה לא היה קנוי לה זה האתנן וגם דוקא כשנתן הנואף להנאפת אבל אם היא נתנה לו מותר האתנן דוקא האתנן והמחיר עצמן אסורים אבל אם נשתנו כגון זתים ועשאו שמן ענבים ועשאו יין או שנתן לה מעות באתנן או בעד כלב מותר לקנות בהם דבר מצוה (סכ"א וס"ק ק"ה ק"ט ק"י).

כג מי שיש לו תנאי עם הקהל שלא יוכל לבנות בהכ"נ כ"א הוא וורעו וכן בשאר דבר מצוה אינו יכול למכור זכותו לאחר אלא א"כ התנה בפירוש שיכול למכור זכותו לאחר דוקא להגון כמותו ודוקא שכיבדו אותו בחנם אבל אם קנה מהם בדמים יכול למכור ומ"מ דוקא להגון כמותו (סי"ב וס"ק ע"ה ע"ו).

כד מי שהיה בביתו בהכ"נ או מנין קבוע ימים רבים אין הצבור רשאים לשנותו בבית אחר של יחיד ואפילו יש להצבור קצת טעם בדבר מפני דרכי שלום אבל אם רוצים לבנות בהכ"נ קבוע רשאים וכן אם מקצת מהצבור רוצין להתפרד ולהתפלל במקום אחר רשאים כיון שגם בביתו מתפללין קצת (סי"ז וס"ק צ' צ"א צ"ג ובה"ל ד"ה מי שהי').

כה וכן חברה שהיו לומדים בבית אחד כמה שנים ואח"כ רוצים ללמוד ב' חדשים בכל בית ובית אינם יכולים לשנות וכן מי שזכה באיוה ענין של כבוד או של מצוה אפילו בדברים הבאים מזמן לזמן אין מעבירין ממנו אם לא שיש טענה גמורה להמערערים (ס"ק צ"א צ"ב).

כו ישוב שלא היה לצבור ס"ת וקראו בס"ת של יחיד ואח"כ קנו הצבור ס"ת וטוען היחיד שיש לו חוקה שיקראו בס"ת שלו אין זו חוקה ומ"מ אין למעט כבוד ס"ת שלו אלא יקראו כל שבת בס"ת אחרת אבל אם היה להם ס"ת אחרת ואפי"ה קראו בשלו הוי חוקה (ס"ק ק' ושה"צ אות פ"ד).

כז אנשים שהחזיקו לקבור מתים אינם יכולים למחות באחרים שבאים לקבור שבעשיית מצוה כל אחד רוצה לזכות ובמדינות שיש חבורות מגויות על כך שמגיחין עסקיהם בכל השנה כשמזדמן להם מצוה זו צריך ליתן להחברה כמנהגם (ס"ק צ"ב).

כח אדם שהוא רגיל בשום מצוה כגון גלילה שהחזיק בה ברשות הקהל אפילו לא הרשוהו בפירוש אלא שהחזיק זמן רב ושתקו ולא מיחו ואח"כ אירעו אונס או עוני ונתנו הקהל המצוה לאחר ואח"כ העשיר ורוצה שיחזירו לו המצוה אם בשעה שנתנו הקהל המצוה לשני היה סיפוק ביד הראשון לתת מה שהיה רגיל ולא חפץ בה ונתרצה הוא עם שאר הקהל לתת לאחר [דהיינו שנתנו בפניו ושתק] איבד זכותו אבל אם כשנתנו לשני לא היה סיפוק ביד הראשון לתת מה שהיה נותן אפילו נתרצה בפירוש לתת לאחר חזר וזוכה במצוה ואפילו בתוך זמן שכירות השני וישלם כפי ערך הזמן שיש עדיין בהשנה ואין לשנותו אפילו מע"ה לת"ח אם לא שיש טענה גמורה להמערער [ואם השני רוצה להוסיף דמים יש דעות בזה אם לא שזיכו בפירוש להראשון שלא יוכל אחר להוסיף עליו וצ"ע למעשה] ואם יש ראייה ברורה שכבר נתייאש הראשון מזה אבד חזקתו (סכ"ב וס"ק קי"ב קי"ג קי"ד קט"ו ובה"ל ד"ה שהוא ד"ה חזר ושה"צ).

כט וכן מי שיש לו חוקה שהתפללו הצבור בביתו ומתוך אונס שנאנס בעה"ב הוכרחו להתקבץ במקום אחר לא אבד חזקתו וכשיעבור האונס יתפללו שם וכן כל כיוצא בזה וכן פרנס שעבר מחמת אונס ומינו אחר תחתיו כשיעבור האונס חזר לפרנסותו ואין להשני שום חלק בפרנסות שלא יהא ביניהם איבה ומ"מ אין לנהוג כיוון בשני אלא יתנו לו שום מגויל של כבוד בצרכי צבור ואם עבר משררותו מחמת עבירה שעשה אפילו שוגג אינו חזר לשררותו ויש מפקפקין בזה דהוא דוקא ברוצח ולא בשאר עבירות (ס"ק קט"ו ובה"ל ד"ה אבל).

ל אין שייך ירשה במצות אלא כל מי שיתן יותר לצדקה הוא הזוכה ואם היה מנהג בעיר שכל מי שהחזיקוהו קהל באיוה מצוה הרי הוא לו ולורעו יעשו כמנהגם ואם קנו מצוה לזמן קצוב ומת בתוך הזמן יורשין נכנסין במקומו לזמן הקצוב (בה"ל ד"ה חזר).

לא אין אדם יכול לאסור חלקו מבהכ"נ ולא מהספרים בין ליחיד בין לכל הקהל ואם אסר אינו כלום (סט"ו וס"ק פ"ו) וי"א שאם יש לכל אחד מקום קבוע בביהכ"נ ויש לו זכות להוריש ולמכור יכול לאסרו (בה"ל ד"ה אין אדם).

לב מי שהשאלו ביתו לבהכ"נ ויש לו מריבה עם אחד מהקהל אינו יכול לאסרה אלא א"כ יאסרנה לכל הקהל כאחד ואם אסרה אסור [אלא שעבר על חרם הקדמונים] וצ"ע וי"א שאם יש בהכ"נ אחרת בעיר יכול לאסרה וצ"ע וכ"ז כשהשאלו תחלה שאלה גמורה שיהא עליו שם בהכ"נ אבל אם השאלו להם ביתו שיבואו להתפלל בו בעלמא וכ"ש אם לא השאלו להם בפירוש אלא הניחם להכנס בביתו או שהתנה מתחלה שכ"ז שירצה למחות אפילו ליחיד יהא בידו למחות הרשות בידו למחות במי שירצה ואם השאלו לזמן יש דעות אם יכול לאסרו בתוך הזמן (סט"ו וס"ק פ"ח ובה"ל ד"ה מי שהשאלו וד"ה אינו יכול וד"ה לאסרה וד"ה אבל).

לג י"א שאם נמצא אחר מיתת אדם כתב בביתו בין שטרותיו שהקדיש כלים ואין עליו עדים ולא מסרו לקהל אפ"ה הוי הקדש ואין דין זה ברור להוציא ממון ועיין בחו"מ סימן ר"ב בפ"ת (סי"ט וס"ק צ"ו ובה"ל ד"ה יש).

לד ס"ת שהחזיק שה"י של אבותיו של ראובן ומונתת בבהכ"נ ואנו יודעים בבירור שמתחלה לא הניחה לחלוטין רק השאלה לבהכ"נ שיקראו בה ברבים אפי' הניחה זמן רב אין הצבור יכולין להחזיק בה ואפילו היתה לבושה מעילים של צבור ולא הקפיד לא אמרינן שנתנה לצבור ואפילו יש עדים מבני אותה העיר שנתנו אח"כ לצבור לא מהני שנוגעין בעדות הן ואפילו ירצו לסלק עצמם ממנה לא מהני אלא א"כ יש להם ס"ת אחרת מדויקת וכשרה כמותה אבל אם הניחה מתחלה סתם אמרי' דמסתמא אקדשה וכתב המג"א שהיום מנהג העולם למכור ס"ת אפילו נתנו מתחלה לביהכ"נ לקרות בו והר"ל כאלו התנה ולכן אין להחמיר בדיעבד ומ"מ לכתחלה טוב להתנות בהדיא שאין גותנה לחלוטין (ס"כ וס"ק צ"ח צ"ט ק').

לה י"א שכלי הקדש של כסף שנהגו להביא תמיד לבהכ"נ בחגים כגון מנורות להדליק בהם או תכשיטין לתלות על ס"ת אין יכולין להוציא לחולין ולמכרם משנשתמשו בהם כיון שלא פרשו בהדיא שנותנים רק בתורת שאלה והקהל יכולים לתפסם שישארו בחזקת הקדש אחר מיתת המקדיש וכתב המג"א שעכשיו שהמנהג שנשארין ברשות בעליהם הו"ל כאלו התנה ומ"מ יותר טוב להתנות בהדיא בשעת הבאה דהוא רק בתורת שאלה בעלמא (סי"ז וס"ק צ"ד צ"ה).

סימן קנד. דיני תשמיש קדושה ונרות בית הכנסת

א רחבה של עיר שמתקבצין בו בתעניות להתפלל והמקום מוזמן לזה אין בו קדושה מפני שהוא עראי ומ"מ אין לנהוג בזיון במקום שהוא כיון שמוזמן לכך וכן בתים וחצירות שמתקבצין בהם להתפלל באקראי אפילו הוא בית פנוי שאין דר בו אדם אין בו קדושה וכ"ש אם מתקבצין להתפלל בבית שדרין בו ומשתמשין בו כל צרכיהם ואפי' מתפללין שם תדיר כיון שאין מיוחד לתפלה בלבד אין ע"ז שם בהכ"נ (ס"א וס"ק א' ב' ובה"ל ד"ה רחבה).

ב העזרות שלנו אפשר הואיל ומתפללין שם תדיר כ"ז שהם נדחקים אע"פ שהוא אקראי לגבי זה המתפלל המקום נעשה קבוע לעצלנים ובעיירות הגדולות שהדרך להתפלל שם בעזרה בקביעות פשיטא דכל קדושת בהכ"נ עליו (ס"ק ג').

ג גן ופרדס ואיצטבא שסביב הבהכ"נ אע"פ שפתוח לבהכ"נ אין בה קדושה ואם היה פתוח נגד ההיכל יש להחמיר שלא לנהוג שם קלות ראש אע"פ שהמקום חול הואיל ומכוין נגד הקדש (ס"ק ג').

ד השוכרין בית לזמן קבוע לחדש או לשנה ומתפללין בו אין לו דין בהכ"נ אבל אם שכרו לזמן רב קדוש וי"א דדוקא כששוכרין שלא ברשות המלכות וכשירדע להם יתבטל באמצע הזמן אבל השוכרין בגלוי כדרך כל הארץ יש בזה קדושה כל משך הזמן

וכן נכון לדינא ובהמ"ד בכל גווני מקרי קבע ויש בו קדושה (ס"ב וסק"ד ה' ובה"ל ד"ה השוכרין ושה"צ וע"ל סי' קנ"ג דין י"ד).

ה' תשמישי קדושה [דהיינו שהוכן לכך אפילו לא נתנו בו רק פעם אחת ואם רגיל ליתן שם בקביעות אפילו לא הוכן מתחלה לכך] כגון תיק של מזוזות ושל תפילין בין של יד בין של ראש ושל ס"ת נביאים וכתובים ושאר ספרי קדש וכן רצונות תפילין יש בהם קדושה ואסור להשתמש בהן או לזרוקן אף שנתבלו ואין ראוי עוד לתשמישם אלא יגנום במקום המשומר ואפילו ע"ז וט"ה במא"ה אין יכולין להורידם מקדושתם ואפילו רוצים לקנות בדמ"י קדושה חמורה [ואם מהני וט"ה במא"ה להוציא המעות לחולין עיין בסימן קנ"ג דין י"ט] וכן רקב של ספרים והמטפחות שנעשו ע"י התולעת האוכלתן צריך גניזה (ס"ג וס"ק ז' ח' י"ב י"ג ובה"ל ד"ה תשמישי).

ו' השלחן העומד על הבימה הוי תשמישי קדושה אף שמונח עליו מטפחת ועל מטפחת מונח הס"ת פעמים שנשמט קצת המטפחת מתחתיה והשלחן משמש לס"ת (וע"ל סי' קמ"א דין א' וצ"ע) אבל הבימה שעומד עליה האוחז הס"ת אין בה קדושת הארון אלא קדושת בהכ"נ (ס"ג וסק"י ל"ב ושה"צ).

ז' ארגו שנותניו בו ס"ת או חומש [ונתייחד לכך כדלעיל דין ה'] הוי תשמישי קדושה כיון שנוגע בקדושה עצמה אע"פ שאינו כ"כ לכבוד רק קצת לשמירה וכן הדבר שמגניחין בו דבר הקדושה בעצמו לפעמים או שנעשית לכבוד כגון המכסה שעל הקרשים של הספרים אף שאינה נוגעת בקדושה עצמה [וכן טסי כס"ף] הואיל ומונח על הקדושה אע"ג שיש הפסק יש לו דין תשמישי קדושה אבל אותו המכסה שהוא לשמור אותו מכסה שעל הקרשים לא מקרי תשמיש דהוי תשמיש דתשמיש וכן כל דבר המשמש לתשמיש קדושה נקרא תשמיש דתשמיש ומותר להשתמש אף בעודו קיימין ואותן התיבות המיוחדות לשום שם ספרים שלנו שהספרים מכוסין בגייר או בעור או בקרשים מקרי התיבה תשמיש דתשמיש [ואף דארגו של ס"ת הוי תשמיש קדושה אפילו הס"ת מונחת בתיק אפשר דארגו שאני שעשוי לכבוד הס"ת משא"כ התיבות שעשוי לשמירה בעלמא] ואותן בתי כנסיות שעושין חלל בחומה כמין ארון או בכותל של עץ י"א שכיון שאינו נעשה לכבוד כלל אלא לשמירה לא נקרא תשמישי קדושה ואפשר שיש להחמיר בזה [מיהו אם עושין ארון עץ תוך חלל החומה יש לו דין תשמיש קדושה וכן כששוטחין בגד תוך החומה שלא יתקלקלו הספרים יש על הבגד דין תשמישי קדושה] ולדעת הגר"א אם נוגע בקדושה עצמו הוי תשמישי קדושה אע"פ שעשוי לשמירה [מיהו בבנוי בחומה או בכותל אפשר דמודה הגר"א דמותר] ומיהו אם הספרים מתקלקלין בו כיון שלא היה ראוי מעיקרא מותר ליטול משם הספרים ולסתור אותו המקום ואפילו עשוי לכבוד (ס"ג וס"ק ו' ח' ט' י"ד ט"ו ט"ז י"ז י"ח ובה"ל ד"ה ודוקא ד"ה אבל).

ח' הפרוכת שתולין לפני הארון כיון שבזמנינו אין נותנין עליו ס"ת אין לו קדושת ארון רק קדושת בהכ"נ ומותר לעשות מהפרוכת מפה שעל השלחן וצ"ע למה נהגו לפרסו לחופה לחתנים ואפשר שלב ב"ד מתנה עליהם אבל במקומות שמצוי [ולא באקראי] להניח על הפרוכת הס"ת בלא מטפחת או שהיו מכסין בה הס"ת יש עליה קדושה (ס"ג ו' וס"ק י"א כ"ט).

ט' הכלונסאות שתולין בו הפרוכת אין בו אלא קדושת בהכ"נ ומ"מ אסור לעשות מהם העצים שמסמנין בו הקריאה לחובת היום דהוי הורדה מקדושה כיון שאותן העצים אינו רק לסימן בעלמא שלא יטעו ועכשיו שנהגו לתלות היד בס"ת לגוי הוי תשמיש קדושה ומותר לעשותו מכלונסין (ס"ז וס"ק ל"א).

י' ודוקא תשמיש דתשמיש של בהכ"נ אין להורידו אבל שאר תשמיש דתשמיש שאינם בבהכ"נ כגון של תפילין וכדומה אין בו קדושה כלל (סק"ל).

יא' כל המאבד כתבי הקדש עובר בלאו דלא תעשון כן ל' אלקיכם וכן בכל תשמישי קדושה וכל הספרים שבלו צריך לגנוזן ואסור לשורפו אע"ג דכונתו שלא יבואו לידי בויון (ס"ה וס"ק כ"ד ועיין בחזו"א י"ד סימן קס"ד סק"ג בענין שריפת הקורקטין וע"ל דין ל').

יב ס"ת שבלה וכן נביאים וכתובים הכתובים בעור ובגלילה ובדיו שבלו מניחין אותו בכלי חרס וגונונין אותו בקבר ת"ח אפילו אינו אלא שונה הלכות דהיינו משניות ובריייתות ולא שימש ת"ח בגמרא שהוא הסברת טעמי המשנה וכתב הפמ"ג משמע שהוא חובה ולא בקרקע ולא ראיתי נוהגין כן ומטפחות ס"ת שבלו יכולין לעשות מהן תכריכין למת מצוה שצרכיו מוטלין על הצבור וזו היא גניזתן (ס"ד ה' וס"ק כ"א כ"ב כ"ה ובה"ל ד"ה וגונונין וע"ל סי' של"ד דין כ"ג וסי' ל"ט דין כ"ז).

יג אסור לכבס מטפחת וכן כל תשמישי קדושה במי רגלים מפני הכבוד וכן בכל דבר המסריח כמו מי משרה וכיוצא בזה (ס"ג וס"ק י"ט כ').

יד אין עושין מארון הקודש שלחן לס"ת דהוי הורדה מקדושה כיון שאין הס"ת עליו תמיד אבל מותר לעשות מארון גדול קטן וכן משלחן גדול קטן אבל לא שרפרף לכסא וכן מותר לעשות מוילון גדול וילון קטן או כיס לס"ת אבל אסור לעשותו כיס לחומש במקום שהוילון משמש פעמים לס"ת גופא וכ"ש שאסור לכרוך מפה של ס"ת על הנביאים ומפה שפורסין על השלחן אסור לפרוס על העמוד שלפני החזן (ס"ו וס"ק כ"ו כ"ז כ"ח).

טו מפה שפורסין על הס"ת יכולין לתלותו בכותל בהכ"נ וכן כלי כסף שמשמין על הס"ת יכולין להניחם על העמודים שבבהכ"נ דכיון שאין תולין אותם לשם תשמיש מה לי אם מונחין כאן או כאן (ס"ק כ"ח).

טז אסור להניח בארון הקודש יריעות פסולין ובזמנינו שנוהגין כן אפשר דלב ב"ד מתנה עליהן אבל חומשין או שאר ספרים יש ליוהר שלא להניח בהם אפילו לפי שעה בין כשהס"ת מונח בתוכה או לא ובארון הבנוי בחומה דיש לו רק קדושת בהכ"נ כדלעיל דין ז' מותר להמקילין לעיל שם ועיין בט"ז שמפקפק קצת על מה שנוהגין בהו"ר שלאחר שמוציאין כל הס"ת שמים שם נר דולק והוי דופן ארון הקודש תשמיש לאותו נר (סקל"א ושה"צ וע"ל סי' של"ד דין ל').

יז קדושת הארון הוא דוקא כשעושין אותו שיהא קבוע לעולם ואז אפילו נתיישן הארון ועשה אחר אין להשתמש בראשון להורידו מקדושתו אבל אם עושין אותו לזמן עד שירחיב ה' לעשות ארון הקודש כראוי לאחר שעשה ארון השני נתבטל קדושת ארון הראשון ולכן מותר לשום בתוכו ספרים (ס"ק ל"א).

יח הארון וכל מה שעושין לס"ת וכ"ש שאר תשמישי קדושה כמו תיק של תפילין וכדומה מועיל בו תנאי להשתמש בו שאר תשמיש אפילו דחול ואפילו בזמן שהס"ת מונחת בתוכו ודוקא כשהתנו בתחלת עשייתו שיהא מותר להשתמש בו ומ"מ לתשמיש מגונה לא מהני תנאי (ס"ח וסקל"ג ל"ד ובה"ל ד"ה הארון וע"ל סי' מ"ב דין י"ב).

יט נהגו ליהנות בכמה הנאות מדברי קדושה כגון מטפחת של ספרים ושלחן שבבהכ"נ ומעילין של ס"ת וכתבו הטעם דכיון שנהגו וא"א ליוהר לב ב"ד מתנה עליהם מעיקרא כדי שלא יבואו בני אדם לידי תקלה ואע"ג דלא התנו כאלו התנו דמי דוקא בדבר שמבורר המנהג להקל אבל בדבר שאין מנהג אין להקל וכן בדבר שאפשר ליוהר ממנו אין אומרים בסתמא לב ב"ד מתנה עליהם אלא א"כ התנו בפירוש ובס"ת של יחיד שיש לו בביתו לא שייך לב ב"ד מתנה וראוי לכל אדם כשמנדב דבר לבהכ"נ או הגזברין כשקונין איזה דבר להתנות שיהיו רשאים להשתמש בו (ס"ח וס"ק ל"ה ל"ו ל"ז ובה"ל ד"ה וא"א).

כ הנהגין להניח עטרות ס"ת בראש הקורא בסיום התורה אין מוחין בידם כיון שהוא לכבוד התורה לב ב"ד מתנה ע"ז במקום שנהגו אבל המניחים אותם בראשי חתנים דעלמא מוחין בידם ואם התנו בהדיא בשעת עשיית העטרה שניחוהו בראשי חתנים מותר (ס"י וס"ק מ"ב).

כא המתנדבין ס"ת ומניחין מטפחות בבהכ"נ מותר להשתמש בהם כל ספר וספר שלדעת כולם הוקדשו וכ"ש מטפחות שהגזברין קונין לצרכי הספרים שבבהכ"נ אבל המניחים בביתם ואח"כ מקדישים כיון שעל דעת אותו ספר נעשה ונשתמש בו אותו ספר אסור להניחו בס"ת אחר ויש מתירין וכן נוהגין עכשיו משום לב ב"ד

מתנה עליהן ואפשר דלא מהני אלא כשהיה דעתו מתחלה כשקנה אותה להקדישה לבסוף לבהכ"ג וצ"ע (ס"ט וסקל"ח ובה"ל ד"ה וכן).

כב נר של בהכ"ג שנדר אחד שמן להדלקה מותר לקרות לאורו ד"ת ולא קריאה של חול ובמקומות שעושין הגזברין נרות והדרך ליקח במו"ש כ"א נר לביתו אפילו משתמש בהם תשמיש של חול שרי דלב ב"ד מתנה עליהן אבל אותן שעומדים על המגורה אסור לקרות בהם דבר של חול (סי"ג וס"ק נ"א נ"ב וע"ל ס"י תרע"ד דין ד').

כג אין מדליקין נר של הדיוט מנר של בהכ"ג אבל נר מצוה כגון נר שבת וחנוכה או לצורך ת"ת מותר ולד' הגר"א י"א שיש להחמיר בזה (ס"י תרע"ד שה"צ אות ח') [דוקא בעוד שדולקין למצותן אבל כשצריך לכבותן יש מתירין וכן נר של הבדלה לאחר שהבדיל בו נעשית מצותו ומותר להדליק ממנה ולא קודם] ומיהו לא נהגו לזוהר בכך ומדליקין בהם נר שהוא לצורך גדול ואפשר ג"כ שדעת ב"ד מתנה בכך וכן בכל הדברים שנהגו להקל בדברים כאלו מהאי טעמא ולכן אם נפלו מעותיו מותר ליקח הנר של בהכ"ג לחפשן וכ"ש אם ירא פן נחבאו גנבים בבהכ"ג. ולהדליק הפיפ"א של טבא"ק מנר של תפלה של בהכ"ג אסור אבל מנר של יא"צ שדולק כל המצת לעת יש להתיר (סי"ד וס"ק נ"ד ג"ו ובה"ל ד"ה שדולקין).

כד עכבר שנמצא בשמן של בהכ"ג אם הוא מאוס אסור להדליק בבהכ"ג וכן לשאר הדלקת מצוה כגון נר שבת וחנוכה אסור אם הוא מאוס לו ואפילו יש ששים נגדו ויש מקילין ביש ששים (סי"ב וס"ק מ"ט ג').

כה כל דבר שנעשה לע"ז אע"פ שבטלחו ומותר להדיוט אסור לעשות ממנו דבר מצוה ולכן נרות של שעה שנתנם גוי להדלקה לבית ע"ז וכיבן שמשן או שעה הנוטף מנרותיהם ונתנם או מכרם לישראל אסור להדליקם בבהכ"ג או לנר שבת וחנוכה או ללמוד בפניהם וכן לעשות מדבר שנעשה לע"ז כל דבר מצוה ואם לא הדלקו עדיין מעולם ומכרם שמשן לישראל מותר אף למצוה וכן מגורות שקורין לייכטער שהיו בבית ע"ז ולקחווהו ישראל אחר שביטלו הגוי אסור לבהכ"ג ולנר שבת וכן לכל צורך מצוה אסור. ולעשות מבית תפלה של גוים בהכ"ג יש מחמירין לעשות בהכ"ג קבוע ויש מקילין והעולם נהגו להקל ודוקא באלו שאין דרכם להעמיד שם אליהם אבל אלו שמעמידין שם אליהם אפילו מעמידין אותם בתיבה אף שהוציאום משם ומכרום לישראל דמותר להדיוט אסור לבהכ"ג ואם הבית תפלה שלהם לא היה רק שכורה אפשר שיש להקל אף באופן זה וספסלין מבתי ע"ז שעשוין לשיבה ולא לשם נר לע"ז מותרין לבהכ"ג אף בלי ביטול (סי"א וס"ק מ"ג מ"ד מ"ה מ"ו ובה"ל ד"ה נרות ועיין סימן קנ"ג דין כ' אם הקדיש דיעבד).

כו מומר לע"ז או לחלל שבת בפרהסיא או מומר להכעיס אפילו באחד משאר עבירות שנתן שעה או נר לבהכ"ג אסור להדליקו וכן שאר דברים מיהו אם נתן מעות לכתוב ס"ת בשמו שרי (סי"א וס"ק מ"ז מ"ח).

כז אסור להשתמש בספר להנאתו כגון להגין מפני החמה או כדי שלא יראה חבירו מה שעושה ולהניח ספר אחר תחת ספר שלומד בו כדי להגביהו יש להתיר וכ"ש אם מונח ספר אחד לכו"ע מותר להניח ספר אחר עליו וכשהשמש זורחת על הספר שלומד בו יש להקל במקום הדחק להגן בספר אחר להיות לצל כיון שאינו עושה להנאתו (סקל"א וע"ל ס"י ר"מ דין ל"ז וס"י שט"ו דין ז' וע"ע בדיני זהירות בכבוד ספרים בס"י כ"ד דין י' וס"י מ' דין ב' ג' ד' ה' ו' וס"י מ"ג דין ו' וס"י מ"ה דין ה').

כח לא ישרטט קונטרס על הספר שהקונטרס עדיין אין בו קדושה אבל כשכבר כתוב עליו ד"ת יש להקל אם הוא לצורך (שם).

כט אל יניח קונטרסים שלא נכתבו בס' ד"ת בתוך ספר ולא שום דבר וכ"ש שאסור לכתוב חשבונותיו בספר ולא ינסה בו בקולמוס (שם).

ל צריך למחות בקושרי הספרים שמדביקים בלוחות הספרים כתבי קודש וידוע שהמאבד כתבי קודש עובר בלאו ואפילו יזהר שלא ימחק שם התיבות ובפרט השמות עכ"פ הוא מורידן מקדושתן והוא איסור גמור (שם וע"ל ס"י של"ד דין כ"ח וע"ל דין י"א).

לא המתנדב דבר לבהכ"נ כגון פרוכת וטסי כסף וכיוצא בזה ורוצה לכתוב שמו עליו אין הצבור יכולין לעכב עליו דוקא אם נתרצו הקהל לקבל נדבתו אבל אין יכול להתנדב ולכתוב שמו עליו בע"כ של הקהל וגבאי צדקה ששכר פועלים לסייד או לכייד במעות צדקה אין לכתוב בבהכ"נ זאת נעשה בפקודת פלוני גבאי כיון שלא עשה בעצמו ולא בממונו. ומעשה באחד שבנה בהכ"נ ורצו הקהל להשתתף עמו במעות ולא רצה כדי שיהא לו ולורעו לשם וכלה זרעו (ס"ק נ"ט).

לב בני כרך שקנו ס"ת ורצה אחד מהם לצאת א"צ לשלם לו חלקו ואם התנו שאם יצא אחד מהכרך יתנו לו הגשארם חלקו והוקרו הספרים אין נותנין לו אלא מה שנתן בלבד דמסתמא לא היה דעתם אלא לדבר מבורר באותו שעה ולא לעשות שומא חדשה וי"א הטעם דכל ספק בכוונתם הם המוחזקים ולפי"א אפילו הוולו אין לו אלא כשער הוול ואם התנו שאם ירצה יתן הוא להם דמיהם ויקח הס"ת אע"פ שנתרצה אח"כ ליתן להם הס"ת אינם נקראים מוחזקים כיון שבידו לסלקם אבל שותפים שקנו ביחד בית והתנה אחד מהם שיתנו לו חלקו כ"ו שירצה והוקר צריכים ליתן לו כפי ששוה עתה כיון דבלא תנאי ג"כ מגיע לו חלקו (סט"ו וס"ק נ"ז ב"ח נ"ט).

לג בני העיר שהיה להם בהכ"נ ונתחלקו לשנים כל כלי הקודש וס"ת שהקדישם יחד ולא נשתקע שם הבעלים יכול הוא או יורשיו להוליכם לבהכ"נ שמתפלל בתוכה אבל אם נשתקע שם בעליו אפילו ידוע מי הקדישם אין לו שום כח בהם יותר מאחרים וההקדשות הבאים מקופת הקהל י"א שמחלקים לפי ערך אנשים מבין י"ג ומעלה אבל המג"א כתב שגם לנשים וטף יש חלק בכל הדברים שיורשים הזכות מאבותיהם ואם א"א לחלקם ישתמשו בהם כל אחד ערך זמן לפי הזכות שיש להם בהם (ס"ק נ"ט).

לד קהל שברחו מעיר מאיזה סיבה שהיא ואחד מהם לקח כלי הקודש עמו ואח"כ חזרו רוב הקהל ונתיישבו חייב להחזיר להם כלי הקודש אע"ג שהוא הי' המנדב והוא אינו רוצה להתיישב שם כיון שחזרו רוב הקהל (שם).

לה אחד קנה מצוה לשנה כגון גלילה ותוך השנה גירש המלך היהודים אם בשעת הקנין נשמע דבר המלך אע"ג שהיו משתדלין לבטל הגזירה הוי ליה להתנות ואם לא התנה כמשפטי התנאים דהיינו תנאי קודם למעשה וכדומה חייב לשלם כן פסק הרמ"ע אבל רע"א פסק דכל שגילה דעתו שאינו קונה אלא דוקא שיתנו לו הגלילה סגי (שם).

לו מצא דבר בבהכ"נ או בחצר בהכ"נ י"א שזכה בו שאין חצר קונה להקדש ויש חולקין (שם).

סימן קנה. לילך מבית הכנסת לבית המדרש

א אחר שיצא מבהכ"נ ילך לבהמ"ד וכן בזמנינו שמתפללין בבתי מדרשות ילך אחר התפלה להתחבר עם האנשים העוסקין במשניות וכדומה ועליו נאמר ילכו מחיל אל חיל וזוכה ומקבל פני השכינה ומצוה שיהדר ללמוד בחבורה וכ"ש בעשרה שהוא יותר טוב ואח"כ אומרים קדיש דרבנן ואין אומרים אותו אלא על תורה שבעל פה או על דברי אגדה ולא על פסוקים ואפילו לא למדו אלא אחד או שנים יוכלו לומר קדיש ואפילו מי שלא למד יכול לומר הקדיש ובלבד שיהיו י' בבהכ"נ (ס"א וס"ק) ובה"ל ד"ה ויקבע ועי' סי' נ"ד דין ח' בענין הקדיש דרבנן ועי' סי' צ' דין מ"ב ועי' סי' מ"ח דין ז'.

ב צריך אדם ללמוד בכל יום תנ"ך ומשנה וגמרא ופוסקים ובעלי בתים שאין לומדים רק ג' או ד' שעות ביום לא ילמדו גמרא לחוד שאין יוצאים בזה אלא גם ספרי פוסקים כל אחד כפי השגתו (ס"ק ג' וע"ל סי' א' דין ל"ב וע"ל סי' רל"ח דין ג').

ג יקבע לו עת ללמוד ביום ובלילה ולכן מהנכון שמלבד הקביעות שאחר שחרית יקבע גם בין מנחה למערב וצריך שאותו העת יהיה קבוע שלא יעבירו בשום פעם אף אם הוא סבור להרויח הרבה שאם ראוי שיבוא לו הריית יבוא מעצמו מהקב"ה אף שלא

יבטל קביעות לימודו ואם היה לו אוגוס שלא יכול ללמוד הקביעות שחרית ילמוד עכ"פ פסוק אחד או הלכה אחת קודם שיצא מבהמ"ד שחרית ואח"כ ישלם קביעותו ואם לא יכול להשלם הקביעות שלו ביום יהיה עליו כמו חוב וישלימו בלילה (ס"א וסק"ב ד' ה' ובה"ל ד"ה עת וע"ל סי' רל"ח דין א' ד' וע"ל סי' קכ"ד דין י"ד וסי' א' דין ט"ו).

ד עיקר מצות ת"ת אין לה שיעור וחיובה הוא כל היום כ"ז שיש לו פנאי וכשיש לו פנאי ומבטל ת"ת מרצונו הוא קרוב למה שאחז"ל כי דבר ד' בזה זה שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק ואמרו הערסה תורתו עתים שאין לומד אלא בעתות מיוחדות אף שיש לו פנאי יותר ללמוד ה"ז מיפר ברית ואמרו ויתר הקב"ה על ע"ז וג"ע ושפ"ד ולא ויתר על עון ביטול תורה (סק"ד ובה"ל ד"ה עת וע"ל סי' רל"א דין ח').

ה אף מי שאינו יודע ללמוד הרבה יקבע לו מקום בבהמ"ד וילמוד מעט במה שיוצע ונכון כשאין לומד רק מעט שעיקר לימודו יהיה בהלכות שידע איך להתנהג למעשה ואם אין מבין בהלכות ילמוד כל מה שיוצע ובומנינו יש כמה ספרים ממאמרי חז"ל בלשונו אשכנו ויוכל כל אדם לקרות וללמוד בהם ואף מי שאינו יודע כלל ללמוד ילך לבהמ"ד שלומדים שם ואפילו אין מבין מה שלומדים שהעכבה בבהמ"ד מצוה ושכר הליכה בידו ויחשוב בעניינו בשבתו קצת פנוי בבהמ"ד אם יש צד עבירה במשא ומתן שלו כגון גזל ורביית ואונאה וכדומה ויפרש ממנה ויכנס בלבו יראת שמים וכ"ש אם יוכל להבין מה שלומדים בהלכה או אגדה יקבע עצמו לשמוע ויעלה לו במקום לימוד ויוכה לעתיד לבוא לישוב בין ההכמים כמו שאמרו חז"ל (ס"א וסק"ו ד' ח' ט' י').

ו ובעו"ה כמה אנשים מרפין ידיהם מן התורה לגמרי ואינם חוששים לקבוע אפילו זמן מועט ביום לתורה והסיבה הוא מפני שאינם יודעים גודל החיוב שיש בזה וכבר אחז"ל בא וראה כמה קשה יום הדין שעתידי הקב"ה לדון את כל העולם וכו' בא מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה הקב"ה הופך פניו ממנו ומצירי גיהנם מתגברין בו כו' והם נוטלין אותו ומשליכין אותו לגיהנם בא מי שיש בידו שני סדרים או ג' הקב"ה אומר לו בני כל ההלכות למה לא שנית אותם בא מי שיש בידו הלכות אומר לו בני תורת כהנים למה לא שנית שיש בו כו' בא מי שיש בידו תורת כהנים הקב"ה אומר לו בני חומשי תורה למה לא שנית שיש בהם ק"ש תפילין ומזוזה בא מי שיש בידו ה' חומשי תורה אומר לו הקב"ה למה לא למדת אגדה כו' בא מי שיש בידו אגדה הקב"ה אומר לו תלמוד למה לא למדת עיי"ש והאיש אשר אינו מזור א"ע לקבוע לו עתים לתורה בכל יום בודאי ישאר ריקם מכל ח"ו ומה יענה ליום הדין ההחכם עיניו בראשו (בה"ל ד"ה עת וע"ל סי' ד' דין מ').

ז קודם שילך לבהמ"ד טוב שירגיל לאכול פת שחרית דהיינו פת במלח וקיתון של מים אם אין לו שאר מ"קין ואכל או רק מעט (ס"ב וסק"א ובה"ל ד"ה יוכל ושה"צ).

ח מצוה להנהיג עצמו במדה טובה והנהגה טובה לשמור בריאותו בכדי שיהא בריא וחזק לעבודת הבורא יתעלה (סק"א וע"ל סי' ק"ע דין א').

סימן קנו. סדר משא ומתן

א אח"כ ילך לעסקיו דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון כי העוני יעביירונו על דעת קונו ומ"מ לא נאמר זה אלא לכלל העם אבל אנשים יחידים יוכל להמצא בכל עת להיות עסקם רק בתורה לבדה והקב"ה ימציא להם פרנסתם ובפרט אם כבר נמצאו אנשים שרוצים להספיק לו צרכיו כדי שיעסוק בתורה [כמו ביששכר ובולוין] בודאי לא שייך זה (ס"א ובה"ל ד"ה סופה ועיין סימן רל"א דין ח').

ב לא יעשה מלאכתו עיקר אלא ארעי כדי פרנסתו ותורתו קבע וזה וזה יתקיים בידו כי אין מעצור לד' להושיע ברב או במעט וישלח לו ברכה במעשה ידיו אך יוהר מפתחי היצר שמפתהו שכל היום צריך השתדלות על הרוחה זו אלא יתבונן היטב מהו ההכרה האמיתי כ"א לפי ערכו ויתבונן אלו היה מתחייב לזון חבירו או להלבישו לפי ערכו מה היה אומר או איוה דבר הוא הכרח (ס"א וסק"ב ב' ג' ושה"צ).

ג ישא ויתן באמונה שלא ימצא בעסקו שום גול ותרמית ויזהר מלהוכיר שם שמים לבטלה שבכ"מ שהזכרת השם מצויה מיתה מצויה ויזהר מלישבע אפילו באמת שאלף עיירות היו לינאי המלך וכולם נחרבו בשביל שהיו נשבעין שבועות אע"פ שהיו מקיימין אותם (ס"א וסק"ד וע"ל סי' פ"ה דין ג' וע"ל סי' רמ"ב דין י"ב).

ד מותר לשאת ולתת עם הגוים שלא ביום אידיהם אבל לא יעשו שותפות עם הגוים שמה יתחייב לו שבועה ועובר משום לא ישמע על פיך ויש מקילין בזה"ו שהגוים נשבעים בשיתוף שאינם מזהירים על זה (ס"ב וע"ל סי' שמ"ז דין כ"ד).

ה הנהגת האדם צריך להיות הכל בדרך המיצוע לא יקמץ יותר מדאי ולא יפזר יותר מדאי וכן בכל המדות רק הגאון והכעס יתרחק מהם עד קצה האחרון (סק"א).

ו מ"ע להדבק בחכמים ובתלמידיהם כדי ללמוד ממעשיהם שנאמר ובו תדבק ואמרו חז"ל וכי אפשר לו לאדם להתדבק בשכינה אלא הדבק בחכמים ובתלמידיהם לפיכך צריך האדם להשתדל שישא בת"ח וישיא בתו"ח ולאכול ולשתות עם ת"ח ולעשות פרקמטיא לת"ח ולהתחבר להם בכל מיני חיבור שנאמר ולדבקה בו ואמרו חז"ל כל הנהגה מסעודה שת"ח שרוי בתוכה כאלו נהגה מזיו השכינה (סק"ד וע"ל סר"ל ד"ג).

ז מצוה על כל אדם לאהוב את כל א' מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך לפיכך צריך לספר בשבחיו [אבל לא בפני שונאיו שלא יבואו לספר בגנותו] ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו לפיכך המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעזה"ב דוקא רעך בתורה ובמצות אבל אדם רשע שראה אותו שעבר עבירה מפורסמת בישראל ולא קיבל תוכחה מצוה לשנאותו. ואהבת הגר שני מ"ע הם שנאמר בו גם מצוה בפ"ע ואהבתם את הגר (שם).

ח השונא אחד מישראל בלבו עובר בל"ת שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך אבל המכה את חבירו והמחפרו אינו עובר בלאו זה אלא עובר משום לא יוסיף להכותו ובחירוף עובר משום לא תונו איש את עמיתו ואם הכלימו עובר ג"כ משום לא תשא עליו חטא (שם).

ט מצות תוכחה כשיחטא איש ממנו לאיש שיוכיחו ולא יטור בלבבו ולא יחשוב לו עון אלא יוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפש ומ"מ לא ידבר לו קשות עד שיכלימו שנאמר ולא תשא עליו חטא אלא יוכיחו בסתר בנחת ובלשון רכה ודיני הוכחה יתבאר אי"ה בסימן תר"ח ותרי"ח (שם).

י חייב אדם להזהר ביתומים ובאלמנות אפילו הם עשירים גדולים וכל המקניטן או המכעיסן או הכאיב לבם או רדה בהם או אבד ממונם עובר בל"ת וכ"ש המכה אותם או מקללן שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון בד"א שעינה אותם לצורכו אבל כשעינה אותם הרב ללמוד תורה או אומנות או להוליכין דרך ישרה מותר ואע"פ כן לא ינהג בהן מנהג כל אדם אלא יעשה להן הפרש וינהלם בנחת וברחמים גדולים אחד יתום האב ואחד יתום האם ועד אימתי נקראים יתומים לענין זה עד שלא יהיו צריכים לאדם להסמך עליו ולאמן ולהטפל בהן אלא יהיה עושה כל צרכיו לעצמו כשאר כל הגדולים (שם).

יא המרגל בחבירו עובר בל"ת שנאמר לא תלך רכיל בעמך איוהו רכיל זה שטוען דברים הולך מזה לזה ואומר כך אמר פלוני כך וכך שמעתי על פלוני אע"פ שהוא אמת ה"ו מחריב את העולם ויש עון גדול מזה עד מאד הוא בכלל לאו זה הוא לשון הרע והוא המספר בגנות חבירו אף שאמר אמת אבל האומר שקר נקרא מוציא שם רע על חבירו וכל המספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חבירו בגופו או בממונו אפילו להצר לו או להפחידו ה"ו לשה"ר וכל פרטי דיני לשה"ר מבואר בספר חפץ חיים (שם וע"ל סי' קמ"ז דין ב' וסי' קנ"א דין א').

יב כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר ולא יהיה קרחה וכעדתו (שם).

יג הנוקם מחבירו עובר בל"ת שנאמר לא תקום ולא תטור כיצד אמר השאילני קרדומך ולא רצה למחר א"ל השאילני מגלך א"ל איני משאילך כדרך שלא השאלתני וכן בשאר ממון אסור למנוע מלעשות צדקה וגמ"ח בממון בשביל שלא עשה הוא עמו שווה

נקימה ואם א"ל הא לך הריני משאילך ואיני כמותך זו היא נטירה אלא ימחק הדבר מלבו ולא יזכירנו כלל (שם).

יד מ"ע להתחדות לפני ד' מכל חטא שיעשה האדם שנאמר והתודו את חטאתם וגו' (שם וע"ל סי' קל"ד דין ה').

טו האוכל ושותה דרך זולל וסובא בימי הנערות עובר בל"ת שנאמר לא תאכלו על הדם דהיינו אכילה המביאה לשפוך דם והוא אכילת סורר ומורה שחייב עלי' מיתה ואף שלאחר שעבר ימי הנערות לא נתחייב בתורה מיתה על אכילה כזאת מ"מ נוכל לראות כמה מגונה ומכוער הדבר ביותר מדכתיב ואמרו אל זקני עירו בנגו זה וגו' זולל וסובא ונאמר בקבלה אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו ולהרמב"ן נכלל כ"ז במ"ע קדושים תהיו ע"ש (שם וע"ל סי' ק"ע דין י"ח).

טז אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו (שם).

יז כל המכשיל תם בדרך דהיינו הנותן לו עצה שאינה הוגנת לו עובר בל"ת שנאמר ולפני עור לא תתן מכשול (שם).

יח יזהר מליצנות וחניפות ואע"פ שאין בידו למחות יש לו לשתוק ולא להחזיקו בכך ואמרו חז"ל על שהחניפו לאגריפס נתחייבו ישראל כליה וזה עונש המחניף חבירו בדבר עבירה מחמת יראתו מפניו ואינו חושש על יראת הקב"ה מיהו אם מתירא שלא יהרגנו מותר לומר לו יפה עשית אפילו עבר עבירה (שם).

יט ירחק משקר בתכלית הריחוק אך מפני השלום מותר לשנות ובג' דברים מותר לשנות במסכתא ובפוריא ובאושפיזא עיין חו"מ סימן רס"ב (שם).

כ מ"ע לדון את חבירו לכף זכות שנאמר בצדק תשפוט עמיתך והחושד בכשרים לוקה בגופו (שם).

כא השח שיחת חולין דהיינו דבר גנאי וקלות ראש עובר בעשה שנאמר ודברת בם ולא בדברים בטלים ולא הבא מכלל עשה עשה (שם וע"ל סי' רל"א דין ו').

כב מ"ע להתדמות לו יתעלה כפי היכולת שנאמר והלכת בדרכיו ונאמר ללכת בכל דרכיו ונאמר אחרי ד' תלכו ואמרו חז"ל מה הקב"ה נקרא חנון אף אתה היה חנון מה הקב"ה נקרא רחום אף אתה היה רחום וכו' דהיינו להדמות בפעולותיו הטובות והמדות הנכבדות שיתואר בהם (שם).

כג עוד יש הרבה מצות תדיריות עשין ולאיון הנזכרים בד' ספרי השו"ע וימצאם המעיין כל אחד במקומו ועוד הרבה שלא הובאו בשו"ע ונמצאים בספרי מוני המצות הרמב"ם והסמ"ג והחנינוך וביותר בספר חרדים שקיבץ מכל הראשונים המצות הנוהגות למעשה בזה"ז ונכון מאוד שילמוד אותם כל אדם ויהיה בקי בהם ועי"ן יהיה ביכולתו לקיימם ואם לא ידע אם היא מצוה כלל מה יזכור לקיימן וכמו שאחז"ל וראיתם אותו וזכרתם כל מצות ד' ועשיתם אותם וזכרה מביאה לידי עשייה (שם).

הלכות נטילת ידיים

סימן קנו. דיני זמן קביעות סעודה

א כשיגיע שעה הרביעית יקבע סעודתו ולפרעלים בשעה חמישית ות"ח העוסקין בלימודם ימתינו עד תחילת שעה ו' וכל אלו השעות הם זמניות וחושבין אותם מעת שקם ממטתו ולא יאחר עכ"פ מסוף שעה ו' שאז אין אכילתו מועלת אם לא טעם כלום בבוקר ואם טעם מועלת אכילתו ומ"מ לכתחלה נכון לקבוע סעודה בששית אף אם טעם בבוקר ועיין לעיל ס"ס קנ"ה דיש לאכול פת שחרית בבוקר (ס"א וס"ק א' ב' ג' ד' ה' וע"ל סי' מ"ה דין ג' וסי' קס"ז דין י"ג).

ב טוב שישים אכילתו ביום קלה מבלילה (סק"ד).

ג יאכל ב' פעמים ביום אם חלש לבו ואל ימלא כריסו בפעם אחת (שם).

- ד יתנהג כמש"כ בערב בשר לאכול ולחם בבוקר לשבוע (שם).
 ה איתא בזהר שאין ראוי לאדם לבשל מזונות מיום לחברו ולא לעכב מזונות מיום לחברו כדי שיבקש בכל יום על מזונותיו (שם וע"ל סי' קס"ו דין ב').
 ו טוב שיפנה קודם סעודתו (שם וע"ל סי' קס"ה דין א' וסי' ג' דין י"ו).

סימן קנח. דיני נט"י לסעודה

א כשיבוא לאכול פת שמברכין עליו המוציא [כמו שיתבאר בסי' קס"ח] יטול שני ידיו בכלי ואפילו אינו יודע להם שום טומאה וגם אינם מלוכלכות ואפילו אוכל רק ביד אחת צריך ליטול שניהם ומברך אקב"ו על נטילת ידיים (ס"א וס"ק ד' ה' ו' ועיין חזו"א אור"ח סי' כ"ג סק"ג וע"ל סי' ע"א דין א' לענין אונן).
 ב טוב שיטול יד ימין תחלה כדי שהשמאל תשמש לימין (וע"ל סי' ד' דין כ') וצריך ליוהר בנט"י שכל המולול בנט"י חייב גידוי ובא לידי עניות ונעקר מן העולם (ס"ט וס"ק ד').

ג לכתחלה יטול רביעית הלוג שהוא כשיעור ביצה ומחצה [שהוא כלי שמחזיק 150 גרם] על כל יד דבפחות מזה יש הרבה דברים שצריך ליוהר בהן כדלקמן סימן קס"ב ואין הכל בקיאין בהן וכל המוסיף ליטול בשפע גותנין לו מלא חפניו טובה אך לכתחלה טוב יותר שלא יעשה בשביל זה אלא יעשה הכל לכבוד השי"ת והשכר ממילא יבוא וכי שוהיר בזה ואינו מתעשר הוא מפני שמעשיו מעכבין (ס"ו וס"ק ל"ז ל"ח וס' שיעורין של תורה).

ד על פת שאין מברכין עליו המוציא כגון לחמניות דקות ופת הבאה בכיסנין שיתבאר בסימן קס"ח אם אינו קובע סעודתו עליהם א"צ נט"י ואם קבע סעודתו עליהם צריך נטילה וברכה כמו על הפת ושיעור קביעות סעודה יתבאר בסימן קס"ח דין ז' ואם כשהתחיל לאכול לא היה בדעתו לאכול רק מעט ואח"כ נמלך לאכול עוד כשיעור קביעות אם בזה שישלים לבד יש שיעור קביעות צריך נט"י והמוציא אבל אם הוא רק בצירוף מה שאכל מקודם א"צ נט"י ולא המוציא וכ"ז בפת העשוי מחמשת המינים אבל פת העשוי משאר דברים שאינם מחמשת המינים א"צ נטילה אפילו קבע סעודתו עליהם (ס"א וס"ק ח' ושה"צ אות ר' ואות ח' וע"ל סי' קס"ח דין ט').

ה אם אוכל פת כשיעור ביצה אפילו בלא קליפתה צריך לברך על נט"י ואפילו הוא מפירורים דקין מצטרפין לשיעור ואם אוכל פחות מזה יטול ידיו בלא ברכה ואפי' פחות מכזית נכון להחמיר ליטול ידיו ודעת הגר"א דעל כזית גם כן צריך לברך (ס"ב ג' וס"ק ט' י' ושעה"צ).

ו אם אכל מעט פת למתק חריפות השתיה שא"צ המוציא שהוא טפל להשתיה יש דעות בזה לענין נטילה ולכן אפילו יש בו כביצה יטול בלא ברכה ואם הוא פחות מכזית יש להקל שלא ליטול (סק"י וע"ל סי' ר"ב דין י').

ז נהגו שלא לברך על נט"י עד אחר שיטיל מים שנים קודם הניגוב [ואין חילוק בין אם נוטל רביעית בבת אחת על כל יד ובין פחות מזה] והנהוג לברך קודם הנטילה אין למחות בידו ובלבד שיהיו ידיו נקיות והמקום נקי שראוי לברך (סי"א וס"ק מ"א מ"ג ובה"ל ד"ה מברך קודם).

ח לכתחלה יזהר מאד לברך קודם הניגוב כי יש מחמירין בזה אף בדיעבד ולכן האנשים האומרים שאו ידיכם וממשיכין עי"ו מלומר על נט"י עד אחר הניגוב עושים שלא כדון ומ"מ בדיעבד אם לא בירך עד אחר הניגוב מברך אח"כ אבל אם כבר בירך המוציא והתחיל לאכול אינו מברך ענט"י ויש מחמירין אפילו לא התחיל לאכול ואם בירך המוציא קודם הניגוב יכול לברך ענט"י עד הניגוב (סי"א וס"ק מ"ד ובה"ל ד"ה מברך אח"כ ואחר הניגוב ע"ל סי' קס"ז דין ט"ו).

ט לא יאכל עד שיגבגב ידיו היטב ואפילו נטל כל יד מרביעית אבל אם מטביל ידיו במקוה א"צ ניגוב ואם דעתו קצה עליו לאכול בלא ניגוב צריך ניגוב גם בטבילה

(סי"ב י"ג וס"ק מ"ו) וכ"כ בחזו"א או"ח ס"ס כ"ד אבל בסי' כ"ה סק"י מסיק שיש להחמיר לגב ידיו גם במטביל ידיו. ואם ממתין עד שיתנגבו מעצמן ג"כ מהני גם בנטילה.

י אין לגב ידיו בחלוקו שקשה לשכחה ובפמ"ג מסתפק אם דוקא חלוקו או כל בגדיו בכלל (ס"ק מ"ה).

יא מי שהיה במקום סכנה ואין לו מים או במדבר שאם ילך ויחפש אחר מים מסתמא יש סכנה פטור מנט"י ואף כשיודע שאם יחזור אחריהן מיל ישיג שם מים אין מחויב ומ"מ יכרוך ידיו במפה כדלקמן סימן קס"ג (ס"ח וס"ק ל"ד ל"ה ל"ו).

יב הנוטל ידיו לפירות ה"ז מגסי הרוח ואפילו לא יברך על נטילה זו דוקא שנטלו בתורת חיוב אבל אם לא היו ידיו נקיות יטול ידיו אבל לא יטלנו דרך חיוב אלא דרך רחיצה בעלמא ואפילו אינו יודע להם שום ליכלוד וטומאה מותר להחמיר על עצמו ליטול ידיו משום כבוד הברכה (ס"ה וסקכ"ב כ"ג וע"ל סי' קפ"א דין י"א).

יג וכן השותה משקה א"צ ליטול אפילו ידו אחת ואפילו נוטל המשקה בידו כגון ששאב מן הנהר בידיו ושחה א"צ נטילה שלא חקנו נטילה לשתיה (סי' וס"ק כ"ו) וכן הטובל אצבעו במשקה ומוצץ א"צ נט"י (ס"ק י"ב) ואם טובל אצבעו בדבש שהוא עב קצת יש מחמירין ויש מקילין (שה"צ אות ל"ג).

יד אבל אם אוכל כל דבר [אפילו ירק ופירות ובשר] שטיבולו באחד משבעה משקין ולא נתנגב צריך נט"י בלא ברכה וצריך לזה כל דיני נטילה ואפילו אוכל פחות מכזית ואפילו אינו מטביל רק ראש הירק או הפרי ואין ידיו נוגעות במקום המשקה צריך נט"י ואותן ששוקעין פירות או ירק במים לנקותן חשיב טיבולו במשקה מיהו דבר שאין דרכו לטבולו או להיות עליו משקה א"צ נט"י דמילתא דלא שכיחא היא ולא גזרו בה רבנן (ס"ד וס"ק י"א י"ב כ' וכהגהת המ"ב בהוצאה שניה ואע"ג שבבב"ל סימן תע"ג ד"ה פחות פסק בזה בחזו"א סימן כ"ה ס"ק ט"ו הסכים דצריך נטילה).

טו יש מקילין שלא ליטול על דבר שטיבולו במשקה אבל הרבה אחרונים החמירו מאד בדבר דעת הגר"א שיש לברך על הנטילה ואף שהעולם אין נוהגין לברך עכ"פ אין להקל לאכול בלא נטילה וכתב הפמ"ג דאפשר שיש להקל בכרוך ידיו במפה או לובש בתי ידיים (ס"ק כ' ושה"צ) ובחזו"א משמע דלא מהני מפה ונטילת ידו אחת (או"ח סי' כ"ה סק"ד) וע"ל סי' ז' דין ב'.

טז אלו הן ה' משקין מים טל יין שמן [זית ולא שאר שמנים] דם [כגון שאוכלו מפני פקוח נפש אבל דם דגים וחגבים אינו משקה] דבש [דבורים ולא של תמרים או של מין אחר] חלב וכן מי חלב או חמאה שנימוחה אבל לא חמאה קרושה ואם טבל בו מאכל חם ונימוח ע"י"ו אם לא טבל בו רק פעם אחת א"צ נטילה אבל אם טבל בו פעם שניה צריך נטילה שהרי כבר היה החמאה נימוחה כשטבל ושאיר מיני משקין הנסחטין מן הפירות אינן נחשבים משקין (ס"ד וס"ק י"ג י"ד ט"ו ט"ז י"ז ושעה"צ) והאוכל דבר המטוגן בחמאה כשהיא לחה ע"ג צריך ליטול ידיו ובח"א כתב דדוקא כשנימוח החמאה קודם שהניח האוכל לתוכו אבל כשנימוח אח"כ אין ע"ו שם משקה והאוכל דבר המטוגן בשומן או במי ביצים לכו"ע לא הוי משקה (ס"ק ט"ז).

יז מלח העשוי ממים אם היא לחה בשעת טיבול דינה כמשקה ולכן אם טובל בו צנח צריך נט"י אבל מלח שחופרין מן הקרקע מצדד בפמ"ג להקל (ס"ק י"ח ושעה"צ).

יח כל המשקין שנקרשו ע"י בישול או צינה עד שאין בו טופח על מנת להטפח אינו חשוב משקה וי"א דאפילו חזרו ונימוחו אח"כ חוץ ממים ויין וחלב שאם חזרו הוי משקה ולכן מרקחת המטוגן בדבש אם הדבש קרוש ואין בו טופח ע"מ להטפח א"צ נט"י ואם הדבש אינו קרוש יש בזה דעות כיון שעומד לאכילה ולא לשתיה ובח"א הכריע שאם קנה הדבש כשעדיין מעורב בשעורה התיתכו ע"מ לטגן בו אינו משקה וא"צ נט"י אבל הקונה דבש מהותך מן העושים משקה מע"ד כיון שהן מהתכין כדי לעשות משקה צריך נט"י ואם אוכל המרקחת ע"י מולג יש להקל וכ"ו במרקחת המטוגן בדבש אבל המטוגן בצוקער א"צ נטילה לכו"ע (ס"ק י"ד) ובחזו"א כתב דכל משקה שחזר ונימוח הוי משקה לכו"ע ודבש אף בעורו קרוש להרמב"ם הוי משקה

ולדעת ר' ש ותוס' אינו משקה אלא א"כ יש בו טופח. וגם אין לחלק בין התיכו לאוכל או למשקה אלא העיקר תלוי בכונתו בשעה שחתכו ונתנו לכלים ולכן כל דבש הוא לאחר ריסוק ואם רסקו בסתם משקה הוא (טבול יום סימן ד' ס"ק י"ח).

יט' בשר צלי אע"פ שהמהל טופח עליו א"צ נט"י דמהל היוצא מן הבשר אינו משקה אך אם משקה טופח עליו ממים שהודח קודם הצלי נקרא משקה ודעת הגר"א דאם הודח במים קודם הצלי או גם על המהל היוצא מן הבשר יש שם משקה (ס"ה וס"ק כ"ד) ובחזו"א כתב שאין זה מוכרח בדעת הגר"א וכ"ש אם נתייבשו המים בודאי אינו משקה מיהו לדעת הר"מ כל שנתערב בהם משהו מים דינו כמים (או"ח סס"י כ"ה) אבל רוטב היוצא מהבשר ע"י בישול אף אם יצא כבר כל המים ממנו כגון שנקרש וחוזר וגמס דינו כמים (מכשירין סימן ב' ס"ק ד').

כ' מיני תבשיל כיון שאין דרך ליגע בו ביד אלא לאכול בכף א"צ נט"י ואפילו אם נוגע בו בדרך מקרה בתוך כף ג"כ א"צ נט"י (ס"ק כ"ו) ובחזו"א כתב שאין לזה מקור נאמן אלא שכבר נהגו כן (או"ח סימן כ"ה ס"ק י"ד) אבל מה שדרך ליגע בו בידי אע"פ שאוכל בכלי לא מהני ופירות המבושלין במים נכון להחמיר לאוכלן ע"י כף אם יש משקה טופח עליהן ובכבושין כגון אוגערקס וכה"ג נכון להחמיר ליטול ידים אם לא נתנגבו ממים שעליהם (ס"ק כ"ו).

כא' האוכל לעק"ך למתק השתיה וטובל הלעק"ך ביי"ש א"צ נט"י שיי"ש לא הוי משקה ואפילו היי"ש מזוג במים כיון שהוא מועט אבל אם המים הוא רוב לפי הגראדיין אין להקל אפילו הלעק"ך פחות מכוית (ס"ק כ"ו בהוצאה שניה) ובחזו"א כתב לדעת הגר"א הוי יי"ש משקה ואם מזוג במים אפילו כל שהו הוי משקה לדעת הרמב"ם (או"ח סס"י כ"ה).

כב' נטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה ואח"כ רוצה לאכול פת י"א שאין הנטילה עולה לו [לכן יחזור ויטול ידיו בלא ברכה] (ס"ז ושה"צ) ובחזו"א מפסק בזה (או"ח סימן כ"ה ס"ק ט"ו) ואצ"ל אם נטל ידיו שלא לאכול ואח"כ נמלך לאכול אפילו לא הסיח דעתו בנתיים לא מהני ויחזור ויטול בלא ברכה ולא שייך לברך עכשיו על נטילה ראשונה אף דנמלך לאכול סמוך ממש להנטילה כיון שלא היתה לשם נטילה וכשארין לו מים יכול לסמוך על נטילה ראשונה אבל אם הסיח דעתו משמירתן צריך ליטול בברכה ואם שהה כמה שעות עד שאכל פת אף שיודע שלא הסיח דעתו בנתיים כיון שלא התנה בעת הנטילה שיעלה לו אף לאחר מיכן לא מהני כיון שהוא זמן מרובה (ס"ז וסקל"א ל"ב ובה"ל ד"ה ואם וד"ה יטול וע"ל סי' תע"ה בה"ל ד"ה יטול).

כג' אם נגע באכילתו במקומות המטונפים בגופו יחזור ויטול ידיו אף לדבר שטיבולו במשקה (ס"ז וסקל"ג ועיין לקמן סימן קס"ד).

סימן קנט. באיזה כלי נוטלין הידים וכיצד יבואו המים לידו

א' אין נוטלין לידים אלא בכלי וכל הכלים כשרים בין של עץ או עצם או זכוכית או חרס ואפילו כלי אדמה שנעשה מטיט שלא נצטרף בכבשן רק בחמה וכדומה וכלי גללים שעשוין מרפש בקר ועפר וכלי אבנים וכן כלי עור [שמיחדין לקבל משקה כדלקמן דין ח'] ובלבד שיחזיק הכלי רביעית הלוג ששיעורה כביצה ומחצה שאם לא כן פסולה לנטילה [ואפילו יש בה מים הבאים משירי טהרה שא"צ רביעית כדלקמן סי' ק"ס] (ס"א וס"ק ב' ד' ה' ו' ובה"ל ד"ה וצריך).

ב' כלי שניקב נקב קטן שהמשקין יוצאין בו אבל לא נכנסין מבחוץ לתוכו חשוב ככלי שלם ונוטלין ממנו דרך פיו ומיהו אם הנקב בשולי הכלי שאין הכלי מחזקת רביעית תחת הנקב יש להחמיר בזה אם לא בשעת הדחק שאין לו כלי אחר (סק"ח) ובחזו"א מקיל בזה (או"ח סימן כ"א ס"ק ג' ד') ולכתחלה בודאי נכון להדר שיהא הכלי שלם (ס"ק י').

ג' ואם ניקב ככונס משקה דהיינו שאם ישימו אותו על משקין יכנסו בתוכו דרך הנקב [ואם נותן לתוכו מים ויוצא טיף אחר טיף בידוע שהוא ככונס משקה] אין נוטלין

ממנו לידים דרך פי הכלי אפילו מחזיק רביעית מן הנקב ולמטה בין בכלי חרס ובין בשאר כלים בין שהיה כלי המיוחד לאוכלין ובין למשקין דוקא כשרוצה ליטול דרך פיו למעלה אבל אם נוטל דרך הנקב מותר אם מחזיק רביעית מהנקב ולמטה ו"א דכלי חרס המיוחד למשקין אם היה נקב ככונס משקה אין נוטלין ממנו אפילו דרך הנקב ואם אין לו כלי אחר יש לסמוך על המכשירין ליטול דרך הנקב ובכלי חרס המיוחד לאוכלין מותר לכו"ע ליטול דרך הנקב עד שינקב כמוציא זית (ס"א ב' וסק"ז ט' י' ובה"ל ד"ה בטל) ובשאר כלים חוץ מכלי חרס אין חילוק בין מיוחד לאוכלין או למשקין ולעולם אם לא ניקב כמוציא זית נוטלין דרך הנקב מיהו דוקא כשהנקב עכ"פ גדול קצת שקילוח המים יהיה נשפך ממנו בלי הפסק דאל"ה אסור לכתחלה ליטול ממנו (סק"י ושה"צ) ובחזו"א כתב דבכלי חרס המיוחד למשקין אם ניקב ככונס משקה או יותר ונשאר שיעור גיסטרא [שיתבאר לקמן דין ו'] מן הנקב ולמטה נוטלין מן הנקב אם מחזיק רביעית עד הנקב ובכלי חרס המיוחד לאוכלין אם מיוחד לזיתים וניקב עד מוציא זית ונשתתיר רביעית מן הנקב ולמטה נוטלין דרך הנקב ואפילו לא נשתתיר שיעור גיסטרא למטה [או שיש בשוליו נקב קטן כמוציא משקה דבטל מדין גיסטרא כדלקמן דין ו'] ובשאר כלים כגון של עץ עד שינקב כמוציא רימון כשר בין שהיה מיוחד לאוכלין בין למשקין דינו כמו גבי כלי חרס המיוחד לאוכלין ששיעורו כמוציא זית כנ"ל (אר"ח סימן כ"א סק"ג) מיהו אם היה כלי עץ מיוחד למשקין וגם עתה עומד רק למשקין מצדד בחזו"א (כלים ס"י י"ח סק"ג) דפסול בנקב ככונס משקה ועוד מצדד שם (באר"ח סק"ח) דאם לא מלאוהו מים אלא עד הנקב נוטל אפילו דרך פיו דאל"כ אף כשנוטל דרך הנקב העגול כיון שנוטל מעט יותר מהנקודה הנמוכה הוי כנוטל משבר כלי ומסיק בצ"ע ואם נותן ידיו תוך הכלי עד הנקב ומערה מהמים על ידיו ודאי מהני (וע"ע לקמן דין ו') בענין גיסטרא בזמנינו.

ד י"א דכ"ז בניקב אבל גסדק אף אם מחזיק רביעית למטה מהסדק ואפילו אינו רק כמוציא משקה פסול דעת הט"ז דגסדק דינו כניקב ואין לפסול אלא א"כ יוצא דרך הסדק טיף אחר טיף דאז הוי ככונס משקה ואם אין לו כלי אחר יכול לסמוך על דעת הט"ז. ואפילו לדעה ראשונה נראה דבכלי נחושת או שאר כלי מתכת כמו בלע"ך וכיוצא בו דחוקים הם וע"י שנסדק קצת לא יסדק כולה לא גרע גסדק מניקב ואפשר דה"ה בכלי חרס אבל בכלי זכוכית אפילו אם הסדק דק מאד שאינו אפילו כמוציא משקה אם אין הכלי יכול לקבל החמין כצונן נראה שאין ליטול בו ואם יכול לקבל חמין דינו כשאר כלים (ס"ק י"א ובה"ל ד"ה כיון) ובחזו"א פסק שאם מקבלת כבתחלה וכ"ש אם מטלטלת כבתחלה כשר בכל הכלים ואם אין מטלטלין במלואו לא נאמר שעורו אבל כל שהכלי משמש כבתחלה ודאי הוא כלי עדיין (כלים ס"י כ"ב סק"ו).

ה אם רוצה לסתום הנקב בטיט או בסמרטוטין אין מועיל בשום כלי ובזפת מועיל בכלי חרס דוקא ובשאר כלים צ"ע (ס"ק י"א ובה"ל ד"ה כיון) ובחזו"א כתב דזפת הוי סתימה בכלי חרס ובכלי עץ [ובכלי נחושת דוקא העשוי לזין] דוקא בעשאו אומן להסתימה שמתקשה ומתקיימת אבל אם סתם הדיוט בזפת ואינו מתקיים לא מקרי סתימה (אר"ח ס"י כ"א סק"ה ו') ובכל דבר שהוא ממין כלי כגון של מתכת במתכת או של עץ בעץ מהני (ס"ק י"א) וכתב בחזו"א דדוקא שמתוך המתכת ויחבר את הטלאי כדרך האומניו אבל לא שתקע בנקב כלי מתכת וכן בשל עץ דוקא אם תיקן הנקב אבל לא שתקע הדיוט בנקב ואינו מתקיים (חזו"א שם) מלבד טיט שלא נצרך בכבשן דלא מהני בכלי חרס (ס"ק י"א ובה"ל ד"ה כיון) וחרס בחרס כתב בחזו"א דלא מהני שאינו מתקיים ועוד כתב דסותמין בבעץ וגפרית סיד וגפסית אבל שאר הממרחין השנויין לענין להציל בצמיד פחיל לא הוי סתימה לחיבור כלי וכל הסתימות האלו דוקא בשעשאו אומן שמתקיימין (חזו"א שם סק"ה ו').

ו כלי שמחזיק רביעית או יותר מרביעית כשסומכין אותו ואם לא יסמכוהו ייפכו המים ולא ישאר בו רביעית אינו כלי [ואם היתה תחלת תיקונו כך עיין לקמן דין י"ב] אבל כשמחזיק רביעית כשרה וה"ה בשבר כלי כגון חבית שנחלקה לארכה שמקבלת על דופנה רביעית שלא במסומן כשרה וי"א שאין להקל בזה אלא א"כ יחדה לתשמיש (ס"ג וס"ק י"ב י"ג י"ד) ואם עושין מעין מלאכתן ראשונה אפשר דא"צ יחדד לכו"ע

(חזו"א כלים סימן כ"ב סק"ב) ודעת המג"א והגר"א שאין להקל בזה בכל גווני הואיל והוא שבר כלי וכ"ז דוקא בדפנות הכלים אבל כלי שנפתחה מלמעלה ויכולה לעמוד על שוליה שלא במסומך ולקבל רביעית יש להקל ליטול בה אם אין לו כלי אחר אך שיוהר ליטול במקום שנפתח דבשפה אחרת שהכלי גבוה כמה אחרונים מחמירים ואם בכלי זה ניקב אח"כ נקב קטן אפילו רק כמוציא משהו בלבד יש להחמיר שלא ליטול בו שוב כלל וכלי שיש בה רק פגימה כשר לנטילה אך ידקדק ליטול מצד הפגם ולא מצד השני (ס"ק י"ב ושה"צ) ובחזו"א פסק שכלי חרס שנשבר ונשאר בה שיעור שמקבלת טומאה מדין גיסטרא דהיינו כלי המחזקת מלוג ועד סאה ונשאר בה רביעית כשרה בין בדפנותיה בין בשוליה ודוקא בירושבין שלא מסומכין ואין להם חידודים המסרטים ואין בהם שום נקב אפילו כמוציא משהו ויש פוסקים דבעינן ג"כ שיחזון לתשמיש ובשאר כלים לא נתפרש שיעור גיסטרא (או"ח סימן כ"א סק"ג ד') ובחזו"א מצדד דאפשר דדין גיסטרא תלוי לפי המקום והזמן וצ"ע אם בזמננו משתמשין בהני גיסטראות ובשיעורים אלו ואפשר דאף יחוד לא מהני ע"ש (כלים סימן כ"ב סק"א וע"ש שכתב דקרוב דבזמנינו משתמשים בשולים ולא בדפנות).

ז מגופה של חבית שהיא חדה למטה במקום שהיא יושבת בפי החבית ולמעלה על גבה יש בה חלל לקבל ואינה מקבלת רביעית שלא מסומכת [וכן כל כסוי כלים] אין נוטלים ממנה דאף שנעשית מתחלתה חדה לא מהני כיון שלא נעשית מתחלה לקבל רק עיקרה לכיסוי הוא [ועמ"ש"כ לקמן דין י"ב בשם החזו"א] ואם הרחיבה מלמטה עד שמקבלת רביעית כשהיא יושבת שלא מסומכת או שהיו רחבים מתחלה ומקבלין רביעית כשרים ויש מחמירין אלא א"כ יחדה בהדיא לקבלה (ס"ד וס"ק ט"ו ט"ז י"ז) ובחזו"א כתב שאם חללה למעלה י"ל דראוי לתשמיש [ומ"מ אין עשויה לקבלה ודאי אין חשוב תוך] אלא הכא מיירי שכופין את חללה למטה ופסק שם דכל שיש לה בית מושב ומחזקת רביעית צריכה יחוד ומהני לה יחוד לתשמיש תוכה ואם אין לה בית מושב לא מהני לה יחוד ואם עשה לה בית מושב כדי שתקבל המים לעת הצורך אע"ג דאין דעתו להשתמש בה הוי כלי ונוטלין ממנה וכ"ש אם חקק בה להיות מוכן לעת הצורך דכשרה (או"ח סימן כ"ב ס"ק ב' ג' ובס"ק ד' מצדד דמגופה אע"פ שאינה יכולה לישב על שוליה אם יחדה לקבלה נוטלים ממנה ע"ש וצ"ע).

ח חמת וכפישא שהן מיני נודות של עור אין נוטלים מהם כיון דכשאין בהם מים אין בהם חלל אלא מונח זה על זה לא חשוב בית קיבול ואם עשה להן בית מושב נוטלין מהם (ס"ד וס"ק י"ח ובחזו"א או"ח סימן כ"ב סק"ד כתב דלולי דברי הרשב"א והר"י נראה דתיקון חמת וכפישא אינה עשיית מושב אלא מיירי בנקובין ופתן אבל באינן נקובין א"צ בית מושב כיון שעשוין למשקין).

ט שק וקופה אפילו התקינן לשבת בלא סמיכה וחפתן בזפת עד שהם מקבלים משקין אין נוטלין מהם לידים לפי שאין עשוין כלל מתחלה לקבל משקין ולא דמי למגופה דמשתמשינן בה לפעמים לקבלת משקין (ס"ד וס"ק י"ז י"ט) ובחזו"א כתב נראה דכלי שעשו לקבלה כל דהוא אף שאינו עשוי לקבל משקין נוטלין ממנו ודוקא בשק וקופה לא מהני משום שאין ראוי לקבל משקין ואין דרך לזפתו למשקין ועתיד לפנותו הלכך אין הופת חיבור לו וחשוב נקוב ואע"ג דיחדו למשקין בטלה דעתו ואפילו חפר השק מתחלה לכך (או"ח סימן כ"ב ס"ק ד').

י וכן כובעים של לבדים שקורין קאפעלושין [וכן יארמלקעס אפילו הן של עור] אין נוטלין מהם אפילו הם קשין כ"כ שמקבלים מים ואין זבין מהם מ"מ אינן עשוין לקבל מים ובשעת הדחק גדול כגון שהוא בדרך ואין לו כלי אחר מזה יטול בהם ידיו בלא ברכה כיון שלפעמים שותין בהם עוברי דרכים וגם יכורך ידיו במפה אבל שלא בשעת דחק גדול יש להחמיר ובפרט בזמנינו שגם עוברי דרכים אין שותים מהם (ס"ד וס"ק כ' כ"א).

יא סידה תיבה ומגדל שעשוין אהלים אין נוטלים מהם ואם אין אהלים נוטלים מהם ואפשר דאין תלוי אם הם מחזיקים ארבעים סאה או לא אלא אם משתמשין מחיצה בין חדר לחדר ואין מטלטלין אותם כלל או שעשו לבני אדם לישב בהם היינו עשוין אהלים וכן ספינה אינה כלי לנט"י ואפשר דגם ביצת היוצרים אינה כלי

[היינו יוצרי כלי חרס כשמתחילין לעשות עושין עגול של טיט כמין ביצה וחוקקין בו באגרופן בית קיבול] (חזו"א או"ח סימן כ"ב ס"ק ה' ר').

יב כלי שנעשה מתחלה להשתמש בה ע"י סמיכה ואין משתמשים בה אלא ע"י סמיכה חשוב כלי ובלבד שיהא עשוי לקבלה דאל"ה הוי כמגופה לעיל דין ז' (ס"ה וס"ק י"ד כ"ב) וכתב בחזו"א נראה דוקא בכלי שההשתמשות בו הוא כך והכל עושין כן אבל כלי מקולקל מתחלה שאינו יושב ועשאו לאונסו או שעשהו שוטה אינו כלי אף שתחלת יצירתו כך (או"ח סימן כ"ב סק"ג).

יג לפיכך טיטרוס שהוא כלי שהוא מלא נקבים מתחתיו ופיו צר למעלה וכשמניח אדם אצבעו עליו אין המים יוצאים וכשמסירו המים יוצאין מותר ליטול ממנו ע"י שמסיר האצבע והמים יוצאין מלמטה אע"פ שאינו מחזיק כלום כיון שעשוי לקבלה בענין זה וזה עיקר תשמ"ו (ס"ה וס"ק כ"ד) אבל אין ליטול ממנו דרך פיו ואין חילוק בין שהוא של עצו ובין של חרס (חזו"א או"ח סימן כ"א ס"ק ז' ט') ומשמע שאין חילוק בין נקבים קטנים לגדולים ולפ"ו בליווע"ר שיש רק נקב רחב למטה במקום יציאת המים וכשמסיר האצבע יוצאין המים בשפע ג"כ מותר אבל מל' הרמב"ם משמע דדוקא כשהנקבים שמהם יוצאין המים הם דקין מאד והמים יוצאין כשמסיר אצבעו מעט מעט באיחור גדול אבל כשהנקבים גדולים אסור וכ"ש בליווע"ר יש להחמיר לכתחלה (ס"ק כ"ג ובה"ל ד"ה מלא) ובחזו"א כתב שיש מקום להקל בליווע"ר. ובמשפך של רוכלין [דהיינו שדרכו כשמודד בו ללוקח מניח אצבעו תחתיו וממלאהו ואח"כ מסיר אצבעו ונכנס לכלי של הקונה] צ"ע אם נוטלין ידיים ממנו כיון שצריך לסתמו מלמטה (או"ח סימן כ"ב סק"ז).

יד אין ליטול ידיו מהכלי שיש לו דד כחצי עגולה שקורין גיסקא"ן דרך הדד דדוקא כשהדד גבוה משפה של הכלי אבל אם הדד שוה לשפת הכלי מותר ליטול גם מהדד ואם הדד נמוך משפת הכלי יטול רק דרך הדד ולא מהשפה של הכלי ויש מקילין בזה וכ"ז כשהדד כחצי עגולה כעין שפופרת חתוכה לחצאין אבל אם הדד הוא כשפופרת שקורין שנוי"ץ אף שהוא בולט למעלה משפת הכלי משמע ממג"א דמותר ליטול אף דרך הדד ויש אוסרין דרך הדד (ס"ק כ"ד) ובחזו"א כתב שאין חילוק אם הדד כשפופרת או כחצי שפופרת ולעולם אם הדד גבוה מפי הכלי אין נוטלין מהדד ואם הדד נמוך אין נוטלין רק דרך הדד ואם הם שוין נוטל מאיזה שירצה וכן אם היה נקב שבדופן העשוי לנוי אין נוטלין רק דרך הנקב (או"ח סימן כ"א סק"ז).

טו כלי שיש לו ברזא שקורין צאפי"ן או האנדפא"ס שיש לו יתד מלמטה וכשרוצה ליטול ממנה דוחה היתד למעלה ונשפך המים מותר ליטול ממנה אף שהברזא בשולי' הואיל ומתחלה נעשה כך שע"י הברזא מחזיק המים שלא ישפכו [ויזהר להחזיר הברזא בכל שפיכה ושפיכה כדלקמן דין כ"ו ולדעת המג"א צריך ליטול רביעית בב"א על היד] ויכול ליטול בין דרך הברזא בין דרך פיו [וכן אם נעשה נקב בכלי המבטלו משם כלי ותיקן שם ברזא להשתמש דרך שם חשוב כנעשה מתחלה לכך כיון שעתה ייחד הברזא לזה] ובכלי חרס צריך שיהא הברזא מהודקת שלא יהא מנטף דרך שם שאם מנטף דרך שם טיף אסור אפילו ליטול דרך הנקב אף שמחזיק רביעית מן הנקב ולמטה ובשאר כלים מותר ליטול דרך הנקב אם מחזיק רביעית מהנקב ולמטה (היינו כנ"ל דין ג' גבי נקב ועמש"כ שם בשם החזו"א) ולפ"ו בהאנדפא"ס שלנו שהברזא בשולי' הכלי מלמטה אם אינה מהודקת ומטפטף המים דרך שם אסור ליטול ממנה עד שיתקנה (ס"ה וס"ק כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח) וכתב בחזו"א כלי שיש לו ברזא אין נוטלין מפיו בשעה שהברזא מוסרה והנקב פתוח ואף אם הברזא תקועה אפשר דאין נוטלין דרך פיו אלא א"כ הברזא מתוקנת בסגירה יפה אבל אם כשהופך החבית הברזא נופלת אין נוטלין דרך פיו ואם שפך מים לחבית שהברזא מוסרה והמים יוצאין מיד דרך הנקב פסול (או"ח סימן כ"א ס"ק ט' וסימן כ"ג ס"ק ד').

טז כלי שהיה בה מים ושברה או נקבה ויצאו המים על ידיו פסול דהוי כיוצאין משבר כלי אבל אם הסיר הברזא ונטל משם כשר (חזו"א או"ח סימן כ"ג ס"ק ד' ה').
יז לא יתן מים לחבירו בחפניו ואפילו היו ידיו טהורות שאין נוטלין אלא מן הכלי וכן אם נטל ידו אחת מן הכלי ואחר שגמר נטילתה שפך מן המים שנשאר תוך

פיסת ידו על יד השני' אינו כלום ואפי' נתכוין כשנטל הראשונה שישפוך המים גם על השני' לא מהני שלא בא הנטילה מהכלי [אא"כ החזיק הידים זו תחת זו ושפך על העליונה וממנה נשפך על התחתונה נטהרה כדלקמן סימן קס"ב דין ו'] ור"ת מתיר בזה הדין האחרון כיון שתחלת נטילה לראשונה היה מן הכלי וכדין על כל היד מבפנים ומבחוץ והוא שהיו המים שעל ידו הראשונה טהורים כגון ששפך עלי' רביעית בבת אחת או ששפך ב' פעמים וגם דווקא לשפוך מיד זו ליד זו אבל לא לשפוף וליגע שהמים נטמאים [וי"א דלר"ת מותר אפי' אם המים נטמאו ואם היו ידיו טהורות מהני לדעתו אפילו אם נותן לחבירו בחפניו] דענה ראשונה עיקר שהיא דעת רוב הפוסקים ובשעת הדחק נהגו להקל כדעת ר"ת ואם נודמנו לו מים יטול ידיו שנית בלא ברכה ומהרש"ל החמיר אף בדיעבד (ס"ו וס"ק כ"ט ל' ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ובה"ל ד"ה ור"ת וד"ה רביעית ושה"צ וע"ע לקמן דין ל"ג).

יח צריך שיבואו המים מכח נותן לפיכך אדם שדולה מים מן היאור בדלי הכשר לנטילה ושופך לתוך הצנור ונמשכין ממנו המים להשקות השדה ובא אדם אחר ליתן ידיו לתוך הצנור כדי שיקלחו המים עליהם ורוצה שתעלה לו לנטילה אם הוא קרוב למקום השפיכה [והמים ממנהרין קילוחן מכח השופך, חו"א] מקרי שבאין מכח נותן ומכח כלי ומהני ואם הוא רחוק ממקום ששופכין בו פסול שכבר פסק כח השופך [ואם הדלי פסולה לנטילה אין להכשיר בכל גוונא אם לא מדין טבילה ובאופן המבואר בסמוך] (ס"ו וס"ק ל"ו ל"ז ועיין בחזו"א או"ח סימן כ"א סק"ח ובכלים סימן כ"ב ס"ק ה').

יט ואם יש בהצנור מ' סאה מים מכונסין ולא זוחלין כגון שסותם בסוף הצנור שיתכנסו המים יכול לתחוב ידיו בתוך המים להכשירן מדין טבילת ידים ודוקא אם אינם פסולים מדין שאובין כגון שנותן אותם חוץ לצנור וממשיך אותם ג' טפחים עד הצנור דשאובין שהמשיכוה כשרה לענין טבילת ידים וגם דוקא אם הצנור אינו כלי כגון שלא נעשה בו ד' שפות לקבל בתוכו [או שקבעו ולבסוף חקקו לפ"ד הגר"א] דאל"ה הרי הם שאובים מחמת הצנור עצמו ושאובין פסול לרוב הפוסקים כדלקמן דין ל"ג (ס"ז וס"ק ל"ח ל"ט מ' מ"א מ"ב ובה"ל ד"ה מפני).

כ ואם הדלי נקוב מאחוריו בכונס משקה דהיינו שמוציא טיף אחר טיף [וי"א דצריך שיהא הנקב גדול קצת שיהא נראה הקילוח דהיינו כדושה] ובעוד ששופך דרך פיו לצנור מקלח מאחוריו ליאור יכול להטביל את ידיו בתוך הצנור וטהורות שחשובין כל המים מחוברין למימי היאור ע"י הניצוק וכן אם בא בספינה ואין מגיע להטביל ידיו במי הים ואין לו כלי שלם רק כלי מנוקב ככונס משקה דולה בו מן הים ומטביל ידיו בו שהניצוק מחברין ויש חולקין ואומרים דלא מהני ניצוק בנט"י לחבר כמו דלא מהני במקוה ובשעת הדחק יש לסמוך על דעת המקילין ואם נודמן לו אח"כ ליטול כראוי לא יברך על הנטילה שניה (ס"ז וס"ק מ"ד מ"ה מ"ו).

כא כב קנים החלולים המקלחים מים מן היאור אם הניח ידיו תחת הקילוח לא היו נטילה שהקנים אינם כלים כיון שאין בהם בית קיבול וגם אין יכול להטביל ידיו ברע"ר קאסטי"ן העומד סביבם והוא שנפסק הקילוח מן הקנים אבל בעת שהולך הקילוח מן הקנים ורוצה להטביל ידיו בהקאסטי"ן י"ל דמותר לכו"ע דניצוק רחב כזה לכו"ע הרי חיבור ליאור (ס"ק מ"ז) וכן אין ליטול ידיו מן הפלומ"פ לפי שאינו כלי ודוקא אם מניח ידיו סמוך למקום יציאת המים מן הצנור הבולט אבל מותר להניח ידו אחת סמוך לארץ ובידו השניה ימשוך הפלומ"פ להביא עליו המים ואח"כ יחליף ידיו או שחבירו ימשוך לו שהניצוק מחברו להמעיין אבל אם ידיו גבוהות מן הארץ לא מהני דהוי כטובל בכיפין ואם יש לו כלי ליטול ידיו אין כדאי להקל בנטילה שע"י ניצוק (ס"ק מ"ז ושה"צ) ובחזו"א כתב שאם הקילוח עב ומתכסין כל ידיו בבת אחת מהני (ולפי' מש"כ לקמן דין ל"א סגי בידו אחת ע"ש) אפילו מניח ידיו באמצע הקילוח גבוה מהארץ כל שהקילוח הגיע עד הארץ בין בפלומ"פ ובין בקנים החלולים ואם אין מתכסין כל ידיו לא מהני אפילו מניחן סמוך לארץ ועיקר הדין דפלומ"פ אינו אלא להמכשירין בכלי נקוב לעיל דין כ' ועוד נראה דכאן פסול לכו"ע דהוי זוחלין והא דמכשירין לעיל דין כ' גבי צנור משום דמיירי באשבורן (או"ח סימן כ"ג ס"ק י"א).

כג אין ליטול ידיו מאותן האבנים הקבועים לכותל ועשה להם בית קיבול וברזא ובפמ"ג מצדד דדוקא ליטול מן הברזא דרך גטילה אבל לטבול בתוכן אם יש בהם מ' סאה ולא נשאבו ע"י כלי יש להכשיר ואם היו כלי תחלה ואח"כ חיברן לכותל גוטלין ממנו דרך הברזא שמסירה בכל שפיכה ושפיכה כדלקמן דין כ"ז אבל אין מטבילין בו (ס"ז וס"ק מ"ח ג') וכתב בחזו"א החוקק באמת המים ועשה לה בית קבלה אע"פ שתלשוה מים וחברוה אין ע"ז דין כלי ואם חישב עלי' אדם בשעת תלישתה אפילו חישב לקובעה ולהשתמש בה מהני אע"ג שהמים תברוה אח"כ ואם תלשה אדם הוי כחישב עלי' ואם תלשוה המים וחברוה אדם ולא חשב עלי' לכאורה מהני אבל הגר"א כתב דלא מהני וצ"ע טעמו ובשעה שהיא תלושה כשרה אע"פ שלא חישב עלי' (חזו"א אור"ח סימן כ"ב סק"ה וע"ש עוד בענין דעתו לעוקרו).

כד אם הכניס ידיו לתוך כלי של מים ושכשך ידיו בהם אם הכלי מחובר לקרקע לא עלתה לו גטילה לכו"ע [ואם חקקו ולבסוף קבעו י"א דדינו כתלש] ואם אינו מחובר לקרקע דעת בה"ג שאם הכלי כשרה לגטילה עלתה לו גטילה אע"ג שאין בו אלא רביעית ודעת רוב הפוסקים דלא מהני ואפילו יש בהם מ' סאה דבעינן גטילה מכח שופך ובשעת הדחק כשאין לו כלי אחרת וכלי זו אינו יכול לטלטלה יכול לסמוך על דעת בה"ג לשכשך ידיו בהכלי ולא יברך על הגטילה וגם יכרוך ידיו במפה ואם אח"כ נזדמן לו ליטול בדרך גטילה גוטל שנית בלא ברכה ודעת מהרש"ל והגר"א דגם בשעת הדחק אין להקל (ס"ח וס"ק ג"א ג"ב ג"ג נ"ד נ"ה נ"ו ובה"ל ד"ה אם) ובחזו"א כתב שגם לדעת בה"ג נראה דאם שכשך ידו אחת כבר נפסלו המים לידו השניה אלא משכשך ב' ידיו כאחת (אור"ח סימן כ"ג סק"ב).

כה חבית שיש בה מים ורוצה ליטול שתי ידיו כאחת ואין לו אחר שיטול עליהם מניחה על ברכיו וגוטל ממנה לידים וצריך לכתחלה לנענע בברכיו כל פעם שיצאו המים ובדיעבד אף אם לא הטה אלא פעם אחת בתחלה כשר (ס"ט וס"ק ג"ח ג"ט) ובחזו"א הקשה ע"ז שאם בהנענע מגביה וחוזר ומטה היינו נתינה ממש ואם המים מקלחין מעצמן מה מהני כשנענע ואף שהנענע ממנה קילוח המים אם זה חשוב כח גברא למה לא מהני כשהיתה מוטה מעצמה ושאר הפוסקים מלבד הרשב"א לא הוזכרו שצריך לנענע וצ"ע (אור"ח סימן כ"ג סק"ו).

כו אפילו אם הטה אדם חבית מלאה מים ולא כוון כלל בזה לגטילה המכשרת לאכילה הלך לו ובא אדם אחר ונתן ידיו תחת הקילוח עלתה לו גטילה שכיון שמתחלה עשה אדם מעשה במים שהניע אותם נחשבו הכל בא מכחו ולכתחלה טוב להתמיר בזה (ס"י וס"ק ס"ה ס"ו ס"ז).

כז אבל חבית שהיתה מוטה בארץ שלא ע"י אדם אלא מעצמו נתגלגלה והמים מקלחין ממנה או שעומדת והמים יוצאין דרך נקב שבה [והכלי לא נפסלה כגון שהיה שם ברזא ונפלה הברזא] ונתן ידיו שם לא עלתה לו גטילה ואם היתה ברזא בנקב והסירה וקיבל המים על ידה חשוב ככת גברא וצריך להחזירה ולהסירה בכל שפיכה ושפיכה דהיינו בכל קילוח ולא סגי במה שפתח הברזא כיון שלא עשה מעשה בגוף המים [וא"צ להסיר הברזל דדי שמסבב ומכוין הנקב כ"כ הפמ"ג ודעת המחצית השקל שצריך להסיר הברזל וגוטל דרך שם] ובדיעבד אם לא הסיר בכל קילוח וחוזר וגוטל ידיו לא יברך ולכן הנוטל ע"י כלי שמתוקן ע"י ברזל שקורין תרגול או קרא"ן צריך לסגור ולפתוח כמה פעמים לכל יד ויד שהוא דק ואין מספיק בקילוח ראשון ליטול יד כראוי (ס"ט וס"ק ס' ס"א ס"ד ס"ו ובה"ל ד"ה בכל ושה"צ ועיין לקמן ס"י קס"ב דין י"ג) דלכתחלה טוב שלא ליטול מקרא"ן אם יש לו כלי אחר).

כח הכל כשרים ליטול לידים אפילו חרש שוטה וקטן גוי וגדה ולכתחלה טוב ליוהר שלא ליטול ידיים מגוי וגדה (סי"א וס"ק ס"ט) ובחזו"א כתב שזה צ"ע דלא מצינו מי שהחמיר בזה (אור"ח סימן כ"ג סק"ח) ואם קוף נותן לידים יש להתמיר ובדיעבד סומכין על המקלחין שמכשירין קוף דס"ל שא"צ כח אדם אלא כח נותן וי"א דגם בדיעבד יחזור ויטול בלא ברכה אלא א"כ אין לו מים מיהו אפשר דדוקא קוף שיש בו קצת דעת לחשיש ולא שאר בע"ה וי"א דקטן פחות מבן שש דינו כקוף ובבהגר"א משמע דאין להתמיר בקטן (סי"א י"ב וס"ק ע"א ע"ג ע"ד ושה"צ וע"ל ס"י ד' דין י"ט).

כט לכתחלה יכוין הנוטל לנטילה המכשרת לאכילה ואם אחר נותן על ידיו מהני כונת הנותן אע"פ שלא כיון הנוטל כלל אלא א"כ היה קטן פחות מבן שש שאין כונתו מועלת (ולדעת הגר"א בדין כ"ח דינו כשוטה) ואם הוא חרש ושוטה צ"ע (סי"ג וס"ק ע"ו ושה"צ) ובחזו"א כתב דכונת חש"ו מהני (או"ח סימן כ"ג סק"ט) ובדיעבד אם לא כיון לא הנוטל ולא הנותן אם יש לו מים יטול שנית בלא ברכה וטוב שיטמא ידיו כדי שיוכל לברך על הנטילה ואם אין לו מים יכול לסמוך על רוב הפוסקים המכשירים נטילה בלא כונה (ס"ק ע"ה ובה"ל ד"ה ולכתחלה) ובלבד שיהא הנטילה כשרה כדין וגם שישמור ידיו דהיינו שאם יצטרך ליגע בדבר הפוסל יזכור להזהר וכל זמן שעדיין ידיו לחות יכול לכוין לשמורם [אפילו נטלן שלא לשם נטילה כלל ונפלו על ידיו או על ידי חבריו] ומהני לדעת המכשירים אבל לדעה ראשונה אפשר שכיון שיצאו המים מן הכלי בלא כונה לאכילה לא מהני אף שנתכוין לפני שנפלו ע"י ואם נטל בכונה ואח"כ הסית דעתו משמירתם לאכילה אע"פ שמשמורם לתורה ולתפלה צריך לחזור וליטול לסעודה לכו"ע וכ"ז כשרוצה לאכול מיד אבל אם רוצה לאכול לאחר זמן מרובה י"א שצריך תנאי מפורש כמו שיתבאר בסימן קס"ד דין א' (חזו"א או"ח סימן כ"ה ס"ק ה' ו' ז').

ל יכול להטביל ידיו במי מקוה או במעין ומברך על נט"י ואם המים פסולים לנטילה וכשרים לטבילה מברך על טבילת ידים ואם נטל ידו אחת בכלי כדין ידיו אחת טבל בנהר או במקוה ידיו טהורות ומברך בכל אופן על נט"י (סי"ד י"ח כ' וס"ק צ"ג צ"ו) ובחזו"א כתב שאין לחלק בין מים כשרים לפסולים ולעולם מברך על נטילת ידים (או"ח סימן כ"ג ס"ק י"ג).

לא אם הטביל ידיו במי מעין דהיינו בכל מימות הנובעין אף שהם נוחלים למרחוק אפילו אין בו מ' סאה עלתה לו טבילה כל שמתכסין שתי ידיו בבית אחת (סי"ד וס"ק ע"ז פ') ובחזו"א כתב דסגי שיתכסה ידו אחת (או"ח סימן כ"ג סק"י) ואם מטבילן במי מקוה שאינם נובעים אלא שנתכנסו במקום א' ממי גשמים או הפשרת שלגים יש להחמיר לכתחלה דדוקא אם יש בהם מ' סאה מהני שכ"ד רוב הפוסקים ובדיעבד או בשעת הדחק המקיל לסמוך על המכשירין שא"צ מ' סאה יש לו על מי לסמוך ואם נודמן לו מים שנית יטול בלא ברכה (סי"ד וס"ק פ"א פ"ה ובה"ל ד"ה ויש ואם הם עכורים הרבה עיין סימן ק"ס דין י"ט).

לב מי גשמים הנוחלין דהיינו שנמשכין והולכין [בין שיש בהם מ' סאה בין אין בהם] יש להסתפק אם כשרים לטבילת ידים ולכן יחזור ויטול בלא ברכה אם יש לו מים אחרים והגר"א פסק דזוחלין לא מהני כלל (סט"ו וס"ק פ"ו פ"ח ושה"צ).

לג מ' סאה מים שאובים שבקרקע אין מטבילין בהם הידים ואם המשיכוהו כולה דרך קרקע למקום אחר כשר (סט"ו וס"ק צ"א ובה"ל ד"ה ולהראב"ד) ואם המים בכלי המחוברת לקרקע פסול לכו"ע שאין מטבילין בכלים (ס"ק פ"ט).

לד לא יטול מהנהר מים בידו אחת ויתן על ידו השנית לפי שאין כאן לא טבילה ולא נטילה ואפילו לפי דעת המקילין לעיל דין י"ו (סי"ז ושה"צ).

לה המטביל ידיו א"צ ליטול ב' פעמים ולא נגיב [אא"כ דעתו קצה עליו כדלעיל ס"י קנ"ח דין ט' וע"ש בשם החזו"א שמחמיר לנגב] ולא להגביה ידיו (סי"ט וס"ק צ"ה).

סימן קס. איזו מים כשרים ואיזו פסולים לנטילה

א מים שנשתנו מראיהן בין שנשתנו כשהיו עומדין בקרקע ובין אח"כ כששאבן בכלי אם נשתנו מחמת מקומן או מחמת הכלי או מחמת איזה דבר שנפל לתוכן כגון דיו ושאר מיני סממנים וצבעים אף שלא נאמרו גוף הצבע בתוכן אלא שע"י שרייתן נשתנה המראה וכן אם נשתנה ע"י עשן ושום דבר פסולין לנט"י אבל מה שנשתנה ע"י עפר וטיט שנתערב בו כשר דדרך גידול המים הוא כן וגם בסוף כשיששו אותו דרכן לצול (ס"א וס"ק ג' ד') ואפילו נפל לתוכן שומשמן וכל דבר דק ונשתנו מראיהן לא

מקרי שינוי מראה שאפשר לצול את המים אלא בדבר שמדווג עם המים יפה (חז"א אור"ח סימן כ"ב סק"ט) ואם נשתנו מחמת עצמן כגון שעמד בכלי זמן רב עד שנעשה ירוק ע"י האויר החם כשרים ואם עמד במקום מעופש עד שעייז נתקלקלו המים ונשתנו מראיתן אפשר דהוי בכלל נשתנו מחמת מקומן (סק"ב ושה"צ) ובחז"א מצדד לפסול בנשתנו מחמת עצמן דכל מחמת עצמן היינו נמי מחמת האויר והוי כמחמת מקומן (סי' כ"ב סק"ז).

ב מים שנפסלו ע"י שינוי מראה וחזרו לברייתן כשרים (סק"ה) ובחז"א מפפק ע"ז טובא (אור"ח סימן כ"ב סק"י י"ג י"ד).

ג הא דמים נפסלים בשינוי מראה דוקא כשנוטל בכלי על ידיו אבל בטובל ידיו במ' סאה אין פוסל שינוי מראה אלא א"כ נפל לתוכו משקה כגון יין אדום וכיוצא בו שאר מי פירות או שנפל לתוכן גוף הצבע ונימוח בתוכו (סק"ד) ובחז"א כתב דרק יין ומי פירות פוסל אבל צבע שנימוח במקוה בטל וכשר (סימן כ"ב סק"ט) ובמעין אין פוסל כלל שינוי מראה (סק"ד).

ד מי רגלים אע"פ שלא נשתנו מראיהן ממים וגם ראויין לשתיית בהמה פסולין לגט"י ואם נפלו במים אם לא שינו המראה ולא נפסלו משתיית בהמה בטילין במעוטן ואם יש רביעית מים זולתן והמים רובא גוטלין מהם ואין מטמאין את הידים שכבר בטלו (חז"א אור"ח סימן כ"ג סק"י ג).

ה עשה מלאכה במים פסולין לגט"י בין שהבעלים עשה מלאכה ובין שאחרים עשו מלאכה כ"כ בשע"ת ובחידושי רע"א מסתפק בזה (ס"ב וסק"ז) ובחז"א הסכים דגם אחר פוסל (חז"א אור"ח סימן כ"ב סק"ט).

ו שרה בהן פתו אפילו נתכוון לשרות בכלי זה ונפל לשני פסולין (ס"ב) והיינו ששרה פת קשה לרככו ואפשר שאם שרה פתו הרך כדי שיכנסו בו המים וימוץ את המים הוי נמי בכלל שרה פתו (חז"א שם סימן כ"ב סק"י).

ז אבל אם נפל מעצמו במים כשר (סק"ח) וצ"ע אם דוקא בלא ניהא ליה או אפי' בניהא ליה (חז"א שם) וכן אם נפל כלי במים והודח שלא במתכוין או שנפל בגד למים והוציאו משם כשרים אבל המים שמיצאן מן הבגד פסולין ואם היה הבגד מלוכלך הרבה ושהה בתוך המים ועייז נמאס המים אפשר דפסולין (סק"ח ושעה"צ ולפמש"כ בדין י"ד בשם החז"א דאין לפסול בנמאסין אלא א"כ נפסלו משתיית כלב יש להכשיר גם כאן).

ח אם ציגו יין במים פסולין ואם היה היין צונן ונתן לתוך המים רק שלא יתחממו מחום היום וכן אם נתן בתוכן דגים חיים שלא ימותו כשרין שאין זה מלאכה אלא שמירה ואפילו מת הדג אח"כ לא נפסלו (ס"ב וסק"ט) ובחז"א כתב שאין חילוק בין מתקן למשמר ולכן אפילו הטמין צונן שלא יתחממו פסול אבל נתן לתוכו דגים שיחיו אין זו מלאכה (חז"א אור"ח סי' כ"ב סק"ט).

ט הדיח בהן כלים מדבר הדבוק בהן או כדי שיסתלק מהם הריח וכן אם הדיח בהן ירקות פסולין המים ואם היו כלים מודחים או חדשים כשרים אלא א"כ היה בהן עפרורית שיש צורך בהדחתן וכן אם הדיח ירקות מודחין ונקיים כשרים המים ואם שרה בהם ירקות שלא יכמושו יש פוסלין ויש מקילין בדיעבד אם הם לחים ונקיים מעפרורית ונתנם רק כדי שיעמדו לחלוותית שבהם ואם יודמן לו אח"כ מים נכון ליטול שנית ובלי ברכה (ס"ב וסק"י י"א י"ג).

י נתן בהם כלים שנתבקעו בימות החמה כדי שיתכווצו או שמדד בהם מדות וכן אם היו עומדים המים בכלי שיש בו שנתות ונתן בהן איזה דבר בשביל משקל שרואה עד איזה חריץ עולה המים הוי מלאכה ופסולין ואם נתן במים דבר שמריח אין זה פוסל (ס"ק י"ב).

יא אם ניסה במים כלי לראות אם ניקב שיוצבו המים או לא רעק"א מסתפק בזה ובברכ"י מחמיר וכן אם נותן מים בכלים חדשים כדי שישבעו מבלעת המים ולא יבלעו שוב המשקה שיתנו בהן אח"כ מחמיר ג"כ בברכ"י (ס"ק י"ג ושה"צ) וכן הסכים בחז"א להברכ"י בשני הדברים (סי' כ"ב סק"ט).

יב מים שהנחתום מדיח ידיו בהם מן הבצק הדבק בידו או שהטביל בו הלחם פסולין אבל אם חפן מהן בחפניו או שטבל ידיו במים וטח פני הככר המים הנשארים בכלי כשרים אם לא נשתנו מראיהן ואפילו לא היו ידיו נטולות אלא א"כ נמאסין על ידי טבילת ידיו [ולפמש"כ בדיו י"ד בשם החזו"א דאין לפסול בנמאסין כ"ז שאין נפסלו משתיית הבהמה גם כאן אין לפסול] והמים שבחפניו אם טח בהם הככר פסולים (ס"ב וס"ק י"ד ט"ו ט"ו י"ז י"ח ושה"צ).

יג מים שלפני הנפח אע"פ שלא נשתנו מראיהן פסולים שבדאי כיבה בהן הברזל והיו מלאכה אבל שלפני הספר כל זמן שאין ידוע בודאי שעשה מהן מלאכה אין לפסול מספק אלא א"כ נשתנו מראיהן (ס"ג וס"ק י"ט) אפילו לא נשתנה שינוי גמור שיפסל לנט"י או שנשתנו מקצת המים נפסלו כולן שבדאי נעשה בהן מלאכה שהדיח בהן כלי מלאכתו או בורית (חזו"א או"ח סי' כ"ב סק"י ושה"צ).

יד מים ששתו מהן בהמה חיה ועוף כשרין לנט"י חוץ מן הכלב והחזיר שאם שתו מהן נפסלין המים משום מיאוס ובשעת הדחק יש להקל אף באלו (ס"ד וס"ק כ' כ"ג) ובחזו"א חולק ע"ז וכתב דאין לפסול משום מיאוס כ"ז שאין נפסלין משתיית בהמה אע"פ שאין ראויין לשתיית אדם דוקא בשתה מהן כלב פוסלין משום שהמים החוזרין מפיו נפסלו משום מלאכה והן הרבה וחוששין שמא לא נשאר רביעית מים כשרין והפסולים אין משלימין כדבסמוך דין ט"ו (סי' כ"ב ס"ק י"ח) ואם שתה מהן נחש אין ליטול מהן אבל מים מגולין אפילו הוזהירים שלא לשתות מהם כשרים לנטילה (ס"ק כ"ג בשם ב"ח וצ"ע מה דמשמע במ"ב דאין לחוש ליטול מהם לכתחלה דבב"ח לא נזכר אלא דאין נפסלין משום שופכים).

טו מים פסולין שנתערבו במים כשרין בטלים במעוטן ומשלימין אפילו לרביעית אם לא נשתנו מראיהן (ס"ק כ"ג) ובחזו"א כתב שאין משלימין לרביעית אפילו הרוב כשרים ולעולם בעינן רביעית מן הכשרים (סי' כ"ב סק"א).

טז אין מלאכה פוסלת אלא במים שאובין בין שהם בכלי ובין שהם בקרקע כיון שהיו מתחלה שאובין אע"ג שבשעת מלאכה הם בקרקע נפסלין אבל במי מקוה או מעין בעודן מחוברין אין המלאכה פוסלת ויכול ליטול מהם בכלי וליטול ידיו (ס"ה וסקב"ד) דוקא לענין מלאכה אבל אם נפסלו משתיית בהמה אפילו במקוה פסולין לשאוב מהם בכלי וליטול ידיו אבל להטביל ידיו בהם כשרים (ס"ק כ"ה).

יז חמי האור נוטלין מהם לידיים אפילו היד סולדת בהן דהיינו שנמשכת לאחור"י שלא תכזה ויש מחמירין ביד סולדת בהן ואם אין לו מים אחרים אין להחמיר בזה ופושטין מותר לכו"ע ואפילו היו חמין תחלה ונצטננו ונעשו פושרין ג"כ מותר (וצ"ע לפ"ד החזו"א לעיל דין ב') ולכן אם אין לו מים רק חמין שהיד סולדת בהן ימתין עד שיצטננו קצת שלא יהא היד סולדת בהן דכשרין לכו"ע (ס"ו וס"ק כ"ז כ"ז).

יח חמי טבירי פסולין לנט"י ואפילו נצטננו ואפילו ממעין שיש בו מ' סאה מפני שהם מרים ואינן ראויין לשתיית הכלב [אבל אם יש כה"ג מעין גובע חם שראוי לשתיית כלב אף שאין ראוי כ"כ לשתיית האדם שטעמו משונה כשר ולכתחלה יש להחמיר בזה כי יש מחמירין בזה וכ"ש להמחמירין לעיל דין י"ז] וכ"ז ליטול מהם בכלי אבל להטביל ידיו בהן כשר לכו"ע אפילו יד סולדת בהן ואפילו אין בהם מ' סאה מפני שהוא מעין ואם המשיכן בארץ חוץ למקומן דרך חריץ שבקרקע או דרך צינור שאין עליו שם כלי דהיינו שאין חקוק לקבל צרורות והפסיקן מהמעין אם יש בהם שיעור מקוה מטבילין בהן הידיים ואם אין בהם מ' סאה לא [ואפילו להמכשירין בסי' קנ"ט דין ל"א] ואם לא הפסיקן ואין בהם שיעור מקוה יש דעות ובשעת הדחק יש להקל (ס"ז ח' וס"ק כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ל"ד ל"ז ושה"צ).

יט מי הים כשרין לטבילת ידיים ופסולים לנטילה שאין ראויין לשתיית כלב ואם הרתיחן חזרו להיות ראויין וכשרין [וצ"ע לפ"ד החזו"א לעיל דין ב'] וכן כל מים מלוחים או סרוחים או מרים שאין הכלב יכול לשתות מהם פסולים לנט"י וכשרין לטבילת ידיים אם הן מקוה ואם הפסיקם מהמקוה לגומא שאין בה מ' סאה יש פוסלין אבל אם מחוברין למי המקוה או המעין יש להקל ומים עכורים מחמת טיט שנותרב בהן אם אין עב כל כך שהכלב יכול לשתות מהם כשרים בין לנט"י בין למקוה ואם

לאו פסולים לשניהם ובגמרא משמע שאפילו כלב יכול לשתות כ"ז שאין פרה יכולה לשתות פסולין לנט"י וצ"ע (ס"ט וס"ק ל"ח מ' מ"א מ"ב ובה"ל ד"ה למי ד"ה אם).

כ כל שתחלת ברייתו מן המים כגון תולעים שנתהו מן המים או שומן דג אם ריסקו נוטלין מהם לידים ואין לחוש בזה מה שאין ראויין לשתית בהמה ושינוי מראה שתחלת גידולן כך (וצ"ע מ"ש מחמי טברי) אבל אם לא ריסקו אפילו לטבול בהם הידים במקוה יש להחמיר אף בשעת הדחק (סי' וס"ק מ"ג מ"ד מ"ה ושה"צ).

כא המים הנקפים מהקור או שנקפו הגשמים בירידתן והשלג והברד אין נוטלים מהם לידים אלא א"כ ריסקו עד שנעשו מים ואם יש בהם שיעור מקוה מטבילין בהם הידים בשעת הדחק אפילו לא ריסקו ואפילו אין השלג מכונס הרבה בבת אחת אלא מונח על פני הארץ ונמוך הרבה כל שיש מ' סאה מחובר יחד טובלין בו ובלבד שיהא עכ"פ כדי לכסות ידיו במקום שטובלין והמלח אין נוטלין ממנו הידים אפילו ריסקו אבל מטבילין בו הידים אפילו לא ריסקו בשעת הדחק אם יש בו שיעור מקוה (סי"ב וס"ק נ"ו נ"ז נ"ח).

כב אין נוטלין ידים אלא במים ולא במי פירות ובשעת הדחק מותר ליטול במי פירות ולא יברך ואם גודמן לו מים אח"כ נכון ליטול שנית וכן בשכר או במי דבש נוטלין בשעת הדחק ואין זה שינוי מראה כיון דאישתני לעילויא [והגר"א לא ס"ל סברא זון] אבל בין פסול אף בדיעבד (סי"ב וס"ק ס"ד ס"ה ושעה"צ).

כג אסור ליטול ידיו ממים שנטל בהם חבירו משום שנטמאו ואפילו נטל מרביעית בבת אחת פסולין משום שנעשה בהם מלאכה אבל אם מי שלא נטל ידיו נגע במים לא נפסלו לנט"י ולכן היוצא מבהכ"ס יכול לשאוב בחפניו מן הדלי ולשפוך המים לחוץ והנותרין בדלי כשרין לנט"י ואם שכשך ידיו בהדלי עצמן לטהרן נפסלו כל המים שבדלי ואפילו היו ידיו נקיות כיון שצריך לגקותן במים משום שנגעו במקום הטינופת נעשו המים כשופכין (סי"א וס"ק נ"ד נ"ה).

כד מים שיש לו ספק אם נעשה בו מלאכה או לאו אם הם פסולים או כשרים או שיש מחלוקת הפוסקים בזה או שיש לו ספק אם נטל ידיו או לאו אם יש לו מים אחרים יחזור ויטול ידיו בלא ברכה ויוציא עצמו מן הספק ואם אין לו מים אחרים מותר לאכול וגם לכתחלה יכול ליטול מהם ולברך ענט"י ואפילו היו כל הספיקות יחד ויש אומרים שנכון להדר אחר מים שאם אינו מקיים כראוי קשה לעניות. ואם הוא מסופק אם יש בו כשיעור או לאו או ספק אם הכלי שלם וכל כהאי גוונא אם יכול לברר לא יטול בהם לכתחלה ואם נטל בהם ואח"כ נסתפק לו אם יש בהם כשיעור או אם הכלי שלם דינו כשאר ספק דלעיל ואם יודע שנטל כהלכה ואח"כ גולד לו ספק כגון ספק אם הסיח דעתו או אם נגע במקום הטינופת א"צ לחזור וליטול [וגם לעניות אין קשה בזה] שמעמידין אותן בחזקתם (סי"א וס"ק מ"ו מ"ז מ"ח מ"ט נ" נ"ב נ"ג ובה"ל ד"ה מים ושה"צ) ובהזו"א כתב דמה שכתבו האחרונים שאם אפשר לברר צריך לברר אין זה מוכרח ועכ"פ במקום שאין לו מים אחרים יותר טוב שלא יברר ויטול מספק עוד מצד שם מספק אם נעשה בהם מלאכה או אם נפסלו כיון שיש לו חזקת כשרות מותר ליטול מהם לכתחלה ולברך אפילו יש לו מים אחרים אבל שאר ספיקות שאין להם חזקת כשרות או שהיו לו ב' כוסות ובאחד ודאי נעשה מלאכה ונשפך אחד מהם ואפשר דאפילו בכוס אחד וידע אם נעשה בו מלאכה ושכח לא מקרי חזקה ואין ליטול בהם לכתחלה לפי דעת הגר"א אם יש לו מים אחרים ואם נטל צריך ליטול שנית ואם אין לו מים אחרים נוטל בהם ולא יברך (או"ח סימן כ"ג ס"ק י"ב י"ג).

כה צריך שיהא במים רביעית בין לידיו של אדם גדול ובין לידיו של אדם קטן בין שנוטל ב' ידיו בבת אחת ובין שנוטל ידיו אחת אחת סגי ברביעית אחת לב' ידיו ואפילו א"צ ליטול אלא ידו אחת כגון שהשניה טהורה מכבר לא יפחות מרביעית אבל א"צ לשפוך כולה על היד רק שיהא בכלי רביעית מיהו לכתחלה יש לנהוג שלא לפחות מרביעית מים לכל יד כדי שלא יצטרך להזהר מהרבה דברים המבואר בסימן קס"ב וצריך שיהא הרביעית מכונס במקום אחד שאם נטל משמינית חזור ונטל משמינית או אפילו נטל ב' השמינית על ידיו בקילוח אחד ידיו טמאות כמו שהיו. וצריך לשפוך הרביעית בב' פעמים או ששופך הרביעית כולה בבת אחת על ב' ידיו ויותר טוב לשפוך

בב' פעמים כדלקמן סימן קס"ב וכ"ז כשאין מים מצויים אבל כשמים מצויים טוב שיטול בשפע (סי"ג י"ד ט"ו וס"ק ס"ו ס"ז פ"א פ"ב ושע"ז אות ע').

כו הא דצריך רביעית הוא דוקא לאחד אבל לשנים האחרון א"צ רק שיגיע המים על ידיו סביב כל שיעור הנטילה שבידיו כיון שבאין משירי טהרה אבל ג' אין יכולין ליטול מרביעית אחת ואפי' מרביעית ומחצה [אלא א"כ נשאר רביעית שלמה אחר שנטל הראשון] אבל מחצי לוג יכולין ליטול גם ג' וד' אבל לא ה' ומלוג יכולין ליטול אפילו כמה בני אדם כל שמספיקים המים לשפוך כל אחד על ידיו ג' פעמים ויש אומרים ב' פעמים (סי"ג וס"ק ס"ט ע"ה ע"ו ע"ז) וכן דעת החזו"א כדעה זו (או"ח סי' כ"ד סק"ל).

כז ויש בזה ג' דעות דעת הראב"ד דלעולם אין נטילה בפחות מרביעית לכ"א וגם הנוטל משירי טהרה צריך להשלים אח"כ עד רביעית ולא מקיליג'ן בשירי טהרה אלא דאע"ג דאין בהכלי רביעית מצטרף להשלים השיעור ויש להחמיר לכתחלה כדעה זו (בה"ל ד"ה הואיל) ודעת הרמב"ן והרשב"א דבשירי טהרה סגי וא"צ להשלים ובלבד שיכוין בתחלה לשפוך גם על השני ואע"ג שהשני הניח ידיו תחת הקילוח אחר שכבר שפך הראשון כ"ז שהקלות יורד מהני [וצריך שהראשון ישפוך כל הרביעית על ידיו] אבל אם כבר נפסק הקילוח לא מהני ואם לא כיון הראשון שיטול גם השני לא מהני אפילו לא נפסק הקילוח וצריך לנגב ידיו ולחזור וליטול וגם דוקא שידי השני סמוכין לידי הראשון אבל מרוחקין לא מהני (סי"ג וס"ק ס"ח ע' ע"ב ע"ד) אבל א"צ שיגיעו זה בזה ובחזו"א כתב דלא מהני כונה וצריך לדעה זו דוקא שהשני נתן ידיו לפני שהתחיל הראשון ליצוק [ומלבד זה מצדד דאפשר דאם אחד נותן ידיו תחת הקילוח היורד מכלי אחר שכבר התחיל לירד דלא מהני כלל דלא מקרי כח גברא] (סימן כ"ד סק"ל וסימן כ"ג סק"ג).

כח ודעת שאר הפוסקים דמהני אפילו בזה אחר זה דהיינו שנוטלין לגמרי בפ"ע כל א' וא' כיון שכשנטל הראשון היה בהם רביעית הראשון ישפוך על ידיו ב' פעמים ויצמצם בנטילתו כדי שישאר גם להשני שיעור שיוכל לשפוך על כל ידיו וגם זה דוקא אם באו ליטול בבת אחת אלא דהשני המתין עד שיטול הראשון אבל כשבא השני אחר זה לא מהני לפחות משיעור רביעית ע"ז ובשעת הדחק יש לסמוך על דעה זו שהיא דעת רוב הפוסקים (סי"ג וס"ק ע"ג ע"ד) ובחזו"א מפסק קצת בזה שצריך דוקא שיכוונו בתחלה בשביל שניהם וכתב שאין לזה מקור נאמן (סי' כ"ד סק"ל) ועוד כתב בחזו"א שאם נשפך מעט מהמים אחר שנטל הראשון הוי כנטל שני והבי' הבא ליטול הוי כשלישי ואפילו בלוג דמותר לק' צ"ע אם מהני בנשפך קצת ולכן אם הראשון נטל ג' פעמים כיון שפעם ג' אינו בכלל הנטילה הוי כנשפך וכן אם נטל הראשון כל היד עד הנורע יש להחמיר שמא הלכה כהפוסקים שא"צ ליטול אלא עד סוף האצבעות ומה שנטל יותר מזה הוי כנשפך דתו לא מהני לשני (שם).

כט יכולין להניח ד' וה' ידיהן זה בצד זה או זה ע"ג זה וליטול כאחד מרביעית לשנים ומחצי לוג לג' וד' כדין שירי טהרה דלעיל ובלבד שלא ידחקו ידיהם זה על זה שיגיעו המים לכל אחד (סי"ג וס"ק ע"ח פ').

ל נטל אחד ידו אחת והשני ג"כ ידו אחת ואח"כ חזר הראשון ליטול ידו השניה דינו כאדם שלישי ולא מהני אלא א"כ היה בתחלה הצי לוג או שנשאר לו רביעית (סט"ו וס"ק פ"ג פ"ה) ולדעת הרמב"ן והרשב"א דלעיל אפילו צירפו ג' הדות בתחילת הנטילה כיון דיד חבירו בין ב' ידיו לא מהני ולדעת שאר פוסקים י"ל דדוקא בזה אחר זה אבל בבת אחת שפיר דמי (חזו"א סי' כ"ד סק"ל) ואם נטל הראשון ידו אחת יכול השני ליטול ב' ידיו ואפילו נטל הראשון ב' ידיו יכול השני ליטול ב' ידיו דכשאין מפסיק בין שתי הידים נחשב לאדם אחד ומהני לשירי טהרה (בה"ל ד"ה ואח"כ) ובחזו"א כתב אם אחד נטל מים שניים מרביעית ג"כ נקרא שירי טהרה אף ליטול ממנו ראשונים ואפילו נטל ראשונים מרביעית ושניים מרביעית אחרת מקרי שירי טהרה וצ"ע בנטל שניים על מקצת היד דק"ל בסימן קס"ב דמותר להוסיף אם נקרא שירי טהרה וכן בנתן ראשונים על מקצת היד לדעת הפוסקים בסימן קס"ב דכ"ז שיש טופח להטפח יכול להוסיף אם נקרא שירי טהרה (סי' כ"ד סק"י).

סימן קסא. דיני חציצה בנטילה

א שיעור נט"י כל היד עד סוף פיסת היד שהוא מקום חיבור היד והקנה של זרוע ויש אומרים דדי עד מקום חיבור האצבעות לכף היד ויש לנהוג כדעה ראשונה שהרבה גדולי ראשונים סוברים כן ויזהר מלהקל בזה אם לא בשעת הדחק שיש לו מים בצמצום יוכל לסמוך על דעת המקילין ואם פיסת ידו מלוכלך מזיעה וכה"ג לכו"ע צריך ליטול עד סוף פיסת היד והנוטל עד סוף פיסת היד יזהר שלא יצמצם בשיעור המים אלא יטלנו בשפע שאם יצמצם רק כשיעור רביעית עלול מאד שישאר חלק מהיד בלי נטילה (ס"ד וס"ק כ' כ"א כ"ב ובה"ל ד"ה וראוי).

ב צריך לזהר שיסיר מהידים קודם הנטילה כל דבר שחוצץ בטבילה דהיינו כל דבר שדרך בני אדם להקפיד עליו להסירו חוצץ אפילו לא היה רק על מיעוט היד ואם היה על רוב מקום הנטילה חוצץ אפילו אין דרך בני"א להקפיד עליו ולהפוסקים שס"ל שדי ליטול עד סוף האצבעות חשבינן רוב היד מן האצבעות (ס"א וס"ק א ושה"צ).
ג אם נטל ידיו ואח"כ נמצא עליו דבר חוצץ ואפילו נמצא על רוב היד תלינן להקל שנתהוה אח"כ אך לכתחלה ראוי שיעיין קודם נטילה אם אין עליו דבר חוצץ (ס"ק א).

ד היה דרכו של זה להקפיד וזה אין דרכו להקפיד למי שדרכו להקפיד חוצץ ולמי שאין דרכו להקפיד אינו חוצץ אם אינו על רוב מקום הנטילה כיצד היה אחד צבע והיו מיעוט ידיו צבועות וכן טבח שיש דם על ידיו או מוכר שומן ויש שומן על ידיו או מי שכותב תדיר ויש ממשות של דיו על ידיו אינו חוצץ ואפילו היה טבח וגם מוכר שומן יש על ידיו דם וגם שומן אינו חוצץ אבל שאר אדם שהיו דברים אלו על ידיו אם ה' ממשות מדברים אלו חוצץ אבל לא ה' רק חוותא של צבע בעלמא או שחורית שאין בו ממש אינה חוצצת וכ"ו ביבש אבל אם היו הדיו והצבע לחים אינם חוצצים אפילו יש ממשות (ס"ב וס"ק י"א י"ב י"ג י"ד).

ה הנשים שדרכן לצבוע ידיהן לגוי וכיוצא בזה אין אותו צבע חוצץ ואפילו כל ידיהן צבועות כיון שמתכוונות לעשות ורוצות בזה הרי הוא כגופן (ס"ב וס"ק י"ב).

ו וזהמא שתחת הציפרנים שדרך להקבץ שם אם הוא נגד הבשר אינו חוצץ שאין דרך להקפיד ע"ז אבל שלא כנגד הבשר כגון שהציפורן גדול ועודף על בשר האצבע חוצץ וצריך לגררו ואפילו בשבת יכול לגררו בצפרנו רק שלא יגרור את הציפורן ומטעם זה נכון שלא יגדל אדם את צפרניו ובצק אפילו כנגד הבשר חוצץ וכן בצק או מלמולי וזעה שנתייבש בשאר מקומות היד חוצץ אם לא שהוא מעט מן המעט שאין דרך בני"א להקפיד עליו שזה אין חוצץ בשום מקום (ס"א וס"ק ג' ובה"ל ד"ה כגון וד"ה הוא).

ז טיט יבש או טיט הבורות והיוצרים שהם נדבקים מאד אפילו הן לחין חוצץ אפילו תחת הציפורן נגד הבשר אם לא שהיה דבר מועט שאין דרך בני"א להקפיד ע"ז דאז אין חוצצים בשום מקום ובמדינתנו אין בני"א מקפידים אם הוא כנגד הבשר ולכן אין חוצץ אבל שלא כנגד הבשר רוב בני אדם מקפידים ולכן אפילו אם הוא אינו מקפיד חוצץ [אלא א"כ היה עושה לבנים או קדרן וכדומה שמלאכתו בטיט כיון שאומנתו בכך ואין מקפיד אין חוצץ אלא א"כ היה רוב מקום הנטילה מכוסה כדלעיל] ויש מקילין בזהמא הציפרנים וסתם טיט אם הוא אינו מקפיד אבל אם הוא מקפיד אפילו רוב בני אדם אין מקפידין חוצץ ודוקא בטיט יבש או טיט יוצרים הבורות אבל טיט לח או עפר שתחת הציפורן כנגד הבשר אין להחמיר ובפרט אם כל היום אין דרכו להקפיד רק כשמגיע לנטילה (ס"ב וס"ק ו' ז' ח' ט' י').

ח צואה שתחת הציפורן אפילו כנגד הבשר חוצץ (ס"ק ב).

ט ריר שיצא מן המכה ונעשה גלד וכן שחין שנתרפא ועלה עור למעלה ויש עליו גלד אם אינו מקפיד מלהסירו מעל ידיו מפני שמצטער בנטילתה אינו חוצץ (ס"ב וס"ק ט"ו ט"ז).

י רטיה שעל בשרו שנותנין חלב או דונג או שאר דבר משיחה על סמרטוט להניח על הכאב אם יש לו מכה א"צ ליטול על מקום הרטיה ולא חיישינן שיסיר הרטיה

ויבואר בסימן קס"ב דין ט"ו בס"ד אבל אם אין לו מכה רק מיחוש בעלמא במקום הנטילה ואין לו צער בנטילתו ויוכל להסיר הרטיה מתי שירצה חוצץ וצריך להסירו (ס"א וס"ק ד' ה').

יא טבעת שעל ידו באשה חוצץ כיון שמקפדת עליו להסירו בשעת לישת שלא יטנפו ואפילו הוא רפוי שהמים באים לאצבע צריכה להסירו שאין אנו בקיאים מה קרור רפוי ובדיעבד עלתה לה נטילה ברפוי והוא ששפכה עליו רביעית מים בבת אחת כדלקמן סימן קס"ב דין י"ד אבל איש שאין דרכו ללוש ואינו מקפיד להסירו בשעת מלאכה אינו חוצץ אפילו אינו רפוי ואם יש בו אבן טוב שאז גם איש דרכו להקפיד להסיר בשעת נטילה שלא יתלכלך מן המים חוצץ (ס"ג וס"ק י"ז י"ח י"ט).

סימן קסב. הגבהה ושפשוף הידים בנטילה

א לכתחלה יש להזהר לשפוך רביעית מים בבת אחת על כל יד שבוה לא יצטרך להזהר בהרבה דברים שיתבארו בסימן זה שכשנטל רביעית בבת אחת על כל יד הרי הוא כמקוה ואין כאן מים טמאים וגם לכתחלה יטול מים שניים (ס"ק כ"א ובסימן ק"ס ס"ק ס"ו) וצריך לכתחלה לשפשף ידיו אחר הנטילה אפילו נטל רביעית על כל יד או שהטביל ידיו (ס"ב וס"ק כ"ג) ולדעת החו"א אם נטל רביעית על כל יד יכול לנגב וא"צ מים שניים לכו"ע (סי' כ"ד סק"ב כ"ד ובדינים) וע"ל סי' קפ"א דין א'.
ב אם שפך על שתי ידיו רביעית בבת אחת כגון שאדם אחר שפך עליהם, ג"כ אין כאן מים טמאים וא"צ ליוהר בכל מה שיתבאר להלן (ס"א ד' וס"ק מ"א) ובחזו"א כתב שבוה יש ליוהר ליטול יותר מב' רביעיות כדי שעל קשרי האצבעות לבד יפול רביעית אבל אם נטל רביעית על כל יד די ברביעית (חו"א או"ח סי' כ"ד סק"ט).

ג אם נטל רביעית על כל יד מדינא א"צ מים שניים רק לכתחלה יש ליטול גם בזה מים שניים כנ"ל דין א' אבל אם אין לו מים מזומנים א"צ לטרוח אח"ז דרוב הפוסקים ס"ל דבנטל רביעית א"צ מים שניים [וטוב שיתנה שיהא בלי נדר] אבל אם נטל רביעית אחת וקצת ממנה העביר הלכלוך צריך מדינא מים ראשונים ושניים (ס"ב וס"ק כ"א ושה"צ) וכן אם נטל מרביעית ולא שפך כל הרביעית על היד צריך ליטול ג"כ מים שניים ואם נגב ידיו אחר ראשונים ולא נטל שניים סגי בדיעבד אפילו לא שפך על ידיו כל הרביעית אבל לכתחלה יש ליטול שניים קודם שינגב ויוהר שיבואו המים סביב כל היד בשיעור נטילה בכל פעם (ס"ק נ"ז ובה"ל ד"ה מטהרים) דעת החזו"א שאם שפך על ידיו פחות מרביעית לא מהני מה שמנגב וצריך ליתן שניים ויכול ליתנם גם אחר הניגוב אבל רשאי לכתחלה לרוב הפוסקים ליטול מרביעית ראשונים ושניים ובלבד שיוהר בדיניהם המבוארים בסימן זה או לשפוך כל הרביעית בבת אחת על ידיו וא"צ שניים (וע"ל דין ב' שבוה יש ליוהר ליטול יותר מב' רביעיות) וי"א שלכתחלה ישפוך הרביעית בנחת כדי שירחוק יפה כל היד ואם שפך בבת אחת ג"כ יצא (חו"א או"ח סימן כ"ד ס"ק כ"ד ובדינים שבסוף הסימן).

ד מי שיש על ידיו לכלוך וחציצה אם יש לו מים יותר מרביעית ירחץ בקצת מים להעביר החציצה וישאיר רביעית ויטול מהם מים ראשונים ושניים על כל יד וא"צ לנגב אחר שהעביר החציצה ואם אין לו אלא רביעית מצומצם ינקה ידיו במים פסולים או בשאר מידי דמנקי ואח"כ יטלם ואם גם זה אי אפשר לו יש לסמוך על המקלילן שמרביעית אחת יטול קצת להעביר הלכלוך ומהנשאר יטול מים ראשונים ושניים ובלבד שיוהר שיבואו המים סביב כל היד בשיעור הנטילה עכ"פ בשתי הפעמים (ס"ב וס"ק י"ז י"ח) ובה"ל ד"ה הגוטל וד"ה קצת ושה"צ) ובחזו"א פסק שלכתחלה ראוי להחמיר להעביר הלכלוך ולנגב ולחזור וליטול כדין נטילה מרביעית ובדיעבד אם נטל שטיפה גדולה שהעבירה הלכלוך וגם שטפה את כל היד אחר שהעבירה הלכלוך ולא הפסיק בנתיים יצא בזה ידי מים ראשונים אבל לא ידי מים שניים אם לא נשאר כדי רביעית אחר העברת הלכלוך [ואפילו ירצה להפסיק ולעשות שניים לא מהני כיון

שאינו בו רביעית] וצריך לחזור וליטול שניים אבל אם הפסיק בנתיים אחר העברת הלכלוך לא עלו לו כלל ואפילו נשאר רביעית וצריך לגבול וליטול כדין מרביעית וכן כל מי שהיו על ידיו מים שנפלו שלא כדרך גטילה צריך לגבול ואח"כ ליטול ואם לא עשה כן לא עלתה לו גטילה (חזו"א אור"ח סי' כ"ד סק"כ ובדינים שבסוף הסימן).

ה' הנוטל ידיו אפילו נטל כל אחת מרביעית וגם נטל מים שניים ובעוד ידיו לחות מן המים נגע בהן אחר שלא נטל ידיו נטמאו ידיו וצריך לגבול ולחזור וליטול כבתחלה [ואפילו במטביל ידיו הדין כן חזו"א אור"ח סי' כ"ה סק"י ג] ואם כבר בירך על גט"י יחזור ויטול בלא ברכה אם נטל מרביעית וכן הדין אם נטל יד' זו לעצמה ויד' זו לעצמה בפחות מרביעית ונגעו זו בזו טמאו זו את זו וצריך לגבול שניהם ולחזור וליטול ואפילו נגע בה לצורך הגטילה (ס"ד וס"ק ל"ב ל"ו מ"ה ושה"צ אות ל') אבל אחר הגיגוב אם נגע בו אחר שלא נטל ידיו כשידיו מלחלחות א"צ ליטול (חזו"א אור"ח סי' כ"ה סק"י ג).

ו' נטל יד אחת ושפך עליה רביעית או שנטל מים ראשונים ושניים וידו השניה לא נטל עליה כלל או שלא נטל עליה אלא ראשונים בלבד בפחות מרביעית ונגעו זו בזו טמאו זו את זו מיהו יש מקילין בזה שא"צ לגבול כיון שהראשונה כבר היתה טהורה לגמרי אלא שופך עליהם מים שניים ודי וי"א שגם בזה צריך לגבול שניהם מתחלה ולחזור וליטול מים ראשונים ושניים (ס"ד ר' וס"ק מ"ח ג"ד ושה"צ אות ל' וכן פסק בחזו"א אור"ח סי' כ"ד סק"כ ג"ג ד"ה שם) אבל אם נטל רביעית על כל יד או על ב' הידים בבית אחת כגון ששפך אחר על ידיו דאו שניהם כדי אחת ואין מטמאות זו את זו או שנטל על יד' זו מים ראשונים ושניים וכן על השניה ואח"כ נגע זו בזו טהורות ואדרבה מצוה לשפשפם כנ"ל דין א' [ואפילו ד' או ה' שהניחו ידיהם זה בצד זה או זה ע"ג זה כדי א' חשיבי ואין מטמאות זו את זו] (ס"ד ה') ומ"מ גם בזה יזהר בעוד ידיו לחות אם נטל רק עד קשרי אצבעותיו שלא יגע למעלה ממקום זה עד שיגב ידיו ואם נטל עד סוף כף היד אין לחוש אם יגע למעלה וכן אחר שנגב ידיו ואח"כ נתלחלו ידיו אין לחוש אם יגע למעלה מקשרי אצבעותיו אפילו לא נטל רק עד קשרי אצבעותיו (ס"ו וס"ק ג"ה נ"ו) ובחזו"א מקפיק טובא על דין זה שלא ליגע למעלה ממקום הגטילה (אור"ח שם סק"כ כ"ד) וכתב עוד בחזו"א אם נטל על ב' ידיו בב"א מים ראשונים דרשאי ליגע זו בזו אם אח"כ נטל שניים על יד אחת ואחר כך נגעה בחברתה נטמאו ידיו וצריך גיגוב (שם).

ז' נטל על ידו אחת מים ראשונים ולא שפך כל הרביעית על היד שהמים טמאים ונגע במים אלו בכותל או במקום אחר ואח"כ נטל מים שניים ונגב ידו וחזר ונגע באותן מים טמאים נטמאו ידיו (ס"ח וסקנ"ז ושה"צ) וכן אם נגע במי גביית חברו הטמאים (חזו"א אור"ח סי' כ"ה סק"י ב) ואפי' נגע בהן חוץ לפרק והגיעו עד המים של הפרק (שם סי' כ"ד סק"ט י"ו) ומ"מ אם חברו נטל שלא כדין כגון על מקצת ידו או שהיה חציה על ידו ונגב במפה אע"ג דהמים נטמאים אין לחוש ליגע בהם באמצע הסעודה כיון שאינה גטילה כשרה הוי כמים טמאים בעלמא דמותר ליטול בהם ואין פוטלים את היד כדלעיל סי' ק"ס דין כ"ג ולכן אין לחוש לגבול במפה שניגב בו חברו שמא חברו לא נטל כדין (שם בס"י כ"ה) ואם נוגע במים טמאים בעלמא אחר שנטל שניים אין לו לחוש אפילו לא נגב ידיו ואפשר אפילו המים נגעו במי הגביה (סי' כ"ד סק"י י"ח) וכן אם נגע מי שלא נטל ידיו במשקין שבידיו באמצע הסעודה אין לחוש (סימן כ"ה סק"י ג).

ח' אם נטל הכלי בידו הלחה דהיינו ביד ימין ששפך עלי' מתחלה פעם אחת בידו השמאלית נטמאה אוון הכלי מהמים שיש על ידו ואם חזר ואחזו בידו השמאלית ליטול פעם שניה על הימין נטמאה ידו וצריך לגבול ולכן יזהר שיטול רביעית בבית אחת על כל יד ויד או שישפוך מים ראשונים ושניים על כל יד בפ"ע (ס"ק מ"ט ושה"צ) ובחזו"א כ' שאם נגע אח"כ במקום הנגוב של האוון אין לחוש אבל אם הברוא לחה אפי' היא לחה בתחלה כיון שנגע בה טימא המים והמים טמאו את היד וצריך לגבול ידיו ואח"כ ליטול וכן אם נטל ראשונים בברוא נגובה צריך לגבול גם לשניים וכן אם נטל ראשונים ונפל עליהם מים ממקום אחר צריך לגבול וחזר ונוטל ואף אם נטל

ראשונים בברוא נגובה ברביעית שלמה צריך לנגב כדי שלא יגע ביד השניה בלחות הברוא ויטמא היד השניה (או"ח ס"י כ"ד ס"ק כ"ג).

ט צריך לזוהר שיבואו המים על כל היד ולא כהמון עם ששופכין רק על צידי ידיהם ואין משגיחין שיבואו המים גם על ראשי האצבעות וכל היד סביב (סק"ט).

י הנוטל פחות מרביעית על כל יד צריך לזוהר שיגביה כל פיסת היד [דהיינו שראשי אצבעותיו יהיו למעלה והכף והזרוע למטה] תיכף אחר מים שניים עד הניגוב וגם בשעת נתינת מים שניים טוב להזוהר בזה [ואם נוטל רק עד קשרי האצבעות יש אומרים שמדינא חייב להזוהר בזה] כגון שיטול ע"י אחר שמא יצאו מים חוץ לפרק ויחזור ויטמאו את היד ועל המים שחוזק לפרק לא מהני מים שניים לטהרם [ובדיעבד אם לא הגביה אינו חייב לזוהר שנית אם לא שנראה שיצאו מים חוץ לפרק וחזור] אבל בעת נתינת מים ראשונים מותר להיות ידיו בהשפלה (ס"א וס"ק א' ב' ג' ד' ושה"צ) ובחזו"א כתב שיש להזוהר לכמה דעות להגביה מתחלת נטילת ראשונים עד לאחר הניגוב ואם השפיל שעה אחת בין אחר נטילה ראשונה בין אחר שניים וחזור המים מחוץ לפרק לתוך הפרק צריך ניגוב ולחזור וליטול ראשונים ושניים ואפילו ספק אם חזרו אמרי' דמסתמא חזרו ויש מקילין בספק (חזו"א או"ח בדינים שבסוף ס"י כ"ד וס"ק י"ח) ויש מקילין אם רוצה להשפיל ידיו מתחלת הנטילה עד אחר נתינת מים שניים [ואז יכול להגביהם אף קודם ניגוב] אבל הרבה אחרונים מפסקים ע"ז (ס"א וס"ק ט') וכן פסק בחזו"א דלא מהני (שם) וכן יש מקילין אם נוטל על כל היד עד סוף כל היד שא"צ להגביה ואין לסמוך ע"ז רק בשעת הדחק כשא"א לו להגבי' שרוב הפוסקים חולקים ע"ז (ס"א וס"ק י"א) ודעת החזו"א דלא מהני (שם) ויש מקילין אם נוטל ג' פעמים וכמה אחרונים מפסקים ע"ז ויש להחמיר לכתחלה והרוצה לסמוך ע"ז יש לו על מי לסמוך (ס"א וס"ק ט"ו ובה"ל ד"ה וה"ה) ובחזו"א כתב דאפשר דאם גטל ג' פעמים הוי כניגוב ומותר להשפיל אבל הנוטל רביעית על שתי ידיו כאחת וכ"ש אם נוטל רביעית כשנוטל פחות מרביעית אבל הנוטל רביעית על כל יד אין לחוש כלל וכן ראוי לנהוג ליטול בשופי כנ"ל דין ב' אבל בנוטל רביעית על כל יד אין לחוש כלל וכן ראוי לנהוג ליטול בשופי (סק"ט) והמ"א כתב דע"פ קבלה יש להגביה לעולם (סק"ט).

יא נטל מקצת ידו [אפי' נטל מרביעית. חזו"א שם סק"ח] ולא הגיעו המים עד שיעור הנטילה לא מהני שיחזור וינסוף ליטול הנשאר מידו אלא צריך ליטול על כל ידו מחדש רביעית על כל יד או מים ראשונים ושניים אבל א"צ לנגב מתחלה (ס"ג וס"ק כ"ה כ"ו כ"ז ושה"צ) ובחזו"א פסק שצריך לנגב (או"ח ס"י כ"ד ס"ק כ"ב ובדינים שבסוף הסימן) ואם נשאר על מקצת היד שנטל מתחלה טופח ע"מ להטפח דהיינו שהנוגע בו ירטב ידו עד שיוכל להטפח במקום אחר מהני בדיעבד אם יטול רק מקצת היד שנשאר אבל לכתחלה י"א שאין לעשות כן אלא צריך ליטול בב"א כל היד (ס"ג וס"ק כ"ט ל') ובחזו"א כתב שיש מחמירין דלא מהני טופח ע"מ להטפח וצריך לנגב ולחזור וליטול ואם גטל ולא ניגב נטילתו פסולה ואפילו לדעת המקילים דוקא שלא נתנגבו כלל אבל אם נתנגב במקום א' מן היד לכו"ע צריך לנגב הכל ולחזור וליטול (שם סק"ח ובדינים שבסוף הסימן) עוד נסתפק שם אם סגי בניגוב שלא יהא טופח להטפח או צריך ניגוב שלא יהא טופח כלל (סימן כ"ד ס"ק כ"ב).

יב במים שניים יכול ליטול מקצת היד ולחזור וליטול הנשאר אפילו נגבה הראשונה (ס"ג וס"ק ל"א).

יג דעת המג"א שלכתחלה יש ליטול בב"א כל היד ואם נוטל בשתי שפיכות כל שלא שהא בנתיים כגון הנוטל ממי האנדפא"ס ע"י קרא"ן או הענדי"ל שפיו צר וצריך לפתחו ולסגרו בכל שפיכה ושפיכה כנ"ל בסימן קנ"ט דין כ"ז שפיר דמי ומ"מ אם יש לו כלי אחר טוב שלא ליטול מכלי כזה (סק"ל).

יד השופך מים ראשונים על ידיו ולא שפך רביעית שלמה צריך לזוהר שלא ישאר על ידו צרור או קיסם או דבר אחר אפילו רפויים שהמים באים תחתיהם ואם לא נזוהר צריך לנגבן ולחזור וליטול ראשונים ושניים כדין ואם הסיר הצרור אחר מים הראשונים

ישפך אח"כ השניים או שבהדחת השניים הודחו הצרור והקיסם יש להסתפק אם מהני אבל אם הודחו בהדחת מים ראשונים בדאי מהני (ס"ט וס"ק ס"ב ס"ג ושעה"צ) ובחזו"א פסק דלא מהני ואפילו הסיר הצרור והקיסם קודם השניים ונטל השניים לא מהני עד שינגב ויחזור ויטול (סימן כ"ד ס"ק י"ג י"ח) ואפילו דבר שבריתו מן המים כגון יבחושי אדומין או שלג או ברד שלא ריסקו לא ישאיר על היד ובדיעבד יש להקל בשלג וברד אבל לכתחלה אם יש לו מים מעורבים בברד טוב שיטול רביעית על כל יד שהנטל רביעית כאחת א"צ ליוהר בכ"ז (ס"ט וס"ק ס"ד ובה"ל ד"ה או).

טו מי שיש לו מכה בידו ורטיה עליה ואינו יכול להסירה שיש לו צער מחמת כאב המכה יכול ליטול על שאר היד ובלבד שישפוך רביעית שלמה על כל היד ואם שופך פחות מרביעית צריך ליוהר שלא יגעו המים בהרטיה וגם שישפוך על כל היד עד מקום הרטיה ולפי שקשה מאד ליוהר בזה לכן יש לנהוג לשפוך רביעית על כל היד שבזה אין לחוש אם המים נגעו על הרטיה וטוב לכרוך על הרטיה אחר הנטילה כשבא לאכול בסמרטוט לבן ונקי לכסות זוהמת הרטיה ואם אין לו אלא מיוחד בעלמא צריך להסיר הרטיה שאל"כ היא חוצצת כנ"ל סימן קס"א דין י' (ס"י וס"ק ס"ו ס"ח ע' ע"א) ואם נפלה הרטיה בתוך הסעודה צריך ליטול שנית וי"א שצריך ליטול כל היד ולא סגי ליטול במקום הרטיה וצ"ע בזה ואולי אם החזיר הרטיה למקומה מהני (ס"ק ע"א ושעה"צ) ובחזו"א כתב דלא מהני אפי' להחזיר הרטי' על מקומה אלא מחזירה למקומה וחוזר ונטול וצ"ע וגם על כל ההיתר של רטיה ליטול שאר היד מפקפק ומצדד להצריך מפה על כל היד (סימן כ"ד ס"ק כ"ה) ואם אינו יכול ליטול ידיו כלל מחמת חולי יכרוך ידיו במפה (ס"ק ס"ו).

טז מים ראשונים נוטלין בין ע"ג כלי בין ע"ג קרקע (ס"י).

סימן קסג. דין מי שאין לו מים והמאכיל לאחרים

א מי שמים מצויים לו אסור לו לאכול פת או דבר שטיבולו במשקה ע"י מפה ואותן הנוטלין ידיהם בלחות העשבים אוכלין בלי נט"י וגם מברכין לבטלה שאין זה נטילה כלל (ס"א וס"ק א' ב').

ב מי שאין מים מצויים לו והוא רעב הרבה וחלש אם משער שעד מיל ימצא מים חייב לילך ליטול ידיו ואם מסופק שלא ימצא מים עד מיל יכול לכרוך ידיו במפה או בשום דבר ואוכל [ומיל עצמו כיותר ממיל] וצריך לכרוך שתי ידיו כל שיעור הנטילה ואם אין לו במה לכרוך שתי ידיו יכול לסמוך על המקילין לכרוך ידו אחת שאוכל בה אבל בלא"ה אין להקל בזה ואם אין לו כלל במה לכרוך יאכל ע"י כף או שום דבר ואם גם זה אין לו מותר לאכול אף בלא מפה וכ"ז ביושב בביתו אבל ההולך בדרך חייב לילך לפניו עד ד' מילין [ועד בכלל] ולאחריו מיל ואם נוסע ישער אם עד ע"ב מינוטין לא ימצא מים יכול לאכול במפה אבל אם משער שימצא תיכף אחר ע"ב מינוטין חייב להמתין ואין להקל בכ"ז אלא כשרעב הרבה וחלש מפני טורח הדרך וכיוצא בזה כנ"ל (ס"א וס"ק ד' ה' ו' ז' ובה"ל ד"ה אם וד"ה ברחוק וד"ה ידיו ושעה"צ).

ג האוכל במגרפה (כלי שיש לו שיניים) או שאחר נותן לתוך פיו ואינו נוגע במאכל אפ"ה צריך נט"י אבל המאכיל לאחר אפילו נוגע במאכל א"צ נט"י (ס"ב וס"ק ח').

ד אסור ליתן לאכול למי שלא נטל ידיו ואפילו הלחם של האוכל ויכול ליטול בעצמו שאסור לסייע ידי עובדי עבירה וכ"ש אם הלחם של המאכיל שעובר ג"כ משום לפני עור לא תתן מכשול וכ"ז בידוע בו שלא נטל אבל בספק מותר [ובפרט כשנותן לעני בתורת צדקה ומ"מ טוב כשנותן לאכול לעני שלא קים לו אם יטול ידיו שיאמר לו קום נטול ידיך] ואם לוקח לביתו מותר ליתן לו דשמא יטול שם ידיו (ס"ב וס"ק י"א י"ב ובה"ל ד"ה ואסור ועיין בסימן קס"ט דין ד' עוד בזה).

סימן קסד. דין שיכול להתנות על הנטילה

א בשעת הדחק גדול שאין המים מצויים לו כגון ההולך בעגלה עם גוים ואין ממתינין לו עד שיחפש אחר מים [אף שיודע שיש מים בדרך] יכול ליטול ידיו שחרית או כשיוצא מבית"כ או לדבר שטיבולו במשקה או בשאר היום אפילו אין אוכל לאלתר פת ומתנה עליהן בפיו או עכ"פ בלבו שיעלה לו נטילה זו לכל האכילה שיאכל כל היום ולא יברך על נט"י [אם לא שנוטל שחרית שמברך בלא"ה] ובלבד שיהא נטילה כשרה לאכילה כדין בכל פרט"י ושיוהר לשמור ידיו שלא יטנפם בצואה או בזיעה כל שהוא או בנגיעה במקומות המכוסים [ואם נגע במקומות המכוסים צריך לחזור וליטול בברכה (חזו"א אור"ח ס"י כ"ה סק"ט)] ולכן יניח ידיו בבתי ידים שעיי"ז ידיו משתמרין ואעפ"כ אם יודמן לו מים יטול ידיו פעם שנית בלא ברכה (ס"א וס"ק א' ב' ג' ד' ה' ו' ובה"ל ד"ה לא ושה"צ) וטוב שיגע בדבר הפוסל שיוכל לברך (חזו"א אור"ח בדינים שבס"ס כ"ד) דוקא שמשמרין בכונת אכילה [ושמירה מקרי כל שאם יצטרך ליגע בדבר הפוסל יזכור ליוהר] אבל אם הסיח דעתו מאכילה ומשמרין לתורה ולתפלה או לחביבת הטהרה אפילו יודע שנטל כדין לא מהני לזמן מרובה [וכ"ז שידין לחות עדיין יכול להחזיקן לאכילה אפילו לא החזיקן מתחלה לאכילה ומהני בשעה"ד כדלעיל ס"י קנ"ט דין כ"ט] (שם בדינים שבס"ס כ"ד ובס"י כ"ה ס"ק ה' ר' ז') ואם רוצה לאכול לאלתר אסור לו להפסיק עד שיתחיל לאכול קצת ואז מהני התנאי בשעת נטילה גם לאכילה שניה אבל אם אין רוצה לאכול לאלתר יכול ליטול ידיו ולהתנות (בה"ל ד"ה לא) ובחזו"א כתב שאין לעשות כן שהרי מפסיד הברכה אם לא בשעת הדחק כגון היוצא לדרך (סימן כ"ה ס"ק ט' ובדינים שבס"ס כ"ד).

ב מי שהסיח דעתו משמירת ידיו באמצע סעודתו או שנגע בשוק וירך ומקומות המכוסים באדם או שחיכך בראשו בין השערות במקום הויעה וכן כיוצא בזה במקומות שיש בהם מלמולי זיעה [ואפילו בבגד שיש בו הרבה זיעה כגון צד התחתון של הכובע המונח על הראש נכון ליוהר מליגע] צריך לחזור וליטול ידיו ואפילו הפרוסה בפיו ונגע אסור לבלוע עד שיטול ידיו אבל לא יברך על נט"י אלא אם כן עשה צרכיו או נגע במקום מטונף ממש או שהלך והפליג אבל אם נגע במקומות המכוסים או שהשתין אף ששפשף יטול ידיו בלא ברכה (ס"ב וסק"ח ט' י' י"ב י"ג ובה"ל ד"ה שיש ואם שפשף בידו אחת עיין בסימן ק"ע דין ז') וכן אם נגע בעביט אפשר שצריך לחזור וליטול ובחזו"א כתב שלא מסתבר לחלק בין מקומות המכוסים לבין מקום מטונף ממש והמברך על נט"י בכלם לא הפסיד והמיקל שלא לברך אין מוחין בידו (חזו"א ס"ס כ"ג ובס"י כ"ה ס"ק ט' ובדינים שבס"ס כ"ד) אבל אם נגע במקומות המגולין כגון פניו ובמקום המגולה שבזרועותיו או נגע בשערותיו אפילו קינת בהם אם לא חיכך או שטיגף ידיו בעפר וטיט או שנגע בטומאה כגון גבלה או שרץ באמצע סעודה א"צ ליטול ידיו (סק"ד ט' ובה"ל ד"ה בשוק וס"י קס"ב ס"ק ג"ח).

ג הנוגע באמצע הסעודה בס"ת או בתפילין או ברצועות כשהם עם התפילין או במגילה הכתובה על הקלף כדין א"צ ליטול ידיו ומ"מ לכתחלה אפשר שנכון ליוהר בזה (בה"ל ד"ה לחזור וכן הסכים בחזו"א ידים סימן ז' ס"ק י"א שא"צ ליטול ידיו).

ד אין ליטול ידים בביהכ"ס ולצאת ואפילו יש על ידיו טופח להטפית וכן אם הכניסו לאחר הנטילה בבהכ"ג והוציאן אפילו יש עליהן טופח להטפית הפסיד נטילתו (חזו"א אור"ח סימן כ"ד ס"ק כ"ו).

ה הפליג ולא הסיח דעתו צ"ע אם צריך ליטול ידיו (ס"י קע"ח ס"א בה"ל ד"ה המוציא ועי' בס"י ק"ע דין ו') ואם התפלל תוך הסעודה א"צ ליטול ידיו אבל הלך לבהכ"ג להתפלל או שישן יטול בלא ברכה (שם מ"ב ס"ק מ"ז מ"ח) וכ"ד שצריך לחזור ולברך המוציא אם רוצה לאכול כגון שרחץ מים אחרונים וכל המבוארים בסימן קע"ט צריך לחזור וליטול בלי ברכה על הנטילה (ס"י קע"ט סק"ט וע"ל ס"י ר"א דין ה').

סימן קסה. דין העושה צרכיו ורוצה לאכול

א ראוי לכל אדם לבדוק עצמו לפנות קודם הנטילה (ס"א).
 ב העושה צרכיו ורוצה לאכול יטול ב' פעמים על הראשונה מברך אשר יצר ועל השניה מברך על נט"י ויוהר שלא יטול בפעם ראשון נטילה גמורה רק מעט משום נקיות דאל"ה לא יוכל לברך על נטילה שניה על נט"י ואם נטל נטילה גמורה לשם אכילה או שקשה לו ליטול ב' פעמים מדוחק מים וכיוצא בו יטול פעם א' ויברך על נט"י ואח"כ אשר יצר [וטוב שיברך אחר ששפסף ידיו זו בזו משום נקיות] אבל אין נכון להניח אשר יצר עד אחר המוציא שחיובה חל מיד ואין לאחר כ"כ והעושה צרכיו באמצע הסעודה לכו"ע נוטל פעם א' ומברך על נט"י ואח"כ אשר יצר (ס"א וס"ק ב' ג' ושה"צ) ובחזו"א כתב דלדעה זו אין לחלק בזה אבל המנהג כדעת המקילין ליטול לעולם פעם א' ויברך על נט"י ואח"כ א"י (בדינים שבס"ס כ"ד וסי' כ"ה ס"ק י"ג).
 ג אם כל אחד מברך לעצמו המוציא נוטל הגדול ידיו תחלה אבל אם הוא מוציא את כולם י"א שיותר טוב שיטול באחרונה כדי שלא יפסיק הרבה ובסעודות גדולות שאם ימתינו על הגדול ישהו הרבה וגם יבואו לידי דיבור נכון שהגדול יטול תחלה ולא יציאם בברכתו אלא כל אחד יברך לעצמו (ס"ב וס"ק ה' ובה"ל ד"ה והרא"ש).

סימן קסו. דין הפסקה בין בציעה לנטילה

א אין להפסיק אחר הניגוב עד הסעודה כדי הילוך כ"ב אמה אפילו יושב במקומו וכ"ש שלא לדבר אפילו שיחה מועטת ואפילו בד"ת ואם הולך מביתו לבית אחר יש מחמירין אפילו בהליכה מועטת ושלא לצורך אין לשהות כלל בנתיים אלא יברך המוציא מיד אחר הניגוב ובדברים שהם צורך סעודה מותר להפסיק וכ"ז לכתחלה אבל בדיעבד אפילו שהה הרבה או הפסיק בנתיים בדיבור כל שלא הסיח דעתו משמירת ידיו א"צ לחזור וליטול (ס"א וס"ק ב' ד' ה' ר') ודעת החזו"א דאפי' במקום שא"צ לברך המוציא כגון שצריך ליטול ידיו באמצע הסעודה אין להפסיק בין נטילה לסעודה ועוד כתב אם הפסיק במעשה או בדיבור אפשר שצריך לחזור וליטול ואפילו שהה בשתיקה כדי הילוך כ"ב אמה שלא לצורך סעודה אחר הניגוב ראוי להחמיר לחזור וליטול ידיו אם לא בשעת הדחק אבל קודם ניגוב אין קפידא [אפילו נטל רביעית על כל יד או שטבל ידו בנהר] ולצורך סעודה לא חשיב הפסק דיעבד כגון שממתין שיטלו כל המסובים ואפילו הולך לבית אחר (או"ח סימן כ"ה סק"ח י"ג ובדינים שבס"ס כ"ד וע"ל סי' קע"ד דין ר' וסי' רע"א דין כ"ח).
 ב מצוה לכל אדם שיתפלל בכל יום על מזונו קודם האכילה ואם שכח עד אחר שנטל ידיו יש מצדדין שיכול לומר אחר הנטילה [ויש אומרים אז לכתחלה מזמור ה' רועי] ויותר נכון שיאמרו אחר ברכת המוציא (ס"ג וע"ל סק"ו די"ד וסק"ע ד"ה וסר"א ד"ב).

הלכות סעודה

סימן קסז. מקום וזמן הבציעה ומי הוא הבוצע

א לאחר שנטל ידיו לאכילה ורוצה לברך על הלחם ולאכול יחתוך בפת במקום הקשה ויחתוך בצד הפת מצד העליון והתחתון וי"א שטוב שיחתוך בצד שהוא כנגד הצד המתבקע ובפרוסה יכול לבצוע במקום שנפרס וא"צ לבצוע במקום השלם רק שיחתוך מצד העליון והתחתון והיכא שנשרף הככר במקום א' או שנדבק בעפר אין לחתוך במקום ההוא לברכת המוציא (ס"א וס"ק א' ב' ג').

ב וטוב לכתחלה שיחתוך מעט קודם המוציא אבל לא יחתוך רק מעט שאם יאחזו בפרוסה יעלה שאר הככר עמו ואל"כ הוי ליה כפרוסה אע"ג שאם יאחזו בככר תעלה הפרוסה עמה נחשב כפרוס ומצוה שתהיה שלמה בשעת ברכה וכן אם מברך על הפרוסה לא יחתוך לגמרי קודם הברכה שתהא נראית יותר גדולה ומה שחונך קצת קודם הברכה הטעם כדי שלא יהא שיהיו רב בין המוציא לאכילה ויראה כהפסקה לכן אם הככר קטן ודק שלא יהיה שהיה בשבירתה אחר הברכה לא יחתוך כלל קודם הברכה (ס"א וס"ד ה' ו' ובה"ל ד"ה וצריך ושה"צ אות ע"א).

ג יתחיל לברך בעוד שהפרוסה מחוברת לפת ואחר שסיים הברכה יפרידנה כדי שתכלה ברכה בעוד שהפת שלם (ס"א).

ד בשבת ויו"ט לא יחתוך בהככר עד אחר הברכה כדי שיהיו הככרות שלמות והמדקדקין רגילין לרשום בסכין קודם ברכה ואם שכח וחתך כמו בחול אינו מזיק דכל יאחזו בפרוסה והשלם עולה עמו הוי כשלם (ס"א וס"י י"א ובסימן רע"ד סק"ה).

ה לא יבצע פרוסה קטנה מזוית ולא גדולה מכביצה ואין בכלל זה מה שפורסין חתיכה גדולה מהככר ואח"כ חותך מאותה פרוסה גופא חתיכה להמוציא שאין קפיא אלא על הפרוסה שאוכל ממנה גופא ואם אוכל עם הרבה בנ"א שעיקר המצוה לכתחילה כשמוציא אחרים לתת לכל אחד מן הפרוסה שחתך ולא מהלחם הנשאר יכול לבצוע פרוסה גדולה כפי שצריך לו ויש ליתן לכל אחד כזית שלא יהא נראה כצר עין וגם שלכתחלה טוב שיאכל אדם כזית בעת ברכת המוציא ולכן בסעודה גדולה שא' מוציא את כולם בברכתו צריך ליוזר לחתוך פרוסה גדולה שיספיק לחלק לכל המסובין (ס"א וס"ק ח' ט' י"ג י"ד ט"ו).

ו בשבת ויו"ט יכול לבצוע פרוסה גדולה שהוא חיבוב סעודה שבת ואפילו אוכל לבדו (ס"א וס"ק י"ב).

ז אין לברך קודם שיתפוס הלחם ובדיעבד אם בירך ואח"כ נטלו בידו א"צ לחזור ולברך (ס"ג וס"ק כ"ב).

ח טוב שיתן שתי ידיו בשעת ברכה על הפת [שיש בהן י' אצבעות כנגד י' מצות התלויות בפת] ואם הוא בבתי ידים נכון שיסירם בשעת ברכה וכשיאמר השם יגביה הככר ובשבת שמברכין על שתיים יגביה שתיהן (ס"ד וס"ק כ"ג).

ט לא יתחיל לברך עד שיביאו לפניו [ולפני כל אחד מן המסובים אם הם רבים] מלח או ליפתן ללפת בו פרוסת הבציעה ואפילו אם יתאחר קצת עד שיביאו ג"כ נכון להמתין מלבדך [ואם בירך ימתין קצת מלאכול] ואם רוצה לאכול כל הסעודה פת חריבה בלא מלח וליפתן או שהפת עצמה מתובלת בתבלין או במלח כעין שלנו או שהיא פת נקיה כגון פת חיתין וכה"ג א"צ להמתין אפילו הוא אינו יכול לאכול בלא ליפתן בטלה דעתו ואם רוצה להמתין קודם הברכה הרשות בידו ואין זה הפסק בין נטילה להמוציא כיון שהוא צורך סעודה ומ"מ מצוה להביא על כל שלחן מלח קודם שיבצע והוא מגין מן הפורעניות ויטבול פרוסת המוציא במלח ג' פעמים (ס"ה וס"ק כ"ה כ"ו כ"ז כ"ח כ"ט ל"ג ושעה"צ).

י השלחן דומה למזבח שנותן מלחמו לדל וגם ע"י אמירת ד"ת עליו ולכן יאמר לפחות איזה מזמור אחר ברכת המוציא והאכילה דומה לקרבן שאדם אוכל לחוק כוחותיו ועי"ז יהיה בריא וחזק לעבודת השי"ת ולכן אסור להרוג כינה על השלחן (ס"ה וס"ק ל"א ושה"צ וע"ל סי' ק"ע דין ה' וסי' ק"פ דין ג' וסי' רמ"א דין א').

יא יברך המוציא לחם מן הארץ ואם בירך מוציא יצא ויפסיק מעט בין לחם ובין מן שלא יבלע אחת מן הממ"ם וכן בין שאר שתי אותיות ששוות בהברכות (ס"ב וס"ק ט"ז כ"א).

יב אם רבים מסובים ורוצים לצאת בברכתו יכונו לבם לשמוע הברכה ויענו אמן ובדיעבד יצאו אף אם לא ענו אמן וי"א שנוכו לכתחלה שגם המברך יכוון לצאת בעניית אמן שעונה העונה (ס"ב וס"ק י"ז י"ט כ' ובה"ל ד"ה והמברך).

יג אסרו חכמים לטעום כלום קודם שיתן מאכל לבהמתו. ולשתות אדם קודם לבהמה (סק"מ ובה"ל ד"ה ומ"מ).

ד' לכתחלה אסור להפסיק אפילו בשתיקה יותר מכדי דיבור בין דמוציא לאכילה ולא יסיח משיברך עד שיכלה ללעוס קצת מהפרוסה ויבלענו [ויזהר מאד בזה שלא יסיח עד שיבלע] ושלא במקום הדחק טוב שלא יסיח עד שיאכל מתחלה שיעור כזית וכן אם רבים המסובים וכל אחד יש לו ככר ומברך לעצמו לא יענה אמן על ברכתו של חבירו קודם שיטעום הוא על ברכתו [ועיין עוד בדיון זה בסימן ר"ו דין ה'] וכן לא ילך ממקום למקום עד שיבלע הפרוסה אלא א"כ הוא לצורך אכילה שאי אפשר בענין אחר כגון שאינו יכול לברך במקום אכילתו מחמת נקיות דאז הוא כדעבד (סי' וס"ק ל"ד ל"ה ושה"צ).

טו אם שח אפילו תיבה אחת צריך לחזור ולברך ואם בלע רק הטעם שמצץ בפיו מן הלעיסה א"צ לחזור ולברך בדיעבד ואם לא בלע כלל רק לעס צ"ע ואם הייתה השיחה מענייני הסעודה כגון שאמר להביא כלים לצורך הסעודה או מלח וליפתן אפילו אם הפת נקי ואפילו לא ה' דעתו בשעת ברכה למלח ואח"כ גמלך כיון שחפץ בזה אינו הפסק וכן אם אמר תנו מאכל לבהמה או תנו לפלוגי לאכול אפילו לעשר ואפילו לא אמר שיתנו לו מפרוסת המוציא אלא אומר שיתנו לו ככר שיברך בעצמו כיון שכ"ו מענייני סעודה אינו הפסק בדיעבד אבל לכתחלה אסור להפסיק בדיבור לכל אלו ואפילו ליתן מאכל לבהמה ואפילו להביא מלח או ליפתן לפת שאינה נקיה עד שיבלע מעט (סי' וסקל"ו ל"ו ל"ח ל"ט מ"א ובה"ל ד"ה ומ"מ ושה"צ ובה"ל ד"ה ולא) ואם נזכר אחר המוציא שאינו מעושר יכול לעשר בברכה אבל מע"ש לא יחלל רק יקבע בתחתונו ויבצע בעליונו ואחר הטעימה יחלל (חזו"א דמאי סי' ט"ו סק"ה ע"ש שרוצה לחלק בין דמאי לדאי) וע"ל סי' ר"ו דין ה'.

טז מי שלא נטל ידיו ויצא בברכת המוציא מחבירו ואח"כ נטל ידיו וברך על נט"י וניגב ידיו אין זה הפסק ואם כבר ניגב ידיו ולא בירך על נט"י ואח"כ שמע ברכת המוציא לא יברך על נט"י כיון שכבר יצא בברכת המוציא ואם ניגב ידיו אחר המוציא ולא בירך ענט"י צ"ע אם יברך ואם בירך ענט"י בשעה שחבירו בירך המוציא לא יצא בהמוציא שהרי צריך להבין ולשמע מה שאומר המברך ולא להפסיק בדברים אחרים ואפילו יאמר שכונתי לברכת המברך לא יצא ובעו"ה הרבה נכשלים בזה כליל ש"ק כשהבעה"ב מוציא את בני ביתו בקידוש (סי' וס"ק מ"ה מ"ו ושעה"צ).

יז המברך המוציא ומוציא גם אחרים ושחו השומעים קודם טעימתן אע"ג שהמברך לא שח לא יצאו חוזרים ומברכים ואם המברך שח קודם שטעם אף שהשומעים לא שחו משמע מהפוסקים שאינם יוצאים בהברכה וצ"ע לדינא (סי' מ"ג ועיין סימן רי"ג ס"ק ט"ו דאם המברך הפסיק אח"כ בשוגג או באונס דבעת הברכה לא ה' לבטלה יוצאין אחרים על ידו וע"ש בשה"צ דמשמע דאפי' אם הפסיק אח"כ במזיד וצ"ע).

יח שכה ואכל ולא בירך המוציא אם נזכר בתוך הסעודה מברך על מה שיאכל אח"כ ואם לא נזכר עד שגמר סעודתו אינו מברך ואם אפשר לו לאכול עוד מעט אף שהוא שבע רק שאינו קץ במזונו טוב שיברך המוציא ויאכל (סי' וס"ק מ"ז מ"ח ושעה"צ וע"ל סי' קע"ב).

יט אם הוא מסופק אם בירך המוציא אם לאו אינו חוזר ומברך ויכול לאכול ואם יברך ה' ברכה לבטלה אבל רשאי להחמיר שלא לאכול ואם נזדמן לו אהד שרוצה לאכול פת נכון שיוציאו בברכת המוציא (סי' וס"ק מ"ט ושה"צ).

כ אם בירך במקום המוציא שהנ"ב או במ"מ יצא בדיעבד (סי' ובה"ל ד"ה במקום וע"ל סימן קע"ו דין ה') וכן על כל דבר אם בירך במ"מ יצא חוץ ממים ומלח (בה"ל ד"ה במקום).

כא אם אמר במקום המוציא בריך רחמנא מלכא דעלמא מאריה דהאי פיתא יצא ואם אמר הרחמן במקום רחמנא מסתברא דלא יצא ואם אמר מלכא מאריה דהאי והפת מונחת לפניו אבל לא הזכיר פיתא או שאמר מלכא ולא אמר דעלמא (וע"ל סי' רי"ד דין א') או שאמר ברוך המקום מלך העולם שברא פת זה [שאיין דרך לקרות כך בזמנינו] כל אלו צ"ע וכ"ו בדיעבד אבל לכתחלה אסור לשנות מנוסח הברכה ואם לא שינה כלל מהנוסח רק אמר בלשון אחר קי"ל ברכות נאמרות בכל לשון (סי' וסקנ"ב ג"ג

ובה"ל ד"ה דהאי ושה"צ ועי' לקמן סימן קפ"ה דלמצוה מן המובחר בעינן דווקא בלשון הקדוש).

כב אם אמר ברוך ה' מלך העולם וכי' וחסר תיבת אתה וגם אלקינו יצא (בה"ל ד"ה בריך וע"ע בזה לק' סי' רי"ד דין א').

כג אם שנים או רבים אוכלים יחד בין שהם בני ביתו ובין אחרים אפילו כולם יחד עם בעצמם לברך הידור מצוה שאחד יברך ויוציא את כולם דווקא אם אוכלים בישיבה ובשלחן אחד או בלא שלחן במפה אחת אפילו כל אחד אוכל ומכרו אבל אם אוכלים מעומד או שאין אוכלין על שלחן אחד או מפה אחת אפילו קבעו מקום בתחלה לאכול יחד אינו יכול להוציאם [ובדיעבד אם כוון להוציאם והם נתכוונו לצאת יצאו ואם קבעו הוי סתמא נמי כמתכוין להוציאם ויצאו דיעבד] ולדעת הגר"א אם קבעו מתחלה מקום לאכול יחד או בעה"ב עם בני ביתו א"צ שלחן אחד או מפה אחת אלא שישבו ואוכלין יחד ואינם מפורדים אחד הנה ואחד הנה ואם מקצתם ישבו ומקצתם לא ישבו צ"ע ואם היו רוכבין ע"ג הבהמות והעמידו הבהמות במקום א' ואוכלים או יושבין בעגלה אחת או בספינה אע"ג שהעגלה והספינה הולכת אם הכינו מקום לאכילתם שאמרו נאכל כאן או במקום פלוני יכול אחד להוציאם אבל אם לא קבעו מקום לא מהני דווקא כשיושבים ע"ג הבהמות אבל אם אוכלים מעומד או מפורדים לא מהני מה שקבעו מקום כנ"ל אבל שמש אע"פ שהולך ובא תדיר ואינו קבוע אצל השלחן כיון שדרך אכילתו בכך יכול לצאת אם מתכוון לצאת (סי"א י"ב י"ג וסקנ"ז ג"ט ס"א ס"ב ס"ד ס"ה ובה"ל ד"ה אחד ד"ה בלא ד"ה ישיבה וד"ה אא"כ וד"ה אם ושעה"צ).

כד גם בברהמ"ז אם לא קבעו יחד בין בשנים בין בשלשה אם נתכוונו לצאת ולהוציא יצאו בדיעבד ועיין בסימן רי"ג לענין יין ושאר פירות (ס"ק ס"ה ובה"ל ד"ה או).

כה שנים או רבים שהיו מסובים אם בעל הסעודה אוכל עמהם הוא בוצע והוא קודם אפילו לכהן ות"ח [מיהו אם כל א' אוכל ומכרו ומברכין לעצמן נכון שבעה"ב יכבד להגדול] ואם אינו בעל הסעודה אף שאוכלין בביתו ואוכל עמהם אינו קודם לאחרים ואם בעה"ב אינו מברך הגדול שבכולם בחכמה מברך להוציא כולם והוא קודם לכהן ואם הכהן ע"ה אסור לת"ח להקדימו מפני שהוא כהן שמבזה בזה את התורה ואם נתן לו רשות לברך שלא מחמת כהונה רשאי ואם הכהן ג"כ ת"ח אלא שהוא קטן ממנו טוב שיקדימו ומאריך ימים עבור זה אבל אין חיוב להקדימו כיון שהוא קטן ממנו ואם כולם שוים מצוה להקדים הכהן. [והחתן בינם חתונתו קודם אפילו יש גדול ממנו] ואפילו כל המסובין כל אחד מברך לעצמו על ככרו ג"כ נהנין שהגדול או הכהן בוצע תחלה (סי"ד וסקס"ו ס"ז ס"ח ע' ע"א ע"ב ע"ג ע"ד ושה"צ וע"ל סי' ר"א דין ט').

כו המברך יאמר תחלה ברשות מורי ורבותי אפילו הגדול או בעה"ב בוצע. ואם אחר רוצה לבצוע או לברך בהמ"ז ויש שם כהן שמצוה להקדימו צריך ליטול ממנו רשות ולא מהני מה שיאמר ברשות הכהן אם לא נתן לו הכהן רשות אבל אם בעה"ב או הגדול בוצע א"צ ליטול רשות מכהן ולענין בהמ"ז אם הגדול מברך א"צ רשות מכהן ואם בעה"ב רוצה לברך צ"ע אם צריך רשות מכהן ולכאורה א"צ (סי"ד וסק"ק ע"ה ושעה"צ).

כז המסובים שיצאו בברכת המוציא של הבוצע אין רשאים לטעום מהככר של הבוצע [וי"א אפילו נתן להם רשות לא מהני] עד שיטעום הבוצע ולכן נכון שלא יפרוס להם מהככר עד שיטעום דהוי כהפסק ואפילו כשכל אחד מברך לעצמו אם הככר מונח לפני אחד מצד הפמ"ג שאין מן הכבוד שיטעמו קודם הבוצע אבל אם יש לכל אחד ככר שלם בפ"ע אע"פ שיצאו בברכתו רשאים לטעום מהככר קודם שיטעום הוא ואם יש לפניו פרוסה ולפניו שלם שמצוה לברך על השלמה או שהוא שבת ויו"ט ואין לפניו שלם משנה אלא לפני הבוצע א"כ כולם זקוקים לטעום מהככר משום השלמה או משום לחם משנה ולכן אין רשאים לטעום קודם לו (סט"ו וס"ק ע"ו ע"ז ע"ט פ' פ"א פ"ב פ"ג ושעה"צ).

כח אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונים שמוציאם ידי חובתם אבל אין צריך להמתין על המיעוט המאריכין יותר מדאי שכל המאריך באמן יותר מדאי טועה (סט"ז וס"ק פ"ד פ"ה).

כט הבוצע פושט ידו תחלה כשמביאין אח"כ את הקערה לאכול ואם בא לחלוק כבוד למי שגדול ממנו רשאי (סי"ז).

ל הבוצע נותן פרוסה לפני כל אחד אפילו יש להם ככרות שהוא חיבוב מצוה ולא יורוק חתיכת המוציא על השלחן לפני האורחים אפילו אינו גמאס ואין הבוצע נותן ביד האוכל אלא האחר נוטל הפרושה בידו אלא אם כן האוכל אבל אבל כשאינו אבל אין ראוי לעשות כן ובשבת פורס גם לאבל כדרכו (ס"ו וסי"ח וס"ק פ"ח פ"ט צ'). לא אין אדם מוציא את חבריו בברכת הנהנין [ואפילו דיעבד וע"ל סימן רי"ג] ואפילו בשבת בברכת המוציא בג' הסעודות אפילו אין השומע יכול לברך בעצמו ואפילו לבניו ובי"ב הגדולים אלא א"כ אוכל בעצמו ג"כ ויצא עתה בברכה זו ג"כ לעצמו אבל לקטנים אפילו אינם בניו יכול לברך להוציאם אם אין יודעים לברך בעצמם אפילו אינו אוכל כדי לחנכם במצות וברכת היין דקידוש של לילה או של יום וכן ברכת המוציא בליל א' וב' של פסח וברכת המוציא של פת בליל א' וב' דסוכות כיון שהוא מצוה יכול להוציא אע"פ שאינו אוכל או שכבר יצא (סי"ט כ' וס"ק צ"א צ"ב צ"ג צ"ד צ"ה וסימן רי"ג סקט"ו).

לב יש לאכול הפרושה שבצע עליה קודם שיאכל פת אחר וגם ישאיר מפרוסת המוציא מעט שיאכל אחר אכילתו שישאר טעם המוציא בפיו (ס"כ וס"ק צ"ז). לג אין להאכיל מפרוסת המוציא לבהמה ועוף או לגוי ואפילו חתך פרוסה גדולה מהלחם השלם וממנה חתך פרוסה קטנה להמוציא לא יאכלים אפילו מהפרושה הגדולה שאין זה כבוד להמצוה (ס"ק צ"ז וע"ל סימן קע"א דין ג' מתי מותר להאכיל מאכל אדם לבהמה).

סימן קסח. על איזה מין פת מברכין

א היו לפניו מיני לחמים הרבה מצוה מן המובחר שיברך על פת חטים ויפטור פת של שעורים ואפילו השעורים גדולה יותר וגם נקיה יותר וגם היא שלמה ושל חטים פרוסה מ"מ חטים קודמים וכ"ש שפת חטים קודמת לפת שיפון ושכולת שועל ומ"מ לצאת ידי שמים יותר טוב אם של שעורים שלמה ושל חטים פרוסה אפילו הפרושה ג"כ יותר גדולה יניח הפרושה תחת השלמה ובוצע משתייהן יחד ואם אחר מיסב אצלו יאחז בעה"ב הפרושה והאורח השלמה ויברך בעה"ב ויוציא להאורח בברכתו ואם השלמה מכוסמין או משיפון או שיכולת שועל והפרושה של שעורים וכ"ש של חטים א"צ להחמיר לברך על שניהן אלא יברך על השעורים או החטים דכוסמין ושיפון ושכולת שועל אע"ג שגם הם מחמשת המינים כיון שאינם מפורשים בקרא גריעי מחטים ושעורים. היו לפניו פת כוסמין ושיפון כוסמין עדיף. שיפון ושיכולת שועל שיפון עדיף (ס"א ד' וס"ק ג' ד' י"ב י"ג י"ד ט"ו ובה"ל ד"ה מניח וע"ל סר"ח דכ"א). ב היו שניהן ממין אחד אם היה אחד שלם ואחד פרוסה מברך על השלם אפי' הפרושה פת נקיה וגדולה והשלמה פת שאינו נקי וקטן ואם לא היה לפניו רק פרוסה ונטלה לברך עליה ובתוך כך הביאו לפניו שלמה מניח הפרושה תחת השלמה ומברך ואם כבר בירך על הפרושה יבצע אותה ואם יש לו שני חצאי לחם ואין לו לחם שלם יחברם יחד בעץ או בשום דבר שלא יהא נראה להדיא ואפילו בשבת יכול לחברם אך יזהר שלא יקח לזה עץ שהוא מוקצה ואם נראה להדיא שנתחבר לא מקרי שלם ומ"מ אם יש לו אחר שלם לא יבצע ע"ז שנתחבר וי"א שא"צ להדר לחבר שני חצאים רק בשבת משום לחם משנה אבל לא בחול. ואם נדבקו יחד שני לחמים בשעת אפיה ונתחבר מן האחת והשניה נשארה שלמה טוב שיפריד החתיכה מן השלמה שתהא נראית שלמה וגם לא יבצע ממקום שהיה דבוקה בחבירתה אלא ממקום השלם שבה [מיהו בפרושה ממש אין להקפיד שיבצע בצד השלם דהי שיחתוך מן הצד] (ס"א ב' ג' וס"ק א' ז' ח' ט' י"א).

ג היו שניהם שלמות או פרוסות וממין א' אם היה אחד פת נקיה והאחר פת שאינה נקיה כ"כ וכ"ש אם היא קיבר הנקי קודמת אע"פ שהיא קטנה ואם הנקי פת

עכו"ם ושאינה נקיה פת ישראל והוא אינו נזהר מפת עכו"ם מברך על איזה שירצה שלכל אחד יש מעלה ואם הם שוים פת ישראל קודמת (ס"ד ה' וס"ק ר' ט"ז י"ז ומ"מ טוב לסלק השני משלחן כדלקמן דין ר').

ד' היו שניהם שוים בנקיות וממין אחד וגם שניהם שלמים או פרוסים אם היה אחד מהם גדול הגדול קודם זה. הכלל מעלת ה' המינים [כסדר דאקדמי] קרא כגון חטים לשעורים ושעורין לכוסמין כנ"ל דין א' קודם לכל ואחריו מעלת השלם ואחריו מעלת הנקי ואחריו מעלת הגדול (ס"ב וס"ק ט"ז ושה"צ).

ה' וכ"ז בששניהם שוים בעיניו אבל אם אחד חביב לו יותר מהאחר מעלת חביב עדיפא ממעלת נקי יותר וממעלת גדול ומברך על החביב [אלא א"כ האחר קיבר גמור דבזה י"א דבטלה דעתו] ואם מעלת חביב עדיפא ממעלת ה' המינים יש בזה דיעות ויתבאר דינו בס"י ר"א דין א' (סקי"ג ט"ו ט"ז ושה"צ וע"ל ס"י ר"ו דין י"ב).

ו' כל דינים אלו כשרוצה לאכול משניהם [או שברצונו שיהיה לאכול מזה או מזה ושניהם מונחים לפניו אף שאין רוצה לאכול משניהם] מצוה מן המובחר לבצוץ על המוקדם כסדר מעלות אלו אבל אם אינו רוצה לאכול אלא מאחת מהם א"צ להקדים את השניה מיהא אם יש פת נקיה של עכו"ם ופת שאינו נקי של ישראל ובעה"ב הבוצע חביב עליו פת הנקיה של העכו"ם אלא שנוהר ממנו ואין דעתו לאוכלו טוב לכתחלה שיסלק פת העכו"ם מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא אע"ג שאין דעתו לאכול ממנו ואם יש אצלו אורח ובעה"ב מוציאו בברכתו והאורח אוכל מפת העכו"ם התירו לבעה"ב מפני כבוד האורח שיבצע על הפת של העכו"ם הנקיה כיון שהיא ג"כ חביבה עליו ויכול לגמור כל סעודתו על פת של עכו"ם כיון שהתחיל בהיתר והרבה אחרונים מפקפקים על היתר זה דהוי כגדר וצריך התרה אבל אם אינה חביבה עליו אע"פ שהיא חביבה על האורח או שאינו מוציאו בברכתו לכו"ע יברך על פתו הכשרה ואם בעה"ב אוכל הפת עכו"ם הנקיה וב"ב שמוציאם בברכתו אוכלים רק הפת ישראל אם אין דעתו לאכול אלא פת עכו"ם יבצע עליה ואם דעתו לאכול משניהם יבצע על איזה שירצה כנ"ל דין ג' (ס"א ה' וס"ק ה' י"ט כ' כ"א כ"ב ובה"ל ד"ה על).

ז' יש ג' חילוקים בדין פת א' פת גמור ב' פת הבאה בכיסנין ג' מעשה קדירה. פת גמור מברך עליו המוציא בכל שהוא וברהמ"ז בכזית. פת הבאה בכיסנין מברך עליו בורא מיני מזונות ומעין ג' אם לא קבע עליו ואם אכל כדי קביעות מברך המוציא וברהמ"ז. מעשה קדירה אפילו קבע עליו מברך במ"מ ומעין ג': פת הבאה בכיסנין היינו כל פת שאין דרך לקבוע עליו סעודה כמו שיתבאר להלן א"ה מברך עליו במ"מ ולאחריו ברכה אחת מעין ג' ואם אכל ממנו כשיעור שדרך בנ"א לקבוע סעודה דהיינו כשיעור סעודה קבוע של ערב ובוקר אע"פ שהוא לא שבע ממנו צריך ליטול ידיו ולברך ענט"י והמוציא ובהמ"ז [ואם אכלו לבדו צריך שיאכל שיעור שאחרים רגילים לקבוע עליו סעודה לבדו ואם אכלו עם בשר או דברים אחרים שמלפתים בו הפת סגי כשאוכל שיעור שאחרים רגילים לקבוע עליו כשאוכלים ג"כ עם דברים אחרים] ויש מחמירים שכשיעור ד' ביצים הוא שיעור קביעות סעודה וטוב לחוש לדעתם שלא לאכול כשיעור ד' ביצים בדבר כ"ש להסתפק בו מדינא אם הוא פת הבאה בכיסנין כדלק' (ס"ו וס"ק כ"ד כ"ה כ"ו ושה"צ) ושיעורו לערך כמו כוס רגילה של טהיי יכול לאכול מיני מזונות ולברך מעין ג' (שיעורין של תורה) ובחזו"א מסופק בכיסים הממולאים עם פירות אם הפירות מצטרפין לשיעור קביעות סעודה אבל אם גילשו עם תבלין ובשמים פשיטא דמצטרפין (או"ח ס"י כ"ו סק"ח וע"ל ס"י ר"ט דין א').

ח' אם אוכל שיעור שאחרים אין קובעין עליו אע"פ שהוא קובע עליו אינו מברך אלא בורא מיני מזונות וברכה אחת מעין ג' [ומיהו אם הוא זקן או נער שאכילתו מועט בטבע אם אכל שיעור שבני מינו מסתפקין בשיעור אכילה כזו הייב בהמוציא ובהמ"ז] ואם אכלו לבדו ושבע ממנו אף שאחרים לא היו שבעים ממנו לבדו כיון שאם אכלו אותו עם דברים אחרים היו שבעים ממנו ג"כ צריך לברך עליו המוציא וברהמ"ז (ס"ו וסקכ"ד ובה"ל ד"ה אע"פ).

ט אם מתחלה היה בדעתו לאכול ממנו מעט ובירך במ"מ ואח"כ נמלך לאכול עוד עד שיעור קביעות סעודה א"צ ליטול ידיו ולברך ענט"י והמוציא אלא א"כ יש במה שלא אכל עדיון שיעור קביעות סעודה ומ"מ מסתבר שצריך לחזור ולברך במ"מ שאין ברכתו הראשונה פוטרת כיון שהיה בדעתו מתחלה שלא לאכול יותר וכ"ו לענין נט"י והמוציא אבל לענין בהמ"ז מצטרף הכל לשיעור קביעות סעודה וצריך לברך בהמ"ז כיון שהשלים לשיעור קביעות סעודה עם מה שאכל מקודם (ס"ו וס"ק כ"ו ושעה"צ).

י מהו פת הבאה בכיסנין יש בזה ג' פירושים דעת רוב הפוסקים שהוא פת העשוי כמין כיסים שממלאים אותם דבש או סוקר או אגוזים או שקדים או שומשמין ותבלין ואפילו גילושיה מתחלה במים כשאר פת ואפילו נלקח ממנו הפירות ואוכל רק העיסה מברך במ"מ כיון שנאפה עם מילוי הפירות [ואם אינו אוכל העיסה רק הפירות שבפנים לבד מברך הברכה של הפירות] וכ"ו דוקא אם טעם המילוי נרגש הרבה מאד יותר מטעם העיסה ולא טעם כל שהוא ולכן העיסה שעושין בפורים וממלאים אותם בשומשמין לא בטל מנהג שם פת עד שיהא טעם השומשמין ניכר יותר מטעם העיסה. ופת הנאפה בתנור [או באילפס בלא משקה] בבשר או בדיגים או בגבינה דינו כפת גמור ואם עשויין ריקים קטנים ומעורב בהן פתיתין של בשר וניכר שאין עשויים אלא לקינוח אחר הסעודה דינם כפת הבאה בכיסנין [ואם אפאה אח"כ במחבת במשקה יתבאר בדין כ"ב בע"ה] (ס"ו י"ז וס"ק כ"ו כ"ח ל"ג צ"ג צ"ד ושה"צ ובה"ל ד"ה טעונים וד"ה שכמעט).

יא ויש מפרשים שפת הבאה בכיסנין היא עיסה שעירב בה בעת הלישה דבש או שמן או חלב או ביצים או מיני תבלין ואפאה ודוקא שיש בה הרבה תבלין או דבש וחלב שיהא הרוב מהן ומיעוט מים וניכר טעמם יותר מהקמח אבל הלחמים שאופים עם מעט שמן ותבלין או נותנים בו זאפרא"ן להטעימו ולנאותו או מעט צמוקים וכן מיני עוגות קטנות שנילוש במעט דבש או ביצים והרוב ממים דינם כפת גמור וכ"ש אותם שמבשלים קודם מים עם מעט שיבולת שועל ולשין עוגות דקות במים אלו בלא דבש וביצים שבוה אפילו נרגש טעם השיבולת שועל הרבה פת גמור הוא שגם שיבולת שועל מין פת אלא א"כ העוגות דקין ויבשים מאד עד שנפרכים כדלקמן דין י"ב ופת שנאפה במי ביצים שקורין קיכלא"ך הוא בכלל פת כיסנין אם רובו מי ביצים ומיעוט מים וכנ"ל ומ"מ ירא שמים לא יאכל כ"א כשכל הלישה על מי ביצים בלי תערובות מים אלא א"כ דק ויבש (ס"ו וס"ק כ"ט ל' ל"א ל"ג ל"ד צ"ד ובה"ל ד"ה הרבה).

יב ויש מפרשים פת הבאה בכיסנין הוא פת הנעשה מה' מיני דגן במים ועושין אותן יבשים ודקים עד שנפרכין ודוקא בכה"ג שהם יבשים מאד ואינם עשויים לאכילה רק כוססים אותם לקינוח אבל אותן לחמניות שבלילתם עבה שנעשים מקמח ומים אף שהם דקים לחם גמור הוא שעשויים לאכילה אלא א"כ היו ממולאים בתבלין או גילוש בדבש וכה"ג כדלעיל (ס"ו ח' וס"ק ל"ה ל"ו ושה"צ).

יג הלכה ככל אלו הדעות שעל כל דברים אלו מברכים עליהם במ"מ וברכה א' מעין ג' ואם אוכל אותם תוך הסעודה אם אוכלם למזון ולשבוע א"צ לברך עליהם שנפטרו בברכת המוציא אפילו אוכל רק מעט אבל אם אוכלם לקינוח ומתיקה בזה אם הוא פת כיסנין לכל הדעות כגון שממולא וגם גילוש בדבש וכה"ג והוא דק ויבש צריך לברך עליהם במ"מ [אלא א"כ אוכל מהם כדי קביעות סעודה] אבל לא ברכה אחרונה שבהמ"ז פוטרתה ואם הם רק ממולאים בפירות ג"כ המברך תוך הסעודה במ"מ לא הפסיד שלדעת רוב הפוסקים זהו פת כיסנין אבל אם אוכל דבר הנילוש בדבש או במי ביצים וכה"ג כגון לעק"ך וקיכלא"ך או שאוכל כעבים יבשים לא יברך תוך הסעודה ולכתחלה ראוי ונכון שיכין בשעת ברכת המוציא לפטור אותם (ס"ו ח' וס"ק מ"א מ"ב ובה"ל ד"ה טעונים).

יד וכ"ו בעניני פת אבל מעשה קדירה שבאין למזון ולתבשיל, תמיד מחמת הסעודה הם באים ונפטרים בברכת המוציא ואפילו הם ממולאים בפירות כגון אותן שקורין

עפ"ל פלאדי"ן וכדומה הפרי בטיל לגביהו ואין להחמיר וליקח קצת תפוחים מתוכם ולברך בורא פרי העץ דהיי ברכה לבטלה (ס"ק מ"ג).

טו אותן לחמניות שמערבין קמח עם הרבה מים בקדרה כמו דייסא ושופכין על עלי ירקות ונאפים בתנור עם העלים או נאפים על מחבת בלא שמן אם אינם רכים ודקים ביותר דין לחם עליו אבל אם הם דקים ורכים מאד יש לו דין פת כיסנין ואותן שקורין וואלפלאטק"ס שמתפשטין באפייתן ונעשין דקים וקלושים הרבה יותר מהלחמניות הנ"ל אין לברך עליהם המוציא אפילו קבע כדלקמן דין י"ח (ס"ח וס"ק ל"ז ל"ח).

טז אותן ריקקים דקין שנותנין מרקחת עליהם כיון שאין מתכוונים לאכול הרקיקים רק שעושין אותן שלא יטנפו הידים מהמרקחת נעשים טפלים להמרקחת וברכת המרקחת פוטרתן ואם אכל המרקחת מלמעלה והשאיר הרקיקים ואכלם בפני עצמם צריך לברך עליהם בורא מיני מזונות אך אם אכלם יחד ונשאר עוד קצת ריקק בלא מרקחת א"צ לברך עליו כיון דעיקר אכילתו היה ביחד ונעשה לטפל אבל אותם הדובשנים שטובים לאכול בעצמם א"כ כונתו גם בשביל הדובשנים וממילא הם עיקר ומברך עליהם במ"מ ופטר המרקחת ודוקא שנאפו ביחד אבל אם אפה הדובשני לבד ואח"כ מניח עליהם המרקחת אין המרקחת טפילה דכוונתו לאכול שניהם ואין המרקחת באים ללפת הדובשנים וצריך לברך על שניהם (ס"ח וס"ק מ"ה מ"ו).

יז אותם שעושין גומא בכירה ונותנים בו קמח ומים מעורבים בו ונאפה שם יש לו דין פת כיסנין וי"א דדוקא שבלילתו רכה מאד אבל אם אינה רכה כל כך מברך המוציא וצ"ע לדינא (סט"ו ובה"ל ד"ה קמח).

יח אותם שלוקחים קמח ומים ומערבין אותם ושופכין על הכירה והוא מתפשט ונאפה אין מברכין עליו אלא במ"מ וברכה אחת מעין ג' ואפילו קבע סעודתו כדן מעשה קדירה וי"א שאם קבע מברך עליו המוציא ומחמת זה אין לאכלה אלא תוך הסעודה כ"כ בא"ר ובמג"ג הכריע כדעה ראשונה (סט"ו וס"ק צ').

יט לחם שאין אופים בתנור אלא בחמה דינו כמעשה קדרה ומברך עליו במ"מ ואפילו קבע עליו וי"א שאם עשאה ערוכה ונאה כעין גלוסקא מברך עליו המוציא ועכ"פ לאכול מזה כדי שביעה בודאי יש ליהור שלא לאכול כ"א בתוך הסעודה (סט"ו וסקצ"ב).

כ בצק שאופין בשפוד ומושחין אותו בשמן או במי ביצים דינו כמעשה קדרה ומברך עליו במ"מ ואפילו קבע עליהו אבל לחם שאפאו בשפוד מברך עליו המוציא ואפילו לא קבע עליו (סט"ו וס"ק צ"א ושה"צ וע"ל סי' תנ"ד דין ד' דין עיסת הכלבים).

כא עיסה שבלילתה עבה דהיינו לאחר שיצק המים לתוך הקמח לש אותה עב כמו פת ואח"כ לא אפאה אלא בישלה במים או טיגנה בשמן יש לה דין מעשה קדרה ומברך עליה במ"מ ומעין ג' אפילו קבע עלי' ואפילו יש בכל פרוטה כזית ואפילו יש עליה צורת לחם ואם אכל ממנה כדי שביעה שחיוב בהמ"ז הוא מה"ת בזה יש חילוק שאם בתחלה לא היה בדעתו לאפותה רק לבשלה או לטגנה מברך אחר' מעין ג' אבל אם היה בדעתו מתחלה לאפותה ואח"כ נמלך ובישלה צריך לברך אחר' בהמ"ז וירא שמים ראוי לו להחמיר שאפילו אם בתחלה לא היה בדעתו לאפותה ואפי' לא יאכל כדי קביעות סעודה ולא כדי שביעה אפי' לא יאכלנה אלא תוך הסעודה ויכוין לאכלו למזון ולא לקינוח כדי שתפטר בברכת המוציא שבירך על הלחם וי"א שאם מכוין בהדיא לפטרם בהמוציא נפטרים אפילו אכלו לקינוח ואם ממולאים בשר נפטרים בכל גונו בברכת המוציא דסתמן באין למזון (סי"ג וס"ק ס"ז ס"ח ס"ט ע' ע"א ע"ג ע"ה ע"ו ובה"ל ד"ה וירא שמים) ודעת החזו"א גראה דקי"ל דלעולם מברך עליה במ"מ ומעין ג' ואפילו קבע עליו ואכל כדי שביעה ואפילו היה בדעתו מתחלה לאפותה פת ואח"כ נמלך אבל אם חזר ואפאה אח"כ הוי לחם גמור וכ"ש כשחלטה ואפאה הלכך הלחמים שקורין בייג"ל הנחלטין או מתבשלין קודם אפייתן לחם גמור הוא (תו"א או"ח סימן כ"ו ס"ק ב' ג' ט').

כב וכ"ז לא מיירי אלא בדאית ב"י אחר הבישול והטיגון כזית וגם תואר לחם אבל אם אין בו תואר לחם כגון לאקשי"ן לכו"ע דינו כמעשה קדרה אפילו קבע ואכל כדי שביעה אבל פשטיד"א וקרעפלא"ך שממולאים בבשר או דגים מקרי תואר לחם

[ואם עשויוין ריקים דקים וניכר שהם עשויים רק לקינוח עיין לעיל דין י' דאפי' נאפה בתנור לא עדיף מפת כיסנין] (סי"ג וס"ק ע"ח פ' פ"א ובה"ל ד"ה ופשטיד"א).

כג ואם בשעת לישה גילוש בשמן ודבש וכיוצא בו ואח"כ בשלה או טיגנה אם לא קבע עלי' לכו"ע מברך במ"מ ומעין ג' דהא אפי' אפאה מברך במ"מ כדלעיל דין י"א כדין פת כיסנין ואם קבע עלי' ראוי לירא שמים שלא יאכלנה אלא תוך הסעודה (סי"ג וס"ק פ"ב ואם אכל כדי שביעה ע"ל דין כ"א באיזה אופן צריך לברך בהמ"ז ולד' החזו"א שם לעולם דינה כמעשה קדרה).

כד עיסה שבלילתה רכה שאפאו בתנור בלא משקה מברך עליו המוציא וג' ברכות אפילו לא קבע עליהם [אא"כ היו דקין ביותר כנ"ל דין י"ב] וכן אם אפאו באילפס בלא משקה [ואפילו חזר ובישלו אם יש כזית דינו כפת כדלקמן דין כ"ט] אבל דבר שבלילתו רכה ולא אפאו בתנור אלא טיגנו באילפס במשקה דינו כמעשה קדרה ומעט משקה שמושחין בו האילפס שלא ישרף העיסה לא מקרי משקה והוי אפי' גמורה (סי"ד וס"ק פ"ו פ"ז ס"ט וחזו"א אר"ח סי' כ"ו סק"ט).

כה עיסה שחלטת ברותחין ואח"כ אפאה בתנור או באילפס בלא משקה מברכין עליו המוציא אפילו היתה בלילתו רכה כשחלטת ואח"כ אפאה מברך המוציא אבל אם טיגנה בשמן או בדבש הרבה עד שהמה עיקר הטעם לגבי הקמח אע"ג שאפאו אח"כ מברך במ"מ אם לא קבע עליו ואם ה"ל בלילתה עבה ואח"כ טיגנה במשקין י"א שראוי ליי"ש שלא יאכלנה אלא תוך הסעודה כנ"ל דין כ"א (סי"ד וסקפ"ג פ"ה ובה"ל ד"ה וכ"ז).

כו פת שפיררו דק דק אע"פ שאין בו כזית ולא תואר לחם והוא כסולת מברך עליו המוציא [ובהמ"ז אם אכל כזית] ואפילו שרה הפירורין במים כל שלא נתחברו יחד וגם לא נתלבנו המים עי"ז מברך עליהם המוציא ואם אכל כזית מהם מברך בהמ"ז (סי"י וס"ק ס').

כז פת אפי' פחות מכזית אפילו כל דהו מברך עליו המוציא אבל לאחריו אין מברך שום ברכה אחרונה כל שלא אכל כזית (ס"ט וס"ק מ"ז מ"ח) והאוכל כיסים ממולאים אין המולייתא מצטרפת לכזית לבהמ"ז ואולי אף לברכת מעין ג' אבל גילושות בתבלין ובשמים מצטרפים אף לכזית וצ"ע (חזו"א א"ח סי' כ"ו סק"ח וע"ל סר"ח דכ"ב).

כח פת שפיררו עד שהחזירו לסולת ואח"כ חזר וגיבלו בשומן וכיוצא בזה [שקורין קניידלי"ך או חרענולי"ך] ובישולם בקדרה או טיגנם במחבת במשקה מברך עליהם במ"מ אפילו יש בהם כזית ואפילו אכל הרבה כדין מעשה קדרה ואם אפאן נכון שלא יאכלם כ"א תוך הסעודה אלא א"כ גילוש ברוב שומן או דבש שאז מברך עליהם במ"מ כדין פת כיסנין ואם גיבלם במים לבד ואפאן יש להם דין פת גמור (ס"ק ג"ט) ואותן לחמים שצובעים במי ואפריו"ן אפילו אין בפרוסות כזית מברך המוציא לפי שאינו שרירי (בה"ל ד"ה שפת).

כט פירורי לחם שנתבשלו בכלי ראשון שעומד על האש או עכ"פ שהי' היד סולדת בו אם אין בהם כזית בשום אחד מהם אע"פ שיש בו תואר לחם מברך עליהם במ"מ ומעין ג' ואפילו קבע עליהם כדין מעשה קדרה ואם יש כזית אפילו באחת אפילו אין בהם תואר לחם מברך עליו המוציא ופוסט גס את השאר הקטנים [ואם אוכל את הפירורים הקטנים שאין בהם כזית לבדם מברך עליהם במ"מ ומעין ג' כדין מעשה קדרה] ודוקא שהי' בה כזית מקודם ולא נפתחה משיעור זה ע"י בישול ואין מצרפין לה מה שנתדבקה ע"י חברותי' או שנתפחה ע"י המשקה ואם אחר בישול הי' בו כזית ואח"כ פיררו לפירורין קטנים יש בזה ספק (סי"י וס"ק ג' ג"ב ג"ג ג"ד ובה"ל ד"ה אם וד"ה ואם) ובחזו"א כתב שאם הרס תוארו אחר הבישול ג"כ בטל אבל אם פותת ואוכל מיד נראה דאינה בטילה לכו"ע וצ"ע (או"ח סימן כ"ו סק"ה ט') ואם לא הי' בו תואר לחם ולא כזית כשבישלו ואח"כ חזר ואפאו באילפס בלא מים הוי לחם גמור ואם עירב בו שומן הרבה או שאר משקין הוי ליה כפת כיסנין ואם בישלו או טיגנו במשקין דינו כמעשה קדרה (שם סק"ט) אבל אם הי' בו דין פת כשבישלו ואח"כ טיגנו במשקין נראה דנשאר עליו דין פת (שם ס"ק י') ומצה מבושלת כל שאין פרוסה כזית דינה כמעשה קדרה אף שרוב מצות אין מפסדין תואר לחם בבישול. ונראה דוקא שנתבשל

שיעור בישול או כמאכל בן דרוסאי אבל הוחלטו ברותחין וסילקו מיד אין יוצאין מתורת לחם (שם).

ל לחם שפיררו ונתחבר ע"י דבש ומרק או מים אם יש בפרוסות כזית אפילו באחת מהם מברך עליו המוציא אפילו אין לו תואר לחם כמו לעיל בנתבשלו מיהו בזה עדיף מנתבשלו שאפילו אין בו כזית [בין שלא היה מתחלה כזית ובין שנמוח בקדרה (חזו"א או"ח סי' כ"ו סק"ה)] אם יש בו תואר לחם דהיינו שניכר וידוע שהוא לחם מברך המוציא אפילו רוצה לאכול רק כל שהוא ואם אכל מהפירורין כשיעור כזית מברך עליו בהמ"ז ואם נתלבנו המים מחמת הפירורין אפי' לא נתדבקו מקרי שאול לו תואר לחם לכן אם אין בו כזית דינו כמעשה קדרה ע"כ הנותנים חתיכת פת שמבישים על הגחלים בשכר [שקורין פעני"ץ] ואין בהם כזית והשכר מתלבן ע"י השרי' מברך במ"מ ואם נתן רק מעט לחם דק דק בתוך שכר חם שיתן בו טעם ולא בשביל אכילה אין מברך רק שהכל על השכר שהוא העיקר והלחם אין בו ממשות ודבר חשוב וי"א שפת השרוי ביין אדום מקרי שהלך לו תואר לחם [לכן אם אין בו כזית מברך במ"מ] אבל לא ביין לבן וי"א שאין חילוק בין לבן לאדום אלא דוקא אם נשתתה הרבה ונימוק הפת עד שאבדה צורתה או שנשתנה היין מצורתו ע"י הפת השרוי בתוכו שאז מברך במ"מ וצ"ע לדינא ולענין ברכת היין ע"ל דין ל"ג (ס"י י"א י"ב וס"ק ג"א ג"ב ג"ח ג"ט ס' ס"א ס"ב ס"ד ס"ה ובה"ל ד"ה ביין).

לא אם נתבשלו בכלי שני דינם כדן נתדבקו בדין ל' דכלי שני אינו בישול ואם הפירורין בקערה ועירה עליהם רותחין מכלי ראשון יש בזה ספק אם יש בזה דין בישול או לא ולכן אם אין בפירורין כזית ויש בו תואר לחם יברך על פת אחר תחלה (סקנ"ב וע"ל בסוף דין כ"ט בשם החזו"א).

לב אם לא בישל הפת בקדרה רק טיגנו במשקה במחבת יש בזה ספק אם דינו כבישול ולכן נכון שטיגון שאין בו כזית ויש בו תואר לחם לא יאכל כ"א בתוך הסעודה אבל אם יש בו כזית פשיטא דמברך המוציא דלא גרע מנתבשלו (ס"ק נ"ו) ובחזו"א כתב דטיגון אין לו דין בישול רק דין נתדבקו (או"ח סי' כ"ו סק"ט) ואם נטגן באופן שאינו בטל כגון שיש בו כזית או תואר לחם מברך עליו המוציא אף שטיגנו בשאר משקין כגון שמן ודבש (שם ס"ק י').

לג השורה פת כיסנין ביין או ביין שרף וכן השורה פת ביין בין שיש בהם כזית ובין שאין בהם כזית בין ביין לבן ובין ביין אדום אם כונתו על הפת והיין בא רק למתק האכילה אין לברך על היין שהיין טפל אבל אם כונתו גם בשביל שתיית היין שרוצה לאכול ולשתות ביחד נכון שיברך בתחלה על קצת יין בפ"ע בפה"ג וברכה על הפת השרוי ואם כונתו רק בשביל היין שבו והפת בא רק למתק השתיה נעשה הפת טפל ואין מברך רק בפה"ג ולכן השותים קאווי' וטובלין בו פת כיסנין שכונתו בשביל שניהם נכון שקודם שברך על הפת כיסנין יברך על הקאווי' וישתה מעט ויותר טוב שיברך מתחלה על הפת כיסנין בלבד בלא שרי' ואח"כ יברך מתחלה על מעט צוקע"ר ברכת שהכל להוציא הקאווי' (סקס"ה וע"ל סי' רי"ב דין ו').

סימן קסט. דין שמש הסעודה

א כל דבר שמביאין לפני האדם שיש לו ריח או טעם חמוץ והאדם תאב לו צריך ליתן ממנו לשמש מיד ואפילו אין מזונותיו עליו אפילו אינו משמש בסעודה רק מבשל [דאם אוכלין לפניו ואין נותנין לו מיד יכול להזיק לו] ובדבר מעט סגי ואפילו הביאו לו כמה מינים צריך ליתן לו מכל מין ומין ומדת חסידות ליתן לו מיד אפילו מדבר שאין בו ריח וטעם חמוץ מכל מין דמצטער הוא כשרואה שאר אנשים אוכלים והוא אינו אוכל [אבל מדינא אין חייב ליתן לו עד אחר האכילה כדלקמן סימן ק"ע דין י"ב] ואם התנה עמו בשעת שכירתו לפטור לא מהני התנאי ואם אמר לו שכל אימת שתביא לי דבר שיש בו ריח או טעם חמוץ אני מרשה לך לטעום מתחלה סגי בזה וכל זה כשאינו אוכל עמהם ביחד אבל אם גם הוא אוכל עמהם א"צ להקדימו ומסתבר דאמילו

אינו אוכל עמהם ממש רק שיאכל מאותן האכילות שמביא לבעה"ב א"צ להקדימו ואפשר שלכן אין נזהגין העולם ליוהר בזה (ס"א וס"ק א' ב' ג' ד' ובה"ל ד"ה כל וד"ה צריך וד"ה לשמש וד"ה מיד).

ב אפילו אדם דעלמא שאינו משמשו אם עומד בשעה שמביאין לו דבר שיש לו ריח או חימוץ צריך ליתן לו מעט לטעום שלא יבא לידי סכנה [ואם הריח ריח מאכל ומתאחה לו ואין נותנין לו כל רוק שיבוא לתוך פיו מחמת תאות המאכל לא יבלע אלא ישליך הרוק מפיו] ואפשר דמטעם זה המנהג בכל ישראל כשאדם נכנס לבית חבירו בשעה שאוכלין קוראין לו לאכול (ס"ג ובה"ל ד"ה לשמש).

ג ולא יתן אחד מן המסובין לשמש בזמן שהשמש או הנותן או הבעה"ב מחזיק כוס בידו שמא ישפך הכוס עי"ז וי"א דגם בעה"ב עצמו לא יתן לשמש בזמן שהכוס ביד השמש ודוקא לשמש אבל אם א' מן המסובין נותן לחבירו מותר אפי' כוס ביד בעל הבית או ביד הנותן דמסתמא אין בעה"ב מקפיד עי"ז כיון שזימנן ואפשר דאפילו כשהכוס בידו של המקבל מותר בזה אבל לאדם אחר שלא זימן אסור ליתן אפילו אין הכוס בידו ולא ביד בעה"ב שאין אורח מכניס אורח (ס"א וס"ק ה' ו' ז' ח' ושה"צ וע"ל סי' ק"ע דין ל' אם מותר ליתן לבנו או לעבדו של בעה"ב).

ד אסור ליתן לשמש פת אלא א"כ יודע בו שנטל ידיו שמא מתוך טרדתו ישכח אבל לאדם אחר מותר ליתן אלא א"כ רואהו שרוצה לאכול בלי נטילה ויש מחמירין בזה וכן להמחמירין לא יתן לאכול אלא למי שידע בו שיברך או שמוחזק לכשר אבל לדעה ראשונה אין אסור אלא א"כ יודע בו שלא יברך ואם נותן לעני בתורת צדקה יש להקל כדעה ראשונה ואם יודע בו שלא יברך אסור ליתן אף בתורת צדקה אא"כ הוא אנוס שאינו יכול לברך לא נפקע ממנו חיוב צדקה עי"ז (ס"א ב' וס"ק ט' י' י"א וע"ל סי' ק"פ דין ו').

ה השמש שנותנין לו פרוסות פת אם יש שם אדם חשוב בסעודה א"צ לברך אלא ברכה אחת על הכל שבדאי האדם חשוב יזהיר שיתנו לו כל צרכו מפת וכן דבר שיש בו ריח או טעם חימוץ שודאי האדם חשוב יזהיר שיתנו לו אבל דברים אחרים שאין בו ריחא וקיוהא צריך לברך על כל מה שיתנו לו כ"כ הט"ז והמג"ג מפסק בזה ואם נותנין לו הרבה כוסות צריך לברך על כל כוס אלא א"כ היה דעתו בפרוש לפטור הכל שהרי א"צ ליתן לו אלא לטעום ולא יותר ואפילו מדת חסידות אין בזה והוי כנמלך אבל בפת מסתמא יתנו לו כל צרכו אם יש שם אדם חשוב (ס"ג וס"ק י"ב וי"ג ושעה"צ).

ו שנים [ואפשר דה"ה תשעה] שהיו אוכלין ביחד דבר שחייב בזימון השמש אוכל עמהם בלא נטילת רשות שבדאי ניחא להו כדי שזימנו ולא יאכל רק מעט שיוכל להצטרף עמהם אבל אם היו שלשה או עשרה לא יאכל בלי רשותם (ס"ג וס"ק י"ד ובסימן ק"ע סכ"א וס"קמ"ג).

סימן קע. דברי מוסר שיגהג אדם בסעודה

א יזהר מרובי אכילה ושתיה אלא יאכל וישתה רק להעמיד ולהברות את גופו מזומן לעבודת הגפש ובזה הוי כל סעודותיו סעודת מצוה ויטיב לבו בסעודתו אם מעט ואם הרבה יאכל פתו בשמחה ויאכל הטוב והמועיל לו לרפואה ולא מה שערב לו לפי שעה (סקמ"ה וע"ל סי' קג"ו דין ט"ו וע"ל סי' רל"א דין ב').

ב לא ישן סמוך לאכילה אלא ימתין (שם).

ג יזהר מאד שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף (שם).

ד אין משיחין בסעודה אפילו בד"ת שמא יבא לידי סכנה ואפילו מי שנתעטש בסעודה אסור לומר לו אסותא ודוקא בשעת אכילה גופא אבל בין תבשיל לתבשיל מותר (ס"א וס"קא).

ה מצוה על כל אדם ללמוד תורה על שלחנו משנה או הלכה או אגדה או ספרי מוסר ואינו יוצא במה שמברך בהמ"ז ועכ"פ יאמר איזה מזמור וטוב לומר אחר ברכת המוציא מזמור ה' רועי לא אחסר (ס"א וע"ל סי' א' דכ"ג וסי' קס"ו ד"ב וסרס"ו ד"א וסי' קס"ז דין י').

ו יצא באמצע הסעודה לחוץ לדבר עם חבריו והפליג שעה או שתים צריך לחזור וליטול ידיו כיון שהסיח דעתו ואפילו אינו רוצה לאכול רק לשתות כיון שהוא תוך הסעודה חיישינן שמא יאכל לכן לא ישתה בלי נטילה ומ"מ המוציא א"צ לברך שנית אף אם בודאי נגע במקום הטינופת ואם נוטל פת בידו בשעה שמדבר א"צ נטילה דדעתו עליו ואינו מסית דעתו (ס"א וס"ק ח' ט' וע"ל סי' קע"ח דין ז').

ז וכן אם יצא להטיל מים נוטל ידו אחת ששפשף בה ואם שפשף בשתי ידיו צריך ליטול שניהן ואפילו רוצה רק לשתות אבל אינו מברך על נט"י אפילו רוצה לאכול ואם לא שפשף אינו נוטל כלל אפילו רוצה לאכול אם יודע שלא נגע במקום טנופת ומצוה לשפשף הניצוצות של מ"ר אם נתזו על רגליו שלא יראה ככרות שפכה וגם שאסור לברך כשהמ"ר על רגליו וכן אם עשה צרכיו צריך לחזור וליטול בברכה אפי' לא נגע בידיו ומ"מ המוציא א"צ לברך שנית אפילו יודע שנגע במקום הטנופת (ס"א וס"ק ד' ה' ו' י' ובה"ל ד"ה אם ושה"צ וע"ל סימן קס"ד דין ב' ומש"כ בשם החזו"א).

ח היו מסובין בסעודה ויצא אחד לחוץ להטיל מים או לדבר עם חבריו כשהחזר ונוטל ידיו אם רוצה לאכול יכול ליטול בחוץ אבל אם אינו רוצה לאכול אלא לשתות אינו נוטל אלא בפני כולם שלא יחשדוהו שלא נטל (ס"א ושה"צ אות י').

ט שנים שאוכלין יחד וסילק אחד ידיו מן הקערה לשתות [או לדבר אחר] חברו מפסיק ג"כ עד שיגמור שתייתו והוא שלא ישהה הרבה ולא יפסיק בדברי שיחה אבל אם הם שלשה אין השנים פוסקים בשביל האחד (ס"ב וס"ק י"ב י"ג).

י אין דרך ארץ לת"ח לשתות מים בפני רבים אלא יהפוך פניו לצד אחר ושאר משקים מותר וי"א שבשעת סעודה א"צ להפך פניו אפילו למים (ס"ק י"ג) ואין לשתות מעומד (סי' רצ"ו ס"ק ו').

יא אשה שאין בעלה עמה אין לה לשתות יין ואם רגילה לשתות בפני בעלה מותרת לשתות מעט שלא בפני בעלה וכשהיא בדרך באכסניא אפילו בעלה עמה אסור וה"ה בשאר משקין המשכרין (ס"ק י"ג).

יב כשהשמש מערה מן האילפס לתוך הקערה אין דרך ארץ שיניח באילפס כלום לצרכו אלא יערה הכל והם יניחו לו כל אחד בקערה מעט בשבילו ועיין סי' קס"ט דין א' שמדת חסידות ליתן לו גם מיד (ס"ג וס"ק י"ד ט"ו).

יג אין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו שלא לביישו (ס"ד).

יד לא יהא אדם כעסן ורגזן בסעודה מפני שמונע לב"ב לתת כלום לעניים מפני יראת קפדנותו ועוד שהאורחים וב"ב מתביישים או לאכול פן יתרגש ויקפיד על אכילתם (ס"ו וס"ק י"ח וע"ל סי' ק"פ דין ג').

טו הנכנס לבית כל מה שיאמר לו בעה"ב יעשה ואפילו דבר שיש בו קצת גסות ושררה שלא היה עושה האורח מפני ענוה אעפ"כ יעשה וכן אם אומר לו לעשות איזה שירות בתוך ביתו יעשה אבל אם משלחו חוץ לביתו כגון לשוק א"צ לשמוע לו ואם האורח נהג איזה פרישות בדבר שעושה משום סרך איסור אינו מחויב לשמוע לבעה"ב אבל דבר שהוא פרישות בעלמא טוב לגבר להסתיר מעשיו ואם בעה"ב מפצירו לאכול ולשתות והוא אינו תאב יותר מצדד בבגדי ישע שאינו מחויב כדי שלא יזיק לו האכילה (ס"ה וס"ק ט"ו י"ז ובה"ל ד"ה הנכנס).

טז לא יאחז אדם פרוסה יותר מכביצה בידו אפילו אינו אוכלו בבת אחת אבל כביצה מותר אבל לא יאכל כביצה בבת אחת ואם אכל ה"ז גרגרן (ס"ז וידי"ט ושה"צ).

יז השותה כוס יין של רביעית ישתה בשני פעמים דהיינו שיפסוק באמצע ואם שתה בשלושה פעמים ה"ז גס הרוח ואם שתה בפעם א' ה"ז גרגרן אלא א"כ שייר מעט וכוס פחות מרביעית מותר לשתותו בבת אחת וכן כוס גדול מאד יכול לשתות בג' או ד' פעמים וכ"ז בסתם יין ובאדם בינוני אבל יין מתוק או מי שכרסו רחבה מותר

לשתות בבת אחת אפילו ביותר מזה לכן שכר שלנו שאינו חזק שעורו יותר מרביעית וי"ש שלנו שהוא חריף מאד לא ישתה בבת אחת אפילו פחות מזה (סי' וס"ק כ' כ"א כ"ב ושה"צ וע"ל סי' ר"י דין ט').

יח לא יאכל אדם דרך רעבתנות ולא יאחז המאכל בידו אחת ויתלוש ממנו בידו השני כמו הרוצה לקרוע בכח דבר מדבר שמחזיק בשתי ידיו לקרוע ובמסכת דרך ארץ משמע דדוקא אם גושך בשיניו הוי רעבתן (ס"ט וס"ק כ"ה וע"ל סי' קנ"ו דין ט"ו). יט האוכל שום ובצל יאכל מצד העלים הירוקים שלמעלה ואם אכל מראשו ה"ו רעבתן ובשבת מותר משום חיבוב סעודת שבת (ס"ט וס"ק כ"ג כ"ד).

כ לא ישתה אדם שתי כוסות בבת אחת בתוך סעודתו ויברך בהמ"ז מפני שנראה גרגרן ואפילו רוצה לשתות עתה רק כוס אחד והשני יניחנו לברך עליו בהמ"ז אפ"ה לא יביאם בפעם אחד מפני הרואים שסבורים שלהרבות בשתיה מתכוין (סי"א וס"ק כ"ו) ומשמע שבאמצע הסעודה שאינו סמוך לברכהמ"ז מותר לשתות ב' כוסות בבב"א (שה"צ).

כא הנכנס לבית בעה"ב ואינו מתארח שם בשכר לא יאמר תנו לי לאכול עד שיאמרו הם ואם נתנו לפניו א"צ תו להמתין עד שיאמרו לו לאכול (סי"ג וס"ק כ"ט ל').

כב לא יאמר אדם לחבירו בא ואכול עמי מה שהאכלתני דמחוי כפורע לו חובו ויש לחוש שיאכילהו יותר ומחוי כרבית אבל מותר לומר לו בא ואכול עמי ואאכול עמך בפעם אחרת ומותר לאכול עמו אח"כ אפילו בסעודה יותר גדולה והט"ו חוכך להחמיר גם בזה (סי"ג וס"ק ל"א ל"ב).

כג שנים שיושבין על השלחן הגדול פרשט ידו תחלה ואפילו יש קערה לכל אחד או שמניחין פירות לפני כל אחד ואם שלח ידו בפני מי שגדול ממנו ה"ו גרגרן (סי"ב וס"ק כ"ח) אם לא שיש קצת הפסק בין ברכה לטעימה אז אם יש לכל אחד ככרו א"צ להמתין על הבוצע כדלעיל סימן קס"ו דין כ"ז (שה"צ).

כד לא יפרוס אדם פרוסת פת ע"ג הקערה שמא תפול הפרוסה לתוך הקערה וימאס האוכל אבל מקנח הקערה בפרוסה ובלבד שיאכל אח"כ הפרוסה (סי"ד וס"ק ל"ד ל"ה).

כה כשיחנך בשר יחנכנו ע"ג השלחן וכדומה ולא ע"ג היד שמא יפגע בידו וגם שמא יצא דם וימאס האוכל (ס"ק ל"ד).

כו לא ישוך אדם פרוסה ויניחנו ע"ג השלחן ואפילו התחיתה הנשאר מהתחיתה שנשך ממנה לא יתננה לפני חבירו או לתוך הקערה אבל מותר ליתנה על השלחן ולא ילקט פירורין ויניח ע"ג השלחן וכשתה מכוס לא יניח על השלחן הכוס ריקן אלא יאחזנו בידו עד שיבוא השמש ויתננה לו (סי' ט"ו י"ז וס"ק ל"ו ל"ח).

כז לא ישתה מכוס ויתן לחבירו אלא א"כ קינח מקום נשיקת הפה אבל לא ישפוך מהם משום בל תשחית ואם הוא מים יכול לשפוך מהם במקום ששתה ואם אין גותנה לידו אלא מניחה לפניו ולוקח מעצמו לית לן בה [וחברו יקנח או ישפוך כשיטול] ויש מחמירין גם בזה ואם הראשון ששתה אין מכירין אותו אם הוא בריא לא ישתה חבירו משיריו אפילו ע"י קינוח ושפיכה שמא יש לו חולי בגופו ויצא רוח מפיו לאותו שיר (סט"ו כ"ב וס"ק ל"ז ושעה"צ).

כח כשעושה סעודה דרך ארץ להשקות בעצמו למסובין (ס"ק ל"ט).

כט לא יפה עושים הבאים לסעודת מילה וגשוואין וכדומה בסוף הסעודה דפעמים אין לבעה"ב מה ליתן לפניהם ומתבייש (בה"ל ד"ה אורחים).

ל אין האורחים רשאים ליטול מלפניהם וליתן לבנו ולעבדו של בעה"ב בלי רשותו וי"א שאם יש הרבה על השלחן שלא יחסר עי"ז וכ"ש אם כילו לאכול וגשתייר רשאיין ליתן ובשמן רוקח (נ' דצ"ל ובמעשה רוקח) חוכך בכ"ז להחמיר ואפשר שאם האורח אין רוצה כלל לאכול רשאי ליתן. וליתן לשמש יש דעות בזה בין האחרונים ואפילו באופן דמותר לא יתן לו מיד אלא יניחנו ואח"כ יתנו לו וי"א שלא יתנו לו עד אחר הסעודה או אחר שכבר הניחו לכל אחד חלקו כראוי (סי"ח י"ט וס"ק ל"ט מ"א ושעה"צ).

לא אין לת"ח להסב בסעודה ביחד עם ע"ה וי"א דאף בסעודת מצוה ואין העולם נוהרין בזה ואפשר שאם הת"ח יושב בחבורה של איזה לומדים היושבים סביבו אין לחוש אף שבסעודה יש ג"כ הרבה ע"ה ואולי ה"ה כשיושב במקום מיוחד בפני עצמו וכ"ש אם יכול להיות תועלת מזה כגון חבורה של מכניסי אורחים או של גמ"ח וכדומה שעושין סעודה בזמן המיוחד להם וע"י שהת"ח ביניהם יתחזק הדבר יותר אין שום חשש בדבר ואדרבה כבוד התורה כשמצותי מתחזקין (ס"ב וס"ק מ"ב ובה"ל ד"ה לא וע"ל ס"י קנ"ו דין ו').

לב אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואם היה מלח בפת או במאכלים שאכל או ששתה משקה שיש בו מים אין לחוש ולכן אין נוהגין ליוהר בזה (סכ"ב וע"ל סימן קע"ט דין ו').

לג דין השמש שהיה משמש על שנים או על שלשה כתבנו בסימן קס"ט דין ו' (סכ"א).

סימן קעא. שלא לנהוג בזיון באוכלין

א מותר להשתמש בפת ובאוכלין בדבר שאינו נמאס עי"ז כגון לכסות כלי בפת או לסמור שום דבר אפילו אינו צורך אכילה אבל דבר שימאס עי"ז אסור שאסור להפסיד שום אוכל אלא א"כ עושה לרפואה או שהוא דבר שהוא צורך האדם ודרך העולם לעשות באוכל צורך זה כגון לולף הקרקע ביין או לסוך הגוף ביין ושמן (ס"א וס"ק א' ב' ג' ד' ו' ובה"ל ד"ה אם).

ב אין מניחין על הפת ולא על שאר האוכלין בשר חי דמימאס עי"ז ואין מעבירין עליו כוס מלא ואין סומכין בו קערה מלאה דבר שאם יפול על הפת ימאס או אפילו אינה מליאה אלא שבתחתיתה אינה נקי ואין נוטלין הידים ביין בין חי בין מווג וכן בשאר משקין אפילו אין נוטל לצורך הכשר נט"י לאכילה [ובשעת הדחק ע"ל סימן ק"ס דין כ"ב] ואסור לפצוע זיתים לרחוץ ידיים במים היוצאים מהם מפני שמפסיד הזיתים שנמאסים אבל אם עושה להכשיר האוכל עצמו כגון לפצוע זיתים למתק מרירותו מותר (ס"א וס"ק ד' ה' ו' ח' ושע"ה צ' וע"ל ס"י ק"ע דין כ"ד כ"ה).

ג אסור לגרום לאוכלין שיאסרו בהנאה כגון לתלותן על המת וי"א שאין מאכילין לבהמה ולעופות אוכל אדם ויש מתירין ואם אין לו דבר אחר להאכילם מצדד במחמ"ש דמותר לכו"ע ואפשר דלכן נהגו העולם להאכיל לעופות פת (סקי"א ובה"ל ד"ה הלכך וע"ל ס"י קס"ז דין ל"ג וס"י שכ"ח דין ס"ט).

ד הרואה אוכלים מונחים על הארץ אסור לילך ולהניחם אלא צריך להגביהן אם לא במקום שיש לחוש לכשפים (ס"ק י"א).

ה מותר לאכול דייסא בפת במקום כף והוא שיאכל הפת אח"כ והמדקדיקין אוכלין בכל פעם שמכניסין לתוך פיהם מעט מן הפת עם הדייסא והנשאר מהפת אח"כ אוכלין אותו (ס"ג).

ו מותר לישב על עיגול של דבילה או על קופה אפילו של נצרים מלאה קטניות שהם קשים ואין מתמעכין אבל על קופה של נצרים מלאה תאנים וגרוגרת שהיא נכפפת והאוכלין מתמעכין ונמאסים אסור ואם היא של עץ שאינה נכפפת מותר (ס"ב וסקי"ב י"ג י"ד).

ז אסור לזרוק פת וגלוסקאות אפילו אינם נמאסים עי"ז אבל שאר אוכלים אם הם נמאסים עי"ז וזריקה כגון תאנים רכים וכדומה אסור לזרוק אפילו במקום נקי ואם אינם נמאסים כגון קליות ואגוזים וחיטים מותר ובלבד שיגביהם אח"כ שלא ידרסו עליהם ובמיות הגשמים שמתלכלכים בטיט ונמאסים להגביהם אסור לזרוק אפי' אגוזים ויש מקילין בדבר שיש לו קליפה שיכול להגביהו ולקולפו ולא יפה עושין הזורקים לפני התן צמוקים שרכים הם ונמאסים אבל מותר להמשיך יין בצינורות שאינו נמאס לפני התן וכלה והוא שיקבלנו בכלי בפי הצנור (ס"א ד' ה' וס"ק ט' י' י"א י"ט כ"א ושע"ה צ' ועיין בשע"ה צ' אות כ' מה שיש נוהגין לזרוק חטים וע"ל ס"י ק"פ דין ד' ה').

סימן קעב. מי שהכניס אוכלין ומשקין לפיו בלא ברכה

א המברך ברכה צריך לברך מלא פיו ולא לגמגם ולא יהיה שום דבר בפיו בשעת ברכה ולכן אם שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה אם הוא דבר שאינו נמאס אם יפלטנו כגון פולין וכיוצא בו שהם קשים יפלטנו ויברך עליו ואם הוא דבר שנמאס כגון תותים וענבים מסלקו לצד אחד ויברך (ס"ב וס"ק ו' ז' ח').

ב שכח והכניס משקין לתוך פיו בלא ברכה אם יש לו אחרים נכון שיפלטם ולא יהנה בלא ברכה ואם הכניס מעט בפיו ויכול לברך ע"י הדחק בעודם בפיו יברך ואם אינו יכול לברך ע"י הדחק ואין לו משקים אחרים והוא דחוק למשקים הללו יבלעם בלא ברכה ואינו מברך אלא ברכה אחרונה אם שתה כשיעור ואם יש לו עוד משקין יברך ברכה ראשונה על השאר (ס"א וס"א ב' ג' ד' ה' ובה"ל ד"ה ואינו וע"ל סימן קס"ו דין י"ח בזה).

סימן קעג. דין מים אמצעיים

א אם אוכל שני תבשילים של בשר או שניהם של חלב א"צ ליטול ידי בניהם אבל אם אחד של גבינה ואחד של בשר יש ליטול ידי אם נוגע בהם בידיו אבל א"צ נטילה בכלי ואין חציצה מעכב בהם בדיעבד וא"צ ליטול רק עד פרק השני וגם יכול לתחוב ידיו לתוך הכלי לשפשפם וי"א שאין ליטול ע"ג קרקע כמים אחרונים ויש מקילין בזה וצריך לנגב הידים ואין ליטול בשאר משקין רק במים (ס"א ג' וס"ק ב' ה' ו' ט' ובה"ל ד"ה בין וסימן קפ"א שה"צ אות י').

ב בין בשר לדגים יש לאכול דבר ביניהם ולשתות כדי שיהיה קינוח והדחה משום סכנה ויש נוהגין ג"כ לרחוץ ידיהם ואין מן הצורך (ס"ב וס"ד ושה"צ ובשה"צ כתב בשם החכמ"א שישתה דבר ביניהם ועי' בסק"ג בשם המג"א דאפשר דבומנינו אין סכנה כ"כ).

סימן קעד. דין ברכת היין בסעודה

א יין שבתוך הסעודה מברך עליו בפה"ג ואין ברכת הפת פוטרו ואע"פ ששותה לשרות האכילה שבמעיו ואפילו אם כוון בפירוש בברכת הפת לפטור כל מה שישתה בתוך הסעודה לא מהני ליין (ס"א וס"א).

ב יין פוטר כל מיני משקין מברכה ראשונה אפילו לא כוון בפירוש לפוטרם [ולענין ברכה אחרונה עיין סימן ר"ח דין י"ג] ויש בזה חילוק אם קבע עצמו לשתות יין פוטר אפילו משקין שלא היו לפניו בשעת ברכה כיון שבאו לפניו עכ"פ בעוד שהיין לפניו או שהיה דעתו עליהם קודם גמר השתיה אבל אם לא קבע עצמו לשתות יין רק כוס זה בלבד וכן אם קידש על היין וטעם רק כמלא לוגמיו אין פוטר אלא המשקין שהי' לפניו ויש מקילין אפילו אינם לפניו רק שהיה דעתו עליהם בשעת ברכה לשתותם ולכתחלה טוב יותר לעולם שיהיו המשקין לפניו בשעת ברכת היין ואפילו קבע (ס"ב וס"ק ד' ובה"ל ד"ה יין וע"ל סי' ר"ח דין י"ג).

ג קידש על היין והוציא אחרים בברכתו אם לא טעמו מכוס של קידוש ורוצים לשתות שאר משקין צריכין לברך עליהם אף שהיו לפניו כשבירך על היין ואם טעמו פחות ממלא לוגמיו [וכן המקדש בעצמו אם טעם פחות ממלא לוגמיו] נכון שיבקשו לאחד שלא טעם מן הכוס שיפטרנו בברכה על המשקין או שיברך על מעט צוקער לפטור המשקין (ס"ק ג' ובה"ל ד"ה יין).

ד השותה קאו"ע אחר שתיית יין א"צ לברך עליו ואף על הצוקע"ר שנוטל בפיו למתק השתיה דהוי טפל ואם לקח הצוקע"ר קודם להמשקין צריך לברך על הצוקע"ר

יותר טוב אם לא קבע על היין שיקח תחלה מעט צוקער ויברך עליו ויכוין לפטור המשקין (בה"ל ד"ה יין).

ה המברך בוימון שלשה מצוה מן המובחר שיברך על הכוס לכן אם אין לו אלא כוס אחד יניחו עד לאחר המזון ואפילו הוא צמא לשתות ואין לו שאר משקין אפשר שיותר טוב שיניחו עד לאחר המזון (ס"ג וס"ק ה' ושה"צ).

ו אם בירך על היין לשתות לפני המזון סמוך למזון [אבל לא זמן מופלג קודם לכן] ואפילו שתה רק כוס אחד של יין קודם הסעודה או שקידש ואפילו קודם שנטל ידיו נפטר כל היין שבתוך הסעודה וגם שלאחר הסעודה עד ברהמ"ז דוקא שהיה דעתו לשתות גם בתוך הסעודה ויש אומרים דאפילו בסתמא אם רגיל לשתות הוי כדעתו לשתות וכן מה שפוטרי אחר הסעודה דוקא אם רגיל לשתות או שדעתו לזה אבל ימי שאין רגיל לשתות בתוך הסעודה אין פוטר [אפילו בשבת] אלא א"כ דעתו לזה מתחלה ומי שמבדיל על שלחנו קודם שנטל ידיו והיה דעתו לשתות תוך הסעודה יש בזה דעות אם פוטר יין שבתוך הסעודה לכן יכוין שלא להוציא יין שבתוך הסעודה ואז יברך ברכה אחרונה קודם שיטול ידיו ובדיעבד אם לא כוון כך לא יברך על היין שבתוך הסעודה ואם הבדיל אחר שנטל ידיו לכו"ע פוטר ואין זה הפסק היסוד הדעת כיון שאין רשאי לאכול בלי הבדלה (ס"ד וס"ק ו' ז' ח' ט' י' י"ב י"ד ט"ו ובה"ל ד"ה לפני ושה"צ ועיין סימן רצ"ט).

ז בירך על היין בתוך המזון כיון שיש זה אין בא אלא לשרות אכילה שבמעיו אין נפטר היין שלאחר המזון קודם ברהמ"ז אלא א"כ שותה מיד אחר האכילה או אפילו נשתהא זמן הרבה אם הוא צמא מחמת אכילתו נפטר בזה אבל בלא"ה צריך לברך שנית מיהו אין דין זה מצוי בינינו שאין אנו מושכין ידינו מן הפת עד ברהמ"ז וחשיב הכל תוך הסעודה (ס"ז) ואפי' נשתהה הרבה ושותה לצמא כל שלא בירך ברהמ"ז א"צ לברך עליו (חזו"א אור"ח סי' כ"ז סק"ו).

ח קנה לעצמו לחם אחד ובירך על דעת לאכול ואח"כ נתאה עזר ושולח לקנות צריך לברך שנית המוציא דמעשיו מוכיחין דלא היה בדעתו לאכול כ"א לחם זה אבל אם יש לו בבית לחם וחותר לו חתיכה לאכול אותה ואח"כ רוצה לחתוך עוד אין זה נמלך דדרך אדם דלפעמים בשעת ברכה חושב שישפיק לו חתיכה ואח"כ כשרואה שאינו שבע בזה לוקח עוד (ס"ק י"ח).

ט אבל ביין אינו כן שאם בירך על דעת לשתות כוס אחד ולא יותר ואח"כ נמלך לשתות כוס אחר אפילו היה לו בביתו הוי נמלך וצריך לברך שנית וכל מה ששותה בתוך הסעודה אפילו שלא בבת אחת די לו בברכה אחת אלא א"כ היה דעתו שלא לשתות אלא אותו כוס וכן המיסב אצל בעה"ב מקרי דעתו על כל מה שיביאו לו אבל אם בא לסעודה דרך עראי ואינו מן הקרואים ומושיטין לו הרבה כוסות בזה אחר זה מברך על כל אחד ואחד דהוי נמלך וכן המברך על כוס ברכת נשואין וכיוצא בזה ויש הרבה מסובין כל אחד צריך לברך דמסתמא אין מכוין לצאת בברכת המברך מאחר שאינו יודע אם יגיע לו (ס"ה וס"ק י"ח י"ט כ' כ"א כ"ב ושה"צ ועיין בזה עוד פרטים בסימן קע"ט דין ה').

י יין של קידוש וכן אם שתה יין לפני המזון סמוך למזון אין לברך אחריו שברכת המזון פוטרתו ואפילו לא היה לו יין בתוך המזון ויותר טוב שיכוין לפוטרם בברכת המזון וכ"ש יין שבתוך המזון שברכת המזון פוטרתם ויין של הבדלה שלפני המזון יברך עליו ברכה אחרונה קודם הסעודה אם אין דעתו לשתות תוך הסעודה ואם לא בירך קודם הסעודה לא יברך עוד ונכון שיכוין לפוטרו בבהמ"ז ואם שתה יין אחר גמר סעודה לדין שאין אנו מושכין ידינו מן הפת עד בהמ"ז הוי כתוך הסעודה [ואפי' אמר הב לו ונברך בהמ"ז פוטרתו] מיהו טוב יותר לכתחלה שיכוין בברהמ"ז לפוטרו (ס"ו וס"ק כ"ו כ"ז ושה"צ ובה"ל ד"ה וכן ובסי' רצ"ט וע"ש וע"ל סי' ר"ח דין ט"ו).

יא שתה מים או שאר משקין קודם המזון ואין שותה בתוך המזון אם הוא צמא הרבה ואינו תאב לאכול מחמת הצמאון ושותה מים לפני גטילה כדי שיתאב לאכול אח"כ או ששתה יי"ש שמעורר תאוות המאכל לפי טבעו א"צ לברך ברכה אחרונה אבל בלא"ה צריך לברך ברכה אחרונה ואפילו אם לא בירך עד לאחר ברהמ"ז יברך

אח"כ ואם שותה גם בתוך המזון יש בזה ספק ולכן טוב שלא ישתה קודם הנטילה רק פחות מרביעית (ס"ק כ"ה ובה"ל ד"ה ואפי' ושה"צ אות מ"ב).

יב השותה מים או יי"ש או שאר משקין תוך סעודתו [ולידון אפילו אחר המזון עד ברהמ"ז כנ"ל דין ז'] מנהג העולם שאין ממכרין לא לפניהם ולא לאחריהם ואפילו היה צמא קודם סעודה כיון שלא רצה לשתות אליבא ריקנא שלא יזיק לו, הפת פוטרנו ויותר טוב ביי"ש שיברך על מעט משקה קודם נטילה במקום סעודתו על דעת לשתות תוך סעודתו [וישתה פחות מרביעית שלא יכנס בספק ברכה אחרונה אלא א"כ ממכר בהמ"ז על כוס שכר שאז בנ"ר של השכר יפטור גם את המשקין ששתה לפני סעודתו] מיהו במים אם אין מתנהג כלל מהם אין כדאי לברך עליהם ויש עצה אחרת שיברך על היין תוך הסעודה ויפטור המשקין [וכ"ש אם קידש קודם הסעודה על יין או שכר שנפטרו כל המשקין] או שיטול מעט צוק"ר ויפטור בברכתו או שיבקש לאחר שאינו אוכל שיברך על המשקה ויפטורנו ודוקא אם קובע על הפת אבל אם אוכל רק מעט פת שלא יזיק לו המשקין אליבא ריקנא הוי משקין עיקר והפת טפל ומ"מ כיון שאוכל הטפל קודם העיקר יברך על הפת שהכל ויפטור את המשקין ואם שותה יי"ש בתחלת הסעודה ואין כונתו לעורר תאות המאכל רק לחזק הלב צריך לברך עליו בנ"ר (ס"ז וסק"ל ל"א ל"ו ל"ז ל"ט ובה"ל ד"ה ופת ד"ה ויברך וד"ה והמנהג ושה"צ אות מ"ב מ"ה).

יג אם שתה את היי"ש אחר הסעודה לפני ברהמ"ז צריך לברך עליו לכו"ע שהוא בא לעכל המזון [אם לא פטרו בברכת יין וכנ"ל] אלא א"כ אכל מאכל שמן ולקח מעט יי"ש להפיג השמנוניות שבפיו אם רגיל בכך א"צ לברך עליו דהוי טפל [וכן מה שרגילין ליקח מעט יי"ש אחר שאוכלין דגים ודג מלוח אפשר דהוי טפל אם רגיל בכך [ולכו"ע א"צ לברך] ואם שותה קאפ"ע אחר גמר סעודתו נכון שיברך מתחלה על מעט צוקער לפטור את הקאפ"ע [דאפשר דגם הוא בא לעכל המזון] ואם אמר הב לן ונברך ואח"כ מלך לשתות שאר משקין צריך לברך לפניהם ולאחריהם חוץ מיין כדלעיל (ס"ק ל"ט ושה"צ אות ל"ב מ"ו).

יד אם אוכל תוך הסעודה פירות הבאים להמשיך תאוות המאכל כגון זית מליח ולימני"ש מלוחים ואוגערקע"ס מלוחים וכיוצא בזה א"צ לברך ויש משפסקים (ס"ק ל"ט ושה"צ).

טו על יין שבתוך המזון כל אחד ממכר לעצמו אפילו הסיבו יחד ואם אמר להם סברי רבותי ושומעין ומכוונין לברכה ולא יאכלו או יכול להוציאם אבל אין להדר ע"ז [ובדיעבד אפילו לא הפסיקו ולא ענו אמן אם שמעו וכוננו לצאת יצאו] ובלבד שיעצמו כולם תיכף מהכוס ולא יפסיקו בין הברכה להשתיה (ס"ח וס"ק מ"א מ"ד ובה"ל ד"ה וכן ושה"צ).

טז כ"מ שממכרין על היין להוציא אחרים כגון קידוש והבדלה וכה"ג אין אומרים ברשות אלא סברי רבותי ובחופה וברית מילה כיון שהבעל שמחה מכבד אותו אין לומר לא סברי ולא ברשות וכן בכוס ברהמ"ז ומ"מ טוב שהמברך על הכוס ימתין מלברך עד שיגמרו הכל יראו את ה' וגו' שנהגין לומר (ס"ח וס"ק מ"ו ושעה"צ).

סימן קעה. דיני ברכת הטוב והמטיב על היין

א היו לו ב' מיני יין דעתו לשתות משניהם [בין תוך הסעודה ובין שהסבו לאכול בלא סעודה] יברך על הטוב בפה"ג ויפטור את הגרוע [אפילו גרוע רק מעט] ואפילו אין הטוב לפניו על השלחן אלא בביתו צריך להביאו ולברך עליו [אבל ממרתפו אין חייב להביאו] ואם עבר ובירך על הגרוע תחלה ממכר אח"כ על הטוב ברוך הטוב המטיב בשם ומלכות ולא הביאו לו תוך הסעודה יין אחר ממרתפו יותר טוב או אפילו מסופק אם הוא יותר טוב דעתו ה' בשעת ברכה להביאם ולשתותם ממכר עליו הטוב המטיב אבל לא בפה"ג [אפילו א' חדש וא' ישן וכה"ג] שכבר נפטר בברכה ראשונה ואפילו שניהם ממין אחד אם תוך מ' יום לבצירתו שמוהו בשני כלים הוי

כב' מינין ואם לאחר מ' יום חלקוהו הוי מין אחד ואין לברך עליו הטוב והמטיב (ס"א ב' ג' ר' וס"א ב' ד' ה' ר' ז' ט' ט"ו ושה"צ) ומברכין הטוב והמטיב אפילו שנה מהיין תוך ל' יום (ס"ב) ואם הביאו לו יין אחר מחמת שכלה היין הראשון אין מברכין הטוב והמטיב (ס"ק ג').

ב אם הוא מסופק איזה יותר טוב יכול לכתחלה לברך על האחד בפה"ג והטוב והמטיב על השני אף שהובאו לפניו שניהם כאחת ומ"מ טוב לכתחלה שישלך א' מהשלחן ויברך על הנשאר בפה"ג ואח"כ על האחר הטוב והמטיב וכן אם רוצה לברך על כמה יינות יסירם מהשלחן בשעת ברכה ואח"כ מברך על כל אחד הטוב ואם הוא מסופק שמא הוא גרוע מאד עד שאינו ראוי לשתייה אלא מדוחק לא יברך עליו הטוב ואם שנה יין ישן ואח"כ הביאו לו חדש אין לברך עליו בסתמא אלא א"כ יודע שהחדש טוב כמו הישן וכן אם שנה יין לבן והביאו לו אדום לא יברך עליו אלא א"כ יודע שהאדום משובח יותר אבל מחדש לישן או מאדום ללבן מברך עליו בסתמא וי"א שאפילו יודע שהלבן גרוע קצת מהאדום מברך הטוב לפי שהוא בריא יותר לגוף אבל אם גרוע הרבה לא יברך (ס"ב וס"ק ח' י' י"ג י"ד).

ג ואין לברך הטוב והמטיב אלא א"כ יש אחר עמו ששותה ג"כ משתי היינות ובחבורה ביחד כגון אשתו ובני ביתו או אורחים והעמיד לפניהם הקנקן שישתו מי שירצה או שנתן לו כוס והקנה לו חציו אבל אם נתן לו כוס במתנה לא יברכו הטוב והמטיב לא האורח ולא הבעה"ב כיון שאין לשניהם שותפות ביין אחד ואם א' שותה בחדר זה ואחד בחדר זה או שלא שתו שניהם משתי היינות אין מברכין הטוב (ס"ד וס"ק ט"ו ושה"צ).

ד אם היו מסובין בלא סעודה אחד מברך לכולם אבל בסעודה כל אחד מברך לעצמו אלא א"כ אומר להם סברי ומפסיקין לאכול ושומעין יכול א' להוציאם כנ"ל סימן קע"ד דין ט"ו עיי"ש (ס"ה).

ה על כוס ברהמ"ז אין לברך הטוב אע"ג ששתה בסעודה מין יין אחר שכבר נפטר בהטוב והמטיב שבברהמ"ז וי"א שהטעם שכ"מ שצריך לברך בפה"ג כגון בנמלך או שינוי מקום אין שייך ברכת הטוב שאין זה שייך להיין ששתה מקודם (ס"ב ושה"צ). ו בליל פסח יכול ליקח כוס א' ממין זה וא' ממין אחר ויברך עליו בפה"ג והטוב אבל תוך הסעודה טוב לכתחלה שלא יקח מין יין אחר לברך עליו הטוב שגראה קצת כמוסיף על הכוסות אלא א"כ צמא וחושק לשותות ממנו יכול לברך עליו הטוב (ס"ב ושה"צ).

ז שכח לברך ברכת הטוב ונזכר כשהמשקין בפיו בולען ומברך אח"כ אבל נזכר אחר שכבר שתה אין כדאי לברך רק אם יש עוד יין בקנקן יברך (ס"ק ט"ו).

סימן קעו. שהפת פוטר את הפרפרת

א הרוצה לאכול קודם גט"י לסעודה מדברים שצריך לברך עליהם בתוך הסעודה כגון פירות ובדעתו לאכול פירות גם בתוך הסעודה ובברכה זו מכויז לפטור גם מה שיאכל תוך הסעודה א"צ לברך אחריהן דבהמ"ז יפטור הכל ואם לא יאכל פירות תוך הסעודה צריך לברך עליהם ברכה אחרונה ואפילו לא בירך עליהם ברכה אחרונה קודם גט"י צריך לברך בתוך הסעודה (ס"ב).

ב וכ"ז כשאוכל פירות אבל אם אכל קודם הסעודה דברים שא"צ עליהם ברכה כשאוכלן תוך הסעודה כגון מיני ליפתן ופרי אדמה וכדומה צריך לברך עליהם בנ"ר אפי" יאכל מהן תוך הסעודה ודוקא כשאין דעתו לאכול תיכף אבל אם השלחן ערוך והלחם לפניו אסור לגרום ברכה שאינה צריכה אלא יברך המוציא על הלחם ויפטור שאר דברים וי"א דאם אוהב יותר לאוכלן קודם הסעודה אין בזה משום גורם ברכה שא"צ (שם).

ג ואם אוכל קודם הנטילה להמשיך הלב לאכילה ולפתוח הבני מעיים כגון מיני מתיקה יקריין איין גימאכ"ץ או דבר מלוח וכדומה אין לברך עליהן ברכה אחרונה ונפטרים

בבהמ"ז וטוב ליהרר לאכול פחות מכזית ויש להקל לאכלם אפילו השלחן ערוך לפניו ואין בזה משום גורם ברכה שא"צ (שם ושה"צ) ואם אין כונתו באכילת המליח לגרר תאות המאכל צריך לברך עליו ברכה אחרונה (בה"ל בסימן קע"ז ד"ה טעונים).

ד אם אוכל קודם הסעודה מיני מזונות כגון מה שאוכלין בשבת אחר קידוש לעק"ך וקיכלא"ך לא יברך עליהם ברכה אחרונה קודם הסעודה וטוב שיכוון בפירוש לפוטרו בבהמ"ז וכ"ש אם אוכלן גם בתוך הסעודה ובברכת במ"מ שמברך קודם הסעודה פוטרם בודאי נפטרים בבהמ"ז דוקא בכה"ג שאין דינו כפת הבאה בכיסנין אלא מספק כדלעיל סימן קס"ח דין י"ג אבל אם אוכל פירורי פת דק דק שדיבוק עם מרק או דבש שאין בהם כזית וגם אבד מהם תואר לחם אם אכלן רק לתענוג או להשביע קצת צריך לברך ברכה אחרונה קודם הסעודה ואם לא בירך עד שבירך בבהמ"ז בדעבד בבהמ"ז פוטר כל מיני מזונות וי"א דאם דעתו לאכול מיני מזונות גם בתוך הסעודה נחשבת לאכילה אחת ויכול אף לכתחלה לסמוך על בבהמ"ז אך יכיון בהדיא בבהמ"ז לפטור מה שאכל מקודם (סק"א ב' ובה"ל ד"ה בירך ושה"צ).

ה בירך על הפת פטר פירורי פת הנדבקים עם מרק או דבש שאין בהם כזית ולא תואר לחם שנחשבים כמעשה קדרה שנפטרים בברכת הפת אבל אם בירך על הפירורים במ"מ קודם הסעודה לא פטר את הפת אפילו כיוון בפירוש לפוטרו ואע"ג שאם בירך על פת במ"מ יצא בדעבד הני מילי כשלא הי' להברכה על מה לחול רק על הפת אבל כאן שחלה הברכה על המזונות לא פטר את הפת (ס"א וס"ק א' ב' ושה"צ) ובחזו"א הקשה ע"ז דבסימן ר"ו פסק בדעבד עם כיוון לפוטרו יצא (או"ח סימן ל"ד סק"ז ולענין יין ושאר משקין ע"ל בסי' קע"ד דין ר' י').

סימן קעז. דברים הבאים בתוך הסעודה ואחר הסעודה מה דינם

א כל הדברים הבאים תוך הסעודה שדרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת [אפילו לא היה דעתו עליהם בשעת ברכה ואפילו הביאו לו מבית אחרים דסתם דעת האדם על כל מה שיביאו לו] כגון בשר ודגים וביצים וירקות וגבינה ומיני מלוחים וכן דברים הבאים למזון ולשבע אפילו אין מלפת בהן את הפת כגון דייסא וכל מיני תבשילין הרגילין לבוא תוך סעודת פת אין טעונין ברכה לפנייהם אפילו אוכלם בלא פת דברכת המוציא פוטרם ולא לאחריהם דבהמ"ז פוטרם ואם אין חפץ לאכול פת אלא אוכל מעט פת כדי לפוטרום וכ"ש כשאוכל פחות מכזית יש בזה ספק ולכן טוב יותר שיברך עליהם הברכה הראויה על כל אחת ולא יאכל פת כלל אם לא בשבת ויו"ט שמצוה לאכול כזית פת חשוב הוא ונעשין הכל טפילין לו (ס"א ה' וס"ק א' ג' ובה"ל ד"ה ללפת וע"ל סי' קע"ד דין י"ד).

ב דברים שאין דרך לקבוע סעודה עליהם ללפת בהם את הפת כגון תאנים וענבים וכל מיני פירות וכן חזרת וקישואים ומלפפונות חיים או צנון ובצל [אלא אם כן אוכל החזרת והצנון ובצל וכדומה עם בשר הן נעשין טפילה לבשר והבשר ללחם] וכן כל דבר שבא רק לקינוח ולא להשביע אפילו היו לפניו בשעת המוציא טעונים ברכה לפנייהם אם אוכלם בלא פת ולא לאחריהם דבהמ"ז פוטרם (ס"א וס"ק ד' ה').

ג אפילו פירות מבושלים אין ברכת הפת פוטרם ואפילו במקומות שנהגו לאכלם בסוף כל סעודה ואין דומה למאכל הנעשה מירקות שקורין מערי"ן וכדומה הבא בסוף הסעודה שכיון שבא למזון א"צ ברכה ואם מבשלים את הפירות לשם מזון כגון במדינות שיש ריבוי פירות וגם בשאר מדינות אם עושה מהם תבשיל עם בשר או עם שומן ודבש שקורין עפיל צימע"ס או מאגסים שקורין בארי"ן אע"ג שאינם נקראים טפלה להבשר מ"מ כיון שבאים למזון א"צ לברך עליהם ומ"מ לכתחלה יקח תחלה איזה פרי חי ויברך עליו להוציא את זו ואם אין לו פרי חי יאכל תחלה וסוף עם פת ואם בישל הפירות עם תפוחי אדמה פשיטא שא"צ ברכה ומה שמביאין מעט פירות לקינוח סעודה שקורין קאמפוט"ס צריך ברכה (ס"ק ד' ובה"ל ד"ה כגון ושעה"צ).

ד אם קובע עיקר סעודתו על הפירות ברכת הפת פוטרם ואפילו לא היו לפניו בשעה שבירך על הפת וגם לא היה דעתו עליהם בפירוש ואפילו הביאו לו מבית אחרים

א"צ ברכה וכיון שהתחיל לאכול מעט פת עם פירות שוב אין מברך עליהן אפילו אכלן אח"כ לבדן ולבדן שגם אח"כ יהי עיקר סעודת הפת על הפירות ואם אוכל מעט פירות לפני שאוכלם עם פת יש דעות בזה ולכן טוב שיאכל בתחלה מעט עם פת ואם קובע עיקר סעודתו עליהן מתחלה ואוכל פת עם הפירות הרבה יכול לגמור אח"כ הפירות בלא פת וא"צ לברך עליהם ואם הובאו לפת את הפת אבל אין קובע עיקר סעודתו עליהם ורוצה לאכול קצת עם פת וקצת בלי פת יזהר לכתחלה שיברך עליהם קודם שיאכלם עם הפת ואם לא בירך עליהם ואכל תחלה מעט עם פת יזהר עכ"פ שיהא בדעתו לאכול גם לבסוף עם פת ואם לא היה דעתו כן יש דעות בזה אם צריך לברך עליהם וספקו להקל ויכול לאכול אך לכתחלה יראה לאכול גם לבסוף עם פת וכ"ז שהובאו גם לפת בהם את הפת אבל אם הובאו רק לקינוח לא מהני מה שאוכל תחלה וסוף מקצת עם פת ומה שאוכל בלא פת צריך ברכה (ס"א ד' ה' וס"ק ח' ט' י' י"ח כ' כ"א ובה"ל ד"ה ובסוף וד"ה טוב ושעה"צ).

ה אם אכל פשטיד"א הממולא עם פירות א"צ לברך על הפירות דנטפלין הם להקמח [וע"ל סי' קס"ח דין י"ד] ואם אוכל פת הבאה בכיסנין תוך הסעודה ע"י סי' קס"ח דין י"ג (ס"א וס"ק י').

ו אם אמר הב לן ונברך או שנטל הכוס לברך ואח"כ רוצה לאכול פירות צריך לברך עליהם לפנייהם וי"א גם לאחריהם ואין בהמ"ז פוטרם (בה"ל ד"ה למשוך) וכן הכריע בחזו"א (או"ח סי' כ"ז סק"ז) אבל על בשר דגים וכיוצא בזה אין לברך לאחריהם רק לפנייהם (בה"ל שם ובענין פת עיין סימן קע"ט).

סימן קעת. איזהו דברים קרוים הפסק בסעודה

א אם אכל פת במקום אחד וחזר ואכל פת במקום אחר אינו מברך בהמ"ז אלא במקום השני ששם סיים סעודתו וגם א"צ לברך ברכה ראשונה במקום שבא שם לאכול [ואם רוצה לחזור למקומו הראשון ולאכול עוד ולברך שם ברהמ"ז הוא יותר טוב] מיהו לכתחלה לא יעקור ממקומו חוץ לפתח ביתו אפילו דעתו לחזור אלא א"כ דעתו לחזור מיד או שיוצא לדבר מצוה דחיישינן שמא ישכח מלברך או שישאף עד שירעב ולא יוכל שוב לברך ואם צריך לצאת מ"מ לא יברך בהמ"ז אלא משער שאפשר שיפליג הרבה שבזה נכון שיברך בהמ"ז קודם יציאתו ואם היה דעתו בשעת המוציא לילך למקום אחר לגמור סעודתו מותר אפילו לכתחלה וכן נהגין כשהולכין לסעודת נשואין (ס"ב ד' וס"ק ל"ג ל"ד ל"ה מ"א ובה"ל ד"ה עוברת ושה"צ ובמ"ב ס"ק ל"ב נראה דאם לא יאכל שם פת רק פירות צריך לחזור למקומו הראשון לברך ברכת המזון וע"ל סי' קפ"ד דין ג').

ב וכ"ז בדברים הטעונים ברכה לאחריהן במקומם כגון שאכל כזית פת וי"א דה"ה כל מיני דגן [וי"א דה"ה כל ז' המינים טעונים ברכה לאחריהן במקומן ואם הלך משם צריך לחזור למקומו ולברך וכן נכון להחמיר לכתחלה] ולכן לא מקרי בהו שינוי מקום וא"צ לברך ברכה ראשונה במקום השני כשבא לאכול והגר"א פסק כדעה שניה דדוקא מיני דגן. ואפילו רק שותה מים במקום שהולך עתה [או יין וכבר בירך עליו במקומו הראשון בפ"ג] לא מקרי שינוי מקום וא"צ לברך ברכה ראשונה כ"ז שלא הסיח דעתו [ואם ג"כ הסיח דעתו חזר ומברך וגם צריך ליטול ידיו בלא ברכה וע"ל דין ז'] אבל דברים שאין טעונים ברכה לאחריהן במקומן כגון משקין ופירות [או שאכל פחות מכזית פת] אם יצא חוץ לפתח ביתו אפילו לדבר מצוה ואפילו חזר תיכף למקומו [וכ"ש אם הולך לאכול בבית השני ואפילו היא סמוכה] צריך לחזור ולברך ברכה ראשונה [אבל א"צ ברכה אחרונה לפני שמשנה מקומו] ואפילו אם היה יציאתו לחוץ כדי לעשות צרכיו לקטנים ואפילו היה דעתו בשעת ברכה ראשונה לצאת חוץ למקומו לא מהני ואפילו רואה מקומו הראשון אפשר דלא מהני ואפילו אחז הפרי בידו והולך ואוכל לא מהני ואם היו יושבים בתחלה יחד לאכול והניח אפילו אחד מבני ביתו אוכל במקום אכילתו א"צ לברך ברכה ראשונה אם חזר למקומו הראשון ואם אוכל במקום השני צריך לברך ברכה ראשונה ומ"מ לכתחלה לא יצא ממקומו אם דעתו להפליג שמא ישהה עד שירעב ויפסיד הברכה וע"ל סי' ק"צ דין ה' (ס"ב ה' וס"ק י"ב

י"ג י"ח כ"ו כ"ז כ"ח ל"א ל"ו ל"ט מ"ג מ"ה ובה"ל ד"ה לפתח ד"ה המוציא ד"ה ואכל ד"ה צריך ושה"צ אות א' כ"ו וע"ל סי' ר"י דין י').

ג לכתחלה נכון שלא יעקר ממקומו אפילו מחדר לחדר או מבית לעלי שהם תחת גג אחד בדברים שאינם טעונים ברכה לאחריהן במקומם אלא א"כ היה דעתו לזה בשעת ברכה או שרואה אפילו מקצת מקומו הראשון דרך חלון [והמיקל לצאת מחדר לחדר אין מוחין בידו] אבל באותו חדר יכול לעקור אף לכתחלה אף שאין רואה מקומו הראשון כגון שמפסיק תנור וכי"ב מתשמישי הבית וגם לא היה דעתו לזה מתחלה (ס"א ב' וס"ק ט' י"א י"ב כ"ח ובה"ל ד"ה בבית).

ד אכל פירות בגן והלך לאכול מאילן לאילן אם הגן מוקף מחיצות הוי כחדר אחד וא"צ לחזור ולברך אפילו האילנות מפסיקין ואין רואה מקומו הראשון אלא א"כ היה דעתו בהדיא לאכול רק מאחד מהם ואח"כ נמלך והלך למקום אחר ואפילו באותה תאנה גופה ממורחה למערבה צריך לחזור ולברך ואם אין הגן מוקף מחיצות כ"ז שרואה מקומו הראשון א"צ לברך באותו אילן ואם הולך מאילן לאילן י"א דמהני ג"כ רואה מקומו הראשון אף שלא היה דעתו ע"ז רק בסתמא ואם היה דעתו בשעת ברכה לילך ולאכול שם מהני אפילו אין רואה מקומו הראשון ואם הלך מגן לגן אחר אפילו היו סמוכין זה לזה ואין מוקף מחיצות צריך לחזור ולברך ולא מהני דעתו לזה אפילו רואה מקומו הראשון (ס"ב ג' וס"ק ג' וס"ק ל"ז ל"ח ל"ט ושה"צ אות ל"א).

ה הולכי דרכים כיון שדעתם לאכול דרך הילוכן אפילו ישבו בתחלה לאכול מעט במקום אחד יכולין לילך ולאכול פירות אפילו אין רואין מקומן הראשון ואפילו מקרקע לעגלה לא מקרי שינוי מקום וכ"ש בפת שמותרין לעשות כן ומברכין ברהמ"ז במקום סיום אכילתן ואם בתחלה ברכו בבית לא מהני דעתם והוי שינוי מקום וכן אפילו ברכו בחוץ אבל דעתם היה לאכול במקום אחד ואח"כ נמלכו והלכו אם הלכו כ"כ עד שאין רואין מקומן הראשון מחמת מרחק המקום או אילנות שמפסיקין הוי שינוי מקום וצריכים לברך על הפירות וגם בפת שא"צ לחזור ולברך מחמת שינוי מקום עכ"פ לכתחלה אין להם לעקור כ"כ כנ"ל דין א' (ס"ד וסמ"ב ושה"צ).

ו מי שבירך על הפרי לאכול כאן ולא אכל ממנו ושינה מקומו לבית אחר צריך לחזור ולברך ולכתחלה יזהר שלא יצא אפילו מחדר לחדר אם לא היה דעתו לזה בשעת ברכה (ס"ק ל"ט).

ז אם הוצרך לנקיבי באמצע סעודתו ולא יצא מפתח ביתו או שישן שינת עראי אפילו שהה לערך שעה כיון שנאנס בשינה לא הוי הפסק בין בפירות בין בפת [ובפת אפילו יצא חוץ לפתח ביתו כנ"ל] ומ"מ בפת יטול ידיו בלא ברכה [וע"ל סימן קס"ד דין ב' מתי מברך על גט"י כשיצא לנקביו] וכן אם הפסיק בשאר דברי רשות או מצוה [חוץ מן האגדה והלל בליל פסח] לא הוי הפסק אבל אם ישן על מטתו שינת קבע הוי הפסק וכן אם התפלל תוך סעודתו אפילו היה מחויב להפסיק כגון שזמן התפלה עובר ואינו רשאי לאכול עד שיתפלל לא הוי הפסק ובדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומן כגון פת אפילו הלך לביהכ"נ אינו הפסק לענין המוציא אם לא הסיח דעתו מלאכל מיהו כשחזר יטול ידיו בלא ברכה (ועיין בה"ל ד"ה המוציא שנשאר בצ"ע אם הפליג לחוץ תוך סעודת פת ולא הסיח דעתו משמירת ידיו אם צריך גט"י וע"ל סי' ק"ע דין ו') ולכתחלה אפשר שיש לזהר שלא יתפלל באמצע הסעודה רק בביתו או שיניח שם מקצת חברים אוכלים (ס"ו ז' וס"ק מ"ז מ"ח מ"ט ושה"צ וע"ל סימן קס"ד דין ה' וע"ל סי' קפ"ד דין י' וסי' ק"צ דין ה').

סימן קעט. איזהו דברים קרויים היסח הדעת בסעודה שצריך לחזור ולברך

א תיכף לנטילת מים אחרונים צריך לברך ברהמ"ז ולכן יזהר לכתחלה שלא יפסיק בדבור אפילו מעט ואפילו בד"ת וכן לא ישהה שהיה מרובה כדי הילוך כ"ב אמה אחר הנטילה ואפשר דאפילו שהיה מועטת אין לשהות בחנם וכ"ש שלא לעסוק באיזה עסק אך אם צריך להפסיק בדבר נחוץ או בדיעבד אם הפסיק יטול ידיו שנית להסמיך הנטילה לברכה (ס"ק א' ושה"צ וסימן קפ"א ס"ק ט"ו כ"ד).

ב גטל ידיו למים אחרונים אסור לו לאכול ולשתות יותר עד שיברך בהמ"ז ובשעת הדחק יכול לאכול רק שצריך לחזור ולברך המוציא וגם ליטול ידיו בלא ברכה וכשיגמור אכילתו יחזור ויטול מים אחרונים וכן הדין אם גטל הכוס לברך בהמ"ז ואם לא גטל ידיו וגם לא גטל הכוס רק שאמר בואו ונברך או תן לנו הכוס ונברך או שהסיח דעתו והחליט שלא יאכל עוד, בזה אם אין רוצה לחזור ולאכול רק לשתות לכו"ע צריך לברך מתחלה על מה שישתה ואם רוצה לחזור ולאכול יש דעות בזה ולכן לכתחלה יזהר שלא יאכל ובשעת הדחק לא יברך ואז גם אם שותה לא יברך עליו שכיון שחזור ואוכל גם השתיה בכלל האכילה (ס"א ג' וס"ק ב' ג' ו' ח' ט' ובה"ל ד"ה אין).

ג הסומך על שלחן אחרים אם בעה"ב [וי"א דה"ה גדול השלחן וצ"ע] אמר בואו ונברך או שנטל הכוס לברך והמסובים שתקו והסכימו לדבריו הוי כאלו הסיחו דעתם כולם ודינו כנ"ל דין ב' ואם האורח היה דעתו לאכול ולשתות עוד רשאי וטוב שיגלה לפני המסובין שלא הסיח דעתו ואם האורח אמר הב לן ונברך לא הוי היסח הדעת דמסתמא דעתו שאם בעה"ב יתן לו לאכול ויבקשנו יחזור ויאכל ואפילו אין בעה"ב אוכל עמהם או שכבר גמר סעדו אלא א"כ יודע האורח בבירור שהסיח דעתו שאף שיאכל בעה"ב לא יאכל עמו ואם האורח גטל ידיו למים אחרונים ולא הסיח דעתו בהדיא יש דעות בזה ואם אחד מן המסובין גטל הכוס לברך לגבי ידיה הוי הפסק ולגבי שאר המסובין שמוציאן יש דעות בזה (ס"ב ג' וסק"י י"א י"ג ובה"ל ד"ה אפי' וד"ה לא וד"ה עד וד"ה משנטל ושה"צ).

ד היו מסובין לשתות ואמרו בואו ונברך אם רוצים לחזור ולשתות צריכים ברכה ואם היו מסובין לאכול מיני מזונות ואמרו נברך ברכה אחרונה יש דעות כנ"ל דין ב' אם צריכים לחזור ולברך (וצ"ע אם ה"ה פירות) (ס"ק ד' ובה"ל ד"ה אם).

ה הקרואים בבית בעה"ב לאכול מיני פירות ומביאין להם בזה אחר זה א"צ לברך אלא על הראשון ואפילו סברו שלא יאכלו עוד דמסתמא אין זה היסח הדעת כנ"ל דין ג' אבל אם אינם מהקרואים אלא נכנס לבית ויש שם הרבה מסובים וכל אחד מושיט לו כוס צריך לברך על כל אחד ואפילו הושיטו לו כוס שני טרם שגמר הראשון אלא א"כ היה דעתו בהדיא בשעת ברכה שאם יתנו לו עוד כוסות שתעלה הברכה על כולם דזה מהני אף שלא היה יודע אם יתנו לו ובמקום שהמנהג שמושיטין כוסות הרבה למי שנכנס אז אפילו בסתמא א"צ לברך ומ"מ טוב יותר שיכיון בשעת ברכה על כל מה שיתנו לו (ס"ד ה' וסקי"ד ט"ו ט"ז וע"ל ס"י ר"ז דין י').

ו אחר כל מאכל יש לאכול מלח ואחר כל משקה יש לשתות מים ובזמנינו לא נהגו בזה לפי שמאכלים שלנו מעורבים במלח והמשקאות במים וגם לפי שנשתנו הטבעים והמטביל אצבעו במלח ואוכל אחר אכילתו לא יטבל אלא באמה ובקמיצה (ס"ו וסקי"ח וע"ל ס"י קס"ז דין ל"ב).

סימן קפ. דיני פירורי הפת

א אין להסיר המפה והלחם מלפני המברך עד אחר בהמ"ז (ס"א וסק"ח).

ב צריך לשייר פת על שלחנו בשעת בהמ"ז שהוא סימן ברכה וגם שיהא מזומן לעני שיבוא ולכן טוב לכתחלה שלא יהיו הפתיתים קטנים מאד שיהא בהם כדי נתינה לעני אך לא יביא פת שלמה על השלחן אם כבר יש פתיתים שהוא מנהג עובדי ע"ז אבל אם לא השאיר פתיתים מותר להביא אפילו שלמה ובשם הזהר כתבו שטוב לעשות כן לכתחלה וי"א שאם יש שלמה על השלחן לא ישייר פתיתים וכ"ש שלא יביא פתיתים ויש מקילין שא"צ להסירן מעל השלחן ובפרט בשבת בודאי לא יסירן עד לאחר בהמ"ז (ס"ב וס"ק ב' ד' ה' ושה"צ).

ג ראוי ונכון שיתן לעני הטוב שבשלחן ובפרט אם הוא עני חשוב וכתב השל"ה משבח אני את הקהלות שמחזיקין לומדים בחורים על שלחנם כל השנה כאחד מבניהם ומה שנאכל שחרית וערבית נחשב כשני תמידים (סק"ג).

ד כשנוטל מים אחרונים בכלי על השלחן צריך לנקות השלחן מפירורי הפת שלא ימאסו מנצוצי מי הנטילה רק ישאיר לחם על השלחן במקצוע קצת רחוק ממקום הזה עד אחר בהמ"ז (ס"ט).

ה פירורין שיש בהם כזית אסור לאבדם אבל אם אין בהם כזית מותר כגון להשליכן למים ויש מחמירים כשיש הרבה פירורים ויצטרפו לכזית אבל אין לדרוס אפילו על פירורים פחות מכזית שקשה לעניות (ס"ד וס"י).

ו מותר להשתמש בשמש ע"ה (ס"ג).

ז נוהגים לכסות הסכין בשעת בהמ"ז ובשבת ויו"ט אין מכסים אותו (ס"ה).

סימן קפא. דין מים אחרונים

א מים אחרונים חובה ואפילו אין ידיו מוזהמות כלל וגם מי שאין מברך בעצמו רק יוצא בבהמ"ז מפי אחר ואין מברכין על מים אחרונים ויש מקילין במים אחרונים בזה"ל אלא א"כ הוא איסטניס הרגיל ליטול ידיו אחר הסעודה אבל האחרונים החמירו מאד ליהדר במים אחרונים וכן פסק הגר"א ואם יש לו מים מצומצמים ימעט במים ראשונים כשיעור המבואר בסימן קס"ב שישאר לו מעט למים אחרונים ואם אין לו רק כשיעור מים ראשונים הן קודמים לכו"ע (ס"א ז' י' וס"ק א' ב' כ"ב).

ב י"א שמתחלה אין לאכול אלא א"כ ידע שיהיה לו מים אחרונים אך אם אין מצוי עד ד' מילין לפניו ולאחריו מיל יכול לאכול ולברך בהמ"ז וכל אימת שימצא מים אח"כ יטול ידיו ומ"מ טוב שיכרוך ידיו במפה קודם שיאכל כדי שלא יהיו ידיו מוזהמות בשעת בהמ"ז (ס"ב ושה"צ).

ג אין למים אחרונים שיעור אלא שיהא בהם כדי להדיח ידיו ומנהג הגר"א ליטול ברביעית ולכתחלה טוב שינגב ידיו לפני בהמ"ז (ס"ח וסקי"ט).

ד כל המים הפסולים לנטילה כשרים למים אחרונים כגון שנעשה בהם מלאכה או נשתנו מראיהן אפילו נפסלו משתית בהמה וכה"ג וא"צ כלי וכן גברא ואין חציצה פוסלת בהם ואם יש לו מים לא יטול בשאר משקין אבל אם אין לו נוטל בכל מיני משקין אפילו בשמן דבש וחלב חוץ מיון (ס"ט וס"ק כ' כ"א).

ה א"צ לשפוך למים אחרונים רק פ"א ויטול עד פרק שני של אצבעות ובהגדל עד פרק ראשון ואם היה זוהמת המאכל מגיע למעלה מזה צריך ליטול גם שם ולכתחלה אם יש לו מים יש ליטול תמיד עד סוף קשרי אצבעותיו עם פיסת היד ורע עלי המעשה שיש אנשים שאין נותנים כ"א איוה טיפים מים ולפעמים יוצאים בנגיעה בעלמא וידיהם נשארים מוזהמות כבראשונה (ס"ד וסק"י כ"א ובה"ל ד"ה עד).

ו אין גוטלין בחמין שהיד סולדת ומתרחקת מהם מפני החום וגם בפושרין יש דעות ואם אין לו רק פושרין אין להחמיר וחמין שנצטננו מותר ליטול בהם (ס"ג וסק"ז ח' ט' ושה"צ).

ז צריך שישפיל ראשי אצבעותיו למטה כשנוטל מים אחרונים כדי שתרד הוזהמא (ס"ה).

ח לא יתחבב ידיו בתוך הכלי לרוחצם אלא ישפוך מים על ידיו שירד לתוך הכלי ולא ישפוך את הכלי ע"ג קרקע מקום שעוברים שם בני אדם מפני שרוח רעה שורה עליהן ואם אין לו כלי נוטל ע"ג עצים דקים או אבנים דקים וקוצים במקום שנבלעים בהם המים ויש מקילין ליטול ע"ג רצפה אם אין לו כלי דס"ל שאין רוח רעה אלא ע"ג קרקע ממש ובלבד מחמיר בזה ובמקום שאין בנ"א עוברין מותר ליטול אף ע"ג קרקע ולכן מותר ליטול תחת השלחן ואע"פ שלפעמים מסלקין השלחן מ"מ יתנגבו ביני וביני (ס"ב וסק"ג ד' ה' ו' ובה"ל ד"ה אלא וע"ל סי' של"ח דין ט"ו).

ט אין מכבדין במים אחרונים אלא גוטלין כדרך ישיבתן ואם מברכים בזימון אם המסובין עד חמשה מתחילין מן המברך והשאר גוטלים כדרך ישיבתן ואם הם יותר מתחילין מן היושב בסוף המסיבה עד שמגיעין לחמשה האחרונים ואז נוטל המברך

תחלה והנכון שיושיטו מים על השלחן באיזה מקומות שלא יהא הפסק גדול (ס"ו וס"ק י"ג ט"ו ובה"ל ד"ה מן).

י דין תיכף לנטילה סעודה כתבנו בסימן קע"ט דין א' דין מים אמצעים בסימן קע"ג דין א' (ס"ק ט"ו כ"ד ושה"צ אות י').

יא מי שרוצה לברך על היין או על פירות באמצע סעודה צריך לקנח ידיו מקודם וכן כשרוצה לברך איזה ברכה וידיו מוזהמות מוזהמת המאכל צריך לקנחם (ס"ק כ"ג ושה"צ. במ"ב משמע דוקא כשהוא איסטניס ובשה"צ משמע אפילו אינו איסטניס וצ"ע).

סימן קפב. דין כוס ברכת המזון ושלא יהא פגום

א אם מזמן בשלשה ויש לו יין בביתו י"א שצריך לברך ברהמ"ז על הכוס ואם אין לו צריך לחזר עליו אבל אם אין מוצא יכול לאכול ולברך בלא כוס ואם יש לו רק מעט יין לצורך קידוש והבדלה הם קודמים ומנהג העולם להקל כהסוברים שלא לחזר על כוס אם אין לו יין בביתו אבל אם יש לו מצוה מן המובחר לברך עליו לכ"ע וכ"ז בזימון אבל אם אין זימון המנהג שאין מברכין כלל על הכוס ואפילו יש לו יין בביתו (ס"א ב' וס"ב ד' י"ד ט"ו וע"ל ס"י קע"ד דין ה').

ב אם אין היין מצוי הרבה באותו עיר אף שבשאר עיירות במדינה זו מצוי הרבה יין יכול לברך על שכר או שאר משקין אם הוא חמר מדינה דהיינו שעיקר שתיית בני העיר מהו אבל אם אין שותין אותו אלא לפרקים לא הוי חמר מדינה ואף שהוא חשוב יותר מהשני לא יברך עליו, ואפילו קבעו עיקר סעודתו עליו לא מהני [מיהו אם מה שאין שותין ממנו כ"כ הוא מפני היוקר אפשר דמקרי חמר מדינה] ויש מקילין לברך על השכר כשהוא חמר מדינה וקבעו הסעודה עליו אפילו אם יין מצוי בעיר כיון שהיין ביוקר [ולענין קידוש והבדלה אין להקל בזה ועיין בסימן רצ"ו] ומים לא הוי חמר מדינה אף שרוב שתיית ההמונים מהם וכן קווא"ס ומי בארש"ט אבל טישב"ר אפשר שיש להקל בשעת הדחק ואם יש לו יין בביתו לא יברך על חמר מדינה ואם יש לו ב' מיני משקין ושניהם חמר מדינה יברך על החביב וכ"ש אם תוך הסעודה שתה ממנו (ס"ב וס"ק ו' ח' ט' י' י"א י"ב י"ג י"ד ושה"צ).

ג אם שתה מן הכוס אפילו טעם רק משהו נקרא כוס פגום ואינו ראוי לבהמ"ז ולא לקידוש והבדלה ואפילו שתה מן הכד או חבית קטנה נעשה כל החבית פגומה אף ששפכה אח"כ לכלים אחרים ויש מחמירים אפילו אם שתה מחבית של עץ גדולה לכן לכתחלה אין להניח לשתות אפילו מפי ברזא של חבית גדולה (ס"ג וס"ק י"ז י"ח כ' כ"א).

ד אם שפך מן הכוס לתוך ידו או לתוך כלי או שטעמו באצבעו אינו פגום ובלבד שהכוס יהיה מלא כגון שלא שפך ממנו רק מעט או ששופכו אח"כ לכוס קטן ממנו או שיתקננו ע"י פירור כדלקמן סימן קפ"ג דין ה' (ס"ג וס"ק י"ט).

ה אם כל המסובין שתו מכוס של המברך מקרי שכולם שתו מן כוס שאינו פגום, אבל אם יש לפני כל אחד ואחד כוסו והם פגומים צריך שיתן המברך מכוס של ברכה לתוכם קודם שישתה אך לא ישתה עד שישתה הוא (ס"ד וס"ק כ"ג כ"ד וסימן ק"צ סק"ז).

ו אפילו מים פגומים י"א שאין למוזג בהם כוס של ברכה ואפשר דדוקא כשהיין חי שא"א לשתות בלא מזיגה אבל אם ראוי לשתות כשר דיעבד (ס"ג וס"ק כ"ב).

ז יכולים לתקן כוס פגום ע"י שיוסיפו בו משהו יין או מים או שאר משקין [ודוקא כשאין מתקלקל ע"י המזיגה] וגם יזהר שהמים או המשקין דהיינו לא יהיו פגומים כנ"ל ואם החזיר כוס של יין פגום לקנקן היין שבקנקן כשר בדיעבד ובלבד שיהיה היין שבקנקן יותר מהיין שבכוס אבל לכתחלה אסור לעשות כן אלא ישפוך תחלה מהיין שבקנקן לתוכו ואח"כ ישפוך אותו לקנקן וזה יותר טוב מתיקון דלעיל (ס"ה ו' וס"ק כ"ז כ"ח ל' ל"א ושה"צ).

ח בשעת הדחק מברכים על כוס פגום ומיהו אם יש לו כוס קטן המחזיק רביעית ישפוך מהגדול לתוכו שבזה מתקן ג"כ קצת פגמתו (ס"ו וס"ק ל"ב) ודוקא לקידוש ולבהמ"ז אינו ראוי כוס פגום אבל פשיטא שמברכין עליו בפה"ג (שה"צ אות ט"ו).
ט אם שנים מברכין על כוס א' לא קיימו מצוה על הכוס או משום שאין יכול לצאת כשהכוס ביד חברו או משום שאין שנים מברכין על כוס אחד (חזו"א או"ח סימן כ"ט סק"ג).

סימן קפג. המברך איך יתנהג בכוס של ברכת המזון

- א אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין ששונא בצע וגומל חסד בממונו (ס"ו וס"ק כ"ט).
- ב כוס של ברכה טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ ואם קינחו במפה מבפנים ומבחוץ עד שהוא נקי או שהוא נקי מעצמו ואין בו שיורי כוסות של יין ששרה בו פת א"צ להדיחו ומ"מ טוב להדיחו אפילו אין בו שיורי פת אם לא שהוא נקי וצח (ס"א וס"ק א' ב' ג').
- ג מצוה מן המובחר שישפכנו מן הקנקן לשם ברכה סמור לברכה (ס"ב וסק"ח).
- ד יתן היין לתוכו חי בלי מויגה אף שאין ראוי עדיין לשנות עד שמגיע לתחלת ברכת הארץ ואז מוזגו ובמקומותינו שהיין אינו חזק א"צ למוזגו ומ"מ יש נוהגין למוזג במעט מים (ס"ב וסק"ד ה' ו').
- ה מצוה לכתחלה שימלא הכוס על כל גדותיו אף שנשפך קצת לארץ עי"ז ויש אומרים שאפילו אינו ממלא אותו כ"כ שם מלא עליו ואם אינו מלא יכול לתת תוכו פירור פת להגביהו [ודוקא פירור אחד אבל הרבה יש בזה משום מיאוס ואסור] וכ"ז אינו מעכב רק שיהא בו שיעור רביעית (ס"ב וס"ק ט' וסימן קפ"ב ס"ק ל"ב).
- ו צריך לחזור לכתחלה אחר כוס שלם שלא יהא שבור ולא פגום בשפתו אפילו חסרון מועט ויש מחמירין אפילו כדי חגירת ציפורן ולא יהא נסדק ואפילו אינו חסר כלל ואין היין נוטף דרך הסדק ואפילו נשבר בסיסו והכוס שלם ויכול לעמוד אינו ראוי לכתחלה ואם אין לו אחר יש להקל לברך אפילו על כיסוי כלי שלא נעשה לקבלה אם מחזיק רביעית וכן כוס שבור בשפתו אם נשאר רביעית ממנו ולמטה אבל אם ניקב בשוליו ואין מחזיק רביעית אין זה כוס כלל ואם נשבר בסיסו ואינו יכול לעמוד שיחזיק רביעית צ"ע אם יש עליו שם כוס (ס"ג וס"ק י' ושה"צ).
- ז ירא שמים לא יברך במצנפת רק ישים הכובע על ראשו אפילו כשמברך ביחיד בלי כוס ויש נוהגין ג"כ להתעטף בבגד העליון (ס"ק י"א).
- ח הידור מצוה לכתחלה שיקבל הכוס בשתי ידיו וכשמתחיל לברך נוטלו בימינו ולא יגע יד שמאל בהכוס לסייעו ויש מקילין אם נותן השמאל תחת הימין לסייעה ואין נוגע בהכוס ויש להחמיר בזה אם לא לצורך ואיטר אוחו בימינו שהיא שמאל כל אדם והשולט בשתי ידיו אוחו בימין כל אדם (ס"ד ה' וס"ק י"ג כ').
- ט על פי קבלה נכון שיעמיד הכוס על כף ימינו והאצבעות יהיו זקופים סביב (סקט"ו).
- י לא יטול הכוס בבתי ידים רק יסירם מקדם (ס"ק ט"ו).
- יא הידור מצוה לכתחלה שיגביהו מן השלחן או המקום שאוכל עליו טפח וגותן עיניו בכוס [וכן כל המסובים] בשעת ברכה וטוב שלא יקח כוס שפיו צר לברך עליו ואם אין יכול להשיג בקל כוס אחר אין להקפיד בזה (ס"ד וס"ק ט"ו י"ז י"ח כ').
- יב אחר ששתה ממנו ישגרו לאשתו שחשתה ממנו ואפילו לא אכלה עמהם ואם יש לו אורחים יתן גם להם לטעום מכוס של ברכה ואם האורח מברך יתן גם לבעה"ב לשותות וצ"ע אם גם בעה"ב צריך לשגרו אח"כ לאשתו וכ"ז להידור מצוה לכתחלה (ס"ד וס"ק י"ט כ' ושה"צ).
- יג משנתנו לו כוס של ברכה לא ישיח המברך עד אחר שתייתו שהוא לאחר גמר בהמ"ז ויש מחמירין שגם המסובין לא ישיחו משנטל המברך הכוס וגכון לחוש לדבריהם (ס"ו וסק"א כ"ב וע"ל סי' קע"ד דין ט"ז).

יד אם שח המברך באמצע בהמ"ז אפילו שח במזיד אינו חוזר אבל לכתחלה יזהר בזה הרבה ואם שהה באמצע הברכה מחמת אונס כגון שהיה צריך לנקבו או שהיה המקום אינו נקי כדי לגמור בהמ"ז מתחלתה עד סופה [ואולי אפילו בלא הטוב והמטיב] חוזר לראש הברכה ששהה בה [אפילו לא שח כלל] ואם שהה בין ברכה לברכה לא יחזור (ס"ו וסקכ"ה ושה"צ וע"ל סי' צ"ב דין י').

טו אם המסובין יוצאין בברכת המברך לא ישיחו באמצע אפילו בין ברכה לברכה ואם שחו באמצע אם לא דילגו שום דבר כגון שהמברך שתק או דינם כשח המברך כנ"ל בדין י"ד אבל אם לא שמעו עי"ז כמה תיבות אם הם דברים שהם מעיקר הברכה כמו ברית ותורה וכיוצא בזה שהם לעיכובא אם סיים המברך את הברכה [בין שהתחיל ברכה שאחר' ובין שלא התחיל] וכוונו לשמוע צריכין לחזור לראש הברכה שדילגו אך אם המברך לא סיים עדיין את הברכה יחזרו למקום שדילגו או שיחזור המברך בשבילם ואם דילגו דברים שאינם מעכבים אם לא סיים עדיין את הברכה יחזרו למקום שדילגו ואם סיים אין צריכין לחזור (ס"ו וסקכ"ו ושה"צ וע"ל סרי"ג ד"א בשם החזו"א דס"ל שא"א לצאת חצי ברכה בשמיעה וחצי" באמירה ועי' סי' קכ"ד שה"צ אות מ"ז).

טז נכון הדבר שכל אחד מן המסובין יאמר בלחש עם המברך כל ברכה וברכה ויסיים קצת קודם המברך כדי שיענה אמן ומה שנוהגין הרבה אנשים שאחר שאמרו ברוך שאכלנו וכי מברך כל אחד ואחד בקול רם בפ"ע שלא כדין הם עושים שלהרבה פוסקים אין זה זימון כלל אלא המברך יברך ברכה ראשונה עכ"פ בקול רם שישמעו המסובים והם יאמרו עמו בלחש ואם יודע בהמסובים שיכוונו לדבריו טוב יותר שעד הון את הכל ישתקו וישמעו ויכוונו לצאת מן המברך והמברך יכוון להוציאם ומשם ואילך יברכו בעצמם בלחש עם המברך ודוקא כשכולם מבינים לשון הקודש דאי לאו הכי יותר טוב שיברכו בעצמן בהמ"ז (ס"ו וסקכ"ח וע"ל סי' קצ"ג ד"ז וסי' ר' דין ד').

יז אין לשאול באמצע בהמ"ז מפני היראה או הכבוד כדי תפלה (ס"ח וסק"ל) ובחזו"א מצדד דלענין קדושה וברכו באמצע הפרק ואמן בין הפרקים לא חמיר מק"ש וכן לענין מלך שואל בשלמו ונחש כרוך על עקבו (או"ח סימן כ"ח סק"ג).

יח אסור לעסוק במלאכתו כשהוא מברך שום ברכה ואפילו ברכה דרבנן (סי"ב וס"ק ל"ז ושה"צ) ואפי' התחיל במלאכתו קודם הברכה (מ"ב ס"ס קצ"א וע"ל סי' קצ"א ד"ב).

יט צריך לברך בהמ"ז מיושב [ואפילו ברכה רביעית וצ"ע] וכן המסובין שיוצאין מן המברך צריכים לישב ולא ישבו בהסבה שהוא דרך גאון אלא ישבו באימה [ובדיעבד יצאו] ובכ"ז אין חילוק אם היה אוכל עומד או מיסב או מהלך בביתו צריך לישב בבהמ"ז ואם היה מהלך בדרך ואוכל כשהוא מהלך יכול לברך מהלך שאין דעתו מיושבת עליו מפני עיכוב הדרך אבל אם אכל מיושב צריך לברך מיושב ויש אומרים שגם ברכת מעין שלש על כל ז' המינים צריך לאמרם מיושב ולדעת הגר"א דוקא בחמשת מיני דגן (ס"ט י' י"א וס"ק ל"א ל"ג ל"ה ל"ו ושה"צ).

כ בדיעבד אם בירך מהלך אם הוא במקום אכילתו יצא ואם הלך למקום אחר עיין סימן קפ"ד דין ה' (ס"ט וס"ק ל"ד).

הלכות ברכת המזון

סימן קפד. לקבוע ברכה במקום סעודה ועד כמה יכול לברך מי ששכח ולא בירך

א אכל ואינו יודע אם בירך ברכת המזון אם לא צריך לברך מספק אפילו ברכת הטוב והמטיב וגם יכול להוציא לאחר שאינו יודע לברך דוקא אם אכל כדי שביעה שחיובו מן התורה אבל פחות מכדי שביעה לא יברך מספק ומ"מ ראוי לירא שמים

שיטול ידיו שנית ויברך המוציא ויאכל ויברך בהמ"ז (ס"ד וס"ק ט"ו ולענין אשה עיין לקמן סימן קפ"ו דין ב').

ב שיעור כדי שביעה שחייב לברך מן התורה נחשב כל אחד לפי מה שהוא שבע ואם דרכו לאכול תמיד כדי מחייתו לבד גם זה נחשב שביעה ואם הוא רעבתן צ"ע אם בטלה דעתו אצל כל אדם וחולה או זקן או שכבר אכל מקודם [אפילו בירך ע"ז] והוא שבע עתה ע"י כוית חייב מן התורה (ולפ"ד חו"א סי' ל"ד סק"ד אינו חייב אלא מדרבנן) ואם אכל שאר מאכלים ג"כ ועי"ז הוא שבע אם אכלם ללפת את הפת מצטרפים ואם אכלם בפ"ע אין מצטרפים אפילו גמר שביעתו היה ע"י כוית פת [וכ"פ בחו"א סימן ל"ד סק"ד] וכ"ז מדאורייתא אבל מדרבנן חייב לברך בכוית אפילו לא שבע (ס"ו וס"ק כ"א כ"ב ובה"ל ד"ה בכוית ושה"צ וע"ל סי' קצ"ו שי"א שאם צמא לשותות אין חייב מה"ת בברהמ"ז עד שישתה ולפ"ז אם ישתה אחר ברהמ"ז יתחייב לברך אח"כ מה"ת עיין חו"א או"ח סי' כ"ח סק"ב ויש ליהור שלא יבא לידי כך וע"ל סי' קס"ח דין כ"ז וסי' ר"י דין ז' לענין שיעור הכוית וסי' ר"י דין י' וסי' תפ"ו).

ג צריך לברך בהמ"ז במקום שגמר סעודתו ואפילו אכל במקום השני פחות מכוית פת צריך לברך שם אבל אם לא אכל שם פת רק פרפרת וכיסנין [אפילו כוית] יחזור לברך במקום שאכל פת. ויש אומרים שכל חמשת מיני דגן צריך לברך לאחריהם במקומם וכן פסק הגר"א ויש מחמירין שכל ז' מינים צריכים לברך אחריהם במקומם ולכתחלה יזהר בזה (ס"ב ג' וסק"ח ט' י"ב וע"ל סי' קע"ח דין א"ב וסי' קצ"ג דין י"א וסי' קפ"ג דין י"ט).

ד אם אכל במקום מוקף מחיצות נחשב כולו למקום אכילתו ויכול לברך בכל מקום שרוצה ואפי' הבית גדול ואפילו אין רואה מקומו הראשון כגון אחורי הפאראואן וכי"ב ואם רוצה לברך בחדר אחר אם יש לו מניעה שאינו יכול לברך במקום שאכל אם יכול לראות מקומו שאכל מותר לברך בחדר הסמוך ואם דעתו היה בשעת ברכת המוציא לברך בחדר אחר בבית זה אפשר דיש להקל בשעת הדחק [כגון שבמקום שאכל אינו נקין] לברך שם אפילו אין רואה מקומו הראשון ואם אכל במקום שאינו מוקף מחיצות צריך לברך לכתחלה במקום שאכל ממש ואם יש לו איזה מניעה קטנה יכול להעתיק ממקומו ובלבד שיהא בתוך ד' אמות ממקום אכילתו (ס"א וסק"א ב' ושה"צ).

ה אם יצא ממקומו ולא בירך אפילו יצא בשוגג צריך לחזור למקומו ולברך אפילו הלך כבר בדרך למרחוק כמה מילין אם לא שהוא רחוק כ"כ שעד שיחזור למקומו יתעכל המזון ויפסיד ברכתו לגמרי שאז יברך כגון ובשעת הדחק יכול לסמוך על המקליון שאם יצא בשוגג א"צ לחזור אבל אם יצא במזיד לכו"ע חייב לחזור ובדיעבד אם לא חזר ובירך במקום שזוכר יצא ואפילו אם עקר מקומו במזיד וגם ידע הדין שצריך לחזור ולא חזר (ס"א וס"ק ג' ד' ה') ואם יש לו עוד פת יאכל במקום השני מעט [וא"צ לברך המוציא אם לא הסיח דעתו ולא עבר שיעור עיכול] ויברך כנ"ל דין ג' (ס"ב וס"ק ח').

ו אם שכח ולא בירך לאלתר יכול לברך כ"ז שאינו רעב מחמת אותה אכילה אבל התחיל להיות רעב לא יברך ואם מאותה האכילה כבר היה חוזר להיות רעב אלא שתוך הזמן אכל שאר מיני מזונות ומחמת זה אינו רעב ואח"כ נזכר שלא בירך ברהמ"ז על אכילה ראשונה אינו יכול לברך בהמ"ז מיהו זה דוקא אם אחר אכילתו הראשונה הסיח דעתו מלאכול עוד אבל אם היה הכל במשך סעודה אחת כגון בסעודות גדולות שיושבין כמה שעות אע"פ שיש שיעור עיכול מהפת כיון שאוכלין פרפראות וכיסנין ושותין תוך הזמן הכל סעודה אחת ויכול לברך ברהמ"ז. וכן הדין לענין אכילת פירות ושתיית יין כ"ז שאינו רעב ותאב לפירות או צמא לשתייה יברך (ס"ה וסקט"ו י"ח י"ט).

ז וכ"ז כשאכל כל צרכו מהלחם או מהפירות אבל אם אכל מעט וחפץ לאכול עוד אלא שלא היה לו יותר בזה קשה מאוד לשער השיעור וכי' האחרונים שעד כדי הילוך

- ד' מיל שהוא ע"ב מינו"ט חייב לברך מיהו אם יש לו עוד פת יש אומרים שיאכל כזית פת ויברך בהמ"ז וא"צ לברך עליו המוציא אם לא הסיח דעתו (ס"ק כ').
- ח התחיל לברך תוך הזמן יגמור אף אחר הזמן אבל אם לא התחיל רק הכין עצמו לבהמ"ז אפילו לא הפסיק ולא הסיח דעתו וקודם שהתחיל לברך עבר הזמן לא יברך אפילו תוך כדי דיבור (חזו"א אר"ח סימן כ"ח סק"ה).
- ט גוי שאכל ונתגייר תוך שיעור עיכול א"צ לברך וכן קטן שהגדיל תוך הזמן פטור מדאורייתא לברך (שם וע"ל סי' ע"א דין ט').
- י אם נתעכל המזון ורוצה לחזור ולאכול דעת הרבה אחרונים שא"צ לברך המוציא אם לא הסיח דעתו (ס"ק י"ז וע"ל סי' ק"צ דין ה').

סימן קפה. לברך ברכת המזון בקול רם ויתר פרטים בברהמ"ז

- א כל הזהיר בברכת המזון מזונות מצויות לו כל ימיו בכבוד ומעשה בא' שמת ונתגלה בחלום לא' מקרוביו וא"ל בכל יום דנין אותי על שלא דקדקתי לברך כל הברכות בכונת הלב והמדקדק יזהר לברך לכתחלה תוך הספר ולא בעל פה (ס"ק א').
- ב אם בירך בהמ"ז בכל לשון יצא דוקא שמבין באותו לשון אבל מצוה מן המובחר לברך דוקא בלשון הקדש (ס"א וסק"א וע"ל סי' ס"ב דין ג').
- ג צריך להשמיע לאוזניו ואם לא השמיע לאוזניו יצא ובלבד שיצא בשפתיו אבל אם הרהר בלבו לא יצא ומ"מ אם אינו יכול לברך מחמת חולי או אונס יהרהר בלבו ואחר שנסתלק האונס אם עדיין לא נתעכל המזון יברך בהמ"ז ועיין סימן ס"ב מדין ד' ולהלן (ס"ב וס"ק ב').
- ד טוב לברך בקול רם כי הקול מעורר הכונה ובפרט בשבת וראש חודש לא ישכח עי"ז מעין המאורע (סק"ג) וכן כל הברכות ירגיל לומר בקול רם (סי' תרמ"ג סק"ה).
- ה אם רוצה להוציא בניו ואשתו כגון שאינם בקיאים צריך לברך בקול שישמעו ויצאו בברכתו אך אם אין מבינים כלל הלשון יש דעות בזה אם יוצאין כדלקמן סימן קצ"ג (ס"ג וסק"ג ובה"ל ד"ה יש וע"ל סי' ס' דין י' וסי' קצ"ט דין י"א).
- ו לכתחלה יזהר לברך קודם שישתכר כ"כ עד שאינו יכול לדבר בפני המלך ובדיעבד אם נשתכר כ"כ יברך בהמ"ז אבל אם הגיע לשכרותו של לוט אפילו בירך אינו כלום וחייב לחזור ולברך כשיפיג יינו אם עדיין לא נתעכל המזון (ס"ד ה' וס"ק ו') וע"ל סי' צ"ט דין ד' אם שיכור מצטרף לזיומן.
- ז אסור לברך במקום שיש צואה ומ"ר כדן תפלה לעיל סימן ע"ו ובדיעבד אם מצא צואה תוך ד' אמות כנגדו במקום שהיה ראוי להסתפק צריך לחזור ולברך כדן תפלה ואם מצא מי רגלים א"צ לחזור ולברך אלא א"כ ידע שיש כאן מ"ר והזיד ובירך (ס"ה וסק"ז ח' ובה"ל ד"ה אם וע"ל סי' קפ"ג דין י"ד).

סימן קפו. אם נשים וקטנים חייבים בברכת המזון

- א נשים ועבדים חייבים בבהמ"ז אבל אין נשים צריכים לומר ברית ותורה ועבדים אצ"ל תורה ומ"מ נהגו לאמרו וספק אם הן חייבין מדאורייתא או מדרבנן לכן אין מוציאין את האנשים שאכלו כדי שביעה אבל איש שלא אכל כדי שביעה יכול אשה ועבד להוציאו ובלבד שאמרו ג"כ ברית ותורה (ס"א וסק"ג ובה"ל ד"ה ומוציאות ד"ה או אם וסימן קפ"ז ס"ג וס"ק ט').
- ב אשה שאכלה כדי שביעה ונסתפקה אם בירכה יש דעות בזה אם חייבת לברך והסומך על המחייבין לא הפסיד (סק"ג ובה"ל ד"ה אלא).
- ג קטן חייב מדרבנן אפילו לא אכל רק כזית ואינו מוציא את הגדול אם הגדול אכל כדי שביעה ואפילו את האשה אינו יכול להוציא ואם הקטן אכל כדי שביעה

והגדול לא אכל כדי שביעה יכול להוציאו אם הגדול לא יודע לברך בעצמו אבל אם שניהם לא אכלו כדי שביעה יש להחמיר (ס"ב וסק"ד ה' ו' וכן מצדד בחזון"א או"ח סי' כ"ט סק"ה כדעת המחמירין).

סימן קפו. דיוקים בנוסח ברכת המזון

א אין לומר קודם בהמ"ז ברוך משביע לרעבים. ובברכת הארץ אין לומר ארץ חמדה וכו' ברית ותורה שהרי אומר על בריתך וכו' ועל תורתך וכו'. כי לעולם חסדו עמנו אין לומר תיבת עמנו. שאתה זון קמץ תחת השי"ן. אנחנו מודים ולא אנו. בפי כל חי ולא בפה. רענו בשו"א תחת הרי"ש. זוננו במלאפוז"ם. לא חסר (בקמץ תחת החי"ת ופתח תחת הסמ"ך) לנו ואל יחסר (בסגול שוא פתח) לנו (ס"א ב' וסק"א ב' וע"ל סי' קי"ג דין ד').

ב אם לא הזכיר בברכת הארץ ארץ חמדה טובה ורחבה או שחיסר ברית או תורה או שלא הזכיר בבונה ירושלם מלכות בית דוד צריך לחזור לראש בהמ"ז וי"א שאינו חייב לחזור אלא לתחלת הברכה אלא א"כ פתח בהטוב והמטיב וצ"ע למעשה ואם נזכר קודם שהתחיל הברכה שלאחרי אפטר שיכול לאומרו שם וצ"ע. ואם מסופק אם אמר ברית ותורה אינו חוזר ואם לא הזכיר הודאה בברכת הארץ לא בתחלה ולא בסוף אינו חוזר (ס"ג וסק"ז ו' ח' ובה"ל ד"ה ברית וד"ה מחזירין ושה"צ ובה"ל בסימן קפ"ח ד"ה לראש ולענין גשים ע"ל סימן קפ"ו דין א' ועיין בחזון"א או"ח סי' כ"ח ס"ק ז' שפסק ג"כ דהזכרת ברית ותורה הוא מדרבנן וע"ש סק"ט).

ג אומר על הניסים בחנוכה ופורים קודם ועל הכל וכו' ואם לא אמרו אין מחזירין אותו רק יאמר בתוך שאר הרחמן הרחמן הוא יעשה לנו ניסים כמו שעשה בימים ההם וכו' (ס"ד).

ד אם אמר במקום ברכת הון בריך רחמנא מלכא דעלמא מאריה דהאי פיתא בריך רחמנא דון כולא יצא ברכת הון אבל לא שאר ברכות ולכתחלה אסור לשנות כלל מנוסח הברכה רק לילדים קטנים פחותים מח' שנה יכול לחנכם בברכה זו וכן מעט מכל ברכה עד שידעו לברך כל ברכה כתיקונה (ס"א וסק"ג ג' ד' ושה"צ וע"ל סי' קצ"ד דין ט' וסי' ר"ט דין ד').

סימן קפת. נוסח ברכה ג' ודיני בהמ"ז בשבת והטועה בברהמ"ז

א אחר שחתם בונה ירושלים יענה אמן אחר ברכת עצמו ולא יאמר בונה ירושלם אמן בנשימה אחת רק יפסיק קצת בין ירושלם לאמן ויכול לענות אמן זה בקול רם בין ביחיד בין בזימון וכן המנהג (ס"א ב' וסק"ב).

ב ברכה שלישית פותח בה רחם ה' אלהינו וחותרם בה בונה ירושלים ויש חותמין בונה ברחמיו ירושלם וכן נוהגין אבל אינו מעכב ועיין במעשה רב ואם רוצה יכול לפתוח נחמנו ה' אלהינו בירושלם עירך ובציון משכן כבודך ובמלכות בית דוד משיחך ובבית הגדול והקדוש וחותרם מנחם ציון בבנין ירושלם. ובין בשבת ובין בחול אומר נוסחא אחת ודעת הגר"א שבחול יאמר רחם נא וכו' כמנהגנו ובשבת יאמר נחמנו וכו'. ויכול לומר בשבת כל הרחמן כמו בחול (ס"ג ד' וסק"ז ו' ח' ט' י' י"א).

ג בברכה שלישית צריך להזכיר מלכות בית דוד ולא יזכיר בה מלכות אחר ולכן האומר ומלכותך בית דוד משיחך טועה וכן אין לומר בה אבינו מלכנו אלא אבינו רענו וכשאומר יעלה ויבא לא יסיים מלך רחום וחנן אלא ידלג תיבת מלך ויש מיישבין המנהג שאין מדלגין לכן אין למחות ביד הנוהגין כן (ס"ג וסק"ד ה' ו').

ד בשבת אומר בה רצה ותחליצנו ובר"ח וביו"ט וחז"ל אומר יעלה ויבא ואם הזכיר בברכת הארץ לא יצא וצריך לחזור ולהזכירם בבונה ירושלם ואם חל אחד

מהם בשבת אומר רצה ואח"כ יעלה ויבא ובדיעבד אם החליף יצא ואינו מזכיר של שבת ביעלה ויבא ולא של יו"ט ור"ח ברצה (סי' וס"ק י"ב י"ג).

ה אם נרדם בבהמ"ז ואינו יודע באיזה ברכה עומד חוזר לראש בהמ"ז אם לא שידע בדאי שאמר איזה מהברכות שאז אינו חוזר אלא למקום שמסתפק (בה"ל ד"ה לחזור).

ו טעה ולא הזכיר ברית ותורה בברכת הארץ או מלכות ב"ד בבונה ירושלים דעת המ"א שחוזר לראש בהמ"ז אבל מכמה ראשונים מוכח שאין חוזר אלא לתחלת הברכה שטעה בה וצ"ע למעשה (בה"ל ד"ה לראש) ואם פתח בהטוב והמטיב לכו"ע חוזר לראש (שם וע"ל סימן קפ"ז דין ב').

ז טעה בברכת הטוב והמטיב כגון שלא אמר בה שם ומלכות אע"פ שגמרה אינו חוזר אלא לתחלת הטוב והמטיב (ס"ק כ"ד).

ח שכח רצה או יעלה ויבא ואפילו ספק לו אם הזכיר תלינן שלא הזכיר לכן אם נזכר אחר שאמר בא"י של בונה ירושלים יסיים תיכף למדני חוקיד וחוזר לרצה או יעלה ויבא וכ"ש אם אמר רק ברוך אתה חוזר לומר רצה או יעלה ויבא ואח"כ אומר ובנה ירושלים (ס"ק ט"ז כ"ב).

ט ואם נזכר אחר שסיים בונה ירושלים [וכן אם נזכר אחר שאמר בא"י בונה יסיים בתחלה ירושלים] ואח"כ אומר אם הוא שבת בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית בא"י מקדש השבת ואפילו בסעודה שלישית או רביעית בשבת הדין כן ואם הוא יו"ט ושכח יעלה ויבא אומר בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג פלוני הוה בא"י מקדש ישראל והזמנים וגם בזה אין חילוק בין סעודה ראשונה לסעודה שלישית ורביעית או חמישית ואם הוא ר"ה אומר בא"י אמ"ה שנתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון ואם הוא ר"ח [בין ביום בין בלילה] אומר בא"י אמ"ה שנתן ראשי חודשים לעמו ישראל לזכרון ואין חותם בה וכן אם הוא חוה"מ אומר בא"י אמ"ה שנתן מועדים [או ימים קדושים] לעמו ישראל לששון ולשמחה ואינו חותם ואם ה' חולה שצריך לאכול ביה"כ ושכח יעלה ויבא וסיים הברכה אינו חוזר ולא תקנו בזה ברכת אשר נתן (ס"ז ז' וס"ק ט"ז י"ה י"ט כ"ה כ"ז ל"א ובה"ל ד"ה בשבת ושה"צ).

י ואם חל יו"ט בשבת ושכח שניהם אומר בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג פלוני הוה בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים ואם שכח של שבת לבד אומר רק שנתן שבתות למנוחה וכן בשכח של יו"ט לבד אומר רק אשר נתן ימים טובים וכן אם חל ר"ח בשבת ושכח שניהם אומר שנתן שבתות למנוחה וראשי חודשים לזכרון בא"י מקדש השבת וישראל וראשי חודשים ואם שכח של שבת לבד א"צ לכלול של ר"ח וכן אם שכח של ר"ח לבד אומר ברוך שנתן ראשי חודשים וכן בלא חתימה כנ"ל ואין מזכיר של שבת (ס"ז ז' וס"ק כ' כ"א כ"ט ל').

יא אם אינו בקי בנוסח ברכות אלו אם ידע ההתחלה והסיום אף שא"י שאר הנוסח שבאמצע כראוי יאמרה ואם אינו יודע כלל כ' ה"טו שחוזר לראש בהמ"ז (בימים שצריכין לחזור) ולכאורה יותר נכון שיאמר כאן רצה או יעלה ויבא וצ"ע (ס"ק י"ז ובה"ל ד"ה שנתן).

יב וכל דינים אלו אם עדיין לא פתח הטוב והמטיב אבל אם פתח הטוב והמטיב [ואפשר אפילו אם לא אמר רק בא"י מקרי שכבר פתח הטוב והמטיב] אם הוא שבת בשתי סעודות הראשונות וכן יו"ט בשתי סעודות הראשונות חוזר לראש בהמ"ז אבל בסעודה שלישית של שבת ויו"ט אינו חוזר ואם לא אכל בלילה חוזר בשתי סעודות הראשונות של יום (וע"ל סי' רצ"א דין ב' שפסק דאין חוזר בסעודה שני' וצ"ע) אבל בר"ח וחוה"מ אינו חוזר [ואפילו בתוך הרחמן אין לאומרו] ובראש השנה דעת המ"א דאין חוזר והא"ר פסק דחוזר כדין כל יו"ט ואם חל ר"ח בשבת אם שכח של ר"ח אין חוזר אבל אם שכח של שבת אע"פ שהזכיר של ר"ח כיון שצריך לחזור לראש בהמ"ז בשביל שבת צריך לחזור ולומר גם יעלה ויבא ואולי

גם על הנסים בחנוכה (ס"ו ז' ח' וס"ק י"ט כ"ג כ"ו כ"ז כ"ט ל"א ובה"ל ד"ה עד ד"ה סעודה ושעה"צ).

יג ג' שאכלו ושכחו להזכיר מעין המאורע וצריכין לחזור לראש בהמ"ז יברך כל אחד בפ"ע כי מידי זימון כבר יצאו (ס"ט).

יד היה אוכל בערב ר"ח וגמשה סעודתו בלילה אם אכל פת גם בלילה מזכיר של ר"ח וכן הדין בחנוכה ופורים ויו"ט ושבט וכן הדין אם היה אוכל בשבת ויו"ט ור"ח וחנוכה ופורים וגמשה סעודתו אפילו זמן רב בלילה צריך להזכיר בבהמ"ז שכבר נתחייב להזכיר מהתחלת הסעודה [אלא א"כ התפלל מעריב קודם בהמ"ז שוב אינו מזכיר אפי' לא אכל פת בלילה] מיהו אם שכח אינו חוזר ואפי' נזכר קודם שפתח הטוב והמטיב אין מברך אשר נתן כיון שעתה כבר יצא היום אבל יכול לאומרו בלא שם ומלכות (ס"י וס"ק ל"ב ל"ג ל"ד ובה"ל ד"ה מזכיר וע"ל סי' רס"ג דין ל"ג וס"י רס"ז דין א').

טו אם חל יו"ט או ר"ח במוצאי שבת י"א שיוזכר רצה וגם יעלה וי"א שאם אכל פת גם בלילה לא יזכיר אלא יעלה ויבא [חוץ ממוצאי שבת לחנוכה ופורים שכוון שעל הנסים אינו אלא רשות יזכיר של שבת לבד] ואם לא אכל פת בלילה מזכיר רק של יום (ס"ק ל"ג).

סימן קפט. נוסח ברכה רביעית ודיניה

א בברכה רביעית אומר בא"י אמ"ה האל אבינו מלכנו כו' המלך הטוב וכו' הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו הוא יטיב לנו הוא גמלנו הוא גומלנו הוא גמלנו ואין לומר אל שבכל יום וכו' אלא אל בכל יום וכו' ויותר נכון שלא לאמר כלל מלת אל שהרי כבר אמר האל אבינו, וגם לא יאמר תתברך (ס"א וס"ק ה').

ב בבית האבל אומר בא"י אמ"ה האל אבינו מלכנו בוראנו גואלינו קדושנו קדוש יעקב המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת וכו' וי"א שאין לומר בה ג' הטבות וג' גמולות אבל הב"ח והש"ד חולקין ע"ז, ונוסח זה אומרים בין כשהאבל מברך ובין כשאחרים האוכלים עמו מברכים ועיין ביו"ד סימן שע"ט ובאחרונים אם בעינן לזה עשרה אבל שלא בבית האבל אין לומר החי (ס"א ב' וס"ק ר' ז').

ג אחר הרחמן יש לענות אמן וכן אחר כל תחינה ובקשה אע"פ שאין בה שם ויכול לומר כל הרחמן גם בשבת (ס"ה וס"י קפ"ח סק"ט וע"ל סי' רט"ו דין ג').

ד המברך מסיים ונאמר אמן. ויאמר ונשא ברכה מאת ה' ונוהגין לומר בשבת ויו"ט ור"ח מגדול ובחול מגדיל (ס"ה וס"י קצ"ג דין ט').

סימן קצ. שתיית יין אחר הברכה ודיניה

א כשמברך על הכוס מברך בפה"ג אחר שסיים בהמ"ז ואפילו כבר בירך על היין שבתוך הסעודה ויטעום המברך כמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית באדם בינוני ובאדם גדול שיעורו כמלא לוגמיו דידו [וע"ל דין ה'] ומ"מ א"צ לשתות יותר מרביעית ואם הפסיק בין ברכה לטעימה חוזר ומברך אלא א"כ הפסיק בדברים שהם שייכים לסעודה אינו חוזר ומברך בדיעבד (ס"א ג' וס"ק א' ב' י"ג וע"ל סי' קע"ד דין ט"ז).

ב אם להמסובין יש כוסות ריקנין או כוסות פגומין ישפוך המברך מכוסו לכוסם ולא יטעמו עד שיטעום הוא תחלה וכ"ש אם כולם שותים מכוסו אבל אם יש לכל אחד כוס יין שאינו פגום א"צ המברך לשפוך לכוסם ויכולים לטעום קודם שטעם הוא (ס"א וס"ק ד' ז').

ג יכול להוציא כשמברך ברהמ"ז בברכת בפה"ג אפילו אין שותהו בעצמו אלא חברו ואפילו חברו ידע לברך בעצמו ולכן אם המברך אין רוצה לטעום יטעום אחד

מן המסובין כמלא לוגמיו ועיין סימן רע"א אם שתיית שנים מצטרפת ומצאה מן המוכרח שיטעמו גם כולם עכ"פ משהו ומיהו אם אין הכוס מחזיק יותר מן רביעית נכון יותר שהמברך ישתה כולו כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה כדלקמן (ס"ד וסקט"ז י"ז ובה"ל ד"ה יטעום ד"ה מהמסובין) ואם המברך נותן לאחר לברך בפה"ג ולשתות משמע בח"צ דלא מקרי ברהמ"ז על הכוס (שם).

ד כשמסובין בסעודה גדולה ואין יודעין היכן יגיע כוס של בהמ"ז צריך כל אחד לברך בפה"ג דמסתמא אין מכין לצאת בברכת המברך אלא א"כ כיון בהדיא לצאת אם יגיע לו וגם המברך כיון להוציא ולא ישיח עד שיטעום (ס"ה וסק"ק י"ט).

ה אין לברך ברכה אחרונה על יין ושום משקה ואפילו יי"ש אלא א"כ שתה רביעית ומ"מ הואיל ויש אומרים שגם על כזית יש לברך לכן יזהר שלא ישתה אלא או פחות מכזית שהוא שליש רביעית או רביעית וכאן בכוס של ברכה שחייב לשתות לא פחות ממלא לוגמיו לכן ישתה רביעית כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה ואם בדעתו לשתות עוד לא יברך ברכה אחרונה עד לבסוף [ואם טעה וחשב שצריך לברך ב"א אע"פ שרצונו לשתות עוד וברך ב"א יש דעות אם צריך לברך אח"כ ברכה ראשונה על מה שישתה אח"כ וצ"ע למעשה אבל אם שכח שיש לו לאכל עוד וברך ב"א צריך לברך על מה שיאכל אח"כ לכ"ע] דוקא שדעתו לשתות מיד דאל"ה יברך ברכה אחרונה מיד שמא ישכח אח"כ או יעבור שיעור עיכול (ס"ב ג' וסק"ח ט' י' י"ד ובה"ל ד"ה יברך ד"ה אחר וע"ל סי' ר"י דין י"ב).

סימן קצא. אם הפועלים מחויבים לברך

א מן התורה די שיברך שלש הברכות בברכה אחת ולכן בפועלים הקילו חכמים שיקצרו בבהמ"ז כדאיתא בשו"ע אבל בזמנינו אין דרך בני אדם להקפיד בכך וחייבין לברך כל ארבע ברכות וגם לזמן אך אם הפועל גמר סעודתו לפני האחרים ואין רוצים לענות אותו לא ימתין עליהם (ס"ב וסק"א ב' ואם בעה"ב מיסב עמהם צ"ע).

ב כשמברך שום ברכה אסור לעשות מלאכה ואפילו תשמיש קל ואפילו התחיל המלאכה קודם וכן לא יעסוק בשום דבר שצריך לשום לבו אליו ולא יעיין אפילו בד"ת כשמברך בהמ"ז או שום ברכה או מתפלל [ובדיעבד יצא בכולם] וכן כשעוסק באיזה מצוה לא יעסוק או בדבר אחר (ס"ג וסק"ה ה' ו' ובה"ל ד"ה בעודו ד"ה אסור).

סימן קצב. ברכת זימון בג' או בעשרה

א היו המסובין ג' חייבין בזימון מדרבנן (ס"א וסק"א א') וי"א שהזימון מדאורייתא מיהו הזכרת השם בעשרה מדרבנן (חזו"א אר"ח סימן ל"א סק"א וע"ל סי' קפ"ג דין ט"ז סדר הזימון).

ב נהגין ע"פ הזהר שהזמון אומר לפני שמתחילין לזמן רבותי מיר וועלין בענטשין והם עונין יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם [שכל דבר שבקדושה צריך הזמנה בפה] ואומר המזמן גברך שאכלנו משלו [אבל לא יאמר ובטובו חיינו בין בג' ובין ב"] והם עונים ואומרים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו והוא חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו והמנהג שאין עונין אחרי אמן וכן המזמן לא יענה אמן אחר שאמרו המסובין ברוך שאכלנו וכו' ואח"כ המנהג שאומר המברך ברוך הוא וברוך שמו [ולדעת הגר"א אין לאומרו] בא"י אמ"ה הוון את העולם כו' אבל שנים המזמנים עמו אין עונים ב"ה וכו' וכן כשאין מברכין בזימון אין אומרים ב"ה וכו' (ס"א וסק"ב ג' ד' ובה"ל ד"ה שאומר ושה"צ וע"ל סי' קצ"ה דין ג').

ג אם הם עשרה צריך להזכיר את השם שאומר גברך אליקינו וכו' ובין שיהיו עשרה או מאה או אלף או ריבוא כך הם מברכים (ס"א).

ד כל המשנה מנוסח חכמים כגון שאומר גברך על המזון שאכלנו או שאומר למי שאכלנו משלו או שאומר במקום ובטובו מטובו או במקום חיינו אומר חיים ה"ז

בור וכשהם עשרה יכול לומר נברך אלקינו על המזון שאכלנו משלו אבל אין לומר נברך לאלקינו בלמ"ד ואם הם ג' לא יאמר ברכו שאכלנו משלו ובדיעבד אפשר דיצא אבל אם הם יותר מג' יכול לומר ברכו אבל יותר טוב לומר נברך בכל גווני (ס"א) וס"ק ה' וע"ל סי' קכ"ד דין כ"ד וסי' קצ"ה דין ג'.

ה אם טעה המזמן בעשרה ולא הזכיר אלקינו אם נזכר עד שלא ענו אחריו יחזור ויזמן בשם ואם כבר ענו אחריו בלא שם יש דעות בין האחרונים אם יכול לומר אח"כ ברוך בשם אבל אם ענו אחריו בשם לכו"ע יחזור לענות ברוך בשם אף דנברך אמר בלא שם ואם שכחו הכל ולא הזכירו בשם אין יכולים לחזור שכבר יצאו ידי ויזמן (ס"ב וס"ק י').

סימן קצג. אם מצטרפין לזימון אם לאו

א אין מזמנין לא על הפירות ולא על פת הבאה בכיסנין וי"א שטוב שלא יקבעו ג' יחד על פירות מז' מינים או לאכל יחד פת הבא בכסנין אבל המנהג פשוט שאין חוששין לזה (ס"ק ו').

ב שנים שאכלו ויש עמהם בבית שלישי או השמש שמשמשם מצוה שיקראו לו ויתנו לו לאכול כדי שיצטרף עמהם לזימון אבל א' א"צ לחזור אחר שנים וכן ז' שאכלו מצוה לחזור אחר שלשה כדי שיוזמו בשם וכשיש מסיבה גדולה יש ליתן לברך ברכת הזימון למי שקולו חזק כדי שישמעו כל המסובין (סי"א וס"ז ח' י"ב י"ז וע"ל סי' קס"ט דין ו' וסי' קצ"ה דין ג').

ג שנים שאכלו כאחד אע"פ שבברכת המוציא יכול אחד להוציא את חבריו אף לכתחלה בבהמ"ז מצוה שיברך כל אחד לעצמו ואפילו לא אכלו כדי שביעה לא יוציא אחד את חבריו ובדיעבד אם כיון להוציא וחבריו כיון לצאת יוצא (ס"א וס"ק א' ב').

ד בד"א כששניהם יודעים לברך בהמ"ז אבל אם האחד יודע והשני אינו יודע הידע מברך [דוקא אם אכל] ויוצא השני ובלבד שיכוין להוציא והשומע יכול לצאת וגם ישמע מלה במלה כל מה שיאמר ואם לא שמע הכל אם ידע ששמע עכ"פ עקרי הברכות ופתיחותן וחתימתן יצא בדיעבד ואם שמע הוא מתנמנם לא יצא וי"א שאין יכול להוציא אלא א"כ מבין לה"ק אלא שאינו יודע לברך [ולענין שלשה י"א דלכ"ע יכול להוציא]. וי"א שזה דוקא בשאר לשונות אבל בלה"ק יוצאים בשמיעה אף שאין מבינים ואפילו בקידוש שהוא דאורייתא גם בגושים וכן המנהג ויותר טוב שיאמרו אחר המברך והמקדש מלה במלה אם אפשר להם ועיין סימן קצ"ז דין ג' וסימן קצ"א (ס"א וס"ק ג' ד' ה' ובה"ל ד"ה וצריך ד"ה אינו וסימן קצ"ז ס"ק כ"ד וע"ל סי' קפ"ג דין ט"ו ט"ז).

ה ג' שאכלו אינם רשאים לחלק וכן ד' וכן ה' אבל ו' נחלקין כיון שישאר זימון לכל חבורה עד עשרה ואז אין נחלקים עד שיהיו עשרים שאז רשאים לחלק עשרה לכאן ועשרה לכאן וי"א שיותר טוב שלא להתחלק אפילו בששה או בעשרים אבל יש חולקים וס"ל שיכול לעשות כרצונו (ס"א וס"ק י"א).

ו שלשה שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא אפילו כל אחד אוכל מכלו ומכרו ואפילו לא אכלו עדיין כזית פת אינם רשאים לחלק אפילו רוצה לגמור סעודתו קודם שיגמרו האחרים (ס"ד וס"ק כ"ח).

ז אם רבים מסובים יחד ואינם יכולים לשמוע ברכת הזימון וברכת הון מפי המברך אם יכולים להתחלק לחבורות של י' י' אסור להם לברך בפחות מ' אבל אם אין יכולים כגון שמתיראים שהבעה"ב יקפיד עליהם [ואפשר דה"ה אם צריכים ללכת לדבר מצוה דאורייתא ואם יתמינו יתבטל המצוה] יותר טוב שיברכו בחבורות של ג' ג' ממה שלא יצאו ידי חובת זימון אבל בשביל מצוה דרבנן י"א שאסור להם לחלק ועכ"פ אם לא נשארו י' בלעדם בודאי אסור לצאת אפילו לדבר מצוה (ס"א וס"ק י"ז ט"ז י"ז) ובחזו"א כתב דבעשרה כיון דמברכין בשם אפילו אין יכולים לשמוע ברכת הון כיון

שיכולים לשמוע ברכת הוימון לא יתחלקו אבל בג' צריכים לשמוע גם ברכת הזון כדלקמן סימן ר' (חזו"א אר"ח סימן ל"א ס"ק ב').

ח אין מומנין אלא א"כ הוקבעו יחד כדין קביעות המבואר לעיל בסימן קס"ז דין כ"ג ואפילו אכלו בשלשה מתחלת הסעודה עד סופה בלא קביעות אין חייבים לזמן ואם רוצים לזמן יש דעות בזה לכן בעשרה בודאי לא יברכו בשם ואם היו יושבים בעגלה ואוכלין ביחד כשהם נוסעים יש דעות בזה ולכן יומנו בלא שם אפילו הם עשרה וכן הדין בכ"מ שיש ספק בדין זימון (ס"ב ג' וס"ק י"ח כ"א כ"ב כ"ג כ"ד כ"ו) והשמש שדרכו לאכול בלא קבע מצטרף עמהן (ס"ב).

ט אם אוכלין במלון ביום דרך עראי בבית גוי אפשר שאין זה קביעות ואין מומנין וטוב שלא יקבעו או שלשתן יחד לצאת מידי ספק אבל אם קבעו סעודה בבית גוי המנהג שמומנין ובהרחמן יאמרו הרחמן ישלח לנו ברכה מרובה בהליכתנו ובישיבתנו עד עולם וגם יוכלו לומר הרחמן הוא יברך את בעה"ב הזה וקאי על בעל הסעודה וכ"ש אם כל אחד אוכל משלו כאו אפילו בבית ישראל אומרים הרחמן הוא יברך אותנו (ס"ג וס"ק כ"ז).

י שנים שקבעו יחד כדין קביעות ואח"כ בא השלישי וקבע עמהם או שאחד קבע תחלה ואח"כ קבעו השנים עמו אינן רשאים ליחלק כיון שהם קבועים יחד בגמר האכילה אבל אם התחלתה וגם הסוף ה' שלא בזמן אחד אותם שגמרו מקדם רשאים לברך בפ"ע אך מצוה שימתינו להצטרף ואם המתינו ולא ברכו עד שגמרו גם השלישי לאכול חייבין לזמן ואין רשאים לחלק אע"פ שלא אכלו עמו כלל כיון שאם היו מביאין להם דבר היו יכולין לאכול היו כגמרו ביחד כדלקמן סימן קצ"ז (ס"ב וס"ק י"ח י"ט ושעה"צ).

יא שלש חבורות שאכלו ובכל חבורה ג' בני"א אסור לכל אחד ליפרד מכל חבורה ולזמן ביחד שהרי הב' הנשארים בכל חבורה לא יוכלו לזמן אח"כ אבל אם היה בכל חבורה ד' מותר ליפרד אחד מכל חבורה ולזמן ביחד והנשארים יומנו כל חבורה במקומם והיינו דוקא כשכל החבורות היו מתחלה ג"כ בבית זה אלא שלא נצטרפו יחד דאל"ה הרי קימ"ל דצריך לברך ברכת המזון במקום שאכל וי"א דכיון דבשעת הדחק אם עקר בשוגג מותר לברך שלא במקומן ה"נ כשעת הדחק דמי דמיירי שבמקומו כבר לא יוכל לברך בוימון (ס"ו וס"ק ל"ו) ואפילו אם מתחלה נכנסו על דעת שלא להצטרף יחד דקיימ"ל לקמן בסימן קצ"ה שאין מצטרפין אם אין רואין זא"ז והכא הרי לא נצטרפו שאין אוכלין יחד הכא כיון שכבר נתחייבו בחבורתן ואינם יכולים לזמן לעצמן מצטרפין וכן א' שבא מחבורה של ג' לחבורה של ג' מזמן עמהם מה"ט אע"ג שהם יכולין לזמן בלעדו כיון שהוא אין יכול לזמן בלעדם מצטרף (חזו"א אר"ח סימן ל"א ס"ק ט).

יב וכ"ז דוקא אם נתחברו אלו הג' למקום א' לפני שהג' שנשארו בכל חבורה זימנו אבל אם נתחברו אלו הג' אחר שחבורתן כבר זימנו אע"ג שהם לא זימנו עמהם כגון שהלכו משם לפני הוימון כיון שעדיין לא נתחברו יחד עד שזימנו אלו פרח זימון מהם ואין יכולים שוב לזמן אלא א"כ יאכלו אח"כ יחד ואם היו שם וענו עמהן שוב אינם מצטרפין אפילו אכלו אח"כ יחד וגמרו סעודתן אלא יברכו כל אחד בפ"ע מתחלת הזון ואם רק א' מהם ענה והשאר לא ענו צ"ע אם מצטרף עמהם כשאכלו אח"כ יחד (ס"ה ו' וס"ק ל"ג ובה"ל ד"ה כל ד"ה כיון וע"ל סימן קצ"ד דין ו' בשם החזו"א).

יג וכן ג' שבאו מג' חבורות של ג' ג' בני"א ונתחברו אלו הג' [כגון שהיו מוכרחים ללכת דאל"ה לא היו רשאים ללכת] אם כבר ענו בתחלה לחבורתם ושמעו עד ברכת הזון שוב אין יכולים לזמן אפילו יאכלו ויגמרו סעודתן יחד אבל אם לא ענו עמהן חייבין לזמן ואינם רשאים ליחלק ואפילו לא אכלו אלו הג' משנתחברו [וכגון כשעקרו בשוגג ממקומן דקיי"ל שא"צ לחזור במקום הדחק כנ"ל דין י"א או שאכלו עתה כ"א בפ"ע שלא קבע דאל"ה הרי צריכים לחזור למקומם לברך כנ"ל או שאכלו בבית א' כנ"ל דין י"א] אבל אם כל אחד בא מחבורה של שני אנשים לא מהני מה שנועדו עתה יחדיו שהרי לא נתחייבו בתחלה וגם עכשיו לא אכלו יחד (ס"ה וס"ק ל"א ל"ב ושעה"צ).

יד ג' חבורות של ג' ג' והלך אחד מכל חבורה ואח"כ בא אחד מן השוק לאחת מן החבורות ונתחבר עמהן ואכל עמהן מעט וזימנו פרח וזימנו מהאחד של חבורה זו שהלך ואינו יכול שוב להצטרף עם הב' שהלכו ג"כ ואח"כ יאכל עמהן וכ"ש אם נצטרף אחד מן השוק לכל אחת מן החבורות פרח וזימנו מכל השלשה ואינם מצטרפים שוב יחד אלא א"כ יאכלו יחד ואם נתחברו קודם שזימנו חבורתן מצטרפין אפילו לא יאכלו יחד כנ"ל (ס"ו וס"ק ל"ה ובה"ל ד"ה כיון).

סימן קצד. שלשה שאכלו כאחד ונפרדו לענין הזימון מה דינם

א שלשה שאכלו כאחד ושכחו או הוידו ובירך כל א' לעצמו ולא זימנו אין יכולים לחזור ולזמן למפרע ואפילו לא גמרו רק ברכת הון איבדו הזימון אבל אם התחילו רק בא"י אמ"ה הון את העולם וכי' יש להסתפק (ס"א ובה"ל ד"ה ובירך ד"ה ושכח וע"ל סי' קפ"ח דין י"ג).

ב וכן אם ברכו שנים מהם אין יכולים לחזור ולהצטרף עם השלישי ואם השלישי רוצה להצטרף לחבורה אחרת של ג' צ"ע אך אם יאכל עמהם בדאי מצטרף ואפילו עם שנים (ס"א ובה"ל ד"ה וכן).

ג ואם אחד בירך יכול לענות ברוך שאכלנו משלו להשנים שלא ברכו והם יוצאים י"ח זימון אבל הוא אינו יוצא ידי זימון (ס"א).

ד ב' אכלו פת והג' שתה רביעית משקה ושכח א' מהאוכלים פת ובירך אין יכולים לזמן (בה"ל ד"ה אחד).

ה היו י' וברכו ג' יכולים הג' להצטרף עם הנשארים ולזמן בשם וכן אם היו ד' וברכו ב' מהם מצטרף א' עם הנשארים ומזמנים ואפילו רוב החבורה ברכו אם נשארו ב' שלא ברכו מצדד במאמר מרדכי דמצרפין א' מן המברכין ומזמנין עמו (בה"ל ד"ה אחד).

ו חבורה של ג' והלך אחד לחבורה אחרת של ג' וענה עמהם [ואפילו לא אכל עמהם] או שבא לחבורה של ב' [ואכל עמהם מעט] וענה להם ורוצה לחזור לחבורתו לברך אין יכולים שוב לזמן עמו מיהו אם יודמן להם א' שבא מחבורה המחויבת יכולים לצרפו ולזמן עמו אע"פ שלא יאכל עמהם ולא אמר פרח מהם הזימון כיון שרוב חבורתן לא זימנו [ולפ"ד החזו"א דוקא אם יאכל עמהם מצטרף] וכן אם נודמן להם א' שבא מחבורה שאינה מחויבת בזימון אם יאכל עמהם מצטרף (ס"א וס"ק ג' ד' ושה"צ) וכן אם המברך עצמו חוזר לאכול עם החבורה מצטרף עמהם וכן ב' שבאו מחבורה של ה' שג' זימנו [או ב' זימנו וא' ענה להם] ובא א' מן השוק או א' מן העונים חוזר ואוכל עמהם מזמנין וצ"ע (חזו"א או"ח סימן ל"א סק"ה).

ז ג' שאכלו ויצא א' לשוק קוראין לו שישמע ברכת הזימון עד סוף הון וענה עמהם ויוצאים י"ח וגם הוא יוצא י"ח אע"פ שאין יושב עמהם אלא עומד נגד הפתח בסמוך להם ובלבד שלא יפסיק טיגוף בינתיים וכשיגמור ענינו יבוא למקום שאכל ויברך בהמ"ז ואם שמע מהם כל בהמ"ז וכיון לבו לצאת יצא וכ"ו בעונה עמהן אבל באין עונה עמהן אין מזמנין עליו וה"מ בשלשה אבל בעשרה אינו מצטרפין עד שיבוא וישב עמהם כיון שצריכים להזכיר את השם (ס"ב וסק"ה ו' ז' ח' ט').

ח ג' שאכלו כאחד אם א' ידע כל בהמ"ז יברך א' כולה ולא יחלקו לפרקים פרקים אבל אם אין אחד ידע רק ברכה ראשונה והשני השני והשלישי השלישית חייבין בזימון וכל אחד יברך הברכה שידע ויכוין להוציא את חבריו ובלבד שידע ברכת הזימון [דהיינו בברך] אותו שידע ברכת הון, ואם לא כן לא יזמנו אלא יברכו בלא זימון וכל אחד יוציא חבריו הברכה שידע (ס"ג וסק"י י"א י"ב ובה"ל ד"ה אבל) דעת החזו"א שזימון אותו שידע נברך אע"פ שברכת הון יאמר אחר (או"ח סימן ל' ס"ק ה')

ט מי שאינו יודע לברך כל הג' ברכות ראשונות לא יברך כלל שמעכבות זו את זו [אלא א"כ אכל כדי שביעה שחיובו מדאורייתא יברך איזה שידע] אבל ברכה רביעית דהיינו הטוב והמטיב שהיא מדרבנן אינה מעכבת (ס"ג וס"ק י"ג) ועיין בחזו"א שמתפק אם סדר הברכות מעכב בדיעבד (או"ח סימן כ"ח ס"ק ח').

י ג' אנשים ואין בהם א' שידע ברכה שלמה אלא חצי ברכה וחבירו חצי השני אין יכול להוציאו שאין ברכה מתחלקת לחצאין (ס"ג) ואם ידע לענות אחריו מה שהוא אומר יאמרו ויצאו י"ח (חזו"א או"ח סי' ל' סק"ג).

סימן קצה. חבורות שאוכלים בהרבה מקומות מה דינם

א ב' חבורות שאוכלות בבית אחד כל אחד על שלחן בפ"ע או בכ' בתים כמו בחתונה או מקצתן בבית ומקצתן בחוץ אם מקצתן רואין אלו את אלו יכולים לזמן יחד ובלבד שישמעו שתיהן מפי המברך ברכת הוימן עד הזון בביאור [ואם רוצין לצאת בכל ברהמ"ז צריך שישמעו כולו ויכנו לצאת] ואם אין רואין אלו את אלו אם המברך יושב על מפתן הבית ורואה את שניהם או שיש להם שמש א' לשתייהם [אפילו אין אוכל כלל] יכולים לזמן יחד אבל אדם אחר מהמסובין אין מצרפן ובלבד שלא יפסיק ביניהם רה"ר אפילו אינו רחב ט"ו אמה [ואפשר דשביל היחיד אינו מפסיק אלא א"כ קבוע גם בימות הגשמים] וכ"ו דוקא אם נכנסו ע"ד להצטרף יחד וי"א דבבית א' מצטרפין אפילו לא נכנסו תחלה ע"ד זה וכן דעת הגר"א (ס"א ב' ג' וסק"א ב' ג' ד' ה' ר' ז' ח' ט' י' י"ב ובה"ל ד"ה בשום ד"ה ומקצתן ושעה"צ).

ב וכ"ו שיש בכל חבורה כדי זימון אבל אם אין בכל חבורה כדי זימון י"א שאין מצטרפין וכן אם לא הי' י' בכל חבורה ורוצים לברך בעשרה וי"א דמצטרפין ואפילו לענין ג' ובלבד שיכנסו מתחלה ע"ד להצטרף (בה"ל ד"ה שתי).

ג בדיעבד אם לא שמע מהמומן שאמר נברך רק שמע להעונים שעונים ברוך שאכלנו משלו וכי' יכול לענות עמהם ביחד ויצא ידי זימון (סקי"א).

סימן קצו. מי שאכל דבר איסור אם מצטרף לזימון

א ג' שאכלו דבר איסור או אפילו א' מהם אכל דבר איסור ואפילו דבר שאסר על עצמו ואפילו איסור דרבנן אין מזמנין עליו ולא יברך עליו לא מתחלה ולא בסוף ואפילו אכל כדי שביעה ואם בירך אין עונין אמן על ברכתו ואם אכל בשוגג דעת כמה אחרונים דמברכין עליו ואפילו לא אכל כדי שביעה ואפילו איסור דאורייתא אבל אין מזמנין עליו (ס"א וסק"א ב' ד' ושעה"צ).

ב אם גנב או גול חטים וטחנם ואפאם אע"פ שקנאם בשינוי לא יברך עליהם לא בתחלה ולא בסוף ודעת המג"א שאם אכל כדי שביעה שחיובו מדאורייתא יש להחמיר לברך אחריו וצ"ע (סק"ד ושעה"צ).

ג אכל דבר איסור במקום סכנה מברכים עליו אבל אנסוהו לאכול אפילו דבר היתר אין מברכין עליו (ס"ד וסק"ו ושעה"צ וע"ל סי' ר"ד דין י"ט כ').

ד א' אכל חלב או גבינה והשנים בשר מצטרפים כיון שהאוכל גבינה יכול לקנח פיו ולהדיחו ולאכול מלחמם והמנהג שהאוכל גבינה הוא המברך ולא האוכל בשר אלא א"כ הוא כהן אבל אם אכל גבינה קשה שהמנהג שלא לאכול בשר אחר גבינה קשה ע"י קינוח והדחה אין מצטרפין כיון שהוא אין יכול לאכול משלהם והם אין יכולים לאכול משלו אלא א"כ אכלו כזית פת קדם שהאוכלי בשר התחילו לאכול בשר בלחמם או שאחד מבני הסעודה אכל כזית פת שאין מלוכלך לא בבשר ולא בחלב שאז מצרף את כולם שהרי כולם יכולים לאכול בלחמו (סק"ט ושעה"צ).

ה וכן הדין אם אחד נזהר מר"ח אב עד ת"ב שלא לאכול בשר אפילו בסעודת מצה ואכל עם אוכלי בשר או שנוהר מפת עכו"ם ואכל עם אותם שאוכלים פת עכו"ם או שמודר הנאה מא' מהם ואין יכול לאכול מלחמו או ישראל שאכל עם כהן והכהן אוכל חלה כיון שהשני יכול לאכול אתו מצטרפין אע"פ שכל א' אוכל מככרו אבל אם א' מודר מהב' והב' ממנו כיון שאין זה יכול לאכול עם זה ולא זה עם זה אין מצטרפין וכן אם הכהן אוכל חלה ונוהר מפת עכו"ם והישראל אוכל פת עכו"ם וכן הנוהר מבשר מר"ח אב ואכל מאכל חלב עם אוכלי בשר וכן כל כה"ג (ס"ג וסק"ט). ו וכו' שכל אחד אוכל מככרו אבל אם אוכלים מככר בעה"ב מצטרפין דהא אוכלים מככר א' (ס"ג).

ז אין מזמנין על מי שאכל פחות מכזית פת (ס"ד וע"ל סימן קצ"ו דין ב').

סימן קצו. דין צירוף לזימון שלשה או עשרה

א שנים שאכלו כאחד וגמרו ובא שלישי ורוצה לאכול ולהצטרף עמהם לזימון אם אינם שבעים כ"כ שאם יביאו להם דברים הממשיכים את הלב יכולים לאכול ממנו אפילו כל שהוא מצטרף עמהם וחייבים לזמן לכן מצוה שיתנו לו לאכול כדי שיצטרף עמהם והוא שיקבע עמהם בשלחן שיושבים ויכול גם השלישי לברך ולהוציאם וכן אם א' אכל וגמר ובאו ב' ואוכלים מצטרפים בכה"ג וכן לענין עשרה לזמן בשם אבל אם אין יכולים לאכול או שנטלו מים אחרונים או שאמרו הב לן ונברך או שהסית דעתו שוב אין מצטרף עמהם [ואפילו היו כדי זימון בלעדו אין מצטרף לזמן ולהוציאם] ויש מפקקים לענין הב לן ונברך או שהסית דעתו ואם ב' אכלו וגמר אחד ואין יכול שוב לאכול והשני אוכל ובא שלישי ונצטרף עמהם אין יכולין לזמן (ס"א וסק"א ב' ג' ד' ובה"ל ד"ה מצטרף וד"ה מצו ד"ה אבל ד"ה אינו ועיין סימן קצ"ט פרטי דין הב לן ונברך ומים אחרונים).

ב היו י' ואכלו ז' פת וג' אכלו כזית ירק [ואם טבל הירק בציר מצטרף הציר עם הירק לכזית] או שתה רביעית [ובדיעבד אפשר דדי ברוב רביעית] מכל מיני משקה ואפילו ציר חוץ מן המים מצטרף עמהם [אם עדיין לא בירך ברכה אחרונה] ויכול לומר שאכלנו וכ"ש ח' אכלו פת וב' ירק או ט' פת וא' ירק אבל י' פת ד' ירק אין מצטרפין וצריך שיהא המברך א' מאוכלי הפת [לכתחלה] והאוכלין ירק או משקה אין יוצאין בבהמ"ז אלא צריכין לברך ברכה אחרונה [לאחר שגמרו לשמוע ברכת הזימון] אלא א"כ אכלו תמרים או דייסא או שתו יין וכו' לצאת ולכתחלה גם בזה יכונו שלא לצאת בבהמ"ז וכן לענין זימון שלשה אם ב' אכלו פת וא' ירק או משקה מצטרפין [ובלבד שיברך א' מאוכלי הפת] מיהו בזה אין להקל ברוב רביעית רק ברביעית ולפ"ד החזו"א גם בזה יש להקל ויותר טוב לענין ג' שיאכל השלישי כזית פת (ס"ב ג' וסק"ז ט' י' י"א י"ב י"ד ט"ו ט"ז כ"ב ובה"ל ד"ה שיש ושה"צ וחזו"א או"ח סי' ל' סק"א י"ג).

ג חברים שאכלו כאחד קצתן כדי שביעה וקצתן לא אכלו אלא כזית אם כולם יודעים לברך מצוה לכתחלה שיברך אותו שאכל כדי שביעה ויוציא האחרים וכן אם קצתן היו תאבין לשחות ולא שתו מוטב שיברכו אותן ששתו ג"כ או אותן שלא היו תאבין לשחות ואם מקצתן אכלו ולא שבעו ומקצתן שבעו ולא שתו יברכו השבעים (ס"ד וסק"ק כ"ח) וכו' במוציאן אבל אם כ"א מברך לעצמו אלא שא' מזמן עליהם אין להקפיד ע"ז (ס"ק כ"ג) ובחזו"א מפקפק בזה [או"ח סימן ל"א ס"ק א'] ואם אין יודעים כולם לברך יברך מי שאכל כזית ומוציא אף אותן שאכלו כדי שביעה בין בשנים בין בשלשה אבל אם לא אכל כלל אין יכול להוציא (ס"ד וסק"ק כ"ד).

ד מי שאכל אכילה גסה [כגון שהיה שבע קודם שאכל] אם נהנה גרונו מהאכילה מברך לפני' ולאחרי' ומוציא אחרים ואם נפשו קצה ואין נהנה גרונו אין מברך לא לפני' ולא אחרי' (ס"ק כ"ח).

סימן קצח. אחד נכנס אצל שלשה שאכלו

א ג' שאכלו ומברכין בזימון ואחד יושב שם שלא אכל עמהן או שנכנס כשהן מברכין עונה אחר המברך ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ובעשרה עונה ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ובהשואין עונה ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד שהשמחה במעונו ואח"כ עונה אמן אחר המסובין שאומרים ברוך שאכלנו כו' וכן אחר המזמן שחזור ואומר ברוך שאכלנו כו' עונה אחריו אמן ואם נכנס כשהמסובין עונין ברוך כו' לא יאמר עמהן ברוך ומבורך כו' אלא עונה אחריו אמן וכן אחר המזמן ואפילו נכנס אחר שהתחיל המזמן ברוך שאכלנו דעת כמה אחרונים שעונה אחריו אמן (ס"א וסק"ד ו' ז' וע"ל סי' קצ"ו דין ג').

ב ואם שתה אפילו לא נצטרף עמהן יכול לענות ברוך שאכלנו וכו' ומיהו בעשרה נשאר הפמ"ג בצ"ע אם יכול לומר ברוך אלהינו שאכלנו משלו וכו' (סק"א).
ג כל ברכה שאדם שומע בין ברכת המצות ובין ברכת הנהנין חייב לענות אמן (ס"א וסק"ה וע"ל סי' רט"ו).

סימן קצט. על מי מזמנים ועל מי אין מזמנים

א השמש שאכל כזית מזמנין עליו אף שלא קבע עצמו בשלחן עמהם אלא אוכל מעומד וגם הולך ובא באמצע אכילתו כיון שדרך אכילתו בכך מצטרף (ס"א וסק"א).

ב גוי אין מזמנין עליו אפילו כוון לברך לאלהי ישראל וגר שמל ולא טבל כדין בפני ב"ד של ג' דינו כגוי וכן כותי בזה"ז דינו כגוי (ס"ב ד' וסק"ג ד').

ג גר מזמנין עליו ויכול לברך בהמ"ז ולהוציא אחרים י"ח ולומר על שהנחת לאבותינו (ס"ד וסק"ו).

ד מנודה שנידחו על עבירה אין מצטרף לא לג' ולא ל"י אבל אם לא נידוהו אפילו הוא ע"ה גמור מזמנין עליו אלא א"כ אין מקיים מצוות בדבר המפורסם בכל ישראל כגון שאין קורא ק"ש שחרית וערבית וכ"ש אם הוא רשע ועובר עבירות בפרהסיא אפילו אחת כגון שאוכל חזיר או נבילה וטריפה במזיד אפילו פעם א' ואפילו לתיאבון אין מזמנין עליו [ולהצטרף לעשרה צ"ע] ואם יושב בחבורה של ג' כשרים אין רשאי להפרד מהם והחייב בזימון ואם היו ג' אנשים כאלו יזמנו (ס"ג י"א וסק"ב ל' ובה"ל ד"ה ע"ה וד"ה יזמנו).

ה אונן בחול כל זמן שמתו מוטל לפניו שהוא פטור מלברך אין מזמנין עליו ואפילו דיעבד אם בירך להוציא אחרים לא מהני ואפילו יש לו מי שישתדל עבורו בצרכי המת אבל אם מסר לחבורה עיין סימן ע"א (ס"ה וסק"ח ט' ושה"צ ועיין בסימן ע"א דין ג' בשם החזו"א וע"ש דין ט' ובסי' נ"ה דין כ"ח כ"ט).

ו קטן אין מזמנין עליו אפילו הביא ב' שערות עד שיהא בן י"ג שנה ויום א' ואפילו ג' קטנים שאכלו כאחת אין מזמנין ואם הוא בן י"ג שנה אמרי' דמסתמא הביא ב' שערות [אלא א"כ בדקוהו ולא הביא] ויכול לזמן וגם להוציא את האחרים אם לא אכלו כדי שביעה אבל אם אכלו כדי שביעה אין יכולים להוציאם בבהמ"ז עד שיבדקוהו אם הביא ב' שערות ובזמנינו שכ"א מברך לעצמו יש לסמוך על החזקה דמסתמא הביא ולדעת החזו"א יש להחמיר בזה אם היו ג' גדולים בלעדו (סי' וסק"ג י"ג כ"ז ובה"ל ד"ה עד וחזו"א או"ח סימן ל"א סק"א).

ז שוטה גמור אין מזמנין עליו אבל מי שאינו חכם כ"כ כשאר אדם אם מכרין ומבין מצטרף לזימון (סי' וסקכ"ט וע"ל סי' צ"ט דין ד' אם שכור מצטרף).

ח חרש שאינו שומע ולא מדבר אין מצטרף אבל המדבר ואינו שומע אם מכרין ומבין מצטרף אע"פ שאינו שומע הברכה מיהו להוציאם בבהמ"ז אין נכון לכתחלה

ובזמניו שכל א' מברך לעצמו רק המזמן אומר גברך אפשר שיכול לכתחלה להיות המזמן וצ"ע וחרש השומע ואינו מדבר עיין בפמ"ג (ס"י וסקכ"ח ובה"ל ד"ה מצטרפין).

ט נשים [אפילו אשה עם בעלה ובני'] ועבדים אין מומנין עליהם ואפילו רצו אין רשאים אבל אם אכלו ג' נשים או ג' עבדים כאחת רשאים לזמן [ובלבד שלא יזמנו בשם אם הם י'] אבל אין חייבין דעת הגר"א דחייבין אבל לא נהגו כן ונשים ועבדים יחד אין מצטרפין אפילו לענין רשות (ס"ו ז' וס"ק י"ב י"ג ובה"ל ד"ה נשים).

י ג' אנשים שאכלו כאחת ואכלו עמהם נשים אפילו אשה אחת או עבדים חייבים גם האשה והעבד בזימון אבל לא תברך האשה להוציא את האנשים ואם היו שם ג' נשים רשאים הנשים להתחלק ולזמן בפ"ע אבל אם היו ג' עבדים בלא הנשים וגם נשים לא יזמנו הנשים ביחד עם העבדים משום פריצותא (ס"ו ז' וס"ק י"ד י"ה ובה"ל ד"ה אבל וד"ה ויוצאות).

יא הנשים יוצאות כששומעות ברכת הזימון וברהמ"ז מפי המברך אע"פ שאינן מבינות ויותר נכון אם אפשר להם שיאמרו בלחש אחרי המברך (ס"ו וסקי"ט וע"ל סי' קפ"ה ד"ה).

יב אנדרוגינוס אינו מצטרף לא לאנשים ולא לנשים ואם היו שם חבורה של ג' יכול להתחבר עמהם אך אם אכלו כדי שביעה לא יוציאם בברכתו ובדיעבד אפשר דיצאו וג' אנדרוגינוסים שאכלו כא' מומנין וע"י באחרונים אם הוא רשות או חובה (ס"ח ובה"ל ד"ה מזמן ושה"צ).

יג טומטום אין מצטרף לא לאנשים ולא לנשים ואפילו ג' טומטומים שאכלו כאחת אין מומנין אבל טומטום שאכל עם ג' אנשים יכול להצטרף (ס"ט וס"ק כ"ב).

סימן ר. דין המפסיק כדי לברך

א שלשה שהתחילו לאכול יחד ואחד מהם סיים סעודתו וממהר לצאת לדרכו אין יכול להכריח להשנים שיפסיקו מסעודתם ויענו לו לכן אסור לו לצאת לדרכו עד שיגמרו ויזמנו וכשגמרו סעודתם אין רשאים לעכבו יותר וחייבין לזמן ואם היה דבר נחוץ מאד שנוגע להפסד ממון אפשר שיש לסמוך ע"ד המקילין להאחד לברך בפ"ע קודם שגמרו השנים סעודתם ולצאת לדרכו ויותר טוב בזה שהשנים יתנהגו לפנים משורת הדין ויפסיקו מסעודתם ויזמן עליהם (ס"א וס"ק א' ה' ובה"ל ד"ה עד).

ב אבל אם גמרו שנים סעודתו ונחוצים לצאת יכולין לכוף את השלישי שיפסיק מסעודתו ועונה עמהם וצריך להפסיק עד שיסיים המברך הון את הכל ואפילו לא רצה להפסיק מומנין עליו בין עונה ובין אינו עונה כל שהוא עומד שם אבל הוא אינו יוצא ידי זימון אלא א"כ הפסיק וענה עמהם ואם אינם נחוצים לצאת צ"ע אם יכולין להכריחו שיפסיק אם לא ממדת ד"א (ס"א ב' וס"ק ג' ובה"ל ד"ה שאכלו).

ג אחד המפסיק לשנים יכול להפסיק כמה פעמים כגון שמתחילה אכלו ג' והפסיק להן אחד ואח"כ באו ב' אחרים ואכלו עם האחד יכול עוד הפעם להפסיק להם כיון שרוב החבורה לא זימנו וכן פעם ג' או יותר אבל אם היו ה' בחבורה אחת והפסיק א' לב' פרח זימון מכולם ואין יכול להצטרף עם הב' אפילו אכלו יחד (סק"ט וע"ל סימן קצ"ד דין ו') דעת החזו"א שאם אכלו יחד יכול לענות להם וכן ב' הבאין מב' חבורות של ד' ד' שזימנו חבורתן בלעדן כצטרפין עם אחד שהפסיק לחבורתו אם אכלו יחד (חזו"א או"ח סימן ל"א סק"ג ה') ואם היו ו' או יותר והפסיק א' לב' יכול אח"כ להפסיק עוד הפעם להשאר לכו"ע כיון שנשאר כדי זימון לא שייך פרח זימון מהם (ס"ק ט').

ד כשם שאחד מפסיק לב' כך ג' או ד' צריכין להפסיק להשלים ל' לברך בשם אך בזה אין צריכין להפסיק רק עד ברך אלקינו שאכלנו וכו' ולא יותר ואם אכלו יחד אחר שהפסיקו יכולין לברך בזימון וגם יכולין אח"כ להצטרף ל' אחרים שאכלו

אצלם לזמן בשם וכן אם יש ה' שהפסיקו לה' אחרים מצטרפין אח"כ לה' אחרים לברכת אלקיננו אם אכלו לכה"פ כוית פת ביהד (סק"ט).

ה המפסיק מסעודתו לענות ולא היה דעתו לאכול יותר יוצא בברכת הון [במקום שנהגו לצאת] וחייב לסיים כל בהמ"ז מנודה לך והלאה ואסור לו לאכול שום דבר דהוי כעומד באמצע בהמ"ז ואם עבר ואכל פת צריך לברך ברכת המוציא בתחלה וגם צריך נט"י בלא ברכה כיון שלא היה בדעתו לחזור ולאכול וגם יצא ידי הון הוי הפסק ואם היה דעתו בעת שפסק לחזור ולאכול פת אע"פ שלא אכל אח"כ אין יוצא ידי ברכת הון דמסתמא לא כיון לצאת וכשרוצה לברך מתחיל מתחילה ברכת הון ואם אוכל אין צריך לא המוציא ולא נט"י (ס"ב וסק"ז ט' ושה"צ ובה"ל ד"ה לחזור) ואם ענה בעשרה שא"צ לצאת רק עד גברך יש להסתפק אם לא היה בדעתו לחזור ולאכול אם כשיאכל יצטרך ברכה לפניו ולאחריו [וכן אפילו בשלשה אם כיון בהדיא שלא לצאת בברכת הון] (מתבאר מדברי החו"א אור"ח סימן ל"ב סק"ז).

ו ואם לא היה דעתו לאכול פת רק פרפרת [דהיינו פת כיסגין לקינוח] או בשר ודגים וכי"ב יצא ידי ברכת הון וא"צ להתחיל רק מנודה ואילך ולכתחלה נראה דלא יאכל דהוי הפסק ואם אכל יזהר עכ"פ שלא ישיח בינתיים ואחר בהמ"ז יברך מעין ג' על הפרפרת שהיא מחמשת המינים ואם אכל דברים שברכתם בנ"ר יש להסתפק אם טעונין ברכה לאחריהם וגם לפניהם (בה"ל ד"ה לחזור) ולדעת החו"א אם דעתו לאכול פת כיסגין לקינוח ודברים הבאים שלא מחמת הסעודה יש להסתפק אם טעונין ברכה מעין ג' לאחריהם [וכן אם בירך על אותו המין תוך הסעודה יש להסתפק אם צריך לחזור לברך לפניהם] ואם נאמר שטעונין יש להסתפק אם מותר לו לאכלם דהוי הפסק באמצע ברהמ"ז [ואפילו לא שמע רק גברך לבד כגון בעשרה או בשלשה וכיון בהדיא שלא לצאת בברכת הון] ואם דעתו לאכול דברים הבאים מחמת הסעודה אפשר דיכול לברך אח"כ ברכת הון אפילו כיון לצאת מתחלה בברכת הון אך באחרונים לא משמע כן ולפ"ו אסור לו לאכלם דהוי הפסק ואם אכלם טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם ואפילו ברכתם בנ"ר ואם אכל פת כיסגין להשביע צ"ע אם יחזור לברך ברכת הון (חו"א אור"ח סימן ל"ב סק"ז).

סימן רא. מי הוא המברך

א אורחים האוכלים מפתו של בעה"ב ואין משלמין לו עבור סעודתם ובעה"ב אוכל עמהם האורח מברך אפילו בעה"ב גדול ממנו כדי שיברך לבעה"ב ומה ברכה מברכו יה"ר שלא יבוש ולא יכלם בעה"ב הוזה לא בעה"ז ולא בעה"ב ויצליח בכל נכסיו ויהיו נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר ולא ישלוט שטן במעשי ידי ואל יודקק לפניו שום דבר חטא והרהור עון מעתה ועד עולם [וצ"ע למה אנו משנין נוסח זה] ואם משלמין לו עבור סעודתו אין צריכין לבעה"ב ודעת המ"א דא"צ לברך לבעה"ב אלא כשמברך על הכוס וצ"ע (ס"א וסק"ג ז' י"ד ושה"צ).

ב אורח שנותנין לו כוס לברך ואין מברך מקצר ימים ולדעת המ"א דוקא כשמברך על הכוס [ומ"מ אפילו בלא כוס אין גכון לדחות מצוה הבא לידו] ובזמנינו שמנהג כל אורח לומר הרחמן הוא יברך את בעה"ב וכך אפשר דאין שייך גורם קללה לעצמו (ס"ג וסק"ק י"ד ושה"צ).

ג אם יש הרבה אורחים הרשות ביד בעה"ב ליתן לברך למי שירצה ואפילו להקטן וגם אם האורחים א"צ לברך לבעה"ב כגון שמשלמין עבור סעודתו או שיש בהם מי שמשלם הרשות ביד בעה"ב לכבד למי שירצה מיהו בזה מסתבר שאם יש שם גדול צריך ליתן להגדול ואם בעה"ב רוצה לברך בעצמו הרשות בידו לברך ואפילו אם יש שם גדול או אבל וכ"ש אם האורח אינו הגון שיש לו לעשות כן (ס"א וסק"א ד' ר' ז' ובה"ל ד"ה ואם ושה"צ).

ד אם אין שם אורחים ובעה"ב אלא כל א' אוכל משלו הגדול בחכמה שבכל המסובין מברך אפילו בא לבסוף כיון שמצטרף עמהם [ואפילו בזמנינו שכל א' מברך לעצמו

צריך לכבד את הגדול] ואם הגדול מוציא ליחה שקורין הוש"ט יברך אחר כדי שלא יצטרכו להמתין עליו ואם הגדול משהה בסעדו אין חייבין להמתין עליו אלא מברך אחר והוא יענה (ס"א וס"ק א' ב') ואם החכם רוצה יכול ליתן רשות לברך למי שירצה (סק"י).

ה אם כולם שוים בחכמה משמע בגמרא שיברך מי שהיה בתחלת הסעודה ולא אותו שבא לבסוף וצ"ע (בה"ל ד"ה בא).

ו יש נוהגין שאם יש שם אבל על אביו ועל אמו מברך כל י"ב חדש (סק"א) והיינו כשאין שם בעה"ב כנ"ל דין ג'.

ז מצוה להקדים הכהן לברך ראשון וכן להיות ראש המדברים בכל קיבוץ עם ובישיבה ולדרוש תחלה וליטול מנה יפה ראשון לכל המסובים בסעודה או בצדקה [אך כשחולק שותפות עם ישראל אין לו ליתן עיניו בחלק יפה שהעושה כן אין רואה סימן ברכה] וצ"ע למה אין נוהגין עכשיו להקדים הכהן לכל זה ולכתחלה בודאי יש ליתור בזה והרשות ביד כהן לחלוק כבוד לאחר בכל זה חוץ מקריאת התורה (ס"ב וס"ק י"ג וע"ל סי' קל"ה דין ט').

ח וכ"ו שהישראל הכהן שוים כגון ששניהם חכמים או שניהם אינם חכמים אבל אם הישראל גדול בחכמה מהכהן אין חייב להקדימו ומ"מ אם הכהן ג"כ ת"ח טוב להקדימו אע"פ שהישראל גדול ממנו והעושה כן מאריך ימים אבל אם הכהן ע"ה אסור להישראל להקדים את הכהן דרך חק ומשפט הכהונה שמבוזה בזה את כבוד התורה והעושה כן חייב מיתה אבל לתת לו החכם רשות שיברך אין לחוש (ס"ב וס"ק ח' ט' י' י"א י"ב).

ט טוב להקדים הלוי ג"כ לישראל בבהמ"ז ובהמוציא ובנתינת הצדקה אם הם שוין בחכמה (סק"יג וע"ל סי' נ"ג דין ס"ה).

י צריך לחזור שיהא הוא המזמן על הכוס ומוציא האחרים ובזמנינו שכל א' מברך לעצמו יש להסתפק אם שייך דין זה וצ"ע (ס"ד וסקט"ו ושה"צ וע"ל סי' קפ"א דין ט').

הלכות ברכות

סימן רב. דיני ברכת פירות האילן

א על כל פירות האילן בין מז' המינים ובין משאר מינים מברך בתחלה בורא [ולא הבורא] פרי העץ חוץ מן היין שמברך עליו בפה"ג ועל כל פירות הארץ מברך בורא פרי האדמה (ס"א וסק"א ובה"ל ד"ה בורא וסימן ר"ג ס"א ועיין סימן ר"ג דין א' מה גקרא עץ וע"ל סי' ה' דין א' ב' ג' מה צריך לכרין בברכות וסי' קפ"ה ד"ד וע"ל סי' ס"ו דין י').

ב בירך על פירות האילן בפה"א יצא ועל פירות האדמה בפה"ע לא יצא ועל כולם אם בירך שהכל יצא לכן אם היה מסופק על פרי אם ברכתו בורא פרי העץ או בורא פרי האדמה מברך בפה"א ואם הוא מסופק ג"כ שמא ברכתו שהכל מברך שהכל וכ"ו אחר שלמד ואינו יכול לברר אבל מי שלא למד לא יאכל עד שילך אצל חכם ללמדו ברכות (סי"ח וס"ק פ"ד פ"ה פ"ו וע"ל ריש סימן ר"ו וסימן ר"ד דין כ"ג).

ג על היין אפילו זב מעצמו בלא דריכה מברך בפה"ג בין חי ובין מבושל בין שבישל היין גופא ובין שבישל הענבים והצמוקים כדי לעשות מהם יין ואם בירך על היין בפה"ע יצא (ס"א וס"ק ג' ד').

ד ווערמייט ווייין שהוא מר י"א דאפשר שאין מברכין עליו כלל משום שאין החיך נהנה ממנו כ"א לרפואה (בה"ל ד"ה שהוא).

ה קנדיטון דהיינו שמערבין יין חבש ופולפלין וכן כל דבר שנותנין בו להשביחו ולהטעימו אע"פ שהיין מיעוט וגם גשתנה טעמו וריחו ואינו כבראשונה מברכין

בפה"ג עד שיהא בהם ששה פעמים (נ' דצ"ל חמשה פעמים) נגד היין ואם אבד טעם היין ע"י התערובות אפילו אין בהם ששה פעמים ואפי' הרוב יין אין מברכין עליו בפה"ג ואין מקדשין עליו (ס"א וס"ק ה' ו' ושה"צ ובה"ל ד"ה ואם).

ו ואם עירב בהם [או שנתערב מעצמו] דברים שאין דרך לערבם כדי להשביח את היין כגון שכר או שאר משקין יש בזה דעות אם אולינן בתר רוב או דינן כקונדיטון שעד ששה פעמים לא בטל [ואם הוא מזוג מצרפין גם המים לבטל את היין] לכן אם הרוב שאר משקין יברך שהכל מספק ואם בירך בפה"ג יצא ולברכה אחרונה יראה ליקח רביעית יין אחר ויפטור גם את זה וכ"ז כשלא אבד טעם יין דאל"ה לכו"ע מברך שהכל אפילו הרוב יין וכן מיני משקין שפוגמין ומפסדין טעם היין כיון שנתערב בהם עד שנפסד טעם היין מברך שהכל (ס"א וס"ק ז' ט' י' ובה"ל ד"ה אם וד"ה ואם וד"ה מברך).

ז כל הפירות אין מברכין עליהן בפה"ע עד שיגיעו לעונת המעשרות כגון הענבים משיראו החרצנים מתוכן והזיתים משיביאו שליש והתפוחים אפילו קטנים משהיו עגולים והחרובין משיראו בהם נקודות שחורות [ואפשר שאז ראוי לברך עליו גם כן שהחיינו וע"ל סימן רכ"ה דין ה'] וכן כל מין ומין כשיעור עונת המעשרות המבואר ברמב"ם פ"ב מהל' מעשר וקודם לשיעור זה אין מברך רק בפה"א [ולאחריו בנ"ר אפילו הוא מו' המינים] אפילו הם מתוקים או שמיתקם ואם למראית עין כבר נגמר בישולו בדודאי הגיע לעוה"מ ואם הוא מסופק אם הגיע לעוה"מ אם אינם מו' המינים יברך עליהן בפה"א ובנ"ר ואם הם מו' המינים לא יאכל ממנו שיעור שחייב בברכה אחרונה אלא תוך הסעודה לפטור מברכה אחרונה ואם הוא מר או חמוץ ביותר עד שאינו ראוי לאכילה אפילו ע"י הדחק אין מברך עליו כלל אפילו הגיע לעוה"מ ואם מיתקן ע"י אור או שריקחו וטיגנו מברך עליו שהכל [וי"א בזה בברכה ובחזו"א נראה שמסכים לדעה ראשונה] ואם ראוי לאכול ע"י הדחק מברך עליו ברכתו הראויה לו וי"א לברך עליו שהכל אלא א"כ בישלן או מיתקן באור [ובחזו"א נראה קצת דמיתוק לא מהני כלל כל שאין רוב המין עומד לאכול ע"י כן וצ"ע שם] (ס"ב י"ח וס"ק י"ד ט"ז י"ז י"ח י"ט פ"ב ובה"ל ד"ה ושאר ושה"צ וחזו"א או"ח סימן ל"ג סק"ד ודעת השו"ע דתלוי בעונת שביעית ולא בעוה"מ וכ' בבה"ל דהנהגה כן אין מוחין בידו ועיין בזה בחזו"א מעשרות ס' א' סק"ה וע"ל ס' ר"ו דין א' וס"י ר"ח דין י"ז).

ח גרעיני הפירות אם הם מרים שאינם ראויים לאכול אפילו ע"י הדחק אין מברכין עליהן כלל ואם מיתקן ע"י האור מברך עליהם שהכל ובדיעבד אם בירך בפה"ע או בפה"א יצא ואם הם מתוקים שהחיד נהנה ממנו במקצת מברך עליהם בפה"א ואם בירך בפה"ע יצא ואם אוכל הגרעין אחר שאוכל הפרי נפטר בברכה הפרי דהוי כטפל ואותן פירות שקורין סאפטאלין שבתוכם נמצא גרעינים קטנים מתוקים כמין שקדים ממש בתוך הקליפה הקשה מברכים עליהם בפה"ע דהוי כפרי בתוך פרי וצ"ע (ס"ג וס"ק כ"ג כ"ד כ"ה ובה"ל ד"ה גרעינים ושה"צ) ובחזו"א מצדד שכל הגרעינים שראוי למוך אותם מברכים עליהם בפה"ע (או"ח סימן ל"ג ס"ק ג' ובסימן קנ"ה ס"ק ג').

ט שמן זית אם שתאו כמו שהוא בלא תערובות ד"א להחליש כח השמן אין מברכין עליו כלל ואפילו חושש בגרונו ושותהו לרפואה כיון שאין נהנה ממנו ואם עירבו עם מי סילקא הנקרא אניגרין או עם שאר משקה בענין שנהנין מן השמן ע"ז ואינו מויקו אם כונתו לרפואה הו"ל שמן עיקר ומברך עליו בפה"ע [ולאחריו מעין ג' אם שתה רביעית] ואפילו אניגרין מרובה על השמן כל שנותן בו שיעור שמועיל לרפואה ואם מכיון לאכילה ולא לרפואה מברך כברכת האניגרין שהוא העיקר ואפילו השמן מרובה [וברכת סילקא מברך בפה"א וי"א שהכל כיון שמתקנו לשתי' והא"ר הכריע שאם הרוב שאניגרין בפה"א ואם הרוב שמן מברך שהכל] ודעת הט"ו שאם השמן מרובה מברך בפה"ע ואם תאב לשתות האניגרין אע"פ שנותן לתוסף השמן לרפואה מברך על האניגרין אם הוא הרוב ואם חושש בגרונו ואוכל בסתמא ואינו מכיון כלל יש להסתפק (ס"ד וס"ק כ"ז כ"ז ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד פ' ובה"ל ד"ה אם ושה"צ).

י הטובל פת בשמן ואוכל אפילו היה שמן הרבה כיון שאוכלו ללפת בו את הפת מברך על הפת שהיא העיקר ופטר את הישמן ואם חושש בגרונו ואוכל מעט פת

שיוכל לאכול השמן עמו השמן עיקר ומברך עליו בפה"ע וא"צ ליטול ידיו ולברך המוציא על הפת ויש חולקין וס"ל דאף בכה"ג הפת עיקר ואם מתכוין באכילת הפת גם להשיב רעבונו לכ"ע הפת עיקר ופוסט השמן (ס"ד וסקכ"ט ושה"צ וע"ל סקנ"ח ד"ו).

יא פירות גמורים שהם חמוצים או מרים ואינם ראויים לאכילה כלל כמו שקדים המרים וכה"ג דרך לאוכלן ע"י מיהוק או ביטול מברך עליהם בפה"ע אחר שמיתקן או בישלן ושקדים המרים בקטנותם שראויים לאכילה כמו שהם מברך עליהם בפה"ע שכיון שבגדלם אינם ראויין לאכילה דרך לנוטעם ע"ד לאכול בקטנותם ואפילו אם אינם ראויין לאכול בקטנותם אלא קליפתם (ס"ה וס"ק ל"ה ל"ו ובה"ל ד"ה וטעמא).

יב הצלף מברכין על האביונות שהוא עיקר הפרי בפה"ע ועל הקליפה בפה"א ובדיעבד אם בירך עלי' בפה"ע יצא ועל העלין ועל התמרות הנמצאין בתוך העלין [כיון שבזמנינו אין דרך לנוטעם ע"ד לאכול העלין והתמרות] שהכל ואם בירך עליהן בפה"ע צ"ע (ס"ו וס"ק ל"ט ושעה"צ).

יג קליפת פאמערנצין שמטוגנין בדבש מברך שהכל ובדיעבד אם בירך בפה"ע או בפה"א יצא (סקל"ט וכן פסק בחזו"א אור"ח סי' ל"ג סק"ב שמברך עליהן שהכל).

יד כל הפירות שמיעכן וריסקן לגמרי עד שאבדו כל צורתן ואין ניכר כלל מהו, בין פה"ע ובין פה"א כגון פאווידל"א ומיני אגרע"ס ויאגדע"ס ומאלינע"ס שסחטן ורקחו בדבש וצוקר אבדו ברכתן ומברך עליהן שהכל ואם בירך בפה"ע או בפה"א יצא [ואם הן מ' המינים מברך אחריהם מעין ג' ונכון יותר שיאכל גם פרי מ' המינים וגם דבר שברכתו בנ"ר ומברך מעין ג' ובנ"ר ופוסטון ממ"ג] ואם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע"י ריסוק [כגון קירבע"ס ואינגבע"ר ושאר בשמים שחוקין שאוכלין עם צוקע"ר] לא אבדו ברכתן הראויה. וכ"ז כשאין ניכר כלל אבל אם ניכר קצת מברך ברכתן הראויה לפניהם ולאחריהם (ס"ז וסק"מ מ"ב מ"ג מ"ד וע"ל סר"ג ד"ו ח' וסר"ו דט"ז וסר"ח דין כ"ו).

טו כל המשקין היוצאין ע"י כתישה וסחיטה או שיצאו מאליהן מכל מיני פירות [חזן מזיתים וענבים] כגון דבש תמרים ויין תפוחים מברכין עליהן שהכל ואותן פירות שרוב אכילתם ע"י סחיטה אפשר שבדיעבד יוצא אם בירך עליהם בפה"ע (ס"ח וס"ק מ"ד מ"ו ושה"צ) ובחזו"א מצדד באותן שדרך לסחטן לברך עליהם ברכתם הראויה ולפי זה בדיעבד בחדאי יצא (אור"ח ס"ס ל"ג) ואם שרה הפירות במים עיין לקמן דין כ"א (וע"ל סי' ר"ה דין ז' וסי' ר"ה דין ט"ו).

טז תמרים שבשלם ושרפם החום ויבשו ונשתנו לקלקולא מברך עליהם שהכל (ס"ט וס"ק מ"ט).

יז ענבים הנמצאים בגפנים בימות החורף שאין מתבשלין לעולם וכן תמרים שאין מתבשלין על האילן אלא א"כ יחממנו אחר שיתלשו בעפר או במחצלת או בתבן מברך עליהן לפני כן שהכל ואחריהם בנ"ר [ובלבד שיהיו ראויין קצת לאכילה] ואחר שחיממנו בעפר וכר' יש דעות בזה וצ"ע למעשה (ס"ט וס"ק מ"ח מ"ט ג' ובה"ל ד"ה שבישלם).

יח פירות שנפלו מהאילן מחמת הרוח מברך עליהן בפה"ע ואם נפלו קודם שנתבשלו בברך עליהם שהכל אם ראויין קצת לאכילה ובדיעבד אם בירך בפה"ע יצא (בה"ל ד"ה מברך).

יט כל הפירות שדרך אכילתם חיים כגון אגוזים וכה"ג אין מברך בפה"ע אלא כשהם חיים ואם בישלם מברך שהכל ואחריהם בנ"ר ואפילו הם מ' המינים ואותן מינים שאין דרך לאוכלם חיים אלא מבושלים אע"פ שטובים ג"כ לאכול חיים אין מברך בפה"ע אלא כשהם מבושלים אבל כשהן חיים מברך שהכל [אם ראויין עכ"פ לאכילה ע"י הדחק דאל"ה אין לברך עליהן כלל] כיון שרוב בנ"א אוכלים אותם דוקא מבושלים [חזן מן הדגן כדלקמן סימן ר"ח דין י"ח] ואותן פירות שטובים חיים ומבושלים כגון תפוחים ואגסים ואפילו טובים יותר מבושלים כיון שכשהם חיים טובים ג"כ והרבה בני אדם אוכלים אותם כך מברך עליהם בפה"ע בין חיים בין מבושלים ויש תפוחים

המוצים שאין נאכלין לרוב בנ"א רק ע"י בישול מברך שהכל כשהם חיים ועיין בסמ"ק ר"ג דין ב' לענין תפוחי יער (ס"ב וס"ק ס"א ס"ב ס"ג ס"ד ס"ה ובה"ל ד"ה ואם ד"ה לאוכלם).

כ פירות שרוב אכילתן ע"י בישול ומתחילת נטיעתן נטעי להו רוב בנ"א אדעתא לאוכלן מבושלין מברך על המים שנתבשלו עמהם בפה"ע כמו פלוימין או קארשיין במדינות שגדל שם הרבה אבל הפירות שדרכן לאכלן חיים רק שיש שמבשלין אותם או שמיבשים אותם ומבשלים [אף שהיבשים הכל מבשלים כיון שאין הרוב נוטעים אותם ע"ד זה] ונכנס טעם הפרי במים יש בזה דעות מה יברך על מימיהן לכן יברך מתחלה שהכל ובסוף בנ"ר ואם בירך בפה"ע יצא ואם אירע כן בנ"ר המינים לא ישתם אלא בתוך הסעודה ויברך עליהם בתחלה שהכל וברכה אחרונה ויפטרם בבהמ"ז או שיאכל פרי מז' המינים [ואפילו מהתאנים והצמוקים גופן] וגם דבר שברכתו בנ"ר ויפטרם בברכה אחרונה [ומצדד הפמ"ג שיברך ברכת מעין ג' קודם לברכת בנ"ר שהיא חשובה יותר] ואם אין לו לא יברך אחריהם כלל מיהו אם יש לו יין טוב שישתה רביעית ויברך על הגפן ויכלול גם על העץ ואם אוכל הפירות וגם שותה מימיהן לכו"ע נפטרים בברכת הפירות והוי כטפל מיהו אם עיקר כונתו בשביל המים צ"ע אם יברך שנית על המים ואותן הפירות שמתקלקלין ומשתנין לגריעותא ע"י הבישול לכו"ע מברכין על מימיהן שהכל (ס"י י"א וס"ק ג"ב ג"ג ג"ד ג"ה ג"ו ובה"ל ד"ה על ד"ה בתוך ד"ה פרי ד"ה ברכה וד"ה ובורא ורוטב של גיפרעגילטע קארשיין עיין בח"א).

כא פירות ששראן במים דין המים כדן מי בישול והוא ששראן מעל"ע ואם טבעו שאין נותנין טעם גמור במעל"ע צריך יותר ממעל"ע ובמי שריית צמוקים יש חילוק שאם משך המים והבדילן מהצמוקים הו"ל יין גמור וכן אם נשרה ג' ימים אפילו הם מעורבים יחד ושותה מהכלי כל שלא שראן ע"ד לאכול הצמוקים רק למשוך ולשתות היין הו"ל כיון [וי"א דלא מהני שריית ג' ימים כ"ו שלא הפרשן מן החרצנים אלא א"כ כתשן וסחטם] ומברך עליו בפה"ג ובסוף על הגפן ועל פה"ג ואפילו לא נתוסף א' מרביע בהמים והוא שיהיו צמוקים שיש בהם לחלוחית שאילו הי' דורכס בלא שרי' היה יוצא מהם דבש אבל אם לא היה יוצא מהם שום לחלוחית מברך על מי שרייתן שהכל אע"פ שנמתקו קצת המים (ס"י י"א וס"ק ג"א ג"ז ג"ח ג"ט ס' ושה"צ) וכ"ז ג"כ כשאין משתנין הפירות לגריעותא ע"י השרי' אבל מי שריית תפוחים שקורין עפ"ל קווא"ס שהפירות משתנין לגריעותא מברך על מימיהן שהכל וכנ"ל (בה"ל ד"ה על).

כב כל פרי העץ או פרי האדמה שמשתנין לגריעותא ע"י הבישול אם על ידי טיגון בשמן או בדבש אין משתנין לגריעותא מברכין עליהם בפה"ע [או בפה"א] ע"י טיגון לכן אגוז שנגמר גידולו ופוצעין אותו ונוטלין גרעינו ומטגנו בדבש מברך עליו בפה"ע ובלבד שלא יהא כתות ושחוק ביותר שיהא ניכר עכ"פ קצת [דאל"ה מברך שהכל] והדבש טפל לאגוז ונפטרת בברכתו כיון שבא ליתן טעם בהאגוז אבל האגוזים שלא נגמר גידולם לא מהני להו טיגון כיון שאין דרך לנוטען לאכלם רכים אלא כשיתבשלו ומברך עליהם שהכל (ס"י ג' י"ד וס"ק ס"ו ס"ז ס"ח ס"ט ע"א).

כג על אגוז מושקא"ט שרגילין לאכלו ביובש מברך בפה"ע ומי שיש לו שלשול ונותן המושקא"ט לתוך השכר אם אין צמא ואין שותהו אלא לרפואה מברך על האגוז בפה"ע ופוסט השכר ואם תאב לשתות השכר גם בלי רפואה אע"פ שנותן האגוז לרפואה אין מברך אלא שהכל על השכר שהוא העיקר (ס"י וס"ק פ').

כד על צימרינ"ג בפה"א שהוא גדל על הארץ כמו קנים ורגילים ג"כ לאוכלו ביובש ועל נעלי"ך וגלגין וציטאו"א וכן על פלפלין ואינגבע"ר יבישים שאין דרך לאוכלם אלא ע"י תערובות והוא אכלם חיים אין מברך עליהם כלום שאין הנאה באכילתן ואם אכלן עם צוקע"ר וכדומה מברך בפה"א. ועל פלפל ואייירע"ר רטובים בפה"א דאינגבע"ר לא פריי הוא אלא שרשים מן העץ תחת הקרקע ופלפלין אע"פ דגדילין על אילן כיון שאין נוטעין אלא ע"ד שיתייבשו ויאכלו רובן שחוקין בתערובות כתבלין ומיעוטם נוטעים ע"ד לאכלם ברטיבותם ולכך מברכים בפה"א והגר"א פסק על פלפלין רטובים בפה"ע (ס"ט ז' י"ז י"ח וס"ק ע"ז ע"ח ע"ט פ"א פ"ב ושעה"צ).

כה הלועס שורש שקורין לאקערין מברך שהכל שהוא עץ בעלמא אלא שיש בו טעם מתוק וכן המוצץ קנים של סוק"ר מברך שהכל ואם בירך על הקנים בפה"ע או בפה"א יצא וכן על הסוקא"ר עצמו שעושין מן הקנים והסוקא"ר שעושין מן בוריקע"ס מברך שהכל ואם בירך בפה"א יצא (ס"ו וס"ק ע"ה ע"ו).

סימן רג. דיני ברכת פירות הארץ

א כל אילן שמוציא עליו מעצו מברכין על פריו בפה"ע אפילו אם העץ הוא גבעול דק אבל המוציא עליו משרשיו לא מקרי עץ ולכן המינים שכלה העץ בחורף והדר פרח משרשיו מברכין עליו בפה"א כגון התותים הגדילים בסנה שקורין מו"ל בע"ר ומאלינע"ס וכן בננות אבל מאלינע"ס שלנו שגדילין באילן המתקיים משנה לשנה וכן מיני מו"ל בע"ר שגדילין באילן וברומבערין וערפער"ט בפה"ע (ס"ב ג' וס"ק א' ב' ג') וכל עץ שהגרעין מגדל פרי בשנה ראשונה וגם הגזע אין מתקיים יותר משלש שנים אף שפירותיו כעין פרי עץ ומוציא מן הגזע מברכין עליו בפה"א (חור"א ערלה סי' י"ב סק"ג) וע"ל סי' ר"ו דין א'.

ב על פירות שמוציאין אילני סרק שגדילין מאליהן בלא זריעה ונטיעה ואינם ראויים לאכול חיים רק ע"י בישול וטיגון כגון תפוחים קטנים ואגסים קטנים הגדילים בעצי היער וכן על ענבים קטנים הנמצאים בהדסים מברך שהכל ואפילו בישלם אבל אותם שטובים לאכול חיים אף שגדילים על אילני סרק כגון אגוזים קטנים הנלקטים בעצי היער וכן אגרע"ס שנקרא קאסטעה"ר בערין אף שגדילין על קוצים מברכין בפה"ע אבל האנפוטי"ן או שלוי"ם קערשי"ן הנקרא פיאני"צעס מברכין שהכל שאינם חשובים וגם גדילין על אטדין ופירות אדומין שקורין פאזימקע"ס הגדילין ביערות בפה"א ועל אותן הגדילין בגנות ג"כ יברך לכתחלה בפה"א ובדעבד אם בירך בפה"ע [אפילו על הגדילים ביער] יאכל רק מעט שלא תתבטל הברכה ולא יותר (ס"ד ה' וס"ק ג' ה' ו' ובה"ל ד"ה אילני וע"ל סי' ר"ד דין י"א) ושטענ"ל נוס"ל שגדילין על עצי יער צ"ע כי אין טוב כ"כ למאכל (ס"ק א').

ג פירות הגדילין על אילנות קטנות שגבהן פחות מג"ט כמו יאגדע"ש שחורין דעת המ"א לברך בפה"ע והעולם גוהגין לברך בפה"א שאין חשובין כ"כ פרי ומיני יאגדע"ש וזורעוני"ס שמוציאין המשקין וזורקין הקליפה יש דעות אם לברך בפה"א או שהכל וקאלינע"ס אפילו בולעם עם הקליפות והגרעין מברך שהכל (ס"ק ג').

ד צנון שלנו שהוא מר ואין דרך לאכלו בלא פת בח"א מצדד שאם אוכלו חי מברך שהכל והגר"ז הוכיח מהח"י לברך בפה"א ועל המרקחת של רעטי"ך אפילו עושין מקליפתו ג"כ לכו"ע בפה"א (ס"ח וס"ק י' י"ד).

ה מרקחת של חורת שקורין קריין ברכתו שהכל ואפשר דה"ה קריין חי (סק"י ושה"צ).

ו כשצולין ציטו"ר מברך שהכל כיון שעשוי לטעמא ולא לאכילה אבל כשצולין זנגביל ואוכלין אותו לרפואה בפה"א וכן אם מרקחין זנגביל רטוב או יבש בדבש אפילו מעוד וכתות כיון שדרכו בכך מברך בפה"א וכן כשמרקחין פלפלין יבישים (ס"ו וס"ק ט' י' ובה"ל ד"ה על).

ז זנגביל שרקחו אין בו משום בישולי עכו"ם שהרי צאכל חי ע"י תערובות צוקע"ר אבל שאר מיני פירות או ירקות או עלי ורדים כל שאינו נאכל חי אם בישלן או ריקחן גוי אסור משום בישולי עכו"ם (ס"ק י"א).

ח בשמים שחוקים ומעורבים עם סוקר אפילו נשחקו לגמרי שאין ניכר צורתן הראשון כלל כיון שדרכן לכתשם והבשמים עיקר מברכים עליהם כברכת אותם הבשמים ואפילו היה הסוקר הרוב כעין אותם מאגע"ן פולווע"ר שמערבין סוקר הרבה עם אינגבע"ר כתוש האינגבע"ר עיקר והסוקר טפל (ס"ז וס"ק י"ב י"ג).

סימן רד. דיני הברכות ליתר מאכלים

א על דבר שאין גידולו מן הארץ כגון בשר בהמה חיה ועוף דגים וחגבים ביצים חלב גבינה ועל המלח ועל מי מלח ועל המרק של בשר ועל דבש דבורים מברך שהכל (ס"א וס"ו).

ב על כמהין ופטריות המצוין תחת הקרקע או הגדילין על העץ מברך שהכל לפי שגדילין מן האויר (ס"א וס"ז).

ג תמרים שבשלם ושרפם החום ויבשם ונשתנו לגריעותא מברך שהכל ועיין בזה סימן ר"ב דין י"ז (ס"א וס"ג).

ד תבשיל שנשתנה צורתו ונתקלקל קצת וכן פת שעיששה ונתקלקל קצת ואוכל במקום שנשתעשע מברך עליו שהכל [אבל אם אוכל אותו במקום שלא נשתעשע בדאי מברך המוציא ובהמ"ז] מיהו אם אכל כדי שביעה מברך עליו בהמ"ז וצ"ע. ואם נתקלקל שאינו ראוי לאכילה כלל אין מברך עליו כלל (ס"א וס"א ב' ובה"ל ד"ה ופת ושה"צ).

ה כל דבר שאין נוטעין את האילן ע"ד לאוכלו מברך עליו שהכל כגון הקליפה הרכה שעל הדקל ולולבי גפנים שאין דרך לאוכלו שממעט ע"ז ענפי האילן (ס"א וס"ק ח') וכן שקדים שאוכלין אותן כשהן רכים בקליפיהן (ס"א ודין שקדים מרים ע"ל ס"י ר"ב דין י"א).

ו על הקטניות הרטובין בין של גנות ובין של שדות מברכין עליהן בפה"א ועל השרביטין שלהם אם אוכלן עם הקטניות ברכת הקטניות פוטרתן ואם אוכלן לבדן מברך עליהם שהכל לפי שאינן עיקר הפרי [ויותר טוב שיאכלם עם הקטניות ויפטרם בברכת הקטניות] ואפילו בצוקע"ר ארבע"ס שוטי"ן מברך שהכל על השרביטין (ס"ט ושה"צ).

ז כל פרי האדמה שלא נגמר פריו מברך שהכל אם הוא ראוי לאכילה כגון תבואה שלא הביאה שליש ואפילו גדל בגנה (ס"א וס"ק י"ג ושעה"צ) וכן הלויגדר"א והורדים שקורין רויז"ן אע"ג שהן פרי עץ כיון שאינן עיקר הפרי מברכין עליו בפה"א כדלקמן דין כ"א (ס"ק ג"ג וע"ל דין כ"א).

ח על קמח שעורין וכ"ש על שאר קמח מברך שהכל אפילו הנעשה משבולין שמייבשין שטובים לאכילה קצת (ס"א וס"ק ט"ו).

ט על שכר תמרים ועל שכר שעורים ועל מי שעורים שמבשלים לחולה אפילו יש בהם כזית בכדי אכילת פרס מן השעורין מברך שהכל כיון שהוא צלול ועומד לשתייה (ס"א וס"ק ט"ו ט"ז י"ז).

י על המינים העומדים ליתן טעם ולא לאכילה כגון שבת שקורין אני"ס וכמון שקורין קימ"ל וכסבור שקורין אליגנדר"י ואוכלן בפ"ע מברך עליהן שהכל בין רטובין בין יבשין ואפילו ריקחן בדבש ואם שלקו כיון שעומדין לכך מברכין על מימיו בפה"א [והגר"א מצדד דאף בגופן מברך עליהם בפה"א] (ס"א וס"ק כ' כ"א כ"ב ושה"צ).

יא על עשבי השדה שאינם נזרעים אפילו טובים לאכול שקורין שצאו"ע אפילו אחר שבישלו שהוא מאכל מלכים ברכתו שהכל שאינו חשוב כ"כ לפרי אבל על שאלאט"ין וכיו"ב שנזרעים מברך בפה"א ודוקא בעשבים אבל פירות שהם טובים למאכל וחשובים אפילו גדילים ביצרים מאליהן מברך בפה"א כמו פאזימקע"ס וכדומה (ס"א וס"ק י"ה י"ט וע"ל סימן ר"ג דין ב').

יב השותה חומץ אם הוא חזק כ"כ שמבעבע כשמשליכין אותו על הארץ אין מברך עליו כלל מפני שהוא מזיקו אבל אם אינו חזק כ"כ או שעירבו עם מים עד שראוי לשתות מברך עליו שהכל ויין שהתחיל להתחמץ קצת כל שטעמו עדיין יין רק ריחו נשתנה מברכין עליו בפה"ג אבל אם נשתנה טעמו עד שבנ"א נמנעין לשתותו מפני חמיצותו מברכין עליו שהכל ולפי שאין בקיאיין כי"כ בשיעור זה לכן כשיש ספק ישתה יין ויפטרנו בברכה ראשונה ואחרונה (ס"א ב' ג' ד' וס"ק כ"ד כ"ה כ"ז ובה"ל ד"ה כל).

יג' יין שמוגו במים כ"ז שיש בו טעם יין שראוי לשתייה ע"י מויגה זו ודרך בני אדם לשותותם במקום יין מברך בפה"ג ובלבד שלא יהא היין א' משהה במים שאו ברכתו שהכל אפילו יש בו טעם יין ואם נתערב יין בשאר משקין עיין סימן ר"ב דין ר' (ס"ה וס"ק כ"ט ל"א ל"ב ל"ג) ואם נתן מים על יין צמוקים שכבר מתחלה נשרו הצמוקים במים הרבה בודאי בטל כח היין (ס"ק כ"ח ל"ב).

יד' צמוקים [שיש בהם לחלוחית קצת כדלקמן סימן רע"ב] שנתנו עליהם מים וכן ענבים שנדרכו ברגל וחזר ונתן על החרצנים מים דינן כדין הנ"ל שאם אינם א' משהה במים ויש בהם טעם וריח יין מברך עליהם בפה"ג אבל ענבים שנדרכו בקורה וחזר ונתן מים על החרצנים או שנתן מים על חרצנים של צמוקים או על שמרים כ"ז שיש בהם טעם וריח יין שראוי לשתייה ע"י מויגה זו ודרך בני"א לשותותם במקום יין מברך בפה"ג ובלבד שיהא בהם עכ"פ אחד מארבעה במים דאל"ה בטל כגון שנתן ג' מדות מים ומצא פחות מד' ומברך עליו שהכל ואחריו בני"ר (ס"ה ו' וס"ק כ"ט ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ו ובה"ל ד"ה אלא ושעה"צ).

טו' זגין שנתן עליו תאנים או שאר פירות ונתן עליהם מים אפילו נתן ג' מדות והוציא ד' או יותר מברך עליו שהכל ואין מקדשין עליו שהתאנים עיקר ולענין ברכה אחרונה יראה לשתות רביעית יין גמור ויפטרנו ולענין הבדלה אם הוא חמר מדינה מבדילין עליו כל שיש בו טעם וריח יין ודבר זה תלוי באומדן הדעת בחזק טעמו וטוב ריחו וכן בהני דלעיל דין י"ד שאין מברכין עליהם בפה"ג אם הוא חמר מדינה מבדילין עליו כל שיש בו טעם וריח יין (ס"ו וס"ק ל"ז ל"ח ובה"ל ד"ה ואין).

טז' המוצץ לחלוחית מן השמרים שלא נתן עליהם מים מברך בפה"ג אבל אם שתה שמרים בעין אפשר שאין מברך עליו כלל דאוקי מויק ל' (ס"ה וס"ק כ"ז ושעה"צ).

יז' השותה מים אם החיך נהנה ממנו [או ששותה לשרות המאכל] ואפילו אינו צמא מברך עליו שהכל אבל אם שותה להוריד דבר אכילה שעמד לו בגרונו או כנגד לבו וכן אם שותה להצטרף לזימון או לפטור מין אחר בברכה ואין צמא כלל אין מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף [וממילא אין מצטרף לזימון ואין פוטר] וכן אם שותה מים בבוקר לרפואה. ואם הוא שותהו לצמא ג"כ מברך עליו וכ"ז דוקא במים אבל שאר משקה או שאוכל חתיכת פת כדי להוריד את העומד בגרונו חייב לברך תחלה וסוף שהחיך נהנה ממנו (ס"ז וס"ק מ"א מ"ב ובה"ל ד"ה חנקתי וד"ה השותה).

יח' כל האוכלין והמשקין שהאדם אוכל ושותה לרפואה וכן כל מרקחת שאין הבריאים אוכלים אותה אלא לרפואה אם טעמם טוב ואפילו אינו טוב כ"כ אלא שהחיך נהנה ממנו מברך עליהם ברכתם הראויה להם תחלה וסוף אע"פ שאין אוכלם אלא מחמת אונס אבל אם הם רעים שאין לו הנאה מזה אע"פ שמתרפא מהם אין מברך עליהם כלל (ס"ח וס"ק מ"ה ג"ה ושעה"צ וע"ל ס"י ר"ל דין ר').

יט' חולה שאוכל ביה"כ או שאוכל מאכלות אסורות משום סכנה מברך עליהם תחילה וסוף ואם הוא דבר שנפשו קצה בהן א"כ אין החיך נהנה ממנו וא"צ לברך עליו כלל (ס"ט וס"ק מ"ז מ"ח וע"ל ס"י קצ"ו דין ג' וס"י שכ"ח דין כ"ב וע"ל ס"י קצ"ו דין ד').

כ' אם אנסהו לאכול או לשתות אע"ג דהחיך נהנה ממנו אין מברך עליו מיהו אם אכל כדי שביעה מפת יברך בהמ"ז ואם כפאהו לאכול מצה בליל פסח אפשר דצריך לברך ברהמ"ז אפי' לא אכל כדי שביעה כיון שהיא מצוה (ס"ח וס"ק מ"ה ושה"צ).

כא' חבושים או גינדא"ש או ורדים שקורין רוז"ן או שאר מיני פירות ועשבים שמרקחים בדבש וכן שקדים מחופים בצוק"ר אף שהצוק"ר מרובה מהפרי והם מחופים לגמרי כיון שהדבש והצוק"ר אין בא אלא להכשיר הפרי הפרי עיקר ומברכין ברכתו הראויה [צל החבושים וגינדא"ש ורסקים בפה"ע ועל עשבים ורדים בפה"א] ואם אין גיכר צורתו לגמרי או שעיקר כונתו לזכול הדבש ונותן בשמים לתקן הדבש ברכתו שהכל (ס"י"א וס"ק ב"א ג"ד ג"ה ובה"ל ד"ה ועל).

כב' כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה כמו שיתבאר בסימן רי"ב וכן אם עירב שני מינים איתו מין שהוא הרוב הוא העיקר ומברך

עליו וכ"ז בשאר דברים אבל בחמשת מיני דגן אפילו הם מיעוט מברכין ע"ז במ"מ ובלבד שיערבו כדי ליתן טעם אבל אם עירבו כדי לדבק או ליתן ריח או לצבוע התבשיל הו"ל טפל ואפילו הוא מה' המינים (סי"ב וס"ק ג' ו"ז ג"ח).

כג כל דבר שהוא מסופק בברכתו יברך שהכל ואם יכול לפוטרו תוך הסעודה יותר טוב (סי"ג וס"ק ע"ל סי' ר"ב דין ב').

כד דין קרא חיה יתבאר בסימן ר"ה (ס"א).

סימן רה. ברכות ירקות

א כל הירקות והקטניות שטובים לאכול חיים ומבושלים ודרך רוב בנ"א באותו מקום לאכלם ג"כ חיים אע"פ שמבושלים טובים יותר מברך עליהם בין חיים בין מבושלים בפה"א אבל אם המבושלים טובים יותר ואין דרך רוב בנ"א באותו מקום לאכלם חיים כגון קטניות ופולין יבשים וקרא וסילקא וכרוב וכיוצא בהם כשהם חיים מברך שהכל ומבושלים בפה"א (ס"א וס"ק א' ב' ג' ובה"ל ד"ה שטובים חיים ושעה"צ וע"ל סי' ר"ו דין ב').

ב קטניות ופולין שאכלם לחים כגון ארבע"ס שוטי"ן בין חי בין שרופים קצת בעשן שקורין גיברענטי ארבע"ס או אותן שמבושלים במים בין שאוכלן תוך המרק שקורין ארבע"ס זופ"א אפילו נימחים קצת או שאכלן לאחר בישולן בלא מרק ששופכים המים הרותחים ונותנים לתוכן מלח ופלפלין ואוכלן שלימות לקינוח או אותן שאין מבושלים רק שורין אותם במים קרים עד שנשרו זגן ולוקחין אותם מהמים ונותנם בעודם לחים על מחתה נקובה נקבים דקים ומטגגן על גחלים בלא משקה על כולם מברך בפה"א (בה"ל ד"ה וקטניות).

ג על קרוי"ט ובוריקע"ס חיים אם ראויים קצת לאכילה ע"י הדחק מברך עליהם שהכל ואם כבשן בחומץ או מלחן כיון שדרך בנ"א לאכלן ע"י חיים מברך בפה"א וכן כל כהאי גוונא [ועל קלח של קרוי"ט אפשר דאפילו אינו מחומץ מברכין עליו בפה"א וצ"ע] וכן שאלאטי"ן חיים מעורב בשמן וחומץ מברך בפה"א אם אין אוכלן תוך הסעודה ואם אוכל השאלאטי"ן עם בשר נעשה טפל להבשר (ס"ד ובה"ל ד"ה כשהם ושעה"צ).

ד מינים שאינם טובים מבושלים יותר מחיים אלא א"כ מבשלים עם בשר מברך על החיים בפה"א (בה"ל ד"ה שטובים מבושלים).

ה כרתי וכן שומים ובצלים בין רכים ובין זקנים במדינות שאין דרך לאכלם חיים בלא פת [אפילו אם ראוי לאכול ע"י טיבול בחומץ] מברך עליהם בין חיים בין מבושלים שהכל ואפילו בישלם עם בשר שנשתבחו אין השבח מחמת עצמן אלא מחמת הבשר שבהן ולא ניתנו אלא ליתן טעם בהבשר לכן אפילו אוכלו כעת לבדו ברכתן שהכל אבל ירקות שנתבשלו עם בשר ונשתבחו על ידי הבשר ונתנו שם כדי לאוכלם מברך עליהם בפה"א אע"ג שאילו היו מתבשלים בלי בשר היו משתנים לגריעותא (ס"א וס"ק ה' ושעה"צ).

ו בצלים בין רכים ובין זקנים שטיגגן בחמאה או בשמן או בשומן אווז מעט כדי להשביחן וכל כיו"ב או מה שעושים מאכל מבצלים לבד שמבשלו הרבה עד שמצטמקין וטובים ויפים לאכילה ברכתן בפה"א (ס"ז ו' ושעה"צ) אבל מה שחוחיין בצלים לחתיכות דקות ונותנן לשומן אווז כשמיטגגן מברך עליהם שהכל שאין באין אלא להשביח השומן (שעה"צ).

ז וערוי"ך או טראה"ן שבישלו ברכתן שהכל דנשתנו לגריעותא (ס"ו).

ח לפת שקורין מיארי"ן חי ברכתו שהכל [ואם דרך בנ"א באותו מקום לאוכלו חי ברכתו בפה"א] ואם בישלו אפילו לבדו או כבשו בחומץ או בחרדל ברכתו בפה"א (ס"ה וס"ק י"ח ובה"ל ד"ה הלפת).

ט לביבות כמו פארפיל לאקשיין קניידלייך שבשילם במים ואין רוצה עתה לאכול הלביבות רק לשחות המים לבד יש ספק אם יברך עליהם במ"מ או שהכל לכן יקח מעט מהלביבות ויברך במ"מ וגם יברך על ד"א שברכתו שהכל ואכל משני המינים כדי שיוכל לברך על המחיה וגם בג"ר ואם אין לו ד"א יברך על הרוטב שהכל וכ"ן כשעיקר רצונו לאכול רק הרוטב [אבל אם רוצה לאכול גם הלביבות מברך על הלביבות במ"מ ופוסט את הרוטב] ואם בישל רק מעט לביבות בהרבה מים ועיקר כוונתו רק בשביל המים שהרוטב כמעט צלול צריך לברך על המים שהכל ועל הלביבות במ"מ ויותר טוב שיברך שהכל על ד"א ויפטור את המים (ס"ק י"א ושעה"צ).

י ירקות שבשילן עם מים אם אוכל הירקות וגם שותה המים מברך על הירקות ופוסט את המים ואפילו בישלם עם בשר אין הירק נעשה טפל להבשר כיון שבא למזון ולשבוש ומברך על הירק ופוסט המים ואם רוצה לשחות המים בפ"ע אם בישלם עם בשר מברך עליהם שהכל ואם בישלם רק עם ירקות אם היה דעתו כשבשילו לאכול גם הירקות מברך בפה"א גם אם שותה המים בפ"ע כיון שיש בהם טעם הירק אבל אם בישלם לשחות מימיהן בלבד כמו המשקה שעושין בפסח מתפוחים ברכתו שהכל (ס"ב וס"ק ט' י' י"ג).

יא ירק שבשילו בחומץ או במשקה העשויה ממי סובין וקמח שקורין קווא"ס שיש בהם טעם בפ"ע, אין נגרר המשקה אחר הירק ומברך עליו שהכל כששותהו בפ"ע וכן בארש"ט שהוא מי שריית בוריקע"ס חמוצים שבשיל בהם ירקות עם בשר ורוצה לשותותם לבדם מברך על הבארש"ט בפה"א אע"פ שיש בו טעם בשר ויותר טוב שיברך בפה"א על מעט ירק בתחלה ואם אוכלם עם בשר יברך על הבשר שהכל וכיון לפטור גם את הרוטב (סקי"ב ושה"צ).

יב ירקות ששראן במים דין המים כדין מים שנתבשלו עם ירקות ומ"מ רוטב של אוגערקע"ס שאין כונתו בשביל מי הכבישה כלל מברך על הרוטב שהכל ובמקום שמנהג רוב אנשי העיר לטבול פת במי אוגערקע"ס מברך בפה"א אף כששותה המשקה לבד וכן רוטב של קרוי"ט במקומות שאוכלין הרוטב כמו הקרוי"ט עצמו מברכין עליו בפה"א אבל אם אין אוכלין הרוטב מברך על הרוטב שהכל אם שראו אבל אם בישלו אפילו במים שלא נכבשו עמהם מברך על המים בפה"א (סק"ח ושה"צ).

יג רוטב של בוריקע"ס חמוצים שקורין ראסי"ל אף אם בישלם לבדם מברך בפה"א כיון שכונת הכבישה גם בשבילם וטוב לכתחלה למנוע מלשתותם שלא בתוך הסעודה ואם שותה המשקה בלי בישול מברך שהכל שרוב אכילתו ע"י בישול (סק"ח ושה"צ).

יד משקה בארש"ט העשויה ממי סובין וקמח מברך עליהן שהכל בין כששותן חיים בין מבושלים (סק"ח).

טו ירקות שסחטן או כתשן מברך על המשקין היוצא מהן שהכל ואפילו אותן שדרכן לסחטן מיהו בדיעבד אם דרכן לסחוט וברך עליהן בפה"א יצא (ס"ג וס"ק י"ד ושה"צ) ובחזו"א מצדד לברך בפה"א באותן שדרכן לסחטן (אור"ח ס"ס ל"ג).

טז חתכן לחתיכות קטנות לא גשתנית ברכתן בין פה"ע ובין פה"א כיון שניכר צורתן במקצת ושמשמין שטחנם אין צורתם עליהם ומברך שהכל כ"כ המ"א ודעת האבן העזר דאפילו טחנם מברך בפה"א אם לא שעשה ממנו משקין ברכתו שהכל (ס"ד וסקי"ז).

יז כל שברכתו שהכל ברכה אחרונה שלו בג"ר (בה"ל סימן ר"ד ד"ה ופת).

סימן רז. דיני הפסק וטעות בברכת הפירות

א בירך על פירות האילן בפה"א אפילו במזיד יצא אבל אם בירך על פה"א בפה"ע לא יצא אפילו על פירות שגדילין על עץ שאין מתקיים בחורף אבל על פירות אילן גמור שמברכין עליהן בפה"א משום שלא נגמר פריין או משום שאינו עיקר הפרי אם בירך בפה"ע יצא (ס"א וס"א ב' ג' וע"ל סימן ר"ב דין י"א).

ב על פירות האדמה שטובין מבושלין יותר מחיים שדינן לברך שהכל כנ"ל סימן ר"ה
אם בירך בפה"א יצא (סק"ג).

ג על כולם אפילו על פת ויין אם בירך שהכל יצא בדיעבד אבל לכתחלה צריך לברך
על כל דבר ברכתו המיוחדת לו (ס"א וסק"ה ודין ה' מסופק מבואר לעיל סימן
ר"ב דין ב').

ד היו לפניו פה"ע ופה"א ושהכל יקדים ברכת בפה"ע לבפה"א ובפה"א לשהכל ואם
הקדים שהכל או בפה"א לא יכוין לפטור את המין השני שלכתחלה צריך לברך על
כל דבר ברכתו המיוחדת ואם כיון בהדיא לפוטרו [אפילו לא היו לפניו על השלחן]
נפטר בברכת שהכל וכן נפטר פה"ע בברכת בפה"א בדיעבד ויותר טוב להיות נמלך
שלא לאכול המין השני אלא לאחר זמן ויחזור לברך עליו (ס"ב וסק"ח ט' י' ושה"צ
וע"ל ס"י קע"ו דין ה').

ה כל הברכות בין ברכות הנהנין ובין ברכות המצות לא יפסיק בין ברכה לאכילה
או להמצוה אפילו בשתיקה יותר מכדי לומר שלום עליך רבי לכן לא יברך על
מאכל או משקה שהוא חם או קר ביותר ואם שותה מים ששופך קצת מהם ישפוך
ואח"כ יברך וכשאוכל אגוז ישברנו ואח"כ יברך [ובשאר פירות עיין בשע"ת ס"י ר"ב]
ובדיעבד אפילו שהה הרבה כל שלא הסית דעתו א"צ לחזור ולברך וכ"ז בשתיקה
אבל בדיבור אפילו מפני הכבוד והיראה או לענות קדיש וקדושה וברכו ואמן לא
יפסיק ואם הפסיק אפילו תיבה אחת כל שהוא שלא לצורך הברכה חוזר ומברך (ס"ג
וסק"א י"ב ואם ענה אמן וע"ל ס"י רט"ו דין א').

ו כל הברכות צריך להשמיע לאזניו ואם לא השמיע לאזניו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו
אבל אם הרהר בלבו לא יצא ונאמרין בכל לשון ועיין סימן קפ"ה (ס"ג וסק"ג י"ד).

ז לא יברך ערום עד שיכסה ערותו וגם לא יהא לבו רואה את הערוה ולא ראשו מגולה
והאשה מברכת כשהיא יושבת ופניה של מטה טוחות בקרקע כי בזה מתכסה ערותה
ויש להחמיר לכתחלה שגם העגבות תהיינה מכוסות וע"ל סימן ע"ד (ס"ג וסק"ט ט"ז).

ח אחד ברכות הנהנין או ברכות הריח או ברכות המצות צריך לאחוז הדבר שמברך
עליו בימינו בשעת ברכה ואם הוא איטר אוזלינו בחר ימין ושמאל שלו ואין לתחוב
הפרי שמברך עליו בסכין אף שאוחז הסכין בימינו (ס"ד וסק"ה י"ח) האומר לחבירו
להושיט לו ספר יקבלנו ביד ימינו (שם וע"ל ס"י קל"ד דין ו').

ט בדיעבד אם בירך על אוכל או משקה ולא אחוז בידו ואפילו היה מונח בחדר אחר
הסמוך לו אם היה ודאי שיובא אצלו א"צ לחזור ולברך כיון שהיה דעתו ע"ז
ועל אמת המים מותר לברך לכתחלה אע"פ שהמים ששותה לא היו לפניו כשברך
(ס"ה ר' וסק"י י"ט).

י בירך על פירות שלפניו ועד שלא גמר אכילתו הביאו לו ממין אחר שברכתו כברכת
המין הראשון א"צ לחזור ולברך עליו ובלבד שיהא ממין פירות [דאל"ה אף שברכתו
כברכת הראשון אין נפטר אלא א"כ כיון בהדיא לפוטרו או שהיה לפניו על השלחן]
ואם כבר גמר המין הראשון אם הביאו לו מאותו המין אפי' יותר יפים א"צ לחזור
ולברך כ"ז שלא הסית דעתו בהדיא [או שבשעת ברכה כוון בהדיא רק על אלון] ואם
הביאו לו ממין אחר אע"פ שברכתו כברכת הראשון צריך לחזור ולברך אך אם קבע
עצמו לאכול פירות י"א דאפילו הביאו לו ממין אחר א"צ לחזור ולברך ובלבד שיהא
ממין פירות ולכתחלה טוב להיזהר בכל גווני להיות דעתו על כל מה שיביאו לו (ס"ה
וסק"כ כ"א כ"ב כ"ג כ"ו וע"ל ס"י קע"ט דין ה').

יא בירך על הפרי ונמאס בעיניו אם ראוי קצת לאכילה יאכל ממנו מעט שלא תהא
ברכתו לבטלה ואם אינו ראוי כלל לאכילה או שנפל מידו ונאבד או שמצאו
נרקב שאינו ראוי לאכילה כלל אם היו לפניו מהפירות על השלחן יאכל מהם וא"צ
לברך ואם לאו ונוטל פירות אחרות צריך לחזור ולברך עליהם. [אלא א"כ היה דעתו
גם עליהם בשעת ברכה] ויאמר בשכמל"י על שהוציא ש"ש לבטלה ואם אמר רק בא"י
יסיים למדני חוקיר (ס"ו וסק"י י"ב כ"ד כ"ו ואם נמצא שהוא אסור וע"ל ס"י ש"ח
דין א').

שונה הלכות שמה

הל' ברכות סי' רז

יב בירך על פירות והביאו לו יותר יפים יאכל מהראשונים תחלה אף שהיה דעתו לפטור היפים (ס"ק כ"ו).

יג בירך על מים ושמע שיש מת בעיר ישתה מעט מן המים וישפוך השאר ואם שמע שהתקופה נופלת ימתין מעט עד שתעבור התקופה וישתה ושומר מצוה לא ידע דבר רע (ס"ק כ"ו).

סימן רז. דין ברכה אחרונה על הפירות

א על פירות האילן חוץ מחמשת המינים וכל פירות אדמה וירקות וכל דבר שאין גידולו מן הארץ אפילו מים ברכה אחרונה שלהם בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וחסרונם [ולא וחסרונן] על כל מה שברא [וי"א שבראת ונהרא נהרא ופשטיה] להחיות בהם [ולא בהן] נפש כל חי ברוך חי [בצירי] העולמים דעת הגר"א לחתום בא"י חי העולמים ולא נהגו כן (ס"א וסק"ב ג' ה' ושה"צ) ובדיעבד אם בירך על כל פירות האילן על העץ ועל פה"ע יצא (סק"א) וע"ל סי' רט"ו דין ה'.

ב אכל כמה דברים וגם שתה יברך בנ"ר אחת על כולם ואם אכילה ושחיה מצטרפין לכשיצור עיין סימן ר"י דין ד' (ס"א וסק"ד).

ג אם מסופק אם אכל כזית בכדי אכילת פרס א"צ לברך בנ"ר (סק"ד).

סימן רח. דין ברכת מעין שלש אחר חמשת מיני פירות וחמשת מיני דגן

א על חמשת המינים שהם גפן ותאנה ורמון וזית ותמרה מברך לאחריהם ברכה אחת מעין שלש וזה נוסחה בא"י אמ"ה על העץ ועל פה"ע ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבע מטובה רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה ונאכל מפריה ונשבע מטובה [ויש שאין אומרים ונאכל מפריה ונשבע מטובה וכן מנהג הגר"א והרצוה לאומרו אין מוחין בידו] ונברך עליה בקדושה ובטהרה כי אתה ה' טוב ומטיב לכל ונודה לך על הארץ ועל הפירות בא"י על הארץ ועל הפירות ואם אכל מפירות א"י אפילו אכלן בחו"ל חותם על הארץ ועל פירותיה אבל בפירות חו"ל אפילו אכלן בארץ ואפילו אם הוא מסופק אם הם פירות הארץ או חו"ל חותם ועל הפירות (ס"א י' וסק"ג נ"ב ו"ד וע"ל סי' קפ"ד דין ג' אם צריך לברך במקומו וסי' ר"ט דין א' בספק אם בירך).

ב ועל ה' מיני דגן שהם חטה ושעורה וכוסמין ושבולת שועל ושיפון [אבל טאטארק"י וטערקשי ויי"ץ הם בכלל פרי האדמה] מברך על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה וכו' וחותם ונודה לך על הארץ ועל המחיה בא"י על הארץ ועל המחיה ואין לסיים ועל הכלכלה (סק"ב ג' ושה"צ אות נ"ב וע"ל בסי' זה על איזה מברכין על המחיה).

ג על היין מברך על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ וכו' וחותם על הארץ ועל פרי הגפן וכו' המנהג וי"א לחתום על הארץ ועל הפירות וכן דעת הגר"א ובדיעבד יצא בכל גיוני ואפי' לא הזכיר ארץ בחתימה ג"כ יצא (סי"א וס"ק נ"ה ג'ו). ד אכל פירות מן המינים ואכל מיני מזונות ושתה יין יכול הכל בברכה אחת ויאמר על המחיה ועל הכלכלה ועה"ג ועפה"ג ועל העץ ועפה"ע וחותם על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות וי"א שלא לחתום רק על הארץ ועל המחיה ועל הפירות וכן דעת הגר"א והמנהג כדעה ראשונה מיהו בדיעבד אם לא אמר פה"ג ודאי יצא (סי"ב וסקס"א).

ה מזכירין מעין המאורע בברכה מעין ג' קודם שאומר כי אתה ד' טוב ומטיב ויאמר בשבת ורצה והחליצנו ביום השבת הזה וביד"ט וזכרנו לטובה ביום הג' פלוני הזה

ובר"ח יאמר וזכרנו לטובה ביום ר"ח הזה ובדיעבד אפילו לא הזכיר מעין המאורע יצא ובחנכה ופורים א"צ להזכיר מעין המאורע (סי"ב וס"ק ג"ז נ"ח).

ו ואם בירך בג"ר במקום ברכת מעין ג' לא יצא (ס"ק ס"ב).

ז אכל פירות מו' המינים וגם אכל פירות שלא מו' המינים כגון תפוחים א"צ לברך על התפוחים בג"ר שברכת על העץ פוטרותן שגם הם פרי עץ אבל אם סחטן ושחה מימיהן אין נפטר בברכת על העץ דלאו פרי עץ הוא כלל (וע"ל ס"י ר"ב דין ט"ו בשם חזו"א) וכ"ש שאר דברים שאינם פרי העץ אפילו הם פרי האדמה אין נפטרים בברכת פרי העץ (סי"ג וס"ק ס"ב ס"ג ושה"צ).

ח אכל תפוחים ושחה יין צריך לברך בג"ר על התפוחים ואם סיים בברכת היין על הארץ ועל הפירות אפשר שיצא גם על התפוחים [לכן יזהר לברך תחלה בג"ר אם רוצה לסיים על היין על הפירות] אבל על פרי האדמה וכ"ש על בשר דגים ושאר דברים בודאי לא יצא (סי"ג וס"ק ס"ד ושה"צ).

ט שחה יין ובירך בפה"ג ואוכל ענבים צריך לברך עליהם בפה"ע וכן בברכה אחרונה צריך להזכיר גם על העץ ועל פה"ע (סי"ד) ובדיעבד אם בירך על הענבים בפה"ג או אחריהם על הגפן יצא (סט"ו).

י שחה יין ובירך בפה"ג ונתכוון לפטור הענבים יצא ויותר טוב להיות נמלך שלא לאכול מיד הענבים אלא לאחר זמן ויחזור ויברך עליהם (ס"ק ס"ט).

יא בירך על היין בפה"ע יצא (ס"ק ע').

יב אכל בשר דגים ואכל ג"כ מחמשת מיני דגן אין ברכת על המחיה פוטרת את הבשר ואת הדגים ואם א' עיקר וא' טפל עיין בסימן רי"ב (סי"ג וס"ק ס"ו).

יג כשם שבברכה ראשונה יין פוטר כל מיני משקין כך בברכה אחרונה לכן אם שחה יין וגם מים או שאר משקין אפילו חשובין ברכת עה"ג פוטרותן [ואפילו הביאו המשקין אחר שנמלך והסית דעתו משתיית היין שצריך לברך עליהם ברכה ראשונה אפ"ה נפטרינן בברכה אחרונה אם קבע עליהן] וכ"ז כשקבע על היין או אם היו המשקין לפניו בשעת ברכה אפילו לא קבע רק שחה רביעית אחת יין אבל אם לא קבע וגם לא היו המשקין לפניו בשעת ברכה צריך לברך על המשקין בג"ר ויש מקילין בזה אם היה דעתו עליהן בשעת ברכה ואם שחה מהיין פחות מרביעית ויותר מכזית צ"ע אם יכול לברך בג"ר על המשקין (סט"ו וס"ק ע"א ע"ב ע"ג ושה"צ ועיין חזו"א אר"ח ס"י כ"ז סק"ד ז').

יד אם בירך מעין ג' דילג ארץ וירושלם לא יצא (חזו"א אר"ח ס"י ל"ד סק"ד ובבה"ל ד"ה אלא חולק ע"ז).

טו אם שחה יין או אכל תמרים או דייסא [שמינים אלו זיינין] וכן כל שהוא ממין דגן שלא בתוך הסעודה וטעה ובירך עליהן בהמ"ז אם נזכר עד שלא חתם ברכת הון יתחיל ועל שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ויסיים ברכה דמעין שלש ואם לא נזכר עד שסיים ברכת הון יצא בדיעבד וכן אם אכלן תוך הסעודה נפטרינן בבהמ"ז (סי"ז וס"ק ע"ד ע"ה ע"ו וע"ל ס"י קצ"ח דין ב') ובפת כיסנין יש להסתפק אם יוצא בברכת הון לחודא כיון שלא הזכיר ארץ וירושלם ואם תמצא לומר דיצא יש להסתפק באכל שיעור שאין קובעין עליו והוא שבע ממנו אם יצא בברכת הון (חזו"א אר"ח סימן ל"ד סק"ד) אבל אם בירך כל בהמ"ז פשיטא דיצא וכ"ז במינים אלו דיינין אבל שאר פירות אפילו מו' המינים לא יצא אפילו בירך כל ברכת המזון וצריך לחזור ולברך מעין ג' ואם שחה הרבה יין צ"ע אם נפטר בבהמ"ז (ס"ק ע"ה ע"ו ובה"ל ד"ה ברכת ועיין בחזו"א שם ס"ק ר' מש"כ בזה).

טז שחה יין תוך הסעודה או אחר גמר הסעודה אין מברך אחריו שבהמ"ז פוטרותן ואם שחה אחר שכבר אמר הב לן ונברך טוב שיכוין בהדיא בבהמ"ז לפטור את היין ואם שותה קודם הסעודה נכון לכתחלה שיכוין בהדיא לפטור היין בבהמ"ז (בה"ל ד"ה אבל וע"ל ס"י קע"ד דין י').

יז שחה משקה שספק אם ברכתה על הגפן או בג"ר אם יש לו יין ישחה רביעית יין ויברך על הגפן וגם יאכל מין אחר שברכתו בג"ר. ויפטורנו ואם אין לו יין יכול

לאכול מין אחר שברכתו על העץ ויכלול בברכה אחרונה ג"כ על הגפן ואין זה הפסק [וכן יכול לכוללו בברכת על המחיה] וגם מין שברכתו בג"ר לפטרו ובדיעבד אם לא כלל על הגפן רק על העץ ונחכוין לפטור גם הספק יין יצא שגם יין מין עץ אך לכתחלה אין לשחות משקה זה על סמך שיכללנו ויפטרו בברכת העץ (סי"ח וס"ק פ' פ"א פ"ב ובה"ל ד"ה מספק) וכן אם אכל פרי עץ ואינו יודע אם הוא מין המינים ואין לו פרי מין המינים לפטרו יכול לכוללו בברכת היין או בברכת על המחיה מספק (סקפ"א).

יח אכל דגן חי של ה' המינים מברך עליו בפה"א ולאחריו בג"ר ואפילו עשאו קליות וכן אם שלקו בקליפיהו ונשאו שלמין מברך עליהם בפה"א ואחריהם בג"ר מיהו אם אכל שעורים שלמין אפילו קלויים באש כיון שאינם ראויים לאכול רק ע"י הדחק אין מברכין לפניהם רק שהכל אלא א"כ היו מבושלים והתוס' נסתפקו בכל מיני דגן [ואפי' שעורין חיינן שמברך לפניהם שהכל] אם מברך לאחריו מעין ג' ולכך כתבו שנוון שלא לאוכלו אלא בתוך הסעודה ויפטרו בבהמ"ז ואם אכלו שלא בתוך הסעודה יברך בג"ר (ס"ד וס"ק י"ד ט"ו ט"ז י"ח ושה"צ) אבל אם נתמעכו ע"י הבישול יפה מברך במ"מ ואם נתמעכו קצת יש ספק מה ברכתן לכן לא יאכלם אלא תוך הסעודה (שם).

יט אם בישל ה' מיני דגן והסיר קליפתו ולא גרבו זה בזה וגם לא נתמעכו אלא נשאו שלמים כמו אותן שקורין גנצ"י גערשטיין או גרייץ שלמים וכה"ג יש בזה ספק אם ברכתן בפה"א או במ"מ לכן אין לאכול אלא תוך הסעודה ואם נעשו קטנים ממה שהיו קודם ע"י שכתשו להסיר קליפתו דחסי מהו קצת כגון אותן שעורין שקורין פער"ל גרייפ"ן וכה"ג הנהגין לברך עליהן במ"מ ולאחריהן מעין ג' אין למחות בידם (ס"ב וס"ק ד' ר' י"ד ט"ו).

כ אבל אם הוסר קליפתו ונתדבקו ע"י הבישול או שנתמעכו או שחלקו א' לשנים או ליותר שקורין גרייפ"ן אפילו נתנו בקליפיהו מברך עליהן במ"מ ולאחריהן מעין ג' ואפילו אם עירבו עם דבש או עם מינים אחרים והמינים אחרים הרבה יותר מהן כ"ז שיש בהן טעם דגן מברך עליהן במ"מ [ולענין ברכה אחרונה עיין בסמוך דין כ"א] אלא א"כ נתן בהם המיני דגן לדבק בעלמא ולא להטעים התבשיל או לסעוד הלב שאז בטל בהתבשיל ואפילו נתן לתוכו קמח הרבה [ואם הרוב קמח צ"ע] ואותן שקדים שעושין לחולה ונתנו בו קמח לדבק כיון שאין מבורר כ"כ אולי כוונתו ג"כ לסעוד טוב להתמיר שיאכלנו תוך הסעודה ויפטרו בבהמ"ז שכיון שהוא חולה קובע סעודתו עליו וברכת המוציא פוטרתו ואם הוא רך שאינו ראוי רק לשתיה מברך עליו שהכל אף שעשאו לסעוד הלב כדלקמן דין כ"ג (ס"ב ג' ט' וס"ק ג' ד' ר' ו' ח' ט' י"א י"ב י"ג מ"ה מ"ח ושה"צ).

כא עירב קמח מה' מיני דגן עם קמח דוחן ושאר מיני קטניות ובשלו בקדרה אם אין בו טעם דגן אפילו יש בהדגן כזית בכדי אכילת פרס מברך עליו שהכל ובג"ר אבל אם ניכר בו קצת טעם דגן ואפילו הדגן הוא המיעוט מברך עליו במ"מ ועל המחיה ודוקא אם אוכל מהדגן כזית בכדי אכילת פרס אבל פחות מזה מברך בסוף בג"ר אם אין בו כזית בכא"פ או אפילו יש בו אלא שהוא אינו אוכל ממנו כזית בכא"פ מברך בתחלה במ"מ ובסוף בג"ר ואם עשה ממנו פת מברך המוציא ובהמ"ז ומ"מ אם יש לפניו פת מה' מיני דגן אפילו אינה נקיה יותר טוב לברך עליו המוציא ולהוציא את הפת המעורב אפילו הוא מחטה מיהו אין לברך בהמ"ז אלא א"כ אכל כזית דגן [דהיינו חצי ביצה] בכדי אכילת פרס [שהוא ד' ביצים וי"א ג' ביצים] דהיינו שמעורב בהדגן א' משמינית שבו עכ"פ אבל אם אין בו כזית בכא"פ אין מברך אחריו אלא בג"ר [וי"א שאחריו על המחיה ונוון שלא לאכול אלא בתוך הסעודה] ולענין חיובא דאר' כדי שביעה יש להסתפק אם מצטרף שאר מינים להדגן (ס"ט וס"ק מ"ג מ"ד מ"ה מ"ו מ"ז מ"ח מ"ט ובה"ל ד"ה ואם וד"ה בהמ"ז וד"ה אינו וד"ה מברך ושה"צ).

כב ה' מיני דגן שעירבו עם דבש ותבלין או שאר מינים כמו מיני גרייפ"ן מה' מיני דגן שמבשלים עם בולבע"ס וקטניות וכיו"ב אין לברך על המחיה אלא כשאכל מהמיני דגן כזית בכא"פ ומ"מ לענין פת כיסגין שמעורב בתבלין הרבה כגון צוקער לעק"ך נהגין העולם לברך על המחיה אף אם לא אכל ממנו כזית אלא בצירוף התבלין

ולכתחלה טוב להזהר שיהיה בהקמח שיעור כוית (ס"ק מ"ח) ובחזו"א כתב דנראה דתבלין ובשמים מצטרפין לכוית וצ"ע אבל מולייתא שבתוך פת כיסנין אפשר שאין מצטרף (או"ח סימן כ"ו סק"ח).

כג קמח אפילו של חטים וכ"ש של שעורים ל"ש נטחן דק דק ל"ש נטחן קצת ועדיין יש בו טעם חטים ל"ש קמח של קליות מברך עליו שהכל ואחריו בנ"ר ואם שלקו וערבו במים או בשאר משקין אם היה עבה קצת שראוי לאכילה מברך עליו במ"מ ואחריו על המחיה אבל אם אין ראוי רק לשתייה מברך עליו שהכל ואחריו בנ"ר ודוקא שממשו אינו בעין ומתבטל ברבוי המים אבל העושה תבשיל ממיני גרויפ"ן של ה' מיני דגן כמו שעושין זוס"א משעורין ושבולת שועל שנחלקין לשנים ונתן בהם מים הרבה עד שאין ראוי רק לשתייה אין הגרויפ"ן בטילין להמים ויברך תחלה על המים שהכל ואח"כ על הגרויפ"ן במ"מ ויותר טוב לברך שהכל על ד"א ויפטור את המים ואם הגרויפ"ן היו משעורין שלימים שמברכין עליהן בפה"א כנ"ל דין י"ח בטילין הן להמים ומברך עליהן שהכל וכן שאר מינים שאינם מה' מיני דגן כגון רעצק"ע גרויפ"ן שנעשין בריבוי מים שאינו ראוי לאכילה רק לזוס"א מברך עליהן שהכל (ס"ה ו' וס"ק י"ט כ"ב כ"ג ושעה"צ).

כד אין לך מין שמברכין עליו בתחלה במ"מ ואחריו בנ"ר אלא אורז שקורין רייזו בלבד ודוקא אם בשלו עד שנתמעך קצת ע"י הבשול או שטחנו ועשה ממנו פת או תבשיל אבל אם אוכל אורז חי או שבישלו בקליפתו והאורז שלמין מברך עליו בפה"א ואם הוסר מהם קליפתו אפשר שמברך עליהם במ"מ אפילו הם שלמים ומ"מ בזה אם בירך עליו בפה"א יצא (ס"ז וס"ק כ"ד כ"ה כ"ו כ"ז ובה"ל ד"ה עד).

כה עירב אורז עם מין אחר הולכין אחר הרוב ואם התבשיל האחר הוא הרוב מברך עליו כברכת אותו תבשיל (ס"ז).

כו על פת דוחן שקורין היר"ז או פליו"ו או שאר מיני קטניות כגון טאטארק"י או טערקעש"י וויי"ץ וכן תבשיל הנעשה מקמח שלהן מברך עליהן שהכל ואחריו בנ"ר והמברך עליהן במ"מ אין מוחין בידו ונכון לכתחלה שלא יאכלם אלא תוך הסעודה ואם בישלם כמו שהן אם טובים מבושלין כמו חיים ועדיין ניכר תוארן וצורתן כמו רעציני"ע קאש"ע מברך בפה"א ואם נתמעכו לגמרי כמו מה שקורין מל"ך גרויפ"ן או שאינם טובים מבושלים כמו חיים מברך שהכל ואם בירך על מל"ך גרויפ"ן או רעציניקע"ס או לביבות שעושין מקמח רעצק"ע בפה"א יצא אף שאין ניכר צורתן אבל קמח קטניות שאין דרך בנ"א לעשות מהן תבשיל צ"ע אם יוצא בדיעבד בברכת בפה"א. וקטניות שלמים שבישלו ומיעכן בכף אפילו אם אין רוב דרך אכילה בכך כיון שממשן קיים וניכר תוארן וצורתן במקצת מברך בפה"א (ס"ח וס"ק ל"ג ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח מ' ושה"צ ובה"ל ד"ה על).

כז עירב קמח אורז עם קמח דגן דינו כמו דוחן בדין כ"א וי"א דאורז עדיף (בה"ל ד"ה עירב).

סימן רט. דין טעות וספק בברכת היין

א כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף ואסור לו להחמיר ולחזור ולברך (וע"ל סימן קס"ו דין י"ט) ואפילו יש לו ספק ספיקא להצריך לברך כגון ספק אכל כוית או לא ואת"ל לא אכל שמא הלכה דעל בריה אפילו פחות מכוית מברכין ברכה אחרונה לא יברך חוץ מבהמ"ז אם אכל כדי שביעה שהיא של תורה לכן חזר ומברך מספק ואפילו אכל פת כיסנין כדי שביעה שצריך לברך בהמ"ז משמע בפוסקים שהוא מן התורה וי"א דברכה אחרונה על כל ו' המינים הוא דאורייתא לכן אם אכל כדי שביעה מפירות או תבשיל מו' המינים ונסתפק אם בירך אחריו יאכל עוד מאותו המין כוית ויברך אחריו ואם אין לו מאותו המין יקח מין אחר מו' המינים כגון שאכל פה"ע יקח מיני מזונות ויכלול גם על פה"ע בברכה אחרונה (ס"ג וס"ק ושה"צ וסימן רט"ו סק"כ) ובחזו"א משמע דהעיקר כהפוסקים דברכת מעין ג' מדרבנן (או"ח סימן ל"ד ועיין בסימן מ"ז דין ג' לענין ספק בבה"ת).

ב לקח כוס שכר או מים וסבור שהוא יין ופתח ואמר בא"י אמ"ה על דעת לומר בפה"ג ונזכר לאחר שאמר שם ומלכות וסיים שהכל יצא בדיעבד ואם הוא ברכה דאורייתא צ"ע (ס"א וסק"ג ובה"ל ד"ה ותוך).

ג ואם בתחלה היה דעתו לברך שהכל ובשעת חתימה סיים בפה"ג לא יצא ומחזירין אותו (סק"א).

ד ואם היה סבור על מים שהוא יין ובירך בפה"ג ותוך כדי דיבור נזכר שטעה ואמר ג"כ שהכל נהיה בדברו יצא אבל לאחר כדי דיבור לא מהני אפילו אם בשעת ברכה ידע שהוא מים ורצה לברך שהכל ובחתימתו טעה ואמר בפה"ג וחזר לאחר כד"ד לא מהני וכ"ז בברכות דרבנן אבל בבהמ"ז דאורייתא כגון שאכל פת כדי שביעה וסבר שאכל פירות והתחיל לברך על העץ ונזכר תוכד"ד ואמר הוון וכ"ז צריך לחזור ולברך [וצ"ע לדינא] אבל אם התחיל על המחיה ונזכר יכול לסיים הוון את העולם דמחיה גמי מזון הוא ואם ידע כשאמר שם ומלכות שאכל פת אלא נכשל בלשונו ואמר על העץ יכול לתקן תוכד"ד (ס"ב וס"ק ה' ו' ובה"ל ד"ה ותוך ושעה"צ).

ה היה צריך לברך בורא מיני בשמים וטעה ואמר בורא מאורי האש אם נתכוין על האש יצא ידי ברכת האש ואפילו תיקן תוכד"ד בורא מיני בשמים וחזר ומברך על הבשמים אבל אם בשעה שאמר שם ומלכות היה בדעתו לסיים על הבשמים שנקט בידו ונכשל בלשונו וסיים בורא מאורי האש יכול לתקן תוכד"ד ויחזור ויברך על האש (ס"ק ו' ועיין סימן מ"ו דין ז' ח' אם טעה בברכות השחר).

ו בירך בפה"ג שהיה סבור שבכוסו יין וטעם וראה שהוא מים אם היה לפניו יין אחר על השלחן אפילו לא כוון בהדיא לשתות ממנו לא הוי הטעימה הפסק ויכול לשתות בלא ברכה ואם אמר בשכמל"ו הוי הפסק ואם לא היה לפניו יין על השלחן או שכונן להדיא שלא לשתות רק כוס זה צריך לחזור ולברך אם רוצה לשתות יין (ס"ב וס"ק ו' ושעה"צ).

סימן רי. האוכל פחות מכזית מה דינו

א ברכה ראשונה מברכין על כל שהוא בין על אוכלין ובין על משקין אבל ברכה אחרונה אין מברכין אלא א"כ אכל כזית אוכלין או שתה רביעית משקין בין בפת ויין ובין שאר אוכלין ומשקין ועיין בסימן רצ"א וסימן תפ"ו שיעור כזית ורביעית (ס"א וס"ק ב' ג').

ב כל האוכלין מצטרפין לכזית לברכה אחרונה אם מו' המינים לברכה מעין ג' אם שלא מו' המינים לענין בנ"ר וכל המשקין מצטרפין לרביעית (סק"א).

ג אכל חצי זית מו' המינים חצי זית של בנ"ר או חצי זית פת חצי זית של בנ"ר מברך בנ"ר (שם).

ד אכל פחות מכזית ושתה פחות מרביעית אין מצטרף אפילו לענין בנ"ר (שם).
ה שתה פחות מרביעית יין ואח"כ השלימו בשכר יש להסתפק אם מצטרפין לענין בנ"ר שהרי י"א שביין צריך לברך על כזית על הגפן (שה"צ אות ד').

ו ציר שע"ג ירק מצטרף לכזית שכל משקה הבא למתק אוכל דינו כאוכל וה"ה בפת השרי במשקה או ביין או ברוטב אבל אם אכל הפת עם הרוטב בלי טיבול אין מצטרף אך אם היה הרוטב מדברים שמברכים עליהם כמו על המאכל המבואר בסימן ר"ה אפשר דמצטרף הרוטב למאכל וצ"ע (סק"א) ובחזו"א כתב אכל ציר ומי פירות בפ"ע הוי משקה וכן רוטב תלוי לענין זה אם הוא דרך אכילה או שתיה (חזו"א טב"י סי' ד' ס"ק י"ט).

ז אכל הכזית מעט מעט וגשתהה הרבה אכילתו אם יש מתחלת האכילה עד סוף האכילה יותר מכדי אכילת פרס שהוא ג' ביצים אינו מצטרף ואם אכל פת כדי שביעה אף שאכלו מעט מעט אפשר דמצטרף וצ"ע ואם אכל כזית ממנו בבת אחת בודאי מצטרף (סק"א ושעה"צ).

ח היה פת סופגנין שנתפח עד שאין האוירים שבו נרגשים האוכל כזית ממנו כמו שהוא אינו מברך דלפי האמת לא אכל כזית (אבל בסי' תפ"ו בשה"צ אות ו' פסק דבכה"ג מברך אחריו וצ"ע וכן פסק בחזו"א עוקצין ס"י ג' סק"ז דמברכין) וכן אם היה כזית ממנו ונצטמק ונתמעט בשיעורו אין מברכין אחריו אלא א"כ חזר ונתפח (סק"א).

ט שתה והפסיק מעט וחזר ושתה עד שהשלים לרביעית י"א דאינו מצטרף וי"א דמצטרף אם לא ששהה מתחלת השתיה עד סוף השתיה יותר מכדי אכילת פרס וכן הסכים הגר"א ונראה שאם שתה רביעית יין והפסיק בו פעם אחת מעט אינו הפסק לכו"ע כיון שהוא מדת דרך ארץ להפסיק פ"א כדלעיל סימן ק"ע ולענין שתיית טה"ע וקאפ"ע שהוררד לשותתו כשהוא חם מעט מעט וקשה לשותתו בלא הפסק יש מחלוקת בין הפוסקים אם צריך לברך ברכה אחרונה לדעה הראשונה הנ"ל ומנהג העולם שלא לברך ואנשי מעשה נוהגין שלבסוף שתייתן מניחין כדי רביעית שיצטננו שיוכל לשותתו בלא הפסק ולברך ברכה אחרונה וכן נכון לעשות (ס"ק א' ושעה"צ וע"ל ס"י ר"ו דין ה').

י אם אכל פחות מכשיעור והלך לחוץ וחזר מיד אע"ג שצריך לברך ברכה ראשונה שנית אפילו בפת כנ"ל סימן קע"ח דין ב' מ"מ אם חזר ואכל פחות מכשיעור בכדי אכילת פרס מצדד המג"א שמצטרף לענין ברכה אחרונה (סק"א).

יא יש אומרים שאם אכל דבר שהוא כברייתו כגון דג קטן או גרגיר של ענב או של רמון או קטנית אחת או יגד"ע אחת מברכין לאחריו אע"פ שאין בו כזית לכן נכון לזוהר שלא לאכול בריה פחות מכזית ואם נתרסקה או שחלקו לשתיים ואכלו או שנחתך מעט מהפרי או נפל ממנו קצת ע"י הבישול כמו שרגילות להתפרפר בטל ממנו שם בריה ופרי שיש בו גרעין לא מקרי בריה אלא אם אכלו כמו שהוא עם הגרעין אבל אם לקח הגרעין ממנו אפילו אם הגרעין אין ראוי כלל לאכילה לא מקרי בריה ואם נמצא בתוך הגרעין דבר שראוי לאכול כמו פלומי"ן שלנו ואכל מה שבתוך הגרעין וזרק קליפתו הקשה י"א דזה נקרא ג"כ בכלל בריה (ס"א וס"ק ה' ר' ז' ח' ט' ושעה"צ וע"ל ס"י ר"ט דין א').

יב טוב לזוהר שלא לשותת משקין כשיעור כזית אלא א"כ ישתה רביעית שיש אומרים ששיעורן לברכה אחרונה הוא בכזית שהוא שליש רביעית וי"א ששיעורו רוב רביעית וי"א שני שלישי רביעית ולכן יזהר שלא לשותת שיעורים אלו אלא אם כן ישתה רביעית ואם שתה שליש רביעית ואין לו רביעית עכ"פ לא ישתה רוב רביעית וכן כולם (ס"א וס"ק י' י"א י"ב וע"ל סימן ק"צ דין ה').

יג הטועם את התבשיל אם צריך מלח או תבלין או שטעמו אחר הבישול לידע אם הוא טוב כיון שאין כונתו רק לטעום א"צ לברך ואפילו טועם הרבה ומכמה קדרות [וגם אסור לברך] אם הוא פולט ולכן הלועס לתינוק אפילו הרבה א"צ לברך אבל אם הוא בולע מה שטועם שיעורו באוכלין עד כזית ובמשקין עד רביעית ועד בכלל ואפילו בולע הרביעית בב"א ואם טועם מכמה קדרות שיעורו בכל קדרה עד רביעית או כזית אבל אם יותר מכאן צריך לברך ולכתחלה טוב לזוהר הרוצה לבלוע שיכוין ליהנות ממנו בתורת אכילה ויברך עליו [שי"א שאם בולע צריך בכל גזונו לברך] ואם מכוין לטעום וגם ליהנות משמע ג"כ בח"א שצריך לברך (ס"ב וס"ק י"ג י"ד ט"ו י"ח י"ט ושעה"צ ובה"ל ד"ה ע').

יד אותם שנותנין עשב שקורין טאב"ק ומדליקין אותן ושואבין העשן בפייהם אין לברך ע"ז (ס"ק י"ז).

סימן ריא. דיני קדימה בברכת הפירות

א היו לפניו מינים הרבה ודעתו לאכול מכולם אם ברכותיהן שוות ויש בהן ממין שבעה [שהם חטים ושעורים גפן תאנה רמון זתים ותמרים] יברך על מין שבעה ופוסטת את השני ואפילו המין ו' הוא חצי פרי והשאר הם שלמים ואפילו השאר חביבים

לו יותר וגם בסתמא אם היו לפניו על השלחן [או שהובא לפניו עד שלא כלה הראשון כדלקמן דין ר'] ובירך על המין ז' נפטר השני ומ"מ אם השני חביב יותר טוב שיכין בהדיא לפוטרו ואם היו לפניו כמה מינים ממין ז' חטים קודמים לשעורים וזתים קודמים לתמרים ותמרים לענבים וענבים לתאנה ותאנה לרמון ובכ"ז אין נפ"מ אפילו חצי תאנה ורמון שלם תאנה קודמת ואפילו השני חביב יותר [וברכת בורא מיני מזונות על תבשיל דשעורים קודמת לבמ"מ על תבשיל של כוסמין וכוסמין קדם לשיפון ושיבולת שועל והם קודמים לאורז] ואם שניהם אינם ממין שבעה [או שניהם מין ז' ממין אחד] מקדים השלם אפילו אם השני חביב יותר ואם שניהם שלמים או שניהם אינם שלמים מקדים החביב ונקרא חביב מה שרגיל להיות חביב עליו תמיד אע"פ שעתה חפץ במין השני ומ"מ בזה יטעום קצת ממנו ואח"כ יאכל המין שחפץ עכשיו לאוכלו ואחר גמר אכילתו יחזור לאכול המין הראשון [ויש פוסקים דלעולם מקדים המין שחביב עליו עתה הנהוג כפוסקים אלו אין מוחין בידו] ואם תמיד שניהם חביבין בשוה יקדים המין שרוצה עתה יותר (ס"א וס"א ג' ד' ר' י"א ל"ג ל"ה ושע"צ).

ב וכו' בברכותיהן שוות ורוצה לברך על א' לפטור את השני אבל אם אין ברכתיהן שוות וצריך לברך על שניהם בזה צריך להקדים הברכה המבוררת יותר ואפילו השני ממין ז' וגם חביב ואיוו היא ברכה מבוררת ברכת המוציא אפילו מפת של שיבולת שועל ושיפון קודמת לבורא מיני מזונות דחטים כגון אם יש שלחן ערוך לפניו לאכול פת וגם רוצה לאכול לחמניות [שבלילתן רכה וצריך לברך עליהן במ"מ אפילו תוך הסעודה אם אוכלן לתענוג כדלעיל סימן קס"ח] מצוה שיטול ידיו ויברך המוציא תחלה על הפת ואח"כ במ"מ על הלחמניות. וברכת במ"מ אפילו על שיבולת שועל ושיפון קודמת לבפה"ג וברכת בפה"ג קודמת לברכת בפה"ע ובפכה"ע ובפכה"א קודמת לשהכל וברכת שהכל על מאכל ומשקה קודמת לברכת הריח (ס"א ג"ה ר' וס"ק כ"ח ל' ל"ה ושע"צ) לכן אם הביאו לו יי"ש ומרקחת יברך על המרקחת תחלה אף שהיי"ש חביב עליו יותר ועיין בא"ר שרוצה ליישב מנהג ההמונים שמברכין על היי"ש תחלה ומ"מ אין גכון לנהוג כן (ס"ק ט"ז ובה"ל ד"ה וכן).

ג היו לפניו בפה"ע ובפה"א אם א' מהם חביב עליו תמיד וגם עתה הוא קדם ואם שניהם חביבים בשוה דעת המג"א דהולכין אחר מין ז' ואם א' מוקדם בפסוק כגון קליות חטה וזתים חטה קודמת דעת הגר"א דשניהן שוין ואם שניהן אינם מין ז' וגם שוים בחביבות [או שא' חביב עליו תמיד וא' חביב עליו עתה נקרא כאן שוין בחביבות] פה"ע קודמת (ס"ק י"ח ל"ה ובה"ל ד"ה וי"א) ואם א' שלם וא' חביב או ממין ז' צ"ע (שע"צ אות ה').

ד הא דמין ז' קודמת דוקא כשנגמר הפרי אבל אם לא נגמר הפרי כגון זית קדם שגדל הנץ חשיב יותר המאוחר וכן כל כה"ג (ס"ק כ').

ה כל אלו ההקדמות הוא דוקא כשרוצה לאכול משניהם אבל אם אין רוצה לאכול משניהם אין מברך רק ע"ז שרוצה לאכול ואפילו רוצה לאכול משניהם אך שלא הביאו עדיין השני לפניו אין צריך להמתין (ס"ה וס"ק ל"א ושע"צ וע"ל סר"ב ד"ב קדימה בברכה אחרונה).

ו אם היו בברכותיהן שוות ועבר ובירך על המין שאינו חשוב אם היה בדעתו בפירוש לפטור את החשוב פוטרו אפילו לא היו לפניו בשעת ברכה אבל בסתמא אין נפטר אפילו היו לפניו [מהו אם היה לפניו מין ז' ומין חביב וברך על החביב לא יחזור לברך על המין ז' בסתמא] אבל אם בירך על החשוב כדין נפטר המין השני אפילו בסתמא אם היו לפניו או שהביאו לו ממין השני כל זמן שלא כלה לאכול המין הראשון ולכתחלה יזהר לכוין לפטור מה שיביאו לו אח"כ וכן אם השני חביב והיה לפניו לכוין לכתחלה בהדיא לפוטרו וכן בכ"מ שיש דעות בפוסקים איזה קדם יכוין בהדיא לפוטרו [ואם הביאו לו פירות יותר יפים מהראשונים עיין סימן ר"ו דין י'] ואם אוכל אצל בעה"ב הוא כמכוין בפירוש לפטור כל מה שירצה בעה"ב להביא לו (ס"ה וס"ק ל"ב ל"ג ובה"ל ד"ה ובלבד ד"ה עליו ושע"צ וע"ל ס"י ר"ו דין י"ב).

סימן ריב. שהעיקר פוטר הטפל

א עירב ב' מינים ביחד אפילו לא נתמעכו אלא ניכר כל מין אם האחד חשוב יותר מהשני ועיקר כונתו על הא' והשני אינו בא אלא לתקנו ולהכשירו אפילו החשוב הוא המיעוט מברך עליו וא"צ לברך על השני לא ברכה ראשונה ולא אחרונה אפילו אין ברכותיהן שוות אבל בסתמא הולכין אחר הרוב שהוא נחשב העיקר ומברך עליו ואפילו ידוע ששניהם עיקר הולכין אחר הרוב [ולכן בפורים שמרקחין שומשמין בדבש ומערבין בו פתיתי אגוז כל שהרוב שומשמין מברך בפה"א] ויותר טוב אם המיעוט ניכר בפה"ע שימעכנו ואם יש שם מה' מיני דגן אפילו הוא המיעוט כל שניתן בהתבשיל לטעם ומרגיש טעם דגן בפיו מברך במ"מ כדלעיל סימן ר"ח [ויותר טוב שימעך גם בזה אם ניכר כל א'] ובלבד שיש בהם ממש אבל אם עירב קמח במים הרבה עד שהוא רק כדי שיהא ראוי לשתייה מברך שהכל כנ"ל סימן ר"ח (ס"א וס"ק א' ה' ובה"ל ד"ה אם ושה"צ).

ב מרקחת שמניחין על ריקקים דקים אותן ריקקים הוי טפילה למרקחת ומברך על המרקחת לבד כיון שאין באין רק לדבק המרקחת עליהן שלא יטנפו הידים בדבש ובמדינתנו שעושים הדובשנין שטובים למאכל ומניחים המרקחת עליהם אם כן כונתו לאכילת הדובשנין ומברך עליהם ונתבאר בסימן קס"ח (ס"ב וס"ק י"ב ג').

ג כל דבר שבא ללפת דבר אחר ואוכלן ביחד כגון שאוכל פת כיסנין עם גבינה או שאר דבר ללפת בו אף שהם ג"כ חביבים עליו והוא תאב לאוכלן מ"מ מברך רק על הכיסנין שהוא העיקר כיון שאוכלן ללפת וכן כל דבר שאוכל עם מין אחר ללפת בו כמו בשר ודגים עם הפת כיסנין פוטר על הטפל בין מברכה ראשונה בין מברכה אחרונה אבל אם אוכל תבשיל של ה' מיני דגן עם בשר ודגים אין אחד טפל לחבירו (ס"ק ו' ושה"צ).

ד אם אוכל הטפל שלא ללפת אלא כגון שאוכל דג מליח להפיג מתיקות שאכל דבר מתוק מקודם ואוכל פת עמו כדי שלא יזיקנו בגרונו אם אין תאב כלל להפת אפילו הוא חביב עליו כיון שעתה אין אוכלו אלא משום טפל א"צ לברך רק על המליח אבל אם תאב להפת ג"כ כמו שאוכלים הערינג עם פת אפילו תאב להמליח יותר או שרוצה לאכול סתם הערינג ואוכל עמו פת מברך המוציא ופוטר את ההערינג (ס"א וס"ק ג' ה' ושה"צ) ואפילו אם אוכל הטפל אחר העיקר ולא היה לפניו כשאכל העיקר אם היה דעתו בשעת ברכה לאכול גם הטפל או שדרכו בכך לאכול הטפל אחריו וגם אכל הטפל באותו מקום ולא שינה מקומו בינתיים אין מברך עליו אפילו הוא חביב עליו תמיד אבל אם אינו רגיל בכך וגם לא היה דעתו בפירוש בשעת ברכה לאכול הטפל או ששינה מקומו צריך לברך גם על הטפל אך או מברך על הטפל רק שהכל כדלקמן דין ז' (ס"א וס"ק ד').

ה האנוסי שאוכלין אחר סעודה למתק שתיית היין ששתה מקודם א"צ לברך עליהם אם היה דעתו עליהם או שרגיל בכך כנ"ל דברכת היין פוטרן וכן כשתה שאר משקין תוך הסעודה ואכל אח"כ אנוסי למתק השתיה א"צ ברכה דהמשקה טפל ללחם והאנוסי למשקה (ס"ד ושה"צ) אכל צנון ואח"כ זית להפיג חורפו של צנון א"צ לברך על הזית וכן כל כה"ג (ס"ק ז').

ו מי ששתה יי"ש ואכל איזה דבר או מעט פת אחריו להפיג חריפות השתיה א"צ לברך על הפת אם היה דעתו עליו או שרגיל בכך ברוב הפעמים [ולענין גט"י עיין בסימן קנ"ח דין ו'] וכ"ז כשאין רעב כלל להטפל ואין אוכלו רק להפיג המרירות אבל אם כונתו ג"כ בשביל הטפל כגון ששותה יי"ש ואוכל ג"כ לעק"ך או מרקחת אע"ג שנראה שהא' עיקר והשני טפל כיון שכונתו לאכילת שניהם ולא ללפת צריך לברך על הלעק"ך או על המרקחת תחלה שהם חשובים ואח"כ מברך על היי"ש אף שהיי"ש חביב עליו וה"ה כשרוצה לאכול שאר דברים אין מותר רק כשרוצה לאכול רק מעט כדי להפיג המרירות אבל כשרוצה לאכול יותר מזה כיון שכונתו ג"כ לסעוד הלב אינו רשאי לטעום בלא ברכה אפילו המעט הראשון שמפיג המרירות ולכן טוב למנוע מלאכול פת למיתוק שתיית היי"ש כי מי יוכל להבחין היטיב אם הוא רק

להפיג מרירותו או גם לסעוד הלב ומי ששורה אחר גמר אכילתו מעט פת ביי"ש לעכל המאכל יש לברך על היי"ש דעיקר כונתו או על היי"ש כדי לעכל ואין שייך להסעודה ורק מפני שחוק לו לשתות שורה בו פת מעט להפיג חריפותו והו"ל היי"ש עיקר וטוב באופן זה שישתה תחלה מעט יי"ש קודם ששורה ויברך עליו ואם אחר שאכל מאכל שמן לקח מעט יי"ש להפיג השמנונית שבפיו אם רגיל בכך א"צ ברכה (ס"ה) ויש שם ט"ס ושה"צ וע"ל ס"י קס"ח דין ל"ג וס"י ר"ב דין י').

ז אכל הטפל קודם העיקר כגון שרוצה לשתות ורוצה לאכול תחלה שלא ישתה אליבא ריקנא או למתק השתיה צריך לברך על הטפל מיהו אין מברך עליו אלא שהכל [ואם הטפל חביב עליו מברך ברכתו הראויה] וי"א דדוקא אם הוא טפל לדבר שברכתו שהכל הא לאו הכי מברך עליו ברכתו הראויה ולכתחלה טוב למנוע לגמרי מלאכל הטפל קודם העיקר (ס"א וס"ק י"א).

סימן ריג. מי שיצא אם מוציא אחרים

א אם כמה אנשים עושים מצוה א' מצוה לכתחלה שא' מברך ומוציא לכולם דברוב עם הדרת מלך ובברכת המצות יכול להוציא חבירו אפילו אין המברך חייב בברכה זו (וע"ל ס"י ח' דין י"ח דהיינו דוקא בדיעבד או באינו בקי) אבל בברכת הנהנין בין ברכה ראשונה ובין בברכה אחרונה בין ברכה דאורייתא בין דרבנן אין מוציא את חבירו אלא א"כ יאכל וישתה עמהם ויכוין להוציאם והם יכונו לצאת וישמעו כל הברכה מתחלתה ועד סופה ויזהר לשמוע גם תיבת ברוך שבתחלתה ואז יצאו אפילו לא ענו אמן [ולכתחלה חייב לענות אמן אפילו בברכה שאין יוצא בה וכ"ש כשיצא] ואם דילג השומע תיבה מעיקר הברכה או שדילג ההתימה לא יצא אבל אם דילג תיבה שאינה מעיקר הברכה שאלו דילגה המברך היה יוצא ה"ה השומע ואם המברך לא אכל ושתה עמהם אף בדיעבד אין השומעין יוצאין אפילו ענו אמן אם לא שהיה המברך שוגג או אנוס במה שלא אכל ושתה כגון שנשפך הכוס אחר הברכה וכה"ג דבעת הברכה לא היה לבטלה או יוצאין אחרים על דיו (ס"ב ג' וס"ק י"ד ט"ו ט"ז וי"ז י"ח ושה"צ בסמ"ק רי"ד אות ד' וע"ל ס"י קס"ז דין י"ב וע"ל ס"י קכ"ד דין כ"ג) וא"א לצאת חצי ברכה בשמיעה וחצי באמירה (חזו"א אור"ח ס"י כ"ט ס"ק ו' ועיין לעיל סימן קצ"ד דין י' וע"ל ס"י קפ"ג דין ט"ו ג' שחולק ע"ז וע"י ס"י קכ"ד דין ה' וס"י רע"א ס"ב בה"ל ד"ה דאיתקש וס"י קכ"ו סוף דין ג').

ב המנהג כהיום שאין מוציא א' את חבירו בשום ברכות הנהנין ואפילו ביין ושכר ומי דבש שקורין מע"ד שרגילין לקבוע עליו [ובדיעבד אם בירך וכוון לצאת ולהוציא יצא ואפילו לא קבעו ולא ישבו כלל] חוץ מן הפת ואם באו פירות תוך הסעודה א' מברך לכולם מיגו דמהני הסיבה לפת ואם אינו יודע לברך בעצמו יכול להוציא לכתחלה בכל הדברים ומ"מ צריך שישבו ביחד לכתחלה אפילו אינם על שלחן א' אבל לא מפורדים א' הנה וא' הנה [ולענין פת ויין עיין סימן קס"ז דין כ"ג] וכן בברכת בשמים צריך שישבו לכתחלה וצ"ע וכתבו האחרונים שהיום שמולולין ההמון מאד בברכה אחרונה יש לסמוך לכתחלה לברך א' בקול רם ויוציא האחרים אפילו יודעים בעצמם לברך ובפרט ברכה מעין ג' שאין הכל בקיאים בה בעל פה ומ"מ טוב יותר שיאמרו עם המברך מלה במלה (ס"א וס"ק ה' ט' י"ב ושה"צ ובה"ל ד"ה על וע"ל ס"י רע"ג דין ה').

סימן ריד. בכל ברכה צריך להיות שם ומלכות

א כל ברכה בין ברכות הנהנין בין ברכות המצות בין ברכה ארוכה שיש בה פתיחה וחתימה בין שאין בה אלא פתיחה לבד [חוץ מברכה הסמוכה לחברתה שא"צ פתיחה] אם דילג את השם או מלכות בפתיחתה לא יצא ויחזור ויברך וכן בחתימה אם דילג השם צריך לחזור ולברך ואפילו דילג תיבת העולם צריך לחזור ולברך ואם

אמר המלך בה"א ודילג העולם לא יחזור ויברך ואם דילג תיבת אתה יצא ואם הזכיר א' מהשמות כגון ה' לבד או אלקינו לבד או איזה שם משבעה שמות שאינם נחקקים או שהזכיר רחמנא יצא (ס"א וסק"א ג' ד' ה' ו' ובה"ל ד"ה ואפילו ושעה"צ).

ב המברך ברכה לבטלה אפילו אם הזכיר שם בלא מלכות עובר משום לא תשא אבל מלכות בלא שם אינו עובר (בה"ל ד"ה ואם וע"ל סי' ר"ו דין י"א וסי' רט"ו דין ז').

סימן רטו. עניית אמן אחר הברכות

א אין עונין אמן אחר ברכת עצמו אלא אחר ברכת בונה ירושלם של בהמ"ז ואם ענה ה"ז מגונה ואם עשה בזה הפסק בין הברכה למצוה שרוצה לעשות או בברכות הנהנין חוזר ומברך אבל אם ענה או אמן אחר ברכה של אחר יש דעות בזה אם הוי הפסק [יש מקומות שעונין אמן על ברכת עצמו אחר יהללך וישתבח וברכת שומר עמו ישראל לעד או הפורש סוכת וכו' שאומרים בשבת אבל לא אחר יראו עינינו] (ס"א וסק"א ב' ה' ושה"צ וע"ל סי' רל"ו דין ז').

ב השומע א' מישראל מברך א' מכל הברכות אם השומע חייב באותה ברכה ורוצה לצאת בברכת המברך אסור לענות אמן אלא א"כ שמעה כולה מתחלתה ועד סופה אבל אם אין רוצה לצאת במברך זו אפילו לא שמע רק חתימת הברכה ולא שמע הזכרת השם צריך לענות אמן ואם לא שמע כלל הברכה רק יודע איזה ברכה מברך מותר לענות אמן אבל אין חייב (ס"ב וסק"ו ובה"ל ד"ה שלא ושה"צ וע"ל סקכ"ד דל"ב).

ג השומע שא' מתפלל דבר או מברך לישראל אפילו בלא הזכרת השם חייב לענות אמן לכן התפשט המנהג שעונין אמן אחר הרחמן בבהמ"ז (סק"ט וע"ל סי' קפ"ט ד"ג).

ד תינוק הלומד הברכות לפני רבו ואין חייב בה מותר לו להזכיר את השם ואין עונין אמן אחריו וגם הרב יכול להזכיר השם כדי ללמדם אבל גדול שלומד הברכות בגמרא אומר בלא הזכרת השם אלא א"כ נזכר שם פסוק רשאי לאומרו עם הזכרת השם אבל קטן שהגיע לחינוך ומברך על אכילה או על הפטת צריך לענות אחריו אמן ואם לא הגיע לחינוך אפילו מברך על אכילה אין לענות אחריו אמן (ס"ב ג' וסק"י י"ד ט"ו ט"ז י"ז).

ה המשנה ממטבע הברכה באופן שלא יצא בהברכה או שמברך ברכה שא"צ כגון שמברך תוך הסעודה על דברים שנפטרו כבר ע"י ברכת המוציא אסור לענות אחריו אמן דהוי ברכה לבטלה (ס"ב ד' וסק"א י"ח) אבל אם נהג כדעה שלא הודחה לגמרי כגון שמסיים בא"י חי העולמים מותר לענות אמן אבל אין חיוב (בה"ל ד"ה ואסור).

ו מומר ופושעי ישראל שאין מאמינין בדברי חז"ל וגוי אם שמעו מפיהן כל הברכה רשאי לענות אמן אחריהם אבל אין חיוב ואם הוא אפיקורס אדוק בע"ז י"א שאין לענות אחריו אפילו שמע כל הברכה ויש מתירין ולענין צירוף פושעי ישראל לדבר שבקדושה עיין סימן נ"ה (ס"ב וסק"י י"ב ובה"ל ד"ה המברך וד"ה אם ושעה"צ) ושאר כל דיני אמן וע"ל סי' קכ"ד מדין כ"ג עד סוף הסימן.

ז המזכיר שם השם לבטלה ח"ו עובר באיסור תורה אפילו אינו שם של ד' אותיות אלא של שאר שמות ואפילו בלשון לע"ז אסור להוציא השם לבטלה שלא בדרך שבח והודאה ואם בדרך לבטלה י"א שאיסורו מדרבנן [וכן הסכים בחזו"א או"ח סימן קל"ו סק"ה וע"ש סק"ו אם מברך בכינוי] והשומע שחברו מזכיר ה' אל יכנס לתוך דבריו שע"ז ישתוק לשמוע דבריו נמצא גורם שהוציא ש"ש לבטלה אבל אם הזכיר ה' כדי לקלל חברו יפסיקו כי יחטא כשיקלל (ס"ק י"ט כ' ודין ס"ט בברכה כתבנו בסימן ר"ט דין א' וע"ל סי' ה' דין ו' וסי' קנ"ו דין ג').

ח אסור לגרום ברכה שאינה צריכה כגון אם שלחנו ערוך לפניו ודעתו לילך וליתול דיו ולאכול ולקח קודם הנטילה ומברך על דברים שדעתו לאוכלם או שיש לפניו

שני דברים שיכול לפוטרו בברכה אחת והוא מברך על כל אחת וכ"ש שאסור להפסיק בין הברכה לעשיה שגורם שתתבטל הברכה ראשונה (ס"ק י"ח ושעה"צ וע"ל ס"י קע"ו דין ב' ג' וס"י מ"ז דין כ"ט).

הלכות ברכת הבשמים

סימן רטז. דיני ברכת הריח

א אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך קודם שיריח ולאחריו א"צ לברך כלום אבל על קול נעים ורחיצה וכדומה לא תקנו ברכה (ס"א וסק"ד וע' סר"י ד"ד וסר"ג ד"ב וסר"ה דין י"א).

ב שכת הריח בלא ברכה ונוכר לאחר שגמר מלהריח הפסיד ברכתו (ס"ג).
ג בשמים שמשמין על הגחלים להריח בהם [אפילו נשרפו הבשמים לגמרי] מברכים עליהם משיעלה קיטור עשנו קודם שיגיע לו הריח ואף שאין תופס המוגמר בידו. ובדיעבד יכול לברך אף בעת שמריח. וקודם שיעלה קיטור העשן לא יברך. ובדיעבד יצא אם לא הפסיק בינתיים (ס"ב וס"ק מ"ז מ"ח ובה"ל ד"ה משיעלה וד"ה קודם).
ד אין חילוק בין בשמים תלושים ובין מחוברים בארץ כגון שהולך בגן והבשמים או הפירות מריחים (בה"ל ד"ה מריח) ובחזו"א מצדד דדוקא כשנטלן בידו או שמתקרב להגן כדי להריח וגם בזה יש לפקפק לדעת הגר"א וצ"ע (או"ח סימן ל"ה ס"ק ז').
ה היו לפניו שתי ברכות א' של טעם וא' של ריח נוטל תחלה המין של טעם בימינו ומברך עליו ואוכלו ואח"כ נוטל של ריח ומברך עליו (סק"ד וע"ל ס"י ר"ז דין ח' וס"י ר"א ד"ב).

ו מותר להריח מדבר האסור באכילה ודוקא בדבר שעיקרו עומד להריח אבל דבר שעיקרו עומד לאכילה ומחמת טוב טעמו הוא מריח אסור להריח בו לכתחלה (בה"ל ד"ה המוסק).

ז כיצד מברכין על הבשמים אם היה זה שיוצא ממנו הריח עץ מברך בורא עצי בשמים ואם הוא עשב מברך בורא עשבי בשמים [העין בחיריק והשין בשוא והבית רפויה] וכל עץ המתקיים משנה לשנה ומוציא עליו מעצו אפילו הוא רך מברך עצי בשמים ואם אין מתקיים והוא רך מברך עשבי בשמים ואם אין מתקיים והקלת שלו קשה קצת יש ספק אם דינו כעץ או כעשב לכן יברך עליו בורא מיני בשמים (ס"ב וס"ק י"ז ל"ג ג' ובה"ל ד"ה עצי).

ח אם אינו לא מין עץ ולא מין עשב כמו המוסק שקורים פיו"ם שבא מויעת חיה או מדם של חיה מברך עליו בורא מיני בשמים [והרבה פוסקים מתירים לתת אותם בקדירה כיון דהשתא לאו דם הוא אלא עפרא בעלמא שנותן ריח טוב וכ"ש כשיש ששים כנגדו בתבשיל וע"ע בענין זה בחזו"א בכורות סימן ט"ז ס"ק ט"ו] וכן המוגמר הבא מן העץ מברך עצי בשמים ואם של עשב בורא עשבי בשמים ואם של שאר מינים בורא מ"ב (ס"ב י"ג וסק"ז).

ט הורדים שקורין רוא"ש שגדילין על אילנות [ובגר"א משמע דגם הגדילים בקרקע אם מתקיימים משנה לשנה שאין העץ מתייבש וכלה בחורף] וכן מי הורד בין שיצא מהורד ע"י סחיטה ובין שיצא ע"י שנשרה ונתבשל במים ועל הלבונה שהוא קטף היוצא משרשי עץ וכן המריח בשרשים עצמם ועל המצטיכי שהוא מין עץ ששרף שלו נותן ריח טוב ועל הקנמון ועל הסימלק שקורין רוסמארי"ן וי"א יסמין וי"א שהוא עשב שיש לו ג' שורות של עלים זו למעלה זו ולכל שורה ג' עלים ועל שיכולת גרד שקורים ספיגנא"ר ועל החבצלת [הגדל בגינה שנעבד ומשקין אותו ואע"פ שעצו מתייבש מתקיים לשנה הבאה] על כל אלו מברך בורא עצי אבל חבצלת הגדל בשדה שמתייבש כעשב והולך לו וכן סיגלי שהוא מין דודאים שקורין ויאול"ש מברך בורא עשבי בשמים וכן כל כיוצא בזה (ס"ג ז' ח' ט' וס"ק י"ז י"ט כ' כ"א ל"ה ל"ו ל"ז ושה"צ).

י פרי הראוי לאכילה שמריח ריח טוב כמו אתרוג ותפוח או פרי אדמה שמריח ריח טוב וכן אגוז מוסקאט"ה או צימרינ"ג או קאווי כתושה חמה שריחה נודף אם נטלו להריח בו מברך אשר נתן ריח טוב בפירות אבל אם כוננח על השלחן אף שנהנה מן הריח ומתכוין להריח וכ"ש אם נטלו לאכלו [וכן אם הביאו לו תוך הסעודה שמן מבושם לאכילה] א"צ לברך ואפילו אם נטלו לאכלו ואח"כ רוצה להריח בה אין מברך אבל אם נטלו מתחלה לאכלו ולהריח בו [וכ"ש נטלו להריח בו ואח"כ לאכול מברך] ויברך תחלה על הריח ואח"כ על האכילה והפמ"ג כתב שיטעום קצת מהפרי ויברך ברכת האכילה ולא יכוין אז להנות מהריח ואח"כ יברך אשר נתן ויריח (ס"ב וס"ק ח' ט' י' ט"ז ובה"ל ד"ה כשנטלו וד"ה או וד"ה ולא וד"ה אע"פ) ודעת החזו"א דאפילו נטלו לאכלו ולהריח אין מברך להגרא כיון שעיקרו לאכילה ואפילו נטלו להריח ואח"כ לאכול אלא א"כ יחדו להריח עד שיצטרך לאכלו (אור"ח סימן ל"ה) על שמן אפרסמון מברך בורא שמן ערב ואם ברך בורא עצי בשמים או מיני בשמים יצא (ס"ד וס"ק כ"ג ושה"צ אות כ"ו ל"ח).

יא בדיעבד אם בירך בורא מ"ב בין על עץ ובין על עשב או פרי שמריח יצא [וי"א דגם אם בירך שהנ"ב יצא והמג"ג חולק ע"ז] הלכך על כל דבר שהוא מסופק מברך במ"ב ועל נענאלך ועל ענגילש"ע פלפלין מברך בורא מ"ב (ס"ב וס"ק י"ב י"ג ט"ז ושה"צ) ועל סתם פלפלין וזנגביל שקורין אינגבע"ר יש דעות והוי ספק ברכה (סי' רצ"ז סק"א).

יב על שמן זית שכתש או שטחן הותים עד שחזר מעצמו ריחו נודף מברך עליו בורא עציב ולא אשר נתן כיון שאין גדל עם הריח אלא בא ע"י כתישה וטחינה וכן שאר פה"ע כה"ג ואם הוא משאר פירות שאין גדל על העץ מברך בורא מ"ב (ס"ה וס"ק כ"ד כ"ה).

יג שמן או מים או שאר משקים שנתן בהם בשמים כדי שיריחו אם בעצי בשמים מברך בורא עצי בשמים ואם בעשבי בשמים מברך בורא עשבי בשמים ואם היו בו עצים ועשבים מברך בורא מיני בשמים ואם סיגנו והוציא ממנו הבשמים ולא נשאר כלום מן הבשמים רק המשקה נכון להזהר מלהריח בו אלא א"כ יש לו בשמים אחרים שיברך עליהם עצי או מיני ויוצא גם ע"ז ואם אין רוצה להחמיר יכול להריח ולברך במ"ב. וצריך להזהיר שביזה"כ לוקהין שפירטו"ס המריחין להריח ואינם מברכים כלל ויותר מזה ששופכין על בגד פשתן שיריח בו וזה אסור דמולדין ריח וכן מה שנותנין באיזה מקומות ביו"ט ספיגינאר למים שהכהנים נוטלים ידיהם לדוכן אין לעשות כן שמוליד ריח במים ביו"ט (ס"ו וסק"ו כ"ח כ"ט ל"ב ל"ה וע"ל סק"ח דט"ו וסשכ"ב ד"ח). יד אסור לעשות שמן המשחה בשיעור ובמדה שעשה משה רבינו (ס"ק כ"ז).

טו היו לפניו עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים ורוצה להריח בהם מברך לכתחלה על כל א' ברכה הראויה לו ולא יפטורם בברכת מיני בשמים ובדיעבד אם בירך על מיני בשמים וכוון להוציא גם עצי בשמים ועשבי בשמים יצא אבל בסתמא אם לא כוון לא פטורם (ס"י וס"ק ל"ח ל"ט).

טז אין ברכת בורא עצי בשמים פוטרת עשבי בשמים ולא ברכת עשבי בשמים פוטרת עצי בשמים (ס"ק ל"ט).

יז היו לפניו עצי בשמים ועשבי בשמים אם אחד חביב לו תמיד יותר צריך להקדימו ואם שניהם חביבים בשוה נכון להקדים עצי בשמים וברכת עצי בשמים ועשבי בשמים קודמת לברכת בורא מ"ב וברכת בורא שמן ערב קודמת לכולן שהיא ברכה מבוררת מיהו דוקא שגם השני שמן [שבשמו בעצי או מיני בשמים] אבל אם הביאו לו הדס ושמן המריח להריח אם ברכותיהן שוות כמו שמן זית שכתשו או שהיה מבושם בעצי בשמים ואין אחד חביב יותר מהשני נוטל ההדס בימינו והשמן בשמאלו ומברך על ההדס ופותר את השמן דהדס שהוא גוף העץ חביב יותר ואם השמן חביב יותר הוא קודם ואם אינם שוות כגון שהיה מבושם בעשבי בשמים או שהיה שמן אפרסמון מברך על ההדס תחלה ואח"כ על השמן ואם השמן חביב לו יותר צ"ע (ס"י י"א וסקל"ט מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה ובה"ל ד"ה מברך ושעה"צ).

יח הנכנס לחנותו של בושם ומגיע לו ריח מכל המינים יחד מברך בורא מ"ב ואם נתערבו כמה מינים יחד או שהם באגודה אחת ואי אפשר להריח מכל מין בעצמו מברך בורא מ"ב ואין הולכין אחר הרוב וטוב לקטום מהאגודה איזה מין שיוכל לברך עליו ברכתו הראויה לכתחלה (ס"ק ל"ט ובסימן רי"ז סק"ג ושם בבה"ל ד"ה נתערב). יט נכון להזהר באתרוג של מצוה שלא להריח בו כל ד' ימים ואם הריח בו כשנטלו למצוה לא יברך אבל קודם לכן ואח"כ אם נטלו להריח מסתבר שיברך (סי"ד וס"ק ג"ב נ"ג ובה"ל ד"ה המריח) ודעת החו"א שלא יברך (אור"ח סימן ל"ה). כ אתרוג שהיה מונח בידו או בבגד ונשאר שם הריח אין לברך ע"ז דהוי ריח שאין לו עיקר (בה"ל ד"ה המריח). כא אותן שפיריטו"ס שקורין שלאקוואסע"ר לא יברך עליהם שאינם מריחים כלל (סקל"ב). כב אין להריח בפת חם שיש בוה דעות אם לברך ואם נטלו והריח בו לא יברך (סי"ד וסקנ"ו ושה"צ).

סימן ריז. ברכת הבשמים והמוגמר

א אדם שמונחין בביתו בשמים להריח ונכנס אדם אחר שם צריך לברך עליהם אפילו אין מתכוון להריח כיון שנהגה (שה"צ אות א') וכן הנכנס לחנותו של בושם כיון שהבשמים נעשים להריח בהם שיבואו לקנות והוא נהנה צריך לברך בורא מ"ב אפילו אין מתכוין להריח אבל אם מונחין בחדרו של הבושם כדי להוציאן משם למכור ולא בחנותו מקום שיוצאים ונכנסים כיון שלא נעשה שם לריח אפילו נתכוין להריח א"צ לברך אם לא שנטלו בעה"ב או הנכנס בידו כדי להריח (ס"א וסק"א ב' ושה"צ) ודעת החו"א דאפילו נטלו בידו להריח כיון שמחזירו אח"כ ואינו אלא עראי אין לברך עליו אלא א"כ נתנם שם כדי שיבואו אנשים ויטלו משם דניחא לי' שיריחו (אור"ח סי' ל"ה סק"א).

ב ישב בחנות של בושם כל היום אין מברך אלא פעם אחת ואפילו הסיח דעתו כיון שהריח עולה לו תדיר וכן בעל החנות פעם ראשון שנכנס לשם כל יום צריך לברך עליו ויותר טוב שיכוין להריח או ואם נכנס ויצא [וכ"ש אם הולך לחנות של בושם אחר] צריך לברך ואם היה דעתו לחזור מיד א"צ לברך אפילו מריח בבשמים אחרים אך אפשר שנטל בידו מין בושם אחר שלא היה ניכר לו הריח מתחלה שצריך לחזור ולברך (ס"א וס"ק ד' ה' ז' ושה"צ).

ג אגודות בשמים שמונחים על השלחן להריח ונטלו להריח וברך וחזר והניחן אם הי' בדעתו לחזור ולהריח בו ולא הסיח דעתו אפילו יצא מביתו ודעתו לחזור מיד א"צ לחזור ולברך אבל הלך לעסקיו או להתפלל בבהכ"נ או הסיח דעתו הוי הפסק וצריך לברך שנית (סק"ו ושה"צ).

ד אין מברכין על הריח אלא א"כ נעשה להריח הלכך אין מברכין על בשמים של מתים הנתונים במטתו או למעלה ממטתו שעשויים להעביר סרחונו של מת אבל נתונים לפני מטתו מברכין שאני אומר לכבוד החיים הם עשויים וכן אין מברכין על בשמים של בהכ"ס שעשויים להעביר הריח אם אדם מריח מהן מרחוק [וגם הבעלים אם הכיניהו להוליכו לבהכ"ס לא יברך עליהם] ואפי' נטלו בידו להריח לא מהני וכן על שמן מבושם [בין שמן סתם בין שמן אפרסמון] שסך בו גופו להעביר הויעה או סך ידיו להעביר ויעת המאכל אין מברכין אפילו מכין עתה להריח ואם נתכוין בסיכתו להעביר הוזהמא וגם להריח מסופק בפמ"ג (ס"ב וסק"ח י' י"א ובה"ל ד"ה של ושעה"צ).

ה בשמים שאסור להריח בהן אין מברכין עליהם כגון בשמים שהוקטרו לע"ז וכן מסיבה של גוים שמסובין לאכול ולשתות סתם מסיבתו לע"ז ואין מברכין עליהם אבל שלא במסיבה כגון גוי מוכר בשמים מותר לברך וכן אין מברכין על בשמים של אשה אפילו פניה וכו"ש ערה ואפילו אשתו נדה לפי שאסור להריח בהן וי"א דאפילו

אין תלוי בה אלא מונח על השלחן אם מכירה ויודעה אין מברכין ע"ז (ס"ד ה' ר' וס"ק ט"ז י"ז י"ח י"ט כ' כ"א).

ו היה הולך חוץ לכרך והריח ריח טוב אם רוב העיר גוים אין מברך דמסתמא בא ממסיבתם ואם רוב העיר ישראל מברך דאמרינן מסתמא בא מישראל ואפילו אין מכוין להריח כיון שנהנה ואם הוא מחצה על מחצה צ"ע (ס"ו וס"ק כ"ב כ"ג ובה"ל ד"ה ואם).

ז נתערב ריח שמברכין בריח שאין מברכין כגון של מתים ושל בהכ"ס ושל ערוה הולכין אחר הרוב וי"א דריח של ע"ז אפילו מיעוטו אין בטל ברוב ואסור להריח בו ואין מברכין עליו (ס"ח ובה"ל ד"ה נתערב).

ח מוגמר שמגמרין בו את הכלים ששורפין בשמים ומעבירין כלים או בגדים על גבי העשן ונקלט בהם הריח אין מברכין עליו בין המגמר ובין אדם אחר שהולך ומריח לפי שלא נעשה להריח בעצמו של מוגמר אלא כדי ליתן ריח בכלים ואם מכוין לגמר כליו וגם להריח צריך לברך עליו (ס"ג וס"ק י"ב י"ג י"ד).

ט המריח בכלים שהם מוגמרים אין מברך עליהם לפי שאין לו עיקר אלא ריח בלא עיקר וכן מדוכה שדכו בה בשמים ונקלט בה ריח אין לברך עליו מהאי טעמא ומ"מ במוצאי שבת אם אין לו אחר יריח בו בלא ברכה וכן בבית הבושם אם הבשמים מונחים בצלוחיות סתומות עד שהבית מלא ריח ע"י שפתחום כמה פעמים אין לברך עליהם ולכן הנכנס לאפטי"ק א"צ לברך אבל בשמים בבית ואחד מריח מחוץ לבית או מרחוק הרבה לא מקרי אין לו עיקר ומברך (ס"ג וס"ק ט"ו ובה"ל ד"ה הנכנס וד"ה על ד"ה אלא ושה"צ).

הלכות ברכת הנסים

סימן ריח. ברכות הנעשים על הנסים

א הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל כגון מקום שעברו בו ישראל בים ביבשה ומקום שעברו בו ישראל בירדן בחרבה בימי יהושע ומעברות נחלי ארנון שנחבאו שם האמוריים במעורות ההרים כדי ליפול משם על ישראל ונעשה נס ונדבקו ההרים ונהרגו ואבני אלגביש של בית חורון שהושלכו מן השמים על האומות שנלחמו עם יהושע ואבן שביקש עוג לזרוק על ישראל ונעשה נס שלא היה יכול להפילו ואבן שישב עליה משה בעת מלחמת עמלק וחומת יריחו שנבלעה במקומה מברך בא"י אמי"ה שעשה נסים לאבותינו במקום הזה וא"צ לפרט ולהזכיר מה היה הנס ודוקא בהני וכדומה דניכר הנס מתוך המקום אבל בלא"ה כגון שבא סמוך לירושלם שקרה שם נס בעת מלחמת סנחריב אף שאפשר לכיון המקום שנעשה הנס אין מברכין שהרי לא בגוף האדמה נעשה הנס וצ"ע וכן אם ראה בהר הכרמל מקום שעשה אליהו את המזבח או שראה בשונם מקום עליית אלישע וכן אם ראה את הים או את נחל ארנון או הירדן אבל לא ראה המקום שנעשה בו הנס אינו מברך ומ"מ בכל אלו ראוי לו להזכיר חסדי השם והשגחתו עלינו ויודה וישבח כפי כחו ועיין בכפתור ופרח פ"ו גוסס ההודאה שרגילים לומר בראותם הירדן (ס"א וס"ק א' ב' ג' ד' ה' ו' ז' ט' ובה"ל ד"ה כגון ד"ה מברך ושה"צ).

ב כל אלו הדברים אינו מברך אלא כשרואה אותם משלשים לשלשים יום חוץ מיום שראה וחוץ מיום שעומד בו עתה ואז הם חובה כמו בפעם ראשונה אבל קודם לכן אסור לברך וברכתו לבטלה ואם עבר המקום ולא בירך ואינו רואהו הפסיד ברכתו ואפשר דאפילו ראה המקום בעוד איזה ימים כל שלא עבר לי יום מראה ראשונה אינו מברך אף שלא בירך בפעם ראשון וכן הדין ברואה האדם דלקמן דין ר' (ס"ג וס"ק י"א י"ב ובה"ל ד"ה במקום).

ג על נס שנעשה לקצת ישראל כל זמן שלא נעשה לכל ישראל או רובן אפילו נעשה לקצת שבטים אין מברכין עליו אלא אותם שנעשה להם הנס בעצמם אלא א"כ

היה אדם מפורסם בכל ישראל לראש ושלטון כיואב בן צרויה ובזמנינו אין לנו כיו"ב ואם נעשה נס לאדם שנתקדש בו ש"ש על ידי הנס כגון דניאל וחבריו מברך שעשה נס לצדיקים במקום הזה כגון הרואה גוב האריות של דניאל וכבשן האש [החפירה שהוסק בה אז האש] של חנניה מישאל ועזריה ו"א שלאדם שנתקדש ש"ש על ידו אם אח"כ אירע לו איזה סיבה וניצל ע"י נס צריך כל אדם לברך עליו אע"ג שבנס זה של עכשיו לא נתקדש ש"ש עי"ו (ס"ב ז' וסק"י כ"ג כ"ד ובה"ל ד"ה על דה"ה לפיכך וסימן רכ"ד סק"ו).

ד הרואה אשתו של לוט כשהיא נציב מלח מברך עליה שתיים בא"י אמ"ה דיין האמת בא"י אמ"ה זוכר הצדיקים ואם רואה קברו של לוט אין מברך כלום (ס"ה וסק"ו כ"ז כ"ח).

ה מי שנעשה לו נס א"צ לברך בשעת הנס אראיית המקום אלא ברכת הגומל כדלקמן סימן רי"ט אבל אח"כ כשחזור ומגיע למקום הזה צריך לברך שעשה לי נס במקום הזה [ובזה מברך אפילו אין גיכר הנס מתוך המקום] וכן כל ל' יום כשמגיע לשם וכל יוצאי יריכו ג"כ מברכים בן או בת מברכין שעשה נס לאבי או לאמי במקום הזה ובני בניו יברכו שעשה נס לוקני או לאבותי או לאבי אבא או לאם אמי ואם באו שני בניו וראו מקום הנס יאמרו שעשה נס לאבינו ואם שני בני בנים מזקן א' יאמרו לאבותינו מיהו בנו ובן בנו צריכים לברך בין שנולדו קודם שקרה הנס ובין שנולדו לאחר מאן ומנכד ואילך אין מברכין אלא א"כ נולדו אבותיהם אחר שקרה הנס לאביהם הראשון וחולת יוצאי יריכו אין שום אדם רשאי לברך אנס דאידך אפילו אם על בנו ואשה על בעלה ובעל על אשתו חוץ מעל נס של רבו מובהק שצריך לברך שעשה נס לרבי במקום הזה ודוקא הוא אבל בניו אינם מחויבים בכבוד רבו ואין מברכים על ניסו (סד"ו וס"ק ט"ו ט"ז י"ז כ' ובה"ל ד"ה וכל ושעה"צ).

ו אם ראה את אביו או רבו אחר שנעשה לו נס או מי שמחויב לברך על ניסו אחת לל' יום צריך לברך עליו כמו שמברך על המקום ויאמר ברוך שעשה נס לאבי או לרבי [ובאדם מפורסם כנ"ל דין ג' יאמר לאדם הזה או לך] ואם ראה האדם שנעשה לו הנס תוך ל' יום שכבר בירך על המקום שנעשה בו הנס א"צ לברך וכן אח"כ כשרואה עוד את האדם תוך ל' לראיתו אין לברך אע"פ שלא בירך בפעם ראשון ומראיית המקום כבר עברו ל' יום אפ"ה לא יברך וכן להיפך (ס"ו וס"ק כ"א כ"ב ובה"ל ד"ה כמו).

ז מי שנעשו לו נסים הרבה בהגיעו לאחד מכל המקומות שנעשה לו נס צריך להזכיר כל שאר המקומות ויכלול כולם בברכה אחת ויזכיר תחלה המקום שעומד בו ואח"כ יזכיר שאר מקומות ומ"מ אם פגע אח"כ המקום שנעשו לו שארי נסים יברך עוד פעם ואפילו בו ביום ויחזור ויכלול הנס הראשון ודוקא הוא בעצמו אבל בנו אינו מחויב להזכיר כל הנסים שנעשו לאביו וכן בנסי רבים שחייב לברך כשמגיע למקום הנס א"צ להזכיר כל המקומות שנעשו בהם נסים לישראל (ס"ה וס"ק י"ח י"ט ושעה"צ).

ח אינו מברך אלא על נס שהוא יוצא ממנהג העולם כמו שנוצר בגמרא באחד שהלך במדבר והיה בסכנת מיתה מחמת צמא ונעשה לו נס ויצא לו מעין מים וכן כיוצא בזה כגון שנפל עליו אבן וכיוצא בו או שעבר עליו עגלה טעונה שדרך הטבע היה שימות עי"ז והוא ניצל ממיתה או שנפלה עליו חיה וניצל בדרך נס ואפשר שגם אם היה עולה בסולם ונפל מגובה מקום צריך לברך אבל נס שהוא מנהג העולם ולא היה שינוי בטבע כגון שבאו עליו גנבים בלילה וצפע לעורה או שנזדמנו בני אדם לשם וברחו או סיבה אחרת שנתפחדו וברחו מחמת זה וכן אם נפלה עליו חיה וברח ממנה לא יברך אלא ברכת הגומל בשעת הנס וכשיגיע שם מל' לל' יום יברך שעשה לי נס בלא שם ומלכות וכן אם נפל אבן סמוך לראשו או נתקע ברזל סמוך לעיניו ונעשה לו נס ולא נפל האבן על ראשו ולא נתקע הברזל בעין ממש יברך בלא שם ומלכות (ס"ט וס"ק כ"ט ל' ל"א ל"ב ושה"צ).

ט מי שנעשה לו נס יפריש לצדקה כפי השגת ידו ויחלק ללומדי. תורה ויאמר הריני נותן זה לצדקה ויה"ר שיהא נחשב במקום תודה שהייתי חייב בזמן המקדש וראוי

לומר פרשת תודה וטוב וראוי לו לתקן צרכי רבים בעיר וכל שנה ביום הזה יתבדד
להודות להש"ת ולשמוח ולספר חסדו (ס"ק ל"ב וע"ל סי' תרצ"ז דין ה').

י כל ברכות הראיה הנזכרים בסימן זה ובסימן שאחר זה כולם בשם ומלכות וכן אתה
ואלקינו כמו כל הברכות ולענין דיעבד עיין סימן קס"ז ורי"ד (ס"א וסקח"ט
רשה"צ).

סימן ריט. ברכת הודאת היחיד

א ארבעה צריכים להודות ולברך ברכת הגומל ואלו הן א) יורדי הים ואפילו לא קרה
לו שום סכנה ולא היה שום רוח סערה כשעלה ממנו צריך לברך דוקא כשעלה
לגמרי אבל לא מה שעומדין עם הספינה כשבאה לגמל והאנשים שבה יורדים ליבשה
ושהים שם אפילו כמה ימים או עד שתגיע זמן הספינה לילך הלאה ואם עבר בנהר
[שמהלכין בו באניות או בדונרות עצים] ולא בים מנהג אשכנז וצרפת שאין מברכים
ומנהג ספרד שמברכים ב) הולכי מדבריות אפילו לא תעו בדרך ולא חסר להם מים
וכיוצא בזה כשיגיעו לישוב יברכו אבל אם בדרך הליכתם עוברים בדרך איוה עיר אין
מברכים. ולמנהג ספרד הולכי מדבריות לאו דוקא אלא ה"ה על כל הדרכים אם אינו
פחות מפרסה מברכים אבל למנהג אשכנז אין מברכין כשהולכין מעיר לעיר רק להולכי
מדבריות דשכיחי בו חיות רעות ולסטים ומיהו אם הלך מעיר לעיר ונפלו עליו לסטים
להרגו וניצל או שהוא מקום מוחזק בסכנה לכו"ע מברך אפילו על פחות מפרסה
ג) מי שהיה חולה ונזרפא והולך כבר על בוריו דוקא חולי שכיוצא בו מחללין עליו
את השבת ע"י עכו"ם וגם נפל למטה לא פחות מג' ימים ואם מחלתו הוא דבר של
סכנה אפילו פחות מג' ימים יברך ואין חילוק בין שהוא מיחוש קבוע שבא מזמן לזמן
שצריך בכל פעם לברך ובין שאינו קבוע וקדחת של כל הגוף שקורין שוידערי"ן
מברכין אבל לא על קדחת החולפת שקורין פיבע"ר אלא א"כ נפל למטה ג' ימים כנ"ל
ד) מי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא ודעת המ"א דדוקא בחבוש על עסקי נפשות
אבל לא על עסקי ממון אם לא שהישיבה בעצמה שם סכנה היא והרבה אחרונים פסקו
דאפילו חבוש על עסקי ממון ומ"מ דוקא כשיושב בבית האסורים גמור ומשך איזה
זמן אבל לא בשדונוהו לישוב יום או יומים בבית השוטרים [והעיקר כדעת מג"א]
וסימנך וכל ההי"ם יודוך סלה "חבוש" יסורים י"ם "מדבר ולא דוקא הגי ארבעה דה"ה
למי שנעשה לו גס כגון שנפל עליו כותל או ניצל מדריסת שור וגניחותיו או שעמד
עליו אריה בעיר לטרפו או אם גנבים באו לו אם שודדי לילה והיה קרוב לסכנה על
ידם וניצל וכל כיוצא בזה כולם צריכים לברך הגומל דין ברכת שעשה לי גס עיין
לעיל בסי' רי"ח (ס"א ו' ח' ט' וסק"א ב' ג' כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ובה"ל ד"ה יורדי
ד"ה חבוש ד"ה כגון ושה"צ) מי שנתחייב בארבעתן אין מברך אלא ברכה א' לכולן
וקטן אין חייב להודות אפי' מצד חינוך וגם נשים מנהג העולם שאין מברכין וי"א
דמ"מ נכון שתברך בפני עשרה עכ"פ בפני נשים ואיש אחד (סק"ג).

ב מה מברך בא"י אמ"ה הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב ונוסח זה אינו מעכב
כל שאמר ענין הברכה והשומעים אומרים מי שגמלך כל טוב הוא יגמלך כל טוב
סלה ואם לא אמרו אינו מעכב וצריך המברך שיעמוד בשעת הברכה ובדיעבד יצא
אף בישיבה וצריך לברך ברכה זו בפני עשרה ובעל הגס מן המנין ותר"י מינייהו הגי
דתנו הילכתא ואם לא שכיחי הגי דתנו הילכתא לא יניח מלברך אבל אם אין לו
עשרה לא יברך וי"א שאם רוצה לברך דרך שבה והדאה רשאי לברך בלא עשרה
ומ"מ יזהר לכוין שלא לצאת בהברכה כדי שיוכל אח"כ לחזור ולברך אם יודמן לו
עשרה ואם בירך בפחות מעשרה יחזור לברך בפני עשרה בלא שם ומלכות ונהגו לברך
אחר קריה"ת (ס"ב ג' וסק"ד ה' ר' ו' ובה"ל ד"ה וי"א וע"ל סי' קל"ו דין ט"ו).

ג אם איתר ולא בירך בשעה שעלה מן הים או עמד מחליו יש לו תשלומין לברך
כ"ז שירצה ונכון שלא לאחר שלשה ימים אפילו יצטרך לברך שלא בס"ת בשביל
זה כגון שיצא ביום ב' לאחר שכבר קראו יברך בעשרה בלא ס"ת ואל ימתין עד יום ה'
(ס"ו וסק"ק י"ט כ').

ד בנו או תלמידו רשאי לברך על נס שלו אפילו אין שם עשרה ויאמר בא"י אמ"ה שגמל לאבי או לרבי כל טוב ואם בפניו יאמר שגמלך כל טוב [ולא יאמר לחייבים טובות] אבל על שאר קרובים אפילו על בנו ואשתו לא יברך בשם ומלכות אלא יאמר ברוך השי"ת דיהבך לן ולא יהבך לעפרא וי"א שיכול לומר בריך רחמנא וכו' (סקי"ד י"ז י"ח ושה"צ).

ה אם בריך א' הגומל לעצמו ונתכוין להוציא את חבירו ושמע חבירו וכוון לצאת יצא האחר אפילו לא ענה אמן כיון שהמברך ג"כ חייב אבל אם המברך אינו חייב אלא שבירך עליו אשר גמלך כל טוב או שאמר בריך רחמנא מלכא דעלמא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא אינו יוצא אלא א"כ ענה אמן ושמע כל הברכה מתחלה ועד סוף וכיוון לצאת בזה אע"ג שהמברך לא כיוון להוציאו וגם לכתחלה יכול לפטור עצמו בכך אם יש שם עשרה (ס"ד ה' וס"ק י"א י"ב י"ג).

סימן רכ. הטבת חלום ותעניתו

א הרואה חלום ונפשו עגומה עליו אפילו אין בו משמעות לרע ייטיבנו בפני שלשה אהביו אפילו אם הוא מתענה וטוב שיטיב בשחרית ויזכור החלום במחשבתו בשעת הטבה ויאמר בפניהם חלמא טבא חזאי ויאמרו הם טבא הוא וטבא להוי שבע זימנין ליגזרו וכו' ולשון זה צריך שיאמרו העונין ג' פעמים וי"א ז' פעמים ובסוף ההטבה יאמרו לו לך אכול לחמך בשמחה ושתה בלב טוב וגו' ואם מטיב בשחרית והוא מתענה לא יאמרו לך אכול וכו' ואפילו בשבת יכול להטיב חלום ומצוה להמציא עם הג' להטיב מפני שמשיב את נפשו בזה (ס"א וסק"א ב' ג' ד' וע"ל סי' ק"ל).

ב יפה תענית לחלום כאש לנעורת דוקא בו ביום ואפילו בשבת דוקא כשעושה חשובה עמו ומ"מ אין חיוב להתענות אלא רשות ועוברות ומניקות אין להורות להם להתענות רק יפדו בממון ומי שחלם חלום קשה על חבירו יתענה החולם וחלום שאדם רואה אחר התענית או כשיש לו איזה צער גדול אין לדאוג עליו וע"ל סימן רפ"ח (ס"ב וסק"ד ה' ר' ז' ח' ושה"צ).

סימן רכא. ברכת הודאת הגשמים

א אם נעצרו הגשמים היה העולם בצער ואח"כ ירדו גשמים צריך לברך בפעם ראשונה כשיורד אע"פ שלא ירדו עדיין כדי רביעה משירדו כ"כ שרבו על הארץ שיעלו עליהם אבעבועות מן המטר וילכו זה לקראת זה [ובארץ ישראל אפילו לא נעצרו כשבא עת הגשמים והגשם יורד בזמנו יש לברך בלא שם ומלכות] (ס"א וסק"א ב' ובה"ל ד"ה אם).

ב ומה מברך אם אין לו שדה אומר מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו פינו מלא שירה כים וכו' עד הן הם יודו ויברכו שמך מלכנו וחותרם בא"י אל רוב ההודאות ואם יש לו שדה בשותפות עם אחר מברך הטוב והמטיב ואפילו יש לו רק אשה ובנים הם ג"כ בכלל שותפים ואם יש לו שדה בלי שותף מברך שהחיינו ולא הטוב והמטיב ואם יש לו שותף גוי לא נקרא שותף לזה (ס"ב וסק"ד ר').

ג השומע שירדו גשמים אם אין לו שדה לא יברך כלל ואם יש לו שדה בשותפות יברך הטוב והמטיב ובלא שותפות יברך שהחיינו (ס"ב וסק"ו).

ד הרואה גילום כשהוא קטן וחוזר ורואה כשהוא גדול ושמח בראייתו אם יש לו שם שדה בשותפות יברך הטוב והמטיב ואם יש לו בלא שותפות או שאין לו שדה כלל יברך שהחיינו שדרך העולם לשמוח בו אבל הרואה בכל יום אף בדביוס זה נתוסף על שלפניו לא יברך ואפילו לא יברך בימים הקדמים [דקמא קמא בטל בהנהר] ואם רואה מים שבכלי"ג שהוא חלק מהגילום שמתפשט ג"כ מגדול הנהר אם כבר ראה המים במקומו בגילום אין לו לברך על ראיית הכלי"ג אבל אם לא ראה אלא עתה בכלי"ג מברך שהחיינו שרגילים העולם לשמוח בו (ס"ק ה' ושעה"צ).

סימן רכב. ברכת הודאת הטוב והרע

א שמע שמועות שהן טובות לו לבדו ויש לו שמחה מהשמועה מברך שהחיינו ואם הם טובות לו ולאחרים מברך הטוב והמטיב ודוקא ששמע מפי אדם שראה בעצמו וגם הוא אדם נאמן ומוחזק בכשרות אבל שמע שמועה מסתם בן אדם או שהמגיד לא ראה בעצמו לא יברך וכן אם שמע שנתפס הגולן שגול ממנו לא יברך עד ששייב לו הגוילה (ס"א וס"ק א' ג' ושה"צ).

ב שמע שמועות רעות שיש לו צער מהשמועה ושמען מפי אדם נאמן כנ"ל כגון שהחמיץ יינו או שנשרפו נכסיו או מת בהמתו וכל כה"ג שדרך האדם להצטער בו בין שהן רעות לו לבדו או גם לאחרים מברך בא"י אמ"ה דיין האמת [וצריך לברך בדעת שלמה ובנפש חפיצה כדרך שמברך בשמחה על הטובה כי כל היסורים הוא כפרה על העונות שלא יצטרך להתיסר לעתיד לבא ששם העונש גדול יותר] ואם צמחו הרבה עשבים בקמתו או שאשתו הולידה נקבה ורצה זכר ויש לו צער מזה לא יברך דיין האמת שאין מברכין אלא על דבר שמתחלה ניתן לו ואח"כ נתקלקל או נאבד (ס"ב ג' וס"ק ג' ד' ובה"ל ד"ה על ד"ה דיין).

ג י"א שמי שהוכרח מחמת עניותו ליקח אשה עשירה שלא בחפצו יברך הטוב והמטיב ודיין האמת ואין המנהג כן (סק"א).

ד מצא מציאה כגון כלים חשובים שגם בני ביתו ישתמשו בהם מברך הטוב והמטיב ואם לאו מברך שהחיינו ואע"פ שירא שאם יתודע מזה שיעלילו עליו ויקחו את אשר לו וכן לענין שמועות רעות כגון שבא לו שטף על שדהו מברך דיין האמת אע"פ שכשיעבור השטף היא טובה לו שהשקה שדהו כי אין לנו להסתכל בעתיד שאפשר שלא יהיה כן (ס"ד וסקה"ו ושה"צ).

ה שמע כמה שמועות בבת אחת בין טובות בין רעות או שלא יברך עדיין על הראשונה עד ששמע השניה מברך על כולם ברכה אחת (סק"ב ושה"צ).

סימן רכג. מי שילדה אשתו ומת מורישו ובנה בית חדש וקנה כלים חדשים מה מברך

א ילדה אשתו זכר ואפילו לא ראה בעצמו רק שמע כשהיה בעיר אחרת מברך הטוב והמטיב וגם היא צריכה לברך כן ואפילו היה להם כמה בנים [ואם היה תאב לבת ונולד לו בן צ"ע] ואפילו לא בירכו חיכך כששמעו יברכו אח"כ ואם מתה אשתו בלדתה יברך דיין האמת על מיתתה ואח"כ שהחיינו על הבן וכן אם מת האב קדם שילדתו היא מברכת שהחיינו ואם מתה איזה שעות אחר לידתה צ"ע אם יברך הטוב והמטיב וברכות אלו חובה להרבה פוסקים כמו כל הברכות (ס"א וסק"א ג' ד' ה' ו' ו' ובה"ל ד"ה זכר וד"ה בלדתה וד"ה ויש).

ב נולד לו בת אפילו היו לו כמה זכרים ותאב שילד לו בת כדי שיקיים מצות סו"ר אפ"ה אין מברך הטוב והמטיב אלא כשיראה אותה בפעם ראשונה יברך שהחיינו (סק"ב וע"ל סימן רכ"ה ס"ב).

ג נולד לקרובו או לאהבו בן אפילו לבניו או לבנותיו לא יברך (בה"ל ד"ה ילדה).
ד ראה או שמע שמת קרובו או ת"ח או שאר אדם כשר שמצטער עליו מברך דיין האמת העולם נהגין לברך בלא שם ומלכות ואינו נכון ועכ"פ על ת"ח וקרוביו שחייב להתאבל יברך בשם ומלכות (סק"ח).

ה מת אביו והניח לו ממון לירש אם יש לו אחים שירשו עמו מברך הטוב והמטיב אחר שיברך דיין האמת אפילו חלק אביו נכסיו על פיו ויש לכל אחד שדה בפ"ע ואם אין לו אחים אומר שהחיינו במקום הטוב והמטיב ואפילו יש לו אשה ובנים [ואם נשארו כלים בירושה שכולם משתמשין בהן מיד מברך הטוב והמטיב] וכן אם אמרו

שונה הלכות שסג

הל' ברכות ס"י רכב

לו שמתה אשתו והניחה ממנו מברך דיין האמת ושהחיינו (ס"ב וס"ק ט"ו ובה"ל ד"ה אין וד"ה ואם).

ו בנה או קנה בית חדש או שנשרף ביתו וחזר ובנאו אם יש לו שותף בו או שמשתמשין בו הוא וב"ב יברך כל אחד מהשותפין הטוב והמטיב [ולכן קהל שבנו או קנו בהכ"ג יברך הש"ץ הטוב והמטיב ויוציא כולם] ואם הוא לבדו יברך שהחיינו ויברך בשעת קנין ואף שעדיין לא נשתמש בו וי"א שאין לברך עד שיקבע בו מזוזה ואם מכר הבית וחזר וקנאו אפילו לא נשתמש בו עדיין וגם לא בירך קודם שמכרו לא יברך וכן אם סתר הבית וחזר ובנאו לא יברך אלא א"כ הוסיף בו איזה שורה בנובה (ס"ג ד' ה' וס"ק י"א י"ב ובה"ל ד"ה בנה ושה"צ).

ז וכן אם קנה כלים חדשים בין מלבושים ובין כלי תשמיש ושתיה ואכילה וכיוצא בהם אם הם דברים שלב האדם שמח בהם עני בראוי לו ועשיר בראוי לו אם גם ב"ב משתמשים בהם יברך הטוב והמטיב ואם לאו יברך שהחיינו ואם הוא עשיר גדול שאפילו כלים יקרים וחשובים אין נחשבים לו ואין שמח בהם לא יברך ובקניית ספרים יש דעות בין האחרונים ואין למחות ביד המברך אם היה מהדר אחר הספר ושמח בקנייתו ואפילו היו לו כלים כיוצא באלו תחלה מירושת אבותיו או שקנה וחזר וקנה ואפילו כלים ישנים אם הם חדשים לו שלא היו שלו מעולם מברך על כל פעם שהחיינו [או הטוב והמטיב] ויזהר לברך תיכף קודם שיתרגל ויסתלק השמחה ממנו ויש אומרים שכלים הצריכים טבילה לא יברך עד שיטבילם ואם מכרן וחזר וקנאם לא יברך כנ"ל (ס"ג ה' וס"ק י"ג י"ד ט"ו ט"ז ובה"ל ד"ה קנה ושה"צ).

ח ודוקא אם קנה בגד שראוי ללבוש תיכף אף שעדיין לא לבשו אבל אם קנה דבר שאין ראוי ללבושו ולהשתמש בו כמו שהוא רק שצריך ליתן לאומן לתקן לא יברך שהחיינו עד שילבש הבגד וישתמש בהכלי וכשלוש הבגד מברך מלביש ערומים קודם שהחיינו ואם לובש הבגד שחרית יכול לצאת בברכת מלביש ערומים שמברך בברכת השחר (ס"ד וס"ק י"ז י"ח).

ט קנה כלים לו וכלים לב"ב מברך על שלו שהחיינו ועל של בני ביתו הטוב והמטיב דטובה הוא ג"כ לדידי' שב"ב מלובשים במלבושי כבוד ודוקא קנה בשביל אשתו וזרעו אבל קנה בשביל עבדו ושפחתו לא מקרי טובה לדידיה אלא א"כ הוא ג"כ משתמש בהם (סקי"ט).

י נתנו לו במתנה כלים או בגדים יברך שהחיינו [אבל לא על מעות] והנותן לא יברך כלל ובמקום שעושין הלבשה לנערים יתומים כל אחד מהיתומים יברך מלביש ערומים הטוב והמטיב אבל לא שהחיינו (סקכ"א ובה"ל ד"ה מברך).

יא על דבר שאינו חשוב כ"כ כגון חלוק או מגעלים ואנפלאות וכן שאר כלים שאין חשובים ואין דרך לשמח בהם אין מברך ואפילו הוא עני ושמח בהם המנהג שאין מברך (ס"ו וס"ק כ"ב כ"ד).

יב המנהג לומר למי שלובש בגד חדש תבלה ותתחדש ואם הוא דבר הנעשה מעור בהמה אפילו טמאה אין נוהגין לומר כן ואפילו ממין אחר רק שתפור תחתיו מעורות בהמה (ס"ו וס"ק כ"ה).

סימן רכד. דיני ברכות פרטיות

א הרואה מרקוליס או שאר ע"ז ואפילו בית ע"ז [וי"א דדוקא כשראה את הע"ז בגלוי] אומר בא"י אמ"ה שנתן ארך אפים לעוברי רצונו ואם רואה אותה בתוך ל' יום אינו חוזר ומברך והאידנא אין מברכין זאת הברכה שהרי רואין אותה תמיד ואפילו הולך לעיר אחרת וראה שם ע"ז אינו מברך כיון שראה מין זה תוך ל' בעירו ואפשר דאפילו קטן שהגדיל א"צ לברך כיון שראה אותה בקטנותו וי"א דאפילו הוא לא ראה אותה תוך ל' כיון שרוב העולם שהוא שוכן ביניהם רואין אותה לא יברך (ס"א וס"ק ב' ג').

ב אסור להזכיר ע"ז בשמה (סק"א).

ג יש ליהזר שלא לראות קניגאות של גוים או מחולתם או שאר דבר שמחתם ואם תשמע קול גוים שמחים תאנח ותצער על הורבן ירושלים ותתפלל להקב"ה עליה ואפי' ההולך לקניגאות ולתיטראות של ישראל ה"ו מושב לצים (ס"ג וע"ל ס"ז דכ"ה).

ד הרואה מקום שנעקרה ע"ו אם הוא בארץ ישראל אפילו לא נעקרה רק ממקום א' אומר בא"י אמ"ה שעקר ע"ו מארצנו ואם הוא בחו"ל אומר שעקר ע"ו מהמקום הזה ואומר בשתייהן כשם שעקרת מהמקום הזה כן תעקור אותה מכל המקומות והשב לב עובדיהם לעבדך ואם נעקרה ע"ו ממקום אחד ונתנה במקום אחר מברך על מקום שנעקרה שעקר ע"ו ועל המקום שנתנה לשם שנתן ארך אפים [וע"ל דין א' לענין בזה"ז] וכ"ו אם יש לי יום שלא ראה אותה (ס"ב וס"ד ד' ה').

ה הרואה בבל הרשעה אומר בא"י אמ"ה שהחריב בבל הרשעה ראה ביתו של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע ראה מקום שיש בבבל שכל בהמה שתעבור עליו אינה יכולה לזוז אם לא שיתנו עליה מעפר המקום ההוא אומר בא"י אמ"ה אומר ועושה גזור ומקיים ואם ראה גוב אריות או כבשן האש עיין לעיל סימן רי"ח דין ג' (ס"ג ד' וס"ז).

ו הרואה ששים רבוא מישראל ביחד אומר בא"י אמ"ה חכם הרוים ואם הם גוים אומר בושא אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה (ס"ה).

ז הרואה חכמי ישראל אומר בא"י אמ"ה שחלק מחכמתו ליראיו ראה חכמי גוים אומר בא"י אמ"ה שנתן מחכמתו לכו"ד ודוקא חכמים בו' חכמות לאפוקי חכמים בדתם (ס"ו ז' וס"ז וע"ל סי' רכ"ה דין א').

ח ראה מלכי ישראל אומר בא"י אמ"ה שחלק מכבודו ליראיו ועל מלכי גוים אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם ואפילו סומא כשידע שהמלך עובר מברך ואם לא ראה מאורות מימיו יברך בלא שם ומלכות והשלטונים שאין עליהם עול מלך לשנות דבריהם ודן ההורג במשפט מברך עליהם ועל השרים שממנה המלך בכל עיר ועיר טוב וישר לברך בלא שם ומלכות (ס"ח וס"ק י"א י"ב).

ט מצוה להשתדל לראות מלכים ואפילו מלכי גוים שאם יוכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי גוים ומותר לכהן לטמא בטומאה של דבריהם מפני כבודו בין למלכי ישראל בין למלכי גוים וכן מפני כבוד הבריות כגון לילך ולנחם אבלים ואם רואה פעם אחת המלך לא יבטל יותר מלימודו לראותו אם לא שבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר (ס"ט וס"ק י"ב).

י הרואה בתי ישראל בישובו בין בארץ ישראל בין בחו"ל אומר בא"י אמ"ה מציב גבול אלמנה והמנהג שאין מברכין אלא על בהכ"נ כשרואה אותה ביפיה ובתיקונה וטוב לברך בזה"ז בלא שם ומלכות ראה בחורבנן אומר ברוך דיין האמת (ס"י וס"י"ד).

יא הרואה בתי גוים שיושבין בשלוחה והשקט ועושר אומר בית גאים יסח ה' וי"א דדוקא על בית תפלה שלהם ראה בחורבנם אומר אל נקמות ה' אל נקמות הופיע (ס"יא וס"ק ט"ו).

יב הרואה קברי ישראל אומר בא"י אמ"ה אשר יצר אתכם בדין וכו' ועל קברי גוים אומר בושא אמכם וגו' ואם ה"י רק קבר א' אינו מברך (ס"ב וס"ק ט"ז וע"ל ס"ב ד"ז).

יג כל ברכות הראיה אם חזר וראה אותו דבר בתוך לי יום אינו חוזר ומברך ואם ראה מלך אחר וקבר אחר יש דעות בזה (ס"ג וס"ק י"ז).

סימן רכה. דיני ברכת שהחיינו

א הרואה את חבירו ושמת בראייתו לאחר לי יום מראה ראשונה אומר בא"י אמ"ה שהחיינו וכו' ואפילו אשה כגון אשתו ואמו ובתו ואחותו שהוא שמת ונהנה בראייתם ואם היה ג"כ מחכמי ישראל מברך אשר חלק ושהחיינו ואם קיבל ממנו כתב

תוך ל' שהשלום אתו או שאנשים הודיעוהו משלמו לא יברך שהחיינו אבל אם הודיעו שהוא חולה ואח"כ כשראהו מצאנו שהבריא מברך ואם ראה חבירו אחר י"ב חודש מברך בא"י אמ"ה מחיה המתים ולא שהחיינו וכ"ו בחביב עליו הרבה ושמח בראייתו (ס"א וסק"א ב' ג' ד' ושעה"צ) ואומרים לזמן הזה הלמ"ד בחיריק ולא בפתח (ס"י תרע"ו סק"א).

ב מי שלא ראה את חבירו מעולם ושלח לו כתבים עד שנעשו אותהים עי"ו אע"פ שהוא נהנה בראייתו אינו מברך על ראייתו מיהו אם נתבשר לו שילדה אשתו והוא במדינת הים ובא לביתו אחר ל' יום מקבלת המכתב יברך שהחיינו ואם הוא לאחר י"ב חודש יברך מחיה המתים (ס"ב וסק"ה' ושעה"צ).

ג מצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנכנס בנו לשנת י"ד כיום שנכנס לחופה ואם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינו באותו יום וצריך לברך בא"י אמ"ה שפטרני מענשו של זה [שעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חינכו ומעכשיו אין על האב מצות חינוך וחייב הבן להתחזק בעצמו ומ"מ חייב למחות בידו כשרואה שאינו מתנהג כשורה ואם אין מוחה נענש עליו כמו כל מי שבידו למחות] וטוב לברך בלא שם ומלכות ודעת הגר"א לברך בשם ומלכות והמברך לא הפסיד והמנהג שאין מברכין עד שעה שהנער מתפלל בציבור בתורת ש"ץ או שהוא עולה לתורה בשבת ראשונה שאז נודע לרבים שהוא בר מצוה (ס"ב וסק"ו ז' ח' ושעה"צ וע"ל ס"י קל"ו דין ז' בחיוב העלי' לתורה וע"ל ס"י נ"ה מדין י"ו עד דין כ"ח מתי נעשה בר מצוה וע"ל ס"י ל"ז דין י"ב י"ג מחיוב לקנות לו תפילין וע"ל ס"י כ"ב דין ו' אם לברך שהחיינו כשלוש תפילין בפעם ראשונה).

ד הרואה פרי המתחדש משנה לשנה בין פרי העץ ובין פרי האדמה כגון דלעת וכיב"ז ואפילו פרי מורכב ואפילו רואהו ביד חבירו או על האילן ואפילו בשבת מברך שהחיינו וברכה זו אינה אלא רשות ומ"מ ראוי ליהרר שלא לבטלה ונהגו שלא לברך עד שעת אכילה ויברך שהחיינו קודם ואח"כ ברכת האכילה והנהגה לטעום מעט ואח"כ מברך שהחיינו אפשר דגם זה טוב הוא ובדיעבד אם בירך שהחיינו אחר ברכת האכילה קודם הטעימה אין זה הפסד ומי שלבו שמח בראיה ויברך בשעת הראיה לא הפסיד (ס"ג וסק"ט י"א ובה"ל ד"ה פרי ד"ה או).

ה אין לברך שהחיינו על הבוסר אלא אחר שנגמר תשלום גידול הפרי וטוב למאכל וי"א דהזמן שראוי לברך ברכת האכילה הראויה לו כמבואר בסמ"ק ר"ב יכול לברך שהחיינו ובדיעבד יש לסמוך ע"ז שלא לחזור ולברך (ס"ג ז' וסק"י י"ב י"ט וע"ל ס"י ר"ב דין ז').

ו אם לא בירך בראיה ראשונה יכול לברך בראיה שניה אבל אם לא בירך בשעת אכילה ראשונה שוב לא יברך על אכילה שניה וגם אין יכול לברך על אותה אכילה עצמה אף שעדיין לא נתעכל הפרי במעיו (ס"ג וסק"י י"ג).

ז פרי שמתחדש ב' פעמים בשנה מברכין עליו שהחיינו בכל פעם ופעם אבל פרי שאין מתחדש שאפילו בחורף אינו משתנה ממראיתו כגון אתרוג וכה"ג שדר באילנו משנה לשנה ואין הנאה ברגשת בחידושו או שאין לו זמן קבוע לגידולו אין מברכין עליו ואפילו לא טעם אותו המין מעולם לכן אין מברכין שהחיינו על ירק חדש דעומד כל השנה בקרקע שמטמינים אותם בבורות ועומד כל השנה ואין ניכר בין חדש לישן [אבל פירות אף שיש שמטמינין הוי מיעוטא דמיעוטא] ומהאי טעמא אין מברכין על ער"ד עפ"ל במקומות שנהגין להטמין בקרקע וכן צנן וי"א שאין לברך על שום ירק חדש שאין ניכר בין חדש לישן וכן על הריפות שעושים מדגן חדש שאין ניכר בטעמו שהוא חדש אע"פ שניכר במראיתו אבל על קטניות חדשים וירוקים במקצת שניכר שהם חדשים וכן על מיני ליפתן שקורין מייריין וריביין ואוגערקע"ס מברכין (ס"ו וסק"ט ט"ז י"ז י"ח ושעה"צ).

ח הביאו לו שני מינים בבת אחת מברך שהחיינו א' על שניהם (שה"צ אות ט"ז).

ט על תאנים לבנים ושחורים או ב' מיני גודגניות כגון ויינקשי"ל וקירשיין או ב' מיני אגסים או תפוחים או אגוזים וכל כיב"ז אע"פ שהן מין א' כיון שטעמם

משונה יש לו שמחה על כל דבר בפ"ע ומברך שהחיינו על כל א' ויש מפקפקין בזה ודעביד כמר עביד דעביד כמר עביד ויותר טוב שיברך על מין אחר ויפטרנו אבל על דבר שטעמו שזה אע"פ שחלוקים במראה כמו קירש"ן שחורות ואדומות אין מברך אלא פ"א (ס"ד וסקי"ד ושה"צ).

י בירך שהחיינו על ענבים כשישתה יין חדש אפילו אחר מ' יום אינו חוזר לברך וטוב שיברך שהחיינו על מין חדש אחר או מלבוש ויפטור את היין ואם בירך שהחיינו על היין לכו"ע לא יחזור לברך על הענבים ואם לא שתה את היין כשהוא תירוש עד שהוא יין אפילו לא בירך שהחיינו על הענבים לא יברך עליו אף שיודע שהוא יין חדש משום שאין ניכר בין חדש לישן (ס"ה וס"ק ט"ו).

יא על דבר שאינו גדולי קרקע כמו עופות ודגים ואפילו גדיים וטלאים שרגילין להתחדש פעמים בשנה אין מברכין ואפילו לא טעם אותו המין מעולם וכן אין מברכין על כמהין ופטירות לפי שגדלין מן האויר ולא מן הקרקע וכן על הריח המתחדש משנה לשנה (ס"ק ט"ז).

יב מצוה לאכול מעט מכל מין חדש בשנה להראות שחביב עליו בריאתו של הקב"ה (סקי"ט וע"ל סי' קל"א דין י').

יג הרואה את הכושי או הגיחור שהוא אדום הרבה והלווקן שהוא לבן הרבה והנגס ומי שהוא מלא יבלת ומי שכל שערותיו דבוקות זה בזה וגולד כך ממעי אמו [שאם נעשה לו אח"כ אומר דיין האמת אם מצטער ע"ז כדלקמן] ומי שבטנו גדול ומתוך עוביו נראית קומתו מקופחת או שהוא דק וארוך ואינו יכול לסבול קומתו ונכפף ודומה כמי שחוליותיו שמוטות אומר בא"י אמ"ה משנה הבריות ואינו מברך אלא פעם ראשונה שהשינוי עליו גדול מאד ואפילו ראה כושי אחר או שאר דברים הנ"ל לא יברך ומ"מ אחר ל' יום אם ראה כושי אחר ולא ראה כו"ב תוך ל' יום לברך בלא שם ומלכות אבל על אותו הכושי שכבר בירך א"צ לברך עליו לעולם לכו"ע וכן הדין בכל ברכות משנה הבריות שיתבאר בסמוך (ס"ח ט' וס"ק כ' כ"א כ"ט ל' ל"א ושה"צ).

יד הרואה את החיגר ומי שנקטעו ידיו ומי שסומא בשתי עיניו ומוכה שחין ומי שמנומר בנקודות דקות כעדשים אדומים קצת ובין עדשה לעדשה יש לובן קצת ומבהיק [ואם שכיח שם הרבה אנשים כזה לא יברך כלל ע"ז וכ"ש אם נעשה זה ע"י חום ועתיד להסתלק שאין לברך ע"ז] בכל אלו אם הם ממעי אדם מברך משנה הבריות ואם נעשה אח"כ אין מברך משנה הבריות אלא א"כ מצטער עליו כגון שהוא קרובו ואהבו מברך דיין האמת [ואפילו על סומא באחת מעיניו ואפילו ראה תוך ל' יום אהבו אחר שנעשה לו כך מברך עליו דיין האמת] ואם מסופק אם נולד כך או שנעשה אח"כ צ"ע (ס"ט וס"ק כ"ב כ"ג כ"ד כ"ה כ"ז כ"ח כ"ט ושה"צ).

טו הרואה את הפיל ואת הקוף מברך בא"י אמ"ה משנה הבריות (ס"ח).
טז הרואה בריות נאות בין זכרים בין נקבות ואפילו ממזר ואפילו גוי או בהמה נאה או אילנות נאים אומר בא"י אמ"ה שככה לו בעולמו ואינו מברך עליהם אלא פעם ראשונה ולא יותר לא עליהם ולא על אחרים ואפילו אחר ל' יום אלא א"כ היו נאים מהם ועכשיו לא נהגו כלל לברך ברכה זו שאין אנו יודעים מה נקרא נאים ביותר ומ"מ נכון לברך בלא שם ומלכות וכן אם ראה אחרים אחר ל' יום יש לברך בלא שם ומלכות (ס"י וס"ק ל"ב ל"ד ובה"ל ד"ה פרי ושעה"צ).

יז אסור לומר כמה נאה גוי זה שנאמר לא תחנם ואסור להסתכל בו ביותר ולהתבונן בדמותו אבל ראה בעלמא מותר (ס"ק ל"ג).

סימן רכו. הרואה פרחי אילן מה מברך

א היוצא בימי ניסן או בחודש אחר וראה אילני מאכל שמוציאים פרח [אבל לא כשעדיין הם עלים בלבד] אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם ואינו מברך אלא פעם א' בכל שנה

ושנה ואפילו ראה אילנות אחרים ועל אילני סרק אין מברך (ס"א וס"ק א' ב' ג').
 ב אם איתר לברך אם עדיין לא גדלו הפירות יכול לברך אפילו לא בירך בשעת
 ראייה ראשונה ואם כבר גדלו הפירות לא יברך עוד ואם לא ראה מקדם יכול
 לברך גם אחר שכבר גדל הפרי מיהו אם כבר נגמר כל צרכו שראוי לברך עליו שהחיינו
 שוב אין לברך ברכה זו (ס"א וס"ק ד' ה').

סימן רכו. ברכת הזיקים

א על הרעמים ועל הברקים מברך בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית או בא"י אמ"ה
 שכחו וגבורתו מלא עולם והמנהג לברך על הברקים עמ"ב ועל הרעמים שכחו
 וגבורתו מלא עולם ואם שמע ברק ורעם כאחד מברך עמ"ב על שניהם ואם בירך שכחו
 וגבורתו ג"כ יצא ואם לא ראה הברק ושמע קול רעם ובירך עליו שכחו וגבורתו
 או עמ"ב ואח"כ ראה ברק מברך עליו ג"כ עמ"ב ואם בירך על הברק ונתכרין לפטור
 הרעם הבא אחריו יצא בדיעבד (ס"א וס"ק ה').

ב כל זמן שלא נתפורו העבים לגמרי נפטר בברכה אחת ואפילו נתפורו ע"י הרוח
 אחד הנה ואחד הנה ועדיין מעונן הרקיע אבל אם נטהרו השמים וזכו לגמרי
 ואח"כ נתקדרו השמים בעבים ושמע עוד קול רעם או ראה ברק צריך לחזור ולברך
 דוקא באותו יום אבל ביום אחר בכל גוונא צריך לחזור ולברך (ס"ב וס"ק ח').

ג אותם הברקים שבאים בלא רעם כלל רק מחמת חום אין לברך עליהם (ס"ג).

ד אין לברך על הברק והרעם אלא תוך כדי דיבור לכן אם עשה צרכיו ונטל ידיו
 ושמע רעם או ראה ברק יברך עליהם ואח"כ יאמר אשר יצר (סקי"ב).

ה סתם ידים שאין יודע שהם מלוכלכות כשרות לברכה (סקי"ב) וע"ל סקפ"א דין י"א).

ו היה הולך במבואות המטונפות או שהיה בבית שמקצבין בו בשר שיש שם ריח
 מעופש מאד ואסור לדבר שם ד"ת או שהיה יושב בבהכ"ס ושמע קול רעם או
 ראה ברק אם יכול לצאת ולברך תוך כדי דיבור ימהר לצאת ואם אין מספיק ליטול ידיו
 במים או בשאר מידי דמנסי סמוך לשמיעתו תוך כדי דיבור יכול לברך בלא נטילה
 ואע"ג שהיוצא מבה"כ צריך ליטול ידיו התירו לו כאן כדי שלא יפסיד הברכה ובלבד
 שלא עשה צרכיו וגם לא נגע בידיו במקום הטינופת דבזה א"י לברך עד שיטול ידיו
 וי"א דאפילו נתעורר לעשות צרכיו מ"מ כ"ו שאין מתאזהר כ"כ שיהא בו משום כל
 תשקצו יכול לצאת משם קודם שעשה צרכיו ולברך ויש מחמירין בזה ובפרט היכי
 דמשער שישמע עוד קול רעם ויוכל לברך אח"כ בודאי נכון להחמיר (ס"ג וס"ק ט' י'
 י"א י"ב ושה"צ ואם שמע באמצע ברכת ק"ש ע"ל סי' ס"ז דין ח').

ז על רוח סערה שאינה מצויה מברך עמ"ב ואם נשבו בזעף יוכל לברך אם רוצה שכחו
 וגבורתו ולפי שאין אנו בקיאין מהו בזעף טוב לברך תמיד עמ"ב (ס"א וס"ק ד').

ח על רעדת הארץ ועל כוכב הירדה כחץ באורך השמים ממקום למקום ונמשך אורו
 כשבת מברך עמ"ב או שכחו וגבורתו אבל לא שניהם ולא יברך בלילה רק פעם
 א' אפילו ראה כוכב אחר רץ באותו לילה ואפילו בצד אחר של הרקיע אבל בלילה
 אחרת יחזור לברך וכן מברכין על כוכב שיש לו זנב ושבת של אורה ואם רואה עוד
 הפעם בלילה אחרת כל שהוא תוך ל' יום לראיה ראשונה לא יחזור לברך (ס"א וס"ק א'
 ב' ו' ושה"צ).

סימן רכח. ברכת ימים ונהרות הרים וגבעות

א על ההרים ועל הגבעות הגדולים ומשונים וניכרת גבורת הבורא בהם וכן על
 המדברות א"י אמ"ה עמ"ב (ס"א ג').

ב על הימים והנהרות מברך עמ"ב דוקא הנהרות הגדולות כמו הד' נהרות הכתובים בפסוק חדקל ופרת וכו' וכל כיוצא בהם דוקא שידועים שהם מימי בראשית ולא נשתנו מהלכם ע"י אדם אבל במקום ששינו מהלכו של הנהר לדרך אחרת אין מברכין מאותו מקום והלאה אבל בשאר משך הנהר שלמעלה מזה מברכים ואם ספק לו אם נשתנו לא יברך וצ"ע וכן בימים אם המשיכו בנ"א מאחד לחבירו ועשאוהו לאחד כמו שידוע מן הים וזע"ץ אין מברכין על אותו מקום אלא דבימים מן הסתם א"צ לחוש לזה (ס"א ב' וסק"ד ה' ר' ושה"צ).

ג על הים הגדול שעוברים בו לא"י ולמצרים אומר בא"י אמ"ה שעשה את הים הגדול וי"א דדוקא על הים אוקיינוס מברכין ברכה זו ובדיעבד אם בירך על כולם עמ"ב יצא (ס"א וסק"ב ג' ובה"ל ד"ה ועל).

ד כל הברכות האלו דוקא ברואה אותם מל' לל' יום (סק"ב וע"ל ס' רי"ח דין ב').

סימן רכט. ברכת הקשת וחמה בתקופתה

א הרואה קשת אומר בא"י אמ"ה זוכר הברית וגאמן בבריתו וקיים במאמרו וצ"ע אם בעיני דוקא שיראהו בתמונת קשת שהוא כחצי גורן עגולה או אפילו מקצת ממנו די ואם ראה קשת עוד פעם אפילו תוך ל' יום חוזר ומברך (ס"א וסק"ב ג' ובה"ל ד"ה הרואה).

ב אסור להסתכל ביותר בקשת והמסתכל בו ביותר עיניו כהות אלא רואה ומברך ואין כדאי להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דיבה (ס"א וסק"א א' ה').

ג הרואה החמה בתקופת ניסן מכ"ח שנה לכ"ח שנה שאז היא חוזרת למקום שעמדה בשעת תליית המאורות בעת הבריאה כשרואה אותה ביום ד' בבוקר מברך עושה מעשה בראשית ומצוה להקדים מה דאפשר ובדיעבד יכול לברך עד חצות היום בשם ומלכות ואם נתכסה השמש בעבים ואין רואה אותה אם נראה רושמה מבין העבים מברך אבל אם לא נראה כלל לא יברך וטוב לברך אותה ברוב עם ואם הוא יום המעונן כל הקודם לברך כשרואה החמה אפילו ביחידות משובח והמנהג שאומרים קודם הברכה הללו את ד' מן השמים ואחר הברכה אומרים אל אדון על כל המעשים עד וחיות הקודש ואח"כ מזמור השמים מספרים ואח"כ עלינו וקדיש (ס"ב וסק"ו ז' ח' ושעה"צ).

ד כשתחזור הלבנה בתחלת מזל טלה בתחלת החודש ולא תהא נוטה לא לצפון ולא לדרום וכן ה' הכוכבים שבתי צדק מאדים נוגה כוכב כשיחזרו לתחילת מזל טלה ולא יטו לצפון ודרום וכן כשמזל טלה עולה מקצות המזרח בכל אלו מברכין עושה מעשה בראשית וכהיום אין נוהגין העולם לברך ע"ז (ס"ב וסק"ט ט' י').

סימן רל. דין קצת ברכות פרטיות

א המתפלל על מה שעבר כגון שנכנס לעיר ושמע קול צוחה בעיר ואמר יה"ר שלא יהא קול זה בתוך ביתי או שהיתה אשתו מעוברת אחר מ' יום לעיבורה ואמר יה"ר שתלד אשתי זכר ה"ז תפלת שוא אבל תוך מ' יום מועיל תפלה ואפילו אחר מ' יום יוכל להתפלל שהיא הולד זרע קיימא ויהא עוסק במצות ומע"ט (ס"א וסק"א א').

ב הנכנס לכרך ששם מצויים ממונים רעים ומחפשים עלילות ואמר יה"ר"מ ה' אלהינו שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהינו שהכנסתני לכרך זה לשלום ביקש לצאת אומר יה"ר"מ ה' אלהינו שתוציאני מכרך זה לשלום יצא בשלום אומר [תיכף ביציאתו] מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוציאני לשלום כן תוליכני לשלום וכו' כל תפלת הדרך שנתבאר בסימן ק"י עד בא"י שומע תפלה והיינו דוקא אם נכנס לכרך ולן בה אבל אם דר באותו כרך ורוצה לנסוע ממנו כיון שיש לו מכירים שם י"א דא"צ לומר ההודאה על יציאתו ממנו בשלום (ס"א וסק"ב ושה"צ).

- ג וכו' כשיוצא מכרך גדולה אבל אם יוצא מעיר קטנה א"צ לומר כשנכנס לה ולא כשיוצא ממנו אלא אח"כ כשהחזיק בדרך יאמר רק תפלת הדרך כדלעיל סי' ק"י ואפילו אם נודמן אח"כ בדרך נסיעתו שעובר דרך כרך אין לומר כשיוצא ממנו רק ההודאה מודה וכו' עד לבסוף בלא חתימה כיון שאמר תפלת הדרך (ס"ק ג').
- ד הנכנס למד את גרנו כדי לעשר אומר יהר"מ ה' אלהי שתשלח ברכה בכרי הזה התחיל למד אומר בא"י אמ"ה השולח ברכה בכרי זה [ואם כבר מדד ולא בירך לא יברך עוד] ואם מודד שלא כדי לעשר יברך בלא הזכרת השם (ס"ב וסק"ד).
- ה הנכנס למרחץ אומר יהר"מ ה' אלהי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותצילני מהאור הזה וכיוצא בו לעתיד לבא יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהצלתני מהאור הזה [ובמרחץ שאינו גיסקת אומר מהיוק חמין] ועכשיו לא נהגו בתפלה זו שרק בימיהם שהיו מסיקין באש מלמטה בחפירה ורוחצים באמבטי מלמעלה ע"ג תקרה שעל גבה יש חשש פן תפחת ויפלו לתוכה אבל בזה"ז עומד התנור בזוית וליכא סכנה וכן מהיוק חמין אפשר ליוזר ובומנינו שמצוי כמה סיבות ע"י החמין צ"ע (ס"ג וס"ק ה' ושעה צ').
- ו הנכנס להקין דם אומר יהר"מ ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה ולאחר שהקין יאמר ברוך רופא חולים ונהגו לחתום בלא שם ומלכות וכן בכל רפואה אומר יהר"מ ה"א כו' עד חנם אתה ולא יהשוב שתהיה איוה דבר לו רפואה אלא ע"י הבורא ית"ש ויבקש ממנו שתהיה לו לרפואה (ס"ד וס"ק ו').
- ז מי שנתעטש ותבירו אומר לו אסותא יאמר לו ברוך תהיה ואח"כ לישועתך קייתי ה' (סק"ז וע"ל סי' ק"ע דין ד').
- ח לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד (ס"ה).

סימן רלא. שכל כונותיו יהיו לשם שמים

- א אם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים יישן ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום יותר משינת הסוס שהוא שיתין נשמין וע"ל סימן ד' דין מ' וי"א שיקרא קודם שי"ש ויהי נועם ואין נוהגין כן וכשיעור משנתו א"צ לברך אלהי נשמה (ס"א וסק"א ג' ד').
- ב אף בזה שישן לא תהא כונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו בעבודת השי"ת וכן בכל מה שיהנה בעוה"ז לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא ית' כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והשיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופו יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו ויש אנשי מעשה שקודם אכילה אומרים הנני רוצה לאכול ולשתות כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת השי"ת (ס"א וס"ק ה').
- ג וכן אפילו לישיב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאוותו אינו משובח אלא א"כ עשה לש"ש ומ"מ גם זה טוב הוא שמתוך שלא לשמה בא לשמה (ס"א וס"ק ו').
- ד וכן בשכיבה א"צ לומר שבומן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפילו בומן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה (ס"א).
- ה וכן בחשמיש האמורה בתורה אם עשה להשלים תאוותו או להנאת גופו ה"ז מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וע"י עוד כונות אחרות בסימן ר"מ דין ח' ואחר כונת הלב הזו הן הדברים ורחמנא לבא בעי (ס"א וסק"ז).

ו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו וכ"ש אם סיפורו הוא בעניני משא ומתן צריך שתהיה כונתו לשם מצוה דהיינו שיהיה לו במה להתפרנס כדי שלא יבוא לידי גזל ואפילו אם הוא עשיר גדול שדי לו בממונו לפרנס עצמו וב"ב כל ימי חייו ג"כ יצויר לפעמים במה שמשתדל להרבות עסקיו דבר מצוה כגון שכונתו להרבות בצדקה ובגמ"ח ע"י או שכונתו ליקח עסקים תחת רשותו כדי להמציא מלאכה לעניי ישראל שישתכרו להחיות נפשם שכ"ז הוא בכלל צדקה ומעולה ממנה והמחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מלאכה כדי שישתכר ולא יצטרך לבריות לשאול הוא מקיים בזה המ"ע דמטה ידו עמך והחזקת בו (ס"א וסק"ח).

ז כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לעבודת הבורא ית' יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד (ס"א).

ח מי שאם ירצה לעסוק בתורה ולהרבות גבולו בתלמידים כל ימי השבוע יצטרך ליהנות מאחרים ויכול ליהנות מיגיע כפיו ממלאכה נקיה וכשרה כל ימי השבוע ולעסוק בתורה לבד כל יום השבת ולקבוע עתים לתורה כל יום יותר טוב שיהנה מאחרים ועסוק בתורה כל השבוע (בה"ל ד"ה בכל וע"ל סי' א' ד"ל וסי' ג' דין ס').

הלכות תפלת המנחה

סימן רלב. דברים האסורים לעשות בשעת המנחה

א אם השעה דחוקה ואין שהות ביום שיתפללו הציבור בלחש ואח"כ חזרת הש"ץ כראוי לסיים בזמן מנחה שיתבאר בסימן רל"ג יתפלל הש"ץ בקול רם והקהל יאמר עמו בלחש מלה במלה עד לאחר האל הקדוש [וטוב שיהיה עכ"פ אחד שיענה אמן על ברכת הש"ץ] ואח"כ מסיים הש"ץ בלחש עם הקהל ואם הוא תענית ציבור לא יאמר ענינו רק בשומע תפלה כיחיד (ס"א וסק"א ב' ג' ד' ובה"ל ד"ה הש"ץ וע"ל סימן ככ"ד דין י"ב).

ב סמוך למנחה גדולה דהיינו משהגיע חצי היום בין ביום ארוך בין ביום קצר אסור להתחיל בסעודה גדולה דהיינו סעודת נשואין או מילה או פדיון הבן [שיש שם הרבה בנ"א מסובין יחד ורגיל להמשך] עד שיתפלל מנחה לכן כשיש חתונה בשבת ולא יצאו מבהכ"נ עד אחר חצות יתפללו מנחה מקודם ואח"כ יאכלו סעודת נשואין אבל סעודה קטנה אפילו סעודת שבת ויו"ט מותר להתחיל עד סמוך למנחה קטנה דהיינו ג' שעות זמניות [כמו שיתבאר בסימן רל"ג] לפני סוף היום ואם התחיל לאכול בין שהתחיל לפני זמן האיסור ובין אח"כ אם אחר שיגמור סעודתו ישאר שהות להתפלל ולגמור כל התפלה מבעוד יום א"צ להפסיק [ואם מפסיק י"א שנקרא הדיוט ויש חולקין] אפילו יפסיד עי"ז תפלה בציבור ואם משער שלא ישאר שהות ביום אחר גמר סעודתו להתפלל צריך להפסיק כשמגיע זמן מנחה קטנה דהיינו ב' שעות ומחצה קודם הלילה ונקרא התחלת האכילה משיטול ידיו ומי שרגיל להתיר אזורו בשעת האכילה נקרא התחלה משיתיר אזורו אף קודם נטילה וי"א ד:סעודה גדולה לא מקרי התחלה משיתיר האזור עד שיתחיל לאכול ממש (ס"ב וסק"ה ד' י"א י"ג ט"ו כ' כ"ב כ"ג כ"ד ל' ל"א ובה"ל ד"ה ואם וד"ה ויש ושה"צ ויש מחמירין שלא להתחיל אפילו בסעודה קטנה סמוך למנחה גדולה ודעת הגר"א דהעיקר כהמקילין בזה).

ג סמוך למנחה קטנה דהיינו ג' שעות קודם הלילה אסור להתחיל אפילו סעודה קטנה [דהיינו פת יותר מכביצה או משקה המשכר יותר מכביצה אבל עד כביצה מותר לכו"ע ופירות הרבה וכן שאר משקה שאינו משכר מותר לשותות אפילו הרבה ותבשיל העשוי מחמשת מינים אם אין קובע עליו מותר] ואם התחיל בזמן זה אפילו ישאר שהות ביום להתפלל אחר גמר הסעודה צריך להפסיק כשמגיע זמן מנחה קטנה דהיינו ב' שעות ומחצה לפני הלילה [ויש מקילין שאם התחיל בהיתר אפילו הסעודה

גמשכת עד הלילה א"צ להפסיק עד זמן מועט קודם גמר זמן התפלה וברמ"א לא משמע כן וצ"ע למעשה] (ס"ב ג' וס"ק ל"ב ל"ד ל"ה ובה"ל ד"ה ויש וד"ה ואפי').

ד במקומות שנוהגין שהשמש קורא לבהכ"ס להתפלל המנהג להתיר לאכול סעודה קטנה אפילו סמוך למנחה קטנה ויש מקילין עוד אפילו אחר שהגיע הזמן מנחה קטנה ומיד כשקורין לבהכ"ג צריך להפסיק ולהתפלל ודוקא במי שדרכו לילך ולהתפלל בציבור בבהכ"ג אבל אם דרכו להתפלל ביחידות בביתו לא מהני דוקא בסעודה קטנה אבל בסעודה גדולה אין לסמוך על קריאת השמש (ס"ב וס"ק כ"ו כ"ה כ"ט ל' ל"ג).

ה וכן אסור להכנס למרחץ סמוך למנחה גדולה עד שיתפלל דוקא לכולא מילתא דמרחץ דהיינו לחוף ראשו ולהשתטף בחמין וצונן ולהזיע אבל להזיע בעלמא דינו כסעודה קטנה ומותר עד סמוך למנחה קטנה ואם התחיל דהיינו משפשט לבושו העלין דינו כהתחיל בסעודה הנ"ל ובמקומות שקורין לבהכ"ג נוהגין להקל לסמוך על קריאת השמש ולכן מותר לילך בע"ש למרחץ אפילו הגיע זמן מנחה קטנה במקום שהשמש קורא לאנשי בית המרחץ לצאת מבעוד יום איזה זמן קודם השקיעה בכדי שיספיק להם העת אחר צאתם להתפלל בזמנה דאי לאו הכי אין לסמוך ע"ו כלל ואנשי מעשה נוהגין להתפלל מקודם שהולכין למרחץ ויש שמדקדיקין להוזהר להתפלל מקודם אפילו כשרוצין לילך למרחץ סמוך למנחה גדולה דהיינו אחר חצות [וכן בכל הדברים שיתבאר בסמוך] ובפרט בחורף בימים הקצרים שכשבא מן המרחץ לא ישאר זמן להתפלל מנחה בזמנה ולזרז על הדלקת הנרות שלא יעברו הזמן בדאי נכון להקדים להתפלל מנחה מקודם ואפי' ביחיד (ס"ב וס"ק ח' כ"ט ושעה"צ וע"ל ס"י רנ"א דין ט').

ו וכן אסור להתחיל לישב בדין סמוך למנחה גדולה או להכנס לבורסקי גדולה שמעבדין שם העורות או להסתפר תספורת גדולה כמו תספורת בן אלעשה שנוכר בגמרא סמוך למנחה גדולה אבל אם כבר שמעו טענותיהם ורוצים לישב בשביל גמר דין או שנכנס לבורסקי לעיוני בעלמא או להסתפר תספורת דידן מותר עד סמוך למנחה קטנה שאז הכל אסור ואם התחילו דהיינו בדין משיתעטפו הדיינים ובמקום שאין מתעטפין משישבו על דעת לדון ואם היו יושבין כבר לדין אחר משיתחילו בעלי דינין לטעון ובבורסקי משיקשור בגד בין כתיפיו כדרך הבורסקים ובתספורת משיניח סודר של ספרים על ברכיו דינו בכ"ו כמו בהתחילו בסעודה לעיל [וכן במקומות שהשמש קורא דינו כנ"ל] וכן בכל מלאכה וחשבון כיוצא בו שאפשר להמשך או לגרום טרדא אסור [אבל שאר מלאכות יש להקל לעת הצורך] ולכן אותם היוצאים לירידים שטרודים בקניית ומכירת סחורה לא יתחילו לכתחלה סמוך למנחה גדולה עד שיתפללו מיהו דברים שאדם רגיל להפסיק בהם בעת הצורך כמו תפירה וכתביבה וכיוצא בהם יש לסמוך להקל במקום הצורך ולענין ללמוד דינו כנ"ל בסימן פ"ט דין כ"ו לענין קודם שחרית (ס"ב וס"ק ט' י' י"א י"ח כ"א ובה"ל ד"ה לבורסקי ושה"צ ולענין קודם מעריב עיין סימן רל"ה).

ז כשהגיע זמן המנחה נכון שלא יקח ילד בחיקו דשמא יטנף בגדיו ובעוד שיחזור אחר מים יעבור זמן מנחה או יתאחר לבא לבהכ"ג (סק"ו).

סימן רלג. זמן תפלת המנחה

א יש אומרים שלכתחלה אין להתפלל מנחה עד זמן מנחה קטנה דהיינו מט' שעות ומחצה עד הלילה ובדיעבד אם התפלל לאחר ר' שעות ומחצה ולמעלה יצא וי"א שגם לכתחלה יכול להתפלל משש שעות ומחצה ולמעלה וכן מצדד הגר"א ועכ"פ אם רוצה לאכול או לצאת לדרך או שעתה יוכל להתפלל עם הציבור ואם ימתין על מנחה קטנה לא יהיה לו מגין מותר לכו"ע להתפלל לכתחלה משש שעות ומחצה ולמעלה אבל בחצי שעה שאחר חצות אסור להתפלל ובדיעבד אם התפלל או לא יתפלל שנית אבל קודם חצות פשיטא שצריך להתפלל שנית (ס"א וס"ק א' ב').

ב שעות אלו וכן כ"מ ששיערו חכמים בשעות [גם החצי שעה שאחר חצות וצ"ע] משערין לפי היום ואף אם היום ארוך או קצר מחלקין אותו ל"ב חלקים וכל

חלק נקרא שעה ובשיעור השעות יש מחלוקת י"א דחשבינן מעמוד השחר עד צה"כ וי"א מנץ החמה עד תחילת השקיעה שנתכסה החמה מעינינו וכן דעת הגר"א (ס"א וסק"ד ושה"צ).

ג בסוף זמן מנחה נחלקו ר' יהודה ורבנן דר"י ס"ל שזמנה עד פלג המנחה דהיינו עד סוף י"א שעות חסר רביע ומכאן ואילך זמן תפלת ערבית [אבל זמן ק"ש לכו"ע בצה"כ כדלקמן סימן רל"ה] ורבנן ס"ל שזמן המנחה נמשך עד סוף היום דהיינו עד שנתכסה החמה מעינינו וי"א עד רבע שעה קודם צה"כ וזמן ערבית מצה"כ ומסקינן בגמרא דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד ובלבד שינהוג תמיד באופן אחד דהיינו אם דרכו להתפלל ערבית מפלג המנחה צריך ליוזר שלא יתפלל מנחה אחר פלג המנחה ואפילו ביום אחר ואם התפלל מנחה עד השקיעה לא יתפלל ערבית עד הלילה ובדיעבד יצא בכל גווני וכן בשעת הדחק אפילו נוהג תמיד כרבנן יכול להקדים ערבית וכן אם נוהג תמיד כר"י יכול לאחר מנחה ובלבד שלא יעשה ביום זה תרתי דסתרי דהיינו שיתפלל מנחה וגם ערבית מפלג המנחה עד הלילה וציבור שהתפללו מנחה וכשילכו לביתם יהיה טורח לקבצם שנית למעריב ויתבטל תפלת הציבור לגמרי יש להקל להתפלל ערבית סמוך למנחה ועיין סימן רל"ה דין ב' (ס"א וסק"ב ג' ה' ו' ח' ט' י' י"א י"ב י"ג ועיין סימן רס"ג סי"ד ובבה"ל שם שאם מתפלל תמיד כרבנן והיום הקדים בטעות צריך לחזור ולהתפלל).

ד לכתחלה יוזר כל אדם לגמור תפלת מנחה בעוד שלא נתכסה השמש לעינינו ומוטב להתפלל או ביחידות מלהתפלל אח"כ בצבור ובדיעבד או שעת הדחק גדול יכול להתפלל אחר שקיעה עד רבע שעה קודם צה"כ ויותר טוב שיתנה שאם עדיין יום יהא נחשב לתפלת מנחה והתפלה שיתפלל אחר צה"כ יהיה לשם ערבית ואם עכשיו לילה יעלה עתה לשם ערבית והשניה לתשלומי מנחה וכל מה שיכול להקדים מחויב להקדים ואם כבר נראו שני כוכבים כבר עבר זמן מנחה לגמרי וכ"ז בדיעבד ושעת הדחק גדול אבל לכתחלה אין לאחר זמן המנחה עד אחר שקיעה וכ"ש שיש להוזהר מאד שלא לאחר עד סמוך לצה"כ וכבר אמרו חז"ל במערבא לייטי אמאן דמצלי עם דמדומי חמה דילמא מיטרפא ל"י שעתא (סקי"ד ובה"ל ד"ה דהיינו וע"ל סי' קכ"ד דין י"ב).

ה אם יש לו מים צריך ליטול ידיו כדי להתפלל מנחה או ערבית אע"פ שאין יודע להם שום ליכוד [אבל לא יברך אפילו היו ידיו מלוכלכות] ואפילו נטל ידיו לאכילה ואכל ולא הסיח דעתו או שעומד מלימודו ונטל ידיו קודם לימודו יחזור ויטול לתפלה מיהו אם נטל לתפלה והפסיק בלימוד א"צ ליטול שנית וכן אם נטל ידיו שחרית כשקם ממיתתו ולא הסיח דעתו עולה לתפלה וכן אם נטל ידיו למנחה ולא הסיח דעתו משמירתו א"צ ליטול לערבית וכן בשבת אחר שחרית אע"פ שמפסיקו במכירת המצות כ"ז שהם בבהמ"ד מסתמא אין כאן היסח הדעת וא"צ ליטול למוסף (ס"ב וסקט"ו י"ז י"ח י"ט ושה"צ וע"ל סי' צ"ב דין י"ג).

ו אם אין לו מים מזומנים א"צ ליטול אלא יגה ידיו בכל מידי דמנאי וכל זה בסתם ידים אבל אם נגע ידיו במקום מטונף או עשה צרכיו צריך לחזור אחר מים אף בתפלת מנחה ומעריב כדין שחרית שנתבאר בסימן צ"ב דין י"ד (ס"ב וסק"כ כ').

סימן רלד. הרוצה להתפלל מנחה גדולה ומנחה קטנה

א סדר תפלת המנחה אומר אשרי וקדיש ומתפללין י"ח וש"ץ חוזר התפלה כמו בשחרית ונופלין על פניהם ואומרים ואנחנו לא נדע וגר' ואומרים קדיש שלם וכו' (סק"ז וע"ל סי' צ"ה דין ה' וסי' א' דין כ').

ב אם התפלל מנחה סמוך לחשיכה ונמשכו באמירת אבינו מלכנו או שאר תחנונים אחר התפלה עד שחשיכה אין לומר קדיש תתקבל שהתפלה היתה ביום אחר אבל אם התפלה עצמה נמשכה בלילה כמו נעילה ואומרים קדיש תתקבל ואפילו אם התפלה נמשכה רק עד צה"כ כל שלא כלתה ביום והיה הפסק בינה ללילה אומר קדיש תתקבל (סק"ז ושה"צ וע"ל סנה"ל ד"ל ל"ב וסצ"ה ד"ה וסקט"ט ד"ז וסקל"א ד"ד ז').

ג אין לומר אשרי שקודם מנחה אלא כשיש מנין בבהכ"ג כדי שיאמרו עליו הסדיש שלפני תפלת המנחה ואם אמרו בלא מנין ואח"כ בא מנין יאמרו מזמור אחד ואח"כ יאמרו קדיש וכן אם לומדים בבהמ"ד בלא מנין ואח"כ קוראים אנשים להשלים המנין צריכים ללמוד משנה א' וכיוצא בזה אחר שיתאספו כדי שיוכלו לומר קדיש (ס"א וסק"ה וע"ל סי' נ"ד דין ח' דצריכין לומר דבר אגדה).

ד מנהג יפה לומר פרשת התמיד קודם אשרי של מנחה וטוב לומר ג"כ פטום הקטורת וכ"ז אם לא יעבור זמן תפלה אבל אם יש חשש שיעבור זמן תפלה אפילו אשרי ידלג ובעו"ה יש אנשים שנכשלים בזה (ס"א וסק"ו וע"ל סימן ק"ח דין י"ב אם לומר אשרי אחר מנחה וע"ל סי' א' דין כ' וסי' קל"ב דין ה' י"א).

ה הרוצה להתפלל מנחה גדולה ומנחה קטנה אחת חובה ואחת נדבה להסוברין בסימן רל"ג דין א' שיכול לכתחלה להתפלל מנחה גדולה יכוין הראשונה לחובה והשניה לנדבה ולהסוברין שם שלכתחלה יש להתפלל מנחה קטנה יכוין הראשונה לנדבה והשניה לחובה ואם התפלל הראשונה סתמא וכ"ש אם כוון בה לחובה לא יתפלל השניה אלא נדבה ואין ראוי להתפלל נדבה אלא אם ורין לכרין בתפלתו מראש ועד סוף בלא היסח הדעת כנ"ל בסימן ק"ו דין ג' וי"א שצריך ג"כ שיחדש בה דבר (ס"א וסק"א ב' ג' ד' ושה"צ).

ו שכתב או הויד ולא התפלל מנחה נתבאר בסימן ק"ח (ס"ב וסק"ח ח' ט').

הלכות קריאת שמע ותפלה של ערבית

סימן רלה. זמן קריאת שמע של ערבית

א זמן ק"ש בלילה משעת יציאת שלשה כוכבים קטנים ואפילו מפורזים ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו ואם יודע מתי שקעה החמה ימתין כשיעור ד' מילין שהוא ע"ב מינוט ועיין בסימן רצ"ג ואם קרא קודם צה"כ או ביום המעונן קודם שיצא הספק מלבו צריך לחזור ולקרות אותה בלא ברכות ואם אמר הברכות קודם פלג המנחה שהוא שעה רביע זמנית קודם שנתכסה השמש וכן אם התפלל שמ"ע קודם פלג המנחה צריך לחזור ולהתפלל ולחזור גם הברכות (ס"א וסק"ב ד' ה' י"ד ושה"צ).

ב יש איזה מקומות שנהגין להקל לקרות ק"ש ולהתפלל ערבית אחר פלג המנחה אף שהוא מבעוד יום שאילו ימתינו עד צה"כ היה טורח להם להתאסף וגם יש כמה ע"ה שלא יתפללו כלל לכן סמכו על מקצת פוסקים המקילין בזה בשעת הדחק והמתפלל שם יזהר לחזור ולקרות כל הפרשיות כדין בזמנו ולפחות יכוין בק"ש שעל המטה לצאת ידי ק"ש [מיהו אין כדאי לסמוך על הק"ש שעל המטה אפילו קורא כל הג' פרשיות שאין רגילות לכרין בה לצאת וגם אין מכרין לקבל עליו מלכות שמים במורא] אבל הק"ש והתפלה יתפלל עמהם מאחר שאח"כ לא יהיה לו צבור אין נכון שיפרוש מהם ומחזי כיוהרא ולא יכוין לצאת בק"ש זו ידי חובתו רק בשניה שיקרא בזמנה ואם רוצה יכול להתפלל עמהם רק שמ"ע ואחר צה"כ יקרא ק"ש וברכותיה אך אם התפלל בו ביום מנחה אחר פלג המנחה אין יכול להתפלל ערבית עד צה"כ כדלעיל סימן רל"ג דין ג' ודעת הגר"א דמוטב להתפלל ערבית בזמנה ביחיד בין בחול בין בשבת אם אי אפשר לו בעשרה בזמן ק"ש ואשרי המתפלל מעריב בזמנה בציבור וכן נהגין בזמנינו רוב העולם (ס"א וסק"ח ט' י' י"א י"ב י"ד ובה"ל ד"ה ואם וד"ה ומיהו ושה"צ וע"ל סי' ס"ו דין ז' וסי' פ"ט דין ז').

ג מי שנהג לקרות ק"ש ולהתפלל בצבור בזמנה וכשהיה בצבור שקורין ומתפללין מבעוד יום טעה והתחיל בברכות ק"ש יגמור הברכות עם הק"ש עד שמ"ע אבל שמ"ע לא יתפלל עד שיגיע זמנה ואז יקרא ק"ש בלא ברכות ויתפלל עם הצבור ואם אח"כ לא יהי' לו מנין כבר נתבאר דינו בד"ב (סקט"ו ושה"צ וע"ל סס"ג דין ה' ו').

ד לכתחלה צריך לקרות ק"ש מיד בצה"כ ואם נתאחר עד חצי הלילה אע"פ שאין ראוי לעשות כן דוריון מקדימין מ"מ אין איסור רק אם עוסק באכילה או במלאכה

שעד שונה הל' ק"ש וערבית ס' רלה הלכות

המטרת כמו שיתבאר בסמוך אבל אחר הצות אסור לאחר ואם עבר ואחר וקרא עד שלא עלה עה"ש יצא י"ח ובמקום הדחק כגון שהוא מלמד תורה לאחרים וכה"ג אפשר שיכול לסמוך על המתירין לאחר עד אחר חצות אבל לאחר עה"ש לא יצא י"ח רק יכול לקרות ק"ש בלא ברכות כקורא בתורה ואם היה אנוס כגון שיכור או חולה וכיוצא בהם יכול לקרות עד נה"ח רק לא יאמר כל ברכת השכיבו ולא ברוך ה' לעולם וגו' וגם שמ"ע לא יתפלל אבל שתיים שלפני ק"ש וברכת אמת ואמונה עד השכיבו יכול לומר ואפילו נשתכר לאחר צה"כ והיה סבור שעדיין יהיה שהות שיפוג יינו נקרא אנוס אבל נשתכר זמן מועט קודם עה"ש שא"א להפג שכרותו עד עה"ש אין זה אנוס ולא יצא י"ח (ס"ג ד' וס"ק כ"ז כ"ז ל' ל"א ל"ב ל"ד ובה"ל ד"ה וזמנה ושעה"צ וע"ל ס' נ"ח דין ט').

ה אסור להתחיל לאכול אפילו קמעה או לישון קמעה וכן כל המלאכות המבוארות בסימן רל"ב דין ה' ו' חצי שעה קודם צה"כ ואפילו במוצאי שבת יזהר שלא להתחיל או הסעודה ועיין סימן רצ"ט [מיהו קודם לכן מותר ואפילו הצבור מקדימין להתפלל מפלג המנחה] ויש מקילין במלאכות עד צה"כ ואם בקש מאחד שיוכיירו להתפלל מותר להתחיל לאכול אפילו הגיע זמן ק"ש וטעמיה בעלמא מיני פירות או אפילו פת כביצה מותר בכל גווני (ס"ב וס"ק ט"ז י"ז י"ח י"ט ושה"צ) ואותם הקוראים ומתפללים מבעוד יום שצריכין לחזור ולקרות בצה"כ מותרין לאכול עד צה"כ אבל בצה"כ נכון לזהר גם בזה (סקי"ט ועיין סימן רס"ז סק"ו שהחמיר גם סמוך לצה"כ).

ו ללמוד מותר עד צה"כ וגם מצוה הוא אבל משהגיע צה"כ אסור אף ללמוד עד שיתפלל אם מתפלל בביתו ביחיד אבל אם מתפלל בצבור או שאמר לחברו שאינו לומד שיוכיירו להתפלל מותר (סקי"ז ושה"צ וע"ל ס' א' דין ט"ו וס' קנ"ה דין ג').

ז אם התחיל לאכול או שאר מלאכות קודם החצי שעה שסמוך לצה"כ אם הסעודה תמשך עד עה"ש צריך להפסיק מיד בצה"כ ולקרות ק"ש בברכותיה וגם להתפלל אבל אם ישאר שהות לקרוא אחר גמר סעודתו א"צ להפסיק אף לק"ש אבל אם התחיל אחר החצי שעה שקודם צה"כ אפילו ישאר שהות הרבה צריך להפסיק מיד בצה"כ וקורא ק"ש בלא ברכותיה וגומר סעודתו ואח"כ קורא אותה בברכותיה ומתפלל וכ"ז בהתחיל לאכול אבל אם לא התחיל אע"פ שנטל ידיו צריך להפסיק גם לתפלה ואם כבר בירך על נטי' נכון שיברך המוציא ויאכל כוית ויפסיק סעודתו ויתפלל (ס"ב וס"ק כ' כ"א כ"ד כ"ה ובה"ל ד"ה ואם ושה"צ וע"ל ס' ע"ב דין ב').

סימן רלו. ברכות קריאת שמע של ערבית

א המנהג לומר והוא רחום קודם תפלת ערבית (סק"א) ונהגו בקצת מקומות לומר שיר המעלות הנה ברכו וכו' קודם מעריב (ס' רל"ז סק"ב וע"ל ס"א ד"כ ורל"ג ד"ה וע"ל סס"ט מ"ב סק"ז דבקצת מקומות אומרים ג' פסוקים וקדיש קודם ברכו דערבית).
ב אחר ברכו דינו כאמצע הפרק לכן יזהר מאד שלא יספר אחר ברכו דערבית אפילו קודם שהתחיל הברכה אם דעתו להתפלל או מעריב עם הצבור ובעו"ה הרבה אנשים נכשלים בזה (סק"א).

ג מברך שתיים לפני ק"ש ושתיים לאחריה ויש להפסיק בין ברקע כרצונו לבין בורא יום ולילה דכרצונו קאי אדלעיל ומנהג ספרד שלא לומר ה' צבאות וכו' אל חי וכו' אלא מסיימין תיכף אחר מבידיל בין יום וכו' ברוך אתה וכו' וכן נכון ועיין בטור שמיישב גם מנהגינו (סק"ב וע"ל סמ"ז דכ"א וסנ"ט ד"ז וסס"א דל"א וסס"ג ד"ו ח' וסס"ז ד"ו).

ד באמת ואמונה חותם גאל ישראל ולא גואל ישראל ואפילו במערבית של יו"ט יותר טוב לסיים גאל ישראל ולא מלך צור ישראל וגואלו (סק"ג וע"ל סס"ז דכ"ט וסס"ז ד"ד).

ה גם בערבית יש לסמוך גאולה לתפלה ואין לספר בינתיים אבל מותר להכריז יעלה ויבא או טל ומטר או על הגסים בין קדיש לתפלה וכן לומר ברכו להוציא מי שלא

שונה הלכות שעה

שמע כדלעיל סי' ס"ט דין ו' ולא הוי הפסק אבל בשחרית אסור בכ"ז ובברכת ק"ש אפי' בין הפריקים אסור להכריז שום דבר (ס"ב וסק"ד ד' ט' ושה"צ וע"ל סי' נ"ה דין ל' ל"ז).

ו' יש מקומות שאומרים בין גאולה לתפלה י"ח פסוקים של ברוך ד' וכו' ויראו עינינו ואין זה הפסק [אבל לא יפסיק בין יראו עינינו לתפלה] ויאמר הושיענו אלהי ישענו ולא ה' אלהי ישענו וכשאומר תמיד ימלוך לא יהיה כונתו בלשון בקשה אלא בלשון שבח שהקב"ה ימלוך לעולם ותיבת תמיד י"א ששייך למטה וי"א ששייך למעלה ולכן איד דעביר שפיר עבד ויש שעומדים בפסוקים אלו מיהו לא יעמוד פניו אל הקיר שלא יהא נראה כמכוין לצאת בזה שמ"ע וכמה אחרונים כתבו שיותר טוב שלא יעמוד רק אם התפלל שמ"ע עם הצבור וקורא אח"כ ק"ש וברכותיה בזה נכון לעמוד בהם (ס"ב וסק"ו י' ט"ו ושה"צ).

ז מנהגנו שא"א אמן אחר שומר עמו ישראל לעד על ברכת עצמו וכ"ש אחר ברכת המלך בכבודו (ס"ד וסקט"ז וע"ל סנ"ה ד"ל וסצ"ה ד"ה וסקכ"ז ד"ח ט' וסרט"ו ד"א וסי' נ"א דין ז').

ח נכנס לבהכ"ג ומצא הצבור בברכות ק"ש אם הוא משער שעד שיגיע הצבור לשמ"ע יוכל לומר ק"ש וברכותיה עד שומר עמו ישראל לעד יעשה כן וידלג ברוך ד' לעולם וכו' ויתפלל שמ"ע עם הצבור ואחר התפלה יאמר הפסוקים עד כי אין לנו מלך אלא אתה ולא יחתום בברכה ואם אין יכול להספיק לסיים עד שמ"ע יתפלל עם הצבור שמ"ע ואח"כ יקרא ק"ש עם ברכותיה ותפלה בצבור עדיף מסמיכת גאולה לתפלה דערבית (וגם בזה לא יחתום הפסוקים בברכה כ"מ במ"ב סק"י) וכ"ן כשהוא משער שלא יהיה לו מגין אח"כ ואם הצבור מתפללין מבעוד יום ע"ל סימן רל"ג דין ג' (ס"ג וסק"י י"א י"ב ושה"צ).

ט הבא לבהכ"ג במקומות שמקדימין ערבית מבעוד יום והוא לא התפלל מנחה יתפלל מנחה כשהם קורים ק"ש וברכותיה ואח"כ יתפלל ערבית עם הצבור ואח"כ יקרא ק"ש וברכותיה בלילה אכן אם יהיה לו לתפלת ערבית מגין בלילה יתפלל מנחה כשהצבור מתפללין ערבית ותפלת ערבית יתפלל אח"כ כדינה עם צבור בלילה (ס"ק י"א ועיין סימן רל"ג דין ג' וסימן רל"ה דין ב' אם ראוי להתפלל תרתי דסתרי משום תפלה בצבור וצ"ע וע"ל סי' ק"ח דין י"ח).

סימן רלז. סדר תפלת ערבית

א אין הש"ץ חוזר התפלה בתפלת ערבית (ס"א וע"ל בסימן רל"ו דין א' בענין שיר המעלות וע"ל סי' ס"ט דין ו' בענין ברכו אחר ערבית וע"ל סי' ק"ו דין ב' וע"ל סי' צ' דין ה' וסי' א' דין כ').

ב אין נופלין על פניהם לאחר ערבית ואפילו התפלל ערבית מבעוד יום ואפי' התפלה שמתפלל לשם תשלומין של מנחה (ס"א וסק"ב וע"ל סי' קל"ב דין ה' ו' וע"ל סי' צ' דין ס"ה).

סימן רלח. לקבוע עתים לתורה בלילה

א צריך ליהדר בלימוד הלילה יותר מבשל יום והמבטלה עונשו מרובה ואמרו בגמרא כל בית שאין ד"ת נשמעין בו בלילה אש אוכלתו ולא נברא הלילה אלא לגירסא ות"ח העוסקין בתורה בלילה כאלו עוסקים בעבודה וכל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו והקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום וכתב הרמב"ם הרוצה לזכות בכרתה של תורה יוהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחת מהם בשניה ואכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהם ואפילו בלילי תמוז הקצרים עכ"פ צריך ללמוד מעט קודם השניה ומט"ו

שעו שונה הלכות

הל' ק"ש וערבית סי' רלח

באב ואילך יש להוסיף ללמוד בלילה ואמרן בגמרא מי שאינו מוסיף יסוף מן העולם (ס"א וסק"א ב' וע"ל סי' ק"י דין כ"ג).

ב לשינת אדם בלילה אין לו שיעור קבוע אלא תלוי בכל אדם לפי כח בריאותו ועכ"פ לא ישתקע בשינה יותר מדאי (סק"ב וע"ל סי' רל"א דין ד').

ג לכתחלה יותר טוב ללמוד מקרא ביום ולא בלילה (שה"צ).

ד אם יש לו חק קבוע ללמוד כך וכך ליום הוי גדר כמו כל דבר טוב שנהג והיה דעתו לנהוג כן לעולם לכן טוב שיתנה בתחלה שלא יהא עליו דבר זה בגדר פנ יודמן איזה פעם שלא יוכל להשלים ואם ה' טרוד ביום ולא השלימו ישלימו בלילה מיד אפילו בלילות הקצרים ולא יאחר עד מחר ועיין סימן קנ"ה דין ג' (ס"ב וס"ק ג' ד' ה').

סימן רל"ט. דין ק"ש על מטתו

א קורא על מטתו פרשה ראשונה של שמע וגם הנשים צריכים לקרותה [ואין מברכין על ק"ש שעל מטתו] ואם התפלל ערבית מבעוד יום צריך לקרות כל הפרשיות ויכוין לצאת בהם המ"ע של ק"ש וגם המצוה של זכירת יציאת מצרים וטוב לומר תמיד כל ק"ש בצרוף אל מלך נאמן שהוא רמ"ח חיות לשמור רמ"ח אבריו וי"א שלא יקרא כשיכנס לישן אלא כשרואה שהשינה באה עליו אבל בכנה"ג כתב שיש לקרוא מיד שמא יחטפנו שינה אח"כ ולא יקרא ואין בזה משום הפסק במה ששואה כיון שאין עושה דבר אחר בנתיים (ס"א וסק"א ג' וע"ל סי' רל"ה דין ב' וע"ל סי' ס"א דין ט"ו).

ב אם התפלל ערבית מבעוד יום וקורא זו הק"ש לשם חובה אין לו לילך לכתחלה לשכב ולקרותה בשכיבה אפילו שוכב על צדו ממש אבל אם כבר קרא בזמנו וקורא רק משום ק"ש שעל המטה מותר לכתחלה לקרותה בשכיבה ויש מחמירין לקרותה בעמידה או בישיבה אלא א"כ כבר שכב שאז מטה על צדו וקורא והמיקל אין למחות בידו ואפילו מטה רק מעט אין למחות בידו ומ"מ המרגיל עצמו לקרותה בישיבה או בעמידה טוב יותר שהקורא בשכיבה מצוי שגדרם באמצע השכיבה ומפסיד ברכת המפיל (ס"א וסק"ו ושה"צ).

ג יש לו לאדם להרגיל עצמו לשכב על צדו דוקא ואיסור גדול לשכב פרקדן דהיינו שמושך על גבו ופגיו למעלה או שפגיו טוחות למטה ואפילו שינה לבד בלא קריאה (ס"ק ו' ושה"צ ומוכח בגמרא דאפילו שכיבה בלא שינה אסור וכן העידו בשם מרן החו"א זצ"ל).

ד אחר ק"ש שעל מטתו אומר יושב בסתר עליון ואומר ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה ואומר ברוך ה' ביום ברוך ה' בלילה ברוך ה' בשכבנו ברוך ה' בקומנו ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן וגו' ה' שומרך וגו' עד מעתה ועד עולם בידך אפקיד רוחי וגו' עד וישם לך שלום ואומר השכיבנו עד סמוך לחתימה ואם הוא חולה או אנוס די במה שיאמר פרשה ראשונה של ק"ש וברכת המפיל לבד (ס"א וסק"ט).

ה מברך ברכת המפיל חבלי שינה על עיני וכו' ואם טבעו להרדם באמצע ק"ש יקדים ברכת המפיל לפני ק"ש והפסוקים ויסמך על הסוברים שאין זה הפסק אבל אם אין טבעו לזה טוב לאחר המפיל אחר כל הפסוקים כדי שלא יפסיק ואם מסתפק שמא לא יוכל לישן אין לברך לכתחלה ברכת המפיל ואם הולך לישן אחר עמוד השחר לא יברך המפיל וכ"ש הישן ביום שא"צ לברך המפיל וטוב שיאמר ויהי נועם וגו' וירשב בסתר וגו' וע"ל סימן רל"א דין א' ואם הולך לישן קודם עה"ש אך הוא משער שעד שיסין יעלה עה"ש צ"ע אם יכול לברך (ס"א וסק"ב ח' ובה"ל ד"ה סמוך ושה"צ).

ו אין אוכלין ושותין ולא מדברים אחר ק"ש שעל מטתו אלא ישן מיד ואם אין יכול לישן מיד חוזר וקורא כמה פעמים זה אחר זה [ובזה לכו"ע יכול לקרות בשכיבה] עד שישתקע בשינה מתוך קריאתו [וראוי שלא יכפול פסוק ראשון] או שיאמר שאר פסוקי דרחמי או שיהרהר בד"ת ואם תאב לשתות או לדבר איזה ענין נחוץ מותר אך

שיחזור ויקרא פרשת שמע ואם כבר אמר ברכת המפיל יוהר בזה כי יפסיק בין ברכה להשיגה ואם צריך לשמש מטתו ירחץ עצמו מהש"ו שעליו ויטול ידיו ואח"כ יקרא ולפחות יאמר המפיל ושמע אחר תשמיש (ס"א וסק"ד ה' ז' ושה"צ וע"ל ס"א דט"ו וסע"ג דין ה').

ז כשיפשוט חלוקו לא יהפכנו מלמטה למעלה שא"כ נמצא גופו ערום אלא יפשטנו דרך ראשו ויכסה עצמו בסדינו מתחת ויכנס במטתו (ס"ב).

ח אסור לישן בחדר יחיד בלילה ואף שיש בבית אנשים צריך ליוהר שלא יהיה החדר נעול רק פתוח לבית מיהו אם יש שם אשה לבד וע"י שיפתח יהיה איסור יחוד לא יפתחנו ושומר מצוה לא ידע דבר רע (סק"ט ושה"צ).

ט אלו צריכין שמור מן המזיקין חולה חיה חתן כלה אבל ות"ח העומד יחיד באישון לילה ואפלה (שם וע"ל סי' ק"י דין ט"ו).

י נכון לאדם בלילה קודם השינה שיפשפש במעשיו שעשה כל היום ואם ימצא שעשה עבירה יתודה עליה ויקבל על עצמו שלא לעשותה עוד ובפרט בעונות המצויים כגון חניפות שקרים ליצנות לה"ר וכן עוון ביטול תורה צריכה בדיקה ביותר וגם ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וצערו ובזכות זה האדם מאריך ימים (שם).

הלכות צניעות

סימן רמ. איך יתנהג האדם בתשמיש מטתו

א אם היה נשוי לא יהא רגיל ביותר עם אשתו אלא בעונה האמורה בתורה וצריך לקיים העונה גם כשהיא מעוברת או מניקה וצריך גם אז לנהוג בקדושה כי כתבו המקובלים שגם אז נבראו נשמות קדושות ע"י ולא יבטל עונתה אלא מדעתה שהיא מוחלת לו וכבר קיים מצות פו"ר וכל חיובי עונה אינו אלא במי שגופו בריא אבל מי שאינו בריא אינו חייב אלא לפי מה שאומדין אותו שיוכל לקיים (ס"א וסק"ב ג' ובה"ל ד"ה אלא וע"ל סי' ל"ח דין ט' וסי' פ"ה דין ז').

ב בני אדם הבריאיים והמעוננים שפרנסתן מצויה להם ואין פורעין מס אפילו הם בני תורה כ"ז שאינם ת"ח עונתם בכל יום הפועלים שעושין מלאכה בעיר אחרת ולנין בכל לילה בבתיהן עונתן פעם א' בשבוע ואם עושים מלאכה בעירם פעמים בשבוע החמירין א' בשבוע הגמלים שהם מביאים חבילות על הגמלים א' לשלשים יום הספנים א' לששה חדשים (ס"א וסק"ד ד' ה').

ג עונת ת"ח מליל שבת לליל שבת וע"פ קבלה נכון לירא שמים ליוהר מלשמש בחול אם לא שיצרו גבר עליו כ"א בשבת ויו"ט ור"ח שאז ממשיך נפש קדושה על זרעו גם אין לשמש ע"פ קבלה בליל א' של פסח וליל שבועות ושני ימים של ר"ה וליל שמיני עצרת אם לא בליל טבילה ובשעות יעקב מצדד שאם לא קיים עדיין פו"ר אין להחמיר בכ"ז. וכ"ז אינו אלא לאדם שהוא מלא ביראה ולא יחטא ח"ו אבל אלו שיצרו מתגבר עליהם והם חושבים שהוא כעין איסור תורה וע"י באים ח"ו לידי כמה מכשולים מצוה לשמש אפילו בר"ה ויטבול למחר דמצד הדין אין איסור אלא ביה"כ ובת"ב ובמי אבילות שלו או שלה (ס"א וסק"ז ובה"ל ד"ה מליל ושה"צ וע"ל סי' תרס"ד דין ג').

ד אל יאמר אדם אעשה עצמי כת"ח להפקיע העונה שלא ברשותה כי כתוב ועונתה לא יגרע אבל ברשותה תבוא עליו ברכה (סק"ז).

ה ואפילו בזמנינו אם לפי הדור הוא ת"ח והוא נשאה על דעת זה אין חיוב עונה כ"א בשבת ואפילו אם הוא מן התלמידים רשאי לעשות עצמו ת"ח כיון שעוסק בתורה שמתשת כחו ומ"מ כתבו כמה אחרונים שהיו מעצים לסביביהם שיקיימו עונת פועלים שתיים בשבת והעיקר הכל לפי כח האדם (ס"ק ו' ובה"ל ד"ה ת"ח).

ו כל אדם צריך לפקד את אשתו בליל טבילתה אפילו שלא בשעת עונתה (ס"א וסק"ח).

ז וכן אם מכיר באשתו שמשדלתו ומרצה אותו ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עלי' חייב לפקדה אפילו שלא בשעת עונתה ואפלו מעוברת ומניקה וכן חייב לפקדה בשעה שיוצא לדרך אם אינו הולך לדבר מצוה אך ביוצא לדרך מהני מחילה דידה וי"א שאם אינו רוכב או יושב בקרון אלא מהלך ברגליו אינו חייב ביוצא לדרך ויש חולקין (ס"א וסק"ט י"א נ"ד).

ח אף כשהוא מצוי אצלה לא יכיון להנאתו אלא כאדם שהוא פורע חובו שחייב בעונתה [וזה יכיון אפלו בעת עבור ויניקה] ולקיים מצות בוראו שיהיו לו בנים עוסקים בתורה ומקיימים מצות בישראל וכן אם מכיון לתיקון הולד שבשעה חדשים האחרונים יפה לו שמתוך כך יוצא מלובן ומזורז שפיר דמי ואם הוא מכיון לגדור עצמו בה כדי שלא יתאוה לעבירה כי רואה יצרו גובר ומתאוה לדבר ההוא גם בזה יש קיבול שכר אבל יותר טוב היה לו לדחות את יצרו ולכבוש אותו כי הענין הזה מרעיבו שבע ומשביעו רעב אבל מי שא"צ לדבר אלא שמעורר תאוותו כדי למלאת תאוותו זהו עצת יצה"ר ומן ההיתר יסיתנו אל האיסור וע"ז אחו"ל המקשה עצמו לדעת היא בנדוי ועי' רמב"ן פ' קדושים (ס"א וסק"א י"ב וע"ל סי' רל"א דין ה' וע"ל סי' ע"ג דין י').

ט שכבת זרע הוא כח הגוף ומאור העינים וכ"ז שתצא ביותר הגוף כלה וחיייו אובדים וכל השטוף בבעילה זקנה קופצת עליו וכחו תשש ועיניו כהות וריח רע נודף מפיו ושער ראשו וגבות עיניו וריסי עיניו נושרין ושער זקנו ושחיו ושער רגליו רבה ושיניו נושרות והרבה כאבים חוץ מאלו באין עליו אמרו חכמי הרופאים א' מאלף מת משאר חלאים והאלף מרוב תשמיש לפיכך צריך האדם ליוהר ועיין בספר מזור ותרופה (סי"ד ובה"ל ד"ה לפיכך).

י אסור לשמש מטתו בפני כל אדם אם הוא ניעור ואפילו ע"י הפסק מחיצה עשרה ואם הוא בענין שאין מרגישין כלל מותר ע"י הפסק מחיצה ובפני חינוק שאינו יודע לדבר מותר וכן בפני ישן מותר אפילו בלא הפסק מחיצה ומ"מ לכתחלה טוב במקום שבנ"א ישינים בבית שיעמיד מחיצה סביב המטה שקורין פאראווא"ן (ס"ו וסק"כ"ב ובה"ל ד"ה ניעור) ואכסנאי אסור לשמש אפי' כשהבני בית כולם ישינים ואם יחדו לו ולאשתו חדר לבדם ואין לבעה"ב עסק באותו חדר מותר ובלבד שלא ישן בטליתו של בעה"ב שמא יראה קרי עליו (סי"ג וסקמ"ט ג' ג"א ג"ב) ואסור לישן בחדר שאיש ואשתו ישינים שם ואפי' כשהיא נדה ואם שניהם בעצמם מבקשים ממנו שישן שם אין איסור (סקנ"ב ושה"צ).

יא בית שיש בו ס"ת או חומשים העשויים בגלילה ובקלף וכן שאר כתבי הקודש העשויין בגלילה אם יש לו חדר אחר להוציאם אסור לשמש עד שיוציאם ואם אין לו צריך לעשות בפניו מחיצה גבה עשרה טפחים [ויש חשש סכנה אם יעבור ע"ז] ולא מהני כלי בתוך כלי כגון שמונחת בארגו ועל הארגו יש עוד כיסוי. ווילון הפרוס סביב למטה אפילו גבה הרבה שאין הספר נראה וגם הספר מונח בארגו וכמה כסויין על הארגו אסור כיון שהוילון נע וגד ע"י רוח לא הוי מחיצה אלא א"כ קשרם למטה שלא תגוד ברוח ולענין לעשותה בשבת עיין בסימן שט"ו (ס"ו וסק"כ"ג כ"ד כ"ה כ"ו ובה"ל ד"ה עד דה"ה בית ובענין וילון עי' בחו"א או"ח סי' ג"ב ס"ק י"ד).

יב אם יש נקבים וחלונות במחיצה כעין סריגה המ"א אוסר עד שיהא הספרים מכוסין מן העין שאין נראין [ואפי' בכסוי אחת סגי ואפי' בס"ת] וכמה אחרונים מפסקין ע"ז ובמקום הדחק יש להקל אכן לכתחלה טוב לכסותו שלא יהיו הספרים נראים ובפרט בס"ת בודאי יש להחמיר (סקכ"ה ושה"צ).

יג אם יש מחיצה המפסקת הס"ת עומד למעלה בגובה ונראית מרחוק יש מחמירין בזה ובס"ת בודאי יש להחמיר ולכסותה ובשאר ספרים אפשר שיש להקל (בה"ל ד"ה עד).

יד וכן אם נתנה בחדר אחר והפתח פתוח ונראה מרחוק לענין ס"ת יש להחמיר לכסותה שם ולענין שאר ספרים הסומך להקל אין למחות בידו (בה"ל ד"ה אסור).

טו אם יש בחדר תפלין או מזוזה או שאר ספרים אפילו גמרות הן בכתיבה הן בדפוס [ואפילו כ"ד ספרי קדש אם אין עשויים בגלילה] אסור עד שיחנם בכלי בתוך כלי או שני כיסויין בין שעומד למטה או שעומדין בגובה על הדף שקורין פאליצ"ע כיון שהם באותו חדר ואין מחיצה מפסיק ביניהם והוא שלא יהא השני מיוחד להם אבל אם מיוחד להם אפילו מאה כחד חשיבי ואם פירש טלית ע"ג ארגו חשיב ככלי בתוך כלי אע"ג דהטלית אינו פרוש רק למעלה ולא מלמטה. ווילון התלוי לפני המטה אף שאין קשור לצד המטה ונע ונד ע"י רוח מ"מ שם כסוי עליו אם אין הספרים נראים עי"ז וסגי שיכסה על הספרים בעוד כיסוי אחד אבל הוילון לבד לא סגי ועיין סימן מ' שאר פרטים הנוגעים לכאן (ס"ו וס"ק כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ובה"ל ד"ה עד).

טז נתן הספרים בארגו שמחזיק מ' סאה דהיינו אמה על אמה ברום ג' אמות יש אומרים דהוי רשות לעצמה וא"צ לפרש עליה כיסוי ויש מחמירין בזה והמיקל בשאר ספרים אין למחות בידו מלבד בס"ת תפלין ומזוזות אכן אם מחובר לכותל במסמרים לכו"ע יש להקל (סקל"ג ושה"צ).

יז אסור לשמש לאור הנר [העובר ע"ז הוויין לו בנים נכפין] ואפילו אין שם אלא קצת אור כגון שדולק הנר בשפופרת או שמאיר קצת דרך לאנטערנ"ע אסור אפי' ע"י האפלת טלית כ"ז שאין שם מחיצה מפסקת [וכן לאור הלבנה אסור אם מאיר עליהם להדיא אבל אם אינה מאירה עליהם אע"פ שמאירה לחדר מותר מ"מ נכון שיאפיל בטליתו ואם הם תחת אור השמים אפילו אין אור הלבנה עליהם ממש רק הם בצילה אסור והיינו אפילו יש מחיצה סביבם שאם הוא מקום מגולה בלא מחיצות בלא"ה אסור לשמש כמבואר באה"ע סימן כ"ה ס"ד] (סי"א וס"ק ל"ט ובה"ל ד"ה לאור ושה"צ).

יח כפה כלי על הנר או עשה מחיצה גובה עשרה לפני הנר וקשרה מלמטה שלא תנוד ברוח מצויה מותר אע"פ שהאור נראה דרך המחיצה כגון שהפסיק בסדין או שנראה למעלה מהמחיצה דוקא כשמאפיל בטליתו ויש מחמירין אפילו ע"י האפלת טלית כיון שמ"מ האור נראה באותו חדר מיהו אם היריעות שסביב המטה עבות ומחשיכות אפילו אין מחשיכות לגמרי לכו"ע מותר והוא שעשויין כדין מחיצה שלא תנוד כנ"ל [וע"ל סימן שט"ו אם מותר לעשות מחיצה זו בשבת] ואם הנר בחדר אחר ומאיר לחדר זה ואין האור מאיר עליהם להדיא לכו"ע יש להקל ע"י האפלת טלית (סי"א וס"ק מ' מ"א מ"ב ושעה"צ).

יט אסור לשמש ביום אלא א"כ הוא בית אפל ות"ח יכול להקל להאפיל בטלית דוקא לצורך גדול דהיינו כשיצרו מתגבר עליו ויש מקילין ע"י האפלת טלית בכל אדם אם יצרו מתגבר עליו ויכול לבוא ח"ו לידי חטא (סי"א וס"ק מ"ה ושעה"צ).

כ אסור לשמש מטתו בשני רעבון או שאר צרות שהם כרעבון אלא למי שלא קיים פו"ר אפילו יש לו בנים אם אין לו עדיין בת וכן מותר לכל אדם בליל טבילה ואם יצרו מתגבר ויש חשש שיבוא לידי השחתת זרע כ' האחרונים להקל (סי"ב וס"ק מ"ו מ"ז מ"ח ועיין בסימן תקע"ד).

כא לא ישמש בתחלת הלילה ולא בסופה כדי שלא ישמע קול בני אדם ולא יבא לחשוב באשה אחרת אלא באמצע הלילה ואם רואה שיצרו מתגבר עליו ובא לידי הרהורים ויכול לבוא לידי טומאה עי"ז לא יחמיר בזה (ס"ו וס"ק ל"ד).

כב מי שחלה ונתרפא יזהר מלשמש עד שיתחזק גופו כי סכנה הוא לו (ס"ק נ"ג).
כג יזהר מלבוא על אשתו כשהיא ישינה (ס"ק כ"א).

כד הוא למטה והיא למעלה זו דרך עזות שמשו שניהם כאחד זו דרך עקש (ס"ה).

כה כשמתעורר בקישוי אבר בחלום יזהר שלא לבעול או כי הבנים יהיו פגומים ח"ו ואף אם היא מעוברת תלד רחמן בישין (ס"ק נ"ד).

כו אסור ליתן מחשבתו בשעת תשמיש על אשה אחרת אפילו שתיהן נשיו וזו אחת מט' מדות שנאמר עליהם וברותי מכם המורדים והפושעים בי אלו בני ט' מדות בני אנוסה [אפילו אינה אנוסה רק שאינה מרוצה מפני כעס שיש לה עליו לכן יפייס ואח"כ יבעול כדלקמן] בני שנואה [בשעת תשמיש אבל אם היא או רצויה אע"פ שהיא שנואה שרי] בני נדוי [שהוא או היא היו או בנידויים או באבלם ואם האשה אינה יודעת שהיא אבלה אין איסור לבוא עליה ויש גורסין בני נדה שאף שאין הולד ממזר אבל הוא פגום] בני תמורה [אפילו שתיהן נשיו כגון שנתכוין לזו ונודמנה לו אחרת ואם נתכוין לגוף זה רק סבר שהיא אחרת לית לן בה] בני מורדת [שאמרה לו לא בעינא לך לבעול אע"פ שהיא מרוצה לו בשעת תשמיש] בני שכרות [שהוא או היא שכורים דוקא שנתבלבל דעתו מחמת שכרות ולא בששתה רביעית] בני גרושת הלב [שבדעתו לגרשה אע"פ שאוהבה כגון מאותן שכופין להוציא] בני ערבוביא [שנותן אז זעתו על אחרת כנ"ל] בני חצופה [שתובעתו בפה אבל אם מקשטת עצמה ומרצה אותו שיתן דעתו עליה הוי ליה בנים מהוגנים] וכל הברבים הנוכרים כאן צריך ליהור אפילו אם היא מעוברת או וקינה שאינה ראויה לילד (ס"ב ג' וס"ק י"ג י"ד ט"ו ט"ז י"ז י"ח י"ט כ' כ"א ובה"ל ד"ה בני ושה"צ).

כז טוב ע"פ קבלה לשמש בלא בגדיו אבל למעלה צריך לכסות עצמו ואין לשמש בלא כיסוי (ס"ק ל"ו ושה"צ).

כח המשמש מטתו על מטה שתינוק פחות מבן שנה ישן עליה אותו תינוק נכפה דוקא אם ישן לרגליו ולא הניח ידו עליו אבל אם הניח ידו עליו או שישן לראשו או שהוא בן שנה לית לן בה (סט"ז).

כט היוצא מבהכ"ס קבוע שיש שם מקום מושב אל ישמש מטתו עד שישהה לפחות שיעור חצי מיל אבל בהכ"ס עראי לית לן בה (סקנ"ד).

ל אשה מינקת לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן ואחר התשמיש לא תניק את הולד עד שעור הילוך ב' מילין ואם התינוק בוכה תמתין לפחות שיעור מיל (ס"ק נ"ד).

לא אשה שמאחרת טבילתה לצער בעלה עבירה גדולה בידה וגורמת כמה רעות (ס"ק נ"ד).

לב מטה שישן בה עם אשתו צריך שתהא ראשה לצפון ומרגלותיה לדרום וע"ל סימן ג' דין מ"ו (סי"ז וס"ק נ"ה).

לג ע"פ רפואה אין לבעול כשהוא שבע ולא כשהוא רעב אלא כשיתעכל המזון שבמעיו ולא יבעול מעומד ולא מיושב ולא בבית המרחץ ולא ביום שנכנס למרחץ ולא ביום הקזה ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך ולא לפניהם ולא לאחריהם וע"ל דין ז' (סט"ו וסקנ"ד).

לד ישמש באימה ויראה כמו שאמרו על ר' אליעזר שהיה מגלה טפח ומכסה טפח דומה כמי שכפאו שד פירוש באימה ויראה כאלו כפאו שד וי"מ מגלה טפח ומכסה טפח שלא היה ממרק האבר בשעת תשמיש כדי למעט הנאתו דומה כמי שכפאו שד שעושה הדבר באונס וי"מ מגלה טפח שבאשה שלא היה מאריך באותה מעשה אלא עכשיו מגלה אותו לצורך תשמיש ועכשיו מכסה אותו כמי שבעתו שד והניח המעשה כ"כ היה מקצר בתשמיש ועיין במ"א וי"מ מגלה טפח על הסיגר שהיתה חוגרת בו שאף בשעת תשמיש היה מצריכה לחגרה ומגלה רק טפח ממנה ומכסה מיד כדי למעט הנאתו וכולהו פירושי איתנהו וצריך בעל נפש ליהור בהם (ס"ח וס"ק ל"ה).

לה לא יספר עמה בדברים שאינם מענייני תשמיש לא בשעת תשמיש ולא מקודם לכן כדי שלא יתן דעתו באשה אחרת ואם סיפר עמה ושימש אמרו עליו מגיד לאדם מה שיחור אפילו שיחור קלה שבין אדם לאשתו מגדין לו בשעת הדין אבל בענייני תשמיש יכול לספר עמה ולפעמים אפילו בענייני תשמיש ג"כ יש ליהור שלא יספר מתחלה כגון שהוא איש מחומם ויכול לבוא עי"ז לידי חטא ואם היה לו כעס עמה אסור לשמש עד שיפייסנה ויכול לספר כל דברי רצוי כדי לפייסה (ס"ט וסקל"ז ל"ח).

לו אסור להסתכל באותו מקום שכל המסתכל שם אין לו בושת פנים ועובר על הוצנע לכת ומעביר הבושה מעל פניו שכל המתבייש אינו חוטא ועוד שמגרה יצה"ר

שונה הלכות שפא

בנפשו וגורם שיהיו לו בנים סומין וכ"ש הנושק שם שעובר על כל אלה וגם עובר על כל תשקצו את נפשותיכם וגורם שיהיו לו בנים אלמים (ס"ד ובה"ל ד"ה אסור וד"ה וכ"ש).

לז יש לזהר מלשום ספר על מטה שישן עליה ובפרט עם אשתו כי שכבת זרע מצוי עליו (סקנ"ד).

לח אסור להזכיר השם וכל דבר שבקדושה כשעדיין שכבת זרע עליו רק ישטוף מים על מקומות שטינף עצמו ותמיד יהיה אצל מטתו כלי מים ויטלו ידיהם קודם התשמיש ואחריו (סקנ"ד וע"ל ס"י ע"ו דין כ"ד וס"י רל"ט דין ו').

סימן רמא. שלא להשתין ערום לפני מטתו

א המשתין מים בפני מטתו הקב"ה שונאו וגורם לידי עניות וכ"ש לפני מקומות אחרים שצריכים להתנהג יותר בנקיות כגון לפני שלחנו או כיוצא בזה ודוקא שפניו כלפי המטה אבל פניו כלפי חוץ מותר ובאשה גם זה אסור ודוקא במשתין ע"ג קרקע אבל לתוך כלי אפילו פניו כלפי המטה מותר ומ"מ ת"ח צריך שיכפה עליו כלי או שאר כיסוי שיכסה מלמעלה ומן הצדדין אם היה עביט של מי רגלים שא"א לו בלא הרהור תורה ואם אינו מיוחד לכך די בהטלת רביעית מים לתוכה או בכיסוי למעלה בלבד כמבואר בסימן פ"ז וכשרוצה לברך אשר יצר יטול ידיו וגם יחגור עצמו כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה ואם אין הכלי מכוסה כדין ירחיק ד' אמות ממקום המי רגלים כמבואר בס"י פ"ז ויברך (ס"א וסק"ב ג' ו' ח' ושה"צ וע"ל סס"ב דין ו').

תו ש ל ב " ע

תקונים והוספות להוצאה שני' מהוצאה חדשה

עמוד ע"ג ס"י ל"ב דין ק"נ אסור להפרידו (ולפ"ד החזו"א בדין ק"ח יש מקום להקל) ואם נסתפק כר כצ"ל.

עמוד פ"ג ס"י ל"ג דין ט"ז בסופו יש להוסיף ובה"ל ד"ה אבל.

שם דין י"ז בסופו יש להוסיף ובה"ל ד"ה אבל.

עמוד פ"ד דין כ"ד יותר טוב שיתפרנו לש"י בגידין כר כצ"ל.

עמוד צ"ו ס"י ל"ו דין ק"ד בסופו יש להוסיף ויותר שלא יעשה בעיקום.

עמוד רל"ד ס"י קל"א דין ט', ובט"ו בשבט ובט"ב ובכל חודש גיסן כצ"ל.

עמוד רמ"ב ס"י קל"ו דין ה' רק מכבדין אותן בהגבהת הס"ת כצ"ל.

עמוד של"ו ס"י רי"ב דין ו' אפי' הוא מז' המינים וי"א מעין ג' כצ"ל.

עמוד של"ז שם דין י"ד בסופו וס"י ר"ו צ"ל ר"ה.

תקונים והוספות להוצאה שלישית מהוצאה חדשה

עמוד י"ג סוף דין ד' יש להוסיף וע"ל דין כ"ז וסי' שי"א דין י"ד
עמוד י"ז דין כ"ה יכול לשתות מהם או נעשה בהם מלאכה כשרים לנט"י כו' כצ"ל
עמוד י"ח דין ל"ו ושפסף או נגע במקום מטונף וכן נכון כו' כצ"ל
עמוד י"ט דין מ"ו בסוף הדין צ"ל אפי' לתורה, ובציונים יש להוסיף ושה"צ
עמוד כ"ד דין מ' בציונים סק"ל וע"ל דין נ' וע"י סי' י"ט כצ"ל
עמוד ל"ז דין י"ט מערב שבת [אך אם שכח אח"כ יש להקל] וגם דוקא כו' כצ"ל
עמוד מ' דין ח' בשורה ראשונה וע"י מ"ב סק"ט שכ' שטוב להחמיר כצ"ל
עמוד נ"ו סי' כ"ח דין ו' בסופו יש להוסיף וע"ל סי' כ"ה מדין נ"ב ואלך וסי' ל"ח
דין כ"ב דיני חליצת תפילין

עמוד פ"ג דין י"ח, סי' ל"ב דין נ"ו, צ"ל דין נ"ה
עמוד קל"ט דין י"א שהוא לצאת יד"ח אע"פ שלא כיון כו' כצ"ל
עמוד קס"א דין י"ט המחצית השקל והמג"ג מקלין בזה כצ"ל
עמוד רי"ח דין כ"א יושבין ומשיחין ובתוך ד' אמות של הש"ץ אסור מדינא לישב
בעת חזרת הש"ץ וכן אם יש שאינן בקיאות ושומעין מש"ץ או בשאר
אופנים שצריכין לצאת מש"ץ חייבים מדינא לעמוד ואסור לישב בתוך
ד' אמותיהן כצ"ל

עמוד ער"ב סי' קנ"ה דין א' בסופו יש להוסיף וע"ל סי' ק"י בסופו דין תפלת
הנכנס לביהמ"ד והיוצא

עמוד רפ"ד דין כ"ט וליטול לסעודה לכו"ע, תיבת לכו"ע יש למחוק
עמוד רפ"ז דין כ"ד לא יטול בהם לכתחלה ואפי' אין יכול לברר לא מקרי ספק
ואם נטל כו' כצ"ל

עמוד רצ"א דין ז' בציונים הראשונים יש להוסיף וחזו"א סי' כ"ד סק"ח
עמוד רצ"ג סי' קס"ג דין ב' במה לכו"ע ובודאי לא ימצא מים יאכל ע"י כף כצ"ל
עמוד ש"י דין ט' כוס אחד ולא יותר, יש למחוק תיבות ולא יותר
עמוד שט"ז דין ד' וצ"ע אם ה"ה פירות, יש להוסיף וע"ל סי' ר"ז דין י' דנראה
דצריך לברר

עמוד שכ"ח דין י"א בציונים הראשונים וס"ק ל"ו צ"ל ל"ב
עמוד של"ד סי' ר"א דין א' בסופו יש להוסיף וע"ל סי' קצ"ג דין ט'
עמוד של"ו דין ח' דהוי כפרי בתוך פרי וגם כ"ע נטעי להו אדעתא דהכי וצ"ע
כצ"ל, ובציונים שם ד"ה גרענים צ"ל ד"ה גרעיני
עמוד שנ"ד סי' רט"ו דין ד' כדי ללמד [וע"ל סי' תפ"ד דין ב'] אבל גדול כו'
כצ"ל

שם דין ז' בסופו יש להוסיף וסי' קכ"ד דין י"ט
עמוד שט"ו דין י"ד הרואה את החיגר ומי שסומא כו' ואפי' על סומא באחת מעיניו
ומי שנקטעו ידיו ואפי' ראה כו' כצ"ל

תקונים והוספות להוצאה רביעית מהוצאה חדשה

עמוד ל"ד דין פ"א וחזו"א או"ח סי' ג' סק"ו, יש להוסיף וע"ל דין מ"ג בשם חזו"א
עמוד ל"ו בסוף דין ה' יש להוסיף וע"ל סי' י"ב דין ט"ו
עמוד נ"ה דין מ"א חזו"א או"ח סי' ג' סק"א, צ"ל סי' ד' סק"א
עמוד פ"ג דין י"ח, ובה"ל ד"ה מבחוץ וד"ה פסול כצ"ל
עמוד קע"א דין י"ב ואין העומק משלים לד"א כצ"ל
עמוד ר"ה דין ו' אחר שהגיע זמן תפלה יתפלל תפלה קצרה כצ"ל
עמוד רי"ג דין א' לבקש בברכה מהאמצעות על העתיד כצ"ל
עמוד רצ"ד דין ד' לאחר הנטילה בביה"כ והוציאן כצ"ל
עמוד של"ח דין כ"א כתשן וסחטן ואז א"צ ג' ימים ומברך כו' ושה"צ ועי' בסי'
ער"ב דין י' כמה שיעור הצמוקים) וכ"ז כו' וכו"ל חוץ מצמוקים הנ"ל
דשם אין נ"מ בזה כצ"ל

הוספות להוצאה ששית

עמוד ל"ד סי' י"א דין פ' ובערב שבת עם חשיכה שאין לו פנאי כצ"ל.
עמוד מ"ח סי' כ"ה דין ז' בסופו יש להוסיף ועי' בחזו"א זבחים סי' ט"ו סק"ב
וצ"ע.
עמוד נ"ב סי' כ"ו דין א' בסופו יש להוסיף ומי מינייהו עדיפא יש דעות בזה.
עמוד קנ"ה סי' ע"א דין ו' בסופו יש להוסיף וע"ל סי' נ"ח דין י"ט.
עמוד קנ"ט סי' ע"ד דין י"ח ואפי' קצות העגבות כצ"ל.
עמוד ק"ע סי' פ"ג דין ד' בסופו יש להוסיף וע"ל סי' פ"ד דין ח'.
עמוד רל"ב סי' קכ"ח דין פ"ד, וסי' ר"ב צ"ל ר"א.
שם סי' ק"ל דין א' בסופו דין פ"ב צ"ל דין ב'.
עמוד ש"ג סי' קס"ח דין כ"ה ואח"כ טיגנה במשקין ואפאה י"א כו' כצ"ל.
עמוד שי"ד סי' קע"ז דין ו' אם אמר הב לן ונברך או כ"ז נמחק והדין מתחיל נטל
הכוס כו'.
עמוד ש"ל סי' קצ"ה דין ג' ויוצא ידי זימון ג' תיבות אלו נמחק.

הוספות להוצאה שביעית

עמוד קס"א דין י"ח, והפמ"ג צ"ל והמג"ג.
עמוד רל"ב בסי' ק"ל סוף דין א', וסי' קכ"ט צ"ל קכ"ח.
עמוד ר"צ סי' קס"ב דין א' בסופו שנים לכ"ע, יש להוסיף אם אינו משפשף.
עמוד רצ"ד דין ד' בביהכ"נ, צ"ל בביה"כ.
עמוד של"ט דין ה' (נ' דצ"ל חמשה פעמים), כ"ז יש למחוק.
עמוד שמ"ו דין ט"ו, וע"ל סי' קצ"ח צ"ל קצ"ז.
עמוד שע"א דין ה' בסוף הסי' וע"ל סי' רנ"א דין ט' כ"ז יש למחוק,
ובדין ו' בסוף הדין יש להוסיף וע"ל סי' רנ"א דין ט' (ס"ב כו').
עמוד שע"ב דין א' בסוף הציונים יש להוסיף וע"ל סי' קל"א דין ד' ז' וסי' ק"ט
דין ז'.
ובדין ב' בציונים בסופו יש למחוק מוע"ל הנ"ב עד הסוף.
עמוד שע"ג דין ג' בסופו יש להוסיף וע"ל סי' נ"ה דין ל' ל"ב).
עמוד שע"ז דין א' בסופו וסי' פ"ה דין ז' כ"ז יש למחוק.